СЛОВНИКИ УКРАЇНИ

Словник іншомовних слів

Національний університет
ім. Тараса Шевченка
Український мовно-інформаційний фонд
НАН України

Словник іншомовних слів

Київ
Наукова думка
2000

СЛОВНИКИ УКРАЇНИ

ББК 81.2УКР-4
С48

УКЛАДАЧІ
С. М. МОРОЗОВ, Л. М. ШКАРАПУТА

Словник містить близько 10 000 слів, запозичених українською мовою з інших мов головним чином у 18—20 ст., а також утворених з іншомовних елементів, переважно з давньогрецької та латинської мов. До словника включено загальновживану лексику, розповсюджені спеціальні терміни, а також термінологічні словосполучення, що вживаються у різних галузях знань, актуальну інтернаціональну лексику, яка поповнила українську мову у 80—90-х роках 20 ст.

У словнику подано довідку про походження наведених одиниць, написання слів та їх наголошення узгоджено з новим українським правописом.

Тлумачення багатьох слів переглянуто відповідно до сучасного їх розуміння.

Словник розрахований на широке коло читачів.

Рекомендовано до друку вченою радою
факультету соціології та психології Національного університету
ім. Тараса Шевченка

Редакція філології, художньої літератури
та словників

Редактори *Є. І. Мазніченко, Л. П. Марченко, Л. С. Шорубалка*

С $\frac{4602030000 - 018}{2000}$

ISBN 966-00-0439-7

© С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута, 2000
© Ідея та назва серії "Словники України"
Т. П. Гуменюк, В. А. Широков, 1999

ПЕРЕДМОВА

Словник іншомовних слів — науково-популярне довідкове видання, розраховане на найширші кола читачів. Перед його упорядниками стояло завдання у невеликій за обсягом книжці дати пояснення й етимологічну довідку щодо найуживаніших слів та термінів іншомовного походження, які ввійшли до лексичного складу української літературної мови.

Від часу виходу в світ такої фундаментальної праці, як "Словник іншомовних слів" за редакцією академіка НАН України О. С. Мельничука (видавництво редакції Української радянської енциклопедії АН УРСР), минуло понад чверть століття, і він давно вже зник не лише з книгарень, а й з багатьох бібліотек.

У житті української спільноти за цей період сталися докорінні зміни. Розпався Союз РСР, і український народ одностайно висловився за незалежність своєї держави. Суверенній Україні властиві відкритість політики, широкі міжнародні зв'язки у сфері науки, культури, торгівлі, розвиток засобів масової інформації та комунікації.

Поруч з активізацією національних мовних засобів у повсякденне життя помітним потоком вливається інтернаціональна лексика, а також слова і терміни мов інших народів, особливо англомовних. Їх можна зустріти на шпальтах газет і журналів, почути у радіо- й телепрограмах та й у щоденному спілкуванні, побачити на рекламних щитах і вивісках крамниць. Часом у друкованих виданнях одне й те саме іншомовне за походженням слово виступає у різному написанні. Зокрема це буває наслідком неврахування чинного нині правопису.

Схвалений Академією наук України, Міністерством освіти і Міністерством культури України, Український правопис (4-те видання, виправлене й доповнене, Київ, Наукова думка, 1993 р.) вніс значні зміни в написання саме іншомовних слів: щодо усунення подвоєння приголосних (*мецо-сопрано, бароко, лібрето, фортисимо*), вживання літери **є** на початку слова (*єна, Ємен*), передачі латинських літер **і, у** та німецького дифтонга **eu** в загальних назвах (*параноя, секвоя, конвеєр, феєрверк*), поширення так званого "правила дев'ятки" на частину географічних назв (*Корсика, Мексика,*

Алжир, Вашингтон, Лейпциг, Чикаго, Чилі, Крит, Мавританія, Мадрид, Цюрих, Аргентина, Бразилія, Сардинія, Сирія, Скандинавія, Тибет, деякі інші та похідні від цих назв), написання в словах французького походження **у**, а не **ю** після шиплячих (*брошура, журі, парашут*), а також у словах *парфуми, парфумерія*.

Упорядники словника ставили своїм завданням, окрім довідки про походження іншомовних слів та їх витлумачення, дати читачеві інформацію про сучасний стан з їхнім написанням та наголошеним. Взявши за основу реєстр Словника іншомовних слів за редакцією акад. О. С. Мельничука (далі СІСМ), автори намагалися по змозі, зважаючи на обсяг словника, доповнити його актуальною лексикою, яка набула поширення в українській мові останнім часом, особливо протягом останнього десятиріччя. Ретельно фіксувалися і відбиралися слова іншомовного походження з різних галузей науки, техніки, мистецтва, а також на позначення побутових реалій цього періоду, такі як *банкомат, бодибілдинг, брифінг, ваучер, віндсерфінг, вотум, гамбургер, гриль, дайджест, джек-пот, дилер, дискета, ексклюзивний, електорат, євро, зомбі, імідж, інновація, інтернет, кайф, кілер, кліп, клонування, компакт-диск, консалтинг, консумент, контролінг, конфекція, ксерокс, курсор, кутюр'є, лейбл, лізинг, макіяж, мануальний, менталітет, міленіум, модем, моніторинг, остарбайтери, от кутюр, офшор, памперси, папараці, пейджер, плеєр, плотер, полтергейст, принтер, рейтинг, рекетир, ріелтер, саміт, сертифікація, сканер, скейтборд, скотч, спонсор, термінал, тинейджер, ток-шоу, транш, траст, трилер, уфологія, файл, факс, хакер, хіт, шейпінг, шопінг, шоу-бізнес* тощо.

Деякі лексеми спеціально залучені з огляду на складність їхнього правописного відтворення: *диск-жокей, дистриб'ютор, копірайт, мас-медіа, от кутюр, рок-н-рол, ф'ючерсний, халі-галі, хепі-енд* та ін. Мова не стоїть на місці: чимало варіантів (правописних, фонетичних, словотвірних) СІСМа, таких як *слайд* і *слейд, уїк-енд* і *уїкенд, свінг* і *суїнг, поп-арт* і *попарт* та ін., зараз вживається переважно в одній певній формі. В такому разі у пропонованому словнику подається усталеніший варіант. Проте нові лексеми можуть наводитися у різному написанні (*лайфо* і *ліфо, он-лайн* і *онлайн* тощо), оскільки відбір саме тієї або іншої форми слова — тривалий процес у мові.

При доборі реєстру словника упорядники залишили поза списком частину наведених у СІСМі слів, значення яких зрозуміле кожній освіченій людині; фіксація у словнику несла б лише інформацію про їхнє походження: *акуратний, поліклініка, портрет, пошта* (*поштамт* є), *силос, солідний, сосиска, туризм* тощо. Не наводяться, як правило, також загальновідомі слова, похідні від поданих у словнику термінів. Так, при наявному *секта* немає *сектант, сектантство*, при *спіритизм — спірит*. У той же час регулярне похідне слово

може наводитися, якщо його семантика ширша за значення твірного слова.

Упорядники намагалися по змозі показати розвиток значення іншомовного слова на українському ґрунті, зокрема шляхом метафоризації та метонімізації, і, як правило, залишали такі слова в реєстрі. Слово *фал*, наприклад, у СІСМі має дві значеннєві рубрики, тоді як у даному словнику показані ще два його нових значення: 3) Трос-*шланг*, яким користується *космонавт* при виході у відкритий *космос* і 4) Трос, який кріпиться до катера і за який тримається спортсмен на водних лижах. У статті *факел* фіксується метафоричне значення: 4) Переносно — те, що несе в собі істину, знання, освіту, свободу.

Усього в словнику вміщено близько 10 000 слів і термінів.

БУДОВА СЛОВНИКА

І. Статті в словнику складаються з реєстрового слова (слова-заголовка), етимологічної довідки і дефініції (короткого тлумачення). За потреби наводяться також додаткові пояснення та посилання на статті, що містять слова-заголовки, тією чи іншою мірою співвідносні реєстровому.

Реєстрове слово набране великими літерами напівжирним шрифтом з наголосом, іноді з двома (при варіантності наголошення): **КУ́НТУШ, ФА́РФО́Р** тощо. У складних словах, що пишуться через дефіс, наголошуються обидві частини: **А́ЛЬМА-МА́ТЕР, ДАЛАЙ-ЛА́МА** (але **ОН-ЛА́ЙН, УІК-Е́НД**). Побічний наголос не позначається, напр.: **ЕЛЕКТРОЕНЕ́РГІЯ**, а не **ЕЛЀКТРОЕНЕ́РГІЯ, ЖИРОСИСТЕ́МА**, а не **ЖЍРОСИСТЕ́МА**.

Заголовок може складатися з двох слів, як правило, правописних, фонетичних або словотвірних варіантів (**БАА́Л** і **ВАА́Л, БІВУА́К** і **БІВА́К, ГІДА́ЛЬГО** і **ІДА́ЛЬГО, ІНФЛУЄ́НЦА** і **ІНФЛЮЄ́НЦА, АПРОБУВА́ННЯ** і **АПРОБА́ЦІЯ, ДРЕНА́Ж** і **ДРЕНАЖУВА́ННЯ, ДИЛЕТАНТИ́ЗМ** і **ДИЛЕТА́НТСТВО** тощо). У цьому випадку обидва слова набираються великими літерами напівжирним шрифтом з наголосом і наводяться через кому. На відповідному місці за абеткою дається посилання від другого слова на перше, напр. **ВЕДАЇ́ЗМ** див. *Ведизм* (далі йдуть статті **ВЕ́ДЖВУД...**, **ВЕ́ДИ...** і **ВЕДИ́ЗМ, ВЕДАЇЗМ...**).

Іноді в реєстрі вміщене словосполучення. Якщо другий його складник — іншомовне слово, наведене в словнику, то все словосполучення набирається великими літерами напівжирним шрифтом і з наголосами: **ВЕСТИБУЛЯ́РНИЙ АПАРА́Т, ДІАТОНІ́ЧНА ГА́МА**. Коли ж другий член реєстрового словосполучення — українське слово або іншомовне, але не включене в реєстр, то воно на-

бирається звичайним (світлим) шрифтом малими літерами врозбивку і без наголосу: **ВАЛЬПУ́РГІЄВА** н і ч, **ІНФОРМАЦІ́ЙНА** м е р е ж а, **БУЛЬВА́РНА** л і т е р а т у р а. Словосполучення, що містяться в тексті статті, подаються світлим шрифтом урозбивку, переважно із скороченням, напр.: **ГЕТЕРОТРО́ФНИЙ** ...; г - н і о р г а н і з м и; **АРМА́ДА** ... 2) Н е п е р е м о ж н а а.; **АРІА́ДНА** ... 2) Переносно — н и т к а А р і а д н и. Коли реєстровий іменник згадується в тексті статті, то він скорочується до першої літери, незалежно від його числа і відмінка в даному контексті, напр.: **БУМЕРА́НГ** ... Деякі види Б., описавши замкнену криву, повертаються до метальника; **ВЕ́БЕР** ... 1 В. — магнітний потік, рівномірне зменшення якого до нуля за 1 с спричинює виникнення в *контурі* провідника, що охоплює цей потік, електрорушійної сили в 1 *вольт*.

Реєстрові слова подані переважно в однині. Заголовок наводиться у множині, якщо це відповідає загальноприйнятій практиці: **АЛЬДЕГІ́ДИ, АНАБО́ЛІКИ, БРИ́ДЖІ, ФЕРМЕ́НТИ** тощо. Така система приводить зрідка до введення в реєстр двох форм того самого слова — в однині та множині, напр.: **АМФІ́БІЇ** ... — клас хребетних тварин, які на *стадії* личинки дихають зябрами, а в дорослому віці — легенями... і **АМФІ́БІЯ** ... — бойова або транспортна машина (танк, *автомобіль*), здатна пересуватися суходолом, водою або під водою; літак, пристосований для зльоту й посадки на воді й суходолі.

Підхід до наведення у словнику омонімів продовжує традицію СІСМа: у спільній статті вміщуються похідні від одного й того самого іншомовного слова, навіть якщо їхні значення дуже далекі. Омоніми в пропонованому словнику — це запозичення з різних мов, а також утворення від різних слів однієї мови. Їх оформлено за допомогою маленької порядкової цифри справа вгорі. Посилання на такі слова також даються із цифровими позначками: **БУ́ХТА**[1] (нім. Bucht, від biegen — гнути, згинати) — придатна для стоянки суден затока, яку захищають від хвиль острови або миси; **БУ́ХТА**[2] (гол. bocht) — канат, укладений вертикально кругами або вісімками (у *формі циліндра*); **ГІПЕ́РБОЛА**[1] (від грец. ὑπερβολή — перебільшення) — стилістична *фігура*, в якій перебільшено певну ознаку, щоб посилити виразність мови... і **ГІПЕ́РБОЛА**[2] (від грец. ὑπερβολαλλώ — жену, через щось перекидаю, від ὑπερ — через і βάλλω — жену, кидаю) — плоска крива, що є геометричним місцем точок площини, для кожної з яких різниця віддалей від двох даних точок цієї площини (*фокусів* Г.) є сталою величиною. Окремі значення полісемічного (багатозначного) запозиченого слова нумеруються; після цифри ставиться дужка. За потреби номер значення може наводитися у дефініції іншого реєстрового слова: **МАТ** [1] — завершальне поло-

ження в шаховій *партії* (4), при якому король, що перебуває під ударом *фігури* (5) противника, не може захиститися.

II. В етимологічній довідці, взятій у дужки (як правило — круглі), після заголовка статті дається іншомовне слово або слова, від яких походить реєстрове слово, переважно з першоджерелом і перекладом, напр.: **БРОКА́Т** (нім. Brokat — парча, від італ. broccato, з лат. brocchus — виступний, опуклий). Якщо значення реєстрового слова і наведеного в етимологічній довідці іншомовного слова значною мірою збігаються, переклад не наводиться: **ГРИФО́Н** (франц. griffon, від лат. gryphus, з грец. γρύψ). Проте нерідко ці значення відрізняються надто істотно. В такому разі дається буквальний переклад твірного слова із відповідною позначкою: **БЕ́РЕ** (франц. beurré, букв. — масляний) — група сортів груші з плодами видовженої *форми* і таким соковитим м'якушем, що ніби тане в роті (як масло); **ГРИ́ЗЛІ** (англ. grizzly, букв. — сірий) — бурий ведмідь, поширений на Алясці; **ЕКСЛІ́БРИС** (лат. ex libris, букв. — з книг) — художньо виконана позначка на книзі з ім'ям її власника.

Для слів, що за походженням є складними, етимологічна довідка може формуватися по-різному в залежності від того, чи містить твірне слово продуктивний у словоскладанні компонент (афіксоїд). Щоб уникнути зайвих повторень, найчастіше вживані з них виділяються в окремі статті: **АВТО...**, **АРХІ...**, **ВЕЛО...**, **ГЕО...**, **ДИЗ...**, **ЕКС...**, **ЄВРО...**, **ІЗО...**; **БЕТА-...**, **ГАММА-...**; **...АНТРОП**, **...ГЕНЕЗ**, **...ГРАФ**, **...ЛОГІЯ**, **...МАН**, **...ФІЛІЯ** та багато ін. Реєстровий афіксоїд подається в них без наголосу. Довідка, в якій виступають подібні компоненти, оформляється так: **ГРАФОМА́НІЯ** (від *графо...* і *...манія*). Якщо ж компоненти складного слова (або один з них) не введені в реєстр, то наводиться їхня етимологія: **АМБІВАЛЕ́НТНИЙ** (від лат. ambo — обидва і valentia — сила, міць); **АНТИБІО́ТИКИ** (від *анти...* і грец. βιωτικός — життєвий). Етимологічна довідка може включати слова, наведені в реєстрі: **ДИСБАЛА́НС** (від *дис...* і *баланс*). Як правило, в етимологічній довідці даються посилання не більше ніж на два компоненти слова: **ГЕОМОРФОЛО́ГІЯ** (від *гео...* і *морфологія*), а не (від *гео...*, *морфо...* і *...логія*). Проте можуть зустрітися трикомпонентні посилання, напр., наводиться **БІОГЕОЦЕНО́З** із етимологією: від *біо...*, грец. γῆ — земля і *...ценоз* (слова *геоценоз* у реєстрі немає).

Якщо твірна основа латинського або грецького слова, наведеного в етимологічній довідці в називному відмінку, не ясна, то додатково у круглих дужках подається його родовий відмінок. У такому разі етимологічна довідка в цілому береться у квадратні дужки, напр.: **ВЕЛОСИПЕ́Д** [франц. vélocipéde, від лат. velox (velocis) — швидкий і pes (pedis) — нога]. Квадратні дужки необхідні і тоді, ко-

ли слово-заголовок утворене з частин іншомовних слів, напр.: **МОПЕ́Д** [від *мо(тоцикл)* і *(велоси)пед*].

Іншомовні слова в етимологічних довідках пишуться латинськими або грецькими літерами, якщо мови, з яких ці слова походять, мають відповідну графіку. В решті випадків іншомовні слова пишуться українськими літерами, напр. **ДЖІ́У-ДЖИ́ТСУ** (япон. дзюдзюцу), або в етимологічній довідці лише називається мова, з якої слово походить, напр.: **ДЖИХА́Д** (араб. — священна війна, війна за віру; букв. — старанність, заповзяття); **А́РА, АРА́РА** (з мови тупі-гуарані). Латинські та грецькі дієслова, а також їх переклад українською мовою в етимологічній довідці даються у формі першої особи однини; дієслова, взяті з інших мов, наводяться й перекладаються в інфінітиві.

До слів, що походять від імен, географічних назв і т. ін., пояснення наводиться, як правило, в кінці тлумачення. Напр.: **АРАУКА́РІЯ** — ряд хвойних деревних рослин. Поширені у Південній Америці й Австралії. Дають цінну деревину, насіння більшості видів їстівне. Деякі види вирощують як *декоративні*. Від назви чилійської *провінції* Араукo; **ВЕРНЬЄ́Р...** Від прізвища французького винахідника П. Вернье (1580—1637); **КО́БАЛЬТ** (від лат. cobaltum, з нім. Kobold — гірський дух, *гном*, який нібито шкодить гірникам)... Етимологічна довідка може не наводитися, якщо тлумачення містить слово, що є реєстровим і, отже, його походження вже розглянуте, напр.: **БРОНХІ́Т** — запалення слизової оболонки *бронхів* (вище було: **БРО́НХИ** (від грец. βρόγχος — дихальне горло, *трахея*).

III. Тлумачення в словнику, попри його відносно невеликий обсяг, покликані дати необхідну й достатню інформацію про реєстрове слово. У дефініції відбиті такі сторони, як місце поширення явища, предмета, їхні характерні ознаки, галузь практичного застосування тощо. Напр.: **ЗОДІА́К** [від грец. ζωδιακός (κύκλος) — коло із зображень тварин] — пояс на небесній *сфері* вздовж *екліптики*, по якому пролягає річний шлях видимого руху Сонця; включає 12 сузір'їв: Овен, Телець, Близнята, Рак, Лев, Діва, Терези, Скорпіон, Стрілець, Козерог, Водолій, Риби. Або: **ПСОРІА́З** (від грец. ψωριάω — страждаю шкірним захворюванням) — *хронічне* незаразне захворювання шкіри в людини. Виникає переважно внаслідок порушення діяльності нервової *системи*.

Готуючи словник до друку, укладачі особливу увагу звернули на вкорінені в попередні часи штампи і звільнили від упередженості дефініції багатьох слів (*бюрократія, капіталізм, комунізм, місіонерство, штрейкбрехер* і багато інших).

Ретельно фіксувалися нові значення іншомовних слів на українському ґрунті. Так, у СІСМі слово *бієнале* тлумачиться таким чином: назва художніх виставок, що відбуваються кожні два роки в

Італії. У даному ж словнику враховано розширення цього значення: культурно-мистецький захід, що відбувається з інтервалом два роки (напр.: виставки, кінофестивалі). *Мокасини*, за СІСМом, — м'яке взуття з оленячої шкіри в індіанців, а у тексті пропонованого словника ще: взуття з м'якої шкіри без застібки, переважно із вплетеною союзкою.

Статті поповнювалися термінологічними словосполученнями, які утворилися й набули поширення останнім часом: *віртуальна реальність, детектор неправди, радіаційний фон, інструменти маркетингу* тощо. Значення іншомовних слів за потреби ілюструються прикладами. Так, у статті **ЕСЕ́НЦІЯ** при значенні — "міцний розчин, витяжка якої-небудь речовини" наводиться приклад: оцтова е.; стаття **АПО́СТРО́Ф** містить низку слів, у яких виступає цей знак; приклади ілюструють усі без винятку статті, реєстровим словом у яких є афіксоїд — продуктивна у словоскладанні перша або друга частина складних слів: **ЄВРО...** — у складних словах вказує на приналежність до Європи, напр.: *євровалюти, євродолари*; **...ЕДР** (від грец. ἕδρα — основа, бік, сторона) — кінцева частина назв багатогранників, напр.: *гексаедр, октаедр*.

Пояснювальні позначки в словнику вживаються у відповідності з наведеним списком скорочень. Галузеві ремарки використовуються рідко: лише тоді, коли з тексту дефініції не можна визначити, якої науково-технічної сфери стосується іншомовне слово або певне його значення, напр.: **АСИМЛЯ́ЦІЯ**... 3) *мовозн.* Уподібнення звуків. У тексті статей застосовують загальноприйняті в літературі скорочення. Одиниці мір подаються усталеними в міжнародних системах умовними позначеннями світлим прямим шрифтом, оскільки курсив у словнику несе інше навантаження: курсивом набираються відбиті в реєстрі слова в усіх позиціях, окрім заголовної, а також ремарки (галузеві та стилістичні).

IV. У словнику використано розгалужену систему посилань, в якій основне навантаження припадає на набрані курсивом в етимологічній частині та в дефініціях іншомовні слова. Завдяки цьому читач може ознайомитися з широким колом понять, що тією або іншою мірою стосуються слова-заголовка. Напр.: **БУЛЬТЕР'Є́Р** (англ. bull terrier, від bull — бик і *тер'єр*) — порода собак, отримана шляхом схрещування *бульдога* і білого англійського тер'єра, а також собака цієї породи. Використовують у собачих боях, для захисту оселі й господаря. Якщо іншомовного слова, використаного в тлумачній частині, в реєстрі немає, а пояснення його значення бажане, у дужках з позначкою "див." (дивіться) наводиться споріднене з ним курсивне слово, напр.: **ЕО́Н** (від грец. αἰών — *ера, епоха*) — найбільший підрозділ геологічної історії Землі, що об'єднує кілька ер. Виділяють два Е.: докембрійський, або криптозойський (див.

Докембрій), і фанерозойський (див. *Фанерозой*). Приклади в статтях з реєстровим афіксоїдом можуть бути як курсивні, так і набрані прямим шрифтом. Так у статті **ГЕКСА...** наводяться ілюстрації: *гексаедр,* гексахлоран. Це означає, що другого слова в реєстрі немає.

Для особливого загострення уваги читача на взаємопов'язаності певних іншомовних слів служать позначки "див. також" і "пор." (порівняйте), що, звичайно, звернені на слова, наявні в реєстрі і, отже, набрані курсивом. Напр.: **АФІКС** (від лат. affixus — прикріплений) — частина слова, що має граматичне значення і вносить зміни у значення кореня. Інші назви — ф о р м а н т, ф о р м а т и в. Див. також *Префікс, Інфікс, Суфікс*; **БУКО́ЛІКА** (від грец. βουκολικός — пасторальний, сільський) — жанр античної *поезії*; змальовує життя пастухів (пор. *ідилія, пастораль*) на лоні природи.

Синоніми та варіанти іншомовних слів у словнику відбиваються кількома способами. Варіанти наводяться в одній статті через кому: **ВАСИЛІА́НИ, БАЗИЛІА́НИ..., ЖИ́ГА, ДЖИ́ГА..., ОЙКУМЕ́НА, ЕЙКУМЕ́НА...** тощо. На своєму місці за абеткою наводиться відсилання типу **ДЖИ́ГА** див. *Жига*. Абсолютні синоніми оформляються за формулою: "те саме, що й". Напр.: **О́РДЕН** ... 4) Те саме, що й *ордер* (4). Або: **ЕКТО** ... (від грец. ἐκτός — поза, зовні) — те саме, що й *екзо*... Але частіше в кінці статті або відповідного значення реєстрового слова подається синонім після слів: "інша назва" (варіант: "застаріла назва"). Якщо цей синонім зафіксований у реєстрі, він набраний курсивом: **ВАКХА́НКА** — 1) В античному світі жриця *Вакха*, учасниця *вакханалій*; в античній *міфології* — супутниця Вакха. Інша назва — *менада*. Якщо ж синонім — українське слово або запозичене, але не відібране до реєстру, то він набирається світлим прямим шрифтом урозбивку: **ДИНАМО́МЕТР** ... Інша назва — с и л о м і р; **АВОКА́ДО** ... Інша назва — а л і г а т о р о в а г р у ш а; **АРСЕ́Н** ... Застаріла назва — м и ш' я к. Світлим шрифтом урозбивку набираються також інші відповідники синонімічного типу, напр.: **ВЕ́СТА** (лат. Vesta) — 1) У давньоримській *міфології* богиня домашнього вогнища. У давньогрецькій міфології — Г е с т і я. Синоніми часом можуть виступати у складі дефініції, напр.: **ІНТЕРЦЕ́СІЯ** ... 1) У цивільному праві прийняття на себе чужого боргу; поручительство.

Антоніми вводяться в текст статті через слово "протилежне" і розміщуються також у кінці статті або відповідного значення (але перед фрагментом "інша назва"). Напр.: **ВЕРТИКА́ЛЬНИЙ** (лат. verticalis) — напрямлений по *вертикалі*; *перпендикулярний* до лінії *горизонту*. Протилежне — *горизонтальний*. Інша назва — п р я м о в и с н и й.

СКОРОЧЕННЯ У СЛОВНИКУ ІНШОМОВНИХ СЛІВ

СКОРОЧЕННЯ ПОЯСНЮВАЛЬНИХ ПОЗНАЧОК

ав.	–	авіація
австрал.	–	австралійські мови
авто	–	автомобільна справа
азерб.	–	азербайджанська мова
анат.	–	анатомія
англ.	–	англійська мова
англосакс.	–	англосаксонська мова
антроп.	–	антропологія
араб.	–	арабська мова
арам.	–	арамейська мова
арх.	–	археологія
архіт.	–	архітектура
астр.	–	астрономія
афр.	–	африканські мови
біол.	–	біологія
болг.	–	болгарська мова
бот.	–	ботаніка
бухг.	–	бухгалтерія
вет.	–	ветеринарія
військ.	–	військова справа
вірм.	–	вірменська мова
геогр.	–	географія
геод.	–	геодезія
геол.	–	геологія
герм.	–	германські мови
гідр.	–	гідрологія
гірн.	–	гірнича справа
гол.	–	голландська (нідерландська) мова
грец.	–	давньогрецька мова
груз.	–	грузинська мова
давньоєвр.	–	давньоєврейська мова

давньоперс. — давньоперська мова
дат. — датська мова
дипл. — дипломатія
екон. — економіка
ескім. — ескімоська мова
есп. — есперанто
ест. — естонська мова
етн. — етнографія
єгип. — єгипетська мова
ж. р. — жіночий рід
заст. — застаріле
зн. в. — знахідний відмінок
зоол. — зоологія
інд. — індійські мови
індіан. — індіанські мови
інф. — інформатика
ірл. — ірландська мова
ірон. — іронічне
ісл. — ісландська мова
ісп. — іспанська мова
іст. — історія
італ. — італійська мова
казах. — казахська мова
кельт. — кельтські мови
кирг. — киргизька мова
кит. — китайська мова
кіберн. — кібернетика
ком. — комерція
косм. — космонавтика
кримськотат. — кримськотатарська мова
лат. — латинська мова
латис. — латиська мова
лит. — литовська мова
літературозн. — літературознавство
матем. — математика
мед. — медицина
метеор. — метеорологія
мист. — мистецтво
мінер. — мінералогія
міф. — міфологія
множ. — множина

мовозн.	—	мовознавство
молд.	—	молдавська мова
монг.	—	монгольська мова
мор.	—	морська справа
муз.	—	музика
нім.	—	німецька мова
новогрец.	—	новогрецька мова
норв.	—	норвезька мова
одн.	—	однина
пед.	—	педагогіка
перс.	—	перська мова
поет.	—	поетичне
полігр.	—	поліграфія
політ.	—	політологія
польс.	—	польська мова
португ.	—	португальська мова
прованс.	—	провансальська мова
психол.	—	психологія
рел.	—	релігія
род. в.	—	родовий відмінок
розм.	—	розмовне
рум.	—	румунська мова
санскр.	—	санскрит (давньоіндійська мова)
с. г.	—	сільське господарство
семіт.	—	семітські мови
сербохорв.	—	сербохорватська мова
середньоангл.	—	середньоанглійська мова
середньофранц.	—	середньофранцузька мова
сир.	—	сирійська мова
сканд.	—	скандинавські мови
словац.	—	словацька мова
сп.	—	спорт
староісп.	—	староіспанська мова
старонім.	—	старонімецька мова
старопольс.	—	старопольська мова
старосканд.	—	староскандинавська мова
старофранц.	—	старофранцузька мова
старошвед.	—	старошведська мова
тадж.	—	таджицька мова
тат.	—	татарська мова
теол.	—	теологія

тех.	—	техніка
тур.	—	турецька мова
туркм.	—	туркменська мова
тюрк.	—	тюркські мови
угор.	—	угорська мова
узб.	—	узбецька мова
фарм.	—	фармакологія
фіз.	—	фізика
фізіол.	—	фізіологія
філософ.	—	філософія
фін.	—	фінська мова
флам.	—	фламандська мова
франц.	—	французька мова
хім.	—	хімія
чес.	—	чеська мова
швед.	—	шведська мова
юрид.	—	юриспруденція
якут.	—	якутська мова
япон.	—	японська мова

СКОРОЧЕННЯ В ТЕКСТІ СТАТЕЙ

ат. н.	—	атомний номер
букв.	—	буквально
див.	—	дивіться
ДНК	—	дезоксирибонуклеїнова кислота
ЕОМ	—	електронна обчислювальна машина
і т. ін.	—	і таке інше
м.	—	місто
напр.	—	наприклад
н. е.	—	нова (наша) ера
о.	—	острів
оз.	—	озеро
пит. в.	—	питома вага
пор.	—	порівняйте
р.	—	рік
рр.	—	роки
скор.	—	скорочено
ст.	—	століття
та ін.	—	та інше (інші)

т. зв.	—	так званий
т. ч.	—	таким чином
у т. ч.	—	у тому числі

СПИСОК ВЖИВАНИХ У СЛОВНИКУ СКОРОЧЕНЬ ФІЗИЧНИХ ВЕЛИЧИН

А	—	ампер
Å	—	ангстрем
атм	—	атмосфера
б	—	бел
В	—	вольт
Вб	—	вебер
Вт	—	ват
г	—	грам
га	—	гектар
Гб	—	гільберт
Гн	—	генрі
Гс	—	гаус
Гц	—	герц
дБ	—	децибел
Дж	—	джоуль
дин	—	дина
дм	—	дециметр
дп	—	діоптрія
Е	—	ерстед
е	—	електрон
кал	—	калорія
кар	—	карат
кг	—	кілограм
Кі	—	кюрі
Кл	—	кулон
км	—	кілометр
л	—	літр
лк	—	люкс
лм	—	люмен
м	—	метр
Мкс	—	максвел
млн	—	мільйон
мм	—	міліметр

СКОРОЧЕННЯ У СЛОВНИКУ ІНШОМОВНИХ СЛІВ

Н	—	ньютон
нт	—	ніт
Па	—	паскаль
пз	—	п'єза
пк	—	парсек
Р	—	рентген
рад	—	радіан
с	—	секунда
см	—	сантиметр
ср	—	стерадіан
т	—	тонна
Тл	—	тесла
ц	—	центнер

А

А..., перед голосними **АН...** (грец. 'α..., 'αν...) — *префікс*, що означає заперечення, відсутність, напр.: *алогічний, аненцефалія, ахромія.*

АБАЖУ́Р (франц. abat-jour) — частина світильника, призначена для захисту очей від світла та зосередження світла в потрібному напрямі.

АБА́ЗІЯ (від *а...* і грец. βάσις — ходіння) — втрата здатності ходити, зокрема внаслідок захворювання нервової *системи.*

АБА́К, АБА́КА (від грец. ἄβαξ, ἀβάκιον — дошка) — 1) Лічильна дошка у стародавніх греків і римлян, а потім (до 18 ст.) у Західній Європі. 2) Верхня плита *капітелі* колони, напівколони, пілястри, звичайно чотирикутна. 3) Особливе креслення (т. зв. сітчаста *номограма*).

АБА́Т [лат. abbas (abbatis), від грец. ἀββᾶ, з арамейського абба — батько] — 1) У католицькій церкві глава громади ченців, настоятель *абатства.* 2) Шанобливе звертання до осіб, що належать до католицького духівництва.

АБА́ТСТВО [від лат. abbas (abbatis), з грец. ἀββᾶ, від арамейського абба — батько] — католицький монастир з належними йому володіннями.

А́БВЕР (нім. Abwehr) — військова розвідка та контррозвідка Німеччини у 1919—44 рр.

АБДИКА́ЦІЯ (лат. abdicatio, від abdico — зрікаюся) — зречення престолу, відмова від влади, посади або сану.

АБДОМІНА́ЛЬНИЙ (лат. abdominalis, від abdomen — живіт) — черевний.

АБЕКО́Р (англ. abecor) — скорочена назва міжнародного банківського об'єднання у складі 10 учасників — великих європейських *банків*, яке сприяє міжбанківському обміну *інформацією* та здійсненню наукових досліджень.

АБЕРА́ЦІЯ (лат. aberratio — відхилення, від aberro — помиляюся) — 1) Помилкова думка, відхилення від істини. 2) Позірне зміщення світила на небесній *сфері.* 3) А. с ф е р и ч н а полягає в тому, що промені, які виходять з однієї точки, після проходження *лінз* утворюють розпливчасте зображення. 4) А. х р о м а т и ч н а — вада зображення, спричинена неоднаковою заломлюваністю світла різного кольору, через що зображення виходить нерізке й забарвлене. 5) *біол.* Відхилення від *нормальної* будови *організму*, яке переважно

виявляється в іншому забарвленні або розмірі. 6) Зміна *структури хромосом.*

АБЗА́Ц (нім. Absatz, букв. — уступ) — 1) Відступ у початковому рядку *тексту.* 2) Частина тексту від одного такого відступу до іншого.

АБІОГЕНЕ́З (від *а...* і *біогенез*) — 1) Самозародження. 2) *Теорія* виникнення живих істот з неорганічних речовин. Див. також *Біогенез.*

АБІОТИ́ЧНИЙ (від *а...* і грец. βιωτικός — життєвий) — неорганічний або позбавлений життя; а - н і ф а к т о р и — сукупність умов зовнішнього неорганічного середовища, що забезпечують існування *організму*; а - н а з о н а — зона, в якій немає живих організмів, напр., глибинні шари земної кулі або найвищі шари *атмосфери.*

АБІСА́ЛЬ (від грец. ἄβυσσος — безодня) — зона найбільших морських глибин (понад 2000 м).

АБІТУРІЄ́НТ [від лат. abituriens (abiturientis) — той, хто збирається йти] — 1) Випускник середнього навчального закладу. 2) Вступник до вищого чи середнього спеціального навчального закладу.

АБОЛІЦІОНІ́ЗМ [від лат. abolitio (abolitionis) — скасування, знищення] — 1) Суспільний рух, спрямований проти запровадження якогось закону. 2) Рух у кінці 18 — 1-й половині 19 ст. за скасування рабовласництва, зокрема рух у США за звільнення негрів.

АБОЛІЦІОНІ́СТ — 1) Прихильник скасування рабства. 2) Прихильник скасування якогось закону.

АБОЛІ́ЦІЯ (лат. abolitio — знищення, скасування) — 1) Скасування закону, рішення, *ліквідація* посади. 2) Припинення *кримінальної* справи на *стадії*, коли винність обвинувачуваного ще не доведена юридично. Право А. належить до *компетенції* глави держави. 3) Відновлення честі шляхом *офіційного* спростування наклепу.

АБОНЕМЕ́НТ (франц. abonnement) — *документ* на право певний час обслуговуватися чи користуватися чим-небудь, а також саме таке право.

АБОНЕ́НТ (нім. Abonnent, від франц. abonné) — той, хто користується *абонементом.*

АБОРДА́Ж (франц. abordage, від bord — борт судна) — 1) Спосіб ведення морського бою, що полягав у зчепленні гаками бортів свого і ворожого суден для рукопашної сутички їхніх екіпажів; застосовувався за часів гребного й вітрильного *флоту.* 2) Зчеплення суден бортами для передачі вантажів або обміну пасажирами.

АБОРИГЕ́НИ (лат. Aborigines, від ab origine — від початку) — 1) Корінні жителі певної країни чи місцевості. 2) *біол.* Те саме, що й *автохтони.*

АБО́РТ (від лат. abortus — викидень) — мимовільне або штучне переривання вагітності протягом перших 28 тижнів.

АБОРТИ́ВНИЙ (від лат. abortivus — недоношений, передчасно народжений) — 1) *мед.* Який припиняє розвиток будь-якого *процесу*, перериває перебіг хвороби. 2) *біол.* Недорозвинений.

АБРАЗИ́ВИ (франц. abrasif — шліфувальний, від лат. abrado — зіскоблюю) — тверді дрібнозернисті речовини чи їх суміші (*алмаз, корунд,* наждак та ін.), що застосовуються у вигляді порошків, паст або *інструментів* для механічної обробки поверхонь різних виробів.

АБРА́ЗІЯ (від лат. abrasio — зіскоблювання) — 1) *геол.* Руйнування берегів водойм хвилями. 2) *мед.* Вискоблювання (слизової оболонки матки, ямочки зуба тощо).

АБРАКАДА́БРА (лат. abracadabra — заклинання, від грец. Ἀβραξος — назва божества і давньоєвр. дабар — слово) — 1) Магічна *формула*, таємне слово, яким приписувалась чудодійна сила. 2) Незрозумілий набір слів, нісенітниця.

АБРЕВІАТУ́РА (італ. abbreviatura, від лат. abbrevio — скорочую) — 1) Складноскорочене слово, утворене з початкових складів, з перших літер (або їх назв) слів словосполучення, напр.: вуз, ГЕС. 2) Знаки скорочення нотного запису.

АБРИКО́С (гол. abrikoos) — рід плодових дерев та кущів родини розоцвітих.

А́БРИС (від нім. Abriß — план, креслення) — 1) Лінійний *контур* предмета. 2) *геод.* Креслення, зроблене від руки при топографічній зйомці у польових умовах з позначенням на ньому даних промірів, потрібних для складання точного плану. 3) У *літографії* — контур малюнка і межі ділянок окремих кольорів та півтонів багатоколірного зображення, позначені на прозорому матеріалі (кальці, плюрі) для перенесення контуру малюнка на літографський камінь.

АБСЕ́НТ (франц. absinthe, букв. — полин) — спиртний напій, настойка на полину.

АБСЕНТЕЇЗМ [від лат. absens (absentis) — відсутній] — 1) Ухиляння виборців від участі у виборах у державні *органи*, систематична відсутність представників колегіальних органів на засіданнях. 2) А. з е м л е в л а с н и ц ь к и й — *форма* землеволодіння, за якою земля як умова виробництва відокремлена від землевласника.

АБСИ́ДА див. *Апсида.*

АБСОЛЮ́Т (від лат. absolutus — довершений, безумовний, необмежений) — те, що ні від чого не залежить, безвідносне. У *філософії* і *релігії* — вічна, незмінна, нескінченна першооснова світу (абсолютна *ідея*, абсолютна особа, Бог і т. ін.).

АБСОЛЮТИ́ЗМ (франц. absolutisme, від лат. absolutus — безумовний, необмежений) — необмежена *монархія*, *форма* правління, за якої верховна влада повністю належить *монархові* (царю, *імператору*, королю і т. ін.).

АБСОРБЕ́НТИ [від лат. absorbens (absorbentis) — поглинальний] — речовини, здатні до *абсорбції* (напр.: вода, промивні мастила).

АБСО́РБЦІЯ (від лат. absorptio — поглинання) — 1) Вбирання газів або рідин усім об'ємом (на відміну від *адсорбції*) рідини чи твердого

тіла. 2) Поглинання світла, звуку, радіохвиль при проходженні крізь речовину.

АБСТИНЕ́НЦІЯ (лат. abstinentia, від abstineo — утримуюся) — 1) Цілковите утримання від вживання спиртних напоїв, тютюну. 2) Статеве утримання. 3) Особливий психічний і *фізичний* стан, що виникає у алкоголіків та наркоманів після припинення вживання *алкоголю* або звичного *наркотику*.

АБСТРАГУВА́ТИ (від лат. abstraho — відтягую, відриваю) — мислено виділяти з усіх ознак, властивостей, зв'язків конкретного предмета основні, найзагальніші.

АБСТРА́КТНИЙ (від лат. abstractio — відтягнення, відвернення) — який є наслідком мисленого виділення з усіх ознак, властивостей і зв'язків конкретного предмета його основних, найзагальніших; а - н е м и с л е н н я — один з видів людського мислення, який полягає в утворенні абстрактних понять і оперуванні ними; а - н е м и с т е ц т в о — те саме, що й *абстракціонізм*.

АБСТРАКЦІОНІ́ЗМ [від лат. abstractio (abstractionis) — віддалення] — формалістична течія в образотворчому мистецтві 20 ст. Твори його послідовників являють собою поєднання геометричних *форм*, кольорових плям та ліній.

АБСТРА́КЦІЯ (від лат. abstractio — віддалення) — 1) Мислене відкидання частини властивостей, зв'язків *об'єкта* пізнання з метою виділення тих сторін, зв'язків, що є предметом пізнання. 2) *Продукт* пізнання порівняно з конкретною дійсністю; *абстрактне* поняття. 3) *Метод* наукового дослідження, що полягає в мисленому виділенні найістотніших рис, відношень, сторін предмета.

АБСУ́РД (лат. absurdus — немилозвучний, безглуздий) — 1) Те, що не має сенсу; безглуздя, нісенітниця. 2) У драматургії гротескне демонстрування беззмістовності людського буття; дія постає у характерах і подіях, позбавлених внутрішнього змісту і причинно-наслідкових зв'язків.

АБСЦЕ́С (лат. abscessus — гнояк) — скупчення гною в тканинах або *органах* тіла внаслідок руйнування тканин при гнійному запаленні їх.

АБСЦИ́СА (від лат. abscisus — відрізаний) — одне з чисел, що визначають положення точки на площині або у просторі відносно даної прямокутної *системи координат* (пор. *ордината*). Позначається літерою *x*.

АБ'ЮРА́ЦІЯ (лат. abjuratio, від abjuro — клятвено відрікаюся) — прилюдне зречення віри або своїх переконань.

АВА́ЛЬ (франц. aval — схвалення) — доручення за *векселем*, зроблене третьою особою у вигляді спеціального гарантійного запису.

АВАНГА́РД (франц. avant-garde, від avant — попереду і garde — охорона, букв. — передова охорона) — 1) Частина або підрозділ, що під час пересування військ знаходиться попереду головних сил. 2) Переносно — передова частина суспільної групи, класу.

АВАНГАРДИ́ЗМ (франц. avant-gardisme) — загальна назва течій у мистецтві 20 ст., яким властиві відхід від усталених *принципів* і *традицій*, пошуки нових, незвичних *форм* художнього вираження.

АВАНЗА́Л (від франц. avant — перед і нім. Saal — зала) — передня зала, приміщення перед головною залою.

АВАНЛО́ЖА (від франц. avant — перед і *ложа*) — внутрішня закрита частина театральної *ложі*.

АВАНПО́СТ (франц. avant-poste) — передовий пост; у деяких іноземних *арміях* і в Росії 18—19 ст. — сторожовий пост, найближчий до противника.

АВА́НС (франц. avance, від avancer — платити наперед) — 1) Грошова сума або майнова цінність, що видається в рахунок майбутніх платежів. 2) Переносно — р о б и т и а в а н с и — намагатися схилити кого-небудь до себе обіцянками; загравати; подавати надію.

АВАНСЦЕ́НА (франц. avant-scène) — передня частина сцени від *рампи* до завіси.

АВАНТА́Ж (франц. avantage — перевага) — вигода, користь, сприятливе становище.

АВАНТИ́ТУЛ (від франц. avant — перед і *титул*) — виконана художником або набрана за *ескізом* початкова сторінка книги, яка передує титульному аркушу.

АВАНТЮ́РА (франц. aventure, букв. — пригода) — ризиковане, сумнівне діяння, часто з корисливими, безчесними намірами, розраховане на випадковий успіх; *акція* без урахування *реальних* можливостей і умов, як правило, приречена на невдачу.

АВАНТЮРИ́Н (франц. aventurine) — 1) Мінерал класу *силікатів*, дрібнозернистий різновид *кварцу* переважно буро-червоного кольору з мерехтливим золотавим блиском. Використовують для виготовлення прикрас, художніх виробів. Інша назва — з о л о т и й п і с о к. 2) Сорт художнього скла із золотавим блиском від мідних включень.

А́ВГІЄВІ с т а й н і — 1) У давньогрецькій *міфології* стайні царя Еліди Авгія, які не чистили 30 років і які за один лише день вичистив *Геракл*, спрямувавши на них воду двох річок. 2) Переносно — дуже забруднене місце або вкрай занедбані справи.

АВГУ́Р (лат. augur, від augeo — вирощую, збільшую, примножую) — 1) У Стародавньому Римі жрець, який віщував "волю богів", витлумачуючи *ауспіції*. 2) Переносно — людина, яка вдає, ніби їй відомі особливі таємниці. П о с м і ш к а а в г у р а — удавано багатозначний вираз обличчя дурисвіта, шахрая.

АВЕНЮ́ (франц. avenue) — у Франції, Англії, США та деяких інших країнах широка вулиця, звичайно обсаджена деревами.

АВЕРА́Ж (від англ. averaging — усереднення) — *стратегія* поведінки на *біржі*, яка полягає в послідовних купівлі та продажу через пе-

вний проміжок часу *акцій* конкретного випуску в міру зміни їх вартості.

АВЕРРОЇЗМ — раціоналістичний і почасти матеріалістичний напрям у середньовічній *філософії*, засновником якого був арабський мислитель Ібн-Рушд (латинізоване ім'я — Аверроес; 1126—98).

АВЕ́РС (франц. avers, від лат. adversus — повернутий обличчям) — лицьовий бік монети або медалі.

АВІА... (від лат. avis — птах) — у складних словах відповідає поняттю "авіаційний", напр.: авіамеханік, авіамодель, авіатраса.

АВІА́ЛЬ [від *ави(а)...* і *ал(юміній)*] — сплав алюмінію переважно з *магнієм*, *кремнієм* і міддю. Відзначається високою пластичністю, задовільною антикорозійною стійкістю.

АВІА́ТОР (франц. aviateur) — те саме, що й льотчик.

АВІА́ЦІЯ (франц. aviation, від лат. avis — птах) — 1) *Теорія* і *практика* літання на *апаратах*, важчих за повітря (на відміну від *аеронавтики*), — літаках, вертольотах, *планерах* тощо. 2) Повітряний *флот*.

АВІЄ́ТКА (франц. aviette) — легкий одно- або двомісний спортивний літак з малопотужним двигуном.

АВІ́ЗО (італ. avviso — повідомлення) — письмове повідомлення *банку клієнтові* або іншому банкові про виконані *операції*.

АВІ́СТА (від італ. a vista — за пред'явленням) — напис на *векселі*, який засвідчує, що вексель може бути оплачений за пред'явленням або через певний час від дня його пред'явлення.

АВІТАМІНО́ЗИ (від *а...* і *вітаміни*) — захворювання людини і тварин, що розвиваються внаслідок повної відсутності або недостачі в їжі чи кормах вітамінів.

АВОКА́ДО (португ. abacate, з індіан.) — рід плодових дерев родини лаврових з їстівними плодами, схожими на груші. Культивують у багатьох тропічних і субтропічних країнах. Інша назва — а л і г а т о р о в а г р у ш а.

АВРА́Л (від англ. over — нагору і all — всі) — 1) Термінова робота, яку виконує весь або майже весь особовий склад судна. 2) Переносно — залучення всіх працівників для виконання невідкладного завдання.

АВРО́РА (лат. Aurora) — 1) У давньоримській *міфології* богиня ранкової зорі. 2) Переносно — ранкова зоря.

АВСТРАЛОПІТЕ́КИ (від лат. australis — південний і *...пітек*) — група викопних вищих *приматів*, близьких до предкової *форми* людини.

АВСТРА́ЛЬНИЙ (від лат. australis, від auster — південь) — південний.

АВТАРКІ́Я (грец. αὐτάρκεια — самовдоволення) — створення замкненого самодостатнього господарства в межах окремої країни або групи країн, спрямоване на максимальне обмеження *імпорту*, стимулювання *експорту* товарів і *капіталу*.

АВТЕНТИ́ЧНИЙ (від грец. αὐθεντικός — справжній) — дійсний, вірний; який грунтується на першоджерелі.

АВТЕНТИ́ЧНІСТЬ (від *автентичний*) — 1) Доказ походження. 2) Справжність, вірогідність, напр., авторського *тексту*. 3) *Процедура* перевірки справжності, вірогідності.

АВТО... (від грец. αὐτός — сам) — у складних словах відповідає поняттям "само..." (напр. *автограф*); "*автоматичний*" (напр. *автопілот*); "автомобільний" (напр. автотраса); "*автомобіль*" (напр. автобензовоз); "самохідний" (напр. автодрезина).

АВТОБА́Н (нім. Autobahn) — багатосмугове *шосе* для швидкісного руху *автомобілів*.

АВТОБІОГРА́ФІЯ (від *авто...* і *біографія*) — життєпис якої-небудь особи, складений нею самою.

АВТОГА́МІЯ (від *авто...* і *...гамія*) — 1) Самозапилення і самозапліднення у вищих рослин (напр., у пшениці, ячменю). 2) Самозапліднення деяких одноклітинних *організмів* (напр., у деяких *амеб*).

АВТОГЕ́ННИЙ (від *авто...* і *...генний*) — 1) Який розвинувся самостійно. 2) А - н е з в а р ю в а н н я — з'єднання матеріалів місцевим розплавленням їх газокисневим полум'ям.

АВТО́ГРАФ (від *авто...* і *...граф*) — 1) Власноручний, звичайно пам'ятний, підпис або напис. 2) Власноручний авторський рукописний *текст*. 3) Копіювальний прилад.

АВТОЕРОТИ́ЗМ (від *авто* і *Ерос*) — самозадоволення без стороннього *об'єкта* через власне тіло або психічні особливості; *термін психоаналізу*.

АВТОКА́Р (від *авто...* і англ. car — візок) — самохідний візок з двигуном внутрішнього згоряння для перевезень вантажів безрейковими дорогами на невелику віддаль. А. заміняють *електрокарами*. Інша назва — а в т о в і з о к.

АВТОКЕФА́ЛЬНІСТЬ, АВТОКЕФА́ЛІЯ (від *авто...* і грец. κεφαλή — голова) — повне самоврядування церкви, її незалежність від інших єдиновірних церков.

АВТОКЛА́В (від *авто...* і лат. clavis — ключ) — герметичний *апарат* для проведення різних *процесів* при нагріванні й під тиском, зокрема *стерилізації* бинтів, *інструментів*.

АВТОКРА́ТІЯ (грец. αὐτοκράτεια — самовладдя) — *форма* правління, що являє собою необмежене й безконтрольне повновладдя однієї особи в державі (див. також *Абсолютизм, Деспотія, Тиранія*). А. є і політичні режими з верховною владою лідера, що не контролюється представницькими *органами*, напр. фашистська *диктатура* (див. також *Авторитаризм, Фашизм*).

АВТО́Л (від *авто...* і *...ол*) — мінеральне (з нафти) мастило для двигунів внутрішнього згоряння.

АВТО́ЛІЗ (від *авто...* і *...ліз*) — самоперетравлювання, розпад тканин *організму* під впливом гідролітичних *ферментів*, що містяться в цих же тканинах.

АВТОМА́Т (від грец. αὐτόματος — самодіючий) — 1) Пристрій, прилад, машина, *система*, що виконує певний *процес* без безпосередньої участі людини. 2) Математична модель *реальних* (технічних) А. 3) Пістолет-кулемет.

АВТОМАТИ́ЗМ (від грец. αὐτοματισμός — самочинне діяння) — 1) *фізіол.* Здатність *органа* або окремих клітин до ритмічної діяльності, що не має помітного зв'язку із зовнішніми чинниками. 2) *психол.* Дія, яка виконується майже без контролю свідомості і виникає в результаті багаторазового повторення.

АВТОМА́ТИКА (від грец. αὐτόματος — самодіючий) — 1) Сукупність *механізмів* і пристроїв, що діють без безпосередньої участі людини. 2) Галузь науки й *техніки*, що стосується *теорії* та *практики* автоматизації виробничих *процесів*.

АВТОМАТИ́ЧНИЙ (від *автомат*) — 1) Виконуваний пристроєм без втручання людини. 2) Переносно — машинальний, мимовільний (напр. а. рух).

АВТОМЕТАМОРФІ́ЗМ (від *авто...* і *метаморфізм*) — перетворення магматичної гірської породи під впливом розчинів та летких речовин, які виділяються під час її охолодження.

АВТОМОБІ́ЛЬ (від *авто...* і лат. mobilis — рухомий) — самохідна машина з тепловим (переважно внутрішнього згоряння) або електричним двигуном, якою перевозять безрейковими дорогами пасажирів, вантажі або спеціальне устаткування.

АВТО́НІМ (від *авто...* і грец. ὄνυμα — ім'я) — справжнє ім'я *автора*, який виступає під *псевдонімом*.

АВТОНОМІ́СТ — прихильник *автономії*.

АВТОНО́МІЯ (грец. αὐτονομία — незалежність) — 1) Самоврядування певної частини держави, що здійснюється в межах, передбачених загальнодержавним законом (*конституцією*). 2) У широкому розумінні — право на самоврядування, що ним користуються окремі підприємства, установи, організації.

АВТОПІЛО́Т (від *авто...* і пілот) — пристрій, за допомогою якого автоматично підтримують заданий *режим* польоту (*курс*, крен тощо) літальних *апаратів*.

АВТОПОРТРЕ́Т (від *авто...* і портрет) — портрет художника, виконаний ним самим.

АВТОПСІ́Я (грец. αὐτοψία — безпосереднє бачення) — розтин трупа для встановлення причин смерті.

А́ВТОР (від лат. autor — письменник) — творець художнього або публіцистичного твору, наукового дослідження, проекту, винаходу тощо.

АВТОРА́ЛІ (від *авто...* і *ралі*) — ралі на *автомобілях*.

АВТОРЕФЕРА́Т (від *авто...* і *реферат*) — короткий виклад *автором* своєї наукової праці, напр. а. *дисертації*.

АВТОРИЗА́ЦІЯ (франц. autorisation, букв. — дозвіл) — надання *автором* повноважень чи згоди на якусь дію, напр., на переклад, інсценізацію чи екранізацію свого твору.

АВТОРИЗО́ВАНИЙ (від франц. autoriser — дозволяти) — зроблений за згодою *автора* чи схвалений ним, напр. а. переклад.

АВТОРИТАРИ́ЗМ (франц. autoritarisme, від лат. autoritas — вплив, влада) — антидемократична *система* політичного володарювання. Характеризується повною відсутністю або абсолютною фіктивністю демократичних *інституцій*, зосередженням у руках однієї особи або невеликої групи осіб необмеженої влади, що спирається на військово-каральний *апарат репресій* і *терору*.

АВТОРИТА́РНИЙ (франц. autoritaire — владний, від лат. autoritas — влада) — 1) Який ґрунтується на беззаперечному підкоренні владі. 2) Який намагається утвердити свою владу, вплив, домагається визнання свого *авторитету*.

АВТОРИТЕ́Т (нім. Autorität, франц. autorité, від лат. autoritas — влада) — 1) Загальновизнаний вплив, що його роблять на переконання й поведінку людей певні особа, організація, вчення завдяки притаманним або приписуваним їм особливостям і заслугам. 2) Особа, що користується загальним визнанням, впливом.

АВТОСТО́П (від *авто...* і англ. stop — зупинення) — 1) Організаційно визначена *система* подорожування з використанням туристами попутного автотранспорту. 2) Пристрій для *автоматичного* зупинення поїзда.

АВТОСТРА́ДА (від *авто...* та італ. strada — дорога) — широка дорога з твердим покриттям, розрахована на швидкісний автомобільний рух у двох протилежних напрямах.

АВТОТИ́ПІЯ (від *авто...* і *...типія*) — 1) Поліграфічний спосіб відтворення півтонових зображень, при якому растровий сітчастий *негатив* копіюють на цинкову пластинку, що потім протравлюється азотною кислотою, створюючи *кліше*. 2) Відбиток з такого кліше.

АВТОТОМІ́Я (від *авто...* і *...томія*) — мимовільне відокремлення частини тіла, що згодом відновлюється, напр. хвоста ящірки. Захисне пристосування тварин.

АВТОТРАНСФОРМА́ТОР (від *авто...* і *трансформатор*) — електричний трансформатор, в якому обмотка нижчої напруги є частиною обмотки вищої напруги.

АВТОТРО́ФНИЙ (від *авто...* і *...трофний*) — який живиться тим, що утворює сам; а - н і о р г а н і з м и — *організми* (зелені рослини, деякі *бактерії*), які синтезують усі необхідні для життя *органічні* речовини з неорганічних (з повітря, води, ґрунту) за допомогою сонячної *енергії* (*фотосинтез*) або хімічних *процесів* (*хемосинтвз*).

АВТОХТО́НИ (від грец. αὐτόχθων — місцевий, корінний) — 1) Корінні жителі певної *території*, країни (тубільці, *аборигени*). 2) *Організми*, що живуть там, де вони сформувалися в *процесі еволюції*. 3) Гір-

ські породи або корисні копалини, вихідний матеріал яких виник на місці їх утворення.

АВТОХТО́ННИЙ (грец. αὐτόχθων) — який виник, зародився на місці сучасного проживання, існування.

АВУА́РИ (від франц. avoir — майно) — 1) Різні активи (гроші, *чеки*, *векселі*, перекази, *акредитиви*), за рахунок яких можуть бути проведені платежі. 2) Засоби *банку* (його каса, рахунки в інших банках, цінні папери, що можуть бути легко реалізовані, векселі тощо), які є на його рахунку в закордонних банках у іноземній *валюті*. 3) Внески приватних осіб і організацій у банках.

АГА́ВА (від грец. ἀγαυός — гідний подиву) — рід рослин родини амарилісових. Культивують у тропічних і субтропічних країнах. З деяких видів одержують грубе волокно. У помірних широтах вирощують як *декоративну* (кімнатну і тепличну) рослину.

АГА́МІЯ (грец. ἀγαμία) — 1) Безшлюбність. 2) *біол.* Відсутність статі.

АГА́Р, АГА́Р-АГА́Р (малайське) — безбарвний або жовтуватий твердий *продукт*, одержуваний з морських водоростей. Використовують як поживне середовище для лабораторної культури *мікроорганізмів*, а також у кондитерській промисловості.

АГА́Т (грец. ἀχάτης) — *мінерал* класу *силікатів* або класу оксидів (за різними класифікаціями), різновид *халцедону* різних відтінків. Використовують як виробне каміння та в *техніці*.

АГЕВЗІ́Я [від *а*... і грец. γεύση (γεύσης) — смак] — втрата смакових відчуттів.

АГЕ́НДА (англ. agenda) — перелік питань для обговорення на нараді, діловій зустрічі, що розсилається учасникам заздалегідь.

АГЕ́НТ [від лат. agens (agentis) — діючий] — 1) Особа, що діє за чиїмось дорученням, уповноважений. У міжнародному праві й дипломатичній *практиці* а. д и п л о м а т и ч н и й — збірне найменування дипломатичних представників і членів дипломатичного персоналу посольств, місій. А. к о н с у л ь с ь к и й — один з консульських *рангів* у ряді країн. У практиці деяких держав — службова особа консульської установи. 2) Шпигун, диверсант. У дореволюційній Росії — секретний співробітник царської охранки. 3) У природничих науках — чинник, що викликає те або інше явище.

АГЕ́НТСТВО (від *агент*) — 1) Організація, що виконує певні доручення інших установ або громадян. 2) Представництво, відділення якої-небудь установи, підприємства. 3) Установа, що збирає і подає *інформацію* в *пресу*, на *радіо*, телебачення.

АГЕНТУ́РА (нім. Agentur) — 1) Сукупність *агентів* будь-якої установи, підприємства або організації. 2) Мережа агентів, що створюється для збирання таємних відомостей, здійснення підривної роботи.

АГІТА́ЦІЯ (від лат. agitatio — приведення в рух, спонукання) — 1) Поширення певних *ідей* або гасел за допомогою різноманітних

засобів: кіно, театру, образотворчого мистецтва, політичної та художньої літератури, лекцій, виступів у *пресі*, по *радіо*, телебаченню тощо; один із засобів політичного впливу на *маси*. 2) Переносно — дія, що має на меті переконати в чому-небудь, спонукати до чогось.

АГЛОМЕРА́Т (від лат. agglomeratus — нагромаджений) — 1) *геол.* Уламки гірських порід та *мінералів* у вигляді крихких скупчень. 2) *тех.* Спечена в грудки дрібнозерниста або пилувата руда.

АГЛОМЕРА́ЦІЯ (від лат. agglomero — приєдную, нагромаджую) — 1) Спікання дрібнозернистих або пилуватих матеріалів, які є складовою частиною металургійної *шихти*, у відносно великі грудки (*агломерат*). 2) *біол.* Утворення *мікроорганізмами* скупчень (купок) у рідинах або тканинах внаслідок зміни фізичних чи хімічних властивостей мікробних клітин. 3) Злиття міст та населених *пунктів*, зосереджених на певній *території*, у загальне міське поселення; велике місто, утворене внаслідок такого злиття.

АГЛЮТИНАТИ́ВНИЙ — пов'язаний з *аглютинацією*; а - н і м о в и — мови, в яких граматичні *форми* й похідні слова утворюються способом *аглютинації* (напр.: тюркські, фінно-угорські).

АГЛЮТИНА́ЦІЯ (лат. agglutinatio — склеювання) — 1) *біол.* Склеювання в грудочки й осідання завислих у рідині *мікроорганізмів*, клітинних *елементів* крові тощо. 2) *мовозн.* Спосіб утворення похідних слів і граматичних *форм* приєднанням до кореня *афіксів* з певним значенням.

А́ГНІ (санскр. — вогонь) — бог вогню в давньоіндійській ведичній *релігії*. Див. також *Ведизм*.

АГНО́ЗІЯ (від грец. ἄγνωσία, букв. — незнання) — порушення складних *форм* зорового, слухового, дотикового сприймання тощо в результаті ураження кори головного мозку.

АГНОСТИЦИ́ЗМ (від грец. ἄγνωστος — незнаний) — філософське вчення, що заперечує можливість пізнання *об'єктивного* світу і сутності речей.

АГО́НІЯ (від грец. ἀγωνία — боротьба) — передсмертний стан *організму*.

АГОРАФО́БІЯ (від грец. ἀγορά — площа і *...фобія*) — *патологічний* страх перед відкритим простором (пустелею, степом тощо).

АГРАВА́ЦІЯ (від лат. aggravo — обтяжую) — перебільшування хворим *симптомів* захворювання.

АГРАМАТИ́ЗМ (від грец. ἀγράμματος — нерозбірливий, нісенітний) — порушення мовної діяльності в результаті ураження певних зон кори головного мозку.

АГРАНУЛОЦИ́ТИ (від *а...*, лат. granulum — зернятко і *...цити*) — білі кров'яні клітини — *лейкоцити* (*лімфоцити* і *моноцити*), що не містять у *цитоплазмі* зерен (*гранул*).

АГРА́РІЇ (лат. agrarii, від грец. ἀγρός — поле) — 1) Великі землевласники, поміщики. 2) Члени аграрних політичних *партій*.

АГРА́РНИЙ (лат. agrarius, від ager — земля, поле) — земельний, пов'язаний з землеволодінням, землекористуванням.
АГРА́Ф (франц. agrafe) — коштовна пряжка чи застібка на одязі.
АГРА́ФІЯ (від *а...* і *...графія*) — розлад або втрата здатності писати слова внаслідок ураження певних відділів кори головного мозку.
АГРЕГА́Т (від aggregatus — зібраний) — 1) *Механічне* поєднання різнорідних чи однорідних частин. 2) Сукупність двох або більше різнотипних машин, *апаратів*, які діють спільно, напр. *турбіни* і *компресора* (*турбокомпресор*). 3) Частина складних машин (апаратів), яка являє собою завершене ціле і самостійно виконує певні *функції*, напр. двигун в *автомобілі*. 4) *біол.* Багатоклітинний утвір, що виникає при злипанні клітин. 5) *геол.* Сукупність зерен *мінералів* або їх зрощень, що складає гірську породу.
АГРЕГА́ТНІ с т а н и (від *агрегат*) — *фізичні* стани речовини, що зумовлюються відмінністю в особливостях теплового руху і взаємодії її частинок (*молекул*, *атомів*, *іонів*). Такими станами є твердий (кристалічний), рідинний і газоподібний; часто четвертим А. с. вважають *плазму*.
АГРЕ́СІЯ (лат. aggressio, від aggredior — нападаю) — в сучасному міжнародному праві будь-яке незаконне з погляду *Статуту* ООН застосування сили однією державою проти *суверенітету*, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або народу (*нації*).
АГРЕ́СОР (лат. aggressor — нападник) — сторона, що нападає; держава, яка здійснює *агресію*, першою застосовує збройну силу проти іншої держави.
АГРО... (від грец. ἀγρός — поле) — у складних словах відповідає поняттям "земля", "землеробський", "агрономічний", напр.: *агрокультура*, агротехніка.
АГРОКОНСО́РЦІУМ (від *агро...* і *консорціум*) — добровільне об'єднання підприємств агропромислового *комплексу* для спільного вирішення конкретних завдань.
АГРОКУЛЬТУ́РА (від *агро...* і культура) — *система* прийомів, заходів, спрямованих на підвищення культури землеробства, піднесення врожайності сільськогосподарських культур.
АГРОНО́МІЯ (від *агро...* і *...номія*) — наукові основи сільськогосподарського виробництва, сукупність *теоретичних* і *практичних* знань про вирощування рослин, організацію виробництва і первинну переробку сільськогосподарської *продукції*.
АГРОСФЕ́РА (від *агро...* і *сфера*) — частина *біосфери*, до якої входять культурні рослини, свійські тварини і оброблений під сільськогосподарські культури ґрунт.
АДА́ЖІО (від італ. adagio — повільно) — 1) Музичний *темп*, повільніший від *анданте* і швидший за *ларго*; п'єса або частина її, написана в характері А. 2) У балеті — повільна частина сольного або дует-

ного танцю під ліричний музичний супровід. 3) Частина уроку класичного балету — вправи для набуття стійкості.

АДА́М (від грец. 'Αδάμ, з давньоевр.; букв. — земля, людина) — за *Біблією* та *Кораном*, перша людина, створений Богом батько роду людського.

АДАМА́НТ [від грец. ἀδάμας (ἀδάμαντος)] — дорогоцінний камінь, *алмаз*.

АДАМІ́ТИ (від *Адам*) — християнська *секта*, що заперечувала будь-яку церковну організацію та обрядність; проповідувала спільність майна.

АДАПТА́ЦІЯ (лат. adaptatio, від adapto — пристосовую) — 1) Пристосування *організмів* до змінних умов навколишнього середовища; а. б і о л о г і ч н а — пристосування організмів протягом життя багатьох поколінь до змін середовища; а. ф і з і о л о г і ч н а — швидке пристосування до порівняно короткочасних змін середовища (напр., а. о к а — зміна чутливості ока внаслідок зміни освітлення). 2) *Процес активного* пристосування особи або *соціальної* групи до соціального середовища. 3) Пристосування (скорочення і полегшення) *тексту* для тих, хто починає вивчати іноземну мову, а також творів художньої літератури для сприймання дітьми.

АДА́ПТЕР (англ. adapter, від лат. adapto — пристосовую) — 1) Пристрій для електроакустичного відтворення *механічного* запису звуку. 2) Додаткова *касета* до фотоапарата для знімання на світлочутливі матеріали інших *форматів*.

АДАПТИ́ВНИЙ (англ. adaptive, від лат. adapto — пристосовую) — пристосовний; а - н і о з н а к и — *спеціальні* пристосування *організму*, що дають йому змогу існувати в даному середовищі; а - н а с и с т е м а — самопристосовна *система*; а - н а р а д і а ц і я — утворення різноманітних *форм* організмів у межах виду або групи споріднених видів; а - н і ф е р м е н т и — *ферменти*, *синтез* яких прискорюється або спричинюється тими самими речовинами, на які вони діють.

АДВЕНТИ́ВНИЙ (від лат. adventicius — зайшлий) — чужий, не властивий; а. о р г а н — придатковий *орган* рослини, який розвивається не на властивому місці (напр., коріння на надземній частині, бруньки й пагони на коренях); а - н а р о с л и н а — рослина, занесена людиною в нову для неї місцевість.

АДВЕНТИ́СТИ (від лат. adventus — пришестя) — прихильники християнської протестантської *секти*, які надають особливого значення моральному оновленню як необхідній умові підготовки до другого пришестя Христа. Секта виникла в 30-х роках 19 ст. у США.

АДВЕРБІАЛІЗА́ЦІЯ (від лат. adverbium — прислівник) — перехід слів різних частин мови (переважно іменників і прикметників) у прислівники (напр.: ранком, блискавкою).

АДВОКА́Т (лат. advocatus, букв. — закликаний на допомогу) — 1) Особа, яка надає юридичну допомогу населенню, установам, підприємствам і організаціям порадами, складанням різних юридичних *документів* і головним чином захистом їхніх інтересів у судовому засіданні. 2) Переносно — той, хто виступає на захист кого- або чого-небудь.

АДВОКАТУ́РА — 1) Організація *адвокатів*. 2) Діяльність адвоката.

АДГЕ́ЗІЯ (від лат. adhaesio — прилипання) — взаємне прилипання двох різнорідних твердих тіл або рідин при *контакті*.

АДДУ́КТОР (від лат. adduco — приводжу) — привідний м'яз.

АДДУ́КЦІЯ (від лат. adductio — стискання) — рух кінцівок, їхніх окремих частин, язика, очей до середньої лінії тіла.

АДЕКВА́ТНИЙ (від лат. adaequatus — прирівняний) — рівний, відповідний, тотожний.

АДЕ́НДУМ (лат. addendum, букв. — те, що має бути додане) — додаток до договору, що змінює або доповнює ті чи інші його умови.

АДЕНІ́Т (від грец. ἀδήν — залоза) — запалення лімфатичних вузлів.

АДЕНОВІ́РУСИ (від грец. ἀδήν — залоза і *віруси*) — велика група вірусів, які містять ДНК. Вперше виділені з клітин *аденоїдів* та з шлунково-кишкового *тракту* людини. Спричинюють ряд захворювань: гострий катар верхніх дихальних шляхів, *кон'юнктивіти*, *ентероколіти* тощо.

АДЕНО́ЇДИ (від грец. ἀδήν — залоза і *...оїд*) — *патологічне* розростання носоглоткових *мигдаликів*.

АДЕНО́МА (від грец. ἀδήν — залоза і *...ома*) — доброякісна пухлина залозистих *органів* (молочної, передміхурової залози та ін.).

АДЕ́ПТ (від лат. adeptus — той, хто чогось досяг) — 1) Посвячений у таємницю якогось вчення, *секти* тощо. 2) Переносно — ревний прихильник якоїсь *ідеї*, вчення.

АДИТИ́ВНИЙ (від лат. additivus — придатковий) — пов'язаний з додаванням; *а - н а т е о р і я ч и с е л* — частина *арифметики*, що вивчає закони, за якими числа можна скласти з доданків того чи іншого виду.

АДІАБА́ТА (від грец. ἀδιάβατος — неперехідний) — лінія, яка зображує на *графіку адіабатний процес*.

АДІАБА́ТНИЙ ПРОЦЕ́С (від грец. ἀδιάβατος — неперехідний і *процес*) — термодинамічний процес, що відбувається без теплообміну з навколишнім середовищем. Відіграє важливу роль у *атмосфері*.

А́ДІТІ (санскр. — безмежність, всесвіт) — у давньоіндійській *міфології* мати богів і всього, що живе на Землі; уособлення жіночого начала.

АДМІРАЛТЕ́ЙСТВО (від гол. admiraal — *адмірал*) — 1) *Центр* військового суднобудування: *територія* з *верфями*, складами, майстернями для спорядження, будування та ремонту військових суден. 2) У

ряді країн (напр. у Великій Британії) — вищий *орган* управління військово-морськими силами.

АДМОНІ́ЦІЯ (від англ. admonition — застереження) — 1) *Факт* пред'явлення боржникові боргової розписки. 2) Дисциплінарне зауваження, попередження керівника підлеглому щодо відповідальності.

АДО́НІС (грец. Ἄδωνις, від фінікійського адон — пан) — 1) Грецька назва фінікійського бога родючості. 2) Мала *планета* Сонячної *системи*. 3) Рід рослин родини жовтецевих. Поширені в Європі та Азії. Застосовують у *медицині*. Інша назва — г о р и ц в і т. 4) Переносно — красень-юнак.

АДОПТА́ЦІЯ, АДО́ПЦІЯ (лат. adoptatio, adoptio, від adopto — усиновлюю) — усиновлення.

АДОРА́ЦІЯ (лат. adoratio, від adoro — обожнюю) — захоплення ким-небудь, обожнювання, поклоніння.

АДРЕНАЛІ́Н (від лат. ad — при і renalis — нирковий) — *гормон* мозкової речовини надниркових залоз; лікарський *препарат* — судинозвужувальний та кровоспинний засіб.

А́ДРЕС (франц. adresse) — письмове, переважно ювілейне, привітання.

АДРЕ́СА (франц. adresse) — 1) Місце проживання особи чи місцезнаходження установи. 2) У *програмуванні* — цифрове або буквено-цифрове позначення місцезнаходження *інформації* в цифровій обчислювальній машині.

АДРЕСА́Т (нім. Adressat) — одержувач листа, *телеграми*, посилки.

АДСОРБЕ́НТИ [від лат. ad — до, в, при і sorbens (sorbentis) — поглинальний] — речовини, здатні до *адсорбції*. До А. належать *силікагель*, *активоване* вугілля, алюмогель тощо.

АДСО́РБЦІЯ (від лат. ad — до, в, при і sorbeo — поглинаю) — вбирання газів або рідин поверхневим шаром (на відміну від *абсорбції*) рідини або твердого тіла.

АДЮЛЬТЕ́Р (франц. adultère, від лат. adulter — розпусний) — подружня зрада.

АД'Ю́НКТ (від лат. adjunctus — приєднаний, зарахований) — 1) Особа, яка готується у вищому військовому навчальному закладі до науково-педагогічної чи науково-дослідної роботи. 2) У деяких країнах Західної Європи та в дореволюційній Росії — помічник академіка чи *професора*.

АЕРА́РІЙ (від грец. ἀήρ — повітря) — захищений від сонця і вітру майданчик, приміщення для приймання повітряних ванн.

АЕРА́ЦІЯ (від грец. ἀήρ — повітря) — 1) Провітрювання, збагачення повітрям. 2) А. б у д и н к і в — природна вентиляція приміщень. 3) А. в о д и — збагачення води киснем повітря в аеротанках, аерофільтрах, біофільтрах, вилучення з неї шкідливих домішок. 4) А. г р у н т у — газообмін ґрунтового повітря з атмосферним.

АЕРО... (від грец. ἀήρ — повітря) — у складних словах відповідає поняттям "авіаційний" (напр. аероклуб), "повітряний" (напр. аерофільтр).

АЕРО́БИ (від грец. ἀήρ — повітря і βίος — життя) — *організми*, для життєдіяльності яких потрібний вільний молекулярний кисень.

АЕРО́БІКА (від англ. aerobics) — *комплекс* оздоровчих *фізичних* вправ, котрі виконуються у супроводі музики. Інша назва — ритмічна гімнастика.

АЕРОДРО́М (від *аеро...* і *...дром*) — ділянка, підготовлена і обладнана для зльоту, посадки, розміщення і технічного обслуговування літаків.

АЕРОЗО́ЛІ (від *аеро...* і *золь*) — *дисперсні системи* з твердих або рідких частинок, завислих у газоподібному середовищі (напр., дим, туман у повітрі).

АЕРОНА́ВТ (від *аеро...* і *...навт*) — спеціально підготовлена людина, що здійснює політ на *апаратах*, легших за повітря.

АЕРОНА́ВТИКА (від *аеро...* і *...навтика*) — *теорія* і *практика* літання на легших за повітря *апаратах — аеростатах*.

АЕРОПО́НІКА (від *аеро...* і *...поніка*) — вирощування рослин без грунту чи його замінника; поживними речовинами рослини забезпечують, обприскуючи коріння розпиленим поживним розчином. Інша назва — повітряна культура.

АЕРОПО́РТ (від *аеро...* і *порт*) — 1) Транспортне підприємство, що здійснює регулярні перевезення пасажирів, багажу, вантажів і пошти засобами повітряного *транспорту*. 2) Вузловий *пункт* повітряного транспорту з великим *аеродромом*.

АЕРОСТА́Т (від *аеро...* і *...стат*) — літальний *апарат*, легший за повітря. Підйомна сила А. створюється легшим за повітря газом (напр. воднем), яким заповнена оболонка.

АЕРОТРОПІ́ЗМ (від *аеро...* і грец. τροπή — поворот, напрям) — ростові рухи коренів і стебел рослин у напрямі до джерела кисню.

АЖА́Н [франц. agent (de police)] — поліцейський чин у Франції.

АЖИТА́ЦІЯ (франц. agitation, від лат. agitatio — приведення в рух) — збудження стан, хвилювання.

А́ЖІО (англ. agio, від лат. aggio — перевищення) — 1) Відхилення в бік підвищення від *номіналу* ціни, за якою на *біржі* продаються цінні папери. Протилежне — *дизажіо*. 2) Різниця між вартістю *металу* та *біржовою* вартістю монети при *операціях* із золотими монетами. 3) Сума *комісійних* за обмін паперових грошей на золоту або "сильну" *валюту*.

А́ЖІО-КО́НТО (італ. agio-conto) — рахунок, на якому відображено прибутки та збитки.

АЖІОТА́Ж (франц. agiotage) — 1) *Спекулятивне* підвищення або зниження *курсу біржових* паперів або цін на товари з метою одержання прибутку. 2) Переносно — збудження, хвилювання.

АЖУ́Р[1] (від франц. à jour — на сьогодні) — 1) Виконання бухгалтерських записів у день проведення відповідних *операцій*. 2) Переносно — виконана робота.

АЖУ́Р[2] (франц. ajour, від ajourer — робити наскрізним) — 1) Тонке мереживо. 2) Плетіння з тонких металевих ниток у ювелірній справі, художньому литві.

АЗА́ЛІЯ (від грец. ἀζαλέος — сухий) — назва кількох видів рослин роду *рододендрон* родини вересових. *Декоративні* кущі.

АЗА́Н (араб.) — заклик до молитви, проголошуваний *муедзином* з *мінарету*.

АЗА́РТ (франц. hasard — випадок, ризик, з ісп. azar, від араб. аззагр — гральні кості) — захоплення, завзяття, запальність, гарячковість.

АЗБЕ́СТ (грец. ἄσβεστος, букв. — невгасимий) — тонковолокнисті *мінерали* класу *силікатів*. Вогнестійкі, кислото- та луготривкі. Використовують для виробництва вогнетривких тканин, у будівництві.

А́ЗИМУТ (араб. ас-сумут, множ. від ас-самт — шлях, напрям) — 1) Кут між площиною *меридіана* точки спостереження й *вертикальною* площиною, що проходить через предмет (пароплав, літак, небесне світило тощо) і дану точку спостереження. 2) Магнітний а. — кут між даним напрямом і площиною магнітного меридіана місця.

АЗО́Т (від *а...* і грец. ζώω — живу) — хімічний *елемент*, *символ* N, ат. н. 7; газ без кольору, запаху, складова частина повітря, не підтримує дихання та горіння; входить до складу білків, *ферментів*, *гормонів*, нуклеїнових кислот, багатьох *вітамінів*. Важливий елемент живлення рослин.

АЗОТЕМІ́Я (від *азот...* і *...емія*) — збільшення вмісту в крові людини і тварин *продуктів* азотистого обміну, що є ознакою ниркової недостатності, хвороб нирок.

АЗОТОБА́КТЕР [від *азот* і *бактер(ія)*] — рід аеробних бактерій (див. *Аероби*), здатних засвоювати молекулярний азот повітря; збагачує ґрунт азотистими сполуками.

АЗУ́ (тюрк.) — страва з дрібних шматків м'яса у гострому соусі.

АЇ́Д (грец. Ἅιδης) — 1) У давньогрецькій *міфології* бог підземного світу і царства мертвих. Інша назва — *Плутон*. 2) Підземне царство мертвих, пекло, потойбічний світ. Інша назва — *Гадес*.

АЙВА́ (тур. ajva) — рід рослин родини розових. Плодові дерева або кущі. Поширена на Кавказі, в Середній Азії та в Ірані. Культивують у багатьох країнах. З плодів виготовляють варення, желе тощо.

А́ЙСБЕРГ (англ. iceberg, букв. — льодова гора) — велика плаваюча брила льоду, що відкололася від льодовика і плаває переважно в полярних морях.

А́ЙСИНГ (від англ. icing) — у *хокеї* на льоду перетинання *шайбою* всіх зон.

АЙС-РЕВЮ́ (англ. ice revue) — назва балету на льоду.

АКАДЕМІ́ЗМ (франц. académisme) — 1) Відрив *теорії* від *практики* в науці та мистецтві. 2) Напрям, що склався у 16—19 ст. у художніх *академіях*. Його прихильники догматично наслідували зовнішні *форми* мистецтва *античності* й Відродження.

АКАДЕ́МІЯ (грец. Ἀκαδήμεια — назва садів поблизу Афін, які, згідно з легендою, належали міфічному *герою* Академу) — 1) Первісна назва філософської школи, заснованої Платоном (4 ст. до н. е.). 2) Вищий науковий або художній заклад. 3) Назва деяких вищих навчальних закладів (напр. сільськогосподарська а.).

АКАЛЬКУЛІ́Я (від *а...* і лат. calculo — рахую) — порушення здатності лічити й розуміти числа, яке спостерігається при деяких захворюваннях головного мозку.

АКАРОЛО́ГІЯ (від грец. ἄκαρι — кліщ і *...логія*) — розділ *зоології*, що вивчає кліщів.

АКВА... (від лат. aqua — вода) — у складних словах відповідає поняттю "водний", "водяний", напр.: акваплан, *акваторія*.

АКВАЛА́НГ (від *аква...* і англ. lung — легеня) — *автоматичний апарат* для забезпечення дихання людини під водою на невеликих глибинах.

АКВАМАРИ́Н (від лат. aqua marina — морська вода) — *мінерал* класу *силікатів*, прозорий різновид *берилу*, переважно синювато-зеленого або блакитного забарвлення. Дорогоцінний камінь.

АКВАНА́ВТ (від *аква...* і *...навт*) — фахівець, який у гідрокостюмі або у підводному *апараті* працює на недоступних водолазу глибинах. Інша назва — *гідронавт*.

АКВАНА́ВТИКА (від *аква...* і *...навтика*) — *теорія* і *практика* тривалого (багатодобового) перебування людини (*гідронавта*) під водою.

АКВАРЕ́ЛЬ (франц. aquarelle, з італ. acquarella, від acqua — вода) — фарби, що легко розчиняються водою; твір живопису, виконаний такими фарбами.

АКВА́РІУМ (лат. aquarium — водойма, від aqua — вода) — 1) Посудина (скляна або зі скляними стінками) для утримання та розведення водяних тварин і рослин. 2) Спеціальний заклад з басейнами для утримання живих водяних *організмів* з метою вивчення і демонстрування їх.

АКВАТИ́НТА (італ. acquatinta, від acquaforte — офорт і tinto — забарвлений, тонований) — 1) Ручний спосіб виготовлення друкованої *форми* у вигляді заглибленої *гравюри* на *металі*. 2) Різновид гравюри, оснований на травленні кислотою вкритої тонким шаром асфальту або *каніфолі* металевої платівки, на яку голкою нанесено зображення.

АКВАТО́РІЯ [від *аква...* і (*тери*)*торія*] — ділянка водної поверхні у визначених межах; звичайно — водна частина морського *порту* з внутрішньою *гаванню*.

АКВЕДУ́К (лат. aquaeductus — водопровід, від aqua — вода і duco — веду) — мостова споруда для переведення водопроводів, зрошувальних і гідроенергетичних каналів через глибокі яри, міжгір'я, залізниці.

АКВІЗИ́ТОР (лат. acquisitor, від acquiro — додаю, збільшую) — *агент* транспортних або страхових організацій, в обов'язки якого входить залучення нових вантажів або страхувань.

АКВІЗИ́ЦІЯ (від лат. acquisito — здобуваю, досягаю) — 1) Робота з населенням по укладанню договорів добровільного страхування. 2) Скуповування на *біржі акціонерами* контрольного пакета *акцій* підприємства, придбання підприємства.

АКИ́Н (тюрк.) — у казахів, киргизів та деяких інших народів співець-*імпровізатор*, що виконує *речитативом* свої вірші під *акомпанемент домбри* або *кобиза*.

АКІНЕЗІ́Я (від грец. ἀκινησία — нерухомість) — втрата здатності до довільних рухів внаслідок паралічу, болю, при деяких психічних захворюваннях.

АКЛІМАТИЗА́ЦІЯ (від лат. ad — до, для і клімат) — пристосування рослин і тварин до нових географічних, кліматичних умов існування. Див. також *Адаптація*.

АКМЕ́ (від грец. ἀκμή — розквіт, вершина, вищий ступінь чогось) — *соматичний*, *фізіологічний*, психічний і *соціальний* стан особистості, для якого характерні зрілість її розвитку, досягнення найвищих показників у її діяльності та творчості.

АКМЕЇ́ЗМ (від грец. ἀκμή — вершина чогось) — модерністська течія в російській *поезії* на початку 20 ст. Акмеїсти проповідували звернення поезії до людини, до *реального* світу, прагнули повернути слову його початковий, не символічний зміст.

АКОМОДА́ЦІЯ (лат. accomodatio, від accomodo — пристосовую) — 1) Пристосування вимови суміжних приголосних і голосних звуків, внаслідок чого властивості одного звука частково поширюються на інший. 2) А. о к а — здатність ока виразно бачити предмети на різній відстані. 3) А. ф і з і о л о г і ч н а — пристосування до дії подразника, сила якого повільно наростає. 4) А. г і с т о л о г і ч н а — зміна *форми* та співвідношення тканинних *елементів* (клітин) у *процесі* пристосування до нових умов існування.

АКОМПАНЕМЕ́НТ (італ. accompagnamento, від accompagnare — супроводжувати) — 1) Супровід основної *партії* (*солістів*) або головної *мелодії* (*соло*) *вокального* чи інструментального твору. Виконується оркестром, *ансамблем* або на окремому *інструменті*. 2) Переносно — дії, події, явища, що супроводять що-небудь, створюють тло для того, що відбувається.

А-КО́НТО (італ. a conto — в рахунок) — в рахунок платежу.

АКО́РД (від італ. accordo — узгодженість, співзвучність) — сполучення різних за висотою тонів, що сприймаються в звуковій єдності.

АКО́РДНИЙ (від італ. accordo — згода) — узгоджений, здійснюваний за угодою; а - н а о п л а т а — різновидність прямої відрядної оплати праці, яку встановлюють не за відпрацьований час, а за обсяг виконаної роботи.

АКРЕДИТА́ЦІЯ, АКРЕДИТУВА́ННЯ (франц. accréditation, від лат. accredo — довіряю) — у міжнародному праві сукупність дій, пов'язаних з призначенням і вступом на посаду глави дипломатичного представництва або постійного представника держави при будь-яких міжнародних організаціях.

АКРЕДИТИ́В (франц. accréditif, від лат. accreditivus — довірчий) — 1) Платіжний *документ*, за яким одна *кредитна* установа дає розпорядження іншій згідно із заявкою *клієнта* і за його рахунок сплатити певну суму грошей пред'явникові. А. в і д к л и ч н и й — акредитив, який *банк-емітент* може змінити або скасувати без попереднього повідомлення отримувача коштів. А. п о к р и т и й — акредитив, за яким банк-емітент попередньо надає *валютні* кошти у розпорядження банку-постачальника. А. ц и р к у л я р н и й — інструкція, яку банк дає своїм *агентам* щодо оплати витрат клієнта до обумовленої *максимальної* суми. 2) Вірча грамота.

АКРЕДИТО́ВАНІ ІНВЕ́СТОРИ (від лат. accredo — довіряю і *інвестор*) — інвестори, які відповідають кваліфікаційним вимогам щодо *компетентності* у питаннях *фінансів*.

АКРИ́ДИ [від грец. ἀκρίς (ἀκρίδος) — сарана] — *біол.* підряд саранових комах ряду прямокрилих.

АКРОБА́Т (грец. ἀκροβάτης, від ἀκροβατέω — ходжу навшпиньках) — 1) Спортсмен-гімнаст, який займається *акробатикою*. 2) *Артист*, який виступає в жанрі акробатичного циркового мистецтва.

АКРОБА́ТИКА (англ. acrobatics, франц. acrobatie, від грец. ἀκροβάτης, з ἀκροβατέω — ходжу навшпиньках) — 1) Вид *фізичних* вправ типу гімнастичних. 2) Вид спорту, який об'єднує численні групи фізичних вправ (напр., складні стрибки, балансування тощо). 3) Жанр циркового мистецтва.

АКРО́ПОЛЬ (грец. ἀκρόπολις, від ἄκρος — верхній і πόλις — місто) — розташована на височині укріплена частина давньогрецького міста. Був фортецею і притулком громадян у воєнний час. На А. звичайно будували храми божеств — покровителів даного міста.

АКРОСТИ́Х [від грец. ἄκρος — крайній і στίξ (στιχός) — ряд] — вірш, у якому перші (іноді останні або середні) літери кожного рядка утворюють слово або речення, найчастіше ім'я того, кому А. присвячується.

АКРОТЕ́РІЙ (від грец. ἀκρωτήριον — вершина, виступ) — скульптурна прикраса над кутами або на вершині *фронтону* архітектурної споруди.

АКРОФО́НІЯ (від грец. ἄκρος — крайній і *...фонія*) — складноскорочені слова з початкових літер словосполучення, які читаються не за назвою літер, а як звичайне слово, напр.: вуз, СНІД.

АКСЕЛЕРА́ТОР (від лат. accelero — прискорюю) — *регулятор* кількості палива, що надходить у *циліндри* автомобільних та інших двигунів внутрішнього згоряння, за допомогою якого змінюється швидкість або навантаження в роботі двигуна.

АКСЕЛЕРА́ЦІЯ (від лат. acceleratio — прискорення) — 1) Більш раннє або швидке формування якогось *органа* в *період ембріонального* розвитку порівняно з іншими чи зародком у цілому. 2) Прискорений *фізичний* розвиток дітей і молоді.

АКСЕЛЬБА́НТ (нім. Achselband, від Achsel — плече і Band — стрічка, тасьма) — наплічний шнур з металевим наконечником. Приналежність парадної офіцерської *форми* деяких родів військ, військових музикантів.

АКСЕСУА́Р (від франц. accessoire — допоміжний, другорядний) — 1) Річ, приналежна до чогось; невід'ємна частина чого-небудь. 2) Дрібні предмети *бутафорії* або *реквізиту*, що є другорядними сценічними деталями *спектаклю*. 3) Допоміжні деталі в художньому зображенні.

АКСІА́ЛЬНИЙ (від лат. axis — вісь) — осьовий.

АКСІОЛО́ГІЯ (від грец. ἀξία — цінність і *...логія*) — вчення про цінності.

АКСІО́МА (грец. ἀξίωμα — значуще, прийняте положення, від ἀξιόω — вважаю гідним) — 1) Твердження певної *теорії*, що приймається без доведення як вихідне, таке, що є підставою для доведення інших тверджень (*теорем*) цієї теорії. 2) Переносно — незаперечна істина, що не потребує обгрунтування.

АКСОНОМЕ́ТРІЯ (від грец. ἄξων — вісь і *...метрія*) — спосіб зображення предметів на кресленні, при якому на площину зображень проектуються і предмет, і осі прямокутної *системи координат*, до яких віднесено зображуваний предмет.

АКТ (лат. actus, від ago — приводжу в рух) — 1) Офіційний *документ*, запис, *протокол*. І н т е р п р е т а ц і й н и й а. — документ, який містить роз'яснення, тлумачення умов, положень *контракту*, документів *ревізії* тощо з *позиції* їх відповідності правовим *нормам*. 2) Вчинок, дія. 3) Частина драматичного твору, яка відповідає дії або є її підрозділом. 4) Урочисті збори в наукових установах, навчальних закладах. 5) *мист.* Зображення оголеного тіла людини. Інша назва — *ню*.

АКТИ́В (від лат. activus — діяльний, дійовий) — 1) Найдіяльніші члени якоїсь організації. 2) Частина бухгалтерського *балансу*, що відображає на певну дату всі наявні на даному підприємстві чи в установі *матеріальні* цінності та кошти.

АКТИВА́ЦІЯ (від лат. activus — діяльний) — 1) Збудження *молекул*, *атомів*; перехід молекули з неактивного стану в стан з *енергією*, достатньою для здійснення хімічної *реакції*. 2) Опромінення якої-небудь речовини ядерними частинками для одержання її *радіоактив-*

них ізотопів. 3) Обробка деревного вугілля та інших пористих тіл для збільшення їхньої здатності вбирати гази, рідини тощо.

АКТИ́ВНИЙ (лат. activus) — 1) Діяльний, енергійний; який розвивається. 2) Здатний вступати в хімічну *реакцію*, взаємодіяти з чимнебудь. 3) *мовозн.* Який показує дію, що переходить на *об'єкт* (про зворот, стан). 4) А - н е в и б о р ч е п р а в о — право громадян брати участь у виборах до представницьких *органів* державної влади. 5) А. т о р г о в е л ь н и й б а л а н с — перевищення вивезення товарів з країни над ввезенням їх до неї.

АКТИ́ВНІСТЬ (від лат. activus) — посилена діяльність, діяльний стан.

АКТИВО́ВАНЕ в у г і л л я (від лат. activus) — дрібнопориста порошкувата або зерниста речовина чорного кольору, *адсорбент.* Застосовують для поділу суміші газів, очищення розчинів від *органічних* домішок.

АКТИ́Н [здогадно від грец. ἀκτίς (ἀκτῖνος) — промінь, спиця] — білок м'язової тканини, бере участь у м'язовому скороченні разом з *міозином.*

АКТИНІ́ДИ див. *Актиноїди.*

АКТИ́НІЙ [від грец. ἀκτίς (ἀκτῖνος) — промінь] — *радіоактивний* хімічний *елемент, символ* Ac, ат. н. 89. Сріблясто-білий *метал.* Зустрічається в уранових рудах.

АКТИНО... [від грец. ἀκτίς (ἀκτῖνος) — промінь] — у складних словах означає відношення до променистої *енергії*, випромінювання, напр. актинометр.

АКТИНО́ЇДИ, АКТИНІ́ДИ [від *актин(ій)* та *...оїд*] — хімічні *елементи*, які в *періодичній системі* елементів розміщені після *актинію* (ат. н. 90—103). Всі А. *радіоактивні.* До А. належать *торій, нептуній* та ін. Більшість А. одержані штучно.

АКТИНОМІЦЕ́ТИ (від *актино...* і *...міцети*) — група *мікроорганізмів*, для яких характерні риси будови *бактерій* і найпростіших грибів. Серед А. є *патогенні форми*, що спричинюють *туберкульоз, дифтерію* та ін. З багатьох А. виробляють *антибіотики, вітаміни* тощо. Інша назва — п р о м е н и с т і г р и б и.

А́КТОВИЙ — 1) Який стосується *акту*; а. з а л — зал для урочистих зборів, переважно у навчальних або наукових закладах. 2) А - в і к н и г и — книги, в які *нотаріуси* записують акти й угоди.

АКТОГРА́ФІЯ (лат. actus — дія, рух і *...графія*) — *метод реєстрації* рухової *активності* людини або тварин.

АКТУА́ЛЬНИЙ (від лат. actualis — справжній, теперішній, сучасний) — 1) Важливий у даний *момент*, злободенний, назрілий. 2) Який реально існує, виявляється. Протилежне — *потенційний.* 3) *мовозн.* Який має реальне значення і *функцію* в даному висловлюванні (а-не розчленування речення).

АКТУА́РІЙ (лат. actuarius) — спеціаліст з *техніки* розрахунків страхування.

АКУМУЛЮВА́ННЯ, АКУМУЛЯ́ЦІЯ (від лат. accumulatio — нагромадження) — 1) Нагромадження, збирання, напр. а. *енергії*. 2) *геол. Процеси* нагромадження на суходолі і на дні водойм мінеральних речовин та *органічних* решток. Протилежне — *денудація*. 3) А. к а п і т а л у — нагромадження *капіталу*, залучення його до *банків*.

АКУМУЛЯ́ТОР (лат. accumulator — збирач, від accumulo — нагромаджую) — пристрій (*електричний*, гідравлічний, тепловий) для нагромадження *енергії* з метою її наступного використання.

АКУМУЛЯ́ЦІЯ див. *Акумулювання*.

АКУПУНКТУ́РА (від лат. acus — голка і punctura — укол) — *метод* лікування голкоуколюванням. Походить з Китаю. Інша назва — г о л к о т е р а п і я.

АКУ́СМА (від грец. ἄκουσμα — почуте) — слухове уявлення про звук.

АКУ́СТИКА (від грец. ἀκουστικός — слуховий) — 1) Розділ *фізики*, який вивчає звукові явища. 2) Звукові умови певного приміщення, простору тощо.

АКУШЕ́РСТВО (від франц. accoucher — приймати пологи) — наука про вагітність, пологи і післяпологовий *період*, їх *фізіологію* і *патологію*, а також *раціональну* допомогу вагітній та породіллі.

АКЦЕ́НТ (лат. accentus — наголос) — 1) Виділення фонетичними засобами (посиленням голосу, підвищенням тону) складу в слові або словосполученні і знак, яким його позначають. 2) Сукупність особливостей вимови, характерних для певної мови або *діалекту*. 3) Своєрідне вимовляння іншомовних звуків, зумовлене артикуляційною базою рідної мови. 4) *муз.* Підкреслення звука або *акорду*, переважно його підсиленням. 5) Переносно — особлива увага до чого-небудь, підкреслення чогось.

АКЦЕНТУА́ЦІЯ (лат. accentuatio) — 1) *Система* наголошення певної мови. 2) Позначення наголосів на письмі, при друкуванні. 3) Підвищення голосу при вимові.

АКЦЕНТУВА́ТИ (від лат. accentuo — наголошую) — 1) Виразно вимовляти, з наголосом, підкресленням. 2) Виділяти підсиленням окремий звук або *акорд*. 3) Переносно — звертати, зосереджувати увагу.

АКЦЕ́ПТ (від лат. acceptus — прийнятий) — 1) Згода на оплату грошових і товарних *документів*, оформлена відповідним написом на них; одна з *форм* безготівкових розрахунків між організаціями. 2) Згода з пропозицією (*офертою*) іншої сторони укласти угоду на умовах, зазначених у пропозиції. А. в е к с е л ь н и й оформлюється у вигляді підпису *акцептанта* на *векселі*.

АКЦЕПТА́НТ [від лат. acceptans (acceptantis) — той, хто приймає] — особа, яка зобов'язалася сплатити за пред'явленим рахунком, *векселем*.

АКЦЕПТУВА́ТИ (від лат. accepto — приймаю) — 1) Давати згоду на оплату рахунка постачальника. 2) Переносно — схвалювати.
АКЦЕСІ́ЙНИЙ д о г о в і р (від лат. accessio — приєднання) — договір, підписуючи який держава приєднується до договору, укладеного раніше між іншими державами.
АКЦЕ́СІЯ (від лат. accessio — приєднання) — 1) Прирощення власності, переважно нерухомого майна. 2) Приєднання до договору або угоди.
АКЦИДЕ́НТНИЙ [лат. accidens (accidentis) — випадковий] — випадковий, побічний, неістотний; а - н і р о б о т и — дрібні набірні друкарські роботи: бланки, рахунки, *анкети*, *атестати*, запрошення, об'яви, афіші тощо.
АКЦИ́З (франц. accise, від лат. accido — обрізаю) — непрямий податок, здебільшого на предмети широкого вжитку, комунальні та транспортні послуги. Включається в ціну відповідного товару або плату за послуги.
АКЦИ́ЗНИЙ (від *акциз*) — який стосується акцизу.
АКЦІОНЕ́Р (франц. actionnaire) — власник *акцій*.
АКЦІОНЕ́РНИЙ — заснований на *акціях*; а - н е т о в а р и с т в о — основна організаційна *форма* підприємств, *капітал* яких утворюється з внесків пайовиків (*акціонерів*) шляхом продажу акцій.
А́КЦІЯ (від лат. actio — дія, дозвіл) — 1) Цінний папір, що свідчить про внесення *акціонером* певного паю в підприємство і дає йому право на *дивіденд*. 2) Дія, вчинена з будь-якою політичною, економічною або іншою метою.
АЛАЛІ́Я (від грец. ἄλαλος — німий) — відсутність або обмеження мови у дітей з *нормальним* слухом внаслідок недорозвинення або ушкодження мовних ділянок кори великих півкуль головного мозку.
АЛАРМІ́СТ (франц. alarmiste — панікер, від alarme — тривога, неспокій) — схильна до *паніки* людина, яка поширює неперевірені, необґрунтовані чутки, що спричиняють тривожні настрої.
А́ЛГЕБРА (від араб. аль-джабр, аль-габр) — розділ *математики*, в якому вивчають дії над величинами незалежно від їхніх числових значень. Основний зміст А. — *методи* розв'язування *алгебричних* рівнянь.
АЛГЕБРИ́ЧНИЙ — який стосується *алгебри*; а - н а с у м а — сума додатних і від'ємних чисел; а - н а ф у н к ц і я — *функція*, пов'язана з незалежною змінною алгебричним рівнянням; а - н е р і в н я н н я — рівняння, кожна частина якого є багаточленом відносно невідомих чисел.
АЛГО́Л [від англ. algo(rithmic) l(anguage) — алгоритмічна мова] — назва кількох мов *програмування* для цифрових обчислювальних машин.
АЛГО́МЕТР (від грец. ἄλγος — біль і *...метр*) — прилад для вимірювання больової чутливості людини.

АЛГОРИ́ТМ, АЛГОРИ́ФМ (лат. algorithmus) — сукупність дій (правил) для розв'язування даної задачі. Від імені середньовічного узбецького математика Мухамеда-ібн-Суса (арабізоване аль-Хорезмі).

АЛЕАТО́РНІ ОПЕРА́ЦІЇ (від лат. aleator — гравець у кості, професійний гравець і *операція*) — ризиковані операції, угоди (*парі, лотерея*, деякі *біржові* операції).

АЛЕБА́РДА (франц. hallebarde, з італ. alabarda) — старовинна холодна зброя, довгий спис із сокирою на кінці.

АЛЕБА́СТР (грец. ἀλάβαστρος) — 1) *Мінерал,* щільна тонкозерниста відміна *гіпсу.* Використовують для художніх виробів. 2) Будівельний гіпс.

АЛЕВРИ́Т (від грец. ἄλευρον — борошно) — дрібнозерниста пухка осадова гірська порода, за розмірами уламків (0,1—0,01 мм) проміжна між глинами та піском (мул, лес).

АЛЕГО́РІЯ (грец. ἀλληγορία, від ἄλλος — інший і ἀγορεύω — говорю) — 1) Іносказання. 2) Втілення в конкретному художньому образі *абстрактного* поняття.

АЛЕ́ГРО (італ. allegro, букв. — веселий) — 1) Швидкий музичний *темп*; п'єса або частина її, що виконується в цьому темпі. 2) У класичному танці — швидка частина *па-де-де, па-де-труа* або масовий заключний танець. 3) Частина уроку класичного танцю, що виконується у швидкому темпі.

АЛЕКСІ́Я (від *а...* і грец. λέγω — читаю) — порушення навичок читання внаслідок втрати розуміння написаних слів чи впізнавання окремих літер. Спричинюється ураженням кори головного мозку.

АЛЕ́ЛІ (від грец. ἀλλήλων — взаємно) — спадкові одиниці, які містяться в однакових ділянках гомологічних (парних) *хромосом* і визначають напрям розвитку однієї й тієї самої ознаки.

АЛЕЛОПА́ТІЯ (від грец. ἀλλήλων — один одного, взаємно і *...патія*) — вплив одних рослин на інші внаслідок виділення ними різних речовин.

АЛЕРГЕ́Н [від *алер(гія)* і *...ген*] — чужорідна речовина, що спричинює алергію. А. можуть бути білки, *бактерії*, лікарські *препарати* тощо.

АЛЕРГІ́Я (від грец. ἄλλος — інший і ἔργον — дія) — підвищена чутливість *організму* тварин і людини до впливів на нього *алергенів.* Виявляється у вигляді *анафілаксії, ідіосинкразії,* сироваткової хвороби тощо.

АЛЕ́Я (франц. allée, від aller — іти) — дорога, переважно у парку, а також обабіч обсаджена деревами.

А́ЛІБІ (від лат. alibi — в іншому місці) — доказ невинності особи в злочині, оскільки вона в *момент* вчинення його перебувала в іншому місці.

АЛІГА́ТОР (англ. alligator, від ісп. el lagarto — ящірка) — родина крокодилів; живуть у Південній Америці, південно-східній частині

США та в Китаї. А. розводять заради цінної шкіри на спеціальних *фермах.*

АЛІЄНА́ЦІЯ (від англ. alien — відчужувати) — передача доходу або прав власності іншій особі або організації.

АЛІЛУ́Я (давньоєвр. галлелуйа — славте Бога) — 1) Вигук славлення Бога в *іудаїзмі,* запозичений *християнством.* 2) Переносно — с п і в а т и а л і л у ю — надмірно вихваляти.

АЛІМЕ́НТИ (від лат. alimentum — годування, утримання) — утримання, яке в передбачених законом випадках зобов'язані надавати одні члени сім'ї іншим членам сім'ї (неповнолітнім, непрацездатним тощо), що потребують *матеріальної* допомоги.

АЛІТЕРА́ЦІЯ (від лат. ad — до, при і littera — літера) — повторення однорідних приголосних звуків як художній прийом, переважно у *поезії.*

АЛІТУВА́ННЯ (від нім. alitieren — вкривати алюмінієм) — нанесення на металеві вироби алюмінієвого покриття, щоб підвищити їхню жаростійкість і запобігти *корозії.*

АЛКАЛО́ЇДИ (від араб. аль-калі — луг і *...оїд*) — *органічні* азотовмісні речовини, переважно рослинного походження, що мають лужні властивості. Більшість А. застосовують як лікарські речовини.

АЛКОГОЛІ́ЗМ (від *алкоголь*) — захворювання, що розвивається внаслідок зловживання спиртними напоями. Призводить до *фізичних* і психічних розладів.

АЛКОГО́ЛЬ (від араб. аль-кухль — тонкий порошок) — 1) *Органічна* сполука, що містить у *молекулі* гідроксильну групу (ОН). Див. також *Спирти.* 2) *розм.* Винний спирт, горілка, спиртні напої.

АЛЛА́Х, АЛЛА́ (від араб. аль-ілах — божество) — Бог в *ісламі.*

АЛЛЕМАНІ́СТИ — представники опортуністичного, анархо-синдикалістського угруповання у французькому робітничому русі кінця 19 — початку 20 ст. Від прізвища їхнього лідера Ж. Аллемана (1843—1935).

АЛМА́З (тур. elmas, з араб., від грец. ἀδάμας — адамант) — *мінерал* класу самородних неметалів, чистий кристалічний вуглець. Прозорий, переважно безбарвний, має найвищу серед відомих мінералів твердість. Використовують для виготовлення абразивних та різальних *інструментів,* при бурінні, в ювелірній справі (див. *Діамант*).

АЛО... (від грец. ἄλλος — інший) — у складних словах означає "інший", "сторонній", "чужорідний", напр. *алопластика.*

АЛОГА́МІЯ (від *ало...* і *...гамія*) — запилення однієї квітки пилком іншої. Інша назва — ч у ж о з а п и л е н н я.

АЛОГІ́ЗМ (від *а...* і *...логізм*) — 1) Непослідовність у міркуваннях, викликана порушенням законів логічного мислення. 2) *філософ.* Вчення, яке твердить, що знання досягають через віру, одкровення, *інтуїцію.*

АЛОГІ́ЧНИЙ (від *а...* і *логічний*) — який суперечить *логіці*, безглуздий.

АЛО́ГРАФ (від *ало...* і *...граф*) — 1) Підроблений підпис. 2) Підроблений рукопис.

АЛО́Е (грец. ἀλόη) — рід багаторічних трав'янистих рослин родини лілійних. Поширені в Африці. У помірній зоні культивують а. деревовидне (столітник). Деякі види використовують у *медицині*.

АЛОМЕ́ТРІЯ (від *ало...* і *...метрія*) — нерівномірний ріст частин тіла, зміна *темпу* розвитку різних *органів*.

АЛО́НЖ (франц. allonge, букв. — надставка) — 1) Пряма або зігнута скляна трубка, якою рідина з холодильної частини пристроїв, де відбувається *дистиляція*, стікає в приймач. 2) Прилад для вловлювання несконденсованої пари *цинку* в *процесі* добування його. 3) *спорт.* Гранична відстань, з якої *боксер* може завдати удару. 4) Додатковий аркуш паперу, який прикріплюють до *векселя* для передатних записів.

АЛОПА́ТІЯ (від *ало...* і *...патія*) — назва, вживана гомеопатами стосовно звичайної, негомеопатичної *системи* лікування.

АЛОПЛА́СТИКА (від *ало...* і *пластика*) — *метод* відновної *хірургії* — заміщення *дефекту* тканин та *органів* різними штучними матеріалами, які не впливають шкідливо на сусідні тканини.

АЛОТРО́ПІЯ (від *ало...* і *...тропія*) — властивість хімічного *елемента* існувати у вигляді двох або більше простих речовин з відмінними *фізичними* і хімічними властивостями (алотропних *модифікацій*), напр., вуглець існує у вигляді вугілля, *графіту* і *алмазу*.

АЛТЕ́Я (грец. ἀλθαία, від ἄλθομαι — виліковуюся) — рід багаторічних трав'янистих рослин родини мальвових. Поширені в помірних широтах Європи та Азії. Застосовують у *медицині* та *ветеринарії*.

АЛФА́ВІТ (грец. ἀλφάβητος, від назв перших літер алфавіту — *альфа* та *бета*, або віта) — сукупність усіх літер, розміщених у певному, прийнятому для даної мови порядку.

АЛФАВІТИ́ЗМ (від *алфавіт*) — перевага у *рекламі*, що її мають *компанії*, назви яких починаються з початкових літер алфавіту, завдяки першим місцям у рекламних списках.

АЛХІ́МІЯ (лат. alhimia, alhymia, alhemia, з араб. аль-кімія, від грец. Χημία — Єгипет) — назва донаукової *хімії*, в основі якої лежала помилкова *ідея* про можливість перетворювати неблагородні *метали* на золото і срібло за допомогою "філософського каменя". *Практична* робота алхіміків дала поштовх до розвитку хімії та металургії.

АЛЬБАТРО́СИ (португ. albatroz — буревісник) — рід океанічних птахів ряду буревісникоподібних. Поширені переважно у Південній півкулі.

АЛЬБЕ́ДО (лат. albedo, від albus — білий) — відношення кількості променистої *енергії* Сонця, відбитої від поверхні будь-якого тіла, до

кількості енергії, що падає на цю поверхню. В середньому А. Землі становить 0,39.

АЛЬБІНІ́ЗМ (від лат. albus — білий) — відсутність звичайної для даного виду *організмів* пігментації. У людей виявляється, зокрема, в ненормальній білості шкіри, волосся.

АЛЬБІНО́С (від лат. albus — білий) — людина, тварина або рослина, повністю або частково позбавлені пігментації (з особливостями *альбінізму*).

АЛЬБУМІ́НИ [від лат. albumen (albuminis) — білок] — розчинні у воді прості білки; входять до складу тваринних і рослинних тканин, яєчного білка, молока, сироватки крові. Застосовують у фармацевтичній, кондитерській, текстильній промисловості.

АЛЬВЕО́ЛА (від лат. alveolus — жолобок, виїмка) — 1) Кінцевий відділ залози. 2) Кінцева частина *респіраторного апарату* в легенях ссавців. 3) Ямка, в якій міститься корінь зуба.

АЛЬДЕГІ́ДИ [від лат. al(cohol) dehyd(rogenatum) — *алкоголь*, позбавлений водню] — *органічні* сполуки, що містять *карбонільну* групу, зв'язану з *атомом* водню. Застосовують у виробництві феноло-альдегідних смол, у *парфумерії* тощо.

АЛЬКА́Д, АЛЬКА́ЛЬД (ісп. alcalde, від араб. аль-каді — суддя) — голова муніципальної ради, суддя в Іспанії, в країнах Латинської Америки.

АЛЬКО́В (франц. alcôve, з ісп. alcoba, від араб. аль-кубба — склепіння, намет) — заглиблення в стіні, ніша для ліжка, відокремлена завісою від іншої частини приміщення.

А́ЛЬМА-МА́ТЕР (лат. alma mater, букв. — мати-годувальниця) — 1) Старовинна студентська назва *університету* (який дає "поживу для розуму"). 2) Переносно — місце, де хтось навчався, виховувався, набував професійних навичок.

АЛЬМАНА́Х (від араб. аль-манах — час, міра) — 1) *заст. Календар*-довідник. 2) Збірка літературних творів різних *авторів*, об'єднаних за якоюсь ознакою, що виходить періодично. 3) Неперіодична збірка відомостей з різних галузей знань, громадської діяльності.

АЛЬМАНДИ́Н — *мінерал* класу *силікатів*, залізисто-глиноземистий *гранат* червоного, буро-червоного або червоно-фіолетового кольорів. Дорогоцінний камінь, використовують також як *абразивний* матеріал. Від назви м. Алабанди в Малій Азії.

АЛЬПАКА́ (ісп. alpaca — гірська коза в Андах, з мови кечуа) — 1) Ссавець роду *лам*[1] родини верблюдових. Свійська тварина, дає цінну вовну. Розводять у Перу й Болівії. 2) Легка тканина з її вовни.

АЛЬПА́РІ (від італ. al pari, букв. — порівну) — відповідність ринкового (*біржового*) *курсу валюти*, цінних паперів, *векселів* їхньому *номіналові*.

АЛЬПЕНШТО́К (нім. Alpenstock, від Alpen — Альпи і Stock — палиця, жердина) — довга палиця із загостреним залізним наконеч-

ником, якою користуються альпіністи при сходженні на високі гори, льодовики.

АЛЬПІНІ́ЗМ — сходження на важкодоступні гірські вершини, льодовики зі спортивною або пізнавальною метою. Від назви гір Альпи.

АЛЬСЕ́КО (італ. al secco, букв. — по сухому) — настінний живопис по сухій штукатурці. Див. також *Фреска.*

АЛЬТ (італ. alto, від лат. altus — високий) — 1) *Партія* в *хорі* або *вокальному ансамблі*, яку виконують низькі дитячі або жіночі голоси, вищі від *тенора.* 2) Низький дитячий або жіночий голос. 3) Струнний смичковий або духовий музичний *інструмент.* 4) Різновид деяких оркестрових інструментів (напр.: а.-кларнет, домра-а.).

АЛЬТЕРА́ЦІЯ (від лат. alteratio — зміна, чергування) — 1) *муз.* Підвищення або пониження тону на півтон чи тон; знаки А. — *діез, бемоль.* 2) *біол.* Зміна *функції* і будови клітин, тканин, *органів* внаслідок *механічних*, температурних, *електричних* та інших пошкоджень.

АЛЬТЕРНАТИ́ВА (франц. alternative, від лат. alterno — чергую, змінюю) — необхідність вибору між двома можливостями, що виключають одна одну; кожна із цих можливостей.

А́ЛЬТИНГ (ісл. althing) — *парламент* в Ісландії.

АЛЬТИТУ́ДА (від лат. altitudo — висота) — висота точки місцевості над рівнем моря. Інша назва — а б с о л ю т н а в и с о т а.

АЛЬТРУЇ́ЗМ (франц. altruisme, від лат. alter — інший) — безкорисливе прагнення до діяльності на благо інших, готовність заради цього зректися власних інтересів. Протилежне — *егоїзм.*

А́ЛЬФА (грец. ἄλφα — А, α) — 1) Перша літера грецького *алфавіту.* 2) Переносно — а л ь ф а й о м е г а — суть, основне; все повністю, початок і кінець.

А́ЛЬФА..., **А́ЛЬФА-...** — у складних словах означає стан речовин (напр. альфа-залізо) або зв'язок з *альфа-частинками* (напр. альфа-радіоактивність).

А́ЛЬФА-ЧАСТИ́НКИ (від *альфа-*) — ядра *атомів гелію.* Кожна А.-ч. складається з 2 *нейтронів* і 2 *протонів.*

АЛЬФО́НС (франц. Alphonse) — ім'я *героя комедії* О. Дюма (сина) "Мосьє Альфонс", що стало загальним означенням коханця, якого утримує його коханка.

АЛЬЯ́НС (франц. alliance, від allier — з'єднувати) — 1) Союз, об'єднання держав, організацій на основі договірних зобов'язань. 2) Шлюбний союз.

АЛЮ́ВІЙ (від лат. alluvio — нанос) — відклади, нагромаджені в долинах водними потоками (галька, *гравій*, пісок, глина).

АЛЮМІ́НІЙ [від лат. alumen (aluminis) — галун] — хімічний *елемент, символ* Al, ат. н. 13; сріблясто-білий *метал*, складова частина *бокситів,* алунітів та інших *мінералів.*

АЛЮ́Р (франц. allure, букв. — хода) — 1) Різні види ходи, бігу коня (напр., ступа, *галоп, кар'єр*). 2) *військ.* Умовна позначка хрестами на донесенні, що визначає ступінь швидкості його доставки.

А-ЛЯ ФУРШЕ́Т (франц. à la fourchette — вилкою, з вилки) — про їжу, прийом їжі, коли кожен бере зі столу, з підносів те, що йому подобається, і їсть, не сідаючи до спільного столу.

АЛЯФУРШЕ́Т (від франц. à la fourchette, букв. — вилкою, з вилки) — те саме, що й *фуршет.*

АМАЗО́НКИ [грец. 'Αμαζόνες, від ἀ... — без і μαζός — сосок, грудь (за давніми переказами, А. для зручності стрільби з лука ще в дитинстві випалювали праву грудь)] — у давньогрецькій *міфології* жінки-войовниці, що жили в Малій Азії, біля Чорного моря та в пониззі Дону.

АМАЛЬГА́МА (франц. amalgame, з араб. аль-мальгам, від грец. μάλαγμα — пристрій для пом'якшення ударів) — 1) Сплав, одним з *компонентів* якого є ртуть. Застосовують при золоченні металевих виробів, у виробництві дзеркал. 2) Переносно — суміш різнорідних речей, *ідей* тощо.

АМАЛЬГАМА́ЦІЯ — 1) Одержання *амальгами.* 2) Покриття *металу*, скла амальгамою. 3) Добування благородних металів з тонко подрібнених руд або пісків змочуванням поверхні металу ртуттю. 4) Злиття підприємств (промислових або банківських) шляхом поглинання дрібних підприємств великими або об'єднання великих у надвеликі.

АМАНА́Т (араб.) — заручник, якого в Давній Русі та у деяких східних країнах давали як *гарантію* договору.

АМАРИ́ЛІС (грец. ἀμαρυλλίς) — рід трав'янистих багаторічних рослин. Повсюдно вирощують як *декоративні* рослини в *оранжереях* і кімнатах, на півдні — у відкритому ґрунті.

АМА́ТОР (лат. amator, від amo — полюбляю, маю нахил) — самодіяльний актор, музикант, художник, радіотехнік тощо.

АМБІВАЛЕ́НТНИЙ (від лат. ambo — обидва і valentia — сила, міць) — суперечливий, двоїстий за своєю природою.

АМБІВАЛЕ́НТНІСТЬ (від лат. ambo — обидва і valentia — сила, міць) — суперечливе, двоїсте емоційне переживання щодо тієї самої події або предмета.

АМБІДЕКСТРІ́Я (від лат. ambo — обидва і dexter — правий) — однаковий розвиток *функцій* правої та лівої рук, що є спадковим або виробляється шляхом тренування.

АМБІ́ЦІЯ (лат. ambitio — честолюбність, пиха, від ambio — обходжу, домагаюся) — гонор, чванливість.

А́МБРА (італ. ambra, франц. ambre, від араб. 'анбар) — 1) Воскоподібна запашна речовина, що утворюється у вигляді наростів в кишечнику кашалотів; застосовують А. для надання стійкості запаху парфумів. 2) Переносно — *аромат*, пахощі.

АМБРАЗУ́РА (франц. embrasure — бійниця) — 1) Отвір в оборонних спорудах і бронебаштах для стріляння і спостереження. 2) Проріз у стіні споруди для вікна або дверей.

АМБРО́ЗІЯ (від грец. ἀμβροσία — безсмертя) — 1) У давньогрецькій *міфології* "їжа богів", що давала їм безсмертя. 2) Запашна мазь у давніх народів. 3) Нальоти *міцелію* (грибниці) найпростіших сумчастих грибів у деревині, якими харчуються личинки жуків-короїдів. 4) Рід одно- і багаторічних трав'янистих рослин родини складноцвітих. Злісні бур'яни, занесені з Північної Америки. 5) Переносно — надзвичайно смачна страва.

АМБУЛАТО́РІЯ (від лат. ambulatorius — який робиться на ходу) — невеликий лікувально-профілактичний заклад, що надає хворим як в А., так і вдома медичну допомогу лише з основних спеціальностей: *терапії, хірургії, стоматології.*

АМВО́Н (від грец. ἄμβων — виступ, підвищення) — підвищення перед середньою частиною іконостаса в православному храмі.

АМЕ́БИ (від грец. ἀμοιβή — зміна, перетворення) — ряд найпростіших одноклітинних тварин, що не мають постійної *форми* тіла. Більшість А. живе в прісних водоймах, деякі в ґрунті. Серед А. є *паразити* людини й тварин.

АМЕНОРЕ́Я (від *а...*, грец. μήν — місяць і ῥέω — течу) — відсутність *менструацій* у *період* статевої зрілості жінки.

АМЕ́НЦІЯ (від лат. amentia — божевілля) — розлад свідомості, для якого характерні розгубленість, втрата *орієнтації*, рухове збудження, *галюцинації.*

АМЕРИ́ЦІЙ — штучно одержаний *радіоактивний* хімічний *елемент, символ* Am, ат. н. 95; належить до *актиноїдів*, сріблястий *метал.* Від назви континенту Америка.

А-МЕ́ТА (італ. a meta — навпіл) — 1) Угода на умовах паритетної, рівної оплати. 2) *Венчурна* підприємницька угода, учасники якої ризикують у рівних частках.

АМЕТИ́СТ (від грец. ἀμέθυστος — неп'янкий) — *мінерал* класу *силікатів* або класу оксидів (за різними класифікаціями), прозорий фіолетовий різновид *кварцу.* Дорогоцінний камінь.

АМЕТРОПІ́Я [від грец. ἄμετρος — безмірний і ὄψ (ὀπός) — зір] — ненормальна заломлювальна здатність ока, що виявляється у *формі* короткозорості або далекозорості.

АМІА́К [лат. am(mon)iac(um), від грец. ἀμμωνιακόν — смолиста *камедь*] — найпростіша сполука *азоту* з воднем, безбарвний отруйний газ з різким задушливим запахом. Застосовують у виробництві азотної кислоти, азотних добрив, соди, вибухових речовин, у холодильних установках.

АМІ́ДИ [від *амі(ак)* і *...(ої)д*] — 1) Похідні кислот, в яких гідроксильна група заміщена *аміногрупою*, напр. ацетамід—амід оцтової кислоти. 2) Хімічні сполуки, що утворюються заміною одного *атома* водню аміаку атомом *металу*, напр. амід *натрію.*

АМІКОШО́НСТВО [франц. amis (comme) cochons, від ami — друг, comme — як і cochon — свиня] — безцеремонність, панібратство, фамільярність.

АМІЛА́ЗИ (від грец. ἄμυλον — крохмаль) — *ферменти*, що гідролітично розщеплюють крохмаль і *глікоген* з утворенням *декстринів*, *мальтози* і *глюкози*. Містяться в *організмі* тварин і рослин.

АМІЛО́ЗА (від грец. ἄμυλον — крохмаль) — легкорозчинна у воді складова частина крохмалю.

АМІЛОЇДО́З (від грец. ἄμυλον — крохмаль і εἶδος — вигляд) — одна з *форм патологічного* порушення білкового обміну в *організмі*. Інша назва — амілоїдна дистрофія.

АМІМІ́Я (від *а...* і грец. μῖμος — наслідувач, актор) — відсутність або послаблення *міміки*, що спостерігається при деяких захворюваннях нервової *системи*.

АМІ́НИ (від лат. ammoniacum — *аміак*) — азотовмісні *органічні* сполуки, похідні аміаку. Найважливішим А. є *анілін*. Застосовують у виробництві барвників, лікарських *препаратів*.

АМІНОГРУ́ПА — одновалентна (див. *Валентність*) група NH_2, залишок *аміаку*. Міститься в *амінах, амінокислотах* та інших *органічних* сполуках.

АМІНОКИСЛО́ТИ — *органічні* кислоти, що містять одну або кілька *аміногруп*. Входять до складу всіх білкових речовин, багатьох *ферментів, гормонів, вітамінів*. Застосовують переважно в *медицині* й *мікробіології*.

АМІ́НЬ (від лат. amen, з давньоєвр. — хай буде так, істинно, вірно) — слово, яке завершує християнські молитви, проповіді.

АМІТО́З (від *а...* і *мітоз*) — прямий поділ ядра клітини, здебільшого шляхом перешнурування, без попередніх структурних змін його будови.

АМНЕЗІ́Я (від *а...* і грец. μνήμη — пам'ять) — ослаблення або втрата пам'яті.

АМНІ́СТІЯ (грец. ἀμνηστία — прощення, від ἀμνηστέω — забуваю) — 1) Передбачене *актом* найвищого *органу* державної влади повне або часткове звільнення від покарання та його правових наслідків і пом'якшення покарання певної *категорії* осіб, засуджених судом; припинення порушеного *кримінального* переслідування, а також зняття судимості з осіб, що відбули покарання або звільнені від покарання. 2) Переносно — прощення, помилування взагалі.

АМО́Н — один з головних богів у давньоєгипетській *релігії*, бог Сонця; інше ім'я — *Ра*.

АМО́НІЙ (лат. ammonium, від ammoniacum — *аміак*) — *позитивний іон*, що в сполуках відіграє роль одновалентного *металу*.

АМОНІ́ТИ[1] [від *амо(ній)* і лат. nit(rogenium) — *азот*] — аміачно-селітряні вибухові речовини. Застосовують при підривних роботах.

АМОНІ́ТИ[2] — група викопних головоногих *молюсків* із спірально закрученою черепашкою. Від імені єгипетського бога *Амона*, якого зображали із закрученими баранячими рогами.

АМОРА́ЛЬНИЙ (від *а...* і *мораль*) — позбавлений моралі, неморальний.

АМОРТИЗА́ЦІЯ [лат. amortisatio — погашення, від mors (mortis) — смерть] — 1) Пом'якшення ударів. 2) Поступове зношування основних *фондів* (устаткування, будівель, споруд) і перенесення їхньої вартості у міру зношеності на вироблювану *продукцію*. 3) Зменшення цінності оподаткованого майна.

АМОРТИФІКА́ЦІЯ [від лат. mors (mortis) — смерть і *...фікація*] — *офіційне* оголошення про *анулювання* втрачених *документів*.

АМО́РФНИЙ (грец. ἄμορφος — безформний) — 1) Який не має *форми*. 2) Який не має кристалічної будови.

А́МПЕЛЬНІ р о с л и н и (від нім. Ampel — підвісна лампа, ваза для квітів) — *декоративні* рослини із звислими пагонами, стеблами або листками, які вирощують у підвісних вазах (амплях) або горщиках.

АМПЕ́Р — 1) Одиниця сили *електричного* струму; позначається А. 2) Одиниця магніторушійної сили. Від прізвища французького хіміка А. Ампера (1775—1836).

АМПЕРМЕ́ТР (від *ампер* і *...метр*) — прилад, за допомогою якого вимірюють силу *електричного* струму в амперах.

АМПЕРСА́НД (англ. ampersand — знак) — спеціальний *символ* (&) для позначення *параметрів* макрокоманд при обробці *інформації*.

АМПІ́Р (від франц. empire — *імперія*) — *стиль* пізнього *класицизму* в *архітектурі* й мистецтві (переважно *декоративно*-вжитковому), що виник у Франції на початку 19 ст. Для А. характерні суворі *монументальні форми* і звернення до давньоримських і давньоєгипетських декоративних деталей.

АМПЛІТУ́ДА (від лат. amplitudo — широчінь, просторість) — 1) Найбільше значення періодично змінюваної величини (напр., найбільше відхилення маятника від положення рівноваги). 2) Різниця показань висот на шкалі приладу (*барометра, термометра*). 3) *матем.* Одна з величин, що визначають положення точки відносно полярної *системи координат*. 4) Переносно — розмах, широчінь.

АМПЛІФІКА́ЦІЯ (лат. amplificatio, від amplificio — поширюю, збільшую) — 1) Нагромадження *синонімів* або однотипних виразів для підсилення емоційного впливу вислову. 2) У художній літературі, промові використання кількох однорідних означень для підсилення характеристики явища. 3) Один з видів шкільних вправ для розвитку мови, що полягає в поширенні простих речень. 4) Збільшення обсягу *тексту* під час перекладу з однієї мови на іншу.

АМПЛУА́ (від франц. emploi — рід занять) — 1) Ролі, що відповідають характерові обдарування актора (*герой*, трагік, комік). 2) Переносно — характер обов'язків або роботи людини.

А́МПУЛА (від лат. ampulla — пляшечка) — 1) У давніх римлян глиняна або скляна посудина з вузькою шийкою для зберігання рідини. 2) Скляна посудина з відтягненою вузькою шийкою, яку запаюють після заповнення ліками. 3) *анат.* Розширена частина деяких трубкоподібних *органів*.

АМПУТА́ЦІЯ (лат. amputatio, від amputo — відрізую) — хірургічна *операція*, що полягає у повному або частковому відтинанні периферичної частини *органа* (кінцівки, молочної залози тощо).

АМУЛЕ́Т (франц. amulette, від лат. amuletum — ладанка, привісок) — предмет, якому приписують чудодійну здатність оберігати людину, що його носить, від бід, хвороби тощо.

АМУНІ́ЦІЯ (польс. amunicja, від лат. munitio — спорядження) — сукупність предметів (крім *форми*), що становлять спорядження військовослужбовця. К і н с ь к а а. — упряж, сідло, в'ючні пристрої.

АМУ́Р (франц. Amour, з лат. Amor) — 1) У давньоримській *міфології* бог кохання. Інші імена — *Купідон*, *Ерот*. 2) *астр.* Одна з малих *планет* (відкрита в 1932 р.).

АМФІ... (грец. ἀμφι...) — *префікс*, що означає "з обох боків", "навколо", "подвійний", напр.: амфікарпія, *амфітеатр*.

АМФІ́БІЇ (від грец. ἀμφίβιον — земноводна істота) — клас хребетних тварин, які на *стадії* личинки дихають зябрами, а в дорослому віці — легенями, через шкіру і слизову оболонку рота (напр.: жаби, тритони). Інша назва — з е м н о в о д н і.

АМФІ́БІЯ (від грец. ἀμφίβιον — земноводна істота) — бойова або транспортна машина (*танк*, *автомобіль*), здатна пересуватися суходолом, водою або під водою; літак, пристосований для зльоту й посадки на воді й суходолі.

АМФІБРА́ХІЙ (грец. ἀμφίβραχυς, букв. — короткий з обох боків) — віршовий розмір з трискладовою стопою і наголошеним другим складом.

АМФІТЕА́ТР (грец. ἀμφιθέατρον) — 1) У давньогрецькому театрі місця, розташовані півколом на схилах пагорбів. 2) Давньоримська будівля для видовищ еліптичної *форми* з *ареною* посередині, навколо якої уступами вгору розташовані місця для глядачів. 3) У сучасному театрі, концертному залі, *цирку* місця, розташовані напівкруглими уступами за *партером* (1).

АМФІТРІО́Н (грец. Ἀμφιτρύων) — 1) Давньогрецький міфологічний *герой*, що уславився своєю гостинністю. 2) Переносно — гостинний господар.

А́МФОРА (лат. amphora, від грец. ἀμφορεύς — ваза з двома ручками) — посудина зі звуженим дном, високим і вузьким горлом та двома ручками, поширена у давніх греків і римлян. А. виготовляли і в Київській Русі 10—12 ст.

АН... див. *А...*

АНА... (грец. ἀνα...) — *префікс*, що означає рух угору, підсилення, повторну або зворотну дію, напр.: *анагенез, анаплазія.*

АНАБАПТИ́СТИ (від грец. ἀναβαπτίζω — знову занурюю, перехрещую) — в *період Реформації* християнська *секта*, що виступала проти хрещення дітей і вимагала при вступі в анабаптистські громади повторного хрещення (звідси і назва) в свідомому віці.

АНАБІО́З (від грец. ἀναβίωσις — оживання) — тимчасовий стан деяких тварин і рослин, коли всі життєві *процеси* в їхньому *організмі* так уповільнюються, що немає видимих проявів життя. Є пристосуванням до переживання несприятливих умов.

АНАБОЛІ́ЗМ (від грец. ἀναβάλλω — накидаю, насипаю) — сукупність хімічних *процесів* в *організмі*, спрямованих на утворення складових частин клітини і тканин. А. є одним із *циклів* обміну речовин і взаємопов'язаний з протилежним процесом — *катаболізмом.*

АНАБО́ЛІКИ (від грец. ἀναβολή — підйом) — лікарські засоби, що прискорюють *синтез* білка в *організмі.*

АНАГЕНЕ́З (від *ана...* і *...генез*) — 1) Тип еволюційного *процесу органічного* світу, близький до *прогресу;* для А. характерне ускладнення *органів*, удосконалення їх діяльності тощо. 2) Процес *регенерації* тканин.

АНАГРА́МА (від *ана...* і *...грама*) — 1) Переставлення окремих літер або складів у слові, внаслідок чого утворюються нові слова з іншим значенням. 2) Скорочений підпис художника.

АНАЕРО́БИ (від *ан...* і *аероби*) — *організми*, здатні жити без вільного кисню (деякі види *бактерій*, нижчих рослин).

АНАКО́НДА (індіан.) — змія родини удавових. Живе в Центральній та Південній Америці. Найбільша в світі (до 9 м).

АНАЛГІ́Я (від грец. ἀναλγης — несприйнятливий) — нечутливість до болю. Інша назва — а н а л ь г е з і я.

АНА́ЛІЗ (від грец. ἀνάλυσις — розклад, розчленування) — 1) *Метод* дослідження, що полягає в мисленому або *практичному* розчленуванні цілого на складові частини. Протилежне — *синтез.* 2) Уточнення логічної *форми* (будови, *структури*) міркування засобами формальної *логіки.* 3) М а т е м а т и ч н и й а. — в широкому розумінні розроблення прийомів обчислень та застосувань їх, у вузькому розумінні — частина *математики*, що вивчає нескінченно малі величини. 4) Х і м і ч н и й а. — сукупність *операцій*, за допомогою яких встановлюють якісний або кількісний склад речовини. 5) С п е к т р а л ь н и й а. — визначення складу речовини шляхом дослідження її *спектра.* 6) *мовозн.* Перший *етап* машинного перекладу, що полягає у визначенні граматичної і лексичної *інформації*, основу якої становлять *тексти*, що перекладаються; розпізнавання звуків мови (людиною або *автоматом*).

АНАЛІЗА́ТОРИ (від *аналіз*) — складні анатомо-*фізіологічні системи* тварин і людини, що забезпечують сприймання й аналіз усіх подразнень, які надходять із зовнішнього і внутрішнього середовища.

АНАЛІ́ТИК (від *аналітичний*) — 1) Фахівець, який здійснює *аналіз* речовин. 2) Політик, соціолог і т. ін., який аналізує *факти* суспільного життя, коментує їх і прогнозує наслідки. 3) Переносно — той, хто має схильність до аналізу своїх переживань, поведінки, оточення.

АНАЛІТИ́ЧНИЙ (грец. ἀναλυτικός) — 1) Одержаний в результаті розчленування *об'єкта* й *аналізу* цих частин; а - н а г е о м е т р і я — розділ *геометрії*, який вивчає властивості геометричних об'єктів виключно обчислюванням; а - н а ф у н к ц і я — *функція*, яку можна розвинути в степеневий ряд. 2) Призначений для аналізу; здатний аналізувати. 3) *мовозн.* В якому граматичні відношення в реченні виражаються не *формами* слів, а службовими словами, порядком слів та ін. Протилежне — *синтетичний.*

АНА́ЛОГ (від грец. ἀνάλογος — відповідний) — те, що має спільні риси, властивості, відповідає іншому предмету, явищу, поняттю.

АНАЛОГІ́ЧНИЙ (грец. ἀνάλογος) — подібний, відповідний.

АНАЛО́ГІЯ (від грец. ἀναλογία — відповідність) — 1) Часткова схожість між предметами або явищами. 2) У *логіці* — умовивід, в якому від схожості предметів за одними ознаками роблять висновок про можливу схожість цих предметів за іншими ознаками. 3) Зближення відмінних між собою мовних *форм* на основі часткової подібності їх. 4) Застосування до випадку, не передбаченого законом, *норми* права, що передбачає інші схожі випадки, а також вирішення будь-якої справи на основі загальних засад законодавства й загальної *політики* держави. 5) Зовнішня схожість *організмів* різних *систематичних* груп, а також *органів* або їхніх частин, які походять з різних вихідних зачатків і мають різко відмінну будову.

АНА́ЛОГОВІ м а ш и н и (від *аналог*) — обчислювальні машини, які обробляють *інформацію*, представлену в неперервній *формі.*

АНАЛО́Й (від грец. ἀναλόγων — підставка для книг) — у православних церквах висока підставка, на яку під час богослужіння кладуть церковні книги, ставлять *ікони* та хрест.

АНА́ЛЬНИЙ (від лат. anus — задній прохід) — який стосується заднього проходу, розташований у задньому проході; а - н а е р о т и к а — у *психоаналізі* еротичні відчуття, пов'язані з *ерогенною* зоною заднього проходу; а. х а р а к т е р — у психоаналізі *тип* характеру особистості, якому притаманні риси охайності, ощадливості, упертості.

АНА́МНЕЗ (від грец. ἀνάμνησις — спомин, нагадування) — відомості про попередній стан хворого, записані з його слів або слів його близьких.

АНАМОРФО́З (від грец. ἀναμόρφωσις — спотворення *форми*) — 1) *Тип* розвитку деяких членистоногих, при якому тварина вилуплюється з яйця з неповною кількістю тулубових *сегментів*, що поступово доповнюються з наступним линянням. 2) Спотворене зображення *об'єкта*, що одержується за допомогою оптичних *систем* і застосовується в кінотехніці.

АНАНА́С (португ. ananás, з мови тупі-гуарані anana) — рід трав'янистих тропічних рослин родини бромелієвих. Дає солодкі соковиті плоди (суплідця).

АНА́НКЕ (АНА́НКА) (грец. Ἀνάνκη) — 1) У давньогрецькій *міфології* богиня необхідності, невідворотності. 2) У *психоаналізі* — реальна вимога життя, природна необхідність.

АНА́ПЕСТ (грец. ἀνάπαιστος, букв. — відбитий назад) — віршований розмір, стопи якого в античному віршуванні складаються з двох коротких і одного довгого складу; в *силабо-тонічному* віршуванні — з трьох складів із наголосом на останньому.

АНАПЛАЗІ́Я (від *ана...* і грец. πλάσις — утворення) — повернення клітин і тканин у недиференційований стан, при цьому вони перестають виконувати специфічні *функції* і набувають здатності до необмеженого росту.

АНАРТРІ́Я (від грец. ἄναρθρος — нерозчленований) — *форма* розладу мови, втрата здатності артикулювати звуки.

АНАРХІ́ЗМ (від грец. ἀναρχία — безвладдя) — 1) Суспільно-політична течія, характерною рисою якої є заперечення будь-якої державної влади. 2) Переносно — невизнання *авторитету*, порядку, *дисципліни*; свавілля.

АНА́РХІЯ (грец. ἀναρχία) — 1) Безвладдя. 2) Неорганізованість, безладдя, *хаос*.

АНАСТИГМА́Т [від *ан...* і грец. στίγμα (στίγματος) — крапка, цятка] — *об'єктив*, у якому підбором *лінз* максимально усунено *астигматизм* та інші зміни зображень (*аберації*), завдяки чому він дає неспотворене зображення всіх точок предмета.

АНАСТОМО́З (від грец. ἀναστόμωσις — отвір, вихід) — 1) У людини і тварин — з'єднання між волокнистими утворами (*нервами*, м'язами) та кровоносними або *лімфатичними* судинами. А. називають також штучне або *патологічне* з'єднання між порожнистими *органами*. 2) У вищих рослин — з'єднання трубчастих *структур* (напр., жилок у листку). 3) У грибів — з'єднання або зростання двох гіфів грибниці.

АНАТОКСИ́Н (від *ана...* і *токсин*) — біологічно *активний препарат*, нешкідливе похідне токсину, яке зберігає його антигенні (див. *Антиген*) та імуногенні (див. *Імунітет*) властивості. Застосовують для щеплень, напр., проти *дифтерії*, правця.

АНАТО́МІЯ (від грец. ἀνατομή — розтин) — 1) Наука про *форму* і будову *організму* в цілому та його складових частин (*органів, систем*) у взаємозв'язку з їхніми *функціями* і розвитком. 2) Переносно — будова, *структура* чого-небудь.

АНАТОЦИ́ЗМ (від грец. ἀνατοκισμός — складні *проценти*) — обчислення відсотків не лише з початкової суми, а й з *процентів*, які наросли за час, що минув.

АНА́ФЕМА (від грец. ἀνάθεμα — прокляття) — 1) У *християнстві* відлучення від церкви з оголошенням довічного прокляття. 2) Переносно — проклін.

АНАФІЛАКСІ́Я (від *ана...* і грец. φύλαξις — захист) — підвищена чутливість *організму* до повторного введення (не через травний *тракт*) чужорідних речовин, найчастіше білкових — сироваток, *вакцин* тощо. Є одним з проявів *алергії.*

АНА́ФОРА (від грец. ἀναφορά — піднесення) — поетичний прийом, повторення слова, звуків або синтаксичних *конструкцій* на початку віршових рядків, *строф.*

АНАХОРЕ́Т (грец. ἀναχωρητής, від ἀναχωρέω — віддаляюся) — самітник, відлюдник.

АНАХРОНІ́ЗМ (від *ана...* і грец. χρόνος — час) — 1) Помилка проти літочислення, *хронології* подій. 2) Перенесення на будь-яку *епоху* рис минулого, що їй не властиві. 3) Пережиток старовини; застарілі, не властиві даному часові звичаї, погляди, судження.

АНГАЖЕМЕ́НТ (франц. engagement, від engager — наймати, запрошувати) — *контракт* з артистом або театральним колективом на певний строк і на певних умовах.

АНГА́Р (франц. hangar, букв. — навіс) — закрита споруда на *аеродромі* для зберігання, технічного обслуговування й поточного ремонту літаків і вертольотів.

АНГАРМОНІ́ЧНИЙ (від *ан...* і *гармонічний*) — не гармонічний; а - н і к о л и в а н н я — коливання, при яких коливна величина (зміщення, напруженість) не *пропорційна* силі, що спричинює коливання.

А́НГЕЛ (від грец. ἄγγελος — вісник) — 1) В іудейській, християнській і мусульманській *релігіях* надприродна істота, посланець Бога. 2) Переносно — про надзвичайно добру людину, втілення всіх чеснот.

АНГІДРИ́ДИ (від *ан...* і грец. ὕδωρ — вода) — хімічні сполуки, що містять кисень і утворюють з водою кислоту, напр.: фосфорний а., сірчаний а. Застосовують як осушники і в *органічних синтезах.*

АНГІДРИ́Т (від *ан...* і грец. ὕδωρ — вода) — *мінерал* класу *сульфатів*, безводний сульфат *кальцію*, білого, сіруватого або блакитного кольору. Використовують для виробництва в'яжучих матеріалів, а також як *декоративний* камінь.

АНГІ́НА (лат. angina, від ango — стискаю, душу) — гостре інфекційне захворювання переважно з ураженням піднебінних *мигдаликів.* Збудниками є здебільшого *стрептококи, стафілококи.* Інша назва — г о с т р и й т о н з и л і т.

АНГІО... (від грец. ἀγγεῖον — судина) — у складних словах вказує на відношення до судинної *системи*, напр.: *ангіоспазм,* ангіохірургія.

АНГІО́МА (від *ангіо...* і *...ома*) — доброякісна пухлина, що розвивається з кровоносних і *лімфатичних* судин.

АНГІОСПА́ЗМ (від *ангіо...* і *спазм*) — раптове звуження дрібних *артерій* та *капілярів*, внаслідок чого порушується кровопостачання тканини чи *органа*.

АНГСТРЕ́М — одиниця довжини; позначається Å. 1 Å. дорівнює 10^{-10} м. Застосовують в *оптиці* та в атомній і ядерній *фізиці*. Від прізвища шведського фізика А.-Й. Ангстрема (1814—74).

АНДА́НТЕ (італ. andante, букв. — крокуючий) — *муз.* спокійний *темп*, швидший за *адажіо*, але помірніший за *андантино* й *модерато*; п'єса або частина її, написана в характері А.

АНДАНТИ́НО (італ. andantino) — *муз.* темп, швидший за *анданте*, але помірніший за *модерато;* п'єса або частина її, написана в характері А.

АНДЕРЛА́ЇНГ (від англ. underlay — підмощувати, підпирати) — цінний папір, який лежить в основі *опціону* і дає право на купівлю-продаж у відповідності з умовами опціонного *контракту*.

...АНДРІЯ (від грец. ἀνδρεῖος — чоловічий) — у складних словах вказує на їхнє відношення до чоловіка або до чоловічої статі, напр. *протерандрія*.

АНДРО... [від грец. ἀνήρ (ἀνδρός) — чоловік] — у складних словах вказує на їхнє відношення до чоловіка або чоловічої статі, напр.: андрогінія, *андрофобія*.

АНДРОГЕ́НИ (від *андро...* і *...ген*) — група чоловічих статевих *гормонів*, які стимулюють розвиток вторинних чоловічих статевих ознак у тварин і людини (*тестостерон* тощо).

АНДРОМЕ́ДА (грец. Ἀνδρομέδη) — 1) У давньогрецькій *міфології* дочка царя Ефіопії Кефея, принесена в жертву морському страховиськові й врятована *Персеєм*. 2) Рід вічнозелених чагарників родини вересових. Поширені в лісовій і тундровій зонах. Інша назва — к р е м е н а. 3) Сузір'я Північної півкулі неба; в його складі Велика туманність А. — одна з найближчих до Землі *галактик*.

АНДРОФО́БІЯ (від *андро...* і *...фобія*) — чоловіконенависництво.

АНДРОЦЕ́Й (від *андро...* і грец. οἰκία — житло, оселя) — сукупність тичинок квітки.

АНЕВРИ́ЗМА (від грец. ἀνεύρυσμα — розширення) — обмежене розширення просвіту *артерії*.

АНЕКДО́Т (франц. anecdote, від грец. ἀνέκδοτος — неопублікований, невідомий) — 1) В античній літературі старий твір, що свого часу не був відомий. 2) Коротка, здебільшого сатирична або жартівлива, розповідь про якусь подію, випадок, часто вигаданий.

АНЕ́КСІЯ (лат. annexio) — насильницьке приєднання, загарбання однією державою *території*, яка належить іншій державі або народу.

АНЕМІ́Я (грец. ἀναιμία — безкрів'я) — група захворювань, які характеризуються зменшенням вмісту *гемоглобіну* в *еритроцитах*, кількості еритроцитів, а також загальної маси крові в *організмі*. Інша назва — н е д о к р і в' я.

АНЕМО... (від грец. ἄνεμος — вітер) — у складних словах відповідає поняттю "вітер", напр. *анемометр.*

АНЕМО́МЕТР (від *анемо...* і *...метр*) — прилад для вимірювання швидкості вітру і газових потоків.

АНЕМОФІЛІ́Я (від *анемо...* і *...філія*) — пристосованість рослин до запилення за допомогою вітру.

АНЕМОХОРІ́Я (від *анемо...* і *...хорія*) — поширення плодів, насіння та інших зачатків рослин вітром.

АНЕНЦЕФАЛІ́Я (від *ан...* і грец. ἐγκέφαλος — головний мозок) — зменшення або повна відсутність головного мозку у плода внаслідок *аномалії* розвитку.

АНЕРОЗІ́Я [від *ан...* і грец. ἔρως (ἔρωτος) — кохання] — відсутність статевого потягу.

АНЕРО́ЇД (від *а...* і грец. νηρός — вода, тобто який діє без допомоги рідини) — *барометр*, який реагує на зміни тиску *деформацією* металевої коробки.

АНЕСТЕЗІ́Я (від грец. ἀναισθησία — нечутливість) — 1) Часткова або повна втрата чутливості. 2) Введення лікарських речовин для повного або місцевого знеболювання при хірургічних *операціях.*

АНІГІЛЯ́ЦІЯ (від лат. ad — до і nihil — ніщо) — взаємодія елементарних частинок і античастинок, внаслідок якої вони перетворюються на інші частинки. Напр., внаслідок взаємодії *електрона* з *позитроном* можуть утворитися два *фотони.*

АНІЗОГА́МІЯ (від грец. ἄνισος — неоднаковий і *...гамія*) — тип статевого *процесу*, при якому зливаються статеві клітини (*гамети*), різні за розміром, *формою* й поведінкою.

АНІЗОТРОПІ́Я (від грец. ἄνισος — неоднаковий і *...тропія*) — 1) Неоднаковість фізичних властивостей (*механічних*, оптичних, *електричних* тощо) речовини або тіла в різних напрямах. 2) Властивість різних *органів* тієї самої рослини набувати різних положень при однаковому впливі *факторів* зовнішнього середовища.

АНІЛІ́Н (португ. anil — індиго, з араб. ан-ніл, аль-ніл, від санскр. ніла — блакитний, нілі — індиго) — *органічна* сполука; безбарвна отруйна рідина. Застосовують для одержання анілінових барвників, фармацевтичних *препаратів*, вибухових речовин, проявників для фотографії тощо.

АНІМАЛІ́СТ (франц. animalier) — художник або скульптор, який зображує тварин.

АНІМАТИ́ЗМ (від лат. animatus — одухотворений) — віра в безособову одухотвореність усіх предметів і явищ навколишнього світу. Характерна риса первісних *релігій.*

АНІМА́ЦІЯ (лат. animatio — одухотвореність, від animo — оживляю) — *метод* створення *серії* знімків, малюнків, кольорових плям, ляльок або *силуетів* у окремих *фазах* руху, за допомогою якого під

час показу їх на екрані виникає *ілюзія* руху, *ефект* оживлення *персонажів*. Інша назва — *мультиплікація*.

АНІМІ́ЗМ (від лат. anima, animus — душа, дух) — віра в ісиування душ і духів, що нібито управляють усім *матеріальним* світом.

АНІО́НИ (від грец. ἀνιών — висхідний) — негативно заряджені *іони*, що рухаються під час *електролізу* до *анода*.

А́НКЕР (нім. Anker, від лат. ancora — якір) — 1) Частина годинникового *механізму* — вилка, з'єднана з маятником чи *балансиром*, яка періодично переривае обертання зубчастого колеса, через що хід годинника стає рівномірним. 2) Деталь для скріплення частин машин. 3) Сталева пов'язь, яку закладають у кам'яні стіни.

АНКЕ́ТА (від франц. enquete) — 1) Опитувальний аркуш із переліком питань для виконання економічних, соціологічних та інших обстежень. 2) Листок з обліку кадрів, який заповнюється при прийнятті на роботу.

АНКІЛО́З (від грец. ἀγκύλος — кривий) — цілковита нерухомість суглоба.

АНКЛА́В (франц. enclave, від лат. inclavo — зачиняю на ключ) — *територія* або частина території держави, повністю оточена територією іншої держави (напр., Республіка Сан-Марино на території Італії). Якщо А. має морський берег, то його називають н а п і в а н к л а в о м.

АННА́ЛИ (лат. annales, від annus — рік) — 1) Записи по роках найважливіших подій у Стародавньому Римі й деяких країнах Західної Європи за середніх віків. На Русі А. відповідали літописи. 2) Переносно — з а н е с е н и й (з а п и с а н и й) в а. і с т о р і ї — про пам'ятну історичну подію.

АННАЛІ́СТИ (від лат. annalis — річний) — перші давньоримські історики, які описували події у хронологічній послідовності — за роками (звідси й назва); літописці.

АННІБА́ЛОВА к л я т в а — вираз, що означає непохитку рішучість битися до останнього. Від імені карфагенського полководця Ганнібала (Аннібала; 247 або 246 — 183 рр. до н. е.), який поклявся не припиняти боротьби проти Риму до кінця свого життя.

АНО́Д (від грец. ἄνοδος — шлях угору) — *позитивний полюс* джерела *електричного* струму або *електрод* приладу, з'єднаний з позитивним полюсом джерела струму. Протилежне — *катод*.

АНОДУВА́ННЯ (від *анод*) — утворення способом *електролізу* захисної оксидної плівки на поверхні металевих виробів, щоб захистити матеріал від *корозії*.

АНОКСІ́Я (від *ан...* і лат. oxygenium — кисень) — недостатність кисню в окремих *органах*, тканинах або *організмі*, кисневе голодування.

АНОМА́ЛІЯ (грец. ἀνωμαλία — нерівність, відхилення) — неправильність, відхилення від загальної закономірності; ненормальність.

АНОНІ́М (від грец. ἀνώνυμος — безіменний) — 1) *Автор* твору, листа, який свідомо приховує ім'я. 2) Твір без зазначення імені автора.

АНОНІ́МНИЙ (від *анонім*) — без прізвища *автора*, без підпису; а-не акціонерне товариство — *акціонерне* товариство з *акціями* на пред'явника.

АНО́НС (від франц. annonce — об'ява) — попереднє оголошення про наступні театральні вистави, концерти, кінофільми тощо.

АНОСМІ́Я (від *ан...* і грец. ὀσμή — запах) — нездатність сприймати або розрізняти запахи; відсутність нюху.

АНОТА́ЦІЯ (лат. annotatio — зауваження, помітка, від annoto — позначаю) — коротка, стисла характеристика змісту книги, статті, рукопису тощо.

АНСА́МБЛЬ (франц. ensemble, букв. — разом) — 1) Узгодженість, стрункість. 2) Художня узгодженість виконання (драматичного, музичного і т. ін.). 3) Спільна участь кількох осіб у виконанні музичного твору; одночасний спів кількох дійових осіб в *опері* (*терцет, квінтет*). 4) Музичний твір для кількох виконавців (*тріо, квартет*). 5) Постійний художній колектив, що займається концертною діяльністю. 6) Композиційно цілісна група споруд.

АНТАБЛЕМЕ́НТ (франц. entablement, від table — стіл, дошка) — верхня частина споруди, що спирається на колони.

АНТАГОНІ́ЗМ (від грец. ἀνταγώνισμα — суперечка, боротьба) — 1) *філософ.* Суперечності, що характеризуються найгострішою боротьбою і непримиренністю *тенденцій*, сил, класів. 2) *біол.* Суперечність між живими *організмами*, що проявляється в боротьбі за існування.

АНТАГОНІСТИ́ЧНИЙ (від *антагонізм*) — пройнятий антагонізмом; непримиренно ворожий.

АНТА́НТА (франц. Entente, букв. — згода) — *блок*[2] Великої Британії, Франції і царської Росії (Троїста згода), що склався в 1904—07 рр. на противагу т. зв. Троїстому союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Італія) в боротьбі за перерозподіл світу. Під час Першої світової війни А. протистояла Німеччині та її союзникам.

АНТЕ́Й (грец. Ἀνταῖος) — у давньогрецькій *міфології герой*, який був непереможний в бою, поки торкався землі, адже його мати *Гея* (богиня Землі) давала йому велику силу. За *міфом*, *Геракл* відірвав А. від землі і задушив у повітрі.

АНТЕ́НА (від лат. antenna — рея) — пристрій для випромінювання або приймання радіохвиль.

АНТЕНАТА́ЛЬНИЙ (від лат. ante — до і natalis — який стосується народження) — пов'язаний з внутрішньоутробним життям, до *періоду* народження.

АНТИ... (грец. ἀντι...) — *префікс*, що означає протилежність, протидію, ворожість, заміну, подібність, напр. *антиген*.

АНТИБІО́ТИКИ (від *анти...* і грец. βιωτικός — життєвий) — речовини біологічного походження, які синтезуються *мікроорганізмами* і пригнічують ріст *бактерій* та інших *мікробів*, а також *вірусів* і клітин. Деякі А. здатні вбивати мікробів. А. застосовують у *медицині* й *ветеринарії*, а також у рослинництві для боротьби з бактеріальними хворобами рослин.

АНТИГЕ́Н (від *анти...* і *ген*) — високомолекулярна колоїдна (див. *Колоїди*) речовина, яка при введенні в *організм* людини або тварини викликає утворення в ньому захисних речовин — антитіл.

АНТИДЕ́МПІНГОВЕ м и т о (від *анти...* і *демпінг*) — мито, яке стягують за продаж експортованих товарів за цінами нижче світових або нижче внутрішніх цін держави-*імпортера*.

АНТИДІУРЕТИ́ЧНИЙ (від *анти...* і грец. διουρητικός — сечогінний) — протисечогінний; а. г о р м о н — гормон *гіпофіза*, що затримує сечовиділення. Інша назва — в а з о п р е с и н.

АНТИДО́ТИ (франц. antidotes, від грец. ἀντίδοτον — протиотрута) — протиотрути, *препарати* для лікування отруєнь.

АНТИ́К (від лат. antiquus — стародавній) — твір або *фрагмент* античної *скульптури* (в *оригіналі* або зліпку).

АНТИ́КВА (від лат. antiquus — стародавній) — *шрифт* із заокругленими *контурами* на відміну від готичного, який має кутасту *форму*.

АНТИКВА́Р (лат. antiquarius, від antiquus — старовинний) — знавець або продавець старовинних речей, картин, книг.

АНТИКВА́РНИЙ (від лат. antiquus — старовинний) — який стосується старовинних цінних предметів, належить до них.

АНТИКЛІНА́ЛЬ (від *анти...* і грец. κλίνω — нахиляю) — складка верств гірських порід, опуклістю повернута вгору; в ядрі її залягають давні породи, на крилах — молодші. Протилежне — *синкліналь*.

АНТИКОАГУЛЯ́НТ (від *анти...* і *коагулянт*) — речовина, що перешкоджає згортанню крові.

АНТИЛОГІ́ЗМ (від *анти...* і *...логізм*) — у *логіці* несумісність *категоричного силогізму* із запереченням його висновків.

АНТИЛО́ПИ (франц. antilopes, від грец. ἀνθάλωψ) — група жуйних парнокопитих тварин родини порожнисторогих. Поширені переважно в Африці, Південній Азії. Перебувають під охороною.

АНТИМЕ́РИ (від *анти...* і *...мер*) — *симетричні* частини тіла, положення яких відповідає дзеркальному відображенню одна одної (напр., права і ліва рука й нога, очі тощо).

АНТИНО́МІЯ (грец. ἀντινομία) — суперечність між двома твердженнями, що взаємно виключають одне одне, але однаково переконливо доводяться логічно.

АНТИОКСИДА́НТИ (від *анти...* і *оксиди*) — речовини, що запобігають окисненню *органічних* сполук або уповільнюють його. До А. належать ароматичні *аміни*, *феноли*, нафтоли тощо.

АНТИПА́ТІЯ (від грец. ἀντιπάθεια — огида) — почуття неприязні, відрази до кого-, чого-небудь. Протилежне — *симпатія*.

АНТИПІРЕ́НИ (від *анти...* і грец. πῦρ — вогонь) — речовини або суміші, що надають деревині, тканинам та іншим матеріалам вогнестійкості. До А. належать *бура*, рідке скло.

АНТИПІРЕ́ТИКИ (від *анти...* і грец. πυρετός — гарячка) — лікарські жарознижувальні засоби.

АНТИПО́ДИ (грец. ἀντίποδες) — 1) Мешканці діаметрально протилежних *пунктів* земної кулі. 2) Клітини, розміщені в протилежному пилковходові кінці зародкового мішка покритонасінних рослин. 3) А. о п т и ч н і — просторові *ізомери* з однаковими фізичними й хімічними властивостями, крім напряму (знака) обертання площини *поляризації* світла. 4) Переносно — люди протилежних поглядів, характерів.

АНТИПСИХІАТРІ́Я (від *анти...* і *психіатрія*) — психологічна *доктрина*, націлена на перебудову сучасної психіатрії, яка сприймалася прибічниками цього напряму як *форма* насилля над людиною.

АНТИСЕМІ́ТИЗМ (франц. antisémitisme, нім. Antisemitismus) — одна з *форм* національної і релігійної нетерпимості, що виражається у ворожому ставленні до євреїв.

АНТИСЕ́ПТИКА (від *анти...* і грец. σηπτικός — гнійний) — спосіб хімічного і біологічного знешкодження хвороботворних та інших *мікроорганізмів* шляхом обробки ран і предметів, що торкаються до ураженого місця.

АНТИСОЦІА́ЛЬНИЙ (від *анти...* і *соціальний*) — спрямований проти суспільства; який суперечить загальноприйнятим *нормам, моралі*.

АНТИТЕ́ЗА (від грец. ἀντίθεσις — протиставлення) — 1) У *логіці* — судження, що суперечить *тезі*. 2) У *стилістиці* — зіставлення протилежних явищ, образів для посилення враження.

АНТИТОКСИ́НИ (від *анти...* і *токсини*) — захисні речовини, що утворюються в *організмі* при введенні в нього отрут бактерійного, рослинного і тваринного походження. Використовують для створення антитоксичних сироваток.

АНТИФО́Н (від грец. ἀντίφωνος — який звучить у відповідь) — спів, який виконують по черзі два *хори* або *соліст* і хор.

АНТИФРИ́ЗИ (від *анти...* і англ. freeze — замерзати) — рідини, що знижують *температуру* замерзання води. До А. належать водні розчини етиленгліколю, *спиртів*. Застосовують для охолодження двигунів внутрішнього згоряння.

АНТИФРИКЦІ́ЙНИЙ (від *анти...* і *фрикційний*) — який відзначається низьким *коефіцієнтом* тертя (напр., такі матеріали, як *бабіти, бронза*).

АНТИ́ХРИСТ (грец. 'Αντίχριστος) — за *Біблією*, супротивник Христа, який має з'явитися перед "кінцем світу", очолити боротьбу проти Христа і зазнати поразки.

АНТИЦИКЛО́Н (від *анти...* і *циклон*) — область підвищеного атмосферного тиску; в помірних широтах характеризується переважно малохмарною, взимку холодною, влітку жаркою погодою.

АНТИЦИПА́ЦІЯ (лат. anticipatio, від anticipo — наперед засвоюю, сприймаю заздалегідь) — 1) Передбачення, здогад, прогноз. 2) Передчасне настання якогось явища, дії. 3) Заздалегідь складне уявлення про щось.

АНТИ́ЧНІСТЬ (від лат. antiquitas — давнина, старовина) — давньогрецький, давньоримський світ, його культура.

АНТОЛО́ГІЯ (грец. ἀνθολογία, букв. — збирання квітів) — збірник літературно-художніх творів одного жанру різних *авторів.*

АНТО́НІМИ (від *анти...* і грец. ὄνυμα — ім'я) — слова з протилежним значенням (напр.: верх — низ, гарячий — холодний).

АНТРА́КТ (франц. entracte, від entre — між і acte — дія) — 1) Перерва між діями *спектаклю* або відділами концерту, циркової вистави. 2) Музична п'єса, яку виконують після А., перед підняттям завіси.

АНТРАЦИ́Т (від грец. ἀνθρακίτις — вид вугілля) — високотеплотворне кам'яне вугілля, дуже щільне, чорного кольору з блиском. Використовують як високоякісне енергетичне паливо.

АНТРАША́ (франц. entrechat) — легкий стрибок у класичному балетному танці зі швидким схрещуванням ніг у повітрі.

АНТРЕКО́Т (франц. entrecôte, від entre — між і côte — ребро) — 1) Міжреберна частина яловичини. 2) Смажена відбивна котлета з неї.

АНТРЕПРЕНЕ́Р (франц. entrepreneur, букв. — підприємець) — власник, *орендар*, утримувач *приватного* видовищного закладу.

АНТРЕПРИ́ЗА (франц. entreprise, від entreprendre — брати підряд) — 1) Утримування театру, *цирку* або іншого видовищного закладу приватною особою. 2) *Приватний* театр, цирк або інший видовищний заклад.

АНТРЕСО́ЛЬ (франц. entresol, від ісп. entresuelo — проміжний поверх) — 1) Верхня частина у високому приміщенні, поділеному на два напівповерхи. 2) Верхній напівповерх будинку. 3) Верхня, звичайно приставна, частина шафи.

...АНТРОП (від грец. ἄνθρωπος — людина) — у складних словах відповідає поняттю "викопна людина", напр.: *пітекантроп, синантроп.*

АНТРОПО... (від грец. ἄνθρωπος) — у складних словах відповідає поняттю "людина", напр.: *антропоген, антропологія.*

АНТРОПОГЕ́Н, АНТРОПОГЕ́НОВИЙ ПЕРІО́Д (від *антропо...* і *...ген*) — сучасний *період* геологічної історії Землі, останній період *кайнозою,* розпочався 700 тис. — 1 млн років тому. Відклади цього періоду становлять антропогенову *систему.* Інша назва — четвертинний період.

АНТРОПОГЕНЕ́З (від *антропо...* і *...генез*) — 1) *Процес еволюційно-історичного* формування людини. 2) Розділ *антропології*, що вивчає цей процес.
АНТРОПО́ЇДИ (від *антропо...* і *...оїд*) — родина людиноподібних мавп.
АНТРОПОЛОГІ́ЗМ (від *антропо...* і *...логізм*) — філософська *концепція*, яка розглядає усі явища природи, суспільства й мислення залежно від властивостей і потреб людини.
АНТРОПОЛО́ГІЯ (від *антропо...* і *...логія*) — наука про походження і *еволюцію* людини, утворення *рас*; *нормальні варіації фізичної* будови людини.
АНТРОПОМЕ́ТРІЯ (від *антропо...* і *...метрія*) — один з основних *методів* дослідження в *антропології*, що базується на вимірах частин людського тіла.
АНТРОПОМО́РФНИЙ (від *антропо...* і *...морфний*) — людиноподібний.
АНТРОПОСО́ФІЯ (від *антропо...* і *...софія*) — релігійно-містичне вчення, що ставить на місце Бога обожнену людину; різновид *теософії*.
АНТРОПОСФЕ́РА (від *антропо...* і *сфера*) — частина *біосфери*, яку становить сукупність усіх людей земної кулі.
АНТРОПОФА́Г (від *антропо...* і *...фаг*) — людожер.
АНТРОПОФО́БІЯ (від *антропо...* і *...фобія*) — хворобливий психічний стан, що характеризується страхом перед людьми.
АНТРОПОЦЕНТРИ́ЗМ (від *антропо...* і *центр*) — релігійно-ідеалістичний погляд, за яким людина є центром і найвищою метою Всесвіту.
АНТУРА́Ж (франц. entourage, від entourer — оточувати) — оточення, середовище, навколишня обстановка.
АНУЇТА́НТ (від *ануїтет*) — *фізична* особа, якій виплачують довічну щорічну *ренту* (пенсію), *рантьє*.
АНУЇТЕ́Т (франц. annuité — щорічний платіж, від лат. annus — рік) — 1) *Періодичні* виплати рівного обсягу, які проводяться через певні проміжки часу в рахунок погашення *кредиту*. 2) Пенсія, що сплачується *ануїтантам*.
АНУЛЮВА́ННЯ (від лат. annullo — знищую) — скасування, оголошення недійсним якого-небудь *акта*, договору або права.
АНУРІ́Я (від *ан...* і *...урія*) — припинення утворення сечі в нирках або припинення надходження її до сечового міхура.
АНФА́С (франц. en face, букв. — в обличчя) — обличчям до того, хто дивиться.
АНФІЛА́ДА (франц. enfilade, від file — ряд) — ряд суміжних кімнат, двері або відкриті арки яких розташовані на одній лінії.

АНЧО́УС (нім. Anschovis, з франц. anchois, від ісп. anchoa) — рід риб родини оселедцевих. Поширені в морях уздовж узбережжя Європи від Північного до Середземного моря. *Об'єкт* промислу. Інша назва — х а м с а.

АНШЛА́Г (нім. Anschlag) — стан, коли в мистецькому закладі всі квитки на дану виставу, концерт тощо продані; оголошення про це розміщене біля каси.

АНШЛЮ́С (нім. Anschluß, букв. — приєднання) — політика загарбання Австрії Німеччиною; проводилась після Першої світової війни, особливо після встановлення у Німеччині в 1933 р. фашистської *диктатури*.

АО́РИСТ (грец. ἀόριστος, букв. — неозначений) — дієслівна *форма* давніх індоєвропейських мов, що виражала минулу дію без вказівки на її тривалість.

АО́РТА (грец. ἀορτή, від ἀείρω — підіймаю, подаю) — головна *артерія*, що виходить із серця.

АПАНА́Ж (франц. apanage — наділ) — земельне володіння, яке надавали у Франції (до 1832 р.) та деяких інших європейських *монархіях* некоронованим членам королівської сім'ї.

АПАРА́Т (від лат. apparatus — устаткування) — 1) Прилад, пристрій (напр. телефонний а.). 2) Сукупність *органів*, що виконують певну життєву *функцію організму* (напр. дихальний а.). 3) Сукупність установ, що обслуговують певну галузь управління, господарства (напр. державний а.). 4) Сукупність працівників установи (організації), її *штат*. 5) Примітки та інші допоміжні матеріали до наукової праці, збірки творів (а. книги). 6) *Метод*, спосіб дослідження (математичний а.).

АПАРТА́МЕ́НТИ (від франц. appartement — квартира) — велике, розкішне приміщення, помешкання.

АПАРТЕЇ́Д (мовою африкаанс apartheid — роздільне проживання) — *форма* расової *сегрегації* і *дискримінації* певних національних і расових груп населення, яка полягає в обмеженні політичних, соціально-економічних і громадянських прав, територіальній ізоляції тощо.

АПАСІОНА́ТО (італ. appassionato, букв. — пристрасний) — пристрасний, натхненний характер виконання музичного твору або його частини.

АПАТИ́Т (від грец. ἀπάτη — помилкова думка) — *мінерал фосфат кальцію*, переважно блакитного, зеленого або фіолетового кольору. Сировина для виготовлення фосфатних добрив, а також *фосфору* та його сполук.

АПА́ТІЯ (від грец. ἀπάθεια — нечутливість) — 1) Одне з основних понять *етики стоїцизму*, що передбачає повне звільнення душі від пристрастей. 2) Хворобливий стан, який характеризується байдужим ставленням до навколишнього, зникненням зовнішніх проявів емоційних *реакцій*. 3) Переносно — цілковита байдужість.

АПАТРИ́ДИ [від грец. ἄπατρις (ἀπάτριδος) — який не має вітчизни] — особи, що не мають громадянства жодної держави. Інша назва — а п о л і д и.

АПА́Ш (франц. apache) — 1) У Франції декласований *елемент — хуліган*, бандит. 2) Чоловіча сорочка з відкритим коміром. 3) Назва *форми* такого коміра.

А́ПЕКС (від лат. apex — верхівка) — точка небесної *сфери*, в напрямі до якої рухається Сонячна *система*. Міститься в сузір'ї *Геркулеса*.

АПЕЛЯ́ЦІЯ (від лат. appellatio — звернення) — 1) Оскарження якої-небудь постанови до вищої *інстанції*, що має право переглянути справу. 2) Одна з *форм* оскарження судового рішення шляхом звернення до суду вищого *рангу*. 3) Звернення за підтримкою до якої-небудь авторитетної *інстанції* (організації, окремих осіб), до громадської думки.

АПЕ́ЛЬ (від франц. appel — виклик, заклик) — 1) *військ. заст.* Кавалерійський сигнал до збору. 2) У *фехтуванні* — удар правою витягнутою ногою по землі, що означає початок *атаки*.

АПЕ́НДИКС (від лат. appendix — придаток) — 1) Червоподібний відросток сліпої кишки. 2) Рукавоподібний паросток, яким кінчається знизу *дирижабль* або *аеростат*.

АПЕНДИЦИ́Т [від лат. appendix (appendicis) — придаток] — запалення *апендикса*.

АПЕРИТИ́В (франц. apéritif) — неміцний горілчаний напій, що подається перед частуванням для збудження апетиту.

АПЕРКО́Т (англ. upper-cut, від upper — верхній, найвищий і cut — удар) — у боксі удар знизу в тулуб чи підборіддя.

АПЕРТУ́РА (від лат. apertura — отвір) — 1) Отвір оптичної *системи*, визначуваний розмірами *лінз* або *діафрагм*. 2) К у т о в а а. — кут між крайніми променями пучка світла чи *радіоактивного* проміння, що входить у прилад. 3) Ч и с л о в а а. — добуток показника заломлення середовища на *синус* половини апертурного кута.

АПІЛА́К (від лат. apis — бджола і lac — молоко) — біогенний лікарський *препарат*, який являє собою висушене маточне молоко бджіл. Застосовують при *гіпотрофії* і відсутності апетиту у маленьких дітей.

А́ПІС (грец. Ἆπις, з єгип. Хапі) — у Стародавньому Єгипті священний бик, якого шанували як земне втілення бога Пта.

АПЛІКАТУ́РА (італ. applicatura, від лат. applico — прикладаю) — порядок чергування й спосіб розташування пальців під час гри на музичних *інструментах*.

АПЛІКА́ЦІЯ (від лат. applicatio — прикладання) — 1) *Орнамент* або художнє зображення, виконані накладанням (нашиванням) на папір (тканину) різнокольорових шматочків паперу чи матерії. 2) Фізіотерапевтична *процедура*, яка полягає в накладанні на запалене місце лікувальних грязей, *парафіну* тощо.

АПЛІКЕ́ (франц. appliqué, від лат. applicatus — прикладений) — 1) Накладне срібло. 2) Металеві вироби, вкриті тонким шаром срібла.

АПЛОДИСМЕ́НТИ (франц. applaudissements) — оплески на знак схвалення або привітання.

АПЛО́МБ (франц. aplomb, букв. — рівновага, *вертикаль*) — 1) Надмірна, підкреслена у поведінці, мові самовпевненість. 2) У танцях — стійкість, додержання *вертикальної* лінії (від голови до ніг).

АПНО́Е (від грец. ἄπνοος — бездиханний) — тимчасова затримка дихальних рухів, зумовлена збідненням крові на вуглекислий газ.

АПО... (грец. ἀπο...) — *префікс*, що означає віддалення, відокремлення, завершення, заперечення, припинення, перетворення, напр. *апогей*.

АПОГЕ́Й (від *апо...* і *...гей*) — 1) Найвіддаленіша від Землі точка *орбіти* Місяця або штучного супутника Землі. 2) Переносно — найвищий ступінь розвитку, найбільше піднесення, розквіт.

АПОДЕ́ЙКТИКА (від грец. ἀποδεικτικός — переконливий) — поняття давньогрецької *філософії* для визначення абсолютно вірогідного знання.

АПОДИКТИ́ЧНІСТЬ (від грец. ἀποδεικτικός — переконливий) — абсолютна вірогідність.

АПОКА́ЛІПСИС (від грец. ἀποκάλυψις — розкриття, одкровення) — частина *Біблії*, одна з книг "Нового заповіту" (68—69 рр. н. е.), що містить пророцтва про "кінець світу".

АПО́КОПА (від грец. ἀποκοπή — відсікання) — 1) Відпадання одного або кількох звуків у кінці слова (напр., "мо" замість "може"). 2) Утворення нових слів шляхом скорочення.

АПО́КРИФИ (від грец. ἀπόκρυφος — таємничий, захований) — 1) Релігійні твори, які не визнавалися церквою канонічними й заборонялися. 2) Твори сумнівної історичної вірогідності, часом писані як свідома *містифікація*. 3) Твори невідомого походження, безпідставно приписувані якомусь *авторові*.

АПОКРИФІ́ЧНИЙ (від *апокрифи*) — 1) Який містить апокрифи. 2) Фальшивий, несправжній, невірогідний, малоймовірний.

АПОЛІТИ́ЗМ (від *а...* і грец. πολιτισμός — участь у державних чи громадських справах) — байдуже (часто удавано) ставлення до політики, ухиляння від участі в політичному житті.

АПОЛЛО́Н (лат. Apollo, з грец. Ἀπόλλων) — 1) У давньогрецькій і давньоримській *міфології* бог Сонця, мудрості, покровитель мистецтв. Див. також *Феб*. 2) Переносно — чоловік, юнак гарної статури, красень. 3) *астр.* Одна з малих *планет* Сонячної *системи*. 4) Денний великий метелик родини парусникових.

АПОЛОГЕ́Т (грец. ἀπολογητής, від ἀπολογέομαι — захищаю) — захисник тих чи інших учень, *теорій*, течій.

АПОПЛЕ́КСІЯ (грец. ἀποπληξία, від ἀποπλήσσω — вражаю, приголомшую) — тяжкий хворобливий стан, що настає внаслідок крововиливу в головний мозок.

АПО́РТ (франц. apporte, від apporter — приносити) — команда, якою спонукають собаку щось принести.

АПО́СТИЛЬ (англ. apostil) — спеціальний *штамп апостиляції*, який засвідчує дійсність підписів, *статусу* осіб, печаток. А. не потребує *легалізації*.

АПОСТИЛЯ́ЦІЯ (від англ. apostillation) — найвищий ступінь засвідчення *документів*, який визнається у всіх країнах, що підписали Гаагську *конвенцію* (1961 р.).

АПО́СТРО́Ф (грец. ἀπόστροφος, букв. — відвернений, звернений на бік) — знак у вигляді коми, який ставиться вгорі після приголосного перед йотованим для позначення твердої вимови приголосного (напр.: бур'ян, в'юн, к'ят, м'яч); після *префіксів* та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний (напр.: від'їзд, об'єм, роз'юшити; дит'ясла, *ін'єкція, кон'юнктура,* пів'яблука); замість пропущеної голосної (напр., Жанна д'Арк замість де Арк).

АПОФЕ́МА (від грец. ἀποτίθημι — відкладаю вбік) — 1) *Перпендикуляр,* опущений з *центра* будь-якого правильного багатокутника на будь-яку з його сторін. 2) Висота будь-якої бічної грані правильної повної або зрізаної *піраміди*.

АПОФЕО́З (від грец. ἀποθέωσις — обожнювання) — 1) Прославляння, звеличення особи, події, явища. 2) Заключна урочиста масова сцена вистави чи святкової концертної *програми*. 3) Урочисте завершення події.

АПОФІ́З (від грец. ἀπόφυσις — наріст, відросток) — 1) *анат.* Кінцева частина трубчастих кісток; відросток, виступ кістки. 2) *бот.* Виріст при основі коробочки деяких мохів; ромбічна площинка над потовщеним кінцем сім'яної луски соснової шишки. 3) *геол.* Жилоподібне відгалуження магматичного тіла в сусідні гірські породи.

АППЕРЦЕ́ПЦІЯ (від лат. ad — до і percеptio — сприймаю) — властивість *психіки* людини, що полягає у залежності сприймання предметів та явищ навколишнього середовища від попереднього досвіду.

АПРАКСІ́Я (від грец. ἀπραξία — бездіяльність) — порушення здатності виконувати доцільні звичні дії і рухи, яке виникає внаслідок ураження певних ділянок кори головного мозку.

АПРЕТУ́РА (нім. Appretur, від франц. apprêter — обробляти) — 1) Сукупність *операцій* над тканинами (пряжею) для надання їм потрібних властивостей. 2) Розчин для обробки шкіряних виробів.

АПРІО́РІ (лат. a priori, букв. — з попереднього) — 1) Незалежно від досвіду. З н а н н я а. — сума знань, нібито наявних у свідомості незалежно від досвіду. 2) Переносно — без перевірки, наперед.

АПРІО́РНИЙ (від *апріорі*) — який не ґрунтується на досвіді, передує йому.
АПРОБА́ЛЬНИЙ (від лат. approbatio — схвалення) — який отримав підтримку або *санкцію авторитета* (2).
АПРОБУВА́ННЯ, АПРОБА́ЦІЯ (від лат. approbatio — схвалення, визнання) — 1) Затвердження, схвалення. 2) *Метод* оцінки посівів, породності худоби тощо на основі обстеження.
АПРОКСИМА́ЦІЯ (від лат. approximatio — зближення) — наближене вираження одних *математичних об'єктів* іншими, напр., кривих ліній — ламаними, *ірраціональних* чисел — *раціональними*.
АПРОПРІА́ЦІЯ (від лат. appropriatio — привласнення) — привласнення, заволодіння; пристосування чого-небудь.
АПРО́ШІ (від франц. approche — підступ) — 1) *військ. заст.* Змієподібні й зигзагоподібні земляні рови, що їх прокладали для безпечного несподіваного наближення до стін фортеці перед її *штурмом*. 2) *тех.* Проміжки між літерами чи словами в друкарському наборі.
АПСИ́ДА, АБСИ́ДА [від грец. ἁψίς (ἁψῖδος) — дуга, склепіння] — півкруглий або гранований у плані виступ будівлі, що здебільшого має власне перекриття.
АП-ТІ́К (від англ. up-tick — за ціною вище попередньої) — назва угоди, виконаної за ціною, яка перевищує ціну товару у попередній угоді в *період* однієї *біржової сесії*.
АР (франц. are, від лат. area — площа) — одиниця площі в метричній *системі* мір, що дорівнює 100 м^2.
А́РА, АРА́РА (з мови тупі-гуарані) — група довгохвостих папуг з яскравим оперенням. Поширені в Центральній Америці.
АРАБЕ́СК (франц. arabesque, від італ. arabesco — арабський) — *поза* в класичному балеті.
АРАБЕ́СКИ (від італ. arabesco — арабський) — 1) Складний *орнамент* з геометричних і стилізованих рослинних візерунків, переважно з арабськими написами. 2) Невеликий музичний твір, примхливий і невимушений за характером.
АРА́ЛІЯ (лат. Aralia) — рід деревних, іноді кущових, рослин. Поширені в *тропіках і субтропіках* Північної півкулі. Багато видів культивують як *декоративні*.
АРАНЖУВА́ННЯ (від франц. arranger — упорядковувати) — 1) Перекладення музичного твору для виконання його іншим складом *інструментів* або голосів, ніж було передбачено; полегшений виклад його для того самого інструмента. 2) У джазовій музиці — різні зміни, що вносяться безпосередньо під час виконання як *імпровізація*.
АРА́РА див. *Ара*.
АРАУКА́РІЯ — ряд хвойних деревних рослин. Поширені у Південній Америці й Австралії. Дають цінну деревину, насіння більшості видів їстівне. Деякі види вирощують як *декоративні*. Від назви чилійської *провінції* Арауко.

АРА́ХІС (грец. ἄραχος) — рід трав'янистих рослин родини бобових. Походить з Південної Америки. Вирощують у субтропічних і тропічних країнах. Насіння, що достигає у землі, використовують у їжу, переробляють на олію. Інша назва — *земляний горіх*.

АРАХНОЇДИ́Т (від грец. ἄραχνος — павутина і *...оїд*) — запалення павутинної оболонки головного або спинного мозку.

АРАХНОЛО́ГІЯ (від грец. ἀράχνη — павук і *...логія*) — розділ *зоології*, що вивчає павукоподібних та мерестомових.

АРБАЛЕ́Т (франц. arbalète, від лат. arcus — лук і ballista — метальне знаряддя) — метальна ручна зброя у вигляді лука з дерев'яним ложем та спусковим *механізмом*, поширена в західноєвропейських країнах за середньовіччя. Вийшов з ужитку після винаходу вогнепальної зброї.

АРБІ́ТР (франц. arbitre, від лат. arbiter — посередник) — 1) Посередник, що його обирають сторони за взаємною згодою або призначають відповідні *органи* в передбаченому законом порядку з метою розв'язання спорів. 2) Службова особа, що розв'язує майнові спори між підприємствами, установами й організаціями. 3) Член *арбітражу*. 4) Суддя в спортивному змаганні.

АРБІТРА́Ж (франц. arbitrage) — 1) Спосіб розв'язання спору, коли сторони звертаються не в судові *органи*, а до окремих осіб — *арбітрів*, обраних за взаємною згодою або призначених у передбаченому законом порядку. 2) Орган для розв'язання майнових спорів між підприємствами, установами й організаціями. 3) А. *міжнародний* — органи, передбачені рядом міжнародних правових *актів* і *Статутом* ООН для мирного розв'язання міжнародних спорів. 4) Купівля іноземної *валюти* чи інших цінностей на одному *офіційному* валютному ринку і продаж на іншому валютному ринку, щоб дістати прибуток за рахунок різниці в *курсах* валют або цінностей.

АРБІТРАЖЕ́Р (від *арбітраж*) — *дилер*, який провадить торгівлю цінними паперами або іншими товарами з метою перепродажу.

АРБІТРА́ЖНІ ОПЕРА́ЦІЇ (від *арбітраж* і *операція*) — купівля та продаж *валюти*, цінних паперів, товарів з метою одержання прибутку на різниці у ставках.

АРБІТРАЖУВА́ННЯ (від *арбітраж*) — діяльність, спрямована на одержання прибутку шляхом закупівлі будь-чого на одному ринку і перепродажу на іншому.

АРБОЛІ́Т (від лат. arbor — дерево і *...літ*) — будівельний матеріал, різновид легкого бетону, що являє собою суміш *цементу, органічних* заповнювачів (відходів деревообробки) й води.

АРГА́Л (монг.) — сухий кізяк. Використовують як паливо в безлісих місцевостях Азії.

АРГАМА́К (тюрк. — арабський кінь) — старовинна назва верхових коней східної породи.

АРГО́ (від франц. argot — *жаргон*) — умовна говірка якоїсь вузької *соціальної* чи професійної групи, що містить специфічні слова і вирази, незрозумілі для сторонніх.

АРГО́Н (від грец. ἀργός — бездіяльний) — хімічний *елемент, символ* Ar, ат. н. 18; *інертний* газ без кольору, запаху, смаку. Застосовують для наповнювання ламп розжарювання, газорозрядних трубок, *тиратронів*.

АРГОНА́ВТИ [грец. Ἀργοναῦται, від Ἀργώ — назва корабля і ναύτης — мореплавець] — 1) У давньогрецькій *міфології герої*, які на чолі з *Ясоном* вирушили на кораблі "Арго" в Колхіду по золоте руно. 2) Переносно — відважні мореплавці, шукачі пригод, переважно на морі.

АРГОТИ́ЗМИ (франц. argotismes) — слова й звороти, запозичені з *арго*; в літературі вживаються переважно в мові *персонажів*.

АРГУМЕ́НТ (лат. argumentum, від arguo — показую, виявляю) — 1) Підстава, доказ, які наводяться для обґрунтування, підтвердження чого-небудь. 2) *матем.* А. ф у н к ц і ї — незалежна змінна величина.

АРГУМЕНТА́РІЙ (від *аргумент*) — документація, яка вміщує повний набір доказів.

АРЕА́Л (від лат. area — площа, простір) — *регіон* поширення видів тварин, рослин, корисних копалин, мов, *діалектів* тощо.

АРЕ́НА (лат. arena, букв. — пісок) — 1) Майданчик, посипаний піском, у давньоримському *амфітеатрі*, де відбувалися бої *гладіаторів*. 2) Майданчик всередині *цирку* для виступу артистів. 3) С п о р т и в н а а. — футбольне поле з прилеглими до нього *секторами* і біговою доріжкою. 4) А. ж и т т я — сукупність усіх місць на Землі, де є умови для існування живих *організмів* (див. *Біосфера*). 5) Переносно — поле діяльності.

АРЕО́МЕТР (від грец. ἀραιός — рідкий і *...метр*) — прилад для вимірювання густини рідин. Серед А. розрізняють *лактометри*, спиртометри тощо.

АРЕОПА́Г (грец. Ἄρειος πάγος, букв. — пагорб Ареса) — 1) Найвищий *орган* судової і політичної влади у Стародавніх Афінах, засідання якого відбувалися на пагорбі Ареса. 2) Переносно — зібрання авторитетних осіб для вирішення важливих питань.

АР'ЄРГА́РД (франц. arrière-garde, від arrière — ззаду і garde — охорона, букв. — тилова охорона) — 1) *військ.* Частина війська, яка під час пересування рухається позаду головних сил, щоб охороняти їх на *марші*. Протилежне — *авангард*. 2) Переносно — б у т и в а р' є р г а р д і — відставати, затримувати рух.

АРИ́К (тюрк.) — назва каналу зрошувальної мережі в Середній Азії та Закавказзі.

АРИСТОКРА́ТІЯ (грец. ἀριστοκρατία, букв. — влада найкращих, найзнатніших) — 1) *Форма* правління, за якої державна влада належить привілейованій знатній меншості. 2) Привілейована верства

панівного класу. 3) Переносно — верхівка певної суспільної групи, класу.

АРИТМІ́Я (від грец. ἀρρυθμία — неузгодженість) — порушення *нормального ритму* серцебиття.

АРИФМЕ́ТИКА (грец. ἀριθμητική, від ἀριθμός — число) — частина *математики*, в якій розглядаються найпростіші властивості цілих і дробових чисел та дії над ними.

АРІА́ДНА (грец. Ἀριάδνη) — 1) У давньогрецькій *міфології* дочка критського царя *Міноса*, яка вивела *Тезея* з *лабіринту* за допомогою клубка ниток. 2) Переносно — нитка Аріадни — те, що допомагає знайти вихід з важкого становища; порятунок.

АРІА́НСТВО — течія у *християнстві* в 4—6 ст., засновником якої був священик Арій з м. Александрії. Всупереч *офіційному* вченню церкви про єдину суть Трійці аріанці твердили, що Син Божий (Христос) нижчий за Бога-Отця.

АРІЄ́ТА (італ. arietta) — невелика *арія*, проста за викладом і пісенним характером *мелодії*.

АРІО́ЗО (італ. arioso) — 1) Коротка *вокальна* п'єса, що закінчується *речитативом*. 2) Наспівне виконання *мелодії* голосом або на музичних *інструментах*.

А́РІЯ (від італ. aria — пісня) — закінчений за будовою епізод в *опері, ораторії, кантаті*, що виконується одним співаком у супроводі оркестру; самостійний музичний твір для голосу; інструментальна музична п'єса наспівного характеру. Різновиди А. — *аріозо, арієта, каватина*.

АРК... (від лат. arcus — дуга) — *компонент* назв обернених тригонометричних *функцій*, напр.: *синус* — арксинус, *косинус* — арккосинус.

АРКА́ДА (франц. arcade — склепіння) — ряд арок; *галерея* з однакових за *формою* арок, що спираються на колони.

АРКА́ДІЯ (грец. Ἀρκαδία) — 1) Гориста область у Стародавній Греції, населення якої займалося переважно скотарством. 2) В *поезії*, часто іронічно — країна щастя ("щасливих пастухів").

АРКБУТА́Н (франц. arc-boutant, від arc — арка і bouter — підтримувати) — зовнішня кам'яна арка, *елемент* опори склепіння.

АРКЕБУ́ЗА (франц. arquebuse, від старонім. hâkenbühse — гармата) — старовинна ґнотова рушниця, яку заряджали з дула (15—16 ст.).

АРКТИ́ЧНИЙ (від грец. ἀρκτικός — північний) — який стосується Арктики, полярний.

АРЛЕКІ́Н (італ. Arlecchino) — 1) Персонаж італійської народної *комедії* масок, образ телепня-слуги в костюмі з різнобарвних клаптів. 2) У французьких *арлекінадах* кінця 18 ст. — щасливий коханець. 3) Переносно — блазень.

АРЛЕКІНА́ДА (італ. arlecchinata) — 1) Невеликі сценки, головною дійовою особою яких є *арлекін*; поширені у французькому ярмарковому театрі 18 ст. 2) Переносно — витівка блазня.

АРМА́ДА (від ісп. armada — *флот, ескадра*) — 1) Велике з'єднання військових кораблів, літаків, а також *танків*. 2) Непереможна а. — флот іспанського короля Філіппа II, споряджений ним у складі 130 кораблів у 1588 р. проти Англії і знищений почасти в бою, а почасти бурею.

АРМАТУ́РА (від лат. armatura — озброєння, спорядження) — 1) Міцні металеві стрижні, сітки, які служать каркасом для виробів і *конструкцій* з бетону, *гіпсу* тощо. 2) Допоміжні пристрої і деталі *апаратів*, машин або споруд. 3) Набір обладнання для *електричної* проводки. 4) Зображення зброї і *трофеїв*, головним чином в *архітектурі класицизму* і *ампіру*.

А́РМІЯ (франц. armée, від лат. armo — озброюю) — 1) Сукупність усіх сухопутних, морських і повітряних збройних сил держави. 2) Частина збройних сил держави, що перебуває на *фронті* (діюча а.). 3) Найвище військове з'єднання з кількох корпусів або дивізій. 4) Переносно — велика *маса* людей, об'єднаних спільною справою, наділених однаковими ознаками.

АРМРЕ́СТЛІНГ (англ. arm-wrestling, від arm — рука і wrestle — боротися) — 1) *спорт*. Вид спортивної боротьби — змагання двох гравців на опертих на стіл руках за певними правилами. 2) Жорсткий *диктат* продавця або покупця при визначенні ціни. 3) Переносно — жорсткий тиск для досягнення своєї мети.

А́РНІКА (лат. arnica) — рід трав'янистих рослин родини складноцвітих; висока трав'яниста рослина з жовтими квітками. Використовують у *медицині*.

АРОМА́Т [від грец. ἄρωμα (ἀρώματος) — пахучі трави] — приємний запах, пахощі.

АРОМАТЕРАПІ́Я [від грец. ἄρωμα (ἀρώματος) — духмяна речовина і *терапія*] — використання ефірних олій у лікуванні.

АРОМОРФО́З (від грец. αἴρω — піднімаю і *...морфоз*) — один з напрямів *еволюції організмів*, який характеризується ускладненням будови і *функцій* організмів, розвитком пристосованості, розширенням середовища проживання виду.

АРСЕ́Н (від грец. ἄρσην — сильний) — хімічний *елемент*, *символ* As, ат. н. 33; металевий або сірий А. — сірі крихкі кристали. Застосовують для виготовлення деяких сплавів. Сполуки А. отруйні; їх використовують як *інсектициди*, у *медицині*. Застаріла назва — м и ш' я к.

АРСЕНА́Л (франц., ісп. arsenal, від араб. дар-ас-сіна'а — майстерня зброї) — 1) Склад зброї та військового спорядження; завод, майстерня, що їх виготовляє. 2) Переносно — запас, наявність засобів, можливостей (напр.: мовний а., а. стилістичних засобів *поезії*).

АРСЕНІ́ТИ (від *арсен*) — отруйні солі арсенітної кислоти.

АРТЕЗІА́НСЬКИЙ колодязь — глибока свердловина, з якої забирають напірні підземні води. Від назви французької *провінції* Артуа.

АРТЕМІ́ДА [грец. Ἄρτεμις (Ἀρτέμιδος)] — у давньогрецькій *міфології* богиня — покровителька тварин і полювання. У давніх римлян — *Діана*.

АРТЕ́РІЇ (грец. ἀρτηρίαι) — 1) Кровоносні судини, що переносять кров від серця до всіх *органів* і тканин. 2) Переносно — шлях сполучення, напр. водні а.

АРТЕРІОСКЛЕРО́З (від *артерія* і *склероз*) — назва кількох захворювань, що характеризуються ущільненням стінок артерій внаслідок відкладання на них солей і жирів.

АРТЕФА́КТ (від лат. artefactum — штучно зроблене) — не властивий *організму* за *нормальних* умов утвір або *процес*, що виникає внаслідок дослідів над ним.

АРТИ́КЛЬ (франц. article, від лат. articulus — член) — службове слово, вживане в деяких мовах для вираження роду іменника або його означеності чи неозначеності.

АРТИ́КУЛ (від лат. articulus — член, розділ) — 1) Стаття, розділ або *параграф* закону, договору, постанови тощо. 2) Військовий *статут*, виданий за правління Петра I, з надзвичайно суворими карами щодо його порушників. 3) *Тип* виробу, товару.

АРТИКУЛЕ́МА (від *артикуляція*) — руховий *процес* вимови звуків; *структура активності органів* мовлення, необхідна для промовляння того чи іншого звука мови.

АРТИКУЛЯ́ЦІЯ (від лат. articulatio — розчленування) — 1) Дія мовного *апарату*, спрямована на утворення членороздільних звуків; виразність вимови. 2) Зчленування кісток, суглобів. 3) Спосіб виконання послідовного ряду звуків на *інструменті* чи голосом. 4) *тех.* Міра якості *систем* зв'язку, призначених для передачі мовних повідомлень.

АРТИЛЕ́РІЯ (франц. artillerie) — 1) Рід сухопутних військ, озброєних гарматами, ракетними установками. 2) Сукупність далекобійної вогнепальної зброї (гармати, міномети, реактивні установки) з усім необхідним для їх пересування і дії. 3) Галузь воєнної науки, що вивчає артилерійське озброєння та його застосування в бою.

АРТИ́СТ [франц. artiste, від лат. ars (artis) — мистецтво] — 1) Виконавець творів мистецтва (актор, музикант, співак, декламатор і т. ін.). 2) Переносно — про особу, яка досягла високої майстерності не в галузі мистецтва.

АРТИШО́К (нім. Artischocke, італ. articioccо, від араб. аль-харшоф) — рід багаторічних трав'янистих рослин родини складноцвітих. М'ясисте квіткове суцвіття, зрізане до початку цвітіння, використовують в їжу.

АРТР..., АРТРО... (від грец. ἄρθρον — суглоб) — у складних словах відповідає поняттю "суглоб", напр. артрологія.

АРТРИ́Т (від грец. ἄρθρον — суглоб) — запальна хвороба суглобів.

АРТРО... див. *Артр...*

АРТРОПО́ДИ (від *артро...* і *...поди*) — *тип* безхребетних тварин. Включає комах, павукоподібних, ракоподібних, багатоніжок, тихоходок тощо. Поширені в усіх частинах світу. Інша назва — членистоногі.

А́РФА (нім. Harfe) — великий щипковий музичний *інструмент* у вигляді трикутника з багатьма струнами.

АРХАЇ́ЗМ (від грец. ἀρχαῖος — стародавній) — 1) Слово, *фразеологізм* або інший мовний зворот, що застарів або вийшов із ужитку. 2) Пережиток минулого, застаріле явище.

АРХА́ЇКА (від грец. ἀρχαϊκός — старовинний) — 1) Ранній *етап* розвитку мистецтва, переважно давньогрецького та єгипетського. 2) Давнина; старовинні речі.

АРХА́Р (тюрк.) — дикий гірський баран. Поширений у Середній і Центральній Азії. Цінна мисливсько-промислова тварина. Інша назва — аргалі.

АРХЕ... (від грец. ἀρχή — початок, походження) — у складних словах означає "початок", напр. *архетип.*

АРХЕ́Й, АРХЕЙСЬКА ЕРА (від грец. ἀρχαῖος — стародавній, первісний) — найдавніша *ера* в геологічній історії Землі; розпочалась понад 3500 млн років тому. Тривала понад 900 млн років.

АРХЕО... (від грец. ἀρχαῖος — стародавній) — у складних словах означає "стародавній", "належний до давнини", напр.: *археографія, археологія.*

АРХЕОГРА́ФІЯ (від *архео...* і *...графія*) — галузь історичної науки, що займається збиранням, описом і виданням рукописів, *документів* минулого.

АРХЕОЛО́ГІЯ (від *архео...* і *...логія*) — галузь історичної науки, що вивчає історичне минуле людського суспільства на основі речових пам'яток (місць поселення, поховання, решток жител, предметів побуту, зброї, знарядь праці, прикрас тощо).

АРХЕОПТЕ́РИКС, АРХЕО́РНІС (від *архео...* і грец. πτέρυξ, ὄρνις — птах) — викопний первісний птах. Був поширений у *мезозойській ері.* Схожий на *рептилії*, від яких він походить. Інша назва — первоптах довгохвостий.

АРХЕТИ́П (від *архе...* і *тип*) — 1) Прообраз, *ідея* у пізньоантичній *філософії.* 2) Первинні природні образи, ідеї, переживання, властиві людині як *суб'єкту* колективного несвідомого (в *психології* К. Юнга).

АРХІ... (грец. ἀρχι...) — *префікс*, що означає "головний", "старший"; найвищий ступінь чогось, напр.: архідиякон, *архієпископ.*

АРХІ́В (лат. archivum, від грец. ἀρχεῖον — урядовий будинок) — 1) Установа, в якій зберігаються старовинні пам'ятки, рукописи і *документи.* 2) Установа (або відділ в установі), де збирають, упорядковують і зберігають документальні матеріали. 3) Сукупність листів, рукописів, знімків тощо, які стосуються діяльності певної установи або особи.

АРХІВА́РІУС (нім. Archivarius, з лат. archivarius — охоронець *архіву*) — працівник архіву, знавець архівних матеріалів.

АРХІЄПИ́СКОП (від *архі...* і *єпископ*) — почесний духовний сан єпископів; у православній церковній *ієрархії* старший єпископ.

АРХІЄРЕ́Й (грец. ἀρχιερεύς — первосвященик) — у православній церкві особа, що належить до вищих священнослужителів (*єпископ, архієпископ, митрополит, патріарх*).

АРХІМАНДРИ́Т (грец. ἀρχιμανδρίτης, букв. — старший над паствою) — у православній церкві *титул* настоятелів великих чоловічих монастирів, *ректорів* духовних *семінарій*, глав духовних *місій*.

АРХІПЕЛА́Г (від *архі...* та грец. πέλαγος— море) — велика група островів, що лежать на незначній відстані один від одного, мають здебільшого однакове походження, подібну геологічну будову і розглядаються як одне ціле.

АРХІТЕКТО́НІКА (від грец. ἀρχιτεκτονική — будівельне мистецтво) — 1) Художнє вираження конструктивної *структури* споруди. 2) Загальна картина геологічної будови, структури і місцезнаходження порід даної місцевості. 3) Будова художнього твору, його *композиція*. 4) Переносно — основний *принцип* побудови, зв'язок і взаємозумовленість *елементів* цілого.

АРХІТЕКТУ́РА (лат. architectura, від грец. ἀρχιτέκτων — будівничий) — 1) Будівельне мистецтво; проектування і будівництво споруд. 2) Мистецький характер споруди.

АРХОЗА́ВРИ (від грец. ἀρχατος — стародавній і *...завр*) — група вимерлих (текодонти, *динозаври, птерозаври*) та сучасних (крокодили) плазунів.

АС (франц. as — туз, переносно — майстер своєї справи) — 1) Льотчик-винищувач вищого класу, майстер повітряного бою. 2) Переносно — визначний майстер своєї справи.

АСАМБЛЕ́Я (франц. assemblée — збори) — 1) Бал, розважальні або ділові збори за часів Петра I. 2) У деяких країнах назва *парламенту* або однієї з його палат. 3) Назва керівного *органу* деяких міжнародних організацій (напр. Генеральна Асамблея ООН).

АСЕНІЗА́ЦІЯ (від франц. assainissement — оздоровлення, очистка) — *система* очищення неканалізованих населених *пунктів*, яка включає вивід покидьків і *фекалій* з вигрібних ям.

АСЕ́ПТИКА (від *а...* і грец. σηπτικός — гнильний) — сукупність профілактичних *методів* і прийомів, спрямованих на запобігання зараженню ран через предмети, які до них торкаються.

АСЕ́СОР (лат. assessor, від assideo — засідаю) — 1) Судова службова особа в Стародавньому Римі (помічник *претора*). У деяких країнах — судовий засідатель. 2) К о л е з ь к и й а. — в дореволюційній Росії *цивільний* чин.

АСИГНА́ЦІЇ (від лат. assignatio — призначення) — 1) Паперові гроші, що були в обігу в Росії у 1769—1849 рр. 2) Переносно — взагалі паперові гроші.

АСИГНУВА́ТИ (від лат. assigno — призначаю) — відпускати, виділяти певну суму грошей для визначеної мети.

АСИМЕТРІ́Я (від грец. ἀσυμμετρία — невідповідність) — відсутність або порушення *симетрії*.

АСИМІЛЯ́ЦІЯ (від лат. assimilatio — уподібнення) — 1) Утворення в *організмі* складних речовин з простих, що надходять з навколишнього середовища. Протилежне — *дисиміляція*. 2) Злиття одного народу з іншим шляхом засвоєння його мови, культури, звичаїв і втрати власної мови, культури, звичаїв. 3) *мовозн.* Уподібнення звуків. 4) Уподібнення, злиття будь-чого.

АСИМПТО́ТА (від грец. ἀσύμπτωτος — який не збігається) — пряма, яка не має жодної спільної точки з певною кривою (напр. *гіперболою*), що необмежено наближається до цієї прямої.

АСИНХРО́ННИЙ (від *а...* і *синхронний*) — який не збігається в часі.

АСИСТА́НС (англ. assistance, від лат. assistens — присутній, помічник) — послуги, допомога у *натурально-матеріальній* або грошовій формі у межах договору страхування.

АСИСТЕ́НТ [від лат. assistens (assistentis) — присутній, помічник] — 1) Помічник *професора*, лікаря, *режисера*, екзаменатора і т. ін., який має окреслене коло обов'язків. 2) Перше наукове звання і посада викладача вищого навчального закладу. 3) Особа, яка входить до складу почесної охорони прапора і т. ін.

АСИСТОЛІ́Я (від *а...* і грец. συστολή — скорочення) — різке ослаблення скорочень серцевого м'яза, що викликає розлад серцевої діяльності.

АСКАРИ́ДИ (грец. ἀσκαρίδες) — родина класу круглих червів, що паразитують у кишечнику тварин та людини.

АСКЕ́Т (від грец. ἀσκητής — добре навчений) — 1) Людина, яка дотримується *принципів аскетизму*. 2) Релігійний подвижник, пустельник, який бореться зі своєю плоттю голодом та іншими муками. 3) Переносно — людина, яка вкрай обмежує свої життєві потреби.

АСКЕТИ́ЗМ (від *аскет*) — 1) Моральний *принцип*, що полягає в крайньому обмеженні потреб людини, самозреченні, у відмові її від життєвих благ і насолод з метою самовдосконалення або досягнення морального чи релігійного *ідеалу*. Протилежне — *гедонізм*. 2) Переносно — надзвичайна стриманість, помірність, відмовлення від життєвих благ.

АСКЛЕ́ПІЙ (грец. Ἀσκληπιός) — у давньогрецькій *міфології* бог лікування, якого *Зевс* убив громом за спробу оживляти мертвих. У давніх римлян — *Ескулап*.

АСКОРБІ́НОВА к и с л о т а (від *а...* і лат. scorbutus — цинга) — вітамін С, *органічна* кислота, нестача якої в їжі спричинює цингу.

Міститься в усіх рослинах; найбільше — в чорній смородині, шипшині.

АСОНА́НС (франц. assonance, від лат. assono — відгукуюсь) — 1) Повторення однорідних голосних звуків у поетичній мові для увиразнення образу; співзвучність. 2) Неповна рима, в якій схожі лише голосні.

АСОРТИМЕ́НТ (франц. assortiment — набір, *комплект*, від assortir — підбирати, сортувати) — 1) Склад, співвідношення різних видів виробів у *продукції* підприємства, галузі виробництва або в певній групі товарів із врахуванням їхньої якості. 2) Підбір різних видів і сортів товарів.

АСОРТІ́ (від франц. assorti — добре підібраний) — набір однорідних продуктів, предметів різних сортів, напр., цукерки, риба, м'ясні вироби.

АСОЦІА́ЦІЯ (лат. associatio — сполучення, з'єднання, від associo — з'єдную) — 1) Об'єднання осіб, установ, організацій, держав для досягнення спільної мети. 2) Сполучення, з'єднання чого-небудь в єдине ціле (напр., *молекул, іонів*, зір або зоряних *систем*). 3) Психологічний зв'язок між окремими нервово-психічними *актами* — уявленнями, думками, почуттями, внаслідок якого одне уявлення, почуття тощо спричинює інше. 4) *бот.* Сукупність однорідних рослинних угруповань (*фітоценозів*), однакових за умовами існування, видовим складом тощо.

АСПЕ́КТ (від лат. aspectus — погляд, вид) — 1) Точка зору, з якої сприймається або оцінюється те чи інше явище, предмет, подія; *перспектива*, в якій вони виступають. 2) Зовнішній вигляд рослинних угруповань; змінюється за *фазами* розвитку рослин протягом року.

А́СПІД [від грец. ἀσπίς (ἀσπίδος) — отруйна змія] — 1) Рід отруйних змій. Поширені в Північній і Південній Америці. Отруту А. використовують у *медицині*. 2) Переносно — зла, підступна людина.

АСПІРА́НТ [від лат. aspirans (aspirantis) — який до чогось прагне] — особа, що готується до науково-педагогічної діяльності, навчаючись у *аспірантурі*.

АСПІРАНТУ́РА [нім. Aspirantur, від лат. aspirans (aspirantis) — який до чогось прагне] — *система* підготовки при вищих навчальних закладах або науково-дослідних інститутах професорсько-викладацьких і наукових кадрів.

АСПІРА́ТОР (від лат. aspiro — дму, видихаю) — 1) У *медицині апарат* для відсмоктування рідин з ран, відкритих і закритих порожнин тіла. 2) Пристрій, яким відбирають проби газу з метою *аналізу* його складу і запиленості. 3) Пристрій для відсмоктування забрудненого повітря з виробничих приміщень.

АСПІРА́ЦІЯ (від лат. aspiratio — дихання) — 1) *Система* відсмоктування пилу із забруднених виробничих приміщень. 2) Проникнення сторонніх предметів і речовин у дихальні шляхи під час вдиху.

3) *мед.* Відсмоктування *шприцом* або спеціальним приладом рідини, повітря, скупчених внаслідок різних захворювань у якій-небудь порожнині тіла.

АСТА́Т (від грец. ἄστατος — нестійкий) — *радіоактивний* хімічний *елемент*, *символ* At, ат. н. 85; належить до *галогенів*.

АСТЕ́НІК (від грец. ἀσθενικός — безсилий, кволий, млявий) — людина, для якої характерна певна будова тіла: високий зріст, довга і вузька грудна клітка, довга шия, худорлявість, слабо розвинені м'язи.

АСТЕНІ́Я (від грец. ἀσθένεια — безсилля, слабість) — стан безсилля, загальна кволість, швидка втомлюваність, мінливість настрою, що виникає внаслідок хвороби, перевтоми, недотримання *режиму* харчування, праці й відпочинку тощо.

АСТЕРИ́СК (від грец. ἀστερίσκος — зірочка) — друкарський набірний знак у вигляді зірочки (*), який застосовують переважно для позначення посилань.

АСТЕРО́ЇДИ (від грец. ἀστεροειδής — зореподібний, зоряний) — малі *планети*, що обертаються навколо Сонця в основному між *орбітами Марса* і *Юпітера*.

АСТИГМАТИ́ЗМ (від *а*... і грец. στίγμα — крапка) — 1) Одна з *аберацій* оптичних *систем*, при якій утворюване *лінзою* зображення точки внаслідок неоднакового заломлення променя є розпливчастим. 2) А. о к а — вада зору, зумовлена несферичністю рогівки або кришталика ока. Інша назва — н е т о ч к о в і с т ь.

А́СТМА (від грец. ἄσθμα — ядуха) — 1) Раптові приступи ядухи, що періодично повторюються при деяких захворюваннях серця. Інша назва — с е р ц е в а а с т м а. 2) Алергічне захворювання, для якого характерні періодичні напади внаслідок судорожного збудження *бронхів* або набухання їхньої слизової оболонки. Інша назва — б р о н х і а л ь н а а с т м а, я д у х а.

АСТРА́ЛЬНИЙ (від грец. ἄστρον — зоря) — 1) Зоряний. 2) Пов'язаний з *астрологією*, поклонінням небесним світилам.

АСТРЕ́НТ (від франц. astreinte) — *пеня*, що наростає за прострочення взятих зобов'язань.

АСТРО... (від грец. ἄστρον — зоря) — у складних словах відповідає поняттям "зоряний", "пов'язаний з небесними тілами", напр.: *астробіологія, астронавт*.

АСТРОБІОЛО́ГІЯ (від *астро*... і *біологія*) — наука, що досліджує *проблеми* існування життя у Всесвіті.

АСТРОБОТА́НІКА (від *астро*... і *ботаніка*) — розділ *астробіології*, що вивчає можливі умови виникнення й розвитку рослинності на *планетах* Сонячної *системи*.

АСТРОГЕОГРА́ФІЯ (від *астро*... і *географія*) — наука, що досліджує природні умови *планет* Сонячної *системи* порівняно з Землею.

АСТРОГЕОЛО́ГІЯ (від *астро*... і *геологія*) — наука, що досліджує будову *планет* Сонячної *системи* і Місяця.

АСТРОЛО́ГІЯ (від *астро...* і *...логія*) — вчення, яке виникло в глибоку давнину і викликає інтерес у наш час; за ним на основі розташування небесних тіл нібито можна передбачати майбутнє окремих осіб і людства, долю різних починань і організацій, природні явища тощо.

АСТРОЛЯ́БІЯ (від *астро...* і грец. λαβή — хапання) — старовинний прилад для визначення положення небесних тіл, а також для вимірювання *горизонтальних* кутів на місцевості в *геодезії*.

АСТРОМЕ́ТРІЯ (від *астро...* і *...метрія*) — розділ *астрономії*, що займається побудовою *системи координат* і визначенням точних положень небесних тіл та вимірюванням точного часу.

АСТРОНА́ВТ (від *астро...* і *...навт*) — те саме, що й *космонавт*. *Термін* "астронавт" вживають у США та деяких інших країнах.

АСТРОНА́ВТИКА (від *астро...* і *...навтика*) — те саме, що й *космонавтика*.

АСТРО́НІМ (від *астро...* і грец. ὄνυμα — ім'я) — позначення прізвища *автора* якимсь друкарським знаком (напр. зірочкою). Вид *псевдоніма*.

АСТРОНОМІ́ЧНИЙ — пов'язаний з *астрономією*; а - н а о б с е р в а т о р і я — науково-дослідна установа, де спостерігають і вивчають небесні світила і явища, а також розробляють *теоретичні* питання астрономії; а - н а о д и н и ц я — одиниця довжини, що дорівнює віддалі від Землі до Сонця (близько 149,5 млн км).

АСТРОНО́МІЯ (від *астро...* і *...номія*) — наука про будову і розвиток небесних тіл, про Всесвіт.

АСТРОФІ́ЗИКА (від *астро...* і *фізика*) — розділ *астрономії*, який вивчає *фізичну* природу і хімічний склад небесних тіл та міжзоряного середовища, а також *процеси*, що відбуваються в них.

АСФІКСІ́Я (грец. ἀσφυξία, букв. — відсутність пульсу, ядуха) — хворобливий стан, який виникає внаслідок нестачі в крові кисню і надміру вуглекислоти; характеризується тяжким розладом (аж до повного припинення) дихання і кровообігу.

АСЦИ́Т (грец. ἀσκίτης — черевна водянка, від ἀσκός — шкіряний міх для зберігання рідини, живіт) — *патологічне* скупчення рідини в черевній порожнині людини і тварин при захворюваннях серця, печінки тощо. Інша назва — ч е р е в н а в о д я н к а.

АТАВІ́ЗМ (від лат. atavus — віддалений предок) — поява в окремих *організмів* ознак, властивих їхнім далеким предкам; напр., розвиток у людини хвостового придатка, розвиток у коня двох додаткових пальців. Інша назва — *реверсія*.

АТА́КА (від франц. attaque — напад) — 1) Стрімкий напад на противника в поєднанні з навальним вогнем. 2) А. р е в м а т и ч н а — гострий напад *ревматизму*. 3) Переносно — рішучі дії, спрямовані проти кого-небудь або на досягнення певної мети.

АТАРА́КСІЯ (від грец. ἀταραξία — спокій) — стан душевного спокою й незворушності, досягти якого, на думку давньогрецьких філософів, повинен прагнути мудрець.

АТАШЕ́ (франц. attaché, букв. — прикріплений) — 1) Молодший дипломатичний *ранг* співробітника дипломатичних представництв та відомств закордонних справ. 2) Службові особи — представники різних відомств, відряджені до дипломатичних представництв або відповідних відомств країни перебування (а. спеціальні, а. військові, а. військово-морські та ін.).

АТЕЇЗМ (від *а...* і грец. θεός — Бог) — *система* переконань, яка відкидає існування Бога і всі релігійні поняття, уявлення.

АТЕЛЬЄ́ (від франц. atelier — майстерня, студія) — 1) Підприємство по наданню побутових послуг населенню: пошиттю одягу і взуття, фотографуванню, ремонту *радіо-* і телеапаратури тощо. 2) Майстерня митця.

АТЕРОСКЛЕРО́З [від грец. ἀθήρ (ἀθέρος) — полова і *склероз*] — хронічне захворювання, переважно літніх людей, яке характеризується ущільненням і втратою еластичності стінок *артерій* з наступним порушенням кровопостачання *органів*.

АТЕСТА́Т (від лат. attestor — підтверджую, посвідчую) — 1) Свідоцтво про закінчення середнього навчального закладу. 2) Посвідчення на забезпечення продовольством і грішми військовослужбовців, а також членів їх сімей. 3) Свідоцтво про присвоєння вченого або спеціального звання.

АТЕСТА́ЦІЯ (від лат. attestatio — посвідчення) — визначення *кваліфікації* працівника, відзив про його здібності, ділові та інші якості.

АТИПО́ВИЙ (від *а...* і *типовий*) — нетиповий, нехарактерний.

АТИРЕО́З (від *а...* і грец. θυρεός — щит) — природжене або набуте порушення *функції* щитовидної залози.

АТЛА́НТ [від грец. Ἄτλας (Ἄτλαντος)] — 1) У давньогрецькій *міфології титан*, який за наказом *Зевса* тримав на собі небо. 2) *архіт.* Скульптурна деталь у вигляді чоловічої постаті, що підтримує перекриття будівлі, *портик*, балкон (пор. *каріатида*).

А́ТЛАС (від грец. Ἄτλας) — систематизований збірник географічних або історичних карт, зоряних карт чи фотографій зоряного неба, зображень рослин, тварин, малюнків, таблиць тощо. Назва на честь міфічного короля Лівії Атласа, який нібито першим зробив місячний *глобус*.

АТЛА́С (араб., букв. — гладенький) — шовкова або напівшовкова тканина з блискучою лицьовою поверхнею.

АТЛЕ́Т (від грец. ἀθλητής — учасник змагань, борець) — 1) Фізично розвинена, дужа людина. 2) Спортсмен, який займається легкою чи важкою *атлетикою*.

АТЛЕ́ТИКА (грец. ἀθλητική) — 1) У давніх греків мистецтво досягати *гармонійного* розвитку тіла за допомогою *фізичних* вправ. 2) Фізичні

вправи, які потребують сили і спритності. Розрізняють л е г к у а. (біг, ходіння, стрибки, метання) і в а ж к у а. (підняття ваги — гирі, *гантелі, штанги*). 3) Вид циркового мистецтва із силовими вправами та *трюками*.

АТМОСФЕ́РА (від грец. ἀτμός — пара і *сфера*) — 1) Газоподібна оболонка Землі та інших небесних тіл. 2) Одиниця тиску, що відповідає тиску стовпчика ртуті заввишки 760 мм, або $1{,}01325 \cdot 10^5$ Па; позначається атм. 3) Переносно — настрій оточення, обстановка (напр. товариська а.).

АТО́Л (мальдівське atolu) — кораловий острів кільцеподібної *форми* з мілководною *лагуною* всередині. А. поширені в тропічних широтах.

А́ТОМ (від грец. ἄτομος — неподільний) — найменша частинка хімічного *елемента*, яка зберігає всі його хімічні властивості.

АТОМІ́ЗМ, АТОМІ́СТИКА — вчення, за яким *матерія* складається з *атомів* (тобто *дискретна*).

АТОНА́ЛЬНІСТЬ (від *а...* і тональність) — відсутність тональності; характерний для деяких музичних течій *метод композиції*, що ґрунтується на відмові від тональності ладу.

АТОНІ́Я (від грец. ἀτονία — в'ялість, слабкість) — ослаблення *тонусу*, еластичності й збудливості тканин та *органів* (шлунка, кишок, м'язів тощо) у людини і тварин.

АТРАКЦІО́Н (франц. attraction, букв. — притягання) — 1) Номер циркової *програми*. 2) Вид масових розваг.

АТРА́КЦІЯ (від лат. attractio — притягування) — *геод.* відхилення виска внаслідок діяння сили тяжіння гір, важких речовин земної кори та інших значних *мас*.

АТРИБУ́Т (від лат. attributum — додане) — 1) Невід'ємна властивість *об'єкта*. 2) *мовозн.* Означення (член речення). 3) Переносно — невід'ємна ознака, властивість чого-небудь.

АТРИБУТИ́ВНИЙ (від *атрибут*) — *мовозн.* який стосується означення, вживається як означення; означальний.

АТРИБУ́ЦІЯ (від лат. attributio — приписування) — визначення автентичності художнього твору, його *автора*, місця й часу створення.

А́ТРІУМ (лат. atrium, від ater — темний) — у давньоримських будинках приміщення з верхнім освітленням, де приймали гостей.

АТРОФІ́Я (від грец. ἀτροφία — голодування, в'янення) — 1) Зменшення розміру та *маси органа* або тканини *організму* тварин і людини з одночасним ослабленням або втратою їхніх *функцій*. 2) Переносно — притуплення, втрата якого-небудь почуття, властивості.

А́ТТИК [від грец. Ἀττικός — той, що походить з Аттіки (область Стародавньої Греції)] — стінка над карнизом або поверх, що увінчує споруду, найчастіше *тріумфальну* арку.

АУДИ́Т (англ. audit, від лат. auditus — слухання, вислуховування) — фінансовий *аналіз*, бухгалтерський контроль, *ревізія* фінансово-господарської діяльності підприємства, організації, *фірми*, *акціонерного* товариства, які здійснюються незалежними кваліфікованими спеціалістами — *аудиторами*.

АУДИ́ТОР (від лат. auditor — слухач) — 1) Учень, якого призначає учитель для перевірки засвоєння уроків іншими учнями. 2) *Ревізор*, який виконує *аудит*.

АУДИТО́РІЯ (лат. auditorium) — 1) Приміщення, де читають лекції, доповіді, проводять збори, *семінари* тощо. 2) Присутні на лекції, доповіді, учасники зборів, а також слухачі радіопередач, глядачі телепередач тощо.

АУДІЄ́НЦІЯ (від лат. audientia — вислухування) — *офіційний* прийом у високопоставленої особи; в міжнародному праві — прийом главою держави глави дипломатичного представництва або особи, що обіймає високу державну посаду.

АУКЦІО́Н [від лат. auctio (auctionis) — збільшення] — продаж з *публічного* торгу товарів, майна покупцеві, який запропонував найвищу ціну; установа, що займається таким продажем.

А́УРА (від грец. αὔρα — подих, повів вітерця) — 1) У містичних вченнях — світло, яке випромінює божественна істота, *німб*. 2) У *парапсихології* — особливе поле, що утворюється навколо біологічних *об'єктів*. 3) Особливий стан перед нападом *епілепсії*, *істерії*, *мігрені*.

АУСКУЛЬТА́ЦІЯ (від лат. auscultatio — слухання, вислуховування) — *метод* дослідження хворих вислуховуванням звукових явищ в *організмі* — тонів серця, шумів дихання, *перистальтики*.

АУСПІ́ЦІЇ (лат. auspicia, від avis — птах і specio — дивлюся) — 1) У давніх римлян ворожіння на основі спостережень за польотом і криком птахів, за небесними явищами; витлумачувалося *авгурами*. 2) Переносно — види на майбутнє.

А́УТ (від англ. out — зовні, поза) — *термін*, що у спортивних іграх з м'ячем означає виліт м'яча, *шайби* за межі спортивного поля, майданчика.

АУТБРИ́ДИНГ (англ. outbreeding, від out — поза і breeding — розведення) — схрещування не споріднених між собою тварин або рослин.

АУТИ́ЗМ (від грец. αὐτός — сам, один) — хворобливий стан *психіки* людини, що характеризується заглибленням у внутрішні переживання, прагненням до відособлення від зовнішнього світу і поступовим відривом від *реальної* дійсності.

АУТОГЕ́ННИЙ (від грец. αὐτός — сам і *...генний*) — який виникає в самому *організмі*. А - н е т р е н у в а н н я — *техніка* самонавіювання та *релаксації*.

АУТОГІПНО́З (від грец. αὐτός — сам і *гіпноз*) — гіпноз, що викликається самонавіюванням.

АУТОДАФЕ́ (португ. auto da fé, букв. — акт віри) — оголошення й виконання вироків *інквізиції*, зокрема спалення засуджених на вогнищі.

АУТОПСІ́Я (від грец. αὐτός — сам і ὄψις — вид, розгляд) — розтин трупа для встановлення причин смерті.

АУТСА́ЙДЕРИ (англ. outsider — сторонній) — 1) Підприємства, що не входять до монополістичних об'єднань. 2) Спортсмени, спортивна команда, які у змаганні посіли одне з останніх місць. 3) Переносно — ті, що відстають у чому-небудь.

АУТТРЕ́ЙД (англ. out-trade, від out — поза і trade — торгівля) — торговельна *операція*, що не вдалася через непорозуміння сторін або технічні помилки при оформленні *документів*.

АФЕ́КТ (від лат. affectus — настрій, хвилювання, пристрасть) — короткочасне бурхливе переживання людини (гнів, лють, жах, відчай, раптова велика радість). Для людини у стані А. характерні поривчасті рухи, плач, крики.

АФЕКТА́ЦІЯ (лат. affectatio, від affecto — удаю, прикидаюся) — неприродність, штучність у поведінці, манерах; надмірна піднесеність у мові.

АФЕ́РА (від франц. affaire — справа) — шахрайський вчинок, шахрайство; сумнівна угода.

АФЕРИ́СТ — людина, що вчиняє *аферу*. Інша назва — ш а х р а й.

АФІДЕ́ВІТ (від англ. affidevit — письмові свідчення під присягою) — власні письмові свідчення, завірені *нотаріусом* або іншою посадовою особою.

А́ФІКС (від лат. affixus — прикріплений) — частина слова, що має граматичне значення і вносить зміни у значення кореня. Інші назви — ф о р м а н т, ф о р м а т и в. Див. також *Префікс, Інфікс, Суфікс.*

АФІЛІА́ЦІЯ (від англ. affiliation — поєднання, зв'язок) — потреба у спілкуванні та емоційних *контактах*; виявляється у намаганні бути членом групи, брати участь у спільній діяльності, допомагати іншим та приймати допомогу від них.

АФІ́НА ПАЛЛА́ДА [грец. Ἀθηνᾶ Παλλάς (Παλλάδος)] — у давньогрецькій *міфології* богиня війни, мудрості, покровителька наук і ремесел. У римлян — *Мінерва.*

АФОНІ́Я (від грец. ἀφωνία — німота, відсутність звуків) — втрата голосу, беззвучність його (внаслідок захворювання гортані або ураження нервової *системи*).

АФОРИ́ЗМ (від грец. ἀφορισμός — визначення, вислів) — короткий влучний *оригінальний* вираз, що набув поширення, зробився усталеним.

АФРОДІ́ТА (грец. Ἀφροδίτη) — у давньогрецькій *міфології* богиня кохання і вроди. У давньоримській міфології їй відповідає *Венера.*

АФРО́НТ (від франц. affront — образа) — несподівана неприємність, невдача; різка відсіч.

А́ФТИ (грец. ἄφναι) — маленькі виразки (пухирці) на слизовій оболонці, переважно ротової порожнини, що розвиваються при деяких захворюваннях.

АХІ́ЛЛ, АХІЛЛЕ́С (грец. Ἀχιλλεύς) — 1) У давньогрецькій *міфології* найхоробріший *герой* Троянської війни. За *міфом*, єдиним вразливим місцем на тілі А. була п'ятá — місце, за яке його немовлям тримала, занурюючи у води підземної річки Стиксу, мати. 2) Переносно — а х і л л е с о в а п' я т а — найвразливіше місце.

АХРОМАТИ́ЗМ (від грец. ἀχρώματος — безбарвний) — 1) Безбарвність. 2) Властивості оптичних *систем* при заломленні світла не розкладати його на хвилі різної довжини, тобто не давати райдужного забарвлення зображень.

АХРОМАТИ́ЧНИЙ (від грец. ἀχρώματος — безбарвний) — незабарвлений, безбарвний. А. з і р — розлад зору, що характеризується втратою розрізняння *хроматичних* кольорів.

АХРОМІ́Я (від *а...* і грец. χρῶμα — колір) — *мед.* природжене або набуте знебарвлення шкіри (напр., при *альбінізмі*, при деяких захворюваннях).

АХТЕРПІ́К (гол. achterpiek) — крайній кормовий відсік на судні, що відіграє роль баластної *цистерни* для усунення *диферента* судна.

АХТЕРШТЕ́ВЕНЬ (гол. achtersteven) — нижня кормова частина судна, що є продовженням *кіля*.

АЦЕТА́ТИ (від лат. acetum — оцет) — солі й *ефіри* оцтової кислоти. Солі А. застосовують у протравному фарбуванні, *медицині*; ефіри — як розчинники у виробництві кіноплівки, в *парфумерії*, харчовій промисловості.

АЦЕТИЛЕ́Н (від лат. acetum — оцет і грец. ὕλη — речовина, сировина) — *органічна* сполука, безбарвний газ; з повітрям утворює вибухові суміші. Застосовують при зварюванні *металів*, у виробництві пластмас, оцтової кислоти.

АЦЕТО́Н (від лат. acetum — оцет) — *органічна* сполука, безбарвна горюча рідина. А. — розчинник багатьох органічних речовин. Застосовують у виробництві штучного шовку, бездимного пороху, лаків.

АЦИДО́З (від лат. acidus — кислий) — підвищена кислотність крові, шлункового соку та тканин *організму* внаслідок порушення кислотно-лужної рівноваги.

АШУ́Г (тюрк. ашик, букв. — закоханий) — народний *поет*, співець і музикант у азербайджанців і вірмен.

АЯ́КСИ (грец. Αἴαντες) — 1) Ім'я двох міфологічних *героїв*, які разом вершили подвиги під час Троянської війни. 2) Переносно — д в а А я к с и — нерозлучні друзі.

Б

БАА́Л , ВААЛ (семіт. ба'ал — пан) — у *релігії* Стародавньої Фінікії, Сирії, Палестини бог родючості, вод, війни.

БАБА́ — у тюркських народів додаток до імені при звертанні до старшого за віком.

БАБІ́ТИ —металеві сплави, що відзначаються низьким *коефіцієнтом* тертя і застосовуються у машинобудуванні при виготовленні підшипників. Від прізвища американського винахідника І. Бабіта (1854—1926).

БАБУЇ́Н (франц. babouin) — мавпа роду *павіанів.* Поширений у Центральній та Східній Африці.

БА́ГЕРНИЙ н а с о с (від гол. bagger — бруд, мул) — гідравлічна машина для переміщення води із завислими у ній частинками золи, шлаку, піску тощо.

БАГЕ́Т (від франц. baguette, з лат. baculum — палиця) — різьблена або пофарбована планка для виготовлення рамок, карнизів чи оздоблення стін.

БАДМІНТО́Н — спортивна гра один на один або двоє проти двох; грають, перекидаючи *волан* через сітку *ракетками.* Від назви англійського м. Бадмінтон.

БА́ЗА (франц. base, від грец. βάσις — основа) — 1) Основа, *фундамент*, опора будь-чого. Б. д а н и х — *інф.* сукупність впорядкованих даних з якої-небудь галузі, поданих у *формі*, придатній для машинної обробки. 2) Нижня профілююча частина колони або *пілястра.* 3) Склади, майстерні або частина *території* з приміщеннями й запасами для постачання *армії*, експедицій, підприємств. 4) Установа, що обслуговує певну галузь культурно-освітньої роботи. 5) Територія поза межами країни, обладнана для розміщення військового підрозділу.

БАЗАЛІО́МА (від лат. basalis — основний і ...*ома*) — епітеліальна пухлина шкіри людини та хребетних тварин. Інша назва — к а р ц и н о ї д ш к і р и.

БАЗА́ЛЬНИЙ (лат. basalis, від грец. βάσις — основа) — основний, належний до основи (*бази*); розташований біля основи або звернений до неї.

БАЗА́ЛЬТ (лат. basaltes, від грец. βάσανος — пробний камінь) — виливна магматична гірська порода чорного або темно-сірого кольору. Будівельний матеріал, сировина для кам'яного литва.

БАЗЕ́ДОВА х в о р о б а — хвороба, спричинювана підвищеною *функцією* щитовидної залози. Від прізвища німецького лікаря К. Базедова (1724—90), який описав її.

БАЗИЛІА́НИ див. *Василіани.*

БАЗИ́ЛІКА (лат. basilica, від грец. βασιλική — царський дім, палац) — видовжена прямокутна в плані споруда, розділена вподовж колонами на 3—5 частин — *нефів*. Середній неф вищий за бічні. У *формі* Б. будували античні, згодом християнські храми.

БА́ЗИС (нім. Basis, від грец. βάσις— основа) — 1) Основа, *база*. 2) Сукупність виробничих відносин певного суспільства, що відповідають характерові й певному рівневі розвитку *продуктивних* сил і являють собою основу для надбудови даного суспільства.

БАЗУ́КА (англ. bazooka) — легка протитанкова безвідкатна гармата, що знаходиться на озброєнні в *армії* США та деяких інших країн.

БАЙ (тюрк. — багатий; господар; ватажок) — багатій, великий землевласник, лихвар у Середній Азії, Казахстані, на Алтаї і почасти Кавказі.

БАЙ-БЕ́К (від англ. buy-back — викуповувати) — 1) Викуповування цінних паперів. 2) *Форма кредиту* у вигляді товарообмінної *операції*, при якій розрахунок за постачання обладнання виконується *продукцією*, виробленою на цьому обладнанні.

БА́ЙКА (гол. baai, від франц. baie — вовняна матерія, з лат. badius — каштановий) — м'яка бавовняна тканина з густим ворсом, начесаним з обох боків.

БАЙРА́М (від тур. bairam — свято) — релігійне свято у *мусульман*, що починається після *рамадану* і складається з двох частин з *інтервалом* сім днів.

БАЙТ (англ. byte) — одиниця кількості *інформації*, якою цифрова обчислювальна машина може оперувати як одним цілим. 1 Б. дорівнює 8 *біт*.

БАКАЛА́ВР (лат. baccalaurens, від baccalaureatus — увінчаний *лаврами*) — 1) Перший вчений ступінь у ряді країн. 2) Особа, яка одержала *диплом* про закінчення середньої освіти (у Франції та деяких інших країнах).

БАКАЛІ́Я (від араб. баккал — продавець овочів, харчів) — деякі продовольчі товари: крупа, борошно, сіль, чай, цукор, сушня, прянощі тощо; відділ у магазині, де торгують цими товарами.

БАКАРА́ [1] (франц. baccara) — різновид азартної картярської гри.

БАКАРА́ [2] — цінний сорт кришталю. Від назви французького м. Баккара, де виробляють такий кришталь.

БАКЕЛІ́Т — фенол-формальдегідна смола. Застосовують як конструкційний і електроізоляційний матеріал, для просочування деревини, паперу, тканин тощо. Від прізвища бельгійсько-американського хіміка Л. Бакеланда (1863—1944).

БАКТЕРИЦИ́ДИ (від *бактерії* та *...циди*) — речовини, здатні вбивати бактерії та інші *мікроорганізми* (напр.: *спирт, формалін, антибіотики*).

БАКТЕ́РІЇ (від грец. βακτηρία — паличка) — мікроскопічні, здебільшого одноклітинні, *організми*. Беруть участь у кругообігу речовин.

Ряд Б. підвищує родючість ґрунту, деякі використовують для виготовлення добрив, у промисловості, *медицині*. Багато видів — збудники хвороб.

БАКТЕРІ́ОЗИ (від *бактерія*) — захворювання рослин, спричинювані бактеріями (гниття, плямистість, в'янення тощо). Інша назва — б а к т е р і а л ь н і х в о р о б и р о с л и н.

БАКТЕРІОЛО́ГІЯ (від *бактерії* та *...логія*) — розділ *мікробіології*, наука про бактерії та спричинювані ними хвороби.

БАКТЕРІОФА́ГИ (від *бактерії* та *...фаг*) — бактеріальні *віруси*, які викликають руйнування (*лізис*) бактерій та інших *мікроорганізмів*. Використовують як лікувальний і профілактичний засіб.

БАКШИ́Ш (перс. — дарунок) — хабар, подачка.

БАЛ (від франц. balle — м'яч, куля) — 1) Умовна одиниця для оцінки ступеня *інтенсивності* або якості певного явища (швидкості вітру, *інтенсивності* землетрусу, врожайності тощо). 2) Оцінка успішності й поведінки в навчальних закладах. 3) Одиниця для оцінки в деяких видах спортивних змагань (напр. у *гімнастиці*). 4) Куля для голосування (балотування).

БАЛА́ДА (франц. ballade, від прованс. balada, з balar — танцювати) — 1) Віршовий ліро-епічний твір казково-фантастичного, легендарно-історичного чи героїчного змісту. 2) *муз.* Інструментальний або *вокальний* твір.

БАЛА́НС (франц. balance, букв. — терези, від лат. bilanx — який має дві чаші) — 1) Рівновага, урівноважування. 2) *Система* показників, що характеризують співвідношення *елементів* у будь-якому явищі, що постійно змінюється. 3) *фін.* Порівняльний підсумок приходу і видатків. Див. також *Сальдо*.

БАЛАНСИ́Р (від франц. balancier — коромисло) — 1) Важіль, що хитається на осі і передає зворотний рух ланцюгам *механізму* (у вимірювальних приладах, шахтних *помпах*, бурових верстатах тощо). 2) Головний регулятор (тягарець), що замінює маятник у *механізмі* годинника. 3) Довга палиця, балансуючи якою, *акробат* зберігає рівновагу на канаті.

БАЛА́НСОВИЙ (від *баланс*) — який стосується балансу; б - в а в а р т і с т ь — вартість підприємства, яка визначається на підставі урахування *активів* та зобов'язань і зафіксована у бухгалтерських *документах*; б. п р и б у т о к — сумарний прибуток підприємства за певний проміжок часу, зафіксований у його бухгалтерському балансі.

БАЛА́СТ (гол. ballast, від старошвед. barlast, з bar — пустий і last — вантаж) — 1) Гравій, щебінь тощо, насипані на земляне залізничне полотно під шпалами. 2) Різноманітний вантаж для забезпечення стійкості та правильної осадки корабля, для регулювання висоти польоту *аеростата* тощо. 4) Переносно — непотрібна річ, зайвий вантаж.

БАЛДАХІ́Н (італ. baldacchino, букв. — шовкова тканина з Багдада) — 1) Оздоблений навіс із тканини на жердинах або стовпах (над ліжком, *троном* і т. ін.). 2) Кам'яний, металевий або дерев'яний навіс на колонах чи стовпах.

БАЛЕТМЕ́ЙСТЕР (нім. Ballettmeister, від франц. ballet і нім. Meister — майстер, господар, розпорядник) — постановник балету, хореографічних сцен і *композицій*.

БАЛІ́СТИКА (нім. Ballistik, від лат. ballista — ядро, метальний снаряд, з грец. βάλλω — кидаю) — наука про рух артилерійських і *реактивних* снарядів, мін, куль, авіабомб тощо.

БАЛІСТИ́ЧНИЙ — пов'язаний з *балістикою*; б - н а р а к е т а — *ракета* без несучих поверхонь (крил), що рухається по балістичній *траєкторії*; б - н а т р а є к т о р і я — крива лінія; шлях, по якому рухається тіло в повітрі за *інерцією* і під дією сили ваги.

БАЛЬЗА́М (від грец. βάλσαμον — ароматична смола) — 1) Густа запашна речовина, до складу якої входять *ефірні* олії та розчинені в них смоли. Застосовують в *оптиці* й *медицині*. 2) Переносно — цілющий засіб. Уживається у назвах деяких лікувальних настоїв. 3) Переносно — те, що дає розраду.

БАЛЬЗАМУВА́ТИ (від *бальзам*) — просочувати (тіло померлого) антисептичними й консервуючими розчинами (бальзамами), що затримують його гниття.

БАЛЬНЕОЛО́ГІЯ (від лат. balneum — лазня, купання і *...логія*) — розділ *медицини*, який вивчає походження та фізико-хімічні властивості мінеральних вод і лікувальних грязей та *методи* використання їх, а також різних *процедур* із прісною та морською водою з лікувально-профілактичною метою.

БАЛЬНЕОТЕРАПІ́Я (від лат. balneum — лазня, купання і *терапія*) — застосування природних та штучних мінеральних вод з лікувально-профілактичною метою; розділ *бальнеології*, який вивчає питання застосування цих вод.

БАЛЮСТРА́ДА (франц. balustrade, від італ. balaustro) — невисока огорожа сходів, *терас*, балконів з фігурних стовпчиків (балясин), з'єднаних угорі *горизонтальним* брусом або бильцями.

БАМБУ́К (малайське bambu) — висока гнучка деревоподібна тропічна і субтропічна рослина родини злаків. З його міцних порожнистих стебел будують легкі житла, мости, виготовляють меблі, вудочки, папір тощо.

БА́МПЕР (англ. bumper, від bump — стикатися, наштовхуватися) — автомобільний *буфер*.

БАНА́ЛЬНІСТЬ (від франц. banal — шаблонний, заяложений) — давно відома, заяложена думка.

БАНА́Н (франц. banane, з мови баконго) — висока трав'яниста тропічна і субтропічна рослина з великим листям і жовтуватими довгастими солодкуватими плодами, зібраними в брость.

БА́НДА (італ. banda, букв. — загін) — 1) Озброєна група людей, що чинить напади та інші злочини; в широкому розумінні — будь-яка злочинна зграя, *кліка*. 2) Мідний духовий оркестр, що в деяких оперних виставах супроводжує дію переважно поза сценою; в *симфонічній* музиці — додатковий *ансамбль*, розміщений окремо від основного оркестру. Див. також *Джаз*.

БАНДА́Ж (франц. bandage — пов'язка, від bande — пов'язка, стрічка) — 1) *мед. Еластична* пов'язка для підтримування стінок живота або інших частин тіла в необхідному положенні. 2) *тех.* Металеве кільце (пояс, обід), яке надівають на частини машин для зміцнення їх або збільшення зносостійкості.

БАНДЕРИЛЬЄ́РО (ісп. banderillero) — піший боєць у *кориді*, який кидає в бика *бандерильї*. Див. також *Матадор, Тореадор, Пікадор*.

БАНДЕРИ́ЛЬЯ (ісп. banderilla) — невеличкий прикрашений стрічками спис для *кориди*.

БАНДЕРО́ЛЬ (франц. banderole, від італ. banderuola, з bandiera — прапор) — 1) Паперова стрічка, якою обклеюють поштові відправлення, відраховані *купюри* тощо. 2) Невелика поштова посилка, переважно в паперовій обгортці. 3) Наклеєний на товар ярлик, що свідчить про оплату *акцизу*, мита.

БА́НДЖО (англ. banjo) — джазовий струнний щипковий музичний *інструмент*, створений на основі інструмента американських негрів.

БАНК (нім. Bank, франц. banque, від італ. banco — лавка, конторка міняйла) — 1) Особливий економічний інститут, що акумулює тимчасово вільні кошти, надає *кредит*, здійснює грошові розрахунки, випускає в обіг гроші, цінні папери; а к ц е п т н и й б. — торговельний банк, який спеціалізується на кредитуванні зовнішньої торгівлі. 2) Сукупність відомостей з певного питання; б. д а н и х — *інф. система* централізованого інформаційного забезпечення користувачів, що містить *базу* або бази даних. 3) У картярських іграх — сукупність ставок гравців. 4) Різновид азартної картярської гри.

БА́НКА (від гол. bank) — 1) Небезпечна для судноплавства мілина на морі. 2) Сидіння для гребців у шлюпках.

БАНКІ́Р (нім. Bankier, від франц. banquier) — власник або великий *акціонер банку*; банківський ділок.

БАНКНО́ТИ (від англ. bank-note, нім. Banknote) — паперові грошові знаки, що їх випускають *банки* як засіб обігу й платежу. Інша назва — б а н к і в с ь к і б і л е т и. Див. також *Купюра*.

БА́НКО (від італ. banco — лава) — 1) Ціна або *курс*, за якими *банк* продає й купує цінні папери. 2) Будівельний матеріал — на основі глини з соломою. Див. також *Саман*.

БАНКОМА́Т (від *банк*) — *апарат* для видавання готівки за кредитною або дебетовою карткою.

БАНКРУ́Т (італ. bancarotta, від banco — лавка, лава і rotto — зламаний) — 1) Неплатоспроможний боржник; *юридична* або *фізична*

особа, сума заборгованості якої перевищила вартість її рухомого та нерухомого майна. 2) Переносно — той, хто зазнав поразки в чомусь.

БАНКРУ́ТСТВО (франц. banqueroute, від італ. bancarotta, з banco rotto — розбитий *банк*) — 1) Фінансова неспроможність, наслідком якої є припинення платежів за борговими зобов'язаннями. 2) Переносно — провал планів, нездатність виконати взяті зобов'язання.

БАОБА́Б (амхарською — мавп'яче дерево) — вид дерев родини бомбаксових, стовбур яких досягає надзвичайної товщини (до 25 м в обводі). Характерне для *саван* Африки. Плоди їстівні. З кори добувають луб'яне волокно.

БАПТИСТЕ́РІЙ (від грец. βαπτιστήριον — купіль) — культове приміщення в християнській церкві для проведення обрядів хрещення.

БАПТИ́СТИ (грец. βαπτιστής — хреститель, від βαπτίζω — занурюю, хрещу) — послідовники протестантської *секти* в *християнстві*, які заперечують деякі *догми* та обряди церкви, зокрема вважають, що хреститися потрібно в дорослому віці на основі "свідомої віри".

БАР [1] (англ. bar) — 1) Невеликий ресторан, кафе з обслуговуванням біля прилавка. 2) Відділення в *серванті*, буфеті або спеціальні меблі для напоїв.

БАР [2] (від грец. βάρος — вага) — позасистемна одиниця тиску та *механічної* напруги, що дорівнює 10^5 *ньютонів* на 1 м^2, або 10^6 дин/см^2.

БАР [3] (франц. barre, англ. bar — перешкода, обмілина) — піщаний підводний вал, який утворився в морі перед гирлом ріки під дією її течії та морських хвиль.

БАРАЖУВА́ННЯ (від франц. barrage — перешкода, загорода) — патрулювання військових літаків у повітрі над певним районом для оборони від *авіації* противника, охорони важливих *об'єктів* тощо.

БАРА́ТРІЯ (англ. barratry, від старофранц. baraterie — шахрайство) — злочинна дія капітана або команди, що завдає шкоди власникові судна або власникові вантажу.

БАРБІТУРА́ТИ (від італ. barbabiétola — буряк і urea — сечовина) — група лікарських речовин, похідних барбітурової кислоти, що їх застосовують як снодійний, протисудомний та наркотичний засіб.

БАРД (кельт. bard) — 1) У середні віки народний *поет*-співець у кельтів. 2) Переносно — поет. 3) *Автор* — виконавець сучасних пісень. Інша назва — *менестрель*.

БАРДЕПО́Т (франц. bardepot) — *система резервних* вимог на кошти, взяті в борг за кордоном.

БА́РЕЛЬ (англ. barrel, букв. — бочка) — міра місткості і об'єму рідин і сипких тіл у США, Великій Британії та інших країнах; для нафти 1 Б. = 158,76 л.

БАРЕЛЬЄ́Ф (франц. bas-relief, букв. — низький *рельєф*) — скульптурний твір, в якому опукле зображення виступає над плоскою поверхнею менш як на половину свого об'єму. Див. також *Горельєф*.

БАР'ЄР (від франц. barrière — перешкода) — 1) Дерев'яна або інша загорода, що перешкоджає вільному проходу. 2) Перешкода на *дистанції*, яку потрібно подолати під час змагань з кінного спорту та бігу. 3) Переносно — будь-яка перешкода; м и т н и й б. — високе ввізне мито, яке запроваджується, щоб перешкодити ввозу певних товарів; м о в н и й б. — незнання іншої мови, що перешкоджає спілкуванню.

БАРИКА́ДА (франц. barricade, від італ. barricata — перекладка) — штучне перегородження вулиць, шляхів, яке споруджується з підручних матеріалів здебільшого у вуличних боях.

БАРИТО́Н (італ. baritono, від грец. βαρύς — низький і тон) — 1) Чоловічий голос, середній за висотою між *басом* і *тенором*; співак з таким голосом. 2) Мідний духовий *інструмент* середнього *регістру* й *тембру*.

БА́РІЙ (від грец. βαρύς — важкий) — хімічний *елемент*, *символ* Ba, ат. н. 56; сріблясто-білий *метал*. Застосовують у *техніці* високого *вакууму*, радіотехніці; сполуки Б. — в ядерній техніці, *медицині* тощо.

БАРКАРО́ЛА (італ. barcarola, від barca — човен, rollare — хитатися) — лірична пісня, *романс*, п'єса з розміреним супроводом, що нагадує плескіт хвиль. Від назви пісень венеціанських човнярів (*гондольєрів*).

БАРКА́С (гол. barkas, від barca — човен) — 1) Найбільша корабельна *шлюпка*. 2) Самохідне дерев'яне судно; різновид річкових барж.

БАР-КО́Д (англ. bar — смуга і *код*) — стандартизована *система* 10-цифрових чисел, яку наносять на упаковки для *ідентифікації* товарів.

БА́РМЕН (англ. barman, від bar — *бар*[1] і man — чоловік) — буфетник, який обслуговує відвідувачів бару, перебуваючи за стійкою.

БАРО... (від грец. βάρος — тягар, вантаж) — у складних словах відповідає поняттю "тиск", напр.: барограма, баротерапія.

БАРОКА́МЕРА (від *баро...* і камера) — герметичний *резервуар* або приміщення, пристосовані до зміни тиску повітря. Призначені для випробування приладів, медичних досліджень і лікування деяких хвороб.

БАРО́КО (від італ. baroccо, букв. — вибагливий, химерний) — *стиль* в *архітектурі* та мистецтві кінця 16 — середини 18 ст., для якого характерні підкреслена урочистість, пишна декоративність, динамічність *композиції*.

БАРО́МЕТР (від *баро...* і *...метр*) — 1) Прилад для вимірювання атмосферного тиску. 2) Переносно — показник якихось змін, напр. б. громадської думки.

БАРО́Н (франц. baron, від старонім. baro — вільний воїн) — дворянський *титул* (нижчий за графський) у Західній Європі; за середньовіччя — неспадковий *васал* короля, а також особа, яка має цей

титул. Петро I запровадив титул Б. для дворян німецького походження.

БАРОНЕ́Т (англ. baronet, від франц. baron — барон) — дворянський *титул* в Англії, а також особа, яка має цей титул.

БА́РТЕР (англ. barter, від середньоангл. bartren, середньофранц. barater — обмінювати) — прямий обмін товару на товар без участі грошових коштів.

БАРХА́НИ (казах.) — поширені в пустелях піщані горби переважно серпоподібної *форми*, які змінюють свої обриси і пересуваються під дією вітру.

БАС (від італ. basso — низький) — 1) Найнижчий чоловічий голос; співак з таким голосом. 2) Духовий або струнний *інструмент* низького звучання (*контрабас*, басоля).

БАСЕ́ЙН (франц. bassin, від лат. baccinum — посудина, *резервуар*) — 1) Штучна водойма. 2) Сукупність річок та їх приток, а також частина суходолу, з якої вода стікає в дану річку, озеро або море. 3) Область залягання певних гірських порід або корисних копалин.

БА́СЕТ (англ. basset, від base — низький) — порода невеликих на зріст, сильних собак, виведених для полювання (статурою схожа на *таксу*, з великими вухами, як у *спанієля*), а також собака цієї породи.

БАСКЕТБО́Л (англ. basket-ball, від basket — кошик і ball — м'яч) — командна спортивна гра, мета якої — закинути руками м'яч у підвішену до щита плетену сітку (кошик); відповідний вид спорту.

БА́СМА (тюрк.) — рослинна фарба для волосся темного кольору.

БАСМА́ (тюрк.) — 1) Особлива платівка із зображенням *хана*, що в 13—15 ст. слугувала за вірчу грамоту. 2) Тонкі металеві листи (здебільшого срібні) з тисненими візерунками.

БАСМА́Ч (від тюрк. басмак — робити наскок) — учасник націоналістичних збройних загонів, що чинили опір встановленню нового порядку в Середній Азії в 1917—26 рр.

БАСТА́РД (ісп. bastardo) — 1) *біол.* Потомство, одержане від схрещування тварин, що належать до різних видів або родів. 2) Позашлюбний син впливової особи (короля, *герцога* і т. ін.). *Термін* Б. вживався у середні віки в Західній Європі.

БАСТИ́ЛІЯ (франц. Bastille, від прованс. bastida — збудована) — фортеця і водночас тюрма для політичних в'язнів у Парижі 14—18 ст. День взяття Б. (14 липня 1789 р.) ознаменував початок Французької буржуазної *революції*.

БАСТІО́Н (франц. bastion) — п'ятикутна бойова споруда на фортечному валу для обстрілу підходів до фортеці (16—18 ст.).

БАТА́ЛІЯ (франц. bataille, від італ. battaglia — бій, битва) — 1) Бій, битва. 2) Переносно — велика сварка, бійка.

БАТАРЕ́Я (франц. batterie, від battre — бити) — 1) Вогневий і *тактичний* підрозділ в *артилерії*; позиція, яку він займає. 2) Сукупність

кількох однотипних приладів, *апаратів*, пристроїв, з'єднаних у єдину *систему* (установку), напр.: б. *акумуляторів*, б. *конденсаторів*.

БАТА́Т (ісп. batata, з мови таїно) — вид трав'янистих тропічних і субтропічних рослин родини березкових. Кореневі бульби смаком нагадують картоплю. Інша назва — с о л о д к а к а р т о п л я.

БАТЕРФЛЯЙ (англ. batterfly, букв. — метелик) — *стиль* спортивного плавання, при якому обидві руки одночасно ривком викидаються над водою.

БАТИ... (від грец. βαθύς — глибокий) — у складних словах відповідає поняттю "глибинний", напр.: *батибіонти*, батиметрія.

БАТИБІО́НТИ (від *бати...* і *...біонти*) — морські *організми*, які живуть на великих глибинах (понад 500 м). Інша назва — г л и б о к о в о д н і т в а р и н и.

БАТИСКА́Ф (від *бати...* і *...скаф*) — глибоководний самохідний *апарат* для вивчення глибинних шарів та дна морів і *океанів*.

БАТИСФЕ́РА (від *бати...* і *сфера*) — глибоководна камера *сферичної* або сферично-циліндричної *форми*, яку опускають з судна на *тросі* для спостережень під водою (пор. *батискаф*).

БАТМА́Н (франц. battement, букв. — хлопання, биття) — 1) У балеті — особливий вид *па*, група рухів неопорною ногою. 2) У *фехтуванні* — удар зброєю по зброї противника.

БАТО... (від грец. βάθος — глибина) — у складних словах відповідає поняттю "глибина", напр.: батоліт, батометр.

БАТУ́Т (франц. batoude, від італ. battuta, букв. — удар) — гімнастичний прилад для стрибків, натягнута горизонтально підкидна сітка. С т р и б к и н а б. — вид спорту.

БАТУ́ТА (від італ. battuta — удар, *такт*[1]) — диригентська паличка.

БАУ́Л (ісп. baúl, італ. baule, з тюрк.) — дорожня скринька, переважно з фанери.

БА́ХУС (лат. Bacchus) — одне з імен *Діоніса*.

БАЦИ́ЛИ (від лат. bacillum, букв. — паличка) — паличкоподібні *бактерії*. За несприятливих умов утворюють *спори*. Багато видів Б. — збудники небезпечних хвороб у людини і тварин.

БАЯДЕ́РКА, БАЯДЕ́РА (від португ. bailadeira — танцівниця) — індійська танцівниця.

БЕДЛА́М (англ. bedlam, від Bath-lehem — Віфлеєм) — *хаос*, плутанина, дім для божевільних. За назвою Лондонської психіатричної лікарні імені Марії Віфлеємської.

БЕ́ДЛЕНД (англ. bad lands, букв. — погані землі) — різко розчленований низькогірний *рельєф* із заплутаною мережею ярів та вузьких гребенів; важкопрохідні й непридатні для землеробства землі.

БЕДУЇ́Н (араб. бадауїн, множ. від бадауї — житель пустелі) — араб-кочівник на Аравійському півострові та в деяких районах Північної Африки.

БЕЗЕ́ (від франц. baiser — поцілунок) — легке тістечко, що випікається із збитих з цукром яєчних білків.

БЕЙ (від тур. bey — князь) — 1) *Титул* родоплемінної, а пізніше феодальної знаті в країнах Близького і Середнього Сходу. 2) У деяких східних країнах додається до власного імені і означає "пан", напр.: Ізмаїл-бей, Атабей.

БЕЙСБО́Л (англ. baseball, від base — низовий і ball — м'яч) — командна спортивна гра з м'ячем і кийком, схожа на лапту.

БЕ́ЙСИК (англ. basic) — алгоритмічна процедурна мова.

БЕК[1] (тюрк.) — 1) *Титул* родоплемінної, а пізніше феодальної знаті в країнах Близького і Середнього Сходу. 2) У деяких східних країнах додається до власного імені і означає "пан", напр.: Рустам-бек, Султан-бек.

БЕК[2] (англ. back, букв. — задній) — захисник у командних спортивних іграх з м'ячем або з *шайбою.*

БЕКА́Р (франц. bécarre) — *муз.* знак відмови від *альтерації* того чи іншого ступеня звукоряду.

БЕКО́Н (англ. bacon, зі старофранц.) — малосольне або копчене м'ясо з туш спеціальним способом годованих молодих свиней.

БЕЛ — одиниця відношення *енергій,* потужностей, звукових тисків; позначається Б. Від прізвища англійського винахідника А.-Г. Белла (1847— 1922).

БЕЛАДО́ННА (італ. belladonna, букв. — прекрасна дама) — вид багаторічних трав'янистих рослин родини пасльонових. Поширена в Європі й Малій Азії. Отруйна. Культивують як лікарську рослину, застосовують у косметиці.

БЕЛЕТРИ́СТИКА (від франц. belles lettres — красне письменство) — у широкому розумінні — художня література, у вузькому — твори художньої прози; твори розважального характеру, призначені для масового читання.

БЕЛЬВЕДЕ́Р (італ. belvedere, букв. — чудовий краєвид) — 1) Надбудова над будинком; альтанка на пагорбі, звідки відкривається мальовничий краєвид. 2) Назва деяких палацових споруд, збудованих на пагорбі.

БЕЛЬЕТА́Ж (від франц. bel — гарний і étage — поверх) — 1) Другий (над цокольним) поверх будинку; головний поверх особняка, *вілли,* палацу. 2) Перший ярус лож над *партером* і *амфітеатром* у театральній залі.

БЕЛЬКА́НТО (італ. bel canto, букв. — прекрасний спів) — *стиль* виконання, що є основою італійської вокальної школи. Характеризується вільним володінням всіма *регістрами* голосу, легкістю і красою звука.

БЕМО́ЛЬ (франц. bémol) — *муз.* у нотному письмі знак зниження звука на півтону.

БЕНЕДИКТИ́НЦІ (лат. benedictini) — католицький чернечий *орден*, заснований близько 530 р. Бенедиктом Нурсійським в Італії. Жіноче відгалуження ордену — б е н е д и к т и н к и.

БЕНЕФІ́С (франц. bénéfice, букв. — прибуток, користь) — 1) Вистава, збір від якої надходить одному (рідше кільком) акторам. 2) *Спектакль* на честь одного з його учасників як вияв визнання заслуг, майстерності *артиста*.

БЕНЕФІЦІА́Р, БЕНЕФІЦІА́РІЙ (від франц. bénéfice — прибуток, користь) — 1) Особа, на користь якої укладається страховий *поліс*[1], заповіт, доручення або виплачуються гроші за *контрактом*. 2) Отримувач коштів за страховим полісом у разі смерті застрахованого.

БЕНЕФІ́ЦІЇ (від франц. bénéfice — прибуток, користь) — послуги, пільги, привілеї, що надаються власникові страхового *полісу*[1].

БЕНЕФІ́ЦІЯ (від лат. beneficium — благодіяння) — 1) У ранньофеодальній Західній Європі (8—12 ст.) надання королем або іншим великим землевласником *васалові* у довічне володіння землі за виконання певних військових чи адміністративних обов'язків. 2) У римському праві привілей, встановлений для окремих осіб або груп. 3) У католицькій церкві винагорода духовній особі вигідною посадою або земельною ділянкою.

БЕНЗО́Л (від лат. benzoe — ароматичний сік і *...ол*) — *органічна* сполука, безбарвна летка рідина із своєрідним нерізким запахом. Застосовують у виробництві барвників, ліків, пластмас, вибухових речовин, як розчинник жирів, лаків, смол тощо.

БЕНТА́ЛЬ (від грец. βένθος — глибина, дно) — дно та придонний шар води, заселені *організмами*.

БЕНУА́Р (франц. baignoire, букв. — ванна) — театральні *ложі*, розміщені на рівні з *партером* (л о ж а б е н у а р а) або трохи вище.

БЕРБО́УТ-ЧА́РТЕР (англ. bareboat charter) — договір фрахтування про *оренду* судна без екіпажу.

БЕРГАМО́Т (італ. bergamotta, від тур. bej armudu, з bej — пан і armudu — груша) — 1) Назва кількох сортів груші з плескувато-округлими яблукоподібними плодами, що мають соковитий солодкий м'якуш. 2) Плодове дерево родини рутових, плоди, квіти і листя якого містять *ефірну* олію. Використовують у парфумерній та кондитерській промисловості.

БЕРДА́НКА — однозарядна гвинтівка. Від прізвища американського конструктора Х. Бердана.

БЕ́РЕ (франц. beurré, букв. — масляний) — група сортів груші з плодами видовженої *форми* і таким соковитим м'якушем, що ніби тане в роті (як масло).

БЕРЕ́ЙТОР (від нім. Bereiter — вершник) — вершник, який об'їжджає верхових коней і навчає верхової їзди.

БЕРИ́Л (грец. βήρυλλος) — *мінерал* класу *силікатів* жовто-зеленого, зеленувато-блакитного, рожевого кольору; руда *берилію*. Прозорі відміни (*смарагд, аквамарин* та ін.) — дорогоцінне каміння.

БЕРИ́ЛІЙ (від грец. βήρυλλος — *берил*) — хімічний *елемент*, *символ* Be, ат. н. 4; *метал* світло-сірого кольору. Застосовують у літакобудуванні, електротехніці, як джерело *нейтронів* у атомних *реакторах*. Сполуки Б. дуже отруйні.

БЕ́РІ-БЕ́РІ (від сингалезького beri — слабкість) — захворювання, що зумовлюється нестачею в їжі *вітамінів комплексу* В. Інша назва — аліментарний поліневрит.

БЕ́РКЛІЙ — штучно одержаний *радіоактивний* хімічний *елемент*, належить до *актиноїдів*, *символ* Bk, ат. н. 97. Від назви м. Берклі (США).

БЕРНАРДИ́НЦІ (лат. bernardini) — ченці католицького *ордену*, заснованого Бернаром Кловоським (1091—1153).

БЕСЕМЕ́РІВСЬКИЙ ПРОЦЕ́С — *процес* виробництва сталі продуванням стисненого повітря у *конвертері* крізь рідкий бесемерівський (кременистий) чавун. Від прізвища англійського інженера Г. Бессемера (1813—98).

БЕСТСЕ́ЛЕР (англ. bestseller, від best — кращий і sell — продаватися) — ходова книга переважно на *сенсаційні* теми, видана великим *тиражем*.

БЕ́ТА (грец. βῆτα — B, β) — друга літера грецького *алфавіту*.

БЕ́ТА..., БЕ́ТА-... — у складних словах означає стан речовини (напр. бета-залізо) або зв'язок з *бета-частинками* (напр. бета-радіоактивність).

БЕТАТРО́Н [від *бета...* і (*елек*)*трон*] — циклічний індукційний прискорювач електронів (до сотень мегаелектронвольтів). Застосовують під час ядерних досліджень, при *дефектоскопії*, в *медицині*.

БЕ́ТА-ЧАСТИ́НКИ (від *бета-*) — *електрони* й *позитрони*, що їх випускають атомні ядра деяких *радіоактивних* речовин.

БЕТЕ́ЛЬ (португ. betel, з малабарської) — 1) Кущова рослина родини перцевих, яку культивують у тропічній Азії заради пряного листя. 2) Суміш листків цієї рослини, насіння ареки та невеликої кількості негашеного вапна, що вживається для жування й збуджує нервову *систему*.

БЕШАМЕ́ЛЬ (франц. béchamel) — густий соус з яєць, молока або вершків та борошна для м'ясних і рибних страв. Від прізвища кухаря Бешамеля при дворі Людовіка XIV.

БЕШМЕ́Т (тюрк.) — чоловічий короткий стьобаний верхній одяг, поширений у татар і кавказьких народів.

Б'ЄФ (франц. bief) — частина водоймища, річки або каналу, що примикає до греблі, *шлюзу*.

БІ... (лат. bi..., від bis — двічі) — у складних словах означає подвоєння, напр.: *біметалізм, біплан*.

БІА́КС (від *бі...* і лат. axis — вісь) — феритовий *елемент* (див. *Ферит*) у деяких запам'ятовувальних пристроях обчислювальних машин.

БІАТЛО́Н (від *бі...* та грец. ἆθλον — змагання, боротьба) — спортивне зимове змагання з двоборства — лижної гонки на 20 км, поєднаної зі стрільбою з гвинтівки (лежачи і стоячи).

БІБЛІО... (від грец. βιβλίον — книга) — у складних словах відповідає поняттю "книга", напр.: *бібліографія*, бібліоман.

БІБЛІОГРА́ФІЯ (від *бібліо...* і *...графія*) — 1) Наука, що розробляє *методи* опису друкованих творів, складання їх покажчиків і оглядів для наукового й практичного використання. 2) Перелік книг, журналів і статей з певної галузі із зазначенням вихідних даних (місце і рік виходу, видавництво тощо); покажчик літератури.

БІБЛІОМА́НІЯ (від *бібліо...* і *...манія*) — пристрасть збирати книги.

БІБЛІОТЕ́КА (грец. βιβλιοθήκη, від βιβλίον — книга і θήκη — сховище) — 1) Зібрання книг. 2) *Публічний* заклад, що видає книги для читання, а також приміщення, де розміщено такий заклад.

БІБЛІОФІ́Л (від *бібліо...* і *...філ*) — той, хто цінує й збирає книги. Інша назва — к н и г о л ю б.

БІ́БЛІЯ (від грец. βιβλία — книги) — священна книга *християнства*, що містить виклад положень і *догм* християнської та іудейської (див. *Іудаїзм*) *релігій*. Складається з двох частин: Старого Завіту і Нового Завіту.

БІВУА́К, БІВА́К (франц. bivouac, від старонім. biwake — зовнішня варта) — привал, розташування військ на відпочинок поза населеним *пунктом*.

БІД (англ. bid) — пропозиція з боку покупця щодо конкретної ціни за товар.

БІДЕ́ (франц. bidet) — санітарно-гігієнічний пристрій для підмивання.

БІЄНА́ЛЕ (італ. biennale, букв. — дворічний) — культурно-мистецький захід, що відбувається з *інтервалом* два роки (напр.: виставки, кінофестивалі тощо).

БІЖУТЕ́РІЯ (франц. bijouterie — торгівля *ювелірними* виробами) — намисто, брошки, браслети та інші жіночі прикраси не з дорогоцінного каміння і *металів* (на відміну від ювелірних виробів).

БІЗА́НЬ (гол. bezaan) — остання щогла на вітрильнику, а також нижнє косе вітрило на ній.

БІ́ЗНЕС (англ. business, від busy — зайнятий; пожвавлений) — підприємницька діяльність, що дає прибуток.

БІ́ЗНЕС-КЛАС (від *бізнес* і клас) — місця підвищеної комфортності й *сервісу* в літаку.

БІЗНЕСМЕ́Н (англ. businessman) — ділок, *комерсант*, підприємець; той, хто робить *бізнес* на чому-небудь.

БІ́ЗНЕС-ПЛАН (від *бізнес* і план) — *програма* дій підприємства, підприємницької *операції*, яка вміщує відомості про підприємство,

товар, його виробництво, ринки збуту, *маркетинг* та *аналіз* ризиків; складається для визначення прибутковості від втілення програми, з метою залучення коштів для її *реалізації*.

БІКФО́РДІВ ш н у р — вогнепровідний повільно тліючий гніт з пороховим осердям, який приєднують до вибухового пристрою. Від прізвища англійського інженера У. Бікфорда.

БІЛАТЕРИ́ЗМ (англ. bilateral, від *бі*... та лат. lateralis — бічний) — *система* міжнародної торгівлі та виконання розрахунків між двома країнами на підставі укладених між ними прямих угод.

БІЛІРУБІ́Н (від лат. bilis — жовч і ruber — червоний) — один із жовчних *пігментів* жовтогарячого кольору. Виділяється з жовчю в кишечник. Вміст Б. у крові й сечі має діагностичне значення.

БІЛЛЬ (англ. bill, від лат. bulla — печатка, *документ* з печаткою) — у США, Великій Британії та ряді інших країн англосаксонської правової *системи* законопроект, що вноситься урядом або членом *парламенту*, а також назва деяких конституційних *актів*, напр. "Білль про права".

БІЛЛЬ-БРО́КЕР (англ. bill-broker) — *біржовий* посередник на *фондових* ринках у *операціях* з обліку та переобліку *векселів*.

БІЛО́Н (франц. billon) — 1) Низькопробне срібло, з якого карбують розмінну монету. 2) Неповноцінна розмінна металева монета, *номінальна* вартість якої перевищує вартість витраченого *металу* і карбування.

БІЛЬЙО́Н (франц. billion, від bis — двічі і million — *мільйон*) — число, що позначається одиницею з 9 нулями (10^9), тобто *мільярд*. У деяких країнах, напр. Німеччині, Б. називають число 10^{12}.

БІЛЬЯ́РД (франц. billard, від bille — кулька) — гра на спеціальному столі з кулями, які штовхають киями у отвори з сіткою, а також такий стіл.

БІМЕТА́ЛИ (від *бі*... та *метал*) — металевий матеріал з двох шарів різних металів або сплавів (напр., сталь і *алюміній*, алюміній і *титан*), які застосовуються в *електро-* і *радіотехніці*, приладобудуванні тощо.

БІМЕТАЛІ́ЗМ (від *бі*... та *метал*) — грошова *система*, при якій за двома металами (звичайно золотом і сріблом) законодавчо закріплюється роль міри вартості; монети обох металів виступають у грошовому обігу як рівноправні.

БІНА́РНИЙ (лат. binarius) — подвійний, двоїстий, який складається з двох частин; б - н е ч и с л е н н я — *система* числення, у якій всі числа записують за допомогою двох цифр, переважно 1 і 0.

БІ́НДЕР (англ. binder, від bind — зв'язувати, зобов'язувати) — попередня домовленість між страхувачем і страхувальником.

БІНО́КЛЬ (франц. binocle, від лат. bini — два і oculus — око) — оптичний прилад, що складається з двох з'єднаних зорових труб; призначений для огляду віддалених *об'єктів* обома очима.

БІНОКУЛЯ́РНИЙ (франц. binoculaire) — який стосується обох очей, призначений для обох очей; б. з і р — бачення двома очима.

БІНО́М (від *бі...* та *...ном*[1]) — *матем. алгебричний* вираз, який становить суму або різницю двох одночленів. Інша назва — д в о ч л е н.

БІО... (від грец. βίος — життя) — у складних словах відповідає поняттям "життя", "життєві процеси", "біологічний", напр.: *біологія*, біолокація.

БІОГЕНЕ́З (від *біо...* і *...генез*) — одна з *теорій* виникнення життя на Землі, за якою припускається, що зародки живих істот були занесені на Землю з інших небесних тіл.

БІОГЕНОСФЕ́РА (від *біо...*, грец. γένος — народження і *сфера*) — сфера виникнення життя; являє собою оболонку на *планетах*, у межах якої існують умови, сприятливі для розвитку *матерії*, аж до вищих її *форм*.

БІОГЕОГРА́ФІЯ (від *біо...* і *географія*) — наука про закономірності поширення й розподілу на земній кулі *біоценозів* та *організмів*, які їх утворюють.

БІОГЕОЦЕНО́З (від *біо...*, грец. γῆ — земля і *...ценоз*) — історично сформована на певній ділянці земної поверхні складна *система*, в якій на основі обміну речовин і *енергії* пов'язані живі *організми* (*біоценоз*) і середовище їхнього існування.

БІОГРА́ФІЯ (від *біо...* і *...графія*) — життєпис якої-небудь людини.

БІОЕНЕРГЕ́ТИКА (від *біо...* і енергетика) — наука, що вивчає *механізми* перетворення *енергії* в *процесах* життєдіяльності *організмів*.

...БІОЗ (від грец. βίωσις — життя, спосіб життя) — у складних словах відповідає поняттям "життя", "життєвий процес", напр.: анаеробіоз, *гіпобіоз*.

БІОІНЖЕНЕ́РІЯ (від *біо...* і франц. ingénier — виявляти винахідливість) — наука про конструювання й проектування технічних пристроїв, роботів, *маніпуляторів*, здатних функціонувати в умовах, непридатних для нормальної життєдіяльності *організму*.

БІОКАТА́ЛІЗ (від *біо...* і *каталіз*) — прискорення або гальмування *хімічних реакцій*, які відбуваються в *організмі* за допомогою *ферментів*.

БІОКІБЕРНЕ́ТИКА (від *біо...* і *кібернетика*) — напрям кібернетики, що вивчає закони зберігання, переробки й передавання *інформації* в біологічних *системах*.

БІОЛО́ГІЯ (від *біо...* і *...логія*) — *комплекс* наук про живу природу, основним завданням яких є пізнання суті, походження, різноманітності та розвитку життя.

БІОМА́СА (від *біо...* і *маса*) — кількість особин виду, групи видів або угруповання в цілому, що припадає на одиницю поверхні або об'єму певного місцеперебування або цілої *біосфери*.

БІОМЕТЕОРОЛО́ГІЯ (від *біо...* і *метеорологія*) — розділ метеорології, що вивчає вплив погоди на живі *організми*, зокрема на організм людини.

БІОМЕ́ТРІЯ (від *біо...* і *...метрія*) — наука про застосування *методів математики* до явищ живої природи.

БІО́НІКА [від *біо*(*логія*) і (*електро*)*ніка*] — наука, що вивчає можливості створення машин, приладів, *механізмів* тощо шляхом моделювання будови і функціонування живих *організмів*.

БІОНО́МІЯ (від *біо...* і *...номія*) — галузь *біології*, що вивчає загальні *проблеми систематики*, закономірності видоутворення і формування в *процесі еволюції* вищих систематичних груп.

БІО́НТ [від грец. βιών (βιόντος) — який живе] — окремо взятий *організм* (*індивід*), що в ході *еволюції* пристосувався до проживання у певному середовищі (*біотипі*).

...БІОНТИ [від грец. βιών (βιόντος) — який живе] — у складних словах означає "живі *організми*", напр.: *батибіонти*, галобіонти.

БІОПСІ́Я (від *біо...* і грец. ὄψις — вид, розгляд) — вирізання шматочків тканини хворого для лабораторного дослідження.

БІОРИ́ТМИ (від *біо..* і *ритм*) — циклічні зміни *інтенсивності* перебігу *фізіологічних* та психічних *процесів*, що дозволяють *організму* пристосовуватися до циклічних змін навколишнього середовища.

БІОСИ́НТЕЗ (від *біо...* і *синтез*) — *процес* утворення *органічної* речовини в живих *організмах* або штучних умовах під дією *ферментів*.

БІОСТИМУЛЯ́ТОРИ (від *біо...* і стимулятори) — біологічно *активні* речовини, що за певних умов утворюються в тканинах тварин та рослин, прискорюють або підсилюють певні біологічні *процеси* і *функції*.

БІОСФЕ́РА (від *біо...* і *сфера*) — оболонка Землі, яку заселяють живі *організми*.

БІО́ТА (від грец. βιοτή — життя) — сукупність рослин і тварин, об'єднаних спільним *регіоном* поширення.

БІОТИ́П (від *біо...* і *тип*) — група особин у межах *популяції*, що відзначаються однаковим *генотипом* і схожим *фенотипом*.

БІОТРО́Н (від *біо...* і грец. θρόνος — місцеперебування) — камера зі штучним кліматом для живих *організмів*.

БІОХІ́МІЯ (від *біо...* і *хімія*) — наука, яка вивчає хімічний склад живих істот і хімічні *процеси*, пов'язані з їхньою життєдіяльністю.

БІОЦЕНО́З (від *біо...* і *...ценоз*) — історично складена сукупність рослин, тварин і *мікроорганізмів*, що населяють *територію* з більшменш однаковими умовами існування. Інша назва — ц е н о з.

БІОЦИ́КЛ (від *біо...* і *цикл*) — найвища одиниця розчленування *біосфери*. Виділяють три Б.: суходіл, море, внутрішні водойми.

БІПАТРИ́ДИ [від *бі...* та грец. πατρίς (πατρίδις) — батьківщина] — особи, які одночасно мають громадянство двох або більше держав.
БІПЛА́Н (від *бі...* та *...план*) — літак з двома несучими (одна над одною) площинами крил.
БІ́РЖА (гол. beurs, нім. Börse, від франц. bourse — гаманець) — 1) Установа для оформлення фінансових і комерційних угод щодо продажу товарів (товарна б., б. нерухомості), цінних паперів та *валюти* (*фондова* б., валютна б.). 2) Б. п р а ц і — установа, що допомагає у працевлаштуванні.
БІ́РЖОВИЙ (від *біржа*) — який стосується біржі, бірж; б - в а к р и з а — масовий розпродаж цінних паперів на *фондовій* біржі при падінні вартості *акцій*; б. б у м — ажіотажне пожвавлення на ринку, зумовлене різкими змінами *кон'юнктури*, попиту та пропозицій, *курсу валюти* та цінних паперів.
БІРЮЗА́ (тур. pirüzä, від перс. пірозе) — *мінерал* класу *фосфатів* переважно блакитного або зеленуватого кольору. Дорогоцінний камінь.
БІС (франц. bis, від лат. bis — двічі) — вигук захоплення, яким публіка на виставі, концерті тощо просить повторити виступ (пор. *браво*).
БІСЕКСУАЛІ́ЗМ (від *бі...* та лат. sexus — стать) — 1) Наявність у особини однієї статі статевих ознак іншої статі. Інша назва — а н д р о г і н і я. 2) Статевий потяг до осіб як протилежної, так і своєї статі. Інша назва — б і с е к с у а л ь н і с т ь.
БІСЕКТРИ́СА [франц. bissectrice, від лат. bissectix (bissectricis) — та, що ділить, розтинає надвоє] — пряма, що проходить через вершину кута і ділить його на дві однакові частини.
БІСТРО́ (франц. bistro, від російського быстро — швидко) — невеликий ресторан, закусочна. Назву, що виникла під кінець війни 1812 р., пов'язують із вимогами російських військових до французьких ресторанторів про швидке обслуговування.
БІТ (від англ. binary — двійковий і digit — знак, цифра) — 1) Одиниця вимірювання кількості *інформації* в двійковій *системі*. 2) *Елемент* кодового набору.
БІТЛЗ (англ. beatles, від beat — бити) — англійський вокально-інструментальний *квартет*, що стояв біля витоків сучасної *поп-музики*. Для *композицій* Б. характерне поєднання *мотивів* європейського та індійського *фольклору*. Назва іноді трактується за співзвучністю як "жуки" (англ. beetles).
БІ́ТНИК (від англ. beat — бити, розбивати) — учасник стихійного анархічно-бунтарського руху молоді у 50—70-х роках 20 ст.
БІ́ТУМИ (від лат. bitumen — смола) — природні (нафта, *озокерит*, асфальт) або штучно одержані (*продукти* переробки нафти й кам'яного вугілля) тверді пластичні або в'язкі суміші вуглеводнів та їхніх похідних. Застосовують здебільшого у будівництві шляхів, у виробництві покрівельних, гідроізоляційних матеріалів.

БІФУРКА́ЦІЯ (від лат. bifurcus — роздвоєний) — 1) Поділ трубчастого *органа* (напр. *трахеї*) на два відгалуження однакового перерізу. 2) Поділ течії річки на два відгалуження, що впадають у різні *басейни*. 3) Поділ старших класів середньої школи на два потоки (напр., *гуманітарний* і природничо-математичний).

БІФШТЕ́КС (англ. beefsteaks, букв. — шматки яловичини) — страва у вигляді підсмаженого шматка яловичини (вирізки) або рубленої яловичини, сформованої в круглу або овальну *порцію*.

БІХЕВІОРИ́ЗМ (англ. behaviorism, від behaviour — поведінка) — напрям у *психології*, для якого предмет психології — не свідомість, а поведінка людей, *механічна реакція* у відповідь на зовнішні подразнення.

БЛАДХА́УНД (від англ. bloodhound — шукач) — порода гончих собак з гострим нюхом, які беруть участь у полюванні зграєю, а також собака цієї породи.

БЛАНМАНЖЕ́ (франц. blanc-manger, від blanc — білий і manger — їсти, букв. — біла їжа) — *желе* з вершків, цукру і *желатину*.

БЛАНШУВА́ННЯ (від франц. blanchir — білити, мити, поливати окропом) — 1) Швидка обробка плодів, овочів гарячою водою або парою, переважно при *консервуванні*. 2) При обробці шкур — видалення залишків підшкірної клітковини.

БЛАСТЕ́МА (від грец. βλάστημα — паросток, зав'язь) — 1) Будь-яка частина живої тканини, здатна до новоутворень. 2) Скупчення однорідних клітин на рановій поверхні *органа*, частина якого була ампутована.

...БЛАСТИ (від грец. βλαστός — пагін, зародок) — у складних словах означає "зародок", напр. остеобласти.

БЛАСТО... (від грец. βλαστός — паросток) — у складних словах відповідає поняттям "зародок", "паросток", напр.: бластоміцети, бластоциста.

БЛЕ́ЙЗЕР (від англ. blazer, від blaze— блищати, яскравіти) — приталений піджак спортивного крою, переважно яскравого кольору.

БЛЕ́НДА (нім. Blende) — пристрій, яким захищають *об'єктив кіно-* або фотоапарата від бічних променів світла.

БЛЕФ (англ. bluff, букв. — обман) — 1) Прийом у грі в *покер*, коли гравець з поганими *шансами* робить вигляд, ніби має виграшні карти. 2) Переносно — вигадка, розрахована на залякування, введення в оману когось, перебільшення свого значення у чомусь.

БЛІНДА́Ж (франц. blindage, від blinder — покривати заслоном) — оборонна споруда з міцним покриттям для захисту бійців від вогню противника.

БЛІЦ (від нім. Blitz, букв. — блискавка) — 1) Лампа з короткочасним дуже сильним спалахом, яка використовується при фотографуванні. 2) Те саме, що й *бліцтурнір*.

БЛІЦКРИ́Г (нім. Blitzkrieg — блискавична війна) — *теорія* ведення війни, розрахована на *капітуляцію* противника в найкоротші тер-

міни внаслідок несподіваного нападу і швидкого просування в глиб країни. Основа воєнної *доктрини* німецького *мілітаризму* у Першій та Другій світових війнах.

БЛІЦТУРНІР (від нім. Blitz — блискавка і *турнір*) — вид спортивного змагання (переважно в *шахи*, шашки) за скороченим часом, відведеним на *партії*.

БЛОК [1] (англ. block) — 1) Підйомний *механізм* у *формі* колеса з жолобком по околу для *троса* чи каната. 2) Вузол машини, механізму з кількох однакових частин, напр., б. *циліндрів* у двигуні внутрішнього згоряння. 3) Камінь (бетонний, керамічний) великих розмірів для будівництва або дорожніх покриттів. 4) Конструктивний монтажний *елемент*. 5) Пака, що містить кілька пакунків, напр. б. цигарок.

БЛОК [2] (англ. block, франц. bloc) — угода, союз між державами, *партіями*, угрупованнями для спільних дій.

БЛОКА́ДА (англ. blockade) — 1) Військова, політична або економічна ізоляція якоїсь держави (або частини її, групи держав, їхніх збройних сил), насильницьке порушення її зовнішніх зв'язків з метою примусити виконати певні вимоги. 2) Оточення військ противника, частини *території* з метою припинення їхніх зв'язків із зовнішнім світом. 3) *мед.* Виключення *функцій* якого-небудь *органа* або *системи* в *організмі*.

БЛОКГА́УЗ (нім. Blockhaus, від Block — *блок* [1] і Haus — будинок) — бойова споруда, пристосована для ведення кругового кулеметного і артилерійського вогню.

БЛОКЕ́ЙДЖ (англ. block-agio, від *блок* [2] і *ажіо*) — знижка вартості цінних паперів за умови купівлі великим пакетом (блоком).

БЛЮЗ (англ. blues, від blue devils — *меланхолія*, журба) — 1) Пісня або танець американських негрів, що виконується в повільному *темпі*. 2) Повільний парний бальний танець.

БЛЮ́МІНГ (англ. blooming) — потужний прокатний стан для обтискання важких (до 12 т і більше) сталевих зливків.

БОА́ (лат. boa) — 1) Велика (завдовжки до 4 м) змія родини удавових, яка живе в тропічних лісах Америки. 2) Жіночий шарф з хутра або пір'я.

БОБІ́НА (франц. bobine — котушка) — барабан або котушка, на які навивають пряжу, нитки, канат, дріт, паперові та інші стрічки тощо.

БОБСЛЕ́Й (англ. bobsleigh) — вид спорту, швидкісний спуск по крижаному жолобу з *віражами* на керованих санях.

БОГДИХА́Н (від монг. богда — святий, небесний і *хан*) — *титул* китайських *імператорів*.

БОГЕ́МА (франц. bohème, букв. — циганщина) — назва середовища суспільства переважно з акторів, музикантів, художників, *поетів*, що ведуть легковажний спосіб життя, а також такого способу життя.

БОД (франц. baud) — 1) Одиниця швидкості телеграфування. За ім'ям французького винахідника Бодо (1845—1903). 2) Одиниця швидкості передавання *інформації*. 1 Б. дорівнює передаванню 1 *біта інформації* за 1 с.

БОДИБІ́ЛДИНГ (від англ. body-building — будівництво тіла) — *система* фізичних вправ для розвитку м'язів з використанням різноманітних тягарів (*гантелей*, гир, *штанги* тощо). Інша назва — *культуризм*.

БОДРЮ́Ш (франц. baudruche) — газонепроникна плівка, виготовлена з кишок тварин. Використовували для виготовлення газових балонів *дирижабля*.

БОЙ (англ. boy — хлопчик) — у деяких країнах хлопчик-розсильний у готелі, на пароплаві; слуга-тубілець у *колоніях*.

БОЙКО́Т (англ. boycott) — 1) Спосіб політичної або економічної боротьби, що полягає в повній або частковій відмові від зносин з певною особою, організацією, державою, від участі в тих або інших організаціях, *органах* тощо. Від прізвища управителя маєтку Ч.-К. Бойкота, до якого в 1880 р. вперше в історії ірландські орендарі застосували цей захід. 2) Відмова, утримання населення від участі у виборах до представницьких установ.

БО́ЙЛЕР (від англ. boiler — котел, кип'ятильник) — пристрій для нагрівання води парою, що проходить по змієвику або трубах всередині наповненого водою *резервуара*.

БОЙСКА́УТ (англ. boy-scout, від boy — хлопчик і scout — розвідник) — член організації підлітків, спрямованої на виховання сили духу, гартування тіла.

БОКС [1] (від англ. box — удар) — 1) Бій двох спортсменів у спеціальних шкіряних рукавицях на *рингу* за певними правилами. 2) Чоловіча коротка зачіска. Від стрижки для змагання *боксерів*.

БОКС [2] (від англ. box — коробка, відділення) — 1) Герметична або ізольована камера для роботи з *мікроорганізмами, радіоактивними* речовинами тощо. 2) Відділення в гаражах, промислових приміщеннях для *автомобілів*, дослідних установок тощо. 3) Відокремлена палата в лікарнях або *клініках* для ізоляції інфекційних хворих.

БОКСЕ́Р (англ. boxer) — 1) Спортсмен, що займається *боксом*. 2) Порода короткошерстих службових собак з округлою мордою, а також собака цієї породи. Інша назва — німецький бульдог.

БОКСИ́Т — осадова або елювіальна (див. *Елювій*) гірська порода, що складається в основному з гідрооксиду *алюмінію*, а також оксиду заліза та різних домішок. Основна руда алюмінію. Від назви місцевості Бо на півдні Франції.

БОЛЕРО́ (ісп. bolero) — 1) Старовинний іспанський народний танець у супроводі співу і *кастаньєт*. 2) Коротка безрукавка, за походженням — частина іспанського народного костюма.

БОЛІ́Д [від грец. βολίς (βολίδος) — метальний спис] — великий *метеор* з яскравим довгим хвостом.

БОЛЬВЕ́РК (нім. Bollwerk — опора) — тонка підпорна стінка, що запобігає сповзанню ґрунту у воду.

БОМБА́РДА (франц. bombarde) — 1) Гармата 14—16 ст., що стріляла кам'яними ядрами. 2) Двощогловий вітрильник з *мортирами*. 3) Басова труба в *орга́ні*.

БОМБАРДИ́Р (нім. Bombardier, від франц. bombardier) — 1) Солдатський чин в *артилерії* в *армії* царської Росії, а також солдат артилерії. 2) Жук родини жужелицевих, який у разі небезпеки викидає рідину, що начебто вибухає в повітрі. Інша назва — г а р м а ш. 3) Переносно — гравець, який у командних спортивних іграх забиває багато голів.

БОМО́НД (франц. beau monde — "вищий світ") — 1) Верхівка аристократичних і буржуазних кіл. 2) Переносно — про групу керівників, визначних діячів у якій-небудь галузі (напр. спортивний б.).

БОН (гол. boom, букв. — колода) — 1) Плавучі загородження для захисту *гаваней, портів* та інших морських *об'єктів* від проникнення кораблів, мін, *торпед* противника. 2) Плот, до якого швартують невеликі судна.

БОНБОНЬЄ́РКА (франц. bonbonnière, від bonbon — цукерка) — оздоблена коробка для цукерок, а також набору *парфумерії*.

БОНВІВА́Н (франц. bon vivant, букв. — той, хто добре живе) — особа, яка живе собі на втіху, заможно та безтурботно; гульвіса.

БОНД (англ. bond — *облігація*) — 1) *Гарантія*, застава, порука. 2) Розписка, боргове зобов'язання. 3) Облігація, яка не дає права власності, а тільки гарантує фіксований дохід.

БО́НЗА (франц. bonze, від япон. бодзу — священик) — 1) Європейська назва буддійськогоченця. 2) Переносно — пихатий, зарозумілий чиновник.

БО́НИ (франц. bon — талон, *чек*, від лат. bonus — добрий, зручний) — 1) Кредитні *документи*, власник яких може одержати позначену на них грошову суму або інші цінності; *сурогат* паперових грошей. 2) Тимчасові паперові гроші, що їх випускають місцеві власті або установи. 3) Паперові гроші, що вийшли з обігу; предмет колекціонування.

БОНІТУВА́ННЯ (від лат. bonitas — доброякісність) — оцінка сільськогосподарських якостей худоби та ґрунтів для їх продуктивнішого використання.

БОНІФІКА́ЦІЯ (франц. bonification, від лат. bonifico — поліпшую) — доплата до ціни товару, якщо його *фактична* якість вища за передбачену договором, *стандартом* або технічними умовами.

БО́ННА (від франц. bonne — служниця, нянька) — іноземка-вихователька маленьких дітей у буржуазних або дворянських сім'ях.

БОНТО́Н (франц. bon ton — добрі манери) — світська чемність, вишуканість поведінки.
БО́НУС (від лат. bonus — добрий, зручний) — 1) Додаткова винагорода, *премія*. 2) Додаткова знижка, що надається продавцем за умовами угоди.
БОР [1] (від араб. борак — *селітра*) — хімічний *елемент, символ* B, ат. н. 5; речовина сірувато-чорного кольору. Застосовують Б. та його сполуки в металургії, ядерній *техніці, медицині.*
БОР [2] (нім. Bohre) — сталеве свердло. Застосовують у *стоматології.*
БО́РА́ (італ. bora, від грец. βορέας — північний вітер) — сильний холодний поривчастий вітер у приморських місцевостях, який дме взимку із схилів гір.
БОРДЕРО́ (франц. bordereau) — 1) Виписка з бухгалтерських *документів*, рахунків. 2) Опис реалізованих цінних паперів.
БОРДО́ — сорт червоного виноградного вина. Від назви містечка Бордо, де почали виробляти цей сорт.
БОРДЮ́Р (франц. bordure, від bord — край, межа) — 1) Смужка, що облямовує малюнок, *текст*, край шпалер тощо. 2) Низький *бар'єр*, що відокремлює проїзну частину дороги або вулиці від узбіч, тротуарів. 3) Смуга зелених насаджень обабіч доріжки, по краях майданчиків тощо.
БОРЕ́Й (грец. Βορέας) — 1) У давньогрецькій *міфології* бог північного вітру. 2) Північний вітер; поривчастий холодний вітер.
БОРМАШИ́НА (нім. Bohrmaschine) — стоматологічний *апарат*, в який вставляється *бор* [2] або інші *інструменти*, щоб на великій швидкості обробляти хворий зуб або зубні *протези.*
БОРТ (гол. boort) — непридатні для огранювання сірі або чорні *алмази* з *дефектами*, а також неправильної *форми* зростки алмазів, які використовують для технічних цілей.
БОРШТА́НГА (нім. Bohrstange, від Bohr(er) — свердло і Stange — стрижень) — металорізальний *інструмент* для розточування отворів на токарних і розточувальних верстатах.
БОСАНО́ВА (португ. bossa-nova, букв. — нове захоплення) — 1) Латиноамериканський танцювальний *ритм*, покладений в основу багатьох музичних творів. 2) Парний бальний танець, схожий на *самбу.*
БОСТО́Н — 1) Високоякісна вовняна тканина. 2) Повільний парний бальний танець у *ритмі* вальсу з широким кроком на початку *такту.* Інша назва — в а л ь с - б о с т о н. 3) Різновид картярської гри. Від назви американського м. Бостон.
БОТА́НІКА (грец. βοτανικός — який стосується трав, від βοτάνη — трава, пасовисько) — наука про рослини. Вивчає будову, *систематику* рослин, їх взаємодію із зовнішнім середовищем, поширення тощо.
БОТУЛІ́ЗМ (франц. botulisme, від лат. botulus — кишка, ковбаса) — тяжка інфекційна хвороба, спричинювана отруєнням м'ясом, ри-

бою та деякими іншими харчовими продуктами, зараженими *бактеріями*.

БОТФО́РТИ (франц. bottes fortes) — чоботи з високими розширеними у верхній частині халявами.

БО́ЦМАН (гол. bootsman, від boot — човен і man — людина) — старшина на судні, безпосередній начальник палубної команди.

БРА (франц. bras, букв. — рука) настінний світильник.

БРАВА́ДА (франц. bravade, від brave — сміливий) — показна хоробрість, нехтування небезпекою.

БРАВІ́СИМО (італ. bravissimo — якнайкраще) — вигук, що виражає найвищий ступінь схвалення, захоплення грою *артистів*, музикантів тощо.

БРА́ВО (італ. bravo — відмінно) — вигук, що виражає схвалення, захоплення, заохочення (пор. *біс*).

БРАВУ́РНИЙ (від франц. bravoure — мужність, хоробрість) — про музику, музичний твір — гучний, бадьорий, урочистий.

БРАДЗО́Т (від норв. brad — раптовий і sott — хвороба) — інфекційна хвороба овець, що часто призводить до їх масової загибелі.

БРАДИКАРДІ́Я (від грец. βραδύς — повільний і ...*кардія*) — вид *аритмії*, сповільнений *ритм* серцевих скорочень. Протилежне — *тахікардія*. Іноді Б. — *фізіологічне* явище, здебільшого — ознака захворювання. Інша назва — б р а х і к а р д і я.

БРАДИТЕЛІ́Я (від грец. βραδύς — повільний і τέλος — завершення, результат, мета) — повільність *еволюційного процесу* в окремих *систематичних* групах *організмів*.

БРАКЕРА́Ж (від старонім. brack — вада) — виявлення браку і перевірка відповідності *продукції стандартам* або технічним умовам.

БРАКОНЬЄ́Р (франц. braconnier) — особа, що займається полюванням і рибною ловлею в недозволених місцях, недозволеними знаряддями, у заборонений час, відстрілом і виловлюванням тих видів тварин, птахів, риб, що їх за законодавством заборонено здобувати.

БРА́МА див. *Брахма*.

БРАМА́Н, БРАМІ́Н див. *Брахман*.

БРАМСЕ́ЛЬ (гол. bramzeil) — вітрило третього ярусу вітрильного судна.

БРАНДВА́ХТА (від гол. brandwacht, з brand — вогонь і wacht — охорона) — 1) Сторожове судно, поставлене біля входу на *рейд* [1], яке регулює рух кораблів, наглядає за виконанням судноплавних, карантинних та митних правил. 2) Несамохідне судно, на якому живе екіпаж земснарядів, водолазної *станції* тощо або яке є складом. 3) Пост на судні або на березі для нагляду за пожежною безпекою в *порту*.

БРАНДМА́УЕР (нім. Brandmauer, від Brand — пожежа і Mauer — стіна).— вогнестійка *капітальна* стіна, що запобігає поширенню пожежі.

БРАНДСПО́ЙТ (гол. brandspuit — пожежна *помпа*) — 1) Металевий наконечник гнучкого пожежного *шланга*. 2) Переносна ручна *помпа* на суднах для миття палуб, накачування води тощо.

БРА́УНІНГ — *система автоматичної* вогнепальної нарізної зброї (*пістолет*, кулемет тощо). Від прізвища американського конструктора Д. Браунінга (1855—1926).

БРАХІОЗА́ВР (від грец. βραχίων — передня лапа і ...*завр*) — велетенський *динозавр* з довгими передніми кінцівками і шиєю, що жив у *мезозойську еру*.

БРА́ХМА, БРА́МА (санскр., букв. — хвала) — один з найвищих (поряд з *Шівою* і *Вішну*) богів у *брахманізмі* й *індуїзмі*, бог-творець.

БРАХМА́Н, БРАМА́Н, БРАМІ́Н (санскр. — молитва) — 1) В індійській ідеалістичній *філософії* — безособовий божественний *Абсолют*, який лежить в основі всіх речей; "світова душа". 2) Жрець, представник однієї з чотирьох вищих *каст* в Індії.

БРАХМАНІ́ЗМ (англ. Brahmanism, від *брахман*) — *релігія* раннього рабовласницького суспільства в Індії, що склалася в 1-й половині 1-го тис. до н. е. як розвиток *ведизму*.

БРА́ШПИЛЬ (гол. braadspil) — ручна, *електрична* або парова лебідка на судні, якою вибирають якір, *троси*.

БРЕГЕ́Т — кишеньковий годинник, що відбивав години та їхні частини і показував числа місяця. Від прізвища французького годинникаря Бреге (1747—1823).

БРЕ́КЧІЯ (італ. breccia, букв. пролом) — великоуламкова зцементована гірська порода.

БРЕЛО́К (франц. breloque) — прикраса, що її підвішують на ланцюжку біля годинника, ключів, браслета.

БРЕ́МСБЕРГ (нім. Bremsberg, від Bremse — гальмо і Berg — гора) — 1) Пристрій для спускання вантажів у вагонетках похилою колією за допомогою канатної передачі. 2) Похила гірнича виробка, що не виходить безпосередньо на поверхню, обладнана *механічними* пристроями для спускання вантажів.

БРЕТЕ́Р (франц. bretteur, від brette — шпага) — людина, що шукає найменшого приводу для *дуелі*. Інша назва — д у е л я н т.

БРИГ (англ. brig, від італ. brigantino — *бригантина*) — військове або торгове судно 18—19 ст. з прямими вітрилами на обох щоглах.

БРИГАНТИ́НА (франц. brigantine, італ. brigantino, від brigante — розбійник) — двощоглове судно з прямими вітрилами на передній щоглі й косими — на задній.

БРИДЖ (англ. bridge) — картярська гра; прирівняна до спортивних ігор через велику комбінаційну складність.

БРИ́ДЖІ (англ. breeches) — брюки для верхової їзди, які щільно облягають ноги нижче колін і носяться з чобітьми.

БРИЗ (франц. brise) — легкий вітер, що виникає через неоднакове нагрівання суші й моря: вдень дме з моря на сушу (морський б.), вночі — з суші на море (береговий б.).

БРИЗА́НТНИЙ (франц. brisant, від briser — ламати, трощити) — здатний розтрощувати, вибуховий; б. с н а р я д — артилерійський снаряд, що дає під час вибуху велику кількість осколків.
БРИКЕ́Т (франц. briquette, від brique — цеглина) — спресована з якогось матеріалу цеглина або плитка, напр.: вугілля в б-тах, б. морозива.
БРИЛЬЯ́НТ (франц. brillant — блискучий) — чистий прозорий *алмаз*, штучно огранений у *формі* двох зрізаних багатогранних *пірамід*, складених основами. Дорогоцінний камінь.
БРИСТО́ЛЬ — картон, виготовлений склеюванням аркушів паперу високих сортів. Від назви англійського м. Бристоль.
БРИ́ФІНГ (англ. briefing — інструктаж, від brief — короткий, стислий) — коротка *прес-конференція*, на якій викладається *позиція* уряду з *актуальних* питань поточної *політики*.
БРО́ЙЛЕРИ (англ. broilers, від broil — смажити, пекти) — м'ясні курчата у віці 60—70 діб.
БРОКА́Т (нім. Brokat — парча, від італ. broccato, з лат. brocchus — виступний, опуклий) — гаптована або тканa золотом чи сріблом шовкова тканина.
БРО́КЕР (англ. broker, від broke — займатися маклерством) — посередник під час укладання різних угод на *біржі*, який спеціалізується з певних видів товарів чи послуг.
БРО́КОЛІ (італ. broccolo) — підвид цвітної капусти з суцвіттям зеленого кольору.
БРОМ (від грец. βρῶμος — сморід) — хімічний *елемент, символ* Br, ат. н. 35; червоно-бура рідина з різким запахом. Б. і його сполуки застосовують у *фотографії, медицині*, виробництві барвників тощо.
БРО́НЗА (франц. bronze, від італ. bronzo) — 1) Сплав міді з оловом та іншими *металами*. 2) Вироби з цього сплаву.
БРО́НХИ (від грец. βρόγχος — дихальне горло, *трахея*) — розгалуження дихального горла у вищих хребетних, тварин і людини, по якому повітря надходить у легені.
БРОНХІ́Т — запалення слизової оболонки *бронхів*.
БРОШУ́РА (франц. brochure) — невелика (до 48 сторінок) книга в паперовій обкладинці, звичайно суспільно-політичного або науково-популярного характеру.
БРУДЕРША́ФТ (від нім. Brüderschaft — братство) — випити Б. або на Б. — тісно сплівши руки з келихами, одночасно випити вино на знак дружби й відтоді звертатися один до одного на "ти".
БРУ́СТВЕР (нім. Brustwehr, від Brust — груди і Wehr — захист) — 1) Невеликий земляний насип для захисту бійців від ворожого вогню й зручнішої стрільби з шанця, *траншеї*. 2) На військовому кораблі *вертикальне* броньове прикриття, встановлене біля основ башт або труб.
БРУ́ТТО (італ. brutto, букв. — грубий, брудний) — вага товару з упаковкою (тарою). Див. також *Нетто*.

БРУЦЕЛЬО́З — *хронічна* інфекційна хвороба тварин і людини, яку спричинюють *мікроорганізми* роду бруцела. Від прізвища англійського бактеріолога Д. Брюса (1855—1931), який відкрив збудника цієї хвороби.

БУБО́Н (від грец. βουβών — пах) — запалення *лімфатичних* вузлів (здебільшого пахових та шийних).

БУ́ГЕЛЬ (від нім. Bügel — скоба, дуга) — 1) Металеве кільце, надіте на верхній кінець палі для запобігання руйнуванню її при забиванні. 2) Металеве кільце на щоглі корабля для кріплення снастей. 3) Дуга струмоприймача електровоза, *тролейбуса, трамвая* тощо.

БУ́ДДА (санскр. Буддха, букв. — просвітлений) — ім'я, якого був удостоєний засновник *буддизму* Сіддхартха Гаутама (6 ст. до н. е.).

БУДДИ́ЗМ (англ. budhism, від санскр. Буддха — просвітлений) — одна з трьох світових *релігій* (поряд з *християнством* та *ісламом*). Виник у Давній Індії в 6—5 ст. до н. е. Поширений у Бірмі, Таїланді, Японії, Лаосі, Камбоджі, Шрі-Ланці, Китаї, Монголії. Див. також *Ламаїзм*.

БУДУА́Р (франц. boudoir, від bouder — сердитися) — 1) Жіноча вітальня в багатому домі. 2) *Інтер'єр* такої кімнати.

БУ́ЄР (гол. boeier) — човен чи платформа з вітрилами, встановлені на ковзани або колеса, для пересування по кризі чи суші з рівним *рельєфом*.

БУЙ (гол. boei) — сигнальний поплавець, яким позначають небезпечні для судноплавства місця, зону купання тощо.

БУКІНІ́СТ (франц. bouquiniste, від bouquin — стара книга) — торгівець держаними, рідкісними та старовинними книгами.

БУКЛЕ́Т (від франц. bouclette — кільце) — неперіодичне видання у вигляді паралельно складених непереплетених аркушів, які розгортаються на зразок *ширми*. У вигляді Б. випускають путівники, дитячу літературу тощо.

БУКМЕ́КЕР (англ. book-maker, від book — записувати і maker — *агент*) — особа, яка приймає застави при укладенні *парі* на кінних змаганнях.

БУКО́ЛІКА (від грец. βουκολικός — пасторальний, сільський) — жанр античної *поезії*; змальовує життя пастухів (пор. *ідилія, пасторалъ*) на лоні природи.

БУ́КСА (нім. Buchse) — металева закрита коробка з підшипником, який спирається на шийку локомотивної або вагонної осі.

БУКСИ́Р (від гол. boegseren — тягти) — 1) Самохідне судно, яке тягне або штовхає плавучий засіб (баржу, док, кран і т. ін.). 2) *Трос* для буксирування.

БУЛА́Т (перс. пулад — криця) — вуглецева лита сталь, своєрідна за *структурою* й візерунком поверхні. Відзначається високою твердістю й пружністю.

БУЛЕ́Т (англ. bullet — куля) — цінний папір, погашення якого відбувається одномоментно у чітко визначений *термін*.

БУЛІМІ́Я (від грец. βοῦς — бик, віл і λιμός — голод) — відчуття нестерпного голоду у вигляді нападів з різкою слабістю, іноді запамороченням внаслідок деяких нервових хвороб, захворювань *залоз* внутрішньої *секреції*.

БУЛЬ — *стиль* французьких меблів 17—18 ст. з *інкрустаціями* з міді або бронзи. Від прізвища французького мебляра при дворі Людовіка XIV А.-Ш. Буля.

БУЛЬВА́Р (франц. boulevard, від гол. bolwerk — кріпосний вал) — широка *алея* на міській вулиці, звичайно посередині її, а також сама вулиця з такою алеєю.

БУЛЬВА́РНА л і т е р а т у р а — антихудожні літературні твори з легким цікавим *сюжетом*, розраховані на невибагливий смак.

БУЛЬДО́ГИ (англ. bulldogs, від bull — бик і dog — собака) — група порід службових собак з округлою мордою й широким тулубом, а також собаки цих порід.

БУЛЬДО́ЗЕР (англ. bulldozer) — гусеничний або колісний трактор чи тягач із навісним робочим *органом* — відвалом (щитом), призначений для переміщення ґрунту на невеликі віддалі.

БУЛЬТЕР'Є́Р (англ. bull terrier, від bull — бик і *тер'єр*) — порода собак, отримана шляхом схрещування *бульдога* і білого англійського тер'єра, а також собака цієї породи. Використовують у собачих боях, для захисту оселі й господаря.

БУМ (англ. boom, букв. — шум, галас) — 1) Короткочасне піднесення промисловості й торгівлі. 2) Переносно — надмірне, необгрунтоване (штучно створюване) пожвавлення навколо будь-якого заходу, події, діяча; галас, *сенсація*.

БУМЕРА́НГ (англ. boomerang, з австрал. мов) — 1) Бойове й мисливське знаряддя у Стародавньому Єгипті, Південній Індії, Південно-Східній Азії, у корінних жителів Австралії у вигляді серповидної або прямої дерев'яної метальної палиці. Деякі види Б., описавши замкнену криву, повертаються до метальника. 2) Переносно — ворожі дії, що обертаються проти того, хто їх ініціює.

БУ́НГАЛО (англ. bungalow, від інд. бангла — дім) — легка заміська будівля з верандами; селянський будинок у жарких країнах, переважно в Індії, Малайї.

БУНДЕСВЕ́Р (нім. Bundeswehr, від Bund — союз і Wehr — захист) — збройні сили Німеччини.

БУ́НДЕСРА́Т (нім. Bundesrat, від Bund — союз і Rat — рада) — *орган* представництва земель у Німеччині.

БУНДЕСТА́Г (нім. Bundestag, від Bund — союз і Tag — день) — *парламент* Німеччини.

БУ́НКЕР (англ. bunker, нім. Bunker, букв. — сховище) — 1) Вмістище, *резервуар* для рідких і сипких матеріалів. 2) Спеціально облад-

нане підземне сховище, укриття від бомбардувань. 3) Скринька для зерна на *елеваторі*, в комбайні.

БУРА́ (від араб. борак — селітра) — натрієва сіль борної кислоти, безбарвні кристали. Застосовують під час зварювання й паяння *металів*, виготовлення *емалей*, як антисептичний (див. *Антисептика*) засіб.

БУРГОМІ́СТР (нім. Bürgermeister) — голова міського самоврядування в деяких країнах.

БУРДЮ́К (тюрк.) — мішок із шкури тварини (кози, коня) для зберігання вина, *кумису* та ін. Надутий Б. використовувався і як плавучий засіб.

БУРЖУАЗІ́Я (франц. bourgeoisie, від лат. burgus — укріплене місто) — панівний клас капіталістичного суспільства, який володіє основними засобами виробництва, живе за рахунок додаткової вартості, яка утворюється внаслідок використання найманої праці.

БУРИМЕ́ (від франц. bouts rimés — римовані закінчення) — літературна гра, учасники якої змагаються в написанні жартівливих віршів — *експромтів* на задані рими.

БУРЛЕ́СК (франц. burlesque, від італ. burlesco — жартівливий) — 1) Перебільшено комічне зображення (в літературі або на сцені). 2) Гумористична *поезія*, комічний *ефект* у якій досягається або тим, що героїчний зміст викладається в нарочито пародійному тоні, або тим, що про буденне говориться піднесено.

БУРМИ́СТЕР (польс. burmistrz, від нім. Bürgermeister — *бургомістр*) — в Росії 18 — 1-ї половини 19 ст. — управитель поміщицького маєтку або призначений поміщиком староста.

БУРНУ́С (франц. bournous, від араб. бурнус — широкий плащ) — 1) У арабів плащ з цупкої вовняної тканини з каптуром. 2) Жіночий верхній одяг у вигляді накидки або пальта з широкими рукавами.

БУ́РСА (від лат. bursa — гаманець, торба, з грец. βύρσα — мішок) — 1) У середні віки гуртожиток для бідних студентів *університетів*, потім — гуртожиток при духовних навчальних закладах. 2) Чоловіча духовна школа у 18 — середині 19 ст. в Росії. 3) Збірна назва вихованців Б. — бурсаків.

БУРСИ́Т (від лат. bursa — торба, сумка) — запалення слизових сумок суглобів.

БУСО́ЛЬ (франц. boussole, від італ. bussola — *компас*) — 1) Геодезичний *інструмент* для вимірювання кутів під час зйомок на місцевості. 2) Артилерійський прилад (поєднання компаса з кутомірним колом і оптичним приладом).

БУ́СТЕР (англ. booster, від boost — підіймати, підвищувати, посилювати) — допоміжний пристрій, що тимчасово збільшує силу або швидкість дії основного *механізму* або *агрегату*.

БУТА́Н (від грец. βούτυρον — масло) — *органічна* сполука, газ без кольору й запаху. Міститься в нафті та природних газах. Застосовують як паливо.

БУТАФО́РІЯ (італ. buttafuori, букв. — викидай геть) — 1) Предмети сценічної обстановки — *скульптура*, меблі, посуд, прикраси, деталі костюмів тощо, які використовують у театральних виставах замість справжніх. 2) *Муляжі*, підробки предметів, що їх використовують тільки для показу або *реклами*. 3) Переносно — показне, несправжнє, підроблене.

БУТИ́К (від франц. boutique, букв. — крамничка) — 1) Магазин готового одягу, звичайно від якого-небудь Будинку моделей. 2) Невелика вузькоспеціалізована брокерська *фірма* з обмеженим колом *клієнтів* та надаваних послуг.

БУТОНЬЄ́РКА (франц. boutonnière, букв. — петелька) — квітка чи букетик квітів, просунутий у петельку, прикріплений до одягу.

БУ́ТСИ (англ. boots) — черевики з шипами на підошві для гри у *футбол*.

БУФ (від італ. buffo — смішний, кумедний) — блазенський, комічний; о п е р а - б. — комічна опера.

БУ́ФЕР (англ. buffer, від buff — пом'якшувати поштовхи) — пристрій для пом'якшення (*амортизації*) поштовхів і ударів під час руху *автомобілів*, *локомотивів* тощо.

БУ́ФЕРНИЙ (від *буфер*) — 1) Проміжний, який ослаблює зіткнення. 2) Переносно — який знаходиться між ворожими сторонами.

БУФОНА́ДА (італ. buffonata, букв. — жарт, блазенство) — 1) Прийом акторської гри, звичайно комедійний. 2) Комедійна вистава з *елементами ексцентрики*. 3) Переносно — блазенство, кривляння.

БУХГА́ЛТЕР (нім. Buchhalter, від Buch — книга і Halter — тримач) — фахівець з *бухгалтерії*; службовець бухгалтерії.

БУХГАЛТЕ́РІЯ (нім. Buchhalterie, від Buch — книга і halten — тримати) — 1) Ведення бухгалтерського обліку. 2) Структурний підрозділ підприємства, установи, організації, який здійснює бухгалтерський облік і звітність, контроль за додержанням фінансової і кошторисної *дисципліни*.

БУ́ХТА [1] (нім. Bucht, від biegen — гнути, згинати) — придатна для стоянки суден затока, яку захищають від хвиль острови або миси.

БУ́ХТА [2] (гол. bocht) — канат, укладений вертикально кругами або вісімками (у *формі циліндра*).

БУ́ШЕЛЬ (англ. bushel) — міра об'єму рідин і сипких речовин в Англії та США. 1 Б. дорівнює 36,3687 л (англійський), у США 1 Б. дорівнює 35,2393 л.

БЮВА́Р (франц. buvard, від boire — вбирати, всмоктувати) — письмове приладдя; футляр для зберігання поштового, промокального паперу, конвертів, *кореспонденції*.

БЮВЕ́Т (від франц. buvette — прилавок) — 1) Капітальна споруда над мінеральним джерелом, обладнана для дозованого видавання мінеральних лікувальних вод. 2) Обладнане і вкрите покрівлею джерело питної води.

БЮДЖЕ́Т (англ. budget, букв. — сумка) — 1) Затверджений у законодавчому порядку розпис доходів і видатків держави на певний *термін*. 2) План доходів і видатків установи, підприємства або окремої особи на певний *період*.

БЮ́КСИ (від нім. Büchse — банка) — тонкостінні скляночки з притертими скляними кришками. Застосовують для зважування та висушування лабораторного матеріалу.

БЮЛЕТЕ́НЬ (франц. bulletin, від італ. bullettino — записка, папірець, з лат. bulla — грамота) — 1) Коротке *офіційне* повідомлення у *пресі* про якусь важливу подію. 2) *Періодичне* чи неперіодичне видання інформаційного характеру. 3) В и б о р ч и й б. — аркуш певної *форми*, на якому надруковано прізвище, ім'я й по батькові кандидата або кандидатів, виставлених у певному виборчому окрузі. 4) *Біржовий* огляд цін на товари, цінні папери тощо.

БЮ́РГЕР (від нім. Bürger — городянин) — 1) Вільний житель середньовічних міст Європи. 2) Переносно — міщанин.

БЮРЕ́ТКА (франц. burette, від buire — глечик) — циліндрична скляна трубка з поділками й краном (або затискачем) для точного відмірювання невеликої кількості рідини.

БЮРО́ (франц. bureau) — 1) Колегіальний *орган*, що обирається чи створюється для виконання певної, головним чином керівної, роботи. 2) Назва ряду установ, здебільшого в *сфері* обслуговування населення. 3) Вид письмового стола, переважно з полицями, скриньками над робочим місцем, а також дошкою або шторкою для закриття його.

БЮРОКРА́Т (франц. bureaucrate) — 1) Особа, що належить до *бюрократії*. 2) Переносно — службова особа, що виконує свої обов'язки формально, на шкоду справі; формаліст, волокитник.

БЮРОКРАТИ́ЗМ (від *бюрократія*) — 1) *Система* управління державою, що характеризується відірваністю від народу і спирається на бюрократію. 2) Переносно — канцелярщина, зневажливе ставлення до суті справи під виглядом або заради додержання *формальностей*.

БЮРОКРА́ТІЯ (франц. bureaucratie, букв. — панування канцелярії, від bureau — бюро, канцелярія і грец. κρατος — влада) — вищі урядовці.

В

ВАА́Л див. *Баал.*

ВА-БА́НК (франц. va banque, букв. — йде *банк*) — 1) У картярській грі — ставка, що дорівнює вже зібраній у банку (3). 2) Переносно — великий ризик.

ВАГА́НТИ [від лат. vagans (vagantis) — мандрівний] — в 12—14 ст. у деяких країнах Західної Європи мандрівні актори — *автори* і виконавці пісень і вистав.

ВАГІНІ́Т (від лат. vagina — оболонка, піхва) — 1) Запалення стінок піхви у жінок; спричиняється *мікробами*, хімічними або *механічними* подразниками. 2) Запалення піхви у тварин.

ВАЗОМОТО́РИ (від лат. vas — судина і motor — який приводить у рух) — судинорухові нервові волокна, які передають нервові *імпульси* від центральної нервової *системи* до гладенької мускулатури кровоносних судин.

ВАКА́НСІЯ (франц. vacance, від лат. vacans — вільний) — 1) Не зайнята посада; вільне місце для вступника у навчальному закладі. 2) Вузол кристалічних ґрат твердого тіла, не зайнятий *атомом* або *іоном*.

ВАКА́Т (від лат. vacat — вільний, порожній) — сторінка книги, на якій немає *тексту* або *кліше*.

ВАКА́ЦІЇ (від лат. vacatio — звільнення) — відпустка, *канікули*.

ВАКУО́ЛІ (від лат. vacuus — порожній) — невеликі порожнини в тваринних і рослинних клітинах, виповнені рідиною.

ВА́КУУМ (лат. vacuum — пустота) — 1) Розріджений стан газу при тиску, нижчому за атмосферний. 2) Простір, у якому зовсім немає речовини і який являє собою *фізичне* поле в незбудженому стані. 3) Переносно — гострий брак чого-небудь, напр. в. довіри.

ВАКХ (грец. Βάκχος) — одне з імен *Діоніса*.

ВАКХАНА́ЛІЯ (лат. Bacchanalia, множ.) — 1) В античному світі свято на честь *Вакха*, яке супроводилось *оргіями*. 2) Переносно — розгульне бенкетування, безпробудне пияцтво.

ВАКХА́НКА — 1) В античному світі жриця *Вакха*, учасниця *вакханалій*; в античній *міфології* супутниця Вакха. Інша назва — *менада*. 2) Переносно — жінка, нестримна у проявах своєї пристрасті.

ВАКЦИ́НА (лат. vaccinus — коров'ячий, від vacca — корова) — *препарат*, виготовлений з *мікроорганізмів* і *вірусів* або *продуктів* їхньої життєдіяльності. Застосовують для запобігання інфекційним хворобам (створення *імунітету*), а також лікування їх.

ВАКЦИНА́ЦІЯ — застосування *вакцини* або *анатоксинів* з метою *імунізації*.

ВАЛАНСЬЄ́Н — тонке мереживо. Від назви французького м. Валансьєн, де започатковане його виготовлення.

ВАЛЕ́НТНІСТЬ (від лат. valentia — сила) — 1) Здатність *атома* до утворення хімічних зв'язків. 2) Число, яке показує, зі скількома одновалентними атомами може сполучатися атом даного *елемента*, скільки таких атомів він може замістити. 3) *мовозн.* Здатність слова до семантичної та граматичної сполучуваності з іншими словами в реченні.

ВАЛЕ́Р (від франц. valeur — цінність) — відтінок тону в межах одного кольору.

ВАЛІ́ДНІСТЬ (від франц. valide — законний, дійсний) — вірогідність *інформації*, відсутність у ній помилок.

ВАЛІ́ЗА (польс. waliza, від франц. valise) — 1) Чемодан. 2) Опечатаний поштовий мішок дипломатичного *кур'єра*.

ВАЛОРИЗА́ЦІЯ (франц. valorisation, від valeur — вартість, ціна) — 1) Штучне підвищення ціни товару (головним чином через скорочення його виробництва) або *курсу* паперових грошей. 2) Те саме, що й *девальвація*.

ВАЛТО́РНА (нім. Waldhorn, букв. — лісовий ріг) — мідний духовий мундштучний *інструмент*.

ВАЛЬВА́ЦІЯ (від франц. évaluation — підрахунок, оцінка) — визначення цінності іноземної *валюти* в грошових одиницях даної держави за вагою вміщеного в ній валютного *металу* (срібла, золота).

ВА́ЛЬДШНЕП (нім. Waldschnepfe, букв. — лісовий кулик) — лісовий птах родини сивкових із темно-рудим забарвленням. Поширений в Європі та Азії. *Об'єкт* спортивного мисливства. Інша назва — с л у к в а.

ВАЛЬКІ́РІЇ (нім. Walküre, від старосканд. valkyrja — та, що вибирає вбитих) — у давньоскандинавській *міфології* войовничі діви-богині, що допомагали героям у битвах, супроводили душі найхоробріших загиблих воїнів до раю.

ВАЛЬПУ́РГІЄВА н і ч — 1) У давніх германців свято початку весни, під час якого, за легендами, відбувався "відьомський шабаш". Від імені католицької святої Вальпургії, яка вшановувалася 1 травня, що збігалося з цим язичницьким святом. 2) Переносно — розгульна вечірка.

ВАЛЮ́ТА (італ. valuta, від лат. valeo — коштую) — 1) Грошова одиниця країни. 2) *Тип* грошової *системи*, що діє в країні; в і л ь н о к о н в е р т о в а н а в. — *валюта*, яка вільно обмінюється на іншу. 3) Іноземні гроші, а також *векселі*, *чеки* тощо, використовувані в міжнародних розрахунках (іноземна в.).

ВАЛЮТУВА́ННЯ (від *валюта*) — зазначення *терміну*, з якого починається нарахування *процентів* на суми, що дебетуються або кредитуються.

ВАМПІ́Р (франц. vampire, нім. Vampir) — 1) Міфологічний образ у *фольклорі* європейських народів — мрець, який виходить з могили, щоб пити кров живих. Інша назва — у п и р. 2) Рід кажанів родини листоносих, які живляться кров'ю теплокровних тварин. 3) Переносно — жорстока, нещадна до інших людина; кровопивця.

ВАНА́ДІЙ — хімічний *елемент, символ* V, ат. н. 23; *метал* сіро-сталевого кольору. Застосовують у металургії, виробництві *електронних* приладів тощо. Сполуки В. використовують у *медицині, фотографії*, лакофарбовій промисловості тощо. Від імені давньоскандинавської богині краси Ванадіс.

ВАНДА́ЛИ (лат. Vandali) — 1) Давньогерманські племена, відомі жорстокими війнами з Римом; у 455 р. В. оволоділи Римом і знищили в ньому безліч творів мистецтва. 2) Переносно — неуки, *варвари*, руйнівники культурних цінностей.

ВАНДАЛІ́ЗМ — безглузде нищення, нівечення культурних і матеріальних цінностей, пам'ятників історії тощо. Див. *Вандали.*

ВАНІЛІ́Н — пахуча речовина, яка міститься в стручках *ванілі.* Застосовують у харчовій промисловості.

ВАНІ́ЛЬ (франц. vanille, від ісп. vainilla) — рід тропічних рослин родини зозулинцевих з плодами у вигляді стручків, що містять *ванілін* та інші ароматичні речовини. Використовують у кондитерському та парфумерному виробництві.

ВА́НТИ (гол. want) — відтяжки, що підтримують з боків вертикально розташовані предмети, напр. щогли.

ВАНТУ́З (франц. ventouse, від лат. ventosus — вітряний, вітровий) — 1) Пристрій для автоматичного випускання повітря з водопровідних труб. 2) Знаряддя, за допомогою якого прочищають стоки раковин, ванн.

ВАРА́Н (франц. varan, з араб.) — рід великих хижих ящірок. Поширені переважно у *тропіках* і *субтропіках* Східної півкулі.

ВАРА́НТ (англ. warrant — повноваження, довіреність) — посвідчення, яке видають склади на прийняті для зберігання товари. В. може бути зданий під заставу або переданий іншій особі.

ВА́РВАРИ (лат. barbari, від грец. βάρβαροι — іноземці) — 1) У давніх греків і римлян назва чужоземців. 2) Переносно — жорстокі, грубі люди, руйнівники культурних цінностей.

ВАРВАРИ́ЗМ (грец. βαρβαρισμός) — іншомовне слово або зворот, що не відповідає *нормам* даної мови і засмічує її.

ВАР'ЄТЕ́ (франц. variété, від лат. varietas — різноманітність) — вид театру, у виставах якого поєднані *елементи* театрального, музичного, естрадного й циркового мистецтва.

ВАРИКО́ЗНИЙ (від лат. varix — розширення вени) — вузлуватий, з багатьма розширеннями або потовщеннями; в - н е р о з ш и р е н н я в е н — *патологічні* зміни, що виявляються в розширенні, подовженні вен, утворенні звивин, клубків тощо.

ВАРІА́НТ [від лат. varians (variantis) — змінний] — 1) Видозміна, різновид будь-чого. 2) Одна з кількох *редакцій* твору (музичного, літературного) або *документа*. 3) У *шахах* і шашках — одна з можливих *комбінацій*.

ВАРІА́НТА [від лат. varians (variantis) — змінний] — 1) Живий *організм*, який відхиляється за певною ознакою від основного *типу*. 2) У *статистиці* — кожний член ряду чисел.

ВАРІА́ТОР (від лат. vario — змінюю) — окремий *агрегат* або вузол машини, призначений для плавної зміни швидкості обертання вала.

ВАРІАЦІ́ЙНЕ ч и с л е н н я (від *варіація*) — розділ *математики*, який вивчає *методи* знаходження найбільших і найменших значень виразів, що залежать від вибору однієї або кількох *функцій* (*функціоналів*).

ВАРІА́ЦІЯ (лат. variatio — зміна) — 1) Видозміна окремих *елементів* при збереженні основи чого-небудь. 2) Видозміна музичної теми, *мелодії* або її супроводу. 3) У балеті — короткий танець, звичайно технічно складний. 4) *біол.* Таксономічна *категорія* (див. *Варієтет*). 5) Основне поняття *варіаційного числення* — характер зміни *функції*.

ВАРІЄТЕ́Т (нім. Varietät, від лат. varietas — відміна) — у біологічній *систематиці* сукупність особин одного виду, які різняться однією або кількома (здебільшого *морфологічними*) ознаками.

ВАРІО́МЕТР (від лат. vario — змінюю і *...метр*) — 1) Пристрій для плавної зміни *індуктивності контурів* (р а д і о т е х н і ч н и й в.). 2) Покажчик швидкості піднімання і зниження літака (а в і а ц і й н и й в.). 3) Прилад для вимірювання зміни земного *магнетизму* (м а г н і т н и й в.). 4) Прилад для вимірювання зміни поля тяжіння поблизу поверхні Землі (г р а в і т а ц і й н и й в.).

ВАРІОФІКА́ЦІЯ (від лат. vario — змінюю і *...фікація*) — випуск різних *варіантів* однієї *продукції*.

ВАРФОЛОМІЇ́ВСЬКА н і ч — 1) Масове вбивство *гугенотів* католиками в Парижі у ніч на 24.VIII 1572 р. (день святого Варфоломія). 2) Переносно — організовані масові вбивства людей.

ВАСА́Л (франц. vassal, від лат. vassus — слуга) — 1) За середньовіччя в Західній Європі *феодал*, який одержував земельне володіння від феодала-*сеньйора* [1] і був зобов'язаний виконувати для нього певні повинності. Інша назва — ф е о д а т а р і й. 2) Переносно — підлегла, залежна особа або держава.

ВАСИЛІА́НИ, БАЗИЛІА́НИ (лат. basiliani) — 1) Ченці католицького *ордену*, заснованого у Візантії за *статутом*, авторство якого приписують богослову Василію Великому (4 ст.). 2) Ченці василіанських уніатських монастирів, заснованих у Литві, Західній Білорусії й Західній Україні після Брестської *унії* 1596 р.

ВАСИЛІ́СК (від грец. βασιλίσκος — дракон, царьок) — 1) Казкова потвора з тулубом жаби, хвостом змії та короною на півнячій голові, що вбиває своїм поглядом. 2) Рід ящірок з родини ігуанових.

ВАСКУЛІ́Т (від лат. vasculum — судина) — запалення стінок дрібних кровоносних судин.

ВАТ — одиниця потужності *електричного* струму; позначається Вт. 1 В. — потужність, при якій за 1 с виконується робота в 1 *джоуль*. Від прізвища англійського фізика Дж. Уатта (1736—1819).

ВАТЕРЛІ́НІЯ (гол. water-lijn, від water — вода і lijn — лінія) — 1) Лінія вздовж корпусу корабля, що відповідає рівню поверхні води. 2) Лінія, нанесена вздовж корпусу, яка вказує на максимально дозволену осадку навантаженого судна.

ВАТЕРПА́С (гол. waterpas) — прилад для перевірки горизонтальності й вимірювання невеликих кутів, що застосовується на будівництві, у столярних роботах тощо.

ВАТЕРПО́ЛО (англ. water-polo) — спортивна командна гра з м'ячем на воді. Інша назва — в о д н е п о л о.

ВА́ТИ (нім. Watten, від гол. wadden — прибережні мілини) — смуги низовинних узбереж морів, що затоплюються під час припливів і відкриваються під час відпливів.

ВАТИКА́Н (від лат. Vaticanus — назва одного з 7 пагорбів, на яких розташовано Рим) — 1) Релігійно-адміністративний *центр* римсько-католицької церкви, що є *резиденцією* Папи. 2) Держава-місто Ватикан, главою якого є Папа Римський. 3) Переносно — правляча верхівка католицької церкви.

ВА́ТМАН — папір найвищого ґатунку для креслення або малювання. Від прізвища власника англійської паперової фабрики Дж. Ватмана (Уотмена).

ВАТМЕ́ТР (від *ват* і *...метр*) — прилад для вимірювання потужності *електричного* струму.

ВА́УЧЕР (англ. voucher) — 1) Приватизаційний *чек, документ,* який обмінюється на *акції* підприємства, що приватизується. 2) Документ, що підтверджує оплату товарів та послуг, видачу *кредиту*, отримання грошей тощо.

ВАХМІ́СТР (нім. Wachtmeister) — звання (чин) і посада молодшого командного складу в *кавалерії* і кінній *артилерії* деяких *армій*, а також особа, яка має це звання.

ВЕ́БЕР — одиниця магнітного потоку в Міжнародній *системі* одиниць; позначається Вб. 1 В. — магнітний потік, рівномірне зменшення якого до нуля за 1 с спричинює виникнення в *контурі* провідника, що охоплює цей потік, електрорушійної сили в 1 *вольт*. Від прізвища німецького фізика В.-Е. Вебера (1804—91).

ВЕГЕТАРІА́НСТВО (від нім. Vegetarianer — вегетаріанець, з лат. vegetarius — рослинний) — *система* харчування людини, яка виключає *продукти* тваринного походження.

ВЕГЕТАТИ́ВНИЙ (від лат. vegetativus — рослинний, з vegeto — оживлюю) — пов'язаний з ростом і живленням рослин та тварин; в - н а н е р в о в а с и с т е м а — частина нервової *системи* хребет-

них тварин і людини, що регулює обмін речовин в *організмі*, діяльність внутрішніх *органів* та систем; в - н е р о з м н о ж е н н я — нестатеве розмноження, при якому новий організм утворюється з частини материнського; в - н і о р г а н и у рослин — частини рослинного організму, за допомогою яких відбуваються *процеси* живлення й росту, здійснюється прикріплення до *субстрату*.

ВЕГЕТАЦІ́ЙНИЙ — який стосується *вегетації*; в. п е р і о д — час життєдіяльності рослини, *період* її росту і розвитку.

ВЕГЕТА́ЦІЯ (від лат. vegetatio — оживлення, виростання) — ріст і розвиток рослин.

ВЕДАЇ́ЗМ див. *Ведизм*.

ВЕ́ДЖВУД — різновид англійської порцеляни з білими рельєфними *фігурами* на кольоровому тлі. Від прізвища англійського кераміста Дж. Веджвуда (1730—95).

ВЕ́ДИ (санскр. веда, букв. — знання) — найдавніші пам'ятки індійської літератури. Складаються з 4-х книг, що містять релігійні *гімни*, пісні, *формулц* замовлянь, *міфи* тощо. Основа *ведизму*.

ВЕДИ́ЗМ, ВЕДАЇ́ЗМ (від санскр. веда — знання) — в Індії найдавніша *релігія*, для якої характерні обожнювання сил природи, згодом — суспільних сил, *культ* предків.

ВЕЗИ́КУЛИ (від лат. vesicula — пухирець) — 1) Заповнені рідиною пухирці на шкірі, слизових оболонках; виникають при деяких інфекційних та шкірних захворюваннях (напр., при ящурі, віспі, *екземі*). 2) Міхурці (сім'яні, легеневі).

ВЕ́КСЕЛЬ (нім. Wechsel, букв. — зміна, розмін) — письмове боргове зобов'язання встановленої *форми*, яке дає його власникові право вимагати від боржника сплати зазначеної у В. суми грошей у вказаний *термін*.

ВЕ́КТОР (від лат. vector — носій) — 1) Величина, що характеризується розміром і напрямом. 2) Напрямлений прямолінійний відрізок. 3) Переносно — основний напрям розвитку якогось явища, *процесу*.

ВЕЛО... [від *вело*(*сипед*)] — у складних словах означає "велосипедний".

ВЕЛОБО́Л (від *вело...* і англ. ball — м'яч) — спортивна командна гра в м'яч на *велосипедах*.

ВЕЛОДРО́М (від *вело...* і *...дром*) — відкрита або закрита споруда для тренувань і змагань з велосипедного спорту. Інша назва — ц и к л о д р о м. Див. також *Трек* (1).

ВЕЛОКРО́С (від *вело...* і *крос*) — змагання з велосипедного спорту на пересіченій місцевості.

ВЕЛОСИПЕ́Д [франц. vélocipéde, від лат. velox (velocis) — швидкий і pes (pedis) — нога] — легка дво- або триколісна машина для пересування за допомогою ножних педалей і ланцюгової передачі.

ВЕЛОТРЕ́К (від *вело...* і *трек*) — спеціально обладнана доріжка для тренувань і змагань з велосипедного спорту, що є частиною *велодрому*.

ВЕЛЬБО́Т (від англ. whale-boat — китобійний бот) — веслова або вітрильна морська шлюпка із загостреними носом і кормою.

ВЕЛЬВЕ́Т (від англ. velvet — оксамит) — міцна рубчаста тканина з бавовняним ворсом.

ВЕЛЬЗЕВУ́Л (від семіт. ба'ал зебуб, букв. — господар мух) — у ранньохристиянській *релігії* володар *демонів*, диявол.

ВЕЛЮ́Р (франц. velours — оксамит, від лат. villosus — волохатий) — 1) Назва кращих сортів тканин (драп, оксамит, плюш) з м'якою ворсованою лицьовою поверхнею. 2) М'яка шкіра хромового дублення, схожа на *замшу*.

ВЕ́НА (лат. vena — судина, жила) — кровоносна судина, що несе кров від *органів* і тканин до серця.

ВЕНДЕ́ТА (італ. vendetta, від лат. vindicta — помста) — 1) Назва кривавої помсти за вбитого родича на островах Корсика й Сардинія. 2) Переносно — жорстоке цькування, помста.

ВЕНЕПУ́НКЦІЯ (від *вена* і лат. punctio — укол) — прокол *вени* порожнистою голкою для взяття та переливання крові, введення лікарських розчинів тощо.

ВЕНЕ́РА [від лат. Venus (Veneris)] — 1) У давньоримській *міфології* богиня кохання та жіночої вроди. У давньогрецькій міфології — *Афродіта*. 2) Друга за віддаленням від Сонця велика *планета* сонячної *системи*.

ВЕНЕРОЛО́ГІЯ (від *Венера* і *...логія*) — галузь *медицини*, що вивчає венеричні хвороби (*сифіліс, гонорею* та ін.).

ВЕ́НЗЕЛЬ (від польс. węzeł — вузол) — переплетені у вишуканий візерунок *ініціали*, що служать для прикраси або як знак власника чи виробника.

ВЕ́НТИЛЬ (нім. Ventil — клапан, від лат. ventilo — дму, продуваю) — 1) Клапан для регулювання і замикання потоку рідини, пари або газу, що тече трубопроводом. 2) *Елемент* випрямного пристрою для забезпечення протікання *електричного* струму тільки в певному напрямі. 3) Пристрій у камері *пневматичної* шини, що дозволяє накачувати в неї повітря і перешкоджає його виходу.

ВЕ́НЧУРНИЙ (від англ. venture — ризикувати) — пов'язаний з комерційним ризиком, ризикований; в - н і ф і р м и — маленькі *фірми* в галузі наукових досліджень, інженерних розробок, створення та впровадження нововведень ризикованого характеру.

ВЕРБАЛІ́ЗМ (від лат. verbalis — словесний) — марнослів'я; намагання приховати за великою кількістю наукових *термінів* відсутність глибоких знань і серйозної думки.

ВЕРБА́ЛЬНИЙ (лат. verbalis, від verbum — слово) — словесний, усний; в - н а н о т а — дипломатична *нота* без підпису, скріплена лише печаткою; прирівнюється до усної заяви.

ВЕРБЕ́НА (від лат. verbena — священна гілка) — рід однорічних та багаторічних трав'янистих рослин. Поширені переважно в *тропіках* і *субтропіках* Південної Америки. Багато видів вирощують як *декоративні* рослини.

ВЕРБУВА́ТИ (нім. werben) — 1) Оголошувати набір, набирати добровольців у військо, для певних робіт, у яку-небудь організацію. 2) Переносно — залучати до якоїсь діяльності (напр., в. собі прихильників).

ВЕРДИ́КТ (англ., франц. verdict, від лат. vere dictum, букв. — вірно сказане) — 1) Рішення присяжних засідателів у суді з приводу винності чи невинності підсудного. 2) Переносно — в и н е с т и в. — прийняти і оголосити рішення з будь-якого питання.

ВЕРИФІКА́ЦІЯ (від лат. verus — справжній і *...фікація*) — 1) Перевірка істинності, встановлення вірогідності. 2) Один з *принципів позитивізму,* згідно з яким істинність будь-якого твердження має бути встановлена шляхом його зіставлення з чуттєвими даними.

ВЕРЛІ́БР (від франц. vers libre, букв. — вільний вірш) — *система* віршованих рядків, ритмічна єдність яких ґрунтується лише на інтонаційній подібності.

ВЕ́РМАХТ (нім. Wehrmacht, від Wehr — зброя, оборона і Macht — сила) — збройні сили фашистської Німеччини 1935—45 рр.

ВЕРНІСА́Ж (франц. vernissage, букв. — лакування) — урочисте відкриття художньої виставки. Від лакування картин перед виставкою.

ВЕРНЬЄ́Р — 1) Шкала *інструмента* для відліку довжин та кутів. Інша назва — н о н і у с. 2) Пристрій для точного підстроювання радіоапаратури. Від прізвища французького винахідника П. Верньє (1580—1637).

ВЕРСИФІКА́ЦІЯ (лат. versificatio, від versus — вірш і facere — робити) — віршування, а також наука про нього.

ВЕ́РСІЯ (франц. version, від лат. verso — тлумачу, зауважую) — 1) Один з кількох відмінних один від одного викладів або пояснень якого-небудь *факту,* події. 2) У слідчій і судовій діяльності — припущення перебігу вчиненого злочину, що розглядається в *процесуальному* порядку. 3) *Система* вимог і правил з окремих видів спорту, розроблена певною організацією.

ВЕРТИКА́Л (від лат. verticalis — прямовисний) — велике коло небесної *сфери,* яке проходить через *зеніт* і будь-яку точку небесної сфери.

ВЕРТИКА́ЛЬ (франц. vertical, від лат. verticalis — прямовисний) — прямовисна лінія, що збігається з напрямом виска.

ВЕРТИКА́ЛЬНИЙ (лат. verticalis) — напрямлений по *вертикалі; перпендикулярний* до лінії *горизонту.* Протилежне — *горизонтальний.* Інша назва — п р я м о в и с н и й.

ВЕРФ (гол. werf) — 1) Підприємство на березі річки або моря для спорудження і *ремонту* суден. 2) Приміщення для спорудження і ремонту *аеростатів* та стоянки *дирижаблів.*

ВЕСТ (нім. West) — 1) Міжнародне позначення заходу. 2) Західний вітер.

ВЕ́СТА (лат. Vesta) — 1) У давньоримській *міфології* богиня домашнього вогнища. У давньогрецькій міфології — Г е с т і я. 2) Найяскравіша і єдина видима неозброєним оком мала *планета* (*астероїд*).

ВЕ́СТЕРН (англ. western, від west — захід) — пригодницький *фільм* з життя *ковбоїв* у 2-й половині 19 ст.

ВЕСТИБУЛЯ́РНИЙ АПАРА́Т (від лат. vestibulum — вхід) — *орган*, що сприймає зміни положення голови й тулуба, напрям руху тіла; призначений для *координації* рухів та збереження рівноваги. У людини і хребетних тварин є частиною внутрішнього вуха.

ВЕСТИБЮ́ЛЬ (франц. vestibule, від лат. vestibulum — вхід) — переднє приміщення у громадських, а також житлових будинках. У давньогрецьких будинках передпокій присвячувався богині *Вести*.

ВЕ́СТИНГ (англ. vesting, від vest — наділяти) — право робітників на отримання допомоги з *фондів*, утворених за рахунок внесків працедавців, напр. пенсійних внесків.

ВЕТЕРА́Н (від лат. veteranus, з vetus — старий, досвідчений) — 1) У Стародавньому Римі солдат, звільнений за віком з *армії*. 2) Старий воїн, учасник минулих війн. 3) Людина, яка багато років присвятила якійсь діяльності (в. виробництва, в. праці, в. науки).

ВЕТЕРИНА́РІЯ (від лат. veterinarius — який лікує худобу) — *комплекс* наук, що вивчають *методи* запобігання хворобам тварин, лікування їх, питання підвищення продуктивності тварин, методи захисту людей від *зоонозів* тощо.

ВЕ́ТО (від лат. veto — забороняю) — 1) Право верховної влади заборонити або припинити введення в дію законопроекту, прийнятого законодавчою установою. 2) Брак одностайності, що дає змогу відхилити певне рішення, напр., на засіданнях Ради Безпеки ООН досить незгоди одного постійного члена Ради.

ВІАДУ́К (франц. viaduc, від лат. via — шлях, дорога і duco — веду) — мостова споруда для прокладання дороги над яром, ущелиною тощо.

ВІБРА́ТОР (від лат. vibro — тремчу, коливаюся) — 1) Будь-яка *система* (маятник, коливальний *контур*), що збуджує коливання. 2) Пристрій, що струсає тіла, які дотикаються до нього, рухома частина вібраційних вимірювальних приладів. 3) Відрізок провідника, яким тече змінний струм високої частоти і який випромінює електромагнітні хвилі.

ВІБРА́ЦІЯ (лат. vibratio — коливання, дрижання) — *механічні* коливання, які створює або зазнає якесь тіло чи *механізм*.

ВІБРІО́НИ (франц. vibrions, від лат. vibro — звиваюся) — рід неспороносних *бактерій*, що мають *форму* короткої вигнутої палички зі джгутиками.

ВІБРО... [від лат. vibro — коливаю(ся)] — у складних словах вказує на зв'язок з поняттям *вібрація*, напр.: віброметр, вібротерапія.

ВІВА́РІЙ (лат. vivarium, від vivus — живий) — приміщення для утримання і розведення тварин з навчальною або експериментальною метою.

ВІВА́Т (лат. vivat, букв. — хай живе) — схвальний, а також заздоровний вигук у деяких народів.

ВІВІПАРІ́Я (від лат. viviparus — живородний, з vivus — живий і pario — народжую) — живородіння.

ВІВІСЕ́КЦІЯ (від лат. vivus — живий і sectio — розтин) — розтин тіла під час дослідів на живих тваринах.

ВІВТА́Р (лат. altar, букв. — підвищення) — 1) У давніх народів підвищене місце для жертвоприношень, жертовник. 2) Східна підвищена частина християнського храму (у православній церкві — за *іконостасом*), призначена для відправлення служби.

ВІГВА́М (алгонкінське) — житло індіанців Північної Америки: конічна хатина з жердин, укритих корою або шкірою.

ВІ́ГИ (англ. whig) — політична *партія* в Англії 17—19 ст., попередниця лейбористської (див. *Лейбористи*). Відображала інтереси великої торговельної і фінансової *буржуазії* і дворянства.

ВІГІ́ЛЬНІСТЬ (від лат. vigil — пильний, уважний) — *психол.* здатність зосередити увагу на нових враженнях; пильність, спостережливість.

ВІДЕО... (від лат. video — дивлюся, бачу) — у складних словах вказує на приналежність поняття до зображення телевізійних, радіолокаційних та інших складних *електричних* сигналів на екрані електронно-променевої трубки, напр.: відеокамера, відеоплеєр.

ВІДЕОСИГНА́Л (від *відео...* і сигнал) — *електричний* сигнал, призначений для створення зображення.

ВІДИКО́Н [від *від*(*ео*)... і грец. εικών — зображення] — передавальна телевізійна трубка, дія якої ґрунтується на зміні *електричного* опору фоточутливого шару під впливом світла. Застосовують у телебаченні.

ВІ́ЗА (франц. visa, від лат. visus — побачений, переглянутий) — 1) Позначка, зроблена службовою особою на *документі*, що свідчить про його вірогідність або надає йому *юридичної* сили. 2) Дозвіл на в'їзд, виїзд, проживання або переїзд через *територію* певної держави, позначка в *паспорті* про такий дозвіл.

ВІЗАВІ́ (франц. vis-à-vis — віч-на́-віч) — 1) Один проти одного, навпроти. 2) Той, хто сидить або стоїть навпроти.

ВІЗИ́Р [1] (нім. Visier — забороло, приціл) — 1) Прицільне пристосування з прорізом. 2) Видошукач *фото-* або кіноапарата. 3) Прилад, за допомогою якого вимірюють відхилення літака від заданого *курсу* під впливом вітру. 4) Частина геодезичного *інструмента*, за допомогою якого проводять візування (див. *візувати* 2).

ВІЗИ́Р [2] (араб.) — *титул* міністрів і вищих сановників у багатьох мусульманських країнах, а також особа, що має цей титул.
ВІЗИ́Т (франц. visite, від лат. visito — відвідую) — 1) Відвідини кого-небудь, переважно офіційні. 2) Відвідання лікарем хворого вдома.
ВІЗИТА́ЦІЯ (лат. visitatio — огляд) — примусовий огляд у відкритому морі судна та перевірка його *документів* військовим кораблем іншої держави, а також право на таку перевірку.
ВІЗУАЛІ́ЗМ (від лат. visualis — зоровий) — мистецькі прийоми, спрямовані на створення зорових *ілюзій* (руху поверхні, миготіння, світіння тощо).
ВІЗУА́ЛЬНИЙ (від лат. visualis — зоровий) — спостережуваний неозброєним оком або за допомогою оптичного приладу; в. в и м і р ю в а л ь н и й п р и л а д — прилад, в якому є *шкала* для вимірювання спостережуваної величини неозброєним оком.
ВІЗУВА́ТИ (нім. visieren) — 1) Ставити *візу* (на *документі*, *паспорті*). 2) Наводити геодезичний чи астрономічний *інструмент* на обрану точку за допомогою *візира* [1] (4).
ВІКА́РІЙ (від лат. vicarius — заступник) — 1) Правитель адміністративного округу в Римській *імперії*. 2) Помічник духовної особи (у православній церкві — *єпископа*, *архієрея*, у протестантській — священика).
ВІ́КІНГИ (старосканд. vikingr) — учасники морських походів скандинавів у кінці 8 — середині 11 ст.; у Давній Русі були відомі під назвою варягів, у Західній Європі — норманів.
ВІКО́НТ (франц. vicomte, від лат. vicecomes, букв. — заступник *графа* [1]) — у деяких країнах Західної Європи — дворянський *титул* (нижчий за графа й вищий за *барона*), а також особа, що має цей титул.
ВІКТО́РІЯ (лат. victoria — перемога) — 1) У давньоримській *міфології* богиня перемоги, у давньогрецькій — *Ніке*, *Ніка*. 2) Рід багаторічних водяних трав'янистих рослин родини лататтєвих. Поширені в *тропіках* Південної Америки. Мають велике плаваюче листя до 2 м у *діаметрі* із загнутими вгору краями і запашні квіти. Культивують у ботанічних садах як *декоративну* рослину.
ВІ́ЛЛА (лат. villa) — 1) У Стародавньому Римі сільська садиба. 2) Комфортабельний будинок з парком або садом, звичайно на околиці міста або в курортній місцевості.
ВІНДИКА́ЦІЯ (лат. vindicatio, від vindico — захищаю, заявляю *претензію*, вимагаю) — у *цивільному* праві позов власника про вилучення його майна, що перебуває у незаконному володінні іншої особи.
ВІНДСЕ́РФІНГ (англ. windsurfing, від wind — вітер і surfing — ковзання по хвилях) — вид водного спорту: ковзання по воді, стоячи на спеціальній дошці з вітрилом.
ВІНЧЕ́СТЕР [1] — *система* рушниць, які випускалися із середини 19 ст. американською *фірмою*. За ім'ям винахідника А. Вінчестера.

ВІНЧЕ́СТЕР [2] — герметизований носій *магнітного* запису *інформації*. Від назви м. Вінчестер в Англії.

ВІНЬЄ́ТКА (франц. vignette, від vigne — виноград) — графічна прикраса, *орнамент* у книжках та інших друкованих виданнях перед початком або в кінці *тексту*.

ВІО́ЛА (італ. viola) — загальна назва струнних смичкових *інструментів вертикального* способу тримання, поширених у середні віки в *романських* країнах.

ВІОЛОНЧЕ́ЛЬ (італ. violoncello, зменш. від violone — контрабас) — струнний смичковий музичний *інструмент* басово-тенорового *регістру* у вигляді великої скрипки з чотирма струнами.

ВІ́РА (від італ. virare — повертати) — команда при будівельних, такелажних та інших роботах, що означає: підіймай, вгору. Протилежне — *майна*.

ВІРА́Ж (франц. virage, від virer — повертатися, змінювати забарвлення) — 1) Поворот. 2) *Фігура пілотажу*, *горизонтальне* коло. 3) Ділянка шляху на повороті автомобільної дороги, на закругленні *велотреку* тощо. 4) Розчин для забарвлення фотографічних відбитків.

ВІРЕМЕ́НТ (від франц. virement — повертання) — банківська *операція*, перерахування певної суми з поточного рахунку однієї особи на поточний рахунок іншої.

ВІРИЛІ́ЗМ (від лат. virilis — чоловічий) — поява у жінок вторинних чоловічих статевих ознак (напр. вусів).

ВІРТУА́ЛЬНИЙ (від лат. virtualis — сильний, здібний) — 1) Можливий, який може або має проявитися за певних умов; в - н і ч а с т и н к и — *фіз. елементарні частинки* у проміжних (не спостережуваних) станах, існуванням яких у квантовій *механіці* пояснюють взаємодію та перетворення частинок; в - н і п е р е м і щ е н н я — можливі елементарні переміщення точок. 2) Який не має *фізичного* втілення або відмінний від *реального* втілення; в - н а р е а л ь н і с т ь — частина реальності, що моделюється комп'ютерним пристроєм.

ВІРТУО́З (італ. virtuoso, від лат. virtus — доблесть, талант) — 1) Виконавець (музикант, актор, художник), який досконало володіє *технікою* свого мистецтва. 2) Переносно — людина, яка досягла високої майстерності у будь-якій справі; майстер.

ВІРУЛЕ́НТНИЙ (від лат. virulentus — отруйний) — хвороботворний, здатний викликати інфекційні захворювання (про *мікроби*).

ВІ́РУС (від лат. virus — отрута) — 1) Найдрібніший *мікроорганізм* (неклітинна *форма* живої *матерії*), збудник інфекційних захворювань рослин, тварин і людини. 2) Комп'ютерна *програма*, здатна блокувати інші програми і чинити шкідливий вплив на їхню *інформацію*. 3) Переносно — про якусь шкідливу властивість, що швидко поширюється, напр. в. байдужості.

ВІ́СКІ (англ. whisky, від ірл. uige beatha, букв. — вода життя) — міцна горілка, що виробляється із зерна.
ВІСКО́ЗА (лат. viscosus — клейкий, в'язкий, від viscum — клей) — 1) Концентрований розчин *продукту* хімічної обробки деревної *целюлози* їдким натром. Застосовують для одержання віскозного волокна, штучної шкіри, *целофану*. 2) Штучний шовк.
ВІ́СМУТ (нім. Wismut) — хімічний *елемент, символ* Bi, ат. н. 83; сріблясто-рожевий *метал*. Застосовують для виготовлення легкоплавких сплавів, у ядерних *реакторах* як теплоносій, у протипожежних пристроях; сполуки В. — у *медицині*.
ВІСТ (англ. whist) — 1) Гра у карти 52 картами. 2) У грі в *преферанс, бостон* — певна *комбінація* карт.
ВІТАЛІ́ЗМ (від лат. vitalis — життєвий) — вчення, представники якого вважають, що в *організмах* міститься особлива нематеріальна надприродна сила ("життєва сила", "ентелехія"), яка спрямовує й регулює всі біологічні *процеси* в них.
ВІТА́ЛЬНИЙ (лат. vitalis) — *біол., мед.* життєвий, прижиттєвий; який стосується життєвих явищ. Протилежне — *летальний*.
ВІТАМІ́НИ (від лат. vita — життя і *аміни*) — біологічно *активні органічні* сполуки, життєво необхідні (в невеликій кількості) для *організму* тварин і людини, а також лікарські *препарати* з ними.
ВІТРА́Ж (франц. vitrage, букв. — вставляння шиб) — твір монументально-*декоративного* мистецтва з кольорового чи безбарвного скла; *композиції* з кольорового скла у вікнах, дверях тощо.
ВІЦЕ-... (від лат. vice — замість) — у складних словах означає "заступник" або "помічник", напр.: віце-адмірал, віце-президент.
ВІ́ШНУ (санскр.) — одне з найвищих божеств (поряд із *Брахмою* і *Шівою*) в *індуїзмі* і *брахманізмі*, бог-охоронець.
ВІШНУЇ́ЗМ — один з основних напрямів *індуїзму*. Визнає найвищим божеством одного з богів індуїстської трійці — *Вішну*.
ВО́ДАН див. *Вотан*.
ВОДЕВІ́ЛЬ (франц. vaudeville) — вид легкої побутової *комедії* з гострим розвитком *сюжету*, куплетами, піснями й танцями.
ВОКА́БУЛА (від лат. vocabulum — назва, слово) — 1) Окреме слово чужої мови з перекладом рідною мовою. 2) Заголовок словникової статті.
ВОКАЛІ́З (франц. vocalise, від лат. vocalis — голосний) — вправа або твір для голосу, що виконується без слів.
ВОКАЛІ́ЗМ (від лат. vocalis — голосний) — *система* голосних звуків певної мови.
ВОКА́ЛЬНИЙ (лат. vocalis, від vox — голос) — виконуваний голосом; який стосується співу.
ВОЛА́Н (від франц. volant — літун) — 1) М'ячик або пробка з пір'ям для гри в *бадмінтон*. 2) *Тип* оборки на жіночому одязі, білизні.

ВОЛАПЮ́К (штучне утворення volapük — світова мова, від англ. world — світ і speak — розмовляти) — 1) Одна з штучних міжнародних мов, яку створив Й. Шлейєр у 1879 р. Поширення не набула. 2) Переносно — зіпсована і незрозуміла мова, набір слів з різних мов.

ВОЛЕЙБО́Л (англ. volley-ball, від volley — удар з льоту і ball — м'яч) — командна спортивна гра з м'ячем, який перекидають, відбиваючи руками через сітку на поле противника; відповідний вид спорту.

ВОЛОНТЕ́Р (франц. volontaire) — особа, що добровільно вступила на військову службу, бере участь у різних *гуманітарних акціях*; доброволець.

ВОЛЬЄ́РА (франц. volière) — огороджений майданчик для утримання різних тварин (переважно хутрових звірів і птахів).

ВОЛЬТ [1] (від франц. volte — поворот, оберт) — 1) Повільний коловий поворот коня під час їзди. 2) Підтасовка в азартній картярській грі, пересмикування карт. 3) У *фехтуванні* — ухилення від удару противника.

ВОЛЬТ [2] — одиниця різниці *електричних потенціалів*, напруги та електрорушійної сили в Міжнародній *системі* одиниць; позначається В. 1 В. — електрична напруга, що спричинює протікання постійного струму в 1 *ампер* при потужності 1 *ват*. Від прізвища італійського фізика А. Вольти (1745—1827).

ВО́ЛЬТА (італ. volta) — засіб позначення в нотах (дужками і цифрами) кінцевих зворотів (перша В. — для повторювання, друга В. — для закінчення).

ВОЛЬТАМЕ́ТР (від *вольт* [2] і *...метр*) — прилад для вимірювання кількості *електрики* за хімічною дією *електричного* струму (за кількістю *металу* або газу, що виділяється з *електроліту*).

ВОЛЬТЕР'Я́НСТВО — 1) Світогляд, який базується на *філософських* поглядах французького *філософа*-просвітителя Вольтера (1694—1778). 2) Назва *прогресивних* ідейно-політичних течій і релігійного вільнодумства кінця 18 — початку 19 ст., пов'язаних з ученням Вольтера.

ВОЛЬТИЖЕ́Р (франц. voltigeur, від voltiger — пурхати, літати) — *артист цирку*, який виконує складні гімнастичні вправи на коні, що скаче, або номери циркової *акробатики*.

ВОЛЬТИЖУВА́ННЯ (від франц. voltiger — пурхати, літати) — 1) Вид кінного спорту, гімнастичні вправи на коні, який швидко рухається по колу. Інша назва — в о л ь т - к о л о. 2) У *цирку* — перельоти гімнастів з однієї *трапеції* на іншу; акробатичні вправи з підкиданням угору одного з *акробатів*.

ВОЛЬТМЕ́ТР (від *вольт* [2] і *...метр*) — прилад для вимірювання напруги постійного або змінного *електричного* струму.

ВОЛЬФРА́М (нім. Wolfram) — хімічний *елемент*, *символ* W, ат. н. 74; тугоплавкий *метал* світло-сірого кольору. Застосовують у ви-

робництві вольфрамових сталей, карбідних сплавів, в електротехнічній промисловості.

ВОЛЮНТАРИ́ЗМ (від лат. voluntarius — залежний від волі) — 1) Ідеалістична *філософія*, яка вважає волю першоосновою і творцем дійсності. 2) Визнання ідеалістично витлумаченої волі основним *фактором* у психічному житті людини, протиставлення волі розумові. 3) Соціально-політична *практика*, що, нехтуючи *об'єктивними* законами історичного *процесу*, керується *суб'єктивними* бажаннями й довільними рішеннями осіб, які її здійснюють.

ВОЛЮ́ТА (від лат. voluta — сувій, згорток) — скульптурна оздоба у вигляді спірального завитка з очком у *центрі*, напр. на *іонічній капітелі*.

ВО́ТАН, ВО́ДАН — верховний бог у давньогерманській *міфології*. У скандинавській міфології — *Одін*.

ВО́ТИНГ-ТРАСТ (від англ. vote — голосувати і trust — довіра) — угода, згідно з якою *акціонери* передають своє право голосу довіреним особам.

ВО́ТУМ (лат. votum — бажання) — рішення, думка, висловлена шляхом голосування.

ВО́ХРА (грец. ὤχρα, від ὠχρός — блідий, жовтуватий) — природний мінеральний *пігмент* з гідрооксиду заліза й глини; від блідо-жовтого до коричневого кольорів. Застосовують для виготовлення фарб.

ВУА́ЛЬ (франц. voile, від лат. velum — завіса) — 1) Легка прозора тканина. 2) Прозора тонка сітка, яка кріпиться до жіночого капелюшка і закриває обличчя.

ВУЛКА́Н (лат. Vulcanus) — 1) У римській *міфології* бог вогню. Відповідає грецькому *Гефесту*. 2) Геологічне утворення, переважно у *формі* конусоподібної гори з *кратером* на вершині, через який у діючих В. періодично відбувається виверження *лави*, гарячих газів, попелу тощо.

ВУЛКАНІЗА́ЦІЯ (франц. vulcanisation) — технологічний *процес* перетворення сирового *каучуку* на гуму.

ВУЛЬГАРИЗА́ЦІЯ (від лат. vulgaris — звичайний, простий) — занадто спрощений виклад учення, *теорії*, поняття, що викривляє зміст і сутність їх; опошлення.

ВУНДЕРКІ́НД (нім. Wunderkind, букв. — чудо-дитина) — дитина, яка має виняткові здібності, талант, що дуже рано виявляється. *Термін* "вундеркінд" вживається також з *іронією*.

Г

ГАБАРИ́Т (франц. gabarit) — граничні зовнішні обриси предметів.

ГА́БІТУС (від лат. habitus — зовнішність) — зовнішній вигляд тваринного або рослинного *організму*, гірської породи і т. ін.

ГА́БРО (італ. gabbro) — магматична гірська порода чорного або темно-зеленого кольору. Використовують як будівельний та облицювальний матеріал.

ГА́ВАНЬ (гол. haven) — внутрішня частина *порту*, призначена для стоянки суден.

ГАГА́Т (від грец. γαγάτης — чорний бурштин) — різновид кам'яного вугілля, чорного кольору з матовим блиском. Використовують в ювелірній справі.

ГА́ДЕС (греч. Ἅιδης) — у давньогрецькій *міфології* одна з назв бога підземного царства. Див. *Аїд*.

ГАЗ (гол., франц. gaz, від грец. χάος — хаос, безформний стан) — *агрегатний стан* речовини, при якому, на відміну від твердого і рідкого станів, елементарні частинки вільно рухаються, заповнюючи весь наданий їм простір.

ГАЗАВА́Т (араб.) — одна з назв "священної війни" *мусульман*. Інша назва — *джихад*.

ГАЗГО́ЛЬДЕР (англ. gasholder, від gas — газ і holder — тримач) — *стаціонарне* газосховище — металевий *резервуар* для накопичення, зберігання і видавання газу.

ГАЗЕ́ЛЬ (араб. газаль) — віршова *форма* в ліричній *поезії* народів Сходу. Складається з об'єднаних однією римою двовіршів, в останньому з яких наводиться *псевдонім автора*.

ГАЗО́ЙЛЬ (від *газ* і англ. oil — олія, мастило, нафта) — *фракція* нафти, рідке мінеральне паливо для *дизелів* та сировина для каталітичного *крекінгу*.

ГАЗОЛІ́Н [франц. gazoline, від gaz — газ і лат. ol(eum) — масло] — рідкий *продукт*, який одержують при перегонці нафти або поділі нафтових газів і застосовують як паливо для карбюраторних двигунів внутрішнього згоряння, як розчинник тощо.

ГАЗО́Н (від франц. gazon — дерен) — майданчик у сквері, на *бульварі* тощо з коротко підстриженим трав'яним покривом, а також цей трав'яний покрив.

ГАЗОТРО́Н [від *газ* і *(елек)трон*] — двоелектродний газорозрядний прилад (лампа, заповнена розрідженим *інертним* газом або парами ртуті). Застосовують для випрямлення змінного струму у потужних радіоустановках.

ГАЙДРО́П (англ. guide-rope, від guide — провідник і rope — мотузка) — 1) Кінець *троса*, призначений для посадки *дирижабля* або *ае-*

ростата. 2) Кінець сталевого троса, що утримує придонну частину *трала* на заданій глибині.

ГАЙДУ́К (угор. hajdúk, множ. від hajdú — піхотинець) — 1) Учасник збройної антифеодальної боротьби південнослов'янських народів проти турецьких загарбників (15—19 ст.). 2) Слуга великих поміщиків у 18—19 ст. 3) Український народний танець.

ГАЙМОРИ́Т — запалення слизової оболонки придаткової порожнини носа. Від прізвища англійського анатома Н. Гаймора (1613—85).

ГАЛ — одиниця прискорення в СГС *системі* одиниць; позначається Гал. 1 Г. дорівнює $1 \cdot 10^{-2}$ м/с^2 в Міжнародній системі одиниць (SI). Від прізвища італійського фізика Г. Галілея (1564—1642).

ГАЛА́ (італ., франц. gala) — 1) У 17—18 ст. урочисте придворне свято. 2) У поєднанні з деякими іменниками означає особливо урочисте видовище (напр.: гала-концерт, гала-вистава).

ГАЛА́КТИКА (грец. γαλακτικός — молочний, від γάλα — молоко) — космічна *система*, що складається із зір (понад $2 \cdot 10^{11}$), зоряних скупчень, пилових і газових туманностей, міжзоряної розсіяної речовини. До складу однієї з галактик входить наша Сонячна система.

ГАЛАКТО́ЗА [від грец. γάλα (γάλακτος) — молоко] — *моносахарид*, що міститься в *організмі* людини, тварин і рослин у вільному стані і в складі *полісахаридів* (напр., у складі молочного цукру).

ГАЛАНТЕРЕ́Я (від франц. galanterie, букв. — ввічливість, люб'язність) — торговельна назва предметів *туалету* (стрічок, мережива, гудзиків, рукавичок, парасольок, краваток тощо), а також магазин із цими товарами.

ГАЛА́НТНИЙ (від франц. galant — люб'язний) — вишукано ввічливий, привітний, гречний.

ГАЛАТЕ́Я (грец. Γαλατεία) — 1) У давньогрецькій *міфології* морська *німфа*, уособлення спокійного моря. 2) Вирізьблена *Пігмаліоном* статуя, оживлена силою його кохання.

ГАЛЕ́РА (італ. galera) — старовинне військове багатовеслове судно, гребцями на якому були прикуті полонені або засуджені. Тяжка праця гребців на Г. стала *синонімом* каторги, каторжних робіт.

ГАЛЕРЕ́Я (франц. galerie, від італ. galleria) — 1) Довге й вузьке крите приміщення. 2) Підземний хід. 3) Найвищий ярус зали для глядачів у театрі. 4) Приміщення для експонування мистецьких творів. 5) Переносно — довгий ряд подібних предметів, осіб, явищ, напр.: г. *поетів*, г. образів.

ГАЛЕ́ТА (франц. galette, від galet — валун, галька) — 1) Вид печива. 2) Сухий корж плоскої *форми*, виготовлений з прісного тіста. Вживається замість хліба під час походів, далекого плавання.

ГА́ЛІЙ — хімічний *елемент*, *символ* Ga, ат. н. 31; сріблясто-білий м'який *метал*. Застосовують у виробництві легкоплавких сплавів для виготовлення високотемпературних *термометрів*, оптичних

дзеркал, у напівпровідниковій *електроніці* тощо. Від латинської назви Франції — Галлія.

ГАЛО́ (франц. halo, від грец. ἅλως — коло) — кола та інші оптичні явища в *атмосфері*, що виникають внаслідок заломлення світла у кристаликах льоду, з яких складаються перисті хмари, туман.

ГАЛО... [від грец. ἅλς (ἁλός) — сіль] — у складних словах за значенням відповідає поняттю "сіль", напр.: галобіонти, галофіти.

ГАЛОГЕ́НИ (від *гало...* і *...ген*) — хімічні *елементи: фтор* F, *хлор* Cl, *бром* Br, *йод* J і *астат* At, що, сполучаючись із *металами*, утворюють солі.

ГАЛО́Н (англ. gallon) — міра об'єму та місткості рідин і сипких тіл у Великій Британії (1 Г. = 4,546 л) і США (для рідин 1 Г. = 3,785 л, для сипких тіл — 4,405 л).

ГАЛО́П (франц. galop, від франкського wala hlaupan — добре бігти) — 1) Один з *алюрів* коня (асиметричними стрибками). 2) Стрімкий парний бальний танець, особливо популярний у 19 ст.

ГАЛС (гол. hals) — 1) *Курс* вітрильного судна відносно вітру. 2) Снасть, що утримує нижній навітряний кут вітрила.

ГАЛУ́РГІЯ (від *гало...* і грец. ἔργον — справа, робота) — галузь хімічної *технології*, способи одержання солей з природних або штучних водних розчинів.

ГАЛЮЦИНА́ЦІЇ (від лат. hallucinatio — марення) — обмани чуттів (зору, слуху, дотику, нюху, смаку), що сприймаються як образи *реальних* предметів. Г. спостерігаються при психічних і деяких інфекційних захворюваннях, травмах, важких душевних потрясіннях тощо.

ГАЛЬВАНІЗА́ЦІЯ — застосування постійного *електричного* струму низької напруги з лікувальною або іншою метою. Від прізвища італійського фізіолога Л. Гальвані (1737—98).

ГАЛЬВАНІ́ЧНИЙ (від *гальванізація*) — який викликає виникнення постійного *електричного* струму або стосується його; г. е л е м е н т — хімічне джерело електричного струму.

ГАЛЬВАНО... — у складних словах відповідає поняттю *"гальванічний"*, напр.: гальванопластика, гальваноскоп.

ГАЛЬВАНО́МЕТР (від *гальвано...* і *...метр*) — високочутливий прилад для вимірювання невеликого *електричного* струму, напруги й малої кількості *електрики*.

ГАЛЬВАНОТЕ́ХНІКА (від *гальвано...* і *техніка*) — галузь прикладної електрохімії, яка стосується *процесів* осадження *металів* на поверхні виробів *методом електролізу*.

ГА́МА (грец. γάμμα) — 1) Послідовно зростаючий або спадаючий за висотою ряд звуків у межах *октави*; залежно від кількості звуків та інтервальних співвідношень розрізняють Г. звукових *систем* (*діатонічна, хроматична,* пентатонова) й ладові (*мажорна, мінорна* та ін.). 2) К о л ь о р о в а г. — ряд гармонійно взаємозв'язаних відтінків кольору в образотворчому й *декоративному* мистецтві. 3) Пере-

носно — послідовний ряд однорідних предметів, явищ, подій, напр. г. почуттів.

ГАМАДРИ́Л (від грец. Ἁμαδρυάς — деревна *німфа*) — вид мавп роду справжніх *павіанів* родини мавпоподібних. Поширені в Африці та в Азії. Інша назва — п л а щ о н о с н и й п а в і а н.

ГАМБІ́Т (франц. gambit, від прованс. cambi — обмін або від італ. dare il gambetto — підставити ногу) — початок шахової *партії*, в якій жертвують *фігурою* або пішаком, щоб дістати позиційну і *тактичну* перевагу.

ГА́МБУРГЕР (англ. hamburger) — розрізана навпіл тепла булочка з вкладеним в неї біфштексом і овочами з приправами. За назвою американського міста Гамбурга.

ГАМЕ́ТИ (від грец. γαμέτης — чоловік, γαμετή — дружина) — статеві клітини тваринних і рослинних *організмів*.

ГАМЕТОГЕНЕ́З, ГАМЕТОГЕНІ́Я (від *гамети* і *...генез, ...генія*) — *процес* розвитку й формування *гамет*.

...ГАМІЯ (від грец. γάμος — шлюб) — у складних словах відповідає поняттю "шлюбність", напр.: бігамія, *моногамія*.

ГА́ММА (грец. γάμμα — Г, γ) — 1) Третя літера грецького *алфавіту*. 2) Мільйонна частка *грама*. 3) Стотисячна частка *ерстеда*.

ГАММА-... — у складних словах означає стан речовин (напр. гамма-залізо) або зв'язок з гамма-випромінюванням, *гамма-промінням* (напр.: гамма-*астрономія*, гамма-*каротаж*).

ГА́ММА-ГЛОБУЛІ́НИ (від *гамма-*) — *фракція* сироваткових білків — *глобулінів* крові, яка містить захисні антитіла. *Препарати* Г.-г. використовують у *медицині* як ефективний засіб *імунізації*.

ГА́ММА-ПРОМІ́ННЯ — електромагнітні хвилі, довжина яких менша за довжину хвиль *рентгенівського* проміння (менша від 10^{-10} м). Виникає Г.-п. при *радіоактивних* перетвореннях ядер багатьох *ізотопів* водночас із *альфа-* або *бета-частинками*, при гальмуванні заряджених частинок великої *енергії*, *анігіляції* частинок з античастинками.

ГАМО́НИ (від грец. γάμος — шлюб) — речовини, що їх виділяють статеві клітини багатьох тварин і деяких рослин; мають специфічний вплив на *гамети* своєї або протилежної статі, регулюючи *процес* запліднення.

ГАНГРЕ́НА (лат. gangrena, від грец. γάγγραινα — виразка, що роз'їдає) — змертвіння певного *органа*, частини тіла або тканин. Зумовлюється порушенням кровообігу внаслідок відморожень, опіків, ран тощо.

ГА́НГСТЕРИ (англ. gangsters, від gang — зграя) — поширена в США та деяких інших країнах назва бандитів, членів злочинних угруповань.

ГАНДБО́Л (англ. handball, від hand — рука і ball — м'яч) — командна спортивна гра з м'ячем руками. Інша назва — р у ч н и й м' я ч.

ГАНДИ́ЗМ — соціально-політична і релігійно-філософська *доктрина*, яка виникла в *період* боротьби Індії за незалежність. Основним у Г. є віра в можливість здобуття незалежності ненасильницьким шляхом. Від прізвища засновника доктрини М. К. Ганді (1869—1948).

ГАНДИКА́П (англ. handicap) — 1) Перевага (*фора*) в умовах спортивних змагань, що надається слабшому противникові для врівноваження *шансів* на успіх. 2) Скачки й перегони, в яких беруть участь коні, різні за віком і якостями.

ГАНТЕ́ЛЬ (нім. Hantel) — спеціальна гиря — дві чавунні кулі або набір металевих *дисків*, з'єднані короткою рукояткою; застосовується у вправах для розвитку м'язів.

ГАП (англ. gap — розрив, розходження) — різке зниження або підвищення ціни *біржового* товару у межах біржового дня.

ГА́ПТИКА (від грец. ἁπτω — торкаюсь, хапаю) — 1) *Сенсорна система*, що включає всі види чутливості шкіри. 2) Розділ *психофізіології органів* відчуття, що вивчає дотикову чутливість.

ГАРА́НТ (франц. garant) — поручитель; держава, організація, особа, яка дає *гарантію*.

ГАРА́НТІЯ (франц. garantie) — 1) Порука, забезпечення. 2) *Документ*, який дає право на безкоштовний ремонт або заміну певної речі.

ГАРДЕМАРИ́Н (франц. garde-marine, букв. — морська гвардія) — в російському *флоті* звання вихованців старших рот Морської *академії*, випускників морських кадетських корпусів, які проходили *практику* на кораблі.

ГАРДИ́НА (нім. Gardine, від франц. courtine — завіса) — завіса на все вікно.

ГАРЕ́М (тур. harem, від араб. гарам — заборонене) — 1) Жіноча половина багатого будинку в країнах мусульманського Сходу, де існувало або існує багатожонство. 2) Дружини і наложниці *мусульманина*.

ГАРМОНІ́ЙНИЙ — заснований на *гармонії*, сповнений гармонії.

ГАРМО́НІКА (від грец. ἁρμονικός — співзвучний, стрункий) — загальна назва деяких музичних *інструментів* (гармонії, акордеона тощо).

ГАРМО́НІКИ (від грец. ἁρμονικός — співзвучний, стрункий) — 1) *фіз.* Коливання, частоти яких кратні основній частоті складного коливання. 2) *матем. Періодичні функції* виду $A \sin(\omega x+\varphi)$.

ГАРМОНІ́ЧНИЙ — заснований на *гармонії*; г - н а п р о п о р ц і я — *пропорція* виду $a : b = b : (a-b)$; г. а н а л і з — розділ *математики*, в якому вивчається розкладання коливальних *процесів* на суму *елементарних* коливань; г - н і к о л и в а н н я — коливання, при яких *фізична* величина змінюється із часом за законом *синуса* чи *косинуса*.

ГАРМО́НІЯ (від грец. ἁρμονία — скріплення, злагодженість) — 1) Стрункa узгодженість частин єдиного цілого. 2) Засоби музичної виразності, що ґрунтуються на поєднанні тонів у співзвуччя й по-

слідовності співзвуч. 3) Розділ *теорії* музики, в якому викладені *принципи* побудови та співвідношення *акордів.*

ГАРНІЗО́Н (франц. garnison, від garnir — озброювати, постачати) — 1) Військові частини, установи, військові навчальні заклади, постійно або тимчасово розташовані в населеному *пункті,* фортеці або укріпленому районі. 2) Військовий підрозділ, що перебуває в оборонній споруді, напр. г. *форту.*

ГАРНІ́Р (від франц. garnir — прикрашати, наповнювати, обкладати) — каші, макарони, картопля, овочі, що їх подають до рибної або м'ясної страви.

ГАРНІТУ́Р (франц. garniture, від garnir — постачати) — *комплект,* набір предметів певного призначення, напр. кабінетний г.

ГАРНІТУ́РА (нім. Garnitur, з франц. garniture) — повний *комплект* друкарських *шрифтів* різних накреслень і *кеглів,* але узгодженого малюнка.

ГА́РПІЯ (грец. Ἅρπυιαι) — 1) У давньогрецькій *міфології* крилата потвора з жіночим обличчям, *демон* бурі й смерті. 2) Великий хижий птах, що живе у лісах Центральної та Південної Америки. 3) Рід кажанів, поширений в Індії та на Малайському *архіпелазі.* 4) Переносно — люта, сварлива жінка.

ГАРПУ́Н (англ. harpoon, гол. harpoen) — метальне знаряддя для полювання на великих морських тварин.

ГАРСО́Н (франц. garçon, букв. — хлопчик) — у Франції офіціант ресторану чи кафе; розсильний при готелі.

ГАСТАРБА́ЙТЕР (нім. Gastarbeiter, від Gast — гість і Arbeiter — робітник) — особа, яка працює за наймом в іншій країні.

ГАСТЕР... , ГАСТР..., ГАСТРО... [від грец. γαστήρ(γαστρός) — шлунок] — у складних словах відповідає поняттям "травлення", "шлунок" або "черевна частина тіла", напр.: гастероміцети, гастралгія, гастроентерит.

ГАСТРИ́Т (від грец. γαστήρ — шлунок) — запальне захворювання слизової оболонки шлунка.

ГАСТРО́ЛІ (нім. Gastrolle, від Gast — гість і Rolle — роль) — виступи артиста, естрадного або театрального колективу поза місцем постійної діяльності — в іншому місті, районі, країні.

ГАСТРОНО́М (франц. gastronome, від грец. γαστήρ — шлунок і νόμος — закон) — 1) Любитель і знавець витончених страв. Інша назва — *гурман.* 2) Продуктовий магазин.

ГАСТРОНО́МІЯ (франц. gastronomie, від грец. γαστήρ — шлунок і νόμος — закон) — 1) Тонкий смак у їжі; розуміння тонкощів *кулінарії.* 2) Сукупність харчових *продуктів* (товарів) високоякісного приготування.

ГАСТРОСКОПІ́Я (від *гастро...* і *...скопія*) — *метод* дослідження шлунка за допомогою спеціального приладу (ендоскопа), що через рот вводиться у стравохід.

ГАУДЕА́МУС (лат. gaudeamus, букв. — радіймо) — назва середньовічної студентської пісні латинською мовою.
ГАУПТВА́ХТА (нім. Hauptwache, букв. — головна варта) — приміщення для утримування під арештом військовослужбовців.
ГА́УС — одиниця *магнітної індукції* в СГС *системі* одиниць; позначається Гс. 1 Г. дорівнює $1 \cdot 10^{-4}$ Тл у Міжнародній системі одиниць (SI). Від прізвища німецького математика К. Ф. Гаусса (1777—1855).
ГА́ФНІЙ — хімічний *елемент, символ* Hf, ат. н. 72; сріблясто-білий *метал*, супутник *цирконію*. Застосовують у *катодах рентгенівських* і телевізійних трубок, входить до складу жаростійких сплавів. Від латинської назви м. Копенгаген — Гафнія.
ГАШЕ́ТКА (франц. gâchette, зменш. від gâche — скоба) — гачок або кнопка для спуску курка вогнепальної зброї.
ГАШИ́Ш (араб.) — отруйна речовина, яку видобувають з індійських конопель. При введенні в *організм* викликає наркотичний стан, що супроводиться *галюцинаціями*.
ГВА́РДІЯ (від італ. guardia — варта) — 1) Особиста охорона глави держави. 2) Добірна привілейована частина військ. 3) Почесне звання, яке присвоювалося в *період* Другої світової війни (1941—45 рр.) частинам і з'єднанням Радянської Армії. 4) У деяких країнах особливі формування для військових чи поліцейських цілей (г. національна, г. республіканська, г. *цивільна* тощо). 5) Переносно — передова частина якогось класу, *соціальної* групи (напр. стара г.).
ГЕ́БА (грец. Ἥβη) — у давньогрецькій *міфології* богиня вічної юності, дочка *Зевса* і *Гери*.
ГЕБЕФРЕНІ́Я (від грец. ἥβη — молодість і φρήν — розум) — психічне захворювання, одна з *форм* юнацької *шизофренії*, проявами якої є безпричинні веселощі, кривляння тощо.
ГЕГЕЛЬЯ́НСТВО — філософська течія, що грунтується на вченні німецького філософа Г. Гегеля (1770—1831) та його послідовників.
ГЕГЕМО́Н (від грец. ἡγεμών — вождь) — керівник, вождь, носій *гегемонії*.
ГЕГЕМО́НІЯ (від грец. ἡγεμονία — провід, керівництво) — керівництво, керівна роль якого-небудь класу, держави щодо інших класів або держав, напр. г. *пролетаріату*.
ГЕДОНІ́ЗМ (від грец. ἡδονή — насолода) — філософсько-етичне вчення, за яким насолода є найвищим благом, метою життя. Протилежне — *аскетизм*.
ГЕДОНІ́Я (від грец. ἡδονή — насолода) — відчуття піднесення, приємне самопочуття.
ГЕЄ́НА (грец. γέεννα, з давньоєвр.) — одне з найменувань пекла.
...ГЕЙ (від грец. γῆ — земля) — у складних словах відповідає поняттю "земля", напр. *апогей*.
ГЕ́ЙЗЕР (ісл. geysir, від geysa — ринути, линути) — гаряче джерело, яке періодично викидає фонтаном воду й пару. Г. зосереджені переважно неподалік від діючих або недавно згаслих *вулканів*.

ГЕЙМ (англ. game, букв. — гра) — частина деяких спортивних ігор (напр. *партії* у *тенісі*), тривалість якої визначається кількістю очок.

ГЕ́ЙША (япон. гейся) — в Японії професійна танцюристка, співачка, музикантка, яку наймають на великосвітські прийоми, банкети на роль гостинної господині у товаристві чоловіків.

ГЕКА́ТА (грец. Ἑκάτη) — у давньогрецькій *міфології* богиня місяця й ночі, чарівниця, що панує над *демонами*.

ГЕКАТО́МБА (грец. ἑκατόμβη, від ἑκατόν — сто і βοῦς — бик) — 1) У Стародавній Греції жертва богам зі 100 биків, пізніше — будь-яке велике урочисте жертвоприношення. 2) Переносно — величезні жертви війни, *терору*, *епідемії*.

ГЕКЗА́МЕТР (від грец. ἑξάμετρος — шестистопний) — віршовий розмір в античній *поезії*, шестистопний *дактиль* з постійною *цезурою*.

ГЕКСА... (від грец. ἕξ — шість) — у складних словах означає "шести...", напр.: *гексаедр*, гексахлоран.

ГЕКСАГО́Н (від грец. ἑξάγωνος — шестикутний) — шестикутник.

ГЕКСАГОНА́ЛЬНИЙ (від *гексагон*) — шестикутний; г - н а с и с т е м а — у кристалографії *система*, що характеризується постійною присутністю однієї шестірної або потрійної осі *симетрії*.

ГЕКСА́ЕДР (від *гекса...* і *...едр*) — замкнений шестигранник із гранями у вигляді *квадратів*; інша назва — к у б.

ГЕКСОГЕ́Н [від *гекса...* і лат. (oxy)gen(ium) — кисень] — вибухова речовина, безбарвний кристалічний порошок. Застосовують у *капсулях-детонаторах*.

ГЕКТА́Р [від *гект(о)...* і *ар*] — одиниця земельної площі, яка становить 100 ар (10 000 м ^{2}), позначається га.

ГЕКТО... (від грец. ἑκατόν — сто) — у складних словах означає "сто", "у сто разів", напр.: гектоват, гектолітр.

ГЕЛЕ́РТЕР (від нім. Gelehrter — вчений) — людина, яка формально засвоїла знання, але відірвана від життя, *практичної* діяльності і передової науки; *схоласт*.

ГЕ́ЛІ (від лат. gelo — замерзаю, застигаю) — драглеподібні *дисперсні системи*, які утворюються в колоїдних розчинах за поступової *коагуляції*. Застосовують як *адсорбенти*, у *парфумерії* тощо.

ГЕ́ЛІЙ [1] (від грец. ἥλιος — Сонце) — хімічний *елемент*, *символ* He, ат. н. 2; *інертний* газ без кольору й запаху. Застосовують в електротехніці, повітроплаванні тощо.

ГЕ́ЛІЙ [2] див. *Геліос*.

ГЕЛІКО́ЇД [від грец. ἕλιξ (ἕλικος) — спіраль, гвинт і *...оїд*] — поверхня, описана прямою, що обертається навколо нерухомої осі з незмінною кутовою швидкістю й одночасно переміщується вздовж осі обертання зі сталою швидкістю.

ГЕЛІКОПТЕ́Р [від грец. ἕλιξ (ἕλικος) — спіраль, гвинт і ... *птер*] — літальний *апарат*, важчий за повітря, що може вертикально злітати і приземлятися. Інша назва — в е р т о л і т.

ГЕЛІО... (від грец. ἥλιος — Сонце) — у складних словах відповідає поняттям "сонце", "сонячний", "сонячна *радіація*", напр.: геліограф, геліотехніка, геліофіти.

ГЕЛІО́МЕТР (від *геліо...* і *...метр*) — астрономічний *інструмент* для вимірювання невеликих (до 1 °) кутів на небесній *сфері*, а також *діаметрів* небесних тіл.

ГЕ́ЛІОС, ГЕ́ЛІЙ (грец. Ἥλιος) — у давньогрецькій *міфології* бог Сонця, брат *Селени* і *Еос*; пізніше ототожнений з *Аполлоном*.

ГЕЛІОТЕРАПІ́Я (від *геліо...* і *терапія*) — лікування дозованим сонячним опромінюванням.

ГЕЛІОТРО́П (від *геліо...* і *...тропи*) — 1) Рід тропічних і субтропічних рослин родини шорстколистих. У квітках міститься запашна *ефірна* олія, яку використовують у *парфумерії*. 2) Прозорий зеленкуватий з червоними цяточками *мінерал*, різновид *халцедону*, з якого виробляють прикраси, предмети лабораторного обладнання тощо. 3) Порошок для фарбування тканин у фіолетовий колір. 4) Геодезичний *інструмент* для вимірювання *горизонтальних* кутів.

ГЕЛІОЦЕНТРИ́ЧНИЙ (від *геліо...* і *центр*) — *центр* якого збігається із Сонцем; навколосонячний; г - н а с и с т е м а с в і т у — *система* поглядів, за якими Земля та інші *планети* обертаються навколо Сонця; г - н і к о о р д и н а т и — *координати*, що визначають положення небесних тіл відносно центра Сонця.

ГЕЛЬМІ́НТИ [від грец. ἕλμις (ἕλμινθος) — черв'як] — черви, що паразитують в *організмі* людини, тварин і рослин.

ГЕЛЬМІНТО́ЗИ — хвороби людини, тварин і рослин, спричинювані паразитичними червами — *гельмінтами*.

ГЕЛЬМІНТОЛО́ГІЯ (від *гельмінти* і *... логія*) — наука про паразитичних червів (*гельмінтів*) та спричинювані ними хвороби людини і тварин.

ГЕМ... , ГЕМАТО..., ГЕМО... [від грец. αἷμα (αἵματος) — кров] — у складних словах відповідає поняттю "кров", напр.: гемаглютинація, гематолог, гемоторакс.

ГЕ́МА (від лат. gemma — дорогоцінний камінь) — дорогоцінний або напівдорогоцінний камінь із вирізьбленим опуклим (див. *Камея*) чи заглибленим (див. *Інталія*) зображенням; використовувався як печатка, *амулет*, прикраса і т. ін.

ГЕМАТИ́Т [від грец. αἷμα (αἵματος) — кров] — 1) Один з основних *мінералів* залізної руди. 2) Ливарний чавун, що його виплавляють переважно з червоного залізняку.

ГЕМАТО... див. *Гем...*

ГЕМАТОГЕ́Н (від *гемато...* і *...ген*) — лікарський *препарат*, який виготовляють із крові забійної худоби. Застосовують при недокрів'ї, виснаженні *організму* тощо.

ГЕМАТОЛО́ГІЯ (від *гемато...* і *... логія*) — наука, що вивчає будову, *функції* та захворювання крові та кровотворних *органів*.

ГЕМАТО́МА (від *гемато...* і *... ома*) — скупчення крові, обмежене навколишніми тканинами або стінками природної порожнини тіла. Виникає внаслідок крововиливу.
ГЕМАТУРІ́Я (від *гемато...* і *... урія*) — виділення крові з сечею. Спостерігається при захворюваннях *органів* сечової *системи*, хворобах крові, *травмах*.
ГЕМІ... (грец. ἡμι...) — *префікс*, що означає "напів", "наполовину", напр.: геміанестезія, геміпарез.
ГЕМІАТРОФІ́Я (від *гемі...* і *атрофія*) — атрофія однієї половини *органа* або тіла внаслідок деяких захворювань (напр. г. обличчя).
ГЕМІОПІ́Я (від *гемі...* і грец. ὄψόπός — зір) — обмеження зору в кожному оці до половини зорового поля.
ГЕМІСФЕ́РА (від *гемі...* і *сфера*) — 1) Земна чи небесна півкуля. 2) Півкуля головного мозку, мозочка.
ГЕМО... див. *Гем...*
ГЕМОГЛОБІ́Н (від *гемо...* і лат. globus — куля) — червоний *пігмент* крові людини, хребетних та багатьох безхребетних тварин, що переносить кисень від *органів* дихання до тканин *організму*.
ГЕМОГРА́МА (від *гемо...* і *... грама*) — запис кількісного та якісного складу крові за визначеною *схемою*.
ГЕМОЛІ́З (від *гемо...* і *...ліз*) — *процес* руйнування *еритроцитів* крові, при якому *гемоглобін* надходить у *плазму* крові й розчиняється.
ГЕМОЛІТИ́ЧНИЙ — який викликає *гемоліз* (напр. г-ні отрути) або супроводиться гемолізом (г-на хвороба новонароджених).
ГЕМОРАГІ́ЧНИЙ (від грец. αἱμορραγής — кровоточивий) — який супроводиться крововиливом.
ГЕМОРАГІ́Я (грец. αἱμορραγία, від αἷμα — кров і ῥήγνυμι — прориваю) — надмірна кровотеча, крововилив, витікання крові з судин внаслідок порушення цілості їхніх стінок.
ГЕМОРО́Й (грец. αἱμορροΐς — кровотеча, від αἷμα — кров і ῥέω — течу) — вузлоподібне розширення вен нижньої частини прямої кишки, що нерідко кровоточить при запальних *процесах*.
ГЕМОСТА́З (від *гемо...* і *... стаз*) — 1) Припинення руху крові в судинах. 2) Припинення кровотечі.
ГЕМОТЕРАПІ́Я (від *гемо...* і *терапія*) — *метод* лікування введенням хворому крові (власної або донорської), а також *препаратами*, виготовленими з крові.
ГЕМОФІЛІ́Я (від *гемо...* і грец. φιλέω — люблю) — спадкове захворювання чоловіків; характеризується значними й тривалими кровотечами внаслідок поганого згортання крові.
ГЕН (від грец. γένος — рід, походження) — елементарна одиниця спадковості *організму*.
...ГЕН, ...ГЕНІЯ, ...ГЕННИЙ (від грец. γεννάω — породжую, створюю) — в складних словах вказує на зв'язок з поняттями "походження", "утворення", напр.: *антропоген*, кріогенний, лізогенія.

ГЕ́НДЕР (англ. gender, від грец. γένος (γένεος) — рід) — у *психології* соціально-біологічна характеристика, за допомогою якої дається визначення понять "чоловік" та "жінка".

ГЕНЕАЛО́ГІЯ (грец. γενεαλογία — родовід) — 1) Допоміжна історична *дисципліна*, що досліджує походження родів, родинні зв'язки. 2) Родовід, історія роду; родовідний запис.

...ГЕНЕЗ (від грец. γένεσις — походження, породження) — у складних словах означає "походження", "виникнення", напр.: *антропогенез*, кладогенез.

ГЕНЕ́ЗИС (грец. γένεσις, від γεννάω — породжую, створюю) — походження, виникнення; *процес* утворення і розвитку певного явища.

ГЕНЕОНО́МІЯ [від грец. γένος (γένεος) — рід і ... *номія*] — розділ *соціології*, що вивчає походження та розвиток *форм* шлюбу й сім'ї.

ГЕНЕРА́Л-АНШЕ́Ф (від франц. général en chef — головнокомандувач) — генеральське звання в Росії 18 ст.

ГЕНЕРАЛІЗА́ЦІЯ (від лат. generalis — загальний) — 1) Узагальнення, логічний перехід від окремого до загального, підпорядкування окремих явищ загальному *принципові*. 2) Поширення збудження по центральній нервовій *системі* тварин і людини. 3) Розширення меж хворобливого *процесу*.

ГЕНЕРАЛІ́СИМУС (від лат. generalissimus — найзагальніший) — найвище військове звання в збройних силах ряду країн.

ГЕНЕРАЛІТЕ́Т (нім. Generalität, від лат. generalis — загальний, спільний) — найвищий командний склад збройних сил; сукупність осіб, що мають генеральські звання.

ГЕНЕРА́ЛЬНИЙ (лат. generalis) — 1) Загальний, головний; г. с е к р е т а р — виборна керівна посада, яка існує в ряді *партій*; головна службова особа в деяких міжнародних організаціях та відомствах (напр. Г. секретар ООН); г. ш т а б — *орган* найвищого військового управління в країні; г. п л а н — науково обґрунтований *перспективний* план розвитку населеного *пункту*, забудови промислового *об'єкта* тощо. 2) Остаточний, вирішальний; г - н а р е п е т и ц і я — остання *репетиція* перед *прем'єрою*.

ГЕНЕРАТИ́ВНИЙ (лат. generativus, від genero — породжую) — породжуючий; г - н і к л і т и н и — статеві клітини.

ГЕНЕРА́ТОР (від лат. generator — родоначальник) — 1) Пристрій, *апарат* чи машина, які виготовляють якийсь *продукт* (газ, лід тощо), виробляють електричну *енергію* або перетворюють один вид енергії на інший. 2) Переносно — г. і д е й — творча людина, здатна спрямовувати інших на розробку нових напрямів, висувати нові підходи.

ГЕНЕРА́ЦІЯ (від лат. generatio — народження) — 1) Сукупність людей одного роду, рослин і тварин одного виду і роду, *мінералів* одного походження. 2) Виникнення, відтворення. 3) Переносно — сукупність людей одного покоління, пов'язаних спільністю інтересів, діяльністю.

ГЕНЕРУВА́ТИ (від лат. genero — породжую) — 1) Виробляти (*продукт, енергію*). 2) Збуджувати (*електричні* коливання). 3) Переносно — висувати нові *ідеї*, підходи в розробці певних галузей знань, у *практичній* діяльності.

ГЕНЕ́ТИКА (від грец. γένεσις — походження) — наука про явища і закони спадковості та мінливості *організмів*.

ГЕНЕТИ́ЧНИЙ — який стосується *генетики*, вказує на походження, розвиток; г - н а п с и х о л о г і я — розділ *психології*, що вивчає походження і розвиток *форм* психічної діяльності в *онтогенезі* та *філогенезі*; г. м е т о д — спосіб дослідження явищ, що ґрунтується на *аналізі* їх походження та розвитку; г. к о д — *система* спадкової *інформації*, що міститься в *молекулах* нуклеїнових кислот.

ГЕНІА́ЛЬНІСТЬ (від лат. genialis — властивий *генієві*, плідний) — найвищий ступінь обдарованості людини, виразом якого є творчість, що має істотне значення для життя суспільства.

ГЕ́НІЙ (від лат. genius — дух) — 1) У давньоримській *міфології* дух-покровитель, пізніше — дух взагалі (добрий або злий), який керує вчинками людини. 2) Найвищий ступінь обдарованості, *таланту*. 3) Людина, якій притаманна найвища творча обдарованість.

ГЕНІТА́ЛІЇ (від лат. genitalis — породжуючий, дітородний) — статеві *органи* тварин і людини.

...ГЕ́НІЯ , ...ГЕННИЙ див. ... *Ген*.

ГЕНО́М (нім. Genom, англ. genome, від грец. γένος — рід, походження) — сукупність *генів* в одинарному наборі *хромосом* даної тваринної або рослинної клітини.

ГЕНОТЕЇ́ЗМ [від грец. εἷς (ένός) — один, єдиний і *теїзм*] — перехідна між *політеїзмом* і *монотеїзмом форма* релігійних вірувань, що визнає існування багатьох богів на чолі з одним верховним богом.

ГЕНОТИ́П (від *ген...* і *тип*) — сукупність усіх спадкових *структур організму*. Див. також *Фенотип*.

ГЕНОФО́НД (від *ген...* і *фонд*) — сукупність усіх *генів* однієї *популяції*, групи популяцій або видів.

ГЕНОЦИ́Д (від грец. γένος — рід і *...цид*, букв. — винищення роду) — винищення окремих груп населення за расовими, національними, релігійними мотивами; один із найтяжчих злочинів проти людства.

ГЕ́НРІ — одиниця *індуктивності* у Міжнародній *системі* одиниць (SI); позначається Г. 1 Г. дорівнює 1 Вб/А. Від прізвища американського фізика Дж. Генрі (1797—1878).

ГЕО... (від грец. γῆ — земля) — у складних словах відповідає поняттю "земля", напр.: геомагнетизм, *геомеханіка*.

ГЕОАКУ́СТИКА (від *гео...* і *акустика*) — вчення про звукові, інфразвукові та ультразвукові явища в земній корі.

ГЕОБОТА́НІКА (від *гео...* і *ботаніка*) — наука про рослинні угруповання (*фітоценози*) Землі, їхній склад, будову, історію розвитку, розподіл на *території*, взаємозв'язки між собою і з навколишнім середовищем. Інша назва — ф і т о ц е н о л о г і я.

ГЕОГРА́ФІЯ (грец. γεωγραφία, від γῆ— земля і γράφω — описую) — *система* наук, що вивчають природні й виробничі територіальні *комплекси* та їхні *компоненти*. Розрізняють природничі, або фізико-географічні, науки (*фізична географія, геоморфологія,* кліматологія, *гляціологія, гідрологія,* геокріологія, географія ґрунтів, *біогеографія*) та суспільні географічні науки (економічна географія, географія окремих галузей народного господарства, географія населення, політична географія). До системи географічних наук належать також *картографія,* країнознавство, медична географія, військова географія.

ГЕОДЕ́ЗІЯ (грец. γεωδαισία, від γῆ — земля і δαίω — поділяю) — наука про *методи* визначення *форми,* розмірів і гравітаційного поля Землі, зображення земної поверхні на планах і картах, а також про методи вимірювання на місцевості під час проведення наукових та інженерних робіт.

ГЕОЛО́ГІЯ (від *гео...* і *...логія*) — *комплекс* наук про будову й розвиток Землі. Вивчає склад, будову, рухи, історію розвитку земної кори та її надр, закономірності утворення й поширення корисних копалин.

ГЕОМЕ́ТРІЯ (грец. γεωμετρία, від γῆ — земля і *...метрія*) — наука, що вивчає просторові (і схожі за структурою з просторовими) відношення й *форми реального* світу.

ГЕОМЕХА́НІКА (від *гео...* і *механіка*) — наука про механічний стан земної кори й *процеси,* що відбуваються в ній внаслідок дії природних *фізичних факторів* (*термічних, механічних*).

ГЕОМОРФОЛО́ГІЯ (від *гео...* і *морфологія*) — наука про *рельєф* земної поверхні (включаючи дно *океанів*), його походження, історію розвитку.

ГЕОПОЛІ́ТИКА (від *гео...* і *політика*) — *теорія* залежності зовнішньої *політики* держави від географічних *факторів,* зокрема місцезнаходження.

ГЕОСФЕ́РИ (від *гео...* і *сфера*) — різні за хімічним складом і щільністю *концентричні* оболонки, на які поділяють земну кулю: *магнітосфера, атмосфера, гідросфера, літосфера, мантія* Землі та ядро; окремо виділяють *біосферу.*

ГЕОТЕКТО́НІКА (від *гео...* і *тектоніка*) — розділ *геології,* що вивчає *структуру,* рухи, *деформацію* та розвиток земної кори і верхньої *мантії* Землі.

ГЕОТЕХНОЛО́ГІЯ (від *гео...* і *технологія*) — хімічні, фізико-хімічні, біохімічні й мікробіологічні *методи* безшахтного видобування корисних копалин на місці їхнього залягання.

ГЕОТРОПІ́ЗМ (від *гео...* і грец. τροπή — поворот, напрям) — здатність *органів* рослин при їх рості набувати певного положення стосовно центра Землі під дією земного тяжіння.

ГЕОФІ́ЗИКА (від *гео...* і *фізика*) — *комплекс* наук про *фізичні* властивості Землі й фізичні *процеси,* які відбуваються в *магнітосфері,*

атмосфері, гідросфері та *літосфері* під впливом внутрішніх сил Землі й космічних тіл.

ГЕОХІ́МІЯ (від *гео...* і *хімія*) — наука про хімічний склад та закони поширення й *міграції* хімічних *елементів* на Землі.

ГЕОХО́РА (від *гео...* і грец. χώρα — простір) — географічний *ландшафт*.

ГЕПА́РД (франц. guépard, від італ. gatto pardo, букв. — кіт-леопард) — рід хижаків родини котячих. Поширений в Африці та Південно-Західній Азії; добре приручається.

ГЕПАТИ́Т [від грец. ἧπαρ (ἥπατς) — печінка] — запальне захворювання печінки.

ГЕПТА ... (від грец. ἑπτά — сім) — у складних словах означає "семи...", напр.: гептагон, гептаедр.

ГЕ́РА (грец. Ἥρα) — у давньогрецькій *міфології* верховна олімпійська богиня, сестра і дружина *Зевса*. Покровителька шлюбу і народження. У римлян — *Юнона*.

ГЕРА́КЛ (грец. Ἡρακλῆς) — у давньогрецькій *міфології* син *Зевса, герой*, що відзначався великою *фізичною* силою і здійснив 12 славнозвісних подвигів. У римлян — *Геркулес*.

ГЕРА́ЛЬДИКА [лат. (ars) heraldica — геральдичне (мистецтво), від heraldus — оповісник] — гербознавство, складання і тлумачення гербів, допоміжна історична *дисципліна*, що вивчає герби як історичні джерела.

ГЕРБА́РІЙ (лат. herbarium, від herba — трава) — 1) *Колекція* спеціально зібраних і засушених рослин. 2) Установа, що провадить наукову обробку колекцій засушених рослин.

ГЕРБІЦИ́ДИ (від лат. herba — трава і ... *циди*) — хімічні речовини для боротьби з бур'янами та іншими небажаними трав'янистими рослинами.

ГЕРІАТРІ́Я (від грец. γέρων — старий та *...іатрія*) — розділ *геронтології*, який вивчає особливості захворювань людей похилого та старечого віку, розробляє *методи* запобігання та лікування їх.

ГЕРКУЛЕ́С (лат. Hercules) — 1) Див. *Геракл*. 2) Сузір'я Північної півкулі неба, в якому міститься *апекс*. 3) Крупа із розплющених зерен вівса. 4) Переносно — *атлет*, людина надзвичайної сили.

ГЕРКУЛЕ́СОВІ стовпи — 1) Дві скелі обабіч Гібралтарської протоки, які, за *міфами*, увічнюють подвиги *Геракла* (*Геркулеса*) і містяться на краю світу. 2) Переносно — межа чогось.

ГЕ́РМА (грец. ἑρμῆν — стовп) — чотиригранний стовп, що завершується головою або бюстом. У Стародавній Греції перші Г. служили межовими знаками, дороговказами і зображували *Гермеса*.

ГЕРМА́НІЙ — хімічний *елемент, символ* Ge, ат. н. 32; сріблястий твердий крихкий *метал*. Цінний напівпровідник. Від латинської назви Німеччини — Германія.

ГЕРМАФРОДИ́Т (грец. Ἑρμαφρόδιτος) — 1) У давньогрецькій *міфології* син *Гермеса* й *Афродіти*, з'єднаний богами з *німфою* Салма-

кідою так, що тіла їх утворили єдине двостатеве ціле. 2) Тварина або людина з ознаками чоловічої та жіночої статі.

ГЕРМЕНЕ́ВТИКА (грец. ἑρμηνευτική, від ἑρμηνεύω — пояснюю) — *інтерпретація* рукописних і друкованих *текстів*, насамперед стародавніх.

ГЕРМЕ́С (грец. Ἑρμῆς) — 1) У давньогрецькій *міфології* син *Зевса*, бог скотарства й пастухів, пізніше — посланець богів, покровитель мандрівників, торгівлі й прибутку, якого зображували в сандалях із крильцями. У римлян — *Меркурій*. 2) Одна з малих *планет* Сонячної *системи*.

ГЕРМЕТИЗА́ЦІЯ — забезпечення непроникності *апаратів*, машин, приміщень тощо для рідин і газів. Від імені єгипетського мудреця Гермеса Трісмегіста, якому, зокрема, приписувалося вміння міцно закупорювати посудини.

ГЕРОЇ́Н (франц. héroïne, англ. heroin) — похідне *морфіну*, сильний *наркотик*; у медичній *практиці* не використовується.

ГЕРО́Й (від грец. ἥρως — богатир, воїн, людина казкової сили й мужності) — 1) У давньогрецькій *релігії* і *міфології* син бога і смертної людини; напівбог. 2) Видатна за своїми здібностями й діяльністю людина, що виявляє відвагу, самовідданість і хоробрість у бою, а також у праці. 3) Людина, що втілює основні, типові риси певного оточення, *епохи*. 4) Головна дійова особа художнього твору. 5) Переносно — особа, яка привернула до себе загальну увагу, напр.: г. дня, г. події.

ГЕРО́ЛЬД (нім. Herold) — у країнах Західної Європи за середніх віків оповісник, *парламентер*, церемоніймейстер при дворах королів і великих *феодалів*; розпорядник на балах, лицарських *турнірах*. Г. відали також складанням гербів і родоводів.

ГЕРОНТОЛО́ГІЯ [від грец. γέρων (γέροντος) — старий і *...логія*] — наука, що вивчає *проблеми* старіння живих *організмів*, у тому числі людини (пор. *геріатрія*).

ГЕРОСТРА́Т (грец. Ἡρόστρατος) — давній грек, який прагнув будь-що увічнити своє ім'я і в 356 р. до н. е. спалив храм *Артеміди* в Ефесі. Ім'я Г. стало *символом* неслави, ганьби.

ГЕ́РПЕС (грец. ἕρπης — лишай, від ἕρπω — повзу, тягнусь) — група інфекційних вірусних захворювань, які характеризуються висипом дрібних пухирців на шкірі, слизових оболонках (пухирчастий лишай) або вздовж окремих *нервів* (оперізувальний лишай).

ГЕРПЕТОЛО́ГІЯ (від грец. ἑρπετόν — плазун і *...логія*) — розділ *зоології*, що вивчає плазунів.

ГЕРЦ — одиниця частоти коливань, яка дорівнює одному коливанню за *секунду*; позначається Гц. Від прізвища німецького фізика Генріха Герца (1857—94).

ГЕ́РЦОГ (нім. Herzog) — 1) У давніх германців виборний військовий вождь, потім глава племені. 2) У *період* феодальної роздробленості великий *феодал*. 3) Один із найвищих дворянських *титулів* у деяких країнах Західної Європи, а також особа, яка має цей титул.

ГЕСТА́ПО (нім. Gestapo, скор. від Geheime Staatspolizei) — таємна державна *поліція* у фашистській Німеччині в 1933—45 рр. Здійснювала масовий *терор* у Німеччині та на окупованих нею землях.

ГЕТЕ́РА (грец. ἑταίρα — подруга, коханка) — 1) У Стародавній Греції освічена незаміжня жінка, яка вела вільний, незалежний спосіб життя. 2) Переносно — легковажна жінка, повія.

ГЕТЕРО... (від грец. ἕτερος — інший) — у складних словах означає різнорідність, напр.: *гетерогенез*, гетеропластика. Протилежне — *гомо...*

ГЕТЕРОГЕНЕ́З (від *гетеро...* і *...генез*) — 1) Зміна способів розмноження у *організмів* протягом двох або кількох поколінь; окремий випадок чергування поколінь. 2) Поява особин, що дуже різняться рядом ознак від батьківських *форм*.

ГЕТЕРОГЕ́ННИЙ (від *гетеро...* і *...генний*) — неоднорідний, який складається з різних за складом частин (протилежне — *гомогенний*); г - н і с и с т е м и — фізико-хімічні *системи*, що складаються з двох або кількох роздільних *фаз*, напр. система лід — вода — водяна пара.

ГЕТЕРОСЕКСУАЛІ́ЗМ (від *гетеро...* і лат. sexus — стать) — статевий потяг до особи іншої статі. Протилежне — *гомосексуалізм*.

ГЕТЕРОТРО́ФНИЙ (від *гетеро...* і *...трофний*) — який живиться *органічними* речовинами; г - н і о р г а н і з м и — *організми* (вищі паразитичні рослини, гриби, багато *мікроорганізмів*, усі тварини й людина), які для живлення використовують готові органічні речовини.

ГЕТЕРОФРА́ЗІЯ (від *гетеро...* і грец. φράσις — мовлення) — розлад мови, при якому одні слова або звуки вживаються замість інших.

ГЕ́ТРИ (франц. guêtres) — 1) Теплі шкарпетки до колін без стоп, що їх одягають поверх взуття. 2) Такі шкарпетки як *елемент* спортивної *форми*.

ГЕ́ТТО (італ. ghetto) — частина *території* в містах, відведена для примусового спільного поселення певної расової, національної, професійної, релігійної групи населення.

ГЕ́ТЬМАН (польс. hetman, від старонім. heuptman — командир) — в Україні в 16—18 ст. виборний голова козацького війська, наділений вищою *цивільною* і військовою владою.

ГЕФЕ́СТ (грец. Ἥφαιστος) — у давньогрецькій *міфології* бог вогню, покровитель ковальства. У римлян — *Вулкан*.

ГЕШТА́ЛЬТ (нім. Gestalt — *форма*, образ, *структура*) — цілісна структура, яка формується у свідомості людини при сприйнятті *об'єктів* або їхніх образів, проте не зводиться до простої суми сприйняття окремих складових об'єкта. Провідне поняття *гештальтпсихології*.

ГЕШТАЛЬТПСИХОЛО́ГІЯ (від нім. Gestalt — *форма*, образ, *структура* і *психологія*) — напрям у психології, який первинними і визначальними *елементами* в *психіці* вважає *суб'єктивні* психічні структури (*гештальти*).

ГЕ́Я (грец. Γαῖα) — у давньогрецькій *міфології* богиня Землі.

ГІА́ДИ (грец. Ὑάδες, від υει, букв. — іде дощ) — 1) У давньогрецькій і давньоримській *міфології* сім *наяд*, які оплакували смерть єдиного брата й були перетворені *Зевсом* на сузір'я. 2) Зоряне скупчення сферичної *форми* в сузір'ї Тельця, яке можна спостерігати у Греції в *період* дощів.

ГІАЦИ́НТ (грец. ὑάκινθος) — 1) Рід багаторічних цибулинних рослин родини лілійних із запашними, зібраними в китиці квітами різних кольорів. 2) *Мінерал* класу *силікатів*, різновид *циркону*, темно-червоного або червоно-бурого кольору. Прозорі кристали — дорогоцінне каміння. Від імені міфологічного юнака Гіакінта.

ГІБО́Н (англ. gibbon) — рід людиноподібних мавп, які живуть на деревах. Поширені у тропічних лісах Південної Азії, на островах Калімантан, Суматра, Ява.

ГІБРИ́Д (від лат. hibrida — помісь) — потомство від схрещування двох рослинних або тваринних *організмів* із різною спадковістю (*генотипами*), які належать до різних сортів, порід, видів, родів тощо.

ГІГ див. *Гічка.*

ГІГАНТИ́ЗМ [від грец. Γίγας (Γίγλντος) — велетень] — надмірний *патологічний* ріст людини, тварини або окремих частин їхнього *організму*, викликаний розладом діяльності залоз внутрішньої *секреції* (зокрема *гіпофіза*).

ГІГАНТОПІТЕ́К [від грец. γίγας (γίγαντος) — велетенський і ... *пітек*] — рід викопних людиноподібних мавп. За розмірами тіла перевищували людину.

ГІГІЄ́НА (від грец. ὑγιεινός — здоровий) — галузь профілактичної *медицини*, що розробляє й впроваджує *методи* запобігання захворюванням, вивчає вплив різних *факторів* навколишнього середовища на здоров'я людини, її працездатність і тривалість життя.

ГІГРО... (від грец. ὑγρόν — волога) — у складних словах відповідає поняттю "волога", напр.: гігрограф, гігрофіти.

ГІГРОСКОПІ́ЧНИЙ (від *гігро...* і *...скопічний*) — який вбирає вологу.

ГІД (франц. guide) — супровідник туристів, екскурсантів при огляді визначних місць, історичних пам'яток тощо.

ГІДА́ЛЬГО, ІДА́ЛЬГО (ісп. hidalgo, від hijo de algo — чийсь син) — іспанський дворянин, середньовічний лицар.

ГІДР..., ГІДРО... (від грец. ὕδωρ — вода) — у складних словах відповідає поняттям "вода", "водний простір", напр.: *гідролокація, гідромеліорація.*

ГІ́ДРА (грец. ὕδρα) — 1) У давньогрецькій *міфології* багатоголовий дракон із тілом змії, зрізані голови якого відростали. 2) Переносно — ворог; страховисько. 3) Сузір'я Південної півкулі. 4) Див. *Гідри.*

ГІДРА́ВЛІКА (від *гідр...* і грец. αὐλός — трубка) — наука про закони рівноваги й руху рідини, а також застосування їх у інженерній *практиці* (пор. *гідромеханіка*).

ГІДРА́НТ (від грец. ὕδωρ — вода) — водорозбірна колонка, кран, які встановлюють на лініях водопроводу для поливання вулиць, гасіння пожеж тощо.

ГІДРАТА́ЦІЯ (від грец. ὕδωρ — вода) — приєднання води до різних речовин, що перебувають у розчиненому або у вільному стані.

ГІ́ДРИ (від грец. ὕδρα — водяна змія, *гідра*) — ряд кишковопорожнинних тварин. Живуть у прісних водоймах. Для Г. характерна властивість відновлювати втрачені частини тіла.

ГІДРО... див. *Гідр...*

ГІДРОБІОЛО́ГІЯ (від *гідро...* і *біологія*) — наука, що вивчає живі *організми* прісноводних та морських водойм і водотоків у їх взаємодії між собою та навколишнім середовищем.

ГІДРОБІО́НТИ (від *гідро...* і *...біонти*) — *організми*, що живуть у воді.

ГІДРОГЕНІЗА́ЦІЯ (лат. hydrogenium, від грец. ὕδωρ — вода і γεννάω — породжую) — приєднання водню до простих та складних речовин за наявності *каталізаторів*, напр.: г. вугілля, г. нафти, г. олії тощо.

ГІДРОДИНА́МІКА (від *гідро...* і *динаміка*) — розділ *гідромеханіки*, де вивчається рух рідин без урахування стисливості, а також взаємодія рідин із твердими тілами при їх відносному русі.

ГІДРО́ЛІЗ (від *гідро...* і *...ліз*) — іонний обмін між речовиною й водою. Відіграє важливу роль у життєдіяльності. Г. застосовують у хімічній промисловості, напр., внаслідок Г. деревини одержують *глюкозу, спирти* тощо.

ГІДРОЛО́ГІЯ (від *гідро...* і *...логія*) — наука, що вивчає природні води (*океани*, моря, річки, озера, водосховища, болота, сніги, льодовики, ґрунтові і підземні води) та явища й *процеси*, що відбуваються в них.

ГІДРОЛОКА́ЦІЯ (від *гідро...* і *локація*) — виявлення і визначення місцеположення у воді та розмірів рухомих і нерухомих *об'єктів* за допомогою висланих і отриманих звукових сигналів.

ГІДРОМЕЛІОРА́ЦІЯ (від *гідро...* і *меліорація*) — поліпшення водного *балансу* земель шляхом їх осушення чи обводнення.

ГІДРОМЕХА́НІКА (від *гідро...* і *механіка*) — наука про рух (*гідродинаміка*) і рівновагу (*гідростатика*) рідин та їх взаємодію з твердими тілами при відносному русі або спокої.

ГІДРОНА́ВТ див. *Акванавт*.

ГІДРОНЕФРО́З (від *гідро...* і *нефроз*) — захворювання, яке характеризується прогресуючим розширенням ниркових чашечок та миски, що зумовлюється порушенням витоку сечі.

ГІДРОПЛА́Н (від *гідро...* і *...план*) — літак, що може підійматися з водної поверхні і опускатися на неї. Інша назва — г і д р о л і т а к.

ГІДРОПО́НІКА (від *гідро...* і *...поніка*) — вирощування рослин без ґрунту безпосередньо на водному розчині поживних солей або на штучних замінниках ґрунту (напр. *гравій*), зволожених водним розчином мінеральних добрив.

ГІДРОСТА́Т (від *гідро...* і *...стат*) — *апарат*, який спускають на *тросі* з судна для підводних досліджень та робіт, на відміну від *батискафа*, що переміщується самостійно.

ГІДРОСТА́ТИКА (від *гідро...* і *статика*) — розділ *гідромеханіки*, що вивчає закони рівноваги рідин, а також рівноваги тіл, занурених у рідини.

ГІДРОСФЕ́РА (від *гідро...* і *сфера*) — сукупність усіх вод земної кулі (*океани*, моря, річки, озера, болота, підземні води, льодовики), що у вигляді перервної оболонки обгортають земну кулю.

ГІДРОТЕРАПІ́Я (від *гідро...* і *терапія*) — застосування води у вигляді ванн, душів, *компресів* тощо з лікувальною та профілактичною метою. Інша назва — водолікування.

ГІДРОТЕРМА́ЛЬНІ родовища — родовища корисних копалин, що утворюються в результаті відкладання *мінералів* з *гідротерм*.

ГІДРОТЕ́РМИ (від *гідро...* і *...терми*) — гарячі водні розчини, що утворюються у надрах Землі в *процесі* застигання *магми*, видалення води з *мінералів* під час їх перекристалізації тощо.

ГІДРОФО́БІЯ (від *гідро...* і *...фобія*) — вірусне захворювання центральної нервової *системи*, що проявляється у виникненні ковтальних судом при вигляді води або згадуванні про неї. Спостерігається при сказі, правці, *істерії*. Інша назва — водобоязнь.

ГІДРОФО́Н (від *гідро...* і *...фон*) — приймач звуків, що поширюються у воді. Застосовують для виявлення підводних і надводних суден, для зв'язку між суднами тощо.

ГІДРОЦЕФА́ЛІЯ (від *гідро...* і *...цефалія*) — надмірне збільшення кількості спинномозкової рідини в ділянці черепа внаслідок *аномалії* розвитку, внутрішньоутробної *інфекції*, захворювання головного мозку. Інша назва — водянка головного мозку.

ГІ́ЄНА (грец. ὕαινα) — рід хижих ссавців із хутром брудно-бурого кольору з темними смугами або плямами, живляться переважно падлом. Поширені в Африці та Південно-Західній Азії.

ГІ́ЛЬБЕРТ — одиниця магніторушійної сили й різниці *магнітних потенціалів* у СГС *системі* одиниць; позначається Гб. 1 Г. дорівнює 0,796 А у Міжнародній системі одиниць (SI). Від прізвища англійського фізика У. Гільберта (1544—1603).

ГІ́ЛЬДІЯ (від нім. Gilde — *корпорація*, об'єднання) — 1) У *періоді* раннього *феодалізму* в Західній Європі об'єднання купців, ремісників, створюване для захисту інтересів або цехових *привілеїв* членів Г. 2) У дореволюційній Росії станова *категорія* купецтва (за розмірами оборотів і податку виділялися три Г.).

ГІЛЬЙОТИ́НА (франц. guillotine) — знаряддя для виконання смертних вироків (обезголовлювання засуджених), запроваджене у Франції в *період* буржуазної *революції* кінця 18 ст. на пропозицію лікаря Ж. Гільйотена.

ГІМЕНЕ́Й (грец. 'Υμέναιος) — 1) У давньогрецькій *міфології* бог шлюбу. 2) Урочиста весільна пісня на його честь. 3) Переносно — л а н ц ю г и (п у т а) Г і м е н е я — подружній союз, шлюб.
ГІМН (грец. ὕμνος — похвальна пісня) — 1) У Стародавній Греції урочиста, хвалебна пісня на честь богів і *героїв*. 2) Урочиста пісня, прийнята як *символ* державної або *соціальної* єдності. 3) Музичний твір урочистого характеру в оперному, *симфонічному*, хоровому мистецтві.
ГІМНА́ЗІЯ (від грец. γυμνάσιον, з γυμνάζω, букв. — треную, роблю вправи) — середній навчальний заклад переважно *гуманітарного* спрямування.
ГІМНА́СТИКА (грец. γυμναστική, від γυμνάζω — треную, роблю вправи) — 1) *Система фізичних* вправ, методичних прийомів для зміцнення здоров'я, *гармонійного* фізичного розвитку. 2) Вид спорту (спортивна г., художня г.). 3) Вид циркового мистецтва (партнерна г., повітряна г.).
ГІНЕКОЛО́ГІЯ [від грец. γυνή (γυνα κός) — жінка і *...логія*] — розділ *медицини*, що вивчає анатомо-*фізіологічні*, *фізичні* та психічні особливості організму жінки, хвороби статевих жіночих *органів*, засоби *профілактики* таких хвороб та їх лікування.
ГІНЕ́Я (англ. guinea) — англійська золота монета, що дорівнювала 21 *шилінгу*. Була в обігу до 1817 р.
... ГІНІЯ (від грец. γυνή — жінка, самка) — у складних словах означає належність до жіночої статі, напр. протерогінія.
ГІПЕР... (грец. ὑπερ...) — *префікс*, що означає підвищення, надмірність, напр.: *гіперглікемія*, гіперкінез. Протилежне — *гіпо...*
ГІПЕ́РБОЛА [1] (від грец. ὑπερβολή — перебільшення) — стилістична *фігура*, в якій перебільшено певну ознаку, щоб посилити виразність мови (напр., безкраїй степ).
ГІПЕ́РБОЛА [2] (від грец. ὑπερβαλλω — жену через щось, перекидаю, від ὑπερ — через і βάλλω — жену, кидаю) — плоска крива, що є геометричним місцем точок площини, для кожної з яких різниця віддалей від двох даних точок цієї площини (*фокусів* Г.) є сталою величиною.
ГІПЕРВІТАМІНО́З (від *гіпер...* і *вітаміни*) — *інтоксикація*, спричинювана надмірним вживанням вітамінів, зокрема A і D (пор. *авітамінози*, *гіповітамінози*).
ГІПЕРГЛІКЕМІ́Я (від *гіпер...* і *глікемія*) — підвищена кількість цукру в крові.
ГІНЕРЕМІ́Я (від *гіпер...* і *...емія*) — надмірне наповнення кров'ю судин тканини чи *органа*, що спричиняється припливом артеріальної або відтоком венозної крові.
ГІПЕРЕСТЕЗІ́Я (від *гіпер...* і αἴσθησις — відчуття) — підвищена чутливість *органів* чуття до звичайних *фізичних* подразників.
ГІПЕРІПФЛЯ́ЦІЯ (від *гіпер...* та *інфляція*) — різке зростання грошової *маси* в обігу і підвищення цін на товари та послуги, що спри-

чиняє різке знецінення грошової одиниці і порушення економічних зв'язків.

ГІПЕРМОРФО́З (від *гіпер...* і *...морфоз*) — тип філогенетичного розвитку (див. *Філогенез*), що веде до порушення звичних взаємозв'язків *організму* із середовищем внаслідок *гіпертрофії* окремих *органів* (напр., рогів у велетенського оленя).

ГІПЕРОСМІ́Я (від *гіпер...* і грец. ὀσμή — запах, нюх) — підвищена чутливість до запахів, спостерігається при вагітності, деяких психічних та істеричних станах.

ГІПЕРПА́ТІЯ (від *гіпер...* і *...патія*) — хворобливе підвищення чутливості, коли звичайні подразники викликають біль, неприємні відчуття.

ГІПЕРПЛАЗІ́Я (від *гіпер...* і грец. πλάσις — утворення) — надмірне розростання тканини тваринного або рослинного *організму* внаслідок *патологічного* розмноження клітин.

ГІПЕРСО́НІК (від *гіпер...* і лат. sonus — звук) — надзвуковий літак.

ГІПЕРТОНІ́Я (від *гіпер...* і *...тонія*) — 1) Підвищення *тонусу* (напруження) тканин і *органів*. 2) Підвищення кров'яного тиску (пор. *гіпотонія*). Г. є основною ознакою гіпертонічної хвороби, *нефриту* тощо.

ГІПЕРТРОФІ́Я (від *гіпер...* і *...трофія*) — збільшення *об'єму органа* чи частини тіла, зумовлене збільшенням розмірів і кількості клітинних *елементів* (пор. *гіпотрофія*).

ГІПНО́З (від грец. ὕπνος — сон) — 1) Близький до сну стан людини й вищих хребетних тварин, що виникає під впливом дуже сильних раптових або одноманітних зовнішніх подразників. У людини Г. виникає також під впливом словесного навіювання. 2) Навіювання, що вводить людину в такий стан. 3) Переносно — чарівність кого-, чого-небудь.

ГІПНОПЕ́ДІЯ (від грец. ὕπνος — сон і *...педія*) — навчання під час сну.

ГІ́ПНОС (грец. Ὕπνος) — у давньогрецькій *міфології* бог сну, який мав владу навіть над богами, син Ночі і брат Смерті.

ГІПО... (грец. ὑπο...) — *префікс*, що означає зниження, нестачу, напр.: *гіпоглікемія, гіподинамія*. Протилежне — *гіпер...*

ГІПОБІО́З (від *гіпо...* і *...біоз*) — стан зниженої життєдіяльності *організмів*.

ГІПОВІТАМІНО́ЗИ (від *гіпо...* і *вітаміни*) — захворювання людини й тварин, зумовлені недостатнім забезпеченням *організму* вітамінами (пор. *авітамінози, гіпервітамінози*).

ГІПОГЛІКЕМІ́Я (від *гіпо...* і *глікемія*) — зниження вмісту цукру в крові.

ГІПОДИНАМІ́Я (від *гіпо...* і грец. δύναμις — сила) — знижена рухливість внаслідок зменшення сили рухів (пор. *гіпокінезія*).

ГІПОКІНЕ́ЗІЯ (від *гіпо...* і *...кінезія*) — зниження м'язової діяльності людини. Може виникати при сидячій роботі.

ГІПОКСІ́Я [від *гіпо...* і лат. oxy(genium) — кисень] — зниження вмісту кисню в тканинах. Стан, який виникає при Г., зумовлюється захворюваннями *органів* дихання, серцево-судинної *системи*, отруєнням тощо. Інша назва — кисневе голодування.

ГІПОЛО́ГІЯ (від грец. ἵππος — кінь і *...логія*) — наука про коней.

ГІПОМНЕЗІ́Я (від *гіпо...* і грец. μνήμη — пам'ять) — хворобливе послаблення пам'яті.

ГІПОМОРФО́З (від *гіпо...* і *...морфоз*) — напрям історичного розвитку живих істот, що веде до спрощення їхньої організації. Пов'язаний зі зміною умов існування, напр., при переході деяких червів до паразитичного способу життя.

ГІПОПЛАЗІ́Я (від *гіпо...* і грец. πλάσις — утворення) — недорозвинення тканини, *органа*, частини тіла чи *організму* в цілому.

ГІПОПОТА́М (грец. ἱπποποτάμιος, букв. — річковий кінь) — рід травоїдних нежуйних парнокопитих тварин. Поширені в Африці. Інша назва — бегемот.

ГІПОСМІ́Я (від *гіпо...* і грец. ὀσμή — запах, нюх) — зниження нюху. Виникає при порушенні носового дихання, запаленні слизових оболонок порожнини носа тощо.

ГІПОСТА́З (від грец. ὑπόστασις — осідання) — застій крові у нижніх частинах тіла та *органах*. Зумовлений серцевою недостатністю є наслідком венозного застою.

ГІПОТАЛА́МУС (від *гіпо...* і грец. θάλαμος — розміщення) — ділянка головного мозку, що розташована під таламусом і являє собою скупчення ядер нервових клітин.

ГІПО́ТЕЗА (від грец. ὑπόθεσις — основа, припущення) — 1) Наукове припущення, яке висувається для пояснення певних явищ дійсності, взагалі будь-яке припущення, що потребує підтвердження. 2) Складова частина правової *норми*, що визначає умови, за наявності яких *суб'єкти* права можуть здійснювати свої права й обов'язки, вказані в *диспозиції* норми.

ГІПОТЕНУ́ЗА (грец. ὑποτείνουσα, від ὑποτείνω — протягую) — сторона прямокутного трикутника, що лежить проти прямого кута.

ГІПОТЕРМІ́Я (від *гіпо...* і *...термія*) — зниження *температури* тіла у теплокровних тварин і людини штучним охолодженням; застосовується при хірургічному втручанні.

ГІПОТЕТИ́ЧНИЙ (грец. ὑποθετικός) — заснований на *гіпотезі*; гаданий.

ГІПОТОНІ́Я (від *гіпо...* і *...тонія*) — 1) Пониження напруження тканин і *органів*. 2) Зниження кров'яного тиску (пор. *гіпертонія*).

ГІПОТРОФІ́Я (від *гіпо...* і *...трофія*) — 1) Зменшення об'єму *органа* або його частини (пор. *гіпертрофія*). 2) *Хронічний* розлад харчування у дітей. Виражається в схудненні, втраті або недостатньому збільшенні ваги.

ГІПО́ФІЗ (від грец. ὑπόφυσις — відросток) — нижній мозковий придаток — залоза внутрішньої *секреції* у хребетних тварин і людини. Ураження Г. призводять до різних захворювань (напр. *гігантизм*).

ГІПОЦЕ́НТР (від *гіпо...* і *центр*) — область у надрах Землі, звідки надходять поштовхи під час землетрусу.

ГІПС (від грец. γύψος — крейда, вапно) — *мінерал* класу *сульфатів*, білий зі скляним блиском, випалений і тонко розмелений, швидко твердне після замочування. Використовують у будівництві, для виготовлення скульптурних виробів, гіпсування грунтів тощо.

ГІРО... (від грец. γῦρος — коло, γυρεύω — обертаюся) — у складних словах відповідає поняттю "обертовий рух", напр.: *гіромагнітний, гіроскоп*.

ГІРОСКО́П (від *гіро...* і *...скоп*) — прилад у вигляді твердого тіла, вісь обертання якого може змінювати свій напрям у просторі; застосовується для *автоматичного* керування рухом суден, літаків, *ракет* тощо.

ГІСТАМІ́Н (від грец. ἱστός — тканина і *аміни*) — тканинний *гормон*, що має сильну біологічну дію; належить до біогенних *амінів*.

ГІСТЕРЕ́ЗИС (від грец. ὑστέρησις — спізнювання, відставання) — відставання у часі *реакції* тіла на зміни дії зовнішніх сил. Розрізняють г. *магнітний*, діелектричний, пружний, магнітострикційний, термомагнітний та ін.

ГІСТО... (від грец. ἱστός — тканина) — у складних словах відповідає поняттю "тканина тіла", напр.: *гістологія*, гістохімія.

ГІСТОГЕНЕ́З (від *гісто...* і *...генез*) — сукупність *процесів*, що забезпечують виникнення, існування та відновлення тканин тваринних *організмів*.

ГІСТОГРА́МА (від грец. ἱστός, тут — стовп і *...грама*) — графічне зображення *статистичного* розподілу випадкової величини, що має вигляд ряду різновисоких прямокутників.

ГІСТОЛО́ГІЯ (від *гісто...* і *...логія*) — наука про тканини багатоклітинних *організмів*, їх будову, розвиток та взаємодію.

ГІСТОПАТОЛО́ГІЯ (від *гісто...* і *патологія*) — розділ *патологічної анатомії*, що вивчає мікроскопічні *процеси* (явища), які відбуваються в тканинах при різних захворюваннях. Інша назва — п а т о л о г і ч н а г і с т о л о г і я.

ГІТ (англ. heat) — у кінному спорті — біг коня на коротку *дистанцію*; у легкій *атлетиці*, велосипедному й мотоциклетному спорті — одиночний забіг, заїзд на певну дистанцію.

ГІ́ЧКА, ГІГ (англ. gig) — швидкохідна *шлюпка* з низьким бортом.

ГЛАДІА́ТОРИ (лат. gladiatores, від gladius — меч) — у Стародавньому Римі раби, військовополонені, засуджені, яких змушували до прилюдних смертельних двобоїв або боротьби зі звірами на *арені цирку*.

ГЛАДІО́ЛУС (лат. gladiolus, зменш. від gladius — меч) — рід багаторічних трав'янистих рослин родини півникових. Поширені в Європі, Східній Азії, Африці. Інша назва — к о с а р и к и.

ГЛАЗУ́Р (нім. Glasur, від Glas — скло) — 1) Склоподібне покриття на керамічних виробах, закріплене випалом; надає їм блиску, водонепроникності. Інша назва — п о л и в а. 2) Густий сироп, іноді з какао та іншими домішками, яким покривають кондитерські вироби, а також застиглий шар такого сиропу.

ГЛА́НДИ [від лат. glans (glandis) — жолудь] — поширена в побуті назва піднебінних *мигдаликів*, особливо хворобливо збільшених.

ГЛАУКО́МА (грец. γλαύκωμα — синє помутніння ока, від γλαυκός — блакитний, сизий) — захворювання очей, ознакою якого є підвищення внутрішньоочного тиску, зниження зору. При Г. ділянка зіниці може відливати сірим або зеленувато-блакитним кольором.

ГЛЕ́ТЧЕР (нім. Gletschet, від лат. glacies — лід) — скупчення на суходолі льодових *мас*, які сповзають з областей, що лежать вище снігової межі. Інша назва — л ь о д о в и к.

ГЛІКЕМІ́Я (від грец. γλυκύς — солодкий і *...емія*) — наявність цукру в крові. При деяких захворюваннях і *патологічних* станах кількість цукру в крові може збільшуватися (гіперглікемія) або зменшуватися (*гіпоглікемія*).

ГЛІКОГЕ́Н (від грец. γλυκύς — солодкий і *...ген*) — тваринний крохмаль, основний запасний вуглевод *організму* людини і тварин; *полісахарид*. Міститься в усіх клітинах (найбагатші на Г. печінка і м'язи).

ГЛІКОЗИ́ДИ (від грец. γλυκύς — солодкий і εἶδος — вигляд) — речовини, до складу *молекул* яких входять вуглеводи. Містяться в тваринних і рослинних *організмах*. Відіграють важливу роль у *процесах* обміну речовин.

ГЛІНТВЕ́ЙН (від нім. glühender Wein, букв. — гаряче вино) — гарячий напій, приготовлений з виноградного вина, цукру й *спецій*.

ГЛІ́ПТИКА (грец. γλυπτική, від γλύφω — вирізьблюю, вирізую) — мистецтво різьблення на дорогоцінному і напівдорогоцінному камінні.

ГЛІПТОТЕ́КА (від грец. γλυπτός — вирізьблений і *...тека*) — 1) Зібрання різьблених дорогоцінних і напівдорогоцінних каменів. 2) Зібрання скульптурних творів.

ГЛІ́СЕР (франц. glisseur, від glisser — ковзати) — легке швидкохідне судно з днищем спеціальної *форми*, завдяки чому воно ковзає по поверхні води.

ГЛІЦЕРИ́Н (від грец. γλυκερός — солодкий) — *органічна* сполука, найпростіший триатомний спирт; безбарвна сиропоподібна рідина, солодка на смак. Застосовують у виробництві вибухових речовин, у поліграфічній, текстильній, паперовій, парфумерній промисловості тощо.

ГЛІЦИ́НІЯ (від грец. γλυκύς — солодкий) — велика витка рослина із запашними фіалковими квітами. Поширена в Китаї. У Криму і на Кавказі культивують як *декоративну* рослину.

ГЛОБА́ЛЬНИЙ (франц. global — загальний, всесвітній, від лат. globus — куля) — 1) Взятий в цілому, загальний, всебічний (напр. г. договір). 2) Який стосується всієї Землі, всієї земної кулі (напр. г-ні *проблеми*).

ГЛО́БУЛИ (від лат. globulus — кулька) — невеликі кулясті пилові хмари, що сприймаються як темні плями на фоні світлих туманностей Чумацького Шляху.

ГЛОБУЛІ́НИ (від лат. globulus — кулька) — поширена в природі група простих білків — *протеїнів*.

ГЛО́БУС (від лат. globus — куля) — рухома модель земної кулі, Місяця, Марса або іншої *планети*, яка відображає в певному *масштабі* їхню поверхню з основними *об'єктами*; небесний г. — зображення небесної *сфери* з позначеними на ній зірками й основними колами небесної сфери.

ГЛО́РІЯ (від лат. gloria — прикраса, ореол) — оптичне явище в *атмосфері* — кольорові кільця навколо тіні від спостерігача або предмета, яка падає на хмару чи шар туману.

ГЛО́СА (лат. glossa — слово, що потребує тлумачення, від грец. γλῶσσα — мова, говір) — 1) Рідковживане або незрозуміле слово чи вираз, що трапляються в *тексті* й вимагають пояснення. 2) Пояснення і *коментарі* до таких слів на полях, між рядків стародавніх книг або у *глосаріях*.

ГЛОСА́РІЙ (від лат. glossarium — словник *глос*) — тлумачний словник застарілих та діалектних слів і виразів до якогось *тексту*, переважно давнього.

ГЛОТОГО́НІЯ (від грец. γλῶττα — мова і *...гонія*) — 1) Походження мови. 2) Розділ мовознавства, що вивчає походження й розвиток мови.

ГЛОТОЛО́ГІЯ (від грец. γλῶττα — мова і *...логія*) — *лінгвістика*, мовознавство, наука про мову.

ГЛЮКАГО́Н [від грец. γλυκύς — солодкий і *го(рмо)н*] — гормон підшлункової залози. Бере участь у регуляції вуглеводного обміну в *організмі* людини й тварин. Підвищує *концентрацію* цукру в крові, стимулюючи розпад *глікогену*.

ГЛЮКО́ЗА (від грец. γλυκύς — солодкий) — вуглевод групи *моносахаридів*, безбарвні кристали, солодкі на смак. Міститься в тваринних і рослинних *організмах*; цінна поживна речовина. Застосовують у кондитерському виробництві, в *медицині*. Інша назва — виноградний цукор.

ГЛЮКОЗИ́ДИ (від *глюкоза*) — похідні глюкози. Поширені в *організмі* людини, тварин і особливо — в рослинних організмах. Застосовують у *медицині*.

ГЛЯНЦГО́ЛЬД (нім. Glanzgold, від Glanz — блиск і Gold — золото) — в'язка бура рідина, до складу якої входить золото; застосовують для розпису. Інша назва — р і д к е з о л о т о.
ГЛЯНЦЗИ́ЛЬБЕР (нім. Glanzsilber, від Glanz — блиск і Silber — срібло) — рідина, що містить *платину* або *паладій*; застосовують для живопису на порцеляні.
ГЛЯСЕ́ (від франц. glacé — льодяний, заморожений) — *десерт*, охолоджена чорна кава з морозивом.
ГЛЯЦІОЛО́ГІЯ (від лат. glacies — лід і *...логія*) — наука про льодовики, сніговий покрив і підземні льоди, їхнє походження, *фізичні* властивості, розвиток, географічне поширення та можливість господарського використання.
ГЛЯЦІОСФЕ́РА (від лат. glacies — лід і *сфера*) — сезонна оболонка зі снігу й льодового покриву в полярних і помірних широтах. Взимку займає близько 1/5 поверхні Північної півкулі й близько 1/10 Південної півкулі.
ГНЕЙС (нім. Gneis) — гірська порода, що складається з польового шпату, кварцу, *піроксенів*, рогової обманки, слюд та ін. Використовується як облицювальний матеріал, у виробництві щебеню.
...ГНОЗІЯ (від грец. γνῶσις — пізнання, наука) — у складних словах відповідає поняттю "знання", напр. геогнозія.
ГНОМ (нім. Gnom, лат. gnomus) — у західноєвропейській *міфології* підземний дух зростом із дитину. Г. володіють підземними скарбами і оберігають таємницю їх місцезнаходження.
ГНО́МА (від грец. γνῶμη — думка) — короткий афористичний вислів у *формі* вірша або ритмізованої *прози*.
ГНОСЕОЛО́ГІЯ (від грец. γνῶσις — пізнання і *...логія*) — вчення про сутність і закономірності пізнання, *теорія* пізнання.
ГНОСТИЦИ́ЗМ (від грец. γνωστικός — пізнавальний, той, хто пізнає) — збірна назва релігійно-філософських учень, що поєднали в собі *ідеї* раннього *християнства* з ідеями *релігій* Стародавнього Сходу та античної *філософії*. Християнська церква вважає Г. *єрессю*.
ГОБЕЛЕ́Н (франц. gobelin) — 1) Тканий килим-картина або *декоративна* художня тканина ручної роботи. 2) Килим, декоративна тканина, виготовлена машинним способом. Від прізвища французького ремісника 17 ст. Ж. Гобелена.
ГОБО́Й (нім. Hoboe, від франц. hautbois — високе дерево) — дерев'яний духовий язичковий музичний *інструмент*; за висотою звука середній між *флейтою* і *кларнетом*.
ГОДО́ГРАФ (від грец. ὁδός — шлях, напрям, рух і *...граф*) — крива, що являє собою геометричне місце кінців *векторів*, які відкладені від спільного початку і дорівнюють різним значенням деякої векторної *функції*.
ГОЛ (англ. goal, букв. — мета, ворота) — у *футболі, хокеї, регбі* та інших командних спортивних іграх очко, яке зараховується команді за забивання, закидання м'яча, шайби у ворота противника.

ГОЛГО́ФА (грец. Γολγοθά, від арам. гулгулта, букв. — череп) — 1) Місце страти злочинців поблизу Єрусалима, де, за євангельською легендою, було розіп'ято Христа. 2) Переносно — місце страти, мук.

ГОЛІА́Ф (з давньоєвр.) — 1) За біблійним переказом, філістимлянин-велетень, переможений у двобою майбутнім царем Іудеї — пастухом Давидом. 2) Переносно — велетень; людина, яка хизується своєю силою.

ГОЛКІ́ПЕР (англ. goal-keeper, від goal — ворота і keep — тримати, захищати) — у *футболі, хокеї, регбі, ватерполо* тощо гравець, який захищає свої ворота від попадання в них м'яча, *шайби*. Інша назва — в о р о т а р.

ГОЛО... (від грец. ὅλος — весь, повний) — у складних словах означає "весь", "повний", напр.: *голографія, голоцен*.

ГОЛОГРА́МА (від *голо...* і *...грама*) — об'ємне зображення, одержане за допомогою *голографії*.

ГОЛОГРА́ФІЯ (від *голо...* і *...графія*) — спосіб записування просторової *структури* світлової хвилі й одержання об'ємного зображення *об'єкта*.

ГОЛОТУ́РІЇ (грец. ὁλοθούρια) — безхребетні тварини *типу* голкошкірих. Деяких Г. (зокрема *трепангів*) використовують у їжу.

ГОЛОЦЕ́Н (від *голо...* і *...цен*) — сучасна *епоха* геологічної історії Землі, яка становить другий, верхній, відрізок *антропогену*. Розпочався 10—12 тис. років тому.

ГО́ЛЬМІЙ — хімічний *елемент, символ* Но, ат. н. 67; рідкісноземельний *метал*, належить до *лантаноїдів*. Від латинізованої назви Стокгольма — Гольмія.

ГОЛЬФ (англ. golf) — поширена в США, Канаді, Великій Британії та інших країнах спортивна гра на майданчику з доріжками — *трасами*, в кінці яких розташовано лунки. Мета гри — прогнати м'яч ключками по всіх доріжках і загнати його в лунки якомога меншою кількістю ударів.

ГОМЕО... (від грец. ὅμοιος — подібний, однаковий) — у складних словах означає "подібний", "однаковий", "той самий", напр.: гомеоморфізм, *гомеопатія*.

ГОМЕОМО́РФІЯ (від *гомео...* і *...морфія*) — значна схожість, іноді майже повна подібність представників двох або більше груп *органічного* світу (видів, родів, родини), не пов'язаних між собою безпосередньою спорідненістю.

ГОМЕОПА́ТІЯ (від *гомео...* і *...патія*) — *метод* лікування хвороб, в основу якого покладено застосування *мінімальних* доз тих ліків, що у великих дозах викликають у здорової людини явища, подібні до *симптомів* даного захворювання (лікування подібного подібним).

ГОМЕОСТА́З (від *гомео...* і *...стаз*) — відносна сталість фізико-хімічних та біологічних властивостей внутрішнього середовища *організму* людини й тварин (сталість складу крові, *температури* тіла).

ГОМЕРИ́ЧНИЙ — величезний, подібний за розміром, силою, потужністю до описаного Гомером в "Іліаді"; г о м е р и ч н и й с м і х — нестримний гучний сміх.

ГОМІНІ́ДИ [лат. hominidae, від homo (hominis) — людина] — родина ряду *приматів*, включає як викопних (*пітекантропи, неандертальці* та ін.), так і сучасних людей.

ГОМО... (від грец. ὁμός — рівний, однаковий) — у складних словах означає "рівність", "однорідність", "єдність", напр.: гомодинамія, *гомофонія*. Протилежне — *гетеро...*

ГОМОГА́МІЯ (від *гомо...* і *...гамія*) — 1) Одночасне достигання приймочки і пиляків у двостатевої квітки, завдяки чому можливе самозапилення. 2) Передавання особинами чоловічої і жіночої статей однакових *комбінацій генів*.

ГОМОГЕНІЗА́ЦІЯ (від грец. ὁμογενής — однорідний) — надання однорідної *структури металам*, сплавам, сполукам, розчинам або *емульсіям* способом механічного, хімічного чи температурного діяння на них.

ГОМОГЕ́ННИЙ (від грец. ὁμογενής — однорідний) — однорідний за складом (протилежне — *гетерогенний*); г - н і м а с и — групи однорідних у психологічному плані *індивідів*. Термін поширений у *психоаналізі*.

ГОМОЙОЛО́ГІЯ (від грец. ὅμοιος — подібний і λόγος — співвідношення, значення, число) — *морфологічна* або *фізіологічна* схожість *органів* чи ознак у тварин віддалених *систематичних* груп; виникає внаслідок подібних умов життя.

ГОМОЛО́ГІЯ (від грец. ὁμολογία — відповідність) — подібність *органів* різних рослин і тварин за будовою та походженням із спільних зачатків. Органи, яким властива Г., називають гомологічними (пор. *гомотипія*).

ГОМОПЛА́СТИКА (від *гомо...* і *пластика*) — *операція* пересадження *трансплантата* від одного представника якого-небудь біологічного виду іншому представникові того самого виду (напр., пересадження від однієї людини іншій шкіри, нирки, рогівки).

ГОМОСЕКСУАЛІ́ЗМ (від *гомо...* і лат. sexus — стать) — статевий потяг до осіб своєї статі. Чоловічий Г. має назву мужолоство, *педерастія*; жіночий — *лесбійство, сапфізм*.

ГОМОТЕ́ТІЯ (від *гомо...* і грец. θετός — розміщений) — розташування подібних між собою *фігур* (на площині або у просторі), при якому прямі, що з'єднують відповідні точки фігур, перетинаються в одній точці, яка називається *центром* Г.; перетворення площини або простору, що полягає у розтягуванні їх відносно центра Г.

ГОМОТИПІ́Я (від *гомо...* і *...типія*) — окремий випадок *гомології*, подібність у будові *органів*, що симетрично розміщені по боках тіла. Гомотипові органи називають *антимерами*.

ГОМОФО́НІЯ (від *гомо...* і *...фонія*) — тип багатоголосся, що характеризується поділом голосів на головний і супровідні, чим відрізняється від *поліфонії*, де голоси рівноправні.
ГОМУ́НКУЛ, ГОМУ́НКУЛУС (від лат. homunculus — маленька людина) — за уявленнями середньовічних алхіміків, маленька, схожа на людину істота, яку можна вивести штучно (в колбі).
...ГОН (від грец. γωνία — кут) — у складних словах відповідає поняттю "кут", напр.: *пентагон, полігон.*
ГОНА́ДИ (від грец. γονή — народження, сім'я) — статеві залози, *органи*, які утворюють статеві *продукти* у тварин та людини; у вищих тварин Г. є також залозами внутрішньої *секреції.*
ГОНДО́ЛА (італ. gondola) — 1) Плоскодонний одновесловий венеціанський човен з *каютою.* 2) Саморозвантажувальний залізничний напіввагон із поворотними *люками* в підлозі. 3) Кабіна, підвішена до *аеростата.*
ГОНДОЛЬЄ́Р (італ. gondoliere) — весляр на *гондолі*, човняр.
ГОНІОМЕ́ТРІЯ (від грец. γωνία — кут і *...метрія*) — розділ *тригонометрії*, де вивчаються способи вимірювання кутів, властивості тригонометричних *функцій* та співвідношення між ними.
...ГОНІЯ (від грец. γονή — породження) — у складних словах відповідає поняттям "народження", "походження", напр.: гетерогонія, *глотогонія.*
ГОНОКО́К (від грец. γόνος — сім'я і *коки*) — *бактерія*, що викликає *гонорею;* належить до групи *коків. Паразит* людини.
ГОНОРА́НТ (від англ. guarantor of a bill — *гарант* за *документом*) — особа, яка виступає гарантом платежу за *векселем*, що підтверджується написом на ньому.
ГОНОРА́Р (від лат. honorarium — винагорода за послуги) — грошова винагорода *авторам* за художні або наукові твори, а також їх спадкоємцям.
ГОНОРЕ́Я (від грец. γόνος — сім'я і ῥέω — течу) — інфекційна венерична хвороба з переважним ураженням слизових оболонок сечостатевих *органів*; спричиняється *гонококом*, передається переважно статевим шляхом. Інша назва — т р и п е р.
ГОР — у *релігії* Стародавнього Єгипту бог сонця.
ГОРГО́НИ (грец. Горγών одн.) — у давньогрецькій *міфології* крилаті, вкриті лускою, із зміями замість волосся жінки, від погляду яких все живе перетворювалося на каміння.
ГОРЕЛЬЄ́Ф (франц. haut-relief, від haut — високий і relief — *рельєф*, випуклість) — скульптурний твір, у якому зображення виступає над площиною фону більш ніж на половину свого об'єму.
ГОРЖЕ́ТКА (франц. gorgette, зменш. від gorge — горло) — предмет жіночого одягу — хутро, яке огортає шию.
ГОРИЗО́НТ [грец. ὁρίζων (ὁρίζοντος), від ὁρίζω — обмежую] — 1) Лінія позірного перетину неба і земної або водної поверхні (в и д и м и й г.). 2) Велике коло небесної *сфери*, площина якого *перпендикулярна*

до прямовисної лінії на місці спостереження (і с т и н н и й г.). 3) Г. в о д и — рівень води в річках, озерах, морях. 4) *геол.* Сукупність відкладів, що включає одновікові породи різного складу, іноді з певним *комплексом* викопної *фауни.* 5) *гірн.* Сукупність гірничих виробок, що лежать на одному рівні. 6) Переносно — коло знань, інтересів тощо.

ГОРИЗОНТА́ЛЬ — 1) Лінія, *паралельна* площині *горизонту.* 2) Лінія на географічній карті або плані, що сполучає точки з однаковою висотою над рівнем моря.

ГОРИЗОНТА́ЛЬНИЙ — *паралельний* до поверхні Землі або до *горизонту* в даному місці. Протилежне — *вертикальний.*

ГОРИ́ЛА (англ. gorilla, з афр. мов) — рід людиноподібних мавп ряду *приматів.* Поширені в Екваторіальній Африці.

ГОРМО́НИ (від грец. ὁρμάω — рухаю, збуджую) — специфічні біологічно активні речовини, які виділяють *ендокринні* залози; регулюють *функції* в *організмі.*

ГОРОСКО́П (грец. ὡροσκόπος, від ὥρα — час, тривалість і σκοπέω — дивлюся) — таблиця взаємного розташування небесних світил і *планет* на визначений *момент* (народження людини, організація якоїсь установи тощо), якою користуються астрологи для пророкування долі, перебігу подій, стихійних лих і т. ін.; *коментар* такої події.

ГОРСТ (нім. Horst, букв. — гніздо) — *геол.* ділянка земної кори, обмежена скидами й трохи піднята над сусідніми ділянками, що осіли (пор. *грабен*).

ГОРТЕ́НЗІЯ (лат. hortensis — садовий, від hortus — сад, город) — рід *декоративних* рослин родини ломикаменевих із зібраними у велике суцвіття різнобарвними квітами. Поширені в Північній і Південній Америці та Східній Азії.

ГОСПІТАЛЬЄ́РИ (від франц. hospitalier — лікарняний, госпітальний) — члени чернечого духовно-лицарського католицького *ордену,* заснованого під час хрестових походів на початку 12 ст.

ГО́СТІЇ (від лат. hostia — жертва) — невеликі круглі прісні коржики з пшеничного борошна із зображенням агнця або хреста, якими причащають парафіян у католицьких і лютеранських церквах.

ГО́ТИКА (від італ. gotico — готський) — художній *стиль* середньовічного мистецтва, особливо *архітектури,* для якого характерні *вертикальні форми, вітражі,* кам'яне різьблення.

ГОФМА́КЛЕР (нім. Hofmakler) — головний *біржовий маклер;* обирається членами *біржі* на певний строк; входить до складу біржового *комітету.*

ГОФМЕ́ЙСТЕР (нім. Hofmeister) — придворна посада в середньовічній Німеччині; придворний чин (і посада) у ряді держав. Зокрема в Росії Г. займався постачанням царського двору, організацією прийомів.

ГОФР (франц. gaufre, букв. — вафля) — тонкі металеві, азбоцементні та інші листи зі складчастою, хвилеподібною поверхнею; застосовують у будівництві, машинобудуванні.

ГОФРЕ́ (від франц. gaufrer — пресувати складки) — 1) Ряди *паралельних* хвилястих складок на чому-небудь (переважно на тканині). 2) Який має такі складки, напр. спідниця г.

ГОХУА́ (кит. — національний живопис) — китайський живопис водяними фарбами на шовкових та паперових сувоях.

ГРА́БЕН (нім. Graben, букв. — рів, канава) — *геол.* ділянка земної кори, що опустилася по лініях скидів нижче від сусідніх ділянок (пор. *горст*).

ГРА́ВІЙ (від франц. gravier) — пухка порода, яка складається з уламків гірських порід і *мінералів* від 2 до 20 мм. Застосовують як будівельний матеріал, заповнювач для бетону.

ГРАВІМЕ́ТРІЯ (від лат. gravis — важкий і *...метрія*) — розділ *геофізики,* що вивчає величини, які характеризують гравітаційне поле Землі.

ГРАВІТА́ЦІЯ [від лат. gravitas (gravitatis) — тягар, вага] — 1) Всесвітнє тяжіння. 2) *Метод* збагачення корисних копалин.

ГРАВІЮВА́ННЯ (від франц. graver — вирізати, висікати) — нанесення малюнків або написів на поверхню твердих матеріалів за допомогою граверних *інструментів* або хімічних речовин. Застосовується при виготовленні *гравюр* і у текстильному виробництві.

ГРАВЮ́РА (франц. gravure, від graver — вирізати, висікати) — 1) Вид *графіки,* в якому зображення є друкованим відбитком з малюнка, виконаного *гравіюванням* на дошці (друкарській *формі*). 2) Друкований відбиток, отриманий шляхом відтворення авторського *кліше.*

ГРАДА́ЦІЯ (лат. gradatio — поступове підвищення, посилення, від gradus — крок, ступінь) — послідовність, поступовість у розміщенні чого-небудь, при переході від одного до іншого; розподіл однорідних предметів, понять за ступенем якості або кількості.

ГРАДИ́РНЯ (від нім. gradieren — згущати соляний розчин) — 1) Споруда, в якій випаровують соляний розчин для одержання солі. 2) Споруда у вигляді башти для охолодження води атмосферним повітрям.

ГРАДІЄ́НТ [від лат. gradiens (gradientis) — який крокує] — міра зростання або спадання в просторі якоїсь *фізичної* величини на одиницю довжини; г е о т е р м і ч н и й г. — величина підвищення *температури* Землі із заглибленням на одиницю довжини. Г. м е т и — зміна сили *мотивації* діяльності залежно від міри віддаленості бажаної мети.

ГРА́ДУС (від лат. gradus — крок, ступінь) — 1) Одиниця виміру кутів і дуг. 2) Одиниця виміру *температури.* 3) Одиниця виміру вмісту *алкоголю* в напої. Позначається °.

ГРАМ (франц. gramme, від грец. γράμμα — дрібна міра ваги) — одиниця маси в СГС *системі* одиниць; позначається г. 1 Г. дорівнює $1 \cdot 10^{-3}$ кг у Міжнародній системі одиниць (SI).

...ГРАМА (від грец. γράμμα — риска, літера, написання) — у складних словах означає "запис", "графічне зображення", напр.: *осцилограма, фонограма.*

ГРАМАТИКА (грец. γραμματική, від γράμμα — літера, написання) — 1) Будова мови (словотвір, *морфологія* і *синтаксис*). 2) Частина *лінгвістики*, що вивчає будову мови.

ГРАМ-МОЛЕКУЛА (від *грам* і *молекула*) — кількість грамів речовини, що дорівнює її молекулярній *масі*. Інша назва — *моль* [1].

ГРАМОФОН (від грец. γράμμα — літера, запис і *...фон*) — музичний *апарат* з рупором, призначений для відтворення звуків, записаних на платівках.

ГРАН (від лат. granum — зерно, зернятко) — 1) Одиниця аптекарської ваги або ваги коштовних *металів* і каменів. У різних країнах неоднаковий. Напр., у Росії 1 Г. дорівнює 62,209 мг, у Польщі — 44 мг, у Великій Британії — 64,8 мг. 2) Переносно — дуже мала (мізерна) величина.

ГРАНАТИ (від лат. granatus — зернистий) — група *мінералів* класу *силікатів;* колір від білого до чорного, крім синього. Використовують у ювелірній справі та як абразивний матеріал.

ГРАНД (ісп. grande — вельможа, від лат. grandis — важливий) — в Іспанії спадковий *титул* найвищого дворянства (до 1931 р.).

ГРАН-ПРІ (франц. grand prix — великий приз) — найвища нагорода на деяких музичних *конкурсах,* кінофестивалях, виставках.

ГРАНТ (англ. grant — дарунок, *дотація, субсидія*) — одноразова грошова допомога, яка надається вченому або науковому колективу для виконання досліджень з визначеної *проблеми.*

ГРАНТ-ЕЛЕМЕНТ (від англ. grant — дарувати, давати *дотацію, елемент*) — показник, який використовується для порівняння умов надання *кредитів* та позичок.

ГРАНУЛИ (від лат. granulum — зернятко) — 1) Зернисті включення в *цитоплазмі* клітин. 2) *астр.* Світлі утворення зернистої *форми* поверхні Сонця. 3) Дрібні щільні грудочки будь-якої речовини, мають вигляд зерен.

ГРАНУЛЬОМА (від лат. granulum — зернина, зернятко і *...ома*) — пухлиноподібне запальне розростання сполучної тканини; спостерігається при інфекційних захворюваннях, а також коли в тканини *організму* потрапляють сторонні тіла (осколки снаряда, тощо).

ГРАНУЛЮВАННЯ — надання речовині *форми* дрібних частинок *гранул.*

ГРАНУЛЯЦІЯ (від лат. granulum — зернина, зернятко) — 1) Те саме, що й *гранулювання.* 2) Поступове заростання ран, а також нова сполучна тканина (часто із зернистою поверхнею), що утв

ється при загоюванні ран або *хронічному* запаленні. 3) *астр.* Явище зернистості поверхні Сонця.

ГРАСИ́РУВАТИ (від франц. grasseyer — гаркавити) — вимовляти звук "р" на французький лад.

ГРАТ (від нім. Grat — ребро, задирка) — зайвий *метал*, що залишається на кромках виробів після штампування або іншої обробки.

ГРАФ [1] (нім. Graf) — 1) У Західній Європі за раннього середньовіччя — вищий королівський урядовець, у *період* феодальної роздробленості — великий *феодал*. 2) Спадковий *титул* вищого дворянства, а також особа, яка має цей титул.

ГРАФ [2] (від грец. γράφω — пишу, зображаю) — *математична* модель *об'єктів* довільної природи і в'язок, що сполучають будь-які пари цих об'єктів. Графічне зображення цієї моделі.

...ГРАФ (від грец. γράφω — пишу, креслю, зображаю) — у складних словах означає особу, яка пише, або прилад, що записує, напр.: бібліограф, термограф.

ГРАФА́ (від грец. γραφή — запис, накреслення) — стовпець між двома *вертикальними* лініями в таблицях, конторських книгах; розділ *тексту*.

ГРАФЕ́МА (від грец. γραφή — запис, накреслення) — найменша смислорозпізнавальна одиниця писемної мови, що в усній мові відповідає *фонемі*.

ГРА́ФІК (від грец. γραφικός — письмовий, зображений) — 1) Наочне зображення кількісної залежності різних явищ, *процесів* тощо. 2) Докладний розклад за днями, годинами, хвилинами ходу виконання виробничого плану, чергування, перевезень тощо. 3) *матем.* Г. ф у н к ц і ї — крива, що зображує залежність *функції* від *аргументу*.

ГРА́ФІКА (грец. γραφική, від γράφω — пишу, малюю) — 1) Вид образотворчого мистецтва, основним зображальним засобом якого є однотонний малюнок, виконаний переважно на папері олівцем, пером, вуглем (без фарби) або друковані художні зображення, відтиснуті на папері *формою* (див. *Гравюра*). 2) Частина науки про письмо, яка досліджує співвідношення літер і звуків; зображення писаних або друкованих літер, знаків.

ГРАФІ́Т (нім. Graphit, від грец. γράφω — пишу) — *мінерал* класу самородних неметалів чорного або сірого кольору; найстійкіший різновид чистого вуглецю. Використовують для виготовлення олівців, у виробництві вогнетривів, електротехнічного обладнання, мастил, у ядерній *техніці*.

ГРАФІ́ТІ (італ. graffiti, букв. — видряпані) — стародавні написи й малюнки, зроблені гострими предметами на стінах споруд, посуді тощо.

...ГРАФІЯ (від грец. γράφω — пишу, креслю, малюю) — у складних словах вказує на зв'язок з поняттями "записування", "відображення", напр.: *етнографія, монографія*.

ГРАФО... (від грец. γράφω — пишу, креслю, малюю) — у складних словах відповідає поняттям "письмо", "почерк", "креслення", "малювання", напр.: *графоманія*, графометрія.

ГРАФОЛО́ГІЯ (від *графо...* і *...логія*) — вивчення почерку з погляду його зв'язку з характером і психічним станом людини. Застосовують у *психології, медицині, криміналістиці* тощо.

ГРАФОМА́НІЯ (від *графо...* і *...манія*) — хворобливий потяг до письменництва без творчого хисту.

ГРА́ЦІЇ (лат. Gratiae) — у давньоримській *міфології* три богині краси й радості (Аглая, Євфросинія, Талія), втілення жіночої чарівності і вічної юності. У давньогрецькій міфології — *харити*.

ГРАЦІЙНІ д н і (від лат. gratia — прихильність, милість) — пільгові дні, призначені для виконання грошового зобов'язання після настання його строку.

ГРАЦІО́ЗНИЙ (італ. grazioso, від лат. gratia — чарівність, вишуканість) — витончений, стрункий, сповнений чарівності.

ГРЕ́ЖА (франц. grége, італ. greggio — необроблений, сировий) — шовк-сирець.

ГРЕ́ЙДЕР (англ. grader, від grade — нівелювати) — причіпна землерийно-планувальна машина з ножем для профілювання доріг, земляних насипів, переміщення й розрівнювання ґрунту тощо.

ГРЕ́ЙПФРУТ (англ. grape-fruit, букв. — виноградний фрукт) — вид *цитрусових* рослин родини рутових — субтропічне дерево з великими кисло-гіркуватими плодами, схожими на апельсини; мають дієтичне й лікувальне значення.

ГРЕ́ЙФЕР (нім. Greifer, від greifen — хапати) — вантажозахоплювальний пристрій (ківш зі щелепами) підйомних кранів, навантажувачів тощо.

ГРЕ́НА (франц. graine, букв. — сім'я, зернина) — яйця метеликів шовкопряда, з яких виходить гусінь, що виділяє шовкову нитку й утворює кокон.

ГРЕНАДЕ́РИ (франц. grenadiers, від grenade — граната) — 1) У 17—18 ст. солдати, спеціально навчені метати ручні гранати. 2) Добірні частини в багатьох європейських *арміях* 17—20 ст.

ГРИГОРІА́НСЬКИЙ КАЛЕНДА́Р див. *Календар*.

ГРИЗА́ЙЛЬ (франц. grisaille, від gris — сірий) — *декоративний* живопис, виконаний відтінками одного кольору, звичайно сірого або коричневого; іноді імітує скульптурний *рельєф*.

ГРИЗЕ́ТКА (франц. grisette) — літературний тип легковажної міської дівчини (швачки, хористки тощо).

ГРИ́ЗЛІ (англ. grizzly, букв. — сірий) — бурий ведмідь, поширений на Алясці.

ГРИЛЬ (від франц. griller — смажити) — 1) Шафа для смаження з газовим чи *електричним генератором інфрачервоних* променів, яку застосовують для смаження птиці, великих шматків м'яса тощо на

решітці чи обертових рожнах. 2) Спосіб такого приготування; страва, приготована цим способом (напр. курчата-г.).

ГРИЛЬЯ́Ж (від франц. grillage — смаження) — сорт шоколадних цукерок з начинкою із підсмажених з цукром горіхів, переважно в шоколаді.

ГРИН-КА́РД (англ. green — зелений, card — картка) — свідоцтво, згідно з яким за певних умов одержується право на проживання та роботу у США та деяких інших країнах. Інша назва — з е л е н а к а р т к а.

ГРИП (франц. grippe) — гостроінфекційне захворювання, спричинюється *вірусами* кількох *штамів*. Передається крапельно-повітряним шляхом. Інша назва — *інфлуенца*.

ГРИФ (нім. Griff, букв. — рукоятка, захват) — 1) Рукоятка шаблі або іншої холодної зброї. 2) У струнних смичкових *інструментах* — наклеєна на шийку дерев'яна або пластмасова пластинка, до якої притискують струни. 3) *спорт*. Сталевий стрижень *штанги*.

ГРИФО́Н (франц. griffon, від лат. gryphus, з грец. γρύψ) — 1) В античній *міфології* фантастична істота — крилатий лев з орлиною головою. Інша назва — г р и ф. 2) У мистецтві — *декоративний* мотив.

ГРОГ (англ. grog) — напій, виготовлений з *рому* або коньяку й гарячої води з цукром.

ГРОС (нім. Groß, букв. — великий) — дванадцять дюжин, міра, яка застосовувалася головним чином при лічбі гудзиків, пер та олівців.

ГРОСБУ́Х (нім. Großbuch, від groß — великий та Buch — книга) — головна книга в *бухгалтерії*, що містить повний перелік прибутково-видаткових *операцій*.

ГРОСМЕ́ЙСТЕР (нім. Großmeister, від groß — великий і Meister — майстер) — 1) У католицькій церкві великий *магістр*, глава духовно-лицарського *ордену*. 2) Найвище спортивне звання у *шахах* і шашках.

ГРОС-ТЕ́РМС (від англ. gross — повний і terms — умови) — умови договору про морські перевезення, згідно з якими всі вантажні *операції* виконуються за рахунок перевізника.

ГРОСУЛЯ́Р (від лат. grossularia — агрус) — *мінерал* з групи *гранатів*, жовто-зеленого кольору.

ГРОТЕ́СК (від франц. grotesque — химерний, смішний, від італ. grotta — печера) — 1) *Орнамент* у вигляді переплетених зображень тварин, рослин тощо, найдавніші з яких були знайдені у руїнах давньоримських споруд; у побуті називалися "гротами". 2) Зображення людей чи предметів у фантастично перебільшених, спотворено-комічний спосіб в образотворчому мистецтві, театрі. 3) Літературний жанр, в якому поєднується фантастичне з реальним, правдоподібне і карикатурне. 4) Різновид друкарського *шрифту*.

ГРУМ (англ. groom) — 1) Хлопчик-лакей. 2) Слуга, який супроводить хазяїна у його поїздці верхи чи в екіпажі.

ГРІ́ОНДЕРСТВО (від нім. Gründer — засновник) — масове лихоманкове заснування підприємств, *акціонерних* товариств, *банків*, характерне для *періоду* пожвавлення виробництва.

ГУА́НО (ісп. guano, з мови кечуа) — сухі відклади посліду морських птахів; цінне добриво.

ГУА́Ш (франц. gouache, від італ. guazzo — водяна фарба) — 1) Непрозора (корпусна) водяна фарба, різновид *акварелі*. 2) Малюнок, виконаний такими фарбами.

ГУБЕРНА́ТОР (від лат. gubernator — правитель) — найвища урядова особа в межах територіальної одиниці в деяких країнах; г. б і р ж і — *брокер*, який на певний строк включається до складу керівництва *біржі*.

ГУБЕРНА́ТОРСТВО — адміністративно-територіальна одиниця, якою управляє *губернатор*.

ГУВЕРНЕ́Р (від франц. gouverner — управляти) — вихователь дітей у заможній родині. Вихователька — г у в е р н а н т к а.

ГУГЕНО́ТИ (франц. huguenots, від нім. Eidgenossen — союзники) — прихильники *кальвінізму* у Франції 16—18 ст.

ГУДВІ́Л (англ. goodwill) — нематеріальна частина власності *фірми*, напр., *репутація, компетенція*, вплив тощо.

ГУДРО́Н (від франц. goudron — дьоготь, смола) — чорна смолиста *маса*, що її одержують після відгонки з нафти легких і більшості важких *фракцій*. Застосовують Г. у виробництві *бітуму*, як дорожньо-будівельний матеріал, у гумовій промисловості тощо.

ГУ́ЛЬДЕН (нім. Gulden, від Gold — золото) — 1) Грошова одиниця Нідерландів, поділяється на 100 *центів*. 2) Золота, потім срібна монета в деяких європейських країнах 14—19 ст.

ГУМАНІ́ЗМ (від лат. humanus — людяний, людський) — 1) *Прогресивний* ідейний напрям культури епохи Відродження, що утверджував право людини на земне щастя, боровся за визволення науки й людської особистості від обмежень і *схоластики*. 2) Ставлення до людини як до найвищої цінності, захист права особистості на рівноправність, свободу, щастя, всебічний розвиток і прояв своїх здібностей.

ГУМАНІТА́РНИЙ (від лат. humanitas — людство, людяність) — який стосується людини та її культури, звернений до людської особистості, її прав та інтересів; г - н і н а у к и — суспільні науки (історія, *філологія, філософія, соціологія*, право, мистецтвознавство та ін.).

ГУМА́ННИЙ (лат. humanus) — людяний у своїх діях і ставленні до інших людей.

ГУМАНО́ЇД (від лат. humanus — людський і *...оїд*) — людиноподібна істота. Переважно вживається щодо ймовірних представників інших космічних *цивілізацій*.

ГУМІАРА́БІК (від лат. gummi — камедь і arabicus — аравійський) — в'язка, швидкотужавіюча прозора речовина, яку виділяють аравій-

ська й африканська акації. Використовують у текстильній промисловості, *медицині* тощо.

ГУМІЛА́К (від лат. gummi — камедь і лак) — смола, що утворюється на гілках деяких тропічних рослин і містить *шелак*; іде на виготовлення сургучу, ізоляційних лаків.

ГУМІФІКА́ЦІЯ (від лат. humus — ґрунт і *...фікація*) — перетворення *продуктів* розкладу *органічних* залишків на гумусні речовини (див. *Ґумус*).

ГУМОРА́ЛЬНИЙ (від лат. humor — волога) — пов'язаний з рідинами *організму* — кров'ю, *лімфою*, тканинною рідиною.

ГУ́МУС (від лат. hummus — ґрунт) — *органічна* частина ґрунту, яка утворюється при *гуміфікації*. Інша назва — п е р е г н і й.

ГУ́РІЇ (перське хурі, від араб. хур — чорноокі) — в мусульманській *міфології* вродливі, вічно юні райські діви.

ГУРМА́Н (франц. gourmand) — любитель і знавець витончених страв. Інша назва — *гастроном*.

ГУРТ (нім. Gurt, букв. — пояс, підпруга) — 1) Те саме, що й *нервюра*. 2) Ребро, зріз карбованої монети.

ГУСА́Р (угор. huszár) — солдат і офіцер легкої кінноти в ряді європейських країн. Вперше назва "гусар" з'явилася у 15 ст. в Угорщині.

ГУТАПЕ́РЧА (англ. guttapercha, від малайського getah — *камедь*, смола і pertja — дерево, що виділяє цю смолу) — пластична шкіроподібна речовина, яку добувають із соку окремих рослин (гутаперчевого дерева, евкомії та ін.); використовують для виготовлення кислотостійких і клейких матеріалів, в *електро-*, радіотехніці й *медицині*.

ГУТА́ЦІЯ (від лат. gutta — крапля) — виділення листками рослин крапель води через спеціальні продихи. Інша назва — "п л а ч р о с л и н".

ГЮЙС (від гол. geus — прапор) — морський прапор, який піднімають на носі військових кораблів, що стоять на якорі; прапор приморських фортець.

ҐЯУ́Р (тур. giaur — вогнепоклонник, від араб. кафір — невірний) — у *мусульман* зневажливе назвисько всіх іновірців.

Ґ

ҐАТУ́НОК (польс. gatunek, від нім. Gattung — рід, вид, сорт) — 1) Сорт, розряд виробу за якістю. 2) Різновид культурної рослини, плоду і т. ін. залежно від їхньої господарської цінності. 3) Переносно — взагалі різновид.

ҐЕШЕ́ФТ (нім. Geschäft — справа, торгова *операція, фірма*) — спекулятивна торгова операція.

Д

ДАГЕРОТИ́ПІЯ — перший технічно розроблений спосіб фотографування. Від прізвища французького винахідника Л.-Ж. Дагерра (1787—1851).

ДА́ЙДЖЕСТ (англ. digest — короткий огляд, від лат. digerere — ділити) — *періодичне* видання, що містить матеріали, переважно скорочені, передруковані з інших видань.

ДАКТИЛО... (від грец. δάκτυλος — палець) — у складних словах відповідає поняттю "палець", напр.: *дактилографія*, *дактилоскопія*.

ДАКТИЛОГРА́МА (від *дактило...* і *...грама*) — відбиток, утворений притисненням пальців рук, покритих спеціальною фарбою, до паперу. Використовується для *ідентифікації* особи.

ДАКТИЛОГРА́ФІЯ (від *дактило...* і *...графія*) — 1) Письмо пальцем на будь-якій поверхні — допоміжний засіб спілкування з глухим або сліпоглухим. 2) *Техніка* письма на друкарській машинці.

ДАКТИЛОЛО́ГІЯ (від *дактило...* і *...логія*) — ручна азбука, яка відтворює слова умовними знаками, зображуваними пальцями рук. Використовують для спілкування із глухонімими.

ДАКТИЛОСКОПІ́Я (від *дактило...* і *...скопія*) — розділ *криміналістики*, що вивчає розташування *папілярних* ліній пальців рук з метою встановлення особи, *реєстрації* і розшуку карних злочинців.

ДА́КТИЛЬ (грец. δάκτυλος, букв. — палець) — віршовий розмір з трискладовою стопою і наголошеним першим складом.

ДАЛА́Й-ЛА́МА [від монг. далай — море (мудрості) і *лама*^{2}] — *титул* первосвященика ламаїстської церкви (див. *Ламаїзм*), а також сам первосвященик, якого вважають живим богом у людській подобі.

ДАЛМАТИ́Н (англ. dalmatian) — порода службових собак, назва якої походить від *історичної* області Югославії — Далмації, а також собака цієї породи.

ДАЛЬТОНІ́ЗМ — часткова колірна сліпота, здебільшого природжена. Найчастіше дальтоніки не розрізняють червоного, зеленого або синього кольорів. Від прізвища англійського вченого Дж. Дальтона (1766—1844).

ДАМНІФІКА́ЦІЯ (від лат. damnum — збиток і *...фікація*) — збитки, втрата майна.

ДА́МНО (лат. damnum — збиток) — 1) Різниця між *номінальною* та курсовою вартістю грошей. 2) Збитки при продажу цінних паперів за ціною, нижчою за *номінальну*. 3) Витрати банківських закладів, пов'язані з *інкасацією* зданих на *комісію векселів*.

ДАМО́КЛІВ м е ч — 1) За давньогрецькою *легендою* меч, підвішений на кінській волосині на час бенкету над головою заздрісника Дамокла, якому сіракузький *тиран* Діонісій на один день поступив-

ся власним місцем, щоб дати зрозуміти примарність щастя влади. 2) Переносно — небезпека, постійна загроза.

ДАНАЇВ д а р, **ДАНАЙЦІВ** д а р — 1) Легендарний дерев'яний кінь із схованими у ньому воїнами, підступно подарований захисникам Трої данайцями (греками); вночі воїни відкрили міську браму для своїх військ, Трою було взято і зруйновано. 2) Переносно — подарунок з підступним наміром.

ДАНАЇДИ (грец. Δαναίδες) — 1) У давньогрецькій *міфології* 50 дочок аргоського царя Даная, які вбили своїх чоловіків, за що були приречені наповнювати водою бездонну бочку. 2) Переносно — б о ч к а д а н а ї д — нескінченна, марна робота.

ДА́НСИНГ [англ. dancing (hall) — танцювальна (зала)] — зала або майданчик для танців, здебільшого при ресторані чи кафе.

ДАНТИ́СТ [франц. dentiste, від лат. dens (dentis) — зуб] — фахівець-практик з лікування та протезування зубів, який, на відміну від стоматолога, не має вищої стоматологічної освіти.

ДА́О (кит. — шлях, закон, принцип) — поняття давньокитайської *філософії*, яке означало: в *теорії* пізнання — "шлях" природи, її закономірність; в *етиці* — смисл життєвого шляху людини, етичну норму ("дао-де"); в *логіці* — підставу, засновок, *аргумент* ("дао-лі").

ДАОСИ́ЗМ (від *дао*) — 1) Один з основних напрямів давньокитайської *філософії*. За Д., природа й життя людей підпорядковані не волі неба, а загальному законові — дао, який існує поза свідомістю людини. 2) Одна з китайських *релігій*. Виникла в 2 ст. до н. е. на основі цього філософського напряму.

ДАРВІНІ́ЗМ — матеріалістичне вчення про *еволюційний* розвиток живих *організмів* на Землі, його чинники та закони. Від прізвища англійського природознавця Ч. Дарвіна (1809—82).

ДА́ТО (італ. dato, від лат. datus — даний) — від сьогоднішнього числа; д. - в е к с е л ь — *вексель*, *термін* платежу за яким встановлюється через певний час від дня його видачі.

ДАУН-ТИ́К (англ. dawn tick) — *біржова операція* з конкретним товаром за ціною, нижчою за попередню, у межах однієї *біржової сесії*.

ДА́ФНА (грец. Δάφνη) — у давньогрецькій *міфології німфа*, перетворена на лавр.

ДА́ФНІС (грец. Δάφνις) — у давньогрецькій *міфології* сицилійський пастух надзвичайної краси, складач пісень. Син *Гермеса* й однієї з *німф*. Переносно — дуже вродливий юнак.

ДА́ФНІЯ (від грец. δάφνη — лавр) — рід прісноводних гіллястовусих ракоподібних. Поширені повсюдно, крім полярних областей. Є поживою дрібних риб і мальків. Інша назва — в о д я н а б л о х а.

ДЕ... (лат. de...) — *префікс*, що означає: 1) віддалення, виділення, скасування, припинення, усунення чого-небудь, напр.: *девальвація*, *дегазація*. 2) рух донизу, зниження, напр. *декомпенсація*.

ДЕБАРКА́ДЕР (франц. débarcadére, від débarquer — розвантажувати, висаджувати на берег) — 1) Плавуча пристань. 2) Станційна платформа, переважно крита.
ДЕБА́ТИ (франц. débats, від débattre — сперечатися) — 1) Обмін думками на зборах, засіданні; *дискусія*. 2) Переносно — *полеміка*, суперечки.
ДЕ́БЕТ (від лат. débet — він винен) — ліва сторона бухгалтерського рахунку, що являє собою прибуткову частину та дебіторську заборгованість. Протилежне — *кре́дит*.
ДЕБІ́Л (від лат. debilis — немічний, кволий) — 1) Той, хто страждає вродженою психічною неповноцінністю, розумовою відсталістю. 2) Переносно — недоумок, дурень.
ДЕБІ́ЛЬНІСТЬ (від лат. debilis — немічний, кволий) — природжене або набуте в ранньому дитинстві розумове недорозвинення, ступінь слабоумства.
ДЕБІ́Т (франц. débit — збут, витрачання) — кількість води, нафти, газу, іншої рідини, що надходить із джерела або свердловини за одиницю часу.
ДЕБІТО́Р (лат. debitor — зобов'язаний) — боржник (пор. *кредитор*).
ДЕ́БУРС (франц. débours) — неповоротні витрати, які додатково несе *клієнт* при отриманні основної послуги, напр., сплачує реєстраційне мито.
ДЕБЮ́Т (франц. début, букв. — початок) — 1) Перший виступ актора на сцені взагалі або в даному театрі. 2) Перший виступ на якомусь поприщі, напр. літературний д. 3) Початкова *стадія* шахової або шашкової *партії*.
ДЕВАЛЬВА́ЦІЯ (від *де...* і лат. valvo — маю вартість) — 1) Зменшення золотого вмісту (вартості) грошової одиниці, зниження *курсу* паперових грошей щодо золота або іноземної *валюти*, яке здійснюється в законодавчому порядку. 2) Переносно — зниження, знецінення чого-небудь, напр. д. довіри.
ДЕВАСТА́ЦІЯ (лат. devastatio, від devasto — спустошую, розорюю) — *комплекс* заходів, спрямованих на знищення збудників інвазійних (див. *Інвазія*) та інфекційних захворювань людини, тварин і рослин на всіх *фазах* розвитку цих збудників (пор. *дезінсекція, дезінфекція*).
ДЕВІ́З (франц. devise — число) — 1) Стисле формулювання провідної *ідеї, програми* дій. 2) Слово, набір цифр або вислів як *шифр автора проекту* або твору на закритому *конкурсі*, вступних *екзаменах* тощо. 3) Короткий напис на гербі, *ордені*.
ДЕВІ́ЗИ (від франц. devis — кошторис) — платіжні засоби (*векселі, чеки*, перекази), переважно в іноземній *валюті*, які використовуються в міжнародних розрахунках.
ДЕВІ́ЗНИЙ — який належить до *девізів*; д - н а п о л і т и к а — *метод* впливу держави на рух *курсу* національної *валюти* шляхом купівлі-продажу іноземної валюти.

ДЕВО́Н, ДЕВО́НСЬКИЙ ПЕРІ́ОД — четвертий *період палеозойської ери* геологічної історії Землі. Розпочався близько 400 млн років тому, тривав 60 млн років. Від назви англійського графства Девоншир, де були вперше вивчені відклади цього періоду.

ДЕГАЗА́ЦІЯ (від *де...* і *газ*) — 1) Знезараження місцевості, одягу, зброї тощо від отруйних речовин. 2) Видалення рудникового газу або газоповітряної суміші з підземних гірничих виробок. 3) Видалення газів з рідкого *металу.*

ДЕГЕЛЬМІНТИЗА́ЦІЯ (від *де...* і *гельмінти*) — розділ *девастації*; *комплекс* лікувально-профілактичних заходів, за допомогою яких з *організмів* людей і тварин видаляють паразитичних червів — *гельмінтів.*

ДЕГЕНЕРА́ЦІЯ (лат. degeneratio, від degenero — вироджуюся) — 1) Виродження, погіршення з покоління в покоління певних рис або властивостей *організму.* 2) *Процес* руйнування *органів* або клітин організмів, ослаблення їхньої життєздатності.

ДЕГІДРОГЕНІЗА́ЦІЯ (від *де...* і гідрогенізація) — відщеплення водню від *молекул* хімічних сполук. Протилежне — *гідрогенізація.*

ДЕГРАДА́ЦІЯ (від лат. degradatio — зниження) — рух назад, поступове погіршання, занепад, втрата якихось властивостей (пор. *регрес*).

ДЕГРЕ́СІЯ (лат. degressio, від degredior — сходжу, спускаюся) — 1) Сходження, спуск, падіння. 2) *Пропорційне* оподаткування із зниженням *процентної* ставки для менших доходів.

ДЕГУСТА́ЦІЯ (лат. degustatio, від degusto — куштую) — оцінювання якості *продуктів* харчування, вин, тютюну тощо на основі зорових, смакових, нюхових відчуттів на заключній *стадії* виробництва, *конкурсі* тощо.

ДЕДА́КТЕБЛ (англ. deductible, від deduct — відраховувати, утримувати) — частка відшкодування, яку страхова *компанія* виплачує *авансом* до врегулювання *претензій* і при остаточних розрахунках утримує із загальної суми.

ДЕДА́Л (грец. Δαίδαλος) — у давньогрецькій *міфології скульптор* і винахідник, який спорудив *лабіринт* для *Мінотавра,* а також зробив крила для себе і свого сина *Ікара.*

ДЕДУ́КЦІЯ (лат. deductio, від deduco — відводжу, виводжу) — *метод* дослідження, який полягає в переході від загального до окремого; одна з *форм* умовиводу, при якій на основі загального правила з одних положень, як істинних, виводиться нове істинне положення. Протилежне — *індукція.*

ДЕЗ... (франц. dés...) — *префікс*, що означає знищення, видалення, відсутність чи спотворення чогось, напр.: *дезактивація, дезінформація.*

ДЕЗАБІЛЬЄ́ (франц. déshabillé, букв. — роздягнений) — 1) Становище, коли людину застали напіводягненою або одягненою не відповідно для сторонніх очей. 2) Легкий, домашній одяг, переважно жіночий.

ДЕЗАВУЮВА́ННЯ (від франц. désavouer — зрікатися, відмовлятися) — 1) Заява про свою незгоду з діями довіреної особи або про те, що дана особа не має повноважень діяти від імені заявника. 2) У міжнародному праві спростування главою держави або уряду дій дипломатичного представника у зв'язку з перевищенням ним своїх повноважень.

ДЕЗАКТИВА́ЦІЯ (від *дез...* і *активація*) — усунення *радіоактивних* речовин з поверхні місцевості, споруд, одягу, води тощо.

ДЕЗЕРТИ́Р (франц. déserteur, від лат. desertor — втікач, зрадник) — 1) Особа, яка самочинно залишила свою військову частину або ухиляється від призову на військову службу. 2) Переносно — особа, яка ухиляється від виконання своїх службових або громадських обов'язків.

ДЕЗИДЕРА́ТИ (від лат. desideratum — бажане, жадане) — 1) Побажання, вимоги. 2) Речі, книги, яких бракує для поповнення *колекції, бібліотеки.*

ДЕЗІНВЕСТИ́ЦІЯ (від *дез...* та *інвестиція*) — нові капіталовкладення, сума яких не перекриває зменшення основного *капіталу фірми.*

ДЕЗІНСЕ́КЦІЯ (від *дез...* і лат. insectum — комаха) — боротьба зі шкідливими комахами спеціальними засобами.

ДЕЗІНТЕРМЕДІА́ЦІЯ (англ. desintermediation — усунення посередника) — 1) Відмова *банків* від посередництва на ринку позичкових *капіталів* з переорієнтацією на власний випуск цінних паперів. 2) Вилучення коштів з депозитних рахунків для подальшого розміщення на вигідніших умовах. 3) Відплив частини кредитних *ресурсів* за межі національної кредитно-фінансової *системи.*

ДЕЗІНФЕ́КЦІЯ (від *дез...* та *інфекція*) — заходи, спрямовані на знищення збудників інфекційних захворювань людини і тварин.

ДЕЗІНФЛЯ́ЦІЯ (від *дез...* та *інфляція*) — зниження загального рівня цін у *період* спаду виробництва або у період уповільнення *темпів* його зростання, зменшення обсягів продажу.

ДЕЗІНФОРМА́ЦІЯ (від *дез...* та *інформація*) — свідоме поширення неправильної інформації.

ДЕЗОДОРА́НТ (від *дез...* і лат. odor — запах) — засіб, призначений для поглинання неприємних запахів і ароматизації повітря, тіла тощо, а також балон, олівець і т. ін. з цим засобом.

ДЕЗОДОРА́ЦІЯ (від *дез...* і лат. odoratio — нюх, запах) — заходи, спрямовані на усунення неприємних запахів у навколишньому середовищі, зокрема за допомогою *дезодорантів.*

ДЕЗОКСИРИБОНУКЛЕЇНОВА к и с л о т а (від лат. desoxyriboza — назва одного з *моносахаридів* і nucleus — ядро) — складна біоорганічна речовина; міститься переважно у клітинному ядрі; зберігає й передає спадково *генетичну інформацію* про будову, розвиток та *індивідуальні* ознаки кожного живого *організму.* Скорочена назва — ДНК.

ДЕЗОРГАНІЗА́ЦІЯ (від франц. désorganisation — розлад) — брак організованості, порушення громадського порядку, *дисципліни*, *нормальної* діяльності, розладнаність, розвал.
ДЕЗОРІЄНТА́ЦІЯ (від *дез...* і *орієнтація*) — 1) Введення в оману, позбавлення правильної орієнтації. 2) Втрата здатності орієнтуватися.
ДЕЇ́ЗМ (англ. deism, від лат. deus — бог) — релігійно-філософське вчення, яке визнає бога першопричиною світу, але заперечує його втручання в явища природи й суспільного життя.
ДЕЙТЕ́РІЙ (від грец. δεύτερος — другий) — важкий *ізотоп* водню з масовим числом 2. Найважливіша сполука Д. — важка вода. Застосовують в атомній енергетиці і під час наукових досліджень.
ДЕ́КА (нім. Decke, букв. — покрив, кришка) — частина корпусу струнних *інструментів*, виготовлених з резонансної деревини, що служить для підсилення звука.
ДЕКА... (від грец. δέκα — десять) — у складних словах означає десять, у десять раз більше, напр.: декалітр, декатрон.
ДЕКА́ДА [від грец. δεκάς (δεκάδος) — десяток] — 1) *Період* часу тривалістю десять днів. 2) Десятиденний проміжок часу, присвячений якомусь явищу або громадській події.
ДЕКАДЕ́НТСТВО, ДЕКАДА́НС (від франц. décadent — занепадницький, décadence — занепад) — напрям у мистецтві й літературі кінця 19 — початку 20 ст., що характеризувався занепадницькими настроями, *песимізмом*, зверненням до *містики*.
ДЕКА́ЕДР (від *дека...* і *...едр*) — тіло, обмежене десятьма площинами.
ДЕКА́Н (лат. decanus, букв. — десятник, від decem — десять) — 1) У вищому навчальному закладі — керівник *факультету*. 2) У католицькій та англіканській церкві — сан священика.
ДЕКАНА́Т (лат. decanatus) — адміністративно-навчальне управління *факультету*, очолюване *деканом*.
ДЕКАПІТА́ЦІЯ [від *де...* і лат. caput (capitis) — голова] — 1) Страта через відтинання голови. 2) Відтинання голови у тварин під час *фізіологічних* і біохімічних дослідів. 3) Видалення точки росту стебла у рослин.
ДЕКАТИ́РУВАННЯ (від франц. décatir — знищувати блиск) — обробка тканин парою чи гарячою водою для поліпшення їхніх якостей і запобігання усадці виробів з них.
ДЕКВАЛІФІКА́ЦІЯ (від *де...* і *кваліфікація*) — втрата професійних знань, досвіду.
ДЕКЛАМУВА́ННЯ, ДЕКЛАМА́ЦІЯ (від лат. declamatio, з declamo — вправляюся в красномовстві) — 1) Мистецтво виразного читання літературних творів. 2) Переносно — пишномовна манера говорити; промова, стаття тощо в такій манері.
ДЕКЛАРА́ЦІЯ (лат. declaratio, від declaro — заявляю, оповіщаю) — 1) Офіційне проголошення державою, *партією*, міжнародними, міждержавними організаціями основних *принципів*, а також *документ*, у якому їх викладено; оголошення, заява приватної особи чи

організації. 2) Заява платника податку про характер і розмір доходів. 3) Заява, що подається на митниці про перевезення через кордон цінностей, а також кількість товару, його вагу, ціну, сорт для визначення мита. 4) Документ, що додається до грошових і цінних пакетів, які пошта надсилає за межі країни.

ДЕКЛАСО́ВАНИЙ (франц. déclasse) — який втратив зв'язок зі своїм класом і не примкнув до іншого; д - н і е л е м е н т и — морально занепалі особи, зв'язані зі злочинним світом.

ДЕКОДУВА́ННЯ (від *де...* і *кодування*) — розшифровування *кодів* чисел, що надходять на входи логічних пристроїв.

ДЕКОЛОРА́ЦІЯ (лат. decoloratio, від decoloro — знебарвлюю) — знебарвлення.

ДЕКОЛОНІЗА́ЦІЯ (від *де...* і *колонізація*) — *процес ліквідації колоніалізму.*

ДЕКОЛЬТЕ́ (франц. décolleté) — виріз у верхній передній частині сукні, блузки.

ДЕКОМПЕНСА́ЦІЯ (від *де...* і *компенсація*) — недостатня діяльність будь-якого *органу* або *організму* людини чи тварини внаслідок порушення здатності організму протистояти *патологічним* змінам (напр., д. серця при його вадах).

ДЕКО́Р (франц. décor, від лат. decoro — прикрашаю) — *архіт.* сукупність *декоративних елементів* (прикрас).

ДЕКОРАТИ́ВНИЙ (франц. décoratif, від лат. decoro — прикрашаю) — який прикрашає або служить для оздоблення; д - н і р о с л и н и — численна група культурних й дикорослих рослин, які використовуються в садово-парковому господарстві.

ДЕКОРА́ЦІЯ (лат. decoratio, від decoro — прикрашаю) — 1) Художнє та архітектурне оформлення сцени, знімального *павільйону* або майданчика. 2) Переносно — зовнішньо привабливе, але таке, що приховує непринадну суть чогось.

ДЕКО́РТ (нім. Dekort) — знижка ціни товару за дострокову оплату його. Застосовується також, коли товар іншого зразка або якість його нижча, ніж передбачено угодою.

ДЕКРЕ́Т (франц. décret, від лат. decretum — постанова, ухвала) — 1) Постанова верховної влади з якогось питання, що має силу закону, напр., д. про мир. 2) Урядовий *акт*, що видається в порядку виконання, управління, на відміну від законодавчих актів.

ДЕКСТРИ́НИ (від лат. dexter — правий) — проміжні *продукти гідролізу* крохмалю. Застосовують у текстильній, поліграфічній і взуттєвій промисловості.

ДЕКУВЕ́Р (франц. découvert, букв. — непокритий) — різниця між оцінкою майна і страховою сумою, що лишається на ризик страхувальника.

ДЕКХО́ЛДЕР (англ. deck holder, від deck — готовий до дій, holder — володар, утримувач) — особа, уповноважена держателем доручень *клієнтів* на виконання певних *біржових операцій.*

ДЕЛЕГА́Т (від лат. delegatus — посланець) — обраний або призначений представник, уповноважений держави, організації, установи, колективу, що представляє їхні інтереси на з'їздах, нарадах, *конгресах* тощо.
ДЕЛЕГА́ЦІЯ (від лат. delegatio — вислання) — група *делегатів* від держави, організації, установи тощо.
ДЕЛІ́ВЕРІ (англ. delivery — поставка, доставка) — передавання права власності на товар однією особою іншій.
ДЕЛІКАТЕ́С (франц. délicatesse) — вишукана, тонка страва.
ДЕЛІ́КТ (від лат. delictum — провина, правопорушення) — будь-яка дія, що суперечить законові; правопорушення.
ДЕЛІ́РІЙ (лат. delirium, від deliro — божеволію) — порушення свідомості людини при деяких інфекційних захворюваннях, отруєннях (напр. *алкоголем*), запальних ураженнях головного мозку тощо. Виявляється в маренні, *галюцинаціях*.
ДЕЛІ́СТИНГ (від *де...* і *лістинг*) — виключення цінних паперів зі списку торгівлі на *фондовій біржі*, лістингу.
ДЕ́ЛЬТА (грец. δέλτα — Δ, δ) — 1) Четверта літера грецького *алфавіту*. 2) Складена річковими наносами низовинна ділянка суходолу в гирлі річки, розчленована рукавами і протоками.
ДЕ́ЛЬТА-... — у складних словах означає стан речовини (напр. дельта-залізо) або зв'язок з дельта-частинками (напр. дельта-проміння).
ДЕЛЬТАПЛА́Н (від грец. δέλτα — назва четвертої літери грецького *алфавіту* і лат. planum — площина) — літальний *апарат* з несучою поверхнею трикутної (дельтаподібної) *форми*, котрий використовується для планерування та керується змінами положення тіла пілота.
ДЕЛЬФІНА́РІЙ — відгороджена ділянка моря, *океану* або *басейн*, в якому утримують *дельфінів* з метою вивчення, дресирування та показу відвідувачам.
ДЕЛЬФІ́НИ (грец. δελφῖνες) — підродина морських ссавців ряду китоподібних. Поширені в багатьох морях і *океанах*. Вивчення особливостей *організму* Д. має велике значення для *біоніки*.
ДЕЛЬФІ́НІЙ, ДЕЛЬФІ́НІУМ [грец. δελφίνιον, від δελφίς (δελφῖνος) — дельфін] — рід багаторічних трав'янистих рослин родини жовтецевих. Поширені в Європі, Азії, Північній Америці та Східній Африці. Окремі види культивують як *декоративні*. Інша назва — с о к и р к и.
ДЕМАГО́Г (грец. δημαγωγός, букв. — вождь народу) — 1) У Стародавній Греції політичний діяч демократичного напряму. 2) Особа, яка намагається завоювати популярність, вдаючись до *демагогії*.
ДЕМАГО́ГІЯ (грец. δημαγωγία, від δῆμος — народ і ἄγω — веду) — облудні обіцянки, гасла, лестощі, викривлення *фактів*, що використовуються політичними діячами для завоювання довіри *мас*.
ДЕМАРКА́ЦІЯ (франц. démarcation — розмежування) — 1) Визначення лінії державного кордону на місцевості. 2) Зона запалення, що утворюється в живій тканині на межі з ділянкою відмерлої.

ДЕМА́РКЕТИНГ (від *де...* та *маркетинг*) — лінія поведінки в маркетингу, націлена на зниження попиту на товари, випуск яких гальмується можливостями виробництва.
ДЕ́МЕРЕДЖ (англ. demurrage, букв. — простій) — штраф за простій судна під час навантаження або розвантаження понад обумовлений договором *термін*.
ДЕМЕ́ТРА (грец. Δήμητρα) — у давньогрецькій *міфології* спочатку богиня родючості й хліборобства, згодом і покровителька шлюбу та родинного життя. У римлян Д. ототожнювали з *Церерою*.
ДЕМІЛІТАРИЗА́ЦІЯ (від *де...* і *мілітаризація*) — роззброєння; заборона тримати на певній *території* збройні сили, будувати військові *об'єкти* та мати оборонну промисловість.
ДЕМІСЕЗО́ННИЙ (від франц. demi-saison — перехідна пора року) — придатний для носіння навесні й восени.
ДЕМІУ́РГ (грец. δημιουργός — творець) — 1) В Стародавній Греції спочатку майстер, вільний ремісник, художник, пізніше — вища урядова особа в дорійських державах. 2) За релігійними уявленнями, творець світу, бог. 3) У *філософії* Платона — *ідеальна* першооснова. 4) Переносно — творча сила, творець.
ДЕМОБІЛІЗА́ЦІЯ (від *де...* і *мобілізація*) — 1) Переведення збройних сил і *економіки* країни з військового стану на мирний. 2) Звільнення військовослужбовців у запас після закінчення *терміну* служби або у зв'язку із скороченням чисельності збройних сил. 3) Переносно — зменшення *активності* в якійсь діяльності.
ДЕМОГРА́ФІЯ (від грец. δῆμος — народ і *...графія*) — наука, що вивчає склад, чисельність, розподіл населення на *території* земної кулі, відтворення тощо.
ДЕМОКРА́Т — 1) Прихильник *демократії*. 2) Член демократичної *партії*. 3) Людина, яка відзначається демократизмом, звичайно про людину з привілейованих верств.
ДЕМОКРА́ТІЯ (грец. δημοκρατία — народовладдя, від δῆμος — народ і κράτος — влада) — 1) *Форма* політичної організації суспільства, що характеризується участю народу в управлінні державними справами. 2) *Принцип* організації колективної діяльності, при якому забезпечується *активна* і рівноправна участь членів колективу у здійсненні всіх заходів.
ДЕ́МОН (грец. δαίμων) — 1) У давньогрецькій *міфології* нижче божество, що сприяє чи перешкоджає людині у здійсненні її намірів. 2) У *християнстві* — злий дух, диявол.
ДЕМОНЕТИЗА́ЦІЯ (від *де...* і монета) — позбавлення державною владою монети сили законного платіжного засобу і засобу обігу.
ДЕМОНОЛО́ГІЯ (від *демон* і *...логія*) — віровчення про злих духів (*демонів*) у ряді *релігій*.
ДЕМОНСТРА́ТОР (від *демонстрація*) — особа, що демонструє та реалізує товар.

ДЕМОНСТРА́ЦІЯ (лат. demonstratio, від demonstro — показую, пояснюю) — 1) *Процесія*, мітинг та інші *форми* прилюдного вираження суспільних настроїв (д. святкова, д. політична). 2) Публічний показ чого-небудь (д. моделей). 3) Наочний *метод* навчання (д. таблиці, приладів, кінофільмів та ін.). 4) Загрозливі дії з боку якоїсь держави (д. сили). 5) Військові дії з метою замаскувати напрям головного удару та виявити *системи* вогню противника. 6) Переносно — визивна, задирлива поведінка.

ДЕМОНТА́Ж (франц. démontage, від démonter — розбирати) — розбирання на частини або зняття з місця машин, пристроїв або споруд. Протилежне — *монтаж*.

ДЕМОРАЛІЗА́ЦІЯ (франц. démoralisation, від лат. de... — без і moralis — моральний) — 1) Моральний розклад, занепад, розбещеність. 2) Занепад *дисципліни*, настрою, втрата здатності до дії.

ДЕ́МОС (грец. δῆμος — народ) — у Стародавній Греції народ — основна частина вільного повноправного населення, що протистояла *аристократії*.

ДЕ́МПІНГ (англ. dumping, букв. — скидання, від dump — скидати) — продаж товарів на зовнішніх ринках за викидними цінами, значно нижчими за витрати виробництва. 2) Д. в а л ю т н и й — знецінення *валюти* даної країни щодо валюти країни-*імпортера* як засіб конкурентної боротьби.

ДЕМУНІЦИПАЛІЗА́ЦІЯ (від *де...* і *муніципалізація*) — скасування муніципалізації; повернення колишнім власникам вилученого у них майна; продаж муніципальних підприємств приватним *фірмам* і окремим особам.

ДЕНАТУРАЛІЗА́ЦІЯ (від *де...* і *натуралізація*) — втрата громадянства (підданства) тієї чи іншої держави. Протилежне — *натуралізація*.

ДЕНАТУРА́ЦІЯ (від *де...* і лат. natura — природні якості, єство) — 1) Зміна або позбавлення природних якостей. 2) Д. б і л к і в — зміна природних властивостей білків під впливом *температури*, тиску тощо. 3) Д. с п и р т у — додавання до спирту-сирцю певних речовин з метою підкреслення непридатності його для споживання.

ДЕНАЦІОНАЛІЗА́ЦІЯ (від *де...* і *націоналізація*) — 1) Повернення державою націоналізованих підприємств або майна колишнім власникам. Інша назва — *реприватизація*. 2) Втрата національних особливостей культури, мови тощо.

ДЕ́НДІ (англ. dandy) — елегантно одягнений чоловік, *франт*, чепурун.

ДЕНДРА́РІЙ (від грец. δένδρον — дерево) — частина *території* ботанічного саду, парку, де вирощують деревні й кущові рослини.

ДЕНДРИ́ТИ (від грец. δένδρεον, δένδρον — дерево) — 1) Деревоподібні *агрегати* кристалів. У вигляді Д. кристалізуються золото, срібло, мідь тощо; Д. льоду є сніжинки. 2) Кристали деревоподібної *форми*, що утворюються під час затвердіння деяких видів литва.

3) Відгалуження нервових клітин, що проводять нервовий *імпульс* до інших нервових клітин.

ДЕНДРО... (від грец. δένδρον — дерево) — у складних словах відповідає поняттю "дерево", напр.: *дендрологія, дендропарк.*

ДЕНДРОЛО́ГІЯ (від *дендро...* і *...логія*) — розділ *ботаніки*, який вивчає деревні рослини.

...ДЕНДРОН (від грец. δένδρον — дерево) — у складних словах відповідає поняттям "дерево", "деревоподібний", напр.: лепідодендрон, *рододендрон.*

ДЕНДРОПА́РК (від *дендро...* і парк) — великий парк, у якому вирощують деревні й чагарникові рослини.

ДЕНОМІНА́ЦІЯ (лат. denominatio — перейменування) — заміна *номінальної* вартості грошових знаків з обміном за певним співвідношенням старих грошових знаків на нові.

ДЕНОНСУВА́ННЯ, ДЕНОНСА́ЦІЯ (від франц. dénoncer — повідомляти) — у міжнародному праві оголошення недійсним, таким, що втратив чинність (напр. д. договору).

ДЕНОТА́Т (від лат. denotatus — позначений, визначений) — предмет як *об'єкт* називання певним іменем.

ДЕНСИМЕ́ТРІЯ (від лат. densus — щільний, густий і *...метрія*) — сукупність *методів* вимірювання відносної густини рідин і твердих тіл.

ДЕНТИ́Н [від лат. dens (dentis) — зуб] — міцна кісткоподібна тканина, що становить основну масу зуба.

ДЕНУДА́ЦІЯ (лат. denudatio, від denudo — оголюю, розкриваю) — сукупність *процесів* руйнування гірських порід водою, вітром, льодовиками тощо і перенесення *продуктів* руйнування до нижчих ділянок земної поверхні, де вони нагромаджуються. Протилежне — *акумулювання.*

ДЕОНТОЛО́ГІЯ [від грец. δέον (δέοντος) — потрібне, необхідне і *...логія*] — 1) Галузь знань про етичні *принципи* поведінки медичного *персоналу*, спрямовані на *максимальне* підвищення ефективності лікування хворого. 2) Розділ *етики*, що вивчає *проблеми* обов'язку, моральні вимоги.

ДЕПАРТА́МЕНТ (франц. département, від départir — розділяти) — 1) Адміністративно-територіальна одиниця у Франції. 2) У деяких державах назва відомства, міністерства (напр., Державний д. у США). 3) Відділ у ряді установ, іноді самостійний *орган* управління.

ДЕПЕРСОНАЛІЗА́ЦІЯ (від *де...* і лат. persona — особа, особистість) зміна самосприйняття, для якої характерна втрата власного "Я", збайдужіння до того, що колись було значущим (родини, роботи тощо).

ДЕПЕ́ША (франц. dépêche) — термінове повідомлення, *телеграма.*

ДЕПІЛЯ́ЦІЯ (від лат. depilare — знищувати волосся) — *процедура* видалення волосся з лікувальною чи косметичною метою. Див. також *Епіляція.*

ДЕПО́ (франц. dépôt, букв. — склад, сховище) — 1) Транспортне підприємство, споруда для зберігання та *ремонту локомотивів*, вагонів. 2) Будівля для пожежних машин і обладнання для гасіння пожежі. 3) *Органи-резервуари* людини та вищих тварин (селезінка, печінка тощо), в яких зберігається частина крові, надходження якої у кровотік пов'язане з браком кисню, фізичними зусиллями тощо.

ДЕПОЗИ́Т (від лат. depositum — річ, віддана на схов) — гроші або цінні папери, що їх вносять до кредитних установ для зберігання. І м п о р т н и й д. — обов'язкові платежі у конвертованій *валюті*, які вносяться *імпортерами* на спеціальні банківські рахунки; впроваджений з метою обмеження *імпорту*.

ДЕПОЗИТА́РІЙ (від *депозит*) — 1) *Фізична* або *юридична* особа, якій довірені на зберігання *депозити*. 2) Склад, сховище цінностей (коштовностей). 3) Державна або міжнародна організація, яка зберігає справжній *текст* міжнародного договору.

ДЕПОНЕ́НТ [від лат. deponens (deponentis) — той, що відкладає] — 1) Особа або організація, яка є власником *депозиту*. 2) Бути на д е п о н е н т і — про гроші, не одержані у визначений *термін* і внесені як *депозит*.

ДЕПОНУВА́ННЯ (від лат. depono — кладу) — 1) Передавання коштів та цінних паперів на зберігання у *банк*, нотаріальну контору, *депозитарій*. 2) Передавання на зберігання ратифікаційних грамот. 3) Віддавання (рукопису) на зберігання в *бібліотеку*.

ДЕПО́РТ (франц. déport, від лат. deporto — відношу) — купівля цінних паперів з одночасним продажем їх на певний *термін* за нижчим *курсом*. Застосовують на *фондовій біржі* для одержання курсової різниці. Протилежне — *репорт*.

ДЕПОРТА́ЦІЯ (лат. deportatio, від deporto — засилаю, виселяю) — примусове виселення з місця постійного проживання як засіб покарання.

ДЕПРЕ́СІЯ (лат. depressio, від deprimo — придушую, пригнічую) — 1) *Фаза* економічного *циклу*, що характеризується застоєм у господарстві, недовантаженням підприємств, безробіттям, млявою торгівлею тощо. 2) Хворобливий стан пригніченості, безвиході, відчаю, пов'язаний з психічними захворюваннями або *реакцією організму* на важку життєву *ситуацію*. 3) Зниження земної поверхні. 4) Зона зниження атмосферного тиску.

ДЕПУТА́Т (від лат. deputatus — визначений) — 1) Виборний представник населення в постійно діючих *органах* влади. 2) Особа, уповноважена колективом (групою) для виконання якогось доручення.

ДЕ́РБІ — кінні змагання 3-річних верхових та 4-річних рисистих коней. Вперше провів в Англії в 1778 р. лорд Дербі.

ДЕ́РВІШ (перс. — жебрак) — мусульманський чернець-жебрак.

ДЕРИВА́ЦІЯ (лат. derivatio, від derivo — відводжу, утворюю) — 1) Підведення води з водойми до гідроелектростанцій та інших *об'єктів*, а також відведення її з них (каналами, *тунелями* тощо).

2) Утворення нових слів від уже наявних у мові. 3) Відхилення кулі від лінії прицілювання, спричинюване обертовим рухом кулі і дією на неї опору повітря й сили тяжіння.

ДЕРИ́ЛІКТ (англ. derilict) — 1) Майно, власник якого невідомий. 2) Судно, яке в морі залишив екіпаж.

...ДЕРМА, ...ДЕРМІЯ (від грец. δέρμα — шкіра, оболонка, плівка) — у складних словах вказує на зв'язок з поняттям "шкіра", напр.: екзодерма, склеродермія.

ДЕРМАТИ́Н [від грец. δέρμα (δέρματος) — шкіра] — різновид штучної шкіри.

ДЕРМАТИ́ТИ [від грец. δέρμα (δέρματος) — шкіра] — запальні захворювання шкіри людини й тварин.

ДЕРМАТО... [від грец. δέρμα (δέρματος) — шкіра] — у складних словах відповідає поняттям "шкіра", "шкірна хвороба", напр.: *дерматологія,* дерматоміцети.

ДЕРМАТО́ЗИ [від грец. δέρμα (δέρματος) — шкіра] — різноманітні природжені чи набуті захворювання шкіри людини й тварин.

ДЕРМАТОЛО́ГІЯ (від *дермато...* і *..логія*) — наука про будову шкіри, її фізіологічні *функції,* хвороби шкіри, *профілактику* й лікування їх.

...ДЕРМІЯ див. *...Дерма.*

ДЕСА́НТ (франц. descente, букв. — спуск) — 1) Спеціально підготовлені війська, призначені для воєнних дій у ворожому тилу або висаджені у ворожому тилу (повітряний д., морський д.). 2) Висадка військ у ворожому тилу.

ДЕСЕНСИБІЛІЗА́ЦІЯ (від *де...* і *сенсибілізація*) — 1) *біол.* Зменшення чутливості *організму* людини чи тварин до повторного введення хімічних (переважно білкових) речовин, що спричиняють алергічний стан (див. *Алергія*). 2) Зменшення світлочутливості фотографічного матеріалу. Протилежне — *сенсибілізація.*

ДЕСЕ́РТ (франц. dessert) — солодощі, фрукти тощо, які подають наприкінці обіду.

ДЕСИГНА́Т (від лат. designare — означати, відзначати) — у *логіці* поняття, якого стосується дана назва; синонімічне *терміну* "значення слова". Див. також *денотат.*

ДЕСКРИ́ПТОР (лат. descriptor, від describo — описую) — одиниця інформаційно-пошукової мови, що відповідає певному поняттю.

ДЕСКРИ́ПЦІЯ (лат. descriptio) — опис, що констатує відношення між *елементами тексту.*

ДЕСО́РБЦІЯ (від *де...* і *сорбція*) — видалення адсорбованих (див. *Адсорбція*) речовин з поверхні *адсорбента.* Протилежне — *сорбція.*

ДЕ́СПОТ (від грец. δεσπότης — володар, самодержець) — 1) У стародавніх східних *монархіях* і деяких феодальних державах Сходу правитель з необмеженою владою. 2) Переносно — жорстока, свавільна людина. Див. також *Тиран.*

ДЕСПОТІ́Я (від грец. δεσποτεία — необмежена влада) — *форма* державного устрою і правління, що характеризується крайньою цент-

ралізацією влади й сваволею правителя, не обмеженою законом. Див. також *Тиранія.*

ДЕСТРУ́КЦІЯ (лат. destructio, від destruo — ламаю, руйную) — розпад, руйнування чогось.

ДЕТЕ́КТОР (лат. detector — відкривач, від detego — виявляю) — 1) Пристрій, за допомогою якого здійснюється виділення коливань низької частоти з високочастотних модульованих коливань. 2) Прилад для виявлення *радіоактивного* та теплового випромінювання, а також *елементарних* частинок. Д. н е п р а в д и — прилад, за допомогою якого за різними *фізичними параметрами* визначається відповідність істині тверджень досліджуваного. 3) Найпростіший безламповий радіоприймач.

ДЕТЕ́НШЕН (англ. detention — затримування) — 1) Простій судна, за який сплачується штраф (*демередж*). 2) Відшкодування збитків судновласнику фрахтувальником за простій судна.

ДЕТЕРМІНА́НТА [від лат. determinans (determinantis) — який визначає, обмежує] — причина, що визначає виникнення явища.

ДЕТЕРМІНІ́ЗМ (від лат. determino — обмежую, визначаю) — *філософський принцип*, що стверджує *об'єктивну* закономірність і причинну зумовленість усіх явищ природи і суспільства. Протилежне — *індетермінізм.*

ДЕТОНА́ТОР (від лат. detono — гримлю) — 1) Вибухова речовина, здатна своїм вибухом спричинити вибух (*детонацію*) іншої речовини. 2) Заряд такої речовини, що викликає вибух основного заряду снаряда, бомби тощо.

ДЕТОНА́ЦІЯ (від франц. détonation — постріл, вибух) — 1) Блискавичне поширення хімічного перетворення речовини, викликане вибухом іншої речовини або ударом, струсом. 2) Д. п а л и в а — надто швидке згоряння робочої суміші в *циліндрі* двигуна внутрішнього згоряння, що супроводжується *механічним* стукотом.

ДЕТОНУВА́ННЯ (від франц. détonner — співати фальшиво) — неточне, фальшиве виконання музичного твору.

ДЕ-ФА́КТО (лат. de facto, букв. — насправді) — фактично, на ділі. Див. також *Де-юре.*

ДЕФЕКА́ЦІЯ (лат. defaecatio, від defaeco — очищую) — 1) Очищення від бруду. 2) Виведення з *організму* людини й тварин через *анальний* отвір калових мас. 3) У цукровому виробництві — *процес* очищення сирового бурякового соку від сторонніх домішок.

ДЕФЕ́КТ (від лат. defectus — вада) — хиба, ушкодження, що відбиваються на якості чого-небудь.

ДЕФЕКТИ́ВНИЙ (від лат. defectivus — недостатній, неповний) — який має істотні фізичні чи психічні вади, ненормальний.

ДЕФЕ́КТНИЙ — який має *дефект* (дефекти), ушкоджений.

ДЕФЕКТОЛО́ГІЯ (від *дефект* і *...логія*) — наука про розвиток, навчання і виховання дітей з різними *фізичними* й психічними вадами (глухота, сліпота, розумова відсталість тощо).

ДЕФЕКТОСКОПІЯ (від *дефект* і *...скопія*) — сукупність *методів* виявлення внутрішніх і прихованих дефектів матеріалів і виробів.
ДЕФІБРИЛЯ́ТОР (від *де...* і лат. fibrillatio — швидкі скорочення м'язових волокон) — *апарат*, призначений для *ліквідації* порушення серцевої діяльності шляхом дії на серцевий м'яз коротким *електричним імпульсом*.
ДЕФІЛЕ́ (франц. défilé, від defiler — проходити) — ущелина, вузький прохід у важкопрохідній місцевості, зручний для затримання ворожих сил.
ДЕФІЛЮВА́ННЯ (від франц. défiler — проходити) — проходження урочистим маршем, рядами, колоною перед ким-небудь.
ДЕФІНІ́ЦІЯ (лат. definitio, від definio — визначаю) — коротке визначення, що відбиває істотні риси якогось поняття.
ДЕФІ́С (нім. Divis — риска, від лат. divisio — розчленування) — коротка риска, яка у друкованому *тексті* виступає як знак переносу, між частинами складних слів, напр.: науково-популярний, диван-ліжко, та при скороченні слова, напр. б-ка (*бібліотека*).
ДЕФІЦИ́Т (від лат. deficit — не вистачає) — 1) Перевищення видатків над доходами, *пасиву балансу* — над його *активом*. 2) Нестача матеріальних цінностей порівняно з потребою в них, напр. д. води. 3) Переносно — недостатність чого-небудь, напр. д. активності. 4) Про товари, послуги підвищеного попиту.
ДЕФЛОРА́ЦІЯ (від пізньолат. defloratio, букв. — зривання квітів) — порушення цілісності дівочої пліви; позбавлення цноти.
ДЕФЛЯ́ЦІЯ (лат. deflatio, від deflo — видуваю, здуваю) — 1) Штучне зменшення грошової маси, випущеної в обіг у *період інфляції*, з вилученням надлишку паперових грошей. 2) Руйнування й розвіювання гірських порід і ґрунтів під дією вітру.
ДЕФОЛІА́НТИ (від *де...* і лат. folium — лист) — хімічні сполуки, які спричиняють опадання листя з рослин.
ДЕФО́ЛТ (англ. default — невиконання зобов'язань) — 1) Невиконання законних вимог або взятих на себе зобов'язань. 2) Припинення виплати відсоткових сум на цінні папери у разі *ліквідації компанії*.
ДЕФОРМА́ЦІЯ (лат. deformatio, від deformo — перекручую, спотворюю) — 1) Зміна *форми* або розмірів тіла від прикладених сил, нагрівання тощо. 2) Природне або штучне відхилення форми *органа* тіла від нормальної. 3) Переносно — викривлення якихось якостей, уявлень, понять, напр. д. смаків.
ДЕХКА́НИ (тадж.) — назва селян у Середній Азії та в Ірані.
ДЕХЛОРУВА́ННЯ (від *де...* і *хлор*) — 1) Відщеплення хлору від *органічних* сполук. 2) Очищення водопровідної води від хлору, що залишився в ній після хлорування.
ДЕЦЕНТРАЛІЗА́ЦІЯ (від *де...* і *централізація*) — знищення, скасування або ослаблення централізації; розширення прав низових *органів* управління.

ДЕЦЕРЕБРА́ЦІЯ (від *де...* і лат. cerebrum — мозок) — *метод* експериментального дослідження *рефлекторної* діяльності довгастого та спинного мозку при ізоляції їх від впливів проміжного мозку та кори великих півкуль перерізуванням стовбурової частини головного мозку тварин.

ДЕЦИ... (від лат. decem — десять) — у складних словах відповідає поняттю "десята частина", напр.: *децибел, дециметр.*

ДЕЦИБЕ́Л (від *деци...* і *бел*) — логарифмічна одиниця відношень *енергій*, потужностей у *радіотехніці*, електротехніці, *акустиці*; позначається дБ. 1 Д. дорівнює 0,1 бела.

ДЕЦИМА́ЛЬНИЙ (лат. decimalis) — десятковий; д - н а с и с т е м а — метрична *система*; д - н а в а г а — десяткова вага.

ДЕЦИМЕ́ТР (від *деци...* і *метр* [1]) — одиниця довжини — 0,1 метра; позначається дм.

ДЕШИФРА́ТОР (від *дешифрування*) — електронний пристрій, який перетворює *код* числа, що надійшов до його входів, на сигнал в одному з його виходів.

ДЕШИФРУВА́ННЯ (від франц. déchiffrer — розбирати, відгадувати) — 1) Читання (розшифрування) *тексту*, написаного умовними знаками (*шифром*), тайнописом. 2) Розшифрування різних *систем* давньої писемності.

ДЕ-Ю́РЕ (лат. de jure, букв. — за правом) — згідно із законом, законодавчо, формально. Див. також *Де-факто.*

ДЖАЗ, ДЖАЗ-БА́НД (англ. jazz, jazz-band) — 1) Професіональне музичне мистецтво, що є *синтезом* африканської і європейської музики; вид розважальної, переважно танцювальної, музики. 2) Оркестр або *ансамбль*, що виконує джазову музику.

ДЖЕЙРА́Н (тюрк.) — вид парнокопитних ссавців роду *газель* з чорними порожнистими рогами. Поширені переважно в пустельній та напівпустельній частині Азії. *Об'єкт* мисливства.

ДЖЕК-ПО́Т (англ. jack-pot, jackpot, від jack — валет і pot — сукупність ставок) — найбільший виграш у *лотереї* за рахунок приєднання суми, не виграної у попередньому *тиражі.*

ДЖЕНК (англ. junk — мотлох, утиль) — 1) Товари низької якості, які заповнили торговельну мережу, але не користуються попитом. 2) Ненадійна *облігація*, яка не має кредитної підтримки.

ДЖЕ́НТЛЬМЕН (англ. gentleman, букв. — благородна людина) — 1) У Великий Британії та інших англомовних країнах особа, що додержується прийнятих у доброму товаристві, аристократичному середовищі правил поведінки. 2) Взагалі *коректний*, добре вихований чоловік, підкреслено уважний до жінок.

ДЖЕРСІ́ (англ. jersey) — вовняна або шовкова трикотажна тканина; одяг з такої тканини.

ДЖИ́ГА див. *Жига.*

ДЖИГІ́Т (тюрк.) — вправний, відважний вершник.

ДЖИН (англ. gin) — ялівцева горілка.

ДЖИ́НИ (араб., букв. — духи) — в давньоарабському *фольклорі* та мусульманській *міфології* фантастичні істоти, створені *Аллахом* з бездимного полум'я (духи), наділені розумом. Д. можуть виконувати накази людини, яка стає їхнім господарем.

ДЖИ́НСИ (англ. jeans, від італ. jean — вид міцної тканини) — брюки особливого крою з міцної бавовняної тканини. Назва походить від міста Генуя, де почали випускати цю тканину.

ДЖИП (англ. jeep, від jee — рухатися, пересуватися) — легковий *автомобіль* підвищеної прохідності.

ДЖИХА́Д (араб. — священна війна, війна за віру; букв. — старанність, заповзяття) — одна з настанов *ісламу*, за якою всі боєздатні *мусульмани* повинні вести "священну війну" проти "невірних". Інша назва — *газават*.

ДЖІ́У-ДЖИ́ТСУ (япон. дзюдзюцу) — японська *система* підготовки до самозахисту без зброї, *елементи* якої використовують у *дзюдо*.

ДЖО́КЕР (англ. joker, букв. — жартівник) — у деяких картярських іграх (*покері* та ін.) особлива додаткова карта у колоді, якою можна замінити будь-яку іншу карту.

ДЖО́НКА (малайське djong, від кит. чуань — судно) — різновид вітрильного човна з широкими високо піднятими кормою й носом.

ДЖО́УЛЬ — одиниця роботи або *енергії* в Міжнародній *системі* одиниць (SI); позначається Дж. 1 Д. дорівнює 1 Н · м. Від прізвища англійського фізика Дж.-П. Джоуля (1818—89).

ДЖУ́НГЛІ (англ. jungle, від джангал, мовами гінді та маратхі, — ліс, гущавина) — важкопрохідні деревно-чагарникові хащі, перевиті *ліанами*. Поширені в місцевостях з вологим тропічним і субтропічним кліматом й заболоченими ґрунтами.

ДЖУТ (англ. jute, від санскр. букв. — переплетене волосся) — рід тропічних трав'янистих рослин родини липових. Вирощують переважно в Індії як технічну культуру. З волокна Д. виробляють мотузки, мішковину, килими тощо.

ДЗЕН (від япон., кит. — чань, із санскр. — *медитація*) — одна з найвпливовіших шкіл *буддизму* у Японії.

ДЗЮДО́ (від япон. дзю — м'якість і до — шлях) — японський національний вид боротьби; вид спортивної боротьби.

ДИ..., ДІ... (грец. δι..., від δίς — двічі) — у складних словах означає "двічі", "подвійний", напр.: *дилогія*, діетиламін.

ДИВА́Н [1] (перс. — канцелярія) — 1) Рада з вищих сановників у султанській Туреччині. 2) У деяких сучасних мусульманських країнах урядова установа в судових та адміністративних справах.

ДИВА́Н [2] (перс., первісне значення — запис, книга) — у літературах Близького й Середнього Сходу збірка віршів одного *поета* з суворим порядком жанрової і римової послідовності.

ДИВЕРГЕ́НЦІЯ (від лат. divergentia — розходження) — 1) *біол.* Розходження ознак у *організмів* однієї систематичної групи в *процесі еволюції*. Приводить до виникнення нових видів. 2) *мовозн.* Пере-

творення *діалектів* однієї мови на окремі мови; перетворення *варіантів* однієї *фонеми* на окремі фонеми. 3) *матем.* Число, що характеризує зміну векторного потоку в кожній точці векторного поля. 4) *мед.* Розведення зорових осей очей шляхом повороту очних яблук назовні. Протилежне — *конвергенція.*

ДИВЕРСИФІКА́ЦІЯ (від лат. diversus — різний, віддалений і ...*фікація*) — поширення господарської, фінансової діяльності на нові *сфери* (розширення *номенклатури* товарів, послуг тощо).

ДИВЕ́РСІЯ (від лат. diversio — відхилення, відтворення, з diverto — прямую в інший бік) — 1) Підривні дії (підпали, руйнування тощо), що здійснюються з метою завдати шкоди воєнному й економічному *потенціалу* держави, посіяти тривогу серед населення. 2) Військова *операція*, що здійснюється з метою відвернути сили і увагу противника від головного напряму воєнних дій.

ДИВЕРТИСМЕ́НТ (від франц. divertissement — розвага) — 1) Концертна *програма* з естрадних номерів, що є заключною частиною вистави або концерту. 2) У балеті та *опері* — вставні танцювальні номери, не пов'язані з *сюжетом.* 3) Легка віртуозна музична п'єса типу *попурі.*

ДИВІДЕ́НД (від лат. dividendum — те, що треба розділити) — частина прибутку *акціонерних* товариств, яку періодично розподіляють між *акціонерами* відповідно до кількості *акцій.*

ДИГІТА́ЛІС (лат. digitalis, від digitus — палець) — рід трав'янистих рослин родини ранникових із схожими на наперсток квітами. Поширені в Європі та Західній Азії. Окремі види вирощують як лікарські або *декоративні.* Інша назва — н а п е р с т я н к а.

ДИДА́КТИКА (від грец. διδακτικός — повчальний) — частина *педагогіки*, яка розробляє загальні *методи* навчання і виховання в *процесі* навчання.

ДИДАКТИ́ЧНИЙ (грец. διδακτικός — який стосується *дидактики*, повчальний); д - н а л і т е р а т у р а — повчальна література, що використовує художню *форму* викладу для передачі моральних, філософських і наукових знань та *ідей.*

ДИЗ..., ДИС... (грец. δυσ..., лат. dis...) — *префікс*, що означає утруднення, порушення, розлад, поділ, втрату, позбавлення; надає поняттю, до якого додається, *негативного* або протилежного змісту, напр.: дизасоціація, *дисбаланс.*

ДИЗА́ЖІО (італ. disaggio — відхилення, від лат. disaggio — утруднення) — відхилення ринкового *курсу* грошових знаків, *векселів* та інших цінних паперів в бік зниження від їхньої *номінальної* вартості. Протилежне — *ажіо.*

ДИЗА́ЙН (від англ. design — проектувати, конструювати) — художнє конструювання предметів, проектування естетичного вигляду промислових виробів, оформлення *інтер'єрів* тощо.

ДИ́ЗЕЛЬ — 1) Двигун внутрішнього згоряння, де впорснуте паливо займається від високої *температури* повітря, стисненого поршнем.

Від прізвища німецького винахідника Р. Дізеля (1859—1913). 2) Розмовна назва поїзда місцевого сполучення з двигуном внутрішнього згоряння.

ДИЗЕНТЕРІ́Я (грец. δυσεντερία — розлад *кишечнику*) — гострозаразна інфекційна хвороба; запалення слизової оболонки товстого кишечнику, яке супроводиться загальним отруєнням *організму*.

ДИЗ'Ю́НКЦІЯ (лат. disjunctio, від disjungo — роз'єдную, розрізняю) — логічна *операція*, що полягає в поєднанні двох або більше висловлювань за допомогою логічного сполучника "або" в нове, складне судження (пор. *кон'юнкція*).

ДИКСИЛЕ́НД [від англ. Dixieland, букв. — країна Діксі (розмовне позначення Півдня США)] — джазова музика, в якій звичайний *акомпанемент* підкреслюється акцентованим *ритмом*; джазовий оркестр, *ансамбль*, що виконує музику цього *стилю*.

ДИКТА́Т (нім. Diktat, від лат. dicto — диктую, наказую) — 1) У міжнародному праві — нерівноправний договір, нав'язаний однією державою іншій. 2) *Політика* нав'язування своїх умов, вимог, угод сильною державою іншій, слабшій державі.

ДИКТА́ТОР (лат. dictator, від dicto — диктую, наказую) — 1) У Стародавньому Римі призначувана *сенатом* особа з необмеженими повноваженнями. 2) Правитель з необмеженою владою. 3) Переносно — особа, що має необмежену владу в якійсь галузі і нав'язує свою волю іншим.

ДИКТАТУ́РА (лат. dictatura) — необмежена влада, яка спирається на силу.

ДИКТОФО́Н (від лат. dicto — диктую і *...фон*) — різновид *фонографа* для записування й відтворювання усної мови.

ДИ́КЦІЯ (від лат. dictio — вимова) — вимова, манера вимовляти слова, склади й звуки у розмові, співі й *декламуванні*.

ДИЛЕ́МА (від грец. δίλημμα — подвійний засновок) — 1) Умовивід з умовним та роздільним засновками (або—або), з яких необхідно обрати один, оскільки третій неможливий. 2) Переносно — необхідність вибору між двома небажаними можливостями.

ДИ́ЛЕР (англ. dealer — торгівець, *агент* з продажу) — 1) Особа або установа — торговельний представник підприємства, *фірми*. 2) *Біржовий* посередник, що займається купівлею та продажем цінних паперів.

ДИ́ЛЕРСТВО (від *дилер*) — 1) Професійна діяльність *дилерів*. 2) *Операції* купівлі-продажу товару, які виконують *компанії*-товаровиробники, власники товару або *дистриб'ютори*.

ДИЛЕТА́НТ (італ. dilettante, від лат. delecto — усолоджую, тішу) — особа, що займається якоюсь справою (в галузі науки, мистецтва тощо), хоч її знання в цій справі поверхові.

ДИЛЕТАНТИ́ЗМ, ДИЛЕТА́НТСТВО (від *дилетант*) — поверхове, без належної підготовки заняття якоюсь галуззю науки, мистецтва тощо.

ДИЛІЖА́НС (франц. diligence, від лат. diligens — прудкий, жвавий) — критий багатомісний екіпаж, запряжений кіньми, для перевезення людей і багажу.

ДИЛО́ГІЯ (від *ди...* і *...логія*) — 1) У давньогрецькому театрі — двоактна драма. 2) Два самостійні літературні твори, пов'язані задумом, *сюжетом* і *персонажами*.

ДИМА́ЙЗ-ЧА́РТЕР (англ. demaise charter) — договір найму, у відповідності з яким судно передається фрахтувальнику на певний термін разом з командою.

ДИ́НА (від грец. δύναμις — сила) — одиниця сили в СГС *системі* одиниць; позначається дин. 1 Д. дорівнює $1 \cdot 10^{-5}$ Н у Міжнародній системі одиниць (SI).

ДИНА́МІКА (грец. δυναμικός — сильний, від δύναμις — сила) — 1) Розділ *механіки*, в якому вивчають рух тіл під дією прикладених до них сил. 2) Хід розвитку, зміна якогось явища. 3) Рух, розвиток, дія. Протилежне — *статика*.

ДИНАМІ́Т (франц. dynamite, від грец. δύναμις — сила) — вибухова речовина, яку застосовують у військовій і гірничій справі.

ДИНАМО́МЕТР (від δύναμις — сила і *...метр*) — прилад для вимірювання величини сили або *моменту* сили під час випробування машин та їх *експлуатації*, а також сили людських м'язів. Інша назва — с и л о м і р.

ДИНА́Р (від лат. denarius — який складається з десяти) — 1) Старовинна золота монета країн мусульманського Сходу. 2) Назва грошової одиниці ряду країн Азії, Африки та Європи.

ДИНА́СТІЯ (грец. δυναστεία — влада, панування) — 1) Кілька *монархів* з одного й того ж роду (сім'ї), які змінюють один одного на *троні* за правом успадкування. 2) Переносно — кілька поколінь однієї родини, що передають від батьків до дітей фах, майстерність тощо.

ДИ́НГО (англ. dingo, з австрал. мов) — здичавілий свійський собака, здавна завезений у Австралію.

ДИНОЗА́ВРИ (від грец. δεινός — страшний, жахливий і *...завр*) — група велетенських плазунів *мезозойської ери*.

ДИПЛО́М (франц. diplome, від грец. δίπλωμα — лист, *документ*, складений удвоє) — 1) *Офіційний* документ про закінчення вищого чи середнього спеціального навчального закладу, про присвоєння вченого ступеня чи звання. 2) Офіційне свідоцтво про наукове відкриття, технічний винахід. 3) Документ, який засвідчує право організації чи особи на виконання певної дії (напр., на ведення торгівлі). 4) Нагорода за успіхи у спортивних змаганнях, *конкурсах*, виставках тощо. 5) Робота, яку виконують випускники вищих або середніх спеціальних навчальних закладів після закінчення *курсу* навчання.

ДИПЛОМА́НТ (від *диплом*) — 1) У вищих та середніх спеціальних навчальних закладах студент, який виконує дипломну роботу. 2) Особа, відзначена *дипломом* за видатні успіхи в якій-небудь галузі.

ДИПЛОМА́Т (франц. diplomate, від грец. δίπλωμα — лист, *документ*, складений удвоє) — 1) Службова особа, що займається *дипломатією* (1), працівник дипломатичної установи. 2) Переносно — особа, яка досягає своєї мети, діючи обережно і вміло, тактовна в стосунках з іншими.

ДИПЛОМА́ТИКА (франц. diplomatique, від грец. δίπλωμα — лист, *документ*, складений удвоє) — допоміжна історична *дисципліна*, що вивчає походження, *форму* й зміст *актових* джерел (офіційних і приватних).

ДИПЛОМА́ТІЯ (франц. diplomatie, від грец. δίπλωμα — лист, *документ*, складений удвоє) — 1) Офіційна діяльність глав держав, урядів та спеціальних *органів* зовнішніх зносин щодо здійснення зовнішньої *політики* й захисту прав та інтересів держави за кордоном. 2) Переносно — мистецтво досягти своєї мети *методами*, притаманними *дипломатові* (2).

ДИПО́ЛЬ (від *ди...* і грец. πόλος — *полюс*) — 1) Пристрій, у якому два різнойменні рівні за величиною *електричні* заряди містяться на певній відстані один від одного. Інша назва — д в о п о л ю с н и к. 2) *Антена* у вигляді двох симетрично розташованих провідників.

ДИПСОМА́НІЯ (від грец. δίψα — спрага і *...манія*) — *періодичний* запій. Див. *Алкоголізм*.

ДИ́ПТИХ (від грец. δίπτυχος — подвійний, складений удвоє) — 1) У давніх греків і римлян дві сполучені вкриті воском дощечки для письма. 2) *Ікона* на двох стулках (складень). 3) Дві картини, пов'язані одним задумом. 4) Музичний *цикл* із двох п'єс.

ДИРЕКТИ́ВА (франц. directive, від лат. dirigo — керую, направляю) — розпорядження, керівна вказівка, настанова, що її дають вищі *органи* підпорядкованим, керівник — підлеглим.

ДИРЕКТО́РІЯ (франц. Directoire, від лат. directorium — управління, керівництво) — 1) Уряд Французької Республіки, який складався з 5 директорів і існував у 1795—99 рр. 2) Уряд, створений на Україні під час громадянської війни 1918—20 рр.

ДИРИГЕ́НТ [від лат. dirigens (dirigentis) — напрямний] — особа, яка керує оркестром, хором, *ансамблем*, оперною або балетною *трупою* тощо і дає власне трактування музичних творів у їхньому виконанні.

ДИРИЖА́БЛЬ (франц. dirigeable, букв. — керований) — керований *аеростат* видовженої *форми* з двигуном і *пропелером*.

ДИРХЕ́М — 1) Старовинна арабська срібна монета. 2) Грошова одиниця або розмінна монета деяких арабських країн. 3) Міра ваги дорогоцінних *металів* у Єгипті й Судані.

ДИС... див. *Диз...*

ДИСАХАРИ́ДИ (від *ди...* і грец. σάκχαρ — цукор) — кристалічні вуглеводи, *молекули* яких складаються із залишків двох *моносахаридів*. Найпоширенішими Д. є сахароза, *лактоза* тощо. Багато Д. — цінні харчові речовини; їх застосовують також у *мікробіології* й *медицині*.

ДИСБАКТЕРІО́З (від *дис...* і *бактерії*) — якісна зміна бактеріальної *мікрофлори організму*, головним чином кишечнику.
ДИСБАЛА́НС (від *дис...* і *баланс*) — 1) Неврівноваженість обертових деталей машини щодо їхньої осі. 2) Переносно — порушення відповідності *компонентів* якого-небудь *процесу*, явища тощо.
ДИСГАРМО́НІЯ (від *дис...* і *гармонія*) — 1) Порушення закономірного поєднання музичних тонів, немилозвучність, різноголосся, розлад. 2) Відсутність розмірності, порушення *гармонії*. 3) Переносно — розлад, різнобій.
ДИСЕРТА́ЦІЯ (лат. dissertatio — розвідка, дослідження, від disserto — досліджую) — наукова праця, яку підготовлено для прилюдного захисту на здобуття вченого ступеня.
ДИСИДЕ́НТ [від лат. dissidens (dissidentis) — незгодний] — 1) Особа, релігійні погляди якої розходяться з *догматами* панівної церкви. 2) Інакодумець, який виступає проти панівної у країні чи суспільному осередку *ідеології*, суспільного ладу.
ДИСИМІЛЯ́ЦІЯ (від лат. dissimilis — несхожий) — 1) Розклад *органічних* сполук в *організмах* з перетворенням їх на прості речовини, в результаті чого відбувається оновлення живої *матерії* та утворення потрібної для життєдіяльності *енергії*. *Процес*, протилежний *асиміляції* і нерозривно з нею пов'язаний як один з етапів обміну речовин в організмах. 2) Заміна в слові одного з двох однакових або схожих звуків іншим, менш подібним (напр., "лицар" замість "рицар").
ДИСИПА́ЦІЯ (лат. dissipatio, від dissipo — розсіюю) — 1) Розсіювання *атмосфери планет* внаслідок переходу *молекул* газів з атмосфери планети до космічного простору. 2) У *фізичних системах* — перехід частини *енергії* впорядкованого *процесу* в енергію невпорядкованого процесу.
ДИСК (грец. δίσκος) — 1) Плоский круг, кругла пластина. 2) У легкій *атлетиці* снаряд для кидання, що має сочевицеподібну *форму*. 3) Магазин для *патронів* у ручному кулеметі, *автоматі*. 4) Носій *інформації* у вигляді круглої платівки з феромагнітним або світлочутливим покриттям.
ДИСКА́НТ (від *дис...* і лат. cantus — спів) — 1) Високий голос у хлопчиків, відповідний жіночому *сопрано*. 2) Співак з таким голосом.
ДИСКВАЛІФІКА́ЦІЯ (від *дис...* і *кваліфікація*) — 1) Позбавлення спортсмена (або команди) права участі у спортивних змаганнях, спортивного звання за порушення правил змагання, а також морально-етичних *норм* поведінки. 2) Оголошення когось не відповідним певній посаді чи роботі.
ДИСКЕ́ТА (від *диск*) — *касета* з носієм *інформації* у вигляді гнучкого диска, що використовується в електронно-обчислювальних машинах, *комп'ютерах*.
ДИСК-ЖОКЕ́Й (англ. disk-jockey) — ведучий *дискотеки*.
ДИСКОБО́Л (грец. δισκοβόλος, від δίσκος — *диск* і βάλλω — кидаю) — спортсмен — метальник диска.

ДИСКОМФО́РТ (від *дис...* і *комфорт*) — брак належних умов, потрібних для спокою, врівноваженості, *нормальної* життєдіяльності і праці людини; невигода.
ДИСКО́НТ (англ. discount) — 1) Облік (купівля) *векселя*. 2) Обліковий відсоток, який стягують *банки* при обліку векселя. 3) Знижка з ціни товару, *валюти*. 4) Різниця між *номіналом* цінного паперу та його *біржовим курсом*.
ДИСКО́НТНА ПОЛІ́ТИКА (від *дисконт*) — *політика* підвищення або зниження ставок за купівлю *векселів* центральними емісійними *банками* для регулювання попиту й пропозиції позичкових *капіталів*, стану платіжного *балансу* і валютних *курсів*.
ДИСКОНТУВА́ННЯ (від *дисконт*) — купівля *векселя* у його власника до закінчення *терміну* дії векселя за ціною нижче *номінальної*.
ДИСКОТЕ́КА (від *диск...* і *...тека*) — 1) Зібрання або сховище платівок (*дисків*). 2) Музичний молодіжний клуб з танцювальною залою.
ДИСКРЕДИТА́ЦІЯ (від франц. discréditer — підривати довір'я) — підрив довір'я до когось, чогось, приниження гідності, *авторитету* когось.
ДИСКРЕ́ТНИЙ (лат. discretus) — роздільний, перервний, який складається з окремих частин (на противагу неперервному). Д - н а з м і н а — стрибкоподібна зміна.
ДИСКРЕЦІ́ЙНИЙ (від франц. discrétionnaire — залежний від власного розсуду) — який діє на власний розсуд; д - н а в л а д а — право глави держави, уряду, вищої службової особи діяти в певних умовах на свій розсуд.
ДИСКРИМІНА́ЦІЯ (лат. discriminatio, від discrimino — розрізняю, розділяю) — обмеження в правах або позбавлення прав певної *категорії* громадян за расовою чи національною належністю, політичними або релігійними переконаннями, статтю тощо.
ДИСКУ́СІЯ (лат. discussio, від discutio — розглядаю, досліджую) — 1) Публічне обговорення якогось спірного питання (пор. *дебати*). 2) Переносно — спір, суперечка.
ДИСЛОКА́ЦІЯ (від *дис...* і лат. locus — місце) — 1) Розміщення військових частин, з'єднань, військових кораблів тощо на *території* певної країни. 2) Зміщення шарів гірських порід, головним чином під впливом внутрішніх сил Землі. 3) Зміщення кісток під час переломів.
ДИСМЕНОРЕ́Я (від *дис...*, грец. μήν — місяць і ῥέω — течу) — розлад *менструацій*.
ДИСОНА́НС (франц. dissonance, від лат. dissonans — різноголосий, різнозвучний) — 1) Негармонійне звучання двох і більше звуків, відсутність милозвучності (*консонансу*). 2) Неповна рима, коли в словах, які римуються, збігаються приголосні при частковій або повній розбіжності голосних. 3) Переносно — відсутність у чомусь *гармонії*, невідповідність слів або поведінки когось настроям, переконанням інших людей.

ДИСОЦІА́ЦІЯ (лат. dissociatio, від dissocio — роз'єдную) — 1) Розпад *молекул* на кілька простих молекул, *атомів*, *радикалів* або *іонів*. 2) *психол.* Порушення зв'язності психічних *процесів*.

ДИСПАНСЕ́Р (франц. dispensaire, від лат. dispenso — розподіляю) — спеціалізований лікувально-профілактичний заклад, до завдань якого належить виявлення хворих на ранніх *стадіях* певних хвороб, лікування, систематичний нагляд за станом здоров'я окремих груп населення з метою запобігання виникненню і поширенню цих хвороб.

ДИСПАНСЕРИЗА́ЦІЯ (від *диспансер*) — *метод* медичного обслуговування населення, який передбачає раннє виявлення захворілих, систематичний медичний нагляд за станом здоров'я певних груп здорових людей та багатьох *категорій* хворих, ряд оздоровчих заходів тощо.

ДИСПЕПСІ́Я (від *дис...* і грец. πέψις — травлення) — порушення *процесів* травлення.

ДИСПЕРСІ́ЙНИЙ — який стосується *дисперсії*; д. а н а л і з — фізико-хімічні *методи* вивчення ступеня подрібнення речовини на частинки; *статистичний* метод виявлення чинників, які найістотніше впливають на властивості досліджуваного *об'єкта*; д - н е с е р е д о в и щ е — середовище, в якому розміщені частинки подрібненої речовини.

ДИСПЕ́РСІЯ (лат. dispersio — розсіяння) — 1) Розсіяння. Д. с в і т л а — розклад білого світла за допомогою *призми* на окремі кольорові промені, що утворюють *спектр*. 2) Подрібнення речовини на дуже дрібні частинки. 3) *матем.* Міра розсіяння можливих значень випадкової величини навколо її середнього значення.

ДИСПЕ́РСНИЙ (від лат. dispersus — розсіяний, розсипаний) — який стосується характеристики розмірів дрібних частинок, розподілених в однорідному середовищі; д - н і с и с т е м и — фізико-хімічні *системи*, в яких одна із складових частин (д-на *фаза*) розподілена у вигляді дуже дрібних частинок у *дисперсійному* середовищі. До дисперсних систем належать *емульсії*, *суспензії*, дими.

ДИСПЕ́РСНІСТЬ (від лат. dispersus — розсіяний, розсипаний) — ступінь подрібнення речовини на частинки без зміни її хімічного складу.

ДИСПЛЕ́Й (англ. display, букв. — показ, демонстрування) — пристрій для виведення *інформації* на екран ЕОМ.

ДИСПОЗИ́ЦІЯ (лат. dispositio, від dispono — розташовую, розміщую) — 1) План розташування бойових кораблів на *рейді* [1], *базі*, у відкритому морі. 2) План шикування сухопутних військ до бою. 3) Складова частина правової *норми*, яка визначає права й обов'язки учасників правовідносин.

ДИСПОНЕ́НТ [від лат. disponens (disponentis) — який розміщує, розподіляє] — 1) Уповноважений у справах *фірми*. 2) *Фізична* або *юридична* особа, що має вільні суми на рахунках у *комісіонерів* чи *кореспондентів банку*.

ДИСПОНУВА́ННЯ (від лат. disponere — розподіляти, розміщувати) — розпоряджання вільними сумами коштів на рахунках *комісіонерів* чи *кореспондентів банку*.
ДИСПРОПО́РЦІЯ (від *дис...* і *пропорція*) — несумірність, невідповідність частин чого-небудь, порушення пропорційності.
ДИ́СПУТ (від лат. disputo — досліджую, сперечаюся) — наукова *дискусія*, обговорення якогось питання публічно, перед *аудиторією*.
ДИСТА́ЛЬНИЙ (від лат. disto — перебуваю на відстані) — найвіддаленіший від середньої площини тіла (про частину *органа*, ділянку тіла людини чи тварини).
ДИСТА́НЦІЯ (лат. distantia — відстань) — 1) Віддаль між чим-небудь; часовий проміжок між подіями. 2) Господарська одиниця поділу залізниць, шосейних і водних шляхів. 3) *спорт.* Ділянка між *стартом* і *фінішем* у змаганнях з бігу, перегонах, плаванні тощо. 4) Переносно — різниця у соціальному становищі, посадах тощо.
ДИСТИЛЯ́ЦІЯ (від лат. distillatio — стікання краплинами) — розділення сумішей рідин на *компоненти* частковим випаровуванням і наступною *конденсацією* утвореної пари.
ДИСТИ́НКЦІЯ (лат. distinctio — розрізнення) — пізнавальний *акт*, в *процесі* якого фіксується різниця між предметами дійсності або *елементами* свідомості (відчуттями, уявленнями тощо).
ДИСТРИБУТИ́ВНИЙ (лат. distributivus, від distribuo — розділяю, розподіляю) — розподільний; д. а н а л і з — *метод* лінгвістичного дослідження, за яким *класифікацію* мовних одиниць і вивчення їхніх властивостей провадять із врахуванням їх сполучуваності, тобто розглядають у *контексті*.
ДИСТРИБУ́ЦІЯ (від лат. distributio) — 1) Розчленування, розподіл. 2) *мовозн.* Розподіл мовних одиниць у потоці мовлення або у *системі* мови відповідно до законів даної мови.
ДИСТРИБ'ЮТОР (англ. distributor, від distribution — розподілення, розміщення) — оптовий торгівець, підприємець або *фірма*, які займаються збутом *продукції*.
ДИСТРОФІ́Я (від *дис...* і *...трофія*) — порушення живлення тканин, *органів* або *організму* людини чи тварини в цілому, що призводить до виснаження організму.
ДИСФУ́НКЦІЯ (від *дис...* і *функція*) — порушення, розлад *функцій органа* або *організму*.
ДИСЦИПЛІ́НА (від лат. disciplina — вчення, виховання, розпорядок) — 1) Певний обов'язковий порядок поведінки членів групи громадян, діяльності організації, що відповідає *нормам* права й *моралі* суспільства або вимогам певної організації. 2) Окрема галузь наукового знання, навчальний предмет.
ДИФАМА́ЦІЯ (лат. diffamatio, від diffamo — позбавляю доброго імені) — оголошення (як правило, в *пресі*) дійсних або вигаданих

відомостей, що ганьблять честь і гідність громадянина, псують *репутацію* установи, організації тощо.

ДИФЕРЕ́НТ [від лат. differens (differentis) — різниця] — 1) Кут поздовжнього нахилу судна внаслідок різниці осадки носа й корми. 2) Різниця між цінами на товар при його замовленні та отриманні.

ДИФЕРЕНЦІА́Л (від лат. differentia — різниця, відмінність) — 1) *матем.* Головна частина приросту *функції*, пропорційна приростові *аргументу*. 2) *тех. Механізм*, за допомогою якого передається рух від одного вала кільком іншим, які обертаються з різною відносною швидкістю.

ДИФЕРЕНЦІА́ЦІЯ (франц. différenciation, від лат. differentia — різниця, відмінність) — поділ, розчленування цілого на якісно відмінні частини.

ДИФІРА́МБ (грец. διθύραμβος) — 1) Жанр античної *лірики*; хвалебні твори на честь богів і героїв. 2) Переносно — надмірне вихваляння, прославляння кого-, чого-небудь.

ДИФРА́КЦІЯ (від лат. diffractus — розломлений) — явище огинання хвилями (світловими, звуковими тощо) зустрічних перешкод; д. ч а с т и н о к — розсіяння потоку *електронів, нейтронів* та інших *елементарних* частинок *атомами* кристалів, рідин тощо.

ДИФТЕРІ́Я (від грец. διφθέριον — шкірка, плівка) — інфекційна хвороба людини, переважно в дитячому віці, що найчастіше вражає зів і мигдалики. Інша назва — д и ф т е р и т.

ДИФТО́НГ (грец. δίφθογγος, від δίς — двічі і φθόγγος — звук) — сполучення двох голосних звуків, що вимовляються як один склад.

ДИФУ́ЗІЯ (від лат. diffusio — поширення) — взаємне проникнення речовин (газу, рідини, твердого тіла), зумовлене тепловим рухом їхніх *молекул*.

ДИФУ́ЗОР (від *дифузія*) — 1) Розширена частина каналу (труби), в якій сповільнюється рух газу або рідини. 2) Конічна *мембрана* для відтворення звуку в гучномовцях. 3) *Апарат* для добування *методом* дифузії цінних речовин із сумішей. 4) Пристрій у фотоапаратах і фотозбільшувачах для одержання фотографічних зображень м'якого малюнка.

ДИФУНДУВА́ТИ (від лат. diffundo — розливаю) — просочуватися, змішуватися внаслідок *дифузії*.

ДИХОТОМІ́Я (від грец. διχοτομία — поділ на дві частини) — 1) *Тип* галуження рослин, при якому головна вісь роздвоюється на дві однакові гілки. Д. властива і деяким безхребетним тваринам. 2) У *логіці* — поділ обсягу поняття на два видові поняття, що суперечать одне одному (поняття А поділяють на поняття Б і не Б). 3) Поділ *диска планети* або Місяця *термінатором*.

ДИЯ́КОН (грец. διάκονος — служитель) — помічник священика при богослужінні й відправленні християнських обрядів; нижчий духовний сан.

ДІ... див. *Ди....*

ДІА... (грец. δια...) — *префікс*, що означає наскрізний рух, проникнення, розподілену дію, розділення, взаємність, посилення, завершеність, напр.: *діапозитив, діатермія.*

ДІАБА́З (франц. diabase, від грец. διάβασις — перехід, переправа) — магматична гірська порода темно-сірого кольору із зеленуватим відтінком. Використовується як будівельний матеріал та сировина для кам'яного литва.

ДІАБЕ́Т (грец. διαβήτης, від διαβαίνω — проходжу) — хвороби людини, загальною ознакою яких є виділення сечі у великій кількості; цукровий д. виникає внаслідок порушення обміну речовин у зв'язку з недостатньою *функцією* підшлункової залози; нецукровий д. — тяжке порушення водно-сольового обміну, що настає внаслідок ураження проміжного мозку та *гіпофіза.*

ДІАГЕНЕ́З (від *діа...* і *генез*) — перетворення пухких відкладів на дні водних *басейнів* на осадові гірські породи.

ДІА́ГНОЗ (від грец. διάγνωσις — розпізнавання, визначення) — висновок про хворобу на підставі обстеження хворого.

ДІАГНО́СТИКА (від грец. διαγνωστικός — здатний розпізнавати) — *процес* розпізнавання і визначення хвороби; наука про *методи* встановлення *діагнозу.*

ДІАГОНА́ЛЬ (від грец. διαγώνιος — проведений від кута до кута) — 1) Відрізок прямої, що з'єднує вершини двох кутів багатокутника, не прилеглих до однієї сторони, або вершини багатогранника, що не належать одній грані. 2) Вид тканини з косими рубчиками.

ДІАГРА́МА (від грец. διάγραμμα — малюнок, *фігура*, креслення) — графічне зображення співвідношення між величинами у вигляді ліній, стовпчиків, *секторів* круга тощо.

ДІАДЕ́МА (грец. διάδημα — головна пов'язка, вінець) — 1) Пов'язка для голови у давньогрецьких жерців. 2) Вінець у князів і царів як *символ* влади. 3) Жіноча дорогоцінна прикраса у вигляді невеликої відкритої корони.

ДІАЛЕ́КТ (від грец. διάλεκτος — розмова, говір, наріччя) — *територіальний*, рідше професійний або *соціальний* різновид загальнонародної мови.

ДІАЛЕКТИ́ЗМ — слово або словосполучення, властиве якомусь *діалектові.*

ДІАЛЕ́КТИКА (грец. διαλεκτική — мистецтво вести бесіду, від διαλέγομαι — веду бесіду, обговорюю) — 1) У первісному значенні — мистецтво *полеміки*, логічний *метод* встановлення істини шляхом виявлення й подолання суперечностей у судженнях противника. 2) *Філософська* наука про найзагальніші закони розвитку і руху природи, суспільства і мислення, науковий метод пізнання дійсності в її суперечливості, цільності і розвитку. 3) *Процес* розвитку чого-небудь в усій багатоманітності його *форм* і суперечливості його проявів.

ДІАЛЕКТИ́ЧНИЙ (від *діалектика*) — який ґрунтується на діалектиці; д - н а л о г і к а — наука про закони та *форми* руху мислення, здатного відобразити у пізнанні *діалектику* природи і суспільства, про закономірності пізнання істини; д. м а т е р і а л і з м — *філософське* вчення *марксизму*, яке з матеріалістичних *позицій* дає пояснення світу, способів його пізнання й перетворення на основі розкриття загальних д-них законів його розвитку.

ДІАЛЕКТОЛО́ГІЯ (від *діалект* і *...логія*) — розділ мовознавства, що вивчає *діалекти*.

ДІАЛО́Г (від грец. διάλογος — розмова, бесіда) — 1) Розмова між двома або кількома особами; частина художнього твору, в якій передається така розмова. 2) Літературно-публіцистичний жанр, твір у *формі* розмови, *полеміки* двох або кількох *персонажів*.

ДІАМА́НТ [франц. diamant, нім. Diamant, букв. — *алмаз*, від грец. ἀδάμας (ἀδάμαντος) — твердий *метал*] — 1) Чистий штучно ограний алмаз. Інша назва — *брильянт*. 2) Друкарський *шрифт*, *кегль* якого дорівнює 4 *пунктам* (1,5 мм).

ДІА́МЕТР (від грец. διάμετρος) — відрізок прямої, що проходить через *центр* кола і сполучає дві його точки, а також довжина цього відрізка.

ДІАМЕТРА́ЛЬНИЙ — 1) Який стосується *діаметра*. 2) Який ділить що-небудь навпіл, вздовж діаметра. 3) Д - н а п р о т и л е ж н і с т ь — цілковита протилежність.

ДІА́НА (лат. Diana) — у давньоримській *міфології* богиня Місяця й полювання. Її ототожнювали з грецькими богинями *Артемідою* і *Гекатою*. Див. також *Селена*.

ДІАПАЗО́Н (від грец. διαπασῶν — всеструнний *інтервал*, *октава*) — 1) Сукупність звуків різної висоти, доступних для виконання співаком, музичним *інструментом*. 2) Смуга частот (довжин радіохвиль), на яких здійснюється радіоприйом або радіопередача. 3) Переносно — обсяг, коло інтересів, здібностей, знань, діяльності.

ДІАПОЗИТИ́В (від *діа...* і *позитив*) — фотографічне *позитивне* зображення на прозорій основі (склі або плівці), призначене для *демонстрації* на екрані за допомогою *проектора*.

ДІАПРОЕ́КТОР (від *діа...* і *проектор*) — ліхтар для проектування *діапозитивів* на екран. Інша назва — *діаскоп*.

ДІАРЕ́Я (від грец. διαρρέω — стікаю) — розлад діяльності кишечнику — часті рідкі випорожнення.

ДІАСКО́П (від грец. διασκοπέω — уважно розглядаю) — оптико-механічний пристрій, за допомогою якого проектуються на екран збільшені зображення прозорих *оригіналів* (*діапозитивів*, *діафільмів* тощо).

ДІА́СПОРА (від грец. διασπορά — розсіяння) — 1) Перебування значної частини народу (етнічної спільноти) поза межами своєї батьківщини. 2) Частина етнічної спільноти, яка постійно живе в чужій

країні, зберігаючи зв'язок зі своїм народом, національні *традиції* тощо.

ДІАСТОЛА (від грец. διαστολή — розтяг, розширення) — розслаблення мускулатури серця, що повторюється ритмічно після її скорочення (*систоли*).

ДІАТЕЗ (від грец. διάθεσις — схильність) — *індивідуальна* особливість *організму* людини (а також тварин), що виявляється в сприйнятливості до деяких захворювань, у характерних *реакціях* на звичайні подразники.

ДІАТЕРМІЯ (від *діа...* і *...термія*) — застосування з лікувальною метою (для глибокого прогрівання *органів* і тканин) струму високої частоти.

ДІАТОНІЧНА ГАМА (від грец. διατονικός — розтягнений; який переходить від тону до тону) — *муз.* послідовний ряд звуків, що складається з тонів і півтонів (на відміну від *хроматичної гами*); у повній діатонічній гамі — 7 звуків.

ДІАФІЛЬМ (від *діа...* і *фільм*) — короткий художній або науково-популярний фільм на кіноплівці з чорно-білих або кольорових *діапозитивів*, який переглядають через фільмоскоп або за допомогою *діаскопа*.

ДІАФРАГМА (від грец. διάφραγμα — перегородка) — 1) Сухожилково-м'язова перегородка у ссавців і людини, яка відокремлює грудну порожнину від черевної. 2) Перепона між двома середовищами (між рідинами, розчином і розчинником, рідиною і газом тощо). 3) Пристрій у оптичних приладах, що ним регулюють розмір отвору, крізь який проходить світло.

ДІАХРОНІЯ (від *діа...* і грец. χρόνος — час) — *аспект* дослідження мовних явищ, що опирається на історичну послідовність у їхньому розвитку.

ДІЄЗ (франц. dièse, від грец. δίεσις — *інтервал* у чверть тону) — знак підвищення звука на півтону.

ДІЕЛЕКТРИКИ (англ. dielectrics, від грец. διά — через і англ. electric — *електричний*) — речовини, питома електропровідність яких дуже мала (напр.: скло, фаянс, слюда). Використовуються як ізолятори, *конденсатори* тощо.

ДІЄТА (від грец. δίαιτα — спосіб життя, *режим* харчування) — спеціально розроблений режим і *раціон* харчування людини.

ДІЄТОТЕРАПІЯ (від *дієта* і *терапія*) — лікування різних захворювань спеціальною дієтою. Інша назва — лікувальне харчування.

ДІОД [від *ді...* і (*електр*)*од*] — електронна лампа або напівпровідниковий прилад з двома електродами, який пропускає струм лише в одному напрямі. Використовується для випрямлення змінного струму.

ДІОНІС, ДІОНІСІЙ (грец. Διονύσιος) — у давньогрецькій *міфології* бог рослинності, родючості, вологи, пізніше — покровитель виноградарства й виноробства. Те саме, що й *Вакх, Бахус*.

ДІО́ПТРИКА (грец. διοπτρικά — дзеркало) — розділ геометричної *оптики*, де вивчається заломлення світла під час проходження його через заломні поверхні та їхні *системи*.

ДІО́ПТРІЯ (від грец. διοπτήρ — той, хто бачить наскрізь) — одиниця оптичної сили *лінзи*; дорівнює оптичній силі лінзи, фокусна відаль якої 1 м; позначається дп.

ДІОРА́МА (від *діа...* і грец. ὅραμα — вигляд, видовище) — 1) Вид живопису, в якому зображення виконується з обох боків прозорого спеціально освітленого матеріалу. 2) Картина великих розмірів, з предметним бутафорським об'ємним планом, що надає зображенню *ілюзії* просторовості. На відміну від *панорами* Д. охоплює лише частину *горизонту*.

ДІУРЕ́З (від грец. διουρέω — виділяю сечу) — виділення сечі.

ДО́БЕРМАН (нім. Dobermann) — те саме, що й *доберман-пінчер*. Від імені німецького *кінолога*, який вивів цю породу у 70-х роках 19 ст.

ДО́БЕРМАН-ПІ́НЧЕР (нім. Dobermann Pinscher) — порода дрібношерстих службових собак чорної чи коричневої масті, а також собака цієї породи.

ДОГ (від англ. dog — собака) — порода дуже великих дрібношерстих службових собак чорної, мармурової чи сірої масті, а також собака цієї породи.

ДО́ГМА, ДОГМА́Т [грец. δόγμα (δόγματος) — думка, вчення] — 1) Поняття, *ідея*, вчення, які вважаються істинними за будь-яких умов. 2) Основне положення якого-небудь вчення (напр. *релігії*), яке приймається на віру і не може бути *об'єктом критики*.

ДОГМАТИ́ЗМ (від *догма*) — спосіб засвоєння й застосування знань, в якому те чи інше вчення або положення сприймається як догма, застосовується без урахування конкретних умов життя; один з виявів *метафізичного* способу мислення.

ДОГМА́ТИКА (від грец. δογματικός — який викладає вчення) — систематичний виклад *догматів релігії*.

ДОДЕКА́ЕДР (від грец. δώδεκα — дванадцять і ... *едр*) — дванадцятигранник. Правильний Д. — *фігура*, обмежена 12 правильними п'ятикутниками.

ДОЖ (італ. doge, від лат. dux — вождь, воєначальник) — глава держави у Венеціанській (7—18 ст.) і Генуезькій (14—18 ст.) *республіках*.

ДОЗИ́МЕТР (від доза і *...метр*) — прилад для вимірювання дози *іонізуючого* випромінювання.

ДОЗИМЕ́ТРІЯ (від доза і *...метрія*) — сукупність *методів* вимірювання дози *іонізуючого* випромінювання, рівня *радіоактивних* забруднень.

ДОКЕ́МБРІЙ (від *кембрій*) — 1) Найдавніший *еон* геологічної історії Землі, включає *архей* і *протерозой*. 2) Найдавніші товщі земної кори і час, що відповідає їхньому утворенню. На Д. припадає близько 6/7 усієї геологічної історії Землі.

ДОКТОРА́НТ [від лат. doctorans (doctorantis)] — особа, прикріплена до наукової установи для підготовки докторської *дисертації*.

ДОКТРИ́НА (лат. doctrina — вчення) — наукова або *філософська теорія*, провідний *теоретичний* або політичний *принцип*.

ДОКТРИНЕ́Р (франц. doctrinaire) — людина, що сліпо дотримується застарілої, відірваної від життя *доктрини*; *схоласт.*

ДОКУМЕ́НТ (від лат. documentum — повчальний приклад, взірець, доказ) — 1) Діловий папір, що підтверджує будь-який *факт* або право на щось; складений відповідно до вимог закону *акт*, що посвідчує факти, які мають *юридичне* значення (*диплом* про освіту, заповіт тощо). 2) *Офіційне* посвідчення особи (*паспорт*, трудова книжка тощо). 3) Історично-вірогідні письмові джерела. 4) Матеріальний *об'єкт*, в якому міститься та або інша *інформація*, призначена для передачі у часі й просторі (напр.: фотоплівка, перфокарта).

ДО́ЛАР (англ. dollar, від нім. Taler — *талер* [1]) — грошова одиниця США, Канади, Австралії та ряду інших країн; поділяється на 100 *центів*; Д. США — головна *валюта* доларової зони.

ДОЛІХОЦЕФА́Л, ДОЛІХОКЕФА́Л (від грец. δόλιχος — довгий і *...цефал*) — людина, в якої відношення ширини голови до її довжини становить менше 75,9 %.

ДОЛОМІ́Т — 1) *Мінерал* класу *карбонатів* білого, жовтуватого, сірого кольору. Використовують як вогнетрив, *флюс*, у сільському господарстві. 2) Осадова гірська порода, що складається переважно з цього мінералу. Від прізвища французького геолога Д. Долом'є (1750—1801).

ДОЛЬМЕ́НИ (франц. dolmens, від бретонського dol — стіл і men — камінь) — стародавні (переважно часу бронзового віку) поховальні споруди у вигляді кількатонних *вертикальних* кам'яних брил, перекритих зверху кам'яною плитою.

ДО́МБРА — казахський народний щипковий двострунний музичний *інструмент* з грушоподібним корпусом.

ДОМЕ́Н (франц. domaine, від лат. dominium — володіння) — 1) Спадкове земельне володіння короля в країнах Європи за середньовіччя. 2) Частина вотчини *феодала*, на якій він вів самостійне господарство, використовуючи працю залежних від нього і безземельних селян. 3) Частина речовини, що має відмінні від решти речовини фізичні властивості.

ДОМІНА́НТА [від лат. dominans (dominantis) — панівний] — 1) Головний *принцип*, *ідея*, ознака; найважливіша складова частина чого-небудь. 2) *фізіол.* Тимчасово панівне вогнище збудження в центральній нервовій *системі*, здатне гальмувати збудження з інших *рефлекторних центрів*. 3) *муз.* П'ятий ступінь *мажорного* або мінорного ладу; *акорд*, побудований на цьому ступені; позначається літерою Д. 4) *мовозн.* Основний член синонімічного ряду.

ДОМІНА́Т (лат. dominatus — панування, єдиновладдя) — необмежена рабовласницька *монархія*, що встановилася в Римській *імперії* в кінці 3 ст. н. е.

ДОМІНІКА́НЦІ (лат. dominicani) — католицький чернечий *орден*, заснований в 1215 р. іспанським ченцем Домініком для боротьби проти *єресей*. Нині один з найвпливовіших католицьких орденів.

ДОМІНІО́Н (англ. dominion, від лат. dominium — володіння, влада) — *термін*, що застосовувався до самоврядних частин колишньої Британської *імперії*. З 1947 р. замінений терміном "член Співдружності".

ДОМІНО́ (франц., італ. domino, від лат. dominus — пан) — 1) Маскарадний костюм — довгий одяг з каптуром. 2) Плащ з відлогою у католицьких ченців. 3) Гра в прямокутні пластинки з вибитими на них крапками-очками, а також самі ці пластинки.

ДОМІЦИЛІА́Т (від англ. domicile, з лат. domicilium — оселя, притулок) — третя особа, вказана у *векселі*, яка має оплатити вексель за місцем проживання платника або в іншому обумовленому місці.

ДОМІЦИЛЮВА́ННЯ (від англ. domicile, з лат. domicilium — оселя, притулок) — *операція* надання володарем банківського рахунку права *банку* регулювати платежі за його *векселями*.

ДОН (ісп., італ. don, від лат. dominus — пан) — 1) Шанобливе звертання до чоловіка в Іспанії та інших іспаномовних країнах. 2) Почесний *титул* духовенства і дворян у Італії.

ДОНА́ТОР (лат. donator — дарувальник) — 1) Особа, що робить внесок, пожертвування. 2) Зображення будівника храму (з моделлю в руках), замовника твору живопису. 3) Речовина, яка служить для одержання з неї іншої речовини чи матеріалу. Напр., вода є д. водню, вуглекислий газ — д. вуглецю.

ДОНА́ЦІЯ (англ. donation, від лат. donatio) — 1) Передавання в дар, пожертвування. 2) *Документ* про дарування, дарча.

ДО́ННА (італ. donna — пані) — шанобливе звертання до жінок в Італії, Португалії та ряді інших країн.

ДО́НОР (від лат. dono — дарую) — людина, яка дає *реципієнту* свою кров для переливання, тканину або *орган* для *трансплантації*.

ДО́НЬЯ (ісп. doña — пані) — шанобливе звертання до жінок в Іспанії та інших іспаномовних країнах.

ДО́ПІНГ (англ. doping, від dope — давати наркотик) — речовини, що при введенні в *організм* викликають тимчасове підвищення його активності.

ДОРИ́ЧНИЙ О́РДЕР — один з основних давньогрецьких архітектурних *ордерів*, що відзначається простотою і монументальністю оздоблення. Від назви давньогрецької області Дориди.

ДОРТУА́Р (франц. dortoir, від dormir — спати) — спільна спальня для учнів у закритому навчальному закладі.

ДОСЬЄ́ (франц. dossier, від dos — спина; зворотний бік) — сукупність *документів*, матеріалів, що стосуються певного питання, справи, особи, а також папка, в якій містяться ці матеріали.

ДОТА́ЦІЯ (лат. dotatio — дар, пожертвування, від лат. doto — наділяю) — асигнування з державного *бюджету* установам, організаціям, окремим виробникам на покриття збитків; доплата.
ДОФІ́Н (франц. dauphin) — з 12 ст. спадкоємний *титул* феодальних володарів графств на південному сході Франції, з 14 ст. титул спадкоємців французького престолу, скасований в 1830 р.; особа, яка мала цей титул.
ДОЦЕ́НТ [від лат. docens (docentis) — той, хто навчає; викладач] — вчене звання викладача вищих навчальних закладів (нижче *професора* і вище *асистента*), а також особа, що має це звання.
ДРАГОМА́Н (франц. dragoman, від араб. тарджуман — тлумач) — перекладач при дипломатичних представництвах і *консульствах* країн Сходу.
ДРАГУ́НИ (франц. dragons, від лат. draco — дракон, з грец. δράκων — змій) — в європейських країнах з 16 ст. вид *кавалерії*, призначений для ведення бою як у кінному, так і в пішому строю.
ДРАЙВ (англ. drive) — в *тенісі* — один з основних ударів, що надає м'ячу обертання в напрямі польоту.
ДРА́ЙВЕР (англ. driver — водій) — *програма* для управління роботою периферійного обладнання *комп'ютера*.
ДРАКО́Н (від грец. δράκων — змій) — 1) *міф.* Крилата вогнедишна казкова істота — змій. 2) Рід ящірок родини агамових. 3) Сузір'я в Північній півкулі неба.
ДРА́МА (грец. δρᾶμα, букв. — дія) — 1) Літературний твір, призначений для постановки на сцені, для якого характерні серйозність *конфлікту* й глибина переживань *персонажів*. 2) Переносно — сумна, трагічна подія в житті людини, в історії народу.
ДРАПРІ́ (франц. draperie) — завіса, фіранка з тканини, зібраної в складки.
ДРА́ТХААР (нім. Drahthaar, від Draht — дріт і Haar — волосся, хутро) — порода жорсткошерстих німецьких лягавих собак різноманітних мастей з шерстю середньої довжини, а також собака цієї породи.
ДРА́ХМА (грец. δραχμή, букв. — жменя) — 1) Вагова й грошова одиниця в Стародавній Греції. 2) Старовинна аптекарська міра ваги, що дорівнювала 1/8 *унції*.
ДРЕДНО́УТ (англ. dreadnought, букв. — безстрашний) — великий панцирний лінійний корабель з далекобійною *артилерією*. Походить від назви першого корабля такого класу.
ДРЕЙФ (від гол. drijven — гнати, плавати) — 1) Повільне переміщення судна під дією хвиль, вітру. 2) Д. нульового рівня — зміна в часі величини вихідної напруги, яку визначають, коли немає корисного вхідного сигналу.
ДРЕНА́Ж, ДРЕНАЖУВА́ННЯ (англ. drainage, від drain — відкачувати, відводити) — 1) *Система* заходів, спрямованих на відведення води, осушення ґрунту, система штучних водотоків для такого осу-

шування. 2) *мед.* Виведення з порожнин тіла, ран гною, рідини за допомогою особливої трубки з отворами, марлевих смужок тощо; матеріали для цієї *процедури.*

ДРИБЛІНГ (англ. dribbling) — майстерне ведення м'яча (в *футболі, баскетболі* і т. ін.) або шайби (в *хокеї*).

ДРІА́ДИ (грец. Δρυάδες) — у давньогрецькій *міфології німфи* — покровительки дерев, які народжувалися водночас із деревом, жили в його гіллі і вмирали разом з ним.

...ДРОМ (від грец. δρόμος — місце для бігу) — у складних словах означає місце запускання літальних *апаратів*, проведення змагань, випробувань, напр.: автодром, *космодром.*

ДРО́СЕЛЬ (нім. Drossel, від drosseln — душити, глушити, скорочувати) — 1) Котушка *індуктивності* в *електричному* колі для усунення змінної складової струму в цьому колі, розділення чи обмеження сигналів різної частоти (*електричний* д.). 2) Клапан для регулювання тиску рідини, пари чи газу за рахунок зменшення перерізу труби.

ДРУ́ЗА (нім. Druse) — 1) Сукупність кристалів, що одним кінцем наросли на спільній основі гірської породи. 2) Зіркоподібні кристали щавлевокислого кальцію, що утворюються в *процесі* життєдіяльності в клітинах багатьох рослин. 3) Скупчення в тканинах паразитичного грибка.

ДРУЇДИ (франц. druides, з кельт.) — жерці у стародавніх кельтів, які лікували, виконували судові *функції.*

ДУАЙЄ́Н (франц. doyen, букв. — старшина, старійшина) — особа, яка очолює дипломатичний корпус в якійсь країні.

ДУАЛІ́ЗМ (від лат. dualis — подвійний) — 1) *Філософське* вчення, яке виходить з визнання двох першоначал світу — *ідеального* й *матеріального* (духу і *матерії*) — незалежними і самостійними, на противагу *монізму.* 2) Двоїстість, роздвоєність чогось.

ДУБЛЕ́Р (від франц. doubler — подвоювати) — 1) Той, хто замінює основного виконавця певного завдання (д.-*космонавт*, д.-актор тощо). 2) Актор, що виконує мовну *партію* при дублюванні кінофільму іншою мовою.

ДУБЛЕ́Т (від франц. doublet, з double — подвійний) — 1) Другий однаковий примірник якоїсь речі, напр. д. книги у *бібліотеці.* 2) Підроблений дорогоцінний камінь, склеєний з двох частин, з яких верхня — справжній дорогоцінний камінь.

ДУБЛІКА́Т (від лат. duplicatus — подвоєний) — другий примірник *документа*, що має таку саму *юридичну* силу, як і *оригінал.*

ДУБЛО́Н (франц. doublon, від ісп. doblón, з doble — подвійний) — старовинна золота іспанська монета, яка містила вдвічі більше золота, ніж кастильська, що передувала їй в обігу.

ДУБЛЯ́Ж (від франц. doublage — подвоєння) — озвучування кінофільму іншою мовою; *фільм*, озвучений іншою мовою.

ДУЕ́ЛЬ (франц. duel, від лат. duellum — війна) — 1) Смертельний двобій супротивників на заздалегідь визначених умовах. 2) Пере-

носно — змагання, боротьба двох сторін (напр., словесна д. — *диспут*).

ДУЕ́НЬЯ (ісп. dueña — хазяйка, пані) — в Іспанії жінка похилого віку, яка наглядала за поведінкою дівчини, молодої жінки з дворян, всюди супроводжуючи її.

ДУЕ́Т (італ. duetto, від італ. і лат. duo — два) — 1) Музичний твір для двох виконавців (співаків, музикантів, танцюристів), з яких кожен має свою *партію*. 2) Виконання музичного твору двома співаками, танцюристами або на двох *інструментах*. 3) Переносно — учасники парного спортивного або естрадного виступу.

ДУКА́Т (італ. ducato, від duca — *герцог*) — старовинна срібна, потім золота монета, вперше випущена в Італії в 12 ст.

ДУ́МПЕР (англ. dumper, від dump — звалювати) — самоскидна машина, якою перевозять на невелику віддаль сипкі вантажі.

ДУ́МПКАР (англ. dump-car, від dump — звалювати, викидати і car — візок) — залізничний напіввагон з кузовом, що має *пневматичний* пристрій для розвантажування.

ДУОДЕНА́ЛЬНИЙ (від лат. duodeni — по дванадцяти) — дванадцятипалий; який стосується дванадцятипалої кишки.

ДУОДЕЦИМА́ЛЬНИЙ (лат. duodecimus) — дванадцятий; д - н а с и с т е м а ч и с л е н н я — *система*, за якою кожна вища одиниця складається з 12 нижчих.

ДУО́ЛЬ (від лат. duo — два) — дводольна ритмічна *фігура* в музиці.

ДУПЛЕ́Т (від франц. double — подвоєний) — 1) У *більярді* удар кулею в іншу кулю, яка, вдарившись об борт, відскакує і потрапляє в лузу. 2) Два майже одночасні постріли з двоствольної мисливської рушниці.

ДУТА́Р (перс. дотар, від до — два і тар — струна) — щипковий *інструмент* грушоподібної *форми* з двома струнами, поширений у таджиків, туркменів, узбеків.

ДУХА́Н (від араб. дуккан — крамниця) — корчма, невеликий ресторан, крамничка на Кавказі та Близькому Сході.

ДХА́РМА (санскр.) — одне з центральних понять давньоіндійської *філософії*, що означає закон, правило, *принципи*, *мораль*, слово; у релігійних *системах* — Бог, *Абсолют*.

ДЮБЕ́ЛЬ (нім. Dübel — закріпка, шип, цвях) — порожнистий стрижень, гострий кінець якого забивають у цегляну або бетонну стінку для вгвинчування шурупів.

ДЮЙМ (від гол. duim, букв. — великий палець) — міра довжини в англійській *системі* мір (2,54 см). До 1918 р. використовувалася і в Росії.

ДЮ́КЕР (нім. Düker, від лат. duco — веду) — напірний трубчастий водовід, прокладений нижче від дна річки чи каналу, по схилах та дну яру, під залізницею або шляхом, що перетинають водотік.

ДЮШЕ́С (від франц. duchesse — герцогиня) — назва кількох десертних сортів груші з соковитими солодкими плодами.

Е

ЕБОНІ́Т (англ. ebonite, від ebony — чорне дерево, з грец. ἔβενος) — твердий чорний з блискучою поверхнею злому матеріал, який одержують *вулканізацією* гумових сумішей. Широко застосовують в електротехніці, *медицині.*

ЕВАКУА́ЦІЯ (лат. evacuatio, від evacuo — спорожнюю) — 1) Вивезення людей, тварин та матеріальних цінностей з місцевості, що перебуває під загрозою нападу ворога або стихійного лиха. 2) Відведення військ з районів, які вони раніше займали. 3) *мед.* Видалення з якого-небудь *органа* або *організму* в цілому якихось речовин.

ЕВАЛЬВА́ЦІЯ (франц. évaluation, від value — ціна, вартість) — оцінювання, обчислення.

ЕВДЕМОНІ́ЗМ (грец. εὐδαιμονισμός, від εὐδαιμονία — щастя) — етичний *принцип*, який основою моральності вважає прагнення людини до щастя.

ЕВЕНТУА́ЛЬНИЙ (від лат. eventus — випадок) — можливий у якомусь випадку, за певних обставин, ймовірний.

ЕВКАЛІ́ПТ (від грец. εὖ — добре і καλυπτός — вкритий) — рід австралійських деревних або чагарникових рослин родини миртових. Багато видів культивують. З листя добувають *ефірну* олію, деревина цінується як будівельний матеріал, кору використовують як дубитель.

ЕВОЛЮЦІ́ЙНИЙ (від *еволюція*) — безперервний, поступовий, який розвивається поступово.

ЕВОЛЮ́ЦІЯ (лат. evolutio, від evolvo — розгортаю) — 1) Одна з основних *форм* руху, розвитку в природі — безперервний поступовий розвиток при збереженні якості в *процесі* кількісних змін (на відміну від *революції*). 2) Процес зміни, розвитку, перетворення когось, чогось. 3) Різного роду перегрупування, зміни положення в просторі (напр. е. літака).

ЕВРИКА (грец. εὕρηκα — я знайшов) — 1) Приписуваний давньогрецькому вченому Архімеду (бл. 287—12 до н. е.) вигук у ту мить, коли він відкрив основний закон гідростатики (закон Архімеда). 2) Переносно — вигук радості з приводу вдалого розв'язання задачі, виникнення *ідеї*, нової думки.

ЕВРИ́СТИКА (від грец. εὑρίσκω — знаходжу) — 1) В античній *філософії* — сукупність прийомів навчання за допомогою навідних запитань, *теорія* такої *методики.* 2) Сукупність логічних прийомів і методичних правил *теоретичного* дослідження і пошуків істини. 3) Наука, що вивчає творчу діяльність.

ЕВРИТМІ́Я (від грец. εὐρυθμία — гармонійність, ритмічність, розміреність) — рівномірність *ритму* в музиці, танці та у вимові.

ЕВТЕ́КТИКА (від грец. εὔτηκτος — легкоплавкий, швидкорозчинний) — суміш двох (або кількох) речовин у такому співвідношенні,

за якого *температура* плавлення її нижча, ніж температура плавлення суміші цих самих речовин в інших співвідношеннях. Е. застосовують для виробництва композиційних матеріалів.

ЕВТЕ́РПА (грец. Εὐτέρπη) — у давньогрецькій *міфології* одна з дев'яти *муз*, покровителька музики.

ЕВФЕМІ́ЗМ (від грец. εὐφημισμός — пом'якшений вираз) — слово, вираз, які замінюють у мові слова і вирази з грубим або непристойним змістом чи забарвленням (напр., "говорити неправду" замість "брехати").

ЕВФОНІ́Я (від грец. εὐφωνία — милозвучність) — 1) Гармонійний добір звуків у *тексті* художнього твору. 2) Уникання в мові нехарактерних для неї сполучень звуків.

ЕГІ́ДА [від грец. αἰγίς (αἰγίδος) — шкіра кози; вихор, буря] — 1) У давньогрецькій *міфології* щит *Зевса*. 2) Переносно — п і д е г і д о ю — під захистом, наглядом, під покровительством.

ЕГО... (лат. ego — я) — у складних словах вказує на виділення своєї особи, підкреслення власної значущості, напр.: *егоїзм, егоцентризм*.

ЕГОЇ́ЗМ (франц. égoïsme, від лат. ego — я) — моральний *принцип* і *негативна* риса характеру, що полягають у нехтуванні інтересами суспільства й інших людей заради особистих інтересів. Протилежне — *альтруїзм*.

ЕГОПСИХОЛО́ГІЯ (від лат. ego — я і *психологія*) — один з напрямів *психоаналізу*, що ставить у *центр* дослідження *проблеми* людського "Я".

ЕГОТИ́ЗМ (франц. égotisme — самозакоханість, від лат. ego — я) — переоцінення своєї особи, самозакоханість.

ЕГОЦЕНТРИ́ЗМ (від лат. ego — я і *центр*) — 1) Єуб'єктивно-ідеалістичний *філософський* та моральний *принцип*, за яким *індивід*, особистість вважається центром Всесвіту. 2) *Негативна* риса характеру, що полягає в крайньому *індивідуалізмі, егоїзмі*.

ЕДАФО́Н (від грец. ἔδαφος — ґрунт, земля) — сукупність усіх живих істот, що живуть у ґрунті.

ЕДЕЛЬВЕ́ЙС (нім. Edelweiß, від edel — благородний і weiß — білий) — рід багаторічних трав'янистих рослин родини складноцвітих із схожим на зірку суцвіттям. Поширені у горах Європи і Азії. Вирощують як *декоративну* рослину. Інша назва — б і л о т к а.

ЕДЕ́М (давньоєвр. — рай) — 1) За *Біблією*, земний рай, місцеперебування людини до гріхопадіння. 2) Переносно — благодатний куточок Землі.

ЕДИ́КТ (лат. edictum, від edico — оголошую) — 1) У Стародавньому Римі заява, що містила *програму* діяльності *магістрату* або службової особи (*претора, консула*). 2) Особливо важливий указ *імператора* чи короля.

ЕДІ́П (грец. Οἰδίπους) — 1) У давньогрецькій *міфології* цар м. Фів, що зумів розгадати три загадки *сфінкса*, яких ніхто до нього розга-

дати не міг. 2) Переносно — мудра людина, що знаходить вихід із складних життєвих *ситуацій.*

ЕДІ́ПІВ КО́МПЛЕКС — несвідомий потяг дитини до батьків протилежної статі та агресивне почуття до батьків своєї статі. Одна з провідних *категорій психоаналізу.* Назва походить від міфічного царя *Едіпа,* який убив власного батька та одружився з матір'ю.

...ЕДР (від грец. ἕδρα — основа, бік, сторона) — кінцева частина назв багатогранників, напр.: *чексаедр, октаедр.*

ЕЖЕ́КТОР (франц. éjecteur — викидний, від лат. jacto — кидаю) — 1) Струминна *помпа* для відсмоктування (при значному розрідженні) рідин, газів, пари або сипких тіл. 2) *Механізм* у вогнепальній зброї, який автоматично викидає стріляний патрон.

ЕЗО́ПІВСЬКА м о в а — замасковане висловлювання думок. Від імені давньогрецького байкаря Езопа.

ЕЗОТЕРИ́ЧНИЙ (від грец. ἐσωτερικός — внутрішній) — який містить внутрішній, глибинний або таємний, прихований смисл. Протилежне — *екзотеричний.* Е - н е з н а н н я — таємне вчення, відоме лише вузькому колу обраних осіб.

ЕЙДЕТИ́ЗМ (від грец. εἶδος — *форма,* вигляд) — *психол.* здатність відтворювати надзвичайно яскравий наочний образ предмета через тривалий час після припинення його сприйняття.

ЕЙКУМЕ́НА див. *Ойкумена.*

ЕЙФОРІ́Я (від грец. εὖ — добре і φορέω — переношу) — 1) Стан безпричинного піднесеного настрою, відчуття радості, безтурботності, що спостерігається при деяких психічних хворобах. 2) Переносно — радісний настрій, піднесення, часто без зв'язку із зовнішніми обставинами. Інша назва — е в ф о р і я.

ЕКА́УНТИНГ (від англ. accounting — облік, звітність) — *сфера* діяльності, пов'язана із збиранням, обробленням та *аналізом* фінансової *інформації.*

ЕКВА́ТОР (від лат. aequator, з aequus — рівний) — лінія перетину земної кулі площиною, що проходить через *центр* Землі, перпендикулярно до осі її обертання; поділяє Землю на дві півкулі — Північну й Південну; е. н е б е с н и й — лінія перетину небесної *сфери* площиною, *перпендикулярною* до осі світу; поділяє небесну сферу на дві півкулі — Північну й Південну.

ЕКВАТОРІА́ЛЬНИЙ 1) Який стосується *екватора.* 2) Розміщений близько до екватора; властивий районам, розміщеним біля екватора.

ЕКВІВАЛЕ́НТ [від aequivalens (aequivalentis) — рівноцінний] — що-небудь рівноцінне, рівносильне, рівнозначне; предмет або кількість, що відповідає іншим предметам або кількостям, може замінювати або виражати їх.

ЕКВІЛІБРИ́СТИКА (від лат. aequilibritas — рівновага) — 1) Жанр циркового мистецтва, заснований на вмінні виконавця робити складні акробатичні вправи, зберігаючи рівновагу при нестійких

положеннях тіла (на канаті, кулі тощо). 2) Переносно — вміння легко виходити із складних *ситуацій*, пристосовуватися до різних обставин.

ЕКВІПОЛЕ́НТНІСТЬ [від лат. aequipollens (aequipollentis) — рівносильний, рівнозначний] — у *логіці* — збіг за значенням при можливій відмінності за смислом.

ЕКВІРИТМІ́Я (від лат. aequus — рівний і *ритм*) — якнайточніша передача перекладачем ритмічних особливостей кожного окремого вірша *оригіналу*.

ЕКЗАЛЬТА́ЦІЯ (лат. exaltatio, від exaltus — дуже високий) — збуджений стан, іноді самочинно викликаний; надмірна захопленість. У *психіатрії* — стан збудження без затьмарення свідомості.

ЕКЗА́МЕН (лат. examen — зважування, дослідження, випробування) — 1) Перевірка, іспит з якого-небудь навчального предмета. 2) Переносно — взагалі перевірка, випробування.

ЕКЗА́РХ (грец. ἔξαρχος — керівник) — 1) У Стародавній Греції глава жерців при храмі. 2) У Візантійській *імперії* намісник *імператора*, правитель області. 3) У православ'ї — глава церковної округи (екзархату).

ЕКЗЕКВАТУ́РА (від лат. exsequor — виконую) — 1) У міжнародному праві *документ* про визнання *консула* урядом країни, в яку він призначений. 2) Виконання в даній країні судового рішення, прийнятого в іншій країні.

ЕКЗЕКУ́ЦІЯ (від лат. exsecutio — виконання, покарання) — 1) Тілесне покарання. 2) Виконання рішень судових і адміністративних *органів*, переважно карального характеру.

ЕКЗЕ́МА (від грец. ἔκζεμα — висип) — запальне захворювання шкіри, що виникає переважно як алергійна *реакція* (див. *Алергія*).

ЕКЗЕМПЛІФІКА́ЦІЯ (від лат. exemplum — взірець, зразок і *...фікація*) — з'ясування чогось *методом* прикладів, за допомогою ілюстративних матеріалів; підтвердження *документами*.

ЕКЗЕМПЛЯ́Р (від лат. exemplar — зразок, приклад) — 1) Окремий предмет з числа подібних речей. 2) Представник якогось роду — тварин, рослин тощо. 3) Переносно — особа, яка відзначається дивними або *негативними* рисами.

ЕКЗЕРСИ́С (франц. exercice, від лат. exercitium — вправа) — вправа, призначена для тренування *техніки* виконання музики, танцю.

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІ́ЗМ (від лат. existentia — існування) — течія в сучасній *філософії* та літературі, що ставить у *центр* вивчення і відображення існування людини та її переживань.

ЕКЗИСТЕНЦІА́ЛЬНИЙ АНА́ЛІЗ (від лат. existenctia — існування) — напрям сучасного *психоаналізу*, орієнтований на дослідження особистості в усіх проявах її існування.

ЕКЗИСТЕ́НЦІЯ (лат. existentia, від existo — існую) — основна *категорія екзистенціалізму*, яка означає внутрішнє буття людини, те не-

пізнаване, *ірраціональне* в людському "Я", внаслідок чого людина є конкретною неповторною особистістю.

ЕКЗО... (грец. ἔξω — зовні, поза) — *префікс*, що означає "зовні", "поза чимсь", напр.: екзодерма, екзотоксини. Протилежне — *ендо..., ento...*.

ЕКЗОГА́МІЯ (від *екзо...* і *...гамія*) — за первіснообщинного ладу звичай, який забороняв шлюби між членами однієї родової групи. Протилежне — *ендогамія*.

ЕКЗОГЕ́ННИЙ (від *екзо...* і *...генний*) — зумовлений зовнішніми причинами. Протилежне — *ендогенний*.

ЕКЗОСФЕ́РА (від *екзо...* і *сфера*) — зовнішня оболонка земної *атмосфери*, починається з висоти близько 1000 км, переходить у міжпланетний простір.

ЕКЗОТЕРИ́ЧНИЙ (від грец. ἐξωτερικός — зовнішній) — загальнодоступний, призначений для публічного викладу, адресований непосвяченим. Протилежне — *езотеричний*.

ЕКЗОТЕРМІ́ЧНИЙ (від *екзо...* і *термічний*) — який віддає тепло; *е к з о т е р м і ч н і р е а к ц і ї* — *хімічні реакції*, під час яких виділяється тепло (напр. горіння). Протилежне — *ендотермічний*.

ЕКЗО́ТИКА (від грец. ἐξωτικός — чужий, іноземний) — 1) Дивні, незвичні, з погляду людей даної країни, особливості природи, звичаїв, мистецтва далеких країв. 2) Переносно — щось незвичне, дивовижне.

ЕКЗОТИ́ЧНИЙ — 1) Який стосується *екзотики*, виходить за межі звичного. 2) Переносно — химерний, дивовижний.

ЕКІВО́К (франц. équivoque, від лат. aequivocus — двозначний) — двозначність, натяк на щось, викрут.

ЕКІПІРО́ВКА (від франц. equiper — споряджати) — спорядження; все необхідне для того, щоб забезпечити чиюсь діяльність.

ЕКЛЕ́КТИКА, ЕКЛЕКТИ́ЗМ (від грец. ἐκλεκτικός — той, що вибирає) — 1) Напрям в античній *філософії*, для якого характерні поєднання *елементів* різних *філософських систем* і *тенденція* до стирання відмінностей між ученнями й школами. 2) *Механічне* поєднання в одному вченні різнорідних, органічно несумісних елементів; безпринципне запозичання й змішування суперечливих *ідей*, оцінок *теорій*. 3) Переносно — відсутність оригінальності і самостійності. 4) Поєднання в одному творі ознак різних *стилів* мистецтва.

ЕКЛЕ́Р (франц. éclair) — заварне тістечко довгастої *форми* з кремом усередині.

ЕКЛІ́ПТИКА (від грец. ἐκλειπτική — затемнення) — 1) Велике коло небесної *сфери*, по якому відбувається видимий річний рух Сонця, або коло, утворюване перерізом цієї сфери площиною земної *орбіти*. 2) Площина, в якій рухається Земля навколо Сонця.

ЕКО... (від грец. οἶκος — оселя, середовище) — у складних словах означає відношення до середовища, *екології*, напр.: екосистема, *екотип*.

ЕКОГЕНЕ́З (від *еко...* і *...генез*) — історичний *процес* зміни *організмів*, пов'язаний із змінами умов життя (екологічних умов).
ЕКОЛО́ГІЯ (від *еко...* і *...логія*) — 1) Наука, яка вивчає зв'язок живих *організмів* між собою і з довкіллям. 2) Умови існування людини, тварин і рослин у певному *регіоні.*
ЕКОНО́МІКА (грец. οἰκονομική, від οἶκος — оселя, середовище і νόμος — закон) — 1) Історично визначена сукупність суспільно-виробничих відносин, що характеризують економічний лад суспільства. 2) Організація, *структура* і стан господарського життя, певної галузі господарства. 3) Наука, що вивчає *специфіку* виробничих відносин у певній галузі або *сфері* суспільної діяльності (е. промисловості, е. управління тощо).
ЕКОСФЕ́РА (від *еко...* і *сфера*) — шар *атмосфери*, що є *фізіологічною* межею для польотів у відкритій кабіні літального *апарата.*
ЕКОТИ́П (від *еко...* і *тип*) — група особин будь-якого виду рослин, які пристосовані до певних ґрунтово-кліматичних умов.
ЕКОТО́П (від *еко...* і *...топ*) — сукупність природних чинників (кліматичних, ґрунтових), яка характеризує певну однорідну ділянку землі.
ЕКС... (лат. ex ...) — *префікс*, що означає відокремлення, рух догори, позбавлення, звільнення, зміну якості, завершення, напр.: *ексгумація, екслібрис.*
ЕКС-... (лат. ex — з, від) — у складних словах означає "колишній", напр.: екс-президент, екс-чемпіон.
ЕКСГУМА́ЦІЯ (від *екс...* і лат. humus — земля) — в слідчій і судовій *практиці* викопування трупа з метою судово-медичного дослідження.
ЕКСИКА́ТОР (від лат. exsicco — висушую) — прилад для збезводнювання лабораторних *препаратів.*
ЕКСКАВА́ТОР (англ. excavator, від лат. excavo — видовбую) — самохідна землерийна машина з ковшем для виймання й переміщування ґрунту, гірської породи тощо.
ЕКСКЛЮЗИ́ВНИЙ (від франц. exclusif, з лат. excludere — виключати) — виключний, який розповсюджується на обмежене коло предметів, осіб; е - н е і н т е р в' ю — *інтерв'ю*, дане тільки одному журналісту або спеціально для певного друкованого *органу*, теле- чи радіопрограми.
ЕКСКРЕМЕ́НТИ (від лат. excrementum — відхід, виділення) — продукти випорожнення людини й тварин (кал і сеча). Інша назва — *фекалії.*
ЕКСКУРС (лат. excursus — відступ, від excurro — вибігаю) — у викладі або описі чого-небудь відхилення від основної теми з метою висвітлити побічні або додаткові питання (напр., е. у минуле).
ЕКСЛІ́БРИС (лат. ex libris, букв. — з книг) — художньо виконана позначка на книжці, переважно з ім'ям її власника.
ЕКСПА́НДЕР (англ. expander, від лат. expando — розширюю) — 1) Радіотехнічний пристрій для збільшення різниці у силі звукових

сигналів. 2) *Пневматичний* двигун, що діє під впливом стисненого газу. 3) *Інструмент* для розширення труб. 4) Розширювальний пристрій у машинах, призначених для проходження свердловин під землею.

ЕКСПАНСИ́ВНИЙ (франц. expansif, від лат. expansio — розширення, поширення) — який бурхливо, нестримано виявляє свої почуття.

ЕКСПА́НСІЯ (від лат. expansio — розширення, поширення) — 1) Загарбання чужих *територій*, ринків, джерел сировини; *політика*, спрямована на економічне і політичне поневолення інших країн. 2) Розширення чогось, вихід із початкових меж.

ЕКСПАТРІА́ЦІЯ (від *екс...* і лат. patria — батьківщина) — добровільне або примусове виселення за межі батьківщини, звичайно з позбавленням громадянства.

ЕКСПЕРИМЕ́НТ (лат. experimentum, від experior — випробовую) — 1) Науковий дослід, вивчення певного явища у точно фіксованих умовах. 2) Спроба зробити щось нове, переважно пов'язане з ризиком.

ЕКСПЕ́РТ (від лат. expertus — досвідчений) — фахівець, який здійснює *експертизу*.

ЕКСПЕРТИ́ЗА (франц. expertise, від лат. expertus — досвідчений) — розгляд, дослідження *експертом*, групою експертів якихось справ, питань, що потребують спеціальних знань (напр.: медична е., бухгалтерська е., судова е.).

ЕКСПЛАНТА́ЦІЯ (від лат. explantatio — викорінення) — вирощування тваринних або рослинних тканин, клітин або частин *органів* поза *організмом*.

ЕКСПЛІКА́ЦІЯ (лат. explicatio, від explico — пояснюю, розгортаю) — 1) Наукове пояснення, подання чогось у наочній *формі*. 2) Пояснення умовних позначень на планах, картах тощо (пор. *легенда*). 3) Детальний режисерський план постановки *спектаклю*.

ЕКСПЛІЦИ́ТНИЙ (від лат. explicitus — розплутаний, впорядкований) — розгорнутий, доступний зовнішньому спостереженню. Протилежне — *імпліцитний*.

ЕКСПЛУАТА́ЦІЯ (франц. exploitation) — 1) Одержання власниками засобів виробництва прибутків за рахунок чужої праці. 2) *Систематичне* використання людиною родовищ корисних копалин, промислового устаткування, засобів *транспорту* тощо.

ЕКСПОЗИ́ЦІЯ (від лат. expositio — виклад, опис) — 1) Систематизоване розміщення *експонатів* у музеї або на виставці. 2) Вступна частина літературного або музичного твору. 3) Величина, яка характеризує кількість освітлення, що потрапляє на світлочутливі матеріали при фотографуванні чи кінознімanні.

ЕКСПОНА́Т (від лат. expono — виставляю для огляду) — предмет мистецтва, взірець *продукції*, що їх виставляють на виставці, у музеї.

ЕКСПОНЕ́НТ [від лат. exponens (exponentis) — який виставляє для огляду] — 1) Особа чи організація, що виставляє на виставці, у музеї *експонати*, організує виставку. 2) Показник степеня.

ЕКСПОНО́МЕТР (від лат. expono — виставляю, показую і *...метр*) — прилад, яким визначають *експозицію* при фотографуванні чи кінознімanні. Інша назва — е к с п о з и м е т р.

ЕКСПОРТ (англ. export, від лат. exporto — вивожу) — 1) Вивіз за межі країни товарів, *капіталу*, цінних паперів для *реалізації* їх на зовнішньому ринку. 2) Кількість і вартість вивезених за кордон товарів (пор. *імпорт*).

ЕКСПОРТЕ́Р (франц. exporteur, від лат. exporto — вивожу) — особа, організація або країна, яка вивозить товари, *капітали* або цінні папери за кордон.

ЕКСПРЕ́С (англ. express, від лат. expressus, з exprimere — виразний) — швидкісний пасажирський поїзд, судно, автобус, які рухаються без зупинок або з *мінімальною* кількістю їх.

ЕКСПРЕС- (англ. express, від лат. expressus — виразний, опуклий) — у складних словах означає "моментальний", "терміновий", напр.: *експрес-аналіз, експрес-інформація.*

ЕКСПРЕ́С-АНАЛІЗ (від *експрес-* і *аналіз*) — 1) Сукупність *методів* кількісного хімічного аналізу, що дають змогу швидко контролювати певний виробничий чи технологічний *процес*. 2) Швидкий, оперативний аналіз у різних *сферах* науки та *практичної* діяльності.

ЕКСПРЕСИ́ВНИЙ (франц. expressif, від лат. expressus — виразний, опуклий) — виразний, наділений *експресією*.

ЕКСПРЕ́С-ІНФОРМА́ЦІЯ (від *експрес-* та *інформація*) — оперативне інформаційно-бібліографічне видання, яке містить *реферати* публікацій про головні досягнення, відкриття, винаходи в якій-небудь галузі науки і *техніки*.

ЕКСПРЕСІОНІ́ЗМ (від франц. expression — вираження, виразність) — течія в мистецтві й літературі першої третини 20 ст., різновид *авангардизму*. Для Е. характерні яскравість, *гротескність* художнього образу.

ЕКСПРЕ́СІЯ (лат. expressio — вираження, від exprimo — чітко вимовляю, зображую) — виразність, підкреслене виявлення почуттів, переживань.

ЕКСПРО́МТ (від лат. expromtus — який є під рукою, готовий) — короткий виступ (прозовий, віршований, музичний) без підготовки, різновид *імпровізації*.

ЕКСПРОПРІА́ЦІЯ (лат. expropriatio, від exproprio — позбавляю власності) — 1) Примусове вилучення майна у власність держави. 2) Позбавлення засобів виробництва певного класу іншим класом, яке здійснюється як економічним, так і насильницьким шляхом.

ЕКСТА́З (від грец. ἔκστασις — нестяма, несамовитість) — найвищий ступінь захоплення, що межує з нестямою.

ЕКСТЕНСИ́ВНИЙ (від лат. extensivus — розширювальний) — пов'язаний з кількісним (а не якісним) збільшенням, розширенням, поширенням. Протилежне — *інтенсивний.*

ЕКСТЕР'Є́Р (франц. extérieur, від лат. exterior — зовнішній) — зовнішній вигляд і будова тіла тварини.

ЕКСТЕРИТОРІА́ЛЬНИЙ (від *екс...* і *територія*) — який користується особливими правами, що надаються дипломатичним представникам за взаємною домовленістю держав.

ЕКСТЕ́РН (від лат. externus — зовнішній, сторонній) — особа, що складає *екзамени* в навчальному закладі, не відвідуючи заняття у ньому.

ЕКСТЕРНА́Т (від лат. externus — зовнішній, сторонній) — *система* навчання, що ґрунтується на самостійному вивченні *курсу* навчального закладу без відвідування занять з наступним складанням *екзаменів* за цей курс.

Е́КСТРА (від лат. extra — поза, крім, над) — найвищий ступінь якості; вище від загальноприйнятих *норм* або зразків.

ЕКСТРА... (від лат. extra — поза, зовні, крім) — *префікс*, що означає надмірність, винятковість, розташування поза чимсь, напр.: екстракорпоральний, *екстраординарний.*

ЕКСТРАВАГА́НТНИЙ (від франц. extravagant — безглуздий, недоладний) — який привертає увагу своєю незвичайністю; своїм виглядом, манерами, суперечить, кидає виклик загальноприйнятим звичаям, *нормам*, *моді.*

ЕКСТРАВЕ́РСІЯ (нім. Extraversion, від *екстра...* і лат. versere — обернений, направлений) — *тип* особистості, якому притаманний інтерес до *об'єктів* зовнішнього світу, легкість *контактів* з оточенням. Протилежне — *інтроверсія.*

ЕКСТРАВЕ́РТ (нім. Extravert, від *екстра...* і лат. vertio — повертаю, обертаю) — людина, інтереси якої спрямовані на *об'єкти* зовнішнього світу, товариська, контактна. Протилежне — *інтроверт.*

ЕКСТРАДИ́ЦІЯ (від *екс...* і лат. traditio — передача) — видача іноземній державі особи, що вчинила злочин проти цієї держави.

ЕКСТРА́КТ (від лат. extractum — вилучене) — 1) Згущена випаровуванням водна, спиртова або *ефірна* витяжка з рослинних чи тваринних тканин. 2) Переносно — стислий виклад якогось твору, *документа* тощо.

ЕКСТРА́КТОР (від лат. exstractor — витягальний) — 1) *Апарат* для *екстракції* (1). 2) Пристрій для видалення стріляної гільзи чи патрона з патронника. 3) Медичний *інструмент* для видаляння зуба, зубного *нерва* тощо.

ЕКСТРА́КЦІЯ (від лат. extraho — витягаю, вилучаю) — 1) Розділення суміші речовин на складові частини за допомогою розчинників. 2) Медична *операція* видалення, витягнення чого-небудь, напр. е. зуба.

ЕКСТРАОРДИНА́РНИЙ (від лат. extraordinarius — надзвичайний, незвичайний) — винятковий, рідкісний. Протилежне — *ординарний*.
ЕКСТРАПОЛЯ́ЦІЯ (від *екстра...* і лат. polio — пригладжую, обробляю) — 1) Наближене знаходження за рядом даних значень *функції* інших її значень, що містяться поза цим рядом (пор. *інтерполяція*). 2) *Метод* наукового дослідження, який полягає в перенесенні висновків, одержаних у результаті вивчення однієї частини явищ та *процесів*, на іншу однорідну сукупність, на інший час.
ЕКСТРЕМІ́ЗМ (від лат. extremus — крайній) — схильність до крайніх поглядів і дій (переважно в *політиці*).
ЕКСТРЕ́МУМ (від лат. extremum — край, кінець) — найбільше та найменше значення *функції*. Під цим *терміном* об'єднуються поняття *максимуму* і *мінімуму*.
ЕКСТРУ́ЗІЯ (лат. extrusio, від extrudo — виштовхую) — 1) Вихід з *кратера вулкана* на поверхню Землі в'язкої лави у *формі* купола або стовпоподібного підняття. 2) Обробка (продавлювання крізь формувальні пристрої) матеріалів тиском, що створюється спеціальними пресами.
ЕКСУДА́Т (лат. exsudatum, від exsudo — виділяю, потію) — рідина, що збирається при запальних *процесах* у тканинах або порожнинах тіла людини й тварин. Інша назва — в и п і т.
ЕКСУДА́ЦІЯ (від лат. exsudatio — потіння) — 1) *мед. Процес* виділення запального випоту (*ексудату*). 2) *тех.* Виділення рідких *компонентів* із вибухових речовин внаслідок неправильного зберігання або виготовлення їх.
ЕКСЦЕ́НТРИК (лат. excentricus — віддалений від середини) — 1) *Диск*, вісь обертання якого не збігається з його геометричною віссю; рухома деталь у вигляді такого диска або *циліндра*. 2) Цирковий або естрадний актор, який виконує *ексцентричні* номери.
ЕКСЦЕНТРИ́ЧНИЙ (франц. excentrique) — 1) *геом.* Який не має спільного з будь-чим *центра*, відхиляється від центра (пор. *концентричний*). 2) Своєрідний, незвичайний, дивовижний. 3) Побудований на різких звукових або зорових *контрастах*, на незвичайних прийомах, напр. е. *трюк*.
ЕКСЦЕ́С (від лат. excessus — вихід, відступ, відхилення) — 1) Зловживання, нестриманість; надмірність, крайній прояв у чому-небудь. 2) Переносно — порушення громадського порядку.
ЕКТО... (від грец. ἐκτός — поза, зовні) — те саме, що й *екзо...*
ЕКТОПАРАЗИ́ТИ (від *екто...* і *паразити*) — *організми*, які паразитують на поверхні тіла людини, тварин або рослин.
ЕКЮ [1] (франц. écu, букв. — щит) — старовинна французька золота і срібна монета із зображенням щита.
ЕКЮ [2] (англ. ecu — скор. European currency unit — європейська валютна одиниця) — грошова одиниця, яка лежить в основі європейської валютної *системи*; введена у 1979 р., вартість узгоджується з вартістю *валют* держав, що входять до Європейського Союзу.

ЕЛАСТИ́ЧНИЙ (лат. elasticus) — 1) Пружний, гнучкий, розтяжний. 2) Позбавлений різкості, м'який, плавний (е-ні рухи). 3) Переносно — який легко пристосовується, змінюється.

ЕЛЕВА́ТОР (від лат. elevator — піднімальний) — 1) Машина для безперервного переміщення вантажів, ґрунту тощо у *вертикальній* або крутопохилій до *горизонту* площині. 2) Сталевий хомут для підхоплювання труб або *штанг* під час спускання їх у нафтову свердловину. 3) Велике механізоване зерносховище. 4) Хірургічний *інструмент*, яким видаляють з м'яких тканин роздроблені кістки.

ЕЛЕГА́НТНІСТЬ [від лат. elegans (elegantis) — вишуканий, витончений] — вишуканість, витонченість; бездоганність в одязі, манерах.

ЕЛЕ́ГІЯ (грец. ἐλεγεία, від ἔλεγος — журлива пісня) — 1) Один із жанрів *лірики*: вірш, у якому виражені настрої журби, *меланхолії*, смутні роздуми. 2) Музичний твір задумливого, сумного характеру.

ЕЛЕКТОРА́Т (від лат. elector — виборець) — коло виборців, котрі голосують за певну кандидатуру або політичну *партію* на парламентських, президентських чи *муніципальних* виборах.

ЕЛЕ́КТРИКА (від грец. ἤλεκτρον — бурштин) — 1) *Форма енергії*, зумовлена рухом заряджених *елементарних частинок* (*електронів*, *позитронів* та *протонів*). 2) Освітлення, яке одержують за рахунок цієї енергії.

ЕЛЕКТРИФІКА́ЦІЯ [від *електри*(*ка*) і *...фікація*] — широке впровадження в господарство та побут *електричної енергії*.

ЕЛЕКТРИ́ЧНИЙ — пов'язаний з *електрикою*, властивий їй.

ЕЛЕКТРО... (від грец. ἤλεκτρον — бурштин) — у складних словах означає "електричний", напр.: *електроліз*, електротехніка.

ЕЛЕКТРО́Д (від *електро...* і грец. ὁδός — дорога, шлях) — провідник, яким підводять *електричний* струм до рідин і газів, а також полюси (*анод*, *катод*) *гальванічних елементів* та *акумуляторів*.

ЕЛЕКТРОЕНЕ́РГІЯ (від *електро...* і *енергія*) — *енергія електричного* струму.

ЕЛЕКТРОКА́Р (від *електро...* і англ. car — візок) — візок з *електричним* двигуном, що живиться від *акумуляторів*. Застосовують переважно для перевезення без колій вантажів всередині підприємства.

ЕЛЕКТРОКАРДІОГРА́МА (від *електро...* і *кардіограма*) — графічне зображення *електричних імпульсів* у серцевому м'язі, одержане за допомогою електрокардіографа.

ЕЛЕКТРО́ЛІЗ (від *електро...* і *...ліз*) — розклад речовин постійним *електричним* струмом; використовується для добування й очищення *металів*, водню, кисню тощо, нанесення різних покриттів.

ЕЛЕКТРОЛІ́ТИ (від *електро...* і грец. λυτός — розчинний) — речовини, в яких носіями *електрики* є *позитивні* й *негативні іони*.

ЕЛЕКТРОМОБІ́ЛЬ (від *електро...* і лат. mobilis — рухомий) — *автомобіль* з *електричним* двигуном, що живиться струмом від встановлених на машині *акумуляторів*.

ЕЛЕКТРО́Н (від грец. ἤλεκτρον — бурштин) — 1) У давніх греків назва бурштину. 2) Найлегша з *елементарних частинок*, *негативний* заряд якої становить $1{,}6 \cdot 10^{-19}$ Кл, *маса* — $9{,}1 \cdot 10^{-28}$ г; позначається е.

ЕЛЕКТРО́НІКА (від *електрон*) — 1) Наука про *електронні* та іонні *процеси* у *вакуумі*, газах і напівпровідниках. 2) Галузь *техніки*, яка займається розробкою, виробництвом і застосуванням *електронних* та іонних приладів, а також *продукція* цієї галузі.

ЕЛЕКТРО́ННИЙ (від *електрон*) — який стосується *електронів*, *електроніки*; е-на пошта — пересилання та зберігання повідомлень між користувачами комп'ютерної мережі на *базі* інформаційних *технологій*; е-ні гроші — *система* безготівкових розрахунків з використанням комп'ютерної мережі, системи зв'язку на базі інформаційних технологій.

ЕЛЕКТРОФОРЕ́З (від *електро...* і грец. φορέω — несу, переношу) — рух від дії *електричного* поля *дисперсних* твердих частинок, рідинних крапель або газових пухирців, завислих у рідинному або газоподібному середовищі. Використовують для збагачення глин, виділення *каучуку* з *латексу*, у *фізіотерапії*.

ЕЛЕКТРОШО́К (від *електро...* і *шок*) — *метод* лікування психічних розладів подразненням мозку дозованими *електричними* розрядами.

ЕЛЕМЕ́НТ (від лат. elementum — *стихія*, первісна речовина) — 1) У давньоримській *філософії* стихія (вогонь, повітря, вода й земля). 2) Складова частина будь-чого цілого. 3) Проста, нерозкладна речовина; вид *атомів*, що характеризуються однаковим *електричним* зарядом ядра та сукупністю однакових властивостей. 4) Прилад для одержання електричного струму. 5) Про людину як носія певних *соціальних* ознак.

ЕЛЕМЕНТА́РНИЙ (лат. elementarius) — 1) Який стосується *елементів*. 2) Початковий, найпростіший, основний; е-на математика — та частина *математики*, яку вивчають у початковій і середній школі; е-на частинка — наймеиша з відомих частинок речовини. 3) Переносно — найпростіший, загальновідомий; поверховий.

ЕЛЕУТЕРОКО́К (від грец. ἐλεύθερος — вільний і κόκκος — кісточка, зернина) — кущова рослина родини аралієвих. Поширений в Східній Азії. Корінь використовують у *медицині* як тонізуючий засіб, для лікування *неврозів* тощо.

ЕЛІКСИ́Р (від араб. аль-іксир — *філософський* камінь) — 1) *Концентрований* настій на спирту, кислотах, який застосовують у *медицині*, косметичній промисловості. 2) Мета пошуків алхіміків (див. *Алхімія*) — чарівний напій, здатний зберегти молодість, продовжити життя.

ЕЛІМІНА́ЦІЯ (від лат. eliminatio, букв. — винесення за поріг) — 1) Виключення, видалення, *ліквідація*. 2) *матем.* Виключення невідомих із *системи* рівнянь.

Е́ЛІНГ (гол. helling) — 1) Прибережна споруда для будування або *ремонту* суден. 2) Споруда для будування, стоянки й ремонту *дирижаблів*. 3) Приміщення на водній *станції* для зберігання спортивних суден та інвентарю.

Е́ЛІПС (від грец. ἔλλειψις — нестача, недолік) — замкнена овальна крива, що є геометричним місцем точок, сума віддалей яких від двох заданих точок (*фокусів*[1] Е.) є величиною сталою.

ЕЛІПСО́ЇД (від *еліпс* і *...оїд*) — замкнена овальна еліпсоподібна поверхня з трьома взаємно *перпендикулярними* площинами *симетрії*. Якщо обертати еліпс навколо однієї з двох його осей, то утвориться е. о б е р т а н н я.

ЕЛІ́ТА (франц. élite — краще, добірне, від лат. eligo — вибираю) — 1) Найкращі рослини, найдоброякісніше сортове насіння, найкращі за продуктивністю тварини даної породи, відібрані для *селекції*. 2) Найактивніша, найкраще освічена частина суспільства, народу, певного угруповання.

ЕЛЛА́ДА [грец. Ἑλλάς (Ἑλλάδος)] — назва стародавньої, а також сучасної Греції.

ЕЛЛІНІ́ЗМ (грец. ἑλληνισμός, від Ἕλλην — грек) — 1) *Період* в історії Східного Середземномор'я, Передньої Азії і Причорномор'я з часу завоювань Александра Македонського (4 ст. до н. е.) до 30-х років 1 ст. н. е. 2) Слово або мовний зворот, запозичені з давньогрецької мови.

ЕЛЬ (англ. ale) — міцне англійське світле пиво з ячмінного солоду.

ЕЛЬДОРА́ДО (від ісп. el dorado — золочений, в золотому одязі) — 1) Фантастично багата місцевість, яку розшукували іспанці, завойовуючи Південну Америку. 2) Переносно — країна казкових багатств і чудес.

Е́ЛЬФИ (нім. Elfen) — у давньогерманській *міфології* духи природи, які живуть у повітрі, землі, горах; маленькі гарні люди, які люблять кружляти в місячному сяйві.

ЕЛЮ́ВІЙ (лат. eluvio — заливання, повінь, від eluo — вимиваю) — *продукти* руйнування гірських порід, які залишилися на місці їх утворення.

ЕМА́ЛЬ (франц. émail, від франкського smeltan — плавити) — 1) Склоподібна блискуча маса, яка служить для покриття поверхні керамічних або металевих виробів, предметів *декоративного* мистецтва. 2) Художній виріб з таким покриттям. 3) Тверда блискуча речовина, що становить собою зовнішню поверхню зуба і захищає його від руйнування. 4) Малярська фарба, яка утворює блискучий рівний шар.

ЕМАНА́ЦІЯ (від лат. emanatio — витікання) — релігійно-*філософський термін*, запроваджений стародавніми *філософами*; позначає витікання, випромінювання з божественного начала всієї різноманітності світу.

ЕМАНСИПА́ЦІЯ (лат. emancipatio, від emancipo — звільняю від опіки) — 1) Звільнення від залежності, гніту. 2) Зрівняння в правах (звичайно щодо рівних прав жінок і чоловіків).
ЕМБА́РГО (ісп. embargo — заборона, накладення арешту) — 1) Заборона державною владою будь-якої країни або міжнародною організацією ввозити в якусь країну або вивозити золото, іноземну *валюту*, товари та інші цінності. 2) Заборона заходити в порти і виходити з них іноземним суднам.
ЕМБЛЕ́МА (від грец. ἔμβλημα — вставка, *рельєфна* прикраса) — предмет, зображення, що умовно або символічно виражає певне поняття, *ідею*.
ЕМБОЛІ́Я (від грец. ἔμβολος — клин) — закупорювання судин частинками—емболами, що може спричинювати тяжкі захворювання і навіть смерть.
ЕМБРІОЛО́ГІЯ (від грец. ἔμβρυον — зародок і *...логія*) — наука про закономірності утворення *організмів* і формування їх на ранніх *стадіях* розвитку.
ЕМБРІО́Н (грец. ἔμβρυον — зародок) — 1) *Організм* тварини або людини у початковій *стадії* розвитку (до виходу з яйцевої оболонки або з материнського організму). Інша назва — з а р о д о к. 2) Переносно — зачаток, початкова стадія, *форма* чого-небудь.
ЕМБРІОНА́ЛЬНИЙ (від *ембріон*) — зачатковий, зародковий; який перебуває в зачатковому стані; е. р о з в и т о к — розвиток зародка (*ембріона*) в тілі матері або в зародкових оболонках. Інша назва — ф е т а л ь н и й.
ЕМІГРА́НТ [від лат. emigrans (emigrantis) — який виселяється] — особа, що залишила батьківщину і виїхала в іншу країну на постійне чи тривале проживання (пор. *іммігрант*).
ЕМІГРА́ЦІЯ (лат. emigratio — виселення, переселення) — 1) Переселення з батьківщини в іншу країну і життя в ній. 2) Час і місце перебування за межами своєї батьківщини внаслідок такого переселення. 3) Сукупність *емігрантів*, що живуть у якійсь країні (пор. *діаспора, імміграція*).
ЕМІНЕ́НЦІЯ (лат. eminentia — перевага, довершеність, досконалість, від emino — підношуся) — у католицькій церкві *титул єпископів* і *кардиналів*.
ЕМІ́Р (араб. — повелитель, воєначальник) — *титул* феодальних правителів у деяких країнах Азії і Африки; в монархічних арабських країнах — титул синів *монарха*.
ЕМІРА́Т — держава, очолювана *еміром*; феодальне володіння еміра.
ЕМІ́СІЯ (лат. emissio — випуск, випромінювання) — 1) Випуск *банкнотів*, паперових грошей та цінних паперів державними установами та акціонерними товариствами. 2) Випускання *елементарних частинок* у навколишнє середовище поверхнею твердого тіла чи рідини.

ЕМІТЕ́НТ [від лат. emittens (emittentis) — який випускає] — установа, яка випускає в обіг цінні папери, *банкноти* або паперові гроші, здійснює *емісію*.

ЕМІТУВА́ТИ (від лат. emitto — випускаю, висилаю) — 1) Випускати цінні папери, *банкноти* або паперові гроші (див. *Емісія*). 2) Викликати вихід *елементарних частинок* у навколишнє середовище з поверхні твердих і рідких тіл внаслідок нагрівання тіла, опромінення його світлом, *іонізуючим* промінням тощо.

...ЕМІЯ (від грец. αἷμα — кров) — у складних словах відповідає поняттю "захворювання крові", напр.: *гіперемія, уремія*.

ЕМО́ЦІЇ (франц. émotion, від лат. emoveo — хвилюю, збуджую) — душевні переживання, почуття.

ЕМПА́ТІЯ (англ. empathy — співчуття, співпереживання) — здатність людини емоційно відповідати на переживання інших (пор. *симпатія, антипатія*).

ЕМПІРЕ́Й (від грец. ἔμπυρος — вогненний) — 1) В уявленні давніх греків верхня частина неба, сповнена світла і вогню; оселя богів. 2) Переносно — висота, височінь; в и т а т и в е м п і р е я х — фантазувати, плекати нездійсненні мрії.

ЕМПІРИ́ЗМ (від грец. ἐμπειρία — досвід) — напрям у *теорії* пізнання, який на противагу *раціоналізмові* вважає єдиним джерелом і *критерієм* пізнання чуттєвий досвід, недооцінює значення *логічного аналізу* і *теоретичних* узагальнень.

ЕМПІРИ́ЧНИЙ (грец. ἐμπειρικός) — властивий *емпіризму* або заснований на *емпірії* (досвіді); е м п і р и ч н а с о ц і о л о г і я — один з провідних напрямів сучасної *соціології*, основним *методом* якого є опис окремих сторін суспільного життя; е м п і р и ч н е з н а н н я — знання, яке відображає дійсність з боку її зовнішніх зв'язків і відношень, включає в себе те, що доступне живому споглядянню.

ЕМПІРІ́Я (грец. ἐμπειρία — досвід) — 1) Людський досвід, сприйняття зовнішнього світу за допомогою *органів* чуттів. 2) Спостереження в природних умовах, на відміну від *експерименту*.

ЕМУЛЬГА́ТОР (нім. Emulgator, від лат. emulgeo — дою) — речовина, яка сприяє утворенню й *стабілізації емульсій* (напр.: мило, *желатин* тощо).

ЕМУ́ЛЬСІЯ (франц. émulsion, від лат. emulgeo — дою) — 1) *Дисперсна система* — рідина, яка містить завислі краплинки іншої рідини. 2) Світлочутливе покриття на фотоматеріалах, що найчастіше являє собою зерна деяких солей срібла в *желатині*.

ЕМФІЗЕ́МА (від грец. ἐμφύσημα — здуття) — надмірне скупчення повітря в *органах*; е. л е г е н ь — розширення легень у людини, зумовлене зниженням еластичності легеневої тканини; п і д ш к і р н а е.— припухання шкіри, спричинене скупченням повітря або газів у підшкірній клітковині.

ЕНВІРО́НІКА (від англ., франц. environs — оточення) — *комплекс* науково-технічних знань про вплив навколишнього середовища на

людину, на створювані нею споруди й машини, вивчення цього впливу й захист від нього.

ЕНДАРТЕРІЇТ (від *ендо(о)...* і грец. ἀρτηρίαι — *артерії*) — запалення внутрішньої оболонки артерії. О б л і т е р у ю ч и й е. — захворювання людини з ураженням нервової і судинної *систем*; супроводиться місцевими розладами кровообігу (переважно в нижніх кінцівках).

ЕНДЕМІ́ЗМ (від грец. ἔνδημος — місцевий, тубільний) — пристосовування окремих видів *організмів* до певного, порівняно обмеженого, географічного району.

ЕНДЕ́МІК (від грец. ἔνδημος — місцевий, тубільний) — рослина або тварина, поширена лише в певній місцевості.

ЕНДЕМІ́Я (від грец. ἐν — в і δῆμος — народ, країна, область) — постійне існування та *періодичне* поширення деяких інфекційних хвороб у певній місцевості (пор. *пандемія, епідемія*).

ЕНДО... (від грец. ἔνδον — всередині) — *префікс*, що означає знаходження всередині чогось, напр.: ендодерма, ендоскоп. Протилежне — *екзо...*

ЕНДОГА́МІЯ (від *ендо...* і *...гамія*) — за первіснообщинного ладу звичай, за яким дозволялися шлюби лише між особами однієї суспільної групи. Протилежне — *екзогамія*.

ЕНДОГЕ́ННИЙ (від *ендо...* і *...генний*) — зумовлений внутрішніми причинами. Протилежне — *екзогенний*.

ЕНДОКА́РД, ЕНДОКА́РДІЙ (від *ендо...* і грец. καρδία — серце) — внутрішня серцева оболонка, що утворює клапани серця.

ЕНДОКАРДИ́Т (від *ендокард*) — запалення внутрішньої оболонки серця з ураженням його клапанів.

ЕНДОКРИ́ННИЙ (від *ендо...* і грец. κρίνω — відділяю) — пов'язаний із залозами внутрішньої *секреції*; е н д о к р и н н і з а л о з и — залози тварин і людини, що не мають вивідних проток і виділяють *продукти* своєї діяльності (*гормони*) в кров або *лімфу*.

ЕНДОКРИНОЛО́ГІЯ (від *ендо...*, грец. κρίνω — відділяю і *...логія*) — наука, що вивчає будову й *функцію ендокринних* залоз, *продукти* їхньої життєдіяльності — *гормони*, а також захворювання, пов'язані з порушенням функції цих залоз.

ЕНДОКРИНОПА́ТІЯ (від *ендо...*, грец. κρίνω — відділяю і *...патія*) — загальна назва хвороб, спричинюваних порушенням діяльності залоз внутрішньої *секреції*.

ЕНДОПАРАЗИ́ТИ (від *ендо...* — всередині і *паразити*) — *організми*, що паразитують в *органах* і тканинах людини, тварин або рослин (напр. глисти).

ЕНДОПЛА́ЗМА (від *ендо...* і *плазма*) — внутрішній шар *цитоплазми* тваринних і рослинних клітин.

ЕНДОСКОПІ́Я (від *ендо...* і *...скопія*) — *метод* дослідження (безпосереднього огляду) слизової оболонки порожнистих *органів* за допомогою ендоскопа.

ЕНДОТЕРМІ́ЧНИЙ (від *ендо...* і *термічний*) — який вбирає тепло; е - н і р е а к ц і ї — *хімічні реакції*, які відбуваються з вбиранням тепла (напр., розклад вапняку на негашене вапно й вуглекислий газ). Протилежне — *екзотермічний*.

Е́НДШПІЛЬ (нім. Endspiel, від Ende — кінець і Spiel — гра) — заключна *стадія партії* в *шахи* або шашки.

ЕНЕОЛІ́Т (від лат. aeneus — мідний, бронзовий і *...літ*) — мідний вік; перехідний *період* від *неоліту* до бронзового віку. Час появи перших знарядь з міді.

ЕНЕ́РГІЯ (від грец. ἐνέργεια — діяльність) — 1) Загальна міра всіх *форм* руху *матерії*. 2) Переносно — наполегливість, рішучість у досягненні мети.

ЕНЗИ́МИ (нім. Enzyme, від грец. ἐν — в, всередині і ζύμη — закваска) — те саме, що й *ферменти*.

ЕНЗООТІЯ (від грец. ἐν — в, на і ζῷον — тварина) — поширення інфекційної хвороби тварин на обмеженій *території* чи *акваторії* (пор. *панзоотія*).

ЕНКА́УСТИКА (грец. ἐγκαυστική, від ἐγκαίω — випалюю) — живопис гарячими восковими фарбами.

ЕНТЕРИ́Т (від грец. ἔντερον — кишка) — запалення слизової оболонки тонких кишок.

ЕНТЕРОКОЛІ́Т (від грец. ἔντερον — кишка і *коліт*) — загальне ураження тонкого і товстого кишечнику (пор. *ентерит*).

ЕНТО... (від грец. ἐντός — всередині) — те саме, що й *ендо...*

ЕНТОМОЛО́ГІЯ (від грец. ἔντομον — комаха і *...логія*) — наука про комах.

ЕНТРОПІ́Я (від грец. ἐν — в і τροπή — поворот, зміна, перетворення) — 1) *фіз.* Особлива *фізична* величина (*функція* стану термодинамічної *системи*), яка в спостережуваних явищах і *процесах* характеризує знецінювання (розсіювання) *енергії*, зумовлене перетворенням усіх її видів на теплову і рівномірним розподілом тепла між тілами (вирівнюванням їхніх *температур*). 2) У *теорії інформації* — міра невизначеності *ситуації*; в *математиці* — міра невизначеності випадкової *функції*. 3) *мед.* Заворот повік усередину.

ЕНТУЗІА́ЗМ (грец. ἐνθουσιασμός, від ἐνθουσιάζω — захоплююся божеством) — велике піднесення, порив, натхнення.

...ЕНХІМА (грец. ἔγχυμα, букв. — налите, тут — тканина) — у складних словах означає живу тканину, напр. *паренхіма*.

ЕНЦЕФАЛІ́Т (від грец. ἐγκέφαλος — мозок) — запалення головного мозку; спричиняється *мікробами*, *вірусами*, деякими отруєннями, травмами.

ЕНЦЕФАЛОГРА́ФІЯ (від грец. ἐγκέφαλος — мозок і *...графія*) — *метод* рентгенологічного дослідження головного мозку, при якому в порожнину черепа вводяться спеціальні речовини, що дають чітку тінь на *рентгенограмах*.

ЕНЦИКЛОПЕДИ́ЗМ (франц. encyclopédisme, від грец. ἐγκυκλοπαιδεία — коло загальноосвітніх знань) — всебічна освіченість, обізнаність із різних галузей знань.

ЕНЦИКЛОПЕ́ДІЯ (від грец. ἐγκυκλοπαιδεία — коло загальноосвітніх знань) — науково-довідкове видання, що об'єднує в певній *системі* найістотніші відомості з усіх галузей знань (у н і в е р с а л ь н а е.) чи будь-якої однієї (г а л у з е в а е.).

ЕОЗИНОФІ́ЛИ (від грец. ἦως, букв. — ранкова зоря і *...філ*) — група *лейкоцитів*, *протоплазма* яких заповнена зернятками, що легко забарвлюються еозином — червоним *синтетичним* барвником. Підвищена кількість Е. в крові спостерігається при різних захворюваннях (найчастіше алергічних).

ЕО́Л (грец. Αἴολος) — у давньогрецькій *міфології* бог, володар вітрів.

ЕОЛІ́ТИ (від грец. ἦως, букв. — ранкова зоря і *...літ*) — невеликі уламки каменю, що нагадують стародавні кам'яні знаряддя.

ЕО́ЛОВИЙ (від *Еол*) — зумовлений діяльністю вітру; е - в і в і д к л а д и — геологічні відклади, що утворюються з перенесених вітром *продуктів* руйнування гірських порід; е - в а а р ф а — в давньогрецькій *міфології* *арфа*, що звучить від легкого подуву вітру.

ЕО́Н (від грец. αἰών — *ера, епоха*) — найбільший підрозділ геологічної історії Землі, що об'єднує кілька ер. Виділяють два Е.: докембрійський, або криптозойський (див. *Докембрій*), і фанерозойський (див. *Фанерозой*).

ЕО́С (грец. Ἕως) — 1) У давньогрецькій *міфології* богиня ранкової зорі, світанку, сестра Сонця й Місяця, мати всіх вітрів і безлічі зірок; у давньоримській міфології — *Аврора*. 2) У *поезії* — ранкова зоря.

ЕПАТА́Ж (франц. épatage) — скандальна витівка; поведінка, спрямована на свідоме порушення загальноприйнятих правил і *норм*.

ЕПАТУВА́ТИ (франц. épater) — вражати, дивувати незвичайною поведінкою, порушенням загальноприйнятих *норм* і правил.

ЕПІ... (грец. ἐπι...) — *префікс*, що означає перебування над чимось або на чомусь, рух проти чогось чи до чогось, супроводження, додавання, надмірність, наступність, послідовність, причинність, напр.: *епігенез, епізоотія*.

ЕПІГЕНЕ́З (від *епі...* і *...генез*) — 1) Уявлення про зародковий розвиток *організмів* як про *процес*, який відбувається шляхом послідовних перетворень. 2) Уявлення про розвиток особистості від народження до старості як про безперервний процес, що складається з низки етапів, у яких розвиток залежить від прийняття альтернативних рішень.

ЕПІГО́Н (від грец. ἐπίγονος — нащадок) — послідовник якого-небудь наукового, політичного чи мистецького напряму, який у нових умовах механічно відтворює застарілі *ідеї* або мистецькі прийоми й засоби своїх попередників.

ЕПІГРА́МА (від грец. ἐπίγραμμα — напис) — 1) У давніх греків — напис на пам'ятнику, будинку тощо з поясненням значення предмета.

2) Короткий вірш сатиричного змісту, здебільшого спрямований проти кого-небудь.

ЕПІ́ГРАФ (від грец. ἐπιγραφή — заголовок, напис) — 1) У стародавніх греків — напис на пам'ятнику. 2) *Цитата*, *афоризм* тощо, вміщені перед *текстом* твору або його розділами для відбиття основної *ідеї* твору.

ЕПІГРА́ФІКА (від грец. ἐπιγράφω — надписую) — допоміжна історична та філологічна *дисципліна*, що вивчає стародавні написи, вирізьблені на твердих матеріалах (камінь, *метал* тощо).

ЕПІДЕМІОЛО́ГІЯ (від *епідемія* і *...логія*) — наука, що вивчає причини виникнення й закономірності поширення *епідемій*, а також розробляє *методи* боротьби з ними.

ЕПІДЕ́МІЯ (грец. ἐπιδημία, від ἐπίδημος — поширений в народі) — масове поширення інфекційної хвороби в певній місцевості (пор. *пандемія*, *ендемія*).

ЕПІДЕ́РМІС (від *епі...* і грец. δέρμα — шкіра) — 1) Зовнішній шар шкіри у людини й тварин, що складається з багатошарового плоского *епітелію*, поверхневі клітини якого роговіють. 2) У рослин — покривна тканина листків, молодих стебел, частин квітки; складається з одного шару живих клітин. Інша назва — е п і д е р м а.

ЕПІДІАСКО́П (від *епі...* і *діаскоп*) — оптичний прилад для проектування на екрані прозорих малюнків (*діапозитивів*) і непрозорих зображень, напр. *репродукцій*.

ЕПІЗОО́ТІЯ (від *епі...* й грец. ζῷον — тварина) — поширення інфекційної хвороби тварин на значній *території* (пор. *панзоотія*, *ензоотія*).

ЕПІКА (грец. ἐπικός — *епічний*, від ἔπος — слово, розповідь) — різні епічні твори, епічна *поезія*.

ЕПІКРИ́З (від грец. ἐπίκρισις — визначення, висновок) — заключна частина історії хвороби, що містить обґрунтування *діагнозу* захворювання, опис лікування, медичний *прогноз* та лікувально-профілактичні *рекомендації* (пор. *анамнез*).

ЕПІКУРЕ́ЄЦЬ — 1) Послідовник *епікуреїзму*. 2) Переносно — людина, що над усе цінує насолоду життям.

ЕПІКУРЕЇЗМ — 1) Філософсько-етичне вчення, яке виходить з атомістичних і особливо з етичних ідей давньогрецького *філософа* Епікура (341—270 до н. е.). За Е., найвище благо — розумна насолода радощами життя. 2) Світогляд, що виник на ґрунті перекрученого тлумачення вчення Епікура як прагнення лише до чуттєвих насолод. 3) Переносно — схильність до чуттєвих насолод.

ЕПІЛЕ́ПСІЯ (грец. ἐπιληψία, від ἐπιλαμβάνω — нападаю, схоплюю) — *хронічна* психічна хвороба людини, що характеризується *періодичними* нападами із загальними судомами і втратою свідомості. Інша назва — п а д у ч а х в о р о б а.

ЕПІЛО́Г (грец. ἐπίλογος — висновок, післямова) — заключна частина п'єси, повісті, роману, в якій коротко розповідається про дальшу долю *героїв* твору, викладаються *філософські* погляди *автора* тощо.

ЕПІЛЯ́ЦІЯ (від лат. ex — з і pilus — волосся) — *процедура* видалення волосся з лікувальною чи косметичною метою. Див. також *Депіляція*.

ЕПІСТОЛЯ́РНИЙ (від грец. ἐπιστολή — лист, послання) — 1) Який стосується літературних творів у *формі* листів, послань. 2) Який стосується приватного листування.

ЕПІТАЛА́МА (від грец. ἐπιθαλάμιος — шлюбний) — пісня або вірш, що виконувалися під час весільних обрядів (пор. *гіменей*).

ЕПІТА́ФІЯ (грец. ἐπιτάφιος, від ἐπί — над і τάφος — могила) — 1) Надгробний напис. 2) Вірш, написаний з приводу чиєї-небудь смерті.

ЕПІТЕ́ЛІЙ (від *епі...* і грец. θηλή — сосок) — 1) Тканина тварин і людини, що складається з щільно розміщених видовжених клітин. Виконує *функції* захисту, виділення й всисання. 2) Тонкостінні клітини, що вистилають переважно внутрішні порожнини рослин.

ЕПІ́ТЕТ (від грец. ἐπίθετον — прикладка, прізвисько) — художнє означення, що підкреслює характерну рису, визначальну якість явища, предмета, поняття, дії. Один з основних *тропів* мови.

ЕПІ́ФОРА (грец. ἐπιφορά — перенесення, повторення) — стилістична *фігура*; повторення в кінці віршованих рядків, *фрази* однакових слів, виразів чи звукосполучень з метою посилення виразності та мелодійності мови (пор. *анафора*).

ЕПІЦЕ́НТР (від *епі...* і *центр*) — 1) Місце на земній поверхні безпосередньо над вогнищем землетрусу (*гіпоцентром*). 2) Місце на земній поверхні безпосередньо над вогнищем підземного або під вогнищем повітряного ядерного вибуху. 3) Переносно — місце особливо сильного вияву будь-чого.

ЕПІ́ЧНИЙ (грец. ἐπικός) — 1) Властивий *епосові*, розповідний; сповнений героїзму. 2) Переносно — велично спокійний, безсторонній.

ЕПОЛЕ́ТИ (франц. épaulettes, зменш. від épaule — плече) — вузькі, заокруглені на кінці, часто з торочками, погони, де розміщуються знаки розрізнення. Належність парадної *форми* офіцерів, генералів, адміралів в *арміях* і *флотах* багатьох країн.

ЕПОПЕ́Я (грец. ἐποποιΐα, від ἔπος — розповідь і ποιέω — творю) — 1) Художній твір, у якому широко й різнобічно зображено великі історичні події, поставлено *проблеми* загальнонародного значення. 2) Переносно — ряд подій, пов'язаних з героїчними подвигами.

ЕПОС (від грец. ἔπος — слово, розповідь) — 1) Героїчні народні пісні, думи, поеми, оповіді. 2) Оповідний рід художньої літератури. Жанри Е. — *епопея*, роман, а також середні й малі *епічні* жанри — повість, оповідання, *нарис*.

ЕПО́ХА (від грец. ἐποχή — зупинка, затримка) — 1) Тривалий *період* часу, ознакою якого є визначні події або *процеси* в природі, суспільстві, науці, мистецтві. 2) Підрозділ геологічного періоду.

ЕРА (лат. aera) — 1) *Система* літочислення. 2) Великий *історичний період*, докорінно відмінний від інших. 3) Один з найбільших відрізків часу в *хронології* геологічної історії Землі.

ЕРА́ТО (грец. 'Ερατώ) — в давньогрецькій *міфології* одна з 9 *муз*, покровителька ліричної *поезії*.

ЕРБІЙ — хімічний *елемент*, *символ* Er, ат. н. 68; блискучий *метал*, належить до *лантаноїдів*. Застосовують для виробництва деяких сплавів, скла тощо. Від назви селища Іттербю у Швеції.

ЕРГ (від грец. ἔργον — робота) — одиниця роботи або *енергії* в СГС *системі* одиниць. 1 Е. — робота сили в 1 *дину* на шляху в 1 см. 1 Е. дорівнює 10^{-7} Дж.

ЕРГОГРА́ФІЯ (від грец. ἔργον — робота і *...графія*) — *метод* графічної *реєстрації* роботи м'язів людини.

ЕРГОНО́МІКА (від грец. ἔργον — робота і νόμος — закон) — наука, що вивчає допустимі *фізичні*, нервові та психічні навантаження на людину в *процесі* праці, *проблеми оптимального* пристосування навколишніх умов виробництва для ефективної праці.

ЕРДЕЛЬТЕР'Є́Р — порода службових собак, виведена в Англії в долині річки Ери, а також собака цієї породи.

ЕРЕ́Б (грец. Ἔρεβος) — 1) У давньогрецькій *міфології персоніфікація* мороку — син *Хаосу*, брат Ночі. 2) Найпохмуріша частина підземного царства; пекло.

ЕРЕ́КТОР (англ. erector, від лат. erigo — ставлю прямо, підіймаю, напружую) — пересувний пристрій для встановлення *тюбінгів* або *блоків* [1] при спорудженні *тунелів* і *шахт*.

ЕРЕ́КЦІЯ (від лат. erectio — випрямлення, набрякання) — 1) Збільшення об'єму чоловічого статевого члена; настає в результаті наповнення кров'ю порожнин (печеристих тіл) при статевому збудженні. 2) Випрямлення якої-небудь частини тіла, напр. тулуба.

ЕРЗА́Ц (від нім. Ersatz — заміна) — неякісний замінник, *сурогат*.

ЕРИ́НІЇ (грец. 'Ερινύες) — у давньогрецькій *міфології* богині прокляття, кари й помсти. У римлян — *фурії*.

ЕРИ́СТИКА (грец. ἐριστική, від ἐρίζω — сперечаюся) — мистецтво вести *дискусію*, *полеміку*.

ЕРИТЕ́МА (грец. ἐρύθημα — червоність) — почервоніння шкіри під впливом різних подразнень — *механічних*, хімічних, *фізичних* тощо.

ЕРИТРОЦИ́ТИ (від грец. ἐρυθρός — червоний і *...цити*) — одна з *форм* клітин крові; містять *гемоглобін*, виконують головну роль у газообміні *організму* (перенесення кисню і вуглекислоти). Інші назви — червоні кров'яні тільця, червонокрівці.

ЕРКЕР (нім. Erker) — напівкруглий, прямокутний або гранчастий засклений виступ у зовнішній стіні будинку, закритий напівбалкон.

ЕРМІТА́Ж (франц. ermitage, букв. — келія, від ermite — пустельник) — 1) Заміський будинок, парковий *павільйон*. 2) Назва відомого музею мистецтва в Санкт-Петербурзі, заснованого в Росії у 1764 р.

ЕРОГЕ́ННІ зони (від грец. ἔρως — кохання і *...генний*) — 1) Частини людського тіла, подразнення яких *стимулює* статеве збудження. 2) У *психоаналізі* — частини тіла, що займають провідне місце в розвитку та функціонуванні *сексуального інстинкту*.

ЕРО́ЗІЯ (лат. erosio — роз'їдання) — 1) *Процес* руйнування ґрунту або гірських порід. 2) Руйнування *металу*, поверхні металевих виробів під впливом *механічних* чинників, *електричних* розрядів тощо. 3) Порушення цілості епітеліального (див. *Епітелій*) шару шкіри або слизових оболонок.

ЕРОС, ЕРО́Т [грец. Ἔρως (Ἔρωτος)] — у давньогрецькій *міфології* бог кохання, у давньоримській — *Амур, Купідон*.

ЕРО́ТИКА (від грец. ἐρωτικά — любовні начала) — 1) Почуттєвість, хтивість, підвищений інтерес до *проблем* статі. 2) Зображення оголеного тіла, статевих стосунків у літературі й мистецтві; твори, що містять таке зображення.

ЕРОТОМА́НІЯ [від грец. ἔρως (ἔρωτος) — любов і *...манія*] — хворобливо підвищена статева збудливість, психічний розлад на еротичному ґрунті.

ЕРСТЕ́Д — одиниця напруженості *магнітного* поля в СГС *системі* одиниць; позначається Е. 1 Е дорівнює 79,58 А/м у Міжнародній системі одиниць (SI). Від прізвища датського фізика Г.-К. Ерстеда (1777—1851).

ЕРУДИ́ЦІЯ (лат. eruditio — освіченість, вченість, від erudio — освічую) — глибокі знання в певній галузі науки чи в багатьох галузях, широка обізнаність, начитаність, *енциклопедизм*.

ЕСЕ́ (франц. essai, букв. — спроба) — жанр *критики*, *публіцистики* — короткі *нариси*, які відзначаються невимушеністю *форми* і містять особисті роздуми, що не претендують на вичерпне розкриття теми.

ЕСЕ́НЦІЯ (від лат. essentia — суть) — 1) Леткі *ефірні* олії, добуті *дистиляцією* з рослин. 2) Міцний розчин, витяжка якої-небудь речовини, напр. оцтова е.

ЕСКА́ДРА (франц. escadre) — 1) Оперативно-*тактичне* з'єднання надводних військових кораблів різних класів. 2) З'єднання військово-повітряних сил у деяких іноземних *арміях*.

ЕСКАДРИ́ЛЬЯ (франц. escadrille, зменш. від escadre — *ескадра*) — *тактичний* підрозділ військово-повітряних сил, що складається з кількох ланок або загонів військових літаків.

ЕСКАДРО́Н (франц. escadron) — підрозділ у *кавалерії*.

ЕСКАЛА́ДА (франц. escalade, від лат. scalae — драбина) — оволодіння муром фортеці за допомогою штурмових драбин.

ЕСКАЛА́ТОР (англ. escalator, від франц. escalader — підійматися) — похилий *конвеєр* у вигляді рухомих сходів. Використовується в метро для підйому та спуску пасажирів.

ЕСКАЛА́ЦІЯ (від англ. escalation, букв. — піднімання сходами) — поступове розширення, посилення, збільшення, загострення, напр.: е. *кризи*, е. *конфлікту*.

ЕСКАЛО́П (франц. escalope) — страва з телятини, свинини або баранини (смажені тонкі шматочки корейки).

ЕСКАПА́ДА (франц. escapade — витівка; таємна втеча) — *екстравагантна* витівка; ворожий випад.

ЕСКВА́ЙР (англ. esquire, від лат. squtarius — щитоносець) — 1) У феодальній Англії зброєносець лицаря, пізніше — одне з нижчих дворянських звань. 2) У США та Великій Британії почесний *титул*, що його присвоюють *мерам*, мировим суддям, вищому розряду *адвокатури* і старшим урядовцям, а також особа, яка має цей титул. Інша назва — с к в а й р.

ЕСКІ́З (франц. esquisse, від грец. σχέδιον — імпровізований вірш) — попередній начерк креслення, картини тощо.

ЕСКО́РТ (франц. escorte, від італ. scorta — супровід, охорона) — військовий *конвой*, охорона, супровід.

ЕСКУ́ДО (португ., ісп. escudo, букв. — герб, щит) — грошова одиниця Португалії та Чилі.

ЕСКУЛА́П (лат. Aesculapius) — латинська назва давньогрецького бога лікування *Асклепія*, *культ* якого був перенесений у Рим. Переносно (найчастіше іронічно) — лікар, медик.

ЕСПА́ДА (ісп. espada, букв. — шпага) — те саме, що й *матадор*.

ЕСПАДРО́Н (франц. espadon) — ко́люча й рубаюча зброя з трохи вигнутим або прямим клинком. Застосовують у *фехтуванні*.

ЕСПА́НДЕР (англ. expander, від лат. expando — розтягую) — спортивний прилад для розвитку м'язів. Складається з ручок, з'єднаних гумовими джгутами чи пружинами, може мати вигляд кільця з жорсткої гуми.

ЕСПАНЬЙО́ЛКА (франц. espagnol — іспанський) — коротенька гостра борідка.

ЕСПЕРА́НТО (есп. esperanto — той, хто сподівається) — міжнародна штучна мова, яку створив у 1887 р. польський лікар Л. Заменгоф.

ЕСПЛАНА́ДА (франц. esplanade — майдан, відкрите місце) — 1) Незабудований простір між мурами фортець або міськими мурами та найближчими будовами, що служив оборонним цілям. 2) Площа перед великим будинком. 3) Широка вулиця з *алеями* посередині.

ЕСТАКА́ДА (франц. estacade, від прованс. estaca — паля, балка) — споруда (поміст на палях) для залізничного або іншого шляху, прокладеного над землею, іноді над поверхнею води.

ЕСТА́МП (франц. estampe, від estamper — відтискувати, карбувати) — твір *графіки*, відбиток з *форми*, виготовленої за участю *автора*, на папері, шовку та інших матеріалах. Види Е. — *гравюра*, *офорт*, *літографія*.

ЕСТАФЕ́ТА (франц. estafette, з італ. stafetta, зменш. від staffa — стремено) — 1) Термінове повідомлення, пакет, що його передавали гінцями, переважно кінними, які змінювали один одного. 2) Вид командних спортивних змагань на швидкість (з бігу, на лижах, *велосипедах* та ін.) із зміною учасників і передаванням палички або іншого умовного предмета — естафети. 3) Переносно — *традиція*, яку приймають від старшого покоління або попередників.

ЕСТЕ́Т (від грец. αἰσθητής — який відчуває) — 1) Особа, яка цінує в мистецтві зовнішні *форми*. 2) Прихильник, шанувальник прекрасного, витонченого.

ЕСТЕ́ТИКА (від грец. αἰσθητικός — чуттєво сприйманий) — 1) *Філософська* наука про прекрасне та його роль у житті суспільства, про загальні закони художнього пізнання дійсності й розвитку мистецтва. 2) *Система* чиїх-небудь поглядів на мистецтво. 3) Краса, художність.

ЕСТРАГО́Н (франц. estragon) — вид багаторічних трав'янистих рослин роду полин родини складноцвітих. У природі зустрічається в Європі й Азії. Вирощують як пряну рослину. Інша назва — т а р х у н.

ЕСТРА́ДА (франц. estrade, від ісп. estrado — поміст, з лат. stratum — настил, поміст) — 1) Постійний чи тимчасовий критий або відкритий поміст, піднятий над рівнем землі або підлоги, для виступів акторів або мистецьких колективів. 2) Концертно-видовищні виступи, т. зв. малі *форми* мистецтва.

ЕСТРОГЕ́НИ (від грец. οἶστρος — пристрасть, лють і *ген*) — 1) Жіночі статеві *гормони*. 2) *Органічні* сполуки, *препарати*, до складу яких входять жіночі статеві гормони або їхні хімічні *аналоги*.

ЕСТУА́РІЙ (лат. aestuarium) — широке воронкоподібне гирло річки, яка впадає в *океан* або море.

ЕСХАТОЛО́ГІЯ (від грец. ἔσχατος — останній, крайній і *...логія*) — релігійне вчення про кінцеву долю людства і Всесвіту.

ЕТАЛО́Н (франц. étalon, від étaler — виставляти, показувати) — 1) Зразкова міра або вимірювальний прилад, призначені для зберігання і відтворення гранично точних одиниць вимірювання. 2) Переносно — зразок, мірило, напр. е. краси.

ЕТА́Н (від грец. αἰθήρ — *ефір*, гірське повітря) — *органічна* сполука, безбарвний горючий газ. Застосовують для *синтезу спиртів*, *синтетичного каучуку* тощо.

ЕТИКА (лат. ethica, від грец. ἦθος — звичай) — 1) Наука, що вивчає *мораль*. 2) *Норми* поведінки, сукупність моральних правил певної *соціальної* групи.

ЕТИКЕ́Т (франц. étiquette, від флам. steeken — встромляти) — установлені *норми* поведінки, правила чемності у дипломатичних колах, у товаристві.

ЕТИ́Л (від грец. αἰθήρ — гірське повітря і ὕλη — *матерія*) — 1) Одновалентний *радикал* (4) *органічної* сполуки *етану*. 2) Е. б р о м и с т и й — органічна сполука, безбарвна рідина з *ефірним* запахом. Застосовують в органічному *синтезі*.

ЕТИЛЕ́Н (від *етил*) — *органічна* сполука, безбарвний горючий газ. Застосовують для одержання *поліетилену* та інших органічних речовин.

ЕТИМОЛО́ГІЯ (грец. ἐτυμολογία, від ἔτυμον — істина і *...логія*) — 1) Розділ мовознавства, що вивчає походження слів. 2) Походження, первісна *форма*, вихідне значення слова, що визначаються при зіставленні його зі спорідненими словами тієї самої або іншої мови.

ЕТІОЛО́ГІЯ (від грец. αἰτία — причина і *...логія*) — 1) Розділ *медицини*, що вивчає причини та умови виникнення хвороб. 2) Причина виникнення захворювання, *патологічного* стану.

ЕТНІ́ЧНИЙ (від грец. ἐθνικός — народний) — який стосується або належить до якогось народу, його культури, *традицій*.

ЕТНОГЕНЕ́З (від грец. ἔθνος — народ і *...генез*) — походження народів.

ЕТНОГРА́ФІЯ (від грец. ἔθνος — народ і *...графія*) — галузь історичної науки, яка вивчає культуру і побут народів світу, їх походження, розселення та культурно-побутові взаємозв'язки.

ЕТНОНІ́МІКА (від грец. ἔθνος — народ і ὄνυμα — ім'я, назва) — розділ *ономастики*, який вивчає назви племен, народностей і народів.

ЕТНОПСИХОЛО́ГІЯ (від грец. ἔθνος — народ і *психологія*) — розділ *соціальної психології*, що вивчає особливості психічного складу та поведінки, зумовлені національною належністю та *етнічною* спільністю.

ЕТОГРА́МА (від грец. ἦθος — звичай і *...грама*) — систематизований опис поведінки тварин, зокрема рухів, *міміки*, що виконують роль мови у окремого виду тварин.

ЕТОЛО́ГІЯ (від грец. ἦθος — звичай і *...логія*) — розділ *біології*, що вивчає особливості поведінки тварин у природних умовах.

ЕТУА́ЛЬ (від франц. étoile — зірка) — модна співачка, артистка в театрі легкого, розважального жанру.

ЕТЮ́Д (франц. étude, від лат. studium — старанність, заняття) — 1) В образотворчому мистецтві — первісний допоміжний малюнок, виконаний з *натури*, для майбутнього твору. 2) Музична п'єса віртуозного характеру, зокрема, виконується для опанування музичним мистецтвом. 3) Імпровізаційна вправа, що складається зі сценічних дій, для розвитку і вдосконалення акторської майстерності. 4) Літературний, науковий або *філософський нарис*. 5) У грі в *шахи* (шашки) — вправа з невеликою кількістю *фігур*, шашок у певній *позиції*; кількість ходів не визначається.

ЕФЕ́КТ (лат. effectus — виконання, дія, від efficio — дію, виконую) — 1) Результат, наслідок яких-небудь причин, заходів, дій. 2) Сильне враження, спричинене ким-небудь або чим-небудь. 3) Засіб, що має на меті справити враження, викликати здивування. 4) *Фізичне* явище.

ЕФЕ́КТОРИ (від лат. effectus — дія) — *органи*, що забезпечують своєю діяльністю *реакції організму* на зовнішні та внутрішні подразнення (м'язи, залози тощо).

ЕФЕМЕ́РИ (від грец. ἐφήμερος — одноденний, короткочасний) — однорічні рослини місцевостей сухого клімату, вегетаційний (див. *Вегетація*) *період* яких триває до кількох тижнів.

ЕФЕМЕ́РНИЙ (від грец. ἐφημέριος — одноденний, короткочасний) — 1) Недовговічний, швидкоплинний. 2) Уявний, нереальний.

ЕФЕ́НДІ (тур. efendi, від грец. αὐθέντης — володар) — одна з *форм* ввічливого звертання до чоловіка в Туреччині.
ЕФЕ́С (нім. Gefäß) — держак холодної бойової або спортивної зброї, переважно із захисним пристосуванням.
ЕФІ́Р (грец. αἰθήρ) — 1) За уявленням давніх греків, сонцесяйний верхній шар повітря, де перебувають боги. 2) За *гіпотезою* фізиків 18—19 ст., гадане середовище, яке нібито заповнювало проміжки між частинками і весь світовий простір. Існуванням Е. прагнули пояснити поширення світла тощо. 3) Середовище, в якому поширюються радіо- і телехвилі. 4) Безбарвна летка *органічна* сполука з різким запахом, що використовується в *медицині, парфумерії, техніці.*
ЕФІ́РНИЙ — 1) Який належить до *ефіру*, містить ефір. 2) Леткий. 3) Переносно — безтілесний, неземний.
ЕХІНОКО́К (від грец. ἐχῖνος — їжак і *коки*) — вид стьожкових червів, що паразитують у кишечнику собаки, вовка, шакала, кішки, а в личинковій *стадії* — у печінці травоїдних тварин і людини.
ЕХО (грец. Ἠχώ) — у давньогрецькій *міфології німфа*, покарана *Герою* за надмірну балакучість тим, що втратила здатність говорити і лише повторювала закінчення чужих слів.
ЕХОЛОКА́ЦІЯ (від грец. ἠχώ — шум, звук і *локація*) — *орієнтація* у просторі за допомогою відбитого звуку чи *ультразвуку.*
ЕХОПРА́КСІЯ (від грец. ἠχώ — шум, звук і πρᾶξις — дія) — *автоматичне* повторювання чужих рухів та дій при деяких психічних захворюваннях.
ЕШАФО́Т (франц. échafaud) — поміст, на якому здійснювалася прилюдна страта.
ЕШЕЛО́Н (франц. échelon, букв. — сходи) — 1) Частина бойового порядку військ. 2) Частина загальної колони військ, що рухається на певній віддалі від іншої колони. 3) Залізничний поїзд або автоколона спеціального призначення. 4) Висота, визначена для безпеки польоту літаків на повітряних *трасах.* 5) Переносно — певний рівень адміністративно-управлінського *апарату.*
ЕЯКУЛЯ́ЦІЯ (лат. ejaculatio, від ejaculo — вивергаю) — випорскування *сперми* з чоловічого статевого *апарата.* Інша назва — с і м' я в и п о р с к у в а н н я.

Є

Є́ВА (від давньоєвр. Хавва — джерело життя) — за *Біблією*, перша жінка на Землі, дружина *Адама*, праматір людства.
ЄВА́НГЕЛІЄ (від грец. εὐαγγέλιον — добра звістка) — 1) Ранньохристиянські твори, що оповідають про земне життя Ісуса *Христа.* 2) Частина *Біблії* (Нового завіту), що містить чотири канонічні Є., яка є основою християнської *релігії.*

ЄВАНГЕЛІ́СТ (грец. εὐαγγελιστής) — 1) Кожен з чотирьох визнаних християнською церквою укладачів ранньохристиянських творів — *Євангелій*. 2) Член близької до *баптистів секти* євангелістів (євангельських християн).

ЄВГЕ́НІКА (від грец. εὖ — добре і γένος — рід) — напрям у *генетиці*, що досліджує шляхи і *методи активного* впливу на *еволюцію* людини.

Є́ВНУХ (грец. εὐνοῦχος — охоронець ложа) — кастрований наглядач за *гаремом* у *мусульман*.

Є́ВРО — грошова одиниця країн Європейського Союзу, запроваджена з 1998 р.

ЄВРО... — у складних словах вказує на приналежність до Європи, напр.: *євровалюти, євродолари*.

ЄВРОБО́НДИ (від *євро...* і англ. bonds — *облігації*) — різновид цінних паперів у вигляді купонних облігацій, які випускає *емітент* з метою отримання довгострокової позички на ринку Європи.

ЄВРОВАЛЮ́ТИ (від *євро...* і *валюта*) — національні валюти європейських або інших країн, що знаходяться на рахунках іноземних *банків* за межами країн їхньої *емісії* і використовуються для розрахунково-кредитних *операцій*, напр., *долари* США на банківських рахунках Франції або Італії називають *євродоларами*. Є. обертаються виключно у безготівковій *формі*.

ЄВРОДО́ЛАРИ (від *євро...* і *долари*) — тимчасово вільні кошти в доларах США, які розміщені організаціями й особами в європейських *банках* і використовуються цими банками для надання *кредитів*.

ЄВРОКА́РД (англ. eurocard) — міжнародна *кредитна картка* з правом користування у країнах — членах європейської *системи* банківських карток.

ЄВРОНО́ТИ (англ. euronotes) — середньострокові цінні папери, які випускають *терміном* на 3—6 місяців за ставкою, що змінюється у відповідності до ставки Лондонського міжбанківського ринку.

ЄВРО́ПІЙ — хімічний *елемент, символ* Eu, ат. н. 63; рідкісноземельний *метал*, належить до *лантаноїдів*. Від назви континенту Європа.

Є́ГЕР (від нім. Jäger — мисливець) — 1) Солдат особливих стрілецьких (єгерських) частин у ряді *армій*. 2) Спеціаліст-мисливець, який керує полюванням, доглядає тварин у заповідниках.

ЄГОВІ́СТИ — члени однієї з *сект* у *християнстві*, яка заперечує триєдність Бога й визнає єдиним Богом Ягве (перекручене — Єгова, звідки й назва). Є. заперечують віру в рай, пекло.

ЄЗУЇ́ТИ (від лат. Jesus — Ісус) — 1) Члени католицького чернечого *ордену* "Товариство Ісуса", заснованого в 1534 р. Ігнацієм Лайолою для зміцнення папської влади і боротьби проти *Реформації*. 2) Переносно єзуїт — підступна, лицемірна людина.

ЄПА́РХІЯ (грец. ἐπαρχία — володарювання) — церковно-адміністративний округ у християнській церкві на чолі з єпархіальним *архієреєм* (*митрополитом, архієпископом, єпископом*).

ЄПІ́СКОП (грец. ἐπίσκοπος, букв. — наглядач, охоронець) — вищий духовний чин у християнській церкві, а також особа, яка має цей чин (пор. *архієрей*).
Є́РЕСЬ (від грец. αἵρεσις — особливе віровчення) — 1) Релігійне вчення, що заперечує *догмати* та організаційні *форми* панівної церкви. 2) Переносно — відступ від загальноприйнятих поглядів, правил, положень тощо; інколи — те, що позбавлене здорового глузду, дурниця.
ЄРЕТИ́К (грец. αἱρετικός) — 1) У *християнстві* — людина, що відступила від *догм* панівної церкви, послідовник *єресі*. 2) Переносно — людина, що відступає від загальноприйнятих поглядів, правил, положень тощо.
ЄФРЕ́ЙТОР (нім. Gefreite) — перше військове звання, яке присвоюється рядовому.

Ж

ЖАБО́ (франц. jabot, букв. — воло) — оздоблення з мережив або легкої тканини біля горловини на блузці чи сукні, а також на чоловічій сорочці.
ЖАКО́Б — поширений у 18—19 ст. *стиль* меблів із червоного дерева з накладними бронзовими або латунними прикрасами. Від прізвища французьких майстрів художніх меблів.
ЖАЛЮЗІ́ (франц. jalousie, букв. — заздрість) — віконні штори з вузьких пластин на шнурах, повертаючи які, можна регулювати світловий та повітряний потік.
ЖАРГО́Н (франц. jargon, від галло-романського gargone — базікання) — 1) *Соціальний діалект*; відрізняється від літературної мови специфічною *лексикою* і вимовою, браком власної фонетичної й граматичної *систем*. 2) Те саме, що й *арго*.
ЖАРДИНЬЄ́РКА (франц. jardinière, від jardin — сад) — підставка або етажерка для кімнатних рослин.
ЖЕЛАТИ́Н (франц. gélatine, від лат. gelatus — замерзлий, застиглий) — суміш білкових речовин тваринного походження. Застосовують у харчовій промисловості, *медицині*, *фотографії* тощо.
ЖЕЛЕ́ (від франц. gelée — мороз, холодець) — 1) Солодка драглиста страва з соків овочів або фруктів, молока тощо, заправлених *желатином*. 2) Консерви, зварені з багатих на *пектини* фруктів і ягід з цукром. 3) Холодець з риби або м'яса.
ЖЕНЬШЕ́НЬ (кит. — корінь життя, букв. — людина-корінь) — вид трав'янистих рослин родини аралієвих. Лікарські *препарати* з Ж. застосовують як тонізуючий і загальнозміцнюючий засіб.

ЖИ́ГА, ДЖИ́ГА (англ. jig) — 1) Середньовічний смичковий музичний *інструмент*. 2) Старовинний англійський парний танець кельтського походження, пізніше — салонний.
ЖИКЛЕ́Р (франц. gicleur, від gicler — бризнути) — деталь з отвором точного розміру, а також сам отвір, призначений для пропускання дозованої кількості рідкого палива чи повітря.
ЖИРАНДО́ЛЬ (франц. girandole) — 1) Настінний фігурний свічник для кількох свічок. 2) Кількаструминний фонтан. 3) Жіноча прикраса з *діамантів*.
ЖИРА́НТ [нім. Girant, від італ. girante, з girare (una somma) — переказати (суму)] — особа, яка робить на звороті *векселя* або *чека* передавальний напис (пор. *індосант*).
ЖИРА́Т (нім. Girat, від італ. giratario) — особа, на яку *жирант* переводить *вексель* або *чек*.
ЖИ́РО [від італ. giro — оборот, переказ (векселя)] — 1) Вид безготівкових розрахунків. 2) Передавальний напис на звороті *векселів, чеків* або інших кредитних засобів.
ЖИРОБА́НК (від *жиро* і *банк*) — банк, який здійснює безготівкові розрахунки між своїми *клієнтами*.
ЖИРО́НДА (франц. Gironde) — 1) Політична *партія* (жирондисти) часів Французької буржуазної *революції* кінця 18 ст., що представляла інтереси великої торговельно-промислової *буржуазії* і перейшла на бік контрреволюції. Від назви *департаменту* Жиронда, звідки походило багато лідерів партії. 2) Переносно — партія, що схиляється до угоди з *реакцією*.
ЖИРОСИСТЕ́МА (від *жиро* і *система*) — система платежів через рахунки у поштових відділеннях у країнах Європи та в Японії.
ЖОКЕ́Й (англ. jockey) — професіональний їздець на скачках, фахівець з тренування й випробування верхових коней.
ЖОНГЛЕ́Р (франц. jongleur, від лат. joculator — жартівник) — 1) За середньовіччя мандрівний актор і музикант у романських країнах. 2) *Артист цирку*, що демонструє вміння підкидати й спритно ловити одночасно кілька предметів.
ЖУЇР (від франц. jouir — насолоджуватися) — людина, яка прагне в житті лише насолоди, гульвіса.
ЖУРІ́ (франц. jury, від лат. juro — присягаю) — 1) Група *експертів*, яка розв'язує питання про розподіл місць і вручення нагород на *конкурсах*, змаганнях, виставках тощо. 2) В Англії, Франції, США склад присяжних засідателів у суді.
ЖУРФІ́КС (франц. jour-fixe, букв. — визначений день) — прийом гостей у спеціально встановлений день тижня.

З

...ЗАВР (від грец. σαῦρος — ящірка) — у складних словах вказує на належність до викопних плазунів, напр.: *динозавр, іхтіозавр.*

ЗА́МША (польс. zamcz, від нім. sämisch Leder) — шкіра оленя, лося, вівці, вичинена жировим дубленням.

ЗАРИ́Н (нім. Zarin) — *органічна* сполука, безбарвна рідина; отруйна речовина нервово-паралітичної дії.

ЗЕВС (грец. Ζεύς) — у давньогрецькій *міфології* верховний бог, володар богів і людей. У римлян — *Юпітер.*

ЗЕНІ́Т (франц. zénith, від араб. земт, букв. — шлях, напрям) — 1) Найвища уявна точка небесної *сфери*, що знаходиться над головою спостерігача. 2) Переносно — найвищий ступінь, вершина чого-небудь.

ЗЕФІ́Р (грец. Ζέφυρος) — 1) У давніх греків теплий західний вітер. 2) *поет.* Легкий теплий вітерець. 3) Тонка бавовняна тканина. 4) Кондитерський виріб — вид пастили.

ЗИГО́ТА (від грец. ζυγωτός — з'єднаний докупи) — клітина, що утворюється внаслідок злиття чоловічої й жіночої статевих клітин (*гамет*) рослинних або тваринних *організмів.*

ЗИМОЛО́ГІЯ (від грец. ζύμη — закваска, дріжджі і *...логія*) — розділ *хімії*, що вивчає *процеси* бродіння *органічних* речовин.

ЗЛО́ТИЙ (польс. złoty — золотий) — грошова одиниця Польщі.

ЗОДІА́К [від грец. ζωδιακός (κύκλος) — коло із зображень тварин] — пояс на небесній *сфері* вздовж *екліптики*, по якому пролягає річний шлях видимого руху Сонця; включає 12 сузір'їв: Водолій, Риби, Овен, Телець, Близнята, Рак, Лев, Діва, Терези, Скорпіон, Стрілець, Козерог.

ЗОЇ́Л — несправедливий, уїдливий критик. Від прізвища грецького філолога й критика 4 ст. до н. е., відомого своїми нападками на твори Гомера.

...ЗОЙ (від грец. ζωή — життя) — у складних словах вказує на зв'язок з поняттям "життя", напр.: *мезозой, палеозой.*

ЗОЛЬ (нім. Sol — колоїдний розчин, від лат. solutio — розкладання) — *дисперсна система* з рідинним середовищем, різновид *колоїдів* (пор. *аерозолі*).

ЗО́МБІ (англ. sombi, від афр., букв. — ідол, що приносить щастя) — 1) Істота, в яку, за містичними віруваннями, може перетворитися померлий. З. сліпо кориться волі людей, що чинять на нього вплив. 2) *перен.* Людина, яка беззастережно підкоряється волі іншої людини, інших людей.

ЗОНД (від франц. sonde — бур, щуп) — 1) Медичний *інструмент*, призначений для дослідження і лікування порожнистих *органів*,

свищів та ран. 2) Пристрій для вивчення глибоких шарів гірських порід із забором їхніх зразків. 3) Повітряна куля із самозаписувальним приладом для *реєстрації метеорологічних* даних верхніх шарів *атмосфери*.

ЗОО... (від грец. ζῷον — тварина, жива істота) — у складних словах означає відношення до тваринного світу, напр.: *зоотехніка*, *зоофілія*.

ЗООЛО́ГІЯ (від *зоо...* і *...логія*) — наука про тваринний світ.

ЗООМОРФІ́ЗМ (від *зоо...* і *...морфізм*) — у давніх *релігіях* зображення богів у образі тварин.

ЗООНО́ЗИ (від *зоо...* і *...ноз*) — інфекційні хвороби тварин, на які можуть хворіти й люди, заражаючись від тварин (чума, сказ, *бруцельоз*, сап тощо).

ЗООПСИХОЛО́ГІЯ (від *зоо..* і *психологія*) — галузь психології, що вивчає *психіку* тварин. Інша назва — п с и х о л о г і я т в а р и н.

ЗООТЕ́ХНІЯ (від *зоо...* і грец. τέχνη — майстерність, фах) — наука про розведення, утримання й правильне використання сільськогосподарських тварин.

ЗООФІЛІ́Я (від *зоо...* і *...філія*) — у *психоаналізі* — любов до тварин, переважно еротична, коли *лібідо* звернене на тварин. Інша назва — с о д о м і я.

ЗООЦИ́ДИ (від *зоо...* і *...циди*) — хімічні речовини для боротьби з шкідливими хребетними тваринами, переважно гризунами.

ЗОРОАСТРИ́ЗМ — *релігія*, поширена в давнину і за середньовіччя в ряді країн Близького і Середнього Сходу. В основі З. лежить *ідея* вічної боротьби добра і зла. Від імені напівміфічного засновника пророка Заратуштри (грец. Зороастр). Інша назва — п а р с и з м.

ЗУА́В (франц. zouave, від араб. зуауа — назва одного з племен в Алжирі) — 1) Алжирський стрілець — солдат французьких колоніальних військових частин, що комплектувалися, головним чином, з жителів Алжиру. 2) Солдат або офіцер найманих стрілецьких частин в *армії* султанської Туреччини.

ЗУ́МЕР (нім. Summer, від summen — дзижчати) — *автоматичний* електромагнітний переривач *електричного* струму. Застосовують у *радіотехніці*, телефонії.

ЗУРНА́ (тур. zurna, від перс. сурна, сурнай, букв. — святкова *флейта*) — східний народний духовий музичний *інструмент типу гобоя*.

ЗЮЙД (гол. zuiden) — 1) Міжнародне позначення півдня. 2) Південний вітер.

ЗЮЙД-ВЕ́СТ (гол. zuid-west) — 1) Міжнародне позначення південного заходу. 2) Південно-західний вітер.

ЗЮЙД-ÓСТ (гол. zuid-ost) — 1) Міжнародне позначення південного сходу. 2) Південно-східний вітер.

І

...ІАТРІЯ (від грец. ἰατρεία — лікування) — у складних словах означає певну галузь *медицини*, напр.: *геріатрія*, *педіатрія*.

ІБІС (грец. ἶβις, з єгип.) — птах ряду лелекоподібних. Поширений в болотистих місцевостях тропічного і частково помірного поясів. Вважався священним у стародавніх єгиптян.

ІБН (араб. — син) — частка, що ставиться в прізвищах для позначення батьківського або родового імені в народів, які перебувають під впливом арабської мови й культури.

ІГЛУ (англ. igloo, з ескім.) — куполоподібне крижане житло ескімосів.

ІГНІТРО́Н [від лат. ignis — вогонь і (*елек*)*трон*] — ртутний випрямляч, в якому *періодичне* пропускання струму відбувається за допомогою спеціального *електрода*-запалювача.

ІГНОРУВА́ТИ (від лат. ignoro — не знаю, не помічаю) — нехтувати, не звертати уваги, навмисне не помічати.

ІГУ́МЕН (від грец. ἡγούμενος — який веде, йде попереду) — у православній церкві *титул* настоятеля або заступника настоятеля чоловічого монастиря.

ІДА́ЛЬГО див. *Гідальго*.

ІДЕАЛІ́ЗМ (франц. idéalisme, від грец. ἰδέα — *ідея*) — 1) Один з двох головних напрямів у *філософії*, який, на противагу *матеріалізмові*, визнає первинним не природу, буття, *матерію*, а дух, свідомість, ідею, відчуття. 2) Схильність до ідеалізації дійсності.

ІДЕА́ЛЬНЕ (від франц. idéal) — *суб'єктивний* образ *об'єктивної* реальності.

ІДЕА́ЛЬНИЙ (франц. idéal) — 1) Який стосується *ідеї*, діяльності мислення. 2) Уявний, не існуючий реально. 3) Досконалий, взірцевий; який відповідає ідеалу.

ІДЕНТИФІКА́ТОР (від *ідентифікація*) — те, що служить для розпізнавання предмета, знак, *символ* (напр., рядок літер — І. комп'ютерної *програми*).

ІДЕНТИФІКА́ЦІЯ (від лат. identicus — тотожний і ... *фікація*) — ототожнення, прирівняння, уподібнення.

ІДЕНТИ́ЧНІСТЬ (від лат. identicus — однаковий, тотожний) — рівнозначність, тотожність, однаковість.

ІДЕОГРА́МА (від грец. ἰδέα — образ, поняття і ...*грама*) — *фігура* або графічний знак, який передає певне поняття (*ідею*) даної мови, на відміну від літери, що відображає звук.

ІДЕОГРА́ФІЯ (від грец. ἰδέα — образ, поняття і ...*графія*) — один з *типів* письма, знаки якого (*ідеограми*) передають цілі поняття. Основні *системи* І. — давньоєгипетська, месопотамська клинописна,

китайська, американських індіанців, математичні цифри й знаки. Інша назва — і д е о г р а ф і ч н е п и с ь м о.

ІДЕОЛО́ГІЯ (від *ідея* і *...логія*) — *система* політичних, правових, етичних, художніх, *філософських*, релігійних поглядів; суспільна свідомість.

ІДЕ́Я (від грец. ἰδέα — початок, основа, уявлення) — 1) Найвища *форма* пізнання й мислення, яка не тільки відображає *об'єкт*, а й спрямована на його перетворення. 2) Думка, загальне поняття про предмет чи явище. 3) Головна, основна думка художнього, наукового або політичного твору. 4) В ідеалістичній *філософії* — духовне первоначало, що становить суть та першооснову всіх речей; "божественна думка", безособовий розум.

ІДИ́ЛІЯ (від грец. εἰδύλλιον — малюнок, пісенька) — 1) Одна з основних *форм* буколічної поезії (див. *Буколіка*). 2) Переносно — дружба, сімейне життя, що проходить без сварок, у злагоді; безтурботне буття.

ІДІОЛЕ́КТ [від грец. ἴδιος — свій, особливий і (*діа*)*лект*] — *індивідуальна* мова, мовні навички *індивіда* або групи людей.

ІДІО́МА (від грец. ἰδίωμα — особливість, самобутній зворот) — стійкий мовний зворот, що незалежно від значення слів у ньому передає єдине поняття й здебільшого дослівно іншими мовами не перекладається (пор. *фразеологізм*).

ІДІОМА́ТИКА (від *ідіома*) — 1) Сукупність ідіом будь-якої мови. 2) Розділ мовознавства, що вивчає ідіоми. Інша назва — ф р а з е о л о г і я.

ІДІОСИНКРАЗІ́Я (грец. ἰδιοσυγκρισία — самобутність, особливість, від ἴδιος — особливий, незвичайний і σύγκρασις — змішування) — 1) *мед.* Хвороблива *реакція*, що виникає у окремих людей на подразники, які звичайно не викликають подібних явищ. 2) Переносно — неприйняття яких-небудь *ідей*, огида до чого-небудь.

ІДІОТІ́Я (від грец. ἰδιοτεία — невігластво, неосвіченість) — крайній ступінь природженого або набутого в ранньому дитинстві недоумства, спричиненого недорозвитком головного мозку. Крайній ступінь *олігофренії*.

І́ДО (есп. ido — нащадок) — найвідоміший вид переробленого *есперанто*.

І́ДОЛ (від грец. εἴδωλον — зображення, образ, подоба) — 1) Статуя, що була *об'єктом культу*; предмет, який ототожнювали з божеством. 2) Переносно — об'єкт захоплення, сліпого поклоніння.

ІЄ́НА — грошова одиниця Японії, поділяється на 100 сенів.

ІЄРА́РХІЯ (грец. ἱεραρχία, від ἱερός — священний і ἀρχή — влада) — 1) Поділ на вищі й нижчі посади, чини; суворий порядок підлеглості нижчих щодо посади або чину осіб вищим. 2) Розташування частин або *елементів* цілого в порядку від вищого до нижчого.

ІЄРАТИ́ЗМ (від грец. ἱερατικός — обрядовий, священний) — зумовлені релігійно-канонічними вимогами урочиста застиглість і абстрактність зображуваних постатей, характерні, головним чином, для мистецтва давнього світу й середньовіччя.

ІЄРО́ГЛІФИ (від грец. ἱερός — священний і γλυφή — різьблене зображення) — 1) Фігурні знаки давньоєгипетського письма (4 тис. до н. е. — 3 ст. н. е.). І. називають також знаки китайської, японської та інших систем *ідеографії*. 2) Переносно — нерозбірливе, важке для прочитання письмо. 3) Т е о р і я і - ф і в — *концепція*, згідно з якою відчуття є не образами, що відбивають риси предметів, а *символами*, знаками, що не мають нічого спільного із самими предметами.

ІЗ..., ІЗО... (від грец. ἴσος — рівний, однаковий) — у складних словах означає рівність або подібність за *формою*, призначенням, напр.: ізалобари, ізотерми.

ІЗІ́ДА див. *Ісіда*.

І́ЗО... див. *Із...*

ІЗОБА́РИ (від *ізо...* і грец. βάρος — тягар, вага) — 1) Лінії, що з'єднують на географічній карті місця з однаковим атмосферним тиском. 2) *Графіки процесів*, які відбуваються при незмінному тиску. 3) Ядра *атомів* різних хімічних *елементів*, масові числа яких однакові, а порядкові номери різні.

ІЗОБА́ТИ (від *ізо...* і грец. βάθος — глибина) — *ізолінії* глибини водойм (*океанів*, морів, озер, річок).

ІЗОГАЛІ́НИ (від *ізо...* і грец. ἅλς — сіль) — *ізолінії* солоності води.

ІЗОГА́МІЯ (від *ізо...* і *...гамія*) — статевий *процес*, при якому статеві клітини, що зливаються (*гамети*), однакові за зовнішнім виглядом і відрізняються лише *фізіологічними* властивостями. І. притаманна деяким нижчим *організмам*, зокрема багатьом водоростям.

ІЗОГЛО́СА (від *ізо...* і грец. γλῶσσα — мова) — лінія на карті, якою в лінгвістичній *географії* позначають межі поширення якогось мовного явища.

ІЗОГРА́ФІЯ (від *ізо...* і *...графія*) — 1) Точне відтворення яких-небудь письмен, рукописів, почерків тощо. 2) Іконопис.

ІЗОЛІ́НІЯ (від *ізо...* і лінія) — лінія на географічних картах, *вертикальних* розрізах, *графіках*, що з'єднує точки з однаковими значеннями певної величини, напр.: тиску (*ізобари*), глибини моря (*ізобати*), *температури* (*ізотерми*) тощо.

ІЗОМЕ́РИ (від *ізо...* і *...мер*) — хімічні сполуки, однакові за складом і молекулярною *масою*, але різні за будовою, *фізичними* та хімічними властивостями.

ІЗОМЕ́РІЯ (від *ізо...* і *...мерія*) — явище, що полягає в існуванні сполук, однакових за хімічним складом і молекулярною *масою*, але різних за будовою і властивостями.

ІЗОМЕ́ТРІЯ (від *ізо...*і *...метрія*) — збереження *пропорцій органів* і частин тіла в *період* росту *організму*.

ІЗОМОРФІ́ЗМ (від *ізо...* і *...морфізм*) — загальнонаукове поняття, що характеризує тотожність *структур об'єктів* (моделей, *систем*), які порівнюються.
ІЗОМО́РФНИЙ (від *ізо...* і *...морфний*) — подібний за *структурою*.
ІЗОТЕ́РМИ (від *ізо...* і *...терми*) — *ізолінії температури* повітря, води, грунту тощо.
ІЗОТЕРМІ́ЧНИЙ (від *ізо...* і грец. θέρμη — тепло) — який має постійну *температуру*; і. п р о ц е с — *процес*, що відбувається при постійній температурі.
ІЗОТЕРМІ́Я (від *ізо...* і *...термія*) — відносна сталість *температури* тіла, що забезпечується *фізіологічними механізмами терморегуляції*; властива людині і теплокровним тваринам.
ІЗОТО́ПИ (від *ізо...* і *...топи*) — різновиди *атомів* хімічного *елемента*, *електричний* заряд ядра яких однаковий, а *маса* різна.
ІЗОТРОПІ́Я (від *ізо...* і *...тропія*) — тотожність *фізичних* властивостей речовини (теплопровідність, електропровідність, пружність тощо) в усіх напрямах. І. характерна для *аморфних* тіл, на відміну від *анізотропії*, яка властива кристалам.
ІЗОХО́РИ (від *ізо...* і грец. χώρα — простір, проміжок, місце) — *графіки процесів*, які відбуваються при сталому об'ємі.
ІЗОХРО́ННІСТЬ (від *ізо...* і грец. χρόνος — час) — рівномірність, однакова тривалість.
ІКА́Р (грец. Ἴκαρος) — 1) У давньогрецькій *міфології* син *Дедала*, який хотів перелетіти море. Він занадто наблизився до Сонця, і скріплені воском крила розпалися. І. впав у море і загинув. Вираз "політ Ікара" означає сміливе прагнення, не здійснене за браком знань. 2) Мала (*діаметр* близько кілометра) *планета*.
ІКЕБА́НА (япон.) — мистецтво складати з квітів, рослин, гілок букети, художні *композиції* за *принципами*, що склалися в Японії, а також сам такий букет, композиція.
ІКО́НА (від грец. εἰκων — зображення) — живописне (рідше *рельєфне*) зображення Бога, святих, біблійних *сюжетів*; предмет релігійного поклоніння і вшанування.
ІКОНОГРА́ФІЯ (від грец. εἰκών — зображення і *...графія*) — 1) Перелік, опис і систематизація зображень певної особи, події, *сюжету*, місцевості тощо. 2) *Система* вимог, правил для зображення певного сюжету чи особи, переважно пов'язаних з релігійною тематикою.
ІКОНОСТА́С (від грец. εἰκών — зображення і στάσις — стояння) — стінка з розміщеними на ній *іконами*, яка відокремлює частину вівтаря від центрального приміщення православного храму.
ІКОНОТЕ́КА (від грец. εἰκών — зображення і *...тека*) — *колекція*, зібрання зображень за визначеною тематикою.
ІКОСА́ЕДР (грец. εἰκοσάεδρον, від εἴκοσι — двадцять і ἕδρα — грань) — двадцятигранник; тіло, обмежене 20-ма площинами. Правильний І. обмежений 20-ма рівносторонніми трикутниками.

ІЛЮ́ВІЙ (від лат. illuvies — повінь, мул) — мінеральні й *органічні* речовини, винесені водою з верхніх шарів ґрунту в його нижню частину.
ІЛЮЗІО́Н (від франц. illusion — омана) — застаріла назва *кінематографа.*
ІЛЮ́ЗІЯ (лат. illusio, від illudo — висміюю, обманюю) — 1) Оманливе, хибне сприймання людиною дійсності. 2) Нездійсненна мрія, необґрунтована надія.
ІЛЮЗО́РНИЙ (лат. illusorius — облудний) — примарний, уявний, нездійсненний.
ІЛЮМІНА́ТОР (від лат. illuminator — освітлювач) — герметичне, переважно кругле вікно.
ІЛЮМІНА́ЦІЯ (від лат. illuminatio — освітлення) — *декоративне* різнобарвне освітлення вулиць, будинків тощо з нагоди якогось свята, урочистості.
ІЛЮСТРА́ЦІЯ (лат. illustratio, від illustro — освітлюю, пояснюю) — 1) Зображення, яке наочно пояснює або доповнює друкований *текст* (напр.: малюнок, *фотографія*, *репродукція*, карта, *схема*). 2) Наочне пояснення якихось явищ, *фактів* прикладами; наведення прикладів у статті, промові тощо.
ІМ..., ІН... (лат. im..., in...) — *префікс*, що означає заперечення, відсутність чогось або проникнення в щось, напр.: імморалізм, інадаптація.
ІМА́ГО (від лат. imago — вигляд, зображення) — кінцева *стадія індивідуального* розвитку комах, а також сама комаха на цій стадії. Для І. характерними є, зокрема, розвиток крил, *функція* розмноження.
ІМАЖИНІ́ЗМ (від франц. imaginer — уявляти, вигадувати) — літературний напрям в *поезії* початку 20 ст., який надавав найбільшого значення штучним образам — *метафорам,* побудованим на певних *суб'єктивних асоціаціях.*
ІМА́М (араб. — той, хто стоїть попереду) — 1) Духовний наставник у *мусульман.* 2) Глава мусульманської общини, правитель мусульманської теократичної (див. *Теократія*) держави, *халіф.* 3) Основоположник релігійно-юридичних напрямів у *сунізмі.* 4) Верховний правитель шиїтів (див. *Шиїзм*). 5) Духовна особа, що керує відправою у *мечеті,* головний *мулла* в мечеті.
ІМАМІ́ЗМ (від *імам*) див. *Шиїзм.*
ІМАНЕ́НТНИЙ [лат. immanens (immanentis) — властивий, притаманний чомусь] — внутрішньо притаманний предметам або явищам, який випливає з їхньої природи; і - н а ф і л о с о ф і я — суб'єктивно-ідеалістичний напрям у *філософії*, який проголошує *об'єктивний* світ *іманентним* (внутрішнім) змістом свідомості *суб'єкта.*
ІМБЕЦИ́ЛЬНІСТЬ (від лат. imbecillus — слабкий, безсилий, немічний) — психічне недорозвинення, слабоумство. Середній ступінь *олігофренії.*

ІМБИ́Р (нім. Ingbeer, від лат. zingiber, з інд. мов) — багаторічна тропічна рослина родини імбирних. Висушене кореневище І. застосовують як пряність.

ІМБІБІ́ЦІЯ (від лат. imbibo — всмоктую, вбираю в себе) — просочування тканин *організму* речовинами, розчиненими в рідині. Напр., і. жовчними *пігментами* спостерігається під час жовтяниці.

І́МІДЖ (англ. image — образ) — 1) Образ ділової людини, уявлення оточуючих про неї, часто цілеспрямовано створюване. 2) Образ *фірми*, товарів, послуг, який забезпечує становище на ринку.

ІМІТА́ЦІЯ (лат. imitatio, від imitor — наслідую) — 1) Точне відтворення, наслідування, переважно голосів, звуків. 2) Підроблення під що-небудь; виріб, що є підробкою (пор. *сурогат, ерзац*).

ІММАТРИКУЛЯ́ЦІЯ (від *ім...* і лат. matricula — список) — внесення до списків.

ІММІГРА́НТ [від лат. immigrans (immigrantis) — який вселяється] — 1) Іноземець, який оселився в якійсь країні на постійне проживання (пор. *емігрант*). 2) Тварина — представник виду, роду, сімейства та інших груп, які виникли й розвивалися на іншій *території* і зайняли дану територію значно пізніше.

ІММІГРА́ЦІЯ (від лат. immigratio, з immigro — вселяюся) — в'їзд іноземців в країну на тривале або постійне проживання.

ІММОБІЛІЗА́ЦІЯ (від лат. immobilis — нерухомий) — 1) *мед.* Забезпечення нерухомості частини тіла при переломах кісток, захворюваннях суглобів, ранах за допомогою накладання пов'язок і шин. 2) Перетворення рухомого майна на нерухоме.

ІМПЕРАТИ́В (від лат. imperativus — владний) — 1) Наказовий спосіб дієслова. 2) К а т е г о р и ч н и й і. — в *етиці* німецького *філософа* І. Канта безумовне моральне веління, яке нібито притаманне розуму, є вічним і незмінним і покладене в основу *моралі*. 3) Переносно — веління, настійна вимога.

ІМПЕРАТИ́ВНИЙ (лат. imperativus) — 1) Владний, наказовий; і. м а н д а т — обов'язковий до виконання наказ виборців своєму *депутату*. 2) Переносно — який не припускає заперечень, вимогливий (пор. *категоричний*).

ІМПЕРА́ТОР (від лат. imperator — володар) — *титул* глави держави в деяких монархічних країнах, а також особа, яка має цей титул. У Стародавньому Римі — почесний титул полководця.

ІМПЕРІА́Л[1] (від лат. imperialis — імператорський) — російська золота монета, карбувалася з 1755 р.

ІМПЕРІА́Л[2] (від франц. imperiale) — верхній ярус у двоповерхових *диліжансах, омнібусах*.

ІМПЕРІАЛІ́ЗМ (франц. imperialisme, англ. imperialism, нім. Imperialismus, від лат. imperium — влада, панування) — 1) Монополістичний *капіталізм, стадія* розвитку капіталізму, що почалася в кінці 19 ст., у *період* панування *монополій* та фінансового *капіталу*.

2) Агресивна *політика* держави щодо інших країн, а також щодо своїх національних околиць.

ІМПЕ́РІЯ (від лат. imperium — влада, панування) — 1) Назва монархічної, здебільшого великої держави, очолюваної *імператором*. 2) Назва великих капіталістичних держав, що, як правило, мали колоніальні володіння (напр., колишня Британська і.). 3) Переносно — країна, для якої характерна *імперська політика*. 4) Переносно — велика *монополія*.

ІМПЕ́РСЬКИЙ — 1) Який входить до складу *імперії*, належить до імперії. 2) Переносно — який прагне до панування над іншими країнами, народами; шовіністичний (див. *Шовінізм*).

ІМПІ́ЧМЕНТ (англ. impeachment, від старофранц. empeechement — осуд, обвинувачення) — за *конституціями* ряду країн спеціальні правила (*процедура*) щодо притягнення до відповідальності вищих службових осіб (*президента*, міністрів) у випадках порушення ними законів даної країни. Наслідком І. є звільнення з посади, відставка.

ІМПЛАНТА́ЦІЯ (від *ім...* і лат. plantatio — садіння, пересадка) — 1) У вищих ссавців і людини — природне або штучне вкорінювання зародка в слизову оболонку матки. 2) *Трансплантація*, вживлення донорських або штучних *органів* і тканин у *організм* людини чи тварини.

ІМПЛІКА́ЦІЯ (лат. implicatio, від implico — тісно зв'язую) — логічна *операція*, за допомогою якої з двох висловлювань утворюється умовне висловлювання "якщо..., то...".

ІМПЛІЦИ́ТНИЙ (від лат. implicito — сплітаю) — неявний, прихований, такий, що може бути виявлений тільки через свої зв'язки з іншими *об'єктами* чи *процесами*. Протилежне — *експліцитний*.

ІМПОЗА́НТНИЙ (від франц. imposant — значний, величний) — показний, поважний, здатний привертати увагу зовнішнім виглядом, манерами.

ІМПОНУВА́ТИ (від лат. impono — прикладаю, надаю) — подобатися, справляти добре враження, викликати повагу.

І́МПОРТ (англ. import, від лат. importo — ввожу) — 1) Ввіз товарів або *капіталів* будь-якою країною з-за кордону. 2) Кількість і вартість ввезених з-за кордону товарів (пор. *експорт*).

ІМПОРТЕ́Р (франц. importeur, англ. importer, від лат. importo — ввожу) — особа, організація або країна, яка ввозить товари з-за кордону.

ІМПОТЕ́НЦІЯ (від лат. impotentia — слабкість, безсилля) — повна або часткова втрата особами чоловічої статі здатності здійснювати статевий *акт*. Інша назва — статеве безсилля.

ІМПРЕСА́РІО (італ. impresario, від imprendere — розпочинати, затівати) — приватний підприємець, *агент*, який організовує концерти, *спектаклі*, *гастролі* окремих акторів або театральних колективів.

ІМПРЕСІОНІ́ЗМ (франц. impressionnisme, від impression — враження) — течія в мистецтві й літературі 2-ї половини 19 — початку 20 ст., представники якої прагнули відтворити реальність в її мінливості, передати свої враження та спостереження, тонкі відтінки відчуттів і переживань.

ІМПРОВІЗА́ЦІЯ (франц. improvisation, італ. improvvisazione, від лат. improvisus — непередбачений, раптовий) — 1) Виголошення промови, складання віршів, музики, виконання твору образотворчого мистецтва тощо без попередньої підготовки; створений таким способом твір. 2) Гра актора, музиканта, що доповнює, вносить зміни в мистецький, художній твір.

І́МПУЛЬС (від лат. impulsus — удар, поштовх) — 1) Внутрішній поштовх до дії. 2) *Форма* збудження в нервових волокнах, яку спричиняє будь-яке подразнення. 3) Кількість руху (добуток *маси* тіла на його швидкість); і. с и л и — добуток сили на час її дії. 4) І. е л е к т р и ч н и й — короткочасне (до мільярдних часток *секунди*) збільшення *електричного* струму або напруги.

ІМПУЛЬСИ́ВНИЙ (від лат. impulsivus — спонукальний) — порівчастий, який діє під впливом першої спонуки.

ІМУНІЗА́ЦІЯ (від лат. immunis — вільний, незайманий) — *метод* створення штучного *імунітету*. Досягається введенням в *організм* ослаблених чи вбитих збудників відповідної хвороби (*вакцини*), а також сироватки крові імунізованої тварини чи людини, яка перехворіла на відповідну хворобу.

ІМУНІТЕ́Т [від лат. immunitas (immunitatis) — звільнення, свобода] — 1) Несприйнятливість *організмів* до збудників інфекційних хвороб та впливу деяких отрут. Розрізняють і. п р и р о д н и й, що є стійкою видовою ознакою, та і. н а б у т и й, який виникає після перенесеного захворювання або внаслідок *імунізації*. 2) За середньовіччя — надання *феодалові* судових, фінансових та адміністративних прав на певній *території*. 3) Виключне право не підлягати деяким загальним законам, що надається особам, які займають особливе становище в державі.

ІМУ́ННИЙ (від лат. immunis — вільний, позбавлений чогось) — 1) Який має *імунітет*, не піддається захворюванню на інфекційну хворобу, стійкий до впливу отруйних речовин (плазунів або комах). 2) Який створює, викликає *імунітет*.

ІМУНО... (від лат. immunis — вільний, незайманий) — у складних словах означає "*імунітет*", напр.: імуногенез, *імунотерапія*.

ІМУНОДЕФІЦИ́Т (від *імуно...* та *дефіцит*) — хвороба, пов'язана зі зниженням *імунітету*. Інша назва — с и н д р о м н а б у т о г о і м у н о д е ф і ц и т у, С Н І Д.

ІМУНОЛО́ГІЯ (від *імуно...* і *...логія*) — наука про захисні властивості *організму*, про *імунітет*.

ІМУНОТЕРАПІ́Я (від *імуно...* і *терапія*) — розділ *практичної імунології,* завданням якого є лікування інфекційних хворих імунологічними *препаратами* (*вакцинами, імунними* сироватками тощо).

ІН... див. *Ім...*

ІНАВГУРА́ЦІЯ (від лат. inauguro — посвячую) — урочиста *церемонія* введення на посаду глави держави, а також посвячення у вищий духовний сан.

ІНАКТИВА́ЦІЯ (від *ін...* і лат. activus — діяльний) — зниження *активності мікроорганізмів,* а також специфічних білкових речовин під впливом різних чинників. Застосовують під час виготовлення *вакцин* і *анатоксинів.*

ІНБРИ́ДИНГ (англ. inbreeding від in — в, всередині і breeding — розведення) — 1) *Система* розведення тварин, при якій застосовують спаровування споріднених особин. 2) Схрещування рослин у межах однієї *популяції.* Інша назва — і н ц у х т.

ІНВА́ЗІЯ (лат. invasio — вторгнення, напад, від invado — нападаю) — зараження людини, тварин глистами, комахами і т. ін.

ІНВА́Р (від лат. invariabilis — незмінний) — сплав заліза з *нікелем.* Використовують для виготовлення деталей точних вимірювальних приладів.

ІНВАРІА́НТИ [від лат. invarians (invariantis) — незмінний] — величини, співвідношення, властивості тощо, які не змінюються від тих чи інших перетворень пов'язаних з ними змінних, напр., коли змінюють *систему координат.*

ІНВАРІА́НТНИЙ (від *інваріанти*) — незмінний за певних перетворень.

ІНВЕКТИ́ВА [лат. invectiva (oratio) — лайлива (промова), від invehor — нападаю] — різкий викривальний виступ, образлива промова, різкий випад.

ІНВЕ́РСІЇ с н о в и д і н ь (лат. inversio — обертання, перестановка) — в *психоаналізі — процес* та наслідок перестановки *елементів* сновидінь та їх змістів.

ІНВЕ́РСІЯ (від лат. inversio — перегортання, перестановка) — 1) Зміна звичайного (*нормального*) порядку слів у реченні з метою виділення тих чи інших його членів; порушення звичайного порядку слів, зумовлене *логічними,* стилістичними або ритмічними вимогами. 2) *матем.* Порушення нормального порядку двох *елементів* у перестановці. 3) *психол.* Переорієнтація мотивів, потреб і т. ін. особистості; найчастіше *термін* використовується на означення *сексуальних* збочень, а також перестановки подій у сновидіннях. 4) *хім.* Розщеплення складних цукрів на прості під дією кислот. 5) Підвищення *температури* повітря замість звичайного її зниження в шарі *атмосфери.*

ІНВЕРТО́ВАНІСТЬ (від лат. inversio — обертання, перестановка) — тип *сексуальної орієнтації*, при якому сексуальним *об'єктом* є особи власної статі.

ІНВЕСТИЦІ́ЙНИЙ (від *інвестиція*) — який стосується інвестиції, призначений для управління інвестиціями; і - н а к о м п а н і я — організація, яка акумулює кошти приватних *інвесторів* і розміщує ці кошти у своїй країні чи за кордоном.

ІНВЕСТИ́ЦІЯ (нім. Investition, від лат. investio — одягаю) — довготермінове вкладення *капіталу* (коштів) у певну справу, підприємство, у різні галузі *економіки*, а також сам такий капітал.

ІНВЕ́СТОР (англ. investor, від лат. investio — одягаю, наділяю) — особа або організація, що надала *інвестицію*.

ІНВОЛЮ́ЦІЯ (лат. involutio — завиток, закрутка, від involvo — обгортаю) — 1) Втрата окремих *органів* або спрощення їхньої будови чи *функцій*, що відбувається в *процесі еволюції*. 2) Дегенеративні зміни у найпростіших і *бактерій*, спричинювані несприятливими умовами життя.

ІНГАЛЯ́ТОР (від лат. inhalo — вдихаю) — 1) Прилад для лікування *інгаляцією*. 2) *Апарат*, яким подають кисень потерпілим під час аварії в *шахті*.

ІНГАЛЯ́ЦІЯ (від лат. inhalatio — вдихання) — 1) *Метод* лікування, переважно *органів* носоглотки, вдиханням морського, гірського повітря, випаровувань хвойного лісу тощо, а також шляхом введення лікарських речовин у вигляді пари, *аерозолів* тощо. 2) Лікувальна *процедура*, переважно із застосуванням *інгалятора*.

ІНГІБІ́ТОРИ (від лат. inhibeo — стримую, зупиняю) — 1) Речовини, які сповільнюють перебіг *хімічних реакцій* оксидації, *полімеризації, корозії металів*. 2) Природні або *синтетичні* речовини, які пригнічують *активність ферментів*, внаслідок чого порушуються обмінні *процеси* в *організмі*.

ІНГІБІ́ЦІЯ (від лат. inhibere — стримувати, зупиняти) — сповільнення перебігу *реакцій* оксидації, *полімеризації, корозії металів*, а також біохімічних і *фізіологічних процесів*.

ІНГРЕДІЄ́НТ [від лат. ingrediens (ingredientis) — той, що входить] — складова частина сполуки або суміші.

І́НДЕКС (лат. index, від indico — вказую) — 1) Список, покажчик, перелік. 2) Числовий або буквений покажчик у математичних виразах. 3) Цифрове або буквене умовне позначення, напр. поштовий і. 4) *екон.* Відносний показник, що характеризує зміни рівня певного явища в порівнянні з іншим рівнем того самого явища, взятого за основу порівняння; і. Д о у - Д ж о н с а — індекс *курсів* цінних паперів промислових *компаній*, який розраховується як середньоарифметичне значення щоденних *котирувань* на *момент* закриття *біржі*.

ІНДЕКСА́ЦІЯ — 1) Проставляння *індексу* на певних *документах*, книгах, *елементах тексту* з метою *класифікації* їх, *автоматичного*

пошуку. 2) Спосіб збереження *реальної* величини грошових вимог і доходів у *період інфляції* шляхом використання заздалегідь обумовлених індексів.

ІНДЕ́НТОР (від англ. indent — видовбувати, залишати відбиток) — *інструмент*, вдавлюванням якого вимірюють твердість матеріалів.

ІНДЕТЕРМІНІ́ЗМ (від *ін...* і *детермінізм*) — вчення й методологічна *позиція*, які заперечують загальну закономірність і причинний зв'язок явищ у природі й суспільстві. Протилежне — *детермінізм*.

ІНДИВІ́Д (від лат. individuum — неподільне) — 1) Окремий *організм* тварини або рослини, який існує самостійно. 2) Окрема людина, особа. Інша назва — і н д и в і д у у м.

ІНДИВІДУАЛІЗА́ЦІЯ (франц. individualisation, від лат. individuum — неподільне) — виділення однієї особи або особини (*індивіда*) за її характерними властивостями; врахування особливостей кожної одиниці при вивченні сукупності предметів чи явищ.

ІНДИВІДУАЛІ́ЗМ (франц. individualisme) — риса світогляду, яка характеризується самопротиставленням окремого *індивіда* колективові і суспільству; прагнення до яскравого вираження своєї особистості.

ІНДИВІДУА́ЛЬНИЙ (від франц. individuel — особистий) — 1) Властивий окремому *суб'єктові*, *індивіду*. 2) Розрахований на одну особу. 3) Поширений на кожного зокрема. 4) Одноосібний, не колективний.

ІНДИ́ГО (ісп. indigo, від лат. indicum, з грец. 'Ινδικός — індійський) — *синтетична* синя фарба, раніше її добували з рослин.

ІНДИКА́ТОР (лат. indicator, від indico — вказую, визначаю) — 1) Прилад, за допомогою якого здійснюють *індикацію*. 2) Речовина, введення якої в розчин дає змогу стежити за складом середовища та ходом *реакції*.

ІНДИКАТРИ́СА (франц. indicatrice, букв. — вказівна) — лінія або поверхня, що унаочнює будь-яку властивість досліджуваного *об'єкта*.

ІНДИКА́ЦІЯ (від лат. indicatio — вказання ціни) — 1) Визначення, вимірювання, записування різних показників, *об'єктів*. 2) Введення в розчин, який аналізують, речовин, що дають змогу встановити кінець *хімічної реакції* або *концентрацію* водневих *іонів* за легко помітною ознакою, напр. зміною кольору.

ІНДИФЕРЕ́НТНИЙ [від лат. indifferens (indifferentis)] — бездіяльний, байдужий; і - н і р е ч о в и н и — хімічні речовини, що важко вступають у *реакцію*.

І́НДІЙ (від лат. indicum — синя фарба) — хімічний *елемент*, *символ* In, ат. н. 49; сріблясто-білий м'який *метал*. Застосовують для антикорозійних покриттів, у напівпровідниковій *техніці*, виробництві легкоплавких сплавів.

ІНДОСАМЕ́НТ (нім. Indossament, італ. indossamento, від лат. in — на і dorsum — спина) — передатний напис власника на звороті *че-*

ків, векселів, коносаментів та інших цінних паперів про надання прав за цими *документами* іншій особі. Див. також *Жиро.*

ІНДОСА́НТ (нім. Indossant, італ. indossante) — особа, яка робить передатний напис на звороті *чеків, векселів* та інших цінних паперів і несе солідарну відповідальність за цими цінними паперами (*пор. жирант*).

ІНДОСА́Т (нім. Indossat) — особа, якій передаються цінні папери (*чеки, векселі* тощо) за передатним написом. Див. також *Жирант.*

І́НДРА (санскр.) — у давньоіндійській ведичній *релігії* цар богів, володар неба, бог бурі й грози; згодом — бог війни і один з богів — охоронців світу.

ІНДУЇЗМ (санскр. хіндумата) — релігійна *система*, що охоплює різноманітні вірування більшості населення сучасної Індії, пов'язані з вшануванням богів *Вішну* й *Шіви.* Найголовніші *догмати* І. — вчення про переселення душ і про відплату за земне життя (*карму*).

ІНДУКТИ́ВНИЙ — заснований на *індукції*, який користується *методом* індукції; і. м е т о д — спосіб дослідження, при якому від спостереження окремих *фактів* і явищ переходять до встановлення загальних правил і законів; і. з' я з о к — зв'язок між *електричними* колами змінного струму, що виникає при взаємодії їхніх *магнітних* полів.

ІНДУКТИ́ВНІСТЬ — *фізична* величина, що характеризує здатність провідника нагромаджувати *енергію магнітного* поля, коли в ньому протікає *електричний* струм.

ІНДУ́КТОР (лат. inductor, від induco — вводжу, збуджую) — 1) *Електрична* машина з ручним приводом для одержання змінного струму. 2) Пристрій для індукційного нагріву твердих, рідких і газоподібних тіл змінними струмами високої частоти.

ІНДУ́КЦІЯ (від лат. inductio — наведення, збудження) — 1) Наведення *електрики* і *магнетизму.* 2) Величина, що характеризує *електричне* або *магнітне* поле. 3) Спосіб математичних доведень і визначень. 4) У *логіці — форма* умовиводу, де на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне; один з *методів* пізнання. 5) Взаємодія нервових *процесів* — збудження і гальмування.

ІНДУЛЬГЕ́НЦІЯ (від лат. indulgentia — милість, прощення) — 1) У римському праві — помилування з нагоди якогось торжества. 2) Грамота про повне або часткове відпущення гріхів, яку католицька церква видавала від імені Папи Римського за заслуги, а також продавала.

ІНДУСТРІАЛІЗА́ЦІЯ (від *індустрія*) — *процес* створення великого машинного виробництва в усіх галузях господарства країни і особливо в промисловості.

ІНДУ́СТРІЯ (лат. industria — діяльність, старанність) — промисловість.

ІНЕ́РТНИЙ [від лат. iners (inertis) — невправний, млявий] — 1) Наділений *інерцією*; і - н і г а з и — гази, які не вступають у *хімічні реакції* (*гелій, неон, аргон, криптон, ксенон* і *радон*). 2) Переносно — позбавлений *ініціативи*, бездіяльний, малорухливий.

ІНЕ́РЦІЯ (від лат. inertia — бездіяльність, нерухомість) — 1) Властивість тіла зберігати рівномірний прямолінійний рух або спокій, поки зовнішня причина (сила, дія іншого тіла) не виведе його з цього стану. 2) Переносно — брак *ініціативи*, бездіяльність, небажання змін.

ІН'Є́КЦІЯ (від лат. injectio — вкидання, вливання) — 1) Введення під шкіру, у м'язи, у вену, у деякі порожнини *організму* лікувальних розчинів. Інша назва — в п о р с к у в а н н я. 2) *геол. Процес* проникнення магматичного (виверженого) матеріалу в різні породи.

ІНЖЕ́КТОР (франц. injecteur, від лат. injecto — вкидаю, вливаю) — струминна *помпа* для стискування газів і пари, а також нагнітання рідин.

ІНЖЕНЮ́ (франц. ingénu — наївний, простодушний) — *амплуа* актриси, яка виконує ролі простодушних, наївних дівчат, а також актриса, яка виконує такі ролі.

ІНЖИНІ́РИНГ (англ. engineering, від англ. engineer — проектувати, споруджувати) — 1) *Комплекс* інженерно-консультативних послуг дослідницького, проектно-конструкторського, розрахунково-аналітичного характеру тощо у галузі виробництва і *реалізації продукції*. 2) Діяльність з надання таких послуг.

ІНЖИ́Р (тюрк.) — субтропічне плодове дерево родини шовковицевих із суплідцями з соковитими смачними плодами, що росте у субтропічних країнах. Інші назви — ф і г о в е д е р е в о, *фіга*, с м о к о в н и ц я, с м о к в а.

ІНІЦІА́ЛИ (від лат. initialis — початковий) — 1) Прописні початкові літери імені, по батькові, іноді і прізвища. 2) У старовинних рукописах і книгах, деяких сучасних виданнях оздоблені *орнаментом* збільшені початкові літери кожного розділу.

ІНІЦІАТИ́ВА (франц. initiative, від лат. initium — початок) — почин; *активна*, провідна роль у будь-яких діях, заповзятливість; з а к о н о д а в ч а і. — право вносити *проекти* законів в законодавчий *орган*, який зобов'язаний обговорити їх і прийняти рішення.

ІНІЦІА́ТОР (від франц. initiateur — зачинатель) — той, хто діє, виявляючи *ініціативу*, заповзятливість; зачинатель нової справи.

ІНІЦІА́ЦІЯ (лат. initiatio, букв. — чинити таїнство) — *комплекс* дій (головним чином обрядових), за допомогою яких здійснюється та закріплюється формальна зміна *статусу* людини, відбувається включення її до якоїсь соціальної групи, напр., у деяких народів обряд посвяти юнаків у чоловіки, що включає різні випробування, обмеження в їжі, довгострокову ізоляцію, обрізання тощо.

ІНКАПСУЛЯ́ЦІЯ (від *ін...* і лат. *капсула*) — утворення щільної оболонки (капсули) із сполучної тканини навколо чужорідних для *організму* речовин, предметів.

ІНКАРНА́ЦІЯ (лат. incarnatio, букв. — втілення) — прояв духу, душі у матеріальному тілі (напр., Бога, Божественного Духа у Христі); *термін* багатьох релігійних учень.

ІНКАСА́ТОР (від *інкасація*) — посадова особа, яка приймає грошові надходження від торговельних та інших організацій і перевозить їх у *банк*, а також розвозить гроші з банку у організації, підприємства, установи.

ІНКАСА́ЦІЯ (від італ. incasso — виручка, виторг) — збір і транспортування готівки та цінностей, здійснювані *банками* за дорученням *клієнтів*.

ІНКА́СО (від італ. incasso — виручка, виторг) — *операція* одержання *банком* грошей за дорученням *клієнта* й зарахування цих грошей на його банківський рахунок на підставі розрахункових *документів*.

ІНКВА́ЙРИНГ (англ. inquiring, від inquire — дізнаватися) — банківська діяльність, пов'язана з виконанням розрахунків між *банками — емітентами* кредитних карток і торговельними організаціями по наданню послуг, з якими споживачі розраховуються з використанням кредитних карток.

ІН-КВА́РТО [від лат. in quarto — (складений) вчетверо] — *формат* видань, за яким розмір сторінки становить четверту частину *стандартного* паперового аркуша.

ІНКВІЗИ́ТОР (від лат. inquisitor — вистежувач) — 1) Член суду *інквізиції*. 2) Переносно — жорстока людина, мучитель, кат.

ІНКВІЗИ́ЦІЯ (лат. inquisitio — розшук, розслідування, від inquiro — розшукую) — 1) Судово-слідчий *орган* католицької церкви, створений для боротьби з *єресями*, що існував у 13—19 ст. І. широко використовувала доноси, тортури, жорстокі прилюдні страти. 2) Переносно — жорстокість, витончене знущання, мордування.

ІНКО́ГНІТО (італ. incognito, від лат. incognitus — невпізнанний, невідомий) — 1) Таємно, не відкриваючи свого імені. 2) Особа, що криється під чужим іменем.

ІНКОРПОРА́ЦІЯ (англ. incorporation, від лат. incorporatio — приєднання) — 1) Включення до свого складу, приєднання інших організацій. 2) Надання у відповідності до американських законів групі осіб *статусу юридичної* особи, *корпорації*, що завершується видачею *сертифіката*. 3) Систематизація законів держави. 4) Проникнення *радіоактивних* речовин у рослинний або тваринний *організм* з наступною *фіксацією* в ньому. 5) Характерний для деяких мов спосіб творення слів як складних *морфологічних комплексів*.

ІНКРИМІНУВА́ННЯ (від *ін...* і лат. crimen — провина, злочин) — пред'явлення обвинувачення у вчиненні злочину.

ІНКРУСТА́ЦІЯ (лат. incrustatio, від incrusto — вкриваю шаром) — прикраси, оздоблення з платівок або шматочків різного матеріалу (золота, срібла, кості, дерева, *перламутру*), що їх врізають врівень з поверхнею предмета; виріб, виготовлений таким способом.

ІНКУБА́ТОР (від лат. incubo — висиджую пташенят) — *апарат* для виведення з яєць молодняка сільськогосподарської птиці.

ІНКУБАЦІ́ЙНИЙ ПЕРІО́Д (від лат. incubo, тут — перебуваю в спокої і *період*) — проміжок часу, що проходить між зараженням *організму* збудниками певних інфекційних хвороб і появою ознак захворювання. Інша назва — *інкубація*.

ІНКУБА́ЦІЯ (від лат. incubatio — висиджування пташенят) — 1) Виведення з яєць пташенят, з ікри — мальків риб, з *грени* — гусені шовковичного шовкопряда. 2) Те саме, що й *інкубаційний період*.

ІНКУНА́БУЛИ (від лат. incunabula — колиска, роки дитинства, початок) — книги, видрукувані наборними літерами на початку книгодрукування в Західній Європі (до 1501 р.), оформленням схожі на рукописні.

ІННЕРВА́ЦІЯ (від *ін...* і *нерви*) — наявність нервових волокон в *органах* і тканинах тварин та людини, що забезпечує зв'язок органів і тканин з центральною нервовою *системою*, а також *реакцію організму* на впливи зовнішнього й внутрішнього середовища.

ІННОВАЦІ́ЙНИЙ (від *інновація*) — який стосується *інновацій*; і. б а н к — *банк*, який здійснює кредитування і фінансування *інновацій* у науково-технічній та організаційно-управлінській *сферах*.

ІННОВА́ЦІЯ (англ. innovation, від лат. innovatio — оновлення, зміна) — 1) Нововведення в галузі *економіки*, *техніки* тощо на основі досягнень науки і передового досвіду. 2) *мовозн.* Нове явище в мові.

ІН-ОКТА́ВО [від лат. in octavo — (складений) увосьмеро] — *формат* видань, за яким розмір сторінки становить восьму частину *стандартного* паперового аркуша.

ІНОКУЛЯ́ЦІЯ (лат. inoculatio, від inoculo — роблю щеплення) — введення живих *мікроорганізмів*, інфікованого матеріалу, сироватки або інших речовин у тканини рослин, тварин, а також у поживне середовище.

ІНСА́ЙД (англ. inside, букв. — всередині) — 1) Гравець у футбольній команді, який займає положення в лінії нападу між крайнім і центральним гравцями. 2) *Термін*, що використовується у *психоаналізі* для визначення раптового осягнення сутності стосунків між людьми та блискавичного розв'язання *проблем*, які склалися в даній *ситуації*.

ІНСА́ЙДЕР (від англ. inside, букв. — всередині) — 1) Особа, яка завдяки посадовому становищу володіє *інформацією* про фінансовий стан *фірми* до відкритого її оголошення. 2) Особа, яка має понад 10 % *акцій* фірми.

ІНСЕКТИЦИ́ДИ (від лат. insectum — комаха і *...циди*) — хімічні сполуки, які застосовують для знищення шкідливих комах.
ІНСИНУА́ЦІЯ (лат. insinuatio, букв. — улесливість, від insinuo — проникаю) — неправдива, наклепницька вигадка з метою заплямувати, знеславити когось.
ІНСОЛЯ́ЦІЯ (лат. insolatio, від insolo — виставляю на сонце) — 1) Приплив сонячної *радіації* (випромінювання) на земну поверхню. 2) Сонячне опромінення, яке застосовують з лікувальною та профілактичною метою.
ІНСПІРА́ЦІЯ (від лат. inspiratio — натхнення, навіювання) — навіювання, підбурювання, спонукання ззовні.
ІНСПІРУВА́ТИ (від лат. inspiro — навіюю, надихаю) — навіювати комусь той чи інший спосіб, підбурювати до якихось дій.
ІНСТА́НЦІЯ (лат. instantia — безпосередня близькість) — кожна з послідовних ланок у *системі* підпорядкованих один одному *органів* державного управління, судових, партійних тощо.
ІНСТИЛЯ́ЦІЯ (лат. instillatio, від instillo — крапаю, зволожую) — вливання ліків у *орган* чи порожнину тіла краплинами.
ІНСТИ́НКТ (від лат. instinctus — спонукання) — 1) Вроджена типова для певного виду тварин здатність виконувати доцільні дії у відповідь на зміни середовища. 2) Переносно — несвідоме прагнення до чогось, підсвідоме чуття.
ІНСТИТУ́ЦІЇ (від лат. institutio — настанова) — 1) Назва *елементарних* підручників римського *цивільного* права. 2) Установи, заклади.
ІНСТРУМЕ́НТ (від лат. instrumentum — знаряддя) — 1) Знаряддя або пристрій для обробки матеріалів, вимірювань, хірургічних *операцій*, відтворення музичних звуків. 2) Переносно — засіб, спосіб для досягнення чогось; і н с т р у м е н т и м а р к е т и н г у — засоби здійснення *маркетингу*: *реклама*, збут, обслуговування покупця, гнучка *політика* цін, вивчення потреб та попиту, зв'язок із споживачами та громадськістю тощо.
ІНСТРУМЕНТАЛІ́ЗМ (англ. instrumentalism, від лат. instrumentum — знаряддя) — різновид *філософії прагматизму*, що вважає свідомість одним із знарядь (*інструментів*) пристосування *організму* до середовища, яке постійно змінюється.
ІНСТРУМЕНТУВА́ННЯ — 1) Розподіл голосів музичного твору між *інструментами* оркестру, камерного *ансамблю* тощо. 2) Перекладення для оркестру (ансамблю) музичного твору, написаного для іншого складу або одного інструмента. 3) Упорядкований добір звуків у вірші або прозовому творі, який створює художню єдність частин *тексту* (*алітерація*, *асонанс*, звуконаслідування).
ІНСУЛІ́Н (від лат. insula — острів) — білковий *гормон* підшлункової залози, а також *препарат* цього гормону. Застосовують при лікуванні цукрового *діабету*, *шизофренії*, виснаження.

ІНСУ́ЛЬТ (від лат. insulto — скачу, стрибаю) — гостре порушення кровообігу в головному мозку людини, яке супроводиться ушкодженням тканини мозку й розладом його *функцій.* Найчастіше спричиняється гіпертонічною (див. *Гіпертонія*) хворобою, *атеросклерозом* та іншими захворюваннями.

ІНСУРГЕ́НТ [від лат. insurgens (insurgentis) — повстанець] — учасник повстання.

ІНТА́ЛІЯ (від італ. intaglio — різьблення) — різьблене зображення у вигляді заглибленого *рельєфу* на відшліфованій поверхні каменя.

ІНТА́РСІЯ (від італ. intarsio — *інкрустація*) — вид інкрустації, виконаної на дерев'яних предметах із шматочків дерева інших порід.

ІНТЕГРА́Л (від лат. integer — цілий) — ціла величина, що розглядається як сума своїх нескінченно малих частин.

ІНТЕГРА́ЦІЯ (від лат. integratio — поповнення, відновлення) — 1) Об'єднання в ціле будь-яких окремих частин. 2) І. е к о н о м і ч н а — *процес* зближення та об'єднання *економік* країн, *регіонів.* 3) І. с о ц і а л ь н а — наявність упорядкованих відносин між *індивідами*, групами, організаціями, державами. 4) *біол.* Процес упорядкування, узгодження і об'єднання *структур* і *функцій* у цілісному *організмі*, характерний для живих *систем* на кожному з рівнів їх організації. Протилежне — *дезінтеграція.*

ІНТЕЛЕ́КТ (від лат. intellectus — розуміння, розум, пізнання) — здатність до мислення, особливо до його вищих *теоретичних* рівнів.

ІНТЕЛЕКТУА́ЛЬНИЙ (лат. intellectualis) — 1) Який стосується *інтелекту;* і - н а в л а с н і с т ь — власність на результати розумової, творчої діяльності. Входить у сукупність *об'єктів* авторського та винахідницького права.

ІНТЕЛІГЕ́НТНІСТЬ [від лат. intelligens (intelligentis) — обізнаний, тямущий, розсудливий] — освіченість, культурність, розумова розвиненість, підготовленість до сприйняття *теоретичних* питань.

ІНТЕЛІГЕ́НЦІЯ [від лат. intelligens (intelligentis) — знавець, фахівець] — *соціальний* прошарок, що складається з осіб, професійно зайнятих розумовою працею (напр., діячі науки й мистецтва, інженери, вчителі, лікарі).

ІНТЕНСИ́ВНИЙ (франц. intensif, від лат. intensio — напруження, посилення) — 1) Напружений, посилений, дійовий. 2) Високопродуктивний. Протилежне — *екстенсивний.* 3) Щодо кольору — яскравий, соковитий, густий.

ІНТЕНСИ́ВІНСТЬ (від франц. intensif, з лат. intensio — напруження, посилення) — ступінь напруження, посилення; і. п р а ц і — ступінь напруженості праці: кількість праці, яку витрачає працівник у *процесі* виробництва за певний проміжок часу.

ІНТЕНСИФІКА́ЦІЯ (франц. intensification, від лат. intensio — напруження, зусилля і *...фікація*) — посилення, збільшення напруженості, продуктивності, дієвості.

ІНТЕ́НЦІЯ (лат. intentio — прагнення) — направленість свідомості на певний *об'єкт*, намір, задум.

ІНТЕР [1]... (лат. inter...) — *префікс*, що означає перебування поміж, періодичність дії, скасування, знищення, напр.: інтерлінгвістика, *інтернаціональний*.

ІНТЕР [2]... (скор. слова *інтернаціональний*) — у складних словах означає "міжнародний", напр.: інтербригада, *інтервалюта*.

ІНТЕРВА́Л (від лат. intervallum — проміжок, відстань) — 1) Перерва (у просторі або часі), *пауза*. 2) Віддаль по *фронту* між військовослужбовцями, підрозділами, частинами. 3) Співвідношення двох музичних звуків за висотою. 4) Сукупність усіх чисел (або точок), що містяться між двома даними числами (або точками), яка не включає їх.

ІНТЕРВАЛІ́ЮТА (від *інтер* [2]... і *валюта*) — грошові знаки іноземних держав, а також кредитні й платіжні *документи*, виражені в іноземних грошових одиницях, які застосовуються в міжнародних розрахунках.

ІНТЕРВЕ́НЦІЯ (лат. interventio — втручання, від intervenio — приходжу, втручаюся) — 1) Агресивне втручання однієї або кількох держав у справи іншої держави або в її взаємозв'язки з третіми державами. 2) *Операції* центрального емісійного *банку*, спрямовані на підтримку *курсу валюти*; т о в а р н а і. — масовий продаж товарів споживання із заздалегідь підготовлених *резервів* з метою припинення ажіотажного попиту та запобігання різкому зростанню ринкових цін.

ІНТЕРВ'Ю́ (англ. interview, букв. — зустріч, бесіда) — 1) Жанр *публіцистики*, розмова журналіста з політичним, громадським або іншим діячем з *актуальних* питань. 2) У *соціології* — запитання за спеціально підготовленою *програмою*, які ставляться до представників певної *соціальної* групи.

ІНТЕР'Є́Р (франц. intérieur, від лат. interior — внутрішній) — архітектурно і художньо оформлене внутрішнє приміщення.

ІНТЕРІОРИЗА́ЦІЯ (від лат. interior — внутрішній) — формування внутрішніх *структур* людської *психіки* через засвоєння зовнішньої *соціальної* поведінки.

ІНТЕРМЕ́ДІЯ (від лат. intermedius — проміжний, середній) — 1) Невелика драматична п'єса, переважно комедійного характеру, яку виконують між *актами* спектаклю. 2) *муз.* Проміжний епізод у *фузі* (між двома проведеннями теми). Інша назва — і н т е р л ю д і я.

ІНТЕРМЕ́ЦО (італ. intermezzo, від лат. intermedius — проміжний, середній) — інструментальна п'єса довільної будови, іноді — самостійний оркестровий епізод в *опері*.

ІНТЕРНАТУ́РА (франц. internature, від лат. internus — внутрішній) — одна з *форм* стажування, *спеціалізації*, удосконалення лікарів-випускників у великих *клініках*, лікарнях.

ІНТЕРНАЦІОНА́Л (франц. L'Internationale, від лат. inter — між і natio — народ) — 1) Міжнародне об'єднання; Перший І. — міжнародне товариство робітників (1864—76); Другий І. — міжнародне об'єднання *соціалістичних партій* (1876—1914); Третій (Комуністичний) І. — міжнародне об'єднання комуністичних партій (1919—43). 2) Міжнародний революційний *гімн пролетаріату*, написаний французькими робітниками Е. Потьє (*текст*) і П. Дегейтером (музика).

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗА́ЦІЯ — визнання чогось *інтернаціональним*; надання за договором різним державам права користуватися на рівних засадах якоюсь *територією*, спорудою, рікою тощо; і. капіталу — *процес* поширення *сфери* діяльності *капіталу* за межі держави, пов'язаний зі створенням національними *компаніями* своїх підприємств в інших державах і розширенням *контактів* між підприємцями різних країн; і. виробництва — процес встановлення виробничих зв'язків між підприємствами різних країн.

ІНТЕРНАЦІОНАЛІ́ЗМ (від *інтер* [1]... і лат. natio — народ) — ідейно-політичний *принцип*, що, на противагу *націоналізму*, проголошує рівність, *солідарність* і співробітництво всіх народів.

ІНТЕРНАЦІОНА́ЛЬНИЙ (від *інтер* [1]... і лат. natio — народ) — міжнародний, який відповідає *принципам інтернаціоналізму*.

ІНТЕРНЕ́Т (англ. Internet, від лат. inter — між і англ. net — сітка, мережа) — назва міжнародної інформаційної *структури*, утвореної на основі об'єднання *локальних* і *регіональних* комп'ютерних мереж для обміну *інформацією*.

ІНТЕРНУВА́ННЯ (від франц. interner — оселяти, з лат. internus — внутрішній) — 1) Затримання й роззброєння *нейтральною* державою військ воюючих держав, що вступили на її *територію*. 2) Затримання воюючою державою громадян ворожої держави, що проживають на її території, до кінця війни. 3) Ізоляція, тимчасовий арешт.

ІНТЕРНУ́НЦІЙ (від лат. internuntius — вісник, посередник) — дипломатичний представник Ватикану, що відповідає *рангові* посланника. За рангом І. другий після *нунція*.

ІНТЕРПЕЛЯ́ЦІЯ (від лат. interpellatio — переривання, порушення) — особливий вид запиту *депутата парламенту*, звернений до уряду в цілому або до окремих його членів, відповідь на який може бути предметом обговорення у парламенті.

ІНТЕРПОЛЯ́ЦІЯ (від лат. interpolatio — зміна) — 1) *матем.* Спосіб, за допомогою якого за *таблицею*, що містить деякі числові дані, можна знайти проміжні результати, не наведені в таблиці (пор. *екстраполяція*). 2) Внесення у *текст* під час переписування, опрацювання рукописів, при копіюванні географічних карт тощо відсутніх в *оригіналі* слів, речень або чисел.

ІНТЕРПРЕТА́ЦІЯ (лат. interpretatio, від interpretor — роз'яснюю, перекладаю) — 1) Роз'яснення, тлумачення, розкриття змісту чого-небудь. 2) *мист.* Творче виконання художнього твору, розкриття його змісту в залежності від індивідуальності актора, музиканта, *режисера.*

ІНТЕРСЕКСУА́ЛЬНІСТЬ (від *інтер* [1]... і *сексуальний*) — наявність у людини або у різностатевих тварин ознак обох статей; ці ознаки розвинені не повністю, є проміжними для обох статей. Одна з *форм* гермафродитизму (див. *Гермафродит*).

ІНТЕРФЕРЕ́НЦІЯ [від *інтер* [1]... і лат. ferens (ferentis) — який несе, приносить] — 1) *фіз.* Взаємне посилення або ослаблення хвиль (пружних, електромагнітних) у разі накладення їх одна на одну. 2) *біол.* Взаємодія *вірусу* з клітинами *організму*, внаслідок якої утворюється *інтерферон.* 3) *мовозн.* Взаємодія мов, яка характеризується проникненням *елементів* і рис однієї мови в *систему* іншої. 4) *психол.* Явище пам'яті, яке полягає в залежності запам'ятовування від накладання іншого матеріалу, що вводився або вводиться в пам'ять.

ІНТЕРФЕРО́Н (від *інтер* [1]... і лат. ferio — б'ю, вражаю) — захисний білок, що утворюється в клітинах ссавців, птахів, *мікроорганізмів* при *контакті* їх з ендотоксинами та *вірусами* й пригнічує розмноження їх. Є *фактором* неспецифічного противірусного *імунітету.*

ІНТЕРЦЕ́СІЯ (лат. intercessio, від intercedo — втручаюся, ручаюся) — 1) У *цивільному* праві прийняття на себе чужого боргу, поручительство. 2) У Стародавньому Римі право вищих службових осіб скасовувати рішення і припиняти дії інших службових осіб.

І́НТИМА (від лат. intimus — найглибший, внутрішній) — внутрішня оболонка стінки кровоносних судин (крім *капілярів*).

ІНТИ́МНИЙ (франц. intime, від лат. intimus — найглибший, таємний) — глибоко особистий, близький, дружній, задушевний.

ІНТОКСИКА́ЦІЯ (від *ін...* і грец. τοξικόν — отрута) — отруєння *організму* токсичними (див. *Токсини*) речовинами, які утворилися в ньому самому або надійшли ззовні.

ІНТОНА́ЦІЯ (від лат. intono — голосно вимовляю) — 1) Ритмомелодійний лад мовлення, що залежить від підвищення або пониження тону при вимові. 2) Тон, манера вимови, що виражає почуття, ставлення до предмета висловлення. 3) Правильність чи неправильність взятого тону під час співу або гри на музичному *інструменті.*

ІНТРИ́ГА (франц. intrigue, від лат. intrico — заплутую, збиваю з пантелику) — 1) Приховані зловмисні дії, підступи, наклепи. 2) Зав'язка, основна *ситуація драми*, роману тощо, навколо якої розвивається дія.

ІНТРОВЕ́РСІЯ (нім. Introversion, від лат. intro — усередину і verse re — обернений, направлений) — *тип* особистості, якому притаманна заглибленість у свій внутрішній світ, неконтактність. Протилежне — *екстраверсія.*

ІНТРОВЕ́РТ (нім. Introvert, від лат. intro — всередину і vertio — обертаю, повертаю) — людина, якій притаманна заглибленість у свій внутрішній світ, закритість, неконтактність. Протилежне — *екстраверт*.

ІНТРОДУ́КЦІЯ (лат. introductio — введення, від introduco — вводжу) — 1) Вступ до великого музичного твору. 2) Переселення окремих видів рослин і тварин за межі природного *ареалу* та їх *адаптація* до нових умов.

ІНТРОЄ́КЦІЯ (від лат. intro — всередині і jectio — вкидання) — входження до свідомості *індивіда* поглядів, *мотивів*, настанов інших людей.

ІНТРОСПЕ́КЦІЯ (від лат. introspecto — заглядаю всередину) — вивчення психічних *процесів методом* самоспостереження.

ІНТРУ́ЗІЯ (лат. intrusio, від intrudo — вштовхую) — проникнення в земну кору *магми*, при застиганні якої утворюються різні *форми* магматичних тіл (батоліти, лаколіти тощо).

ІНТУЇТИВІ́ЗМ — напрям у *філософії*, який абсолютизує *інтуїцію* як єдино вірогідний вид пізнання.

ІНТУЇТИ́ВНИЙ — заснований на *інтуїції*.

ІНТУЇЦІЯ (лат. intuitio, від intueor — уважно дивлюся) — 1) У *філософії* та *психології* здатність безпосереднього розпізнавання істини без обґрунтування за допомогою доказів. 2) Здатність людини підсвідомо уловлювати істину, правильний розвиток подій; чуття, здогад.

ІНФА́ЙТИНГ (англ. infighting, від in — всередину і fight — бій) — у *боксі* [1] (1) — бій на близькій *дистанції*. Інша назва — б л и з ь к и й б і й.

ІНФА́НТ [ісп., португ. infante, від лат. infans (infantis) — дитина, юнак] — в Іспанії і Португалії *титул принців* королівського роду, а також особа, яка має цей титул. *Принцеса* королівського роду називається і н ф а н т а.

ІНФАНТЕ́РІЯ (італ. infanteria, від infante — юнак, піхотинець) — застаріла назва піхотних військ у деяких зарубіжних державах.

ІНФАНТИЛІ́ЗМ (від лат. infantilis — дитячий) — 1) Затримка в розвитку *організму*, яка виявляється в збереженні у дорослої людини *фізичних* і психічних рис, властивих дитячому вікові. 2) Поведінка дорослого, що відповідає дитячій.

ІНФАНТИ́ЛЬНИЙ (від лат. infantilis — дитячий) — 1) Який відзначається *інфантилізмом*, недорозвинений. 2) Схожий на світосприйняття, поведінку дитини.

ІНФА́РКТ (від лат. infarcio — набиваю) — змертвіння певної ділянки тканин будь-якого *органа* людини, що виникає від припинення кровопостачання внаслідок *спазму* чи закупорення судин (напр. і. *міокарда* — м'язової стінки серця).

ІНФЕ́КЦІЯ (лат. infectio, від infecto — отруюю) — зараження людини, тварини хвороботворними *мікроорганізмами.*

ІНФІКС (від лат. infixus — вставлений) — *афікс,* що вставляється всередину основи слова при словотворенні або словозміні.

ІНФІЛЬТРА́Т (від *ін...* і лат. filtratus — проціджений) — скупчення в тканинах *організму* клітинних *елементів* з домішкою крові та *лімфи.*

ІНФІЛЬТРА́ЦІЯ (від *ін...* і лат. filtratio — проціджування) — 1) Просочування поверхневих вод у ґрунт через *капілярні* пори, тріщини тощо. 2) Проникнення й відкладання в клітинах і тканинах *організму* сторонніх їм речовин.

ІНФІНІТИ́В [лат. (modus) infinitivus] — неозначена *форма* дієслова; форма, що означає дію (стан, *процес*) саму по собі, без пов'язування дії з її *суб'єктом.*

ІНФЛУЄ́НЦА, ІНФЛЮЄ́НЦА (італ. influenza, від лат. influo — вливаюся, проникаю, поширююся) — застаріла назва *грипу.*

ІНФЛЮА́ЦІЯ (від лат. influo — вливаюся, проникаю) — проникнення поверхневих вод у товщу земної кори через тріщини, карстові канали й воронки.

ІНФЛЯЦІ́ЙНИЙ — пов'язаний з *інфляцією.*

ІНФЛЯ́ЦІЯ (лат. inflatio — роздмухування, розбухання, від inflo — вдуваю) — переповнення каналів грошового обігу *масою* надлишкових паперових грошей, що викликає знецінювання їх, зростання цін на предмети першої потреби, зниження *валютного курсу,* падіння *реальної* заробітної плати.

ІН-ФО́ЛІО (від лат. in folio, букв. — в аркуш) — *формат* видань, за яким розмір сторінки становить половину *стандартного* паперового аркуша.

ІНФОРМА́НТ (від лат. informatio — пояснення, виклад) — особа, яка бере участь в *експерименті* та інформує експериментатора про своє розуміння предмета дослідження.

ІНФОРМА́ТИКА — наука, що вивчає загальні властивості наукової *інформації,* а також закономірності її створення, перетворення, передавання й використання в різних галузях діяльності людини.

ІНФОРМАЦІ́ЙНА м е р е ж а (від *інформація*) — комп'ютерна мережа, за допомогою якої здійснюється доступ до віддалених *баз* даних і зв'язок між користувачами за допомогою космічних і наземних кабельних каналів.

ІНФОРМА́ЦІЯ (від лат. informatio — роз'яснення) — 1) Повідомлення про щось. 2) Відомості про навколишній світ, *процеси,* які в ньому відбуваються, про події, *ситуації,* чиюсь діяльність, що їх сприймає людина безпосередньо або за допомогою спеціальних пристроїв, зокрема, через керуючі машини та інші *системи.*

ІНФРА... (лат. infra — нижче, під) — *префікс,* що означає перебування нижче, під, поруч, напр.: інфразвук, інфрачервоний.

ІНФРАСТРУКТУ́РА (від *інфра...* і *структура*) — сукупність галузей та видів діяльності, що обслуговують як виробничу, так і невиробничу *сфери економіки* (*транспорт*, зв'язок, *комунальне господарство*, загальна і професійна освіта, охорона здоров'я та ін.) і забезпечують нормальне функціонування економічної *системи* в цілому.

ІНФУЗО́РІЇ (від лат. infusus — влитий, введений) — клас одноклітинних тварин *типу* найпростіших. Більшість — мешканці вод, окремі види живуть у ґрунті. Серед І. — багато *паразитів* тварин та людини.

ІНЦИДЕ́НТ [від лат. incidens (incidentis) — який трапляється] — неприємна подія, непорозуміння, сутичка.

ІО́НИ (від грец. ἰών — який іде) — електрично заряджені частинки речовини, що утворилися з *атомів* або атомних груп внаслідок втрати або приєднання до них *електронів*.

ІОНІЗА́ТОР — 1) Те, що спричиняє *іонізацію* (*рентгенівське проміння, гамма-проміння* тощо). 2) Прилад для іонізації (напр., повітря в приміщенні).

ІОНІЗА́ЦІЯ — утворення електрично заряджених частинок — *іонів* з електрично *нейтральних* частинок середовища.

ІОНІЗУ́ЮЧИЙ — який спричинює *іонізацію*; і - ч е в и п р о м і н ю в а н н я — потоки електромагнітних хвиль або частинок речовини, що здатні при взаємодії з речовиною утворювати в ній *іони*.

ІОНІ́ЧНИЙ О́РДЕР — архітектурний *ордер*, що характеризується наявністю *бази, волюти* та *капітелі* й поступовим звуженням колони догори. Від назви давньогрецької області Іонії.

ІОНОСФЕ́РА (від *іони* і *сфера*) — верхній шар *атмосфери* (від 80 до 500 км), в якому є значна кількість *іонів* та вільних *електронів*.

ІПОДРО́М (грец. ἱπποδρόμος, від ἵππος — кінь і δρόμος — місце для бігу) — 1) Спеціально обладнаний майдан з *комплексом* споруд для випробування коней та проведення кінно-спортивних змагань. 2) Установа, що проводить ці випробування та змагання.

ІПОСТА́СЬ (від грец. ὑπόστις — сутність) — 1) У *християнстві* назва кожної особи Святої Трійці; єдиний Бог постає у трьох І.: Бог-Отець, Бог-Син, Бог-Святий Дух. 2) Переносно — б у т и в і п о с т а с і — виступати в ролі кого-небудь.

ІПОТЕ́КА (від грец. ὑποθήκη — застава) — застава нерухомого майна (переважно землі, будівель) для одержання позички; закладна на заставлене майно і борг за *іпотечним кредитом*.

ІНОТЕ́ЧНИЙ (від *іпотека*) — який стосується іпотеки, призначений для *операцій* з іпотеки; і. б а н к — *банк*, що спеціалізується на видачі позичок під заставу нерухомого майна; і - н і о б л і г а ц і ї — довгострокові цінні папери, що випускаються під забезпечення нерухомим майном; і. р и н о к — ринок позичкових *капіталів*, на якому відбувається купівля-продаж *іпотечних облігацій*.

ІПОХО́НДРІЯ (від грец. ὑποχόνδριον — підребер'я) — хворобливий стан людини, що характеризується надмірним занепокоєнням, страхом за своє здоров'я. Стародавні лікарі вважали за причину І. захворювання в ділянці підребер'я.

ІПРИ́Т — стійка отруйна речовина, яка роз'їдає слизову оболонку та шкіру. Вперше застосована в битві під бельгійським м. Іпр у 1914 р.

ІРЕ́ЙТА (англ. errata, від лат. erro — помилятися) — підтвердження, підпис на діловому *документі*, який засвідчує виправлення незначної помилки, допущеної при оформленні.

ІРИГА́ЦІЯ (лат. irrigatio, від irrigo — зрошую) — 1) Штучне зрошення певної ділянки землі для забезпечення вологою сільськогосподарських рослин. 2) Лікувальна *процедура*, що полягає у зрошенні запалених тканин водою чи ліками.

ІРИ́ДІЙ [від грец. ἶρις (ἴριδος) — райдуга] — хімічний *елемент, символ* Ir, ат. н. 77; сріблясто-білий дуже твердий крихкий *метал*; належить до платинових металів. Застосовують сплави І. з *платиною* у виробництві *еталонів* мір; сплав І. з *рутенієм* і *родієм* — у виробництві термопар тощо.

ІРИДОДІАГНО́СТИКА [від грец. ἶρις (ἴριδος) — райдуга та *діагностика*] — діагностика хвороб на підставі дослідження райдужної оболонки ока (*ірису*).

І́РИС (від грец. ἶρις — райдуга) — 1) Райдужна оболонка ока. 2) Багаторічна трав'яниста рослина родини півникових. Поширена переважно в помірній зоні Північної півкулі. Інша назва — п і в н и к и.

ІРІ́ДА [грец. Ἶρις (Ἴριδος)] — у давньогрецькій *міфології* уособлення веселки, посланниці богів.

ІРО́НІЯ (від грец. εἰρωνεία — удаване самоприниження) — 1) Тонке приховане глузування. 2) *літературозн.* Стилістичний прийом *контрасту* видимого і прихованого змісту висловлювання, що створює *ефект* глузування (пор. *сарказм*).

ІРРАДІА́ЦІЯ (від лат. irradio — осяюю, випромінюю) — 1) Поширення *процесів* збудження або гальмування в центральній нервовій *системі*. 2) Позірне збільшення світлих предметів на темному *фоні* і навпаки. 3) *мед.* Поширення відчуття болю за межі безпосередньо ураженої ділянки або *органа* (напр., біль у лівій руці при *стенокардії*).

ІРРАЦІОНАЛІ́ЗМ (від лат. irrationalis — нерозумний, позасвідомий) — філософське вчення, яке, на противагу *раціоналізмові*, твердить про обмеженість можливостей розуму в *процесі* пізнання, протиставить йому *інтуїцію*, віру, *інстинкт* як основні види пізнання.

ІРРАЦІОНА́ЛЬНИЙ (від лат. irrationalis — нерозумний, позасвідомий) — 1) У *філософії* — недоступний розумінню, який перебуває за межами розуму; нелогічний, містичний. 2) *матем.* Несумір-

ний; і -н е ч и с л о — число, яке несумірне з одиницею і тому не може бути точно виражене ні цілими числами, ні дробом. Протилежне — *раціональний.*

ІРРЕА́ЛЬНИЙ (від лат. irrealis — неречовинний) — нереальний, який існує не в дійсності, а тільки в мисленні. Протилежне — *реальний.*

ІСІ́ДА , ІЗІ́ДА [грец. Ἶσις (Ἴσιδος), від єгип. Iset] — у давньоєгипетській *міфології* богиня, уособлення подружньої вірності й материнства.

ІСЛА́М (араб., букв. — покірність) — одна з найпоширеніших у світі *релігій.* Заснована, за переказами, в 7 ст. пророком Мухаммедом (звідси одна з назв). І. має два основні напрями: *сунізм* і *шиїзм.* Інші назви — *мусульманство, магометанство.*

ІСТЕ́БЛІШМЕНТ (англ. establishment, від establish — зміцнювати, засновувати) — правлячі, привілейовані групи суспільства, а також вся *система* влади і управління, за допомогою якої вони досягають свого панування.

ІСТЕ́РИКА (від грец. ὑστερικός — матковий) — нервовий напад, що характеризується, зокрема, раптовим переходом від сміху до сліз.

ІСТЕРІ́Я (від грец. ὑστέρα — матка) — 1) Психічна хвороба, вид *неврозу* з різноманітними порушеннями *психіки*, рухової *сфери*, чутливості тощо. За уявленням давніх греків, виникала через захворювання матки. 2) Переносно — гарячкова діяльність у якомусь напрямі.

ІСТОРИ́ЧНИЙ МАТЕРІАЛІ́ЗМ — *соціальна філософія марксизму*, марксистська *теорія* рушійних сил суспільного розвитку.

ІСТОРІОГРА́ФІЯ (від історія і *...графія*) — 1) Наука, яка вивчає розвиток знань про історію. 2) Сукупність досліджень, присвячених певній *проблемі* чи історичній *епосі.*

ІТЕРА́ЦІЯ (лат. iteratio — повторення, від itero — повторюю) — багаторазове повторення якоїсь математичної *операції*, яке дає можливість поступово наблизитися до потрібного результату.

ІТЕ́РБІЙ — хімічний *елемент, символ* Yb, ат. н. 70; сріблясто-сірий *метал*, належить до *лантаноїдів.* Застосовують І. з іншими рідкісноземельними елементами для легування сталей. Від назви селища Іттербю в Швеції.

ІТРІЙ — хімічний *елемент, символ* Y, ат. н. 39; сірий легкий *метал*; належить до рідкісноземельних елементів. Застосовують для легування *алюмінію*, в *електроніці*, обчислювальній та телевізійній *техніці.* Від назви селища Іттербю в Швеції.

ІУДАЇ́ЗМ — *релігія*, поширена переважно серед євреїв. Склався наприкінці 2-го — на початку 1-го тис. до н. е. Характерними для І. є віра в єдиного Бога Ягве (спочатку бог племені Іуди — звідси й назва) і Месію (Спасителя).

ІХТІО... (від грец. ἰχθύς — риба) — у складних словах означає "риба", "риб'ячий", напр.: іхтіологія, іхтіофауна.

ІХТІОЗА́ВРИ (від *іхтіо...* і *...завр*) — підклас вимерлих плазунів *мезозою*. Жили в морях, мали рибоподібне тіло завдовжки до 13 м. Хижаки.

ІХТІО́РНІСИ (від *іхтіо...* і грец. ὄρνις — птах) — ряд викопних зубатих птахів. Були поширені в *мезозої*.

ІШЕМІ́Я (від грец. ἴσχω — затримую і *...емія*) — зменшення вмісту крові в тканинах певної ділянки тіла людини й тварин. Спричиняється *спазмом* або закупорюванням відповідних *артерій*. Інша назва — місцеве недокрів'я.

І́ШІАС (грец. ἰσχιάς, від ἰσχίον — стегно) — захворювання сідничного нерва людини, проявом якого є біль у ділянці задньої поверхні ноги. Інша назва — невралгія сідничного нерва.

Й

ЙÓГА (санскр., букв. — з'єднання, зосередження) — у *філософських системах* давньої і середньовічної Індії вчення і *метод* управління *психікою* і психофізіологією людини шляхом спеціальних вправ з метою самопізнання і звільнення від пут *матеріального* існування.

ЙÓГУРТ (англ. yoghurt, від тур. jogurt) — слабокислий молочний *продукт* з коров'ячого молока, заквашеного з додаванням спеціальних *бактерій* та фруктових *есенцій*.

ЙОД (від грец. ἰοειδής — фіалковий) — хімічний *елемент, символ* I, ат. н. 53; кристали чорно-сірого кольору з металевим блиском; належить до *галогенів*. Застосовують Й. та його сполуки в *медицині, аналітичній хімії, фотографії* тощо.

ЙОДЛЬ (нім. Jodel, від jodeln — співати з переливами) — жанр народних пісень у альпійських горців. Відзначається своєрідною манерою виконання — *фальцет* з використанням дуже високих *регістрів* голосу. Інша назва — йодлер.

ЙОРДА́НЬ — народна назва християнського обряду освячення води на свято Водохреща (Хрещення Господнього). Назва походить від ріки Йордан у Палестині.

ЙОРКШИ́РИ — група порід свиней, виведених в Англії в графстві Йоркшир.

ЙÓТА (грец. ἰῶτα — I,ι) — дев'ята літера грецького *алфавіту*. Вираз "ні на йоту" означає "анітрохи", "зовсім нічого" (оскільки графічно **Й**. найменша за розміром).

К

КАБАЛІ́СТИКА (від давньоєвр. кабала — переказ, *легенда*) — 1) Містична течія в *іудаїзмі*, що поєднувала *елементи гностицизму* і *неоплатонізму* з іудейською вірою в *Біблію* як світ *символів*. 2) Переносно — ненаукові висновки, зроблені на основі випадкових ознак або штучно підібраних *фактів*; щось незрозуміле, заплутане.

КАБАЛЬЄ́РО (ісп. caballero — вершник, дворянин, кавалер, лицар) — 1) Лицар у середньовічній Іспанії. 2) Воїн-вершник, що споряджувався власним коштом. 3) В іспаномовних країнах ввічливе звертання до чоловіка.

КАБАРЕ́ (франц. cabaret, букв. — шиночок) — у 19 ст. у Франції — артистичний шинок, в якому читали вірші, виконували куплети, сценки тощо; пізніше — кафе або ресторан з естрадною досить легковажною *програмою*.

КА́БЕЛЬТОВ (гол. kabeltouw) — 1) Одиниця довжини — 0,1 морської *милі* (1 К. дорівнює приблизно 185,2 м). 2) Прядивний *трос* спеціального звивання.

КАБЕРНЕ́ (франц. cabernet) — група французьких винних сортів винограду, а також вино з цих сортів.

КАБІНЕ́Т (франц. cabinet, зменш. від cabine — кабіна) — 1) Окрема відповідно обладнана кімната для занять, ділових розмов; меблі для такої кімнати. 2) Приміщення в лікарні, поліклініці з необхідною медичною апаратурою тощо. 3) К. м і н і с т р і в — *офіційна* назва уряду в деяких країнах.

КАБОТА́Ж (франц. cabotage) — судноплавство між портами однієї країни; в межах одного моря — м а л и й к., в межах кількох морів — в е л и к и й к.; *флот* прибережного плавання.

КАБОШО́Н (франц. cabochon) — опуклий відшліфований з одного чи двох боків, але не огранений дорогоцінний камінь.

КАБРІОЛЕ́Т (франц. cabriolet, від cabrioler — стрибати) — 1) Легкий двоколісний однокінний екіпаж. 2) Кузов легкового *автомобіля* з відкидним верхом, а також автомобіль з таким кузовом.

КАБУ́КІ (япон.) — один з видів японського класичного театру з музикою і танцями.

КАВАЛЕ́РІЯ (франц. cavalerie, італ. cavalleria, від лат. caballus — кінь) — один з родів сухопутних військ, кіннота.

КАВАЛЬКА́ДА (франц. cavalcade, італ. cavalcata, від cavalcare — їхати верхи) — група вершників, що їдуть разом.

КАВАТИ́НА (італ. cavatina, від cavare — добувати, витягати) — невелика оперна *арія*, переважно лірико-розповідного характеру; мелодійна інструментальна п'єса.

КА́ВЕР див. *Ковер*.

КА́ВЕРИНГ (англ. covering, від cover — покривати) — 1) Купівля *біржового* товару, *аналогічного* раніше проданому, з метою запобігання штучному зниженню ціни на нього при певній *ситуації* на *біржі*.

КАВЕ́РНА (лат. caverna — порожнина, печера) — 1) Порожнина в *органі* людини й тварин (легенях, печінці, нирках), що утворюється внаслідок руйнування тканин цього органа в *процесі* хвороби. 2) Порожнина в гірських породах, яка виникає здебільшого внаслідок вилугування водою розчинних частин.

КАВІТА́ЦІЯ [від лат. cavitas (cavitatis) — порожнина] — утворення порожнин, бульбашок у потоці рухомої рідини.

КАГАНА́Т (тюрк.) — державне утворення у ряду тюркомовних народів за раннього середньовіччя.

КАДА́НС [франц. cadence, від лат. cadens (cadentis) — який падає, закінчується] — *гармонійний* або мелодійний зворот, який завершує музичний твір. Інша назва — к а д е н ц і я.

КАДА́СТР (франц. cadastre) — 1) В античному світі — список осіб для подушного оподаткування. 2) Систематизоване зведення відомостей (*реєстр*) про відповідний *об'єкт* (земельний к., водний к.).

КАДЕ́Т (франц. cadet, букв. — молодший) — вихованець кадетського корпусу — закритого військово-навчального закладу для дітей дворян.

КА́ДІ (араб. — суддя) — духовна особа у *мусульман*, яка здійснює судочинство на основі мусульманського права (*шаріату*) і місцевого звичаєвого права (адату). Інші назви — к а з і, к а з і й.

КА́ДМІЙ (грец. καδμεία — цинкова руда) — хімічний *елемент, символ* Cd, ат. н. 48; сріблясто-білий *метал*, м'який і тягучий. Застосовують як уповільнювач в ядерних *реакторах*, у лужних *акумуляторах*, для виготовлення легкоплавких сплавів, для захисного покриття (кадміювання).

КАЗЕЇ́Н (від лат. caseus — сир) — складний білок молока, що містить *фосфор*. Добре засвоюється, є джерелом фосфору й *кальцію* для *організму*. Використовують у харчовій промисловості, *медицині*, у виробництві пластмас, клею.

КАЗЕМА́Т (франц. casemate, від італ. casamatta, букв. невидиме укріплення) — 1) Приміщення в оборонних спорудах, яке захищає від снарядів і авіабомб. 2) Броньоване закрите приміщення на кораблях для корабельної *артилерії* у 2-й половині 19 — 1-й половині 20 ст. 3) Приміщення у фортеці, де тримали ув'язнених.

КАЗИНО́ (італ. casino, букв. — будиночок) — гральний дім, переважно з *естрадою*, рестораном.

КАЗУА́ЛЬНИЙ (лат. casualis, від casus — випадок) — випадковий, який не підлягає узагальненню.

КАЗУЇСТИКА — 1) Застосування чинних *норм* права до окремих *юридичних* випадків (*казусів*). 2) У середньовічній *юриспруденції* і бо-

гослов'ї — застосування до окремих випадків загальних догматичних (див. *Догма*) положень. 3) Сукупність клінічних спостережень над перебігом однієї й тієї самої хвороби у кількох хворих. 4) Переносно — спритність у суперечці при доведенні хибних або сумнівних положень; крутійство.

КА́ЗУС (від лат. casus — випадок) — 1) У праві — подія, настання якої не викликане виною особи і яка, як правило, не тягне за собою покарання. 2) Випадок, *оказія*, пригода. 3) Складна судова справа.

КА́ЗУС БЕ́ЛЛІ (лат. casus belli — привід до війни) — формальний привід для оголошення війни.

КА́ЗУСНИЙ (від *казус*) — надзвичайно складний, заплутаний.

КА́ЗУС ФЕ́ДЕРІС (лат. casus foederis — випадок союзу) — визначені міжнародним договором обставини, настання яких зумовлює необхідність виконання договірними державами взятих на себе зобов'язань про взаємну допомогу за союзним договором.

КА́ЙЗЕР (нім. Kaiser, від лат. caesar — *цезар*) — назва *імператора* в Священній Римській *імперії* (962—1806) та в Німеччині (1871—1918).

КАЙМА́Н (ісп. caiman, з карибської) — рід плазунів родини *алігаторів*. Поширені в річках і болотах Центральної та Південної Америки.

КАЙНОЗО́Й, КАЙНОЗО́ЙСЬКА Е́РА (від грец. καινός — новий і *...зой*) — найновіша *ера* в геологічній історії Землі; розпочалася 67 млн років тому. Відклади цієї ери становлять кайнозойську групу. За К. рослинний і тваринний світ набув рис, подібних до сучасних, наприкінці ери виникла людина. Поділяється на три *періоди*: *палеоген, неоген, антропоген.*

КАЙФ див. *Кейф.*

КАКАДУ́ (нім. Kakadu, від гол. kakatoe, з малайського kakatua) — птахи підродини гладенькоязикових папуг із чубчиком з пір'я. Поширені в Австралії та навколишніх островах.

КАКОФО́НІЯ (від грец. κακός — поганий і *...фонія*) — безладне, хаотичне нагромадження звуків у музиці, віршах.

КА́КТУС (грец. κάκτος) — багаторічна південна рослина з м'ясистим стеблом, вкритим колючками, волосинками і щетинками. Багато видів культивують як *декоративні* кімнатні й тепличні рослини.

КАЛАМБУ́Р (франц. calembour — гра слів) — дотепна гра слів, побудована переважно на гумористично-пародійному використанні різних значень того самого слова.

КАЛА́НДР (франц. calandre) — машина (прес) для надання тканині, паперу або гумі глянсуватості, більшої щільності, нанесення на них тисненням малюнка або візерунка.

КАЛЕЙДОСКО́П (від грец. καλός — гарний, εἶδος — вид і *...скоп*) — 1) Іграшка — трубка, в якій кольорові скельця, вміщені між дзерка-

лами, при обертанні створюють різні візерунки. 2) Переносно — швидка зміна образів, подій, вражень; строкатість.

КАЛЕНДА́Р (від лат. calendarium, букв. — боргова книжка) — 1) Покажчик усіх днів року із зазначенням днів відпочинку, свят, визначних подій, іноді з цікавими матеріалами для щоденного читання. 2) *Система* числення великих проміжків часу, що ґрунтується на періодичності явищ природи, пов'язаній з рухом небесних світил; Ю л і а н с ь к и й к. ("старий стиль") запроваджений у 46 р. до н. е. за Юлія Цезаря; Г р и г о р і а н с ь к и й к. ("новий стиль") запроваджений у 1582 р. Папою Григорієм XIII. Різниця між "старим" і "новим" стилем становить 13 діб. 3) А с т р о н о м і ч н и й к. — таблиці з передбачуваними положеннями небесних світил. 4) Розподіл за днями і місяцями окремих видів діяльності.

КАЛЕ́НДИ (лат. Calendae) — назва перших днів кожного місяця в давньоримському *календарі*. Вираз "відкласти до грецьких календ" означає "ніколи не зробити" (у грецькому календарі К. не було).

КАЛЕ́НДУЛА (лат. calendula) — рід рослин родини складноцвітих. Напівчагарники, багаторічні або однорічні трави із жовтогарячими квітами. Поширені переважно в Середземномор'ї. К. л і к а р с ь к у культивують як *декоративну* й лікарську рослину. Інша назва — н а г і д к и.

КАЛІ́БР (франц. calibre, від араб. каліб — *форма*) — 1) *Діаметр* снаряда, кулі, каналу ствола вогнепальної зброї. 2) Безшкальний вимірювальний *інструмент* для перевірки форми, розмірів або взаємного розміщення частин виробів. 3) Товщина дроту й тонких металевих листів. 4) Розмір, рід, величина чого-небудь.

КАЛІГРА́ФІЯ (грец. καλλιγραφία — гарний почерк) — мистецтво розбірливо, чисто і красиво писати. Інші назви — к р а с н о п и с, ч и с т о п и с а н н я.

КА́ЛІЙ (від араб. аль-калі — *поташ*) — хімічний *елемент, символ* К, ат. н. 19; м'який сріблясто-білий *метал*. Сполуки К. застосовують у сільському господарстві як добрива, для виготовлення скла, вибухових речовин, у *медицині* тощо.

КАЛІПСО́ (грец. Καλυψώ) — у давньогрецькій *міфології німфа*, яка 7 років тримала на своєму острові Одіссея (див. *Одіссея*).

КАЛІ́Ф див. *Халіф*.

КАЛІФА́Т див. *Халіфат*.

КАЛЛІО́ПА (грец. Καλλιόπη — гарноголоса) — у давньогрецькій *міфології* одна з дев'яти *муз*, покровителька *епічної* поезії й красномовства.

КАЛЛІСТО́ (грец. Καλλιστώ) — 1) У давньогрецькій *міфології німфа*, яка була перетворена на ведмедицю і стала сузір'ям (Великий Віз, або Велика Ведмедиця). 2) Один із супутників *планети Юпітер*.

КА́ЛОМЕЛЬ (від грец. καλός — гарний і μέλας — чорний) — хлорид ртуті; білі або жовтуваті кристали. Застосовують у *медицині* — зов-

нішньо як протимікробний засіб (присипки, мазі), а також як проносний, сечогінний і жовчогінний засоби; в електротехніці.

КАЛОРИЗА́ЦІЯ (від лат. calor — тепло, жар) — те саме, що й *алітування*.

КАЛОРИ́МЕТР (від лат. calor — тепло і *...метр*) — прилад для вимірювання кількості тепла, що його виділяє або вбирає тіло при якому-небудь *фізичному*, хімічному або біологічному *процесі*.

КАЛОРИМЕ́ТРІЯ (від лат. calor — тепло і *...метрія*) — 1) *Методи* вимірювання теплоємності газів, рідин і твердих тіл або теплових *ефектів* різних *фізичних*, хімічних або біологічних *процесів*. 2) Визначення кількості тепла, що його виділяє *організм* внаслідок обміну речовин.

КАЛОРИ́ФЕР (франц. calorifère, нім. Kalorifer, від лат. calor — тепло і fero — несу) — пристрій для нагрівання повітря в *системах* опалення, вентиляції та сушіння.

КАЛОРІ́ЙНІСТЬ — виражена в *калоріях* енергетична цінність харчових *продуктів*.

КАЛО́РІЯ [від лат. calor (caloris) — тепло, жар] — одиниця кількості тепла, що дорівнює 4,1868 *джоуля*; позначається кал.

КАЛЬВІНІ́ЗМ — протестантська (див. *Протестантизм*) релігійна течія, що виникла в *процесі Реформації*, засновником її був швейцарський священик Ж. Кальвін (1509—64).

КА́ЛЬКА (від франц. calque — *копія*) — 1) Прозорий папір (паперова К.) або тонка тканина (полотняна К.) для знімання *копій* з креслень, малюнків та виготовлення синьок, а також сама копія на такому матеріалі. 2) Слово або вираз, скопійовані засобами рідної мови з іншої мови.

КАЛЬКУЛЯ́ТОР (від лат. calculatio — рахунок, підрахунок) — 1) *Електричний* або *електронний* прилад для швидкого виконання *елементарних* дій з числами. 2) Фахівець з *калькуляції*.

КАЛЬКУЛЯ́ЦІЯ (від лат. calculatio — підраховування) — обчислення собівартості одиниці *продукції*, виконаних робіт та послуг, а також таблиця, зведення з результатами такого обчислення; а к т у а р н а к. — розрахунок, результат роботи *актуарія* щодо визначення ймовірності ризику у страхуванні, як правило, узагальнений у *формі* таблиці; дозволяє визначити страхову *премію* за договором страхування.

КАЛЬМА́РИ (франц. calmars) — підряд головоногих *молюсків*. Населяють *океани* і моря. Особливо численні в тропічних водах. Їстівні. *Об'єкт* морського промислу.

КАЛЬЦИНУВА́ННЯ, КАЛЬЦИНА́ЦІЯ [від лат. calx (calcis) — вапно] — прожарювання крейди, вапна, соди, солей, руд тощо для видалення з них летких речовин, напр., води, вуглекислого газу.

КА́ЛЬЦІЙ [від лат. calx (calcis) — вапно] — хімічний *елемент, символ* Ca, ат. н. 20; сріблясто-білий м'який *метал*, входить до складу

вапняків, мармуру тощо. Використовують у металургії для виготовлення сплавів і як відновник. Широко застосовують природні солі К.

КАЛЬЯ́Н (перс.) — у східних народів пристрій для куріння тютюну, у якому тютюновий дим очищується, проходячи через посудину з водою.

КАМАРИ́ЛЬЯ (ісп. camarilla, від cámara — палата, королівський двір) — 1) В Іспанії 19 ст. група впливових придворних, придворна *кліка*, яка виражала інтереси *реакційного* духівництва й дворянства і фактично правила країною. 2) Переносно — група осіб при впливовій особі, уряді, що *інтригами* скеровує державні справи в своїх інтересах.

КА́МБІО (від італ. cambio — розмін) — *вексель*, позиковий лист.

КАМБІ́СТ (від італ. cambista — міняйло) — 1) Торгівець *векселями* та іноземними монетами. 2) *Калькулятор* вексельних арбітражних обчислень.

КА́МБУЗ (гол. kombuis) — кухня на судні.

КАМВО́ЛЬНИЙ (від нім. Kammwolle — чесана вовна) — який стосується чесаної вовни; к - н а п р я ж а — вовняна пряжа у вигляді гладенької рівної нитки; к - н і т к а н и н и — тканини з камвольної пряжі.

КАМЕ́ДЬ (грец. κομμίδιον, κόμμι) — прозора маса, що витікає з поранень на стеблах у деяких дерев'янистих рослин. Використовують у текстильній промисловості, *медицині* та як канцелярський клей. Інша назва — г л е й.

КАМЕ́НИ (лат. Camenae) — у давньоримській *міфології* богині, покровительки наук і мистецтв. У давніх греків — *музи*.

КАМЕРГЕ́Р (нім. Kammerherr) — у деяких монархічних державах придворне звання (чин), а також особа, яка мала це звання.

КАМЕРДИ́НЕР (нім. Kammerdiener) — у дворянсько-буржуазному побуті кімнатний або особистий служник.

КА́МЕРНИЙ — 1) Який стосується камери, має камеру, складається з камер. 2) Призначений для невеликого приміщення і нечисленної *аудиторії*; к - н а м у з и к а — різновид музичного мистецтва; музика, написана для кількох *інструментів* або голосів (*дует, тріо*); к. а н с а м б л ь — група виконавців камерної музики.

КАМЕРТО́Н (нім. Kammerton, букв. — кімнатний звук) — зігнутий і закріплений посередині металевий стрижень, кінці якого при коливанні утворюють звук певної висоти. Є *еталоном* висоти звука при настроюванні музичних *інструментів* і при хоровому співі.

КАМЕ́Я (франц. camée, від італ. cammeo) — *гема* з опуклим зображенням переважно жіночого *профілю* з цінних порід каменю або черепашки; *кулон* [2], перстень, брошка з таким зображенням.

КАМЗО́Л (франц. camisole, від італ. camiciola — фуфайка) — старовинний чоловічий верхній одяг до колін, звичайно без рукавів.

КАМИЛА́ВКА (грец. καμηλαῦκα, від κάμηλος — верблюд) — у православних ченців і священиків висока шапка з фіолетового оксамиту, право носити яку давали за особливі заслуги.

КАМІКА́ДЗЕ (япон., букв. — вітер богів) — 1) Японський льотчик, який під час 2-ї світової війни добровільно гинув, атакуючи ворожий літак; добровільний смертник. 2) Переносно — людина, здатна на безоглядну самопожертву.

КАМІ́Н (від грец. κάμινος — піч) — відкрита кімнатна піч з широкою топкою, звичайно багато оздоблена; *електричний* обігрівник із схожим оформленням.

КАМПАНЕ́ЛА (від італ. campanella — дзвіночок) — музична п'єса, що відтворює звучання дзвіночків.

КАМПА́НІЯ (від франц. campagne — похід) — 1) Спеціально організована на певний *період* робота, діяльність, спрямована на виконання чергових соціально-політичних, господарських або культурних заходів. 2) Етап, період війни, в який здійснено ряд послідовних *операцій*, об'єднаних *стратегічним* задумом.

КАМУФЛЯ́Ж (франц. camouflage — маскування) — 1) Спосіб маскувального фарбування плямами, смугами тощо для *візуальної* зміни обрисів предметів. 2) Плямисто пофарбована кольорова військова *форма*. 3) Притаманна деяким тваринам здатність змінювати власне забарвлення у відповідності до забарвлення навколишнього середовища.

КАМФОРА́ (лат. camphora, від араб. кафур) — *органічна* безбарвна речовина зі своєрідним запахом. Застосовують при виготовленні *целулоїду* й кіноплівки, у виробництві вибухових речовин. У *медицині* вживають як загальнозбудливий, серцево-судинний, жарознижувальний, сечогінний і відхаркувальний засіб, зовні — як протизапальний.

КАНДЕЛЯ́БР (франц. candélabre, від лат. candelabrum — свічник) — великий світильник з розгалуженнями для свічок чи *електричних* ламп.

КАНЕЛЮ́РИ (франц. cannelure — паз, жолобок) — *архіт. вертикальні* жолобки на колоні або *пілястрі*.

КАНИТЕ́ЛЬ (франц. cannetille) — 1) Тонка металева (золота або срібна) нитка для вишивання. 2) Переносно — марнування часу, щось дуже нудне, одноманітне.

КАНІБАЛІ́ЗМ (франц. cannibalisme) — 1) Людожерство. 2) Переносно — звірство, жорстокість.

КАНІ́КУЛИ (від лат. canicula, букв. — песик, назва зорі Сіріус) — перерва в заняттях у навчальних закладах, а також у роботі *парламенту* (пор. *вакації*). Назва пов'язана із збігом жаркої пори — часу дитячих К. — з наближенням Сіріусу до Сонця.

КАНІСТЕРАПІ́Я [від лат. canis (familiaris) — собака і *терапія*] — використання собак для планомірної роботи щодо відновлення *нормальних* стосунків людини з навколишнім світом.

КАНІФО́ЛЬ — природна смола, що її добувають з живиці хвойних дерев; жовта або темно-червона тверда склоподібна речовина. Застосовують у виробництві лаків, мила, для натирання струн, у паперовій промисловості тощо. Від назви давньогрецького м. Колофон у Малій Азії.

КАНКА́Н (франц. cancan, букв. — плітка) — французький естрадний танець дещо вульгарного характеру.

КАНО́Е (англ. canoe, від ісп. canoa, з карибської) — 1) Човен з одним веслом у північноамериканських індійців. 2) Легкий спортивний човен з однолопатевим веслом, яким весляр гребе, стоячи на одному коліні.

КАНО́Н (грец. κανών — палиця, переносно — правило, *норма*) — 1) Твердо встановлене правило, норма. 2) Художній твір, що служить нормативним зразком, панівна *форма* в мистецтві будь-якого *періоду*, яка зумовлює певну *композицію, систему пропорцій* тощо. 3) Правило, релігійна книга, *догмат*, обряд, піднесений церквою до рівня закону. 4) Музична форма, в якій всі голоси виконують одну *мелодію*, але починають її у різний час (за *принципом імітації*), вступаючи послідовно один за одним.

КАНОНА́ДА (франц. canonnade, від canon — гармата) — часта й тривала стрілянина з багатьох гармат, а також гуркіт стрілянини та розривів снарядів.

КАНОНІЗА́ЦІЯ (від грец. κανονίζω — підпорядковую правилу) — 1) У католицькій і православній церквах включення тієї чи іншої особи до числа святих. 2) Переносно — узаконення, перетворення якого-небудь правила на обов'язкове.

КАНО́НІК (лат. canonicus, від грец. κανών — правило) — у католицькій і англіканській церквах — член *капітулу*.

КАНОНІ́Р (нім. Kanonier, від франц. canon — гармата) — рядовий солдат *артилерії* в російській *армії* до 1917 р.

КАНТА́БІЛЕ (італ. cantabile, букв. — співучий, наспівний) — наспівний характер виконання музичної п'єси, *мелодії*.

КАНТА́ТА (італ. cantata, від лат. canto — співаю) — великий вокально-інструментальний твір для солістів, *хору* і оркестру, переважно урочистого характеру.

КА́НТЕЛЕ (фін. kantele) — фінський і карельський струнний щипковий музичний *інструмент типу* гусел.

КАНТИЛЕ́НА (від лат. cantilena — спів) — 1) Єтаровинна лірико-епічна народна пісня у Західній Європі. 2) Плавна, наспівна *мелодія*; мелодійність.

КАНТІА́НСТВО — створена німецьким *філософом* І. Кантом (1724—1804) дуалістична (див. *Дуалізм*) *концепція*, в якій *ідеалізм*

поєднувався з визнанням незалежного від свідомості існування непізнаваних "речей у собі" (дійсного світу).

КАНТО́Н (франц. canton — округ) — 1) *Федеральна* одиниця в Швейцарії. 2) Адміністративно-територіальна одиниця в Бельгії та деяких інших країнах. 3) Виборчий округ у Франції.

КА́НТОР (лат. cantor — співак) — у католицькій церкві — півчий; у протестантській — вчитель церковних співів, *диригент* хору, органіст; у *синагозі* — головний співак.

КАНЦЕЛІРУВА́ННЯ (від англ. cancellation — *анулювання*) — 1) Анулювання наказу *брокера*. 2) Анулювання договору. 3) Анулювання *акцій* або *облігацій* шляхом спеціальних написів, *перфорації*, простого знищення.

КА́НЦЕР (лат. cancer — рак) — злоякісна пухлина. Інша назва — р а к.

КАНЦЕРОГЕ́НИ (від *канцер* і *...ген*) — речовини, здатні спричинювати розвиток злоякісних пухлин.

КА́НЦЛЕР (нім. Kanzler, від лат. cancellarius, букв. — воротар) — 1) За середньовіччя в Західній Європі особа, що займала при дворі *монарха* високі посади (начальника канцелярії, охоронця державної печатки тощо). 2) У ряді країн — назва деяких вищих державних посад, а також осіб, що обіймають ці посади.

КАНЦО́НА, КАНЦОНЕ́ТА (італ. canzone — пісня, canzonetta — пісенька) — 1) У давньоіталійській і французькій *поезії форма* ліричного вірша з кількох куплетів, закінчених за змістом і з однаковою ритмічною побудовою. 2) З 15 ст. в Італії і Франції нескладна ліричка пісенька, що наближалася до народної; з 19—20 ст. в інструментальній музиці — "пісня без слів".

КАНЬЙО́Н (ісп. cañón — ущелина) — глибока вузька річкова долина зі стрімкими схилами.

КАНЮ́ЛЯ (франц. canule) — порожниста трубка, яку використовують для введення в *організм* людини або тварин лікарських речовин, виведення *секретів* [2] з порожнин тіла, відновлення провідності дихальних шляхів тощо.

КАОЛІ́Н — гірська порода білого або світлого кольору. Використовують у паперовій, гумовій та інших галузях промисловості, керамічному виробництві. Від назви місцевості Каолін у Китаї, де вперше знайдено К.

КАПЕ́ЛА (лат. capella, букв. — каплиця) — 1) *Хор* півчих; хор взагалі; мішаний *ансамбль*, що об'єднує співаків та інструменталістів; іноді колектив виконавців-інструменталістів (напр. бандуристів); а к а п е л а — хоровий спів без інструментального супроводу. 2) Католицька чи англіканська каплиця, в якій розміщувався церковний хор; домашня церква (в замках, палацах); боковий вівтар.

КАПЕЛА́Н (від лат. capellanus — священик) — 1) У католицькій і англіканській церквах — священик при каплиці (*капелі*) чи домаш-

ній церкві, а також помічник парафіяльного священика. 2) Католицький військовий священик.

КАПЕЛЬДИ́НЕР (нім. Kapelldiener, букв. — служитель *капели*) — театральний службовець, що перевіряє квитки і стежить за порядком.

КАПЕЛЬМЕ́ЙСТЕР (нім. Kapellmeister, від Kapelle — *хор*, оркестр і Meister — майстер, керівник) — керівник та *диригент* оркестру (пор. *хормейстер*).

КА́ПЕР (гол. kaper) — приватне судно, яке з відома свого уряду захоплює ворожі судна; *пірат*, морський розбійник.

КА́ПЕРСИ (грец. κάπαρις) — 1) Рід тропічних і субтропічних рослин. Дерева, кущі або багаторічні трави. Медонос. 2) Мариновані пуп'янки квіток одного з видів цієї рослини із своєрідним гострим смаком.

КА́ПЕРСТВО (від *капер*) — морський розбій, піратство.

КАПІЛЯ́РИ (від лат. capillaris — волосяний) — 1) Трубки з вузьким каналом. 2) Різного роду тонкі канальці (напр., пори в ґрунті). 3) Найдрібніші кровоносні судини в тканинах та *органах* людини й більшості тварин. Через стінки К. відбувається обмін речовин між кров'ю та іншими тканинами *організму*, а також газообмін (через К. легень). 4) Л і м ф а т и ч н і к. — кінцеві розгалуження лімфатичних судин у тканинах.

КАПІЛЯ́РНИЙ (від лат. capillaris — волосяний) — тонкий (щодо пор, каналів, судин тощо); к - н і х в и л і — дуже короткі хвилі на поверхні рідини; к - н і я в и щ а — явища, що відбуваються у поверхневих шарах рідин (змочуваність твердого тіла, здатність рідини підніматися або опускатися по *капілярах* та ін.

КАПІТА́Л (нім. Kapital, франц. capital, від лат. capitalis — головний) — 1) Вартість, яка є засобом отримання додаткової вартості шляхом використання найманої праці; к. г р о ш о в и й — кошти як джерело отримання прибутку, а також кошти, інвестовані в підприємство; к. ф і з и ч н и й — капітал у *формі матеріальних* засобів: машин, обладнання, будівель, споруд — всього, що може бути використане для виробництва товарів або послуг. 2) Переносно — вплив, *авторитет*; те, що становить велику цінність.

КАПІТАЛІЗА́ЦІЯ — 1) Перетворення додаткової вартості на *капітал*, тобто використання її на розширення капіталістичного виробництва. 2) Обчислення цінності майна — *акцій*, *облігацій*, заставних листів *іпотечних банків* — за доходом, який вони дають; р и н к о в а к. — вартість цінного паперу, визначена *біржовим котируванням*; розрізняють К. акції — вартість акцій за біржовим *курсом*, та К. *акціонерної компанії* — вартість акцій, які складають її акціонерний капітал. 3) Надання чомусь рис, якостей *капіталізму*.

КАПІТАЛІ́ЗМ (франц. capitalisme) — 1) Суспільно-економічна *формація*, що приходить на зміну *феодалізму*; ґрунтується на приватній

власності на засоби виробництва при участі держави у контролі над ними. 2) Економічна *система*, яка базується на свободі підприємництва, використанні найманої праці і на відкритій *конкуренції*, що сприяє розвитку ринкової *економіки*.

КАПІТА́ЛЬНИЙ (від лат. capitalis — головний) — 1) Ґрунтовний; основний, корінний, головний. 2) Який вимагає багато праці, *матеріальних ресурсів* або коштів; к - н і в к л а д е н н я — затрати праці, матеріально-технічних ресурсів і коштів на відтворення основних *фондів*.

КАПІТЕ́ЛЬ (від лат. capitellum — головка) — 1) Верхня частина колони, *пілястри* або стовпа. 2) Друкарські літери, які мають обрис заголовних (прописних), а розміри — малих літер.

КАПІТО́ЛІЙ (лат. Capitolium) — 1) Пагорб, на якому в Стародавньому Римі стояв Капітолійський храм, де відбувалися народні збори, засідання *сенату*. 2) Назва будинку *конгресу* США у Вашингтоні.

КАПІ́ТУЛ (від лат. capitulum — глава, розділ) — 1) У католицькій та англіканській церквах — *колегія* духовних осіб (*каноніків*) кафедрального собору, що є радою при *єпископі*. 2) У католицьких духовно-лицарських і чернечих *орденах* — колегія керівних осіб *ордену*.

КАПІТУЛЮВА́ТИ (від лат. capitulo — домовляюся, розподіляю за розділами) — 1) Припинити опір і здатися на умовах, запропонованих переможцем. 2) Переносно — поступитися, відмовитися від боротьби, відступити перед труднощами.

КАПІТУЛЯ́ЦІЇ (лат. capitulatio, від capitulo — домовляюся, розподіляю за розділами) — нерівноправні договори, що фіксують привілейований *режим* для іноземців порівняно з громадянами держави перебування.

КАПІТУЛЯ́ЦІЯ (лат. capitulatio) — 1) Припинення опору збройних сил або частини їх на умовах, запропонованих переможцем чи погоджених внаслідок переговорів. 2) Переносно — відмова від боротьби, визнання власного безсилля.

КАПОНІ́Р (франц. caponnière, від ісп. caponera, букв. — клітка з каплунами) — фортифікаційна споруда, з якої можна вести фланговий чи косоприцільний артилерійський і кулеметний вогонь у двох протилежних напрямах.

КАПО́Т (франц. capote, збільш. від cape — плащ) — 1) Металева відкидна кришка у різних *механізмів*, що захищає їх від атмосферних опадів і пилу. 2) Теплий чохол, що захищає двигун від охолодження. 3) Жіноче домашнє вбрання, халат.

КАПОТА́Ж (від франц. capotage — перекидання) — вид аварії, коли *автомобіль*, літак, який рухається по землі, перекидається через носову (моторну) частину.

КАПРА́Л (франц. caporal) — військове звання молодшого командного складу в деяких іноземних *арміях* (у США, Великій Британії, Франції, Італії та ін.), а також особа, яка має це звання.

КАПРИ́ЧІО (італ. capriccio, букв. — примха, каприз) — музична інструментальна віртуозна п'єса примхливого характеру. Відзначається багатством несподіваних ефектних зворотів.

КА́ПСЕЛЬ (нім. Kapsel) — вогнетривка коробка, в якій випалюють глазуровані керамічні вироби з *порцеляни* чи *фаянсу*.

КА́ПСУЛА (від лат. capsula — коробочка, скринька) — 1) В *анатомії* — оболонка, що обгортає різні *органи* або частини їх, а також патологічні утвори в *організмі* (напр. к. пухлини). 2) У *фармакології* — легкорозчинна оболонка ліків, що мають неприємний смак чи запах. 3) Герметично закрите вмістище. 4) Спускний *апарат* космічного корабля.

КА́ПСУЛЬ (від лат. capsula — коробочка) — металевий циліндрик або ковпачок з вибуховою речовиною, що спалахує від удару і забезпечує вибух заряду; застосовують у бойових патронах, дистанційних трубках тощо.

КАПТА́Ж (франц. captage, від лат. capto — хапаю, ловлю) — *комплекс* інженерно-технічних заходів, що забезпечують розкриття підземних вод, нафти й газу, виведення їх на поверхню для використання, а також устаткування для ведення цих робіт.

КАПУЦИ́НИ (італ. cappuccini, від cappuccio — каптур) — 1) Ченці католицького *ордену*, заснованого в 1525 р. як відгалуження ордену *францисканців*. Назву дістали від ряси з гостроверхим каптуром. 2) Рід американських широконосих мавп.

КАРАБІ́Н (франц. carabine) — 1) Гвинтівка з укороченим стволом. 2) Нарізна мисливська рушниця, переважно для стрільби кулями. 3) Гачок, зачіпка з пружною частиною в ланцюжках, повідках.

КАРАБІНЕ́РИ (франц. carabiniers, італ. carabinieri, ісп. carabineros) — 1) Добірні стрільці в піхоті і *кавалерії*. 2) В Італії та деяких інших країнах — жандарми.

КАРАВА́Н [франц. caravane, від перс. кар(е)ван] — 1) Група в'ючних тварин, що перевозять вантажі та людей переважно в пустельних районах. 2) Кілька транспортних суден, що рухаються одне за одним. 3) Переносно — низка рухомих предметів, людей.

КАРАВА́Н-САРА́Й (від *караван* і перс. серай — палац, будинок) — у країнах Сходу заїзд і торговельний двір для караванів.

КАРАВЕ́ЛА (італ. caravella, ісп. carabela) — за середньовіччя три- або чотирищоглове морське вітрильне судно.

КАРАМБО́ЛЬ (франц. carambole — куля) — 1) У більярдній грі удар своєю кулею в чужі. 2) Гра в *більярд* трьома кулями. 3) Червона куля, якою починають *партію* в більярд.

КАРАНТИ́Н (італ. quarantena, від quaranta giorni — сорок днів) — 1) Сукупність адміністративних і медико-санітарних заходів, за допомогою яких запобігають поширенню інфекційних хвороб людини, а також знищують вогнище *інфекцій*. 2) Санітарний

пункт для огляду осіб, суден і товарів, що прибувають з місцевостей, охоплених *епідемією.*

КАРА́Т (італ. carato, від араб. кірат, з грец. κεράτιον — стручок ріжкового дерева, насіння якого служило мірою ваги) — міра *маси* дорогоцінного каміння і перлів; позначається кар; т. зв. метричний К. дорівнює 200 мг.

КАРАТЕ́ (япон., букв. — голими руками) — японська *система* самозахисту без зброї; один з видів спортивної боротьби.

КАРАУ́Л (тюрк. — варта) — 1) Збройна варта, сторожа. 2) Збройний підрозділ для охорони військових *об'єктів* або для віддання військових почестей. 3) Несення охорони. 4) Місце, де розташована варта, сторожа.

КАРБ..., КАРБО..., КАРБОН... [від лат. carbo (carbonis) — вугілля] — у складних словах означає "сполука вуглецю", напр.: карбогемоглобін, карболіт.

КАРБІ́ДИ [від *карб...* і ...(*о*)*їд*] — сполуки вуглецю з *металами* й неметалами (напр.: карбід *заліза*, карбід *кальцію*). Застосовують у виробництві металокерамічних і вилитих твердих сплавів для металообробки, буріння гірських порід тощо.

КАРБОКСИ́Л [від *карб...* і лат. oxy(genium) — кисень] — одновалентна група СООН, яка є функціональною групою *органічних* кислот. Інша назва — к а р б о к с и л ь н а г р у п а.

КАРБО... див. *Карб...*

КАРБО́Н, КАРБО́НОВИЙ ПЕРІО́Д [від лат. carbo (carbonis) — вугілля] — п'ятий *період* палеозойської *ери* геологічної історії Землі (див. *Палеозой*). Розпочався близько 350 млн років тому, тривав близько 60 млн років. Відклади цього періоду становлять кам'яновугільну *систему.* Інша назва — к а м' я н о в у г і л ь н и й п е р і о д.

КАРБОН... див. *Карб...*

КАРБОНА́Д (франц. carbonnade, від італ. carbonata, з лат. carbo — вугілля) — делікатесний *продукт* із свіжого *філе* [2] свинини. Натерте часником або мускатним горіхом й посолене філе смажать або запікають на листах.

КАРБОНА́РІЇ (італ. carbonari, букв. — вуглярі, від лат. carbo — вугілля) — члени таємної політичної організації, що існувала на початку 19 ст. в Італії; боролися проти чужоземного гніту, за об'єднання Італії. Назва пов'язана з легендою про походження К. від середньовічних вуглярів.

КАРБОНА́ТИ [від лат. carbo (carbonis) — вугілля] — солі вугільної кислоти (напр. *поташ*); у природі зустрічаються у вигляді *мінералів* (кальцит, *доломіт*, *малахіт* тощо). Застосовують К. у будівництві, хімічній промисловості, в *оптиці* тощо.

КАРБОНІ́ЛЬНИЙ [від лат. carbo (carbonis) — вугілля] — який належить до вуглецю; к - н а г р у п а — група, характерна для *альдегідів* та *кетонів.*

КАРБОНІ́ТИ [від лат. carbo (carbonis) — вугілля] — вибухові речовини; суміш *нітрогліцерину,* житнього борошна й *селітри*; належать до *динамітів.*

КАРБОРУ́НД [від *карбо...* і (*ко*)*рунд*] — сполука *кремнію* з вуглецем; кристалічна речовина, за твердістю поступається лише *алмазові.* Застосовують як *абразив,* а також для виготовлення вогнетривких матеріалів.

КАРБУ́НКУЛ (від лат. carbunculus — вуглик) — гнійне запалення глибоких шарів шкіри й підшкірної клітковини з одночасним ураженням волосяних сумок та сальних залоз; виникає внаслідок зараження гноєтворними *мікроорганізмами.*

КАРБЮРА́ТОР (франц. carburateur) — пристрій для *карбюрації.*

КАРБЮРА́ЦІЯ (франц. carburation) — приготування пальної суміші з рідкого палива й повітря для живлення двигуна внутрішнього згоряння.

КАРБЮРИЗА́ТОР (від лат. carbo — вугілля і uro — палю) — речовина, за допомогою якої цементують (збагачують вуглецем) поверхню сталевих виробів. Найпоширеніший твердий К. — деревне вугілля, просочене розчинами мінеральних солей — вуглекислими *барієм, кальцієм* тощо.

КА́РГО (від ісп. cargo — навантаження, тягар; обов'язок) — 1) Судновий вантаж. 2) Страхування вантажів, що їх транспортують на суднах.

КАРДАМО́Н (грец. κάρδαμον)— вид багаторічних тропічних трав'янистих рослин родини імбирних. Насіння використовують у *кулінарії* як пряноші, олію з насіння — в харчовій, тютюновій промисловості, а також у *медицині.*

КАРДА́Н — 1) Пристрій для збереження незмінним положення підвішеного тіла (див. *Гіроскоп*) при будь-яких поворотах його опор. 2) *Механізм* (*шарнір*), що забезпечує обертання двох валів під змінним кутом. Від прізвища італійського вченого Дж. Кардано (1501—76).

КАРДА́ННИЙ — пов'язаний з *карданом*; к. в а л — вал з карданом на одному або на обох кінцях; к - н а п е р е д а ч а — пристрій, що за допомогою *карданного вала* передає обертання від коробки передач машини до її робочої частини.

КАРДИНА́Л (від лат. cardinalis — головний) — 1) У католицькій церкві вища після Папи Римського духовна особа. З числа К. на *конклаві* обирається Папа. 2) Птах родини вівсянкових; поширений в Північній та Центральній Америці. Оперення самця яскраво-червоного кольору (колір кардинальської *мантії* — звідси й назва).

КАРДИНА́ЛЬНИЙ (лат. cardinalis — головний) — основний, найголовніший, найґрунтовніший.

КАРДИ́Т (від грец. καρδία — серце) — загальна назва хвороб серця.

КАРДІО... (від грец. καρδία — серце) — у складних словах відповідає поняттю "серце", напр.: *кардіологія,* кардіостимулятор.

КАРДІОГРА́МА (від *кардіо...* і *...грама*) — графічне зображення діяльності серця за допомогою приладу кардіографа.

КАРДІОЛО́ГІЯ (від *кардіо...* і *...логія*) — наука, яка вивчає роботу серця, обмін речовин у серцевому м'язі, хвороби серцево-судинної *системи,* їх лікування та *профілактику.*

...КАРДІЯ (від грец. καρδία — серце) — у складних словах вказує на захворювання серця або порушення серцевої діяльності, напр.: *стенокардія, тахікардія.*

КАРЕ́ (франц. carré, букв. — квадрат) — 1) У 17—19 ст. бойове шикування піхоти у вигляді чотирикутника (*фронтом* назовні), головним чином для відбивання *атак* кінноти. 2) Те, що має *форму* чотирикутника (напр.: зачіска к., виріз к.).

КАР'Є́Р [1] (франц. carrière, від італ. carriera — біг) — біг коня з граничною швидкістю; вид *алюру.*

КАР'Є́Р [2] (франц. carrière, від лат. quadraria — каменоломня) — 1) Гірниче підприємство, що добуває вугілля, руди й нерудні корисні копалини відкритим способом. 2) Гірничі виробки, що утворюються під час добування корисних копалин відкритим способом.

КАР'Є́РА (італ. carriera — біг, життєвий шлях, поприще, від лат. carrus — віз, візок) — 1) Швидке й успішне просування в службовій, суспільній, науковій та іншій діяльності; досягнення популярності, вигоди як наслідок такого просування. 2) Рід діяльності (напр.: к. актора, к. лікаря).

КАР'ЄРИ́ЗМ (від *кар'єра*) — гонитва за особистим успіхом у службовій та іншій діяльності задля задоволення честолюбства чи з корисливих мотивів.

КАРИКАТУ́РА (італ. caricatura, від caricare — перевантажувати, перебільшувати) — 1) Сатиричний або гумористичний малюнок загостреного критично-викривального характеру. 2) Переносно — смішне наслідування, перекручування *оригіналу.*

КАРІАТИ́ДА [грец. Καρυᾶτις (Καρυάτιδος)] — *архіт. вертикальна* підпора (колона) у вигляді жіночої постаті (пор. *атлант*).

КАРІЄС (від лат. caries — гниття) — руйнування тканини кістки чи зуба в людини й хребетних тварин; виникає внаслідок запально-дистрофічних *процесів* (напр., при *остеомієліті, туберкульозі, сифілісі* тощо). Інша назва — к о с т о ї д а.

КАРІО... (від грец. κάρυον — горіх, ядро) — у складних словах відповідає поняттю "ядро клітини", напр.: каріолімфа, *каріологія.*

КАРІОГА́МІЯ (від *каріо...* і *...гамія*) — злиття ядер статевих клітин (чоловічої і жіночої *гамет*) в ядро *зиготи.*

КАРІОЛО́ГІЯ (від *каріо...*і *...логія*) — розділ *цитології,* предметом вивчення якого є клітинне ядро в цілому та його окремі *компоненти* (*хромосоми,* ядерця, ядерна оболонка тощо).

КАРІОТИ́П (від *каріо...* і *тип*) — сукупність *хромосом* диплоїдного набору, характерного для клітин даного виду рослинних чи тваринних *організмів.*

КА́РМА (санскр. — діяння, відплата) — в індійських релігійно-*філософських системах* (*буддизмі, брахманізмі* та ін.) закон відплати, який відповідно до поведінки людини визначає характер її наступного існування (перевтілення після смерті).

КАРМАЗИ́Н (італ. carmesino, від перс. кермез — багряний, зі санскр. крміс — черв'як) — сукно темно-червоного кольору.

КАРМЕЛІ́ТИ (лат. carmeliti) — члени католицького чернечого *ордену*, заснованого в 2-й половині 12 ст. у Палестині на горі Кармель (звідси й назва).

КАРМІ́Н (франц. carmin, від араб. кірміз — багряний і лат. minium — *кіновар*) — яскраво-червона фарба, яку добувають з тіла комах *кошеніль.* Застосовують у живописі, *парфумерії*, ситцевибиванні тощо.

КАРОТА́Ж (франц. carottage, від carotte — буровий керн, букв. — морква) — геофізичне дослідження свердловин *електричними*, *магнітними*, *радіоактивними*, акустичними та іншими *методами* з метою вивчення геологічної будови місцевості та виявлення корисних копалин.

КАРОТЕ́ЛЬ (від лат. carota — морква) — група ранньостиглих сортів моркви.

КАРОТИ́Н (від лат. carota — морква) — жовтогарячий *пігмент*; найбільше його в моркві, помідорах, яєчних жовтках. У *медицині препарати* К. використовують при А-*авітамінозі.*

КАРСТ — *комплекс* явищ, пов'язаних з розчиненням гірських порід водою; розвивається у вапняках, *гіпсах, ангідритах*, солях та інших розчинних породах. У результаті карстових *процесів* утворюються своєрідні *форми рельєфу* (лійки, печери). Від назви *плато* Карст у Югославії.

КАРТ (англ. cart, букв. — візок) — гоночний мікролітражний *автомобіль* без кузова.

КАРТ-БЛА́НШ (франц. carte blanche, букв. — білий аркуш) — 1) Чистий бланк, підписаний особою, яка надає іншій особі право заповнити його на власний розсуд. 2) Переносно — необмежені повноваження.

КАРТЕЗІА́НСТВО — напрям у *філософії* і природознавстві 17—18 ст., *теоретичною* основою якого було вчення Р. Декарта (латинізоване ім'я Картезіус, звідси й назва). Для К. характерні *раціоналізм* у *теорії* пізнання і механістичний *матеріалізм* у поясненні явищ природи.

КАРТЕ́ЛЬ (франц. cartel, від італ. cartello, з carta — папір, *документ*, картка) — 1) Одна з *форм монополій*; об'єднання підприємств (однієї чи кількох країн), на яких виробляють переважно однорідну *проду-*

кцію, при збереженні виробничої та фінансової самостійності кожного з них. 2) У середні віки спершу — порядок змагань на лицарських *турнірах*, потім — писаний виклик на двобій.

КА́РТЕР (англ. carter) — 1) Нижня частина двигуна (автомобільного, авіаційного), що захищає шатуни й колінчастий вал від пошкоджень, бруду й пилу. 2) Металевий корпус поршневих машин, зубчастих передач тощо. Всередині К. розміщують вали, осі та інші деталі, до К. прикріплюють *циліндри* й різні *агрегати*.

КА́РТИНГ (англ. carting) — гонки на *картах* по дуже складних, з великим числом поворотів *трасах* завдовжки 400—12 000 м.

КАРТОГРА́МА (від карта і *...грама*) — схематична карта, на якій за допомогою штрихування або забарвлення показано середню *інтенсивність* будь-якого явища в межах зображених на ній територіальних одиниць (густоту населення, питому вагу орних земель тощо).

КАРТОГРА́ФІЯ (від карта і *...графія*) — наука про географічні карти і карти небесних тіл, *методи* створення та використання їх.

КАРТОТЕ́КА (від карта і *...тека*) — 1) *Система* карток з довідками, обліковими чи іншими даними. 2) Скринька або шафа для зберігання таких карток; а також приміщення з такими шафами.

КАРТУЛЯ́РІЇ (лат. chartularia, від charta — грамота) — збірники *копій* грамот, якими за середньовіччя в Західній Європі юридично оформлялися переважно земельні дарування на користь церкви.

КАРЦИНО́МА (від грец. καρκίνος — рак і *...ома*) — рак, злоякісна пухлина, яка розвивається з епітеліальної (див. *Епітелій*) тканини.

КАСА́ЦІЯ (лат. cassatio — скасування, знищення, від casso — розбиваю, руйную) — 1) *Форма* оскарження і перевірки судом вищої *інстанції* рішень, вироків, ухвал чи постанов суду, які ще не набрали законної сили. Див. також *Апеляція*. 2) *Процесуальний документ*, в якому заявник оскаржує вирок, рішення, ухвалу чи постанову суду.

КАСЕ́ТА (від франц. cassette — скринька) — 1) Світлонепроникний футляр для зберігання світлочутливих фото- й кіноплівок. 2) К. магнітофонна — закрита плоска коробка, в якій розміщують *магнітну* стрічку.

КА́СКО (від італ. casco — шолом) — страхування перевізних засобів: суден, літаків, *автомобілів*, вагонів тощо.

КАССА́НДРА (грец. Κασσάνδρα) — 1) У давньогрецькому *епосі* найвродливіша дочка троянського царя Пріама, пророчиця, зловісним, але правдивим віщуванням якої ніхто не вірив. 2) Переносно — віщувальниця біди, недолі.

КАССІОПЕ́Я (грец. Κασσιέπεια) — 1) У давньогрецькій *міфології* мати *Андромеди*. 2) Сузір'я Північної півкулі зоряного неба, п'ять найяскравіших зірок якого розміщені у вигляді літери W.

КА́СТА (португ. casta — рід, походження, від лат. castus — чистий) — 1) У деяких країнах Сходу замкнена група людей, місце якої у виробничому і суспільному житті визначено певними звичаями і закона-

ми. Для К. характерна *ендогамія*, сувора регламентація відносин тощо. 2) Переносно — замкнена суспільна група, що оберігає свою відокремленість і групові *привілеї*.

КАСТАНЬЄ́ТИ (ісп. castañetas, від лат. castanea — каштан) — іспанський народний музичний *інструмент* з двох пар з'єднаних пластинок у *формі* раковин, які надягають на пальці рук.

КАСТРА́Т (лат. castratus — вихолощений) — особина чоловічої статі, в якої видалені статеві залози.

КАСТРА́ЦІЯ (лат. castratio, від castro — вихолощую) — штучне видалення статевих залоз у тварин і людини, а також видалення *генеративних органів* у рослин при гібридизації.

КАТА... (грец. κατα...) — *префікс*, що означає рух униз, протидію, посилення, перехідність або завершення, напр.: *катагенез*, *кататонія*.

КАТАБОЛІ́ЗМ (від грец. καταβολή — скидання, руйнування) — одна із сторін внутрішньоклітинного *метаболізму*, що являє собою сукупність *реакцій*, які супроводяться розпадом (*дисиміляцією*) складних *органічних* сполук. Протилежне — *анаболізм*.

КАТАВА́СІЯ (грец. καταβάσιον, від καταβαίνω — сходжу, спускаюся) — 1) У православному богослужінні вид співів, коли перший вірш співається двома *хорами* і на початку, і в кінці *канону*. 2) Переносно — в розмовній мові — плутанина, метушня, гармидер.

КАТАГЕНЕ́З (від *ката...* і *...генез*) — 1) Напрям *еволюційного процесу*, що призводить до спрощення будови й *функції організмів*. 2) Зміна осадових гірських порід після виникнення їх у результаті *діагенезу* до перетворення в метаморфічні породи.

КАТАКЛА́З (від грец. κατάκλασις — заломлення, розсіювання) — *деформація* й подрібнення *мінералів* всередині гірської породи, зумовлені *тектонічними* рухами.

КАТАКЛІ́ЗМ (від грец. κατακλυσμός — повінь, потоп, загибель) — 1) Руйнівна раптова повінь, землетрус, виверження *вулкана*, інше природне лихо. 2) Раптовий переворот, *катастрофа* у житті людського суспільства.

КАТАКО́МБИ (італ. catacombe, від лат. catacumba — підземна гробниця) — підземні приміщення, *галереї* природного або штучного походження, які в давнину використовували для відправи релігійних обрядів та для поховання померлих.

КАТАЛЕ́ПСІЯ (від грец. κατάληψις — схоплення, оволодіння, утримування) — втрата тілом людини рухомості, що виникає при *шизофренії*, *енцефаліті*, *істерії*, *гіпнозі* тощо.

КАТА́ЛІЗ (від κατάλυσις — руйнування) — зміна швидкості *хімічних реакцій* в присутності *каталізаторів*.

КАТАЛІЗА́ТОРИ (від *каталіз*) — речовини, що змінюють швидкість *хімічних реакцій*, а самі залишаються хімічно й кількісно не-

змінними. В хіміко-технологічних *процесах* як К. застосовують здебільшого дуже подрібнені *метали*.

КАТАЛО́Г (від грец. κατάλογος — список) — 1) Систематизований перелік книг, картин, музейних *експонатів* та інших предметів, складений для полегшення їх пошуку. 2) Перелік зірок відповідно до місця розташування їх у *галактиці* або за іншими ознаками.

КАТАМАРА́Н (від тамільського каттумарам, букв. — зв'язані колоди) — 1) Пліт або гребне чи вітрильне судно, що складається з кількох з'єднаних між собою колод. 2) Сучасне двокорпусне (зі спільною палубою) або однокорпусне (з поплавками-*балансирами* за бортом) судно.

КАТА́МНЕЗ (від грец. καταμνημονεύω — запам'ятовую) — зведення всієї *інформації* про хворого; її збирають одноразово або багаторазово після закінчення попереднього обстеження.

КАТАПУ́ЛЬТА (лат. catapulta, від грец. καταπέλτης) — 1) Стародавня військова метальна (камінням, колодами тощо) машина. Інша назва — б а л і с т а. 2) Пристрій, що надає початкової (стартової) швидкості *апаратам*, які злітають з невеликих майданчиків, палуби корабля. 3) Пристрій для *автоматичного* викидання пілота літального *апарата, космонавта* та ін. в разі аварії.

КАТА́Р (грец. κατάρροος, від καταρρέω — стікаю, протікаю) — запальне ураження слизових оболонок якого-небудь *органа*.

КАТАРА́КТА (від грец. καταρράκτης — водоспад) — помутніння кришталика ока. Розвивається внаслідок порушення обміну речовин, при різних ушкодженнях кришталика, а також як ускладнення інших хвороб (напр., при *глаукомі* тощо). Іноді К. бувають уроджені.

КА́ТА́РСИС (грец. κάθαρσις, букв. — очищення) — 1) У давньогрецькій *філософії* сутність естетичного переживання — звільнення душі від тіла, від пристрастей, *емоцій*. 2) Стан внутрішнього очищення, що настає після певних переживань та потрясінь. 3) У *психотерапії* спеціальний *метод* впливу, націлений на розрядження підсвідомих *імпульсів*.

КАТАРСИ́ЧНИЙ МЕ́ТОД (від *катарсис* і *метод*) — засіб лікування в *психотерапії* та *психоаналізі*, в ході якого *пацієнт* пригадує події, що призвели до захворювання, і по-новому реагує на них.

КАТАСТРО́ФА (грец. καταστροφή — переворот, кінець, загибель) — несподіване лихо, подія, що спричинює тяжкі наслідки, руйнування.

КАТАСТРОФІ́ЗМ (франц. catastrophisme, від грец. καταστροφή — переворот, поворот) — вчення, за яким розвиток земної кори й *органічного* світу відбувається внаслідок *періодичних глобальних* геологічних *катастроф* і потопів, які щоразу знищують все живе. Інша назва — т е о р і я к а т а с т р о ф.

КАТАТОНІ́Я (від *ката...* і *...тонія*) — нервово-психічний розлад, при якому хворий відмовляється від їжі, часто застигає в якомусь

положенні, іноді перебуває в стані збудження тощо. Спостерігається при *шизофренії* та деяких інших психічних захворюваннях.

КАТАФІЛАКСІ́Я (від *ката...* і грец. φύλαξις — охорона, самозахист) — знижена стійкість пошкоджених тканин людини й тварин до дії хвороботворних *мікробів*.

КАТЕГОРИ́ЧНИЙ (від грец. κατηγορικός — стверджувальний, обвинувачувальний) — 1) Ясний, чіткий, однозначний. К - н е с у д ж е н н я — *логічне* судження, в якому відношення між *суб'єктом* і *предикатом* є цілком визначеним і не обмежується якимись умовами. 2) Який не припускає заперечень, безумовний. К. і м п е р а т и в див. *Імператив*.

КАТЕГО́РІЯ (від грец. κατηγορία — обвинувачення; ознака) — 1) *філософ.* Загальне поняття, яке відображає *універсальні* властивості і відношення *об'єктивної* дійсності, загальні закономірності розвитку всіх *матеріальних*, природних і духовних явищ. 2) Родове поняття, що позначає розряд предметів. 3) Група однорідних предметів, явищ, осіб.

КА́ТЕТ (від грец. κάθετος — прямовисний, *перпендикулярний*) — кожна з двох сторін прямокутного трикутника, між якими лежить прямий кут.

КАТЕ́ТЕР (від грец. καθετήρ — *зонд*) — медичний *інструмент* у вигляді трубки (з гуми, пластмаси, *металу* тощо), який застосовується при *катетеризації*.

КАТЕТЕРИЗА́ЦІЯ — введення *катетера* в порожнини *організму* людини й тварин для спорожнення і промивання їх.

КАТЕХІ́ЗИС (від грец. κατήχησις — усне повчання, настанова) — виклад основ християнського віровчення (переважно у *формі* запитань і відповідей).

КАТІО́НИ (від *ката...* та *йон*) — позитивно заряджені іони, які під час *електролізу* рухаються до *катода*.

КАТО́Д (від грец. κάθοδος — рух донизу) — 1) *Негативний полюс* джерела струму. 2) *Електрод* приладу, з'єднуваний з негативним полюсом джерела струму. Протилежне — *анод*.

КАТОЛИКО́С (від грец. καθολικός — загальний) — *титул* глав вірменської (з 363 р.) і грузинської (з 475 р.) православних церков, монофізитської і вірмено-католицької церков.

КАТОЛИЦИ́ЗМ, КАТОЛИ́ЦТВО (від грец. καθολικός — загальний, вселенський) — один з головних (поряд з православ'ям і *протестантизмом*) напрямів у *християнстві*. Догматичні особливості К.: визнання існування чистилища, *догмати* про виходження Святого Духа не тільки від Бога-Отця, а й від Бога-Сина, про непогрішимість Папи Римського як намісника Христа на Землі.

КАТРЕ́Н (франц. quatrain, від quatre — чотири) — *строфа* з чотирьох рядків, що містить у собі закінчену думку. Поетичний твір-*мініатюра*.

КАУЗА́ЛЬНИЙ (лат. causalis, від causa — причина) — причинний.
КА́УСТИК (від грец. καυστικός — їдкий) — технічна назва їдких лугів, зокрема їдкого натру.
КАУСТИ́ЧНИЙ — пов'язаний з *каустиком*; к - н а с о д а — технічна назва їдкого натру.
КАУЧУ́К (франц., англ. caoutchouc, з індіан. мови майнас) — високомолекулярна *еластична* речовина, яку видобувають у вигляді твердої пружної маси з *латексу* деяких рослин (*натуральний* К.) або одержують штучним способом (*синтетичний* К.). Застосовують у багатьох галузях *техніки* й побуту, головним чином у вигляді гуми.
КАФ (англ. caf, скор. від cost and freight — вартість і *фрахт*) — вид договору зовнішньоторговельної купівлі-продажу, коли до ціни товару включають і вартість морських перевезень (фрахту) до порту призначення.
КА́ФЕДРА (грец. καθέδρα, букв. — сидіння, стілець) — 1) Місце для викладача, лектора, промовця тощо. 2) У вузах — основна навчально-наукова група, що здійснює навчальну, методичну і науково-дослідну роботу з однієї або кількох пов'язаних між собою наукових спеціальностей, а також підготовку і підвищення *кваліфікації* кадрів.
КАФЕТЕ́РІЙ (франц. caféterie) — вид кафе, звичайно із самообслуговуванням.
КАХЕКСІ́Я (грец. καχεξία, від κακός — поганий і ἕξις — стан) — стан прогресуючого виснаження *організму*, що виникає внаслідок недостатнього й неповноцінного харчування або тяжких порушень обміну речовин, а також при виснажливих захворюваннях (рак, *туберкульоз* тощо).
КАШАЛО́Т (франц. cachalot, від португ. cachalote) — водяний ссавець підряду зубатих китів. Поширений в усіх *океанах* та відкритих морях (самки — лише в теплому поясі).
КАШЕМІ́Р — легка вовняна, напіввовняна або бавовняна тканина саржевого переплетення. Від назви князівства Кашмір (тепер *штат* Джамму й Кашмір в Індії).
КАШПО́ (франц. cache-pot, від cacher — ховати і pot — горщик) — *декоративна* ваза, часом підвісна, для вазона з квітами.
КАШТЕЛЯ́Н (лат. castellanus — житель фортеці, від castellum — укріплення, замок) — 1) У Польщі за раннього середньовіччя сановник, який управляв фортецею, здійснював військові, судові й *фіскальні функції* у к а ш т е л я н і ї — адміністративній окрузі, що прилягала до фортеці. 2) Доглядач замку або громадського будинку. 3) Сторож у католицькому храмі.
КАЮ́Р (ненецьке) — погонич запряжки собак.
КАЮТ-КОМПА́НІЯ (від каюта і франц. compagnie — товариство) — загальне приміщення на судні для командного складу, в якому обідають, відпочивають тощо (пор. *кубрик*).

КАЯ́К (ескім.) — легкий шкіряний одномісний човен з дволопатевим веслом у ескімосів та інших народів Півночі.

КВАДРА́НТ [від лат. quadrans (quadrantis) — чверть, четверта частина] — 1) Будь-яка з чотирьох частин площини, на які її ділять дві взаємно *перпендикулярні* прямі (осі *координат*). 2) *Сектор* круга з центральним кутом 90°, ¼ круга. 3) Старовинний *астрономічний* прилад для вимірювання висот небесних світил. 4) Прилад для вимірювання кутів при *вертикальному* наведенні артилерійських гармат.

КВАДРА́Т (від лат. quadratum — чотирикутник) — 1) Прямокутник з рівними сторонами. 2) Другий степінь будь-якого числа.

КВАДРАТУ́РА (від лат. quadratura — надання квадратної *форми*) — 1) Число квадратних одиниць у площі даної *фігури*. 2) Побудова *квадрата*, рівновеликого даній фігурі. К. к р у г а — нерозв'язне завдання перетворення круга за допомогою *циркуля* і лінійки в рівновеликий йому квадрат, а також переносно — про будь-яке нерозв'язне завдання, безнадійну справу. 3) Обчислення площі, знаходження *інтеграла*. 4) *астр.* Положення, при якому лінія, що з'єднує *центри* Землі і Сонця, складає прямий кут з лінією центрів Землі і якоїсь *планети* або Місяця.

КВАДРИ́ГА (лат. quadrigae, букв. — четвірка) — у Стародавній Греції і Римі двоколісна колісниця, запряжена четвіркою коней в один ряд.

КВАДРИЛЬЙО́Н (франц. quadrillion) — число, яке зображується одиницею з 15 нулями, тобто 10^{15}. У деяких країнах (Великій Британії, Німеччині) К. називають число 10^{24}.

КВАЗА́РИ (англ. quasars, скор. від quasistellars radiosource — квазізоряне джерело радіовипромінювання) — джерела радіовипромінювання, що знаходяться на відстані *мільярдів* світлових років від Землі і відзначаються великою кількістю випромінюваної *енергії* (в *квадрильйони* разів більшою від випромінювання Сонця).

КВАЗІ... (лат. quasi — ніби, майже, немовби) — у складних словах означає "ніби", "позірний", "несправжній", "фальшивий", напр.: *квазігроші*, квазіоптика.

КВАЗІГРО́ШІ (від *квазі...* та гроші) — грошові засоби з високим рівнем *ліквідності*, які легко обертаються в гроші; використовуються як засіб платежу.

КВА́КЕРИ (англ. quakers, букв. — трясуни) — християнська протестантська *секта*, заснована в 17 ст. в Англії. К. вважають, що людина може вступати в безпосередній союз з Богом, заперечують будь-який зовнішній вияв релігійності (обряди, таїнства), дотримуються *пацифізму*. Громади К. поширені в США і Великій Британії.

КВАЛІМЕ́ТРІЯ (від лат. qualis — який, якої якості та *...метрія*) — наука про *методи* кількісної оцінки якості *продукції*.

КВАЛІФІКА́ЦІЯ (від лат. qualis — який, якої якості і *...фікація*) — 1) Ступінь і вид професійної виучки працівника, наявність у нього знань, уміння, навичок, потрібних для виконання певної роботи.

2) Характеристика певного виду роботи, яка визначається залежно від її складності, точності й відповідальності. 3) Правова оцінка вчиненого злочину.

КВАНТ (нім. Quant, від лат. quantum — скільки) — загальна назва певних *порцій* променистої *енергії*, *моменту* кількості руху та інших величин, якими характеризують *фізичні* властивості мікросистем.

КВАНТИТАТИ́ВНИЙ (від лат. quantitas — кількість) — кількісний; який стосується кількісних показників.

КВА́НТОР (від лат. quantum — скільки) — *символ* математичної *логіки*, що вказує на *логічну операцію*, яку необхідно виконати, щоб дати кількісну характеристику певній області предметів.

КВАНТУВА́ННЯ (від лат. quantum — скільки) — перетворення якоїсь величини з неперервною *шкалою* значень на величину з *дискретною* шкалою значень (напр.: к. *енергії* частинок, к. *сигналів*).

КВА́РКИ (англ. quark — *неологізм* ірландського письменника Дж. Джойса) — теоретично припустимі *фундаментальні елементарні* частинки, з яких, як гадають, складаються всі відомі та ймовірні елементарні частинки. *Реального* існування К. поки що не зафіксовано.

КВА́РТА (від лат. quarta — чверть, четверта частина) — 1) Неметрична одиниця ємності, місткості в США (0,946 л), Великій Британії (1,1364 л) та інших країнах. 2) Міра довжини в ряді країн Латинської Америки (20—21 см). 3) *муз.* Четвертий ступінь *діатонічної гами*, а також відповідний йому *інтервал*. 4) *спорт. Позиція* або *фігура* у *фехтуванні*.

КВАРТА́Л (від лат. quarta — чверть) — 1) Частина міста, обмежена кількома вулицями, що перетинаються; частина вулиці між двома перехрестями. 2) Четверта частина року (3 місяці). 3) У лісівництві — одна з квадратних ділянок, на які поділяють ліс.

КВАРТЕ́Т (італ. quartetto, від лат. quartus — четвертий) — музичний *ансамбль* з чотирьох виконавців, а також твір для виконання на чотирьох музичних *інструментах*.

КВАРТИР'Є́Р (нім. Quartierherr) — військовослужбовець, який під час пересування військ готує їх розміщення у населених *пунктах* чи підшукує місце для *бівуаку*.

КВАРТИРМЕ́ЙСТЕР (нім. Quartiermeister) — військовослужбовець, що відає постачанням та розміщенням військ по квартирах.

КВАРЦ (нім. Quarz) — *мінерал* класу *силікатів* або класу *оксидів* і гідрооксидів (за різними *класифікаціями*). Чистий К. безбарвний, прозорий (гірський кришталь), залежно від домішок набуває чорного (*моріон*), фіолетового (*аметист*) та інших відтінків. Чисті відміни застосовують у *радіотехніці*, *оптиці*, забарвлені — як напівдорогоцінний і виробний камінь.

КВАРЦИ́Т — гірська порода, що складається головним чином з *кварцу*. Використовують у будівництві, для виробництва вогнетривкої цегли.

КВАТРОЧЕ́НТО (італ. quattrocento, букв. — чотириста) — італійська назва 15 ст., *періоду* розквіту культури і мистецтва Італії *епохи* раннього Відродження.

КВЕ́СТОР (лат. quaestor, від quaero — шукаю, розшукую, веду слідство) — 1) У Стародавньому Римі службова особа. За різних часів здійснював різні *функції* (за часів *імперії*, напр., адміністративні, судові, фінансові). 2) У *парламентах* деяких країн завідувач адміністративно-господарської частини. 3) Поліцейський чин в Італії.

КВІ́НТА (від лат. quinta — п'ята) — 1) *муз.* П'ятий ступінь *діатонічної гами*, а також відповідний йому *інтервал*. 2) Перша, найвища за тоном струна на скрипці (мі).

КВІНТЕСЕ́НЦІЯ (від лат. quinta essentia — п'ята сутність) — 1) У давньоримській *філософії* — п'ятий *елемент* (*ефір*), який протиставляли чотирьом земним елементам (воді, вогню, землі, повітрю) як основний елемент небесних тіл. За середньовіччя — найтонший елемент, що ніби становив сутність речей. 2) Згущений або найчистіший *екстракт* якоїсь речовини. 3) Переносно — найважливіше, найсуттєвіше.

КВІНТЕ́Т (італ. quintetto, від лат. quintus — п'ятий) — музичний *ансамбль* з п'яти виконавців, а також твір для виконання на п'яти музичних *інструментах*.

КВІНТИЛЬЙО́Н (франц. quintillion) — число, яке зображують одиницею з 18 нулями, тобто 10^{18}. У деяких країнах (Великій Британії, Німеччині) К. називають число 10^{30}.

КВІНРОКВО́ (лат. qui pro quo — один замість іншого) — *термін*, яким визначають плутанину, безладдя. У *біржовій* роботі К. означає *ситуацію*, що закінчується зривом біржової *операції*.

КВО́РУМ [від лат. quorum (praesentia sufficit) — чиєї (присутності достатньо)] — визначена законом, *статутом* тощо кількість присутніх на зборах, засіданні якогось *органу*, достатня для визнання їх рішень правомочними.

КВО́ТА (від лат. quot — скільки) — частка, *норма* чого-небудь, що дозволяється, допускається (в *системі* виробництва, збуту, оподаткування тощо).

КВОТУВА́ННЯ (від *квота*) — кількісне обмеження *експорту*, *імпорту* певних видів товарів, яке здійснюється державними *органами* з метою регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

КЕГЕЛЬБА́Н (нім. Kegelbahn) — приміщення для гри в *кеглі*, а також поміст для встановлення кеглів та катання куль.

КЕ́ГЛІ (від нім. Kegel — кегля) — гра, яка полягає в тому, що кулею намагаються збити якомога більшу кількість *фігур* (що теж називаються кеглями), розставлених на спеціальному помості — *кегельбані*.

КЕГЛЬ, КЕ́ГЕЛЬ (нім. Kegel) — розмір *шрифту* в друкарських *пунктах*, який визначається висотою літери.

КЕЙФ, КАЙФ (араб.) — безтурботний, приємний відпочинок; задоволення, радість.

КЕ́ЛІЯ (від грец. κέλλιον — хижа, комірка) — 1) Житлоченця або черниці в монастирі. 2) Переносно — невеличка кімнатка самотньої людини.

КЕЛО́ЇД (від грец. κήλη — пухлина і *...оїд*) — пухлиноподібне розрощення сполучної тканини шкіри, яке розвивається на поверхні шкіри або утворюється після *травми.*

КЕ́ЛЬНЕР (нім. Kellner, від лат. cellarius — ключник, комірник) — у деяких країнах офіціант у ресторані, кафе, їдальні.

КЕ́МБРІЙ, КЕМБРІ́ЙСЬКИЙ ПЕРІО́Д — перший *період* палеозойської *ери* геологічної історії Землі (див. *Палеозой*). Розпочався близько 570 млн років тому, тривав 70 млн років. Відклади цього періоду становлять кембрійську *систему.* Від давньої назви Уельсу — Кембрій (Велика Британія).

КЕ́МПІНГ (англ. camping) — табір, *база* для автотуристів.

КЕНГУРУ́ (англ. kangaroo, з австрал. мов) — підродина сумчастих тварин, що пересуваються стрибками на міцних задніх ногах. Поширені в Австралії, Новій Гвінеї й Тасманії.

КЕНОТА́Ф (грец. κενοτάφιον, від κενός — порожній і τάφος — могила) — пам'ятник померлій, загиблій людині, спорудженій не на місці її поховання.

КЕНТА́ВР, ЦЕНТА́ВР (грец. Κένταυρος) — 1) У давньогрецькій *міфології* химерна істота, напівлюдина-напівкінь. 2) *астр.* Сузір'я Південної півкулі неба.

КЕРАМЗИ́Т (від грец. κέραμος — глина) — пористий матеріал, який виробляють випалюванням з глинистих порід. Застосовують у будівництві.

КЕРА́МІКА (від грец. κεραμική — гончарство) — 1) Виготовлення гончарних виробів з природних глин; гончарне мистецтво. 2) Вироби й матеріали, що їх одержують спіканням глиняної сировини, а також різних мінеральних сумішей. Основними технологічними видами К. є *теракота, майоліка, селадон, фаянс, фарфор.*

КЕРАТИ́НИ [від грец. κέρας (κέρατος) — ріг] — білкові речовини з групи склеропротеїдів. Головна складова частина утворів, що виконують у тваринних *організмах* покривну й захисну *функції* (волосся, шерсть, копита, роги, пір'я, луска, кігті тощо).

КЕРБ (від англ. kerb — неофіційна *біржа*) — *операції*, які проводяться після закінчення торговельних *сесій*, після закриття біржі.

КЕРН (від нім. Kern — серцевина, стрижень) — 1) Циліндричний стовпчик гірської породи, який одержують при бурінні свердловин. 2) Металева основа (осердя) *катода електронної* лампи. 3) Центральна щільна частина будь-якої *галактики.* 4) Точка, нанесена *кернером* при розмічуванні заготовок.

КЕ́РНЕР (нім. Körner) — *інструмент* (загострений сталевий стрижень), яким наносять *керни* (4) на заготовки перед їх обробкою.

КЕ́САР (грец. Καῖσαρ, від лат. Caesar — Цезар) — 1) Грецька назва давньоримських *імператорів — цезарів*. 2) Старовинна назва *монарха*, імператора старослов'янською та староруською мовами.

КЕ́САРІВ р о з т и н [лат. (sectio) caesarea, від sectio — розтин і caedo — розрізаю] — розтин черевної порожнини й матки, який застосовують при ускладненнях пологів.

КЕСО́Н (франц. caisson, букв. — ящик) — 1) Водонепроникна камера, яка застосовується для ведення робіт під водою або у водонасиченому грунті. 2) Сталева коробка, в якій циркулює вода, що застосовується для охолодження *металу*. 3) *архіт.* Заглиблення квадратної або багатокутної *форми* на стелях, внутрішніх поверхнях арок і склепінь.

КЕСО́ННА х в о р о б а — хворобливий стан, що виникає у людини внаслідок діяння підвищеного атмосферного тиску з наступним швидким його зниженням (у водолазів, *космонавтів*, осіб, що працюють у *кесонах*, тощо).

КЕТА́ (нанайською мовою — риба) — риба родини лососевих. Поширена в північній частині Тихого *океану* і в *басейні* Північного Льодовитого океану. На нерест заходить у річки. Має промислове значення.

КЕТГУ́Т (англ. catgut, букв. — кишкова струна) — нитки з кишок дрібної рогатої худоби, що їх використовують у *хірургії* для перев'язування судин і для внутрішніх швів.

КЕТМЕ́НЬ (тюрк.) — у народів Середньої Азії ручне знаряддя для сапання, копання *ариків* із схожим на мотику дископодібним лезом, прикріпленим до держака.

КЕТО́НИ [від *к*(*альцій*) і (*ац*)*етон*] — *органічні* сполуки, що містять *карбонільну* групу, зв'язану з двома вуглеводневими *радикалами* (4). Застосовують як розчинники (напр. *ацетон*), як напівпродукти для *синтезу* органічних речовин.

КЕТЧ (від англ. catch — хапати, ловити) — різновид професійної боротьби, що дозволяє будь-які прийоми.

КЕ́ТЧУП (англ. ketchup, з малайської) — гострий томатний соус з прянощами.

КЕФА́ЛЬ (грец. κέφαλος, від κέφαλή — голова) — рід риб родини кефалевих. Поширені в *басейнах* Тихого, Атлантичного та Індійського *океанів*. Мають промислове значення. Вирощують також у спеціальних господарствах.

КЕШ (англ. cash — гроші) — 1) Законний засіб платежу готівкою. 2) Платіж, який виконується відразу повністю, без використання *кредиту*.

КИ́РЗА (нім. Kirsei, від англ. kersey — груба вовняна тканина) — цупка з багатьма прошарками тканина, просочена особливою

речовиною для захисту від вологи. Використовується для виготовлення взуття. Назва від села в Англії, де вирощували породу овець, з вовни яких вироблялася ця тканина.

КИШМИ́Ш (тюрк.) — група солодких сортів винограду без кісточок, а також родзинки з них.

КІБЕ́ЛА (грец. Κυβέλη) — "мати богів" у Фригії (Мала Азія), уособлення щорічного відродження природи і родючості. Культ К. був поширений у всьому античному світі (пор. *Гера, Юнона*).

КІБЕРНЕ́ТИКА (від грец. κυβερνητική — мистецтво керівництва) — наука про загальні закони одержання, зберігання, передавання й перетворення *інформації* у складних керуючих *системах* (машинах, живих *організмах*, людському суспільстві).

КІ́БОРГ [від *кіб*(*ернетика*) і *орг*(*анізм*)] — кібернетичний організм; пристрій, у якому певною мірою здійснено *симбіоз фізичних* та *інтелектуальних* здібностей людини й технічних засобів *автоматики*.

КІ́ВІ (маорійське) — 1) Рід птахів рядуківіподібних; поширений у Новій Зеландії. Розміром з велику курку; не літає, має лише зачаткові крила. 2) Рід субтропічних рослин родини актинідієвих з ароматними і соковитими плодами із коричневою шкіркою, а також їх плоди. Розповсюджені в гірських місцевостях Китаю. Інша назва — актинідія китайська.

КІДНЕ́ПІНГ (англ. kidnapping, від kidnap — красти, вивозити силоміць) — викрадення людини (найчастіше — дитини) заради викупу. Інша назва — кіднап.

КІ́ЛЕР (англ. killer, від kill — вбивати) — професійний вбивця, вбивця-найманець.

КІЛО... (франц. kilo..., від грец. χίλιοι — тисяча) — у складних словах означає "тисяча", напр.: кіловат, кілокалорія, кілометр.

КІЛЬ (гол. kiel, англ. keel) — 1) Балка, що є основним поздовжнім кріпленням і пов'яззю днища судна. 2) Нерухома частина *вертикального* оперення літака, *дирижабля, ракети*. 3) Сузір'я Південної півкулі неба.

КІЛЬВА́ТЕР (гол. kielwater) — 1) Слід на воді позаду судна, що рухається (кільватерний струмінь). 2) Стрій, який утворюють кораблі, йдучи один за одним по лінії *курсу*.

КІМБЕРЛІ́Т — вивержена магматична алмазоносна гірська порода чорного кольору з синім або зеленим відтінками, що виповнює т. зв. трубки вибухів газів у земній корі. Від назви м. Кімберлі в Південно-Африканській Республіці.

КІМОНО́ (япон., букв. — одяг) — японський чоловічий і жіночий одяг типу халата з широкими рукавами і поясом.

КІНГСТО́Н [від англ. kingston (valve) — забортний клапан] — клапан у підводній частині судна для впускання забортної води і для виливання її.

...КІНЕЗ, ...КІНЕЗІЯ (від грец. κινησις — рух) — у складних словах означає рух, переміщення, напр.: брадикінезія, *гіпокінезія.*

КІНЕ́МА (від грец. κίνημα — рух, зміна) — 1) Артикуляційна ознака *фонеми.* 2) Структурна одиниця мімічної (жестикуляційної) мови.

КІНЕМА́ТИКА [від грец. κίνημα (κινήματος) — рух, зміна] — розділ *механіки*, який вивчає залежність *механічного* руху тіл лише від часу, не беручи до уваги *маси* тіл та дії на них сил.

КІНЕМАТО́ГРАФ [від грец. κίνημα (κινήματος) — рух, зміна і *...граф*] — 1) Первісна назва знімально-проекційного *апарата.* 2) *Комплекс* приладів і *методів*, які забезпечують знімання й показ на екрані кінофільмів. 3) Видовище, яке виникло на основі *техніки кінематографії.* 4) *заст.* Кінотеатр.

КІНЕМАТОГРА́ФІЯ [від грец. κίνημα (κινήματος) — рух, зміна і *...графія*) — 1) Мистецтво відтворення на екрані знятих на світлочутливу плівку кінофільмів, кіножурналів. 2) Галузь діяльності, пов'язана з виробництвом і демонструванням кінофільмів.

КІНЕСКО́П (від грец. κίνησις — рух і *...скоп*) — приймальна електронно-променева трубка з екраном, яка використовується для відтворення зображення (у *телевізорі*, ЕОМ тощо).

КІНЕСТЕЗІ́Я (від грец. κίνησις, від κίνημα — рух і αίσνηση — відчуття) — відчуття положення та переміщення частин свого тіла.

КІНЕ́ТИКА (від грец. κινητικός — руховий, рухливий) — 1) У широкому розумінні — вчення, в якому досліджуються явища, що змінюються з часом. 2) Розділ *теоретичної механіки*, що об'єднує *статику* й *динаміку.* 3) Вчення про загальні закони, *механізм хімічних реакцій* залежно від *концентрації каталізаторів.*

КІНЕТИ́ЧНИЙ (від грец. κινητικός — руховий, рухливий) — пов'язаний з рухом; к - н а е н е р г і я — *енергія* тіла, що рухається, енергія руху, на відміну від *потенціальної* енергії — енергії, зумовленої взаємним розміщенням тіл.

КІНО... (від грец. κινέω — рухаю) — у складних словах вказує на зв'язок з *кінематографією*, напр.: кінопроектор, *кінофікація.*

КІНОВА́Р (від грец. κιννάβαρι) — 1) *Мінерал* класу *сульфідів* червоного кольору. Руда ртуті. 2) Червона фарба.

КІНО́ЛОГ [від грец. κύων (κυνός) — собака і *...логія*] — фахівець з *кінології.*

КІНОЛО́ГІЯ [від грец. κύων (κυνός) — собака і *...логія*] — розділ *зоології*, що вивчає собак, їх породи, догляд за ними.

КІНОФІКА́ЦІЯ (від *кіно...* і *...фікація*) — розгортання мережі кінотеатрів.

КІПРІ́ДА [грец. Κύπρις (Κύπριδος)] — у давньогрецькій *міфології* одне з імен богині *Афродіти.*

КІ́ПУ (мовою кечуа kipu — вузол) — вузликове письмо ряду давніх народів Південної Америки. Має вигляд прив'язаних до мотузки

або палиці різнокольорових шнурків з багатьма вузликами (кількість і *форма* вузлів означали число, кольори передавали предмети).

КІРА́СА (франц. cuirasse, від cuir — шкіра) — металеві лати, що накладалися на спину й груди для захисту від ударів холодною зброєю.

КІРАСИ́Р (франц. cuirassier) — вершник важкої *кавалерії* в *арміях* деяких країн 17 — початку 20 ст., який носив *кірасу*.

КІСТА́ (від грец. κύστις — міхур) — порожнистий утвір в *органах* і тканинах людини й тварин, здебільшого заповнений рідиною або кашкоподібною масою.

КІТЧ (від нім. Kitsch — халтура, брак смаку) — псевдохудожній виріб, розрахований на зовнішній *ефект*, а також різновид масової культури, що створює і використовує такі витвори.

КІФА́РА (грец. κιθάρα) — давньогрецький струнний щипковий музичний *інструмент типу ліри* [1].

КІФО́З (від грец. κυφός — згорблений) — викривлення у людей хребта (здебільшого грудного відділу) випуклістю назад.

КЛАВЕСИ́Н (франц. clavecin, від лат. clavis — ключ) — старовинний струнний клавішний музичний *інструмент*, попередник *фортепіано*.

КЛАВІАТУ́РА (нім. Klaviatur, від лат. clavis — ключ) — сукупність клавішів у музичних *інструментах* та різного роду *механізмах* (друкарських машинках, *комп'ютерах*, лічильних машинах тощо).

КЛАВІКО́РД (франц. clavicorde, від лат. clavis — ключ і грец. χορδή — струна) — старовинний струнний ударний клавішний музичний *інструмент*, за *конструкцією* близький до *клавесина*.

КЛАВІ́Р (нім. Klavier, від лат. clavis — ключ) — 1) Загальна назва струнних клавішних музичних *інструментів* (*клавікорда, клавесина, фортепіано*). 2) Перекладення оркестрової п'єси, *опери* тощо для співу та фортепіано або тільки для фортепіано. Інша назва — клавіраусцуг.

КЛАЙМ (англ. claim — вимога) — 1) *Претензія* покупця до продавця з приводу низької якості проданого товару. 2) Позов, *рекламація*, вимога щодо відшкодування збитків покупця.

КЛА́КА (франц. claque, від claquer — плескати, ляскати) — група глядачів, яких наймають для створення через оплески, свист тощо штучного успіху або провалу акторів, вистави.

КЛА́КЕР (франц. claquer) — особа, що входить до складу *клаки*.

КЛАН (від гельського clann — нащадок) — 1) У шотландців та ірландців родова община. 2) Переносно — замкнена група людей, членів великої родини, згуртованих у господарському й побутовому відношеннях.

КЛАРНЕ́Т (франц. clarinette, італ. clarinetto, від лат. clarus — ясний, чистий) — дерев'яний духовий музичний *інструмент*.

КЛА́СИК (від лат. classicus — взірцевий) — видатний письменник, митець, діяч науки, твори якого мають світове значення.

КЛА́СИКА (від лат. classicus — взірцевий) — сукупність наукових праць, художніх творів, що мають світове визнання, віками зберігають своє значення.

КЛАСИФІКА́ЦІЯ (від лат. classis — розряд і *...фікація*) — розподіл предметів за спільними ознаками з утворенням певної *системи* класів даної сукупності предметів.

КЛАСИЦИ́ЗМ (від лат. classicus — взірцевий) — один з основних напрямів у європейській літературі й мистецтві 17—18 ст., зразком для якого було класичне (давньогрецьке і давньоримське) мистецтво.

КЛА́СТЕР (від лат. classis — розряд) — група *об'єктів*, клас.

КЛА́СТЕРНИЙ АНА́ЛІЗ (від *кластер*) — *метод* групування експериментальних даних у класи (кластери, *таксони*). Використовується як один із прийомів *статистичного аналізу*.

КЛА́УЗУЛА (від лат. clausula — закінчення) — 1) Кожна окрема умова, положення в законі, *статуті*, договорі, *інструкції* тощо. 2) У *риториці* — завершення промови, в якому особливу роль відіграють стилістична побудова й звукові *елементи* мови. 3) У *поезії* — заключна частина віршового рядка, починаючи від останнього наголошеного складу.

КЛЕ́МА (від нім. Klemme — лещата) — затискач, переважно для закріплення *електричних* проводів.

КЛЕПТОМА́НІЯ (від грец. κλέπτω — краду, хапаю і *...манія*) — хворобливий потяг до крадіжки, один із *симптомів* психічного розладу.

КЛЕРИКА́Л (від лат. clericalis — церковний) — 1) Представник церкви, що має духовний сан. 2) Прихильник *клерикалізму*, член клерикальної *партії*.

КЛЕРИКАЛІ́ЗМ (від лат. clericalis — церковний) — політичний напрям, що обстоює панування церкви (зокрема католицької) і духівництва в суспільно-політичному та культурному житті країни.

КЛЕРК (англ. clerk, франц. clerc, від лат. clericus — духовна особа) — 1) У Західній Європі за середньовіччя духовна особа. 2) У деяких країнах конторський службовець, діловод, *стажер* при *нотаріусі* тощо.

КЛІ́ВЕР (гол. kluiver) — косе трикутне вітрило, що його встановлюють перед передньою щоглою.

КЛІЄ́НТ [від лат. cliens (clientis) — підопічний] — 1) У Стародавньому Римі вільна людина, яка добровільно перейшла під опіку покровителя, *патрона* [1]. 2) Особа, що доручила ведення своєї справи *адвокатові*. 3) Постійний відвідувач, покупець, замовник, вкладник тощо.

КЛІ́КА (франц. clique — банда, зграя) — група, об'єднання осіб, які прагнуть за всяку ціну задовольнити свої корисливі прагнення.

КЛІ́МАКС, КЛІМАКТЕ́РІЙ (від грец. κλῖμαξ — драбина, κλιμακτήρ — щабель) — перехідний *період* у житті людини від статевої зрілості до повного припинення *функцій* статевих залоз; у жінок супроводиться розладом, а потім припиненням *менструації*.

КЛІМАТРО́Н (від клімат і грец. θρόνος — місцеперебування, зосередження) — *оранжерея*, в якій створюються умови для вирощування рослин різних географічних зон, створюється штучний клімат.

КЛІ́НГЕР — скло, крізь яке спостерігають рівень води в парових котлах при високому тиску пари.

КЛІ́НІКА (грец. κλινική — лікування, догляд за лежачим хворим, від κλίνη — постіль) — 1) Лікувальна установа, в якій лікування хворих поєднується з науково-дослідною та педагогічною роботою. 2) Особливості перебігу хвороби.

КЛІНІЦИ́СТ — лікар, який працює в *клініці* й поєднує лікування хворих з науковими спостереженнями та дослідженнями.

КЛІ́НКЕР [1] (нім. Klinker) — 1) Спечені глиняні вироби, звичайно у вигляді цегли. 2) Спечена суміш вапняку й глини (або *шлаку*), що є цементною сировиною. 3) Спечений залишок після обробки нагріванням матеріалів, що містять *цинк* (напр. шлаків).

КЛІ́НКЕР [2] (англ. clinker, від clinker built — обшитий внакрив) — вузький довгий човен для академічного спортивного веслування.

КЛІ́О (грец. Κλειώ) — у давньогрецькій *міфології* одна з дев'яти *муз*, покровителька героїчної пісні, згодом — історії.

КЛІП (від англ. clip — вирізка з газети, *фрагмент фільму*) — короткий телевізійний *сюжет*, що складається з естрадної пісні та зображення, яке його ілюструє. Інша назва — в і д е о к л і п.

КЛІ́ПА (від швед. klippa — обтинати ножицями) — монета некруглої *форми*.

КЛІ́ПЕР (англ. clipper, від clip — підрізати) — 1) Вітрильне швидкохідне трищоглове судно з дуже видовженим корпусом (19 ст.). 2) Вітрильно-моторне промислове судно.

КЛІ́ПСИ (англ. clips, множ. від clip — затиск) — 1) Сережки, що їх прикріплюють затискачем до мочок вух (без проколювання). 2) *Конструктивний елемент* у вигляді сережки, який кріпиться затисканням і при потребі легко знімається.

КЛІР (від грец. κλῆρος, букв. — жереб) — 1) У християнській церкві — сукупність священно- і церковнослужителів, за винятком *архієреїв*. 2) Церковний *хор*.

КЛІ́РЕНС [1] (від англ. clearance — проміжок) — відстань від найнижчих точок *конструкції автомобіля*, танка тощо (за винятком коліс) до рівня землі.

КЛІ́РЕНС [2] (від англ. clearance — проміжок) — 1) Звільнення від *формальностей* митниці. 2) Дотримання вимог про порядок заходження у порт та виходу з порту суден, ввезення та вивезення з країни вантажів.

КЛІ́РИНГ (англ. clearing, від clear — вести розрахунки) — *система* безготівкових розрахунків між *банками*, підприємствами, *компаніями* тощо шляхом заліку взаємних платіжних вимог і зобов'язань сторін, виходячи з умов *балансу* платежів; в а л ю т н и й к. — безготівкові *операції* в зовнішній торгівлі.

КЛІФ (від англ. cliff — скеля) — прибережне підводне урвище, що утворюється від дії морського прибою.

КЛІШЕ́ (франц. cliché, букв. — відбиток) — 1) *Форма* високого друку з *цинку*, міді, *латуні*, дерева, пластмас, призначена для поліграфічного відтворення *ілюстрацій*. 2) Мовний *штамп*. Див. також *Трафарет* (2).

КЛОА́КА (лат. cloaca, від cluo — очищую, промиваю) — 1) *біол.* Розширена кінцева частина задньої кишки у земноводних, плазунів, птахів, деяких риб та ссавців, в яку відкриваються статеві протоки й сечоводи. 2) *тех.* Підземний канал для відведення нечистот. 3) Переносно — нагромадження бруду; *аморальне* середовище.

КЛОН (від грец. κλών — паросток, пагін) — генетично однорідне потомство рослинного або тваринного *організму*, яке утворюється внаслідок *вегетативного* розмноження (у багатоклітинних організмів) або нестатевого поділу клітин (у одноклітинних організмів).

КЛОНУВА́ННЯ (від *клон*) — 1) *Процес* утворення клону. 2) Відтворення складного *організму* в лабораторних умовах на основі клону.

КЛУА́ТР (франц. cloître, від лат. claustrum — закрите місце, монастир) — крита *галерея*, що обрамляє прямокутний двір монастиря або великої церкви у романській та готичній *архітектурі*.

КЛЯ́СЕР (польс. klaser, від франц. classeur — течка для паперів) — альбом для *колекції марок* [1] (1).

КНЕ́ЛІ (франц. quenelles) — кульки з провареного м'ясного або рибного фаршу з маслом.

КНІ́КСЕН (від нім. knicksen — робити *реверанс*, присідати) — привітання дівчини з присіданням.

КО..., КОМ..., КОН... (лат. co..., com..., con...) — *префікс*, що означає об'єднання, спільність, сумісність, напр.: *коваріант*, конфокальний.

КОАГУЛЯ́НТИ (лат. coagulantes, від coagulo — викликаю згортання, згущення) — речовини, що спричинюють *коагуляцію*. Застосовують для очищення води, виділення цінних промислових *продуктів* з відходів виробництва тощо.

КОАГУЛЯ́ЦІЯ (від лат. coagulatio — згортання, згущення) — злипання частинок *колоїдів* при їх зіткненні в *процесі* теплового (броунівського) руху або напрямленого переміщення в зовнішньому силовому полі. Застосовують для очищення води, повітря тощо.

КОАКСІА́ЛЬНИЙ (від *ко...* і лат. axis — вісь) — співвісний.

КОАЛІ́ЦІЯ (від лат. coalitio — союз) — 1) Союз, об'єднання на добровільних засадах для досягнення спільної мети. 2) Тимчасовий во-

єнно-політичний союз двох або кількох держав, укладений для спільних дій проти будь-якої держави або групи держав. 3) Угода між двома або кількома політичними *партіями*, часто для спільного створення уряду й участі в ньому.

КО́БАЛЬТ (від лат. cobaltum, з нім. Kobold — гірський дух, *гном*, який нібито шкодить гірникам) — хімічний *елемент, символ* Co, ат. н. 27; важкий *метал* сріблястого кольору з рожевим відтінком. Застосовують для виробництва спеціальних сплавів і сталей; сполуки К. використовують для виготовлення синього скла, *емалей* і фарб.

КОБИ́З — казахський струнний смичковий музичний *інструмент*.

КОБУ́З — узбецький струнний смичковий музичний *інструмент*.

КОВАЛЕ́НТНИЙ з в' я з о к (від *ко...* і *валентність*) — хімічний зв'язок, утворений *електронною* парою, спільною для сполучуваних *атомів*. Інша назва — г о м е о п о л я р н и й з в' я з о к.

КОВАРІА́НТ (від *ко...* і *варіант*) — число, *алгебричний* вираз, що при певному перетворенні величин, з якими К. пов'язаний, змінюється за чітко визначеним, здебільшого за лінійним, законом.

КОВБО́Й (англ. cowboy, від cow — корова і boy — хлопець) — північноамериканський пастух-вершник.

КО́ВЕР, КА́ВЕР (від англ. cover — покривати) — узагальнена в закордонній *практиці* назва договору про страхування, страхове покриття ризику.

КОВЧЕ́Г (тюрк.) — 1) За *Біблією*, велике судно (Ноїв К.). 2) *Тип* старовинного плоскодонного річкового судна. 3) Окута *металом* дерев'яна скриня для зберігання предметів релігійного *культу*.

КОГЕРЕ́НТНІСТЬ (від лат. cohaerentia — зв'язок, зчеплення) — здатність до *інтерференції*, яку виявляють за певних умов хвилі, зокрема світлові. Умовою К. хвиль є незмінюваність у часі різниці між *фазами* коливань у них, що можливо лише тоді, коли хвилі мають однакову довжину (частоту).

КОГО́РТА [від лат. cohors (cohortis)] — 1) Підрозділ *легіону* в Стародавньому Римі. 2) Переносно — міцно згуртована група визначних людей. 3) *біол. Категорія*, що об'єднує споріднені роди.

КОД (франц. code, від лат. codex — звід законів) — 1) *Система символів* для передавання, обробки й зберігання (запам'ятовування) різної *інформації*. 2) Ключ до способу шифрування чи розшифровування *тексту* (див. *Шифр*).

КО́ДА (італ. coda, букв. — хвіст) — 1) Заключна частина музичного твору, яка коротко узагальнює тему. 2) Додатковий віршовий рядок у канонічній *строфі*, який завершує твір.

КО́ДЕКС (від лат. codex — навоскована дощечка для письма, книга) — 1) Єдиний систематизований законодавчий *акт*, в якому містяться *норми* права, що регулюють певну галузь суспільних відносин (напр.: цивільний к., кримінальний к.). 2) У давнину одна з *форм* книги: скріплені з одного боку зошити із зігнутих навпіл і

прошитих по згину аркушів *пергаменту* або *папірусу*, пізніше — паперу. 3) Сукупність етичних норм, правил поведінки, що склалися в даному суспільстві. 4) Збірник правил, інструкцій, що регулюють певну галузь діяльності, спортивних змагань тощо.

КОДИФІКА́ЦІЯ (від *кодекс* і *...фікація*) — одна з *форм* систематизації законів та інших *нормативних актів*, що регулюють певну галузь суспільних відносин.

КОДУВА́ННЯ — 1) *Операція* ототожнювання *символів* чи груп символів одного *коду* із символами чи групами символів іншого коду. 2) Закладання в підсвідомість під *гіпнозом* певної *інформації*, зокрема про небезпеку, що пов'язана з вживанням *алкоголю, наркотиків* тощо, як *метод* лікування.

КОЕФІЦІЄ́НТ [від *ко...* і лат. efficiens (efficientis) — виробник] — 1) Сталий або відомий множник при іншій, звичайно змінній або невідомій, величині. 2) Відношення двох значень *фізичної* величини.

КО́ЇТУС (лат. coitus, від coire — з'єднуватися) — статевий *акт*.

КОК (гол. kok) — кухар на кораблі.

КО́КА (ісп. coca, з індіан.) — вид кущових рослин родини кокаїнових. Листя містить *кокаїн* та інші *алкалоїди*. Культивують у *тропіках* Південної Америки та Азії. Інші назви — к о к а ї н о в е д е р е в о, к о к а ї н о в и й к у щ.

КОКАЇ́Н (ісп. cocaina) — *алкалоїд*, що міститься в листі *коки;* наркотичний засіб. У *медицині* солянокислу сіль К. застосовують для поверхневого знеболювання *кон'юнктиви* й рогівки ока, слизових оболонок рота, носа.

КО́КА-КО́ЛА (англ. Coca-Cola) — прохолоджувальний газований напій з використанням *екстракту* з горіхів *коли* і листя *коки*.

КО́КЕР-СПАНІЄ́ЛЬ (англ. cocker spaniel, від cocking — полювання на вальдшнепів і *спаніель*) — порода мисливських собак, схожих на спаніелів, з довгими, звисаючими донизу вухами, а також собака цієї породи.

КО́КИ (від грец. κόκκος — зерно) — кулясті *бактерії*. Поширені в грунті, повітрі, харчових *продуктах* тощо. Використовують при виготовленні молочнокислих продуктів. Багато видів — хвороботворні (*стрептокок*, *стафілокок*).

КОКІ́ЛЬ (франц. coquille, букв. — черепашка) — металева ливарна *форма* для відливання металевих виробів.

КО́КЛЮШ (франц. coqueluche) — гостра інфекційна, переважно дитяча, хвороба, яка характеризується нападами конвульсивного кашлю. Інша назва — к а ш л ю к.

КОКО́С (ісп. cocos, множ. від coco — кокосова пальма, кокосовий горіх) — рід деревних тропічних рослин родини пальмових. Деякі види культивують. З плодів (кокосових горіхів) та соку дерев одержують харчові *продукти*, з деревини та листя виготовляють дрібні вироби.

КОКÓТКА (франц. cocotte, букв. — курочка) — жінка легкої поведінки, що живе на утриманні свого коханця.

КОКС (нім. Koks, від англ. coke) — тверда, міцна пориста *маса*, яку одержують шляхом нагрівання (коксування або *крекінгу*) вугілля, торфу, нафти і застосовують переважно як паливо, а також у металургійній промисловості.

КОКТЕ́ЙЛЬ (англ. cocktail, букв. — півнячий хвіст) — напій із суміші горілчаних настоїв, вин, соків, вершків, морозива тощо.

КОЛ (від англ. call — вимагати) — право на купівлю товару, цінних паперів, *ф'ючерсних контрактів* за обумовленою фіксованою ціною у будь-який час до закінчення *терміну* (3) договору; право *емітента* достроково погасити цінні папери.

КÓЛА (з афр. мов) — рід вічнозелених дерев родини стеркулієвих. Насіння (т. зв. горіхи кола) містить *кофеїн* і теобромін. Використовують у *медицині* та харчовій промисловості.

КОЛАБОРАЦІОНІ́СТ (франц. collaborationniste, від collaboration — співробітництво) — зрадник своєї батьківщини, що співробітничає з окупантами.

КОЛАГЕ́Н (від грец. κολλα — клей і ...*ген*) — волокнистий білок, що є основною складовою частиною специфічних волокнистих *структур* сполучної тканини тварин і людини.

КОЛА́Ж (франц. collage, букв. — наклеювання) — прийом в образотворчому мистецтві, за яким на певну основу наклеюють *фотографії*, різні матеріали, що різняться кольором і *фактурою*; твори, виконані таким способом.

КОЛА́ПС (від лат. collapsus — звалений) — 1) Гостра судинна недостатність, яка характеризується пригніченням центральної нервової *системи*, зменшенням *маси* циркулюючої крові та порушенням обміну речовин. 2) Переносно — тяжка *ситуація* в *економіці* і *соціальному* житті країни, для якої характерний спад виробництва, зниження життєвого рівня більшості населення.

КОЛЕГІА́ЛЬНІСТЬ (від лат. collegialis — колегіальний) — *принцип* управління, при якому керівництво здійснюється не одноособово, а групою осіб, що мають рівні права й обов'язки у розв'язанні питань, віднесених до їхньої *компетенції*. У широкому розумінні — *форма* вирішення питань із врахуванням колективної думки, результатів широкого обговорення.

КОЛЕ́ГІУМ (від лат. collegium — товариство, співдружність) — закритий середній або вищий навчальний заклад в Європі 16—18 ст.

КОЛЕ́ГІЯ (від лат. collegium — товариство, спільність) — 1) У Стародавньому Римі група осіб, зв'язаних спільним виконанням релігійних відправ або спільною *професією*. 2) Спілка людей ряду професій (напр. к. *адвокатів*). 3) *Органи* центрального управління в Росії 18 ст. 4) Навчальний заклад у країнах Західної Європи і в царській Росії (*колегіум*). 5) Адміністративний, розпорядчий або дорад-

чий орган, що складається з офіційно затвердженої чи обраної групи осіб (напр.: к. міністерства, редакційна к.).

КО́ЛЕ́ДЖ (англ. college) — вищий або середній навчальний заклад у Великій Британії, США та деяких інших країнах, в тому числі останнім часом в Україні.

КОЛЕ́Ж (франц. collège) — середня школа у Франції, Бельгії та деяких інших країнах.

КОЛЕ́КТОР (лат. collector — збирач, від colligo — збираю, з'єдную) — 1) Установа чи особа, яка щось збирає або розподіляє (напр. бібліотечний к.). 2) Частина якоря *електричних* машин, призначена для підведення або відведення струму за допомогою щіток, а також для випрямлення струму. 3) Трубопровід, до якого приєднують кілька трубопроводів меншого *діаметра.* 4) Підземний канал, в який укладають кабелі або труби.

КОЛЕ́КЦІЯ (від лат. collectio — збирання) — зібрання будь-яких предметів, систематизованих за певними ознаками.

КОЛЕНКО́Р (франц. calencar, з перс.) — фарбована бавовняна тканина полотняного переплетення, яку застосовують переважно для книжкових палітурок.

КО́ЛІ (англ. collie) — порода довгошерстих службових собак з витягнутою мордою, а також собака цієї породи. Інша назва — шотландська вівчарка.

КОЛІ́БРІ (франц., ісп. colibri, з карибської) — підряд птахів ряду довгокрилих, поширені в Південній і Північній Америці. Найменші птахи на Землі, запилювачі рослин. Мають яскраве оперення.

КОЛІ́ЗІЯ (лат. collisio, від collido — стикаюся) — 1) Зіткнення протилежних сил, інтересів, прагнень. 2) Гострі суперечності й зіткнення поглядів *персонажів*, що виявляються в ряді подій, зображених у художньому творі. 3) Розходження між правовими *нормами*, що регулюють однакові правовідносини.

КОЛІМА́ЦІЯ (від лат. collineo — націлююся) — інструментальна похибка в оптичних приладах, яка виникає внаслідок неточної перпендикулярності осі обертання труби приладу до її оптичної осі.

КОЛІ́Т (від грец. κόλον — товста кишка) — запалення слизової оболонки товстої кишки.

КОЛО́ДІЙ (від грец. κολλώδης — клейкий, в'язкий) — спиртово-*ефірний* розчин *нітроцелюлози*; безбарвна прозора або жовтувата рідина з запахом *ефіру.* Застосовують у *медицині, хімії.*

КОЛО́ЇДИ, КОЛО́ЇДНІ СИСТЕ́МИ (від грец. κόλλα — клей і ...*оїд*) — *системи* (проміжний стан між істинними розчинами й грубодисперсними системами), що складаються з дуже подрібнених частинок (розмір від 10^{-5} до 10^{-7} см), рівномірно розподілених в однорідному середовищі. До К. належать молоко, кров, яєчний білок тощо.

КОЛО́КВІУМ (від лат. colloquium — співбесіда) — 1) Одна з *форм* навчання — бесіда викладача із студентами. 2) Вид *екзамену*. 3) Збори, на яких заслуховують і обговорюють наукові доповіді.

КОЛОМБІ́НА (італ. colombina, букв. — голубка) — один з постійних образів італійської *комедії* масок 16—17 ст.; спочатку — весела спритна служниця, пізніше — елегантна дотепна *субретка*, *активна* учасниця розвитку *інтриги* п'єси.

КОЛОНА́ДА (франц. colonnade) — *архіт.* ряд колон, об'єднаних загальним перекриттям.

КОЛОНІАЛІ́ЗМ (франц. colonialisme, від лат. colonia — поселення) — політичне, економічне й духовне поневолення слаборозвинутих країн іншими державами.

КОЛОНІЗА́ЦІЯ (франц. colonisation) — 1) Заселення вільної *території* на *периферії* власної країни. 2) Заснування поселень у залежній країні. 3) Перетворення незалежної країни на *колонію* шляхом воєнного, економічного й політичного поневолення її іншою країною.

КОЛО́НІЯ (від лат. colonia — поселення) — 1) У стародавньому світі — поселення громадян якоїсь держави на *території* загарбаної країни. 2) Територія або країна, що перебуває під владою іноземної держави, позбавлена державної незалежності. 3) Сукупність осіб якоїсь національності, що живуть спільно в іншій країні. 4) Заклад спеціального призначення (напр. трудова к.). 5) Об'єднання *організмів*, яке складають однакові або різні особини; сукупність ссавців, птахів одного чи різних видів, зв'язаних спільним місцем проживання. 6) Скупчення *бактерій* у поживному середовищі.

КОЛОНТИ́ТУЛ (від франц. colonne — колонка і лат. titulus — напис, заголовок) — заголовкові дані, що вміщуються в деяких виданнях над кожною шпальтою (сторінкою) *тексту* (прізвище автора, назва книги або журналу, окремої статті, розділу тощо). До К. може входити і *колонцифра*.

КОЛОНЦИ́ФРА (від франц. colonne — колонка і араб. сіфр — нуль; цифра) — порядковий номер сторінки книги, журналу тощо зверху або знизу шпальти чи сторінки.

КОЛОРАТУ́РА (італ. coloratura, букв. — забарвлення, окраса, від лат. coloro — прикрашаю) — прикрашування вокальної *мелодії* швидкими, технічно важкими, віртуозними *пасажами* та *мелізмами*; здатність голосу виконувати їх.

КОЛОРИЗА́ЦІЯ [від лат. color (coloris) — колір] — 1) Надання кольору предметам або речовинам. 2) Тонкий протикорозійний шар оксидних сполук заліза на поверхні сталевих виробів.

КОЛОРИМЕ́ТРІЯ (від лат. color — колір і *...метрія*) — *методи* кількісного визначення кольору.

КОЛОРИ́Т (італ. colorito, від лат. color — колір) — 1) Гармонійне поєднання кольорів та їхніх відтінків у творі живопису. 2) Характерна особливість художнього твору, а також *епохи*, місцевості тощо.

КОЛО́С (грец. κολοσσός) — 1) Мідна статуя давньогрецького бога сонця *Геліоса*, встановлена в 280 р. до н. е. в *гавані* о. Родос і зруйнована землетрусом. 2) Переносно — предмет, створіння надзвичайно великого розміру.

КОЛУМБА́РІЙ (лат. columbarium) — сховище урн із прахом після *кремації*.

КОЛЬРА́БІ (нім. Kohlrabi, від італ. cavole rapa, букв. — капустяна ріпа) — овочева рослина роду капуста з потовщеним їстівним стеблом. Вирощують переважно в Західній Європі, Америці, Передній Азії.

КОЛЬТ — *система індивідуальної* вогнепальної зброї (*револьвер, автоматичний* пістолет тощо), яку винайшов американський зброяр Є. Кольт (1814—62).

КОМ... див. *Ко...*

КО́МА[1] (від грец. κῶμα — сон, дрімота) — стан непритомності з порушенням чутливості й *рефлексів*, розладом життєво важливих *функцій* — кровообігу, дихання.

КО́МА[2] (від грец. κόμη — волосся) — 1) Один з недоліків зображень, утворюваних оптичними *системами*. К. дає пляму, *форма* якої нагадує синтаксичний знак — кому. 2) *астр.* Газова туманність оболонки ядра *комети*, що разом з ним створює голову комети.

КОМАНДО́Р (франц. commandeur) — 1) За середньовіччя — одне з вищих звань у чернечо-лицарських *орденах*. 2) Один з вищих ступенів в *ієрархії* масонських *лож* (див. *Масонство*). 3) В Росії у 18 — на початку 19 ст. флотський чин між капітаном 1-го *рангу* і контр-адміралом 4-го ступеня. 4) У країнах Західної Європи і США звання голови яхт-клубу. 5) Керівник кінних, лижних, велосипедних, мотоциклетних, автомобільних та інших перегонів та екскурсій.

КОМБАТА́НТИ (від франц. combattant — воїн, боєць) — у міжнародному праві особи, які входять до складу збройних сил воюючої країни і безпосередньо беруть участь у воєнних діях.

КОМБІНАТО́РИКА (від лат. combino — з'єдную, сполучаю) — частина *математики, об'єктом* дослідження якої є сполуки довільних *елементів*.

КОМБІНАТО́РНИЙ (від лат. combino — з'єдную, поєдную) — *мовозн.* позиційний; який стосується зміни звуків залежно від позиційного поєднання їх і артикуляційної взаємодії.

КОМБІНА́ЦІЯ (від лат. combinatio — поєднання) — 1) Взаємно зумовлене розташування чого-небудь. 2) Складний задум; у *шахах* і шашках кілька заздалегідь передбачених ходів, розрахованих на поліпшення *позиції*, виграш *фігури* або *партії*. 3) *Маневр*, виверти, хитрощі. 4) Жіноча сорочка на бретелях.

КОМЕДІА́НТ (від італ. commediante — актор) — 1) До 18 ст. назва актора; пізніше — виконавця ролей у балаганних виставах. 2) Переносно — удавальник, чванько.

КОМЕДІ́ОГРАФ (від *комедія* і *...граф*) — *автор комедій.*
КОМЕ́ДІЯ (грец. κωμῳδία) — 1) У Стародавній Греції імпровізована весела вистава — *процесія* з музикою, піснями й танцями. 2) Драматичний твір веселого характеру, часто з висміюванням *негативних* явищ у побуті чи суспільному житті. 3) Переносно — смішна подія; удавання, лицемірство.
КОМЕНДА́НТ (від франц. commandant — командир, начальник) — 1) Службова особа в *армії*, начальник гарнізонів міст, фортець, укріплених районів, залізничних *станцій* тощо. 2) Керуючий будинком або приміщенням державної установи, підприємства, громадської організації.
КОМЕНДА́ЦІЯ (від лат. commendatio — доручення, схвалення) — за *феодалізму акт*, яким оформляли залежність *васала* від *сеньйора*, після чого васал одержував земельне володіння — *бенефіцію* (1) або *феод*; акт, що встановлював залежність селянина від *феодала.*
КОМЕНДО́Р (від лат. commendo — доручаю) — у *флотах* деяких держав матрос, який обслуговує артилерійську установку.
КОМЕНСАЛІ́ЗМ (від франц. commensal — співтрапезник) — *форма* співжиття тварин різних видів, при якій один з них постійно живе за рахунок другого, не завдаючи йому шкоди. Інша назва — нахлібництво.
КОМЕНТА́Р (від лат. commentarium — записки, тлумачення) — 1) Тлумачення певного *тексту* або книги. 2) Додаток у кінці книги, примітки по тексту в підрядкових виносках з поясненням окремих місць, *термінів* та виразів. 3) Міркування, пояснення з приводу якоїсь події, *публікації*, заяви тощо.
КОМЕРСА́НТ (франц. commerçant, від лат. commercium — торгівля) — приватний торгівець, особа, яка займається *комерцією.*
КОМЕ́РЦІЯ (від лат. commercium — торгівля) — 1) Діяльність, пов'язана з *реалізацією* товарів. 2) Підприємницька діяльність з купівлі, продажу та обороту товарів.
КОМЕ́ТА (грец. κομήτης, букв. — волохатий, від κόμη — волосся) — тіло Сонячної *системи*, що має вигляд туманної світлої плями з яскравою частиною (головою) й хвостом. Розміри К. можуть досягати сотень *мільйонів* кілометрів, а *маси* малі (одна мільярдна частка маси Землі й менше).
КОМІВОЯЖЕ́Р (від франц. commis — службовець і voyageur — мандрівний) — роз'їзний *агент*, який за дорученням певного підприємства займається збутом товарів.
КО́МІК (грец. κωμικός) — 1) Актор, який виконує комічні ролі. 2) Переносно — особа, яка викликає сміх своїми словами або поведінкою, витівками.
КО́МІКС (англ. comics, множ. від comic — смішний, комічний) — графічно-оповідний жанр, *серія* малюнків з короткими *текстами*, що утворює цільну розповідь; книжка з такими малюнками.

КОМІЛЬФО́ (франц. comme il faut, букв. — як треба, як належить) — відповідність правилам світської пристойності; особа, яка поводиться відповідно до таких правил.

КОМІСА́Р (франц. commissaire, від лат. commissarius — уповноважений) — 1) У різних країнах службова особа, наділена урядом особливими повноваженнями. 2) У деяких країнах чин поліцейського керівництва, а також особа, що має цей чин. 3) Спеціальний уповноважений якої-небудь міжнародної організації.

КОМІСАРІА́Т (франц. commissariat) — установа, керівний *орган,* на чолі яких стоїть (стояв) *комісар.*

КОМІСІ́ЙНИЙ — який купується чи продається через посередництво третьої особи — *комісіонера;* к - н і п і д п р и є м с т в а — торговельні організації, що за певну винагороду закуповують і збувають товари за дорученням і за рахунок довірителя.

КОМІСІОНЕ́Р (франц. commissionnaire) — сторона, яка за дорученням і за рахунок *комітента* за певну винагороду укладає від свого імені торговельні угоди.

КОМІ́СІЯ (лат. commissio — доручення, від committo — з'єдную, влаштовую, доручаю) — 1) Уповноважена група осіб для виконання певного доручення чи попередньої розробки будь-якого питання. 2) Договір, за яким одна сторона (*комісіонер*) зобов'язується за дорученням другої сторони (*комітента)* за винагороду укласти з третьою особою угоду від свого імені, але в інтересах і за рахунок комітента. 3) Винагорода, сплачувана за таким договором у *процентах* до суми укладеної угоди.

КОМІТЕ́НТ [від лат. committens (committentis) — який доручає] — особа, яка доручає *комісіонерові* укласти угоду від імені останнього, але за рахунок комітента.

КОМІТЕ́Т (франц. comité, від лат. committo — доручаю) — 1) Колегіальний (див. *Колегіальність*) *орган,* що керує якою-небудь роботою (напр. профспілковий к.). 2) Назва деяких державних або громадських органів.

КОМПА́КТ-ДИСК (англ. compact-disk) — *диск* невеликого *діаметра,* призначений для відтворення запису на оптичних (лазерних) програвачах.

КОМПА́КТНИЙ (лат. compactus, від compingo — збиваю, сколочую) — 1) Щільний, малогабаритний, негроміздкий. 2) Переносно — короткий, стислий.

КОМПА́НІЯ (франц. compagnie, італ. compagnia, від лат. cum — разом і panis — хліб) — 1) Група осіб, які спільно проводять час, об'єднані певними інтересами. 2) Виробнича або торговельна одиниця, заснована на пайовій участі окремих підприємців. Див. також *Корпорація, Монополія.*

КОМПАНЬЙО́Н (франц. compagnon) — учасник будь-якої *компанії,* співучасник у якійсь справі.

КОМПАРАТИВІ́ЗМ (від лат. comparativus — порівняльний) — сукупність порівняльно-історичних *методів* у мовознавстві, літературознавстві, за допомогою яких визначається спорідненість мов, відзначаються особливості національних літератур.

КОМПАРА́ТОР (лат. comparator, від comparo — порівнюю) — вимірювальний прилад, що діє за *принципом* порівняння вимірюваної величини або характеристики (довжини, напруги, кольору тощо) з еталонною.

КО́МПАС (нім. Kompaß, від італ. compasso, з compassare — міряти кроками) — прилад, за допомогою якого визначають сторони світу.

КОМПА́УНД (від англ. compound, букв. — суміш, з'єднання) — 1) Ізоляційний матеріал з асфальтових і парафінованих речовин та масел, що застосовується в електро- та *радіотехніці*. 2) Парова машина подвійного розширення.

КОМПА́УНДИНГ (англ. compounding, від compound — змішувати, складати) — зростання вкладеної грошової суми внаслідок *реінвестування* отриманих від вкладення відсоткових прибутків.

КОМПАУНДУВА́ННЯ (від англ. compound — суміш, з'єднання) — 1) Змішування двох чи кількох масел, видів палива для одержання спеціальних *продуктів* заданих якостей. 2) *Схема* вмикання *електричних* обмоток чи *агрегатів*, за якої *магнітний* потік зростає зі збільшенням струму навантаження машини. 3) Схема збуту, побудована на продажу на ринку повної *номенклатури* товарів, об'єднаних споживчим призначенням.

КОМПЕНСА́ТОР (від лат. compenso — зрівноважую, порівнюю) — 1) Прилад для визначення різниці ходу двох пучків променів чи кута обертання площини *поляризації*. 2) Деталь чи пристрій, за допомогою якого зрівноважують відхилення в розмірах деталей при складанні або *експлуатації* машин, приладів, *механізмів* тощо. 3) *Автоматичний* вимірювальний прилад, дія якого ґрунтується на різниці напруг або струмів. 4) Пристрій для зменшення впливу помилок кроку робочого гвинта у вимірювальних приладах і металорізальних верстатах.

КОМПЕНСА́ЦІЯ (від лат. compensatio — винагорода, зрівноваження) — 1) Відшкодування, винагорода за будь-що (к. збитків, грошова к. тощо). 2) Спосіб припинення зобов'язань зарахуванням зустрічних вимог *кредитора* й боржника. 3) Зрівноваження хворобливих розладів в *організмі* (напр., к. пороку серця) через розвиток відповідних пристосувань. 4) *Нейтралізація* зовнішніх впливів, що заважають правильній дії точних *механізмів* (к. *компаса*, маятника).

КОМПЕТЕ́НТНІСТЬ [від лат. competens (competentis) — належний, відповідний] — поінформованість, обізнаність, авторитетність.

КОМПЕТЕ́НЦІЯ (лат. competentia, від competo — взаємно прагну; відповідаю, підходжу) — коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи; коло питань, в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід.

КОМПІЛЯ́ЦІЯ (лат. compilatio, букв. — крадіжка, пограбування, від compilo — грабую) — неоригінальна, несамостійна літературна чи наукова праця, побудована на використанні чужих творів, думок, досліджень.

КО́МПЛЕКС (від лат. complexus — поєднання, зв'язок) — 1) Сукупність предметів чи явищ, що становлять єдине ціле. 2) *архіт.* Сукупність будівель, пов'язаних єдиним задумом, призначенням тощо (напр. санаторний к.). 3) Сукупність пов'язаних між собою галузей народного господарства (напр. паливно-енергетичний к.). 4) *психол.* Група емоційно забарвлених уявлень, здебільшого у *сфері* підсвідомості, що виникають на різних *етапах* розвитку особистості, найчастіше у дитинстві (напр. едіпів к.).

КОМПЛЕ́КТ (від лат. completus — повний) — повний набір *інструментів*, інших предметів, що мають певне призначення.

КОМПЛЕ́КЦІЯ (лат. complexio — поєднання, сукупність, від complector — охоплюю) — загальний характер будови тіла.

КОМПЛЕМЕ́НТ (від лат. complementum — доповнення, довершення) — складна речовина білкової природи, що міститься в сироватці крові тварин і людини й спричинює розчинення (*лізис*) *бактерій*. Є важливим чинником природного *імунітету*.

КОМПЛЕМЕНТА́РНИЙ (від лат. complementum — доповнення, довершення) — взаємодоповнювальний.

КОМПЛІМЕ́НТ (франц. compliment, букв. — вітання) — люб'язний, приємний вислів з похвалою, схваленням.

КОМПЛО́Т (франц. complot — змова) — підступна змова проти когось.

КОМПОЗИ́ТОР (від лат. compositor — складач) — *автор* музичних творів.

КОМПОЗИ́ЦІЯ (від лат. compositio — складання, створення) — 1) Побудова художнього твору, зумовлена змістом, характером і призначенням. 2) *Структура* музичного твору; музична *форма*. 3) Музичний, живописний, скульптурний, графічний твір, складові частини якого відзначаються як самостійністю, так і спільністю задуму, мистецьких прийомів тощо; складний художній твір, що включає різні види мистецтва (напр. літературно-музична к.). 4) Створення музики, музичних творів. 5) Матеріал, що являє собою *комбінацію* різних *компонентів*.

КОМПОНЕ́НТ [від лат. componens (componentis) — який складає] — складова частина чогось.

КОМПО́СТ (англ., франц. compost, від лат. compositus — складений) — *органічне* добриво, що складається із суміші землі з рослинними рештками, тваринними відходами.

КОМПО́СТЕР (франц. composteur) — прилад для вибивання умовних дірчастих написів на квитках та інших *документах* з метою контролю.

КОМПРАДО́РИ, КОМПРАДО́РСЬКА БУРЖУАЗІ́Я (від ісп. comprador — покупець) — частина національної *буржуазії* в колоніальних і залежних країнах, яка співробітничає з іноземним *капіталом* на внутрішньому й зовнішньому ринках.

КОМПРАЧИКО́СИ (ісп. comprachicos, від comprar — купувати і chico — дитина) — 1) У 13—17 ст. злочинці, які викрадали або купували дітей і, спотворюючи їх, продавали як блазнів для розваги багатих людей. 2) Переносно — про *гангстерів*, що займаються *кіднепінгом*.

КОМПРЕ́С (франц. compresse, від лат. compressus — стиснутий, тісний) — пов'язка, іноді просочена різними рідинами, яку накладають на частини тіла людини чи тварини з лікувальною метою.

КОМПРЕ́СІЯ (лат. compressio — стискання) — стискання газів, що спричинює зменшення об'єму, який вони займають, підвищення тиску й *температури*.

КОМПРЕ́СОР (від лат. compressor — стискач, від comprimo — стискаю) — машина для *компресії* і переміщення газів під тиском.

КОМПРОМЕТУВА́ТИ (франц. compromettre) — знеславлювати, підривати *репутацію*.

КОМПРОМІ́С (від лат. compromissum — угода, згода) — згода, порозуміння, досягнуті шляхом взаємних поступок.

КОМП'Ю́ТЕР (англ. computer, від лат. computo — рахую, обчислюю) — електронно-обчислювальна машина, звичайно персональна.

КОМУ́НА (франц. commune — громада, від лат. communis — спільний) — 1) За середньовіччя в Західній Європі міська громада, що домоглася незалежності від *феодала* і права на самоврядування. 2) У *період* Французької буржуазної *революції* кінця 18 ст. — муніципальне самоврядування в Парижі та інших містах; П а р и з ь к а к. — перша пролетарська революція і перший уряд робітничого класу. 3) Нижча адміністративно-територіальна одиниця місцевого управління у Франції, Бельгії та деяких інших державах. 4) Колектив осіб, які об'єдналися для життя на засадах спільності майна та праці. 5) Одна з *форм* сільськогосподарського виробничого кооперування.

КОМУНА́ЛЬНИЙ (франц. communal, від commune — громада) — який стосується *комуни*, міського господарства; общинний; к - н е г о с п о д а р с т в о — господарство міст і селищ міського *типу*, що перебуває у віданні місцевих *органів* влади і на місцевому *бюджеті*; к - н і п о с л у г и — послуги, які надають населенню підприємства *комунального господарства*; к - н а к в а р т и р а — велика квартира, в якій мешкають декілька родин.

КОМУНА́Р (франц. communard) — 1) Учасник Паризької *комуни* 1871 р. 2) Член якоїсь комуни.

КОМУНІ́ЗМ (від лат. communis — спільний, загальний) — 1) У марксистській *теорії* безкласовий суспільний лад із загальнонарод-

ною власністю на засоби виробництва і повною соціальною рівністю усіх членів суспільства. 2) Суспільно-економічна *формація*, яка, за марксистською *ідеологією*, має прийти на зміну *капіталізму*.

КОМУНІКА́БЕЛЬНІСТЬ (франц. communicable — який з'єднується, від лат. communico — з'єдную, повідомляю) — здатність до спілкування, товариськість.

КОМУНІКА́ЦІЇ (від лат. communico — роблю загальним, поєдную) — 1) Шляхи сполучення і *транспорту*. 2) Лінії зв'язку, мережі підземного міського господарства.

КОМУНІКА́ЦІЯ (від лат. communico — спілкуюсь з кимось) — спілкування, передача *інформації*; м а с о в а к.— *процес* інформування широких мас із використанням технічних засобів. Див. також *Мас-медіа*.

КОМУТАТИ́ВНІСТЬ (від лат. commutatus — зміна, перетворення) — незмінність суми або добутку при переставленні доданків або співмножників.

КОМУТА́ТОР (від лат. commuto — змінюю) — 1) Пристрій для вмикання, вимикання і перемикання *електричних* кіл. 2) Місцева телефонна мережа, на якій з'єднання *абонентів* відбувається вручну.

КОМУТА́ЦІЯ (від лат. commutatio — зміна) — 1) За *феодалізму* заміна панщини і *натурального* оброку експлуатованих селян грошовою *рентою*, що відбувалася в результаті і в міру проникнення товарно-грошових відносин у село. 2) Перемикання *електричних* кіл та їхніх частин; зміна напряму струму в цих колах (зміна *полюсів*).

КОМФО́РТ (англ. comfort) — 1) Сукупність побутових вигод. 2) Відчуття зручності, задоволення середовищем та власним станом.

КОМЮНІКЕ́ (франц. communiqué, від лат. communico — повідомляю) — *офіційне* повідомлення (здебільшого про дипломатичні переговори).

КОН... див. *Ко...*

КОНВЕ́ЄР (англ. conveyer, від convey — перевозити, переміщувати) — пристрій безперервної дії для переміщення деталей, вантажів тощо з потрібним *ритмом* на певну віддаль.

КОНВЕ́КЦІЯ (лат. convectio — принесення, від conveho — приношу) — перенесення тепла в рідинах або газах потоками речовини.

КОНВЕ́НТ (від лат. conventus — збори, засідання) — 1) Законодавчі *органи*, що скликаються в деяких країнах для складання або зміни *конституції*. 2) К. н а ц і о н а л ь н и й — представницькі збори у Франції в 1792—95 рр., найвищий законодавчий орган *періоду* Французької буржуазної *революції* кінця 18 ст.

КОНВЕ́НЦІЯ (лат. conventio — договір) — 1) Угода, міжнародний договір з якихось спеціальних питань. 2) Договір між підприємствами й організаціями для врегулювання питань збуту, виробництва тощо; є перехідною *формою* до *трестів* і *синдикатів*.

КОНВЕРГЕ́НТИ [від лат. convergens (convergentis) — який сходиться, зближується] — *елементи* однієї мови або кількох мов, які збли-

жуються в *процесі* їхнього історичного розвитку; мови, які зближуються внаслідок безпосередньої взаємодії.

КОНВЕРГЕ́НЦІЯ (лат. convergentio, від convergo — сходжуся, наближаюся) — 1) *біол.* Виникнення рис подібності в будові і *функціях* у далеких за походженням *організмів* внаслідок їхнього пристосування до однакових умов існування. 2) *етн.* Виникнення в різних місцях подібних або однакових культурних явищ під впливом загальних законів суспільного розвитку. 3) *мед.* Зведення зорових осей обох очей на одному предметі. 4) *мовозн.* Уподібнення *елементів* мови або різних мов. Протилежне — *дивергенція.*

КОНВЕ́РСІЯ (від лат. conversio — перетворення, зміна) — 1) Заміна раніше випущених державних позик новою, щоб подовжити *термін кредиту* (1) й змінити умови позики. 2) Обмін *валюти* даної країни на іноземну. 3) Переведення промислових підприємств на виробництво якісно нової *продукції.* 4) Переробка газів для зміни складу вихідної газової суміші. 5) Заміна випромінення *кванта* (напр. *фотона*) випроміненням *електрона.* 6) Словотвір без використання *афіксів*, шляхом зміни граматичних характеристик слова.

КОНВЕ́РТЕР, КОНВЕ́РТОР (англ. converter, від лат. converto — перетворюю) — 1) *Апарат* для перетворення розтопленого чавуну (продуванням повітря чи кисню) на сталь або штейну (продуванням повітря) на чорнову мідь чи файнштейн. 2) Одноякірний перетворювач *електричного* струму.

КОНВЕРТО́ВАНІСТЬ ВАЛЮ́ТИ (від лат. conversio — перетворення і *валюта*) — здатність певної валюти до вільного обміну на валюту інших країн або міжнародно визнані платіжні засоби.

КОНВЕ́РТОР див. *Конвертер.*

КОНВО́Й (гол. konvoi, франц. convoi — супроводження, від convoyer — супроводити) — 1) Військовий загін (частина), що охороняє і супроводить *транспорт*, обоз, полонених, заарештованих тощо. 2) З'єднання морських військових кораблів або літаків, що супроводять і охороняють військові транспорти й торговельні судна від нападів ворога під час морських переходів.

КОНВУ́ЛЬСІЯ (лат. convulsio — судома, від convello — потрясаю) — мимовільні скорочення мускулатури тіла внаслідок ураження кори головного мозку або підкоркових *центрів*; сильні корчі всього тіла.

КОНГЕНІА́ЛЬНИЙ (від *кон...* і лат. genius — дух) — споріднений, близький духом, розумом, талантом.

КОНГЛОМЕРА́Т (від лат. conglomeratus — нагромаджений, ущільнений) — 1) *Механічне* поєднання різнорідних предметів чи їхніх частин, понять, поглядів, міркувань тощо; безладний набір, скупчення, суміш. 2) Одна з *форм монополій*, для яких не характерна спільність вироблюваної *продукції* і *технології.* 3) Осадова гірська порода з різних *мінералів*, зв'язаних іншою породою.

КОНГЛОМЕРА́ЦІЯ (лат. conglomeratio, від conglomero — збираю, нагромаджую) — таке сполучення окремих предметів у одне ціле, при якому вони зберігають свої риси й властивості.
КОНГРЕГА́ЦІЯ (лат. congregatio, від congrego — збираю, об'єдную) — 1) Об'єднання католицьких монастирів, що додержуються одного *статуту*. 2) У Ватикані адміністративний *орган*, що входить до складу римської *курії*. 3) Академічні збори, що є дорадчим органом в англійських *університетах*.
КОНГРЕ́С (від лат. congressus — зустріч, збори) — 1) З'їзд, нарада (переважно міжнародні). 2) Законодавчий *орган* (*парламент*) у США й більшості південноамериканських країн. 3) У деяких країнах назва політичних *партій* і організацій.
КОНГРЕСМЕ́Н (англ. congressman) — член палати представників *конгресу* США.
КОНГРУЕ́НТНІСТЬ (від лат. congruentia — відповідність, узгодженість) — рівність геометричних *фігур* або порівнянність цілих чисел.
КОНГРУЕ́НЦІЯ (лат. congruentia) — 1) Узгодженість, відповідність, стрункість. 2) *геом.* Сукупність ліній, що заповнюють простір чи деяку його частину так, що через кожну точку проходить хоча б одна з ліній сукупності.
КОНДЕНСА́Т (від лат. condensatus — згущений) — рідкий або твердий *продукт*, який утворюється при *конденсації*.
КОНДЕНСА́ТОР (від лат. condenso — згущую) — 1) *Апарат* для *конденсації* пари охолодженням. 2) Пристрій для нагромадження *електричних* зарядів.
КОНДЕНСА́ЦІЯ (від лат. condensatio — згущення, ущільнення) — 1) Перехід газу або пари в рідину чи тверде тіло внаслідок охолодження, стиснення їх. 2) *Реакція* сполучення кількох *молекул органічної* речовини, під час якої виділяються вода, аміак та інші сполуки. 3) Нагромадження чого-небудь у великій кількості. 4) Переносно — про стиснення викладу.
КОНДЕ́НСОР (від лат. condenso — ущільнюю, згущую) — короткофокусна *лінза* або *система* лінз, які використовуються в оптичному приладі для *концентрації* світлового потоку і рівномірного освітлення зображення.
КОНДИЦІОНЕ́Р (франц. conditionneur) — *апарат*, за допомогою якого досягаються потрібна *температура*, вологість повітря тощо в закритих приміщеннях.
КОНДИЦІЮВА́ННЯ (від лат. condicio — умова, вимога) — 1) Приведення чогось (напр. товару) у відповідність з певними умовами, *нормами*. 2) К. п о в і т р я — доведення повітря в приміщеннях до сприятливих для людини умов щодо *температури*, вологості тощо.
КОНДИ́ЦІЯ (від лат. condicio — умова, вимога) — 1) Умови договору. 2) *Норми*, *стандарти*, якість, сорт, яким має відповідати товар (*продукція*) за умовами договору.

КОНДОМІ́НІУМ, КОНДОМІНА́Т (від *кон...* і лат. dominium — володіння) — 1) Сумісне володіння. 2) У міжнародному праві сумісне здійснення верховної влади над однією *територією* кількома державами.

КО́НДОР (ісп. condor, мовою кечуа kuntur) — великий птах підряду американських грифів ряду соколоподібних. Поширений у Південній Америці.

КОНДОТЬЄ́Р (італ. condottiere, від condotta — плата за найм) — 1) Начальник найманого військового загону в містах Італії у 14—16 ст. 2) Переносно — людина, готова за плату захищати будь-яку справу.

КОНДУЇ́Т (від франц. conduit — поведінка) — штрафний шкільний журнал, до якого заносили провини учнів (кондуїтний список). Існував у деяких країнах у середині 19 — на початку 20 ст.

КОНДУ́КТОР (лат. conductor — який супроводить, від conduco — збираю, переводжу) — 1) Працівник *транспорту*, який супроводить поїзд, обслуговує пасажирів *трамвая*. 2) Металева куля в електростатичних машинах, на якій нагромаджуються *електричні* заряди. 3) Військове звання в дореволюційному російському *флоті*.

КОНКІСТА́ДО́РИ (від ісп. conquistador — завойовник) — 1) Учасники іспанських колонізаторських походів у Південну й Центральну Америку в кінці 15—16 ст. 2) Переносно — завойовники, грабіжники, загарбники.

КОНКЛА́В (від лат. conclave — замкнута кімната) — збори *кардиналів*, що скликаються після смерті Папи Римського для обрання нового Папи; приміщення, де проводяться ці вибори.

КОНКОРДА́Т (лат. concordatum — угода, від concordo — перебуваю в згоді) — угода між Папою Римським як главою католицької церкви і урядом певної держави щодо діяльності католицької церкви в цій країні.

КОНКРЕМЕ́НТИ (від лат. concrementum — зростання, нагромадження) — тверді тіла, що утворюються в *організмі* з солей та колоїдних речовин внаслідок порушення обміну речовин. Інша назва — каміні.

КОНКРЕТИЗА́ЦІЯ (франц. concrétisation) — 1) Вираження в наочнішій, точнішій, конкретнішій *формі*; уточнення. 2) К. поняття — обмеження обсягу поняття; *логічна операція*, коли для даного поняття (яке вважають родовим) знаходять вужче за обсягом поняття (яке вважають видовим), що неодмінно входить до обсягу даного. 3) Наведення конкретного прикладу.

КОНКУ́Р (франц. concours, від лат. concurro — сходжуся, збігаюся, зустрічаюся) — подолання перешкод у змаганнях з кінного спорту.

КОНКУРЕ́НТ [від лат. concurrens (concurrentis) — той, хто біжить разом з кимось] — особа, яка змагається, суперничає в будь-якій *сфері* діяльності з іншою.

КОНКУРЕ́НЦІЯ (від лат. concurrentia — змагання, суперництво) — 1) Боротьба між приватними товаровиробниками за вигідніші умови виробництва й збуту товарів. 2) Суперництво між окремими особами, зацікавленими в досягненні певної мети кожний для себе.

КО́НКУРС (від лат. concursus — зустріч, зіткнення) — 1) Змагання з метою виявлення найкращого з учасників. 2) Відбір *претендентів* на заміщення деяких посад.

КОНОСАМЕ́НТ (франц. connaissement, від connaitre — знати, розумітися) — *документ*, що містить умови договору на перевезення вантажу водним *транспортом*.

КОНСА́ЛТИНГ (англ. consulting, від consult — радитися, консультуватися) — вид діяльності, яка полягає у консультуванні виробників, продавців, покупців з широкого кола питань *економіки, фінансів*, зовнішньоекономічних зв'язків, зокрема щодо створення підприємств, дослідження та прогнозування ринку, *інновацій* тощо.

КОНСА́ЛТИНГОВА ФІ́РМА (від *консалтинг* та *фірма*) — фірма, яка надає консультаційні послуги, переважно спеціалізована у певній галузі *консультативної* діяльності.

КОНСЕКВЕ́НТНИЙ [лат. consequens (consequentis)] — послідовний.

КОНСЕ́НСУС (лат. consensus — згода, одностайність) — досягнення згоди, прийняття рішень зі складних питань учасниками нарад, *конференцій* тощо шляхом обговорення і взаємних поступок.

КОНСЕРВАТИ́ЗМ (франц. conservatisme, від лат. concervo — зберігаю, охороняю) — прихильність до застарілого, віджилого; вороже ставлення до нового, *прогресивного* в суспільному житті, науці, *техніці*, мистецтві.

КОНСЕРВАТО́РІЯ (від італ. conservatório, букв. — притулок, з лат. conservo — зберігаю) — вищий музичний навчальний заклад.

КОНСЕРВА́ЦІЯ (від лат. conservatio — зберігання) — 1) Зберігання творів мистецтва, археологічних пам'яток, книг, що тісно пов'язане з *реставрацією*. 2) К. машини, двигуна, деталі — технічні заходи захисту від *корозії* під час бездіяльності (перед тривалим зберіганням або перевезенням). 3) Тимчасове припинення роботи, діяльності чого-небудь.

КОНСЕРВУВА́ННЯ (від лат. conservatio — зберігання) — 1) Спосіб збереження на довгий час *продуктів* харчування від гниття й бродіння. 2) Спеціальна обробка для збереження матеріалів від псування.

КОНСИГНА́НТ [від лат. consignans (consignantis) — той, хто засвідчує] — власник товару, який продає його за кордон через *комісіонера (консигнатора)*.

КОНСИГНА́ТОР (від лат. consigno — накладаю печатку) — посередник при *експорті* товарів.

КОНСИГНА́ЦІЯ (від лат. consignatio — письмовий доказ) — різновид *комісійного* продажу товарів за кордон, коли *експортер* (*консиг-*

нант) надсилає товар іноземній *фірмі* (*консигнатору*) з дорученням продати його на певних умовах; м и т н а к. — вид консигнації, при якій товари можуть зберігатися на консигнаційному складі декілька років під контролем митниці та без стягування мита.

КОНСИ́ЛІУМ (від лат. consilium — нарада, засідання) — нарада лікарів одного або кількох фахів для розв'язання питань про характер хвороби та *методи* й засоби лікування хворого, що звичайно скликається при важкому стані *пацієнта*.

КОНСИСТЕ́НЦІЯ (лат. consistentia — стан, від consisto — твердну, густішаю) — ступінь в'язкості або густини речовин (мастил, мила, фарб, будівельних розчинів тощо).

КОНСИСТО́РІЯ (від лат. consistorium — місце зборів) — 1) У Стародавньому Римі державна рада при *імператорі*. 2) У католицькій церкві нарада *кардиналів* під головуванням Папи Римського. 3) У православній церкві установа при єпархіальному *архієреї*.

КОНСОЛІДА́ЦІЯ (від лат. consolidatio — зміцнення, об'єднання) — 1) Зміцнення, згуртування, об'єднання. 2) Фінансова *операція* перетворення короткотермінових державних позик на довготермінові або безстрокові, а також об'єднання державних позик попередніх років в одну.

КОНСО́ЛЬ (франц. console) — 1) Опорна *конструкція*, що підтримує виступні частини будівлі (карнизи, балкони тощо). 2) Пересувна колонка або тумбочка для квітів, статуеток тощо.

КОНСОНА́НС (франц. consonanse, від лат. consonantia — співзвучність) —1) *муз.* Милозвучне сполучення двох і більше звуків. 2) Те саме, що й *дисонанс* (2).

КОНСОНА́НТ [лат. consonans (consonantis)] — приголосний звук. Див. також *Сонант*.

КОНСО́РТ, ПРИНЦ-КОНСО́РТ (англ. prince consort, від лат. consors — співправитель) — у Великій Британії чоловік королеви, який не є *монархом*.

КОНСО́РЦІУМ (від лат. consortium — співучасть, спільність) — одна з *форм монополій*; угода групи банківських або промислових монополій для спільного здійснення великих фінансових або комерційних *операцій*.

КОНСО́РЦІЯ (від лат. consortio — співучасть, спільність) — група видів тварин і рослин, більш-менш тісно пов'язаних з одним з індивідуумів або із цілою *популяцією* будь-якого виду рослин чи тварин.

КОНСПЕ́КТ (від лат. conspectus — огляд) — короткий письмовий виклад змісту книги, статті, запис лекції тощо.

КОНСПІРА́ЦІЯ (від лат. conspiratio — згода, єдність, таємна угода) — 1) Суворе додержання та збереження таємниці. 2) *Система* й *методи*, що їх застосовує нелегальна організація для збереження в таємниці своєї діяльності.

КОНСТА́НТА [від лат. constans (constantis) — незмінний, постійний] — стала, постійна величина.

КОНСТАТА́ЦІЯ (франц. constatation, від лат. constat — відомо) — встановлення незаперечності існування якогось *факту* або явища, наявності чогось.

КОНСТЕ́БЛЬ (англ. constable, від франц. connĕtable — керівник конюшні) — 1) У феодальній Англії вищий придворний чин. 2) У Великій Британії і США нижчий поліцейський чин.

КОНСТИТУЦІОНА́ЛЬНИЙ (від лат. constitutio — устрій, будова) — який стосується будови *організму*.

КОНСТИТУ́ЦІЯ (від лат. constitutio — устрій, установлення) — 1) У Стародавньому Римі *акти*, які видавав *імператор*. 2) Основний закон держави, що закріплює суспільний і державний устрій, порядок утворення, *принципи* організації і діяльності державних *органів*, виборчу *систему*, а також основні права й обов'язки громадян. 3) Будова, *фізіологічні* й анатомічні особливості *організму*.

КОНСТРУКТИВІ́ЗМ (від лат. constructio — побудова) — естетичний напрям, започаткований на початку 20 ст. у *архітектурі*. К. обстоює *раціональну* доцільність, економність, *лаконізм* у засобах виразу; у літературі та театрі прагне до зближення мистецтва і *практики* індустріального побуту.

КОНСТРУКТИ́ВНИЙ — 1) Який стосується *конструкції*, побудови чогось. 2) Який створює умови для наступної роботи, може бути основою для якихось рішень, плідний (напр. к-на пропозиція).

КОНСТРУ́КЦІЯ (від лат. constructio — побудова, складання) — 1) Будова, план, взаємне розташування частин (споруди, машини, вузла, витвору тощо). 2) Граматично зв'язані сполучення слів, поєднання речень.

КО́НСУЛ (лат. consul) — 1) У Стародавньому Римі *періоду республіки титул* двох обираних найвищих службових осіб, у період *імперії* — почесний титул. 2) Службова особа однієї держави, що за згодою іншої держави постійно перебуває в певному *пункті* її *території* і здійснює там представництво й захист економічних та *юридичних* інтересів своєї держави, її громадян або юридичних осіб.

КО́НСУЛЬСТВО — очолене *консулом* представництво однієї держави в певних *пунктах території* іншої держави.

КОНСУЛЬТА́НТ [від лат. consultans (consultantis) — радник] — фахівець, службовим обов'язком якого є поради, висновки з питань його спеціальності.

КОНСУЛЬТАТИ́ВНИЙ (франц. consultatif, від лат. consulto — раджуся) — дорадчий, який має дорадчі права; к. п а к т — міжнародний договір, за яким сторони зобов'язуються радитися з питань, які становлять взаємний інтерес.

КОНСУЛЬТА́ЦІЯ (від лат. consultatio — звертання за порадою) — 1) Порада компетентного фахівця. 2) Установа, що організує надання порад спеціалістами з певних питань (напр. *юридична* к.).

КОНСУМЕ́НТ (від англ. consume — споживати) — споживач товарів та послуг.

КОНСЬЄРЖ (франц. concierge) — двірник, швейцар.
КОНТА́КТ (від лат. contactus — дотик) — 1) Зв'язок, взаємодія в роботі, узгодженість дій. 2) З'єднання проводів *електричного* кола; місце його стикання; пристрій, що забезпечує таке стикання. 3) Переносно — взаєморозуміння.
КОНТА́НГО (англ. contango) — надбавка до ціни за перенесення *термінів* торговельної *операції*; базова *система* ціноутворення при операціях з ф'ючерсами.
КОНТЕ́ЙНЕР (англ. container, від contain — вміщувати) — 1) Знімний пристрій для перевезення вантажів. 2) *Резервуар*, бак, приймач (напр., для *продуктів* перегонки нафти). 3) Пристрій для зберігання та транспортування *радіоактивних* речовин.
КОНТЕ́КСТ (від лат. contextus — тісний зв'язок, з'єднання) — 1) Уривок *тексту* із закінченою думкою, який дає змогу точно визначити смисл окремого слова або виразу, що входять до його складу. 2) Переносно — сукупність обставин, подій тощо, у тісному зв'язку з якими слід розглядати певну подію.
КОНТИНГЕ́НТ [від лат. contingens (contingentis) — який трапляється] — 1) Сукупність осіб, які утворюють однорідну у певному відношенні групу. 2) Встановлена для певної мети гранична кількість, *норма* (напр., к. ввозу товарів).
КОНТИНЕ́НТ [від лат. continens (continentis) — суміжний, неперервний, суцільний] — найбільший масив суходолу, з усіх або майже з усіх боків оточений морями та *океанами*. Інша назва — материк.
КОНТИНЕНТА́ЛЬНИЙ — властивий *континенту*, материку; к. клімат — характерний для суходолу клімат із значними коливаннями *температури* повітря, невеликою відносною вологістю і хмарністю, несталістю опадів і загальним зменшенням їх у глиб континенту; к-ні відклади — геологічні відклади, які утворюються на поверхні суходолу, на дні озер і річок.
КОНТИ́НУУМ (від лат. continuum — безперервне, суцільне) — 1) Назва неперервних утворень (напр., сукупності всіх точок будь-якого відрізка прямої). 2) *фіз.* Суцільне *матеріальне* середовище, властивості якого безперервно змінюються в просторі.
КО́НТО (італ. conto) — рахунок.
КОНТОКОРЕ́НТ (від італ. conto corrente — поточний рахунок) — єдиний рахунок, на якому фіксуються усі кредитні й розрахункові *операції банку* з *клієнтом*. Інша назва — контокорентний рахунок.
КОНТР..., КОНТРА... (від лат. contra — проти) — *префікс*, що означає "проти"; в музиці ще — *октавою* нижче, напр.: контрасигнація, контрафагот, контршанси.
КОНТРАБА́НДА (італ. contrabando, від contra — проти і bando — урядовий указ) — 1) Незаконне перевезення товарів або інших цінностей через державний кордон, а також самі ці товари або цінності. 2) Переносно — заборонене, перевезене крадькома.

КОНТРАБА́С (італ. contrabbasso) — найнижчий за звучанням струнний смичковий музичний *інструмент*.
КОНТРАГЕ́НТ [від лат. contrahens (contrahentis) — який домовляється] — сторона в договорі.
КОНТРАЖУ́Р (франц. à contrejour, букв. — проти світла) — фото- або кінознімання, коли *об'єкт* міститься між *об'єктивом* знімального *апарата* і джерелом світла.
КОНТРА́КТ (від лат. contractus — угода) — договір, письмова угода сторін.
КОНТРАКТА́НТ (від франц. contractant — той, хто домовляється) — особа або організація, що бере на себе певні обов'язки за *контрактом*.
КОНТРАКТА́ЦІЯ — укладення *контракту* між підприємством, яке виробляє певну *продукцію*, і організацією, що її заготовляє і реалізує.
КОНТРА́ЛЬТО (італ. contralto) — найнижчий за звучанням жіночий голос.
КОНТРАМА́РКА (франц. contremarque) — записка або талон замість квитка на право безплатного відвідання театральної вистави, концерту тощо.
КОНТРАПО́СТ (від італ. contraposto — протилежність) — зображення *фігури* людини, при якому положення однієї частини тіла контрастно протиставлене положенню іншої (напр., верхня частина тулуба зображена в повороті, нижня — фронтально).
КОНТРАПУ́НКТ (італ. contrappunto) — те саме, що й *поліфонія*.
КОНТРА́СТ (від франц. contraste — протилежність) — різко окреслена протилежність у чомусь.
КОНТРАТА́КА (від *контр...* і *атака*) — атака, здійснювана з метою знищення ворога, який вклинився в оборону, і відновлення втрачених *позицій*, а також з метою підготовки до переходу в контрнаступ.
КОНТРАЦЕ́ПЦІЯ [від *контра...* і лат. (con)ceptio — зачаття] — *методи* і засоби запобігання вагітності.
КОНТРБАЛА́НС (від *контр...* та *баланс*) — *таблиця*, складена з даних бухгалтерського обліку з метою перевірки та *аналізу* бухгалтерського балансу.
КОНТРИБУ́ЦІЯ (лат. contributio, від contribuo — збираю, стягую) — 1) Під час війни примусові грошові або *натуральні* стягнення з населення окупованої *території*, які проводять ворожі війська. 2) Після війни грошові суми, що їх за умовами мирного договору держава-переможниця стягує з переможеної держави.
КОНТРМАНЕ́ВР (франц. contre-manœuvre, від contre — проти і manœvre — дія, переміщення) — *маневр*, який застосовують війська для протидії здійснюваному або очікуваному маневру ворога.
КОНТРОВЕ́РЗА (франц. controverse, від лат. controversia — суперечка) — розбіжність; опір, здебільшого науковий; боротьба думок.
КОНТРО́ЛІНГ (англ. controlling) — *функція менеджменту*; *систематична* перевірка виконання завдань та *аналіз* стану справ на під-

приємстві, що виконується на базі комп'ютерної *системи* збирання і обробки *інформації*.

КОНТРОФЕ́РТА (від *контр...* і *оферта*) — згода на укладення запропонованого договору, але на інших умовах.

КОНТРТИ́ТУЛ (від *контр...* і лат. titulus — заголовок) — додатковий *титул*, вміщений на лівій сторінці розвороту книги переважно в багатотомних і перекладних виданнях.

КОНТРФО́РС (від франц. contreforce — протидіюча сила) — *вертикальний* виступ стіни, призначений для збільшення її міцності і стійкості; поширений в готичній *архітектурі* (див. *Готика*).

КОНТУ́ЗІЯ (лат. contusio — забиття, від contundo — розбиваю) — загальне ураження *організму*, що виникає внаслідок миттєвого *механічного* впливу на всю поверхню тіла або його частини ударної повітряної чи водяної хвилі, великих *мас* ґрунту тощо.

КО́НТУР (нім. Kontur, від франц. contour — обрис) — 1) Обрис предмета; лінія, що окреслює *форму*. 2) Замкнене коло провідників *електричного* струму. 3) Переносно — основні характерні риси чого-небудь.

КО́НУС (лат. conus, від грец. κῶνος) — геометричне тіло, утворене обертанням прямокутного трикутника навколо одного з *катетів*.

КОНФЕДЕРА́ЦІЯ (від лат. confoederatio — спілка, об'єднання) — 1) Союз *суверенних* держав, об'єднаних спільними керівними *органами*, створений для певних цілей, переважно зовнішньополітичних і воєнних. 2) Спілка, товариство, об'єднання якихось організацій.

КОНФЕКЦІО́Н (нім. Konfektion, від лат. confectio — виготовлення) — 1) Готовий одяг. 2) Магазин готового одягу, а також майстерня, де виготовляють його для продажу.

КОНФЕ́КЦІЯ (від нім. Konfektion) — те саме, що й *конфекціон*.

КОНФЕРАНСЬЄ́ (від франц. conférencier — доповідач) — *артист*, який веде концертно-естрадну виставу.

КОНФЕРЕ́НЦ-ЗАЛ (нім. Konferenzsaal) — приміщення для урочистих засідань, *конференцій* тощо переважно в наукових установах.

КОНФЕРЕ́НЦ-ЗВ'ЯЗО́К (від *конференція*) — *система* зв'язку між учасниками наради на основі *техніки* для передавання *інформації*.

КОНФЕРЕ́НЦІЯ (лат. conferentia, від confero — збираю в одне місце) — збори, нарада представників держав, наукових, громадських, навчальних та інших організацій для обговорення певних питань.

КОНФЕСІОНА́ЛЬНИЙ (від лат. confessionalis — віросповідний) — церковний; *к - н і ш к о л и* — школи, що виникли в *період* раннього середньовіччя в Західній Європі і були на утриманні та під контролем церкви.

КОНФЕ́СІЯ (від лат. confessio — визнання, сповідання) — віросповідання.

КОНФЕТТІ́ (італ. confetti, від лат. confectus — виготовлений) — різнокольорові маленькі кружальця з паперу, якими жартома обсипають один одного на балах і *маскарадах*.

КОНФІГУРА́ЦІЯ (лат. configuratio, від configuro — надаю правильної *форми*) — 1) Загальний вигляд, зовнішній обрис. 2) Взаємне розміщення предметів (напр. к. *планет*). 3) Характер та співвідношення *елементів* складного пристрою.
КОНФІДЕНЦІ́ЙНИЙ (від лат. confidentia — довір'я) — довірчий, секретний, який не підлягає розголошенню, *публікації*.
КОНФІРМА́ЦІЯ (від лат. confirmatio — зміцнення, заспокоєння, утвердження) — 1) У деяких країнах затвердження вищою владою судового вироку. 2) Право Папи Римського утверджувати *єпископів*. 3) У *католицизмі* назва обряду миропомазання. 4) У *протестантизмі* обряд прилучення юнаків та дівчат, що досягли 16 років, до церкви.
КОНФІСКА́ЦІЯ (лат. confiscatio, від confisco — вилучаю у власність держави) — 1) Примусове безоплатне вилучення у власність держави всього або частини майна в судовому або адміністративному порядку. 2) Вилучення з обігу друкованих творів.
КОНФІТЮ́Р (франц. confiture, від confire — варити у цукрі) — різновид джему, *желе* з цілих або подрібнених плодів чи ягід, уварених з цукром і желейними речовинами.
КОНФЛІ́КТ (від лат. conflictus — зіткнення) — 1) Зіткнення протилежних інтересів, поглядів; крайнє загострення суперечностей, що призводить до ускладнень чи гострої боротьби. 2) Відображення життєвих суперечностей у художніх творах, що виявляється в зіткненні й боротьбі протилежних *ідей*, прагнень і вчинків людей.
КОНФОРМІ́ЗМ (від лат. conformis — подібний, відповідний) — *пасивне*, пристосовницьке прийняття готових *стандартів* у поведінці, безапеляційне визнання наявних порядків, *норм* і правил, безумовне схиляння перед *авторитетами*.
КОНФРОНТА́ЦІЯ (від *кон*...і *фронт*) — 1) *юрид.* Очна ставка із свідками протилежної сторони. 2) Протистояння, протиборство політичних *систем*, поглядів, ідейно-політичних *принципів* тощо; *максимальне* загострення суперечностей.
КОНФУ́З (від лат. confusus — зніяковілий) — стан зніяковіння, замішання; неприємне, незручне становище.
КОНФУЦІА́НСТВО — 1) Етико-політичне вчення давньокитайського мислителя 6 ст. до н. е. Кун Фу-цзи (Конфуція). Головним у вченні К. є поняття "жень" (гуманність) — моральний закон, який визначає взаємини людей і вимагає беззастережної покори молодших старшим за віком або за соціальним становищем. 2) Релігійне віровчення, що склалося на ґрунті вчення Конфуція.
КО́НХА (від грец. κόγχη — черепашка) — півкупол для перекриття півциліндричних частин (*апсид*, ніш) будівлі.
КОНЦЕНТРА́Т (від *кон*... і лат. centrum — середина) — 1) Готовий харчовий *продукт* у сухому, переважно пресованому, вигляді. 2) Поживний корм для худоби і птиці. 3) Продукт збагачення корисних копалин з високим вмістом корисних *компонентів*.

КОНЦЕНТРАЦІЙНИЙ т а б і р — місце масового ув'язнення репресованих та полонених з надзвичайно жорстоким *режимом*.
КОНЦЕНТРА́ЦІЯ (від *кон...* і лат. centrum — середина) — 1) Зосередження, скупчення чогось в одному місці, згущення навколо *центра*. 2) *хім.* Відносний вміст даного складника в розчині або суміші. 3) Зосередження уваги на чому-небудь.
КОНЦЕНТРИ́ЧНИЙ (від *кон...* і лат. centrum — середина) — який має спільний *центр* з чим-небудь; к - н і к о л а — кола зі спільним центром. Протилежне — *ексцентричний*.
КОНЦЕНТРО́ВАНИЙ (від *кон...* і лат. centrum — середина) — не має побічних домішок, відібраний, ущільнений; к. р о з ч и н — розчин з великою кількістю розчиненої речовини в одиниці об'єму розчину або розчинника.
КОНЦЕНТРУВА́ТИ (від *кон...* і лат. centrum — середина) — 1) Збирати в одному місці. 2) Згущувати (напр. к. розчин). 3) Збагачувати (руду). 4) Переносно — зосереджувати на чому-небудь, спрямовувати на щось (напр. к. увагу).
КОНЦЕ́ПТ (від лат. conceptus — думка, поняття) — 1) У *логіці* — смисл знака (імені). 2) Загальна думка, *формулювання*.
КОНЦЕПТУАЛІ́ЗМ (від лат. conceptus — думка, поняття) — напрям у середньовічному *номіналізмі*, представники якого доводили, що загальні поняття не існують поза розумом *суб'єкта*, а є особливими *формами* пізнання дійсності.
КОНЦЕ́ПЦІЯ (від лат. conceptio — сприйняття) — 1) *Система* поглядів на певне явище; спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ, основна *ідея* будь-якої *теорії*. 2) В мистецтві — ідейно-творчий задум твору.
КОНЦЕ́РН (англ. concern, букв. — об'єднання) — одна з *форм монополій*; об'єднання формально самостійних підприємств промисловості, торгівлі, *транспорту*, *банків* тощо.
КОНЦЕРТИ́НА (італ. concertina) — язичковий *пневматичний* музичний *інструмент*, шестигранна гармонія з *хроматичним* звукорядом без готових *акордів*.
КОНЦЕРТИ́НО (італ. concertino, зменш. від concerto — концерт) — 1) Музичний твір віртуозного характеру (менший і простіший від концерту) для *соліста* з оркестром. 2) Група *інструментів* (звичайно 2 скрипки і *віолончель*), що виконують *соло* в концерті.
КОНЦЕРТМЕ́ЙСТЕР (нім. Konzertmeister) — 1) Перший скрипаль, *соліст* симфонічного або оперного оркестру. 2) Музикант, який очолює одну зі струнних груп *симфонічного* або оперного оркестру. 3) Піаніст, який акомпанує солістам у концертах.
КОНЦЕСІОНЕ́Р (франц. concessionnaire) — особа або організація, що одержала *концесію*.
КОНЦЕ́СІЯ (від лат. concessio — поступка, дозвіл, згода) — 1) Договір передачі на певних умовах і на певний *термін* громадянам або *юридичним* особам, здебільшого іноземним, права *експлуатації*

лісів, надр, підприємств тощо. 2) Підприємство, що діє за таким договором.

КОН'ЮНКТИ́ВА (від лат. conjunctivus — з'єднувальний) — слизова оболонка, що покриває поверхню повік і передню поверхню очного яблука.

КОН'ЮНКТИВІ́Т — запалення *кон'юнктиви.*

КОН'ЮНКТУ́РА (лат. conjunctura, від conjungo — з'єдную) — сукупність умов, стан речей, збіг обставин, що можуть впливати на хід і результат якоїсь справи або *процесу* (напр. економічна к.).

КОН'ЮНКЦІЯ (від лат. conjunctio — зв'язок, об'єднання) — *логічна операція*, за допомогою якої з двох або більше висловлювань утворюють нове висловлювання (пор. *диз'юнкція*).

КООПЕРА́ЦІЯ (лат. cooperatio, від coopero — співробітничаю) — 1) *Форма* організації праці, за якої певна кількість людей спільно бере участь в одному й тому самому або різних, але пов'язаних між собою виробничих *процесах.* 2) Добровільні об'єднання людей для спільної господарської діяльності, які утворюються на кошти їх членів.

КООПТА́ЦІЯ (лат. cooptatio — дообрання, від coopto — обираю) — введення до складу виборного колегіального (див. *Колегіальність*) *органу* нових членів за його власним рішенням без додаткових виборів.

КООРДИНА́ТИ (від *ко...* і лат. ordinatus — упорядкований) — величини, що визначають положення точки на прямій (кривій) лінії, на площині (поверхні), в просторі відносно певної *системи* К.

КООРДИНА́ЦІЯ (від *ко...* і лат. ordinatio — погодження, узгодження) — 1) Узгодження, приведення у відповідність, встановлення взаємозв'язку між діями, поняттями, рухами тощо. 2) Злагодженість рухів частин тіла.

КОПІРА́ЙТ (англ. copyright — авторське право, від copy — відтворювати і right — право) — позначка, яка ставиться на друкованому виданні перед прізвищем *автора* і вказує на захищеність авторських прав у відповідності до закону, позначається ©.

КО́ПІЯ (від лат. copia — запас, велика кількість) — 1) Точний список з *оригіналу.* 2) Точне відтворення картини, портрета або іншого твору мистецтва.

КО́ПРА (малайське) — висушений м'якуш плодів кокосової пальми. З К. добувають кокосову олію.

КОПУЛЯ́ЦІЯ (від лат. copulatio — поєднання, тісний зв'язок) — 1) З'єднання двох особин при статевому *акті.* 2) Злиття двох статевих клітин у нижчих *організмів* (найпростіших, водоростей, грибів).

КОРА́Н (араб. кур'ан, букв. — читання) — священна книга *мусульман*; збірник релігійних *догм*, *міфів* та правових положень *ісламу.*

КОРВЕ́Т (франц. corvette) — 1) У парусному військовому *флоті* — найменше трищоглове судно з повним прямим оснащенням. 2) Клас сторожових кораблів, що виконують ескортну службу (див. *Ескорт*) охорони *караванів, транспортів* тощо.

КОРД (від франц. corde — мотузка) — 1) Міцна кручена нитка (з бавовняного прядива, різних хімічних волокон), з якої виробляють тканину для автопокришок, шнури тощо. 2) Вовняна тканина особливого переплетення.

КО́РДА (від франц. corde — мотузка) — 1) Довга мотузка, яку застосовують під час виїжджування коней по колу. 2) Струна (нитка) для утримання авто- та авіамоделей під час їхнього руху по колу.

КОРДЕБАЛЕ́Т (від франц. corps de ballet — особовий склад балету) — колектив танцівників, який виконує масові та групові танці в балетних виставах, а також окремий балетний *ансамбль*; балетний номер у виконанні такого колективу.

КОРДОДРО́М (від *корда* і *...дром*) — спеціальний майданчик для змагань і випробувань кордових (див. *Корда* (2)) авто- і авіамоделей.

КОРЕКТИ́В (франц. correctif, від лат. correctus — виправлений) — виправлення, що вносить часткову зміну в щось.

КОРЕ́КТНИЙ (від лат. correctus — виправлений) — 1) *Тактовний*, ввічливий. 2) Правильний, точний (напр.: к. переклад, к-не доведення).

КОРЕ́КТОР (від лат. corrector — той, хто виправляє) — 1) Працівник видавництва або друкарні, який вичитує *текст* і виправляє помилки у *коректурі*. 2) Знаряддя, речовина для виправлення помилок у рукописному або машинописному тексті.

КОРЕКТУВА́ННЯ (від лат. corrigo — виправляю) — часткова зміна, виправлення, поправка, яка вноситься у *прогнози*, плани, *проекти*, розрахунки, ділову документацію. Інша назва — к о р и г у в а н н я.

КОРЕКТУ́РА, КОРЕ́КТА (від лат. correctura — виправлення) — 1) Виправлення помилок, помічених на відбитку з друкарського набору. 2) Відбиток з друкарського набору, призначений для виправлення помилок.

КОРЕ́КЦІЯ (від лат. correctio — виправлення, поліпшення) — виправлення, поліпшення чогось; к. з о р у — виправлення вад зору за допомогою окулярів, оперативного втручання тощо.

КОРЕЛЯТИ́ВНИЙ (від *ко...* і лат. relatus — віднесений) — співвідносний, взаємно зумовлений.

КОРЕЛЯ́ЦІЯ (від *ко...* і лат. relatio — відношення) — 1) Співвідношення, відповідність, взаємозв'язок предметів або понять. 2) У математичній *статистиці* — залежність між явищами або величинами, що не має чіткого функціонального характеру.

КОРЕСПОНДЕ́НТ [від лат. correspondens (correspondentis) — той, хто відповідає, повідомляє] — 1) Літературний співробітник *періодичної преси, радіо*, прес-агентства, який готує повідомлення (*кореспонденції*). 2) Особа, що листується з ким-небудь або веде листування в справах установи, підприємства.

КОРЕСПОНДЕ́НТСЬКИЙ р а х у н о к (від *кореспондент*) — банківський рахунок, на якому відображаються розрахунки, виконані однією кредитною установою за дорученням і за рахунок іншої на

підставі кореспондентського договору. К. р., що відкривається в іноземному *банку*, називається *ностро*, рахунок іноземного банку в місцевому банку-кореспонденті називається *лоро*.

КОРЕСПОНДЕ́НЦІЯ (лат. correspondentia, від correspondeo — відповідаю, повідомляю) — 1) Повідомлення з місць, надруковане в газеті, журналі. 2) Листи, поштово-телеграфні відправлення. 3) Жанр *публіцистики*.

КОРИ́ДА [ісп. corrida (de toros), букв. — біг (биків)] — традиційне видовище, поширене в Іспанії і Латинській Америці, — бій *тореадора* з розлюченим биком.

КОРИФЕ́Й (від грец. κορυφατος — вождь, ватажок) — 1) У давньогрецькій *трагедії* керівник *хору* або *соліст*. 2) У сучасному розумінні — найвизначніший діяч у якійсь галузі науки, літератури, мистецтва.

КОРІА́НДР (грец. κορίαννον) — рід однорічних трав'янистих рослин родини зонтичних. Походить із Середземномор'я. Плоди використовують у хлібопекарському та кондитерському виробництві, в *кулінарії, парфумерії* тощо. Культивують як пряну, ефіроолійну рослину.

КОРН (нім. Korn, букв. — зерно) — 1) Вага благородного *металу* в монеті. 2) Зерниста, шорстка поверхня каменя в *літографії*, металевої пластини при офсетному (див. *Офсет*) способі друку або спеціального паперу (т. зв. корн-папір).

КО́РНЕР [1] (від англ. corner — скуповувати товари зі *спекулятивною* метою, букв. — заганяти у кут) — одна з найпростіших *форм монополій*; короткочасна угода з метою оволодіння ринком будь-якого товару скуповуванням його для спекулятивного перепродажу за монопольними цінами. К. створюють також на *фондових біржах* для купівлі *акцій* окремих *компаній* і наступного перепродажу їх або придбання контрольного пакета акцій певних компаній.

КО́РНЕР [2] (від англ. corner — кут, ріг) — у *футболі* штрафний кутовий удар. Інша назва — к у т о в и й.

КОРНЕ́Т [1] (від франц. cornette — *штандарт*) — перший офіцерський чин у *кавалерії* в дореволюційній російській *армії*.

КОРНЕ́Т [2] (франц. cornet, від лат. cornu — ріг) — мідний духовий музичний *інструмент типу* труби.

КОРНІШО́НИ (франц. cornichons) — дрібні (3—5 см) огірки, що їх збирають після утворення зав'язі. Використовують для маринування.

КОРОБОРА́ЦІЯ (англ. corroboration, від corroborate — підтверджувати) — 1) Підтвердження одними *фактами* інших. 2) Судове підтвердження справжності, чинності *документів*.

КОРО́ЗІЯ (лат. corrosio, від corrodo — гризу, роз'їдаю) — 1) Руйнування живої тканини виразковими *процесами* або їдкими речовинами. 2) Руйнування *металів* від дії зовнішніх чинників. Розрізняють хімічну, електрохімічну, атмосферну, ґрунтову, морську та інші види К. 3) Руйнування гірських порід внаслідок розчинення їх у воді.

КОРОНА́РНИЙ (лат. coronarius) — вінцевий; к. кровообіг (вінцевий кровообіг) — *система* кровообігу серця; к-на недостатність (вінцева недостатність) — захворювання, основним проявом якого є напад загрудинних болей; к-ні судини — вінцеві судини серця.

КО́РОНЕР (англ. coroner) — у Великій Британії, США та деяких інших країнах судовий слідчий, що розслідує випадки насильницької або наглої смерті.

КО́РПІЯ (від лат. carpo — вириваю, щипаю) — перев'язочний матеріал з висмиканих із тканин ниток.

КОРПОРАТИ́ВНИЙ — який належить до *корпорації*, властивий, характерний якійсь корпорації; вузькогруповий, відособлений.

КОРПОРАТИ́ЗМ (від *корпорація*) — *система* організації діяльності підприємств, при якій керівна роль належить об'єднаним професійним організаціям працедавців або найманих робітників.

КОРПОРА́ЦІЯ (від лат. corporatio — спілка) — товариство, спілка, сукупність осіб, об'єднаних на основі цехових, кастових, комерційних та інших інтересів; у США загальна назва акціонерних товариств. К. називають деякі профспілкові об'єднання, організації місцевої влади.

КОРПУ́СКУЛА (від лат. corpusculum — тільце, частинка) — узагальнена назва частинок *матерії* (*електронів, фотонів* тощо).

КОРПУСКУЛЯ́РНИЙ — пов'язаний з *корпускулами*; к-на теорія світла — *теорія*, побудована на розумінні світла як потоку корпускул.

КОРСА́Ж (франц. corsage, від corps — тіло, стан) — 1) Частина сукні, жіночий одяг, що обіймає груди, спину і боки. 2) Пояс спідниці.

КОРСА́Р (італ. corsaro, від corsa — біг, гонитва) — морський розбійник, *пірат*.

КОРСЕ́Т (франц. corset, від corps — тіло) — 1) Пояс, що стягує нижню частину грудної клітки й живіт, щоб надати *фігурі* стрункості. 2) *Ортопедичний апарат* (або пов'язка), який застосовують при захворюваннях та ушкодженнях хребта, щоб утримувати його в потрібному положенні.

КОРТ (англ. court) — прямокутний майданчик із сіткою, призначений для гри в *теніс*.

КОРТЕ́Ж (франц. cortège, від італ. corteggio — почет) — 1) Урочиста *процесія*, виїзд. 2) Група вершників.

КОРТЕ́СИ (ісп. cortes, від corte — королівський двір) — 1) Двопалатний *парламент* в Іспанії (до 1911 р. і в Португалії). 2) За *феодалізму органи* станового представництва в країнах Піренейського півострова.

КО́РТИК (від італ. coltello — ніж) — прямий кинджал з вузьким клинком, приналежність військово-морської офіцерської *форми*.

КОРТИКА́ЛЬНИЙ (від лат. cortex — кора) — який стосується кори головного мозку.

КОРТИКОСТЕРО́ЇДИ [від лат. cortex (corticis) — кора і *стероїди*] — гормональні речовини, що їх виділяє кора надниркових залоз; виробляють також синтетично. Використовуються при лікуванні деяких хвороб (*лейкозів, артритів* тощо).

КОРУ́НД (мовою гінді курунда, від санскр. курувінда — *рубін*) — *мінерал* класу *оксидів* та гідрооксидів, синювато- або жовтувато-сірого кольору. Прозорі відміни К., забарвлені в червоний (рубін), синій (*сапфір*), жовтий (східний *топаз*) та інші кольори, є дорогоцінним камінням.

КОРУ́ПЦІЯ (від лат. corruptio — підкуп) — 1) Підкуп хабарами, продажність серед державних, політичних і громадських діячів, а також урядовців і службовців державного *апарату*. 2) Становище, коли це явище охоплює урядові і адміністративні кола. Інша назва — корумпованість.

КОСЕ́КАНС (від лат. cosecans, скор. від complementi secans — *секанс* доповнення) — *функція* кута, позначається cosec. К. гострого кута прямокутного трикутника — відношення *гіпотенузи* до *катета*, протилежного цьому кутові; дорівнює секансу другого гострого кута цього трикутника.

КО́СИНУС (лат. cosinus, скор. від complementi sinus — *синус* доповнення) — *функція* кута, позначається cos. К. гострого кута прямокутного трикутника — відношення прилеглого до цього кута *катета* до *гіпотенузи*; дорівнює синусові другого гострого кута цього трикутника.

КОСМО... (від грец. κόσμος — Всесвіт) — у складних словах відповідає поняттю "Всесвіт", напр.: *космонавт*, космоцентр, космофізика.

КОСМОГО́НІЯ (від грец. κοσμογονία — походження світу) — розділ *астрономії*, що вивчає походження й розвиток небесних тіл та їхніх *систем*.

КОСМОДРО́М (від *космо...* і *...дром*) — *комплекс* споруд і технічних засобів для розміщення, обслуговування й *старту* космічних кораблів, запуску штучних супутників Землі та інших космічних *апаратів*.

КОСМОЛО́ГІЯ (від *космо...* і *...логія*) вчення про будову й розвиток Всесвіту.

КОСМОНА́ВТ (від *космо...* і *...навт*) — спеціально підготовлена для польотів у космічному просторі людина.

КОСМОНА́ВТИКА (від *космо...* і *...навтика*) — *теорія* і *практика* польотів у космічному просторі. Інша назва — *астронавтика*.

КОСМОПОЛІ́Т (від грец. κοσμοπολίτης — громадянин світу) — 1) Прихильник *космополітизму*. 2) *біол.* Рослина, тварина, поширені в усіх частинах земної кулі.

КОСМОПОЛІТИ́ЗМ (від *космополіт*) — *ідеологія* відмови від національної самобутності, заміни національного громадянства світовим в ім'я *ідеї* єдиної загальнолюдської спільноти.

КО́СМОС (від грец. κόσμος — устрій, порядок, світ, Всесвіт) — весь світ у цілому, Всесвіт; простір за межами земної *атмосфери.*

КОСМОХІ́МІЯ (від *космо...* і *хімія*) — наука, що вивчає хімічний та ізотопний склад космічних тіл, а також міжпланетного й міжзоряного середовища, поширеність хімічних *елементів* у *космосі.*

КОСТЬО́Л (польс. kościoł — церква, від лат. castellum — укріплення) — католицький храм.

КОСТЮМЕ́Р (франц. costumier, від costume — костюм) — працівник театру, який готує костюми до вистави.

КОТА́НГЕНС (лат. cotangens, скор. від complementi tangens — *тангенс* доповнення) — *функція* кута, позначається ctg. К. гострого кута прямокутного трикутника — відношення прилеглого до цього кута *катета* до другого катета; дорівнює тангенсу другого гострого кута цього трикутника.

КОТЕ́ДЖ (англ. cottage, спочатку — селянський будинок) — невеликий житловий будинок з ділянкою землі; будинок, розрахований на одну сім'ю.

КОТИЛЬЙО́Н (франц. cotillon) — бальний танець французького походження, що складається з кількох самостійних танців та ігор.

КОТИ́РУВАННЯ (від франц. coter, букв. — розмічати, нумерувати) — встановлення *курсу валюти*, тобто визначення її вартості в іноземних валютах.

КОТОНІЗА́ЦІЯ — хіміко-механічна переробка луб'яних волокон на *котонін*, щоб спростити й здешевити прядіння.

КОТОНІ́Н (від франц. coton — бавовна) — бавовноподібне волокно, застосовуване в прядінні окремо або в суміші з бавовною чи вовною.

КОТУ́РНИ (лат. cothurni, від грец. κοθορνοι) — 1) В античному театрі *компонент* костюма трагічного актора: взуття на дерев'яних підошвах, яке збільшувало зріст, надавало постаті величності, ході — урочистості. 2) Переносно — пихатість, бундючність, неприродна поведінка.

КОФЕЇ́Н (нім. Koffein, від англ. coffee, гол. koffie — кава, з араб. кагва) — *алкалоїд*, що міститься в листках чаю, в зернах кави тощо; збуджувальний засіб. Застосовують при серцево-судинній недостатності, *спазмах* судин головного мозку, *гіпотонії* тощо.

КОХІНХІ́НИ — порода курей м'ясного напряму, виведена в південній частині В'єтнаму, яку європейці називали Кохінхіною. Вихідна порода *плімутроків.*

КОШЕНІ́ЛЬ (франц. cochenille, від ісп. cochinilla) — промислова назва кількох видів комах, з яких добувають червону фарбу *кармін.*

КРА́АЛЬ (від португ. curral — загін, загорода) — *тип* поселення у народів Південно-Східної Африки (будинки розміщені по колу, всередині — загін для худоби).

КРА́ГИ [від швед. krag(stövlar) — шкіряні гамаші, ботфорти] — 1) Накладні шкіряні халяви. 2) Розтруби у рукавичок.

КРАКОВ'Я́К (польс. krakowiak) — польський народний танець веселого, запального характеру. Від назви м. Кракова.

...КРАТ, ...КРАТІЯ (від грец. κράτος — сила, влада) — у складних словах відповідає поняттям "володар", "влада", напр.: аристократ, *демократія.*

КРА́ТЕР (грец. κρατήρ, букв. — чаша) — 1) Чашо- або лійкоподібна западина на вершині чи схилі *вулкана.* 2) Округлої *форми* гора на поверхні Місяця, Венери, Марса та деяких інших *планет.*

КРЕАТУ́РА (від лат. creatura — створіння) — ставленик, висуванець впливової особи.

КРЕАЦІОНІ́ЗМ [від лат. creatio (creationis) — створення] — напрям у *біології,* який вважає виникнення *органічного* й неорганічного світу наслідком божого творіння, заперечує зміну видів в їхньому історичному розвитку.

КРЕВЕ́ТКИ (франц. crevettes) — підряд безхребетних тварин ряду десятиногих ракоподібних.

КРЕ́ДИТ (лат. credit, букв. — він вірить) — права сторона бухгалтерського рахунку, що являє собою витратну частину та кредиторську заборгованість. Протилежне — *дебет.*

КРЕДИ́Т (лат. creditum — позика, від credo — вірю, довіряю) — 1) Особлива *форма* руху вартості, продаж товарів з відстрочкою платежу або передача на певний *термін* грошей та матеріальних цінностей з умовою їх повернення. За надання К. стягується *процент.* К. "с т е н д - б а й" — особливий вид кредиту, який надає на один рік Міжнародний валютний *фонд* на узгоджені з ним цілі країнам, які потребують кредитування. 2) Сума, включена до кошторису, в межах якої дозволяються витрати на певні потреби. 3) Переносно — довір'я.

КРЕДИ́ТНА к а р т к а (від англ. credit card) — іменний платіжно-розрахунковий *документ* у вигляді персоніфікованої пластинки, яку видає *банк-емітент* своїм вкладникам для безготівкових розрахунків за товари та послуги з використанням комп'ютерної мережі.

КРЕДИТО́Р (від лат. creditor — позикодавець) — громадянин або *юридична* особа, що надала в *кредит* гроші або продала в борг товари і має право вимагати від боржника (*дебітора*) сплати боргу.

КРЕ́ДО (від лат. credo — вірю) — *символ* віри; основи світогляду, переконань.

КРЕЗ — надзвичайно багата людина. За ім'ям легендарного царя Лідії Креза (560—540 рр. до н. е.), володаря незліченних багатств.

КРЕ́ЙСЕР (гол. kruiser, від kruisen — плавати морем) — військовий швидкохідний корабель.

КРЕ́КЕР (англ. cracker) — крихке пористе дріжджове печиво з пшеничного борошна і жиру.

КРЕ́КІНГ (англ. cracking, від crack — розщеплювати) — *термічна* або каталітична (див. *Каталіз*) переробка нафтових *фракцій,* при

якій *молекули* важких вуглеводнів розщеплюються на простіші. Основними *продуктами* К. є *компоненти* моторних палив.

КРЕМАТО́РІЙ (від лат. cremo — спалюю) — споруда, обладнана для спалювання (*кремації*) тіл померлих.

КРЕМА́ЦІЯ (від лат. crematio — спалювання) — спалювання у *крематорії* тіл померлих людей, один з видів похорону.

КРЕ́МНІЙ (від грец. κρημνός — гора, скеля) — хімічний *елемент, символ* Si, ат. н. 14; сірі крихкі кристали. Один з найпоширеніших елементів у природі. Застосовують у металургії, *електронній техніці* тощо. Інша назва — с и л і ц і й.

КРЕО́Л (франц. Créole, від ісп. criollo) — 1) Нащадок іспанських і португальських колонізаторів у країнах Латинської Америки. 2) Людина мішаного походження, від батьків двох *рас*.

КРЕП (франц. crêpe, від лат. crispus — шорсткий, хвилястий) — 1) Група тканин, переважно шовкових. 2) Чорна прозора тканина, що використовується для *атрибутів* поховального *ритуалу*.

КРЕТИНІ́ЗМ (франц. crétinisme) — захворювання людини, що характеризується слабоумством і затримкою *фізичного* розвитку внаслідок порушення *функцій* щитовидної залози та головного мозку. Див. також *Олігофренія*.

КРЕЩЕ́НДО (італ. crescendo, букв. — зростаючи) — *муз.* динамічний відтінок, що означає наростання, посилення звучності.

КРИЗ (франц. crise, від грец. κρίσις — закінчення, вихід) — 1) Раптове погіршення стану хворого. *Термін* "криз" застосовують разом з назвою хвороби, при якій він спостерігається (напр.: гіпертонічний к., гіпотонічний к. тощо).

КРИ́ЗА (від грец. κρίσις — вихід, закінчення) — 1) Складний, загострений стан, різкий перелом у чому-небудь (напр.: к. хвороби, душевна к.). 2) Розлад економічного життя, що супроводжується безробіттям, злиднями.

КРИ́КЕТ (англ. cricket) — спортивна командна гра з дерев'яним м'ячем і битками на прямокутному трав'яному полі.

КРИМІНАЛІ́СТИКА (від лат. criminalis — злочинний) — *юридична* наука, що вивчає і розробляє засоби, прийоми, *методи* та організаційні засади розкриття й розслідування злочинів і запобігання їм.

КРИМІНА́ЛЬНИЙ (від лат. criminalis) — 1) Злочинний. 2) Який стосується вивчення злочинів і злочинності, боротьби з ними і запобігання злочинам.

КРИМІНОЛО́ГІЯ [від лат. crimen (criminis) — злочин і *...логія*] — наука, що вивчає злочинність як *соціальне* явище.

КРИНОЛІ́Н (франц. crinoline, від лат. crinis — волос і linum — полотняна тканина) — широка спідниця на сталевих обручах, яка була в моді в середині 19 ст.

КРИ́ПТА (від грец. κρυπτή — критий підземний хід, схованка) — 1) У Стародавньому Римі склепінчасте підземне або напівпідземне

приміщення. 2) У середньовічній західноєвропейській *архітектурі* — каплиця під храмом для почесних поховань.

КРИПТО... (від грец. κρυπτός — таємний, прихований) — у складних словах означає "таємно" або належність до якогось прихованого стану, напр.: криптодепресія, *криптонім.*

КРИПТОГРА́ФІЯ (від *крипто...* і *...графія*) — спосіб тайнопису, заснований на вживанні *шифру.*

КРИПТОМНЕЗІ́Я (від *крипто...* і μνήμη — пам'ять) — захворювання, при якому хворий приписує собі *реальні факти*, що його не стосуються, що відбувалися не з ним.

КРИПТО́Н (від грец. κρυπτός — прихований, таємний) — хімічний *елемент, символ* Kr, ат. н. 36; *інертний* газ. Ним заповнюють лампи розжарювання, рекламні трубки тощо.

КРИПТО́НІМ (від *крипто...* і грец. όνυμα — ім'я) — одна чи кілька літер, якими іноді *автори* підписують свої твори, використовують як посвяту тощо.

КРИСТАЛІ́ТИ (від кристали і *...літ*) — 1) Найдрібніші зародкові кристалоутворення у різновидах вулканічного скла. 2) Дрібні неправильної *форми* кристали литого *металу* або металевого сплаву, міцно зв'язані між собою.

КРИТЕ́РІЙ (від грец. κριτικός — засіб судження) — мірило для визначення, оцінки предмета, явища; ознака, взята за основу *класифікації.*

КРИ́ТИКА (від грец. κριτική — здатність розрізняти) — 1) Розгляд, *аналіз* явища з метою його оцінки і виправлення вад. 2) Оцінка художніх творів; літературний жанр, присвячений аналізу таких творів. 3) *Негативна* думка про що-небудь.

КРИТИЦИ́ЗМ (від *критика*) — *критичне* [1] ставлення до чогось.

КРИТИ́ЧНИЙ [1] — пов'язаний з *критикою*, який містить критику.

КРИТИ́ЧНИЙ [2] (від франц. critique, з грец. κρίσις — *криза*) — який перебуває у стані кризи, переломний, тяжкий, небезпечний; к. с т а н р е ч о в и н и — стан, при якому зникає різниця між рідиною і газом; к - н а т е м п е р а т у р а — *температура*, вище за яку газ не можна перетворити на рідину ні при якому великому тиску; к. о б ' є м — об'єм речовини в її *критичному стані*; к. м о м е н т — вирішальний, небезпечний *момент.*

КРИШТА́ЛЬ (грец. κρύσταλλος) — 1) Сорт скла, до складу якого входить значна кількість *оксиду* свинцю або оксиду барію; прозорий, відзначається міцністю, особливим блиском і дзвоном. 2) Г і р с ь к и й к. — *мінерал* класу силікатів, прозорий безбарвний різновид *кварцу*; застосовується в *оптиці*, *радіотехніці*, при виготовленні прикрас.

КРІО... (від грец. κρύος — холод, мороз, лід) — у складних словах вказує на зв'язок з льодом, низькою *температурою*, напр.: кріоелектроніка, *кріоскопія.*

КРІОЛО́ГІЯ (від *кріо...* і *...логія*) — наука про лід, вивчає сукупність *процесів фізичних*, хімічних і мінералогічних змін води на Землі, що відбуваються під впливом від'ємних *температур*, а також усі природні *форми* води в твердому стані.

КРІОМЕ́ТР (від *кріо...* і *...метр*) — пристрій для вимірювання *температури* твердніння чистого розчинника та розчину в ньому досліджуваної речовини.

КРІОСКОПІ́Я (від *кріо...* і *...скопія*) — встановлення зниження *температури* замерзання розчину порівняно з температурою, при якій замерзає чистий розчинник. Застосовують для визначення молекулярної ваги розчиненої речовини.

КРІОСТА́Т (від *кріо...* і *...стат*) — пристрій для підтримування низьких *температур* у замкненому середовищі.

КРІОСФЕ́РА (від *кріо...* і *сфера*) — переривчаста оболонка земної кулі, що характеризується наявністю або можливістю утворення льоду (до висоти 100 км).

КРІОТЕРАПІ́Я (від *кріо...* і *терапія*) — лікування холодом шляхом охолодження шкіри або частини тіла з метою зменшення болю, запальних явищ, припинення кровотечі тощо.

КРІОТЕ́ХНІКА (від *кріо...* і *техніка*) — галузь техніки, пов'язана зі створенням і використанням дуже низьких *температур*.

КРІ́ШНА (санскр., букв. — темний, чорний) — божество в *індуїзмі*, що вшановується як одне з втілень бога *Вішну*.

КРОКЕ́Т (англ., франц. croquet, від crochet — гачок) — спортивна гра, в якій кожен із членів команди ударами молотка по дерев'яній кулі намагається швидше провести її через відповідно розставлені на майданчику дротяні ворота.

КРОЛЬ (англ. crawl, букв. — повзання) — *стиль* спортивного плавання, при якому прямі руки викидаються над водою по черзі.

КРОМАНЬЙО́НЦІ — безпосередні предки сучасних людей; жили в *епоху* пізнього *палеоліту*, а подекуди й пізніше. Вперше скелети К. виявлено в 1868 р. у печері Кро-Маньйон у Франції (звідси й назва).

КРО́МЛЕХИ (від бретонського crom — коло і lech — камінь) — споруди часів *неоліту* й бронзового віку у вигляді округлих або квадратних огорож, складених з великих, окремо поставлених каменів. Один з видів *мегалітів*.

КРО́НА (від лат. corona — вінець, корона) — 1) Колишня англійська срібна монета. 2) Старовинна золота монета Франції (14—17 ст.), Англії (16—17 ст.) та деяких інших країн. 3) Грошова одиниця ряду країн.

КРОНЦИ́РКУЛЬ (нім. Kronzirkel) — 1) Вимірювальний *інструмент*, що складається з двох дугоподібних вигнутих ніжок. 2) *Циркуль* для креслення кіл малого *діаметра*. 3) Креслярський інструмент у вигляді пружинного циркуля.

КРОНШТЕ́ЙН (нім. Kragstein) — 1) *архіт.* Вид *консолі.* 2) Підпора для деталей, *механізмів* тощо, прикріплена до *вертикальної* поверхні (стіни, колони).

КРОС (від англ. cross — пересікати, переходити) — 1) Допоміжне приміщення телефонної *станції*, де встановлено щит перемикання. 2) Біг, перегони по пересіченій місцевості з подоланням підйомів, спусків, канав та інших природних перешкод. 3) У *боксі* [1] (1) — зустрічний удар.

КРОСВО́РД (англ. cross-word, від cross — хрест і word — слово) — головоломка, в якій складну *фігуру* з пересічених рядів клітинок слід заповнити літерами з відгаданих слів.

КРО́СИНГ (англ. crossing, від cross — пересікати, переходити) — 1) Вентиляційна споруда в *шахті*, призначена для ізолювання двох потоків повітря. 2) *спорт.* Заборонений прийом (у бігу, перегонах), коли зразу після обгону спортсмен різко перетинає шлях суперника. 3) *Операція* купівлі-продажу на *біржі*, яку *дилер* виконує за відмінною від *біржової* ціною з метою впливу на цінову *тенденцію.*

КРОС-КУ́РС (від *крос* і *курс*) — курсове співвідношення між двома *валютами*, яке визначається шляхом зіставлення з курсом третьої валюти.

КРУЇЗ (англ. cruise) — подорож по морю.

КРУП (англ. croup) — гостре запалення гортані й *трахеї* з набряком слизової оболонки. Найчастіше виникає при *грипі*, кору, *дифтерії.*

КРЮШО́Н (франц. cruchon, букв. — невеликий глечик) — 1) Суміш білого вина й рому або коньяку зі свіжими фруктами. 2) Газований фруктовий напій.

КСАНТІППА (грец. Ξανθίππη) — дружина грецького *філософа* Сократа, ім'я якої стало прозивним для позначення сварливої, злої жінки.

КСЕНО́Н (від грец. ξένος — чужий) — хімічний *елемент, символ* Xe, ат. н. 54; *інертний* газ. Застосовують в електровакуумних приладах, газосвітних лампах.

КСЕРОГРА́ФІЯ (від грец. ξηρός — сухий і *...графія*) — спосіб електрофотографії. Інша назва — *ксерокс.*

КСЕРО́З (від грец. ξηρός — сухий) — сухість шкіри, зумовлена зменшенням *секреції* сальних залоз.

КСЕ́РОКС (англ. xerox, від грец. ξηρός — сухий) — 1) Спосіб фотографічного відтворювання зображення, заснований на перетворенні променистої *енергії* на *електричну.* 2) *Апарат* для одержання такого відтворення, за допомогою якого виготовляють *копії документів*, креслень тощо.

КСИЛІ́Т (від грец. ξύλον — дерево) — багатоатомний спирт (пентит). Застосовують у харчовій промисловості та *медицині* (жовчогінний і проносний засіб).

КСИЛО... (від грец. ξύλον — дерево, деревина) — у складних словах відповідає поняттям "дерево", "деревина", напр.: ксилометр, *ксилофон.*

КСИЛОГРА́ФІЯ (від *ксило...* і *...графія*) — 1) Ручний спосіб виготовлення образотворчих *форм* високого друку гравіюванням малюнка на дереві. 2) *Гравюра* на дереві. 3) Відбиток з гравюри на дереві.
КСИЛОЛІ́Т (від *ксило...* і *...літ*) — штучний будівельний матеріал, суміш магнезіального в'яжучого матеріалу, тирси й деревного борошна з деякими домішками. Інша назва — м а г н о л і т.
КСИЛОФО́Н (від *ксило...* і *...фон*) — ударний музичний *інструмент*, що складається з дерев'яних пластин, по яких ударяють молоточками.
КСЬОНДЗ (польс. ksiądz — священик, від старопольс. kъnędzь — князь) — священик римсько-католицької церкви в Польщі.
КУБ (лат. cubus, від грец. κύβος) — 1) Шестигранник, усі грані якого є однаковими *квадратами*. 2) Третій степінь будь-якого числа. 3) Казан для кип'ятіння води.
КУБАТУ́РА — 1) Число кубічних одиниць в об'ємі даного тіла. 2) Побудова *куба*, рівновеликого даному тілу.
КУБІ́ЗМ (франц. cubisme, від cube — *куб*) — течія в мистецтві початку 20 ст. Кубісти зображали *реальний* світ у вигляді *комбінацій* геометричних *форм* (*куба*, кулі, *циліндра*, *конуса* тощо).
КУ́БРИК (гол. koebrug, букв. — нижня палуба) — 1) Житлове приміщення для команди на суднах. 2) Одна з палуб вітрильного військового корабля.
КУВЕ́РТ (франц. couvert, букв. — накритий) — *комплект* столового посуду для однієї особи.
КУЗЕ́Н (франц. cousin) — двоюрідний брат.
КУЗИ́НА (франц. cousine) — двоюрідна сестра.
КУ́ЛІ (тамільське, букв. — заробітки) — в Індії, Китаї, Японії, Індонезії вантажник, чорнороб.
КУЛІНА́РІЯ (від лат. culina — кухня) — 1) Мистецтво приготування страв. 2) Магазин, у якому продають напівфабрикати.
КУЛІ́СА (франц. coulisse, від coulir — текти, ковзати) — 1) Боковий щит в театральних *декораціях*. 2) Організована приватними *маклерами* неофіційна *біржа*; *спекуляції* приватних *маклерів* (*кулісьє*) на біржі. 3) Деталь з прорізом, в якому ковзає повзун, з'єднаний з іншою рухомою деталлю. 4) Висувна частина духових музичних *інструментів* для зміни довжини їхніх каналів. 5) Смуга з кількох рядків високостеблих рослин, яка використовується для снігозатримання і захисту посівів від вітру.
КУЛІСЬЄ́ (франц. coulissier) — неофіційний *біржовий* посередник, який без участі офіційних *маклерів* укладає біржові угоди.
КУЛО́Н [1] — одиниця кількості *електрики* в Міжнародній *системі* одиниць (SI); позначається Кл. Від прізвища французького фізика Ш.-О. Кулона (1736—1806). Інша назва — а м п е р - с е к у н д а.
КУЛО́Н [2] (франц. coulant) — *ювелірний* виріб, прикраса у вигляді оправленого дорогоцінного каміння на ланцюжку для носіння на шиї, предмет *біжутерії* такого ж вигляду.

КУЛУА́РИ (від франц. couloir — коридор) — 1) Приміщення, переважно в будинку *парламенту* поза залою засідань, для відпочинку, а також для зустрічі, обміну думками тощо. Переносно — в к у л у а р а х — про неофіційні дані, отримані з високих політичних, адміністративних *сфер*.

КУ́ЛЬМАН — прилад, що складається з креслярської дошки і пристрою для проведення *паралельних* ліній. Від назви *фірми* "Кульман".

КУЛЬМІНА́ЦІЯ [від лат. culmen (culminis) — вершина] — 1) *Момент* найвищого піднесення, напруження, розвитку. 2) У літературному творі найнапруженіший момент у розвитку *сюжету*. 3) Проходження світила через небесний *меридіан*.

КУЛЬТ (від лат. cultus — поклоніння) — 1) Поклоніння божеству; сукупність прийнятих у тій чи іншій *релігії* або релігійній течії обрядів, свят, *ритуалів*, звичаїв. 2) Переносно — сліпе поклоніння комусь або чомусь, безмірне звеличення якоїсь особи.

КУЛЬТИВА́ТОР (від лат. cultivo — обробляю) — знаряддя для розпушування зораного ґрунту, знищення бур'янів, проріджування рослин у рядках.

КУЛЬТИВА́ЦІЯ (від лат. cultivatio — обробіток) — обробіток верхнього шару зораного ґрунту без перевертання його.

КУЛЬТУРИ́ЗМ (франц. culturisme) — *система фізичних* вправ (здебільшого силових), що має сприяти формуванню м'язів, осанки; заняття такими вправами. Інша назва — *бодибілдинг*.

КУЛЬТУРТРЕ́ГЕР (нім. Kulturträger, букв. — носій культури) — іронічна назва людини, яка прикриває свої справжні цілі заявами про насадження культури, освіти.

КУМИ́С (тюрк. кумиз) — напій з кобилячого (рідше верблюжого або коров'ячого) молока, заквашеного особливими молочнокислими *бактеріями* й дріжджами. Споживають як харчовий *продукт*. Має лікувальні властивості.

КУМУЛЯ́ЦІЯ (лат. cumulatio, від cumulo — згрібаю, нагромаджую) — 1) Нагромадження в *організмі* різних речовин (ліків, отрут та ін.) в результаті їх тривалого вживання. 2) Зосередження застрахованих *об'єктів* на обмеженій *території* (в одному будинку, складі, порту тощо). 3) *Концентрація енергії* спрямованого вибуху.

КУНЖУ́Т (перс.) — вид однорічних трав'янистих рослин родини кунжутових. Походить з Африки. Вирощують як олійну культуру. Інша назва — с е з а м.

КУНКТА́ТОР (лат. cunctator, від cunctor — барюся, зволікаю) — повільна, нерішуча, обережна людина.

КУНСТКА́МЕРА (нім. Kunstkammer) — у минулому назва історичних, художніх, природничо-наукових та інших *колекцій* рідкісних речей та місця їх зберігання.

КУ́НТУ́Ш [польс. kontusz (kuntusz), від угор. köntös] — верхній чоловічий і жіночий одяг заможного українського і польського на-

селення 16—18 ст.; каптан з прорізами для рук, що одягався поверх жупана.

КУПА́Ж (франц. coupage, coupe — кубок, чаша) — змішування різних сортів вин, чаю, соків у певному співвідношенні для поліпшення їхньої якості.

КУПЕ́ (франц. coupé, букв. — розділений) — відокремлене відділення у вагоні на 2 або 4 спальні місця.

КУПІДО́Н (франц. Cupidon, від лат. Cupido) — 1) У давньоримській *міфології* бог кохання. Інші назви — *Амур, Ерос.* 2) Переносно — вродливий хлопчик або юнак.

КУПО́Н (франц. coupon, від couper — різати) — 1) Відрізна частина цінних паперів (*облігацій, акцій*), при поданні якої у встановлений *термін* має сплачуватись дохід (*проценти, дивіденди*). 2) Відріз тканини, розрахований на певний крій, деталі якого прикрашені вишивкою, малюнком тощо. 3) Квиток на місце в театральній *ложі.*

КУПЮ́РА (франц. coupure, від couper — різати) — 1) Скорочення або викреслення в літературному *тексті*, нотному записі *мелодії* перед виданням чи виконанням твору зі сцени. 2) Грошові знаки різної вартості, а також *облігації* та подібні цінні папери.

КУРА́Ж (від франц. courage — сміливість, мужність) — удавана хоробрість, розв'язність у поведінці; грайливо-піднесений стан.

КУРА́Й (тюрк.) — башкирський і татарський духовий музичний *інструмент типу флейти.*

КУРА́НТИ (від франц. courant — який тече) — баштовий або великий кімнатний годинник, що виконує невеликі музичні твори.

КУРА́РЕ (карибське) — отруйна речовина, яку добувають з коренів і молодих паростків деяких південноамериканських рослин. *Препарати* К. застосовують у *медицині* для лікування деяких хвороб (напр. правця), а також при *наркозі.*

КУРА́ТОР (лат. curator, від curo — піклуюсь) — 1) Піклувальник, опікун. 2) Особа, якій доручено загальний нагляд за якоюсь роботою, діяльністю якоїсь групи (напр., к. студентської групи).

КУРБЕ́Т (франц. courbette, від courber — стрибати) — 1) Стрибок верхового коня із зігнутими передніми ногами. 2) Вид акробатичного стрибка. 3) Переносно — несподівана витівка, дивний вчинок.

КУРВІ́МЕТР (від лат. curvus — кривий і *...метр*) — прилад для вимірювання довжини кривих ліній на планах і картах.

КУР'Є́Р (від франц. courrier — гонець) — 1) Службовець, який розносить ділові папери. 2) Особа для роз'їздів у термінових справах, звичайно секретного характеру.

КУ́РІЯ (лат. curia, від cum — разом і vir — чоловік) — 1) У Стародавньому Римі одиниця родової організації суспільства, що складалася з 10 родів. 2) У Стародавньому Римі *періоду імперії* міський *сенат*; будинок, де збирався сенат. 3) Ф е о д а л ь н а к. — за середньовічна рада і суд при *сеньйорі* з його найближчих *васалів.* 4) П а п с ь к а к. — сукупність центральних установ для управління като-

лицькою церквою. 5) Розряд виборців (за майновою, національною та іншими ознаками).

КУРЙО́З (франц. curieux — допитливий, цікавий, від лат. curiosus) — дивний або смішний випадок.

КУРО́РТ (нім. Kurort, від Kur — лікування і Ort — місце) — місце з природними лікувальними засобами (мінеральними джерелами, сприятливим кліматом, лікувальними грязями тощо), де є спеціальні установи для лікування й відпочинку хворих.

КУРОРТОЛО́ГІЯ (від нім. Kurort — лікувальна місцевість і *...логія*) — наука про природні лікувальні *фактори*, їхній вплив на *організм* і *методи* використання їх з лікувально-профілактичною метою.

КУРС (від лат. cursus — рух, біг) — 1) Напрям руху корабля, літака тощо. 2) Напрям *політики*, діяльності. 3) Річний *період* навчання у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах, а також група студентів цього року навчання. 4) Виклад наукової *дисципліни*, галузі знання. 5) Закінчений ряд дій, *процедур*. 6) Ціна, за якою купують і продають *акції*, *облігації* та інші цінні папери.

КУРСИ́В [від лат. cursiva (littera) — скоропис] — 1) Скорописний почерк у єгипетській, грецькій, латинській та інших *системах* письма. 2) Друкарський похилий *шрифт* для наборного виділення в *тексті*; деякі літери К. мають накреслення, подібне до рукописного.

КУРСО́Р (англ. cursor, від лат. cursus — рух, біг) — рухомий знак на комп'ютерному *моніторі* для позначення місця роботи користувача.

КУРСО́РНИЙ (від лат. cursor — бігун, скороход) — швидкий; к - н е ч и т а н н я — швидке прочитування *тексту*, без детального розгляду.

КУРТА́Ж (франц. courtage, від courtier — посередник) — *комісійна* винагорода, яку одержують *маклери* та інші посередники в комерційних *операціях*.

КУРТИЗА́НКА (франц. courtisane, букв. — придворна дама) — жінка легкої поведінки й авантюристичного способу життя у великосвітських аристократичних колах.

КУРТИ́НА (франц. courtine, букв. — завіса) — 1) Грядка для квіткових або інших рослин, обкладена дерном. 2) Окрема ділянка лісу або саду. 3) Ділянка, засаджена одним сортом винограду. 4) Група дерев і кущів однієї породи в мішаному лісонасадженні. 5) Частина фортечного муру між двома *бастіонами*.

КУРТУА́ЗНИЙ (франц. courtois) — витончено ввічливий, люб'язний; к - н а л і т е р а т у р а — художні твори західноєвропейського середньовіччя, що оспівували лицарське кохання, честь.

КУРТЬЄ́ (від франц. courtier — посередник) — те саме, що й *маклер, агент*.

КУРУЛТА́Й (тюрк.) — у монгольських і деяких тюркських народів *орган* державного верховного правління, збори, *конференція*, з'їзд, а також свято, бенкет.

КУРФЮ́РСТ (нім. Kurfürst, від Kur — обрання і Fürst — князь) — великий *феодал*, князь у Священній Римській *імперії*, який мав право брати участь у виборах короля (*імператора*). *Титул* К. існував з 13 до 19 ст.

КУ́РЦХААР (нім. Kurzhaar, від kurz — короткий і Haar — волосся, хутро) — порода жорсткошерстих німецьких лягавих собак різноманітних мастей з короткою шерстю, а також собака цієї породи.

КУСТО́ДА (від лат. custodia — охорона, застава) — перше слово (інколи перший склад) *тексту* наступної сторінки, поставлене внизу попередньої сторінки або вміщене у верхній частині шпальти *енциклопедії*, словника, довідника.

КУТЮР'Є́ (франц. couturier, від couture — швейне ремесло) — *модельєр* одягу, що відповідає вимогам сучасної моди.

КЮБЕ́ЛЬ (нім. Kübel, букв. — чан, цебро) — пристрій (посудина з відкидними стінками або днищем) для захоплювання (зачерпування) і механізованого розвантаження сипких вантажів.

КЮРЕ́ (франц. curé, від лат. curo — піклуюся) — католицький парафіяльний священик у Франції, Бельгії та деяких інших країнах.

КЮРІ́ — одиниця *радіоактивності*, що дорівнює радіоактивності речовини, в якій протягом 1 с відбувається $3{,}7 \cdot 10^{10}$ *радіоактивних* розпадів; позначається Кі. Від прізвища фізиків подружжя П. Кюрі (1859—1906) і М. Склодовської-Кюрі (1867—1934).

КЮ́РІЙ — штучно одержаний *радіоактивний* хімічний *елемент, символ* Cm, ат. н. 96; належить до *актиноїдів*. Назва походить від прізвища фізиків подружжя П. Кюрі (1859—1906) і М. Склодовської-Кюрі (1867—1934).

К'ЯТ — грошова одиниця Бірми.

Л

ЛАБЕЛІ́СТИКА (від англ. label — ярлик, наклейка, етикетка) — колекціонування етикеток, що їх наклеюють на *валізи* в готелях під час туристських подорожей.

ЛАБІА́ЛЬНИЙ (від лат. labialis, labium — губа) — губний звук.

ЛАБІ́ЛЬНИЙ (від лат. labilis) — нестійкий, рухливий.

ЛАБІ́ЛЬНІСТЬ (від *лабільний*) — нестійкість *організму* щодо змін зовнішнього і внутрішнього середовища.

ЛАБІРИ́НТ (грец. λαβύρινυος) — 1) У Стародавній Греції та Єгипті палац з багатьма кімнатами й складними заплутаними ходами, що утруднювало вихід з нього. 2) Складне, заплутане розташування приміщень, переходів, шляхів тощо: *атракціон* або головоломка з

використанням такого розташування. 3) *анат.* Внутрішня частина вуха. 4) Переносно — складні, заплутані стосунки; становище, з якого важко знайти вихід.

ЛАБОРАТО́РІЯ (лат. laboratorium, від labоro — працюю) — 1) Спеціально обладнане приміщення для наукових досліджень, навчальних робіт, контрольних *аналізів* та випробувань. 2) Установа або її відділ, що провадить експериментальну науково-дослідну та навчальну роботу. 3) Переносно — про творчі *процеси*, розумову діяльність (напр. л. письменника).

ЛАБРАДО́Р — 1) *Мінерал* класу *силікатів* білого або сірого кольору. Використовують у будівництві. Від назви півострова Лабрадор. 2) Порода великих службових собак (різновид *ньюфаундленда*), а також собака цієї породи.

ЛА́ВА (італ. lava) — природний силікатний розплав глибинних *мас*, що виливається на поверхню з тріщин у земній корі або з *кратерів вулканів*.

ЛАВА́НДА (італ. lavanda) — рід рослин родини губоцвітих. Напівкущі або кущі з блакитними або темно-синіми квітами. Використовуються в *парфумерії*.

ЛАВА́Ш (вірм.) — білий хліб у вигляді плескатого коржа.

ЛА́ВРА (від грец. λαύρα — вулиця, провулок, ущелина) — назва найбільших і найвпливовіших чоловічих православних монастирів.

ЛАГ [1] (гол., англ. log) — 1) Прилад для визначення швидкості судна або пройденого ним шляху. 2) Борт судна.

ЛАГ [2] (англ. lag — запізнювання) — розрив у часі між двома *процесами* або явищами, які мають причинно-наслідковий зв'язок, напр., л. між випуском товарів та їх *реалізацією*.

ЛАГУ́НА (італ. laguna, від лат. lacus — озеро) — 1) Невеликий за площею мілководний природний *басейн*, відокремлений від моря нешироκою смугою суходолу або сполучений з ним вузькою протокою. 2) Внутрішня водойма коралових островів (*атолів*).

ЛАЖ (італ. l'aggio) — 1) Підвищення ринкової вартості золота в паперових грошах, що стихійно встановлюється на ринку. 2) Те саме, що й *ажіо*.

ЛА́ЗЕР (англ. laser, скор. від light amplification by stimulated emission of radiation — посилення світла за допомогою індукованого випромінювання) — прилад для генерування або підсилення *монохроматичного* світла. Використовується в наукових дослідженнях, *техніці, медицині*.

ЛАЗУРИ́Т (від араб. лазавард — блакитний камінь) — *мінерал* класу *силікатів* лазурно-синього, блакитного, фіолетового кольору зі скляним блиском. Використовують як виробне каміння, для виготовлення синьої фарби. Інша назва — *ляпіс-лазур*.

ЛА́ЙНЕР (англ. liner, від line — лінія) — 1) Велике швидкохідне пасажирське або вантажне судно, що регулярно курсує між певними портами. 2) Великий пасажирський літак.

ЛА́ЙНСМЕН (англ. linesman, від line — лінія і man — чоловік) — у спортивних іграх (*футболі, тенісі* тощо) — помічник судді, який сигналізує йому про положення м'яча та гравців. Інші назви — б о к о в и й с у д д я, с у д д я н а л і н і ї.

ЛАЙФО́, ЛІФО́ (англ. LIFO, скор. від last in first out — останній надійшов — першим пішов) — 1) *Метод* бухгалтерського обліку товарно-матеріальних запасів за ціною *партії* товару, яка останньою надійшла або останньою виготовлена. 2) Метод розрахунку *дивідендів* у випадку, коли достроково вилучається з банківського рахунку сума коштів, що була депонована останньою.

ЛА́КМУС (нім. Lackmus, гол. Lakmoes) — барвник, що його добувають з деяких лишайників. У кислому середовищі набуває червоного кольору, в лужному — синього. Застосовують як *індикатор* — головним чином у вигляді лакмусового паперу (фільтрувального паперу, просоченого розчином Л.).

ЛАКОНІ́ЗМ (грец. λακωνισμός) — гранично стисле вираження думки. Від назви давньогрецької області Лаконії, жителі якої (спартанці) уславилися чіткістю й стислістю висловлювань.

ЛАКРИ́ЦЯ (нім. Lakritze, від лат. liquiritia, з грец. γλυκύρριζα — солодкий корінь) — рід багаторічних трав'янистих рослин родини бобових. Поширені здебільшого в Середземномор'ї. Деякі види вирощують як технічні і лікарські рослини, використовують у *кулінарії* та пивоварінні. Інші назви — с о л о д к а, с о л о д е ц ь.

ЛАКТА́ТИ [від лат. lac (lactis) — молоко] — солі молочної кислоти. Л. *сурми* застосовують як протрави у друкуванні та фарбуванні, Л. *кальцію* — в *медицині* тощо.

ЛАКТА́ЦІЯ (від лат. lacto — годую молоком) — утворення й виділення молока молочною залозою.

ЛАКТО... [від лат. lac (lactis) — молоко] — у складних словах відповідає поняттям "молоко", "молочний", напр.: *лактометр*, лактоскоп.

ЛАКТОГЛОБУЛІ́НИ (від *лакто...* і *глобулін*) — тваринні білки (глобуліни), що містяться в молоці й становлять 95 % білків молочної сироватки. Зумовлюють поживну цінність молока.

ЛАКТО́ЗА (від лат. lactosus — молочний) — вуглевод з групи *дисахаридів*. Входить до складу молока ссавців. Інша назва — м о л о ч н и й ц у к о р.

ЛАКТО́МЕТР (від *лакто...* і *...метр*) — прилад (різновид *ареометра*) для вимірювання густини молока.

ЛАКУ́НИ (від лат. lacuna — заглибина, западина) — 1) Проміжки між *елементами* тканин та *органами* у людини й тварин, заповнені *лімфою* або гемолімфою, а також заглиблення на поверхні окремих органів (напр. піднебінних мигдаликів). 2) Переносно — прогалини, пропуски, переважно у *тексті*.

ЛАКШМІ́ (санскр.) — в *індуїзмі* богиня кохання, вроди, щастя, багатства.

ЛА́МА [1] (ісп. llama, з мови кечуа) — рід ссавців родини верблюдових. Поширені в Південній Америці. Розводять заради вовни; використовують як в'ючних тварин.

ЛА́МА [2] (тібетське блама, букв. — найвищий) — буддійський чернець.

ЛАМАЇ́ЗМ (від *лама* [2]) — напрям *буддизму*, панівна *релігія* в Тібеті. Для Л. характерне вчення про особливу роль ламства (чернецтва) в досягненні віруючим спасіння.

ЛАМАРКІ́ЗМ — вчення французького природознавця Ж.-Б. Ламарка (1744—1829) про історичний розвиток (*еволюцію*) *органічного* світу без будь-якого втручання нематеріальних, надприродних сил. В основу Л. було покладено матеріалістичну *ідею* про змінюваність *організмів* під впливом зовнішнього середовища.

ЛАМБРЕКЕ́Н (франц. lambrequin) — 1) Прикраса з *матерії* у верхній частині дверей і вікон. 2) Різьблення на дерев'яних виступах даху, над дверима й вікнами.

ЛАМЕНТА́ЦІЯ (лат. lamentatio, від lamentor — нарікаю, скаржуся) — скарга, ремствування.

ЛАМІНА́РІЯ (від лат. lamina — пластинка, смужка) — рід бурих водоростей. Поширені у прибережній зоні переважно холодних морів. Використовують як добриво, корм для сільськогосподарських тварин; з Л. видобувають *йод*; деякі види їстівні (т. зв. морська капуста).

ЛАМІНА́РНИЙ (від лат. lamina — пластинка, смужка) — шаруватий, плоский; л. р у х р і д и н и — рух, при якому окремі струминки течуть паралельно, обтікаючи перешкоди рівномірними шарами (на відміну від *турбулентного* руху).

ЛАМПА́С (франц. lampas) — кольорова нашивка збоку вздовж формених брюк.

ЛАМПІО́Н (франц. lampion) — скляний або паперовий кольоровий ліхтар. Застосовують для *ілюмінації*, освітлення.

ЛАНГЕ́Т (франц. languette, букв. — язичок) — страва зі смаженої вирізки яловичини.

ЛАНГУ́СТ, ЛАНГУ́СТА (франц. langouste) — рід тварин ряду десятиногих ракоподібних. Поширені здебільшого в морях тропічної і помірної зон Атлантичного й Тихого *океанів*. Їстівні.

ЛАНДГРА́Ф (нім. Landgraf) — за середньовіччя *титул* вельможних князів у Німеччині.

ЛАНДО́ (франц. landau) — чотиримісна крита карета, верх якої розсувається і опускається.

ЛАНДСКНЕ́ХТ (нім. Landsknecht, від Land — країна і Knecht — найманець) — 1) За середньовіччя в деяких західноєвропейських країнах найманий солдат. 2) Переносно — продажний вояка, найманець.

ЛАНДША́ФТ (нім. Landschaft) — 1) Загальний вигляд місцевості. 2) Зображення місцевості, переважно сільської, в образотворчому

мистецтві — *пейзаж.* 3) Л. географічний — однорідна за походженням, територіально цілісна ділянка земної поверхні, якісно відмінна від інших ділянок.

ЛАНОЛІ́Н (від лат. lana — шерсть і oleum — олія) — жироподібна речовина, яку одержують при промиванні овечої вовни. В *медицині* й косметиці використовують як жирову основу мазей.

ЛАНТА́Н (від грец. λανθάνω — ховаюся, криюся) — хімічний *елемент, символ* La, ат. н. 57; білий *метал*, належить до рідкісноземельних елементів. *Оксид* Л. використовують у виробництві оптичного скла.

ЛАНТАНІ́ДИ, ЛАНТАНО́ЇДИ (від *лантан* і *...оїд*) — хімічні *елементи* з порядковими номерами 58—71, розташовані за *лантаном*. Л. — група *металів*, схожих за *фізичними* й хімічними властивостями, що зумовлюється однаковою будовою зовнішніх *електронних* оболонок їхніх *атомів*. Разом з лантаном, *ітрієм* і *скандієм* утворюють групу рідкісноземельних елементів. Застосовують Л. в різних галузях промисловості.

ЛАНЦЕ́Т (франц. lancette, від lancea — спис) — хірургічний *інструмент*, який використовують для проколювання поверхневого нариву, вени (при веносекції з метою кровопускання) або насічок на шкірі при щепленнях.

ЛАНЧ див. *Ленч.*

ЛАПІДА́РНИЙ (лат. lapidarius, від lapis — камінь) — 1) Який стосується написів на кам'яних пам'ятниках. 2) Переносно — стислий, чіткий, виразний.

ЛА́РВИ (від лат. larva — злий дух, привид) — у давньоримській *міфології* злі духи або привиди злих людей. Протилежне — *лари.*

ЛА́РГО (італ. largo, букв. — широкий) — 1) *муз.* Найповільніший *темп*. 2) Назва музичного твору (або його частини), написаного в цьому темпі.

ЛА́РИ (від лат. lar — добрий дух) — у давньоримській *міфології* добрі духи — заступники жител, хатнього вогнища і сім'ї; пізніше — душі померлих предків. Протилежне — *лаври.*

ЛАРИНГІ́Т [від грец. λάρυγξ (λάρυγγος) — гортань, горлянка] —запалення слизової оболонки гортані. Спричинюється хвороботворними *мікроорганізмами*, охолодженням тіла, перенапруженням голосу тощо.

ЛАРИНГОЛО́ГІЯ [від грец. λάρυγξ (λάρυγγος) — гортань, горлянка і *...логія*] — розділ *оториноларингології*, який вивчає *анатомію, фізіологію* та захворювання гортані.

ЛАРИНГОФО́Н [від грец. λάρυγξ (λάρυγγος) — гортань, горлянка і *...фон*] — звукоприймач, який прикладають безпосередньо до гортані людини; різновид *мікрофона*. Застосовують для переговорів в умовах сильного шуму (на літаках, у танках тощо).

ЛАСО́ (іспан. lazo, від лат. laqueus — зашморг) — довга мотузка з петлею на кінці для лову тварин. Інша назва — а р к а н.

ЛАССАЛЬЯ́НСТВО — течія у міжнародному робітничому русі. Виникла в 60-х роках 19 ст. Лассальянці заперечували класову боротьбу, *диктатуру пролетаріату,* соціалістичну *революцію*, виступали за мирне перетворення капіталістичної держави в "народну". Від прізвища засновника течії німецького соціаліста Ф. Лассаля (1825—64).

ЛАСТ (від нім. Last — вантаж, тягар) — 1) Міра корабельного вантажу (2 т). 2) Міра необтесаного лісу (40 куб. *футів).* 3) Міра сипких тіл у різних країнах (від 16 до 32 гектолітрів).

ЛА́ТЕКС (від лат. latex — рідина, сік) — молочний сік каучуконосних рослин (л. н а т у р а л ь н и й); у промисловості використовують також л. с и н т е т и ч н и й — водні *емульсії синтетичних каучуків.*

ЛАТЕ́НТНИЙ [від лат. latens (latentis) — прихований] — прихований; який не виявляє себе видимими ознаками; л. п е р е б і г х в о р о б и — перебіг хвороби, що протікає без видимих *симптомів;* л. п е р і о д у ф і з і о л о г і ї — прихований *період фізіологічної реакції;* л - н е з о б р а ж е н н я — фотографічне зображення до проявлення фотоплівки (фотопластинки).

ЛАТИФУ́НДІЯ (лат. latifundium, від latus — широкий і fundus — земля, маєток) — велике приватне земельне володіння, маєток, помістя.

...ЛАТРІЯ (від грец. λατρεία — служіння, культ) — у складних словах відповідає поняттям "служіння", "поклоніння", напр.: *некролатрія, піролатрія.*

ЛАТУ́НЬ (нім. Latun) — сплав міді з *цинком* або мідноцинкові сплави з домішками алюмінію, заліза тощо. Вироби з Л. стійкі проти *корозії.*

ЛАУРЕА́Т (від лат. laureatus — увінчаний лавром) — 1) У давніх греків і римлян — переможець у змаганнях музикантів, *ораторів*, гімнастів, якого вшановували лавровим вінком. 2) Звання, яке присвоюється за видатні заслуги в громадській діяльності, в галузі науки, мистецтва, літератури. 3) Переможець на *фестивалях, конкурсах.*

ЛАФЕ́Т (нім. Lafette, з франц. l'afût, від fût — стрижень, стовбур) — 1) Станок, на якому закріплюється ствол гармати. 2) Станок, на якому закріплюються частини *агрегату, механізму* тощо.

ЛЕ́ВЕРЕДЖ, ЛЕ́ВЕРИДЖ (від англ. leverage — дія важеля) — 1) Співвідношення між власними та позичковими коштами. 2) Співвідношення між сумою *капіталу* та запасом товарів.

ЛЕ́ВЕРЕДЖЛІЗ (англ. leverage lease) — вид міжнародного *лізингу*, у відповідності з яким орендна та лізингова *компанії* створюють окрему довірчу компанію для виконання лізингових *операцій*, яка може скористатися податковими та амортизаційними пільгами і цим скоротити витрати, пов'язані з *орендою.*

ЛЕВІАФА́Н (давньоєвр. Лів'ятан) — 1) Велика морська потвора, згадувана в *Біблії.* 2) Переносно — щось величезне, страхітливе.

ЛЕВІРА́Т (від лат. levir — дівер) — шлюбний звичай, за яким молодший брат мав одружитися з удовою старшого брата. Існував у багатьох народів на стадії патріархально-родового ладу.

ЛЕВІТА́ЦІЯ [від англ. levitate, з лат. levis — легкий і (*грав*)*тація*] — уявна здатність людини до подолання сили земного тяжіння, польоту без використання *механізмів.*

ЛЕВРЕ́ТКА (франц. levrette, зменш. від lévrier — хорт) — порода кімнатних короткошерстих собак, карликових хортів, а також собака цієї породи.

ЛЕГАЛІЗА́ЦІЯ (від лат. legalis — законний) — 1) Узаконення, надання законної сили якому-небудь *актові* або дії. 2) У міжнародному праві засвідчення *консулом* підписів на *документах*, що виходять з іноземних установ. 3) Перехід на легальне становище, надання *легальності* чому-небудь.

ЛЕГАЛІ́ЗМ (від лат. legalis — законний) — поведінка, що лише зовнішньо узгоджується з загальноприйнятими моральними вимогами, не відповідаючи справжньому духові моральності.

ЛЕГА́ЛЬНІСТЬ (від лат. legalis, з lex — закон) — дозволеність, відповідність чинним законам; належно оформлене становище певних *партій*, груп, окремих осіб, друкованих видань тощо.

ЛЕГА́Т [1] (лат. legatus, від lego — посилаю) — 1) У Стародавньому Римі посол. 2) Духовна особа, яку посилає Папа Римський з особливим дипломатичним дорученням у країну, що не має дипломатичних відносин з Ватиканом.

ЛЕГА́Т [2] (лат. legatum — належне за заповітом) — вміщене у заповіті доручення спадкоємцю виплатити якійсь особі певну суму або передати їй певне майно.

ЛЕГА́ТО (італ. legato, букв. — зв'язаний) — *муз.* плавний перехід одного звука в інший. Протилежне — *стокато.*

ЛЕГА́ЦІЯ (від лат. legatio — посольство, посада *легата*) — посольство Папи Римського, що направляється з особливою дипломатичною *місією.*

ЛЕГЕ́НДА (від лат. legenda — те, що має бути прочитане) — 1) Усний переказ, поетичний твір фантастично-казкового характеру про життя й діяльність якоїсь особи чи незвичайну подію. 2) Вигадані біографічні відомості, якими оперує розвідник, *агент* (2) для успішного виконання завдання. 3) Сукупність використаних у *картографії* і *топографії* умовних позначок та письмових пояснень до них. 4) Напис на монеті, медалі, гербі. 5) Переносно — вигадка; те, що видається неймовірним.

ЛЕГІО́Н [лат. legio (legionis), від lego — збираю, набираю] — 1) Вища бойова одиниця в *армії* Стародавнього Риму. 2) У 17—20 ст. в багатьох державах назва різних військових формувань, які комплектувалися з добровольців. І н о з е м н и й л. — у Франції, Іспанії та деяких інших країнах — з'єднання з найманців-іноземців, декласованих *елементів*; використовувалися переважно для служби в *коло-*

ніях. 3) О р д е н п о ч е с н о г о л. — вищий французький *орден.* 4) Переносно — величезна кількість, безліч.

ЛЕГІОНЕ́Р (франц. legionnaire, від лат. legionarius) — 1) Солдат, який служить у *легіоні.* 2) Переносно — у командних спортивних іграх гравець, який виступає за іншу (переважно зарубіжну) команду.

ЛЕГІСЛАТУ́РА [від лат. lex (legis) — закон і latus — внесений, встановлений] — 1) Законний *термін*, а також фактичний *період* діяльності, повноважень законодавчого *органу.* 2) Сукупність законодавчих органів у якійсь країні.

ЛЕГІТИМА́ЦІЯ (від лат. legitimus — законний, узаконений) — 1) Визначення або підтвердження законності якогось права чи повноваження. 2) *Документи,* що засвідчують це право або повноваження. 3) Узаконення позашлюбних дітей, тобто надання їм прав законних дітей.

ЛЕГІТИ́МНІСТЬ (від лат. legitimus — законний) — довіра до закону, влади, уряду; законність.

ЛЕГУВА́ННЯ (нім. legieren — сплавляти, від лат. ligo — зв'язую, з'єдную) — введення у *метали* або їхні сплави інших хімічних *елементів*, щоб одержувати сплави з потрібними властивостями.

ЛЕДЕРИ́Н (від нім. Leder — шкіра) — бавовняна тканина із спеціальним лаковим покриттям. Застосовують для виготовлення палітурок.

ЛЕ́ДІ (англ. Lady) — 1) Дружина *лорда* або *баронета*, а також жінка аристократичного кола у Великій Британії. 2) Ввічливе звертання до одруженої жінки у Великій Британії. 3) Переносно — про жінку з витонченим смаком, аристократичними манерами, а також про жінку взагалі.

ЛЕЙ, ЛЕ́Я (рум. leu) — грошова одиниця Румунії.

ЛЕЙБ-... (від нім. Leib — тіло) — у поєднанні з іншими словами означає "той, хто перебуває при особі *монарха*", придворний, напр.: лейб-гвардія, лейб-медик.

ЛЕЙБЛ (англ. label, від старофранц. lambel — ганчірка) — товарна етикетка з фірмовим знаком.

ЛЕЙБОРИ́СТИ (англ. Labourists, від labour — праця) — члени робітничих *партій* у Великій Британії, Ірландії, Австралії, Новій Зеландії та деяких інших країнах.

ЛЕЙКО́З (від грец. λευκός — білий) — злоякісне захворювання *системи* крові, яке характеризується різким збільшенням *лейкоцитів.* Інші назви — л е й к е м і я, б і л о к р і в' я.

ЛЕЙКО́МА (грец. λεύκωμα, букв. — біла дошка) — стійке помутніння рогової оболонки ока внаслідок розвитку сполучнотканинного рубця (непрозора біла пляма) після запальних *процесів* або ушкодження ока. Інша назва — б і л ь м о.

ЛЕЙКОЦИ́ТИ (від грец. λευκός — білий і *...цити*) — одна з *форм* клітин крові людини і хребетних тварин. Виконують в *організмі* переважно захисну *функцію.* Інша назва — б і л о к р і в ц і.

ЛЕЙТМОТИ́В (від нім. Leitmotiv — основна тема, думка) — 1) Провідний *мотив*, гармонійний або мелодійний зворот, що повторюється в музичному творі (переважно оперному). 2) Переносно — основна думка, тема, що проходить через художній твір або наукову працю і підкреслює головну *ідею*.

ЛЕКА́Ж (нім. Leckage, від Leck — теча) — витікання рідин, усушка товарів під час перевезення.

ЛЕКСЕ́МА (від грец. λέξις — слово, мовний зворот) — слово-*тип*, структурний *елемент* мови; словникова одиниця з усіма її *формами* й значеннями в різних *контекстах*.

ЛЕ́КСИКА (від грец. λέξικός — словесний, словниковий) — 1) Сукупність слів якоїсь мови чи *діалекту*. 2) Словниковий склад мови письменника чи художнього твору.

ЛЕКСИКОГРА́ФІЯ (від *лексика і ...графія*) — 1) Розділ мовознавства, який розробляє *теоретичні принципи* укладання словників. 2) Збирання слів і укладання словників як опис *лексики* живої мови. 3) Сукупність словників даної мови і наукових праць із цієї галузі.

ЛЕКСИКО́Н (від грец. λέξικόν — словник) — 1) *заст.* Назва словника; застосовують і як *синонім* слова "лексика". 2) Словниковий запас якоїсь особи.

ЛЕ́МА (від грец. λῆμμα — надходження, засновок) — *матем.* допоміжне твердження, яке використовують при доведенні однієї або кількох *теорем*.

ЛЕМУ́РИ (від лат. lemures — духи померлих) — 1) У давньоримській *міфології* привиди, тіні, духи померлих. 2) Рід напівмавп. Поширені на о. Мадагаскар та прилеглих островах.

ЛЕНД-ЛІ́З (англ. lend-lease, від lend — давати в борг і lease — здавати в *оренду*) — *система* передачі США країнам антигітлерівської *коаліції* під час 2-ї світової війни в позику або оренду зброї, боєприпасів, *стратегічної* сировини, продовольства тощо.

ЛЕНДЛО́РД (англ. landlord) — великий землевласник в Англії.

ЛЕ́НТО (італ. lento, букв. — повільний) — 1) *муз.* Повільний *темп*, швидший за *ларго*. 2) Назва музичного твору (або його частини), написаного в цьому темпі.

ЛЕНЧ, ЛАНЧ (англ. lunch) — назва другого сніданку в англомовних країнах.

ЛЕ́ПРА (грец. λέπρα) — проказа.

ЛЕПРОЗО́РІЙ (від грец. λέπρα — проказа) — лікувально-профілактичний заклад для хворих на проказу.

ЛЕ́ПТА (грец. λεπτόν) — 1) Дрібна давньогрецька мідна монета. 2) Розмінна монета Греції, 1/100 драхми. 3) Переносно — посильний внесок у будь-яку спільну справу.

ЛЕПТО́НИ (від грец. λεπτός — легкий) — група найлегших *елементарних* частинок (*нейтрино*, антинейтрино, *електрон, позитрон, позитивний* і *негативний мюони*).

ЛЕПТОСПІРО́ЗИ (від нім. Leptospirose, з грец. λεπτός — вузький і σπεῖρα — завиток) — група гострих інфекційних хвороб людини й тварин, спричинюваних *мікроорганізмами* — лептоспірами. Характеризується ураженням центральної нервової *системи*, печінки, нирок, кровоносних судин тощо.

ЛЕС (нім. Löss) — однорідна пориста тонкозерниста осадова гірська порода, що складається переважно із зерен *кварцу*, польового *шпату*, слюди, а також глинистих *мінералів*; сіро-жовтого, червонувато-бурого кольору. На Л. утворюються родючі ґрунти.

ЛЕСБІЙСТВО — жіночий *гомосексуалізм* (від назви о. Лесбос у Давній Греції, де жила наприкінці 7 ст. до н. е. поетеса Сапоро, котра оспівувала такі стосунки). Інші назви — л е с б і й с ь к е к о х а н н я, *сапфізм*, т р и б а д і я.

ЛЕ́ТА (грец. Λήθη) — 1) За давньогрецькою *міфологією*, річка забуття в "підземному царстві". 2) Переносно — к а н у т и в Л е т у — зникнути без сліду.

ЛЕТА́ЛЬНИЙ (лат. letalis, від letum — смерть) — смертельний; л - н а д о з а — доза, що є смертельною для живого *організму*; л. к і н е ц ь — смерть. Протилежне — *вітальний*.

ЛЕТА́ЛЬНІСТЬ (від *летальний*) — смертність; показник смертності — виражене у відсотках відношення кількості померлих від даної хвороби до кількості тих, що перехворіли на дану хворобу за певний *період* часу.

ЛЕТАРГІ́Я (від грец. λήθη — забуття і ἀργία — бездіяльність) — 1) Хворобливий стан людини, схожий на сон. Супроводиться пониженим обміном, ослабленим диханням, частковою або повною відсутністю *реакцій* на подразнення, розслабленою мускулатурою. 2) Переносно — сплячка, бездіяльність, застій.

ЛЕ́ТКА, ЛЕ́ТКА-Є́НКА — груповий танок фінського походження, а також музика до нього.

ЛЕЦИТИ́НИ (від грец. λέκιθος — яєчний жовток) — жироподібні *органічні* речовини, що містяться в тваринних і рослинних *організмах*, зокрема в яєчному жовтку.

ЛЕ́Я див. *Лей*.

ЛИТА́ВРА (грец. πολυταυρέα, від πολύ — багато і ταυρέα — барабан) — ударний музичний *інструмент* у *формі* двох мідних півкуль з обтягнутим шкірою верхом.

ЛІА́НИ (франц. lianes, від lier — зв'язувати) — трав'янисті й дерев'янисті рослини з виткими або лазячими стеблами; піднімаються вгору, обвиваючись навколо іншої рослини чи якоїсь підпори, чіпляючись за них вусиками, гачечками тощо.

ЛІБЕРАЛІ́ЗМ (від лат. liberalis — вільний) — 1) У первісному розумінні — вільнодумство. 2) Ідеологічна та громадсько-політична течія, яка об'єднує прихильників демократичних свобод і вільного підприємництва. 3) Переносно — терпимість, потурання (звичайно шкідливе) комусь чи чомусь.

ЛІБІ́ДО (лат. libido — потяг, бажання) — статевий потяг як домінуючий *мотив* людської поведінки.
ЛІБРЕ́ТО (італ. libretto, букв. — книжечка) — 1) Словесний *текст* музично-драматичного твору (*опери, оперети* тощо). 2) Короткий виклад змісту п'єси, балету, драми, кінофільму із зазначенням акторів, які виконують ролі.
ЛІ́ВЕР (від англ. liver — печінка) — печінка, легені, серце та інші їстівні нутрощі забійних тварин.
ЛІВРЕ́Я (франц. livrée) — формений одяг швейцарів, слуг, звичайно обшитий галунами.
ЛІ́ГА [1] (франц. ligue, від лат. ligo — зв'язую) — 1) Спілка, товариство, *асоціація,* об'єднання окремих осіб, організацій або держав (напр. Л. націй). 2) У командних спортивних іграх група команд одного класу, що змагаються між собою.
ЛІ́ГА [2] (італ. liga, букв. — зв'язок) — *муз.* знак у вигляді дуги над нотами, який означає, що треба грати зв'язно, безвідривно (*легато*).
ЛІГАТУ́РА (лат. ligatura, від ligo — зв'язую) — 1) Допоміжний сплав (напр. ферросплав), який додають до розплавлених *металів* (сплавів), щоб змінити їхній хімічний склад і властивості. 2) Метал, який вводять у сплави благородних металів, щоб поліпшити їхні властивості. 3) Нитка, якою перев'язують кровоносну судину і яку залишають у рані після *операції.* 4) *полігр.* Дві або три з'єднані між собою літери, вилиті на одній ніжці. 5) Написання двох або більшої кількості літер одним письмовим знаком (напр., німецьке β, французьке œ).
ЛІГНІ́Н [від лат. lignum (ligni) — дерево] — 1) *Органічна* речовина, що поряд з *целюлозою* є складовою частиною здерев'янілих тканин вищих рослин і зумовлює міцність стовбурів і стебел. 2) Сорт тонкого паперу з гофрованою поверхнею, що застосовується при перев'язках замість вати.
ЛІГРОЇ́Н (англ. ligroine) — рідкий нафтопродукт, який застосовують як дизельне паливо, розчинник у лакофарбовій промисловості тощо.
ЛІЗ..., ЛІЗО..., ...ЛІЗ (від грец. λύσις— розпад, розторгнення) — у складних словах відповідає поняттям "розчинення речовини", "розпад речовини", напр.: *гідроліз,* лізогенія, лізол.
ЛІЗГО́ЛЬД (англ. leasehold) — володіння на правах *оренди*; орендована власність.
ЛІЗИ́Н (від грец. λύσις— розпад) — одна з *амінокислот,* що входить до складу майже всіх білків. Застосовують для збагачення кормів.
ЛІ́ЗИНГ (англ. leasing, від lease — орендувати, здавати в *оренду*) — довготермінова оренда машин, устаткування, транспортних засобів, будівель виробничого призначення, яка передбачає можливість їх наступного викупу орендарем за заздалегідь обумовленою ціною.
ЛІ́ЗИС (від грец. λύσις — розв'язування, звільнення) — 1) *мед.* Повільне, на протилежність *кризі,* поступове послаблення проявів хво-

роби, зниження до *норми температури* тіла. 2) *біол.* Розчинення клітин під впливом кислот, *ферментів*, основ і солей.

ЛІКВІДА́ЦІЯ (від лат. liquidatio — закінчення справи) — 1) Припинення діяльності якоїсь установи, підприємства, організації. 2) Знищення, скасування, припинення існування кого- або чого-небудь (напр. л. безробіття).

ЛІКВІ́ДНИЙ (франц. liquide, англ. liquid, від лат. liquidus — рідкий, текучий) — який легко реалізувати, перетворити на готівку; л - н і а к т и в и — засоби, які можуть бути безпосередньо використані для погашення боргових зобов'язань і які можна легко реалізувати, перетворити в гроші; до ліквідних *активів* відносяться: гроші, золото, короткотермінові державні цінні папери, кошти на поточних рахунках, *акції, облігації, векселі.*

ЛІКВІ́ДНІСТЬ (від *ліквідний*) — 1) Здатність бути *ліквідним.* 2) Різні цінності й *активи*, які можуть бути швидко перетворені на готівку.

ЛІМБ (від лат. limbus — облямівка) — кільце (чи *диск*) для відліку величин кутів на кутомірних *інструментах* (напр. *теодоліті*).

ЛІМІ́Т [від лат. limes (limitis) — межа] — 1) Крайній ступінь обмеження, *максимальна* кількість або *норма* чогось. 2) Встановлена сума коштів, *матеріальних* засобів, що їх господарські *органи* не повинні перевищувати.

ЛІМІТА́ЦІЯ (лат. limitatio, від limito — обмежую) — обмеження, визначення *ліміту.*

ЛІМІ́ТЕД [англ. limited (Ltd.), від лат. limito — обмежую] — обмежена (в межах *акціонерного* або пайового *капіталу*) відповідальність *компанії*, товариства, *банку* за зобов'язаннями.

ЛІМНОЛО́ГІЯ (від грец. λίμνη— озеро і *...логія*) — наука про поверхневі водойми суходолу — озера, стави, водосховища. Інша назва — о з е р о з н а в с т в о.

ЛІМУЗИ́Н (франц. limousine) — легковий *автомобіль* із закритим кузовом; кузов такого автомобіля.

ЛІ́МФА (від лат. lympha — вода, волога) — рідина, що циркулює в *лімфатичній системі* людини й хребетних тварин. Відіграє важливу роль в обміні речовин, виконує захисні *функції.*

ЛІМФАДЕНІ́Т (від *лімфа* і *аденіт*) — запалення *лімфатичних* вузлів. Спричинюється *мікроорганізмами, продуктами* тканинного розпаду, які потрапляють у ці вузли, а також деякими захворюваннями (*туберкульоз, сифіліс* тощо).

ЛІМФАТИ́ЧНИЙ — який стосується *лімфи*; л - н а с и с т е м а — *система* судин, міжклітинних щілин та міжтканинних вузлів, в яких циркулює лімфа й розвиваються *лімфоцити;* л - н і в у з л и — утвори, що входять до складу лімфатичної системи. Виконують кровотворну (утворення лімфоцитів) і захисну *функції* в *організмі.*

ЛІМФОЦИ́ТИ (від *лімфа* і *...цити*) — одна з *форм лейкоцитів* (білокрівців) людини й хребетних тварин. Виконують в *організмі* захисну *функцію.*

ЛІНГАФО́Н (від лат. lingua — мова і *...фон*) — *пед. серія* грамплатівок, на яких записано виклад програмного *курсу* мови.
ЛІНГВІ́СТИКА (франц. linguistique, від лат. lingua — мова) — наука про мову. Інші назви — м о в о з н а в с т в о, *глотологія*.
ЛІ́НЗА (нім. Linse, букв. — сочевиця) — 1) Прозоре оптичне скло, обмежене правильними, здебільшого *сферичними* поверхнями. 2) Одна з *форм* залягання гірських порід.
ЛІНІМЕ́НТИ (від лат. linio — мащу, натираю) — рідкі лікувальні мазі, що плавляться при *температурі* тіла. Л. бувають антимікробні, болезаспокійливі, протизапальні.
ЛІНКРУ́СТ (від лат. linum — полотно і crusta — кора) — рулонний оздоблювальний матеріал з *рельєфною* поверхнею, який виготовляють з потовщеного паперу або картону, вкритого тонким шаром пластмаси.
ЛІНОГРАВЮ́РА (від лат. linum — полотно і *гравюра*) — гравюра на *лінолеумі* і відбиток зображення з неї.
ЛІНО́ЛЕУМ (від лат. linum — полотно і oleum — олія) — виготовлений з *полімерів* на тканинній або теплозвукоізоляційній основі матеріал для покривання підлог.
ЛІНОТИ́П (від лінія і *...тип*) — найпоширеніший вид набірної друкарської машини, яка складає й відливає суцільні рядки *тексту*.
ЛІНЧУВА́ННЯ — самосуд, звіряча розправа без слідства й суду над представниками чорного і кольорового населення у США. Від прізвища плантатора Ч. Лінча (1736—96), який головував на незаконних судових *процесах* під час війни за незалежність. Інша назва — с у д Л і н ч а.
ЛІНЬ (гол. lijn) — тонкий канат (*трос*), сплетений з конопляних волокон вищої якості. Товщина Л. не більша за 25 мм.
ЛІПІ́ДИ (від грец. λίπος — жир) — група *органічних* речовин, до якої належать жири і жироподібні речовини. Входять до складу всіх живих клітин. Застосовують у *медицині*, харчовій промисловості.
ЛІПО́ЇДИ (від грец. λίπος — жир і *...оїд*) — група жироподібних речовин рослинного і тваринного походження; складні *ліпіди*. Містяться в усіх клітинах. Л., що мають у своєму складі *фосфор* (фосфоліпіди), є транспортною формою жирів у *організмі*.
ЛІПО́МА (від грец. λίπος — жир і *...ома*) — доброякісна пухлина, що розвивається з жирової тканини. Інша назва — ж и р о в и к.
ЛІ́РА [1] (грец. λύρα) — 1) Струнний щипковий музичний *інструмент*, відомий з найдавніших часів. Є *емблемою* музики. 2) Австралійський птах, хвіст якого нагадує *форму* ліри (ліірохвіст).
ЛІ́РА [2] (лат. lyra, від грец. λύρα — ліра) — сузір'я Північної півкулі неба.
ЛІ́РА [3] (італ. lira) — грошова одиниця Італії, Туреччини.
ЛІ́РИКА (від грец. λυρικός — наспівний) — 1) Один з основних родів художньої літератури (поряд з *епосом* і *драмою*). В Л. виявляється

емоційне ставлення *автора* або його героя до *об'єкта* зображення. 2) Сукупність творів ліричної *поезії*. 3) Переносно — зайва сентиментальність, вразливість.

ЛІ́СТИНГ (англ. listing, від list — заносити до списку) — 1) Дані, одержані з ЕОМ у вигляді роздруку *тексту*. 2) *Процедура*, правила, *система* допущення до *котирування* та торгівлі на *фондовій біржі*.

...ЛІТ (від грец. λίθος — камінь) — у складних словах відповідає поняттям "камінь", "мінерал", "геологічна епоха", напр.: *моноліт, неоліт*.

ЛІТА́НІЯ (лат. litania, від грец. λιτανεία — благання) — 1) У *католицизмі* вид молитов, що їх читають або співають під час урочистих релігійних *процесій*. 2) Переносно — нескінченні скарги, голосіння; довгий і нудний перелік чогось.

ЛІ́ТЕР (від лат. litera — літера) — *документ* на право пільгового або безплатного проїзду людей, перевезення вантажів. Назва пов'язана з позначенням таких документів умовною літерою.

ЛІТЕРА́ЛЬНИЙ (від лат. litera — літера) — буквальний.

ЛІ́ТІЙ (від грец. λίθος — камінь) — хімічний *елемент, символ* Li, ат. н. 3; сріблясто-білий легкий *метал*. Застосовують у термоядерних *реакціях*, у металургії; входить до складу деяких легких сплавів. Сполуки Л. застосовують при виготовленні скла, *емалей*, а також у *медицині*.

ЛІТО... (від грец. λίθος — камінь) — у складних словах відповідає поняттям "камінь", "гірська порода", "твердий", напр.: літологія, *літосфера*.

ЛІТОГЛІ́ФІКА (від *літо...* і грец. γλύφω— вирізьблюю) — різьблення на камені.

ЛІТОГРА́ФІЯ (від *літо...* і *...графія*) — 1) Різновид плоского друку, за яким друкування здійснюється з літографського каменю, *цинку*, алюмінію. 2) Вид графічного мистецтва. 3) Відбиток з літографської *форми*.

ЛІТОРА́ЛЬ (від лат. litoralis — прибережний) — узбережна зона морського дна, що звільняється від води під час відпливу.

ЛІТОСФЕ́РА (від *літо...* і *...сфера*) — верхня тверда оболонка земної кулі. До її складу входять земна кора та верхня частина *мантії* Землі.

ЛІТОФА́НІЯ (від *літо...* і грец. φανός — ясний, прозорий) — 1) Декоративно-ужиткові вироби з обпаленої неглазурованої порцеляни, малюнки на яких видно при просвічуванні. 2) Спосіб виготовлення таких виробів. 3) Підготовчі барельєфні зображення з воску для виконання на папері картин, які видно при просвічуванні.

ЛІТР (франц. litre, від грец. λίτρα — грецька одиниця монетної ваги) — одиниця об'єму рідин і сипких тіл у метричній *системі* мір; позначається л. 1 л дорівнює 1 $дм^3$.

ЛІТРА́Ж (франц. litrage) — об'єм якої-небудь посудини, місткості, що виражається у *літрах*.

ЛІТУРГІЯ (грец. λειτουργία, букв. — громадська повинність, служіння) — церковна відправа у *християнстві*, під час якої виконуються обряди, пов'язані з таїнством причащання.
ЛІФО́ див. *Лайфо.*
ЛІ́ХТЕР (гол. lichter, від lichten — розвантажувати) — морське судно *типу* баржі переважно для внутрішньопортових перевезень вантажів.
ЛІЦЕ́Й (грец. Λύκειον) — 1) Назва гаю біля храму Аполлона Лікейського поблизу Афін, де Арістотель (384—322 рр. до н. е.) навчав своїх учнів. 2) *Тип* середнього загальноосвітнього навчального закладу.
ЛІЦЕНЗІА́Р (від *ліцензія*) — власник винаходу, *патенту*, технічних або технологічних новацій, який передає, продає іншій особі (*ліцензіату*) *ліцензію* на право їх використання в обумовлених межах.
ЛІЦЕНЗІА́Т (від *ліцензія*) — особа, яка дістає у власника винаходу, *патенту*, технічних або технологічних новацій за відповідну плату право користуватися ними в межах, обумовлених ліцензійним договором.
ЛІЦЕ́НЗІЯ (від лат. licentia — свобода, право) — 1) Дозвіл, що надається державним *органам*, на право ввозу товарів з-за кордону й вивозу їх за кордон. 2) Дозвіл, який надається державними органами приватним особам і організаціям, на ведення якої-небудь діяльності. 3) Надання власникові *патенту* права використовувати технічну документацію і запатентований винахід.
ЛІЦЕНЗУВА́ННЯ (від лат. licentia — свобода, право) — 1) *Метод* регулювання *експорту* та *імпорту* у зовнішньо-економічній діяльності, який передбачає отримання від державних *органів ліцензії.* 2) Видача дозволу на право виконання певних *операцій*, торгівлю певними товарами тощо.
ЛІЦЕНЦІА́Т (від лат. licentiatus — звільнений, відпущений) — перший учений ступінь у деяких закордонних *університетах*, що дає право викладати у середніх навчальних закладах.
ЛОБЕКТОМІ́Я (від грец. λοβός— шматок і ἐκτομή— виріз) — видалення частини легені. *Операція* при *туберкульозі*, гнійних *процесах*, пухлинах та інших захворюваннях легень.
ЛО́БІ (від англ. lobby — прийомна, *вестибюль*, *кулуари*) — представники державних або виборних *структур*, що чинять тиск на законодавців і державних чиновників з метою прийняття чи відхилення тих або інших законів.
ЛОБІ́ЗМ (англ. lobbyism) — *система* впливу на членів законодавчих *органів* з боку *лобі.*
ЛОВЕЛА́С (англ. Lovelace) — спокусник, залицяльник, гульвіса, баламут. За ім'ям *персонажа* роману англійського письменника С. Річардсона "Кларіса Гарло".
...ЛОГ (від грец. λόγος — слово, вчення) — у складних словах відповідає поняттям: "той, хто займається наукою", "слово", "мова", напр.: *діалог, некролог,* соціолог.

ЛОГАРИ́ФМ (лат. logarithmus, від грец. λόγος, тут — відношення і ἀριθμός — число) — показник степеня, до якого треба піднести певне число, щоб одержати відповідне число.

...ЛОГІ́ЗМ (від грец. λογισμός — судження, вислів) — у складних словах відповідає поняттям "слово", "словосполучення", напр.: *неологізм, фразеологізм.*

ЛО́ГІКА (від грец. λογική — *проза*; наука про умовивід) — 1) Наука про закони, *форми* та прийоми людського мислення, застосування яких у *процесі* міркування й пізнання забезпечує досягнення *об'єктивної* істини. 2) Ф о р м а л ь н а л. — наука, що вивчає форми мислення (поняття, судження, умовиводи) та *структури* наукового знання (дедуктивні *системи, схеми* доведення тощо). 3) М а т е м а т и ч н а л. — символічний вираз формальної логіки, найвищий етап її розвитку. 4) Хід роздумів. 5) Розумність, правильність, внутрішня закономірність.

ЛОГІ́ЧНИЙ (від грец. λογικός) — 1) Який стосується *логіки*, заснований на законах логіки. 2) Необхідний, закономірний.

...ЛОГІЯ (від грец. λόγος — слово, вчення) — у складних словах відповідає поняттям "наука", "знання", "слово", напр.: *кріологія, філологія.*

ЛОГО... (від грец. λόγος — слово) — у складних словах відповідає поняттям "слово", "мова", "мовлення", напр.: *логоневроз,* логопед.

ЛОГОКЛО́НІЯ (від *лого...* та грец. κλών— гілка, пагін) — розлад мовлення, при якому спостерігається багаторазове повторення одного і того ж звука, складу чи слова.

ЛОГОНЕВРО́З (від *лого...* і *невроз*) — розлад мовної *функції* людини (переважно дітей), що настає внаслідок невротичного стану особи.

ЛОГОПА́ТІЯ (від *лого...* і *...патія*) — вада мови внаслідок ушкодження *апарату* мовлення, а також центральної нервової *системи* або затримки розвитку мови.

ЛОГОПЕ́ДІЯ (від *лого...* і *...педія*) — наука, що вивчає вади вимови, а також розробляє *методи* і вправи для запобігання та лікування їх.

ЛОГОТИ́П (від *лого...* і *тип*) — 1) Поліграфічна набірна деталь, що містить склад або слово. 2) Фірмовий товарний знак.

ЛО́ДЖІЯ (італ. loggia) — 1) Приміщення в будинку, відкрите з фасадного боку й огороджене *парапетом* або граткою. 2) Окрема будівля галерейного *типу.*

ЛО́ЖА (франц. loge) — 1) Місця для глядачів у театральній залі (навколо *партеру* й на ярусах), відокремлені перегородками. 2) М а с о н с ь к а л. — таємне товариство і місце зборів *масонів.*

ЛОКАЛІЗА́ЦІЯ (франц. localisation) — 1) Віднесення чого-небудь до визначеного місця. 2) Обмеження поширення якогось явища, *процесу.*

ЛОКА́ЛЬНИЙ (лат. localis, від locus — місце) — місцевий, який не виходить за визначені межі; л - н а в і й н а — війна, обмежена порівняно вузькими рамками якого-небудь географічного району.

ЛОКА́ТОР (від лат. loco — уміщую) — пристрій, яким визначають місце, де перебуває літак, судно чи інший *об'єкт*, за допомогою відбитих від них або випромінюваних ними звукових чи електромагнітних хвиль.

ЛОКА́УТ (від англ. lock-out, букв. — зачиняти двері перед кимось) — закриття власниками своїх підприємств та масове звільнення робітників як засіб боротьби із страйками.

ЛОКА́ЦІЯ (лат. locatio — розміщення, розподіл, від loco — розміщую) — виявлення *об'єкта* пошуку, визначення його місцеположення.

ЛОКАЯ́ТА (санскр.) — те саме, що й *чарвака*.

ЛО́КО (італ. loco, від лат. locus — місце) — 1) Ціна товару, визначена без урахування видатків на його транспортування; угода на таких умовах. 2) *Операція* з іноземною *валютою* або цінними паперами, розрахунок за якою провадять готівкою на тій самій *біржі*, де її було здійснено.

ЛОКОМОБІ́ЛЬ (франц. locomobile, від лат. locus — місце і mobilis — рухомий) — пересувний або *стаціонарний* паросиловий *агрегат*.

ЛОКОМОТИ́В (франц. locomotive, від лат. locus — місце і motio — рух) — спільна назва для самохідних машин, що рухаються по рейкових коліях, пересуваючи поїзди.

ЛО́КУС (від лат. locus — місце) — 1) Місцезнаходження чого-небудь. 2) Л. х р о м о с о м и — ділянка *хромосоми*, в якій міститься певний спадковий чинник (*ген*).

ЛОМБА́РД — кредитна установа, що надає населенню позички за певний *процент* під заставу цінних речей; приймає також (за плату) на зберігання деякі предмети домашнього вжитку. Від назви італійської *провінції* Ломбардія, де вони вперше були створені.

ЛОНГЕ́Т (франц. longuet, букв. — видовжений) — пов'язка з гіпсу, яка забезпечує нерухомість зламаних кісток кінцівок.

ЛОНГІТ'Ю́Д (англ. longitude — довгота) — довготермінове систематичне дослідження одних і тих самих осіб, що дозволяє визначити вікові та *індивідуальні* особливості *фаз* життєвого *циклу*.

ЛО́НЖА (франц. longe — аркан, мотузок) — 1) Довгий мотузок, на якому запускають по колу авто- і авіамоделі. Інша назва — *корда*. 2) Канат, що служить для безпеки *акробатів* при стрибках, виконанні *фігур* під куполом *цирку* тощо.

ЛОНЖЕРО́Н (франц. longeron, від longer — проходити вздовж) — 1) Балка, що проходить уздовж крила літака і надає йому міцності. 2) Поздовжня балка рами *автомобіля*, трактора тощо.

ЛОРД (англ. lord, від староангл. hlaford — охоронець, захисник хліба) — 1) За середньовіччя в Англії великий *феодал*. Пізніше спадковий *титул* представників англійського вищого дворянства. 2) Титул, пов'язаний з деякими високими *офіційними* посадами у Великій Британії.

ЛО́РІ (англ. lory, з малайського luri) — рід папуг родини лорієвих. Поширені на Новій Гвінеї, Молуккських та деяких інших островах. Л. добре наслідують звуки людської мови.

ЛОРНЕ́Т (франц. lorgnette, від lorgner — позирати нишком) — складані окуляри з ручкою.

ЛО́РО, ЛО́РО-КО́НТО (італ. loro conto, букв. — їхній рахунок) — *кореспондентський* рахунок, який *банк* відкриває для запису сум, виданих або отриманих за дорученням свого *клієнта*. Див. також *Ностро*.

ЛОТ[1] (гол. lood) — прилад для вимірювання глибини моря, ріки тощо.

ЛОТ[2] (нім. Lot) — неметрична одиниця *маси* (ваги) в Австралії (17,5 г), Данії (15,3 г), Росії (12,8 г), використовувалася до 1918 р., тобто до запровадження метричних мір.

ЛОТ[3] (франц. lot — жереб, виграш) — *партія* товару, що виставляється на *аукціон* або бере участь у якійсь *операції*, а також група однорідних предметів у розігруванні *лотерей, конкурсах* тощо.

ЛОТЕРЕ́Я (італ. lotteria, від lotto — частина, частка) — *форма* залучення коштів населення через продаж лотерейних квитків; частина виручених за них коштів розігрується у вигляді речових або грошових виграшів.

ЛОТО́ (франц. loto, від італ. lotto — частка) — 1) Настільна гра на картах з номерами, які закриваються фішками. 2) Масові ігри, картки для яких поширюються через спеціальну торговельну мережу.

ЛО́ТОС (грец. λωτός) — рід водяних багаторічних трав'янистих рослин родини лататтєвих. Мають великі красиві квітки. Л. горіхоносний культивують заради їстівних кореневищ і насіння.

ЛОУРЕ́НСІЙ — штучно одержаний *радіоактивний* хімічний *елемент, символ* Lr, ат. н. 103; належить до *актиноїдів*. Від прізвища американського фізика Е.-О. Лоуренса (1901—58).

ЛО́ЦІЯ (від гол. loodsen — вести корабель) — 1) Один з розділів науки про судноводіння, що детально вивчає *океани*, моря, річки відповідно до потреб судноплавства. 2) Докладний опис особливостей моря, берега, підходів до портів, напрямів й швидкості течій, характеристики *рельєфу* дна тощо.

ЛО́ЦМАН (гол. loodsman) — особа, добре знайома з умовами плавання в певному районі моря, річки, порту тощо. В обов'язки Л. входить проводження суден у межах цього району.

ЛОЯ́ЛЬНИЙ (від франц. loyal — вірний, чесний) — 1) Який тримається у межах законності, іноді тільки зовнішньо, формально. 2) Який доброзичливо-нейтрально ставиться до когось, чогось.

ЛУЇ, ЛУЇДО́Р (франц. louis d'or, букв. — золотий луї, від Louis — Людовик) — золота 20-франкова французька монета 17—18 ст.

ЛУКУ́ЛЛІВ б е н к е т — розкішний, коштовний обід. Від імені римського *магната* Лукулла (1 ст. до н. е.), що вславився марнотратством.

ЛУ́ПА (франц. loupe, букв. — наріст) — прилад (збиральна *лінза* або *система* лінз) для розглядання дрібних деталей.
ЛЬЄ (франц. lieue, від лат. leuga, leuva) — старовинна французька одиниця відстані (4,444 км, або 5,555 км), яка становить 1/25° або 1/20° дуги земного *меридіана*.
ЛЬЯ́НОС (ісп. llanos, букв. — рівнини) — *тип* тропічного лісостепу (*саван*) у межах Венесуели і Колумбії. Використовують як пасовиська.
ЛІ́ЕС (від лат. lues — зараза, хвороба) — те саме, що й *сифіліс*.
ЛЮК (гол. luik) — виріз, отвір у палубах корабля, у *автомобілі*, танку, підлозі сцени тощо, а також кришка, що прикриває цей отвір.
ЛЮКС [1] (від лат. lux — світло) — одиниця освітленості; позначається лк. 1 лк — освітленість, створювана світловим потоком в 1 *люмен*, рівномірно розподіленим на площині 1 м^2.
ЛЮКС [2] (франц. luxe — розкіш, від лат. luxus — пишність) — позначення розкішно обладнаних магазинів, номерів у готелях, купе в поїздах, кают на суднах, найвищого ґатунку товарів тощо.
ЛЮМБА́ГО (лат. lumbago, від lumbus — поперек) — сильний біль, що раптово виникає в попереку при захворюваннях м'язів і нервів.
ЛІ́ОМЕН (від лат. lumen — світло) — одиниця світлового потоку; позначається лм. 1 лм випромінюється в тілесному куті в 1 *стерадіан* точковим джерелом світла, сила світла якого становить 1 канделу.
ЛЮМІНЕСЦЕ́НЦІЯ (від лат. lumen — світло і ...escentia — *суфікс*, що означає слабку дію) — свічення речовин, не пов'язане з тепловими випромінюваннями (холодне свічення).
ЛЮМІНОФО́РИ (від лат. lumen — світло і ...*фор*) — речовини, здатні до *люмінесценції*.
ЛІ́ОМПЕН-ПРОЛЕТАРІА́Т (нім. Lumpenproletariat, від Lumpen — лахміття і *пролетаріат*) — декласовані верстви населення у суспільстві — жебраки, волоцюги, злодії тощо.
ЛЮНЕ́Т (франц. lunette, зменш. від lune — Місяць) — 1) Пристрій у металорізальних верстатах для додаткового підтримування при обробці довгих заготовок. 2) *архіт.* Отвір у стіні під розпалубкою склепіння. 3) *військ.* Відкрите укріплення на полі. 4) Зорова труба, *телескоп*.
ЛЮСТРА́ЦІЇ [1] (польс. lustracja — перевірка, від лат. lustrum — *фіскальний період*) — *періодичні* описи державного майна для обліку доходів.
ЛЮСТРА́ЦІЇ [2] (від лат. lustratio — очищення шляхом жертвоприношення) — релігійно-містичні обряди, які, за уявленням віруючих, охороняють від хвороб та інших бід.
ЛЮТЕРА́НСТВО — один з основних напрямів *протестантизму*, що виник у 16 ст. в Німеччині на основі вчення М. Лютера (звідси й назва). Головним у віровченні Л. є положення про виправдання вірою й про спасіння через особисту віру (без посередництва церкви).

ЛЮТЕ́ЦІЙ — хімічний *елемент, символ* Lu, ат. н. 71; блискучий *метал,* належить до *лантаноїдів.* Від латинської назви Парижа — Лютеція.
ЛЮ́ТНЯ (італ. liuto, від араб. аль'уд — дерево) — струнний щипковий музичний *інструмент.*
ЛЮЦЕ́РНА (нім. Luzerne, франц. luzerne) — рід трав'янистих рослин родини бобових. Поширені в Європі, Азії, Північній Америці. Цінна кормова культура.
ЛЮЦИФЕ́Р, ЛЮЦИ́ПЕР (лат. lucifer, букв. — носій світла, від lux — світло і fero — несу) — в християнській *міфології* — сатана, володар пекла й зла.
ЛЯКРО́С (франц. la crosse, букв. — ціпок, ключка) — національна канадська спортивна командна гра з м'ячем і ракеткою-ключкою.
ЛЯ́ПІС (від лат. lapis — камінь) — азотнокислотне срібло. Застосовують для виготовлення фотоматеріалів, дзеркал тощо; в *медицині* — протимікробний і припікальний засіб.
ЛЯ́ПІС-ЛАЗУ́Р (від лат. lapis — камінь і lazur — лазур) — те саме, що й *лазурит.*
ЛЯ́ПСУС (від лат. lapsus — падіння, помилка) — прикра помилка, недогляд в усній мові або на письмі через неуважність, поспішність або забутливість.

М

МА (сир.) — у *міфології* багатьох давніх народів Малої Азії богиня землі й родючості.
МАВЗОЛЕ́Й (грец. Μαυσώλειον) — *монументальна* поховальна споруда. Від назви гробниці карійського царя Мавсола в Галікарнасі (4 ст. до н. е., Мала Азія).
МАВР (грец. Μαῦρος) — 1) Застаріла назва представника корінного населення історичної області в Північній Африці — Мавританії. 2) Після завоювання Північної Африки арабами (8 ст.) і появи їх на Піренейському півострові назва всіх завойовників, що прийшли з Північної Африки.
МАВРИТА́НСЬКИЙ СТИЛЬ — архітектурний *стиль,* створений арабами й *маврами* в 7—15 ст. Характерні риси: підковоподібні арки, сталактитоподібні прикраси, строкате ліплення й різьблення. Від назви історичної області Північної Африки — Мавританія.
МАГ (грец. μάγος, з перс. магуш — чаклун) — 1) Жрець у Стародавньому Ірані і деяких сусідніх країнах. 2) Переносно — чаклун, віщун, чудовий.

МАГАРА́ДЖА (санскр. — великий володар) — *титул* князя високого *рангу* в Індії. Існував до *ліквідації* князівств (1956).
МАГІ́СТР (від лат. magister — начальник, вчитель) — 1) У Стародавньому Римі *титул* деяких службовців. 2) У Візантії високий придворний титул. 3) У Західній Європі голова середньовічного духовно-лицарського *ордену*. 4) У деяких країнах другий після *бакалавра* вчений ступінь. 5) У Західній Європі за середньовіччя викладач *гуманітарних* наук.
МАГІСТРА́НТ (лат. magistrandus, від magistro — навчаю) — особа, що склала екзамени на звання *магістра*, але не захистила магістерської *дисертації*.
МАГІСТРА́Т (лат. magistratus) — 1) У Стародавньому Римі державна посада, представник влади. 2) У Литві, Польщі й Україні 15—19 ст. *орган* міського управління, що здійснював адміністративно-судові *функції*. 4) Міське управління (*муніципалітет*). 5) У Великій Британії і Франції — суддя. 6) У США — сукупність усіх державних урядовців, у т. ч. судових.
МАГІСТРАТУ́РА (лат. magistratura) — 1) У Стародавньому Римі почесні державні посади і сукупність осіб, що їх посідали. 2) Загальна назва судових посад, відомств у деяких країнах. 3) Підготовка, яка підвищує *кваліфікацію* фахівця у вищих навчальних закладах, а також відділ, що забезпечує таку підготовку.
МА́ГІЯ (від грец. μαγεία — ворожба) — обряди, пов'язані з чаклунством, віщуванням, вірою в уміння людини викликати надприродні явища. З М. пов'язані найрізноманітніші забобони й повір'я, які є складовою частиною всіх релігійних вірувань.
МА́ГМА (від грец. μάγμα — густа мазь) — природна розплавлена *маса* переважно силікатного складу з домішкою летких речовин, що утворюється в надрах Землі. При охолодженні, як на глибині, так і після виливу через *вулкани* на земну поверхню, вона твердне, утворюючи магматичні породи.
МАГНА́Т (від лат. magnatus — багата, знатна людина) — 1) У ряді країн Західної Європи, зокрема в Польщі й Угорщині, за *феодалізму* великі землевласники, аристократична верхівка класу *феодалів*. 2) Переносно — глава *монополії* (напр. фінансовий м.).
МАГНЕ́ЗІЯ — *оксид магнію*; білий порошок. Застосовують у *медицині*, у виробництві вогнетривів, будівельних матеріалів. Від назви давньогрецького м. Магнесія.
МАГНЕТИ́ЗМ (від грец. Μαγνήτης — магнесійський) — 1) Сукупність властивостей і явищ (притягання, відштовхування тощо), яка виявляється у взаємодії між *електричними* струмами, між струмами і *магнітами*, мікрочастинками (*електронами, протонами, нейтронами*). 2) З е м н и й м. — *магнітне* поле Землі й навколоземного космічного простору. Інша назва — г е о м а г н е т и з м. 3) Переносно — притягальність, сила впливу якоїсь особи, *ідеї* тощо.

МАГНЕ́ТИКИ [від грец. μάγνης (μάγνητος) — *магніт*] — тіла, що намагнічуються в *магнітному* полі, тобто навколо них утворюється додаткове магнітне поле.
МАГНЕ́ТО [франц. magnéto, від грец. μάγνης (μάγνητος) — *магніт*] — магнітоелектричний *генератор* змінного струму для запалювання від іскри робочої суміші в двигунах внутрішнього згоряння.
МА́ГНІЙ (від грец. μάγνης — *магніт*) — хімічний *елемент*, *символ* Mg, ат. н. 12; легкий сріблясто-білий *метал*. Застосовують для виготовлення легких сплавів, одержання важковідновлюваних металів (*ванадію, титану, урану* тощо), для освітлювальних і запальних *ракет* тощо.
МАГНІ́Т [від грец. μάγνης (μάγνητος), μαγνῆτις (λίθος) — магнесійський (камінь)] — намагнічене тіло (здебільшого зі сталі або спеціального сплаву), що утворює *магнітне* поле.
МАГНІ́ТНИЙ — який стосується *магніту*, має властивості магніту, пов'язаний із земним *магнетизмом*; м - н а а н т е н а — приймальна *антена* у вигляді дротової котушки на стрижневому осерді, переважно з *фериту*; м - н а і н д у к ц і я — фізична величина, що характеризує діяння магнітного поля в речовині на *електричний* струм; м - н а а н о м а л і я — місцеві відхилення від правильного розподілу *елементів* земного магнетизму; м - н е п о л е — простір, у якому виявляється діяння магнітних сил.
МАГНІТО... [від грец. μάγνης (μάγνητος) — *магніт*] — у складних словах відповідає поняттю "магнітні явища", "магніт", напр.: *магнітосфера,* магнітотерапія.
МАГНІТО́ЛА [від *магніто(фон)* і *(радіо)ла*] — комбінована установка, в якій поєднуються радіоприймач і магнітофон.
МАГНІТОСФЕ́РА (від *магніто...* і *сфера*) — одна з *геосфер*, *магнітна* оболонка Землі чи якоїсь іншої *планети.*
МАГНІТОФО́Н (від *магніто...* і *...фон*) — радіотехнічний *апарат* для *магнітного* записування звуку (здебільшого на магнітну стрічку) та його відтворювання.
МАГНО́ЛІЯ — рід деревних і кущових рослин з великими запашними квітами. З квіток, листя та молодих гілок добувають *ефірну* олію. *Препарат*, виготовлений з листя, використовують у *медицині* для зниження кров'яного тиску. Від прізвища французького ботаніка Магноля (1638—1715).
МАГОМЕТА́НСТВО — те саме, що й *іслам.*
МАДА́М (франц. madame, букв. — моя пані) — *форма* звертання до одруженої жінки у Франції та деяких інших країнах; вживається здебільшого з прізвищем.
МАДЕМУАЗЕ́ЛЬ (франц. mademoiselle, букв. — моя дівчина) — *форма* звертання до дівчини у Франції та деяких інших країнах; уживається здебільшого з прізвищем.
МАДО́ННА (від італ. madonna — моя пані; Богородиця) — 1) У католицькій *релігії* назва Богородиці, а також її зображень в образо-

творчому мистецтві. 2) Старовинне звертання до заміжньої жінки в Італії. Див. також *Донна.*

МАДРИГА́Л (франц. madrigal, з італ. madrigale) — 1) Спочатку італійська пісня; пізніше — невеликий ліричний вірш з *компліментом* жінці. 2) Світський музично-поетичний жанр доби Відродження.

МАЕ́СТРО (італ. maestro, букв. — вчитель, майстер) — почесна назва видатних діячів у різних галузях мистецтва, шанобливе звертання до них.

МАЖО́Р (франц. majeur, від італ. maggiore — більший) — 1) Музичний лад, стійкі звуки якого (I, III, V) утворюють великий (*мажорний*) тризвук. 2) Переносно — бадьорий, радісний настрій. Протилежне — *мінор.*

МАЖОРДО́М (франц. majordome, від лат. major — старший і domus — дім) — старший лакей, дворецький.

МАЖОРИТА́РНИЙ (франц. majoritaire, від majorité — більшість) — який належить до більшості, заснований на більшості; м - н а в и б о р ч а с и с т е м а — *система* виборів до представницьких *органів*, за якою враховуються лише голоси, подані за кандидата (або за список кандидатів *партії*), що дістав більшість голосів по виборчому округу на відміну від *пропорційної* виборчої системи.

МАЖО́РНИЙ (франц. majeur, від італ. maggiore — більший, старший, вищий) — 1) *муз.* Який стосується *мажору.* 2) Переносно — бадьорий, радісний.

МАЗА́Р (араб.) — місце, яке *мусульмани* вшановують як святе; здебільшого гробниця або могила зі зведеною над нею спорудою.

МАЗДАЇЗМ, МАЗДЕЇЗМ — стародавня *релігія*, поширена в 1 тис. до н. е. в Мідії, Персії. За віровченням М., божественне начало (бог Мазда, або Ахурамазда, звідси й назва) веде боротьбу із злим началом (Аріман) за панування над світом й душами людей.

МАЗОХІ́ЗМ — 1) *Форма* статевого збочення, що виявляється в потребі відчувати біль, моральне приниження переважно з боку особи протилежної статі. За ім'ям австрійського письменника Захер-Мазоха (1836—95), що описав це явище в своїх романах. 2) Отримання задоволення від власних страждань.

МАЗУ́РКА (польс. mazurek — мазовецький танок) — 1) Польський народний танець. 2) Музичний твір у *ритмі* й характері цього танцю.

МАЇ́С (ісп. maiz) — кукурудза.

МА́ЙНА (від італ. maina — забирай, опускай) — команда при будівельних, такелажних (див. *Такелаж*) та інших роботах, що означає "опускай вниз". Протилежне — *віра.*

МАЙО́ЛІКА (італ. maiolica) — вироби *декоративно*-ужиткового мистецтва з кольорової випаленої глини, вкриті поливою. Від назви о. Майорка в Середземному морі.

МАЙОНЕ́З (франц. mayonnaise) — соус з яєчних жовтків, олії, оцту, солі й прянощів.

МАЙОРА́Н (італ. maiorana, від лат. amaracus) — багаторічна трав'яниста або напівкущова рослина губоцвітих. Дико росте в Північній Африці та Південній Азії. Культивують як ефіроолійну й пряну рослину. Застосовують у народній *медицині, кулінарії, парфумерії.*

МАЙОРА́Т (лат. majoratus, від major — старший) — 1) У феодальному і буржуазному праві порядок спадкування нерухомого майна (найчастіше землі), за яким воно передається старшому в роді, сім'ї. 2) Майно, що передається на основі майорату. Див. також *Мінорат.*

МАЙОРИЗУВА́ТИ (нім. majorisieren, від лат. major — більший) — використати більшість голосів для відхилення пропозицій меншості (напр., у *парламенті*).

МА́ЙЯ [1] (санскр.) — 1) В індійській *міфології* богиня обману. 2) У ведичній *релігії* Стародавньої Індії — магічна, божественна сила, надчуттєва здатність творити чудеса. 3) У *філософії брахманізму* — обманна видимість чуттєвої різноманітності *фізичних* речей, *ілюзія реального* світу, що нібито враховує справжню духовну сутність буття. 4) У *буддизмі* — ім'я матері Будди.

МА́ЙЯ [2] (лат. Маја, з грец. Μαῖα) — 1) У давньогрецькій і давньоримській *міфології* старша з *Плеяд.* 2) Назва одного з *астероїдів*, одна з шести яскравих зірок зоряного скупчення Плеяди.

МАКА́К (мовою банту макаокоо — мавпа) — рід вузьконосих мавп родини мартишкових. Поширені в Південно-Східній Азії, Африці та на півдні Європи (скеля Гібралтар).

МАКАРОНІ́ЗМ (від італ. maccheroni — макарони) — 1) Запозичені із збереженням граматичних *форм* іноземні слова. 2) Слово (або вислів) з іноземної мови, включене у текст з неминучим спотворенням звукової форми, що надає йому гротескного (див. *Гротеск*) характеру.

МАКІ (франц. maquis) — французькі *партизани*, які боролися в 1940—44 рр. проти німецько-фашистських окупантів. Від назви заростей вічнозеленого чагарнику (маквісу), в якому партизани переховувалися.

МАКІАВЕЛЛІ́ЗМ — 1) *Політика*, яка здійснюється підступними *методами*, не гребує нічим заради досягнення мети. Від імені політичного діяча Флорентійської *республіки* Н. Макіавеллі (1469—1527). 2) Переносно — підступність.

МАКІНТО́Ш (англ. mackintosh) — плащ з непромокальної прогумованої тканини. Від прізвища винахідника прогумованої тканини шотландського хіміка Ч. Макінтоша (1766—1843).

МАКІЯ́Ж (від франц. maquillage, від maquiller — рум'янити, підфарбовувати) — 1) Накладання гриму, підмальовування обличчя різноманітними косметичними засобами (тональними кремами, рум'янами, помадою тощо). 2) Накладений на обличчя косметичний грим. 3) Косметичні засоби для обличчя.

МА́КЛЕР (нім. Makler, з гол. makelaar) — професіональний посередник при укладанні торговельних і *біржових* угод. Див. також *Брокер.*

МАКРАМЕ́ (від франц. macramé — нашивка з плетеного шнура) — 1) Вид рукоділля, виготовлення *декоративних* виробів з шнурів, плетених особливим способом. 2) Виріб, виготовлений таким способом.

МАКРЕ́ЛЬ (гол. makrell) — те саме, що й *скумбрія.*

МАКРО... (від грец. μακρός — великий, довгий) — у складних словах відповідає поняттям "великий", "довгий", напр.: *макроекономіка, макросистема.*

МАКРОЕКОНО́МІКА (від *макро...* і *економіка*) — галузь економічної науки, що вивчає *статистичні аспекти* економіки (сукупне споживання, сукупну зайнятість тощо) в цілому.

МАКРОКЛІ́МАТ (від *макро...* і клімат) — клімат великого географічного *регіону*, зони, області або навіть усієї Землі, в його основних рисах.

МАКРОСЕРЕДО́ВИЩЕ (від *макро...* і середовище) — у *економіці* зовнішнє середовище *маркетингу*; сукупність всіх зовнішніх *факторів*, які можуть вплинути на збут *продукції*: демографічних, економічних, природних, науково-технічних, політичних, культурних тощо.

МАКРОСИСТЕ́МА (від *макро...* і *система*) — *фізична* система, що складається з макротіл, доступних для сприймання *органами* чуттів, на відміну від *мікросистем*, що складаються з мікрочастинок, якими є *атом, молекула*, недоступні для сприймання органами чуттів.

МАКРОСТРУКТУ́РА (від *макро...* і *структура*) — будова твердих тіл, зокрема *металу*, яку можна бачити неозброєним оком або при невеликому збільшенні за допомогою *лупи.* Див. також *Мікроструктура.*

МАКРОФА́УНА (від *макро...* і *фауна*) — рештки викопних тваринних *організмів*, які можна розглянути неозброєним оком.

МАКРОФЛО́РА (від *макро...* і *флора*) — рештки викопних рослинних *організмів*, які можна розглянути неозброєним оком.

МАКРОЦЕФА́ЛІЯ, МАКРОКЕФА́ЛІЯ (від *макро...* і *...цефалія*) — великоголовість, аномально великі розміри голови при *нормальних* розмірах інших частин тіла. У людини супроводиться недостатнім розумовим розвитком. Інші назви — *мегацефалія, мегакефалія.* Протилежне — *мікроцефалія.*

МА́КСВЕЛ — застаріла назва одиниці *магнітного* потоку; позначається Мкс. 1 М. дорівнює $1 \cdot 10^{-8}$ *вебера* за Міжнародною *системою* одиниць (SI). Від прізвища англійського фізика Д.-К. Максвелла (1831—79).

МА́КСИМА [від лат. maxima (sententia) — основне правило, *принцип*] — *формула*, що виражає якусь моральну вимогу, *логічний* чи етичний принцип.

МАКСИМАЛІ́ЗМ (від лат. maximalis — найбільший) — впадання в крайнощі, надмірні вимоги, *претензії*.
МАКСИМА́ЛЬНИЙ (лат. maximalis) — найбільший, граничний.
МА́КСИМУМ (лат. maximum — найбільше) — 1) Найбільша кількість, найвищий ступінь. Протилежне — *мінімум*. 2) *матем.* Найбільше значення *функції* порівняно з її значеннями у всіх достатньо близьких точках. 3) М. б а р о м е т р и ч н и й — область високого атмосферного тиску.
МА́КСІ (англ. maxi) — довгий, який закриває ноги майже повністю (про одяг). Протилежне — *міні*. Див. також *Міді*.
МАКУЛАТУ́РА (від лат. macula — пляма) — 1) Папір, обрізки, старі газети, картон тощо, які використовують для технічних потреб або для переробки на паперових фабриках. 2) Переносно в розмовній мові — бездарно написаний літературний твір.
МАЛАХІ́Т (від грец. μαλάχη — мальва) — *мінерал* класу *карбонатів*, зеленого кольору зі скляним блиском. Використовують для виготовлення художньо-*декоративних* виробів, а також як мідну руду.
МА́ЛЬВА (лат. malva) — рід трав'янистих рослин з великими яскравими квітами. Поширені в Європі, Азії, Північній Африці. Деякі види — лікарські рослини. М. м у с к у с н а — *декоративна*; м. м о г и л і в с ь к а — кормова рослина.
МАЛЬПО́СТ (франц. malle-poste, від malle — поштова карета і post — пошта) — 1) Поштова карета для перевезення пасажирів і пошти в 15—18 ст. 2) Дитяча коляска для прогулянок сидячи.
МАЛЬТІ́ЙСЬКИЙ О́РДЕН — духовно-лицарський *орден*, що в 1530 р. розташувався на о. Мальта (звідси й назва).
МАЛЬТО́ЗА (англ. maltose, від malt — солод) — вуглевод групи *дисахаридів*, твердий кристалічний *продукт* без кольору, що міститься у насінні, пилку й *нектарі* багатьох рослин, а також у травному *тракті* людини й тварин. Застосовують у кондитерській промисловості та в *мікробіології*.
МАМАЛІОЛО́ГІЯ, МАМАЛО́ГІЯ (від лат. mammalia — ссавці, з mamma — груди і *...логія*) — розділ *зоології*, що вивчає ссавців. Інша назва — т е р і о л о г і я.
МАМЕЛЮ́КИ, МАМЛЮ́КИ (араб. — білі раби, невільники) — воїни-раби тюркського й кавказького походження в Єгипті, з яких складалася *гвардія* єгипетських *султанів*.
МАМОГРА́ФІЯ (від лат. mamma — груди і *...графія*) — діагностичний *метод* рентгенографічного дослідження жіночих молочних залоз.
МАМО́НА (грец. μαμωνάς — багатство, з сир.) — 1) У давніх сирійців і халдеїв бог наживи і багатства. 2) У християнській *релігії* назва *ідола*, що уособлював користолюбство, прагнення до наживи, ненажерливість. 3) Переносно — п о к л о н і н н я М а м о н і — жадоба до наживи, зажерливість.

...МАН (від грец. μανία — безумство, захоплення) — у складних словах відповідає поняттю "пристрасний любитель", напр.: балетоман, *меломан*.

МАНГА́Л (від тюрк. — жаровня) — довга вузька глибока жаровня на ніжках, переважно для приготування *шашлику*.

МАНГА́Н (від нім. Manganerz) — хімічний *елемент*, *символ* Mn, ат. н. 25; сріблясто-білий крихкий *метал*. Застосовують головним чином у металургії, є також складовою частиною мікродобрив. Інша назва — *марганець*.

МА́НГО (тамільське) — рід тропічних деревних рослин родини анакардієвих. Плоди їстівні. Культивують як плодове дерево.

МАНГУ́СТА (франц. mangouste, з інд. мангус) — рід хижих ссавців родини віверових. Деякі види приручають (у Північній Африці й Передній Азії) і тримають у житлах, щоб знищувати щурів і змій. Інша назва — і х н е в м о н.

МАНДАРИ́Н [1] (франц. mandarine, від ісп. naranja mandarina, букв. — апельсин для *мандарина*[2]) — рід вічнозелених цитрусових рослин родини рутових. Плоди їстівні, з шкірки добувають *ефірну* олію.

МАНДАРИ́Н [2] (португ. mandarim, від перс. мантрін — радник) — європейська назва державних урядовців у феодальному Китаї.

МАНДОЛІ́НА (італ. mandolina, зменш. від mandola — *цитра*) — музичний щипковий *інструмент* з овальним корпусом типу лютневих.

МАНДРАГО́РА (грец. μανδραγόρας) — рід рослин родини пасльонових. Багаторічні трави, поширені в Середземномор'ї, Центральній і Середній Азії.

МАНЕ́ВР (франц. manœuvre, букв. — робота рук) — 1) Переміщення військ (*флоту*) в бойових умовах для виконання *оперативних* і *тактичних* завдань. 2) Переносно — спритна дія, виверт.

МАНЕ́ВРИ (від *маневр*) — 1) Навчання значної *маси* військ (*флоту*) на місцевості. 2) Пересування рухомого складу залізниць для формування поїздів.

МАНЕ́Ж (франц. manége) — 1) Майданчик або приміщення для тренувань з верхової їзди, виїздки коней і змагань; у ветеринарних *пунктах* — для огляду коней. 2) У *цирку* — місце вистави. 3) Приміщення, обладнане для занять *гімнастикою*, *атлетикою*, спортивними іграми. 4) Невеликий огороджений майданчик у кімнаті для дітей, які починають ходити.

МАНЕКЕ́Н (франц. mannequin, від гол. manneken — людина) — 1) Макет *фігури* людини для примірювання одягу та його показу в магазинах, *ательє*. 2) Переносно — малорухлива, пасивна, безвольна людина.

МАНІАКА́ЛЬНИЙ — пов'язаний з *манією*; для якого характерні нав'язливі думки.

МАНІКЮ́Р (франц. manicure, від лат. manus — рука і curare — турбуватися) — 1) Спеціальний догляд за пальцями на руках (чищення,

полірування, іноді лакування нігтів). Див. також *Педикюр*. 2) Лак на нігтях рук.

МАНІПУЛЯ́ТОР (франц. manipulateur) — 1) Машина чи пристрій для виконання допоміжних *операцій*, пов'язаних зі зміною положення чи переміщення заготовки, виробу, деталі. 2) *Механізм*, що під керуванням *оператора* (3) чи *електронної* машини виконує *маніпуляції*, еквівалентні діям руки людини (напр., у недоступних або небезпечних для людини зонах). 3) Особа, що виконує маніпуляції. 4) Фокусник-*жонглер*. 5) Переносно — шахрай.

МАНІПУЛЯ́ЦІЯ (франц. manipulation) — 1) Рухи руки чи обох рук для виконання певного завдання (напр., у роботі телеграфним ключем). 2) Будь-яка складна дія. 3) Переносно — шахрайська витівка.

МАНІФЕ́СТ (від лат. manifestus — явний, очевидний) — 1) Письмове звернення верховної влади до населення у зв'язку із значними політичними подіями; іноді М. містить законодавчі *норми* або сповіщає про прийняття важливих законів. 2) Урочисте звернення, *декларація* політичних *партій*, громадських організацій тощо з викладом своїх політичних поглядів, *програми*. 3) *Документ*, який подається до митниці з переліком вантажу, що його перевозять на суднах.

МАНІФЕСТА́ЦІЯ (лат. manifestatio — вияв, виявлення, від manifesto — виявляю) — масовий вуличний хід для виразу *солідарності*, підтримки або *протесту*. Див. також *Демонстрація*.

МА́НІЯ (від грец. μανία — безумство, захоплення) — 1) Психічний розлад, при якому у хворого виникають нав'язливі *ідеї*. Спостерігається при різних психічних захворюваннях (маніакально-депресивному *психозі*, *шизофренії*). 2) Переносно — нав'язлива думка, потяг до чогось.

...МАНІЯ (від грец. μανία — безумство, захоплення) — у складних словах означає надмірний потяг до чогось, напр.: *клептоманія, наркоманія*.

МАНІЯ́К (франц. maniaque, з лат. maniacus, від грец. μανία — безумство, захоплення) — психічно хвора людина з нав'язливими *ідеями*, охоплена якоюсь *манією*.

МА́НКО (італ. manco, букв. — менше) — недовага товару, недостача в касових сумах.

МА́ННА (грец. μάννα, з давньоєвр. ман) — 1) Густий сік, що витікає при пошкодженні кори ясеня манного та деяких інших рослин. 2) Деякі їстівні лишайники степів і напівпустель, що мають вигляд грудочок.

МАНО́МЕТР (від грец. μανός — нещільний, рідкий і *...метр*) — прилад для вимірювання тиску рідини і газу.

МАНСА́РДА — житлове приміщення, розташоване на горищі під схилами даху. За ім'ям французького архітектора Ф. Мансара (1598—1666).

МАНТИ́ЛЬЯ (ісп. mantilla, від лат. mantellum — покривало, плащ) — 1) В Іспанії мереживна біла або чорна жіноча накидка, що прикри-

ває голову й верхню частину тулуба. 2) Коротка жіноча накидка без рукавів, поширена в 19 ст.

МАНТИ́СА (лат. mantissa — додаток) — дробова частина десяткового *логарифма*.

МА́НТІЯ (від грец. μάντιον — покривало) — 1) Широкий довгий одяг у *формі* плаща. 2) Складка шкіри деяких безхребетних тварин (*молюсків*, раків), що вкриває все тіло. 3) М. З е м л і — одна з внутрішніх оболочок (*геосфер*) земної кулі, лежить між земною корою й ядром.

МАНТО́ (франц. manteu) — широке жіноче пальто, звичайно хутряне.

МА́НТРА (санскр. — вірш, заклинання, чари) — магічна *формула* викликання і закликання богів у давньоіндійській *традиції* (також в *індуїзмі* та *буддизмі*).

МАНУА́ЛЬНИЙ (від лат. manualis — ручний) — який виконується за допомогою рук; м - н а т е р а п і я — лікування шляхом впливу на больові точки і ділянки тіла рухами рук.

МАНУСКРИ́ПТ (лат. manuscriptum, від manus — рука і scribo — пишу) — 1) Давні й середньовічні рукописи на *папірусі*, *пергаменті*, пізніше — папері. 2) Рукописний твір на відміну від друкованого.

МАНУФАКТУ́РА (лат. manufactura, від manus — рука і factura — обробіток, виготовлення) — 1) *Форма* промислового виробництва, що історично передувала великій машинній промисловості. Характеризується ремісничою *технікою* та поділом праці між найманими робітниками. 2) Фабрика, переважно текстильна. 3) Застаріла назва тканин, *продукції* текстильної промисловості.

МАОЇ́ЗМ — 1) *Система* поглядів і *політика* китайського керівництва часів правління Мао Цзедуна (звідси й назва). 2) Течія в європейському лівосоціалістичному русі, що характеризується крайнім *радикалізмом*.

МА́ПА [від лат. mappa (mundi) — карта (світу)] — географічна карта.

МАРА́ЗМ (від грец. μαρασμός — виснаження) — 1) Ослаблення *функцій організму* людини, що зумовлюється атрофічними змінами (див. *Атрофія*) кори головного мозку; спостерігається при старечій недоумкуватості та деяких інших захворюваннях мозку. 2) Переносно — безсилля, неспроможність плідно діяти.

МАРА́КАС (ісп. maracas, множ. від maraca) — південноамериканський ударний *інструмент*, рід брязкалець; широко використовується у *джазі*.

МАРАФО́Н (від *марафонський* біг) — 1) Спортивне змагання на довгих *дистанціях*. 2) Довгострокове багатоступеневе змагання з чогось, напр. шаховий м. 3) Велике естрадне видовище, що виявляє найпопулярніших виконавців; безперервна багатогодинна радіо- або телепрограма, організована з доброчинною метою. 4) Переносно — про тривалий *процес*, напр. виборчий м.

МАРАФО́НСЬКИЙ б і г — змагання з бігу на *дистанцію* 42 км 196 м. Назва пов'язана з історією про грецького воїна, який у 490 р. до н. е. без відпочинку пробіг таку відстань від місця битви під Марафоном до Афін із звісткою про перемогу греків над персами і впав мертвим.

МА́РГАНЕЦЬ див. *Манган.*

МАРГІНА́Л (від нім. Marginal, з лат. margo — край, межа) — у *соціології* особа, яка знаходиться поза своєю *соціальною* групою.

МАРГІНА́ЛІЇ [від лат. margo (marginis) — край, межа] — 1) Примітки на полях книги чи рукопису. 2) У *поліграфії* — заголовки, котрі розміщують на полях книги, журналу тощо.

МА́РГО (від лат. margo — край, межа) — поле на комерційних листах чи інших ділових *документах*, залишене для поміток.

МАРЕ́НГО — 1) Тканина чорного кольору із сірим відблиском. Від назви села Маренго в Італії, де її вперше виготовлено. 2) Чорний з сірим відблиском колір.

МА́РЖА (від франц. marge — край, межа) — 1) Різниця між *біржовою* ціною товару і найбільшим розміром можливої позички під цей товар. 2) Різниця між ціною, визначеною в *біржовому бюлетені*, та ціною покупця.

МАРИ́НА (італ. marina, від лат. marinus — морський) — твір пейзажного живопису із зображенням морського краєвиду.

МАРИНІ́ЗМ (від лат. marinus — морський) — прагнення до панування на морі, що здійснюється державою шляхом збільшення морських озброєнь, створення військово-морських *баз*. Один з проявів *мілітаризму*.

МАРИНІ́СТ (італ. marinista, від mare — море) — художник, для творчості якого характерне зображення морських краєвидів.

МАРИХУА́НА (ісп. marihuana, з індіан. мов) — сильнодіючий *наркотик*, який добувають з індійських конопель.

МАРІОНЕ́ТКА (від франц. marionnette, спочатку — назва невеликих *фігур* євангельської Діви Марії в середньовічній ляльковій виставі) — 1) У ляльковому театрі лялька, яку приводить у рух за допомогою ниток, шнурів актор-ляльковод, схований від глядача. Інша назва — ф а н т о ш і. 2) Переносно — людина, держава, уряд, що є слухняним знаряддям у чужих руках.

МА́РКА [1] (нім. Marke) — 1) Поштовий або гербовий знак різної вартості, свідчення сплати державного збору. 2) Фабричне клеймо, знак *фірми*. 3) Сорт, якість.

МА́РКА [2] (нім. Mark) — 1) За середньовіччя в Західній Європі сільська община. 2) У Франкській державі у 8—9 ст. і в середні віки в Німеччині прикордонний укріплений адміністративний округ на чолі з *маркграфом*.

МА́РКА [3] (нім. Mark, фін. markka) — 1) Грошова одиниця Німеччини, Фінляндії. 2) Міра ваги у західноєвропейських державах у 9—19 ст.

МАРКГРА́Ф (нім. Markgraft) — 1) У середньовічній Німеччині правитель прикордонної області — *марки* [2] (2), пізніше — *титул* деяких князів у Франції, Італії, Німеччині, Іспанії.
МА́РКЕР (англ. marker, від mark — відзначати, позначати) — письмове приладдя з товстим стрижнем, просякнутим спеціальною фарбою, за допомогою якого виділяють у *тексті* потрібні місця, малюють плакати тощо.
МАРКЕ́Р (франц. marqueur, від marquer — робити позначку, мітку) — 1) Сільськогосподарське знаряддя, пристрій до посівного *агрегату*. 2) Особа, яка обслуговує *більярд*, веде рахунок гри.
МА́РКЕТИНГ (англ. marketing — торгівля, продаж) — 1) Організація збуту товарів на ринку. 2) Діяльність, спрямована на вивчення попиту на товари.
МАРКЕТРІ́ (франц. marqueterie) — *інкрустація* на дереві з невеликих шматочків *металу*, дерева та інших матеріалів.
МАРКІ́З (франц. marquis) — спадковий дворянський *титул* у деяких країнах Західної Європи.
МА́РКО (італ. marco) — визначення вартості монети за її вагою, а не за *номіналом*.
МАРКСИ́ЗМ — економічне та суспільно-політичне вчення про матеріальні основи, суспільні сили і *форми* переходу людства від *капіталізму* до *комунізму* (див. *Комунізм*), основи якого заклали К. Маркс і Ф. Енгельс у 40-х роках 19 ст.
МАРКШЕ́ЙДЕР (нім. Markscheider) — гірничий інженер або технік, фахівець з *маркшейдерії*.
МАРКШЕЙДЕРІ́Я (нім. Markscheiderei, від Mark — межа і scheiden — розділяти) — галузь гірничої справи, що стосується просторово-геометричних вимірювань (маркшейдерських зйомок) у надрах Землі і на відповідних ділянках її поверхні з наступним зображенням *контурів* корисних копалин, гірничих виробок на планах, картах і розрізах.
МАРОДЕ́Р (франц. maraudeur, від maraude — грабіж) — грабіжник, який краде на полі бою речі вбитих і поранених, грабує населення в районі бойових дій, а також стихійних лих.
МАРС [1] (лат. Mars) — 1) У давньоримській *міфології* бог війни. 2) Четверта за віддаленням від Сонця *планета* Сонячної *системи*.
МАРС [2] (гол. mars) — майданчик на верхівці щогли. Служить для спостережень, кріплення *блоків*[1] вантажних стріл тощо.
МАРСЕ́ЛЬ (гол. marzeil) — вітрило у *формі трапеції* на суднах з прямим оснащенням.
МАРТЕ́Н — полуменева піч, де чавун і сталевий брухт переплавляють на сталь. Від прізвища французького металурга П. Мартена (1824—1915).
МАРТЕ́НІВСЬКИЙ ПРОЦЕ́С — вироблення литої сталі в *мартені* видаленням (випалюванням) із чавуну і сталевого брухту вуглецю та інших домішок, що окислюються легше, ніж залізо.

МАРТЕНСИ́Т — структурна складова (з голчастою будовою) деяких загартованих *металів* і сплавів. Від прізвища німецького металознавця А. Мартенса (1850—1914).

МАРТИРОЛО́Г [від грец. μάρτυς (μαρτυρος) — мученик і *...лог*] — 1) Збірник церковних оповідань про християнських святих і мучеників за віру. 2) Переносно — перелік осіб, що зазнали гонінь, утисків, а також перелік покійників.

МАРШ (франц. marche, букв. — ходіння) — 1) Ритмічний, розмірений рух. 2) Пересування війська походом з одного *пункту* до іншого. 3) *муз.* Твір з енергійним чітким *ритмом*, розміреним *темпом*, найчастіше войовничо-героїчного або урочистого характеру. 4) Сходи між двома сходовими майданчиками.

МАР'Я́Ж (франц. mariage, букв. — одруження) — 1) *заст.* Весілля, шлюб. 2) У картярських іграх король з дамою однієї масті на руках у одного гравця. 3) Стикування ступенів і основних вузлів *ракети*.

МА́СА (лат. massa — шматок, брила, від грец. μάζα — тісто) — 1) Міра *матерії*; міра *інерції* тіл та їхньої гравітаційної взаємодії. 2) Кількість речовини даного тіла. 3) Тістоподібна безформна речовина. 4) Рідка або напіврідка суміш (м. рідкого скла, м. розплавленого чавуну, паперова м.). 5) Безліч, велика кількість чого-, кого-небудь. 6) Широкі кола населення.

МАСА́Ж (франц. massage, від masser — розтирати) — *механічний* вплив (руками, різними знаряддями) на поверхню тіла людини. Застосовують з лікувальною, профілактичною, гігієнічною та спортивно-тренувальною метою.

МАСКАРА́Д (франц. mascarade, з італ. mascherata) — 1) Костюмований бал з масками. 2) Переносно — удаваність, облудність.

МАСКУЛІНІЗА́ЦІЯ (від лат. masculinus — чоловічий) — розвиток в особи жіночої статі чоловічих статевих ознак. Див. також *Інтерсексуальність*.

МАС-МЕ́ДІА (англ. mass media) — засоби масової *інформації* (телебачення, *радіо*, газети, журнали тощо), за допомогою яких інформація доводиться до широкої *аудиторії*.

МАСО́НИ (франц. maçon, букв. — каменяр) — 1) Прихильники масонства. Інша назва — *франк-масони*. 2) Переносно — вільнодумці.

МАСО́НСТВО (від *масони*) — релігійно-етичний рух, що виник в країнах Європи у 18 ст. У М. проповідь морального вдосконалення поєднується зі спеціальною обрядовістю. Організаційну *форму* запозичило в середньовічних каменярів.

МАСТИ́Т (від грец. μαστός — груди) — гостре запалення молочної залози. Виникає переважно після пологів, у *період* годування дитини груддю, під час вагітності. Інша назва — г р у д н и ц я.

МАСТИ́Ф (англ. mastiff) — старовинна англійська порода сторожових собак, схожих на *дога*, а також собака цієї породи.

МАСТИХІ́Н (від грец. μαστίχη — смола) — *інструмент*, що його застосовують у живопису для розтирання й накладання на полотно фарб та чищення *палітри*.

МАСТОДО́НТИ (від грец. μαστός — сосок і *...одонт*) — 1) Підряд викопних ссавців ряду хоботних. Гребенезубих М. вважають предками слонів. 2) Переносно — про видатну особу із застарілими поглядами, звичками, відому людину минулого.

МАСШТА́Б (нім. Maβstab, від Maβ — міра, розмір і Stab — палиця) — 1) Відношення довжини ліній на кресленні, плані або карті до довжини відповідних ліній у *натурі* (ч и с л о в и й м.); відрізок, поділений на рівні частини, на якому біля кожної поділки стоїть число, що показує довжину відповідного відрізка в натурі (л і н і й н и й м.). Інша назва — м і р и л о. 2) Переносно — відносна величина чого-небудь, розмах, значення.

МАТ [1] (перс., букв. — помер) — завершальне положення в шаховій *партії* (4), при якому король, що перебуває під ударом *фігури* (5) противника, не може захиститися.

МАТ [2] (гол., англ. mat, від лат. matta — циновка, рогожа) — 1) Плетена підстилка з околоту, соломи, очерету, пальмового листя тощо. 2) М'яка підстилка, що використовується для пом'якшення удару при гімнастичних вправах, стрибках тощо.

МАТАДО́Р (ісп. matador, від matar — вбивати) — учасник *кориди*, який має завдати бику смертельного удару. Інші назви — *тореадор, еспада*.

МАТЕМА́ТИКА (грец. μαθηματική, від μάθημα — знання, наука) — наука про кількісні співвідношення і просторові *форми* дійсного світу.

МАТЕМАТИ́ЧНИЙ (грец. μαθηματικός) — який стосується *математики*; м - н а л і н г в і с т и к а — наука, що застосовує для дослідження природних мов *методи* сучасної математики.

МАТЕРІАЛІ́ЗМ (франц. matérialisme, від лат. materialis — речовинний) — визначальний напрям у *філософії*, який виходить з того, що світ існує сам по собі, ніким не створений і не знищуваний, закономірно змінюється, розвивається в силу своїх власних причин, що *матерія*, буття є первинним, а свідомість, мислення — вторинним, похідним, що світ і його закономірності пізнаванні. М. протилежний *ідеалізмові*.

МАТЕРІА́ЛЬНИЙ (лат. materialis) — 1) Який є *матерією*; речовинний. 2) Майновий, грошовий, який належить до засобів існування. 3) Який стосується матеріалів.

МАТЕ́РІЯ (лат. materia — речовина) — 1) *Об'єктивна* реальність, що існує незалежно від свідомості. 2) Речовина, з якої складаються *фізичні* тіла. 3) Тканина. 4) Переносно — предмет бесіди, міркувань (напр., говорити про високі матерії).

МАТРИ́КУЛ (від лат. matricula — список) — 1) *Офіційний* список певних осіб (напр. м. студентів *університету*). 2) У католицькій цер-

кві список осіб церковної парафії або доходів її та записи *актів* громадянського стану. 3) Залікова книжка студента.

МАТРИМОНІА́ЛЬНИЙ (лат. matrimonialis, від matrimonium — шлюб) — пов'язаний зі шлюбом; шлюбний.

МА́ТРИЦЯ (нім. Matrize, від лат. matrix — матка) — 1) Робоча частина *штампа* для обробки *металу* тиском, що має заглиблення (або отвір), яке відповідає за *формою* або *контуром* виготовлюваному виробові. 2) Заглиблена форма для відливання літер, виготовлення набору в набірних машинах, одержання *стереотипів* (1). 3) Сукупність чисел, розміщених у прямокутній таблиці.

МАТРІАРХА́Т [від лат. mater (matrix) — мати і грец. ἀρχή — влада] — *період* у розвитку первіснообщинного ладу (від *палеоліту* до розвинутого *неоліту*), який характеризується наявністю материнського роду і провідним становищем жінки у суспільстві. Див. також *Патріархат.*

МАТРО́НА (лат. matrona, від mater — мати) — у Стародавньому Римі заміжня жінка. У широкому розумінні — шановна жінка, мати сімейства.

МАТЧ (англ. match) — змагання з ігрових видів спорту між командами або окремими спортсменами.

МА́УЗЕР — назва *системи* ручної зброї, розробленої 1896 р. Від прізвища німецьких інженерів-винахідників і підприємців братів Маузер.

МА́ФІЯ (італ. maffia) — 1) Злочинна організація, що виникла наприкінці 18 ст. на о. Сицилія (Італія) і поширила *сферу* своєї діяльності в США та інші країни. Для М. характерні жорстокість і безумовне виконання наказів її керівника — хрещеного батька. 2) Переносно — організована група людей, яка діє у власних інтересах таємно і не зважаючи на закон (напр. торговельна м.).

МАФУСАЇЛІВ в і к — тривале життя, довголіття. Від імені *патріарха* Мафусаїла, який, за біблейськими переказами, прожив 969 років.

МАХА́ТМА (санскр. — велика душа) — в індійській *міфології* і *теософії* світовий дух, "божество-надлюдина".

МАЦА́ (ідиш) — прісний пасхальний хліб віруючих євреїв, виготовлений з пшеничного борошна у вигляді дуже тонких коржів.

МАЦО́НІ (тюрк. мацун) — кисле молоко.

МАЧЕ́ТЕ (ісп. machete) — великий ніж, яким зрубують цукрову тростину, розчищують лісові хащі.

МЕА́НДР — 1) Вигин річища, що утворюється в результаті *циркуляції* води в річковому потоці; характерний для рівнинних річок. 2) *Тип* геометричного *орнаменту* у вигляді ламаної безперервної лінії із завитками. Від давньої назви надзвичайно звивистої річки Меандр у Малій Азії.

МЕГА..., МЕГАЛО... [від грец. μέγας (μεγάλος) — величезний] — у складних словах відповідає поняттям "мільйон", "великий", "велетенський", напр.: мегават, мегагерц, мегалозавр.

МЕГАЛІ́ТИ (від *мега...* і *...літ*) — давні споруди з одного або багатьох *блоків* неотесаного чи грубо оббитого каменю. Їх відносять до середини 3 тис. до н. е. і пов'язують із поховальним *культом*.
МЕГАЛОМА́НІЯ (від *мегало...* і *манія*) — манія величності, один з видів манії; спостерігається при маніакально-депресивному *психозі*.
МЕГАЛОПО́ЛІС (від *мегало...* і грец. πόλις — місто) — група *агломерацій* населених *пунктів*. Походить від назви м. Мегалополя у Стародавній Греції, яке утворилося внаслідок злиття 35 поселень. Інша назва — м е г а п о л і с.
МЕГАЛОЦЕФА́ЛІЯ, МЕГАЛОКЕФА́ЛІЯ (від *мегало...* і *...цефалія*) — те саме, що й *макроцефалія*.
МЕГАТО́ННА (від *мега...* і *тонна*) — умовна одиниця потужності ядерного заряду, яка відповідає потужності вибуху 1 млн тонн *тринітротолуолу*.
МЕГАФО́Н (від *мега...* і *...фон*) — пристрій для підсилення звуку голосу у вигляді рупора.
МЕГЕ́РА (грец. Μέγαιρα) — 1) У давньогрецькій *міфології* одна з богинь помсти, відплати. 2) Переносно — люта, сварлива жінка.
МЕДАЛЬЙО́Н (франц. médaillon, з італ. medaglione, букв. — велика медаль) — 1) Ювелірна прикраса у вигляді невеликого плескатого овального або круглого футляра, в якому вміщують портрет, якийсь пам'ятний предмет, *амулет* і носять на шиї. 2) Рамка овальної *форми*, що її застосовують для оздоблювання *фасадів* будинків, меблів, тканин. 3) Овальна оправа або рамка для якогось зображення, прикраси. 4) *Капсула* (3) з даними про особу військовослужбовця.
МЕДЕ́Я (грец. Μήδεια) — 1) У давньогрецькій *міфології* чаклунка, жінка *аргонавта* Язона, яка люто помстилася чоловікові за його невірність. 2) Переносно — ревнива й жорстоко-мстива жінка.
МЕДЖЛІ́С (араб. — збори, рада) — назва *парламенту* в деяких мусульманських країнах.
МЕДИТА́ЦІЯ (лат. meditatio, від meditor — розмірковую) — розумова дія, що має своєю метою приведення *психіки* людини у стан глибокої зосередженості, а також сам такий стан.
МЕДИЦИ́НА (лат. medicina — наука лікувати) — *система* наукової і *практичної* діяльності, спрямована на зміцнення та охорону здоров'я людини, продовження її життя, запобігання хворобам та лікування хворих.
МЕДІА́ЛЬНИЙ (лат. medialis) — серединний, розміщений ближче до серединної площини тіла людини або тварини.
МЕДІА́НА (лат. mediana, букв. — середня) — 1) Відрізок прямої лінії, що сполучає вершину трикутника із серединою протилежної сторони. 2) Величина ознаки в *статистиці*, що ділить т. зв. *варіаційний* ряд на дві рівні частини.
МЕДІА́ТОР (лат. mediator — посередник) — 1) Переносник нервового збудження в *організмі*, високоактивна хімічна речовина, що утворюється в нервовій тканині. 2) Держава або особа, що виступає

посередником у міжнародному спорі. 3) Тонка пластинка із загостреним кінцем, за допомогою якої грають на струнах деяких щипкових музичних *інструментів*. Інша назва — п л е к т р.

МЕДІА́ЦІЯ (лат. mediatio — посередництво) — у міжнародному праві один із засобів мирного розв'язання спорів між двома державами при посередництві третьої держави або міжнародної організації, а також особи, яка не брала участі в спорі.

МЕДІЄВІ́СТИКА (від франц. médiéviste, з лат. medium aevum — середній вік) — розділ історичної науки, що вивчає історію середніх віків (5 — середина 17 ст.) переважно західноєвропейських країн.

МЕ́ДІУМ (від лат. medium — середина, щось проміжне) — за уявленнями спіритів (див. *Спіритизм*), особа, здатна бути посередником між людьми і духами.

МЕДРЕСЕ́ (араб. мадраса — давати уроки; місце, де навчають) — середня і вища релігійна школа у *мусульман* в країнах Близького й Середнього Сходу.

МЕДУ́ЗА (грец. Μέδουσα) — 1) У давньогрецькій *міфології* одна з трьох жінок-страховиськ *горгон*, серед яких лише вона була смертною. 2) Морська тварина з драглистим округлим тілом і щупальцями.

МЕЗ..., МЕЗО... (від грец. μέσος — середній, серединний) — у складних словах відповідає поняттям "середній", "середня величина" або "проміжне положення між двома явищами в часі чи просторі", напр.: *мезозой*, мезоморфний.

МЕЗАЛЬЯ́НС (франц. mésalliance, букв. — непристойний союз) — шлюб, нерівний з погляду *соціального* або майнового стану подружжя.

МЕЗО... див. *Мез.*

МЕЗОЗА́ВР (від *мезо...* і *...завр*) — ряд вимерлих прісноводних плазунів, які жили за *палеозою*.

МЕЗОЗО́Й, МЕЗОЗО́ЙСЬКА Е́РА (від *мезо...* і *...зой*) — четверта *ера* в геологічній історії Землі; розпочалась 230 млн років тому, тривала 163 млн років. Відклади цієї ери становлять мезозойську групу. За М. розвинулися голонасінні рослини, серед тварин — плазуни (*динозаври, іхтіозаври* та ін.), з'явилися птахи, перші ссавці, покритонасінні рослини. Поділяється на три *періоди*: *тріас*, *юра*, крейда.

МЕЗОКЛІ́МАТ (від *мезо...* і клімат) — клімат порівняно невеликих ділянок земної поверхні, часто не характерний для загальних кліматичних умов даного географічного району (клімат лісу, міста тощо); проміжний між *макрокліматом* і *мікрокліматом*.

МЕЗОЛІ́Т (від *мезо...* і *літ*) — *епоха* кам'яної доби, що була перехідною між *палеолітом* і *неолітом* (інколи називають епіпалеолітом). Датується 12—8 тисячоліттями до н. е.

МЕЗО́НИ [від *мез...* і *(електр)он*] — нестабільні *елементарні* частинки, які належать до класу сильно взаємодіючих частинок (адронів). Розрізняють ка-мезони й пі-мезони. Назва пов'язана з тим, що їх маса більша за масу *електрона* й менша за масу *нуклона*.

МЕЗОНІ́Н (італ. mezzanino, від mezzano — середній) — верхній напівповерх будинку.
МЕЗОСФЕ́РА (від *мезо...* і *сфера*) — шар *атмосфери* на висоті від 55 до 80 км; характеризується зниженням *температури* з висотою, яке відбувається внаслідок охолодження цього шару інфрачервоним випромінюванням *озону* й вуглекислого газу.
МЕЙСТЕРЗІ́НГЕРИ (нім. Meistersinger — майстер співу) — німецькі *поети*-співці із цехових ремісників 14—16 ст.
МЕКТЕ́Б (араб. мактаб) — початкова мусульманська школа для хлопчиків у країнах Близького й Середнього Сходу.
МЕЛА́НЖ (франц. mélange — суміш) — 1) Суміш різнокольорових волокон; тканина з такого прядива. 2) Суміш азотної і сірчаної кислот, що її застосовують як окисник палива в ракетних двигунах. 3) Заморожена суміш жовтків і білків яєць.
МЕЛАНІ́НИ [від грец. μέλας (μέλανος) — чорний і *...ома*] — темно-коричневі й чорні *пігменти* тварин, людини й рослин. У хребетних тварин і людини містяться у волоссі, шкірі, сітківці ока.
МЕЛАНО́МА [від грец. μέλας (μέλανος) — чорний і *...ома*] — злоякісна пухлина, яка розвивається з клітин, що виробляють *пігмент меланін*. Найчастіше розвивається з родимих плям, судинної оболонки (сітківки) ока.
МЕЛАНХОЛІ́ЙНИЙ (від *меланхолія*) — який стосується меланхолії; тужливий, сумний.
МЕЛАНХО́ЛІК (грец. μελαγχολικός) — 1) Один із *типів темпераменту*, якому відповідає слабкий гальмівний тип вищої нервової діяльності. 2) Людина, в якої переважає пригнічений, сумний настрій.
МЕЛАНХОЛІ́Я (грец. μελαγχολία, від μελας — чорний і χολή — жовч) — 1) Психічний розлад, що виявляється у пригніченому настрої, загальмованості мислення й рухів. 2) Смуток, туга.
МЕЛІ́ЗМИ (від грец. μέλισμα — наспів, пісня, *мелодія*) — *муз. орнаментика*, невеликі мелодичні звороти, що прикрашають мелодію.
МЕЛІОРА́ЦІЯ (лат. melioratio — поліпшення, від melior — кращий) — докорінне поліпшення природних умов для підвищення родючості ґрунтів. До М. належать: осушення й зрошення земель, регулювання річок і поверхневого стоку вод, закріплення пісків і ярів тощо.
МЕЛО... (від грец. μέλος — пісня) — у складних словах означає "пов'язаний зі співом, музикою", напр.: *мелодекламація, мелодрама*.
МЕЛОДЕКЛАМА́ЦІЯ (від *мело...* і *декламація*) — читання віршів або *прози* у супроводі музики.
МЕЛО́ДІЯ (від грец. μελωδία — пісня, спів) — основа музичного твору; послідовність звуків, організованих ритмічно й ладово-інтонаційно, які створюють музичну єдність.
МЕЛОДРА́МА (від *мело...* і *драма*) — 1) Спочатку — драма, найзворушливіші місця якої декламували під музику або наспів; пізніше — драматичний твір з надто підкресленими *ефектами*, *позитивні герої*

якого потрапляють у несподівані *ситуації* і неодмінно перемагають *негативних* героїв. 2) Переносно — неприродне, перебільшене вираження почуттів.

МЕЛОМА́Н (від *мело...* і *...ман*) — пристрасний любитель музики, співу.

МЕ́ЛОС (від грец. μέλος — пісня) — мелодійна, пісенна основа в музиці.

МЕЛЬПОМЕ́НА (грец. Μελπομένη — Співаюча) — 1) У давньогрецькій *міфології* одна з дев'яти *муз*, яка опікала й надихала творців *трагеії* та виконавців її ролей. 2) Переносно — *символ* сценічного мистецтва.

МЕЛЬХІО́Р (нім. Melchior, з франц. maillechort) — назва сплавів міді (80 %) з *нікелем* (20 %), іноді з домішками інших *елементів*. Застосовують у виробництві столових приборів, медичних *інструментів*, карбуванні монет тощо. Утворене складенням прізвищ французьких винахідників Майо (Maillot) і Шор'є (Chorier).

МЕМБРА́НА (лат. membrana — оболонка, перетинка) — 1) Гнучка, закріплена по замкненому *контуру* перетинка, що розділяє дві порожнини з різним тиском або відокремлює замкнену порожнину від простору. 2) *біол. Система* спеціальних оболонок або листків, які оточують клітину і поділяють її на окремі відсіки або камери.

МЕМОРА́НДУМ (від лат. memorandum — те, про що слід пам'ятати, згадувати) — 1) Доповідна записка, пояснювальна письмова довідка, лист із приводу певних питань, нотатка для пам'яті. 2) У міжнародних відносинах — один з видів дипломатичного листування з викладом поглядів уряду з якогось питання; звичайно додається до *ноти* (4). 3) При страхуванні (особливо в морських перевезеннях) — перелік випадків, за які страхувач не бере на себе відшкодування збитків.

МЕМОРІА́Л (від лат. memorialis — пам'ятний) — 1) Архітектурно-скульптурний *комплекс*, що увічнює пам'ять видатних подій або людей. 2) Пам'ятна книга, щоденник. 3) Бухгалтерська книга для щоденного запису господарських *операцій* (крім касових). 4) М. спортивний — змагання, переважно міжнародні, присвячені пам'яті видатних спортсменів або осіб, які зробили великий внесок у розвиток спорту.

МЕМОРІА́ЛЬНИЙ (лат. memorialis) — який служить для увічнення пам'яті кого-небудь або якоїсь визначної події.

МЕМУА́РИ (від франц. mémoires — спогади) — твір у *формі* записок-спогадів про минулі події, в яких *автор* брав участь, був їхнім свідком або сучасником.

МЕНА́ДА [грец. μαινάς (μαινάδας) — шалена, несамовита] — у Стародавній Греції жриця *Вакха, вакханка.*

МЕНДЕЛІ́ЗМ — учення про закономірності спадковості, яке поклало початок *генетиці*. Від імені засновника цього вчення — чеського природознавця Г.-Й. Менделя (1822—84).

МЕ́НЕДЖЕР (англ. manager — управитель, завідувач) — 1) Фахівець з управління господарськими *процесами*, виробництвом, обігом товарів та послуг; найманий управляючий. 2) Підприємець у галузі професійного спорту, *шоу-бізнесу* тощо, який організує виступи спортсменів, *артистів* і т. ін.

МЕ́НЕДЖМЕНТ (англ. management — управління) — 1) Сукупність *принципів, методів, форм* та засобів управління виробництвом і виробничим *персоналом* із використанням досягнень науки управління. 2) Керівництво підприємства, *фірми*; керівний *орган*. 3) *Функції* планування, контролю, *координації* діяльності у межах організації і управління нею.

МЕНЕСТРЕ́ЛЬ (франц. ménestrel, від лат. ministerialis — той, хто перебуває на службі) — 1) В середні віки у Франції та Англії професійний співець і музикант при дворі великого *феодала* або мандрівний. 2) Переносно — співець, *поет*; виконавець авторських пісень.

МЕНЗУ́РА (лат. mensura — міра, вимірювання) — 1) Міра тривалості звука, *такту* в середньовічній багатоголосій музиці. 2) Різні виміри для визначення *параметрів* джерела звука в музичних *інструментах*.

МЕНЗУ́РКА (від лат. mensura — міра, вимірювання) — аптекарська або лабораторна посудина з поділками, якою вимірюють невеликі об'єми рідини.

МЕНІНГІ́Т [від грец. μῆνιγς (μήνιγγος) — мозкова оболонка] — запалення мозкових оболонок головного й спинного мозку, яке спричинюють *бактерії* (менінгокок, *стафілокок*) та деякі види *вірусів*.

МЕНІ́СК (від грец. μηνίσκος — місячний серп, півколо) — 1) Опукла або ввігнута поверхня рідини в місці дотику її до твердого тіла. 2) Хрящовий серпоподібний утвір у деяких суглобах людини й хребетних тварин. 3) Опукло-ввігнута *лінза*.

МЕНСТРУА́ЦІЯ (від лат. menstruus — щомісячний, місячний) — кров'янисті виділення з матки, що циклічно повторюються (через 21—30 днів) у жінок, які досягли статевої зрілості. М. властиві також людиноподібним мавпам. Інша назва — *регули*.

МЕНТАЛІТЕ́Т [франц. mentalité, від лат. mens (mentis) — розум, мислення] — образ думок, світосприйняття, *психологія* окремої особи, *соціальної* групи, національної спільноти.

МЕНТА́ЛЬНИЙ [франц. mental, від лат. mens (mentis) — розум, мислення] — який стосується *менталітету*.

МЕНТО́Л (від лат. mentha — м'ята і *...ол*) — *органічна* сполука, безбарвні кристали. Застосовують у харчовій, фармацевтичній, парфумерній галузях промисловості.

МЕ́НТОР (грец. Μέντωρ) — 1) Керівник, наставник, вихователь. За ім'ям наставника Телемака, сина Одіссея, в поемі Гомера "*Одіссея*". 2) Переносно — нудна людина, яка любить усіх повчати.

МЕ́НТОРСЬКИЙ (від *ментор*) — повчальний, моралізаторський.

МЕНУЕ́Т (франц. menuet, від menu — малий) — 1) Старовинний французький танець з поклонами і *реверансами*. 2) Твір з музичним розміром менуета.

МЕНЮ́ (франц. menu, букв. — малий, дрібний, від лат. menuo — подрібнюю) — 1) Перелік страв у ресторані, їдальні тощо. 2) Список *варіантів* дій на екрані *дисплея комп'ютера*. 3) Перелік комп'ютерних *програм* та *функцій*.

МЕР (франц. maire, від лат. major — старший) — у ряді країн виборна службова особа, що очолює міське самоврядування.

...МЕР, ...МЕРІЯ (від грец. μέρος — частина, частка) — у складних словах вказує на їхній зв'язок з поняттями "склад", "будова", "розчленування", напр.: *полімери*, метамерія.

МЕ́РДЖЕР (англ. merger, букв. — поглинання, злиття) — об'єднання двох або кількох підприємств шляхом прямого придбання одним з них чистих *активів* інших без утворення нового підприємства.

МЕРИДІА́Н (від лат. meridianus — полуденний) — 1) М. г е о г р а ф і ч н и й — уявна лінія від перетину земної кулі площиною, що проходить через будь-яку точку земної поверхні та вісь обертання Землі; меридіани з *паралелями* утворюють градусну сітку. 2) М. н е б е с н и й — велике коло небесної *сфери*, яке проходить через *полюси* світу й *зеніт*. 3) М. м а г н і т н и й — лінія, що є *проекцією* силової лінії *магнітного* поля Землі на земну поверхню.

МЕРИНО́СИ (франц. mérinos, з ісп. merinos — множ. від merino) — породи овець з однорідною тонкою вовною переважно білого кольору.

МЕ́РІЯ (франц. mairie) — 1) *Муніципальне* місцеве управління, очолюване *мером*. 2) Приміщення, будинок муніципального управління.

...МЕРІЯ див. *...Мер*.

МЕРКАНТИ́ЛЬНИЙ (франц. mercantile, від італ. mercante — торговець) — 1) Торговельний, комерційний. 2) Переносно — своєкорисливий, гендлярський, пов'язаний з матеріальною вигодою.

МЕРКУ́РІЙ (лат. Mercurius) — 1) У давньоримській *міфології* бог красномовства, торгівлі, вісник богів (у греків — *Гермес*). 2) Найближча до Сонця *планета*. 3) Переносно — гонець.

МЕ́РТЕЛЬ (нім. Mörtel) — суміш піску і гашеного вапна. Застосовують для скріплення цегли під час укладання.

МЕ́СА (франц. messe, з лат. missa, від mitto — посилаю) — 1) Католицька церковна відправа (*літургія*). 2) Хоровий багатоголосий циклічний твір, написаний на *текст* літургії.

МЕСІАНІ́ЗМ, МЕСІА́НСТВО — 1) Релігійне вчення про пришестя на землю посланця Бога — *Месії* для порятунку людства. 2) Містичне вчення, яке приписує якомусь народові провідну роль в історії. 3) Переносно — беззастережна віра у власне покликання, винятковість, переконаність у необхідності вести за собою інших для здійснення певної мети.

МЕСІ́Я (від давньоєвр. машіах — помазаник) — 1) У ряді релігійних вчень (передусім в *іудаїзмі* та *християнстві*) Спаситель, якого чекають на землі для знищення зла й встановлення Царства небесного. 2) Переносно — про того, хто вважає себе або кого інші вважають рятівником.

МЕССАЛІ́НА (лат. Messalina) — 1) Дружина римського *імператора* Клавдія, відома своїм розгульним життям. 2) Переносно — розбещена жінка.

МЕ́ТА (від італ. meta — половина) — угода, що передбачає поділ витрат і прибутків навпіл.

МЕТА... (грец. μετα...) — *префікс*, що означає проміжне становище, рух у просторі або часі, зміну, перетворення, переміщення, звільнення від чогось, напр.: *метагалактика*, метамова, *металогіка*.

МЕТАБОЛІ́ЗМ (від грец. μεταβολή — зміна, перетворення) — перетворення речовин і *енергії*, які становлять основу життєдіяльності *організмів*. Інша назва — о б м і н р е ч о в и н.

МЕТАБОЛІ́ТИ (від грец. μεταβολή — зміна) — речовини, що утворюються в *організмі* внаслідок обміну речовин.

МЕТАГАЛА́КТИКА (від *мета...* і *галактика*) — гігантська космічна *система*, до якої входить уся сукупність галактик, що їх можна спостерігати і вивчати за допомогою сучасних засобів дослідження.

МЕТА́Л (лат. metallum, з грец. μεταλλεῖον, від μεταλλεῦω — видобуваю із землі, викопую) — речовина зі специфічним (металевим) блиском, значною електро- і теплопровідністю, ковкістю.

МЕТАЛО́ГІКА (від *мета...* і *логіка*) — *теорія*, що досліджує *системи* й поняття формальної логіки.

МЕТАЛО́ЇДИ (від *метал...* і *...оїд*) — прості речовини неметалевого характеру — неметали.

МЕТАЛОКЕРА́МІКА (від *метал* і *кераміка*) — 1) Виготовлення виробів із подрібнених у порошок металів і неметалевих (керамічних) додатків пресуванням і спіканням. 2) Вироби й матеріали, виготовлені таким способом.

МЕТАЛОПЛА́СТ [від *метал* і *пласт(маса)*] — біоматеріал, що являє собою металевий лист з полімерним покриттям. Застосовують для виготовлення *резервуарів*, облицьовування будинків.

МЕТАЛОФІ́ЗИКА (від *метал* і *фізика*) — розділ фізики, в якому вивчають природу, будову та *фізичні* властивості металів і сплавів, а також *процеси* при їх обробці.

МЕТАМОРФІ́ЗМ (від *мета...* і *...морфізм*) — перетворення гірських порід від дії внутрішніх *процесів* у земній корі (*температури*, тиску, хімічно *активних* речовин).

МЕТАМОРФО́З (від грец. μεταμόρφωσις — перетворення) — 1) Перетворення однієї *форми* на іншу, видозмінення чогось. 2) Видозмінення *вегетативних органів* рослин у *процесі еволюції* внаслідок пристосування їх до інших *функцій*. 3) Перетворення *організму* тварин в процесі його *індивідуального* розвитку.

МЕТАМОРФО́ЗА (грец. μεταμόρφωσις — перетворення) — 1) Докорінна зміна, невпізнанність когось або чогось. 2) Те саме, що й *метаморфоз.*

МЕТА́Н (франц. méthane, від грец. μέθυ — вино, брага) — болотний або рудниковий газ; найпростіша *органічна* сполука вуглецю з воднем; безбарвний газ без запаху, з повітрям утворює вибухові суміші. Використовують як паливо та як сировину в хімічній промисловості.

МЕТАСТА́З (грец. μετάστασις — переміщення) — 1) Перенесення течією крові, *лімфи органічних* часточок (*мікробів*, пухлинних клітин) або солей, які при осіданні можуть утворювати хворобливі вогнища на новому місці; нове вогнище *патологічного процесу*, що виникло внаслідок цього перенесення. Найчастіше М. бувають при злоякісних пухлинах. 2) Переносно — про якесь *соціальне*, політичне або інше явище, що проявилося на новому місці, в іншому середовищі.

МЕТАТЕ́ЗА (від грец. μετάθεσις — переміщення, перестановка) — перестановка приголосних звуків у середині слова (напр. талірка — тарілка).

МЕТАТЕО́РІЯ (від *мета...* і *теорія*) — логічна теорія, яка вивчає закономірність якоїсь іншої теорії (напр. *металогіка*).

МЕТАФІ́ЗИКА (від грец. μετά τα φυσικά — після *фізики*) — 1) Філософське вчення про незмінні, раз і назавжди дані початку світу, що розглядає явища поза їх взаємозв'язком, поза рухом, зміною і розвитком. 2) Протилежний *діалектиці* спосіб мислення і *метод* пізнання, який розглядає предмети і явища поза їх внутрішнім зв'язком, відірвано одне від одного, в застиглому, незмінному стані. 3) Переносно — щось умоглядне, *абстрактне* й тому малозрозуміле.

МЕТАФІЗИ́ЧНИЙ — 1) Який ґрунтується на *метафізиці*, антидіалектичний. 2) Переносно — умоглядний, малозрозумілий.

МЕТА́ФОРА (від грец. μεταφορά — переміщення, віддалення) — зворот мови, *троп*; образний вислів поняття, будь-яке іносказання, *алегорія*; вживання образного виразу чи слова в переносному значенні.

МЕТАФРА́ЗА (від грец. μετάφρασις — переклад, тлумачення) — дослівна передача змісту *поезії прозою* (без додержання рими й *ритму*), підрядник або заготовка для художнього перекладу.

МЕТЕМПСИХО́З (від грец. μετεμψύχωσις — переселення душ) — релігійно-містичне вчення про перехід душі померлого *організму* в інші організми (в новонароджену людину, тварину) або навіть у камінь. Особливо характерний для *брахманізму, індуїзму.*

МЕТЕО... [від *метео(рологічний)*] — у складних словах означає "метеорологічний", напр.: метеоракета, метеостанція.

МЕТЕО́Р (від грец. μετέωρος — який перебуває вгорі, в повітрі) — 1) Явище спалаху в *атмосфері*, зумовлене залітанням у неї з косміч-

ного простору невеликих твердих тіл, що рухаються з великими швидкостями, а також саме таке тіло. Див. також *Метеорит*. 2) Переносно — те, що раптово з'являється, викликає *ефект* і швидко зникає.

МЕТЕОРИ́ЗМ (від грец. μετεωρισμός — підняття) — скупчення газів у травному *тракті* людини й тварин, спостерігається при шлунково-кишкових захворюваннях (напр. *коліті*), захворюваннях печінки й серцево-судинної *системи*. Інша назва — о б д и м а н н я.

МЕТЕОРИ́Т (від грец. μετέωρος — який перебуває вгорі, в повітрі) — космічне тіло, переважно залізне або кам'яне, що не встигає розплавитися в *атмосфері* Землі і досягає її поверхні. Див. також *Метеор*.

МЕТЕОРИ́ТИКА — розділ *астрономії*, що вивчає *метеорити*.

МЕТЕОРОЛОГІ́ЧНИЙ — пов'язаний з *метеорологією*; м - н а с т а н ц і я — установа, де проводять регулярні метеорологічні спостереження, потрібні для передбачення погоди, вивчення клімату.

МЕТЕОРОЛО́ГІЯ (від грец. μετεωρολογία — міркування про небесні явища) — наука, що вивчає *атмосферу*, її будову, властивості, *процеси*, які в ній відбуваються, а також розробляє *методи* передбачення атмосферних явищ і впливу на них.

МЕТИ́С (франц. métis, з ісп. mestizo, від лат. mixtus — змішаний) — 1) Нащадок від шлюбу між представниками різних людських рас. 2) Тварина, що її виведено в результаті міжпородного схрещування. Інша назва — п о м і с ь.

МЕ́ТОД (від грец. μέθοδος — шлях, дослідження, спосіб пізнання) — 1) Спосіб пізнання дійсності і її відтворення в мисленні. 2) М. х у д о ж н і й — цілісна *система* основних *принципів* художнього узагальнення й відтворення дійсності в мистецтві. 3) Спосіб, прийом або система прийомів для досягнення якої-небудь мети, для виконання певної *операції*.

МЕТО́ДИКА (грец. μεθοδικά) — 1) Розділ *педагогіки*, що вивчає і складає правила та *методи* викладання якогось навчального предмета. 2) Узагальнення досвіду, способів, прийомів здійснення будь-якого завдання.

МЕТОДОЛО́ГІЯ (від *метод* і *...логія*) — 1) Вчення про *методи* пізнання й перетворення світу. 2) Сукупність прийомів дослідження, що їх застосовують у будь-якій науці відповідно до *специфіки об'єкта* її пізнання.

МЕТР [1] (франц. mètre, від грец. μέτρον — міра) — основна одиниця довжини в Міжнародній *системі* одиниць; позначається м.

МЕТР [2] (від грец. μέτρον — міра) — 1) Віршовий розмір. 2) *Система* організації музичного *ритму*; порядок чергування сильних і слабких долей у *такті* [1].

МЕТР [3] (від франц. mêtre — учитель) — 1) *заст.* Учитель, вихователь. 2) Шаноблива назва людини, звертання учнів, послідовників до визначного митця, вченого і т. ін.

...МЕТР (від грец. μετρέω — вимірюю) — у складних словах відповідає поняттю "вимірювач", напр.: арифмометр, *фотометр.*

МЕТРАНПА́Ж (франц. metteur en page, букв. — той, що вкладає в сторінку) — старший складальник, що верстає полоси друкарського набору.

МЕТРДОТЕ́ЛЬ (франц. maître d'hotel, букв. — хазяїн готелю) — головний офіціант, розпорядник у ресторані.

МЕ́ТРИКА [1] (грец. μετρική, від μέτρον — міра) — 1) Сукупність законів про будову вірша й віршування. 2) Сукупність конкретних виявів *метра* [2] в музиці, акцентних співвідношень звуків і співзвуч.

МЕ́ТРИКА [2] (польс. metryka, від лат. matricula — список, виписка) — виписка з метричної книги про дату народження; свідоцтво про народження.

...МЕТРІЯ (від грец. μετρέω — вимірюю) — у складних словах відповідає поняттю "вимірювання", напр.: *гравіметрія, ізометрія.*

МЕТРОЛО́ГІЯ (від грец. μέτρον — міра і *...логія*) — 1) Наука про вимірювання з високою точністю. Завданнями М. є встановлення *систем* одиниць вимірювання, створення і зберігання основних *еталонів* цих одиниць і забезпечення перевірки точності *практичних* вимірювань. 2) М. і с т о р и ч н а — розділ *історії*, який вивчає системи мір та грошових розрахунків, що застосовувалися раніше.

МЕТРОНО́М (від грец. μέτρον — міра і *...ном* [2]) — прилад, за звуковими сигналами (ударами) якого відраховують проміжки часу (здебільшого під час виконання музичних творів).

МЕТРОПОЛІТЕ́Н (франц. métropolitain, букв. — столичний, від грец. μητρόπολις — головне місто) — міська швидкісна *електрична* залізниця, що проходить переважно в *тунелях*, у деяких місцях виходить на поверхню землі або на *естакади* й мости. Інша назва — м е т р о.

МЕТРОПО́ЛІЯ (грец. μητρόπολις, від μήτηρ — мати і πόλις — місто) — 1) У Стародавній Греції назва міста-держави (*поліса* [1]) стосовно заснованих ним поселень в інших землях (*колоній*). 2) Назва держави, що володіє колоніями.

МЕФІСТО́ФЕЛЬ (нім. Mephistopheles) — 1) *Персонаж трагедії* німецького *поета* Й.-В. Гете "Фауст", образ диявола-спокусника. 2) Переносно — злий дух, дух заперечення.

МЕХАНІ́ЗМ (від грец. μηχανή — знаряддя, пристрій) — 1) Пристрій (сукупність ланок або деталей), що передає чи перетворює рух. 2) Переносно — *система*, що визначає порядок якого-небудь *процесу*, діяльності, будь-яких явищ.

МЕХА́НІКА (грец. μηχανική — наука про машини) — 1) Розділ *фізики*, який вивчає закономірності руху тіл у просторі та сили, що викликають цей рух. М. складається зі *статики, кінематики* і *динаміки.* 2) Галузь *техніки*, яка займається застосуванням цих закономірностей для розв'язання *практичних* завдань.

МЕХАНІЦИ́ЗМ — абсолютизація законів *механіки*, спроба пояснити за їх допомогою всі явища природи й суспільства, звести весь розвиток до *механічних форм* руху.
МЕХАНІ́ЧНИЙ (грец. μηχανικός) — 1) Який стосується *механіки* або *механізму*. 2) Який діє за допомогою механізму. 3) Не пов'язаний зі свідомістю, машинальний.
МЕЦЕНА́Т [лат. Maecenas (Maecenatis)] — 1) Римський політичний діяч 1 ст. до н. е., який уславився покровительством *поетам* і художникам. 2) Переносно — багатий покровитель наук і мистецтв.
МЕ́ЦО-СОПРА́НО (італ. mezzosoprano, букв. — напівверхній) — жіночий голос, середній між *сопрано* й *контральто*; співачка з таким голосом.
МЕ́ЦО-ТИ́НТО (італ. mezzotinto, букв. — відтінок) — вид *гравюри* на *металі*, призначеної для глибокого друку; відрізняється глибиною й оксамитовістю тону, багатством і тонкістю світлотіньових *ефектів*.
МЕЧЕ́ТЬ (від араб. масджид — місце поклоніння) — культова споруда, храм у *мусульман*.
МИГДА́ЛИКИ (від *мигдаль*) — вузлоподібні утвори сполучної (лімфоїдної) тканини у слизовій оболонці верхніх дихальних шляхів людини й ряду хребетних тварин.
МИГДА́ЛЬ (грец. ἀμύγδαλος) — рід рослин родини розових. Дерева або кущі. Поширені в Європі, Азії, Північній та Центральній Америці. Плоди м. з в и ч а й н о г о споживають свіжими, використовують у *кулінарії*, кондитерському виробництві, *медицині*; з них добувають мигдалеву олію.
МИ́ЛЯ (англ. mile, від лат. mille — тисяча) — одиниця відстані, яка в різних країнах становить від 0,52 до 11,2 км. М. м о р с ь к а — одиниця, що дорівнює одній *мінуті* дуги земного *меридіана* — 1852 м. У Росії до запровадження метричної *системи* мір М. дорівнювала 7 верстам — 7,47 км.
МИ́РРА (грец. μύρος) — ароматична смола деяких тропічних дерев. *Ефірна* олія М. має антисептичні властивості. В давнину М. використовували єгиптяни для ароматичного обкурювання під час релігійних обрядів; застосовується в *медицині* та *парфумерії*.
МИРТ, МИ́РТА (грец. μύρτος) — рід субтропічних вічнозелених рослин. Дерева й кущі. Листки М. містять *ефірну* олію, яку використовують у парфумерній промисловості.
МИ́ТРА (грец. μίτρα — східний капелюх) — оздоблений прикрасами головний убір, який вище православне й католицьке духівництво одягає під час богослужіння, а середнє одержує як нагороду.
МИТРОПОЛИ́Т (грец. μητροπολίτης, від μητρόπολις — столиця, *митрополія*) — 1) Другий після *патріарха* сан у православній церкві. 2) Вище звання православних і католицьких *єпископів*.
МІА́ЗМИ (грец. μίασμα — скверна, погань) — 1) Отруйні випаровування, гази, що утворюються під час гниття. 2) Переносно — *нега-*

тивні суспільні або побутові явища, що отруюють свідомість людини.

МІГРА́ЦІЯ (лат. migratio, від migro — переселяюсь) — переселення, переміщення (напр.: м. населення, м. *капіталу*, м. тварин).

МІГРЕ́НЬ (франц. migraine, від грец. ἡμικρανία — біль, що охоплює половину голови) — захворювання людини, що проявляється в *періодичних* нападах головного болю (частіше однієї половини голови) з нудотою та блюванням.

МІ́ДІ (від англ. middle — середній) — середньої довжини, нижче колін (про одяг). Див. також *Міні, Максі.*

МІЄЛІ́Т (від грец. μυελός — спинний мозок) — запалення спинного мозку у людини, що спричинюється *вірусами*; може бути ускладненням інфекційних хвороб (кору, *тифів*, *сепсису*).

МІЗАНСЦЕ́НА (від франц. mise en scéne — постановка на сцені) — розташування акторів на сцені в окремі *моменти* вистави.

МІЗАНТРО́П (від грец. μισάνθρωπος — людиноненависник) — людина, яка уникає спілкування з іншими людьми, ненавидить їх.

МІЗАНТРО́ПІЯ (грец. μισανθρωπία) — відчуження від людей, людиноненависництво.

МІКО́ЗИ (від грец. μύκης — гриб) — хвороби людини і тварин, що спричиняються паразитичними грибами — дріжджовими (бластомікоз), плісеневими (аспергільоз), актиноміцетами (актиномікоз) тощо. Найпоширенішими є ураження грибами шкіри — дерматомікози, трапляються також ураження внутрішніх *органів.*

МІКОЛО́ГІЯ (від грец. μύκης — гриб і *...логія*) — розділ *ботаніки*, що вивчає гриби.

МІКРО... (від грец. μικρός — малий) — у складних словах означає "дуже малий", "найдрібніший"; "пов'язаний з вивченням або вимірюванням дуже малих предметів, явищ, величин"; у назвах одиниць вимірювання — "мільйонна частка", напр.: мікроампер, *мікроелементи*, мікромаркетинг.

МІКРОАВТО́БУС, МІКРО́БУС (від *мікро...* і автобус) — автобус малих розмірів, розрахований на перевезення до 10—12 пасажирів.

МІКРО́БИ (від *мікро...* і грец. βίος — життя) — загальна назва тваринних і рослинних *організмів* (крім мікроскопічних водоростей і найпростіших), які можна побачити лише під *мікроскопом.* Див. також *Мікроорганізми.*

МІКРОБІОЛО́ГІЯ (від *мікро...* і *біологія*) — наука, що вивчає *мікроорганізми*, їх *практичне* значення та застосування.

МІКРО́БУС див. *Мікроавтобус.*

МІКРОГРАВІЮВА́ННЯ — *гравіювання*, при якому зображення подано в зменшеному вигляді і його можна розглядати лише за допомогою оптичних приладів.

МІКРОЕКОНО́МІКА (від *мікро...* і *економіка*) — галузь економічної науки, що вивчає економічні *процеси* в межах окремої ланки вироб-

ництва чи окремого підприємства, господарства. Див. також *Макроекономіка.*

МІКРОЕЛЕМЕ́НТИ (від *мікро...* і *елементи*) — хімічні елементи, що містяться в рослинних і тваринних *організмах* у малих кількостях (в тисячних, у деяких випадках — у сотих і десятих частках *процента*). До М. належать мідь, *бор* [1], *молібден*, *манган* тощо. Більшість М. необхідна для життєдіяльності організмів.

МІКРОКЛІ́МАТ (від *мікро...* і клімат) — клімат невеликої ділянки всередині певного географічного *ландшафту* (напр., схилу горба, полезахисної смуги узбережжя озера), характерний для приземних шарів *атмосфери.*

МІКРОКО́СМ, МІКРОКО́СМОС (від *мікро...* і *космос*) — світ малих величин (*атомів, молекул*) на відміну від світу величин планетного та зоряного *масштабу.*

МІКРОМЕ́ТРІЯ (від *мікро...* і *...метрія*) — сукупність *методів* вимірювання лінійних розмірів тіл.

МІКРООРГАНІ́ЗМИ (від *мікро...* і *організм*) — тваринні й рослинні організми, які можна побачити лише під *мікроскопом.* Див. також *Мікроби.*

МІКРОПРОЦЕ́СОР (від *мікро...* і *процесор*) — самостійний пристрій чи складова частина електронно-обчислювальної машини для обробки *інформації*, побудований на одній чи кількох інтегральних схемах.

МІКРОРАЙО́Н (від *мікро...* і район) — структурна одиниця поділу міста, яка включає, крім житлових будинків, торговельні підприємства, заклади обслуговування населення, школи тощо.

МІКРОСИСТЕ́МА (від *мікро...* і *система*) — *фізична* система, що складається з мікрочастинок (*атомів, нуклонів*). Див. також *Макросистема.*

МІКРОСКО́П (від *мікро...* і *...скоп*) — оптичний прилад для збільшення і розглядання дрібних, невидимих неозброєним оком предметів; о п т и ч н и й м. дає збільшення до 3000 рад; е л е к т р о н н и й м., в якому збільшене зображення одержують за допомогою пучків *електронів*, дає збільшення в десятки і сотні тисяч разів.

МІКРОСКОПІ́Я (від *мікро...* і *...скопія*) — сукупність *методів* вивчення малих *об'єктів* із застосуванням *мікроскопів.*

МІКРОСТРУКТУ́РА (від *мікро...* і *структура*) — будова твердих тіл (*металів*, гірських порід та ін.), яку можна спостерігати лише за допомогою оптичного або *електронного мікроскопа.* Див. також *Макроструктура.*

МІКРОСХЕ́МА (від *мікро...* і *схема*) — *елемент*, вузол чи пристрій (або його частина) радіоелектронної апаратури, виготовлений засобами мікроелектроніки.

МІКРОФІ́ЛЬМ (від *мікро...* і *фільм*) — *репродукція* рукописного, друкованого або графічного *документа*, виконана на фото- чи кіноплівці із зменшенням у десятки і сотні разів.

МІКРОФЛО́РА (від *мікро...* і *флора*) — сукупність рослинних *мікроорганізмів* у певному середовищі існування.
МІКРОФО́Н (від *мікро...* і *...фон*) — перетворювач звукових коливань на *електричні* коливання такої самої частоти. Застосовують у телефонії, радіомовленні та звукозаписі.
МІКРОЦЕФА́ЛІЯ, МІКРОКЕФА́ЛІЯ (від *мікро...* і *...цефалія*) — малоголовість, ненормально малий розмір черепа й головного мозку з явищами недостатності розумового розвитку. Див. також *Макроцефалія*.
МІ́КСЕР (англ. mixer, від mix — змішувати) — 1) Посудина для зберігання в рідкому стані чавуну. В М. усереднюються його хімічний склад і *температура*, а також частково видаляються домішки. 2) Побутовий прилад для приготування напоїв, змішування, збивання чого-небудь.
...МІКСИ́С (від грец. μίξις — змішування, суміш, зв'язок) — у складних словах відповідає поняттям "змішування", "заміщення", напр. апоміксис.
МІКСТ (англ. mixed, від лат. mixtus — змішаний) — 1) Поїзд з вагонів різного призначення. 2) Спортивний виступ у мішаній парі. 3) Особи з комбінованим ураженням, напр. отруйними речовинами й пораненнями.
МІКСТУ́РА (лат. mixtura — суміш) — рідинна лікарська *форма* із суміші кількох лікарських засобів для внутрішнього вживання.
МІЛЕ́ДІ (англ. my lady, букв. — моя пані) — у Великій Британії ввічливо-шанобливе звертання до заміжньої жінки з привілейованих верств.
МІЛЕ́НІУМ (від лат. mille — тисяча) — тисячоліття.
МІЛІ... (від лат. mille — тисяча) — у складних словах означає "тисячна частка", напр.: міліграм, *міліметр*.
МІЛІА́РНИЙ (від лат. miliarius — просяний) — просоподібний; *термін*, уживаний для позначення дрібних множинних вогнищ деяких хвороб (напр.: м. *туберкульоз*, м - н а *пневмонія*, м. рак).
МІЛІМЕ́ТР (від *мілі...* і *метр*) — одиниця довжини, 0,001 м; позначається мм.
МІЛІТАРИЗА́ЦІЯ (від лат. militaris — воєнний) — 1) Здійснення *мілітаризму*. 2) Підпорядкування економічного, політичного й громадського життя цілям підготовки загарбницьких воєн; перенесення *форм* і *методів* військової організації в галузь *цивільних* відносин, поширення військових законів, військової *дисципліни* (1) на якусь галузь народного господарства, воєнізація промисловості, створення воєнної *економіки* в мирний час.
МІЛІТАРИ́ЗМ (від лат. militaris — воєнний) — *політика* гонитви озброєнь, підготовки й розв'язання загарбницьких воєн.
МІЛІ́ЦІЯ (від лат. militia — військо) — 1) В окремих країнах вид ополчення (військове добровільне формування тимчасового характеру), що комплектується здебільшого під час війни для тилової

служби. 2) В Україні та деяких інших країнах *система* правоохоронних *органів*, що здійснює охорону громадського порядку, державної власності, особи, особистих та майнових прав громадян; працівники цієї системи.

МІЛО́РД (англ. my lord, букв. — мій пане) — 1) Найменування аристократа, *лорда* у Великій Британії, а також шанобливе звертання до нього. 2) Звертання до судді у Великій Британії.

МІЛЬЙО́Н (франц. million, з італ. milione, збільш. від mille — тисяча) — тисяча тисяч; позначається млн.

МІЛЬЯ́РД (франц. milliard) — тисяча *мільйонів*; позначається млрд. Інша назва — *більйон*.

МІМ (від грец. μῖμος — наслідування, наслідувач) — актор *пантоміми*.

МІ́МІКА (від грец. μιμικός — наслідування) — 1) Рухи м'язів обличчя людини відповідно до її почуттів чи настрою. 2) Мистецтво (уміння) виражати думки й почуття, створювати образи за допомогою рухів рук, обличчя тощо.

МІМІКРІ́Я (англ. mimicry, від грец. μιμέομαι — наслідую) — 1) Подібність одних тварин і рослин (чи їхніх *органів*) до інших або до предметів навколишнього середовища. М. — захисне пристосування, напр. подібність деяких метеликів до сухого або пожовклого листя. 2) Переносно — пристосовництво, здатність залежно від обставин змінювати свої погляди, поведінку тощо.

МІМО́ЗА (від грец. μῖμος — наслідувач) — 1) Рід тропічних і субтропічних рослин. Трави, *ліани*, кущі й дерева. М. сором лива вирощують в *оранжереях*. 2) Неправильна назва південної акації з жовтими квітами. 3) Переносно — недоторканна, надміру вразлива людина.

МІНАРЕ́Т (тур. minarä, від араб. манара — маяк) — баштоподібна споруда при *мечеті*, з якої глашатай (*муедзин*) скликає *мусульман* на молитву.

МІНЕЗИ́НГЕРИ (нім. Minnesänger) — німецькі середньовічні *поети*-співці 12—15 ст.

МІНЕРА́Л (франц. minéral) — природна хімічна сполука або самородний *елемент*, приблизно однорідний за хімічним складом і *фізичними* властивостями; складова частина гірських порід, руд тощо.

МІНЕРАЛІЗА́ЦІЯ — 1) Відкладення *мінералів* з розчинів газових потоків або магматичних розплавів у вигляді вкраплень чи прожилків у гірських породах. 2) Насичування ґрунту мінеральними солями. 3) Природний (за допомогою *мікроорганізмів*) або штучний розклад *органічних* і неорганічних сполук.

МІНЕРАЛО́ГІЯ (від *мінерал* і *...логія*) — наука, що вивчає мінерали, їхній склад, будову, *фізичні* властивості, умови утворення, народногосподарське значення.

МІНЕ́РВА (лат. Minerva) — у давньоримській *міфології* богиня мудрості, наук, мистецтв і ремесел.

МІ́НІ (англ. mini) — короткий, вище колін (про одяг). Протилежне — *максі*. Див. також *Міді*.

МІНІАТЮ́РА (франц. miniature, з італ. miniatura, від лат. minium — сурик) — 1) Живописні зображення, що прикрашали та ілюстрували середньовічні рукописи у вигляді заставок або на всю сторінку. 2) Твір образотворчого мистецтва невеликого розміру, що відзначається особливо тонкою *технікою* виконання. 3) Нарис, оповідання або театральна п'єса (театр мініатюр) невеликого розміру. 4) Переносно — будь-що невеликого розміру.

МІНІАТЮРИ́СТ (франц. miniaturiste) — 1) Художник, який пише *мініатюри*. 2) *Автор* коротких літературних або театральних творів.

МІНІМА́КС [від *міні(мум)* і *макс(имум)*] — значення *функції* двох змінних (*x*, *y*), якого вона досягає, коли взяти спочатку *максимум* по *y*, а потім *мінімум* по *x*.

МІНІМА́ЛЬНИЙ (лат. minimalis) — найменший серед чогось; найменший з можливих.

МІНІМІЗА́ЦІЯ (від лат. minimus — найменший) — доведення чого-небудь до найменшого розміру, зменшення, скорочення.

МІ́НІМУМ (лат. minimum) — 1) Найменша кількість, найменша величина; нижча межа чогось. Протилежне — *максимум*. 2) *матем.* Найменше значення безперервної *функції*.

МІ́НІ-ФУТБО́Л (від *міні* та *футбол*) — гра у *футбол* в закритому приміщенні при зменшених розмірах поля, кількості гравців тощо.

МІНО́ГИ (нім. Neunaugen) — безщелепні хребетні тварини класу круглоротих. Поширені в прісних водах та морях. Деякі види — *об'єкти* промислу.

МІНОЛО́ГІЇ (від грец. μήν — місяць і λόγος — слово) — збірки коротких житій святих, розміщених у календарному порядку відповідно до днів їх пам'яті. Давньоруські М. відомі під назвою *прологів*.

МІНО́Р (італ. minore, від лат. minor — менший) — 1) Музичний лад, стійкі звуки якого (I, III, V ступені) — утворюють малий (мінорний) тризвук. 2) Переносно — смутний, меланхолійний настрій. Протилежне — *мажор*.

МІНОРА́Т (від лат. minor — менший) — 1) Порядок спадкування, коли майно передається молодшому за віком у роді або сім'ї. 2) Майно, що передається за мінораторм. Див. також *Майорат*.

МІ́НОС, МІНО́Й (грец. Μίνως) — у давньогрецькій *міфології* цар о. Кріт, який після смерті став суддею в пеклі.

МІНОТА́ВР (грец. Μινώταυρος) — у давньогрецькій *міфології* чудовисько з тілом людини й головою бика, якого критський цар *Мінос* годував живими людьми. Убитий *героєм Тезеєм*.

МІ́НУС (від лат. minus — менше, за винятком) — 1) Знак (–) для позначення дії віднімання, а також від'ємних величин та чисел. 2) Знак для позначення *температур* нижче *нуля*. 3) Переносно в розмовній мові — вада, негативна риса. Див. також *Плюс*.

МІНУ́СКУЛИ (від лат. minusculus — маленький) — рядкові малі літери переважно в стародавній писемності.
МІНУ́ТА (від лат. minuta — зменшена) — одиниця довжини дуги (або величина кута), що дорівнює 1/60 частці дугового (відповідно кругового) *градуса*; позначається знаком ′.
МІНЬЙО́Н (франц. mignonne, від mignon — малесенький) — 1) Дрібний друкарський *шрифт*, середній між *петитом* і *нонпареллю*, *кегль* якого дорівнює 7 *пунктам* (2,53 мм). 2) *Рояль* найменших розмірів. 3) Електролампа з *цоколем* меншого, ніж звичайно, *діаметра*. 4) Російський бальний танець, близький до вальсу.
МІО... [від грец. μῦς (μυός) — м'яз] — у складних словах означає "м'яз", напр.: міоглобін, *міокард*.
МІОЗИ́Н [від грец. μῦς (μυός) — м'яз] — найважливіший білок м'язів. Виконує *функції* скоротливого білка й *ферменту*, який каталізує розщеплення аденозинтрифосфорної кислоти в *організмах*.
МІОЗИ́Т [від грец. μῦς (μυός) — м'яз] — запалення м'язів, головним чином тулуба, шиї, кінцівок. Виникає при охолодженні тіла, травматичних ураженнях тощо.
МІОКА́РД, МІОКА́РДІЙ (від *міо...* і грец. καρδία — серце) — середній шар стінки серця. Складається з м'язових волокон, внаслідок скорочення яких відбувається робота серця.
МІОКАРДИ́Т — запальне захворювання серцевого м'яза (*міокарда*); виникає найчастіше як ускладнення інфекційних захворювань (*дифтерії*, *ревматизму*, *скарлатини*, *тифу* тощо).
МІО́МА (від *міо...* і *...ома*) — доброякісна пухлина, що розвивається з м'язової тканини.
МІОПА́ТІЯ (від *міо...* і *...патія*) — захворювання, яке характеризується первинною прогресуючою *дистрофією* скелетних м'язів.
МІОЦЕ́Н, МІОЦЕ́НОВА ЕПО́ХА (від грец. μείων — менший, нижчий і *...цен*) — рання епоха *неогену*.
МІРАБЕ́ЛЬ (франц. mirabell) — жовтоплідні сорти сливи з дрібними плодами. Від назви містечка Мірабо на півдні Франції.
МІРА́Ж (франц. mirage, від mirer — спостерігати) — оптичне явище в *атмосфері*, виникнення на обрії уявних зображень предметів. Інша назва — м а р е в о.
МІРЗА́, МУРЗА́ (від перс. амір-заде — син *еміра*, князя) — 1) У деяких народів Сходу *титул* членів правлячої *династії* великих *феодалів*; ставиться після імені. 2) Шанобливе звертання до вищих урядовців і вчених; ставиться перед ім'ям або після нього. 3) У деяких народів Середнього Сходу — *секретар*, писар.
МІРІА́ДИ [від грец. μυριάς (μυριάδος) — десять тисяч] — безліч, незліченна кількість. Поняття вживають переважно в художній літературі.
МІС (англ. miss) — *форма* звертання до дівчини в англомовних країнах; уживається здебільшого з ім'ям або прізвищем.
МІСІОНЕ́РСТВО (від франц. missionnaire, з лат. missio — посилка, відправлення) — *форма* діяльності релігійних організацій та церков,

спрямована на навернення до свого вчення іновірців. Найхарактерніша для *християнства* та *ісламу*.

МІ́СІС (англ. mistress) — *форма* звертання до нетитулованої одруженої жінки в англомовних країнах; уживається здебільшого з ім'ям або прізвищем.

МІ́СІЯ (від лат. missio — посилка, доручення) — 1) Постійне дипломатичне представництво в якійсь державі, очолюване посланником, повіреним у справах. 2) Представники держави чи міжнародної організації, послані в якусь країну зі спеціальною метою або певним дорученням. 3) Церковна місіонерська організація (див. *Місіонерство*). 4) Переносно — доручення, завдання; покликання.

МІ́СТЕР (англ. mister) — *форма* звертання до нетитулованого чоловіка в англомовних країнах; уживається здебільшого з ім'ям або прізвищем.

МІСТЕ́РІЇ (від грец. μυστήριον — таємниця, таїнство) — 1) У країнах античного світу (Греція, Рим) та Стародавнього Сходу (Єгипет, Персія) таємні релігійні обряди, *церемонії* на честь деяких богів, до участі в яких допускалися лише посвячені. 2) Релігійні *процесії* з *елементами* вистави у східних *релігіях*. 3) Популярний жанр середньовічного релігійного театру в Західній Європі 14—15 ст.

МІ́СТИК (від грец. μυστικός — таємничий) — людина, що вірить у надприродне, в чудеса; забобонна людина.

МІ́СТИКА (від грец. μυστικά — таємничі обряди) — 1) Віра в існування надприродних, таємничих сил та в здатність людини вступати в безпосередні зносини з ними. 2) Схильність до віри в таємниче й надприродне. 3) Щось загадкове, непояснюване.

МІСТИФІКА́ЦІЯ (від грец. μύστης — таємничий і *...фікація*) — 1) Умисне введення когось в оману, жартома або із злісним наміром. 2) Тлумачення *реальних* явищ у містичному дусі.

МІСТИЦИ́ЗМ (від грец. μυστικός — таємничий) — релігійно-філософський світогляд, що грунтується на *містиці*, схильність до містики.

МІСТРА́ЛЬ (франц. mistral, від лат. magistralis — керівний) — сильний холодний північно-західний вітер на Середземноморському узбережжі Франції, що дме з гір.

МІТЕЛЬШНА́УЦЕР (нім. Mittelschnauzer, від mittel — середній і Schnauze — морда) — порода службових собак з довгою шерстю і з довгастою волохатою мордою, а також собака цієї породи.

МІ́ТЕЛЬШПІЛЬ (від нім. Mittelspiel — середина гри) — середня стадія шахової *партії*, коли розгортається безпосередня боротьба основних сил.

МІТЕ́НКИ (франц. mitaines) — жіночі напіврукавички без пальців.

МІТКА́ЛЬ (перс. мітакалі) — бавовняна тканина полотняного переплетення.

МІТО́З (від грец. μίτος — нитка, тканина) — складний (або непрямий) поділ клітин, найпоширеніший спосіб розмноження тваринних і рослинних клітин. Інша назва — к а р і о к і н е з.
МІ́ТРА (від санскр.) — у давньоіранській і ведичній *міфології* (див. *Ведизм*) бог Сонця, чистоти й правди.
МІФ (від грец. μῦθος — слово, сказання) — 1) Легенда, сказання давніх народів щодо походження Землі, Всесвіту, явищ природи, про богів, *героїв* (Одіссей, *Геракл* та ін.). 2) Переносно — вигадка.
МІФОЛО́ГІЯ (від грец. μῦθος — розповідь, переказ і *...логія*) — 1) Сукупність *міфів* того чи іншого народу. 2) Наука про міфи.
МІФОМА́НІЯ (від *міф* і *...манія*) — *патологічна* неправдивість, схильність до перебільшення.
МІЦЕ́ЛІЙ (від грец. μύκης — гриб) — *вегетативне* тіло грибів, що складається з розгалужених найтонших ниток. Інша назва — г р и б н и ц я.
...МІЦЕТИ [від грец. μύκης (μύκητος) — гриб] — у складних словах відповідає поняттю "гриби", напр.: *актиноміцети*, базидіоміцети.
...МІЦИН (від грец. μύκης — гриб) — у складних словах відповідає поняттю "грибковий", напр.: ауреоміцин, стрептоміцин.
МІ́ЧМАН (від англ. midshipman — морський *кадет*) — 1) У військово-морському *флоті* звання військовослужбовців надстрокової служби. 2) У флотах деяких країн — 1-й офіцерський чин.
МНЕМОЗІ́НА, МНЕМОСІ́НА (грец. Μνημοσύνη) — у давньогрецькій *міфології* богиня пам'яті, мати дев'яти *муз*.
МНЕМО́НІКА, МНЕМОТЕ́ХНІКА (від грец. μνημονικόν τέχνημα — мистецтво запам'ятовування) — *система* особливих способів, вправ, що полегшують запам'ятовування й збільшують обсяг пам'яті.
МОБІЛІЗА́ЦІЯ (франц. mobilisation, від лат. mobilis — рухомий) — 1) Призов військовозобов'язаних на службу в діючу армію у зв'язку із запровадженням воєнного стану. Протилежне — *демобілізація*. 2) Переведення збройних сил держави на організацію і склад воєнного часу; переведення промисловості, *транспорту* та інших галузей *економіки* на воєнний стан. 3) Зосередження сил, засобів для досягнення певної мети. 4) Залучення населення або певних галузей господарства до виконання якихось завдань.
МОБІ́ЛЬНИЙ (від лат. mobilis) — 1) Рухливий, здатний до швидких пересувань та дій. 2) Переносно — енергійний, діяльний.
МОВЕТО́Н (франц. mauvais ton) — поганий тон, невихованість.
МОГЕ́Р див. *Мохер*.
МОГІКА́НИ (англ. Mohicans, з індіан. мо-гі-конніус) — 1) Група індіанських племен, що жили в Північній Америці, були в 18—19 ст. витіснені зі своїх земель європейськими колонізаторами. 2) Переносно — останні представники чогось, що зникає, відмирає.
МО́ДА (франц. mode, від лат. modus — міра, правило) — 1) Нетривале поширення певних смаків, що виявляється у зовнішніх *формах*

побуту, особливо в одязі. 2) Переносно — нестійка, минуща популярність.

МОДА́ЛЬНІСТЬ (від лат. modus — спосіб) — 1) Граматична *категорія*, що виражає відношення змісту висловлювання до об'єктивної дійсності. 2) У *логіці* — характеристика судження залежно від встановлюваної ним вірогідності, тобто від того, що в ньому стверджується — можливість, дійсність чи необхідність чогось.

МОДЕЛЬЄ́Р (франц. modelier) — фахівець, що виготовляє зразки, моделі виробів. Див. також *Кутюр'є*.

МОДЕ́М [англ. modem, скор. від modulate — модулювати і demodulate — демодулювати] — комунікаційний пристрій ЕОМ, що служить для зв'язку з телефонними лініями.

МОДЕРА́ТО (італ. moderato, букв. — помірний) — *муз.* помірний темп, середній між *андантино* і алегрето (повільніший за *алегро*).

МОДЕ́РН (від франц. moderne — новітній, сучасний) — напрям у мистецтві (переважно в *архітектурі* і *декоративно*-ужитковому мистецтві) кінця 19 — початку 20 ст., для якого характерні стилізаторство й *символіка*; у *графіці* — витонченість ліній і динамізм *композиції*.

МОДЕРНІЗА́ЦІЯ (від франц. modernisation — оновлення) — 1) Оновлення, удосконалення, надання будь-чому сучасного вигляду, переробка відповідно до сучасних вимог (напр. м. устаткування). 2) Перенесення сучасних понять, *термінології* тощо на поняття минулих часів.

МОДЕРНІ́ЗМ (франц. modernisme) — 1) Загальна назва напрямків у мистецтві та літературі 20 ст., яким притаманні відкидання традиційних *форм*, пошук нових естетичних *принципів*, розрив з *реалізмом*. 2) Форма пристосування *релігії* до нових умов з переглядом застарілих уявлень та понять, що суперечать сучасному розумінню, досягненням науки.

МОДИФІКА́ТОР (від лат. modifico — встановлюю міру) — 1) Пристрій, що змінює роботу, дію машини. 2) Домішка до розплавленого *металу*, що сприяє зміні його *механічних* властивостей, майже не впливаючи на хімічний склад цього металу.

МОДИФІКА́ЦІЯ (лат. modificatio) — 1) Видозміна, перетворення, поява нових ознак, властивостей. 2) Модель машини, *механізму* і т. ін., що деякою мірою відрізняється від базової. 3) Один з можливих станів речовини, який визначається певною *структурою* (напр., м. вуглецю — вугілля, *графіт* та *алмаз*). 4) Неспадкова зміна *організму*, що протиставляється спадковій (пор. *мутація*).

МОДИФІКУВА́ННЯ (від лат. modifico — встановлюю міру) — цілеспрямована зміна властивостей *об'єктів*. М. м е т а л і в — додавання в розплавлені *метали модифікаторів*.

МО́ДУЛЬ (від лат. modulus — міра) — 1) *тех.* Назва важливого *коефіцієнта* чи величини (напр.: м. пружності, м. Юнга). 2) *матем.* Постійний множник, на який треба помножити *логарифм* числа з

однією основою, щоб одержати логарифм цього числа з іншою основою. 3) *архіт.* Частина будови, що служить одиницею вимірювання для надання спільномірності будові в цілому та її частинам. 4) Уніфікований функціональний вузол у вигляді взаємозамінного пакета деталей, що виконує самостійну *функцію* у приладі чи *апараті.* 5) Складова частина космічного корабля, здатна до самостійного польоту.

МОДУЛЯ́ТОР (від лат. modulator — той, що дотримується ритму) — пристрій, що здійснює *модуляцію* сигналів.

МОДУЛЯ́ЦІЯ (лат. modulatio — розмірність, гармонійність, *ритм*, від modulor — розмірюю) — 1) *муз.* Перехід з однієї тональності в іншу. 2) Зміна висоти і *тембру* голосу. 3) Зміна *параметрів* (характеристик) якогось з регуляторних фізичних *процесів.*

МО́ДУС (від лат. modus — міра, спосіб) — 1) У політичній *термінології — норма.* 2) У *філософії* — властивість предмета, притаманна йому лише в певних станах, на відміну від *атрибута* — невід'ємної властивості. 3) У формальній *логіці* — різновид *силогізму.* 4) Вид, прояв, різновид чого-небудь.

МО́ДУС ВІВЕ́НДІ (лат. modus vivendi, букв. — спосіб життя) — у міжнародному праві тимчасова, звичайно короткострокова, угода, яку укладають, коли обставини не створюють умов для досягнення постійного або довготривалого договору.

МОЗАЇ́КА (італ. mosaico, з лат. musivum, від грец. μουσεῖον — святилище *муз*) — 1) Зображення або візерунок із *смальти*, кольорового каменю, керамічних плиток, які закріплюють на *цементі* або спеціальній мастиці безпосередньо на стіні чи на площині, яку декорують. 2) Вид мистецтва — складання мозаїчних картин. 3) Переносно — строката суміш різнорідних частин. 4) Вірусна хвороба рослин.

МО́ЙРИ (грец. Μοῖραι) — 1) У давньогрецькій *міфології* три богині долі (сестри Клото, Лахесіс і Антропос), яких уявляли старими жінками, що прядуть і обривають "нитку людського життя"; у давньоримській міфології — *парки.* 2) Переносно — про долю, *фортуну.*

МОКАСИ́НИ (англ. moccasins, з алгонкінської) — 1) М'яке взуття з оленячої шкіри в індіанців. 2) Взуття з м'якої шкіри без застібки, переважно із вплетеною союзкою.

МО́ККО — сорт кави. Від назви *порту* [1] Мокка в Ємені.

МОЛ (франц. môle, італ. molo, від лат. moles — насип) — споруда в *порту* [1] для захисту суден від морських хвиль.

МОЛЕ́КУЛА (франц. molécule, від лат. moles — маса) — найменша частинка речовини, що зберігає основні хімічні властивості цієї речовини. М. простих речовин складаються з *атомів* одного хімічного *елемента*, а складних — з атомів різних елементів.

МОЛІБДЕ́Н (від грец. μόλυβδος — свинець) — хімічний *елемент*, *символ* Mo, ат. н. 42; сріблясто-сірий тугоплавкий *метал.* Застосовується в металургії, електро- і *радіотехніці*, ракетобудуванні.

МО́ЛОХ (від фінікійського молек — цар, володар) — 1) У *релігії* фінікійців бог природи, сонця. В жертву М. спалювали живцем людей. Ім'я М. стало *символом* жорстокої сили, яка вимагає людських жертв, війни. 2) Вид ящірок родини агамових. Поширені лише в Австралії.

МОЛЬ [1] [від *мол(екула)*] — те саме, що й *грам-молекула*.

МОЛЬ [2] (від італ. molle — м'який) — *муз.* мінорний. Див. *Мінор*.

МОЛЬБЕ́РТ (нім. Malbrett) — дерев'яний верстат для живопису, на якому встановлюють підрамок з полотном, картон, дошку тощо.

МОЛЮ́СКИ (від лат. moliscus — м'який) — тип безхребетних тварин, переважно вкритих раковиною. Поширені в морях, прісних водах і на суходолі. Деяких М. вживають у їжу.

МОЛЯ́РИ (від лат. molaris — жорновий) — корінні задні зуби у людини і хребетних тварин.

МОЛЯ́РНИЙ (від *моль* [1]) — пов'язаний з *грам-молекулою*; м. р о з ч и н — розчин, в 1 л якого міститься одна *грам-молекула* розчиненої речовини.

МОМЕ́НТ (від лат. momentum — рух, поштовх, мить) — 1) Дуже короткий проміжок часу, мить. 2) Певний проміжок часу, етап у розвитку чого-небудь. 3) Обставина, умова, окремий бік якого-небудь явища. 4) Добуток якоїсь *фізичної* величини і її плеча (віддалі до точки або до осі обертання), напр.: м. сили, м. кількості руху.

МОНА́ДА [від грец. μονάς (μονάδος) — одиниця] — у ряді філософських *систем* — найпростіша неподільна єдність, першоджерело, основа явищ.

МОНА́РХ (від грец. μόναρχος — самодержець) — спадкоємний глава держави в *монархії*.

МОНАРХІ́ЗМ — *система* політичних поглядів, що обстоює *монархію*, вважаючи її за найдосконалішу *форму* державного устрою.

МОНА́РХІЯ (від грец. μοναρχία — єдиновладдя, єдинодержавність) — *форма* правління, за якої найвища державна влада цілком або частково зосереджена в руках одноособового глави держави — *монарха*, здебільшого спадкового.

МОНГОЛЬФ'Є́Р — куля, наповнена нагрітим повітрям. Від прізвища французьких винахідників братів Ж. і Е. Монгольф'є, які у 1783 р. побудували цю повітряну кулю.

МОНЕТАРИ́ЗМ (від лат. moneta — монета) — економічна *теорія*, згідно з якою кількість грошей в обігу є визначальним *фактором* формування *економіки* держави, при цьому існує пряма залежність між змінами обсягу грошової *маси* в обігу та величиною валового національного *продукту*.

МОНЕТА́РНИЙ — пов'язаний з *монетаризмом*, фінансовий, грошовий.

МОНІ́ЗМ (від грец. μόνος — один, єдиний) — філософське вчення, яке бере за основу всього існуючого одне начало — *матерію* (мате-

ріалістичний м.) або дух (ідеалістичний м.). Див. також *Дуалізм*, *Плюралізм* (1).

МОНІТО́Р (від лат. monitor — остережний) — 1) Броньований військовий корабель з потужною *артилерією*, призначений для *операцій* на річках і поблизу узбережжя. 2) Прилад для контролю за *параметрами*, які мають залишатися в заданих межах. 3) Частина обладнання *комп'ютера*, призначена для візуального відображення *інформації*.

МОНІТО́РИНГ (англ. monitoring, від лат. monitor — остережний, спостережний) — 1) Постійне спостереження за якимось *процесом* з метою виявлення його відповідності бажаному результату чи попереднім припущенням. 2) Спостереження, оцінка та *прогноз* стану довкілля у зв'язку з господарською діяльністю людини.

МОНО... (від грец. μόνος — один, єдиний) — у складних словах відповідає поняттям "одно", "єдино", напр.: *моногамія*, моногібрид.

МОНОГА́МІЯ (від *моно...* і *...гамія*) — 1) Одношлюбність; *форма* шлюбу одного чоловіка з однією жінкою. 2) У тварин така статева поведінка, коли самець протягом більш-менш тривалого часу спаровується з однією і тією самою самкою і звичайно бере участь у вигодовуванні потомства. Див. також *Полігамія*.

МОНОГЕНІ́ЗМ (від грец. μονογενής — однорідний, єдиний) — *система* поглядів, за якою всі сучасні раси мають спільне походження і є підрозділами одного виду — сучасної людини.

МОНОГРА́МА (від *моно...* і *...грама*) — 1) Сплетення кількох початкових літер імені та прізвища у вигляді *вензеля*. 2) Умовний знак, *ініціали* замість підпису на творах художників.

МОНОГРА́ФІЯ (від *моно...* і *...графія*) — наукова праця, в якій досліджується одна тема, обмежене коло питань.

МОНО́КЛЬ (франц. monocle, від грец. μόνος — один і лат. oculus — око) — кругле оптичне скло, що використовувалося як окуляри для одного ока.

МОНОКРИСТА́Л (від *моно...* і кристал) — одиничний кристал, що складається з однієї кристалічної ґратки. Монокристали переважно використовуються у *радіотехніці, електроніці*.

МОНОКУЛЬТУ́РА (від *моно...* і культура) — 1) Вирощування на одному полі протягом багатьох років однієї сільськогосподарської культури. 2) Сільськогосподарська культура, що стала в будь-якій країні чи районі єдиною або майже єдиною культурою. 3) Чиста культура якого-небудь *мікроба*, одержана в *лабораторії* або промисловим способом.

МОНОКУЛЯ́Р [від *мон(о)...* і *окуляр*] — оптичний прилад (підзорна труба), в який дивляться одним оком.

МОНОЛІ́Т (грец. μονόλιθος, від μόνος — один і λίθος — камінь) — 1) Суцільна кам'яна брила, споруда або її частина, висічені з суцільного каменю або зведені з бетону. 2) Зразок гірської породи або грунту, вирізаний великим куском.

МОНОЛІ́ТНИЙ (від *моноліт*) — 1) Висічений з цілої брили. 2) Переносно — суцільний, єдиний, згуртований.
МОНОЛО́Г (від *моно...* і *...лог*) — роздуми персонажа вголос у драматичному творі, кінофільмі чи виставі; розмова із самим собою або з глядачами. Див. також *Діалог.*
МОНОМЕ́Р (від *моно...* і *...мер*) — низькомолекулярна хімічна сполука, яка є первісним матеріалом для *синтезу полімерів.*
МОНОМЕТАЛІ́ЗМ (від *моно...* і *метал*) — грошова *система*, в якій один валютний (див. *Валюта*) метал (золото або срібло) є загальним *еквівалентом* і основою грошового обігу. Див. також *Біметалізм.*
МОНОПЛА́Н (від *моно...* і *...план*) — літак або *планер* з однією несучою поверхнею (крилом).
МОНОПО́ЛІЯ (грец. μονοπωλία, від μόνος — один і πωλέω — продаю) — 1) Виключне право на володіння будь-чим або здійснення якихось заходів (напр. валютна м.). 2) Зосередження будь-чого в розпорядженні держави, однієї організації, *фірми*, особи тощо. Див. також *Олігополія.* 3) Велике господарче об'єднання, що концентрує більшу частину виробництва та збуту якогось товару, чим забезпечує собі панівне становище у певній галузі господарства.
МОНОСАХАРИ́ДИ (від *моно...* і грец. σάκχαρ — цукор) — *органічні* сполуки, прості вуглеводи, нездатні до *гідролізу*; *продукт* розпаду *полісахаридів.* До М. належать *глюкоза, фруктоза* тощо.
МОНОСЕМІ́Я (від *моно...* і грец. σῆμα — знак; значення) — однозначність слова чи виразу. Протилежне — *полісемія.*
МОНОСИЛАБІ́ЗМ (від грец. μονοσύλλαβος — односкладовий) — односкладовість, односкладові слова мови.
МОНОТЕЇ́ЗМ (від *моно...* і *...теїзм*) — однобожність; віра в єдиного Бога.
МОНОТИ́П (від *моно...* і *...тип*) — двоапаратна буквовідливна машина, що виготовляє набір у вигляді рядків.
МОНОТИ́ПІЯ (від *моно...* і *...типія*) — різновид естампної графічної *техніки.* Фарби одного чи кількох кольорів накладають від руки на рівну поверхню металевої дошки і на друкарському верстаті одержують один відбиток. Застосовують також у поєднанні з *офортом.*
МОНОТО́ННИЙ (від грец. μονότονος — однозвучний) — 1) Однозвучний, однотонний. 2) Переносно — позбавлений різноманітності, одноманітний, нудний.
МОНОФІЛІ́Я (від *моно...* і грец. φῦλον — рід, плем'я) — 1) Походження певної групи *організмів* від одного предка. 2) *Теорія* походження рас сучасної людини від одного виду *антропоморфних* предків.
МОНОФО́БІЯ (від *моно...* і *...фобія*) — нав'язливий страх самотності.
МОНОХРОМАТИ́ЧНИЙ (від *моно...* і *хроматичний*) — одноколірний; м - н е с в і т л о — світло, яке характеризується певною довжиною світлової хвилі.

МОНОХРО́МНИЙ (грец. μονόχρωμος) — 1) Одноколірний. 2) При якому використовується лише одна фарба; однобарвний; м. ж и в о п и с — живопис, виконаний в одному кольорі.
МОНОЦЕНТРИ́ЗМ (від *моно...* і лат. centrum — середина) — в *антропології* вчення про походження людини сучасного типу й людських рас в одному *регіоні* земної кулі від однієї *форми* людиноподібних мавп.
МОНСЕНЬЙО́Р (франц. Monseigneur, букв. — мій пане) — *титул*, який за середньовіччя у Франції вживали під час звернення до *герцогів*, *перів*, *єпископів*, нині вживається, коли звертаються до вищого католицького духівництва.
МО́НСТЕРА (лат. monstera) — рід багаторічних рослин родини ароїдних. Вічнозелені *ліани*, поширені в тропічній Америці. Деякі види вирощують як *декоративні* в *оранжереях* і кімнатах.
МОНСТР (франц. monstre, від лат. monstrum — диво, потвора) — страховисько, потвора.
МОНТА́Ж (франц. montage, букв. — підйом, підіймання) — 1) Складання машин, *механізмів*, споруд з окремих частин (елементів). Протилежне — *демонтаж*. 2) Добір і складання різних споріднених у якомусь відношенні *елементів* у єдине ціле; результат такого добору, напр. літературний м. 3) Добір і з'єднання окремо знятих кадрів кінострічки або записаної на плівку радіо- і телепередачі. 4) З'єднання окремих фотознімків певної теми або їх частин в одне зображення.
МОНУМЕ́НТ (лат. monumentum, від moneo — нагадую) — архітектурна або скульптурна споруда на честь визначної події або особи; пам'ятник.
МОНУМЕНТА́ЛЬНИЙ — 1) Який стосується *монумента*, є монументом; м - н е м и с т е ц т в о — вид образотворчого мистецтва, що включає монументи, *мозаїку*, настінні розписи, *фрески*. 2) Переносно — величний, грандіозний; грунтовний, змістовний.
МОПЕ́Д [від *мо(тоцикл)* і *(велоси)пед*] — легкий малопотужний *мотоцикл* з *педалями* (велосипед з навісним мотором).
МОРАЛІ́СТ (франц. moraliste) — особа, що проповідує сувору моральність, любить повчати.
МОРАЛІТЕ́ (франц. moralité) — середньовічна п'єса повчального характеру з алегоричними дійовими особами.
МОРА́ЛЬ (лат. moralis — моральний, від mores — звичаї) — 1) *Система* поглядів і уявлень, *норм* і оцінок, що регулюють поведінку людей; одна з *форм* суспільної свідомості. 2) Переносно — повчальний висновок з якоїсь події; повчання, напучення. 3) Авторський висновок у художньому творі.
МОРАТО́РІЙ (від лат. moratorius — затримувальний, уповільнювальний) — відстрочка платежів, призупинення якихось дій, діяльності тощо, встановлені урядом на певний час у зв'язку з настанням надзвичайних обставин — війни, стихійного лиха тощо.

МОРГ [1] (франц. morgue) — спеціально обладнане приміщення для зберігання, розтину і видачі для поховання трупів людей.

МОРГ [2] (польс. morg, morga, від нім. Morgen) — одиниця земельної площі в Польщі, Литві, вживалася також на західноукраїнських та західнобілоруських землях; становила близько 0,6 га.

МОРГАНАТИ́ЧНИЙ ш л ю б (лат. morganaticus, від старонім. maurgjan — обмежувати) — нерівний шлюб; шлюб особи царської (королівської) сім'ї з особою, що не належить до такого роду. У феодальному суспільстві шлюб між особами різних станів, за яким представник нижчого стану та його нащадки не користуються *привілеями* вищого стану. Іноді шлюб, не оформлений юридично.

МОРЕ́НА (франц. moraine) — перенесені й відкладені льодовиком скупчення уламків гірських порід — валунів, суглинків, щебеню, супісків.

МОРІО́Н [лат. (mor)morion] — *мінерал* класу *оксидів*, малопрозора чорна відміна *кварцу*. Використовується у радіо- та електротехніці.

МОРМО́НИ — члени релігійної *секти*, заснованої в 19 ст. у США Дж. Смітом, котрий у 1830 р. опублікував книгу, яку видав за переклад нібито знайдених ним таємничих письмен ізраїльського пророка Мормона (звідси й назва). Для М. характерне змішання *елементів християнства*, *ісламу*, *буддизму*, давньогрецької *релігії*.

МОРС (рум. mursa — вода з медом, сік, від лат. mulsum — медовий напій) — прохолодний солодкий напій з розбавленого водою соку ягід чи плодів.

МОРТИ́РА (гол., франц. mortier, від лат. mortarium — ступа) — гармата з коротким стволом, пристосована вести навісний вогонь. Відома з 15 ст.

МОРФЕ́Й (грец. Морфеύς) — у давньогрецькій *міфології* бог сну та сновидіння; б у т и в о б і й м а х М о р ф е я — спати солодким сном.

МОРФЕ́МА (від грец. μορφή — *форма*) — *мовозн.* значеннєва частина слова (корінь, *префікс*, *суфікс*, закінчення).

...МОРФИ, ...МОРФІЗМ, ...МОРФІЯ, ...МОРФНИЙ, ...МОРФОЗ (від грец. μορφή — вид, *форма*) — у складних словах відповідає поняттям "форма", "вид", напр.: аломорфи, *метаморфізм*, ізоморфія, *аморфний*, *гіперморфоз*.

МО́РФІЙ (від *Морфей*) — наркотичний і болезаспокійливий засіб, який одержують з опію та соломи й головок різних форм снодійного маку. Див. також *Морфін*.

МОРФІ́Н (від *Морфей*) — *алкалоїд*, що міститься у молочному соку різних форм снодійного маку.

МОРФІНІ́ЗМ — один з видів *наркоманії*, хворобливий потяг до *морфію* як *наркотику*.

...МОРФІЯ, ...МОРФНИЙ див. ...*Морфи*.

МОРФО... (від грец. μορφή — вид, *форма*) — у складних словах відповідає поняттю "форма", напр. *морфологія*, морфоструктура.

МОРФОГЕНЕ́З (від *морфо...* і *...генез*) — 1) *Процес* виникнення й розвитку *форм рельєфу* земної поверхні. 2) Виникнення й формування *органів* та частин *організму* під час його *індивідуального* розвитку (*онтогенезу*).

...МОРФОЗ див. *...Морфи.*

МОРФО́ЗИ (від грец. μορφή — вид, образ, *форма*) — неспадкові зміни *організму*, штучно спричинені діянням зовнішніх *факторів* (*радіація*, високі *температури*, хімічні речовини тощо) в ранні *періоди* розвитку. М. не мають пристосувального характеру.

МОРФОЛОГІ́ЧНИЙ — який стосується *морфології* в біологічному (зовнішній вид і будова *організму*) й філологічно-граматичному розумінням (*класифікація* мов; розділ *граматики*, який вивчає *форму* й будову слів).

МОРФОЛО́ГІЯ (від *морфо...* і *...логія*) — 1) Наука про закономірності будови й *процесів* формоутворення тваринних і рослинних *організмів* у їх *індивідуальному* та історичному розвитку. 2) Розділ *граматики*, що вивчає частини мови та їх *категорії*, будову слова залежно від *морфем*, з яких воно складається, *форми* словозміни. 3) *Система* частин мови, їх категорій та форм слова.

МОСКІ́ТИ (ісп. mosquito — комар, від лат. musca — муха) — спільна назва чотирьох родів двокрилих кровосисних комах родини метеликових. Поширені у країнах з теплим кліматом.

МОСЬЄ́ (франц. monsieur — пан, добродій) — ввічливе звертання до чоловіків у французів.

МОТЕ́ЛЬ (англ. motel, скор. від motorist's hotel — готель для автотуристів) — готель на автотрасі, що забезпечує подорожніх різними видами обслуговування.

МОТИ́В (франц. motif, від лат. moveo — рухаю) — 1) *психол.* Спонукальна причина дій і вчинків людини. 2) Основна музична побудова, яка становить характерну частину музичної теми; у побутовому розумінні — *мелодія*, наспів. 3) *Елементи сюжету*, які сполучають між собою кілька *епічних* народнопоетичних творів. 4) *літературозн.* Тема ліричного твору. 5) *Аргумент* на користь чого-небудь.

МОТИВА́ЦІЯ (нім. Motivation, франц. motivation, від motif, з лат. moveo — рухаю) — свідомі чи несвідомі психічні *фактори*, що спонукають до здійснення певних дій; наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями, вчинками, явищами.

МОТО... (від лат. moto — безперервно рухаю) — у складних словах відповідає поняттям "моторний", "який рухається за допомогою мотора", "моторизований", а також "*мотоцикл*", напр.: мотоклуб, мотоколона, *моторесурс.*

МОТОБО́Л [від *мото(цикл)* і англ. ball — м'яч] — командна спортивна гра з великим м'ячем на мотоциклах.

МОТОДРО́М [від *мото(цикл)* і *...дром*] — спеціально обладнане місце для мотоциклетних змагань та випробувань мотоциклів.

МОТОКРО́С [від *мото(цикл)* і *крос*] — спортивне змагання на мотоциклах по пересіченій місцевості.
МОТОРА́ЛІ [від *мото(цикл)* і *ралі*] — комплексне спортивне змагання на мотоциклах чи *моторолерах* за заданим *режимом* руху.
МОТОРЕСУ́РС (від *мото...* і *ресурс*) — тривалість дії двигуна внутрішнього згоряння до планового *капітального ремонту.*
МОТО́РИКА (від лат. motor — який рухає) — 1) Рухова активність *організму*, його *органів* і частин. 2) Сукупність рухових *процесів* та пов'язаних з ними *фізіологічних* та психічних явищ, що є *об'єктом* вивчення *ергономіки.*
МОТОРО́ЛЕР (нім. Motorroller, від Motor — двигун і Roller — коток) — різновид *мотоцикла* з колесами малих розмірів.
МОТОЦИ́КЛ, МОТОЦИКЛЕ́Т (франц. motocycle, motocyclette, від лат. moto — безперервно рухаю і грец. κύκλος — коло, колесо) — двоколісна самохідна машина, обладнана двигуном внутрішнього згоряння, часто комплектується причіпною коляскою.
МОХЕ́Р (англ. mohair) — вовна ангорської кози; тканина або вироби з такої вовни.
МОЦІО́Н [нім. Motion, від лат. motio (motionis) — рух] — пішохідна прогулянка для відпочинку, зміцнення *організму* або з лікувальною метою.
МУА́Р (франц. moire) — 1) Шовкова тканина з хвилеподібним вилиском. 2) Побічний візерунок на відбитку з автотипного *кліше* при неправильному його виготовленні.
МУДЖАХІ́ДИ (араб., перс., букв. — ревнителі) — у країнах мусульманського Сходу учасники різних *соціальних*, а також релігійних рухів.
МУЕДЗИ́Н (тур., від араб. му'аддін) — в *ісламі* служитель при *мечеті*, який у визначений час закликає з *мінарету мусульман* до молитви.
МУ́ЗА (грец. μοῦσα) — 1) У давньогрецькій *міфології* кожна з дев'яти богинь — покровительок мистецтв і наук (*Кліо, Евтерпа, Талія, Мельпомена, Терпсіхора, Ерато, Полігімнія, Уранія* та *Калліопа*). Храми на їх честь називали мусейонами (звідси — "музей" та "музика"). 2) Переносно — джерело поетичного натхнення; творчість *поета* з його *індивідуальними* особливостями.
МУЛА́ТИ (іспан. mulatos, від араб. муваллад — нечистокровний араб) — нащадки від шлюбів європейців з неграми.
МУЛІНЕ́ (від франц. mouliner — сукати шовк) — бавовняні або віскозні кручені нитки для вишивання.
МУЛЛА́ (від араб. маула — пан, володар) — в *ісламі* нижчий сан служителя релігійного *культу.* Часто М. виконує також *функції* вчителя й судді.
МУ́ЛЬДА (від нім. Mulde — улоговина) — 1) Металева *форма* (коробка), з якої вихідні матеріали завантажують у сталеплавильні печі. 2) Металева форма (виливниця), в яку заливають *метал*, щоб

одержати зливок. 3) Чашоподібна або коритоподібна ввігнута складка гірських порід. Див. також *Синкліналь.*

МУЛЬТИМЕ́ДІА (англ. multimedia) — *термін* для визначення комп'ютерної *технології*, яка дозволяє гнучко керувати потоками різноманітної *інформації* — *текстами*, графічними зображеннями, музикою, відеозображенням (напр., забезпечує можливість одночасно працювати з текстом і слухати музику за допомогою персонального *комп'ютера*).

МУЛЬТИМІЛЬЙОНЕ́Р (франц. multimillionnaire) — власник багатомільйонного *капіталу.*

МУЛЬТИПЛЕ́КС (від лат. multiplex — складний, численний) — літеродрукувальний телеграфний *апарат* з *автоматичним* одночасним передаванням кількох *телеграм* одним каналом зв'язку.

МУЛЬТИПЛЕ́КСОР (від лат. multiplex — складний, численний) — *периферичний* пристрій для дистанційного підключення до цифрової обчислювальної *системи* кількох абонентських *пунктів* або іншої обчислювальної системи та забезпечення одночасної роботи з ними.

МУЛЬТИПЛІКА́ТОР (від лат. multiplico — помножую) — 1) Пристрій для посилення дії якогось *механізму.* 2) Художник, який створює кадри для мультиплікаційного *фільму.* Інша назва — а н і м а т о р. 3) Фотоприлад для послідовного одержання кількох кадрів на одній *касеті.* 4) *Коефіцієнт*, який вказує на вплив однієї змінної на іншу в бік її збільшення.

МУЛЬТИПЛІКА́ЦІЯ (від лат. multiplicatio — множення) — 1) Вид кінознімання, *об'єктами* якого є *серії* малюнків, ляльок або інших об'ємних *фігур.* Кожне зображення чи положення фігури відповідає певній *фазі* руху, внаслідок чого при показі фільму на екрані створюється *ілюзія* руху. Інша назва — *анімація.* 2) Галузь *кінематографії*, що займається виробництвом *фільмів* таким *методом.*

МУЛЬТФІ́ЛЬМ — *фільм*, створений методом *мультиплікації.*

МУЛЬЧУВА́ННЯ (від англ. mulch — пріла солома, пріле листя) — вкривання поверхні ґрунту соломою, перегноєм, спеціальним папером тощо для захисту від пересихання й перегрівання.

МУЛЯ́Ж (франц. moulage, від mouler — формувати, відливати у *форму*) — зліпок з *гіпсу*, глини, воску чи *парафіну*, точна форма предмета (напр., *скульптур*, архітектурних деталей, деяких *експонатів* у музеях і на виставках).

МУМІЄ́ (араб., від перс. мум — віск) — біологічно *активний продукт* природного походження, смолоподібна речовина, що міститься в розщелинах скель. Застосовують у *медицині*, переважно при переломах кісток.

МУМІФІКА́ЦІЯ (від *мумія* і *...фікація*) — перетворення трупа на мумію; висихання трупа або змертвілих частин живого *організму.*

МУ́МІЯ (араб., від перс. мум — віск) — 1) Залізоокисний природний *пігмент.* Застосовують для виготовлення фарб та *емалей.* 2) Труп

людини або тварини, збережений від розкладу штучним способом або внаслідок дії природних чинників.

МУНДШТУ́К (нім. Mundstück, від Mund — рот і Stück — шматок) — 1) Частина цигаркової гільзи; трубочка, в яку вставляють сигарету. 2) Губна частина духового музичного *інструмента*. 3) Вудила для управління верховим конем. 4) *тех.* Деталь різних *апаратів* і машин, яка має здебільшого *форму* трубочки або наконечника.

МУНІЦИПАЛІЗА́ЦІЯ (від лат. municipalis — який стосується самоврядної громади) — примусове безоплатне вилучення у приватних осіб їхнього майна (землі, будинків тощо) й передача його у відання місцевих *органів* влади.

МУНІЦИПАЛІТЕ́Т (франц. municipalité, від лат. municipium — самоврядна громада) — 1) У ряді країн виборний *орган* місцевого, переважно міського, самоврядування. 2) Будинок, у якому міститься орган місцевого самоврядування.

МУНІЦИПА́ЛЬНИЙ (лат. municipalis) — який стосується міського самоврядування, *муніципалітету*.

МУРЗА́ див. *Мірза*.

МУ́СКУС (лат. muscus, від санскр. мушкас — яєчко) — речовина рослинного або тваринного походження із сильним запахом. Використовують у *парфумерії*.

МУСЛІ́Н (франц. mousseline) — легка бавовняна, шовкова або капронова тканина. Від назви арабського м. Мосула в Месопотамії.

МУСО́НИ (франц. mousson, від араб. маусім — пора року) — сталий перенос повітряних мас сезонного характеру, вітри, які дмуть в нижніх шарах *тропосфери* і регулярно, двічі на рік, змінюють напрям на протилежний: взимку із суходолу до *океану*, влітку — навпаки.

МУСТА́НГ (англ. mustang, від староісп. mestengo — здичавілий) — здичавілий свійський кінь у Північній Америці. В наш час майже повністю винищений.

МУСУЛЬМА́НИН (перс. мусліман — віддані *ісламу*, від араб. муслім — покірні богові) — особа, яка сповідує іслам.

МУСУЛЬМА́НСТВО — те саме, що й *іслам*.

МУТАГЕНЕ́З (від лат. muto — змінюю і *...генез*) — *процес* виникнення *мутацій*.

МУТАГЕ́НИ (від лат. muto — змінюю і *...ген*) — *фізичні*, хімічні та інші чинники, які збільшують частоту *мутацій*.

МУТА́НТ [від лат. mutans (mutantis) — який змінює] — *організм*, у якого відбулася раптова спадкова зміна однієї або кількох ознак (*мутація*).

МУТА́ЦІЯ (від лат. mutatio — зміна) — 1) Раптова спадкова зміна *організму*, окремих його частин, ознак, властивостей. 2) Перелом голосу у дітей, що настає в *періоді* статевого дозрівання.

МУ́ФЕЛЬ (нім. Muffel) — камера чи посудина, куди вміщують вироби, які нагрівають або випалюють у печі.

МУФЛО́Н (франц. mouflon, з італ. muflone) — вид диких баранів, поширених у горах Корсики, Сардинії, Західної Азії та в Закавказзі. Був одомашнений; один з предків сучасних свійських овець.
МУ́ФТА (нім. Muff, Muffe, від гол. mouwtje — рукавчик) — 1) Приналежність жіночого одягу у вигляді відкритого з обох боків мішечка, звичайно з хутра, для зігрівання рук. 2) Пристрій для поздовжнього з'єднання циліндричних частин машини (напр. валів) або споруди (напр. труб).
МУ́ФТІЙ (араб. муфті — той, хто визначає) — 1) Мусульманський богослов-правознавець, якому надано право розв'язувати спірні богословсько-юридичні питання. 2) Представник вищого мусульманського духівництва.
МУШКЕ́Т (франц. mousquet, з італ. moschetto, від лат. musca — муха) — у 16—17 ст. ручна вогнепальна зброя з гнотовим затвором.
МУШКЕТЕ́РИ (франц. mousquetaires) — в 16 ст. солдати європейських армій, озброєні *мушкетами*; у 18 ст. — основний вид лінійної піхоти.
МЮ́ЗИКЛ (від англ. musical — музичний) — музичний сценічний твір, кінофільм, переважно комедійного характеру.
МЮЗИК-ХО́Л (англ. — music-hall) — вид естрадного театру, в якому виконуються концертні *програми* й тематичні естрадні огляди (*ревю*).
МЮО́Н [від грец. μῦ — назва літери μ і *(мез)он*] — нестабільна позитивно або негативно заряджена частинка, *маса* якої більша за масу *електрона* приблизно в 207 разів. Інша назва — *мю-частинка*.
МЮРИ́Д (араб.) — 1) У *мусульман*-суфіїв (див. *Суфізм*) послушник, послідовник і учень релігійного наставника (мюршида) — *імама* або *шейха*. 2) Послідовник *мюридизму*.
МЮРИДИ́ЗМ — релігійно-містична течія в *ісламі*, що виникла в 14 ст. у Середній Азії на ґрунті *суфізму*. М. передбачав безоглядне служіння *мюрида* своєму релігійному наставникові й фанатичну ненависть до всіх іновірців.
МЮ-ЧАСТИ́НКА — те саме, що й *мюон*.

Н

НАБО́Б (інд. наваб, від араб. нувваб — намісники) — 1) В Індії *титул* правителів *провінцій*, що відокремилися від *імперії* Великих Моголів. 2) В Англії 18 ст. назва осіб (головним чином вищих урядовців Ост-Індської *компанії*), які розбагатіли на Сході. 3) Переносно — багата людина, життя якої відзначається східною пишнотою.
НАВА́ХА (ісп. navaja) — холодна зброя, іспанський довгий складаний ніж.

НАВІГА́ЦІЯ (лат. navigatio — судноплавство, мореплавство) — 1) Розділ науки про судноводіння, основні завдання якого — вибір найбезпечнішого шляху, проведення ним судна тощо. 2) Судноплавство. 3) *Період*, в який судноплавство на різних морях і річках можливе у відповідності з кліматичними умовами.

...НАВТ (від грец. ναυτης — мореплавець) — у складних словах відповідає поняттю "той, хто плаває", напр.: *акванавт, гідронавт.*

...НАВТИКА (від грец. ναυτικά — мистецтво мореплавства, судноводіння) — у складних словах відповідає поняттю "плавання", напр.: *аеронавтика, акванавтика.*

НАДИ́Р (араб.) — точка небесної *сфери*, протилежна *зеніту.*

НА́ДФІЛЬ (нім. Nadelfeile) — невеликий напилок з дрібною насічкою, призначений для тонкого шліфування виробів.

НАЗА́ЛЬНИЙ (франц. nasal, від лат. nasus — ніс) — носовий приголосний або голосний звук.

НАЗАРЕЇ — 1) Назва християн у перші часи поширення *християнства* (від м. Назарета, де народився *Христос*). 2) Давньоіудейська *секта.* 3) Відгалуження секти *молокан*, що існувало в Росії з середини 19 до початку 20 ст.

НАЇБ (араб. — намісник) — 1) За середньовіччя в мусульманських державах правитель округу або *провінції.* 2) У закавказьких ханствах начальник магалу (територіальної дільниці). 2) В імаматі Шаміля намісник *імама* на певній *території.* 4) У султанській Туреччині помічник *мулли, каді*, цехового старшини.

НА́ЙТОВ (гол. naaitouw, від naaien — шити і touw — канат, трос) — *тип* кріплення — зв'язування *тросом* двох або більше предметів.

НАМА́З (перс. — молитва) — один з головних обрядів *ісламу* — молитва у *мусульман*, що полягає в читанні уривків з *Корану* п'ять разів на день.

НАНІ́ЗМ (від грец. νάννος — карликовий) — ненормально низький зріст людини, що найчастіше є наслідком ураження залоз внутрішньої *секреції* (*гіпофіза*, щитовидної залози).

НАПА́ЛМ (англ. napalm) — запалювальна суміш, що складається з рідкого палива із загусниками. Застосовують у запалювальних авіабомбах, *ракетах.*

НАРКІ́С див. *Нарцис.*

НАРКО́З (від грец. νάρκωδις — заціпеніння) — штучне пригнічення центральної нервової *системи*, яке характеризується тимчасовою втратою притомності, больової чутливості та деяких рефлекторних *реакцій.* Застосовують у *хірургії* для знеболювання при *операціях.*

НАРКОЛО́ГІЯ [від *нарко(тики)* і *...логія*] — розділ *медицини*, який вивчає наслідки вживання наркотиків і розробляє *методи* лікування від *наркоманії, алкоголізму* та *токсикоманії.*

НАРКОМА́НІЯ [від *нарко(тики)* і *...манія*] — непереборний хворобливий потяг людини до вживання наркотиків (*опіуму, кокаїну*,

морфіну) з метою збудження, сп'яніння. Вживання наркотиків призводить до порушення життєдіяльності *організму*, до глибоких нервово-психічних розладів і навіть смерті.

НАРКО́ТИКИ (від грец. ναρκωτικός — пригнічувальний) — речовини, переважно рослинного походження, що збуджують або пригнічують центральну нервову *систему*, викликають *галюцинації*, нечутливість до болю. У *медицині* й *ветеринарії* Н. використовують для знеболювання.

НАРЦИ́С (грец. νάρκισσος) — рід багаторічних трав'янистих рослин родини амарилісових. Поширений у Середземномор'ї та на півдні Європи. Деякі види культивують як *декоративні*.

НАРЦИСИ́ЗМ, НАРЦИ́ЗМ — милування собою, самозакоханість (переважно у чоловіків); у *психоаналізі* — стан *лібідо*, зверненого на власне "Я" (аутоеротизм). За ім'ям міфологічного красеня *Нарціса*.

НАРЦІ́С, НАРКІ́С (грец. Νάρκισσος) — 1) В давньогрецькій *міфології* вродливий юнак, що закохався у власне відображення у воді і помер від нерозділеного кохання, перетворившись після смерті на квітку *нарцис*. 2) Переносно — самозакохана людина.

НАТИВІ́ЗМ (від лат. nativus — природжений) — у *психології концепція*, за якою здатність до сприймання простору й часу дана людині від народження та існує *апріорно*, не розвиваючись у *процесі* досвіду. Поширена в 19 ст.

НА́ТРІЙ (від араб. натрун — сода) — хімічний *елемент*, *символ* Na, ат. н. 11; сріблясто-білий м'який *метал*; на повітрі швидко окиснюється. Застосовують як відновник, теплоносій тощо.

НАТУ́РА (від лат. natura — природа) — 1) *заст.* Природа, *об'єктивна* дійсність, реальність. 2) Природжена властивість, характер, вдача людини. 3) *Реальні* явища, істоти й предмети, які зображує художник. 4) *Об'єкти* знімання кінофільму, що провадиться на тлі природи (міський або сільський *пейзаж*). 5) Товари, *продукти* як платіжний засіб, що замінює гроші.

НАТУРАЛІЗА́ЦІЯ (франц. naturalisation, від лат. naturalis — природний) — надання державою свого громадянства особам, що мають громадянство іншої країни або зовсім його не мають. Протилежне — *денатуралізація*.

НАТУРАЛІ́ЗМ (франц. naturalisme, від лат. natura — природа) — 1) Напрям у мистецтві, спрямований на якнайточніше, детальне зображення реальності і людських характерів, що зумовлені *фізіологічною* природою та середовищем. 2) Відверте зображення фізіологічного боку людського життя.

НАТУРАЛІ́СТ (франц. naturaliste) — 1) Природодослідник; учений, що вивчає живу природу. 2) Представник, послідовник *натуралізму* в літературі та мистецтві.

НАТУРА́ЛЬНИЙ (лат. naturalis) — 1) Природознавчий. 2) Природного походження. Протилежне — ш т у ч н и й. 3) Який існує в

дійсності, справжній; н - н і ч и с л а — цілі додатні числа. 4) Непідробний, природний, щирий. 5) Який стосується *натури* (5), оплати; н - н е г о с п о д а р с т в о — господарство, в якому *продукти* праці не обмінюють і не продають, а використовують тільки для внутрішніх потреб.

НАТУРФІЛОСО́ФІЯ (від лат. natura — природа і *філософія*) — філософія природи; філософське вчення, що переважно умоглядно тлумачило природу, намагаючись відтворити цілісну картину світу, заповнити прогалини в пізнанні часом фантастичними уявленнями. Виникла ще в *античності*, але особливого розвитку досягла у 17—18 ст.

НАТЮРМО́РТ (франц. nature morte, букв. — мертва природа) — жанр образотворчого мистецтва (переважно живопису). Твори із зображенням предметів побуту, квітів, фруктів тощо.

НАЦИ́ЗМ (нім. Nazismus, скор. від Nationalsozialismus — національний *соціалізм*) — назва *фашизму* в гітлерівській Німеччині.

НАЦІОНАЛІЗА́ЦІЯ (франц. nationalisation, від лат. natio — народ) — вилучення з приватної власності осіб у власність держави землі, промислових і транспортних підприємств, цілих галузей народного господарства.

НАЦІОНАЛІ́ЗМ (франц. nationalisme, від лат. natio — народ) — *ідеологія* та *політика*, спрямована на розпалювання національної ворожнечі; опирається на *ідеї* національної виключності, переваги однієї *нації* над іншими.

НАЦІОНА́ЛЬНІСТЬ — 1) Належність до певної *нації*, народності чи національної групи. 2) *Термін* для спільного визначення нації і народності.

НА́ЦІЯ (від лат. natio — народ, плем'я) — стійка історична спільність людей, яка виникла на *базі* спільності мови, *території*, економічного життя і психологічного складу, що знаходить вияв у спільності культури.

НАЯ́ДИ (грец. Ναΐάδες) — у давньогрецькій і давньоримській *міфології німфи*, покровительки річок, водойм, джерел. Їх вважали натхненницями *поетів*.

НЕАНДЕРТА́ЛЬЦІ — викопний вид людей, які жили в плейстоценову *епоху* (понад 12 тис. років тому) в Європі, в Африці й південно-східній частині Азії. Від назви долини Неандерталь поблизу Дюссельдорфа (Німеччина), де 1856 р. вперше було виявлено рештки людини цього виду.

НЕВР..., НЕВРИ..., НЕВРО..., НЕЙРО... (від грец. νεῦρον — жила, *нерв*) — у складних словах вказує на відношення даних понять до нервової *системи*, напр.: *невралгія*, неврилема, невродерміт, нейроанатомія.

НЕВРАЛГІ́Я (від *невр...* і грец. ἄλγος — біль) — біль різної тривалості й характеру, що виникає у місці проходження *нерва*. Розвивається внаслідок ураження або запалення нерва та його оболонок.

НЕВРАСТЕНІЯ (від *невр...* і грец. ἀσθένεια — безсилля, слабкість) — вид *неврозу*, який може розвиватись внаслідок перевтоми, отруєння *наркотиками*, хронічних *інфекцій*.

НЕВРИ... див. *Невр...*

НЕВРИ́Т (від грец. νεῦρον — жила, *нерв*) — запалення нерва у людини і тварин, що розвивається при його ушкодженні, переохолодженні тіла, внаслідок інфекційного захворювання, отруєння.

НЕВРО... див. *Невр...*

НЕВРО́ЗИ (від грец. νεῦρον — жила, *нерв*) — група нервово-психічних розладів, що виникають внаслідок тривалих переживань, перенапруження тощо.

НЕВРОЛО́ГІЯ (від *невро...* і *...логія*) — розділ *анатомії*, що вивчає питання розвитку, будови і діяльності нервової *системи*.

НЕВРО́МА (від *нерв...* і *...ома*) — розростання *елементів* нервових волокон в *організмі* людини й тварин. Розрізняють Н. пухлинні (виникають внаслідок неправильного розвитку нервів) і Н. ампутаційні (виникають на кінці перерізаного нерва при відсіченні кінцівки, *апендикса* або в рубцях на місці виразок тощо).

НЕВРО́Н див. *Нейрон*.

НЕВРОПА́ТІЯ (від *невро...* і *...патія*) — порушення діяльності центральної нервової *системи* в людини. Найчастіше проявляється в дитячому віці. Причинами можуть бути несприятливі умови розвитку плода (інфекційне захворювання матері, *токсикози* вагітності, *алкоголізм* батьків).

НЕВРОПАТОЛО́ГІЯ (від *невро...* і *патологія*) — наука про захворювання нервової *системи*; розробляє *методи* лікування нервових хвороб і способи запобігання їм.

НЕГАТИ́В (від лат. negativus — заперечний) — 1) Фотографічне зображення, протилежне за розподілом світлих і темних місць тому, що є в дійсності (на *позитиві*). 2) Фото- або кіноплівка, фотопластинка з таким зображенням. 3) Переносно в розмовній мові — *факти*, повідомлення, що справляють *негативне* враження.

НЕГАТИВІ́ЗМ (від лат. negativus — заперечний) — 1) Небажана особливість поведінки або прояв деяких психічних захворювань (напр. *шизофренії*). При Н. відмовляються виконувати будь-які завдання (*пасивний* Н.) або роблять все навпаки (*активний* Н.). 2) Заперечливе ставлення до чого-небудь (без будь-якого *позитивного* ствердження замість заперечуваного).

НЕГАТИ́ВНИЙ (лат. negativus) — 1) Заперечний (напр. негативна відповідь). 2) Від'ємний (напр. негативний *електричний* заряд). 3) Який стосується *негатива*.

НЕГЛІЖЕ́ (франц. négligé, від лат. negligo — зневажаю) — 1) Недбало вбраний, напіводягнений. 2) *заст.* Ранкове домашнє вбрання.

НЕГОЦІА́НТ [від лат. negotians (negotiantis) — торговець] — купець, що торгує оптом, переважно за межами своєї країни.

НЕГРИТЮ́Д (франц. négritude, від лат. niger — чорний) — *система* націоналістичних поглядів, яка пропагує *ідею* зверхності негритянської культури та її носіїв над культурою білої *раси*. Виник у 20—40-х роках 20 ст.

НЕЙЗИ́ЛЬБЕР (нім. Neusilber, букв. — нове срібло) — сплав міді, *нікелю* й *цинку*. Н. відзначається високим *електричним* опором і стійкістю щодо *корозії*. Застосовують для виготовлення медичних *інструментів*, *реостатів* тощо.

НЕЙЛО́Н (англ. nylon) — різновид *синтетичного* волокна.

НЕЙРИ́Т (від грец. νεῦρον — жила, *нерв*) — відросток нервової клітини, по якому проходять *імпульси* до *органів* та інших нервових клітин. Інша назва — а к с о н.

НЕЙРО... див. *Невр...*

НЕЙРОБІО́НІКА (від *нейро...* і *біоніка*) — напрям у біоніці, мета якого — вивчення й моделювання діяльності центральної нервової *системи* людини й тварин для використання закономірностей їхньої будови при створенні нових технічних пристроїв, кібернетичних систем тощо.

НЕЙРОЛЕ́ПТИКИ (від *нейро...* і грец. λεπτός — легкий) — група фармакологічних засобів, що справляють гальмівний вплив на центральну нервову *систему*, не затьмарюючи при цьому свідомість. Н. усувають страх, тривогу, напруження, *галюцинації*, марення та деякі інші *симптоми* психічних порушень, а також посилюють дію наркотичних, снодійних і знеболювальних засобів.

НЕЙРО́Н, НЕВРО́Н (від грец. νεῦρον — жила, нерв) — нервова клітина разом з усіма її відростками (*нейритами* й *дендритами*), яка є основним структурним і функціональним *елементом* нервової тканини.

НЕЙРОПСИХОЛО́ГІЯ (від *нейро...* і *психологія*) — розділ психології, що вивчає психічну діяльність людини у зв'язку з функціонуванням центральної нервової *системи* в певних умовах.

НЕЙРОСЕКРЕ́ЦІЯ (від *нейро...* і *секреція*) — здатність деяких клітин нервової тканини утворювати й виділяти специфічні секреторні речовини типу *гормонів*.

НЕЙРОТРО́ПНИЙ (від *нейро...* і *...тропний*) — який діє вибірково на які-небудь *елементи* нервової *системи*.

НЕЙРОФІЗІОЛО́ГІЯ (від *нейро...* і *фізіологія*) — розділ фізіології, який вивчає *функції* нервової *системи* людини і тварин.

НЕЙРОХІРУ́РГІЯ (від *нейро...* і *хірургія*) — розділ хірургії, який розробляє *оперативні методи* лікування захворювань і травматичних ушкоджень центральної і *периферичної* нервової *системи* та вивчає причини виникнення, розвиток і *діагностику* цих захворювань.

НЕЙТРАЛІЗА́ЦІЯ (від лат. neutralis — нічийний) — 1) Послаблення, стримання, *ліквідація* сили, впливу кого-небудь, чогось. 2) Оголошення якоюсь державою стану *нейтралітету*. 3) Особливий міжнародний *режим* якоїсь *території* (чи вод), відповідно до якого

держава, що їй належить дана територія, не має права будувати тут будь-які військові споруди, тримати збройні сили тощо. 4) *хім. Реакція*, що веде до знищення кислотних властивостей розчину за допомогою лугів, а лужних — за допомогою кислот.

НЕЙТРАЛІТЕ́Т (нім. Neutralität, від лат. neutralis — нічийний) — 1) Невтручання в чужі суперечки, у боротьбу між двома сторонами. 2) У міжнародному праві становище держави, яка не бере участі у війні, воєнних *блоках* [2], зберігає з воюючими державами мирні відносини і не подає жодній з них воєнної допомоги.

НЕЙТРА́ЛЬНИЙ (лат. neutralis, від neuter — ні той, ні інший) — 1) *політ.* Який дотримується *нейтралітету*; н - н а з о н а — смуга землі між кордонами двох держав, на якій жодна з них не може вести воєнних дій і не має права тримати війська. 2) Який не приєднується до жодної зі сторін, не втручається в чужі суперечки. 3) *хім.* Який не дає ні кислої, ні лужної *реакції*. 4) *фіз.* Не заряджений *електрикою*; н. м е з о н — нестабільна *елементарна* частинка, що не має *електричного* заряду (див. *Мезони*). 5) Який не має ні корисного, ні шкідливого впливу, напр. н. засіб.

НЕЙТРИ́НО (італ. neutrino, від neutrone — *нейтрон*) — стабільна *електрично нейтральна елементарна* частинка, *маса* якої наближається до *нуля*. Швидкість руху Н. наближається до швидкості світла. Н. відзначається надзвичайною проникністю.

НЕЙТРО́Н (від лат. neutrum — ні те, ні інше) — нестабільна *електрично нейтральна елементарна* частинка, *маса* якої приблизно дорівнює масі *протона*. З Н. і протонів складаються ядра *атомів*.

НЕЙТРО́ННИЙ — який стосується *елементарної* частинки — *нейтрона*; н. г е н е р а т о р — установка для утворення пучків нейтронів.

НЕЙТРОНОГРА́ФІЯ (від *нейтрон* і *...графія*) — *метод* вивчення *структури* речовини (*молекул*, кристалів і рідин) за допомогою *дифракції* нейтронів.

НЕЙТРОФІ́ЛИ (від лат. neuter — нічий, ніякий і *...філ*) — одна з *форм лейкоцитів*.

НЕКРО... (від грец. νεκρός— мертвий) — у складних словах відповідає поняттю "мертвий", напр.: *некролог*, некроскопія.

НЕКРОБІО́З (від *некро...* і *...біоз*) — *процес* повільного відмирання клітин або тканини в живому *організмі*; виникає в результаті порушення їхнього живлення. На відміну від *некрозу* є процесом оборотним.

НЕКРО́З (від грец. νεκρός — мертвий) — змертвіння частини живого *організму*, що супроводиться зміною будови клітинних ядер та *протоплазми*, розпадом або розсмоктуванням тканини. Спричинюється діянням різних *фізичних* і хімічних чинників або порушенням кровопостачання. Див. також *Некробіоз*.

НЕКРОЛА́ТРІЯ (від *некро...* і *...латрія*) — обожнення померлих.

НЕКРОЛО́Г (від *некро...* і *...лог*) — стаття з приводу смерті кого-небудь з характеристикою життя і діяльності померлого.

НЕКРО́ПОЛЬ (від *некро...* і грец. πόλις — місто) — могильник; кладовище, де поховані визначні люди. Н. називались *комплекси* поховань Давнього Сходу, античного світу.
НЕКРОФІЛІ́Я (від *некро...* і *...філія*) — 1) Статеве збочення, що виявляється у хворобливому потягу до мертвого тіла. 2) Пристрасть до руйнування, нищення живого.
НЕКРОФО́БІЯ (від *некро...* і *...фобія*) — хворобливий стан людини, яка патологічно боїться мерців, смерті.
НЕКТА́Р (від грец. νέκταρ — напій богів) — 1) У *релігії* стародавніх греків напій богів, що дарує безсмертя та вічну юність. 2) Солодка цукриста рідина, що її виділяють спеціалізовані утвори квітки (нектарники). Є поживою для багатьох комах. Бджоли переробляють Н. на мед.
НЕКТО́Н (від грец. νηκτόν — плавання) — сукупність водяних *організмів*, пристосованих до *активного* плавання на значні відстані у відкритих частинах водойм. Див. також *Планктон*.
НЕМАТО́ДИ [від грец. νῆμα (νῆματος) — нитка] — клас тварин *типу* первиннопорожнинних червів. Живуть у морях, річках, ґрунті, гниючих речовинах. Багато Н. — *паразити* рослин, тварин і людини.
НЕМЕЗІ́ДА, НЕМЕСІ́ДА (грец. Νέμεσις) — 1) У давньогрецькій *міфології* богиня відплати, помсти. 2) Переносно — відплата, помста, кара за злочин.
НЕ́НІЯ (від лат. nenia — жалібна пісня) — скорботна пісня, яку в багатьох народів рідні або плакальниці співають під час поховання.
НЕО... (від грец. νέος — молодий, новий) — у складних словах відповідає поняттям "новий", "нове", напр.: неоколоніалізм, *неореалізм*.
НЕОВІТАЛІ́ЗМ (від *нео...* і *віталізм*) — ідеалістична течія в *біології*, що пояснює якісну своєрідність життєвих явищ нематеріальними чинниками.
НЕОГЕ́Н, НЕОГЕ́НОВИЙ ПЕРІО́Д (від *нео...* і *...ген*) — другий *період кайнозойської ери* геологічної історії Землі (див. *Кайнозой*); розпочався 25 млн років тому, тривав 23,5 млн років. Відклади цього *періоду* становлять неогенову *систему*.
НЕОДИ́М (від *нео...* і грец. δίδυμος — подвійний) — хімічний *елемент*, *символ* Nd, ат. н. 60; сріблясто-білий *метал*, належить до *лантаноїдів*. Застосовують у металургії, у виробництві скла й порцеляни.
НЕОЗО́Й (від *нео...* і *...зой*) — те саме, що й *кайнозой*.
НЕОІМПРЕСІОНІ́ЗМ (від *нео...* та *імпресіонізм*) — течія в західноєвропейському живописі кінця 19 — початку 20 ст., представники якої розвивали суб'єктивістські *тенденції імпресіонізму*, намагалися обгрунтувати й надати методичного характеру прийомам розкладання складних тонів на чисті кольори; твори Н. нагадують *мозаїку*, в них утрачено матеріальність передачі *реальних* явищ (див. також *Пуантилізм*).

НЕОІНДУЇЗМ (від *нео...* та *індуїзм*) — течія релігійно-філософської думки Індії, що виникла в 1-й половині 19 ст. як реформована (монотеїстична) *форма індуїзму*. Однією з центральних у Н. є *ідея* внутрішньої єдності всіх *релігій*, спроба сконструювати "нову", "*універсальну*" релігію, нібито вільну від *фанатизму* кожної конкретної релігії.

НЕОКЛАСИЦИ́ЗМ (від *нео...* і *класицизм*) — течія в літературі, живопису, *архітектурі* та музиці 2-ї половини 19 — початку 20 ст. Для Н. характерна *стилізація* (1) зовнішніх *форм* мистецтва *античності*, італійського Відродження і частково — класицизму.

НЕОЛІ́Т (від *нео...* і *...літ*) — новий кам'яний вік, що заступив *палеоліт* і *мезоліт* та передував мідному віку. *Період* Н. датується відрізком часу з 9 до 3 тис. до н. е. За Н. поряд з рибальством і мисливством почали розвиватися скотарство й землеробство; з'явились і поширилися гончарство й ткацтво. Н. був часом розквіту *матріархату*.

НЕОЛОГІ́ЗМ (від *нео...* і *...логізм*) — нове слово, словосполучення, фразеологічний зворот, а також нове значення старого слова. Протилежне — *архаїзм*.

НЕО́Н (від грец. νέος — новий) — хімічний *елемент*, *символ* Ne, ат. и. 10; належить до *інертних* газів. Застосовують у рекламних і сигнальних газосвітних лампах, в *електронних* приладах тощо.

НЕОНАЦИ́ЗМ (від *нео...* і *нацизм*) — сучасний нацизм, який пристосувався до нових історичних умов при збереженні своєї ідейно-політичної расистської сутності.

НЕОНТОЛО́ГІЯ (від *нео...* і *онтологія*) — розділ *біології*, що вивчає сучасний *органічний* світ.

НЕОПЛАЗІ́Я (від *нео...* і грец. πλάσις — виникнення, формування) — *патологічне* злоякісне новоутворення тканини, яке характеризується безупинним руйнівним ростом, що веде до загибелі *організму*. Інша назва — б л а с т о м а.

НЕОПЛАТОНІ́ЗМ (від *нео...* і *платонізм*) — містичний ідеалістичний напрям у *філософії періоду* занепаду Римської *імперії* (3—6 ст.), який намагався поєднати на основі платонізму різні *системи* античної філософії. За Н. творцем світу є надчуттєве *абстрактне* "єдине", що нібито може бути сприйняте людиною лише в *екстазі*.

НЕОПОЗИТИВІ́ЗМ (від *нео...* і *позитивізм*) — суб'єктивно-ідеалістична течія буржуазної *філософії*, що виникла на грунті ідеалістичного тлумачення *проблем* сучасної *математики* й *логіки*, особливо математичної логіки, і поширилася на природознавство й суспільствознавство як спроба пристосувати *принципи* позитивізму до умов розвитку сучасної науки. Інша назва — л о г і ч н и й п о з и т и в і з м.

НЕОРЕАЛІ́ЗМ (від *нео...* і *реалізм*) — 1) Течія в англо-американській *філософії* початку 20 ст., що під гаслом "здорового глузду" виступила проти *суб'єктивного* й абсолютного *ідеалізму* в *теорії* пізнання. Н. абсолютизував незалежність змісту пізнання від *процесу*

пізнання, розглядав *суб'єкт* пізнання як *емпіричну* людину, а не як історичне суспільство. 2) Напрям в італійському кіно, *фільми* якого реалістично відображали життя злидарів.

НЕОТЕКТО́НІКА (від *нео...* і *тектоніка*) — розділ *геотектоніки*, що вивчає *тектонічні* рухи й створені ними *структури* і *форми рельєфу* протягом *неогенового* та *антропогенового* (четвертинного) *періодів*.

НЕОТЕНІ́Я (від грец. νέον — юність і τείνω — розтягую, посилюю) — здатність деяких тварин досягати статевої зрілості й розмножуватись на *стадії* личинки.

НЕОТОМІ́ЗМ (від *нео...* і *томізм*) — об'єктивно-ідеалістичне вчення, *офіційна* філософська *доктрина католицизму*, що ґрунтується на вченні Фоми Аквінського. Виник у середині 19 ст.

НЕОФАШИ́ЗМ (від *нео...* і *фашизм*) — сучасний фашизм, який, дещо змінивши *форму* стосовно до нових історичних умов, зберіг свою *реакційну* людиноненависницьку, расистську сутність.

НЕОФІЛІ́Я (від *нео...* і *...філія*) — нав'язливий потяг до нового, незвичайного.

НЕОФІ́Т (від грец. νεόφυτος — новонавернений) — 1) Новохрещений, новопосвячений, взагалі — новий прихильник *релігії*. 2) Переносно — новий прибічник якогось учення, суспільного руху, *ідеї* тощо.

НЕОФО́БІЯ (від *нео...* і *...фобія*) — нав'язливий страх перед усім новим, незвичним.

НЕПОТИ́ЗМ [від лат. nepos (nepotis) — онук, нащадок] — заміщення посад за *протекцією*, влаштування родичів на прибуткові посади, кумівство.

НЕПТУ́Н (лат. Neptunus) — 1) У давньоримській *міфології* бог моря; у давньогрецькій міфології — *Посейдон*. 2) Восьма за віддаленням від Сонця *планета* Сонячної *системи*; Н. не можна побачити неозброєним оком.

НЕПТУ́НІЙ — штучний *радіоактивний* хімічний *елемент*, *символ* Np, ат. н. 93; сріблясто-білий *метал*, належить до *актиноїдів*. Від назви *планети Нептун*.

НЕРВА́ЦІЯ (франц. nervation — жилкування, від лат. nervus — жила, *нерв*) — характер розміщення в *органах* рослин судинно-волокнистих пучків. Інша назва — ж и л к у в а н н я.

НЕ́РВИ (лат. nervus — жила, нерв, з грец. νεῦρον) — сукупність у людини й тварин нервових волокон, оточених сполучнотканинною оболонкою, по яких проходять нервові *імпульси*.

НЕРВЮ́РА (франц. nervure, букв. — прожилки) — 1) Каркас крила літака. 2) *архіт.* Виступне і профільоване ребро, головним чином готичного (див. *Готика*) хрестового склепіння.

НЕРЕЗИДЕ́НТ (від *резидент*) — *юридична* або *фізична* особа, яка діє в одній країні, а зареєстрована, знаходиться, живе в іншій.

НЕРЕЇДА — супутник *планети Нептун*. Від назви давньогрецьких міфологічних *нереїд*.

НЕРЕЇДИ (грец. Νηρεΐδες) — 1) У давньогрецькій *міфології німфи* (50 сестер), дочки Нерея, які допомагали мореплавцям. 2) Те саме, що й *нереїсові*.

НЕРЕЇСОВІ (від грец. Νηρεΐς — Нереїда) — родина морських кільчастих червів. Поширені в морях теплих і помірних зон. Є кормом для риб, зокрема осетрових. Інша назва — *нереїди*.

НЕ́РПА (від фін. nogpa — тюлень) — ссавець родини тюленевих, поширений в Північному Льодовитому *океані*, на півночі Атлантичного й Тихого океанів та в деяких великих озерах (напр., Ладозькому, Байкалі). *Об'єкт* промислу. Інша назва — кільчастий тюлень.

НЕСЕСЕ́Р (франц. nécessaire, букв. — потрібний, необхідний) — 1) Дорожній футляр з предметами *туалету*. 2) Скринька з приладдям для шиття.

НЕ́ТТО (італ. netto, букв. — чистий) — 1) Вага товару без упаковки, тари. Див. також *Брутто*. 2) Ціна товару за вирахуванням знижок. 3) Чистий прибуток або дохід *бюджету* після вирахування витрат.

НЕФ (франц. nef) — витягнута у довжину частина культового приміщення, відокремлена рядом колон чи стовпів; розрізняють середній, бічний та поперечний нефи.

НЕФЕЛІ́Н (від грец. νεφέλη — хмара) — *мінерал* класу *силікатів*; безбарвний, сірувато-білого, сірого кольору. Алюмінієва руда; використовують також у хімічній, скляній промисловості тощо.

НЕФЕЛО́МЕТР (від грец. νεφέλη — хмара і *...метр*) — прилад, яким вимірюють *концентрацію* рідин, колоїдних розчинів або щільність туманів.

НЕФОСКО́П (від грец. *νέφος* — хмара і *...скоп*) — прилад для визначення напряму й швидкості руху хмар.

НЕФРЕКТОМІ́Я (від грец. νεφρός — нирка і ἐκτομή — виріз) — *оперативне* видалення нирки.

НЕФРИ́Т (від грец. νεφρός — нирка) — 1) Двобічне запалення нирок у людини й тварин. Найчастіше виникає після перенесених інфекційних захворювань (*ангіна, скарлатина, грип*), переохолодженнях тіла тощо. Інша назва — гломерулонефрит. 2) *Мінерал* зеленого або білого кольору з класу *силікатів*. Напівдорогоцінне виробне каміння.

НЕФРО́З (від грец. νεφρός — нирка) — захворювання нирок у людини й тварин, характеризується переродженням ниркового *епітелію*, головним чином канальців. Виникає як ускладнення ряду захворювань (*амілоїдозу, діабету* тощо), а також при отруєннях (ртуттю, *вісмутом*).

НЕФРОЛО́ГІЯ (від грец. νεφρός — нирка і *...логія*) — розділ *медицини*, який вивчає будову, *функцію* та хвороби нирок і *методи* лікування їх.

НЕФРО́Н (від грец. νεφρός — нирка) — основна складова частина нирок хребетних тварин і людини. В Н. відбувається, очищення крові від сечі.

НЕФРОПА́ТІЯ (від грец. νεφρός — нирка і *...патія*) — загальна назва деяких видів ураження нирок, що характеризується набряками, підвищенням кров'яного тиску і судинними розладами. Спостерігається, зокрема, у вагітних жінок.

НЕФРОСКЛЕРО́З (від грец. νεφρός — нирка і *склероз*) — ущільнення та зморщування нирок у людини внаслідок розростання сполучної тканини. Спостерігається при гіпертонічній хворобі, часто є наслідком *нефриту* та інших захворювань нирок.

НЕФРОТОМІ́Я (від грец. νεφρός — нирка і *...томія*) — *операція* розтину нирки. Застосовують для видалення каменів нирок.

НІВА́ЛЬНИЙ (лат. nivalis, від nix — сніг) — сніговий; н. п о я с — висотний пояс гірських країн за сніговою межею.

НІВА́ЦІЯ [від лат. nix (nivis) — сніг] — *процес* рельєфоутворення, що відбувається внаслідок дії снігу.

НІВЕЛІ́Р (від нім. nivellieren — вирівнювати) — геодезичний прилад для визначення різниці висот двох будь-яких точок земної поверхні.

НІВЕЛЮВА́ННЯ (від *нівелір*) — 1) Визначення висот різних точок земної поверхні відносно певної вихідної точки або рівня моря. 2) Вирівнювання земної поверхні під час прокладання доріг, будівництва *аеродромів* тощо. 3) Переносно — стирання, ігнорування *індивідуальних* відмінностей.

НІГІЛІ́ЗМ (від лат. nihil — ніщо, нічого) — 1) Соціально-моральне явище, яке виражається в запереченні загальноприйнятих моральних цінностей: *ідеалів*, моральних *норм*, культури, *традицій*. 2) Течія громадської думки в Росії у 60-х роках 19 ст., що поширилася в середовищі різночинців і була спрямована проти *реакційних* традицій та устоїв дворянської культури. 3) Течія в праві, яка заперечує закони та інші правові норми.

НІГІЛІ́СТ (від *нігілізм*) — людина, яка негативно ставиться до всього загальновизнаного, прихильник нігілізму.

НІГРО́Л (від лат. niger — чорний і *...ол*) — сорт неочищеного мастила, що утворюється при переробці нафти і використовується для змащування *механізмів*, які працюють при невисоких *температурах*.

НІЄ́ЛО (від італ. niello — чернь) — рисунок, вирізаний на золоті або сріблі й заповнений черню (темним сплавом срібла, міді, сірки й бури).

НІ́КЕ, НІ́КА (грец. Νίκη) — в давньогрецькій *міфології* богиня перемоги у боях та змаганнях; у давньоримській міфології — *Вікторія*.

НІКЕЛІ́Н — 1) Сплав міді, *нікелю* й *мангану*, відзначається великим *електричним* опором, стійкістю проти *корозії*. 2) *Мінерал* класу *сульфідів*, червоного кольору з металевим блиском. Руда нікелю.

НІКЕЛЮВА́ННЯ — нанесення тонкого шару *нікелю* на металеві поверхні для запобігання *корозії* і поліпшення їхнього зовнішнього вигляду.

НІ́КЕЛЬ (нім. Nickel, від швед. nickel — гном, підземний дух, який нібито перешкоджав гірникам) — хімічний *елемент*, *символ* Ni, ат. н. 28; сріблясто-білий *метал*, пластичний і ковкий. Застосовують для захисних покриттів, виготовлення сплавів, спеціальних сталей, лужних *акумуляторів* тощо.

НІКО́ЛЬ — *призма* з ісландського *шпату*, прозора для світла. Застосовують для *поляризації* світлових хвиль. Від прізвища англійського фізика У. Ніколя (1768—1815).

НІКОТИ́Н (франц. nicotine) — *алкалоїд* тютюну. Від прізвища французького *дипломата* 16 ст. Ніко, який вперше ввіз тютюн до Франції.

НІКОТИНАМІ́Д (від *нікотин* і *амід*) — *вітамін* групи В. Міститься в молоці, картоплі, хлібі, м'ясі, рибі тощо. Нестача Н. в *організмі* порушує перебіг окиснювальних *процесів*, пігментацію шкіри тощо.

НІКТОФО́БІЯ [від грец. νύξ (νυκτός) — ніч і *...фобія*] — нав'язливий страх людини перед темрявою, *симптом* психічного розладу.

НІМБ (від лат. nimbus — туман, хмара) — сяйво навколо голови при зображенні богів у релігійному християнському та буддійському мистецтві; у *християнстві* також Богородиці, святих, янголів, пророків; *символ* святості.

НІ́МФА (грец. νύμφη, букв. — наречена) — одна зі *стадій* зародкового розвитку більшості членистоногих тварин, які розвиваються з неповним перетворенням; *організм*, що перебуває на цій стадії розвитку.

НІ́МФИ (грец. νύμφαι) — у давньогрецькій і давньоримській *міфології* численні божества в образі жінок, які уособлювали сили природи (морів, річок, джерел, гір, долин, лук тощо).

НІМФОМА́НІЯ (нім. Nymphomanie, від грец. νύμφη — молода жінка, наречена і *...манія*) — патологічно підвищений статевий потяг у жінки, зумовлений *ендокринним*, нервовим або психічним розладом. Інша назва — а н д р о м а н і я.

НІО́БА, НІОБЕ́Я (грец. Νιόβη) — 1) У давньогрецькій *міфології* дочка фригійського царя. Пишалася народженням семи синів і семи дочок, зневажаючи богиню Латону, у якої було тільки двоє дітей. За це діти Латони помстилися Н. — вбили всіх її дітей. З горя Н. перетворилася на скелю. Н. — уособлення горя, суму, страждання. 2) Переносно — мати-страдниця.

НІО́БІЙ (від *Ніоба*) — хімічний *елемент*, *символ* Nb, ат. н. 41; сірий блискучий *метал*. Н. та його сплави застосовують в атомній енергетиці, *радіоелектроніці*, вакуумній *техніці*, хімічному апаратобудуванні тощо.

НІОБІ́Т — мінерал класу *оксидів* і гідроксидів, чорного або бурувато-чорного кольору. Ніобієва руда. Інша назва — к о л у м б і т.

НІ́ПЕЛЬ (англ. nipple, букв. — сосок) — 1) Затискач, яким ізолюють провідник в *електричних* лампах. 2) Коротка металева трубка з нарізкою на кінцях для з'єднання труб, радіаторних *секцій* тощо. 3) Пристрій для нагнітання повітря в камери (шини, м'ячі) з клапаном, що перешкоджає зворотному витоку повітря.

НІРВА́НА (санскр. — заспокоєння, згасання) — в *буддизмі* стан вищого блаженства людської душі, яка звільняється від безперервного потоку перевтілень, страждань і зливається з духовною, божественною першоосновою світу; п о р и н у т и в н і р в а н у — віддатися стану повного спокою, блаженства.

НІСТА́ГМ (від грец. νυσταγμός — дрімота, сонливий стан) — мимовільні швидкі рухи очних яблук у людини й тварин. Н. може бути *фізіологічним* (напр., при розгляданні предметів, що швидко рухаються) і *патологічним* (виникає при захворюванні внутрішнього вуха, *паралічах* очних м'язів, отруєннях).

НІТ (від лат. niteo — блищу) — одиниця яскравості; позначається нт.

НІТИНО́Л [від *ні(кель)* і *ти(та)н*] — жаростійкий нікелево-титановий сплав.

НІТР..., НІТРИ..., НІТРО... (від грец. νίτρον — луг, *селітра*) — у складних словах відповідає поняттям "*азот*", "азотний", напр.: *нітриди, нітрифікація, нітролаки.*

НІТРАГІ́Н (від *нітр...* і грец. ἄγω — притягую, засвоюю) — бактеріальне добриво, що містить культуру бульбочкових *бактерій*, здатних засвоювати *азот* повітря.

НІТРА́ТИ (від грец. νίτρον — *селітра*) — солі азотної кислоти. Застосовують як добрива та у виробництві вибухових речовин.

НІТРА́ЦІЯ (від грец. νίτρον — *селітра*) — введення нітрогрупи $—NO_2$ в *молекули органічних* сполук; утворювані сполуки називають нітросполуками. Застосовують Н. у виробництві барвників, вибухових речовин, парфумерних та фармацевтичних *препаратів.*

НІТРИ... див. *Нітр...*

НІТРИ́ДИ (від *нітр...* і грец. εἶδος — вид, вигляд) — сполуки *азоту* з іншими *елементами*, головним чином з *металами.* Застосовують у *техніці.*

НІТРИ́ЛИ (від *нітр...* і грец. ὕλη — речовина) — *органічні* азотисті сполуки, похідні синильної кислоти. Застосовують у виробництві *синтетичних* волокон, смол.

НІТРИ́ТИ (від грец. νίτρον — *селітра*) — солі азотистої кислоти. Застосовують у виробництві *органічних* барвників, у *медицині.*

НІТРИФІКА́ЦІЯ (від *нітри...* і *...фікація*) — *процес* окиснення *аміаку* до азотної кислоти; відбувається під впливом нітритних і нітратних *бактерій*, що живуть у ґрунті; має значення у землеробстві, оскільки переводить азотні сполуки у *форму*, доступну для живлення рослин.

НІТРО... див. *Нітр...*

НІТРОБАКТЕ́РІЇ (від *нітро...* і *бактерії*) — бактерії, що здійснюють *процес нітрифікації*.
НІТРОБЕНЗО́Л (від *нітро...* і *бензол*) — *органічна* сполука; маслянисте рідина із запахом гіркого мигдалю, отруйний. Застосовують переважно для одержання *аніліну*.
НІТРОГЕ́Н, НІТРОГЕ́НІУМ (лат. nitrogenium, від лат. νίτρον — *селітра* і γένος — народження) — латинська назва *азоту, символ* N, яку застосовують у назвах його сполук, *процесів* за його участю.
НІТРОГЛІЦЕРИ́Н (від *нітро...* і *гліцерин*) — *органічна* сполука, безбарвна маслянисте рідина, солодка на смак, отруйна. Н. — сильна вибухова речовина. Застосовують для виробництва бездимних порохів, *динамітів*, у *медицині* — як судинорозширювальний засіб.
НІТРОЛА́КИ (від *нітро...* і лак) — колоїдні розчини (див. *Колоїди*) *нітроцелюлози* в *органічних* розчинниках (напр. у спирті), які швидко висихають і утворюють плівки, що добре поліруються.
НІТРО́МЕТР (від *нітро...* і *...метр*) — прилад, яким визначають вміст *азоту* в його сполуках з киснем (*оксидах*).
НІТРОТОЛУО́ЛИ (від *нітро...* і *толуол*) — *органічні* сполуки, *продукти* заміщення *атомів* водню в ядрі толуолу нітрогрупами $—NO_2$. Застосовують для *синтезу* барвників і проміжних продуктів.
НІТРОФЕНО́ЛИ (від *нітро...* і *фенол*) — *органічні* сполуки, *продукти* заміщення *атомів* водню в ядрі *фенолу* нітрогрупами $—NO_2$. Застосовують для одержання барвників, деякі — для боротьби з грибковими хворобами рослин, протравлювання насіння.
НІТРОФО́СКА [від *нітро..., фос(фор)* і *ка(лій)*] — складне мінеральне добриво, що містить *азот*, фосфорну кислоту, *оксид* калію.
НІТРОЦЕЛЮЛО́ЗА (від *нітро...* і *целюлоза*) — складні *ефіри* целюлози й азотної кислоти (напр. *піроксилін*). Н. — біла волокниста маса з вибуховими властивостями. Застосовують для виготовлення *нітролаків*, кіноплівок, *целулоїду*, бездимних порохів тощо. Інша назва — нітроклітковина.
НІТРОЦЕМЕНТА́ЦІЯ (від *нітро...* і *цементація*) — те саме, що й *ціанування*.
НІХРО́М [від *ні(кель)* і *хром*] — сплав нікелю й хрому з домішками інших *елементів*. Застосовують у виробництві нагрівальних приладів.
НІЦШЕА́НСТВО — вчення німецького філософа-ідеаліста Ф. Ніцше (1844—1900) та його послідовників, що проповідує *індивідуалізм*, культ "надлюдини".
НОБЕ́ЛІЙ — штучний *радіоактивний* хімічний *елемент, символ* No, ат. н. 102; належить до *актиноїдів*. Від прізвища шведського інженера і підприємця А. Нобеля (1833—96).
НО́БІЛІ (від лат. nobilis — шляхетний) — 1) Представники вищої служилої знаті в Стародавньому Римі. 2) Представники вищих станів у Венеціанській *республіці*. 3) Гвардія нобілів — почесна *гвардія* Папи Римського з представників католицької *аристократії*.

НОБІЛІТЕ́Т [від лат. nobilitas (nobilitatis)] — привілейована замкнута правляча верхівка рабовласницького класу в Стародавньому Римі.

НОВА́ТОР (від лат. novator — оновлювач) — *ініціатор*, творець нового, *прогресивного* в науці, *техніці*, виробництві, мистецтві; зачинатель нових *методів* праці.

НОВА́ТОРСТВО — нововведення, новизна; діяльність *новаторів*.

НОВА́ЦІЯ (лат. novatio — оновлення, зміна, від novo — оновлюю) — 1) Нововведення. Інша назва — *інновація*. 2) *юрид.* Припинення попередньо чинного зобов'язання сторін, заміна його іншим, новим зобов'язанням (напр., видача *векселя* замість зобов'язання, що було видане раніше).

НОВЕ́ЛА [1] (від італ. novella, букв. — новина) — коротке оповідання, найчастіше з *оригінальною*, несподіваною кінцівкою.

НОВЕ́ЛА [2] [від лат. novellae (leges) — нові (закони)] — новий закон, за яким до чинного (кодифікованого) законодавства вносять зміни або доповнення.

НОВЕЛЕ́ТА (від італ. novelletta — коротке оповідання) — невелика музична п'єса ліро-*епічного*, іноді драматичного характеру. Назва запозичена з художньої літератури.

...НОЗ (від грец. νόσος — хвороба, захворювання) — у складних словах означає хворобу тварин, іноді людини, напр.: антракноз, *зооноз*.

НОЗОГРА́ФІЯ (від грец. νόσος — хвороба і *...графія*) — опис захворювання.

НОЗОЛО́ГІЯ (від грец. νόσος — хвороба і *...логія*) — розділ *теоретичної медицини*, що включає вчення про хвороби, їх *класифікацію* й *номенклатуру*, *діагноз*, *етіологію*, *патогенез*, загальні *принципи* лікування та *профілактику* захворювань.

НОЗОФІЛІ́Я (від грец. νόσος — хвороба і *...філія*) — нав'язлива *ідея* про наявність того чи іншого захворювання.

НОЗОФО́ВІЯ (від грец. νόσος — хвороба і *...фобія*) — стан людини, що боїться захворіти невиліковною, смертельною хворобою; *симптом* психічного розладу.

НОКА́УТ (англ. knock-out, від knock — бити і out — поза, геть) — стан у *боксі*, коли збитий з ніг ударом противника *боксер* не може піднятися протягом визначеного часу і вважається переможеним.

НОКДА́УН (англ. knock-down — нищівний удар, від knock — бити і down — донизу) — стан *боксера*, коли він від удару противника втрачає *координацію* рухів, *орієнтацію* і не може протягом кількох *секунд* включитися в бій.

НОКТЮ́РН (франц. nocturne, букв. — нічний) — музична п'єса ліричного мрійливого характеру, ніби навіяна нічними настроями; художній твір, в якому зображені нічні сцени, нічні образи.

...НОМ [1] (від грец. νομή — частина, частка) — в математичних *термінах* відповідає поняттю "член", напр.: *біном*, *поліном*.

...НОМ [2], ...НОМІЯ (від грец. νόμος — звичай, закон) — у складних словах відповідає поняттям "положення", "закон", напр.: *метроном, астрономія.*

НО́МЕН (лат. nomen) — ім'я, назва.

НОМЕНКЛАТУ́РА (від лат. nomenclatura — перелік, список) — 1) Перелік назв, вживаних у будь-якій галузі науки, *техніки*, мистецтва тощо. 2) Сукупність назв *продукції*, що виробляється. 3) Перелік рахунків, що їх відкриває *бухгалтерія.* 4) Перелік посад, кадри яких затверджують *органи* вищого рівня.

НОМІНА́Л (від лат. nominalis — іменний) — 1) Вартість, яка вказана на грошових знаках, *акціях* та *облігаціях* — *номінальна* вартість. 2) Зазначена в *прейскуранті* або на товарі його ціна — номінальна ціна.

НОМІНАЛІ́ЗМ (від лат. nomina — назви, імена) — напрям у середньовічній *схоластиці*, представники якого на противагу середньовічному *реалізмові* вважали, що реально існують лише поодинокі речі, а загальні поняття (т. зв. *універсалії*) — тільки імена, знаки, назви, породжені людським мисленням.

НОМІНА́ЛЬНИЙ (від лат. nominalis — іменний) — 1) Зазначений де-небудь, виражений у вартості; н - н а з а р о б і т н а п л а т а — заробітна плата в грошовій *формі.* 2) Який існує тільки за назвою, на папері, не виконує свого призначення.

НОМІНА́ЦІЯ (лат. nominatio, від nomino — називаю) — 1) Називання, найменування; слово, словосполучення, що є результатом такого *процесу.* 2) На *фестивалях*, конкурсах *категорія* осіб, творів, з-поміж яких *журі* обирає кращих.

...НОМІЯ див. *...Ном [2].*

НОМОГРА́МА (від грец. νόμος — закон і ... *грама)* — спеціальне креслення, яке зображує функціональну залежність між певними величинами; використовують для розв'язування певного *типу* задач обчислювального характеру.

НОНЕ́Т (італ. nonetto, від nono — дев'ятий) — 1) *Ансамбль* з дев'яти виконавців. 2) Твір для такого ансамблю.

НОНКОМБАТА́НТИ (франц. non-combattants, букв. — ті, що не воюють) — у міжнародному праві особи, що не входять під час війни до складу збройних сил воюючої держави, а також ті, що, хоч і входять, але не беруть безпосередньої участі в бойових діях (напр. медичний *персонал*), на відміну від *комбатантів.* Інша назва — н е к о м б а т а н т и.

НОНКОНФОРМІ́ЗМ (франц. non-conformisme, від non — ні та conformier — пристосовуватися) — *соціальний протест*, намагання поводитися всупереч загальноприйнятим *стереотипам.*

НОНПАРЕ́ЛЬ (франц. nonpareille, букв. — незрівнянна) — один з найменших друкарських *шрифтів*, *кегль* (розмір) якого становить шість *пунктів* (2,25 мм).

НО́НСЕНС (англ. nonsense, від лат. non — ні і sensus — смисл) — безглуздість, нісенітниця.

НОН-СТО́П (англ. non-stop, букв. — без зупинки) — безперервно; видовище, яке триває, повторюється безперервно і яке можна будь-коли подивитися.
НООСФЕ́РА (від грец. νόος — розум і *сфера*) — новий *еволюційний* стан *біосфери*, при якому діяльність людини стає вирішальним чинником її розвитку.
НОРД (від гол. noord — північ) — 1) Міжнародне позначення півночі. 2) Північний вітер.
НОРД-ВЕ́СТ (від гол. noordwest — північний захід) — 1) Міжнародне позначення північного заходу. 2) Північно-західний вітер.
НОРД-О́СТ (від гол. noordoost — північний схід) — 1) Міжнародне позначення північного сходу. 2) Північно-східний вітер.
НО́РІЯ (ісп. noria) — транспортувальна машина безперервної дії, *елеватор* для сипких і рідких вантажів.
НО́РМА (від лат. norma — правило, взірець) — 1) Загальновизнане, узаконене правило, міра, закон, взірець, звичайний стан (напр.: н. представництва, н. поведінки). 2) Середня кількість, розмір чогось (напр.: н. часу, н. опадів).
НОРМА́ЛЬ (від лат. normalis — прямолінійний) — 1) *Перпендикуляр* до дотичної (прямої або площини), який проходить через точку дотику. 2) *Документ*, яким визначають типи, розміри, *норми* й технічні умови на *продукцію* певної галузі промисловості або підприємства.
НОРМА́ЛЬНИЙ (від лат. normalis — прямолінійний) — 1) Правильний, природний, який відповідає *нормі*. 2) Психічно здоровий.
НОРМАТИ́В (від лат. normatio — впорядкування) — економічний, технічний або інший показник *норм*, відповідно до яких виконується будь-яка робота.
НОРМАТИ́ВНИЙ (франц. normatif, від лат. norma — правило) — 1) Який встановлює *норму*, *стандарти*, визначає правила; н. а к т — державний *акт*, що містить норми права. 2) Який відповідає нормі, напр. н. наголос.
НОСТАЛЬГІ́Я (від грец. νόστος — повернення і ἄλγος — страждання, біль) — 1) Болісна туга людини на чужині за своєю батьківщиною. 2) Туга за минулим.
НОСТРИФІКА́ЦІЯ (від лат. noster — наш і *...фікація*) — визнання *диплома* про зарубіжну вищу освіту нарівні з дипломом, виданим *аналогічним* вітчизняним вищим навчальним закладом.
НО́СТРО, НО́СТРО-КО́НТО (італ. nostro conto, букв. — наш рахунок) — рахунок, який *банк* має у свого *кореспондента* для внесення сум, що надходять; з цього самого рахунку провадять також платежі за дорученням банку. Див. також *Лоро*.
НО́ТА (від лат. nota — знак, позначка, зауваження) — 1) Графічне зображення музичного звука, а також самий звук. 2) Переносно — відтінок голосу, тон, що передає якесь почуття. 3) Див. *Ноти*.

4) *Офіційне* дипломатичне письмове звернення однієї держави до іншої чи до кількох держав.

НОТАБЕ́НА, НОТАБЕ́НЕ (від лат. nota bene — зазнач добре) — помітка, позначка на книзі, рукопису, *документі* біля слів, на які слід звернути особливу увагу (скорочено NB і NB).

НОТАРІА́ЛЬНИЙ — який потребує засвідчення *органами нотаріату;* засвідчений у *нотаріуса*; н. а к т — *документ*, виданий або засвідчений нотаріальним органом; н - н а к о н т о р а — місцевий орган нотаріату.

НОТАРІА́Т (від *нотаріус*) — *система органів*, що посвідчують права й *факти*, які мають юридичне значення, зокрема відповідність *оригіналу* копій і виписок з *документів*, вірність факту і часу пред'явлення документа тощо.

НОТА́РІУС (від лат. notarius — писар, секретар) — службова особа, яка засвідчує, оформляє різні юридичні *акти* (договори, заповіти, довіреності тощо).

НОТА́ЦІЯ (від лат. notatio — позначення, зауваження) — 1) *Система* умовних позначень (напр., у музиці, *шахах*). 2) Повчання, висловлене людині, яка вчинила щось необачне, неправильне.

НО́ТИ (від лат. nota — письмовий знак) — аркуші або зошити з умовним записом музичних творів.

НОТИФІКА́ЦІЯ (від лат. notifico — оповіщаю) — 1) У міжнародному праві — *офіційне* повідомлення однією державою іншої про свою *позицію* з якогось питання зовнішньої *політики*. 2) У *цивільному* праві — повідомлення векселедержателем векселедавця про опротестування виданого ним *векселя*.

НОТОГРА́ФІЯ (від *ноти* і *...графія*) — опис змісту й зовнішнього оформлення нотних видань; складання переліків, оглядів, покажчиків музичних творів.

НО́УМЕН (від грец. νοούμενον — осягнуте розумом) — у *платонізмі* і середньовічній *схоластиці* те, що осягається розумом на противагу даному в чуттях (*феномену*). У *філософії* І. Канта (див. *Кантіанство*) поняття, яке фіксує, що межею пізнання є чуттєвість.

НО́У-ХА́У (від англ. know how — знати, як) — 1) Технічні знання, досвід, додаткова документація, передача яких обумовлюється спеціальною угодою між сторонами. 2) Те ж саме, що *новація* (1).

НУВОРИ́ШІ (франц. nouveau riche, букв. — новий багач) — особа, яка спритно й швидко збагатіла на *спекуляціях*; багатій-вискочка.

НУГА́ (від лат. nux — горіх) — кондитерський виріб, виготовлений з горіхової *маси* та цукру.

НУДИ́ЗМ (франц. nudisme, від лат. nudus — голий) — течія, що пропагує *культ* оголеного тіла. Інша назва — н а т у р и з м.

НУКЛО́Н (від лат. nucleus — ядро) — загальна назва *нейтронів* і *протонів*.

НУЛІФІКА́ЦІЯ (від лат. nullus — ніякий і *...фікація*) — позбавлення сили, значення; *анулювання* якого-небудь *акта*, закону; н. г р о ш е й — *метод стабілізації валюти,* при якому держава скасовує знецінені грошові знаки й замінює їх новими.

НУЛЬ (від лат. nullus — ніякий) — 1) Математичний знак (цифра), що показує відсутність одиниць якого-небудь розряду; число, що є межею між додатними й від'ємними числами. 2) Точка, від якої починається ділення *шкали* приладу. 3) Переносно — ніщо, нікчемність.

НУМЕРА́ЦІЯ (лат. numeratio, від numero — рахую) — 1) Позначення предметів послідовними номерами; сукупність таких номерів. 2) Найменування і позначення чисел.

НУМІЗМА́Т [від грец. νόμισμα (νομίσματος) — монета] — колекціонер, знавець монет та медалей.

НУМІЗМА́ТИКА [від грец. νόμισμα (νομίσματος) — монета] — допоміжна історична *дисципліна*, що вивчає історію карбування монет і грошового обігу за монетами. Див. також *Боністика.*

НУ́НЦІЙ (від лат. nuntius — вісник) — постійний вищого *рангу* дипломатичний представник Папи Римського при урядах держав, з якими Ватикан підтримує дипломатичні відносини.

НУ́ТРІЯ (ісп. nutria) — напівводяна тварина ряду гризунів. Походить з Південної Америки. Акліматизована в багатьох країнах. Розводять на звірофермах. Дає цінне хутро й м'ясо.

НЬЮС-МЕ́ЙКЕРИ (англ. news-makers — ті, хто робить новини) — діячі у галузі науки, підприємництва, *економіки* тощо, які чинять суттєвий вплив на хід суспільно-політичних подій.

НЬЮС-РЕЛІ́З (англ. news release) — дані про товар або *компанію*, на які спираються при укладанні договору.

НЬЮ́ТОН — одиниця сили в Міжнародній *системі* одиниць; позначається Н. Н. — сила, що надає тілу *масою* 1 кг прискорення 1 м/с^2. Від прізвища англійського фізика І. Ньютона (1643—1727).

НЬЮФА́УНДЛЕНД (англ. Newfoundland) — порода великих службових собак з довгою чорною шерстю, яких спочатку використовували для витягування на берег важких риболовних снастей, а потім для порятунку потопаючих. Також собака цієї породи. Назва від о. Ньюфаундленд біля північно-східних берегів Америки, де було її виведено. Інша назва — в о д о л а з.

НЮ (від франц. nu — голий) — зображення людського оголеного тіла. Інша назва — *акт.*

НЮА́НС (франц. nuance — відтінок) — відтінок, ледве помітна різниця.

О

ОА́ЗА, ОА́ЗИС — 1) Ділянка в пустелі, напівпустелі, що завдяки наявності води різко виділяється серед навколишніх просторів розвитком рослинності. Від назви давньоєгипетського м. Оасії. 2) Переносно — місце, явище або подія, що становлять відрадний виняток; ф і с к а л ь н и й о а з и с — держави, *території*, фінансові *центри*, ринки, які надають спеціальні податкові або інші пільги при проведенні *операцій* з іноземними *резидентами* (2) та в іноземній *валюті компаніям*, зареєстрованим у країні розташування такої *зони*.

ОБЕЛІ́СК (грец. ὀβελίσκος) — гранчастий кам'яний стовп, що звужується догори і має пірамідально загострену верхівку. Надгробок, пам'ятник, найчастіше загиблим воїнам.

ОБЕР-... (від нім. ober — головний, старший) — у складних словах означає "вищий", "старший" (за посадою), напр.: обер-офіцер, обер-прокурор.

ОБЕРТО́Н (нім. Oberton, від ober — верхній і Ton — звук) — складовий тон основного звука, що має більше коливань, ніж основний звук. Склад обертонів визначає забарвлення звуку, або *тембр*.

ОБ'Є́КТ (від лат. objectus — предмет) — 1) Існуючі поза нами і незалежно від нашої свідомості явища зовнішнього світу. 2) Предмет пізнання і практичного впливу з боку людини (*суб'єкта*); будь-який предмет думки, дослідження, художнього відображення тощо. 3) О. п р а в а — явище, на яке спрямовується дія права. 4) Установа, підприємство, будова — все, що є місцем якоїсь діяльності. 5) *мовозн.* Другорядний член речення, додаток.

ОБ'ЄКТИ́В (від лат. objectivus — предметний) — частина оптичного приладу — сукупність *лінз* і дзеркал для створення зображення предмета.

ОБ'ЄКТИ́ВНИЙ (від лат. objectivus — предметний) — 1) Який існує поза свідомістю й незалежно від неї. 2) Безсторонній, неупереджений. Протилежне — *суб'єктивний*.

ОБ'ЄКТИ́ВНІСТЬ — 1) Існування *об'єкта* незалежно від свідомості; належність до *об'єктивної* реальності. 2) Причетність до об'єктивного пізнання. 3) Неупередженість, відповідність об'єктивній дійсності. Протилежне — *суб'єктивність*.

ОБЛІГАЦІОНЕ́Р (від *облігація*) — власник *облігації*, цінного паперу.

ОБЛІГА́ЦІЯ (від лат. obligatio — зобов'язання, порука) — цінний папір, що дає власникові дохід у вигляді *процента* чи виграшу.

ОБЛІ́ГО (італ. obligo, від лат. obligo — зобов'язую) — 1) Сума заборгованості за *векселями*. 2) Банківські книги особистих рахунків, у яких фіксується заборгованість окремих осіб за векселями.

ОБЛІТЕРА́ЦІЯ (лат. oblitteratio — згладжування, забуття, від oblitterо — згладжую) — 1) Закриття просвіту порожнистого чи трубчас-

того *органа* в людини й тварин внаслідок розростання сполучної тканини. 2) *бот.* Сплющування відмерлих клітин і тканин у рослин при вторинному потовщенні стовбура, формуванні зародка тощо.

ОБСЕРВАТО́РІЯ (від лат. observo — спостерігаю, стежу) — наукова установа, в якій за допомогою спеціальних *інструментів* провадять *астрономічні* (астрономічна о.), *магнітні* (магнітна о.), сейсмологічні, *метеорологічні* та інші спостереження, обробляють одержані результати, а також приміщення такої установи.

ОБСЕРВА́ЦІЯ (лат. observatio, від observo — спостерігаю) — 1) Спостереження. 2) Медичний нагляд за особами, тимчасово ізольованими в зв'язку з підозрою на інфекційне захворювання. 3) Визначення місцезнаходження судна в морі за береговими предметами або за небесними світилами.

ОБСЕ́СІЯ (лат. obsesio — облога, охоплення) — психопатологічний нав'язливий стан, що виявляється у багаторазовому повторенні думок та дій і може супроводжуватися *негативними емоціями*.

ОБСИДІА́Н — склоподібна силікатна вулканічна гірська порода темного кольору. Використовують у будівництві. Від імені римлянина Обсідіуса, який привіз цей камінь з Ефіопії.

ОБСКУРА́НТ — захисник *обскурантизму*, реакціонер.

ОБСКУРАНТИ́ЗМ [від лат. obscurans (obscurantis) — який затемнює] — вкрай вороже ставлення до науки, освіти, захист *реакційних ідей*, відсталості.

ОБСТРУ́КЦІЯ (лат. obstructio — перешкода, від obstruo — завалюю, нагромаджую) — демонстративна дія, що застосовується з метою зриву якихось заходів, пропозицій тощо. Один з *методів* парламентської боротьби, спрямований на зрив обговорення або прийняття того чи іншого законопроекту.

ОВА́ЦІЯ (від лат. ovatio — малий *тріумф*, з ovo — торжествую) — палке схвалення і привітання, бурхливі оплески.

ОВЕРБО́Т (англ. overbought, від overbuy — купувати занадто дорого) — 1) Різке підвищення цін на певний товар внаслідок стрімкого збільшення обсягів його закупівлі. 2) Необгрунтоване зростання цін.

ОВЕРСО́ЛД (англ. oversold, від overself — продавати більше наявного) — 1) Різке падіння цін на певний товар внаслідок значного збільшення його надходження на ринок. 2) Необгрунтоване зменшення ціни.

ОВОГЕНЕ́З (від лат. ovum — яйце і *...генез*) — *процес* розвитку жіночих статевих клітин (яйцеклітин) у яєчнику. Інша назва — оогенез.

ОВОСКО́П (від лат. ovum — яйце і *...скоп*) — електричний прилад для визначення якості яєць або контролю за розвитком зародка в *процесі інкубації* яєць за допомогою просвічування.

ОВУЛЯ́ЦІЯ (від лат. ovulum — яєчко) — *фізіологічне* явище виходу готової до запліднення яйцеклітини з яєчника.

ÓДА (від грец. ᾠδή — пісня) — у давніх греків урочистий ліричний вірш для *хору*. Пізніше — хвалебна пісня, присвячена видатній події чи особі.

ОДАЛІ́СКА (франц. odalisque, з тур. odalik, від oda — кімната) — 1) Рабиня, служниця в *гаремі*. 2) Наложниця, коханка.

ОДЕКОЛО́Н (франц. eau de Cologne, букв. — кельнська вода) — косметичний засіб з розчинених у спирті *ефірних* олій.

ОДЕО́Н (грец. ᾠδεῖον) — у Стародавній Греції кругле приміщення для музичних вистав і змагань; пізніше — приміщення для концертів, танців тощо.

ÓДІН — у давньоскандинавській *міфології* найвище божество, творець Всесвіту, богів і людей, пізніше — бог війни, покровитель торгівлі й мореплавства. Відповідає західногерманському *Водану* (*Вотану*).

ОДІО́ЗНИЙ (від лат. odiosus — ненависний) — неприємний, небажаний; який викликає *негативне* ставлення, сумнозвісний.

ОДІССЕ́Я (грец. Ὀδυσσεία) — 1) Давньогрецька епічно-героїчна поема, творцем якої вважають Гомера. В "О." розповідається про пригоди одного з *героїв* Троянської війни Одіссея (звідси й назва). 2) Переносно — довга мандрівка з багатьма небезпечними пригодами і щасливим кінцем.

...ОДОНТ [від грец. ὀδούς (ὀδόντος) — зуб] — у назвах викопних тварин вказує на те, що вони класифікуються за будовою зубів, напр. *мастодонти*.

ОДОНТОЛО́ГІЯ [від грец. ὀδούς (ὀδόντος) — зуб і *...логія*] — 1) Розділ *стоматології*, який охоплює питання лікування та профілактичної допомоги при захворюванні зубів. 2) Розділ *морфології*, що вивчає зуби сучасних і вимерлих хребетних. Інша назва — о д о н т о г р а ф і я.

ОДОРА́НТИ [від лат. odorans (odorantis) — запашний] — пахучі речовини, що їх застосовують для *одоризації*.

ОДОРИЗА́ЦІЯ (від лат. odoro — роблю запашним) — 1) Додавання до газу пахучих речовин, які б сигналізували про його витікання з газопроводів або посудин. 2) Розпилення у повітрі приміщення речовин з приємним запахом.

ОЗОКЕРИ́Т (від грец. ὄζω — пахну і κηρός — віск) — *мінерал* групи нафтових *бітумів*, білого, жовтого, бурого, зеленуватого кольору. Інша назва — г і р с ь к и й в і с к.

ОЗО́Н (від грец. ὄζων — запашний) — проста речовина, видозміна кисню; газ із різким характерним запахом, сильний окисник. Використовують для *дезинфекції* приміщень, знезаражування води, вибілювання різних речовин.

ОЗОНА́ТОР — прилад для знезараження води і збагачення повітря *озоном*.

...ОЇД (від грец. εἶδος — вигляд) — у складних словах вказує на схожість з чимось або походження від чогось, напр.: *астероїд, еліпсоїд*.

ОЙКУМЕ́НА, ЕЙКУМЕ́НА (грец. οἰκουμένη — вся земля, від οἰκέω — населяю) — 1) За уявленням давніх греків, населена *територія* Землі з Елладою в *центрі*. 2) Сукупність населених людиною областей Землі.

ОКАЗІОНАЛІ́ЗМ (від лат. occasionalis — випадковий) — 1) Релігійно-ідеалістичний напрям західноєвропейської *філософії* 17 ст., представники якого вважали, що між *фізичними* й психічними явищами немає безпосереднього причинного зв'язку і що тіло є лише знаряддям діяння Бога на душу людини. 2) Різновид *неологізмів* — слово, утворене принагідно, для даного випадку.

ОКА́ЗІЯ (від лат. occasio — випадок, привід) — 1) Нагода. 2) Надзвичайна пригода. 3) Випадковий *транспорт*, яким можна під'їхати кудись, передати щось.

ОКАРИ́НА (італ. ocarina) — духовий музичний *інструмент* з глиняним або порцеляновим корпусом і свистовим пристроєм.

ОКЕА́Н (грец. Ὠκεανός) — 1) У давньогрецькій *міфології* бог, володар водної *стихії*. 2) Водна оболонка Землі, що покриває більшу частину її поверхні й поділяє сушу на материки та острови; частина водного простору між материками.

ОКЕАНА́РІЙ (від *океан*) — спеціально виділена прибережна ділянка моря, *басейн*, обладнаний для утримування морських тварин з метою наукових досліджень або спостережень за ними.

ОКЕАНОГРА́ФІЯ (від *океан* і *...графія*) — наука, що описує гідрологічний *режим* Світового океану та його окремих частин, зокрема морські течії, припливи й відпливи, теплові, оптичні та акустичні явища в морській воді тощо.

ОКЕАНОЛО́ГІЯ (від *океан* і *...логія*) — наука, що вивчає *фізичні*, хімічні, геологічні та біологічні *процеси* і явища, які відбуваються в Світовому океані.

ОКСАЛА́ТИ (від грец. ὀξύς — кислий і ἅλς — сіль) — солі щавлевої кислоти.

ОКСИ... (від грец. ὀξύς — кислий) — у складних словах означає присутність кисню в сполуках або сумішах, напр.: оксигемоглобін, оксигемометр.

ОКСИГЕ́Н, ОКСИГЕ́НІУМ (лат. oxygenium, від грец. ὀξύς — кислий і γένος — народження) — латинська назва кисню, що її застосовують у назвах його сполук, *процесів* за його участю тощо (напр.: *оксиди, оксидування*).

ОКСИГЕНА́ТОР (від *оксиген*) — *апарат*, що замінює легені під час хірургічної *операції*.

ОКСИ́ДИ (франц. oxyde — оксид, від грец. ὀξύς — кислий) — хімічні сполуки *елементів* з киснем. Застаріла назва — о к и с л и.

ОКСИДУВА́ННЯ, ОКСИДА́ЦІЯ (від *оксиди*) — 1) Штучне окиснення поверхні металевих виробів, щоб запобігти *корозії* і надати їм гарного зовнішнього вигляду. 2) Сполучення якої-небудь речовини

з киснем. 3) Відщеплення *електронів* від *атомів* або *іонів елемента*. Інша назва — о к и с н е н н я.

ОКСИ́МОРОН, ОКСЮ́МОРОН (грец. ὀξύμωρον, букв. — дотепно-безглузде) — літературно-поетичний прийом — поєднання протилежних за змістом, контрастних понять, що спільно дають нове уявлення (напр.: дзвінка тиша, гарячий сніг).

ОКТ..., ОКТА..., ОКТО... (від лат. octo, грец. ὀκτώ — вісім) — у складних словах означає "вісім", напр.: *октаедр*, октод.

ОКТА́ВА (від лат. octava — восьма) — 1) *муз. Інтервал*; восьмий ступінь від будь-якого іншого ступеня *діатонічної гами*, однорідний за звучанням із вихідним ступенем, але відмінний за висотою; низький *бас*, що дублює в хоровому *ансамблі* октавою нижче басову *партію* (5). 2) *літературозн.* Класична *форма* восьмирядкової *строфи* на три ряди рим.

ОКТА́ЕДР (грец. ὀκτάεδρον, від ὀκτώ — вісім і ἕδρα — грань) — 1) Восьмигранник; тіло, обмежене вісьмома трикутниками. 2) У кристалографії — одна з найпростіших *форм* кубічної *системи* кристалів. У формі О. кристалізуються *магнетит*, мідь, срібло, *алмаз* тощо.

ОКТА́НТ [від лат. octans (octantis)] — 1) Одна з восьми частин простору, поділеного трьома взаємно *перпендикулярними* площинами. 2) Прилад зі шкалою-дугою в 1/8 кола, яким раніше вимірювали кутову віддаль між небесними світилами.

ОКТЕ́Т (італ. ottetto, від лат. octo — вісім) — *муз.* твір для восьми самостійних голосів або *інструментів*; *ансамбль* із восьми виконавців.

ОКТО... див. *Окт...*

ОКУЛІ́РУВАННЯ, ОКУЛІРО́ВКА (від лат. oculus — око) — один із способів щеплення рослин, що полягає в приживленні бруньки (вічка) однієї рослини (прищепи) до іншої молодої рослини (підщепи). Із бруньки виростає пагін і формується нова рослина. Інша назва — о ч к у в а н н я.

ОКУЛЬТИ́ЗМ (від лат. occultus — прихований, таємний) — містичне вчення, яке визнає існування надприродних (окультних) сил і можливість безпосереднього спілкування з ними за допомогою *магії*.

ОКУЛЯ́Р (від лат. ocularius — очний) — обернена до ока *система* з однієї або кількох *лінз* для збільшення й розглядання зображення, переданого *об'єктивом* оптичного приладу.

ОКУПА́ЦІЯ (лат. occupatio, від occupo — загарбую, оволодіваю) — 1) Тимчасове зайняття збройними силами однієї держави частини або всієї *території* іншої держави, головним чином внаслідок наступальних воєнних дій. 2) *розм.* Окупована територія, а також час, коли певна територія перебуває під владою ворожих сил.

...ОЛ (від лат. oleum — олія) — у складних словах вказує на зв'язок із поняттями "олія", "масло", "мастило", напр.: *автол*, нафтоли.

ОЛЕА́НДР (франц. oléandre, італ. oleandro, від лат. laurus — лавр і грец. ῥοδόδενδρον — розове дерево) — рід рослин родини барвінко-

вих. Вічнозелені кущі або дерева, поширені в Середземномор'ї та тропічних широтах Азії. Використовують у *медицині* як серцевий засіб.

ОЛЕЇН (від лат. oleum — олія) — 1) Сполука *гліцерину* з олеїновою кислотою. О. поширений разом з пальмітином і *стеарином* у тваринних і рослинних жирах. 2) Суміш рідких жирних кислот (переважно олеїнової кислоти) з домішками пальмітинової і стеаринової кислот. О. одержують розщепленням жирів.

ОЛЕО... (від лат. oleum — олія) — у складних словах відповідає поняттю "пов'язаний з олією або мінеральним маслом", напр.: *олеографія, олеофільність.*

ОЛЕОГРА́ФІЯ (від *олео...* і *...графія*) — 1) Поширений у 19 ст. спосіб *хромолітографії*, що давав змогу відтворювати тон зображення і передавати на папері характер поверхні олійного живопису. 2) Відбиток, одержаний цим способом.

ОЛЕОФІ́ЛЬНІСТЬ (від *олео...* і грец. φιλέω — люблю) — властивість деяких речовин змочуватися оліями.

О́ЛЕУМ (від лат. oleum — олія) — розчин сірчаного *ангідриду* SO_3 у безводній сірчаній кислоті H_2SO_4; маслянисту димляча рідина. Застосовують у виробництві *органічних* барвників, вибухових речовин тощо.

ОЛИ́ВА (лат. oliva) — рід вічнозелених дерев або кущів. Поширені в *тропіках* і *субтропіках*. О. європейську, або оливове дерево, вирощують заради їстівних плодів; із плодів добувають також харчову (т. зв. прованську) й технічну олію. Інша назва — маслина.

ОЛІВІ́Н (від лат. oliva — маслина) — породотвірний *мінерал* класу *силікатів*, переважно зеленого, жовто-зеленого кольору. Використовують для виготовлення вогнетривів, окремі відміни — як дорогоцінне каміння. Інша назва — перидот.

ОЛІГ..., ОЛІГО... (від грец. ὀλίγος — малий) — у складних словах відповідає поняттям "малий", "нечисленний", "зменшений", напр.: олігемія, *олігополія.*

ОЛІГА́РХІЯ (грец. ὀλιγαρχία, букв. — влада небагатьох) — 1) Одна з *форм* державного правління, за якої політичне й економічне правління здійснюється невеликою групою осіб. 2) О. фінансова — невелика група власників (найбільших банківських і промислових *монополій*), яка фактично підпорядковує весь *апарат* держави й визначає її внутрішню й зовнішню *політику.*

ОЛІГО... див. *Оліг...*

ОЛІГОПО́ЛІЯ (від *олігo...* і грец. πωλέω — продаю) — панування в деяких галузях виробництва і на ринку кількох великих *компаній* (*трестів, концернів*) на відміну від *монополії.*

ОЛІГОФРЕНІ́Я (від *олігo...* і грец. φρήν — розум) — природжене або набуте в ранньому дитинстві психічне недорозвинення людини. Розрізняють три форми О. — *дебільність, імбецильність, ідіотію.*

ОЛІГОФРЕНОПЕДАГО́ГІКА (від *олігофренія* і *педагогіка*) — галузь педагогіки, що розробляє питання *теорії* і *практики* навчання й виховання розумово відсталих дітей.

ОЛІ́МП (грец. Ὄλυμπος) — 1) Гірський (висота — 2917 м) масив у Греції — за давньогрецькою *міфологією* місцеперебування богів. 2) Переносно — вибране коло, верхівка якоїсь *соціальної* групи.

ОЛІМПІА́ДА [від грец. Ὀλυμπίας (Ὀλυμπιάδος)] — 1) У давніх греків чотирирічний *період* між двома *олімпійськими* іграми, що був одиницею літочислення, а також самі ці ігри. 2) Міжнародні спортивні змагання, що проводяться раз на 4 роки. 3) Змагання з будь-чого, конкурс, огляд.

ОЛІМПІ́ЙСЬКИЙ (грец. Ὀλύμπιος) — 1) Який стосується *Олімпу*. 2) О - к і і г р и — змагання у Стародавній Греції в м. Олімпії на честь *Зевса*; міжнародні спортивні змагання, що проводяться раз на 4 роки. 3) Переносно — велично-спокійний, незворушний.

ОЛІ́ФА (від грец. ἄλειφα — олія) — *продукт* згущення олій; застосовують для виробництва і розведення олійних фарб, лаків тощо.

ОМ — одиниця *електричного* опору; позначається Ом; опір провідника, в якому тече струм в 1 А при напрузі 1 В на кінцях провідника. Від прізвища німецького фізика Г.-С. Ома (1787—1854).

...ОМА (від грец. ὄγκωμα — пухлина) — кінцева частина в назвах пухлин, напр.: *гематома, гранульома*.

ОМА́Р (франц. homard) — рід морських безхребетних тварин ряду десятиногих раків. Поширені в Атлантичному *океані*, в Північному, Середземному морях, іноді трапляються в Чорному морі. Окремі види мають смачне м'ясо.

ОМЕ́ГА (грец. ὦ μέγα — Ω, ω — довге "о") — 1) Остання літера грецького *алфавіту*. 2) Переносно — а л ь ф а й о м е г а — початок і кінець; основа, суть чого-небудь.

ОММЕ́ТР (від *ом* і *...метр*) — прилад для вимірювання *електричного* опору провідника.

О́МНІБУС (лат. omnibus, букв. — для всіх) — кінний багатомісний екіпаж, що здійснював регулярні *рейси* між певними *пунктами*, попередник *автобуса*.

ОМО́ГРАФИ (від грец. ὁμός — однаковий і *...граф*) — різновид *омонімів* — слова, що пишуться однаково, а вимовляються по-різному. Розпізнають за наголосом (напр. ко́лос — *коло́с*).

ОМО́НІМИ (від грец. ὁμώνυμος — однойменний) — слова або *форми* слів, що вимовляються однаково, але мають різне значення (напр.: мул — тварина і мул — намул; коса дівоча і коса — знаряддя).

ОМОФО́НИ (від грец. ὁμόφωνος — однозвучний, однотонний) — різновид *омонімів*; різні слова або сполучення слів, які звучать однаково (напр.: лютий — місяць і лютий звір; всередині приміщення і в середині кола).

ОНДА́ТРА (англ., франц. ondatra, з алгонкінської) — вид гризунів родини полівкових. Батьківщина О. — Північна Америка. Акліма-

тизована в Європі. Цінний хутровий звір. Інша назва — м у с к у с н и й п а ц ю к.

ÓНІКС (грец. ónyξ, букв. — ніготь) — *мінерал* класу *оксидів*, грубосмугастий *агат*, у якому білі смуги чергуються з чорними; відміна *кварцу*. Використовують у ювелірній справі та як виробне каміння.

ОНКОЛÓГІЯ (від грец. ὄγκος — пухлина і *...логія*) — розділ *медицини*, що вивчає причини виникнення в людини і тварин пухлин та розробляє *методи* їх попередження й лікування.

ОНКÓЛЬ (англ. on call, букв. — на вимогу) — позичка під заставу цінних паперів або товарів, яка має бути погашена на першу вимогу *кредитора*.

ОН-ЛÁЙН, ОНЛÁЙН (англ. on-line, від on — на і line — лінія) — 1) *Режим* безпосереднього прямого обміну *інформацією*. 2) Режим підключення приладу, що відповідає його готовності до роботи.

ОНОМÁСТИКА (від грец. ὀνομαστική — вміння давати імена) — галузь мовознавства, що досліджує власні імена: назви родів, племен, народностей, *націй* (*етноніміка*), географічні назви (*топоніміка*), а також власні особові імена.

ОНТОБІОЛÓГІЯ [від грец. ὄν (ὄντος) — єство і *біологія*] — галузь біології, що вивчає вікові особливості *організму*; біологія розвитку.

ОНТОГЕНÉЗ, ОНТОГЕНІЯ [від грец. ὄν (ὄντος) — єство і γεννάω — породжую] — *індивідуальний* розвиток будь-якого *організму* з *моменту* зародження до смерті.

ОНТОЛÓГІЯ [від грец. ὄν (ὄντος) — суще і *...логія*] — філософське вчення про буття, його основи, *принципи*, *структуру* і закономірності.

ООГÁМІЯ (від грец. ᾠόν — яйце і *...гамія*) — *тип* статевого *процесу*, що полягає у злитті великої нерухливої жіночої статевої клітини (яйцеклітини) з дрібною чоловічою рухливою (*сперматозоїдом*) або нерухомою (спермацієм).

ООЛÓГІЯ (від грец. ᾠόν — яйце і *...логія*) — розділ *орнітології*, який вивчає яйця птахів.

ОПÁК (від лат. opacus — темний, густий, непрозорий) — 1) Сорт білої глини, що її використовують для виготовлення посуду. 2) Білі гончарні вироби, схожі на тонкий *фаянс*.

ОПÁЛ (лат. opalus, грец. ὀπάλλιος, від санскр. у́палас — дорогоцінний камінь) — *мінерал* класу *оксидів*, переважно білого або сірого кольору. Синювато-білий, або благородний, О. — дорогоцінний камінь.

ОП-АРТ (англ. op-art, скор. від optical art — оптичне мистецтво) — течія сучасного образотворчого мистецтва, послідовники якої у своїй творчості використовують оптичні й кольорові *ефекти*.

ÓПЕРА (італ. opera, від лат. opera — праця, твір) — музично-драматичний твір, театральна вистава, в якій органічно поєднуються вокальна й інструментальна музика; театр, у якому виконуються такі твори.

ОПЕРА́НД (англ. operand — вихідне число) — 1) Частина машинної команди при обробці *інформації*, що визначає *об'єкт*, над яким виконуються *операції*. 2) Сукупність даних, над якими здійснюються операції при опрацюванні *програми* на ЕОМ.

ОПЕРАТИ́ВНИЙ (від лат. operativus — діяльний) — 1) Який стосується *операції*, випливає з неї, супроводиться операцією. 2) Пов'язаний з безпосереднім здійсненням тих чи інших завдань, планів, починань. 3) Який вміє швидко виконувати завдання; дійовий.

ОПЕРА́ТОР (від лат. operator — виконавець) — 1) Людина, що виконує певні *операції*. 2) Спеціаліст, який провадить кінозйомку (кінооператор). 3) Спеціаліст, який виконує роботу, пов'язану з керуванням чи обслуговуванням кібернетичних та інших пристроїв.

ОПЕРАЦІОНАЛІ́ЗМ (від лат. operatio — дія) — напрям *філософії*, що розглядає наукові поняття не як відображення *об'єктивної* дійсності, а як логічні побудови, що є наслідком різних дій (*операцій*) учених.

ОПЕРА́ЦІЯ (від лат. operatio — дія, діяння) — 1) Ряд дій, заходів, пов'язаних із досягненням певної мети (напр.: воєнна о., хірургічна о.). 2) Дії, що належать до кола *функцій* якогось підприємства, установи, організації, групи людей, окремого працівника (напр.: торговельна о., бухгалтерська о., технологічна о.).

ОПЕРЕ́ТА (італ. operetta, букв. — невелика *опера*) — музично-сценічний твір комедійного характеру, в якому співи й танець поєднуються з розмовним *діалогом*; сценічна вистава за таким твором; театр, де виконуються такі вистави.

О́ПІЙ, О́ПІУМ (лат. opium, з грец. ὄπιον, від ὀπός — рослинний сік) — засохлий на повітрі молочний сік з нестиглих головок снотворного маку. Містить *алкалоїди*: *морфін*, папаверин, кодеїн та ін. У *медицині* О. застосовують як знеболювальний засіб. При зловживанні О. розвивається хвороблива пристрасть до нього — *наркоманія*.

ОПОЗИ́ЦІЯ (від лат. oppositio — протиставлення) — 1) Опір, протидія, протиставлення однієї *політики*, одних поглядів іншій політиці, іншим поглядам. 2) Група осіб всередині якої-небудь організації, *партії* тощо, яка веде політику протидії, опору більшості.

ОПОНЕ́НТ [від лат. opponens (opponentis) — який протиставить, заперечує] — 1) Особа, яка заперечує чи спростовує думки доповідача або оцінює працю дисертанта при захисті *дисертації* на здобуття вченого ступеня. 2) Супротивник у диспуті, *дискусії*.

ОПОРТУНІ́ЗМ (франц. opportunisme — пристосовництво, угодовство, від лат. opportunus — зручний, слушний) — пристосовництво, угодовство, безпринципність (переважно щодо *політики* певних *партій*, груп, осіб).

ОПО́СУМ (алгонкінське) — рід сумчастих ссавців з довгим чіпким хвостом. Поширені в Південній і Північній Америці. *Об'єкт* промислу (використовують хутро).

ОПТА́НТ [від лат. optans (optantis) — той, хто вибирає] — особа, що має право вибрати громадянство. Див. також *Оптація*.
ОПТА́ЦІЯ (лат. optatio — бажання, вибір, від opto — вибираю) — добровільний вибір громадянства, яке звичайно надається населенню *території*, що переходить від однієї держави до іншої.
О́ПТИКА (від грец. ὀπτική — наука про зір) — 1) Розділ *фізики*, в якому вивчається виникнення й поширення світлового проміння та взаємодіяння його з речовиною. 2) Збірна назва оптичних приладів. 3) Магазин, у якому продають окуляри, приймають замовлення на їх виготовлення та *ремонт*.
ОПТИМА́ЛЬНИЙ (від лат. optimus — найкращий) — найкращий з можливих *варіантів* чогось, найбільш відповідний даному завданню, умовам.
ОПТИМІЗА́ЦІЯ (від лат. optimus — найкращий) — *процес* надання будь-чому найвигідніших характеристик, співвідношень (напр. о. виробничих процесів).
ОПТИМІ́ЗМ (франц. optimisme, від лат. optimus — найкращий) — світосприймання, пройняте життєрадісністю, бадьорістю, вірою у краще майбутнє. Протилежне — *песимізм*.
О́ПТИМУМ (лат. optimum — найкраще) — сукупність найсприятливіших умов для чого-небудь; найкращий *варіант* розв'язання якоїсь задачі чи досягнення мети за даних умов.
О́ПУС (від лат. opus — праця, твір) — 1) *Термін*, уживаний для порядкової *класифікації* творів *композиторів*. 2) *ірон.* Літературний або інший твір.
ОПЦІО́Н [від лат. optio (optionis) — вільний вибір] — 1) Застереження в договорі морського перевезення (*чартері*) щодо права заміни одного вантажу іншим або одного *порту* призначення іншим. 2) Умова, що включається в *біржові* угоди на строк, за яким одній зі сторін надається право вибору між альтернативними *елементами* угоди. 3) Право купівлі *акцій* за твердою ціною, що надається *компаніями* своїм службовцям.
ОПЦІОНЕ́Р (від *опціон*) — торговець *опціонами* на цінні папери.
ОРА́КУЛ (лат. oraculum, від oro — кажу, прошу) — 1) У давніх греків, римлян та інших народів пророцтво, яке нібито було відповіддю богів на запитання віруючих, що давалося через жерців. 2) Місце, храм, де відбувалися такі пророцтва. 3) Жрець, який від імені божества відповідав на запитання віруючих. 4) Переносно — той, чиї думки визнаються беззаперечною істиною.
ОРА́ЛЬНИЙ [франц. oral, від лат. os (oris) — рот] — який міститься в порожнині рота, спрямований до ротового отвору, ротовий.
ОРАНГУТА́Н, ОРАНГУТА́НГ [від малайського orang-utan, букв. — дика (лісова) людина] — рід людиноподібних мавп зросту людини з довгими, мало не до землі, руками. Поширені на островах Суматра й Калімантан. Рідкісний.

ОРАНЖЕРЕ́Я (франц. orangerie, від orange — апельсин) — засклене приміщення для вирощування або перезимівлі південних вічнозелених квіткових та інших рослин.
ОРА́НТА (від лат. arans — який молиться) — один з іконографічних образів Богоматері.
ОРА́ТОР (лат. orator, від oro — говорю) — особа, яка виголошує промову, володіє майстерністю *публічного* виступу.
ОРАТО́РІЯ (від лат. oratorium — місце молитви) — великий музичний твір для *хору*, солістів (співаків, іноді читців) і симфонічного оркестру, написаний на драматичний *сюжет* і призначений для концертного виконання.
ОРБІ́ТА (лат. orbita, від orbis — коло) — 1) *Траєкторія* руху одного небесного тіла або космічного корабля, *апарата* відносно іншого. 2) Очна ямка, кісткова порожнина, в якій міститься очне яблуко. 3) Переносно — коло, *сфера* дії, поширення чого-небудь.
ОРГАГРА́МА [від орга(нізація) і *...грама*] — *графік*, який якісно відображає організаційні співвідношення у виробництві (*структуру*, зв'язки, стосунки).
ОРГА́ЗМ (франц. orgasme, від грец. όργαω — палаю пристрастю) — найвищий ступінь статевої насолоди, кульмінаційний *момент* статевого *акту*.
О́РГАН (від грец. ὄργανον — знаряддя, *інструмент*) — 1) Частина тваринного чи рослинного *організму*, яка виконує одну або кілька специфічних *функцій* (напр., мозок, нирки, шлунок — у людини й тварин; листок, стебло, корінь — у рослин). 2) Установа, організація, що виконує певні функції в галузі державного управління, контролю, нагляду тощо (напр.: о-ни влади, судові о-ни). 3) *Періодичне* видання (газети, *бюлетені*, журнали тощо) державної установи, *партії* або іншої громадської організації, що відображає їхні погляди й діяльність. 4) Переносно — знаряддя, засіб чого-небудь.
ОРГА́Н (від грец. ὄργανον — знаряддя, *інструмент*) — духовий клавішний музичний інструмент, що складається з труб, у які нагнітається повітря, і *кафедри* керування з *клавіатурою* та *педалями*; за звуковим обсягом близький до симфонічного оркестру.
ОРГАНІ́ЗМ (франц. organisme) — 1) Будь-яка жива істота. 2) Тіло людини, тварини чи рослини, сукупність його *о́рганів*. 3) Складна єдність, напр. державний о.
ОРГАНІ́СТ — 1) Особа, яка грає на *орга́ні*. 2) Органний майстер.
ОРГАНІ́ЧНИЙ — 1) Властивий або подібний *організмові*; який характеризується життєвими *процесами*; живий; о. с в і т — сукупність живих організмів. 2) Належний до тваринного чи рослинного світу або який утворився внаслідок розкладу організмів. 3) Який стосується внутрішньої будови *органів*. 4) Внутрішній, властивий чому-небудь, зумовлений суттю його *натури*; нерозривно пов'язаний з чимось.

О́РГІЯ (від грец. ὀργία — таємний обряд) — 1) Культовий обряд на честь давньосхідних, давньогрецьких і давньоримських богів (напр. *Вакха*). 2) Переносно — розгульний бенкет.

ОРДА́ (від тюрк. орду — палац *хана*, стоянка) — 1) У тюркських і монгольських народів спершу назва військово-адміністративної організації, згодом — стоянки кочівників, об'єднання кількох племен; за середньовіччя — ставка *хана*, столиця; назва тюрко-монгольських феодальних держав (напр. Золота Орда). 2) Переносно — неорганізована, войовниче настроєна безладна юрба.

ОРДА́ЛІЇ (лат. ordalia, від англо-саксонського ordâl — суд, вирок) — за середньовіччя спосіб визначення винуватості особи, підозрюваної в якомусь злочині, за допомогою "суду божого", тобто випробування підозрюваного вогнем, водою, розпеченим залізом тощо. Підсудний, який витримував катування, оголошувався невинним.

О́РДЕН [від лат. ordo (ordinis) — ряд, порядок] — 1) Відзнака, почесна нагорода. 2) Чернеча або лицарсько-чернеча католицька громада з певним *статутом* (напр. Тевтонський о.). 3) Назва деяких таємних товариств (напр. масонський о.). 4) Те саме, що й *ордер* (4).

О́РДЕР (нім. Order, франц. ordre, від лат. ordo — ряд, порядок) — 1) Письмовий наказ; *документ*, що містить розпорядження державного *органу* про вчинення тих чи інших дій. 2) Наказ керівника підприємства, установи, організації тощо касі на видачу або прийняття грошей готівкою (т. зв. касовий о.). 3) *військ.* Розташування військових кораблів у похідному порядку. 4) *архіт.* Один з видів архітектурної *композиції*, що складається з *вертикальних* несучих частин — підпор у вигляді колон, стовпів або *пілястрів* і *горизонтальних* частин — *антаблементів*. Інша назва — *орден*.

ОРДИНА́ЛЬНИЙ (від лат. ordinalis — порядковий) — розміщений у певному порядку.

ОРДИНА́Р (від лат. ordinarius — звичайний) — середній багаторічний рівень води в річках, затоках і окремих *пунктах* морського узбережжя, що є *орієнтиром* для відліку відхилень від *норми*.

ОРДИНА́РНИЙ (лат. ordinarius) — звичайний.

ОРДИНА́ТА (від лат. ordinatus — упорядкований) — назва одного з чисел, що визначають положення точки на площині або у просторі відносно даної прямокутної *системи координат* (пор. *абсциса*).

ОРДИНА́ТОР (від лат. ordinator — упорядник) — 1) Лікар, який підвищує свою кваліфікацію в *ординатурі* (звичайно після закінчення медичного навчального закладу). 2) Лікар лікувальної установи, який працює під керівництвом завідувача відділення.

ОРДИНАТУ́РА (від лат. ordinatus — упорядкований, визначений) — *форма* підвищення *кваліфікації* лікарів у вузах та науково-дослідних установах.

ОРЕ́НДА (від лат. arendo — здаю в найми, наймаю) — 1) Найм майна з правом тимчасового користування ним за певну плату. 2) Плата за користування таким майном.

ОРЕНДА́Р — особа або організація, якій щось надано в *оренду*.
ОРЕО́Л (франц. auréole — сяяння, від лат. aureolus — золотий) — 1) Сяйво навколо чого-небудь, *німб*. 2) Світлова смуга на *негативі* навколо яскраво освітлених предметів, у яких зникають *контури* зображення. 3) Переносно — слава, пошана, повага, що оточують кого-небудь.
ОРИГІНА́Л (від лат. originalis — первісний, природжений) — 1) Справжній твір або *документ* (не копія). 2) Первинний, вихідний документ. 3) Рукопис, малюнок, креслення, фото для поліграфічного відтворення, друку. 4) Переносно — несхожа на інших, дивна людина, дивак.
ОРИГІНА́Л-МАКЕ́Т — *оригінал* рукопису для видання, надрукований на машинці або набраний на *комп'ютері* з точним відтворенням шпальти набору книги.
ОРИГІНА́ЛЬНИЙ (лат. originalis) — 1) Справжній, первісний. 2) Переносно — своєрідний, самобутній; дивний.
ОРИФЛА́МА (франц. oriflamme, від лат. aurum — золото і flamma — полум'я) — 1) За середньовіччя прапор французьких королів. 2) Великий прапор, підвішений упоперек вулиці між будинками.
ОРІЄНТАЛІ́СТИКА (від лат. orientalis — східний) — сходознавство; науки, що вивчають *економіку*, мови, літературу й культуру країн Сходу.
ОРІЄНТА́ЛЬНИЙ (лат. orientalis) — східний, характерний для країн Сходу.
ОРІЄНТА́ЦІЯ [франц. orientation, від лат. oriens (orientis) — схід] — 1) Визначення положення у просторі; уміння вибрати напрям, з'ясувати обстановку. 2) Вміння розібратися, визначитися в чому-небудь. 3) Напрям у *політиці*, поглядах, діяльності.
ОРІЄНТИ́Р (від нім. orientieren — орієнтувати) — 1) Покажчик. 2) Окремий предмет на місцевості (дерево тощо), за допомогою якого можна визначити своє місцеперебування. 3) Переносно — те, що служить за взірець для наслідування, на що хто-небудь рівняється.
ОРІО́Н (грец. Ὠρίων) — 1) За давньогрецькою *міфологією* — красень-велетень, мисливець. 2) Екваторіальне сузір'я.
ОРКЕСТРУВА́ННЯ, ОРКЕСТРО́ВКА — 1) Виклад музичного твору, написаного для одного *інструмента* для виконання оркестром (у вигляді *партитури*). Див. також *Інструментування*. 2) Перекладення музичного твору.
ОРНА́МЕНТ (від лат. ornamentum — оздоба, прикраса) — 1) Візерунок, побудований на ритмічному чергуванні й поєднанні геометричних *елементів* або стилізованих рослинних чи тваринних мотивів. 2) *муз.* Мелодійна прикраса.
ОРНАМЕНТА́ЦІЯ — 1) Прикрашання *орнаментом*. 2) Те саме, що й *орнаментика*.

ОРНАМЕ́НТИКА — 1) Характер *орнаменту* й сукупність орнаментальних *елементів* у мистецькому творі. 2) Сукупність звуків, що прикрашають основний мелодійний малюнок.
ОРНІТО... [від грец. ὄρνις (ὄρνιθος) — птах] — у складних словах відповідає поняттю "птах", напр.: *орнітологія, орнітофауна.*
ОРНІТО́З [від грец. ὄρνις (ὄρνιθος) — птах] — гостре інфекційне захворювання, яке передається людині від інфікованих птахів, супроводиться явищами загальної *інтоксикації* та ураженням легень.
ОРНІТОЛО́ГІЯ (від *орніто...* і *...логія*) — розділ *зоології*, що вивчає птахів.
ОРНІТОФА́УНА (від *орніто...* і *фауна*) — сукупність птахів, які населяють або населяли певну *територію* чи трапляються там у певний відрізок часу.
ОРОГЕНЕ́З (від грец. ὄρος — гора і *...генез*) — сукупність *процесів*, з якими пов'язані виникнення та розвиток гір.
ОРТ (від грец. ὀρθός — прямий) — одиничний *вектор*, тобто вектор, абсолютну величину якого (довжину) прийнято за одиницю.
ОРТО... (від грец. ὀρθός — прямий, вірний) — у складних словах відповідає поняттям "прямий", "правильний", напр.: ортогенез, *ортопедія.*
ОРТОГОНА́ЛЬНИЙ (від грец. ὀρθογώνιος — прямокутний) — який має прямий кут (або прямі кути).
ОРТОДО́КС (від грец. ὀρθόδοξος — правовірний) — людина, яка неухильно додержується певних переконань, напрямів, учень.
ОРТОДО́КСІЯ (від грец. ὀρθοδοξέω — правильно думаю) — неухильне додержання певного вчення, переконань, тверда послідовність у поглядах.
ОРТОДОНТІ́Я [від *орто...* і грец. ὀδούς (ὀδόντος) — зуб] — розділ *стоматології*, що вивчає *деформацію* зубних рядів і щелепно-лицьового скелета, її *профілактику* та лікування.
ОРТОКЛА́З (від *орто...* і грец. κλάσις — заломлення) — породотвірний *мінерал* з класу *силікатів*, білого, рожевого кольору. Використовують у склоробній та керамічній промисловості.
ОРТОПЕДИ́ЧНИЙ — який стосується *ортопедії*; о́ - не взуття, о́ - на пластинка, о́ - ні апарати — пристосування для лікування *органів* руху й опори у людини.
ОРТОПЕ́ДІЯ (від *орто...* і *...педія*) — галузь *медицини*, що займається вивченням, лікуванням і *профілактикою* стійких *деформацій органів* руху й опори у людини (напр., викривлення хребта, клишоногість).
ОРТОЦЕ́НТР (від *орто...* і *центр*) — точка перетину висот трикутника.
ОРФЕ́Й (грец. 'Ορφεύς) — 1) У давньогрецькій *міфології* чарівний музика й співак. 2) Переносно — солодкозвучний співець.

ОРФОГРА́ФІЯ (грец. ὀρθογραφία — правопис) — 1) Правопис, *система* правил, що регулює способи передачі мови на письмі. 2) Розділ мовознавства, який вивчає і встановлює правила написання.
ОРФОЕ́ПІЯ (грец. ὀρθοέπεια — правильність мови) — 1) Розділ мовознавства, що вивчає правильність вимови слів. 2) Літературна вимова.
ОРХІДЕ́Ї (від грец. ὄρχις — яєчко та εἶδος — вигляд) — багаторічні трав'янисті рослини родини зозулинцевих. Культивують як *декоративні* рослини.
ОСА́ННА (грец. ὡσαννά, від давньоєвр. — допоможи ж!) — хвалебний вигук у християнському та іудейському богослужінні; с п і в а т и о с а н н у — надмірно когось вихваляти, підносити.
ОСІ́РІС (грец. Ὄσιρις) — у давньоєгипетській *релігії* бог рослинності, вмираючої та воскресаючої природи; володар потойбічного світу.
О́СМІЙ (від грец. ὀσμή — запах) — хімічний *елемент, символ* Os, ат. н. 76; твердий синювато-сірий *метал*, належить до платинових металів. Застосовують у сплавах з *іридієм* для виготовлення деталей вимірювальних приладів. О. і його сполуки — *каталізатори*.
О́СМОС (від грец. ὠσμός — штовханина, тиснява) — проникнення розчинника крізь напівпроникну перетинку, що розділяє розчин і чистий розчинник або розчини різної концентрації.
ОСМОТИ́ЧНИЙ — який належить до *осмосу*; о. т и с к — тиск розчину на напівпроникну перетинку, що відокремлює його від розчинника чи розчину меншої концентрації.
ОСТ (нім. Ost, гол. oost — схід) — 1) Міжнародне позначення сходу. 2) Східний вітер.
ОСТА́РБАЙТЕРИ (від нім. Ostarbeiter, з Ost — схід і Arbeiter — робітник) — громадяни країн Східної Європи, примусово вивезені під час Другої світової війни в Німеччину для роботи у промисловості і сільському господарстві.
ОСТЕЇ́Т, ОСТИ́Т (від грец. ὀστέον — кістка) — запалення кісткової тканини.
ОСТЕО... (від грец. ὀστέον — кістка) — у складних словах відповідає поняттям "кістка", "кісткова тканина", напр.: *остеомієліт*, остеопластика.
ОСТЕОДИСТРОФІ́Я (від *остео...* і *дистрофія*) — захворювання кісткової *системи* людини й тварин внаслідок порушення внутрішньокісткового обміну речовин (головним чином кальцію).
ОСТЕОЛО́ГІЯ (від *остео...* і *...логія*) — розділ *анатомії*, який вивчає *форму* і *структуру* кісток у взаємозв'язку з їхньою *функцією*.
ОСТЕО́МА (від *остео...* і *...ома*) — доброякісна пухлина, що складається з кісткової тканини.
ОСТЕОМІЄЛІ́Т (від *остео...* і *мієліт*) — запальне ураження кістки і кісткового мозку в людини і тварин.
ОСТЕОПОРО́З (від *остео...* і грец. πόρος — пóра, отвір) — *дистрофія* кісткової тканини, що супроводжується зміною її *структури*.

ОСТЕОСИ́НТЕЗ (від *остео...* і *синтез*) — *оперативне* з'єднання уламків кістки (при лікуванні переломів).
ОСТЕОСКЛЕРО́З (від *остео...* і *склероз*) — ущільнення кісток внаслідок надмірного утворення кісткової тканини.
ОСТИ́Т див. *Остеїт.*
ОСТРАКІ́ЗМ (грец. ὀστρακισμός, від ὄστρακον — черепок) — 1) У Стародавній Греції спосіб вигнання небезпечних для держави осіб шляхом таємного голосування на народних зборах черепками, на яких писалося ім'я небажаної особи. 2) Переносно — вигнання, гоніння, осуд.
ОСЦИЛОГРА́МА (від лат. oscillo — коливаюся і *...грама*) — запис на паперовій стрічці, світлочутливому або іншому матеріалі *електричних* (або перетворених на електричні) *процесів* за допомогою *осцилографа.* Різновидом О. є *електрокардіограма.*
ОСЦИЛО́ГРАФ (від лат. oscillo — коливаюся і *...граф*) — прилад, за допомогою якого записують зміни *електричних* величин (струму, напруги тощо) з часом.
ОСЦИЛОСКО́П (від лат. oscillo — коливаюся і *...скоп*) — прилад, за допомогою якого можна розглядати *електричні* коливання.
ОСЦИЛЯ́ЦІЯ (лат. oscillatio) — коливання.
ОТИ́Т [від грец. οὖς (ὠτός) — вухо] — запалення слизової оболонки вуха. Найчастіше виникає як ускладнення інфекційних захворювань.
ОТІАТРІ́Я [від грец. οὖς (ὠτός) — вухо та *...іатрія*] — розділ *медицини*, що займається вивченням і лікуванням захворювань вуха.
ОТ КУТЮ́Р (від франц. haut coutur, від haut, букв. — висота і coutur — шиття) — висока мода.
ОТО... [від грец. οὖς (ὠτός) — вухо] — у складних словах відповідає поняттям "вушний", "вушна хвороба", напр.: отологія, отосклероз.
ОТОРИНОЛАРИНГОЛО́ГІЯ [від *ото...*, грец. ῥίς (ῥινός) — ніс і *ларингологія*] — розділ *медицини*, що вивчає хвороби вуха, горла, носа і розробляє *методи* лікування їх.
ОТОФО́Н (від *ото...* і *...фон*) — прилад для підсилення слуху в людей, які недочувають; слухова трубка.
ОФЕ́РТА (від лат. offertus — запропонований) — у *цивільному* праві пропозиція однієї особи іншій укласти угоду з докладним переліком усіх її умов.
О́ФІС (англ. office, від лат. officium — обов'язок, служба) — контора, канцелярія, службове приміщення.
ОФІЦІ́ЙНИЙ (від лат. officium — служба) — 1) Урядовий. 2) Службовий. 3) Переносно — формальний, сухий.
ОФІЦІО́З (нім. offiziös, від лат. officiosus — послужливий, ревний) — 1) Газета, журнал, *бюлетень* або інше друковане видання, що офіційно не є *органом* уряду або правлячої *партії*, але виражає їхні погляди з питань внутрішнього й міжнародного життя. 2) Особи, близькі до влади.

ОФО́РТ (від франц. eau forte — азотна кислота) — 1) Вид *гравіювання*, при якому лінії малюнка роблять різцем або голкою на смоляному покритті металевої гравюрної дошки і протравляють кислотою. 2) Відбиток з дошки, гравійованої таким способом. 3) Ручний спосіб виготовлення *форм* глибокого друку із застосуванням хімічного травлення. 4) Відбиток з друкарської форми, виготовленої таким способом.

ОФСА́ЙД (англ. off side — поза грою) — вигідна *позиція* гравця (у *футболі, хокеї*, водному *поло*), але зайнята ним з порушенням правил гри. Інша назва — п о з а г р о ю.

ОФСЕ́Т (англ. offset, букв. — зміщення) — різновид плоского друку, при якому фарба з друкарської *форми* передається на проміжну гумову поверхню, а з неї — на папір.

ОФТАЛЬМІ́Я (грец. ὀφθαλμία, від ὀφθαλμός — око) — запалення оболонок ока.

ОФТАЛЬМО... (від грец. ὀφθαλμός — око) — у складних словах відповідає поняттям "очний", "очна хвороба", напр.: *офтальмологія, офтальмоскопія.*

ОФТАЛЬМОЛО́ГІЯ (від *офтальмо...* і *...логія*) — розділ *медицини*, що вивчає захворювання очей у людини й тварин і розробляє *методи* лікування та *профілактику* цих захворювань.

ОФТАЛЬМОСКОПІ́Я (від *офтальмо...* і *...скопія*) — *метод* дослідження очного дна за допомогою спеціального очного дзеркала — офтальмоскопа або інших приладів.

ОФШО́Р (англ. off-shore, букв. — поза берегом) — центр спільного (міжнародного) підприємництва, який надає іноземним учасникам пільги при проведенні ними фінансових *операцій.*

ОФШО́РНА КОМПА́НІЯ (від англ. off-shore, букв. — поза берегом) — іноземна *компанія*, яка має спеціальний *статус* щодо податкових пільг і не підлягає національному регулюванню.

П

ПА (франц. pas, букв. — крок) — 1) Танцювальний крок (хід); ритмічний рух з певною поставою ніг. 2) Танцювальний *елемент* у балеті.

ПАБЛІ́СИТІ (англ. publicity, букв. — гласність, *реклама*) — 1) Реклама. 2) Славнозвісність, популярність.

ПАВІА́Н (нім. Pavian, від гол. bavian) — рід вузьконосих мавп родини мартишкових. Поширені в Африці й Аравійському півострові.

ПАВІЛЬЙО́Н (франц. pavillon, від лат. papilio — намет) — 1) Будівля полегшеного *типу.* 2) Споруда для виставочної *експозиції.* 3) Приміщення для кіно- і фотознімання. 4) Театральна *декорація* (на рамах).

ПАГАМЕ́НТ (італ. pagamento, від pagare — платити) — платіж готівкою.
ПАГІНА́ЦІЯ (від лат. pagina — сторінка) — порядкова нумерація сторінок рукопису або книги.
ПА́ГОДА (португ. pagoda, з малайської, від санскр. бгагават — священний) — *тип* баштоподібної, багатоярусної культової буддійської споруди.
ПА-ДЕ-ДЕ́ (франц. pas de deux, букв. — танець двох) — одна з головних музично-танцювальних *форм* у балеті; танець двох виконавців.
ПАДЕКА́ТР (франц. pas de quatre, букв. — танець чотирьох) — бальний танець, який поєднує короткий крок з вальсовими рухами; у балеті — танець для чотирьох виконавців.
ПАДЕСПА́НЬ (франц. pas d'Espagne, букв. — іспанський танець) — бальний танець, який поєднує балансуючі рухи з вальсовими.
ПА-ДЕ-ТРУА́ (франц. pas de trois, букв. — танець трьох) — одна з музично-танцювальних *форм* у балеті; танець трьох виконавців.
ПАДИША́Х (перс., букв. — захисник, володар) — *титул монарха* в деяких країнах Близького і Середнього Сходу.
ПАЖ (франц. page, з італ. paggio) — 1) За середньовіччя в Західній Європі юна́к дворянського походження, який при дворі великого *феодала* або короля готувався до лицарського звання. 2) До початку 20 ст. молодша придворна посада в деяких країнах Західної Європи. 3) В Росії з 1711 р. придворне звання; з 2-ї половини 18 ст. до 1917 р. — вихованець пажеського корпусу.
ПАК (англ. pack, букв. — купа, маса) — багаторічна дрейфуюча морська крига, що утворюється в полярних *басейнах*.
ПАКГА́УЗ (нім. Packhaus, від packen — укладати і Haus — приміщення) — закрите складське приміщення на залізничних *станціях*, при митницях тощо.
ПАКЕТБО́Т (гол. pakketboot, англ. packetboat) — невелике судно, яким перевозять пошту й пасажирів.
ПАКТ (від лат. pactum — договір) — 1) Міжнародний договір, який має велике політичне значення. 2) Угода між політичними *партіями*, профспілками та іншими організаціями про спільний виступ на виборах тощо.
ПАЛАДИ́Н (італ. paladino, від. лат. palatinus — придворний радник) — 1) За середньовіччя лицар з почту короля або іншого феодального володаря. 2) Переносно — вірний лицар, людина, віддана якійсь справі, *ідеї*, особі.
ПАЛА́ДІЙ — хімічний *елемент*, *символ* Pd, ат. н. 46; сріблясто-білий м'який і ковкий *метал*; належить до платинових металів. Застосовують П. і його сплави в електротехніці, *медицині*, ювелірній справі, в хімічній промисловості. Від назви астероїда *Паллада* (2).
ПАЛА́ДІУМ (грец. Παλλάδιον) — 1) Статуя озброєного божества, найчастіше *Афіни Паллади*, яка, за віруваннями давніх греків, охороняла місто від небезпеки. 2) Переносно — захист, оплот.

ПАЛАНКІ́Н (португ. palanquim, з інд. палакі) — у деяких країнах Сходу криті ноші, що служать засобом пересування для багатих людей.

ПАЛАНТИ́Н (франц. palatine) — широкий хутряний або оксамитовий жіночий шарф.

ПАЛА́Ш (польс. pałasz, з угор. pallos, від тур. pala — меч, кинджал) — старовинна холодна ручна зброя з довгим прямим двосічним клинком, що вкладається в піхви.

ПАЛЕО... (від грец. παλαιός — старовинний, давній) — у складних словах означає "старовинний", "давній", напр.: *палеографія, палеозавр.*

ПАЛЕОА́НТРОПИ (від *палео...* і *...антроп*) — представники другого після мавполюдей ступеня в *еволюції* людини. Інша назва — *неандертальці.*

ПАЛЕОБІОЦЕНО́З (від *палео...* і *біоценоз*) — сукупність рослин і тварин, що населяли в минулі геологічні *епохи* ділянку суші або водойми з більш-менш однотипними умовами існування.

ПАЛЕОБОТА́НІКА (від *палео...* і *ботаніка*) — розділ *палеонтології*, що вивчає рослинний світ минулих геологічних *епох. Об'єктом* дослідження П. є викопні рештки рослин та сліди їхнього існування (відбитки тощо). Інша назва — п а л е о ф і т о л о г і я.

ПАЛЕОГЕ́Н, ПАЛЕОГЕ́НОВИЙ ПЕРІО́Д (від *палео...* і *...ген*) — перший *період кайнозойської ери* геологічної історії Землі (див. *Кайнозой*), розпочався близько 67 млн років тому, тривав понад 40 млн років. Відклади цього періоду становлять палеогенову *систему.*

ПАЛЕОГРА́ФІЯ (від *палео...* і *...графія*) — допоміжна історична *дисципліна*, що вивчає давні рукописи, переважно письмо (спосіб написання, *форму* літер, особливості матеріалу, на якому писали, тощо).

ПАЛЕОЗА́ВР (від *палео...* і *...завр*) — рід викопних хижих плазунів з групи *динозаврів.* Відомі з відкладів *мезозою.*

ПАЛЕОЗО́Й, ПАЛЕОЗО́ЙСЬКА ЕРА (від *палео...* і *...зой*) — третя *ера* в геологічній історії Землі; розпочався 570 млн років тому, тривав 340 млн років. Відклади цієї ери становлять палеозойську групу. Протягом П. тваринний світ розвинувся від примітивних морських хребетних до наземних плазунів, серед рослин переважали деревоподібні папороті, плаунові тощо.

ПАЛЕОЗООЛО́ГІЯ (від *палео...* і *зоологія*) — розділ *палеонтології*, що вивчає тваринний світ минулих геологічних *епох. Об'єктом* дослідження П. є викопні рештки тварин і сліди їхнього існування.

ПАЛЕОЛІ́Т (від *палео...* і *...літ*) — давній кам'яний вік; найдавніший *період* людського суспільства. Характеризується поширенням примітивних знарядь праці з дерева, каменю і кістки, розвитком мисливства та збиральництва.

ПАЛЕОНТОЛО́ГІЯ (від *палео...* і *онтологія*) — наука, що вивчає викопні *організми* в їхньому історичному розвитку та взаємозв'язку з навколишнім середовищем.

ПАЛЕОТИ́ПИ (від *палео...* і *...тип*) — стародавні книги (16 ст.), що їх друкували з набірних *форм*. Попередниками П. були первісні книги (*інкунабули*).
ПАЛЕОЦЕ́Н, ПАЛЕОЦЕ́НОВА ЕПО́ХА (від *палео...* і *...цен*) — ранн*я епоха палеогену*.
ПАЛЕОЦЕНО́З (від *палео...* і *...ценоз*) — те саме, що й *палеобіоценоз*.
ПАЛЕ́СТРА (грец. παλαίστρα, від παλαίω — борюся) — гімнастична школа для хлопчиків у Стародавній Греції.
ПАЛІАТИ́В (франц. palliatif, з лат. palliatus — прикритий, від pallium — покривало, завіса) — 1) Засіб, що тимчасово полегшує хворобу, але не ліквідує її. 2) Переносно — малодійовий засіб, півзахід.
ПАЛІНО́ДІЯ (від грец. παλινῳδία — відмова від своїх слів, зречення) — 1) У давньогрецькій *поезії* вірш, у якому *автор* зрікався висловленого в своїх попередніх віршах. 2) Переносно — швидка зміна поглядів, думок.
ПАЛІСА́Д (франц. pallisade, від лат. palus — кіл, стовп) — 1) Ряд забитих у землю паль для укріплення укосів і насипів. 2) Оборонна споруда у вигляді частоколу із загострених колод. 3) Легкий ажурний паркан.
ПАЛІСА́НДР (франц. palissandre) — назва деревини кількох видів рослин з родини бігнонієвих, що ростуть у Бразилії й Аргентині, та з родини бобових, що ростуть крім цих країн в Індії. З П. виготовляють музичні *інструменти*, художні меблі, паркет тощо.
ПАЛІ́ТРА (франц. palette, від італ. paletta — лопатка) — 1) Дощечка, на якій художник змішує фарби під час роботи. 2) Перелік колірних сполучень, властивих живописові того чи іншого художника або картині. 3) Переносно — сукупність засобів у творчості.
ПАЛЛА́ДА [від грец. Παλλάς (Παλλάδος)] — 1) У давньогрецькій *міфології* одне з імен богині *Афіни*. 2) Одна з малих *планет* Сонячної *системи*.
ПА́ЛТУС [від фін. pallas (paltaan) — камбала] — загальна назва чотирьох видів риб родини камбалових. Поширені в північних частинах Атлантичного й Тихого *океанів*. Цінні промислові риби.
ПАЛЬМЕ́ТА (франц. palmette, зменш. від palme — пальмова гілка) — 1) *Орнамент* у вигляді стилізованої пальмової гілки в скульптурних, живописних творах. 2) Штучно створена плоска *форма* крони плодового дерева.
ПАЛЬПА́ЦІЯ (від лат. palpatio — обмацування) — *метод* дослідження хворого шляхом послідовного промацування через шкірний покрив внутрішніх *органів*, лімфатичних вузлів тощо.
ПА́МПА, ПАМПА́СИ (ісп. pampa, множ. pampas, з мови кечуа) — назва субтропічних степів у Південній Америці.
ПА́МПЕРСИ (від англ. pamper — пестити) — дитячі підгузники з дуже м'якої матерії, здатні добре вбирати вологу.
ПАМФЛЕ́Т (англ. pamphlet) — 1) Жанр *публіцистики*, для якого характерне різке, нищівне викриття якогось політичного явища чи

особи. 2) Гостро сатиричний художній твір, якому властива публіцистичність та історична конкретність викриття. Від назви популярної *комедії* 12 ст. "Памфіліус".

ПАН (грец. Πάν) — у давньогрецькій *міфології* бог лісів, пізніше — покровитель пастухів, мисливців, рибалок, бджолярів. Зображували його напівлюдиною, напівцапом, що грав на дуді і, коли порушували його відпочинок, страшенно гнівався, наганяючи на людей жах (звідси вирази — *паніка,* панічний жах). У римській міфології — *Фавн.*

ПАН... (від грец. πᾶν — все) — у складних словах відповідає поняттям "все", "всеосяжний", напр.: *панзоотія,* панпсихізм.

ПАНАРИ́ЦІЙ (лат. panaricium — нігтьоїда, від грец. παρωνυχία — задирка) — неспецифічне гнійне запалення тканин пальців.

ПАНАХИ́ДА [від грец. πανυχίς (πανυχίδος) — всеношна] — 1) Церковна служба по померлому (в православ'ї). На відміну від похоронної відправи може влаштовуватися через значний час після смерті померлого. 2) Громадянська п. — віддання останньої шани померлому, траурний мітинг.

ПАНАЦЕ́Я (грец. Πανάκεια — Всецілюща) — 1) У давньогрецькій *міфології* богиня-зцілителька. 2) Міфічні ліки від усіх хвороб, які шукали алхіміки. 3) Переносно — гаданий універсальний засіб проти будь-якого лиха, на всі випадки.

ПА́НДА (тібетське) — хижий ссавець родини єнотових. Живе переважно в гірських лісах Гімалаїв.

ПАНДЕМІ́Я (від грец. πανδημία — все населення) — найвищий ступінь поширення інфекційного захворювання (напр., грипу), що охоплює більшість населення країни, кількох країн або континентів. Див. також *Епідемія.*

ПА́НДИТ (санскр. пандита — вчений) — почесний *титул* в Індії. Вживається головним чином щодо представників *інтелігенції.*

ПАНДО́РА (грец. Πανδώρη — Усім обдарована) — у давньогрецькій *міфології* жінка, наділена богами поряд з чарівністю також хитрістю, цікавістю й підступністю. Була послана на Землю *Зевсом* зі скринею, наповненою лихом. Відкривши її з цікавості, П. дала поширитися лиху серед людей, а коли закрила — в скрині лишилася тільки оманлива надія. Вираз "скриня Пандори" — *синонім* джерела біди й лиха.

ПА́НДУС (від франц. pente douce — пологий схил) — полога площина, що заміняє сходи, служить для в'їзду в гараж і виїзду звідти автомашин, для спуску в підземний перехід дитячих колясок тощо.

ПАНЕГІ́РИК (від грец. πανηγυρικός — урочиста похвальна промова) — 1) У давніх греків надгробне слово, в якому звеличувалися заслуги померлого діяча, пізніше — похвальне слово на честь когось. 2) У середні віки — хвалебна *поезія,* культивувалася при дворах *монархів.* 3) Переносно — надмірно хвалебний відзив про когось.

ПАНЕ́ЛЬ (від нім. Paneel — фільонка) — 1) Нижня частина стіни, виділена оздобленням або фарбуванням. 2) *Елемент* будівельної

конструкції у вигляді плити. 3) Пішохідна доріжка по краях вулиці; тротуар. 4) Дошка з приладами.

ПАНЗООТІЯ (від *пан...* і грец. ζῷον — тварина) — поширення інфекційної хвороби тварин на величезних територіях або *акваторіях*. Див. також *Ензоотія*.

ПА́НІКА — нездоланний страх, збентеження, що раптово охоплює людину чи багатьох людей. Від імені давньогрецького бога *Пана*, котрий у гніві наганяв на людей жах.

ПАНКРЕАТИ́Т [від грец. πάγκρεας (παγκρέατος) — підшлункова залоза] — запалення підшлункової залози.

ПАННО́ (франц. panneau, від лат. pannus — шматок тканини) — *декоративний* живописний або скульптурний твір, призначений для оздоблення стіни чи стелі.

ПАНО́ПТИКУМ (від *пан...* і грец. ὀπτικός — зоровий) — виставка (музей) воскових *фігур*, незвичайних *експонатів*, дивовижних живих істот.

ПАНОРА́МА (від *пан...* і грец. ὅραμα — вид, видовище) — 1) Вид місцевості, що відкривається з висоти. 2) Картина великих розмірів з об'ємним переднім планом, розміщена вздовж стіни круглого приміщення. Див. також *Діорама*. 3) *військ.* Оптичний пристрій, що встановлюється на гарматі для наведення на ціль під час стрільби. 4) Вид рухомої театральної *декорації*. 5) Переносно — загальний огляд, широка картина життя у літературі та мистецтві.

ПАНСІО́Н (франц. pension, від лат. pensio — сплата, внесок) — 1) Закритий навчальний заклад (з гуртожитком), а також гуртожиток при навчальному закладі. 2) Утримання жильця на повному постачанні. 3) Невеликий готель, дім, в якому здають кімнати з повним обслуговуванням і харчуванням.

ПАНСІОНА́Т (від франц. pensionnat — *пансіон*) — вид готелю для відпочивальників, зокрема на *курортах*.

ПАНТЕЇЗМ (від *пан...* і *теїзм*) — філософсько-релігійне вчення, за яким Бог ототожнюється з природою.

ПАНТЕО́Н (грец. Πάνθειον) — 1) Античний храм, присвячений богам. 2) Всі боги того чи іншого *культу*. 3) *архіт. Монументальна* споруда, де поховано видатних людей.

ПА́НТИ (монг.) — нескостенілі роги плямистого і звичайного (марала, ізюбра) оленів. Використовують для виготовлення лікарського *препарату* пантокрину.

ПАНТОМІ́МА (від грец. παντόμιμος — мімічний актор) — 1) Вид сценічного мистецтва, в якому художній образ створюється за допомогою *міміки*, жестів, *пластики* (2) тіла тощо. 2) Вистава, сюжетна сцена, виконавці якої грають без слів; гра актора в такій виставі, сцені.

ПА́НЦИР (нім. Panzer, з італ. panciera, від лат. pantices — живіт) — 1) У давні часи та за середньовіччя частина бойового спорядження воїна для захисту тулуба від ударів зброї. 2) Загальна назва захисних

твердих зовнішніх скелетних (хітинових, вапнистих, кісткових, рогових) утворів тварин. 3) Металева обшивка у військових кораблів, поїздів; броня.

ПАНЧИНГБО́Л див. *Пенчингбол.*

ПАПАРА́ЦІ (італ. paparazzi) — журналіст-фотограф, який усіма способами намагається зробити сенсаційні знімки знаменитих людей.

ПАП'Є-МАШЕ́ (франц. papier mâché, букв. — жований папір) — паперова *маса* з клейкими речовинами й наповнювачами, з якої роблять іграшки, театральну *бутафорію* тощо.

ПАПІЛО́МА (від лат. papilla — сосок і *...ома*) — доброякісна пухлина, що розвивається з покривних тканин шкіри або слизових оболонок і переважно має вигляд сосочкового новоутворення.

ПАПІЛЬЙО́ТКА (від франц. papillote) — шматочок паперу, на який накручується волосся для завивки.

ПАПІЛЯ́РНИЙ (від лат. papilla — сосок) — сосочковий; п - н і л і н і ї — лінії на поверхні долоні й підошви в людини; особливо розвинені на подушечках пальців. Розміщення п-них ліній у людей *індивідуальне* й ніколи не повторюється, що використовують у *дактилоскопії.* Інша назва — с о с о ч к о в і л і н і ї.

ПАПІ́РУС (грец. πάπυρος, з егип.) — 1) Багаторічна трав'яниста рослина родини осокових. Поширений у Північній Африці. 2) Сувій із склеєних стрічок, вирізаних зі стеблин папірусу, попередник паперу. 3) Стародавній рукопис на матеріалі, виготовленому з папірусу.

ПА́ПРИКА (угор. paprika, з грец. πέπερι — перець) — плоди стручкового перцю (жовті, зелені, червоні); прянощі з цих плодів.

ПА́ПУЛА (від лат. papula — прищ, пухир) — шкірний утвір, вузлик, що підноситься над рівнем шкіри або слизової оболонки.

ПАР..., ПАРА... (грец. παρα...) — *префікс*, що означає суміжність, переміщення, відступ, відхилення, зміну, напр.: парабіоз, *паратуберкульоз.*

ПАРАБЕ́ЛУМ (нім. Parabellum, від лат. para bellum — готуйся до війни) — *автоматичний* швидкострільний *пістолет.*

ПАРА́БОЛА (від грец. παραβολή — зіставлення, порівняння, наближення) — 1) *матем.* Крива, кожна точка якої однаково віддалена від даної точки — *фокуса* [1] (2) й даної прямої — директриси. 2) Притча, коротка казка, *анекдот*, алегорична розповідь повчально-моралізаторського змісту.

ПАРАБОЛО́ЇД (від *парабола* і *...оїд*) — поверхня, утворена від руху параболи паралельно самій собі так, що вершина її рухається по іншій (нерухомій) параболі, площина якої *перпендикулярна* до площини рухомої параболи.

ПАРАВА́Н (від франц. paravent) — ширма.

ПАРА́ГРАФ (грец. παράγραφος, букв. — написаний поруч) — 1) Частина *тексту* всередині розділу; закінчене положення, правило. Позначається знаком § з порядковим номером. 2) Назва самого знака §.

ПАРАДИ́ГМА (від грец. παράδειγμα — приклад, взірець) — 1) *Система форм* одного слова (напр. п. відмінювання дієслова); таблиця таких форм. 2) Система уявлень, характерна для визначення *етапу* розвитку науки, культури, суспільного життя.

ПАРАДИ́З (франц. paradis, від грец. παράδεισος — сад розваг, з перс.) — 1) Рай. 2) Верхня *галерея* в залі для глядачів у театрі.

ПАРАДО́КС (від грец. παράδοξος — несподіваний, дивний) — 1) Формально-логічна суперечність, яка полягає в тому, що в *процесі* доведення створюються умови для одночасного доказу істинності й хибності певного висловлювання. 2) Думка, що разюче розходиться з усталеними поглядами, начебто суперечить здоровому глуздові, хоч насправді може й не бути хибною.

ПАРАЗИ́ТИ (франц. parasites, від грец. παράσιτος — нахлібник, дармоїд) — 1) *біол. Організми*, які живуть на тілі (*ектопаразити*) або в тілі (*ендопаразити*) інших організмів (хазяїв, живителів), живляться за їх рахунок і завдають їм певної шкоди. 2) Переносно — ті, хто живе за рахунок чужої праці; дармоїди.

ПАРАЗИТИ́ЗМ — 1) *біол. Форма* співжиття *організмів* різних видів, за якої один з них (*паразит*) живе за рахунок іншого (хазяїна, живителя), живлячись тканинами хазяїна або перетравленою ним їжею. 2) Переносно — існування за рахунок чужої праці; дармоїдство.

ПАРАЗИТОЛО́ГІЯ (від *паразити* і *...логія*) — комплексна біологічна наука, що вивчає паразитів та спричинювані ними хвороби людини, тварин і рослин.

ПАРАЛА́КС (від грец. παράλλαξις — відхилення) — 1) Позірне зміщення розглядуваного *об'єкта*, зумовлене зміною точки спостереження. 2) *астр.* П. с в і т и л а — кут, під яким спостерігач бачив би зі світила *перпендикулярний* до напряму спостереження *радіус* Землі (д о б о в и й п.), *екваторіальний* її радіус (г о р и з о н т а л ь н и й п.) або піввісь земної *орбіти* (р і ч н и й п.).

ПАРАЛЕЛЕПІ́ПЕД (грец. παραλληλεπίπεδον, від παράλληλος — *паралельний* і ἐπίπεδον — площина) — шестигранник, гранями якого є *паралелограми*, або *призма*, основами якої є паралелограми.

ПАРАЛЕЛІ́ЗМ (від грец. παραλληλισμός — зіставлення, порівняння) — 1) Рівновіддалення прямих ліній і площин — однієї відносно іншої. 2) Наявність *паралельних* явищ, дій, паралельність. 3) У *поетиці* — стилістична *фігура*, зіставлення двох явищ шляхом паралельного їх зображення. 4) Повний збіг, дублювання, схожість характерних рис.

ПАРАЛЕЛОГРА́М (грец. παραλληλόγραμμον, від παράλληλος — *паралельний* і γραμμή — лінія) — чотирикутник, сторони якого попарно паралельні.

ПАРАЛЕ́ЛЬ (від грец. παράλληλος — який проходить поруч, *паралельний*) — 1) Кожна з прямих ліній, паралельних даній. 2) Лінія перетину поверхні земної кулі або небесної *сфери* площиною, паралельною до площини *екватора*. Див. також *Меридіан*. 3) Зіставлення, порівняння.

ПАРАЛЕ́ЛЬНИЙ (грец. παράλληλος) — 1) *матем.* Який не перетинається з чим-небудь при необмеженому продовженні, рівнобіжний; п - н і п р я м і — прямі лінії, що лежать в одній площині і не перетинаються. 2) *фіз.* При якому початки всіх провідників з'єднуються в одній точці, а кінці — в іншій. 3) Супутній, відповідний; п - н а в а л ю т а — грошова *система* з двома або кількома *валютами*, які є однаково, без обмежень, законним платіжним засобом, без встановленого законом співвідношення вартості між валютними *металами*.

ПАРАЛІЗУВА́ТИ (франц. paralyser, від грец. παράλυσις — розслаблення) — позбавляти можливості рухатись, діяти; ослабляти прояв чого-небудь.

ПАРА́ЛІЧ (від грец. παράλυσις — розслаблення) — 1) Втрата людиною чи твариною здатності рухатися внаслідок ураження центральної або *периферичної* нервової *системи*; випадіння *функції* якогось *органа* внаслідок ураження нервової системи. 2) Переносно — втрата здатності до дії, стан повного застою, бездіяльності.

ПАРА́МЕТР (від грец. παραμετρέω — розмірюю, відмірюю) — 1) Величина, що зберігає стале значення лише за умов даної задачі. 2) Величина, що нею характеризують якусь властивість, стан, розмір або *форму* пристрою, певного тіла тощо.

ПАРАМНЕЗІ́Я (від *пара...* і грец. μνήσις — пам'ять, згадка) — розлад пам'яті, при якому події, що відбуваються в даний *момент*, здаються вже пережитими колись.

ПАРАНГО́Н (франц. parangon, букв. — взірець) — *діамант*, перлина, дорогоцінний камінь без вад, *дефектів*.

ПАРАНДЖА́ (від араб. фаранджійя — верхній одяг) — одяг мусульманських жінок у Середній Азії, що вкриває жінку з голови до ніг.

ПАРАНО́Я (грец. παράνοια — божевілля, безумство) — психічна хвороба, що характеризується стійким маренням без *галюцинацій*. Здатність до правильного мислення зберігається у хворого в усіх питаннях, крім тих, що стосуються його марення.

ПАРАПЕ́Т (італ. parapetto, від parare — захищати і petto — груди) — 1) Невисока стінка, що огороджує балкон, ганок, міст, набережну, покрівлю будинку тощо. П. називають також *балюстраду*, перила. 2) *військ.* Стінка або вал, що захищає від куль (*бруствер*).

ПАРАПСИХОЛО́ГІЯ (від *пара...* і *психологія*) — розділ психології, що ставить своїм завданням вивчення незвичайних психологічних явищ — ясновидіння, *телепатії* тощо.

ПАРАТИ́ФИ (від *пара...* і *тиф*) — гострі інфекційні захворювання людини й тварин, що спричинюються паратифозними *бактеріями*. П. за проявом подібні до черевного тифу, але мають ряд специфічних особливостей.

ПАРАТУБЕРКУЛЬО́З (від *пара...* і *туберкульоз*) — *хронічна* інфекційна хвороба великої рогатої худоби, що її спричинює паратуберкульозний мікробактер; нерідко призводить до повного виснажен-

ня і смерті тварин. Інша назва — паратуберкульозний ентерит.

ПАРА́Ф (франц. paraphe, від грец. παραγράφω — приписую, вписую) — 1) Розчерк у підпису. 2) Скорочений підпис, *ініціали.*

ПАРАФАЗІ́Я [від *пара...* і грец. φάσις (φράσις) — мова] — хворобливий розлад мови, який полягає в неправильному вживанні одних слів замість інших.

ПАРАФІ́Н (від лат. parum — мало, трохи і affinis — суміжний, причетний) — суміш твердих вуглеводнів; біла або жовтувата *маса* без запаху. Застосовують у паперовій, текстильній, поліграфічній, лакофарбовій та інших галузях промисловості.

ПАРАФРА́З, ПАРАФРА́ЗА (від грец. παράφρασις — опис, виклад) — 1) Переказування якогось висловлювання, *тексту* своїми словами. 2) Інструментальна п'єса віртуозного характеру на оперні теми або народні *мелодії.*

ПАРАФРЕНІ́Я (від *пара...* і грец. φρήν — розум) — захворювання, при якому раннє недоумство поєднується з *параноєю.*

ПАРАФУВА́ННЯ (від *параф*) — підписання міжнародного *документа ініціалами* уповноважених осіб, що брали участь у його виробленні, на підтвердження попередньої (до *офіційного* підписання) домовленості.

ПАРАШУ́Т (франц. parachute, від італ. para — відвертай і франц. chute — падіння) — пристрій з куполом, що розкривається у вигляді великої парасольки, для стрибків з літака, спуску вантажів.

ПАРВЕНЮ́ (франц. parvenu, від parvenir — досягти успіху) — зневажлива назва людини незнатного походження, що пробилася у вищі верстви і прагне наслідувати аристократичні манери; вискочка.

ПАРЕ́З (від грец. πάρεσις — розслаблення) — неповний *параліч*, що характеризується ослабленням рухової діяльності (здебільшого рук, ніг, м'язів обличчя).

ПАРЕНХІ́МА (від *пар...* і грец. ἔγχυμος — соковитий) — 1) У рослин — основна тканина, що складається з клітин різної *форми*, проте більш-менш однакового розміру, становить основну *масу органів* і виконує різні *функції.* 2) У безхребетних тварин — сполучна тканина, що заповнює проміжки між органами. 3) У хребетних тварин і людини — специфічні клітинні *елементи* органа, що виконують його основну функцію.

ПАРИ́РУВАТИ (нім. parieren, франц. parer) — 1) *спорт.* Відбивати удар, захищатися. 2) Переносно — відбивати напади, швидко й влучно спростовувати докази супротивника у суперечці, *дискусії.*

ПАРИТЕ́Т (нім. Parität, від лат. paritas — рівність) — 1) Рівність сторін у їх взаємовідносинах. 2) Співвідношення *валют* різних країн, вимірюване співвідношенням золотого вмісту або купівельною спроможністю.

ПАРІ́ (від франц. parі — закла́д, застава) — умова між двома особами, що побилися об заклад; зобов'язання, яке має виконати той, хто виявиться неправим (програє парі).

ПАРІ́С (грец. Πάρυς) — 1) У давньогрецькій *міфології* троянський царевич, якого кинули батьки і вигодувала ведмедиця. Виділявся силою і вродою. За допомогою *Афродіти* П. викрав дружину спартанського царя Єлену, що стало приводом для троянської війни. 2) Переносно — вродливий, зніжений молодик-спокусник.

ПА́РІЯ (від тамільського парайян) — 1) Людина, яка належить до касти "парайян", однієї з нижчих *каст* "недоторканних" у Південній Індії. 2) Переносно — пригноблена, безправна людина.

ПАРКЕ́Т (франц. parquet) — лицьовий шар підлоги, складений з окремих обструганих дощечок-планок, а також самі ці планки.

ПА́РКИ (лат. Parcae) — у давньоримській *міфології* богині долі, у давніх греків *мойри*.

ПАРКІНСОНІ́ЗМ — хворобливий стан, що виникає при ураженні глибоких відділів головного мозку (при *атеросклерозі* судин мозку, *енцефаліті*, деяких отруєннях тощо). Від прізвища англійського лікаря Дж. Паркінсона (1755—1824).

ПАРЛА́МЕНТ (англ. parliament, франц. parlement, від франц. parler — говорити) — 1) У Франції до буржуазної *революції* кінця 18 ст. найвищий судовий *орган*. 2) Виборний (повністю або частково) законодавчий орган. 3) Переносно — найменування найвищого представницького органу будь-якої країни.

ПАРЛАМЕНТАРИ́ЗМ — *система* правління, при якій за *конституцією* законодавча влада належить виборному *парламентові*.

ПАРЛАМЕНТЕ́Р (франц. parlementaire, від parler — говорити) — особа, уповноважена провадити переговори з військовим командуванням супротивної воюючої сторони на театрі воєнних дій; користується недоторканністю.

ПАРМЕЗА́Н (франц. parmesan) — сорт італійського сиру із збираного молока. Від назви м. Парма.

ПАРНА́С (грец. Παρνασσός) — 1) За давньогрецькою *міфологією* гора — одне з місць перебування *Аполлона* і *муз*. 2) Переносно — світ *поезії* й *поетів*. Звідси вираз "зійти на Парнас" — стати поетом.

ПАРО́ДІЯ (від грец. παρῳδία — жартівлива переробка) — 1) Жанр сатиричної і гумористичної літератури, заснований на перебільшено комічному наслідуванні твору якогось *автора* або літературного напряму. 2) Невдале, лише зовнішнє наслідування, яке спотворює суть того, що є *об'єктом* наслідування.

ПАРОДОНТО́З [від *пар...* і грец. ὀδούς (ὀδόντος) — зуб] — захворювання тканини, що оточує корінь зуба.

ПАРОКСИ́ЗМ (від грец. παροξυσμός — збудження, подразнення) — 1) Раптове, звичайно *періодичне*, виникнення або посилення ознак хвороби на відносно короткий проміжок часу. 2) Переносно — гостра *форма* переживання якогось почуття (гніву, сміху тощо).

ПАРО́ЛЬ (від франц. parole — слово, промова) — встановлене на певний строк секретне слово або речення, знання якого дає право пройти до військового *об'єкта* чи *території*, що охороняється, або до приміщення конспіративної організації.
ПАРО́НІМИ (від *пар...* і грец. ὄνυμα — ім'я, назва) — слова, різні за значенням, але близькі за звучанням (напр. чисельний і численний).
ПАРОТИ́Т [від *пар...* і грец. οὖς (ὠτός) — вухо] — запалення привушної слинної залози. Спричинюється проникненням *патогенних мікробів*.
ПАРСЕ́К [від *пар(алакс)* і *сек(унда)*] — одиниця віддалі в *астрономії;* позначається пк. 1 П. дорівнює 3,26 світлового року ($30{,}86 \cdot 10^{12}$ км).
ПАРТЕНОГЕНЕ́З (від грец. παρθένος — незайманий і *...генез*) — одна з *форм* статевого розмноження тварин і рослин, при якій жіночі статеві клітини (яйцеклітини) розвиваються без запліднення.
ПАРТЕ́Р (франц. parterre, від par — по і terre — земля) — 1) Частина зали для глядачів, розташована нижче рівня сцени; місце в цій частині. 2) Відкрита частина парку, прикрашена квітниками, фонтанами тощо. 3) *спорт.* Положення борця, при якому він стоїть на колінах і опирається на килим руками.
ПАРТИЗА́Н (франц. partisan, від італ. partigiano — прихильник) — особа, яка, не входячи до складу *регулярних* збройних сил, добровільно бере участь у збройній боротьбі, здебільшого у ворожому тилу.
ПАРТИКУЛЯРИ́ЗМ (від лат. particularis — окремий, частковий) — 1) Політична роз'єднаність, розпорошеність. 2) Прагнення окремих частин держави, областей до якомога більшої незалежності від *центру*, до недоторканності місцевих прав, *привілеїв*.
ПАРТИТУ́РА (італ. partitura, букв. — розділ, розподіл) — зведений нотний запис ансамблевої музики для оркестру, *хору*, *ансамблю*.
ПА́РТІЯ [від лат. pars (partis) — частина, галузь, відділ] — 1) Політична організація, яка висловлює інтереси певної *соціальної* групи та керує нею для досягнення певної мети. 2) Група осіб, виділених для певної роботи (напр. геологічна п.). 3) Певна кількість виготовлених або відвантажених на одну *адресу* товарів. 4) Гра до певного результату (напр. шахова п.). 5) *муз.* Складова частина музичного твору, написаного для двох і більше виконавців і виконувана одним з них (напр. п. *фортепіано* у *квартеті*) або групою однорідних *інструментів* чи голосів.
ПАРТНЕ́Р (франц. partenaire) — 1) Учасник гри, вистави, парного танцю. 2) *Компаньйон,* спільник.
ПАРФУМЕ́РІЯ (франц. parfumerie, від parfum — пахощі) — ароматичні й косметичні речовини та вироби.
ПАРЦЕ́ЛА (франц. parcelle, від лат. particula — частка) — невелике *приватне* земельне володіння; ділянка землі, на якій ведеться дрібне (парцелярне) селянське господарство.
ПАРЧА́ (перс.) — візерунчаста шовкова тканина, виткана золотом і сріблом або матеріалами, що їх імітують.

ПАС (від англ. pass — передавати) — у спортивних командних іграх (*футболі, хокеї* тощо) передавання м'яча, *шайби* своєму *партнерові*.

ПАСА́Ж (від франц. passage — перехід) — 1) Крита *галерея* з рядом крамниць по обидва боки проходу. 2) Послідовність тонів у швидкому русі; технічно складний *елемент* музичного твору. 3) Окреме місце в *тексті* книги. 4) Переносно — несподівана пригода, дивний збіг обставин.

ПАСА́ТИ (нім. Passat, гол. passaat) — сталий перенос повітряних мас з тропічних широт до *екватора*, вітри у тропічних широтах.

ПАСАТИ́ЖІ (франц. passatige) — *універсальні* кліщі, що поєднують у собі плоскогубці, гострозубці, газові кліщі, різак для дроту й викрутку.

ПАСЕЇ́ЗМ (від франц. passé — минуле) — пристрасть до минулого, милування ним при байдужому або ворожому ставленні до сучасності; *консерватизм*.

ПАСИ́В (італ. passivo, від лат. passivus — бездіяльний) — 1) Одна з двох частин бухгалтерського *балансу*, в якій на певну дату в грошовому виразі відображено джерела утворення коштів підприємства, організації, установи. Протилежне — *актив*. 2) Переносно — те, що становить *негативну* сторону будь-якого явища, справи.

ПАСИ́ВНИЙ (від лат. passivus — бездіяльний) — байдужий, бездіяльний, млявий. Протилежне — *активний*.

ПА́СІЯ (від лат. passio — страждання, пристрасть) — предмет кохання, пристрасті, жаги.

ПАСКА́ЛЬ [1] — одиниця тиску й напруження у Міжнародній *системі* одиниць; позначається Па. 1 П. — тиск, що створює сила в 1 Н, рівномірно розподілена по поверхні площею 1 м^2. Від прізвища французького фізика, математика й філософа Б. Паскаля (1623—62).

ПАСКА́ЛЬ [2] (англ. Paskal) — одна з мов *програмування*.

ПА́СКВІЛЬ (нім. Pasquille, з італ. pasquillo) — твір образливого або наклепницького характеру, часто *анонімний*, з нападками на якусь особу, суспільний рух тощо. Від імені італійського шевця 15 ст. Пасквіно, який своїми жартами, *епіграмами* таврував високопоставлених осіб.

ПАСПАРТУ́ (франц. passe-partout, букв. — проходить скрізь) — 1) Картонна рамка з вирізом для портрета, *гравюри*. 2) У книгах і журналах — цупкий папір або тонкий картон, на який наклеюють *ілюстрації*.

ПА́СПОРТ (франц. passeport, від passe — прохід і port — гавань, первісно — дозвіл на відплиття) — 1) *Документ*, що посвідчує особу громадянина. 2) Реєстраційне свідоцтво, що містить основні відомості про конкретне підприємство, устаткування, предмет господарського вжитку тощо.

ПАСТЕ́ЛЬ (франц. pastel, з італ. pastello, зменш. від pasta — тісто) — 1) М'які кольорові олівці, що їх виготовляють з фарби, крейди і

зв'язувальної речовини. 2) Художній твір, виконаний такими олівцями.

ПАСТЕ́ЛЬНИЙ — 1) Виконаний *пастеллю*. 2) М'якого, неяскравого тону.

ПАСТЕРИЗА́ЦІЯ — спосіб запобігання псуванню і *консервування* харчових *продуктів* нагріванням до *температури*, близької до 100 °С. Від прізвища французького вченого Л. Пастера (1822—95), який запропонував цей спосіб.

ПАСТИЛА́Ж (франц. pastillage) — 1) Скульптура з глини, розім'ятої руками й обпаленої. 2) У *кулінарії* — фігурний виріб з тіста, цукру тощо.

ПАСТО́ЗНІСТЬ (від італ. pastoso — м'який, тістоподібний) — 1) У *техніці* олійного живопису — значна товщина, "рельєфність" фарбового шару. 2) *мед.* Брезкість, одутлість.

ПА́СТОР (нім. Pastor, від лат. pastor — пастух) — парафіяльний священик у протестантській церкві (див. *Протестантизм*).

ПАСТОРА́ЛЬ (франц., італ. pastorale, від лат. pastoralis — пастушачий) — невеликий мистецький твір (або його частина) з ідилічним зображенням сцен сільського життя.

ПАСЬЯ́НС (франц. patience, букв. — терпіння) — розкладання гральних карт за певними правилами для розваги або ворожіння.

ПАТ (франц. pat, від лат. pactum — умова, договір) — нічийна шахова позиція, коли "шах" королю не оголошено, але й черговий хід гравець не може зробити, не поставивши короля під удар.

ПАТЕ́НТ [від лат. patens (patentis) — відкритий, очевидний] — 1) *Документ*, що посвідчує авторство на винахід та виключне право на використання його протягом певного строку. 2) Свідоцтво на право займатися торгівлею чи промислом. 3) П. к о н с у л ь с ь к и й — документ, що видається *консулові* його урядом при призначенні в іншу країну і засвідчує надані повноваження.

ПАТЕНТО́ВАНИЙ — закріплений *патентом*; офіційно визнаний, випробуваний.

ПА́ТЕР (від лат. pater — батько) — у *католицизмі* священик; чернець, що має сан *диякона* або ієрея.

ПАТЕРИ́К (грец. Πατερικόν, від πατήρ — батько) — назва збірок оповідань і *новел* церковно-релігійного змісту.

ПАТЕ́ТИКА (від грец. παθητικός — чутливий, пристрасний) — настроєність, тон промови, твору літератури, музики, кіно, театральної вистави, які характеризуються *пафосом*, піднесеністю, схвильованістю.

ПАТЕФО́Н (від назви французької фірми Пате і *...фон*) — *портативний грамофон* з рупором у корпусі.

ПА́ТИНА (італ. patina) — наліт різноколірних відтінків (від зеленого до брунатного) на поверхні виробів з *бронзи*, міді, *латуні*, що виникає через *корозію металів* або створюється штучно.

ПА́ТІО (ісп. patio) — внутрішній дворик, що служить для літнього місцеперебування сімей у південноєвропейських містах.

...ПАТІЯ (від грец. πάθος — біль, страждання) — у складних словах відповідає поняттям "страждання", "хвороба", "способи лікування хвороб", напр.: *алелопатія*, *гомеопатія*, *психопатія*.

ПАТО... (від грец. πάθος — біль, страждання) — у складних словах відповідає поняттям "страждання", "хвороба", напр.: *патогенез*, *патопсихологія*.

ПАТОГЕНЕ́З (від *пато...* і *...генез*) — внутрішні *механізми* виникнення й розвитку хворобливих *процесів* в *організмі* людини або тварини.

ПАТОГЕ́ННИЙ (від *пато...* і *...генний*) — хвороботворний; п - н і м і к р о б и — *мікроби*, що викликають у людини й тварин хвороби.

ПАТОГРА́ФІЯ (від *пато...* і *...графія*) — психоаналітичне дослідження *біографії* особи та її творчості.

ПАТОЛОГІ́ЧНИЙ (від *патологія*) — 1) Хворобливий; п - н а а н а т о м і я — наука, що вивчає зміни будови тканин і *органів* у людини й тварин, зумовлені різними захворюваннями; п - н а ф і з і о л о г і я — наука, що вивчає закономірності виникнення й перебігу захворювань у людини і тварин. 2) Переносно — потворно ненормальний.

ПАТОЛО́ГІЯ (від *пато...* і *...логія*) — 1) Наука про хворобливі (*патологічні*) *процеси* в *організмі* людини й тварин. 2) Хворобливе відхилення від *норми*.

ПАТОПСИХОЛО́ГІЯ (від *пато...* і *психологія*) — галузь психології, що вивчає за допомогою психологічних *методів* особистість людини, хворої на психічні розлади.

ПАТРИМОНІА́ЛЬНИЙ (лат. patrimonialis, від pater — батько) — спадковий, родовий.

ПАТРИ́ЦІЇ (лат. patricii, від pater — батько) — 1) Родова *аристократія* у Стародавньому Римі, яка тримала в своїх руках громадські землі, всю повноту влади і протиставляла себе *плебеям*. 2) За середньовіччя в більшості країн Західної Європи особи, які належали до міської *аристократії*.

ПАТРІА́РХ (від грец. πατριάρχης — родоначальник) — 1) Прабатько. 2) Глава роду в родовому суспільстві. 3) Найвища духовна особа в православній та деяких інших християнських церквах. 4) Переносно — стара поважна людина, глава родини, найстарший шанований представник якоїсь галузі науки, мистецтва тощо.

ПАТРІАРХА́Т (від грец. πατήρ — батько і ἀρχή — початок, влада) — 1) Останній *період* в історії первіснообщинного ладу, що заступив *матріархат* і передував класовому суспільству. Характеризувався веденням родоводу по батьківській лінії, панівною роллю чоловіка в господарстві, суспільстві, сім'ї. 2) Християнська церква на чолі з *патріархом* (3).

ПАТРІО́Т (від грец. πατριώτης — земляк, співвітчизник) — 1) Людина, яка любить свою батьківщину, віддана своєму народові. 2) Пе-

реносно — людина, яка палко любить що-небудь, віддана якійсь справі (п. заводу, п. міста).

ПАТРІОТИ́ЗМ (від *патріот*) — 1) Любов до батьківщини, до свого народу, відповідальність за долю вітчизни, готовність служити її інтересам. 2) Переносно — відданість чому-небудь, любов до чогось.

ПАТРО́Н [1] (від лат. patronus — захисник, покровитель) — 1) У Стародавньому Римі багата або впливова особа (спочатку знатний *патриций*, пізніше — багатій), що брала під своє покровительство (*патронат*) вільних незаможних або неповноправних громадян. 2) Переносно — начальник, хазяїн, покровитель.

ПАТРО́Н [2] (нім. Patrone, з франц. patron, від лат. patronus — захисник) — 1) З'єднані гільзою куля (снаряд, дріб), пороховий заряд і *капсуль* (капсульна втулка). 2) Запобіжна циліндрична оболонка з картону або *металу*. 3) Верстатний пристрій, в якому затискують заготівку або *інструмент*. 4) Модель, на якій обтискують листову заготівку. 5) Пристрій для приєднання електролампи до електромережі.

ПАТРОНА́Ж (від франц. patronage — заступництво, піклування) — *форма* роботи деяких лікувально-профілактичних закладів, яка полягає в проведенні профілактичних і оздоровчих заходів, санітарно-освітньої роботи вдома.

ПАТРОНА́Т (лат. patronatus) — 1) У Стародавньому Римі *форма* покровительства, що фактично встановлювала залежність незаможних або неповноправних громадян (*клієнтів*) від *патронів* [1] (1). 2) Форма виховання дітей, що залишилися без батьківської опіки, у родинах за договором з *органами* охорони здоров'я, освіти тощо. 3) Переносно — покровительство, опіка.

ПАТРОНЕ́СА (від франц. patronesse — покровителька) — покровителька якогось благодійного філантропічного (див. *Філантропія*) товариства.

ПАТРОНІ́МІЯ [від грец. πατήρ (πατρός) — батько і ὄνυμα — ім'я] — назва або прізвище, що походить від предків по батьківській лінії.

ПАТРОНТА́Ш (нім. Patrontasche, від Patrone — *патрон* [2] і Tasche — кишеня, сумка) — сумка або пояс з футлярами для рушничних або пістолетних патронів.

ПАТРУ́ЛЬ (від франц. patrouille — дозір) — варта; збройний загін, військове судно, літак, що рухається за встановленим маршрутом для огляду певної місцевості, охорони.

ПА́УЗА (лат. pausa, з грец. παῦσις — припинення) — 1) Перерва, зупинка. 2) Чітко визначена перерва в звучанні одного, кількох чи всіх голосів музичного твору; знак нотного письма, що її вказує. 3) Зупинка артикуляційних (див. *Артикуляція*) рухів мовних *органів*, яка супроводиться перервою в подачі голосу.

ПА́УПЕР (від лат. pauper — бідний, незаможний) — жебрак, позбавлений будь-яких засобів до існування.

ПАУПЕРИЗА́ЦІЯ [від лат. pauper (pauperis) — бідний, незаможний] — масове зубожіння.
ПА́ФОС (від грец. πάθος — почуття, пристрасть) — натхнення, піднесеність, *ентузіазм*, запал, викликані якоюсь *ідеєю*, подією тощо.
ПАХІТО́СА (від ісп. pajitas — соломинки) — тоненька цигарка.
ПАЦИФІ́ЗМ (від лат. pacificus — миротворний) — світогляд, який засуджує будь-які війни і виступає за мир на землі.
ПАЦІЄ́НТ [від лат. patiens (patientis) — який страждає] — хворий, який лікується у лікаря, в лікарні.
ПАША́ (тур. paşa) — *титул* вищих урядовців у султанській Туреччині та деяких інших країнах.
ПАЯ́Ц (італ. pagliaccio, букв. — сінник, від paglia — солома) — 1) Клоун у *цирку*, балагані. 2) Переносно — про людину, яка поводить себе, як блазень.
ПЕГА́С (грец. Πήγασος) — 1) У давньогрецькій *міфології* чарівний кінь (іноді крилатий), що піднімався на *Олімп* і доставляв *Зевсові* блискавки. За іншою легендою — кінь, від удару копита якого забило джерело з водою, що надихала *поетів*. 2) Переносно — о с і д л а т и П е г а с а — стати поетом. 3) Сузір'я в Північній півкулі неба.
ПЕДАГО́Г (від грец. Παιδαγωγός — вихователь) — особа, фахом якої є навчання й виховання або розробка *проблем* навчання й виховання.
ПЕДАГО́ГІКА (від грец. παιδαγωγική — майстерність виховання) — наука про виховання, освіту й навчання.
ПЕДА́ЛЬ (франц. pédale, від лат. pedalis — ножний) — важіль у машинах і музичних *інструментах*, який приводять у рух ногою.
ПЕДА́НТ (франц. pédant, з італ. pedante, букв. — *педагог*, вчитель) — особа з перебільшеною акуратністю й точністю, яка скрупульозно дотримується формального, зовнішнього порядку; буквоїд, формаліст.
ПЕДАНТИ́ЗМ (франц. pédantisme) — сліпе дотримання встановлених *норм*, дріб'язкова точність.
ПЕДЕРА́СТ — особа, що страждає на *педерастію*. Інша назва — у р н і н г.
ПЕДЕРА́СТІЯ (грец. παιδεραστία, букв. — любов до хлопчиків) — статеве збочення — мужолозтво, гомосексуальні (див. *Гомосексуалізм*) відносини між особами чоловічої статі.
ПЕДИКУЛЬО́З (від лат. pediculus — воша) — вошивість.
ПЕДИКЮ́Р [франц. pédicure, від лат. pes (pedis) — нога і cura — догляд] — догляд за нігтями пальців ніг, видалення мозолей і рогових нашарувань на ногах. Див. також *Манікюр*.
ПЕДІАТРІ́Я [від грец. παῖς (παιδός) — дитина та ...*іатрія*] — наука про дитячі хвороби; розділ *медицини*, який вивчає особливості дитячого *організму* і розробляє питання запобігання дитячим хворобам та лікування їх.

...ПЕ́ДІЯ (від грец. παιδεία — виховання, навчання, освіта, культура) — у складних словах відповідає поняттям "розділ", "наука", напр.: *логопедія, ортопедія.*

ПЕДОЛО́ГІЯ [1] [від грец. παῖς (παιδός) — дитина і *...логія*] — сукупність психологічних, біологічних, соціологічних *концепцій* розвитку людини.

ПЕДОЛО́ГІЯ [2] (від грец. πέδον — ґрунт і *...логія*) — наука про ґрунти; ґрунтознавство.

ПЕДОФІЛІ́Я [грец. παῖς (παιδός) — дитина і *...філія*] — *патологічний* статевий потяг чоловіка до дітей.

ПЕЗЕ́ТА див. *Песета.*

ПЕ́ЗО див. *Песо.*

ПЕ́ЙДЖЕР (англ. pager, від page — викликати) — *портативний* бездротовий пристрій для приймання та запису *інформації.*

ПЕЙЗА́Ж (франц. paysage, від pays — країна, місцевість) — 1) *літературозн.* Опис, зображення природи засобами художнього слова. 2) Жанр живопису, присвячений зображенню природи, міст, архітектурних *комплексів* тощо. 3) Загальний вид місцевості, краєвид.

ПЕ́ЙСИ (ідиш pejes, від давньоєвр. — скроні) — довгі пасма волосся на скронях, які залишають нестриженими (у чоловіків-євреїв, що дотримуються патріархальних звичаїв).

ПЕКІНЕ́С (нім. Pekinese, англ. pekinese) — порода маленьких, кімнатно-*декоративних* собак чорного, білого чи бурого кольору, а також собака цієї породи. Назва від м. Пекін.

ПЕКТИ́НИ (від грец. πηκτός — зсілий, скипілий) — група *полісахаридів* та близьких до них за будовою речовин рослинного походження, які при *гідролізі* дають значну кількість галактуронової кислоти. Містяться головним чином у соках плодів і коренеплодів. Застосовують у кондитерському виробництві.

ПЕКТОРА́ЛЬ (від лат. pectoralis — нагрудний) — 1) Дорогоцінна металева нагрудна прикраса, що її носили як ознаку влади *фараони*, єврейські первосвященики, римські *сановники.* П. відомі у скіфів, а також носіїв давніх культур Америки. 2) Хрест з благородного *металу* з *реліквіями*, який носять на грудях *кардинали, єпископи* й *абати.*

ПЕЛАГІА́ЛЬ (від грец. πέλαγος — море) — товща води озер, морів і *океанів* як середовище, де живуть водні *організми.*

ПЕ́ЛЕНГ (гол. peiling) — 1) Напрям від спостерігача до будь-якого *об'єкта.* Визначають кутом між площиною *меридіана* і *вертикальною* площиною, яка проходить через *центр компаса* та об'єкт. 2) Різновид ладу (строю) військових кораблів або літаків.

ПЕЛЕНГА́ТОР — прилад для визначення *пеленгів* земних *об'єктів* і небесних тіл, а також курсових кутів судна (кутів між *діаметральною* площиною судна і напрямом на обраний об'єкт).

ПЕЛІКА́Н (грец. πελεκάν) — рід водоплавних птахів ряду пеліканоподібних. Поширені в країнах з помірним і жарким кліматом. Інша назва — б а б а.

ПЕ́МЗА (англ. pumice, від лат. pumex — піна) — вивержена гірська порода жовтого, сірого, світло-коричневого кольору; дуже легка, піноподібна. Використовують як *абразив*, наповнювач тощо.
ПЕНА́ЛЬТІ (англ. penalty, букв. — покарання) — у *футболі* штрафний удар у ворота противника з віддалі 11 м.
ПЕНА́ТИ (лат. penates) — 1) У давньоримській *міфології* боги—покровителі дому, родини, іноді батьківщини. 2) Переносно — повернутися до своїх пенатів — повернутися додому.
ПЕНЕЛО́ПА (грец. Πηνελόπη) — у давньогрецькій *міфології* дружина Одіссея. В світовій літературі ім'я П. стало *синонімом* подружньої вірності жінки.
ПЕ́НІС (лат. penis) — чоловічий статевий *орган*. Інша назва — фалос.
ПЕНІТЕНЦІА́РНИЙ (франц. pénitentiaire, від лат. poenitentia — каяття) — який стосується покарання, головним чином *кримінального*.
ПЕ́ННІ (англ. penny, фін. penni, від лат. pendo — плачу́) — розмінна монета Великої Британії (1/100 *фунта стерлінгів*); Фінляндії (1/100 фінляндської *марки*). Інша назва — *пенс*.
ПЕНС (англ. pence, множ. від penny) — те саме, що й *пенні*.
ПЕНСНЕ́ (франц. pence-nez, від pincer — защемити і nez — ніс) — окуляри, що тримаються на носі за допомогою пружини.
ПЕНТА... (від грец. πέντε — п'ять) — у складних словах відповідає поняттю "п'ять", напр.: *пентагон*, пентахорд.
ПЕНТАГО́Н (грец. πεντάγωνον, від πέντε — п'ять і γωνία — кут) — 1) П'ятикутник. 2) П'ятикутна споруда поблизу м. Вашингтона, в якій розміщуються керівні військові установи США. 3) Переносно — військове відомство США.
ПЕНТАГРА́МА (грец. πεντάγραμμον, від πέντε — п'ять і γραμμή — риска, лінія) — 1) *матем. Фігура*, що являє собою правильний п'ятикутник, на сторонах якого побудовано однакові рівнобедрені або рівносторонні трикутники. 2) У середні віки магічний знак на *амулетах*.
ПЕНТА́ЕДР (від *пента...* і *...едр*) — п'ятигранник. П. є, напр., *піраміда*, в основі якої лежить чотирикутник.
ПЕНТАСТИ́ЛЬ (від *пента...* і грец. στῦλος — стовп, колона) — давньогрецький храм з п'ятьма колонами на *фасаді*.
ПЕНТАТЛО́Н (грец. πένταθλον, від πέντε — п'ять і ἆθλον — змагання, боротьба) — п'ятиборство, спортивне змагання з верхової їзди з подоланням перешкод, *фехтування* на шпагах, стрільби з *пістолета*, плавання, *кросу*.
ПЕНТАТО́НІКА (від *пента...* і *тоніка*) — звукова *система*, що має 5 звуків різної висоти в межах *октави*.
ПЕНТО́Д [від *пента...* і *(електр)од*] — *електронна* лампа з п'ятьма *електродами* (*катод*, *анод* і 3 сітки). Застосовують у *схемах* генерування й підсилення *електричних* коливань.

ПЕНЧИНГБО́Л, ПАНЧИНГБО́Л (англ. punching-ball, від punch — бити кулаком і ball — м'яч) — надувний шкіряний м'яч грушоподібної *форми*, підвішений до платформи; служить *боксерам* для тренування.

ПЕНЬЮА́Р (франц. peignoir, від peigner — зачісувати) — 1) Легкий жіночий домашній одяг. 2) У перукарнях — накидка, якою накривають плечі під час підстригання або зачісування.

ПЕНЯ́ (лат. poena — покарання) — різновид неустойки, *санкція* у вигляді грошового *штрафу* за несвоєчасне виконання, прострочення грошових зобов'язань.

ПЕО́Н (від ісп. peón — наймит, поденник) — у багатьох країнах, головним чином Латинської Америки, — наймит, селянин, сільськогосподарський робітник.

ПЕПІНЬЄ́РКА (від франц. pépinière — розсадник) — у царській Росії дівчина, яку після закінчення середнього закритого навчального закладу залишено при ньому для педагогічного стажування.

ПЕ́ПЛУМ (лат. peplum, peplus, з грец. πέπλος — покривало, верхній одяг) — у Стародавній Греції і Стародавньому Римі жіночий верхній одяг з легкої тканини, який одягався на *туніку*.

ПЕПСИ́Н (від грец. πέψις — травлення) — 1) Травний *фермент* шлункового соку людини й хребетних тварин. Під впливом П. відбувається первинне розщеплення білків. 2) Лікарський *препарат*, що його одержують із шлунка свиней, овець тощо. Застосовують при *гастритах* та *диспепсії*.

ПЕ́ПСІ-КО́ЛА (від англ. pepsi-cola) — прохолоджувальний тонізуючий напій з *екстрактом* плодів *коли*.

ПЕПТИ́ДИ (від грец. πεπτός — перетравлений) — речовини, до складу яких входять дві й більше *амінокислот*, з'єднаних між собою пептидними зв'язками (—CO—NH—). Проміжні *продукти* розпаду білків. Містяться в *організмах* людини, тварин і рослин.

ПЕР (англ. peer, франц. pair, від лат. par — рівний) — довічне або спадкове звання представників вищого дворянства в ряді країн, зокрема в Англії.

ПЕРВЕ́РСІЯ (лат. perversio, від perverto — перегортаю) — *патологічне* порушення інстинктивних потреб людини (*інстинкту* самозбереження, статевого, харчового та ін.), що супроводжується неприродними *формами* його задоволення.

ПЕРГА́МЕНТ — 1) Спеціально оброблена шкіра молодих тварин. Застосовують при виготовленні барабанів тощо; до винайдення паперу — матеріал для письма. Від назви стародавнього м. Пергам у Малій Азії. 2) *Документ*, написаний на такому матеріалі. 3) Обгортковий жиро- і вологонепроникний папір.

ПЕРГАМІ́Н — 1) Тонкий міцний папір, схожий на пергаментний, з якого виготовляють паперову *кальку* або пакувальний матеріал для масложирових *продуктів*. Від назви стародавнього м. Пергам у Ма-

лій Азії. 2) Ізоляційний і покрівельно-підкладочний рулонний картон.

ПЕРГІДРО́ЛЬ (від лат. per — через і грец. ὕδωρ — вода) — водний розчин (30 %) пероксиду водню. Застосовують для вибілювання тканин, вовни, для *консервації, дезінфекції* тощо.

ПЕРИ..., ПЕРІ... (грец. περι...) — *префікс*, що означає "навколо", "кругом", "зверх", "через", напр.: перидерма, *перицентр*, періостит.

ПЕРИГЕ́Й (від *пери...* і *...гей*) — найближча до Землі точка *орбіти* Місяця або якого-небудь штучного супутника Землі. Протилежне — *апогей*.

ПЕРИКА́РД (від грец. περικάρδιος — навколосерцевий) — замкнений мішкоподібний утвір, що оточує серце. Інша назва — навколосерцева сумка.

ПЕРИКАРДИ́Т — запалення *перикарда* людини й тварин, виникає як ускладнення *ревматизму, туберкульозу* тощо.

ПЕРИКА́РПІЙ (від грец. περικάρπιον — оболонка плода) — стінка плода у рослин, що оточує насіння, насінину.

ПЕРИНАТА́ЛЬНИЙ (нім. perinatal, від *періі...* і лат. natalis — який стосується народження) — *мед.* який стосується *періоду* безпосередньо перед пологами і першого тижня після них.

ПЕРИ́МЕТР (від. грец. περίμετρον — круг, коло) — 1) Межа замкнутого *контура*, геометричної *фігури*. 2) Сума довжин всіх сторін багатокутника, приміщення, ділянки тощо.

ПЕРИПЕТІ́Я (від грец. περιπέτεια — несподівана подія) — несподіваний поворот у розгортанні *сюжету* літературного твору; раптова зміна, ускладнення в якійсь події або в чиємусь житті.

ПЕРИСКО́П (від грец. περισκοπέω — дивлюсь навкруги) — оптичний прилад (труба із дзеркалами, *призмами*) для оглядання місцевості з укриттів, бойових машин, підводних човнів, а також для спостереження за *процесами* у високотемпературних, іонізаційних камерах тощо.

ПЕРИСТА́ЛЬТИКА (від грец. περισταλτικός — який охоплює, стискає) — хвилясті ритмічні скорочення стінок стравоходу, шлунка й кишечнику в людини й тварин.

ПЕРИСТИ́ЛЬ (від грец. περίστυλος — оточений колонами) — в античній *архітектурі колонада, портик, галерея* навколо майдану, саду, двору тощо.

ПЕРИТОНІ́Т (від грец. περιτόναιον — очеревина) — запалення очеревини у людини й тварин. Здебільшого виникає як ускладнення запальних захворювань *органів* черевної порожнини (*апендициту*, виразкової хвороби тощо), а також при пораненнях живота.

ПЕРИФЕРИ́ЧНИЙ — який стосується *периферії* (1), зовнішній, не центральний; периферична нервова система — сукупність *нервів*, які відходять від головного і спинного мозку.

ПЕРИФЕРІ́ЙНИЙ — який міститься, перебуває у *периферії* (2).

ПЕРИФЕРІ́Я (від. грец. περιφέρεια — коло, дуга, поверхня) — 1) Окраїнна, зовнішня частина чого-небудь, на відміну від центральної. 2) Частина країни, області, віддалена від її *центру*, окраїна, *провінція*.

ПЕРИФРА́З, ПЕРИФРА́ЗА (грец. περίφρασις — описовий вираз) — описовий зворот мови, в *поезії* — стилістичний прийом, коли власне ім'я, предмет чи явище називають не прямо, а через їхні характерні риси та ознаки (напр., "чорне золото" замість "кам'яне вугілля").

ПЕРИЦЕ́НТР (від *пери...* і *центр*) — точка *орбіти* небесного тіла, найближча до тіла, навколо якого відбувається рух. Залежно від назви центрального тіла П. називають *періастром, перигеєм* тощо.

ПЕ́РІ — у перській *міфології* добра *фея*, що охороняла людей від "злих духів".

ПЕРІ... див. *Пери...*

ПЕРІА́СТР (від *періг...* і грец. ἄστρον — зоря) — найближча до зорі точка *орбіти* іншої зорі, що у подвійних зорях рухається навколо першої як центрального тіла.

ПЕРІ́ОД (від грец. περίοδος — кружний шлях, обертання, чергування) — 1) Проміжок часу, протягом якого відбувається якийсь *процес*; п. п і в р о з п а д у — час, протягом якого розпадається половина *радіоактивної* речовини. 2) *Етап* суспільного розвитку, що має свої особливості. 3) *геол.* Частина *ери*. 4) Одна з частин гри в *хокей*. 5) Розділ музичного твору, в якому викладено більш-менш закінчену музичну думку. 6) Група цифр, що повторюється в *періодичному* десятковому дробу. 7) *мовозн.* Складна синтаксична побудова для докладного розвитку думки.

ПЕРІОДИЗА́ЦІЯ — поділ *процесів* розвитку на основні *періоди*, що якісно відрізняються один від одного.

ПЕРІО́ДИКА (від грец. περιοδικός — який повторюється, чергується) — 1) *Періодичні* видання — газети, тижневики, журнали, наукові записки й частина літературно-художніх *альманахів* та збірників; сукупність періодичних видань. 2) *мед.* Ритмічні зміни фізіологічних *функцій організму* в певні проміжки часу.

ПЕРІОДИ́ЧНИЙ (грец. περιοδικός) — який з'являється, повторюється через певні проміжки часу; п - н і в и д а н н я — друковані або інші видання, що виходять через певні проміжки часу; п. д р і б — десятковий дріб, у якого безкінечно повторюється одна цифра або група цифр, напр. 1/3 = 0,333...; п - н і ф у н к ц і ї — *функції*, що повторюють свої значення при додаванні до *аргументу* певного числа — *періоду* (6); п. з а к о н — *фундаментальний* закон хімії, згідно з яким властивості хімічних *елементів* знаходяться у періодичній залежності від заряду їх атомних ядер.

ПЕРІОДОНТИ́Т [від *періг...* і грец. ὀδούς (ὀδόντος) — зуб] — запалення тканин, що вкривають корені зубів.

ПЕРКУ́СІЯ (від лат. percussio — нанесення ударів) — 1) Вистукування; *метод* дослідження внутрішніх *органів*. 2) Група ударних *ін-*

струментів (гонг, трикутник, *ксилофон* тощо) в музичних *ансамблях*; особливо поширені в *джазах*.

ПЕРЛАМУ́ТР (нім. Perlmutter, від Perle — перлина і Mutter — мати) — внутрішній шар мушлі двостулкових й черевоногих *молюсків*. Використовують для виготовлення прикрас і для оздоблення.

ПЕРЛІ́Т (франц. perlite) — 1) Склоподібна гірська порода вулканічного походження; застосовують як тепло- і звукоізоляційний матеріал. 2) Структурна складова сталі та чавуну, суміш *фериту* й цементиту.

ПЕРЛЮСТРА́ЦІЯ (від лат. perlustro — оглядаю, переглядаю) — перегляд державними *органами* поштової *кореспонденції* з метою *цензури* [1] або нагляду.

ПЕРМАНГАНА́ТИ (від лат. per — понад, над і manganum — *манган*) — солі манганової кислоти. Застосовують як окисник, дезінфекційний засіб.

ПЕРМАНЕ́НТ [від лат. permanens (permanentis) — постійний, незмінний] — завивка волосся, яка довго тримається.

ПЕРМАНЕ́НТНИЙ [від лат. permanens (permanentis)] — постійний, безперервний.

ПЕРО́Н (франц. perron, букв. — кам'яний ганок) — залізнична платформа, до якої підходять пасажирські поїзди.

ПЕРПЕНДИКУЛЯ́Р (від лат. perpendicularis — прямовисний) — пряма лінія, що утворює прямий кут з даною прямою або площиною.

ПЕРПЕНДИКУЛЯ́РНИЙ (лат. perpendicularis) — який утворює прямий кут з прямою або площиною.

ПЕРПЕ́ТУУМ-МО́БІЛЕ (від лат. perpetuum mobile — безперервно, вічно рухливе) — вічний двигун, вічний рух.

ПЕРСЕВЕРА́ЦІЯ (від лат. persevero — вперто роблю, наполягаю) — психічний стан, який характеризується невідступним або частим повторенням якого-небудь слова, думки, *мелодії*, дії.

ПЕРСЕ́Й (грец. Περσεύς) — 1) У давньогрецькій *міфології* один з *героїв*, що швидко виріс у богатиря і відзначився перемогами над темними силами (відтяв голову *Медузі*, подолав морське страховисько тощо). 2) Сузір'я в Північній півкулі неба.

ПЕРСЕФО́НА (грец. Περσεφόνη) — у давньогрецькій *міфології* богиня підземного царства і родючості землі, *символ* щорічного пробудження рослинності. У давньоримській міфології їй відповідає *Прозерпіна*.

ПЕРСО́НА (лат. persona) — особа; поважна особа.

ПЕРСО́НА ҐРА́ТА (лат. persona grata — бажана особа) — 1) Особа, що її кандидатура як дипломатичного представника не викликає заперечень уряду країни, в якій її мають акредитувати. 2) Переносно — особа, до якої ставляться прихильно.

ПЕРСО́НА НОН ҐРА́ТА (лат. persona non grata — небажана особа) — 1) Особа, що її кандидатура як дипломатичного представника ви-

кликає заперечення уряду держави перебування. У такому разі держава, що призначила дану особу, відкликає її. 2) Переносно — особа, яка не користується прихильністю.

ПЕРСОНА́Ж (франц. personnage, від лат. persona — особа) — дійова особа у художньому творі.

ПЕРСОНА́Л (від лат. personalis — особистий) — особовий склад підприємства, установи, організації тощо; сукупність кадрів однієї професійної *категорії* (напр.: п. технічний, п. медичний).

ПЕРСОНА́ЛІЯ (від лат. personalis — особистий) — біографічна стаття наукового або науково-популярного довідкового видання.

ПЕРСОНІФІКА́ЦІЯ (від *персона* і *...фікація*) — вид *метафори*: надання предметам, тваринам, явищам природи та поняттям властивостей людини, олюднення їх; уособлення.

ПЕРСПЕКТИ́ВА (франц. perspective, від лат. perspicio — бачу наскрізь, уважно розглядаю) — 1) Спосіб зображення об'ємних *фігур* на площині залежно від уявних змін їхньої величини, чіткості, зумовлений ступенем віддаленості від глядача. 2) Вид у далечінь. 3) *геом.* Спосіб зображення фігур, що ґрунтується на застосуванні центрального проектування (нарисна *геометрія*, *проекція*). 4) Переносно — плани на майбутнє.

ПЕРСПЕКТИ́ВНИЙ — 1) Який стосується *перспективи*. 2) Який належить до майбутнього, передбачає майбутній розвиток.

ПЕРТУРБА́ЦІЯ (від лат. perturbatio — хвилювання, збудженість) — 1) Раптове порушення *нормального* ходу чогось. 2) *астр.* Зміна *орбіти* небесного тіла від діяння іншого тіла, що не є центральним для даного.

ПЕРУ́КА (франц. perruque, з італ. parrucca) — накладне волосся, нашите на якусь основу і укладене в певну зачіску.

ПЕРФЕ́КТ (від лат. perfectus — завершений) — дієслівна *форма* в індоєвропейських мовах. Виражає минулу дію, результат якої наявний і в *момент* мовлення.

ПЕРФОКА́РТА (від лат. perforo — просвердлюю і карта) — картка з цупкого картону для записування (*кодування*) *інформації* пробиванням отворів або вирізуванням ділянок за певною *системою*. Використовують П. при *автоматичній* обробці інформації.

ПЕРФОРА́ЦІЯ (від лат. perforatio — просвердлювання) — 1) *мед.* Порушення цілості стінки якого-небудь порожнистого *органа*. 2) *тех.* Пробивання отворів у якому-небудь матеріалі. 3) *Система* спеціально пробитих отворів у телетайпній стрічці (див. *Телетайп*), на картках лічильних машин тощо.

ПЕРФУ́ЗІЯ (від лат. perfusio — обливання, наповнення) — пропускання рідини штучним способом через порожнину *органа* або через кровоносні судини органа, частини тіла чи всього *організму*; штучний кровообіг, який здійснюється за допомогою спеціальних *апаратів*.

ПЕРЦЕПІЄ́НТ [від лат. percepiens (percepientis) — який сприймає] — в *телепатії* людина, що сприймає сигнали, які посилає при проведенні телепатичного сеансу інша людина (*індуктор*).
ПЕРЦЕ́ПЦІЯ (від лат. perceptio — сприймання, пізнавання) — чуттєве сприйняття зовнішніх предметів.
ПЕРШЕРО́Н — порода ваговозних коней. Виведена у Франції в *провінції* Перш.
ПЕСЕ́ТА, ПЕЗЕ́ТА (ісп. peseta) — грошова одиниця Іспанії.
ПЕСИМІ́ЗМ (від лат. pessimus — найгірший) — світовідчуття, пройняте відчаєм, зневірою в майбутньому. Протилежне — *оптимізм*.
ПЕ́СО, ПЕ́ЗО (ісп. peso, букв. — вага) — 1) Старовинна іспанська срібна монета вартістю 8, пізніше 20 *реалів*. 2) Грошова одиниця Аргентини, Болівії, Домініканської Республіки, Колумбії, Куби, Мексики, Філіппін, Уругваю.
ПЕСТИЦИ́ДИ (від лат. pestis — зараза, чума і *...циди*) — засоби боротьби зі шкідниками і хворобами рослин, бур'янами і т. ін.
ПЕТА́РДА (франц. pétard) — 1) Старовинний розривний снаряд, наповнений порохом; застосовувався для висаджування в повітря мостів, мурів та ін. 2) Сигнальний розривний снаряд для зупинення залізничного поїзда в разі небезпеки. 3) У *піротехніці* — паперовий снаряд, наповнений порохом, який дає часті вибухи.
ПЕТИ́Т (від франц. petit — маленький) — друкарський *шрифт*, *кегль* якого становить 8 *пунктів* (майже 3 мм).
ПЕТИ́ЦІЯ (лат. petitio, від peto — прошу) — письмове колективне прохання, звернене до *органів* державної влади.
ПЕТРИФІКА́ЦІЯ (від грец. πέτρος — камінь, скеля і *...фікація*) — *геол.* скам'яніння.
ПЕТРО... (від грец. πέτρος — камінь, скеля) — у складних словах відповідає поняттям "камінь", "гірська порода", напр.: петрогенезис, *петрогліфи*.
ПЕТРОГЛІ́ФИ (від *петро...* і грец. γλυφή — різьблення) — стародавні зображення на скелях, каменях, стінах печер. Джерело для вивчення господарства, побуту, культури стародавніх народів.
ПЕТРОГРА́ФІЯ (від *петро...* і *...графія*) — наука, що вивчає гірські породи, їх мінеральний та хімічний склад, *структуру*, умови утворення й поширення. Інша назва — *петрологія*.
ПЕТРО́ЛЕУМ (англ. petroleum, від *петро...* і лат. oleum — олія) — назва нафти в англомовних країнах.
ПЕТРОЛО́ГІЯ (від *петро...* і *...логія*) — те саме, що й *петрографія*.
П'ЄДЕСТА́Л (франц. piédestal — підніжжя, з італ. piedestallo, від piede — нога і stallo — місце, опора) — підніжжя, основа пам'ятника, статуї, колони. Див. також *постамент*.
П'Є́ЗА (від грец. πιέζω — тисну) — позасистемна одиниця тиску або механічного напруження; дорівнює 1000 Н/м^2 (близько 0,01 атм).

П'ЄЗОЕЛЕ́КТРИКА (від грец. πιέζω — тисну і *електрика*) — виникнення *електричних* зарядів на гранях деяких кристалів (*кварц, турмалін*, сегнетова сіль) під впливом стиснення і розтягання їх. Застосовують у *радіотехніці, акустиці* та інших галузях.

П'ЄЗОЕФЕ́КТ [від *п'єзо(електрика)* і *ефект*] — виникнення *електричних* зарядів (п'єзоелектрики) на гранях деяких кристалів внаслідок *деформації* (напруження) або навпаки — виникнення деформації (напруження) цих кристалів під дією електричного поля.

П'ЄРО́ (франц. pierrot) — блазень. Від імені *героя* італійської народної *комедії* — Педроліно.

ПІ (грец. πῖ — П, π) — 1) Шістнадцята літера грецького *алфавіту*. 2) *Ірраціональне* число, що позначає відношення довжини кола до його *діаметра* (π = 3,14159265...).

ПІАЛА́ (перс.) — розширена догори чашка без ручки, що походить із Середньої Азії.

ПІАНІ́НО (італ. piano, букв. — тихенький) — музичний клавішний *інструмент* з прямокутним корпусом, в якому струни, *дека* і *механіка* розміщені вертикально.

ПІАНІ́СИМО (італ. pianissimo, букв. — якнайтихше) — *муз.* дуже тихо, тихше за *піано*. Протилежне — *фортисимо*.

ПІА́НО (італ. piano, букв. — тихо) — *муз.* тихо, ледь чутно. Протилежне — *форте*.

ПІА́СТР (італ. piastra, букв. — плитка) — 1) Італійська назва старовинної іспанської монети *песо*. 2) Грошова одиниця Єгипту, Сирії, Лівану, Судану та деяких інших країн.

ПІГМАЛІО́Н (грец. Πυγμαλίων) — 1) За давньогрецькою *міфологією* скульптор, який закохався у вирізьблену ним статую *Галатеї. Афродіта* оживила її, і Галатея стала дружиною П. 2) Переносно — особа, закохана в своє творіння.

ПІГМЕ́Ї (грец. πυγμαίοι, букв. — величиною з кулак) — 1) За уявленням давніх греків, карлики, що жили у якійсь далекій південній країні. 2) В *антропології, етнографії* — назва низькорослих племен Центральної Африки (зріст до 150 см). 3) Переносно — дріб'язкова, нікчемна людина.

ПІГМЕ́НТИ (від лат. pigmentum — фарба) — 1) *біол.* Забарвлені *органічні* речовини, що входять до складу тваринних і рослинних тканин; відіграють важливу роль у життєдіяльності *організмів*. 2) *хім.* Забарвлені речовини, нерозчинні у воді, лаках тощо. Застосовують для виготовлення фарб.

ПІЄЛОНЕФРИ́Т (від грец. πύελος — миска і νεφρός — нирка) — запалення ниркових мисок, ускладнене запаленням нирок.

ПІЄМІ́Я (від грец. πύον — гній і ...*емія*) — *форма сепсису*, при якій в різних *органах* утворюються численні метастатичні гнійники.

ПІЄТЕ́Т [нім. Pietät, франц. pieté, від лат. pietas (pietatis) — благочестя] — глибока повага, шанобливе ставлення до когось; до чогось.

ПІЄТИ́ЗМ (франц. piétisme, від лат. pietas — благочестя) — 1) Течія в *лютеранстві*, послідовники якої проповідували релігійно-моральне самовдосконалення, благочестя, *аскетизм*. 2) Релігійно-містичний настрій, святенництво; беззастережна віра в що-небудь, обожнювання когось.

ПІЖО́Н (від франц. pigeon — голуб) — пуста, франтувата людина.

ПІКАДО́Р (ісп. picador, від picar — колоти) — вершник, що в *кориді* розлючує бика уколами піки.

ПІКА́НТНИЙ (від франц. piquant — гострий) — 1) Різкий, гострий на смак, пряний. 2) Переносно — який своєю незвичністю, сенсаційністю викликає гострий інтерес; звабливий, спокусливий.

ПІКЕ́ [1] (франц. piqué, букв. — сколотий) — шовкова або бавовняна тканина полотняного переплетення з рельєфними рубчиками або опуклими візерунками.

ПІКЕ́ [2], **ПІКІ́РУВАННЯ** (франц. piqué, від piquer une tête — кидатись униз головою) — зниження літака з великою швидкістю під кутом понад 30° до земної поверхні.

ПІКЕ́Т (франц. piquet, букв. — кілок, віха) — 1) Невеликий сторожовий загін. 2) Група страйкарів, що охороняє *територію об'єкта*, де відбувається страйк, щоб не допускати туди *штрейкбрехерів*. 3) Група осіб, яка висловлює свій *протест*, ставить певні вимоги, зібравшись біля урядових приміщень, на майдані, в громадському місці. 4) Міра довжини залізничної колії. 5) Точка місцевості, положення якої визначається при проведенні геодезичної зйомки. 6) Старовинна гра в карти.

ПІКЕТА́Ж (франц. piquetage, букв. — встановлення кілків) — вибір точок на місцевості і позначення їх для встановлення рейок при *нівелюванні*.

ПІКІ́РУВАННЯ див. *Піке* [2].

ПІ́ККОЛО (італ. piccolo, букв. — маленький) — музичний *інструмент*, найменший за розмірами і найвищий за звучанням (напр.: *флейта*-п., скрипка-п.).

ПІКНІ́К (англ. picnic) — заміська розважальна прогулянка *компанією*.

ПІКСЕ́Л (англ. pixel) — найменша точка на екрані *монітора комп'ютера*, якою можна управляти відповідно до *програми*.

ПІКТОГРА́ФІЯ (від лат. pictus — розмальований і ...*графія*) — одна з найбільш ранніх *форм* писемності за допомогою малюнків, що спрощено передавали зображення предметів, подій тощо.

ПІ́КУЛІ (англ. pickles) — дрібно нарізані овочі, мариновані в міцному оцті з пряношами.

ПІЛІГРИ́М (старонім. piligrim, з італ. pellegrino, від лат. peregrinus — чужоземець, чужинець) — прочанин; богомолець, який іде на поклоніння до святих місць; переносно — мандрівник, подорожній.

ПІЛО́Н (від грец. πυλών — ворота) — 1) Масивна споруда у *формі* зрізаної *піраміди* перед єгипетськими храмами по боках від *порталу*. 2) *Елемент* оформлення в'їзду в місто або на міст.

ПІЛОТА́Ж (франц. pilotage) — 1) Маневрування літака в різних площинах для виконання *фігур* у повітрі; мистецтво керування літальним *апаратом*. 2) Попереднє дослідження із залученням великих *соціальних* груп, що має на меті вивчення особливостей *об'єкта, апробацію методики* тощо.

ПІЛЮ́ЛЯ (від лат. pilula — кулька) — лікувальна *форма* — кулька лікувальної речовини в оболонці.

ПІЛЯ́СТР, ПІЛЯ́СТРА (франц. pilastre, з італ. pilastro) — плоский, схожий на колону, виступ на поверхні стіни чи стовпа. П. має базу, стовбур і *капітель*, іноді *канелюри*.

ПІ-МЕЗО́НИ, ПІО́НИ (від *пі* і *мезони*) — три різновиди нестабільних *елементарних* частинок із *спіном*, що дорівнює *нулю*, два види електрично заряджені — пі-плюс-мезон (π^+) і пі-мінус-мезон (π^-), а третій — пі-нуль-мезон (π^0) — електрично *нейтральний*.

ПІНАКОТЕ́КА (грец. πινακοθήκη, від πίναξ — картина і θήκη — сховище) — 1) У Стародавній Греції сховище творів живопису. 2) Назва деяких сучасних західноєвропейських картинних *галерей*.

ПІНГВІ́НИ (англ. penguins, від лат. pinguis — опасистий, огрядний) — ряд нелітаючих (короткокрилих), але плаваючих птахів. Поширені переважно в Антарктиці, Субантарктиці, а також в Австралії та Новій Зеландії.

ПІНГ-ПО́НГ (англ. ping-pong) — неофіційна назва настільного *тенісу*.

ПІНЕ́ТКИ (від франц. pinne — вид молюска) — черевички з м'якою підошвою для немовлят.

ПІ́НТА (англ. pint) — міра об'єму і ємності у Великій Британії, США (близько 0,5 л), в давнину й у Франції (майже 0,9 л).

ПІНЦЕ́Т (франц. pincette, від pincer — стискати) — пластинчастий пружний *інструмент* у вигляді щипчиків для захоплення дрібних предметів, стерильних інструментів тощо.

ПІ́НЧЕРИ (англ. pinchers, від pinch — защемляти, стискати) — група порід свійських собак службового й *декоративного* призначення.

ПІОДЕРМІ́Я, ПІОДЕРМІ́Т (від грец. πύον — гній і δέρμα — шкіра) — гноячкові захворювання шкіри у людини й тварин. Спричинюється *стрептококами* і *стафілококами*.

ПІОНЕ́Р (від франц. pionnier — дослідник) — 1) Людина, яка однією з перших проникає в новий, недосліджений край, освоює його; переносно — людина, що поклала початок новому в будь-якій галузі. 2) Член масової дитячої організації комуністичного спрямування в СРСР та деяких інших країнах.

ПІОНЕФРО́З (від грец. πύον — гній і νεφρός — нирка) — гнійне запалення нирки, при якому її порожнина заповнюється гноєм.

ПІО́НИ див. *Пі-мезони*.

ПІРАМІ́ДА [грец. πυραμίς (πυραμίδος), з єгип.] — 1) Багатогранник, одна грань якого (основа) є довільним багатокутником, решта граней (бічних) — трикутники зі спільною вершиною. 2) Величезна кам'яна споруда з чотирикутною основою і боковими гранями у *формі* трикутників із спільною вершиною, що була гробницею єгипетських царів (*фараонів*); споруджували П. також стародавні мексиканці. 3) Гра на *більярді*. 4) Купа складених предметів, що звужується доверху. 5) Акробатична чи гімнастична *фігура* (4), яку утворюють спортсмени, що стають один одному на плечі у кілька ярусів. 6) Пристрій для зберігання гвинтівок та рушниць.

ПІРА́НЬЯ (порт. piranja, з мови американських індіанців) — хижа ненажерлива риба з надзвичайно гострими зубами, що живе в річках Південної та Центральної Америки.

ПІРА́Т (від грец. πειρατής — грабіжник, з πειράω — намагаюся захопити) — морський розбійник. Див. також *Капер*.

ПІРА́ТСТВО (від *пірат*) — 1) Незаконне захоплення, пограбування, потоплення суден у відкритому морі; морський розбій. 2) Переносно — *форма* порушення авторського права щодо літературних творів, аудіо- та відеопродукції, комп'ютерних *програм*.

ПІРЕ́ТРУМ (лат. pyrethrum, з грец. πυρέθρον) — 1) Рід багаторічних трав'янистих або напівкущових рослин родини складноцвітих. Поширені в помірній зоні. Деякі види містять інсектицидну (див. *Інсектициди*) речовину; кілька видів культивують як *декоративні*. Інша назва — м а р у н а. 2) Порошок із цієї рослини, який використовують для боротьби зі шкідливими комахами.

ПІРО... [від грец. πῦρ (πυρός) — вогонь] — у складних словах відповідає поняттям "вогонь", "висока *температура*", "*термічний процес*", напр.: *піроманія*, піроскоп.

ПІРО́ГА (франц. pirogue, від ісп. piragua, з карибського piragva) — вузький і довгий човен в індіанців.

ПІРОГЕ́НИ (від *піро...* і *...ген*) — речовини, що підвищують *температуру* тіла і спричинюють гарячку.

ПІРОКСИЛІ́Н (від *піро...* і грец. ὀξύς — гострий, кислий) — вибухова речовина; складний *ефір целюлози* й азотної кислоти; застосовують для вибухових робіт і виготовлення бездимного пороху.

ПІРОЛА́ТРІЯ (від *піро...* і *...латрія*) — вогнепоклонство.

ПІРОМА́НІЯ (від *піро...* і *...манія*) — хвороблива пристрасть до підпалювання.

ПІРОПЛАЗМО́З (від *піро...* і *плазма*) — хвороба свійських тварин, спричинювана найпростішими одноклітинними *організмами* піроплазмами. Переносники П. — пасовищні кліщі.

ПІРОТЕРАПІ́Я (від *піро...* і *терапія*) — лікування штучним підвищенням *температури* тіла.

ПІРОТЕ́ХНІКА (від *піро...* і *техніка*) — галузь техніки, пов'язана з виготовленням освітлювальних, сигнальних, трасуючих, запалювальних, димових та інших спеціальних сумішей, *ракет*, снарядів,

що їх наповнюють цими сумішами, а також влаштуванням *феєрверків*.

ПІРОФО́БІЯ (від *піро...* і *...фобія*) — психічне захворювання, *патологічна* боязнь вогню.

ПІ́РРОВА перемога — сумнівна перемога, яка не виправдовує величезних жертв і виснаження сил переможця. Від імені епірського царя Пірра, який в 3 ст. до н. е. здобув перемогу над римлянами ціною надмірних втрат і згодом сам був розбитий ними.

ПІРС (англ. piers, множ. від піеґ — стовп, причал) — причальна споруда у вигляді дамби, що виступає в море, до якої судна можуть швартуватися (див. *Швартов*) з обох боків.

ПІРУЕ́Т (франц. pirouette, букв. — дзиґа) — 1) У балеті — один або кілька повних обертів танцюриста на носку. 2) У фігурному катанні на ковзанах, стрибках у воду, *гімнастиці* — обертання спортсмена навколо *вертикальної* осі. 3) У верховій їзді — поворот коня на задніх ногах. 4) Переносно — різкий поворот, несподіваний стрибок (у поведінці, в ході думки тощо).

ПІСТОЛЕ́Т (франц. pistolet, з італ. pistola) — ручна вогнепальна зброя з коротким дулом.

ПІСТО́ЛЬ (франц. pistole, італ. pistola) — назва подвійного іспанського *ескудо*, що його почали карбувати в 16 ст. Цю назву дістали в 17—18 ст. майже всі золоті монети, що дорівнювали вазі іспанського П., а також сума грошей, що дорівнювала 10 ліврам.

ПІСТО́Н (франц. piston, з італ. pistone — поршень, від лат. pisto — товчу) — 1) Металевий ковпачок з вибуховою речовиною, що запалює пороховий заряд у рушничних, пістолетних *патронах* [2]. 2) Паперова облатка з малою кількістю вибухової речовини для іграшкових *пістолетів* і рушниць. 3) Деталь *вентиля* в духових мідних музичних *інструментах*.

ПІСУА́Р (від франц. pissoir) — раковина із стоком для сечі в чоловічій убиральні.

...ПІТЕК (від грец. πίθηκος — мавпа) — у складних словах означає "викопна мавпа", напр.: *гігантопітек*, дріопітек.

ПІТЕКА́НТРОП (від грец. πίθηκος — мавпа і *...антроп*) — рід викопних людей, який відзначався багатьма перехідними рисами від мавп — безпосередніх предків людини — до людей вищого, ніж у П., розвитку.

ПІТО́Н (грец. Πύθων) — 1) Міфічний змій-чудовисько, якого вбив *Аполлон*. 2) Рід неотруйних змій родини удавових. Поширені переважно в *тропіках* Східної півкулі.

ПІФАГОРЕЇЗМ — *об'єктивно*-ідеалістичний напрям у давньогрецькій *філософії*, що його заснував у 6 ст. до н. е. філософ і математик Піфагор. Прихильники П. вбачали сутність речей у кількісних відношеннях, розвивали *містику* чисел, яку поєднували з містичним вченням про людину (зокрема вірою в переселення душ).

ПІ́ФІЯ (грец. Πυθία) — 1) У Стародавній Греції жриця в храмі *Аполлона* в Дельфах, що передрікала майбутнє. 2) Переносно — особа, що робить нечіткі, двозначні висновки, безпідставні пророцтва.
ПІ́ФОС (від. грец. πίθος — глиняний глек) — велика гостродонна глиняна посудина. У Стародавній Греції у П. зберігали господарські запаси. Відома також у народів Кавказу та Середньої Азії.
ПІ́ЦА (від італ. pizza) — італійська страва у вигляді коржа із запеченими на ньому під соусом шматочками м'яса, риби, сиру, овочів, грибів.
ПІЦИКА́ТО (італ. pizzicato, від pizzicare — щипати) — 1) Спосіб гри на струнному музичному *інструменті*, коли звук виникає внаслідок щипання струн пальцями. 2) Невеликі інструментальні п'єси, що виконуються таким способом. 3) У балеті — сольна жіноча *варіація*, що виконується на пальцях у гострому, *філігранному ритмі*.
ПЛАГІА́Т (від лат. plagio — викрадаю) — привласнення *тексту* з чужого літературного чи іншого твору без дозволу *автора* і без зазначення джерела.
ПЛА́ЗМА (від грец. πλάσμα — виліплене, створене) — 1) Рідка частина крові. 2) Ненаукова назва *протоплазми*. 3) Газове середовище, де концентрації *позитивних* і *негативних іонів* практично однакові, а хаотичний рух частинок переважає над упорядкованим рухом їх навіть в *електричному* полі.
ПЛАЗМОТРО́Н [від *плазма* і *(елек)трон*] — пристрій для утворення *стаціонарної* струмини плазми (*температури* до 20 000° С). Застосовують у плазмовій металургії, плазмохімії, при зварюванні *металів*.
...ПЛАН (від лат. planum — площина) — у складних словах відповідає поняттям "крило", "літальний *апарат*", напр.: *моноплан, ракетоплан*.
ПЛА́НЕР (франц. planeur, від planer — ширяти, літати) — важчий за повітря безмоторний літальний *апарат*.
ПЛАНЕ́ТА (від грец. πλανήτης — який блукає) — кулясте несамосвітне небесне тіло, що обертається навколо Сонця, зорі по еліптичній *орбіті*.
ПЛАНЕТА́РІЙ (від *планета)* — 1) Проекційний *апарат* для *демонстрації* картини зоряного неба, а також небесних явищ. 2) Культурно-освітній заклад, в якому з використанням такого апарата читаються лекції з *астрономії* та інших природничих наук.
ПЛАНЕТА́РНИЙ — 1) Який нагадує *планети* або їхній рух навколо Сонця; п - на туманність — газова туманність дископодібної *форми*; п. механізм — *механізм* із зубчастими колесами, що обертаються навколо своєї осі і водночас — осі іншого колеса; п - на передача — механізм передачі обертання зубчастими колесами, серед яких є колеса-*сателіти*. 2) Який охоплює всю земну кулю, весь світ, усе людство; всеосяжний (напр. п. план).
ПЛАНІМЕ́ТРІЯ (від лат. planum — площина і *...метрія*) — розділ *геометрії*, в якому вивчають властивості плоских *фігур*.

ПЛАНКТО́Н (від грец. πλαγκτόν — блукаючий) — сукупність *організмів*, що населяють товщу водойм і пасивно переносяться течіями води. Див. також *Нектон*.

ПЛАНТА́ЦІЯ (від лат. plantatio — насадження рослин) — 1) Велике господарство, що спеціалізується на вирощуванні певних технічних або продовольчих культур, переважно тропічних і субтропічних (спочатку в Америці та колоніальних країнах із застосуванням праці рабів). 2) Великі земельні ділянки, зайняті під такі сільськогосподарські культури, як чай, тютюн тощо.

ПЛАНШЕ́Т (франц. planchette, букв. — дощечка) — 1) Чотирикутна дошка, на яку наклеєно креслярський папір; застосовують при картографуванні. 2) Плоска сумка з прозорим верхом для географічних і топографічних карт. 3) Дощечка або папка, де укріплюються розграфлений папір і *компас* при окомірній зйомці. 4) Підлога сцени в театрі з окремих зйомних щитів, що дає змогу змінювати *рельєф* сцени.

ПЛАСИ́РУВАТИ (від англ. place — класти, розміщувати) —спрямовувати м'яч під час гри в *теніс* або *пінг-понг* у бажане місце майданчика (стола) суперника.

...ПЛАСТ (від грец. πλαστός — утворений, виліплений) — у складних словах означає "утворений з чого-небудь", напр.: протопласт, хромопласти.

ПЛА́СТИКА (від грец. πλαστική — *скульптура*) — 1) Мистецтво ліплення, створення скульптурних зображень. 2) Естетична виразність, гармонійність рухів тіла і *поз*. 3) Пластична хірургічна *операція*.

ПЛАСТИЛІ́Н (італ. plastilina, від грец. πλάσσω — ліплю) — пластична різноколірна *маса* з глини й деяких домішок для ліплення скульптурних *ескізів*, невеликих моделей, зокрема для занять дітей.

ПЛАСТИ́ЧНІСТЬ — 1) Властивість твердих тіл під впливом зовнішніх сил змінювати, не руйнуючись, свою *форму* й розміри і зберігати залишкову *деформацію* після усунення дії навантажень. 2) *Гармонійна* узгодженість руху і *поз* у танці. 3) Художня виразність об'ємних форм у скульптурі чи зображенні на площині.

ПЛАСТРО́Н (франц. plastron, від італ. piastrone — нагрудник) — туго накрохмалена погрудна частина верхньої чоловічої сорочки (під відкритим жилетом при *фраці* чи *смокінгу*).

ПЛА́ТА (від франц. plat — плоский) — виготовлена з електроізоляційного матеріалу пластина, на якій встановлюють електро- та радіоелементи.

ПЛАТА́Н (грец. πλάτανος, від πλατύς — широкий) — рід рослин родини платанових. Широколисті дерева. Поширені у Північній Америці, Південно-Східній Європі й Малій Азії. Деревина платана йде на виготовлення меблів.

ПЛА́ТИНА (ісп. platina, від plata — срібло) — хімічний *елемент*, *символ* Pt, ат. н. 78; блискучий сірувато-білий пластичний *метал*. Тра-

пляється у самородному вигляді. Застосовують для виготовлення хімічного посуду, в електротехніці, ювелірній справі, як *каталізатор.*

ПЛАТО́ (франц. plateau, від plat — плоский) — підвищена рівнина з плескатою або слабохвилястою поверхнею, відмежована від навколишніх просторів уступами.

ПЛАТОНІ́ЗМ— 1) Вчення давньогрецького філософа 5—4 ст. до н. е. Платона (звідси й назва), засновника *об'єктивного ідеалізму.* Платон розвинув *теорію* про наявність нетілесних вічних *форм* речей (він називав їх "образами" або "*ідеями*"), що разом з "*матерією*" породжують почуттєвий світ. 2) Ідеалістичний напрям античної *філософії*, що ґрунтувався на вченні Платона. 3) Переносно — чисто духовний потяг до кого-небудь без будь-якої чуттєвості.

ПЛАТОНІ́ЧНИЙ — 1) Який стосується *платонізму.* 2) Переносно — *ідеальний*, духовний, заснований на суто духовному потягові (напр. п-не кохання). 3) Переносно — позбавлений *практичних* цілей, *абстрактний.*

ПЛАФО́Н (від франц. plafond — стеля) — 1) Твір *монументально-декоративного* мистецтва, що прикрашає перекриття приміщення. 2) *Абажур,* переважно з матового скла, для *електричної* лампи в люстрі, бра тощо.

ПЛАЦ (нім. Platz, з франц. place, від грец. πλατεῖα — вулиця) — майдан для військових стройових занять, оглядів, парадів.

ПЛАЦДА́РМ (франц. place d'armes, букв. — місце для війська) — 1) *Територія*, що використовується будь-якою державою при підготовці нападу на іншу державу як база для розгортання воєнних дій. 2) Район, де готується і розгортається військова *операція.* 3) Переносно — відправний *пункт* для яких-небудь дій, міркувань.

ПЛАЦЕ́БО (нім. Placebo) — *препарат* чи *процедура*, що не має прямої дії, але прописується *пацієнту* для його заспокоєння.

ПЛАЦЕ́БО-ЕФЕ́КТ (від *плацебо* і *ефект*) — зміни в стані хворого, що виникають під впливом плацебо.

ПЛАЦЕ́НТА (від лат. placenta — пиріг) — 1) *Орган* зв'язку зародка з *організмом* матері. Властивий вищим ссавцям і людині, а також деяким безхребетним (окремим членистоногим), деяким рибам, окремим сумчастим. Інша назва — д и т я ч е м і с ц е. 2) У рослин — вирости тканини, на яких прикріплюються насінні зачатки в зав'язі квіткових рослин.

ПЛАЦКА́РТА (нім. Platzkarte, від Platz — місце і Karte — квиток) — додаток до проїзного *документа*, що дає право пасажирові зайняти певне місце у вагоні, каюті тощо.

ПЛЕБЕ́Ї (лат. plebejus — простонародний, від plebs — чернь, натовп) — 1) Вільне населення в Стародавньому Римі, що належало до *плебсу*; з 3—2 ст. до н. е. — повноправні громадяни незнатного походження. 2) За середньовіччя й пізніше — широкі верстви міської бідноти. 3) Переносно — в аристократичному середовищі про тих, хто походить з нижчих верств суспільства.

ПЛЕБІСЦИ́Т (лат. plebiscitum, букв. — рішення народу) — 1) У Стародавньому Римі рішення плебейських народних зборів. 2) Опит населення, всенародне голосування з найважливіших питань державного життя, *референдум.*

ПЛЕБС (від лат. plebs — чернь, натовп) — у Стародавньому Римі частина населення, яка не була в рабстві, але не користувалася політичними правами нарівні з *патриціями.*

ПЛЕ́ВРА (від грец. πλευρά — ребро, бік) — вкрита одношаровим плоским *епітелієм* сполучнотканинна оболонка, що у людини і ссавців укриває легені та внутрішню поверхню грудної клітки.

ПЛЕВРИ́Т — запалення *плеври* у людини й тварин. Виникає внаслідок захворювань легень, гострого *ревматизму* тощо.

ПЛЕ́ЄР (від англ. player — гравець) — *магнітофон* для відтворення *магнітного* запису.

ПЛЕЗІА́НТРОП (від грец. πλησίος — близький і *...антроп*) — викопна людиноподібна мавпа, близька до *австралопітека;* рештки П. знайдено в Південній Африці.

ПЛЕЙБО́Й (англ. playboy, від play — гра і boy — хлопець) — багатий молодик, що займається лише собою, розважається і залицяється до жінок.

ПЛЕ́Й-ОФ (від англ. play — грати і off — припинення, усунення) — 1) Повторна гра після нічиєї. 2) Додаткові ігри за вихід у наступний *етап* змагань.

ПЛЕНА́РНИЙ (від лат. plenarius — повний) — повний, загальний, за участю всього складу якоїсь організації (про збори, засідання). Див. також *Пленум.*

ПЛЕНЕ́Р (франц. pleine aire, букв. — вільне повітря) — живопис на відкритому повітрі, що відтворює кольорове багатство природи, сонячне освітлення й повітряне середовище.

ПЛЕ́НУМ (від лат. plenum — повне) — збори, засідання членів виборного керівного *органу* партійної, профспілкової, громадської, державної або міжнародної організації в повному складі.

ПЛЕОНА́ЗМ (від грец. πλεονασμός — надмірність, перебільшення) — багатослів'я; стилістичний зворот мови з однозначними словами, які нібито зайві, а насправді є *компонентом* художнього засобу (нагнітання почуттів, підкреслення чи перебільшення чогось тощо).

ПЛЕРЕ́ЗИ (франц. pleureuses, від pleurer — плакати) — 1) Траурні нашивки на одязі. 2) Страусові пера на жіночих капелюшках.

ПЛЕЯ́ДА [від грец. Πλειάς (Πλειάδος)] — група визначних діячів у якійсь галузі, об'єднана спільністю поглядів, завдань, спрямування.

ПЛЕЯ́ДИ (грец. Πλειάδες) — 1) У давньогрецькій *міфології* 7 сестер, яких після їх смерті *Зевс* переніс на небо як сузір'я. 2) Зоряне скупчення в сузір'ї Тельця.

ПЛІМУТРО́К (англ. Plymuoth Rock) — порода м'ясо-яєчних курей. Від назви північноамериканського м. Плімут.

ПЛІНТ (від грец. πλίνθος — цеглина, плитка) — 1) *архіт.* Квадратна плита, нижня частина бази колони або стовпа. 2) *спорт.* Гімнастичний дерев'яний прилад у *формі* зрізаної *піраміди.*

ПЛІ́НТУС (від грец. πλίνθος — плитка) — вузька профільована планка, що закриває щілину між стіною й підлогою.

ПЛІОЦЕ́Н, ПЛІОЦЕ́НОВА ЕПО́ХА (від грец. πλείων — найдовший, найбільший і *...цен*) — остання епоха *неогену.*

ПЛІСЕ́ (франц. plissé, від plisser — робити складки) — дрібні нестрочені складки на тканині (переважно жіночого вбрання), найчастіше запрасовані машинним способом.

ПЛОМБІ́Р (франц. plombières) — сорт вершкового морозива, до якого звичайно додаються фрукти, соки, горіхи тощо. Від назви французького м. Пломб'є.

ПЛО́ТЕР (англ. plotter, від plot — креслити) — пристрій ЕОМ для перетворення і подання вихідних даних у графічній *формі.* Див. також *Принтер.*

ПЛУ́НЖЕР (англ. plunger, від plunge — пірнати) — *тип* поршня (видовжений *циліндр*) у *помпах* та інших пристроях.

ПЛУТОКРА́Т (від грец. πλοῦτος — багатство і *...крат*) — людина, яка користується впливом, політичною владою завдяки своєму багатству.

ПЛУТОКРА́ТІЯ (грец. πλουτοκρατῦα, від πλοῦτος — багатство і κράτος — влада) — 1) Панування купки найбагатших представників суспільства; політичний лад, за якого влада належить найбагатшим представникам панівного класу. 2) Купка найбагатших представників панівного класу.

ПЛУТО́Н (грец. Πλούτων) — 1) У давньогрецькій *міфології* бог земних надр. Інші назви — *Аїд, Гадес.* 2) Дев'ята за віддаленням від Сонця *планета.*

ПЛУТО́НІЙ — *радіоактивний* хімічний *елемент, символ* Pu, ат. н. 94; сріблясто-білий *метал,* належить до *актиноїдів;* дуже отруйний. *Ізотоп* Pu^{239} застосовують у ядерній енергетиці як пальне. Від назви *планети Плутон.*

ПЛЮМА́Ж (франц. plumage, від plume — перо) — 1) Прикраса з пір'я чи кінського волосу на формених головних уборах у деяких іноземних арміях. 2) Прикраса на головах коней (під час *процесій* і циркових вистав). 3) Оздоба для жіночого капелюшка. Інша назва — *султан.*

ПЛЮРАЛІ́ЗМ (від лат. pluralis — множинний) — 1) Філософська *концепція,* за якою все існуюче складається з множини самостійних, рівнозначних сутностей, що не зводяться до єдиного начала. Протилежне — *монізм.* 2) Множинність думок, поглядів, напрямів, *партій* тощо як *фундаментальний принцип* будови правового суспільства.

ПЛЮС (від лат. plus — більше) — 1) Знак (+) для позначення дії додавання, а також додатних величин і чисел. 2) Знак для позначення

температури вище *нуля*. 3) Переносно в розмовній мові — перевага, вигода, *позитивна* риса. Див. також *Мінус*.

ПНЕВМАТИ́ЧНИЙ (від грец. πνευματικός — повітряний) — який діє за допомогою стиснутого повітря, використовує його.

ПНЕВМОКО́КИ (від грец. πνεύμων — легеня і *коки*) — *бактерії* з роду диплококів. Спричинюють у людини крупозне запалення легенів та деякі інші захворювання.

ПНЕВМОНІ́Я (грец. πνευμονία, від πνεῦμων — легеня) — запалення легеневої тканини. Спричинюється головним чином *мікроорганізмами*, зокрема *пневмококом*. Інша назва — запалення легень.

ПОДА́ГРА [грец. ποδάγρα, від πούς (ποδός) — нога і ἄγρα — жертва, здобич] — захворювання людини і тварин, яке виникає в результаті порушення обміну речовин і характеризується відкладанням солей сечової кислоти у тканинах, утворенням підшкірних вузлів, *періодичним* запаленням суглобів.

...ПОДИ, ...ПОДІЇ [від грец. πούς (ποδός) — нога, πόδιον — ніжка] — у складних словах відповідає поняттям "кінцівка", "*орган* пересування", напр.: *цефалоподи*, псевдоподії.

ПО́ДІУМ (лат. podium, з грец. πόδιον — поміст, підвищення) — 1) У давньоримській *архітектурі* — *фундамент* храму зі сходами на торцевому боці. 2) Підвищення навколо *арени* античного *цирку* для привілейованих глядачів. 3) У скульпторів, художників — підвищення для *натури* (3). 4) Підвищення або підставка для чого-небудь.

ПОЕ́ЗІЯ (від грец. ποίησις — творення, творчість) — 1) Мистецтво слова, що художніми образами впливає на уяву й почуття читача; літературний жанр. 2) У вузькому значенні — віршована, ритмічно побудована мова (на відміну від *прози*). 3) Всі віршовані твори якогось *автора*, народу, *епохи*. 4) Переносно — чарівність, привабливість.

ПОЕ́Т (від грец. ποιητής — творець, *автор*) — 1) Письменник, що працює в жанрі *поезії*, автор віршованих творів. 2) Переносно — людина, яка поетично сприймає дійсність.

ПОЕ́ТИКА (від грец. ποιητική — майстерність творення) — 1) Наука про художню літературу, *теорія* літератури. 2) Теорія *поезії* (*композиція*, образність мови, *ритміка*, римування тощо). 3) *Система* художніх *принципів* того чи іншого літературного напряму або окремого *поета*.

ПО́ЗА (франц. pose, від poser — класти, ставити) — 1) Надана тілу умисно чи мимовільно постава. 2) Частина танцювального руху. 3) Переносно — хизування, нещира поведінка.

ПОЗЕ́Р (франц. poseur) — людина, що піклується лише про зовнішній *ефект* своєї поведінки, любить бучні *фрази*, прагне справити враження.

ПОЗИТИ́В (франц. positif, від лат. positivus — умовний) — 1) Фотографічне зображення (відбиток з *негатива)*, на якому світлі та темні

місця й кольори розподіляються так само, як у дійсності. 2) Фото- або кіноплівка, фотопластинка з таким зображенням. 3) Переносно у розмовній мові — що-небудь наділене *позитивними* якостями.

ПОЗИТИВІ́ЗМ (франц. positivisme, від лат. positivus — умовний, *позитивний*) — течія у *філософії*, представники якої проголошують єдиним джерелом істинного (*позитивного*) знання *емпіричні* дані і заперечують пізнавальну цінність філософських знань, *теоретичного* мислення у цілому. Виник у 30-х роках 19 ст. у Франції. Сучасною формою П. є *неопозитивізм*.

ПОЗИТИ́ВНИЙ (від лат. positivus) — 1) Заснований на досвіді, *фактах*, *реальний*. Протилежне — *негативний*. 2) *матем.* Додатний, більший від *нуля*. 3) Який стосується *позитива* (1, 2). 4) Сприятливий, схвальний; ствердний.

ПОЗИТРО́Н [*пози(тивний)* і *(елек)трон*] — *елементарна* позитивно заряджена частинка, *маса* й величина *електричного* заряду якої такі самі, як і електрона.

ПОЗИ́ЦІЯ (лат. positio, від ропо — розміщую, ставлю) — 1) Положення, розташування. 2) Точка зору на те чи інше питання, що визначає характер дій, поведінки. 3) Місце розташування військ і бойових засобів у бою. 4) Положення рук при грі на музичних *інструментах*. 5) У *фехтуванні* — зумовлене положення озброєної руки і зброї. 6) У балеті — основне положення рук і ніг. 7) Розміщення *фігур* у грі в *шахи*. 8) Окремий вид *продукції*, обладнання тощо як частина певної *програми*.

ПОЗУВА́ТИ (франц. poser) — 1) Правити за модель художнику або бути *об'єктом* для *кіно-*, фотознімання, набравши певної *пози*. 2) Переносно — поводитись нещиро, хизуватися, дбати про зовнішній *ефект* своєї поведінки тощо.

ПОЗУМЕ́НТ (нім. Posament, з франц. passement, від ісп. pasamano — тасьма) — гаптована сріблом або сухозліткою тасьма для оздоблення. Інша назва — г а л у н.

ПО́ЙНТЕР (англ. pointer, від point — робити стойку) — порода гладкошерстих мисливських собак.

ПО́КЕР (англ. poker, від poke — гаманець, готівка) — азартна картярська гра.

ПОЛЕ́МІКА (від грец. πολεμική — військовий, ворожий) — *дискусія* в *пресі*, на диспуті, на зборах, зіткнення різних поглядів під час обговорення будь-яких питань.

ПОЛІ... (від грец. πολύς — численний) — у складних словах відповідає поняттям "численний", "багато", напр.: *полівітаміни*, *поліфонія*.

ПОЛІАГРЕГА́ТНИЙ (від *полі...* і *агрегат*) — який складається з речовин, що перебувають у різних *агрегатних* станах.

ПОЛІАМІ́ДИ (від *полі...* і *...аміди*) — високомолекулярні сполуки, в яких містяться амідні групи (—CONH—). З П. виготовляють волокна, плівки, клеї тощо.

ПОЛІАРТРИ́Т (від *полі...* і *артрит*) — захворювання суглобів у людини й тварин; одночасне ураження кількох суглобів або послідовне поширення запального *процесу* з одного суглоба на інші. Причиною можуть бути *ревматизм*, інфекційні захворювання, порушення обміну речовин.

ПОЛІВІТАМІ́НИ (від *полі...* і *вітаміни*) — лікарський *препарат*, що містить суміш багатьох вітамінів.

ПОЛІГА́МІЯ (від *полі...* і *...гамія*) — 1) Багатошлюбність. 2) *біол.* У тварин — запліднення самцем кількох самок за *період* розмноження. 3) У рослин — наявність у одного й того самого виду одночасно дво- і одностатевих квіток, що розвиваються на одній або на різних особинах. Див. також *моногамія*.

ПОЛІГІ́МНІЯ (лат. Polyhymnia, з грец. Πολύμνια — Багата на гімни) — у давньогрецькій *міфології* одна з дев'яти *муз*, покровителька танців і *пантоміми*.

ПОЛІГЛО́Т (від грец. πολύγλωττος — багатомовний) — особа, яка володіє багатьма мовами.

ПОЛІГО́Н (від грец. πολύγωνος — багатокутний) — 1) У *математиці* — багатокутник. 2) В і й с ь к о в и й п. — ділянка місцевості, обладнана для проведення навчальних стрільб, випробування озброєння й *техніки*, а також для навчальних занять військ. 3) Б у д і в е л ь н и й п. — відкритий майданчик, обладнаний для виготовлення збірних будівельних *конструкцій*, переважно залізобетонних. 4) Переносно — місце або спосіб перевірки наукових *теорій*, *ідей* тощо.

ПОЛІГРАФІ́Я (від *полі...* і *...графія*) — 1) Галузь *техніки*, пов'язана з виготовленням друкованої *продукції*. 2) Поліграфічна промисловість.

ПОЛІДАКТИЛІ́Я (від грец. πολυδάκτυλος — багатопалий) — природжена вада розвитку людини, ссавців і птахів. Полягає в утворенні додаткових пальців. Інша назва — б а г а т о п а л і с т ь.

ПОЛІЕТИЛЕ́Н (від *полі...* і *етилен*) — високомолекулярна сполука, *продукт полімеризації* етилену. Використовують як електроізоляційний матеріал, у виробництві пластмас, плівок, труб тощо.

ПОЛІКАРПІ́ЧНИЙ (від *полі...* і грец. καρπός — плід) — багатоплідний; п - н і р о с л и н и — багаторічні квіткові рослини, які цвітуть і плодоносять багато разів у своєму житті (яблуня, груша, дуб, береза тощо).

ПОЛІМЕ́РИ (від грец. πολυμερής — різноманітний) — високомолекулярні сполуки, що мають однаковий з *мономерами* склад, але відрізняються різною кількістю *атомів* (*елементарними* ланцюгами) у *молекулі*.

ПОЛІМЕРИЗА́ЦІЯ — утворення високомолекулярних сполук (*полімерів*) з низькомолекулярних сполук (*мономерів*). Утворений полімер має такий же *елементарний* склад, як і вихідна речовина (мономер).

ПОЛІМЕ́РІЯ (від грец. πολυμέρεια — наявність багатьох *елементів*, складність) — 1) Багатоскладність, чисельність. 2) Існування двох або більше речовин однакового процентного складу хімічних елементів, але різних за молекулярною *масою*. 3) Явище взаємодії множинних (полімерних) *генів*, які впливають на розвиток тієї самої ознаки в одному напрямі.

ПОЛІМЕ́ТРІЯ (від грец. πολύμετρος — численний) — 1) Застосування кількох віршованих розмірів у поетичному творі (переважно великому). 2) Одночасне поєднання двох чи кількох різних музичних тактових розмірів.

ПОЛІМОРФІ́ЗМ (від грец. πολύμορφος — різноманітний) — 1) Існування в межах одного виду рослин чи тварин двох або більше груп особин з різко відмінними ознаками. 2) Здатність мінеральних речовин за різних умов кристалізуватися в різних *формах*, зберігаючи той самий хімічний склад.

ПОЛІНЕВРИ́Т (від *полі...* і *неврит*) — множинне ураження периферичних *нервів* у людини й тварин. Причиною можуть бути інфекційні захворювання, отруєння, *діабет*, рак тощо.

ПОЛІНО́М (від *полі...* і *...ном*[1]) — *алгебричний* вираз, який складається із скінченного числа одночленів, з'єднаних знаками додавання або віднімання. Інша назва — б а г а т о ч л е н.

ПОЛІОМІЄЛІ́Т (від грец. πολιός — сірий і μυελός — спинний мозок) — гостре інфекційне захворювання, що уражає переважно нервову *систему*. Хворіють здебільшого діти. Збудник — фільтрівний *вірус*.

ПОЛІ́ПИ (від грец. πολύπους — багатоногий) — 1) Сидячі *форми* кишковопорожнинних тварин. Живуть головним чином у морях, деякі види прісноводні. 2) *Патологічні* утвори на слизових оболонках у людини й тварин.

ПО́ЛІС [1] (грец. πόλις) — місто-держава, що складалася із самого міста і прилеглої до нього *території*, особлива *форма* соціально-економічної і політичної організації суспільства, типова для Стародавньої Греції.

ПО́ЛІС [2] (франц. police, від італ. polizza — розписка, квитанція) — *документ*, що його видає страхувач страхувальникові на підтвердження укладеного між ними договору страхування.

ПОЛІСАХАРИ́ДИ (від *полі...* і грец. σάκχαρ — цукор) — складні цукри, вуглеводи, *молекули* яких складаються із залишків *моносахаридів* (простих цукрів). До П. належать *сахароза*, крохмаль, *целюлоза* тощо.

ПОЛІСЕМІ́Я (від *полі...* і грец. σῆμα — знак) — наявність різних лексичних значень у одного й того самого слова. Протилежне — *моносемія*.

ПОЛІСМЕ́Н (англ. policeman) — назва поліцейського в англомовних країнах.

ПОЛІСПА́СТ (від грец. πολύσπαστον — складний *блок* [1]) — вантажопідйомний *механізм*, що являє собою *систему* рухомих і нерухомих блоків (1), які огинає канат.

ПОЛІСТИРО́Л (від *полі...* і *стирол*) — високомолекулярна сполука, *продукт полімеризації* стиролу. З П. одержують пластмаси, які застосовують в електротехніці, будівництві, для виготовлення *лінз*, лаків, плівок тощо.

ПОЛІТЕЇЗМ (від *полі...* і грец. θεός — бог) — багатобожжя, поклоніння багатьом богам. Протилежне — *монотеїзм*.

ПОЛІТЕ́ХНІКУМ (від *полі...* і *технікум*) — середній технічний навчальний заклад, що готує фахівців з різних галузей технічних знань.

ПОЛІТЕХНІ́ЧНИЙ (від *полі...* і *техніка*) — пов'язаний з вивченням і застосуванням різних галузей техніки; п - н е н а в ч а н н я — *система* шкільного навчання, яка знайомить у *теорії* й на *практиці* з усіма головними галузями виробництва і поєднується з трудовим вихованням та професійною орієнтацією учнів.

ПОЛІ́ТИКА (від грец. πολιτικά — державна діяльність) — 1) Діяльність, пов'язана з відношеннями між класами, *націями*, *соціальними* групами, *партіями* та державами. 2) Участь у справах держави, що визначає *форму*, завдання та зміст її діяльності.

ПОЛІТОНА́ЛЬНІСТЬ (від *полі...* і лат. tonus — звук) — *муз.* одночасне сполучення, поєднання різних тональностей у музиці.

ПОЛІТУ́РА (нім. Politur, від лат. politura — поліровка) — вид лаку; розчин смоли в етиловому спирті.

ПОЛІФА́ГІЯ (від *полі...* і *...фагія*) — 1) Живлення тварин різноманітними кормами. Найвищий ступінь П. називається всеїдністю (еврифагією). Інша назва — б а г а т о ї д н і с т ь. 2) Хворобливо посилений апетит, ненажерливість.

ПОЛІФОНІ́Я (від грец. πολυφωνία — багатозвучність) — багатоголосся, засноване на одночасному сполученні й розвитку ряду рівноправних *мелодій* (мелодійних голосів); один з найважливіших виражальних засобів музичного мистецтва (пор. *гомофонія*).

ПОЛІХРОМІ́Я (від *полі...* і *...хромія*) — 1) Багатобарвність мистецьких творів — скульптурних, архітектурних, ужиткових. 2) Друкування кількома фарбами.

ПОЛІ́ЦІЯ (від грец. πολιτεία — управління державою) — особливий адміністративний *орган* і підлеглі йому загони озброєних людей, що охороняють суспільний лад і порядок.

ПОЛІЦМЕ́ЙСТЕР (нім. Polizeimeister) — у ряді країн посадова особа, яка керує міським управлінням *поліції*.

ПО́ЛО (англ. polo, з тибетської) — спортивна гра з м'ячем верхи на конях; в о д н е п. — те саме, що й *ватерполо*.

ПОЛОНЕ́З (від франц. polonaise — польський) — 1) Урочистий бальний танець. Походить від польського народного танцю. 2) Музичний твір у *ритмі* цього танцю.

ПОЛО́НІЙ — *радіоактивний* хімічний *елемент*, *символ* Po, ат. н. 84; сріблястий *метал*, отруйний. Застосовують для виготовлення джерел *нейтронів*, для вивчення радіаційно-хімічних *процесів*, що відбу-

ваються від діяння *альфа*-проміння тощо. Від латинської назви Польщі — Полонія.

ПОЛТЕРГЕ́ЙСТ (нім. Poltergeist — домовий) — пересування, падіння, зникнення предметів та інші явища, що не мають явних *об'єктивних* причин і сприймаються як витівки домовика, духів.

ПО́ЛЬКА (чес. polka) — старовинний чеський парний народний і бальний танець.

ПО́ЛЮС (лат. polus, від грец. πόλος, букв. — вісь) — 1) Один з крайніх *пунктів*, протилежних один одному; найвища точка, межа. 2) Точка перетину осі обертання Землі з її поверхнею (п. географічний). 3) Точка перетину *магнітної* осі Землі з її поверхнею (п. геомагнітний). 4) Точка перетину осі світу з небесною *сферою* (п. світу). 5) Найнедоступніша, малодосліджена область Арктики, Антарктики (п. відносної недоступності). 6) Пункт на земній поверхні, де спостерігаються найнижчі *температури* повітря (п. холоду). 7) Місця найрізкішого виявлення магнітних властивостей (магнітний п.) або *електричних* властивостей (електричний п.). 8) Точка, з якою пов'язані *полярні* координати. 9) Те саме, що й *електрод (анод* або *катод*) джерел постійного електричного струму, напр., гальванічного *елемента* або електричного *акумулятора.*

ПОЛЮ́ЦІЯ (від лат. polluo — забруднюю) — мимовільне виверження *сперми* (сім'я) у чоловіків, здебільшого під час сну.

ПОЛЯРИЗА́ЦІЯ — надання, набуття *полярності* (1).

ПОЛЯ́РНІСТЬ (від лат. polaris — полярний) — 1) Здатність деяких тіл виявляти певні властивості в окремих точках (*полюсах*) своєї поверхні з більшою інтенсивністю, ніж в інших, напр., бути протилежно намагніченими або наелектризованими. 2) Наявність двох протилежних полюсів. 3) *філософ.* Вид протилежності.

ПОМЕРА́НЕЦЬ (нім. Pomeranze, від італ. pomo — яблуко і arancia — апельсин) — вічнозелене плодове цитрусове дерево родини рутових. Походить з Південно-Східної Азії. Використовують для одержання *ефірної* олії, приготування напоїв тощо.

ПОМОЛО́ГІЯ (від лат. pomum — деревний плід і *...логія)* — наука про сорти плодових і ягідних рослин.

ПО́МПА [1] (італ. pompa) — насос; знаряддя для нагнітання води у водовідливних і пожежних пристроях.

ПО́МПА [2] (франц. pompe, від грец. πομπή — урочиста *процесія*) — урочистість, розкіш, розраховані на зовнішній *ефект.*

ПОМПАДУ́Р — 1) Адміністратор-самодур, який своєю кар'єрою завдячує *протекції* впливової особи (пор. *фаворит*). Від прізвища фаворитки французького короля Людовика XV маркізи Помпадур. 2) Претензійний *стиль* меблів, одягу тощо при дворі Людовика XV. 3) Французький танець 19 ст.

ПОМПЕ́ЗНИЙ (франц. pompeuse — урочиста, від грец. πομπή — урочиста *процесія*) — занадто розкішний, ефектний, пишний.

ПО́НІ (англ. pony) — порода низьких на зріст (80—140 см) коней.
...ПОНІКА (від грец. πονικός — трудовий, працелюбний) — у складних словах відповідає поняттям "робота", "спорудження", напр.: *аеропоніка, гідропоніка.*
ПОНТО́Н [франц. ponton, від лат. pons (pontis) — міст] — 1) Плоскодонне судно з обтічною носовою частиною, прямовисним бортом, з палубою або без неї, що служить опорою тимчасових споруд. 2) Пристрій для піднімання затонулих суден.
ПО́НЧО (ісп. poncho) — індіанський чотирикутний плащ із грубої тканини з вирізом для голови посередині.
ПОП-А́РТ(англ. pop art, скор. від popular art — популярне мистецтво) — течія мистецтва 2-ї половини 20 ст., що, на противагу *абстрактному* мистецтву (див. *Абстракціонізм*), має підкреслено "предметний" характер. Митці цього напряму наслідують *стиль реклам,* використовують у своїх *композиціях* побутові предмети, упаковку товарів тощо.
ПОПЛІ́Н (франц. popeline) — шовкова, напівшовкова або бавовняна дрібнорубчаста тканина полотняного переплетення.
ПОП-МУЗИКА (від англ. pop music, скор. від popular music — популярна музика) — спільна назва різноманітних *стилів* та жанрів розважальної естрадної музики 20 ст.
ПОПУЛЯРИЗА́ЦІЯ (від лат. popularis — народний, простий) — 1) Виклад наукового або взагалі складного питання в загальнодоступній *формі.* 2) Поширення знань, досвіду тощо; роз'яснення цілей і завдань чогось.
ПОПУЛЯ́РНІСТЬ — 1) Загальнодоступність, зрозумілість викладу. 2) Добра слава, відомість.
ПОПУЛЯ́ЦІЯ (від лат. populus — народ) — сукупність особин певного виду *організмів*, які здатні до вільного схрещування, населяють певну *територію* і деякою мірою ізольовані від сусідніх угруповань. П. є *елементарною еволюційною* одиницею.
ПОПУРІ́ (франц. pot pourri, букв. — гнилий горщик, тут — суміш, усяка всячина) — музична п'єса, в якій чергуються різні популярні *мотиви* з *опер*, пісень тощо.
...ПОР (від грец. πόρος — прохід, отвір) — у складних словах відповідає поняттям "отвір", "прохід", напр.: бластопор, гастропор.
ПОРНОГРА́ФІЯ (від грец. πόρνος — розпусник і *...графія*) — 1) Натуралістичне зображення того, що стосується статі та статевих зносин; література, живопис, *фото-*, *кіно-* та відеопродукція такого змісту. 2) Непристойність, зухвала цинічність.
ПОРТ [1] (франц. port, від лат. portus — *гавань*, пристань) — 1) Ділянка берега з прилеглим водним простором (*акваторією*), обладнана для стоянки, навантаження, розвантаження й ремонту суден. 2) Портове місто.
ПОРТ [2] (англ. port, port-hole) — 1) Отвір в борту судна для гарматних стволів (у старовинних військових суднах) або навантаження й

розвантаження з нижньої палуби (у транспортних суднах). 2) Пристрій для підключення зовнішнього обладнання.

ПОРТА́Л (італ. portale, від лат. porta — вхід, ворота) — 1) Архітектурно виділений на *фасаді* вхід у великий будинок, переважно громадського призначення. 2) Частина металевої *конструкції* або машинної станини П-подібної *форми*.

ПОРТАТИ́ВНИЙ (франц. portatif, від лат. porto — ношу) — зручний, пристосований для перенесення з місця на місце (напр. п. приймач).

ПО́РТЕР (англ. porter) — темне міцне пиво.

ПО́РТИК (лат. porticus) — піддашок, який підтримує *колонада;* відкрита *галерея*, утворена з колон або стовпів перед входом у будинок.

ПОРТМОНЕ́ (франц. porte-monnaie, від porter — носити і monnaie — гроші) — гаманець.

ПО́РТО (італ. porto, від portare — нести, відносити) — поштово-телеграфні витрати, які кредитні, торговельні та інші організації, а також приватні особи відносять на своїх *клієнтів*.

ПО́РТО-ФРА́НКО (італ. porto franco — вільний *порт* [1]) — певна *територія* (порт або приморська область), у межах якої дозволяється ввезення і вивезення іноземних *товарів* без сплати мита.

ПОРТУПЕ́Я (франц. porte-épée, від porter — носити і épée — шпага) — плечовий (або поясний) ремінь для пристібування зброї, польової сумки тощо.

ПОРТФЕ́ЛЬ (франц. portefeuille, від porter — носити і feuille — лист) — 1) Чотирикутна сумка із застібкою для ділових паперів. 2) Переносно — запас рукописів для опублікування або замовлень, прийнятих для виконання якоюсь організацією. 3) Переносно — про посаду міністра.

ПОРТШЕ́З (франц. porte-chaise, від porter — носити і chaise — стілець) — легке переносне крісло; качалка.

ПОРТЬЄ́ (франц. portier, від porte — двері) — службовець, робоче місце якого знаходиться у *вестибюлі* готелю; виконує *функції* зберігання ключів, отримання пошти тощо.

ПОРФІ́Р (від грец. πορφύρεος — темно-червоний) — магматична гірська порода, в якій великі кристали *мінералів* вкраплені у дрібнокристалічну або склоподібну *масу*. Використовують як будівельний матеріал.

ПОРФІ́РА (грец. πορφύρα) — довга пурпурна *мантія*, що одягається *монархом* в урочистих випадках, *символ* влади монарха.

ПО́РЦІЯ (від лат. portio — частина) — 1) Певна частина, кількість чого-небудь. 2) Їжа на одну особу.

ПОСЕЙДО́Н (грец. Ποσειδῶν) — у давньогрецькій *міфології* бог моря й водяної стихії, у римлян — *Нептун*.

ПОСЕ́СІЯ (від лат. possessio — володіння) — *форма* земельного орендного володіння (державного маєтку) в Росії у 18 — 1-й половині 19 ст., а також у Польщі (до її поділів).

ПОСТ... (від лат. post — за, після, далі) — *префікс*, що означає наступність, напр.: постнатальний, *постскриптум.*

ПОСТАМЕ́НТ (лат. postamentum, від positus — поставлений) — 1) Підставка або підніжжя великих розмірів, на якому встановлюють пам'ятник або твір станкової *скульптури* в музеї, на виставці тощо. 2) Те саме, що й *п'єдестал.*

ПОСТІМПРЕСІОНІ́ЗМ (від *пост...* та *імпресіонізм*) — назва напряму, що прийшов на зміну імпресіонізму в мистецтві кінця 19 — початку 20 ст. На відміну від імпресіоністів, представники П. намагалися створити більш узагальнений і цілісний образ світу.

ПОСТПОЗИ́ЦІЯ (від *пост...* і *позиція*) — постановка якогось слова (або члена речення) після слова (або члена речення), з яким воно безпосередньо пов'язане.

ПОСТСКРИ́ПТУМ (лат. post scriptum — після написаного) — приписка до закінченого листа після підпису, звичайно позначається P. S.

ПОСТУЛА́Т (від лат. postulatum — вимога) — твердження, яке при побудові наукової *теорії* приймають без доведення як вихідне (пор. *аксіома).*

ПОСТФА́КТУМ (лат. post factum — після зробленого) — після того, як щось уже сталося, відбулося.

ПОСТФІ́КСИ(від *пост...* і лат. fixus — прикріплений) — *афікси*, які стоять після кореня слова.

ПО́ТАШ (гол. potash, з нім. Pottasche, від Pott — горщик і Asche — попіл) — калієва сіль вугільної кислоти; безбарвні *гігроскопічні* кристали. Застосовують у миловарінні, виробництві скла, *фотографії*, як калійне добриво. Інша назва — карбонат калію.

ПОТЕНЦІА́Л (від лат. potentia — сила) — 1) Можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані з певною метою, в якомусь відношенні (напр.: економічний п., воєнний п.). 2) Енергетична характеристика даної точки будь-якого силового поля.

ПОТЕНЦІА́ЛЬНИЙ — можливий, який існує в *потенції*; потенціальна енергія — *енергія* взаємодії тіл, яка залежить лише від взаємного розташування їх (пор. *кінетична енергія*).

ПОТЕНЦІ́ЙНИЙ — можливий, який існує в *потенції.* Інша назва — *потенціальний.*

ПОТЕНЦІО́МЕТР (від лат. potentia — сила і *...метр*) — прилад для вимірювання електрорушійної сили або зміни напруги (іноді — струму), а також величин, функціонально пов'язаних з ними.

ПОТЕ́НЦІЯ (від лат. potentia — сила) — 1) Прихована можливість, здатність, що може виявитися за певних умов; достатність сил для якої-небудь діяльності. 2) Спроможність чоловіка до статевого *акту.*

ПОТЕ́РНА (франц. poterne) — *галерея* (*тунель*) під землею або всередині масивної споруди.

ПОШТА́МТ (нім. Postamt) — установа, яка обслуговує населення всіма видами поштового, телеграфного й телефонного зв'язку.

ПРАГМАТИ́ЗМ [від грец. πρᾶγμα (πράγματος) — справа, дія] — 1) Напрям сучасної *філософії*, за яким *практична* цінність знань означає їхню істинність. 2) Напрям в історії, який обмежується викладом подій в їх зовнішніх зв'язках і послідовності без розкриття *об'єктивних* законів історичного розвитку. 3) Надання у повсякденній поведінці переваги міркуванням користі, вигоди.

ПРАГМА́ТИКА (від грец. πραγματικός — дійовий, чинний) — 1) Розділ *семіотики*, який досліджує сприйняття *суб'єктом* знака (слова, *ноти* тощо). 2) У широкому розумінні — будь-яке вчення про діяльність, *практику*.

ПРАЗЕОДИ́М (від грец. πράσιος — світло-зелений) — хімічний *елемент*, *символ* Pr, ат. н. 59; *метал*, належить до *лантаноїдів*. Застосовують для забарвлення скла, порцеляни, у виробництві *спеціальних* сортів сталей.

ПРАЙМ-ТА́ЙМ (від англ. prime — основний, найкращий і time — час) — найзручніший, найкращий час для розміщення *реклами* в *електронних* засобах *інформації*.

ПРАКРИ́ТІ (від санскр. пракрта — основа, корінь, джерело) — одна з основних *категорій* давньоіндійської *філософії*, яка означає жіноче начало всіх *матеріальних* і духовних речей, ототожнюване з "праматерією".

ПРАКСЕОЛО́ГІЯ (від грец. πρᾶξις — справа, діяння і *...логія*) — галузь наукових досліджень, що вивчає загальні умови й *методи* правильної, ефективної та *раціональної* людської діяльності.

ПРА́КТИКА (від грец. πρακτικά — діяльність) — 1) Цілеспрямована діяльність людей, змістом якої є перетворення природи і вдосконалення суспільних відносин для задоволення власних потреб. 2) Вправність, набута в повсякденній праці. 3) Діяльність лікаря або юриста; коло цієї діяльності, люди, на яких вона поширюється. 4) Застосування *теоретичних* знань учнів, студентів на виробництві, у якійсь *сфері* діяльності.

ПРА́КТИКУМ (від грец. πρακτικός — діяльний) — вид навчальних занять з метою *практичного* засвоєння основних положень якого-небудь предмета, набуття практичних навичок.

ПРАКТИЦИ́ЗМ (нім. Praktizismus, від грец. πρακτικός — діяльний) — 1) Діловитість. 2) Переважання *практики* (1) над *теорією*, схильність до самої тільки *практичної* діяльності.

ПРАКТИ́ЧНИЙ (грец. πρακτικός) — 1) Який спирається на *практику*, досвід; доцільний. 2) Який вміє використовувати обставини, швидко орієнтується в усьому; відзначається діловитістю. 3) Економний, зручний.

ПРЕ... (від лат. prae — попереду) — *префікс*, що означає передування, напр.: *преадаптація*, *препринт*.

ПРЕАДАПТА́ЦІЯ (від *пре...* і *адаптація*) — виникнення в *організмі* тварин і рослин ознак, які не мають первісного пристосовного значення, але в змінених умовах існування можуть стати корисними.

ПРЕА́МБУЛА (від лат. praeambulus — який передує) — 1) Вступна частина законодавчого *акта*, міжнародного договору, *декларації* тощо, в якій викладено обставини, що є підставою для його видання або укладення. 2) Передмова до будь-якого твору.
ПРЕВАЛЮВА́ТИ (від лат. praevaleo — переважати) — мати перевагу, домінувати.
ПРЕВЕНТИ́ВНИЙ (лат. praeventivus) — запобіжний, напр., п-ні заходи в *системі* протипожежної охорони.
ПРЕДИКА́Т (від лат. praedicatum — сказане) — 1) У *логіці* один з двох *термінів* судження, а саме: той, в якому щось говориться про предмет мови (*суб'єкт*). 2) *мовозн.* Присудок.
ПРЕЗЕ́НТ (франц. présent, від лат. praesento — передаю, вручаю) — подарунок, підношення.
ПРЕЗЕНТА́БЕЛЬНИЙ (франц. présentanle) — показний, ставний, поважний.
ПРЕЗЕНТА́НТ (від лат. praesento — передаю, вручаю) — пред'явник *векселя*.
ПРЕЗЕНТА́ЦІЯ (від лат. praesento — передаю, вручаю) — 1) Подання переказного *векселя* для його *акцепту* особі, яка зобов'язана сплатити по ньому *трасатові*. 2) *Публічне* представлення чогось нового, напр.: п. книги, п. організації.
ПРЕЗЕРВАТИ́В (від лат. praeservare — запобігати) — засіб *механічного* захисту від зараження венеричними та деякими іншими хворобами, а також для попередження небажаної вагітності у вигляді гумового мішечка. Інша назва — к о н д о м.
ПРЕЗЕРВА́ЦІЯ (лат. praeservatio) — запобігання.
ПРЕЗЕ́РВИ, ПРЕСЕ́РВИ (від лат. praeservo — запобігаю) — 1) Розфасовані й герметизовані харчові продукти. На відміну від консервів П. не стерилізують і не пастеризують. 2) Світлозахисні окуляри.
ПРЕЗИДЕ́НТ [від лат. praesidens (praesidentis) — який сидить спереду] — 1) У ряді країн з республіканською *формою* правління глава держави. 2) Виборний голова, керівник товариства, організації, установи, *фірми* тощо.
ПРЕЗИ́ДІЯ (від лат. praesideo — сиджу попереду, головую) — 1)Постійний колегіальний *орган* деяких організацій і установ. 2) Орган, обраний для керівництва зборами, з'їздом тощо.
ПРЕЗУ́МПЦІЯ (лат. praesumptio, від praesumo — передбачаю, вгадую) — 1) Припущення, що ґрунтується на ймовірності. 2) *юрид.* Закріплене в законі припущення про існування певного *факту*, *реальність* якого вважається істинною і не потребує доказів; п. н е в и н н о с т і — *принцип*, за яким особа, підозрювана або обвинувачена у вчиненні злочину, вважається невинною доти, поки її вина не доведена в порядку, передбаченому законом.
ПРЕЙСКУРА́НТ (від нім. Preis — ціна і франц. courant — поточний, теперішній) — *офіційний* довідник цін на товари й послуги.

ПРЕЛА́Т (від лат. praelatus — поставлений попереду) — почесна назва вищого католицького духівництва (*кардинала, архієпископа, єпископа* тощо); в англіканській церкві — *титул* архієпископа та єпископа; у *протестантів* Німеччини, Швеції, Данії — глава місцевого духівництва.

ПРЕЛЮ́ДІЯ (від лат. praeludium — вступ, *рефрен, пролог*) — 1) Вступ до музичного твору (*фуги, кантати* тощо). 2) Назва самостійної музичної п'єси, переважно для *фортепіано.*

ПРЕМ'Є́Р (від франц. premiér — перший) — 1) У багатьох країнах глава уряду, особа, що очолює кабінет міністрів, раду міністрів (прем'єр-міністр). 2) У театрі — артист, що виконує головні ролі.

ПРЕМ'Є́РА (від франц. premiére — перша) — перша вистава п'єси, кінофільму, естрадної, концертної або циркової *програми.*

ПРЕ́МІЯ (від лат. praemium — нагорода, винагорода) — 1) Винагорода за визначні успіхи чи заслуги в певній галузі діяльності. 2) Грошова сума, сплачувана понад основну заробітну плату як заохочення за успішну трудову діяльність. 3) Різниця між *біржовою* й *номінальною* вартістю цінних паперів.

ПРЕПАРА́Т (від лат. praeparatus — виготовлений) — 1) Речовина, підготовлена для дослідження. 2) Хімічний або фармацевтичний *продукт* лабораторного чи фабричного виготовлення. 3) Частина рослинного або тваринного *організму* (тонкий зріз) для анатомічного дослідження.

ПРЕПАРА́ТОР — працівник *лабораторії*, дослідної станції тощо, який готує *препарати.*

ПРЕПРИ́НТ (від *пре...* і англ. print — відбиток) — відбиток *тексту* наукового повідомлення, надрукований для швидкого ознайомлення з ним вузького кола фахівців.

ПРЕПРОЦЕ́СОР (від *пре...* і *процесор*) — комп'ютерна *програма* для попередньої обробки вхідних даних іншої програми.

ПРЕ́РІЇ (від франц. prairie — лука) — тип степової рослинності в Північній Америці; характеризується переважанням злаків.

ПРЕРОГАТИ́ВА (від лат. praerogativa — перевага) — перевага, виключне право, *компетенція.*

ПРЕ́СА (франц. presse) — періодично публіковані видання (газети, журнали тощо).

ПРЕС-АТАШЕ́ (від *преса* і *аташе*) — співробітник дипломатичного представництва, що відає питаннями преси та *інформації.*

ПРЕС-БЮРО́ (від *преса* і *бюро*) — інформаційний відділ при посольствах, представництвах, а також на з'їздах, *конференціях*, нарадах тощо.

ПРЕСВІ́ТЕР (від грец. πρεσβύτερος — старший, старійшина) — 1) У католицькій і православній церквах священик. 2) Виборний керівник громади пресвітеріанської (див. *Пресвітеріанство*) церкви.

ПРЕСВІТЕРІА́НСТВО — 1) Одна з течій *кальвінізму*, що виникла в Англії у 16 ст. Послідовники П. визнають служителем *культу* лише

пресвітера, додержуються самоврядування церковної громади. 2) Релігійно-політичне угруповання *пуритан* під час Англійської буржуазної *революції* 17 ст., що відображало інтереси великої *буржуазії.*

ПРЕСЕ́РВИ див. *Презерви.*

ПРЕ́СИНГ (англ. pressing, від press — тиснути) — 1) У спортивній грі *активна* опіка кожного або всіх гравців команди супротивника по всьому полю. 2) Тиск, натиск.

ПРЕС-КОНФЕРЕ́НЦІЯ (від *преса* і *конференція*) — зустріч державних, політичних, громадських, наукових діячів з представниками *преси, радіо* й телебачення з питань, що цікавлять широку громадськість.

ПРЕС-ПАП'Є́ (франц. presse-papier, від presser — тиснути і papier — папір) — 1) Важкий предмет з бронзи, мармуру тощо, який накладають поверх паперів, щоб притримувати їх. 2) Письмове приладдя — округла основа з натягнутими на неї аркушами промокального паперу.

ПРЕС-РЕЛІ́З (від *преса* і англ. release — випускати з друку) — 1) Оглядова *інформація* для преси. 2) Спеціально підготовлена для розповсюдження в пресі інформація про товар або *фірму.*

ПРЕС-СЕКРЕТА́Р (від *преса* і *секретар*) — представник *президента,* прем'єр-міністра, вищої високопоставленої особи, а також організації, який інформує пресу про наміри і діяльність цієї особи, організації.

ПРЕСТИ́Ж (франц. prestige — *авторитет,* повага) — громадська оцінка суспільної вагомості *індивіда, соціальної* групи, професійної *категорії* тощо.

ПРЕ́СТО (італ. presto, букв. — швидко) — 1) *муз.* Дуже швидкий *темп.* 2) Назва музичної п'єси або частини музичного твору (*сонати, симфонії, квартету* та ін.) в такому темпі.

ПРЕС-ЦЕ́НТР (від *преса* і *центр*) — *орган* з'їзду, наради, *фестивалю,* спортивних змагань тощо, який постачає *інформацію* журналістам, коментаторам.

ПРЕТЕНДЕ́НТ [від лат. praetendens (praetendentis)] — який має право на щось, добивається, домагається чогось.

ПРЕТЕ́НЗІЯ (польс. pretenzja, з франц. prétention, від лат. praetendo — виправдовуюся) — пред'явлення права на щось; вимога, скарга, позов.

ПРЕ́ТОР (лат. praetor) — у Стародавньому Римі спершу заступник і помічник *консула,* згодом вища урядова особа, наділена судовою й адміністративною владою.

ПРЕФЕ́КТ (лат. praefectus — начальник) — 1) У Стародавньому Римі особа, що обіймала військову, адміністративну, судову або господарську посаду. 2) У ряді країн (напр. у Франції) урядовець, що очолює управління в адміністративно-територіальній одиниці. 3) У ряді країн начальник міської *поліції.*

ПРЕФЕКТУ́РА (лат. praefectura) — 1) У Стародавньому Римі з 4 ст. адміністративна одиниця. 2) У деяких країнах (напр. у Франції) адміністрація *департаменту*, яку очолює *префект*. 3) Основна адміністративно-територіальна одиниця в Японії.
ПРЕФЕРА́НС (франц. préférence, букв. — перевага) — картярська гра.
ПРЕ́ФІКС (від лат. praefixus — прикріплений спереду) — частина основи слова, що стоїть перед коренем.
ПРЕФІКСА́ЦІЯ — спосіб словотвору, приєднання *префіксів* до кореня чи основи як засіб утворення слів та їхніх *форм*.
ПРЕЦЕДЕ́НТ [від лат. praecedens (praecedentis) — який передує] — 1) Випадок, що стався в минулому і є прикладом або виправданням для наступних подібних випадків. 2) П. с у д о в и й — у праві деяких країн рішення вищих судових *органів* у певній справі, що далі є обов'язковими для судів при розв'язанні *аналогічних* справ.
ПРЕЦЕ́СІЯ (від лат. praecessio — передування) — рух осі обертання твердого тіла (напр. дзиґи) по круговій конічній поверхні.
ПРИВА́Т-ДОЦЕ́НТ (нім. Privat-dozent, від лат. privatim docens — той, хто навчає приватно) — вчене звання позаштатного викладача вищої школи в царській Росії та країнах Західної Європи, яке відповідає званню *доцента;* викладач, який має таке звання.
ПРИВАТИЗА́ЦІЯ (від privatus — *приватний*) — *процес* роздержавлення власності на засоби виробництва, майно, житло, землю, природні *ресурси*; здійснюється шляхом продажу або безкоштовного передавання *об'єктів* державної власності колективам або приватним особам.
ПРИВА́ТНИЙ (лат. privatus) — особистий, неофіційний, домашній, несуспільний; п - н а в л а с н і с т ь — *форма* власності, за якої майно, засоби виробництва тощо належать окремим особам.
ПРИВІЛЕ́Й (лат. privilegium, від privus — особливий і lex — закон) — 1) Перевага, пільга, право, надане законом окремим особам, групам людей або певному станові, класові чи класам. 2) Грамота, якою за *феодалізму* стверджувалися П. 3) П. н а в и н а х і д — виключне право особи або організації на винахід; *документ*, що засвідчує і охороняє це право.
ПРИ́ЗМА (грец. πρῖσμα, букв. — розпилене) — 1) Багатогранник, дві грані якого (основи) є рівними багатокутниками з відповідно *паралельними* сторонами, а бічні грані — *паралелограмами*. 2) Багатогранне тіло з матеріалу, прозорого для світла. Застосовують для зміни напряму поширення пучків світла, розкладання білого світла в *спектр, поляризації* світла тощо.
ПРИ́МА (від лат. prima — перша) — 1) *Інтервал* між звуками одного й того самого ступеня. 2) Основний тон *акорду*. 3) Провідна *партія ансамблю* (напр. перша скрипка). 4) Провідна актриса в театральній *трупі*.
ПРИ́МА-БАЛЕРИ́НА (італ. prima ballerina — перша балерина) — солістка балетної *трупи*, яка виконує головні *партії* (5) у виставах.

ПРИМАДО́ННА (італ. prima donna, букв. — перша дама) — *заст.* співачка в *опері* чи *опереті*, що виконує перші *партії* (5).
ПРИМА́С (від лат. primas — один з перших; шляхетний, впливовий) — в католицькій і англіканській церквах — найголовніший серед *єпископів* у країні.
ПРИМА́Т (від лат. primatus — першість) — переважання, переважна роль, верховенство.
ПРИМА́ТИ (від лат. primates — найперші, найголовніші) — ряд найвище організованих (насамперед розумово) ссавців, до яких належать мавпи та людина.
ПРИМІТИ́В (від лат. ptimitivus — початковий, первісний) — 1) Нерозвинуте і просте явище порівняно з наступними подібного *типу*. 2) Пам'ятка початкового *періоду* розвитку мистецтва, спрощеного, часом наївного характеру. 3) Недосконало, невміло виконаний виріб, художній твір тощо.
ПРИМІТИВІ́ЗМ (від лат. primitivus — початковий, первісний) — 1) Спрощений підхід до складних питань. 2) Напрям у мистецтві, що характеризується наслідуванням художніх образів і прийомів первісного мистецтва, *форми* ранніх, ще не розвинених *стилів*.
ПРИ́НТЕР (від англ. printer — друкар) — *периферичний* пристрій ЕОМ для виведення *інформації* і друкування. Див. також *Плотер*.
ПРИНЦ (нім. Prinz, від лат. princeps — глава, володар) — *титул* особи, яка належить до королівської родини або можновладних князів у Західній Європі.
ПРИНЦЕ́СА (нім. Ptinzessin, франц. princesse) — *титул* дочки короля або дружини *принца*.
ПРИ́НЦИП (від лат. principium — начало, основа) — 1) Першопочаток; те, що лежить в основі певної *теорії* науки. 2) Внутрішнє переконання людини; основне правило поведінки. 3) Основна особливість у будові чого-небудь.
ПРИНЦИПО́ВИЙ — 1) Пов'язаний з основним *принципом*. 2) Послідовний, який суворо дотримується принципів. 3) Який стосується чого-небудь лише в основному.
ПРИНЦ-КОНСО́РТ див. *Консорт*.
ПРІА́М (грец. Πρίαμος) — 1) У давньогрецькій *міфології* останній цар Трої, батько 50 синів і 50 дочок. 2) Переносно — батько численної родини.
ПРІА́П (грец. Πρίαπος) — у давньогрецькій *міфології* бог садів, полів і творчих сил природи, покровитель чуттєвих насолод.
ПРІО́Р (від лат. prior — перший, старший, значніший) — у католицькій церкві — настоятель чоловічого монастиря; в духовно-лицарських *орденах* та масонських *ложах* — другий після *гросмейстера* сановник (т. зв. великий пріор).
ПРІОРИТЕ́Т (нім. Priorität, від лат. prior — перший) — 1) Першість у відкритті, винаході, висловленні *ідеї*. 2) Переважне право, значення чогось.

ПРІФІ́КС (франц. prix fixe, букв. — тверда ціна) — ціна, що не підлягає ні зниженню, ні підвищенню.
ПРО... (лат. pro...) — *префікс*, що означає "для", "на боці", "в інтересах", напр.: протрактор, *протромбін.*
ПРОБЛЕ́МА (від грец. πρόβλημα — задача, утруднення) — 1) Складне *теоретичне* або *практичне* питання, що потребує розв'язання, вивчення, дослідження. 2) Переносно в розмовній мові — те, що важко вирішити, подолати.
ПРОБЛЕМАТИ́ЧНИЙ (грец. προβληματικός) — 1) Сумнівний. 2) Недоведений, імовірний.
ПРОВА́ЙДЕР (англ. provider — постачальник) — 1) Той, хто надає фінансову підтримку і забезпечує виконання важливих дій. 2) *Компанія*, яка організує і забезпечує доступ користувачів до глобальної комп'ютерної мережі для отримання і обміну *інформацією.*
ПРОВІА́НТ (нім. Proviant, з італ. provianda, від лат. probenda — те, що має бути надане) — запаси продовольства (переважно для війська).
ПРОВІ́ЗІЯ (від лат. provisio — передбачливість, турбота) — продовольство, їстівні припаси.
ПРОВІ́ЗОР (від лат. provisor — передбачливий) — аптечний працівник, фармацевт вищої *кваліфікації.*
ПРОВІЗО́РНИЙ (нім. provisorisch, від лат. provisor — передбачливий) — 1) Попередній. 2) Тимчасовий.
ПРОВІНЦІАЛІ́ЗМ (від лат. provincialis — провінційний) — 1) Слово або вираз, що запозичені з місцевих говорів і не ввійшли до літературної мови, *діалектизм.* 2) Деяка відсталість, обмеженість, пов'язана з проживанням у віддаленні від *центру*, в *провінції.*
ПРОВІ́НЦІЯ (лат. provincia) — 1) *Території* за межами Італії, завойовані Стародавнім Римом. 2) Адміністративно-територіальна одиниця в ряді держав. 3) Назва віддаленого від *центру* населеного *пункту.*
ПРОВІТАМІ́НИ (від *про...* і *вітаміни*) — речовини, з яких в *організмі* людини й тварин можуть утворюватися вітаміни.
ПРОВОКА́ЦІЯ (від лат. provocatio — виклик) — навмисні дії проти окремих осіб, організацій, держав тощо з метою підбурити їх на згубні для них вчинки або рішення.
ПРОГЕСТЕРО́Н (від *про...* і лат. gestatio — носіння, вагітність) — статевий *гормон* жінок і самок ссавців; утворюється в яєчниках (у жовтому тілі), а під час вагітності — в *плаценті.* Сприяє укріпленню яйця в матці, стимулює діяльність молочних залоз. Застосовують як лікарський *препарат.*
ПРОГНО́З (від грец. πρόγνωσις — передбачення) — науково аргументоване передбачення, що дає *інформацію* про розвиток певних явищ, *процесів* у майбутньому.
ПРОГРА́МА (від грец. πρόγραμμα — публічна об'ява, розпорядження, указ) — 1) План діяльності. 2) Виклад основних положень діяль-

ності уряду, політичної *партії*, організації чи окремої особи. 3) Короткий виклад змісту навчального предмета. 4) Послідовний перелік номерів концерту, театральної та циркової вистави, *радіо-* чи телепередачі тощо, а також аркуш, де зазначаються дійові особи і виконавці, *режисер*, *диригент* та ін. 5) Кожен з каналів, по яких ведеться *трансляція* радіо- і телепередач. 6) П. в *кібернетиці* — докладний план дії обчислювальної машини, що складається з послідовних команд, за якими машина виконує весь *процес* обчислень.

ПРОГРАМУВА́ННЯ — 1) Складання *програми* (6) розв'язування математичних та інформаційно-логічних задач на обчислювальних машинах. 2) Розділ обчислювальної *математики*, що розробляє *методи* складання програм.

ПРОГРЕ́С (від лат. progressus — рух уперед, розвиток) — 1) Поступальний розвиток по висхідній лінії, перехід від нижчого до вищого, досконалішого стану. Протилежне — *регрес*. 2) У розмовній мові — *позитивна* зміна, поліпшення.

ПРОГРЕСИ́ВНИЙ — 1) Який сприяє *прогресу*, розвиткові нового, передового. 2) Який розвивається, поступово зростає, пропорційно збільшується; п. п о д а т о к — податок, що зростає в процентному відношенні із зростанням суми оподатковуваної прибутковості; п. п а р а л і ч — психічне захворювання, зумовлене сифілітичним ураженням центральної нервової *системи*.

ПРОГРЕ́СІЯ (від лат. progressio — рух уперед, розвиток) — числовий ряд, кожний член якого, починаючи з другого, є сумою попереднього члена і якогось постійного для цього ряду числа (а р и ф м е т и ч н а п.) або добутком попереднього члена і якогось постійного для цього ряду числа (г е о м е т р и ч н а п.).

ПРОДУ́КТ (від лат. productus — вироблений) — 1) Споживна вартість, *матеріальний* результат праці людини. 2) Речовина, що її здобуто хімічним способом з інших речовин. 3) Переносно — наслідок, результат певних умов, навколишнього середовища, породження чого-небудь. 4) Предмет харчування.

ПРОДУКТИ́ВНИЙ (лат. productivus) — доцільний, плідний; здатний виробляти, створювати щось цінне; п - н і с и л и — засоби виробництва, за допомогою яких створюються *матеріальні* блага, і люди, які, застосовуючи засоби виробництва, здійснюють матеріальне виробництво.

ПРОДУ́КЦІЯ (лат. productio, від produco — виробляю) — сукупність *матеріальних* благ, добутих чи створених внаслідок виробничої діяльності; окремий вид виробництва даної галузі, підприємства. **В а л о в а** п.— загальний обсяг виробництва (в грошовому виразі) окремими підприємствами або галуззю народного господарства за певний *період*; т о в а р н а п. — *продукція*, що йде за межі підприємства, яке її виробило.

ПРОДУЦЕ́НТИ [від лат. producens (producentis) — який виробляє] — 1) Країни, що виробляють певний товар. 2) *біол. Організми*,

які створюють *органічні* речовини з *неорганічних*. До П. належать всі фотосинтезуючі (див. *Фотосинтез*) рослини.

ПРОДЮ́СЕР (англ. producer, від лат. produco — виробляю) — особа, яка організує виробництво кінофільму, виконує ідейно-художній та організаційно-фінансовий контроль за *продукцією* кіно- або телекомпанії; власник кіностудії.

ПРОЄ́КТ (від лат. projectus — кинутий уперед) — 1) Сукупність *документів* (розрахунків, креслень тощо), необхідних для зведення споруд, виготовлення машин тощо. 2) Попередній *текст* будь-якого документа. 3) План, задум організації, влаштування, заснування будь-чого.

ПРОЄ́КТОР (від лат. projector — який кидає вперед) — 1) Оптичний прилад, яким вимірюють (порівнянням з тіньовим зразковим *контуром*) розміри виробів. 2) *Електронно*-оптичний прилад для одержання збільшеного зображення поверхні, яка випромінює *електрони*. 3) Оптичний прилад для одержання збільшених зображень на екрані. Інша назва — проекційний апарат.

ПРОЄ́КЦІЯ (від лат. projectio — викидання) — 1) Зображення просторових *фігур* на площині. 2) Передача зображення на екрані за допомогою *проектора*. 3) У *психології* несвідоме наділення певних *об'єктів*, людей власними почуттями та особливостями.

ПРОЖЕ́КТ (франц. projet — задум, від лат. projectus — кинутий уперед) — 1) *заст. Проект*. 2) Нездійсненний, необґрунтований план.

ПРОЖЕКТЕ́Р (франц. projécteur) — складач нездійсненних планів, *прожектів*.

ПРОЖЕ́КТОР (англ. projector, від лат. projector — який кидає вперед) — освітлювальний *апарат* з оптичним пристроєм, за допомогою якого створюються потужні спрямовані пучки світла.

ПРО́ЗА [від лат. prosa (oratio) — проста (мова)] — 1) Невіршована мова. 2) Невіршована художня творчість; літературний жанр (пор. *поезія*). 3) Художній твір, література, написані розмовною мовою. 4) Переносно — буденність, одноманітність, сірість.

ПРОЗАЇ́ЗМ (від *проза*) — 1) Зворот, властивий звичайній розмовній мові, вставлений у поетичний твір. 2) Переносно — життєва буденність, одноманітність; що-небудь, позбавлене поетичності.

ПРОЗАЇ́ЧНИЙ — 1) Написаний *прозою*, не віршований, не поетичний. 2) Переносно — буденний, сірий, нудний.

ПРОЗЕ́КТОР (від лат. prosector — той, хто розтинає) — 1) Лікар-патологоанатом, який проводить розтин трупів з метою вивчення причин смерті, будови *органів* тощо. 2) Лікар, який очолює *прозектуру*.

ПРОЗЕКТУ́РА (лат. prosectura, від prosecо — розтинаю) — патологоанатомічне відділення при лікувальних закладах.

ПРОЗЕРПІ́НА (лат. Proserpina) — у давньоримській *міфології* богиня родючості, володарка пекла; у давніх греків — *Персефона*.

ПРОКЛАМА́ЦІЯ (від лат. proclamatio — заклик) — вид листівки, друкована відозва агітаційного характеру.

ПРОКРУ́СТОВЕ л о ж е — 1) У давньогрецькій *міфології* ліжко велетня-розбійника Прокруста, на яке він примушував лягати схоплених подорожніх. Тому, хто був довшим за це ліжко, він обрубував ноги, а в кого вони були коротшими — витягував їх. 2) Переносно — штучна міра, до якої силоміць щось пристосовують або під яку щось підганяють.

ПРОКТО́ЛОГ (грец. πρωκτός — відхідниковий отвір і *...лог*) — лікар, який спеціалізується на захворюваннях прямої кишки та інших відділів товстого кишечнику.

ПРОКТОЛО́ГІЯ (грец. πρωκτός — відхідниковий отвір і *...логія*) — розділ клінічної *медицини*, що вивчає захворювання прямої кишки та інших відділів товстого кишечнику.

ПРОКУРА́ТОР (від лат. procurator — управитель, представник) — у Стародавньому Римі управитель господарством; повірений римського громадянина в судових і комерційних справах; за часів *імперії* урядовець, що відав податками, управитель землями *імператора*.

ПРОКУРАТУ́РА (нім. Procuratur, від лат. procuro — піклуюся, керую) — державний *орган*, що здійснює нагляд за точним виконанням законів, законності і для притягнення до суду правопорушників.

ПРОКУРИ́СТ (нім. Prokurist, від лат. procuro — керую, веду справу від чийогось імені) — у деяких країнах довірена особа підприємства з необмеженими повноваженнями на укладання торговельних угод.

ПРОКУРО́Р (франц. procureur, від лат. procuro — піклуюся, керую) — 1) Службова особа *органів прокуратури*, яка здійснює нагляд за точним дотриманням законів. 2) Державний обвинувач на судовому *процесі*.

ПРОЛЕТА́Р (від лат. proletarius — незаможний громадянин) — найманий робітник.

ПРОЛЕТАРІА́Т (нім. Proletariat, від лат. proletarius — незаможний громадянин) — у марксистській *концепції* та інших близьких вченнях клас найманих робітників, позбавлених власності на засоби виробництва і внаслідок цього змушених продавати свою робочу силу власникам засобів виробництва.

ПРОЛО́Г (грец. πρόλογος — передмова) — 1) Вступ до літературних творів різних жанрів. 2) Вступне слово актора перед початком вистави або сцена, що передує основній дії. 3) Переносно — початок чого-небудь, вступ до якихось подій.

ПРОЛОНГА́ЦІЯ (від лат. prolongo — продовжую) — продовження строку чинності договору, угоди, *векселя* тощо.

ПРОМЕНА́Д (франц. promenade) — 1) Прогулянка. 2) Місце для гуляння.

ПРОМЕ́СА (франц. promesse, від лат. primissio — обіцянка) — *документ*, за яким власник *облігації* або лотерейного квитка зобов'язу-

ється передати їх іншій особі за певну винагороду, якщо на них випаде виграш у найближчому *тиражі.*

ПРОМЕТЕЙ (грец. Προμηθεύς) — 1) У давньогрецькій *міфології* один з *титанів,* який викрав у *Зевса* вогонь для людей. 2) *Символ* людини, яка прагне робити добро.

ПРОМЕТІЙ — *радіоактивний* хімічний *елемент, символ* Pm, ат. н. 61; належить до *лантаноїдів.* Від імені міфологічного *титана Прометея.*

ПРОМІЛЕ (від лат. pro mille — на тисячу) — тисячна частка чого-небудь, дорівнює 0,1 *процента*; позначається знаком ‰.

ПРОМОУТЕР (англ. promoter — той, хто сприяє) — особа, яка сприяє організації якого-небудь заходу (спортивних змагань, зйомок кінофільму тощо) шляхом залучення *інвесторів, спонсорів,* просуванню товару на ринку, стимулюванню збуту *продукції.*

ПРОМОЦІЯ (від лат. promotio — просування) — присудження вищого (порівняно з попереднім) вченого ступеня, почесного звання.

ПРОНОНС (від франц. prononcer — вимовляти) — вимова, характер вимовляння звуків (звичайно щодо звуків французької мови).

ПРОПАГАНДА (від лат. propaganda — те, що підлягає розповсюдженню) — друковане й усне поширення і роз'яснення *ідей,* учень, поглядів, знань.

ПРОПАН [від *проп(іл)* і *(мет)ан*] — *органічна* сполука, насичений вуглеводень, безбарвний горючий газ. Трапляється у складі природних газів. Застосовується як пальне, в тому числі для двигунів внутрішнього згоряння.

ПРОПЕДЕВТИКА (від грец. προπαιδεύω — попередньо навчаю) — підготовчий, вступний *курс,* вступ до якоїсь науки.

ПРОПЕЛЕР (англ. propeller, від лат. propello — підганяю, штовхаю вперед) — пристрій для створення сили тяги, за допомогою якої рухаються літак, вертоліт тощо. Інша назва — повітряний гвинт.

ПРОПІЛЕЇ (лат. propylaea, з грец. προπύλαιον — місце перед дверима) — парадний, архітектурно оформлений *портиками* і *колонадами* вхід у місто, до архітектурного *ансамблю.*

ПРОПЛІОПІТЕК (від грец. πρόπλοος — який пливе попереду і ...*пітек*) — викопна людиноподібна мавпа, рештки якої виявлено в нижньоолігоценових відкладах *кайнозою.* Є одним з предків *гібонів,* а також вихідною *формою* для дріопітеків і пліопітеків.

ПРОПОЛІС (грец. πρόπολις — бджоляний клей) — смолиста зеленувато-жовта або бура гірка на смак речовина, що виробляється бджолами. Має бактерицидні властивості. Інша назва — бджолиний клей.

ПРОПОРЦІЙНИЙ (від *пропорція*) — який має правильне співвідношення частин з цілим, перебуває в певному відношенні до будь-якої величини; п - н і в е л и ч и н и — величини, які залежать одна від одної таким чином, що збільшення однієї з них викликає збіль-

шення іншої у стільки ж разів (прямо п-на залежність) або зменшення іншої (обернено п-на залежність); п-на виборча система — *система* виборчого права, при якій голосування відбувається за списками кандидатів, причому кожен список дістає кількість місць пропорційно до кількості поданих за нього голосів.

ПРОПО́РЦІЯ (від лат. proportio — співвідношення, розмірність) — 1) Співвідношення частин цілого між собою. 2) Рівність двох відношень.

ПРОПРІОРЕЦЕ́ПТОРИ (від лат. proprius — власний і *рецептор*) — чутливі нервові закінчення, розташовані в скелетних м'язах, сухожилках, зв'язках. Дають *інформацію* про положення різних частин тіла одна відносно одної.

ПРОРЕ́КТОР (від *про...* і *ректор*) — заступник ректора вищого навчального закладу.

ПРОСКУ́РА (від грец. προσφορά — підношення) — білий хліб особливої *форми* (невеличка округла булочка), котрий використовується у християнських обрядах.

ПРОСПЕ́КТ (від лат. prospectus — вигляд, погляд) — 1) Широка пряма міська вулиця. 2) Поширений виклад плану, короткий зміст наукової праці, навчального посібника. 3) Рекламна листівка, *буклет*, довідник з описом товарів та умов купівлі.

ПРОСПЕ́РИТІ (англ. prosperity, букв. — процвітання) — 1) Назва *періоду* піднесення *економіки* в країнах між економічними кризами. 2) Економічне процвітання.

ПРОСТА́ТА (від грец. προστάτης — той, що попереду) — непарний *орган* чоловічого статевого *апарату*. Інша назва — передміхурова залоза.

ПРОСТАТИ́Т — запалення *простати*.

ПРОСТИТУ́ЦІЯ (від лат. prostitutio — осквернення, збезчещення) — 1) Продаж свого тіла для статевих зносин. 2) Переносно — продажність, розтлінність.

ПРОСТРА́ЦІЯ (від лат. prostratio — повалення) — стан надзвичайної *фізичної* і нервово-психічної кволості, байдужості до всього. Може виникнути при тяжких інфекційних захворюваннях, виснаженні, нервових потрясіннях тощо.

ПРОСЦЕ́НІУМ (лат. proscenium) — передня частина сцени, розташована перед *порталом* і трохи висунута в залу; у давньогрецькому театрі — майданчик для гри акторів перед будинком сцени.

ПРОТАКТИ́НІЙ (від грец. πρῶτος — перший і *актиній*) — *радіоактивний* хімічний *елемент*, *символ* Pa, ат. н. 91; сріблясто-білий блискучий *метал*, належить до *актиноїдів*.

ПРОТЕЖЕ́ (від франц. protégé — той, хто перебуває під захистом, ставленик) — особа, що користується чиєюсь прихильністю, *протекцією*, влаштовуючи свої справи, службову кар'єру; чийсь ставленик, улюбленець.

ПРОТЕ́ЗИ (франц. prothéses, від грец. πρόσθεσις — додавання, приєднання) — механічні пристрої і *апарати*, що їх застосовують для заміщення втрачених людиною *органів* (рук, ніг, зубів тощо) і часткового поновлення діяльності цих органів, а також для усунення косметичних вад.

ПРОТЕЇДИ (від *протеїн*) — складні білки, утворені із звичайних білків і речовин небілкової природи. До П. належать багато *ферментів* і *гормонів*, більшість білків тканин і клітин усіх *організмів*, сироватки крові й молока, яєць тощо.

ПРОТЕЇНИ (від грец. πρωτεῖον — перше місце) — прості білки. Основна складова частина всіх живих *організмів*.

ПРОТЕЇНО́ЇДИ (від *протеїни* і *...оїд*) — білки, що входять до складу кісток, хрящів, волосся, шерсті.

ПРОТЕ́Й (грец. Πρωτεύς) — у давньогрецькій *міфології* морське божество-віщун, яке мало здатність змінювати свій вигляд.

ПРОТЕ́КТОР (від лат. protector — охоронець, захисник) — 1) Держава, яка здійснює *протекторат* (1). 2) Шар гуми з виступами, що захищає пневматичну шину від пошкоджень. 3) Гумові кільця, що запобігають тертю бурильних штанг. 4) Шар матеріалів (гума, *корд* тощо), що перешкоджають витіканню палива з баків літального *апарата* (при їх пошкодженні). 5) Металева пластинка, що захищає *конструкцію* від *корозії*.

ПРОТЕКТОРА́Т — 1) *Форма* залежності, за якої одна держава (*протектор*) бере на себе здійснення зовнішніх зносин іншої держави, захист її *території* і фактично ставить під свій контроль її внутрішні справи через свого *резидента*. 2) Держава, що перебуває в такій залежності.

ПРОТЕКЦІОНІ́ЗМ [від лат. protectio (protectionis) — прикриття, захист] — 1) Економічна *політика* держави, спрямована на захист національної промисловості й сільського господарства від іноземної *конкуренції*. Знаряддям П. є митна політика. 2) Система *протекцій*, зокрема при прийомі на роботу.

ПРОТЕ́КЦІЯ (лат. protectio — прикриття, захист, від protego — захищаю) — заступництво, впливова підтримка, прихильність з боку кого-небудь, що сприяє влаштуванню чиїх-небудь справ.

ПРОТЕРОЗО́Й, ПРОТЕРОЗО́ЙСЬКА Е́РА (від грец. πρότερος — попередній, більш ранній і *...зой*) — друга *ера* в геологічній історії Землі; розпочалася 2600 млн років тому, тривала близько 2000 млн років. Відклади цієї ери становлять протерозойську групу. За П. з'явилися перші *організми*.

ПРОТЕ́СТ (нім. Protest, від лат. protesto — публічно доводжу) — 1) Рішуче заперечення в усній або письмовій *формі* проти яких-небудь дій, виступів, рішень. 2) *юрид.* Заява *юридичної* особи про незгоду з правовим рішенням. 3) П. в е к с е л я — засвідчений посадовою особою (*нотаріатом*) *факт* несплати за *векселем* або відмови платника від *акцепту* векселя.

ПРОТЕСТА́НТ [нім. Protestant, від лат. protestans (protestantis) — який прилюдно доводить] — 1) Прихильник *протестантизму.* 2) Особа, що заявляє *протест* проти чиїхось дій або намірів.
ПРОТЕСТАНТИ́ЗМ (нім. Protestantismus) — один із трьох (поряд з *католицизмом* і православ'ям) головних напрямів *християнства.* Сформувався у 16 ст. на основі ідеологічної *опозиції* до католицизму і став логічним продовженням *Реформації.* П. виступив проти зовнішньої релігійності, намагаючись перетворити релігійність на внутрішній світ людини.
ПРОТО... (від грец. πρῶτος — перший) — у складних словах означає першість, первинність чого-небудь, напр.: протодерма, *прототип.*
ПРОТОКО́Л (грец. πρωτόκολλον, від πρῶτος — перший і κολλάω — приклеюю) — 1) *Документ*, який містить запис усього, про що йшлося на зборах, засіданнях тощо. 2) Документ, що засвідчує встановлення певних *фактів.* 3) У судочинстві — документ про проведення певних дій, про їх зміст і наслідки (напр.: п. обшуку, п. судового засідання). 4) Одна з назв міжнародного договору. 5) П. д и п л о м а т и ч н и й — сукупність загальноприйнятих у міжнародних відносинах правил, що визначають порядок здійснення різноманітних дипломатичних *актів, форми* зносин між *дипломатами* та керівними державними діячами різних країн.
ПРОТО́Н (від грец. πρῶτος — перший) — стабільна позитивно заряджена *елементарна* частинка кожного атомного ядра будь-якого хімічного *елемента. Маса* П. становить 1836,1 маси *електрона.*
ПРОТОПЛА́ЗМА (від *прото...* і *плазма*) — вміст живої клітини разом з її ядром і *цитоплазмою.* В П. здійснюються всі життєві *процеси.*
ПРОТОРЕНЕСА́НС (від *прото...* і *ренесанс*) — *етап* в історії італійського мистецтва (зародився в 11 — 12 ст., особливо розвинувся в 13 — на початку 14 ст.). Передував добі Відродження. Для мистецтва П. характерне посилення *реалістичних тенденцій*, орієнтація на античне мистецтво.
ПРОТОТИ́П (від грец. πρωτότυπον — прообраз) — 1) Первісний вигляд, *форма* якогось *органа* чи *організму*, з якого розвинулися далі органи або організми. 2) Конкретна особа, *факти* життя чи риси характеру якої покладені в основу літературного образу. 3) Первісний образ чого-небудь, напр. п. сучасних літаків. 4) *мовозн.* Слово, словоформа, вираз, що належать до більш ранніх стадій розвитку мови, а також слово (вираз) іншої мови, що послужило основою для виникнення даного слова.
ПРОТРОМБІ́Н (від *про...* і *тромбін*) — білкова речовина, з якої утворюється тромбін, що спричиняє згортання крові. Міститься в *плазмі* крові людини й тварин.
ПРОТУБЕРА́НЦІ (нім. Protuberanzen, від лат. protubero — здуваюся) — світні утворення з розжарених газів, що спостерігаються у вигляді яскравих виступів різноманітної *форми* над *хромосферою* Сонця.

ПРОФА́Н (лат. profanus) — 1) У Стародавньому Римі непосвячений; той, хто не має права ходити до храму. 2) Некомпетентна особа, не обізнана в якійсь галузі; неук.
ПРОФАНА́ЦІЯ (лат. profanatio, від profano — оскверняю) — 1) Початкове значення — неповага до святині, наруга над пам'яттю. 2) Неуцьке перекручення, опошлення чогось; зневажливе ставлення до чогось загальновизнаного.
ПРОФЕСІОНА́Л [від лат. professio (professionis) — фах] — особа, що зробила якесь заняття предметом своєї постійної діяльності (на відміну від *аматора*).
ПРОФЕ́СІЯ (від лат. professio — офіційно зазначене заняття, фах) — рід трудової діяльності, що вимагає певних знань і трудових навичок і є джерелом існування.
ПРОФЕ́СОР (від лат. professor — викладач, учитель) — найвище вчене звання викладачів вищих навчальних закладів, а також вчене звання деяких працівників наукових установ; особа, яка має це звання.
ПРОФЕСУ́РА (нім. Professur, від лат. professor — викладач) — 1) Звання й посада *професора*, професорська *кафедра* з якої-небудь *дисципліни*. 2) Професори.
ПРОФІЛА́КТИКА (від грец. προφυλακτικός — запобіжний) — 1) *Система* заходів, спрямованих на запобігання виникненню й поширенню хвороб, охорону здоров'я. 2) Запобігання поломам машин, *механізмів* тощо.
ПРО́ФІЛЬ (франц. profil, від італ. profilo — обрис) — 1) Вид, обрис обличчя чи предмета збоку. 2) *Вертикальний* переріз будь-чого. 3) Переносно — сукупність основних, типових рис, що характеризують господарство, *професію* тощо.
ПРОФІ́Т (франц. profit, від лат. profectus — успіх) — вигода, прибуток, зиск.
ПРОФО́РМА (лат. pro forma — задля *форми*) — виконання чого-небудь лише заради форми, формальне.
ПРОЦЕДУ́РА (франц. procédure, від лат. procedo — просуваюсь, проходжу) — 1) Офіційно встановлений чи прийнятий за звичаєм порядок, послідовність дій для здійснення або оформлення якихось справ. 2) Окремий *сеанс* лікування, загартовування, догляду за тілом.
ПРОЦЕ́НТ (від лат. pro centum — на сто) — 1) Сота частка числа; позначається знаком %. Інша назва — в і д с о т о к. 2) П. п о з и ч к о в и й — плата, що її одержує *кредитор* від позичальника за користування наданими йому коштами.
ПРОЦЕ́НТНИЙ — обчислюваний із ста; виражений в *процентах;* який приносить проценти; п - н і п а п е р и — цінні папери, боргові зобов'язання, що дають прибуток (дохід) у *формі* процента до їхньої вартості.
ПРОЦЕ́С (від лат. processus — проходження, просування вперед) — 1) Послідовна зміна предметів і явищ, що відбувається закономір-

ним порядком. 2) Сукупність ряду послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату. 3) Визначений законом порядок діяльності слідчих і судових *органів* при розслідуванні й розгляді *кримінальних*, а також інших справ; сам розгляд справи судом.

ПРОЦЕ́СІЯ (від лат. processio — просування вперед) — урочистий масовий похід.

ПРОЦЕ́СОР (англ. processor, від лат. procedo — просуваюся) — 1) Частина цифрової обчислювальної машини, що реалізує *процес* складної переробки *інформації*. 2) Складна логічна *програма* (6), що є частиною *системи* автоматизації *програмування*.

ПРОЦЕСУА́ЛЬНИЙ — який належить до судового *процесу*, до судочинства взагалі; п - н е п р а в о — галузь права, що регулює судочинство, а також діяльність *органів* держави щодо розгляду і розв'язання адміністративних справ.

ПСАЛО́М (грец. ψαλμός, від ψάλλω — оспівую) — релігійна пісня, молитва, що входить у *Псалтир*.

ПСАЛТИ́Р (грец. ψαλτήριον) — книга *псалмів*, частина *Біблії*.

ПСЕВДО... (від грец. ψεῦδος — обман, вигадка, помилка) — у складних словах відповідає поняттям "несправжній", "неправильний", напр.: псевдоартроз, *псевдоготика*.

ПСЕВДОГО́ТИКА (від *псевдо...* і *готика*) — умовна назва стилістичної течії в західноєвропейській архітектурі 18 — початку 20 ст., що характеризувалася еклектичним використанням *форм* готики.

ПСЕВДОКЛАСИЦИ́ЗМ (від *псевдо...* і *класицизм*) — штучний стиль італійської, французької та російської літератур 18 — початку 19 ст., який в нових історичних умовах намагався відтворити античні художні *ідеали*.

ПСЕВДОЛО́ГІЯ (від *псевдо...* і *...логія*) — *патологічна* схильність до вигадування фантастичних історій.

ПСЕВДОМОРФІ́ЗМ (від *псевдо...* і *...морфізм*) — властивість *мінералів* набирати кристалічної *форми*, яка не відповідає їхній внутрішній *структурі*.

ПСЕВДОНІ́М (від грец. ψευδώνυμος — несправжньо іменований) — прибране ім'я, прізвище або авторський знак, що ними користуються письменники, журналісти, актори та ін. замість власного прізвища.

ПСИХ..., ПСИХО... (від грец. ψυχή — душа) — в складних словах відповідає поняттям "*психіка*", "психічний", напр.: *психіатрія*, психолінгвістика.

ПСИХАСТЕНІ́Я (від *псих...* і *астенія*) — *патологічний* стан або особливості характеру, що характеризуються нерішучістю, невпевненістю в своїх силах.

ПСИХІАТРІ́Я (від *псих...* та *...іатрія*) — розділ *медицини*, що вивчає психічні захворювання людини, причини виникнення їх, *методи* запобігання й лікування.

ПСИ́ЙХІКА (від грец. ψυχή — душа) — 1) *Функція* мозку, що полягає у відображенні *об'єктивної* дійсності. Виникла й розвинулася у вищих тварин у *процесі* біологічної *еволюції* у зв'язку з розвитком нервової *системи*, що регулює відносини *організму* із середовищем. 2) Душевний склад, духовна організація людини.

ПСИХО... див. *Псих...*

ПСИХОАНА́ЛІЗ (від *психо...* і *аналіз*) — 1) Теоретичний напрям у *психології*, що спирається на *фрейдизм*. 2) *Метод* лікування *неврозів*, який враховує весь *комплекс* обставин, що їх викликали, зокрема стосунки хворого із зовнішнім світом, іншими людьми, і включає вироблення правильного ставлення його до оточення.

ПСИХОБІО́НІКА (від *психо...* і *біоніка*) — розділ біоніки, що вивчає можливості використання *механізмів* психічних *процесів* та явищ в технічних пристроях.

ПСИХОГЕНЕ́З, ПСИХОГЕНЕ́ЗИС (від *психо...* і *...генез*) — виникнення й розвиток у людини психічного життя — почуттів, мови, мислення і вольової діяльності.

ПСИХОГЕ́ННИЙ (від *психо...* і *...генний*) — який виникає внаслідок впливу *психіки*.

ПСИХОГІГІЄ́НА (від *психо...* і *гігієна*) — частина загальної гігієни, що розробляє заходи збереження та зміцнення нервово-психічного здоров'я людини.

ПСИХОДРА́МА (від *психо...* і грец. δρᾶμα — дія) — один з видів *психотерапії*, у *процесі* якої *пацієнти* грають ролі, що моделюють справжні життєві ситуації.

ПСИХО́ЗИ (від грец. ψυχή — душа) — тяжкі розлади *психіки* людини, що можуть супроводжуватися маренням, *галюцинаціями*, порушенням свідомості тощо.

ПСИХО́ЛОГ — 1) Фахівець, який займається *психологією*. 2) Переносно — знавець людської *психіки*.

ПСИХОЛОГІ́ЗМ (від *психо...* і *...логізм*) — 1) *Суб'єктивно-ідеалістичний* напрям у *філософії*, що *психологію* визнає за основну філософську науку, на якій ґрунтуються всі інші філософські *дисципліни*. 2) Поглиблене зображення психічних переживань людини в літературі та мистецтві.

ПСИХОЛО́ГІЯ (від *психо..* і *...логія*) — 1) Наука про закономірності, розвиток і *форми* психічної діяльності (*психіки*) живих істот; і н ж е н е р н а п. — галузь психології, яка досліджує *процеси* інформаційної взаємодії людини і машини. 2) Особливості характеру, психіки.

ПСИХОПА́ТІЯ (від *психо...* і *...патія*) — розлад психічної діяльності людини, що полягає в порушенні зв'язків між афективно-вольовими рисами особистості при збереженні *інтелекту*, недостатності соціальної *адаптації*.

ПСИХОПАТОЛО́ГІЯ (від *психо...* і *патологія*) — розділ *психіатрії*, що вивчає загальні питання, які стосуються психічних захворювань.

ПСИХОТЕРАПІЯ (від *психо...* і *терапія*) — *метод* лікування людини за допомогою психічного впливу на неї (*гіпноз*, навіювання та ін.). Застосовують при лікуванні *неврозів*, *психастенії* тощо.
ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ (від *психо...* і *фізіологія*) — галузь *психології*, що досліджує нервові *механізми* психічної діяльності.
ПСИХРОМЕТР (від грец. ψυχρός — холодний і *...метр*) — прилад для вимірювання *температури* і відносної вологості повітря за показами двох *термометрів* — сухого й вологого.
ПСІХЕЯ (грец. Ψυχή) — у давньогрецькій *міфології* втілення людської душі. Зображували її чарівною дівчиною, врода якої змагалася з красою *Афродіти*. Великою популярністю користується *міф* про кохання П. й *Ероса*.
ПСОРІАЗ (від грец. ψωριάω — страждаю шкірним захворюванням) — *хронічне* незаразне захворювання шкіри в людини. Виникає переважно внаслідок порушення діяльності нервової *системи*.
...ПТЕР (від грец. πτερόν — крило) — у складних словах відповідає поняттям "птах", "комаха", "літальний *апарат*", напр.: *гелікоптер*, орнітоптер.
ПТЕРОДАКТИЛЬ (від грец. πτερόν — крило і δάκτυλος — палець) — підряд викопних плазунів ряду *птерозаврів*. Відомий з відкладів *мезозою*.
ПТЕРОЗАВРИ (від грец. πτερόν — крило і *...завр*) — ряд викопних плазунів, пристосованих до польоту. Відомі з відкладів *мезозою*. Інша назва — л і т а ю ч і я щ е р и.
ПТОЗ (від грец. πτῶσις — падіння) — опущення верхньої повіки у людини або тварин внаслідок відсутності, недорозвинення або *паралічу* м'яза, що її піднімає.
...ПТОЗ (від грец. πτῶσις — падіння) — у складних словах означає опущення того чи іншого внутрішнього *органа*, напр.: гастроптоз, спланхноптоз.
ПУАНСОН, ПУНСОН (франц. poinçon, букв. — шило) — 1) Робоча частина (звичайно металевий стрижень) деяких *штампів* та інших *інструментів*, що безпосередньо тисне на матеріал, який обробляють або досліджують. 2) Сталевий штамп з рельєфним зображенням букви, знака, цифри тощо. За допомогою П. видавлюють у *металі* друкарські *форми* (*матриці*). 3) Умовна позначка на географічних картах (кружок, квадратик тощо).
ПУАНТИ (від франц. pointe — лезо, гострий кінець) — тверді носки балетних туфель.
ПУАНТИЛІЗМ (франц. pointillisme, від point — крапка) — 1) Напрям у західноєвропейському живопису кінця 19 — початку 20 ст. Назва П. — від манери накладати фарби роздільними мазками у вигляді крапок або невеликих рисок. 2) *муз.* Різновид *техніки* виконання, коли кожна *нота* відокремлюється від іншої *паузою* певної тривалості (нібито крапкою).

ПУБЛІКА́ЦІЯ (від лат. publico — оголошую всенародно) — 1) Вміщення оголошення, твору в *пресі*, передача по *радіо*, телебаченню для загального відома. 2) Те, що надруковано, зокрема в *періодичній* пресі.

ПУБЛІЦИ́СТИКА (нім. Publizistik, від лат. publicus — суспільний, народний) — рід літератури, що висвітлює *актуальні* суспільно-політичні та інші *проблеми* сучасності в *періодичній пресі* і окремих виданнях.

ПУБЛІ́ЧНИЙ (від лат. publicus — суспільний, народний) — 1) Відкритий, гласний. 2) Призначений для широкого користування, відвідування; громадський.

ПУ́ДЕЛЬ (нім. Pudel, від pudeln — плескатися у воді) — порода кімнатних собак з довгою кучерявою шерстю.

ПУЛ (від англ. pool — спільний казан) — одна з *форм монополій*, яка характеризується тим, що прибуток усіх учасників надходить у загальний *фонд* і розподіляється між ними пропорційно до розмірів їхніх *капіталів*.

ПУЛО́ВЕР (англ. pull-over, від pull — тягти і over — поверх, зверх) — світер без коміра і застібок.

ПУЛЬВЕРИЗА́ТОР — прилад для розпорошення рідин або порошку струменем повітря; застосовують у побуті, в *техніці* (напр. для фарбування), у сільському господарстві (для розбризкування отрутохімікатів) тощо.

ПУЛЬВЕРИЗА́ЦІЯ [від лат. pulvis (pulveris) — пил, порошок] — розпорошування рідини або порошку струменем повітря.

ПУ́ЛЬМАН — чотирьохосьовий пасажирський або товарний залізничний вагон. Від прізвища американського інженера Дж. Пульмана (1831—97).

ПУЛЬМОНОЛО́ГІЯ [від лат. pulmo (pulmonis) — легеня і *...логія*] — розділ *медицини*, що вивчає захворювання легень і способи лікування їх.

ПУ́ЛЬПА (від лат. pulpa — м'якоть) — 1) М'яка сполучна тканина в порожнині зуба; м'якоть селезінки. 2) Суміш твердих частинок, завислих у рідині.

ПУЛЬПІ́Т— запалення тканини, що заповнює порожнину зуба (*пульпи*).

ПУЛЬС (від лат. pulsus — удар, поштовх) — 1) Поштовхоподібні коливання стінок кровоносних судин у людини й тварин; спричинюються викиданням крові з серця при кожному його скороченні. 2) Переносно — *ритм*, *темп* руху, життя (напр. п. суспільного життя).

ПУЛЬСА́РИ (від лат. pulsus — поштовх) — космічні *об'єкти*, радіовипромінювання яких мають характер коротких *імпульсів* з *періодом* від 3,75 до 0,03 сек.

ПУЛЬСА́ЦІЯ (від лат. pulsatio — удари, биття) — 1) *фізіол.* Ритмічні розширення кровоносних судин, спричинювані хвилеподібним ру-

хом крові внаслідок скорочень серця. 2) *Періодична* зміна якої-небудь характеристики явища. 3) *астр.* Періодичні зміни об'єму та *температури* поверхні деяких змінних зір, що зумовлюють коливання блиску (мерехтіння зір).

ПУЛЬТ (нім. Pult, від лат. pulpitum — підмостки) — столик-підставка для книг, *нот*; п. керування — пристрій, на якому зосереджено устаткування для контролю й керування різними *об'єктами*.

ПУНКТ (нім. Punkt, від лат. punctum — крапка) — 1) Місце у просторі, що характеризується певними ознаками (географічне положення, природні особливості, використання для якихось цілей тощо). 2) Місце зосередження чого-небудь. 3) Установа, підприємство, що обслуговує певний район, дільницю. 4) Розділ або положення (в *документі*, викладі тощо). 5) Одиниця вимірювання в друкарській *системі* мір. Дорівнює 0,376 мм. 6) Одиниця вимірювання коливання ціни, *курсу* цінних паперів і *валют* на *біржі*.

ПУНКТИ́Р (нім. punktieren — робити крапки, від лат. punctum — крапка) — 1) Лінія, утворена з близько розташованих рисочок або крапок. 2) Поліграфічна лінійка, що дає відбиток такої лінії.

ПУНКТУА́ЛЬНІСТЬ (франц. ponctuel — точний, від лат. punctum — крапка) — точність, акуратність, систематичність, неухильне дотримання якихось правил, умов.

ПУНКТУА́ЦІЯ (нім. Punktuation, від лат. punctum — крапка) — 1) *Система* правил вживання на письмі розділових знаків. 2) Розставляння розділових знаків.

ПУ́НКЦІЯ (від лат. punctio — укол) — прокол з діагностичною або лікувальною метою стінки будь-якої порожнини тіла, судини, *органа*, *нормальної* або *патологічної* тканини.

ПУНСО́Н див. *Пуансон*.

ПУНШ (англ. punch, від інд. панч — п'ять) — нагрітий алкогольний напій з рому або коньяку з чаєм, водою, цукром та фруктовим соком.

ПУРИ́ЗМ (франц. purisme, від лат. purus — чистий) — 1) Показне прагнення до чистоти й суворості *моралі*. 2) Надмірне прагнення зробити недоторканними якісь *норми* мови, вберегти її від іншомовних *елементів*, *неологізмів*, вульгаризмів тощо.

ПУРИТА́НИ (англ. puritans, від purity — чистота) — 1) Прихильники *кальвінізму* в Англії та Шотландії 16—17 ст. 2) Люди надзвичайно суворого, аскетичного укладу життя.

ПУ́РПУР (лат. purpura, від грец. πορφύρα — багряниця) — 1) Фарбувальна речовина червонувато-фіолетового кольору, що її добували із залоз морського *молюска* мурекса пурпурного. 2) Темно-червоний або яскраво-червоний колір. 3) Дорога старовинна тканина червоного кольору, одяг, речі з цієї тканини; багатий одяг.

ПУТЧ (нім. Putsch) — державний переворот, учинений групою змовників.

ПУФ (франц. pouf, англ. puff) — 1) Низький ослінчик з м'яким (звичайно круглим) сидінням. 2) Помилкова, фальшива звістка, недоладна вигадка.

ПУШБО́Л (англ. push-ball, від push — штовхати і ball — м'яч) — командна спортивна гра з великим м'ячем (*діаметр* — 1, 8 м; вага — 20—30 кг). Мета гри — проштовхнути м'яч через ворота суперників.

ПЮПІ́ТР (франц. pupitre) — пересувна підставка з похилою дошкою для *нот*, книг тощо.

ПЮРЕ́ (франц. purée) — страва або приправа до неї з протертих овочів, а також фруктів або ягід.

Р

РА — в давньоєгипетській *релігії* бог Сонця, творець світу.

РАБА́Т (нім. Rabatt, від франц. rabattre — знижувати) — 1) Знижка з ціни при закупівлі товару оптом, при сплачуванні готівкою тощо. 2) Знижка з суми страхової *премії* при особливо вигідних для страхувальника умовах договору.

РАБА́ТКА (нім. Rabatte) — довга вузька грядка з *декоративними* квітами вздовж стін, доріжок.

РА́БИН (від давньоєвр. раббі — вчитель) — в іудейській *релігії* служитель *культу*, керівник релігійної громади.

РАВЕЛІ́Н (франц. ravelin) — допоміжна фортифікаційна споруда трикутної *форми*, розташована перед огорожею фортеці між двома *бастіонами* і призначена для додаткового захисту її. Як військова споруда головним чином застосовувалася в 16—18 ст.

РАГУ́ (франц. ragoût) — страва з дрібних шматочків м'яса або риби, тушкованих з овочами, або з тушкованих овочів з гострою підливою.

РАД (від лат. radio — випромінюю) — одиниця увібраного *іонізуючого* проміння (*рентгенівського*, *гамма-проміння* тощо). 1 Р. дорівнює такій дозі, при якій 1 кг опромінюваної речовини вбирає 0,01 Дж *енергії*.

РАДА́Р (англ. radar, скор. від radio detection and ranging — виявлення й визначення віддалі за допомогою *радіо*) — умовна скорочена назва радіолокаційної *станції* та *радіолокації*, а також радіолокатора.

РА́ДЖА (санскр. — цар) — у Стародавній Індії правитель держави, з часів середньовіччя і до проголошення країни республікою (1950) — князівський *титул*. Інша назва — р а о.

РАДИКА́Л (англ., франц. radical, від лат. radix — корінь) — 1) Прихильник крайніх, рішучих дій, поглядів. 2) Член *радикальної партії*

(див. *Радикалізм*). 3) Знак математичної дії добування кореня. 4) Стійка група *атомів у молекулі*, яка без зміни переходить з однієї хімічної сполуки в іншу. В і л ь н і р. — поширені в природі, здатні до *реакції* частинки з неспареними *електронами* на зовнішніх *орбітах*.

РАДИКАЛІ́ЗМ (від лат. radicalis — докорінний) — 1) Політичний напрям і рух *радикалів*. 2) Обстоювання і застосування *радикальних методів* у розв'язанні будь-яких питань, насамперед політичних.

РАДИКА́ЛЬНИЙ (лат. radicalis) — 1) Докорінний, основний, рішучий. 2) Який дотримується крайніх поглядів. 3) Який стосується *радикалізму*.

РАДИКУЛІ́Т (від лат. radicula — корінець) — захворювання корінців спинномозкових *нервів*.

РАДІА́ЛЬНИЙ (від лат. radius — промінь) — який іде у вигляді променів; напрямлений по *радіусу*.

РАДІА́Н (від лат. radius — промінь) — центральний кут, що спирається на дугу, довжина якої дорівнює її *радіусові*; позначається рад. 1 Р. приблизно дорівнює 57°17′44,8″.

РАДІА́ТОР (від лат. radio — випромінюю) — 1) Нагрівальний прилад у *системах* водяного, парового, *електричного* опалення. 2) Теплообмінний *апарат* для охолодження води, мастила, повітря у двигунах внутрішнього згоряння. 3) Пристрій для охолодження радіотехнічних *елементів*, що нагріваються під час роботи.

РАДІАЦІ́ЙНИЙ — який стосується *радіації*, викликаний радіацією.

РАДІА́ЦІЯ (лат. radiatio — випромінювання) — *фіз.* 1) Випромінювання, зокрема електромагнітного проміння, яким-небудь тілом, напр., Сонцем (сонячна р.) чи іншою зорею. 2) *Радіоактивне* випромінювання.

РА́ДІЙ (від лат. radius — промінь) — *радіоактивний* хімічний *елемент*, *символ* Ra, ат. н. 88; сріблясто-білий *метал*. Використовують для виготовлення світних фарб, у *медицині* — для *радіотерапії* тощо.

РА́ДІО (від лат. radius — промінь) — 1) Галузь науки, *техніки* і культури, пов'язана з передаванням на віддаль *інформації* за допомогою радіохвиль. 2) Установа, яка здійснює таку передачу. 3) Пристрій для приймання звуків таким способом. 4) Звукова передача таким способом.

РАДІО[1]... (від лат. radius — промінь) — частина складних слів, що вказує на зв'язок з поняттям "радіо", напр.: *радіоелектроніка, радіотелефон*.

РАДІО[2]... (від лат. radiatio — випромінювання) — частина складних слів, що вказує на зв'язок з поняттям "радіація", "радіоактивність", напр.: *радіобіологія, радіотерапія*.

РАДІОАКТИ́ВНИЙ — який має *радіоактивність*, зумовлений радіоактивністю.

РАДІОАКТИ́ВНІСТЬ (від *радіо* [2]... і активність) — спонтанне (зумовлене внутрішніми причинами) перетворення атомних ядер та *елементарних* частинок на інші ядра та елементарні частинки.
РАДІОБІОЛО́ГІЯ (від *радіо* [2]... і *біологія*) — наука про вплив *іонізуючого* випромінювання на *організм* людини, тварин і рослин.
РАДІОГРА́МА (від *радіо* [1]... і *...грама*) — повідомлення, передане по радіо. Інша назва — р а д і о т е л е г р а м а.
РАДІОЕЛЕКТРО́НІКА (від *радіо* [1]... і *електроніка*) — *комплекс* галузей науки і *техніки*, пов'язаних з *радіотехнікою* й *електронною* технікою (електронікою).
РАДІОЗО́НД (від *радіо* [1]... і *зонд*) — *метеорологічний* пристрій (зонд, оснащений радіоапаратурою) для вимірювання тиску, *температури* й вологості верхніх шарів *атмосфери* і передачі результатів по радіо; піднімається на кулі-зонді. Інша назва — р а д і о м е т е о р о г р а ф.
РАДІО́ЛА (англ. radiola) — *апарат*, в якому конструктивно сполучено радіоприймач з програвачем грамофонних платівок.
РАДІОЛО́ГІЯ (від *радіо* [2]... і *...логія*) — наука, що вивчає *радіоактивність*; м е д и ч н а р. — розділ *медицини*, який вивчає *теорію* і *практику* використання *іонізуючого* випромінювання для *діагностики* і лікування захворювань, а також біологічну дію цього випромінювання.
РАДІОЛОКА́ЦІЯ (від *радіо* [1]... і *локація*) — виявлення й визначення місцезнаходження літаків, суден, *ракет* та інших *об'єктів* за допомогою радіохвиль.
РАДІОМЕ́ТРІЯ (від *радіо* [2]... і *...метрія*) — 1) Розділ *фізики*, що вивчає способи вимірювання променистої *енергії*. 2) *Метод* розвідування корисних копалин, який полягає у використанні радіохвиль для визначення *структури* гірських порід. 3) Метод для виявлення *радіоактивних* руд та вод.
РАДІОНАВІГА́ЦІЯ (від *радіо* [1]... і *навігація*) — 1) Визначення місцезнаходження і *курсу* літального *апарата* чи судна за допомогою радіотехнічних засобів. 2) Розділ навігації, що вивчає і розробляє *теорію* й *практику* керування судами, літальними апаратами за допомогою радіотехнічних засобів.
РАДІОПЕЛЕНГА́ЦІЯ (від *радіо* [1]... і *пеленг*) — визначення спеціальними приладами (радіопеленгами) напряму передавальної *радіостанції*.
РАДІОПРОТЕ́КТОРИ (від *радіо* [2]... і *протектор*) — речовини, введення яких в *організм* зменшує вплив *іонізуючого* випромінювання. Інша назва — р а д і о з а х и с н і з а с о б и.
РАДІОСТА́НЦІЯ (від *радіо* [1]... і *станція*) — сукупність технічних пристроїв і апаратури для передавання й приймання *інформації* за допомогою радіохвиль.
РАДІОТЕЛЕФО́Н (від *радіо* [1]... і *телефон*) — сукупність передавальної і приймальної радіоапаратури для телефонного зв'язку по радіо; телефонний *апарат* для такого зв'язку.

РАДІОТЕРАПІ́Я (від *радіо* [2]... і *терапія*) — лікувальний *метод*, в основу якого покладено діяння на *організм* людини й тварин певних *доз* природних або штучних *радіоактивних препаратів*. Застосовується переважно при злоякісних пухлинах.

РАДІОТЕ́ХНІКА (від *радіо* [1]... і *техніка*) — наука про генерування, поширення в просторі, приймання й передавання електромагнітних коливань (радіохвиль); галузь техніки, що розробляє, виготовляє й застосовує радіоапаратуру в *системах* радіозв'язку, телебачення, *радіолокації* тощо.

РАДІОФІКА́ЦІЯ (від *радіо* [1]... і *...фікація*) — розширення приймальної радіомережі шляхом будівництва радіотрансляційних вузлів і мережі проводового мовлення або шляхом встановлення радіоприймачів.

РА́ДІУС (від лат. radius — промінь) — 1) Відрізок, що сполучає будь-яку точку кола або *сфери* з їхнім *центром*, а також довжина цього відрізка. 2) Величина охоплення певної *території*, поширення чого-небудь; р. д і ї к о р а б л я (л і т а к а) — найбільша від *бази* віддаль, на якій може виконувати завдання корабель (літак).

РАДО́Н — хімічний *елемент*, що утворюється при розпаді *радію* (звідси назва). *Символ* Rn, ат. н. 86; *інертний* газ без кольору й запаху, отруйний. Використовується у наукових дослідженнях, *техніці* й *медицині* (радонові ванни).

РАКЕ́ТА (нім. Rakete, від італ. rocchetto — котушка, з rocca — веретено) — 1) Літальний *апарат* або пристрій (снаряд) з ракетним двигуном. 2) Снаряд, застосовуваний для *феєрверків*, сигналізації, освітлення місцевості тощо.

РАКЕ́ТКА (франц. raquette, від араб. рахат — долоня) — 1) Спортивний снаряд для гри в *теніс* або *бадмінтон*; складається з натягнутої на обід сітки й ручки. 2) Маленька дерев'яна лопатка для гри в настільний теніс.

РАКЕТОДРО́М (від *ракета* і *...дром*) — ділянка, підготовлена й обладнана для складання, випробування й запуску ракет (1).

РАКЕТОПЛА́Н (від *ракета* і *...план*) — ракета з крилами, що надають їй стійкості в польоті.

РА́КУРС (франц. raccourci, букв. — вкорочений) — 1) Вигляд різних предметів, *фігур*, архітектурних *форм* у *перспективі*. 2) Переносно — певний погляд, кут зору, особливість явища.

РА́ЛІ (англ. rally, букв. — збори, зліт) — комплексні спортивні змагання на *автомобілях* (*авторалі*) або *мотоциклах* і *моторолерах* (*моторалі*) за заданим *режимом* руху.

РА́МА (санскр.) — 1) *Герой* давньоіндійського *епосу* "Рамаяна" і "Махабхарата". 2) В індійській *міфології* одне з втілень бога Вішну.

РАМАДА́Н, РАМАЗА́Н (араб., букв. — жаркий) — в мусульманському *календарі* дев'ятий місяць, протягом якого *мусульманам*, за *догмами ісламу*, не можна їсти й пити від сходу до заходу сонця.

РА́МПА (франц. rampe, букв. — схил) — 1) Апаратура для освітлення *авансцени* знизу. 2) Залізобетонна споруда для переходу поїздів *метрополітену* з поверхні землі в *тунель*. 3) Межа між залою для глядачів і сценою. 4) Переносно — сцена або театр взагалі.

РАНГ (нім. Rang — чин, від франц. rang — ряд) — 1) Ступінь, чин, спеціальне звання, *категорія*. 2) Розряд, рівень.

РАНГО́УТ (гол. randhout, букв. — кругле дерево) — всі дерев'яні або склепані із сталевих листів круглі частини оснащення судна, призначені для встановлення вітрил, сигналізації.

РАНДЕВУ́ (франц. rendez-vous, букв. — приходьте) — 1) Наперед умовлене побачення. 2) У морському *флоті* — обумовлене місце зустрічі кораблів.

РАНЕ́Т див. *Ренет*.

РАНЖИ́Р (нім. rangieren — ставити в ряд, від франц. ranger) — 1) Розташування людей у військовому строю в шеренгу за зростом. 2) Певний порядок, встановлений правилами і *традиціями*.

РАНЖИ́РУВАННЯ (від *ранжир*) — послідовне розміщення чогось.

РАНТЬЄ́ (франц. rentier) — особа, що живе на відсотки з наданого в позику *капіталу* або на прибутки від цінних паперів.

РА́НЧО (ісп. rancho) — 1) У країнах Латинської Америки — хутір, садиба. 2) У США — скотарська *ферма*.

РАПІДО́ГРАФ (від франц. rapide — швидкий і *...граф*) — пристрій для написання *текстів* на кресленнях або малюнках за допомогою *трафарету* (1).

РАПІ́РА (нім. Rapier, від франц. rapière, з râpe — терка) — ко́люча зброя з довгим і гнучким чотиригранним клинком та держаком. Використовується у *фехтуванні*.

РАПО́РТ (франц. rapport, від rapporter — приносити, повідомляти) — 1) Передбачена *статутом форма* усної або письмової доповіді підлеглих військовослужбовців начальникові. 2) Звіт про виконання завдання, взятих на себе зобов'язань тощо.

РАПО́РТ (від франц. rapport — повернення) — 1) Повторюваний *елемент* набірного *орнаменту*. 2) Зв'язок, що встановлюється між гіпнотизером та особою, на яку він впливає. 3) Поняття, що характеризує зв'язок, який встановлюється у близьких міжособових стосунках, у *процесі позитивної* взаємодії між дослідником та піддослідним (лікарем та *пацієнтом*).

РАПС (нім. Raps) — однорічна та дворічна (озима) рослина родини хрестоцвітих, з насіння якої виготовляють олію, що має харчове і технічне значення.

РАПСО́ДІЯ (від грец. ῥαψῳδία — *епічна* пісня, спів або *декламування* її) — 1) Інструментальний твір вільної *форми*, написаний за народними *мотивами*. 2) Уривок давньогрецької народно-епічної *поеми* про легендарних *героїв* і богів.

РАРИТЕ́Т [нім. Raritat, від лат. raritas (raritatis) — рідкість] — цінна рідкісна річ.

РА́СА (франц. race, від італ. razza — порода) — 1) У *біології* — група *організмів* одного виду чи підвиду, яким властиві спільні ознаки. 2) Р. л ю д и н и — велика група людей, що склалася історично і об'єднана спільністю походження та сукупністю певних вторинних спадкових *фізичних* особливостей (будова тіла, колір шкіри, очей, волосся, *форма* голови).

РАСИ́ЗМ — антинаукові та антигуманні погляди, основу яких складають положення про поділ людства на вищі та нижчі *раси*; *політика*, пов'язана з такими поглядами.

РАСТР (нім. Raster, від лат. rastrum — граблі) — 1) Оптичний прилад — *система* певним чином розміщених *лінз*, дзеркал, *призм* або система ліній (смужок, точок), нанесених у певному порядку на будь-яку поверхню; використовується для структурного перетворення спрямованого пучка світла. В *поліграфії* за допомогою Р. відтворюють напівтонові зображення у вигляді точок різної величини; в *стереокіно* Р. створює враження об'ємності *об'єктів*. 2) Світлові рядки (лінії) на екрані електронно-променевої трубки *телевізора*, які можна спостерігати, коли немає зображення. 3) Пристрій для розграфлювання нотного паперу, за допомогою якого одночасно наносяться п'ять ліній.

РАТИФІКА́ЦІЯ (від лат. ratus — затверджений і *...фікація*) — затвердження верховним *органом* державної влади міжнародного договору, який з цього *моменту* набирає *юридичної* сили для даної держави.

РА́ТУША (польс. ratusz, від нім. Rathaus, з Rat — рада і Haus — будинок) — *орган* міського самоврядування в ряді європейських країн, а також будинок, де він розміщений.

РА́УНД (від англ. round — коло, круг) — у *боксі* [1] проміжок часу, протягом якого відбувається бій.

РА́УТ (англ. rout) — урочистий званий вечір без танців (на відміну від балу); прийом.

РАФІНА́Д (франц. raffinade, від raffiner — очищати) — твердий очищений цукор, переважно в грудках.

РАФІНО́ВАНИЙ (від франц. raffiner — очищати) — 1) Який зазнав *рафінування*. 2) Переносно — вишуканий, довершений.

РАФІНУВА́ННЯ (від франц. raffiner — очищати) — остаточне очищення *продуктів* промисловості й сільського господарства (напр., цукру, *металів*, олій) від небажаних домішок.

РАХА́Т-ЛУКУ́М (тюрк., від араб. рахат-аль-хулькум, букв. — відпочинок для горла) — східний пряний кондитерський виріб з борошна, цукру і крохмалю з горіхами та мигдалем.

РАХІ́Т (грец. ῥαχίτης — хребетний, від ῥάχις — хребетний стовп) — хвороба дітей, а також молодняка деяких тварин. Характеризується порушенням фосфорно-кальцієвого обміну в *організмі*. Зумовлена недостачею в організмі *вітаміну* D.

РАЦІО́Н [нім. Ration, від лат. ratio (rationis) — рахунок] — *норма* харчових *продуктів* для людей і фуражу, корму для тварин на певний *термін.*

РАЦІОНАЛІЗА́ЦІЯ (від лат. rationalis — розумний) — 1) Організація будь-якої діяльності доцільнішими способами, ніж наявні, поліпшення, вдосконалення чогось. 2) *психол.* Захисний *механізм* особистості, що виявляється у прагненні до обґрунтування та пояснення своїх *ідей* та вчинків.

РАЦІОНАЛІ́ЗМ (франц. rationalisme, від лат. rationalis — розумний) — 1) *Філософський* напрям, що протиставляє *містиці, ірраціоналізмові* переконання у безмежній силі людського розуму, його здатності пізнавати світ. 2) Напрям у *теорії* пізнання, що, на противагу *емпіризмові,* вважає єдиним джерелом і *критерієм* пізнання розум (*теоретичне* мислення). 3) Розсудливе ставлення до дійсності.

РАЦІОНА́ЛЬНИЙ (лат. rationalis) — 1) Який стосується *раціоналізму.* 2) Обґрунтований, доцільний. 3) *матем.* Співмірний одиниці або частині одиниці (напр. р-не число). Протилежне — *ірраціональний.*

РА́ЦІЯ [від *ра(діостан)ція*] — переносна радіостанція малої потужності.

РА́ШПІЛЬ (нім. Raspel) — напилок з грубою точковою насічкою. Застосовують для обробки поверхонь деревини, м'якого *металу,* пластмас, шкіри тощо.

РЕ... (лат. re...) — *префікс,* що означає зворотну або повторну дію, напр.: реакцептація, *ревальвація.*

РЕАБІЛІТА́ЦІЯ [від *ре...* і лат. habilitas (habilitatis) — придатність, спроможність] — 1) Поновлення доброго імені, *репутації.* 2) Визнання особи, необґрунтовано притягнутої до *кримінальної* відповідальності, невинною повністю або у певній частині обвинувачення. 3) *Комплекс* медичних заходів, спрямованих на повернення працездатності хворого.

РЕАГЕ́НТ [від *ре...* і лат. agens (agentis) — діяльний] — одна з речовин, яка бере участь у певній *хімічній реакції.* Див. також *Реактив.*

РЕАГУВА́ТИ (від *ре...* і лат. ago — дію) — 1) Вступати в *хімічну реакцію.* 2) Відповідати якимсь чином на подразнення. 3) Переносно — виявляти своє ставлення до чогось, діяти під впливом чого-небудь.

РЕАКТИ́В (франц. réactif, від лат. re... — проти і activus — діяльний) — речовина, що в сполученнях з іншою спричинює певну *реакцію.* Використовують у хімічному *аналізі,* в *біології, медицині* тощо. Див. також *Реагент.*

РЕАКТИ́ВНИЙ (від *ре...* і лат. activus — діяльний) — 1) Який працює внаслідок діяння сили віддачі (напр. р. двигун). 2) Здатний відповідати на зовнішні подразнення (напр. нервова *система*). 3) Зумовлений *індуктивністю* чи електроємністю (напр.: р. опір, р-на потужність). 4) Який є *реактивом* при *хімічних реакціях.*

РЕА́КТОР (від *ре...* і лат. actor — діяльний) — 1) *Індуктивний* опір (котушка без осердя) — для обмеження струму короткого замикання. 2) Р. я д е р н и й — установка, в якій здійснюється керована ланцюгова *реакція* поділу атомних ядер. 3) Р. х і м і ч н и й — *апарат* для здійснення хімічних реакцій (*автоклав, конвертер* тощо).

РЕАКЦІ́ЙНИЙ (від *реакція*) — ворожий всьому передовому, *прогресивному*; консервативний.

РЕА́КЦІЯ (франц. réaction, від лат. re... — проти і actio — дія) — 1) Дія, стан, *процес*, що виникають за певних умов у відповідь на будь-які впливи, подразнення, враження. 2) Р. х і м і ч н а — взаємодія між двома і більше речовинами, внаслідок якої утворюється нова речовина. 3) Зміна *фізичного* та психічного стану внаслідок якогось впливу. 4) *Політика активного* опору *прогресу*, намагання обстоювати старі, віджилі порядки.

РЕА́Л[1] (ісп. real — королівський, від rey — король) — іспанська срібна монета, що була в обігу з 15 ст. до 70-х років 19 ст. Карбувалася також у Португалії та Бразилії.

РЕА́Л[2] (нім. Regal) — 1) Стіл-шафа з похилою верхньою дошкою, на яку встановлюють скриньку (*касу*) з друкарським *шрифтом*. 2) Друкарський шрифт, *кегль* (розмір) якого дорівнює 120 *пунктам*.

РЕАЛІЗА́ЦІЯ (франц. realisation) — 1) Здійснення наміченого плану, *програми*, *проекту*. 2) Відпускання *продукції* і одержання оплати за неї, перетворення майна, товару або цінних паперів на гроші; р. п о з и к и — розміщення позики.

РЕАЛІ́ЗМ (лат. realis — суттєвий, дійсний, від res — річ) — 1) Напрям і *метод* у літературі та мистецтві, що ставить за мету правдиве відтворення дійсності в її *типових* рисах. 2) Чітке розуміння і врахування *об'єктивних* умов при здійсненні чого-небудь.

РЕАЛІЗУВА́ТИ (франц. réaliser, від лат. realis — суттєвий, дійсний) — 1) Здійснити накреслений план, *програму*, *проект*. 2) Продати (майно, товар або цінні папери).

РЕАЛІСТИ́ЧНИЙ — 1) Який стосується *реалізму* (1), властивий йому. 2) Заснований на реалізмі (2), пов'язаний з потребами життя, *об'єктивними* обставинами тощо.

РЕА́ЛІЯ (від лат. realis — речовий, дійсний) — предмет, річ, явище, що існують в дійсності.

РЕА́ЛЬНИЙ (лат. realis) — 1) Дійсний, наявний. 2) Можливий для виконання, здійснення. 3) Заснований на врахуванні справжніх умов, відповідний справжньому станові; р - н а з а р о б і т н а п л а т а — кількість *продуктів* і послуг, що їх працівник може придбати й оплатити за одержувану ним *номінальну* заробітну плату.

РЕАНІМА́ЦІЯ (від *ре...* і лат. animo — вдихаю життя) — 1) Оживлення *організму*; сукупність медичних заходів, спрямованих на відновлення життєдіяльності в *період агонії* та клінічної смерті. 2) Відділення лікарні для тяжкохворих і післяопераційного догляду за хворими.

РЕБО́РДА (франц. rebord) — виступна частина обода колеса або канатного *шківа*, яка перешкоджає сходженню колеса (з рейок), сповзанню каната.

РЕ́БУС (лат. rebus, букв. — за допомогою речей) — загадка, в якій слова, що розгадуються, подано у вигляді малюнків у поєднанні з літерами та іншими знаками.

РЕВАЛЬВА́ЦІЯ (від *ре...* і *вальвація*) — вид грошової *реформи* з метою *стабілізації валюти*; підвищення державного *курсу* паперових грошей щодо золота або іноземної валюти. Протилежне — *девальвація*.

РЕВА́НШ (від франц. revanche — помста, відплата) — 1) Відплата за поразку (у війні, спортивній боротьбі, грі тощо). 2) Повторна боротьба (гра), розпочата з метою взяти гору над колишнім переможцем. 3) Виграш, що компенсує колишній програш.

РЕВАНШИ́ЗМ (від *реванш*) — *політика* переможеної у війні держави або певних суспільних кіл цієї держави, спрямована на підготовку нової війни з метою повернення втрачених у результаті поразки *територій* або *позицій*.

РЕВЕРА́НС (франц. révérence, букв. — повага) — 1) Шанобливий уклін з присіданням. 2) Переносно — перебільшений вираз шанобливості; розшаркування.

РЕВЕРБЕРА́ЦІЯ (від лат. reverbero — відбиваю, відкидаю) — повільне згасання звуку в закритих приміщеннях після того, як припинено дію джерела звуку. Тривалість Р. є основною характеристикою акустичних властивостей приміщення.

РЕ́ВЕРС (англ. reverse, від лат. reversus — зворотний) — 1) Зворотний бік монети або медалі. 2) Зобов'язання про зворотний викуп заставлених *векселів*. 3) Зобов'язання купувати певні товари тільки у даного монополістичного об'єднання. 4) Гарантійний лист, що його видає вантажовідправник капітанові судна, беручи на себе ризик за можливі збитки. 5) *Механізм*, яким змінюють напрям руху робочих частин машини на зворотний.

РЕВЕ́РСІЯ (від лат. reversio — повернення) — 1) Повернення майна колишньому власникові. 2) Тимчасова передача *кредиторові* цінностей для забезпечення зобов'язання, що виникло. 3) Передача в заставу *векселя* для одержання позички. 4) *біол.* Те саме, що й *атавізм*.

РЕВІЗІ́ЙНИЙ — призначений для перевірки, який стосується *ревізії*.

РЕВІЗІОНІ́ЗМ [від лат. revisio (revisionis) — перегляд] — 1) Вимога перегляду (*ревізії*) *теорій*, вчень, поглядів тощо. 2) Політична течія у міжнародному русі, що виникла у 19 ст. і висувала вимогу перегляду основних положень *марксизму*.

РЕВІ́ЗІЯ (від лат. revisio — перегляд) — 1) Обстеження, перевірка стану або результатів діяльності підприємства, установи, організації або службової особи з метою встановлення правильності або законності їхніх дій. 2) Перегляд учення, *теорії* з внесенням змін, що порушують або перекручують їхні основи. 3) В Російській *імперії* перепис населення.

РЕВІЗО́Р (від лат. revisor — той, хто перевіряє) — 1) Службова особа, обов'язком якої є проведення *ревізій*, обстежень. 2) Контролер в окремих ділянках служби руху.

РЕВМАТИ́ЗМ (грец. ῥευματισμός — розтікання, від ῥεῦμα — потік) — захворювання серцево-судинної *системи* й суглобів.

РЕВМАТОЛО́ГІЯ [від *ревмат(изм)* і *...логія*] — розділ *медицини*, який вивчає питання походження, *механізмів* розвитку, перебігу групи ревматичних захворювань, а також розробляє *методи* їх *профілактики* і лікування.

РЕВМОКАРДИ́Т [від *ревма(тизм)* і *кардит*] — захворювання серця, спричинене ревматизмом.

РЕВОКА́ЦІЯ (від лат. revocatio — відкликання) — 1) Скасування вже даного розпорядження. 2) Відкликання дипломатичного представника чи уповноваженої особи державою, що їх призначила, з країни перебування у свою країну. 3) Пропозиція того, хто видав *чек*, анулювати цей чек.

РЕВОЛЬВЕ́Р (англ. revolver, від лат. revolvo — обертаюся) — ручна вогнепальна зброя з магазином у вигляді барабана, що обертається.

РЕВОЛЮЦІ́ЙНИЙ — 1) Який стосується *революції*, властивий їй, пов'язаний з нею. 2) Який може викликати докорінні зміни, характеризується такими змінами.

РЕВОЛЮ́ЦІЯ (франц. révolution, від лат. revolutio — розгортання, переворот) — 1) Докорінний переворот у житті суспільства, який приводить до *ліквідації* попереднього політичного устрою й утвердження нового. 2) Докорінна якісна зміна, різкий стрибкоподібний перехід від одного стану до іншого.

РЕВЮ́ (від франц. revue — огляд) — 1) Театральне видовище-огляд, що складається з окремих сцен і номерів, підпорядкованих певному задумові. 2) Назва деяких журналів.

РЕГА́ЛІЇ (від лат. regalis — царський) — 1) Предмети, що символізують монархічну владу (корона, *скіпетр*, держава, *трон*). 2) Відзнаки (*ордени*, медалі). 3) За *феодалізму* в Західній Європі — монопольне право королів та великих *феодалів* на стягнення мита, судових штрафів тощо.

РЕГА́ТА (італ. regata, від riga — ряд, смуга, лінія) — змагання на гребних, вітрильних або моторних суднах, в яких бере участь багато спортсменів.

РЕ́ГБІ (англ. rugby) — спортивна командна гра з м'ячем овальної *форми*. Від назви м. Регбі у Великій Британії, де зародилася ця гра.

РЕГЕНЕРА́ЦІЯ (від лат. regeneratio — відновлення) — 1) *біол.* Відновлення *організмом* втрачених частин тіла. 2) Відновлення цінних вихідних властивостей матеріалів або речовин після використання їх. 3) Відновлення речовини, що брала участь у *хімічній реакції*, в її первісному складі.

РЕ́ГЕНТ [від лат. regens (regentis) — правитель] — 1) У монархічних державах тимчасовий правитель держави замість *монарха*. 2) *Диригент* хору, здебільшого церковного.

РЕ́ГЕНТСТВО (від *регент*) — у монархічних державах тимчасове правління одного чи кількох осіб, коли престол незайнятий або коли *монарх* не може здійснювати владу внаслідок тривалої відсутності, неповноліття, хвороби тощо.

РЕГІО́Н [від лат. regio (regionis) — область, округ] — *територія*, що характеризується *комплексом* притаманних їй ознак (фізико-географічних, економічних тощо).

РЕГІОНА́ЛЬНИЙ (від лат. regionalis — обласний) — який належить до певної *території* (окремої країни або ряду сусідніх країн).

РЕГІ́СТР (від лат. rẹ̀gistrum — список, перелік) — 1) Список, *реєстр* чого-небудь, книга для запису. 2) Ділянка звукового *діапазону* музичного *інструмента* або голосу. 3) *Регулятор* або розподільник у деяких машинах і приладах. 4) Пристрій в обчислювальних машинах. 5) Державна установа, що здійснює технічний нагляд за будівництвом суден та безпекою їх плавання.

РЕГЛА́МЕНТ (франц. règlement, від лат. regula — правило) — 1) Звід, *система* правил, які визначають порядок організації і діяльності *органів* державної влади в цілому та їхніх складових частин. 2) Сукупність процедурних правил, що визначають порядок проведення *сесій*, засідань, зборів тощо. 3) Час, виділений для виступу, доповіді. 4) Назва деяких *актів* міжнародних *конференцій* і *конгресів*.

РЕГЛА́Н (англ. raglan) — *фасон* верхнього одягу, в якому рукав становить єдине ціле з плечем. Від прізвища англійського генерала Реглана, який запровадив цей *фасон* у середині 19 ст.

РЕГРЕ́С (від лат. regressus — зворотний рух) — 1) Спадний, зворотний рух, перехід від вищих *форм* до нижчих. Протилежне — *прогрес*. 2) Зміна до гіршого, занепад. 3) У *біології* — спрощення будови тварин і рослин у *процесі* їхнього історичного розвитку, зникнення деяких *систем органів* тощо (напр., травної системи в багатьох паразитичних тварин). 4) *юрид.* Право особи, яка виконувала зобов'язання іншої особи, пред'являти до неї вимогу про повернення витрат.

РЕГРЕ́СІЯ (лат. regressio, від regredior — повертаюся) — 1) Відступання моря від берегів внаслідок підняття суходолу, опускання дна моря або зменшення обсягу води. Протилежне — *трансгресія*. 2) *матем.* Імовірнісна залежність середнього значення якоїсь величини від іншої величини. 3) Повернення до минулих етапів розвитку чи *варіантів* поведінки; р. п о в е д і н к и — захисний *механізм* особистості, що полягає у відході людини від реальності шляхом повернення до думок та поведінки, притаманних попереднім *періодам* життя (найчастіше періоду дитинства).

РЕГРЕСУВА́ТИ (лат. regressio — зворотний рух, від regredior — відступаю) — рухатися назад у своєму розвитку, занепадати, погіршуватися.

РЕГТА́ЙМ (англ. ragtime, від rag — рваний і time — ритм) — 1) Танцювальна музика американських негрів, попередник *джазу*. 2) Американський бальний танець.

РЕ́ГУЛИ (від лат. regula — правило, *норма*) — те саме, що й *менструація*.

РЕГУЛЮВА́ТИ (від лат. regulo — впорядковую) — 1) Упорядковувати, вносити порядок, *систему* в якусь діяльність. 2) Встановлювати правильну взаємодію частин *механізму*.

РЕГУЛЯ́РНИЙ (від лат. regularis — рівномірний, правильної *форми*) — 1) Який відбувається, проводиться систематично, періодично. 2) Який має постійну організацію і підготовку; р - н а а р м і я — війська постійної *армії*, які систематично поповнюються з нових призовів, мають встановлену організацію і проходять *курс* військового навчання.

РЕГУЛЯТИ́ВНИЙ (від лат. regula — *норма*, правило) — який *регулює*, визначає напрям, спрямовує розвиток чого-небудь, вносить порядок, планомірність.

РЕГУЛЯ́ТОР (від лат. regulo — впорядковую) — 1) *Механічний* або інший *автоматичний* пристрій, що підтримує незмінність швидкості, *температури* тощо чи змінює їх за певним *режимом*. 2) Переносно — те, що сприяє упорядкуванню, впровадженню певного порядку, *системи* (напр., *норми*, *стандарти*, *інструкції*).

РЕДА́КТОР (франц. rédacteur, від лат. redactus — впорядкований) — 1) Особа, яка виправляє, опрацьовує, готує до друку *текст*, рукопис. 2) Керівник видання (книги, журналу, газети тощо), який затверджує його зміст (головний р.).

РЕДА́КЦІЯ (франц. rédaction, від лат. red... — знову і actio — дія) — 1) Опрацювання, підготовка *тексту*, рукопису до друку. 2) Організація (колектив), що здійснює підготовку і випуск у світ друкованих видань. 3) Приміщення редакційного колективу. 4) *Варіант* того самого твору.

РЕДЕМАРКА́ЦІЯ (від *ре...* і *демаркація*) — перевірка визначеної раніше (на підставі міжнародних договорів та угод) лінії державного кордону й відновлення прикордонних знаків.

РЕДИНГО́Т (франц. redingote, від англ. riding coat — сюртук для верхової їзди) — довгий сюртук широкого покрою; особливий крій жіночого одягу, що нагадує такий сюртук.

РЕДУ́КТОР (від лат. reductor — той, що відводить назад) — 1) *Механізм* (зубчаста чи черв'ячна передача), який змінює величину швидкості обертання під час передавання руху від одного вала до іншого. 2) Пристрій, який зменшує тиск рідини чи газу у трубопроводі.

РЕДУ́КЦІЯ (від лат. reductio — повернення, відновлення) — 1) *Процес* або дія, що спричинює зменшення, спрощення чогось. 2) Відновлення *елемента* з *оксиду*, звільнення його від кисню. 3) Зниження тиску рідин і газів у *системах* двигунів за допомогою спеціальних приладів. 4) Зменшення *органів* або тканин (аж до їх зникнен-

ня) і нерідко втрата ними *функцій* у процесі *індивідуального* або історичного розвитку в будь-яких *організмах*. 5) Ослаблення ненаголошених звуків при вимовлянні їх. Р. може спричинити повне зникнення звука. 6) Падіння *курсу акцій* або цін.

РЕДУПЛІКА́ЦІЯ (від лат. reduplico — подвоюю) — 1) *мовозн.* Повторення, подвоєння кореня, основи або цілого слова як спосіб утворення слів, граматичних *форм*, фразеологічних одиниць (напр.: геть-геть, тихо-тихенько). 2) *біол.* Подвоєння молекулярних і субклітинних *структур*, що лежить в основі поділу клітин, росту й розмноження *організмів*. Інша назва — р е п л і к а ц і я. 3) *мед.* Різновид *парамнезії*, проявом якої є переконаність хворого в наявності двох осіб, предметів, подій замість єдиного реально існуючого.

РЕДУ́Т (франц. redoute) — зімкнуте квадратне або багатокутне польове земляне укріплення, здатне до самостійної оборони.

РЕЕ́КСПОРТ (від *ре...* і *експорт*) — вивезення з країни раніше імпортованих нею товарів для перепродажу їх іншим державам.

РЕЕМІГРА́ЦІЯ (від *ре...* і *еміграція*) — повернення *емігрантів* на батьківщину.

РЕЄ́СТР (польс. rejestr, від лат. regesta — списки, перелік) — список, опис, перелік, а також книга для запису справ, *документів*, майна, земельних володінь тощо.

РЕЄСТРА́ЦІЯ (від *реєстр*) — 1) Взяття на облік, внесення до списку або книги якихось даних, записів про певні *факти*; р. ш л ю б у — *юридичне* оформлення укладення шлюбу. 2) *Фіксування* вимірювань, змін, що відбуваються під час дослідів.

РЕЖИ́М (франц. régime, від лат. regimen — правління) — 1) Державний устрій, спосіб правління. 2) Точно встановлений розпорядок життя, праці, відпочинку тощо. 3) *Система* правил, заходів, запроваджуваних для досягнення певної мети (напр.: р. економії, р. судноплавства).

РЕЖИСЕ́Р (франц. régisseur, від лат. rego — керую) — постановник *спектаклю*, кінофільму, естрадно-концертної, циркової *програми* тощо.

РЕЗЕ́КЦІЯ (від лат. resectio — зрізання) — *операція* видалення частини *органа* (шлунка, кишечнику тощо) при його захворюванні або ушкодженні.

РЕЗЕ́РВ (франц. réserve — запас, від лат. reservo — зберігаю) — 1) Запаси, *ресурси*, кошти, що зберігаються і при потребі можуть використовуватися. 2) Людські та матеріальні ресурси, що перебувають у розпорядженні військового командування; частина військ, залишена командиром для посилення підрозділів, які провадять бойові дії. 3) Склад військовозобов'язаних, яких призивають в *армію* в разі необхідності.

РЕЗЕРВА́ЦІЯ (від лат. reservatio — зберігання) — 1) Зберігання чого-небудь, залишення в запасі, в *резерві*. 2) У США та деяких інших країнах місце для відокремленого поселення корінного населення.

3) *Територія*, природні багатства якої перебувають під особливою охороною держави; заповідник.

РЕЗЕ́РВНИЙ — запасний, який зберігається, перебуває у *резерві* (напр.: р. *капітал*, р. *фонд*, р-ні війська).

РЕЗЕРВУА́Р (франц. réservoir, від лат. reservo — зберігаю) — споруда або інше вмістище для зберігання рідин і газів (бак, балон тощо).

РЕЗИДЕ́НТ [франц. résident, від лат. residens (residentis) — який залишається на місці] — 1) За часів середньовіччя дипломатичний представник, що постійно перебував у даній країні. 2) Іноземний громадянин, який постійно проживає на *території* даної держави. 3) Таємний уповноважений іноземної розвідки, який на території даної держави спрямовує діяльність своїх *агентів*. 4) *Юридична* особа, зареєстрована на території іноземної держави, яка має визначений *статус* і підлягає законам цієї держави.

РЕЗИДЕ́НЦІЯ (лат. residentia — місцеперебування, від resideo — залишаюся на місці, перебуваю) — місцеперебування глави держави, уряду, а також осіб, які обіймають високі адміністративні посади.

РЕЗИСТЕ́НТНІСТЬ [від лат. resistens (resistentis) — протидійний] — здатність до опору.

РЕЗИ́СТОР (англ. resistor, від лат. resisto — чиню опір, протидію) — нерегульований *електричний активний* опір, призначений лише для обмеження струму в електричному колі.

РЕЗОЛЬВЕ́НТА [від лат. resolvens (resolventis) — який розв'язує, вирішує] — рівняння, *функція* чи *оператор*, які дають можливість простіше розв'язувати якесь рівняння.

РЕЗОЛЮ́ЦІЯ (від лат. resolutio — розв'язання, дозвіл) — 1) Рішення, постанова, прийняті з'їздом, зборами тощо внаслідок обговорення якихось питань. 2) Напис службової особи на діловому папері з коротким викладом рішення в питаннях, порушених у цьому *документі*.

РЕЗО́Н [франц. raison, від лат. ratio (rationis) — доказ, підстава, причина] — розумна підстава, доказ, рація, доцільність.

РЕЗОНА́НС (франц. résonance, від лат. resonans — який звучить у відповідь) — 1) Явище різкого зростання *амплітуди* коливань (*електричних*, *механічних*, звукових тощо) в коливальній *системі* під впливом зовнішніх сил, коли частота власних коливань системи збігається з частотою коливань зовнішньої сили. 2) Здатність посилювати звук, притаманна *резонаторам*, приміщенням з доброю *акустикою* тощо. 3) Переносно — відгук, відгомін.

РЕЗОНА́ТОР (від лат. resono — звучу у відповідь, відгукуюся) — *система* (або тіло), прилад, де виникає або може виникнути *резонанс*.

РЕЗОНЕ́Р (франц. raisonneur) — 1) *Персонаж*, який висловлює думки *автора* про зображені події та інших героїв твору. 2) Людина, яка любить вести бесіди на повчальні теми.

РЕЗО́ННИЙ (від *резон*) — розумний, розсудливий, обґрунтований, слушний.

РЕ́ЗУС (лат. rhesus) — вузьконоса мавпа родини мартишкових. Поширена переважно на півночі Індостану, Індокитаю та в Гімалаях. Розводять для медичних та біологічних дослідів. Інша назва — м а к а к б е н г а л ь с ь к и й.

РЕ́ЗУС-ФА́КТОР — специфічна речовина, що міститься в *еритроцитах* крові мавп *резус* та більшості людей. Передається спадково. За наявності Р.-ф. кров у людини є резус-позитивною, за відсутності — резус-негативною. У вагітних жінок у разі несумісності крові матері й плода виникає ряд ускладнень.

РЕЗЮМЕ́ (франц. résumé) — короткий висновок з основними положеннями доповіді, промови, наукової праці, *дискусії*.

РЕІ́МПОРТ (від *ре...* та *імпорт*) — ввезення з інших країн власних товарів, раніше туди експортованих.

РЕІНВЕСТИ́ЦІЇ (від *ре...* та *інвестиції*) — 1) Повторне, додаткове вкладання коштів, отриманих у *формі* доходів від попередніх *інвестицій*. 2) Капіталовкладення частини прибутку іноземної *фірми* в *економіку* держави, на *території* якої вона діє.

РЕІНКАРНА́ЦІЯ [від франц. réincarnation, з *ре...*, лат. in — в і caro (carnis) — тіло] — переселення душі (з одного тіла в інше).

РЕЙД[1] (гол. rede) — прибережний водний простір поблизу *порту*[1], придатний для стоянки суден на якорі.

РЕЙД[2] (англ. raid — напад, наскок) — 1) У військовій справі — проникнення військових підрозділів, частин і з'єднань у тил ворога або похід партизанських з'єднань і загонів по ворожих тилах для проведення розвідки, розширення партизанського руху і розгортання бойових і диверсійних дій на ворожих *комунікаціях*. 2) Несподівана *ревізія*, обстеження, здійснювані групою осіб за завданням адміністративних, громадських *органів* або *преси*.

РЕ́ЙДЕР (англ. raider, від raid — нападати) — військовий корабель, що виконує самостійні завдання з метою знищення морських транспортних засобів противника.

РЕЙС (від нім. Reise — подорож) — завершена *операція* щодо переміщення вантажів або пасажирів транспортними засобами (судном, літаком, *автомобілем*, вагоном), а також пробіг цих засобів в одному напрямі (від початкового до кінцевого *пункту*).

РЕ́ЙСМУС (нім. Reißmaß, від reißen — креслити і Mass — міра, розмір) — розмічальний *інструмент* для прокреслювання *паралельних* ліній (рисок).

РЕЙСФЕ́ДЕР (нім. Reißfeder, від reißen — креслити і Feder — перо) — 1) Креслярський *інструмент* для проведення ліній тушшю або чорнилом. 2) Металева трубочка із затискачем для грифеля.

РЕЙСШИ́НА (нім. Reißschine, від reißen — креслити і Schiene — стрижень) — креслярський *інструмент* (довга лінійка з нерухомою та рухомою поперечками) для проведення *паралельних* ліній.

РЕ́ЙТАРИ (від нім. Reiter — вершник) — наймана кіннота в *арміях* Західної Європи в 16—17 ст. і в Росії в 17 — на початку 18 ст.

РЕ́ЙТИНГ (англ. rating, від rate — оцінювати, визначати клас, розряд) — 1) Становище спортсмена серед йому подібних, що оцінюється певним числом *балів*. 2) Ступінь популярності, *авторитету* якоїсь особи, організації, групи, їхньої діяльності, *програм*, планів, *політики* у певний час; виводиться шляхом голосування, соціологічних опитувань, *анкет* і визначається місцем, яке вони посідають серед собі подібних.

РЕЙХСКА́НЦЛЕР (нім. Reichskanzler, від Reich — держава, *імперія* і Kanzler — *канцлер*) — *імперський* канцлер, назва глави уряду в Німеччині 1871—1945 рр.

РЕЙХСРА́Т (нім. Reichsrat, від Reich — держава, *імперія* і Rat — рада) — 1) У Баварії (1818—1918) верхня палата ландтагу; *титул* члена цієї палати. 2) У Данії (до 1866) і Швеції (до 1772) державна рада при королі. 3) В Австрії (1848—51, 1861—67) та Австро-Угорщині (1867—1918) двопалатний *парламент*. 4) У Німеччині (1919—34) *орган* представництва земель.

РЕЙХСТА́Г (нім. Reichstag, від Reich — держава, *імперія* і Tag — збори) — 1) За часів середньовіччя у Священній Римській імперії германської нації загальноімперський станово-представницький *орган* влади. 2) *Парламент* у Північнонімецькому союзі (1867—71), Німецькій імперії (1871—1918) і Веймарській *республіці* (1919—33). У *період* фашистської *диктатури* (1933—45) втратив своє значення, існував лише формально. 3) Назва будинку в Берліні, де засідав парламент Німеччини.

РЕКА́МБІО (італ. recambio — зворотний розмін) — 1) Вимога, що пред'являється до векселедавця особою, яка сплатила опротестований *вексель*, про повернення їй внесеної суми і про сплату *процентів*, пені і витрат за протестом (пор. *ретратта*). 2) Рахунок від *банку клієнтові* на погашення витрат, пов'язаних з опротестуванням прийнятого на *інкасо* векселя.

РЕКАПІТУЛЯ́ЦІЯ (від *ре...* і лат. capitulum — глава, відділ) — 1) *біол.* Повторення *організмами* в *процесі індивідуального* розвитку ознак, що були властиві їхнім предкам, але поступово зникли у дорослих *форм*. 2) Скорочене повторення сказаного. 3) Звірка записів бухгалтерського обліку з першоджерелами для уникнення помилок.

РЕ́КВІЄМ (від лат. requies, зн. в. requiem — спокій) — 1) Заупокійне католицьке богослужіння. 2) Багатоголосий циклічний *вокальний* чи вокально-інструментальний твір скорботно-патетичного характеру.

РЕКВІЗИ́Т (лат. requisitum — необхідне, потрібне, від requiro — потребую) — 1) Сукупність речей, які необхідні акторам під час вистави. 2) Обов'язкові (вихідні) дані як *елемент* правильного оформлення *офіційних документів*. 3) Вихідні дані книжки.

РЕКВІЗИ́ЦІЯ (від лат. requisitio — вимога) — примусове вилучення державною або військовою владою майна у власника з виплатою його вартості (на відміну від *конфіскації*).

РЕК-ДЖО́БІНГ (англ. rack jobbing) — договір про тимчасове надання площі для торгівлі, який укладає дрібний підприємець з великим магазином.

РЕ́КЕТ (англ. racket, від rack — мучити, катувати) — злочинне вимагання чужих доходів, здирство шляхом залякування чи грубого насильства й *фізичної* розправи.

РЕКЕТИ́Р (англ. racketeer) — злочинець, який займається *рекетом.*

РЕКЛА́МА (франц. réclame, від лат. reclamo — вигукую, кличу) — 1) *Популяризація* товарів, видовищ, послуг тощо з метою привернути увагу покупців, споживачів, замовників, глядачів. 2) Поширення відомостей про кого-небудь, про щось з метою популяризації. 3) Плакат, оголошення тощо як засіб привертання уваги покупців, глядачів і т. ін.

РЕКЛАМА́ЦІЯ (від лат. reclamatio — несхвалення, протест) — 1) Скарга, нарікання, заперечення. 2) Заява про виявлені *дефекти* у придбаній *продукції*, виконаній роботі з вимогою відшкодувати збитки.

РЕКОГНОСЦИРУВА́ННЯ, РЕКОГНОСЦИРО́ВКА (нім. Rekognoszierung, від лат. recognosco — оглядаю, обстежую) — 1) Розвідка, що проводиться командиром з'єднання, частини особисто або разом з офіцерами *штабу* перед боєм для визначення характеру місцевості, розташування сил ворога та одержання інших відомостей, необхідних для організації бойових дій. 2) Огляд і обстеження місцевості з метою вибору положень *астрономічних* і геофізичних опорних *пунктів* для топографічних зйомок.

РЕКОМЕНДА́ЦІЯ (від лат. recommendatio — доручення) — 1) Письмовий або усний схвальний відзив про роботу, діяльність тієї чи іншої особи. 2) Вказівка, порада.

РЕКОНСТРУ́КЦІЯ (від *ре...* і лат. constructio — побудова) — 1) Докорінна перебудова чого-небудь з метою поліпшення, удосконалення, впорядкування (р. народного господарства, р. міста). 2) Відтворення, відновлення чого-небудь за рештками, описами, що збереглися.

РЕКО́РД (англ. record — запис, *протокол*, від лат. recordo — згадую, пам'ятаю) — 1) Найвище досягнення, здобуте в якійсь галузі (у праці, спорті тощо). 2) Переносно — найвища міра чого-небудь.

РЕКОРДСМЕ́Н (англ. recordsman) — людина, яка досягла найвищих результатів у якійсь галузі і встановила *рекорд.*

РЕКРЕАЦІ́ЙНИЙ (від *рекреація*) — призначений для користування під час відпочинку, відновлення сил.

РЕКРЕА́ЦІЯ (від лат. recreatio — відновлення) — відпочинок, відновлення сил, витрачених у *процесі* праці.

РЕКРЕДИТИ́В (від *ре...* і лат. creditum — довірене) — 1) Відклична грамота уряду своєму дипломатичному представникові в іншій державі. 2) Лист, що спростовує *акредитив.*

РЕКТИФІКА́Т (від лат. rectificatus — випрямлений) — спирт, очищений шляхом *ректифікації.*

РЕКТИФІКА́ЦІЯ (від лат. rectificatio — випрямлення) — розділення рідких сумішей, що містять два або кілька *компонентів* різної леткості, багаторазовим випаровуванням суміші й *конденсацією* пари. Застосовують у хімічній, нафтовій, спиртовій промисловості тощо.

РЕ́КТОР (лат. rector — управитель, керівник, від rego — керую) — особа, яка очолює вищий навчальний заклад.

РЕКТОСКОПІ́Я (від лат. rectum — пряма кишка і *...скопія*) — огляд внутрішньої поверхні прямої і сигмоподібної кишок за допомогою спеціального приладу з оптичною й освітлювальною *системами* — ректоскопа.

РЕКУЛЬТИВА́ЦІЯ (від *ре...* і лат. cultivatio — обробіток) — 1) Повернення чогось до культурного стану. 2) Р. з е м е л ь — обробка під сільськогосподарське використання ділянок, використовуваних раніше в інших галузях господарства.

РЕКУРСИ́ВНИЙ (від лат. recursio — коловорот) — *матем.* такий, значення якого для даного *аргументу* розраховується за допомогою значень для попередніх аргументів.

РЕЛАКСА́ЦІЯ (від лат. relaxatio — зменшення, ослаблення) — 1) Поступовий перехід *фізичної* чи фізико-хімічної *системи* з неврівноваженого стану, спричиненого зовнішніми впливами, у врівноважений. 2) Розслаблення, зменшення фізичного та психічного напруження.

РЕЛЕ́ (франц. relais, букв. — місце перевантаження) — *автоматичний* пристрій, який реагує на зміну *параметра* (*температури*, тиску тощо) і в разі досягнення заданої величини замикає або розмикає *електричне* коло.

РЕЛЕВА́НТНИЙ (від англ. relevant — доречний, істотний) — 1) Важливий, істотний. 2) Здатний служити для розрізнення мовних одиниць.

РЕЛІ́ГІЯ (від лат. religio — побожність) — 1) *Форма* суспільної свідомості, що ґрунтується на вірі в богів, надприродні сили. 2) Те чи інше віросповідання.

РЕЛІ́КВІЯ (від лат. reliquia — залишки) — 1) Предмет релігійного поклоніння. 2) Річ, дорога як пам'ять про минуле (напр.: історична р., сімейна р.).

РЕЛІ́КТ (від лат. relictum — залишок) — 1) Річ, явище, що збереглися як пережиток з давніх *епох*. 2) Рослинний або тваринний *організм*, який залишився існувати на даній *території*, зберігся з минулих геологічних часів.

РЕЛЬЄ́Ф (франц. relief, від лат. relevo — піднімаю) — 1) Сукупність різноманітних за *формою*, величиною і походженням нерівностей земної поверхні. 2) Опукле скульптурне зображення на площині (напр., *барельєф*, *горельєф*).

РЕЛЬЄ́ФНИЙ (від *рельєф*) — 1) Який виступає над поверхнею, опуклий. 2) Переносно — виразний, чіткий.

РЕЛЯТИВІ́ЗМ (від лат. relativus — відносний) — 1) *Принцип* відносності людських знань; е т и ч н и й р. — принцип тлумачення *мора-*

лі, який виходить з твердження про умовний, відносний характер моральних уявлень та понять. 2) Суб'єктивно-ідеалістичне вчення, яке абсолютизує відносність людських знань, заперечує *момент* абсолютно істинного в них і на цій підставі заперечує *об'єктивну* істину, пізнаваність світу.

РЕЛЯТИ́ВНИЙ (лат. relativus) — відносний.

РЕЛЯ́ЦІЯ (від лат. relatio — донесення) — 1) *заст.* Письмове повідомлення командування про хід воєнних дій. 2) Опис подвигу особи або групи осіб у *документі*, що подається для представлення до нагороди. 3) Переносно — повідомлення про будь-які події, переважно в письмовій *формі*.

РЕМА́РКА (від франц. remarque — позначка, примітка) — 1) Авторські пояснення в *тексті* драматичного твору, що містять стислу характеристику обставин дії, зовнішності та поведінки дійових осіб. 2) Примітка на полі книги. 3) *мовозн.* Спеціальна позначка у словнику, що містить граматичну, стилістичну або ін. характеристику.

РЕМЕ́ДІУМ (від лат. remedium — ліки, засіб) — допустиме законом відхилення *фактичної* ваги та проби монети від встановленої *норми*.

РЕМІ́З (франц. remise) — 1) Сплата грошей виписуванням переказного *векселя* на отримувача. 2) У *фехтуванні* попереджувальний укол, удар. 3) У деяких картярських іграх — недобір встановленого числа взяток; штраф за це.

РЕМІЛІТАРИЗА́ЦІЯ (від *ре...* і *мілітаризація*) — відновлення військової могутності і воєнного *потенціалу* держави, демілітаризованої (див. *Демілітаризація*) на підставі мирних договорів і угод.

РЕМІНІСЦЕ́НЦІЯ (від лат. reminiscentia — спогад) — 1) Поліпшення відтворення запам'ятовуваного матеріалу через деякий проміжок часу після його заучування. 2) Невиразний спогад, відгомін якоїсь події чи вражень. 3) Відгомін у художньому творі якихось *мотивів*, образів, деталей з твору іншого *автора*.

РЕМІ́СІЯ (від лат. remissio — зниження, ослаблення) — 1) *мед.* Тимчасове ослаблення проявів хвороби. 2) *екон.* Знижка, яку постачальник робить платникові для округлення суми платежу.

РЕМІТЕ́НТ [від лат. remittens (remittentis) — який відсилає] — особа, на яку виписано *вексель (тратту)* і якій має бути сплачена певна сума грошей за цим векселем.

РЕМІТУВА́ТИ (від лат. remitto — відсилаю) — пересилати *кредиторові тратти*, *чеки*, телеграфні перекази, виписані в іноземній *валюті*, в рахунок погашення боргу.

РЕМО́НТ (франц. remonte, спочатку — поповнення кінського складу) — 1) Виправлення пошкоджень, поломів, усунення *дефектів*, лагодження чогось. 2) *Систематичне* заміщення сільськогосподарських тварин, що вибувають з господарства, як необхідна умова відтворення стада.

РЕМОНТА́НТНІСТЬ (від франц. remontant, букв. — який підіймається) — здатність рослин протягом *вегетаційного періоду* цвісти й плодоносити кілька разів.

РЕНАТУРАЛІЗА́ЦІЯ (від *ре...* і *натуралізація*) — відновлення у правах громадянства даної країни осіб, які з будь-яких причин втратили їх.

РЕНЕГА́Т (лат. renegatus — відступник, від renego — зрікаюся) — 1) Той, хто перейшов у табір противників; зрадник, відступник. 2) Людина, що зреклася своєї віри.

РЕНЕСА́НС (франц. Renaissance, від лат. renascor — відроджуюся) — 1) *Епоха* Відродження, *період* ідеологічного й культурного розквіту країн Західної і Центральної Європи (в Італії — 14—16 ст., в інших країнах — кінець 15—16 ст.). У період Р. розвинулася нова *ідеологія* і культура, виник новий світогляд — *гуманізм*. Пробудився інтерес до літератури й мистецтва Стародавньої Греції й Риму (звідси й назва). 2) Архітектурний *стиль* епохи Відродження, що прийшов на зміну готичному (див. *Готика*) і сприйняв *елементи* греко-римської *архітектури*.

РЕНЕ́Т, РАНЕ́Т (франц. reinette, від reine — королева) — група зимових сортів яблуні.

РЕ́НІЙ — хімічний *елемент*, *символ* Re, ат. н. 75; сріблясто-білий тугоплавкий *метал*. Застосовують у сплавах, вакуумній *техніці*, як *каталізатор* тощо. Від назви р. Рейн.

РЕНКЛО́Д (франц. reine-Claude, скор. від prunes de la reine Claude — сливи королеви Клавдії) — група сортів сливи з солодкими зеленими або жовтими плодами округлої *форми*.

РЕ́НТА (нім. Rente, франц. rente, від лат. reddo — повертаю, сплачую) — дохід з *капіталу*, землі або майна, що його власники регулярно одержують, не займаючись підприємницькою діяльністю; дохід у *формі процента*, одержуваного власниками грошового капіталу або цінних паперів з твердим *курсом*.

РЕНТА́БЕЛЬНИЙ (нім. rentabel) — який дає прибуток, дохід; доцільний з господарської точки зору.

РЕНТА́БЕЛЬНІСТЬ — показник економічної ефективності роботи підприємств, галузей за певний *період*, що характеризує їхню прибутковість.

РЕНТГЕ́Н — одиниця дози (кількості) *рентгенівського проміння* або *гамма-проміння*; позначається Р. 1 Р. — доза рентгенівського чи гамма-проміння, яка спричиняє в 1 $см^3$ повітря при нормальному тиску утворення *іонів*, сумарний *електричний* заряд одного знака яких становить одну електростатичну одиницю *електрики*. Від прізвища німецького фізика В.-К. Рентгена (1845—1923).

РЕНТГЕ́НІВСЬКЕ п р о м і н н я — короткохвильове електромагнітне проміння, що виникає від різкого гальмування руху *електронів* у речовині. Застосовують у науці, *техніці*, *медицині*. Від прізвища німецького фізика В.-К. Рентгена (1845—1923).

РЕНТГЕНО... — у складних словах відповідає поняттю "рентгенівське проміння", напр.: *рентгенограма, рентгеноскопія.*

РЕНТГЕНОГРА́МА (від *рентгено...* і *...грама*) — зображення на рентгенівській плівці, утворене внаслідок діяння на неї *рентгенівського проміння*, що пройшло через досліджуваний *об'єкт.* Застосовують у *медицині*, рентгенівській *дефектоскопії.*

РЕНТГЕНОГРА́ФІЯ (від *рентгено...* і *...графія*) — 1) *Метод* дослідження речовини чи *організму* за допомогою *рентгенівського промінння.* 2) Фотографування у рентгенівському промінні.

РЕНТГЕНОЛО́ГІЯ (від *рентгено...* і *...логія*) — розділ *медицини*, що вивчає застосування з діагностичною й лікувальною метою *рентгенівського проміння.*

РЕНТГЕНОСКОПІ́Я (від *рентгено...* і *...скопія*) — 1) *Метод* медичної *діагностики*, який полягає в просвічуванні частин тіла людини й тварин *рентгенівським промінням*; вивчення тіні, що її одержують при цьому на рентгенівському екрані. 2) Виявлення внутрішніх *дефектів* металевих відливків і виробів просвічуванням рентгенівським промінням (рентгенодефектоскопія).

РЕНТГЕНОТЕРАПІ́Я (від *рентгено...* і *терапія*) — застосування *рентгенівського проміння* з лікувальною метою.

РЕ́НТИНГ (англ. renting) — короткотермінова *оренда* машин і обладнання, звичайно без права їх наступного викупу *орендарем.*

РЕОЛО́ГІЯ (від грец. ῥέω — течу і *...логія*) — наука про плинність і *деформацію* суцільних середовищ (напр., звичайних в'язких рідин і рідин аномальної в'язкості).

РЕОРГАНІЗА́ЦІЯ (від *ре...* і організація) — перебудова, перетворення, зміна *структури, форм* організації, управління тощо.

РЕОСТА́Т (від грец. ῥέω — течу і *...стат*) — *електричний* прилад, яким регулюють струм і напругу в електричному колі.

РЕПАРА́ЦІЇ (від лат. reparo — відновлюю, знов одержую) — повне або часткове відшкодування (за мирним договором або іншими міжнародними *актами*) державою, що розв'язала агресивну війну, збитків, заподіяних державі, що зазнала нападу.

РЕПАТРІА́НТ [лат. repatrians (repatriantis)] — особа, яка повернулася на батьківщину внаслідок *репатріації.*

РЕПАТРІА́ЦІЯ (лат. repatriatio — повернення на батьківщину) — 1) Повернення *емігрантів* у країну, звідки вони походять, з поновленням їх у правах громадянства. 2) Повернення на батьківщину військовополонених і цивільних осіб, що опинилися за межами своєї країни внаслідок війни.

РЕПЕ́Р (від франц. repère — мітка, карб, позначка) — 1) Закріплений на місцевості геодезичний знак, що вказує висоту даної точки земної поверхні. Р. визначається *нівелюванням.* 2) В *артилерії — пункт* на місцевості або в повітрі, за яким провадиться пристрілювання.

РЕПЕРТУА́Р (франц. répertoir, від лат. repertorium — список, опис) — 1) Сукупність музичних і драматичних творів, які виконуються в

театрі, кінофільмів, які демонструються в кінотеатрах, за певний час. 2) Ролі, в яких виступає актор. 3) Добір музичних, літературних творів тощо, з якими виступають актор, співак, музикант, читець.

РЕПЕТИ́ТОР (від лат. repetitor — той, хто повторює) — 1) Особа, що допомагає учневі у навчанні, готує *абітурієнта*; домашній учитель. 2) Особа, яка проводить заняття з акторами.

РЕПЕТИ́ЦІЯ (від лат. repetitio — повторення) — попереднє виконання чого-небудь під час підготовки до прилюдного виступу.

РЕПЛАНТА́ЦІЯ (від *ре...* і лат. plantatio — висадження) — 1) Пластична *операція* приживлення відокремленого при травмі *органа*, частини тіла на його місце. 2) Повторна посадка рослин.

РЕ́ПЛІКА (франц. réplique, від лат. replico — повертаю назад, відбиваю) — 1) Коротке заперечення, відповідь, зауваження, вигук з місця на зборах. 2) *Елемент* сценічного *діалогу* — відповідь одного *партнера* іншому. 3) Повторення музичної *фрази* іншим голосом або в іншій тональності. 4) Обмін запереченнями сторін в *процесі* судового обговорення.

РЕПО́РТ (франц. report, від лат. reporto — несу назад, передаю) — термінова угода, за якою власник паперів продає їх *банку* з умовою про їх викуп через певний *термін* за підвищеним *курсом*.

РЕПОРТА́Ж (франц. reportage) — жанр *публіцистики*; розповідь *кореспондента* з місця події в *пресі*, по *радіо*, телебаченню.

РЕПОРТЕ́Р (франц. reporter) — співробітник засобів масової *інформації*, який передає відомості про *актуальні* події.

РЕПРЕЗЕНТА́ЦІЯ (від лат. representatio — наочне зображення) — представлення кого-, чого-небудь, представництво від когось, чогось.

РЕПРЕ́СІЯ (від лат. repressio — придушення) — захід державного примусу, покарання.

РЕПРИВАТИЗА́ЦІЯ (від *ре...* і *приватизація*) — повернення до приватної власності раніше націоналізованого майна.

РЕПРИ́З, РЕПРИ́ЗА (від франц. reprise — відновлення, повторення) — 1) Повторення одного з розділів музичного твору; нотний знак про такий повтор. 2) Короткий жартівливий номер, який виконують актори в *цирку* й на *естраді*. 3) У *фехтуванні* — повторний удар. 4) Перехід коня на *алюр* після подолання перешкоди.

РЕПРОДУ́КТОР (від *ре...* і лат. produco — створюю) — 1) Прилад для перетворення *електричних* коливань на звукові. Інша назва — г у ч н о м о в е ц ь. 2) В обчислювальній *техніці* — пристрій для перезапису *інформації* з одночасним контролем результату.

РЕПРОДУ́КЦІЯ (від *ре...* і лат. produco — створюю) — 1) Відтворення малюнка, *тексту* і т. ін. засобами *поліграфії, фотографії* тощо. 2) Твір образотворчого мистецтва, креслення або фотознімок, відтворений поліграфічним способом. 3) *психол.* Відтворення запам'ятованого. 4) *біол.* Розмноження, народження.

РЕПТИ́ЛІЇ (від лат. reptilis — плазуючий) — клас хребетних тварин. До Р. належать черепахи, дзьоборолові, лускаті та крокодили. Інша назва — п л а з у н и.

РЕПУТА́ЦІЯ (франц. réputation, від лат. reputatio — міркування, роздум) — загальна думка, що склалася про окрему особу, групу або колектив людей.

РЕСИ́ВЕР (англ. receiver, від receive — отримувати) — 1) Сталева посудина для нагромадження газів, пари чи повітря, а також для вирівнювання тиску їх у разі нерівномірної витрати або надходження. 2) Приймач телеграфного *апарата* чи телемеханічного пристрою.

РЕСКО́НТРО (від італ. riscontro — зустріч, перевірка) — допоміжна бухгалтерська книга, що складається з окремих особових рахунків.

РЕСКРИ́ПТ (лат. rescriptum, від rescribo — відповідаю у письмовій *формі*) — 1) У Стародавньому Римі письмова відповідь *імператора* на подане йому для розв'язання питання, що мала силу закону. 2) Опублікований для загального відома *акт монарха* на ім'я певної службової особи з покладенням на неї тих чи інших доручень, висловленням подяки, оголошенням про нагороду тощо.

РЕ́СЛІНГ (англ. wrestling — спортивна боротьба) — різновид професіональної боротьби, в якій використовують прийоми класичної і вільної боротьби та *дзюдо*.

РЕСО́РА (франц. ressort) — пружна сталева частина підвіски машин, вагонів і повозів різних *типів*.

РЕСО́РБЦІЯ (від лат. resorbeo — поглинаю, всмоктую) — проникнення речовин в *організм* тварин і людини через поверхню шкіри, слизові оболонки, клітинні *мембрани* шляхом *дифузії*.

РЕСПЕКТА́БЕЛЬНИЙ (франц. respectable) — поважний, гідний, солідний.

РЕСПІРА́ТОР (від лат. respiro — дихаю) — пристрій для захисту *органів* дихання від дії шкідливих речовин і пилу *фільтрацією* вдихуваного повітря.

РЕСПІРАТО́РНИЙ (від лат. respiro — дихаю) — дихальний; р - н а і н ф е к ц і я — зараження через дихальні шляхи.

РЕСПУ́БЛІКА (лат. respublica, від res — справа і publicus — суспільний, всенародний) — 1) *Форма* державного правління, при якій верховні *органи* державної влади обираються на певний *термін*. 2) Країна з такою формою державного правління. 3) Національно-територіальна частина країни з *органами* самоврядування.

РЕСТАВРА́ТОР (від лат. restauro — відновлюю) — 1) Фахівець з *реставрації* (1). 2) Прихильник відновлення старого політичного ладу.

РЕСТАВРА́ЦІЯ (від лат. restauratio — відновлення) — 1) Відновлення чогось у первісному вигляді, зокрема творів мистецтва, пам'ятників культури тощо. 2) Відновлення, *ремонт* зношених або пошко-

джених предметів побуту. 3) Відновлення повалено́го *революцією* політичного ладу.

РЕСТА́НТ [від лат. restans (restantis) — який залишається] — 1) Лишок заборгованості на час складання *балансу*. 2) Неходовий товар або лишки.

РЕСТИТУ́ЦІЯ (від лат. restitutio — відновлення) — 1) *біол.* Особливий випадок *регенерації*, коли з невеликої частини тіла відновлюється весь *організм*. 2) *юрид.* Відновлення у попередньому правовому становищі (напр., повернення майна попередньому власнику). 3) У міжнародному праві — повернення однією державою іншій загарбаного під час війни майна.

РЕСТРИ́КЦІЯ (лат. restrictio, від restringo — стягую, обмежую) — 1) Застосування будь-яких обмежень (напр. кредитна р.). 2) Обмеження виробництва, продажу та *експорту* товарів з метою збільшити їхню вартість і одержати вищий прибуток.

РЕСТРУКТУРИЗА́ЦІЯ (від *ре...* і *структура*) — зміна структури, перебудова чого-небудь.

РЕСУ́РСИ (франц. ressources, від лат. resurgo — підіймаюся, виникаю знову) — *матеріальні* засоби, цінності, запаси, кошти, що їх в разі потреби можна використати (напр.: природні р., економічні р.).

РЕТАРДА́ЦІЯ (від лат. retardatio — затримання, зупинка) — 1) У художній літературі штучне уповільнення або затримка в розгортанні дії з метою посилення інтересу читачів (напр. авторські відступи). 2) Відставання у розвитку, напр. розумовому.

РЕТИ́НА (лат. retina, від rete — сіті) — світлочутлива оболонка ока. Інша назва — с і т к і в к а.

РЕТИРУВА́ТИСЯ (франц. retirer) — відступати, виходити звідкись, зникати.

РЕТО́РТА (від лат. retortus — повернутий назад) — 1) Посудина грушоподібної *форми* з відведеною в бік трубкою для перегонки й розкладання речовини нагріванням. 2) Вогнетривка посудина різних форм, у якій нагрівають матеріали в промислових печах.

РЕТРАНСЛЯ́ЦІЯ (від *ре...* і *трансляція*) — проміжне приймання сигналів у *системі* радіомовного чи телевізійного зв'язку для підсилення їх і наступного передавання.

РЕТРА́ТТА (від *ре...* і *тратта*) — поворотний переказний *вексель*, що пред'являється особою, яка оплатила опротестований вексель (пор. *рекамбіо*). Інша назва — р е т у р.

РЕТРИ́ВЕР (від англ. retriever — мисливський собака) — порода великих собак, призначених для полювання на піднятих на крило птахів, а також собака цієї породи.

РЕ́ТРО (від лат. retro — назад) — усе старовинне, таке, що відтворює старовину, моду давніх часів.

РЕТРО... (від лат. retro — назад) — у складних словах означає "зворотний", "старовинний", "пов'язаний із старовиною", напр.: ретрометр, ретромодель, *ретроспекція*.

РЕТРОГРА́Д (від лат. retrogradus — той, хто задкує) — ворог *прогресу*, реакціонер; той, хто прагне повернення старого, людина з відсталими поглядами.
РЕТРОСПЕКТИ́ВА (від *ретро...* і specto — дивлюся) — 1) Звернення до минулого; *аналіз* минулих подій, вражень тощо. 2) *Демонстрація* кінофільмів, творів живопису тощо у часовій послідовності їх створення.
РЕТРОСПЕ́КЦІЯ (від *ретро...* і specto — дивлюся) — 1) Погляд у минуле, *аналіз* минулих подій, вражень тощо. 2) Спосіб розгляду суспільних *ідей*, подій сучасності під кутом зору минулого, звернення до минулого для виявлення в ньому зародків тих *тенденцій*, що властиві сучасності.
РЕ́ТУШ (франц. retouche) — підмальовування, виправлення *негатива*, а також *позитива* фотознімка.
РЕФА́КЦІЯ (франц. refaction, від лат. re... — проти і factio — дія) — 1) Знижка з оптової ціни або ваги товару, якщо *фактична* якість його нижча за передбачену договором, *стандартом* чи технічними умовами. 2) Знижка з *тарифу*, надана вантажовідправникові за окремою угодою при наявності великої кількості вантажу.
РЕФЕРА́Т (нім. Referat, від лат. refero — доповідаю) — 1) Короткий виклад (перед *аудиторією* або в письмовій *формі*) наукової праці, вчення, змісту книги тощо. 2) Доповідь на будь-яку тему, що складається з огляду літературних та інших джерел.
РЕФЕРЕ́НДУМ (від лат. referendum — те, що має бути повідомлене) — всенародний опит з найважливіших питань державного життя, в якому беруть участь усі громадяни, що мають виборчі права. Див. також *Плебісцит*.
РЕФЕРЕ́НТ [від лат. referens (referentis) — який доповідає] — 1) Особа, яка складає або читає *реферат*. 2) Службова особа, що є *консультантом* з певних питань. 3) Конкретний предмет, якого стосується мовний знак.
РЕФЕРЕ́НТНІСТЬ [від лат. referens (referentis) — який доповідає] — *психол.* залежність *суб'єкта* від інших людей або групи, що виявляється у запозиченні їх ставлення до певного *об'єкта*, цінностей, цілей.
РЕФЕРЕ́НЦІЯ (нім. Referenz, від лат. refero — повідомляю) — 1) Довідка, відгук про виконання службових обов'язків посадовою особою. 2) *Рекомендація*, характеристика, яка дається особі або підприємству іншою особою, що користується довірою в ділових колах. 3) Відношення між *референтом* (3) і мовним знаком.
РЕ́ФЕРІ (англ. referee, від лат. refero — доповідаю, повідомляю) — суддя спортивних змагань з *футболу, тенісу, хокею, боксу* [1] тощо.
РЕФЛЕ́КС (від лат. reflexus — згин, вигин, звертання назад) — 1) Відбиття, наслідок, вторинне явище, що спричинюється іншим явищем. 2) Зміна тону або збільшення *інтенсивності* забарвлення пред-

мета, що виникає при відбитті світла, що падає від сусідніх освітлених предметів. 3) Див. *Рефлекси.*

РЕФЛЕ́КСИ (від лат. reflexus — вигин) — *реакції організму* людини та тварин на подразнення *рецепторів.* Розрізняють р. б е з у м о в н і — природжені та у м о в н і, що виробляються в *процесі* життя.

РЕФЛЕ́КСІЯ (від лат. reflexio — вигин, відображення) — 1) Осмислення людиною власних дій, діяльність самопізнання, що розкриває *специфіку* духовного світу людини. 2) *психол.* Самоаналіз, роздуми людини (часом надмірні, хворобливо загострені) над власним душевним станом.

РЕФЛЕКСОЛО́ГІЯ (від *рефлекси* і *...логія*) — напрям у *психології* початку 20 ст., представники якого головним чинником поведінки людини (у тому числі й найскладніших, *соціальних форм* поведінки) вважали рефлекси.

РЕФЛЕКСОТЕРАПІ́Я (від *рефлекси* і *терапія*) — загальна назва *методів* лікування, які використовують подразнення біологічно *активних* точок поверхні тіла.

РЕФЛЕ́КТОР (від лат. reflecto — вигинаю, відбиваю) — 1) Металеве або скляне ввігнуте дзеркало, яке відбиває світло; використовується для обігрівання приміщення, прогрівання ділянок тіла. 2) *Телескоп*, зображення в якому утворюється завдяки відбиттю світла ввігнутим дзеркалом. 3) *Система* дротів навколо *антени* для утворення напрямленого випромінювання радіохвиль.

РЕФЛЕКТО́РНИЙ — 1) Який стосується *рефлексів.* 2) Який відбувається мимовільно.

РЕФО́РМА (франц. réforme, від лат. reformo — перетворюю, поліпшую) — перетворення, зміна, перебудова чого-небудь, що проводиться переважно законодавчим шляхом.

РЕФОРМА́ЦІЯ (від лат. reformatio — перетворення, поліпшення) — суспільно-політичний та ідеологічний рух у більшості країн Західної і Центральної Європи в 16 ст., що набрав *форми* боротьби проти католицької церкви. Внаслідок Р. в Німеччині та деяких інших країнах виникли протестантські церкви (див. *Лютеранство, Кальвінізм*).

РЕФОРМІ́ЗМ — політична течія, рух, що ставить своїм завданням здійснення *соціальних* змін шляхом *реформ.*

РЕФРА́КЦІЯ (від лат. refractio — заломлення) — викривлення напряму поширення світлових, звукових і радіохвиль під час проходження їх крізь середовище із змінними *фізичними* характеристиками.

РЕФРЕ́Н (франц. refrain) — 1) Повторення групи слів, рядка або кількох віршованих рядків наприкінці *строфи* або групи строф. 2) У музичній *формі ро́ндо* — те, що багаторазово повторюється як основна тема в чергуванні з різними епізодами. 3) В куплетній пісні — приспів. 4) Переносно — те, про що постійно говорять, основна думка.

РЕФРИЖЕРА́ТОР (англ. refrigerator, від лат. refrigero — охолоджую) — 1) Частина холодильної установки, де низькі *температури* спричинюються випаровуванням рідини. 2) *Автомобіль*, судно, вагон тощо, оснащені холодильними установками для перевезення вантажів, що можуть зіпсуватися.

РЕФУНДУВА́ННЯ (англ. refunding, від refund — повертати, відшкодовувати) — 1) Погашення, відшкодування державної заборгованості шляхом випуску позик. 2) Повернення покупцю товару грошей у випадку обгрунтованих *претензій*.

РЕЦЕНЗЕ́НТ [від лат. recensens (recensentis) — який переглядає, досліджує] — *автор рецензії*.

РЕЦЕ́НЗІЯ (від лат. recensio — розгляд) — відзив, переважно письмовий, з оцінкою художнього, наукового або іншого твору, збірника, журналу, кінофільму, вистави із зауваженнями, пропозиціями та порадами.

РЕЦЕПІ́СА (франц. récepissé, від лат. recipere — отримувати) — попередня розписка про отримання товару, яка відіграє роль свідоцтва; замінюється згодом товарною квитанцією.

РЕЦЕ́ПТ (від лат. receptum — прийняте) — 1) Письмове звернення лікаря в аптеку про виготовлення або видачу готових ліків із зазначенням способу застосування їх. 2) Вказівка про склад і спосіб виготовлення будь-якої суміші, розчину, страви тощо. 3) Переносно — порада, вказівка про спосіб розв'язання будь-якого питання.

РЕЦЕ́ПТОРИ (від лат. receptor — той, що сприймає) — кінцеві утвори чутливих (аферентних) нервових волокон, які сприймають подразнення і перетворюють *енергію* подразнення на нервове збудження.

РЕЦЕПТУ́РА (нім. Rezeptur, від лат. receptum — сприйняте) — сукупність правил виписування та виготовлення ліків.

РЕЦЕ́ПЦІЯ (від лат. receptio — прийняття) — 1) Запозичення даним суспільством соціологічних і культурних *форм*, що виникли в іншій країні або в іншу *епоху*. 2) Здійснюване *рецепторами* сприйняття і перетворення *енергії* подразників на нервові збудження.

РЕЦЕСИ́ВНИЙ (від лат. recessus — відступ) — прихований; який не виявляється; р - н а о з н а к а — спадкова ознака материнського або батьківського *організму*, яка у нащадків не виявилася.

РЕЦЕ́СІЯ (франц. récession, від лат. recessio — відступ) — сповільнення або падіння *темпів* зростання виробництва.

РЕЦИДИ́В (від лат. recidivus — який відновлюється) — 1) Повернення хвороби, її повторення в *типовій формі* зразу після одужання або в *період* одужання. 2) *юрид.* Повторне (чи неодноразове) вчинення злочину. 3) Повернення, повторення будь-якого явища після гаданого його зникнення.

РЕЦИДИВІ́СТ (від *рецидив*) — особа, яка раніше була засуджена і знову вчинила *аналогічний* злочин.

РЕЦИПІЄ́НТ [від лат. recipiens (recipientis) — який одержує] — 1) *мед.* Хворий, якому переливають кров, пересаджують тканину тощо від

донора. 2) *хім.* Посудина — приймач рідини або газу. 3) Людина, яка сприймає зовнішнє подразнення (звуки, слова тощо).

РЕЦИТА́ЦІЯ (від лат. recito — читаю вголос) — читання або *декламування* перед слухачами.

РЕЧИТАТИ́В (італ. recitativo, від лат. recito — читаю вголос, оголошую) — поєднання співу й *декламації,* наспівна декламація.

РЕ́Я (гол. га) — металевий чи дерев'яний брус, прикріплений до щогли або *стеньги* судна.

РИБОНУКЛЕЇНОВІ кислоти (від франц. ribonucléique) — речовини з групи нуклеїнових кислот. Входять до складу всіх *організмів.* Беруть участь у *біосинтезі* білків. Скорочена назва РНК.

РИБОСО́МИ (нім. Ribosom) — органоїди клітин людини, тварин і рослин. *Функцією* Р. є *біосинтез* білка.

РИ́ГЕЛЬ (нім. Riegel, букв. — засув, запор) — 1) *Горизонтальна* коротка балка, розпірка, затяжка в будівельних *конструкціях* (1). 2) Засув у замках.

РИГІ́ДНІСТЬ (від лат. rigidus — твердий, заціпенілий) — 1) Закляклість, негнучкість, спричинені напруженням м'язів. 2) Стан, при якому знижена здатність до переключення психічних *процесів* і пристосування до умов середовища.

РИГОРИ́ЗМ (франц. rigorisme, від лат. rigor — твердість, суворість) — непохитне дотримання якихось моральних *принципів.*

РИГСДА́Г (дат. rigsdag) — *парламент* у Данії (1849—1953); складався з двох палат — фолькетингу (нижньої палати) і ландстингу (верхньої палати).

РИЗАЛІ́Т (від італ. risalita — виступ) — частина будинку, що виступає за лінію центральної осі *фасаду.*

РИКОШЕ́Т (франц. ricochet, від ricocher — відскакувати) — відкидання, відскакування снаряда, кулі тощо під певним кутом після удару об поверхню.

РИКСДА́Г (швед. riksdag) — *парламент* у Швеції.

РИ́КША (япон. дзінрікіся, від дзін — людина, рікі — сила і ся — візок) — 1) Поширена в деяких країнах Сходу легка двоколісна пасажирська коляска, яку везе людина. 2) Людина, яка везе таку коляску, перевозячи пасажирів і вантажі.

РИМЕ́ЙК (англ. remake — переробка) — 1) Випуск нової *продукції* з використанням *ідей,* які зустрічалися раніше, напр. *дизайну.* 2) Повторний випуск товару, напр.: перевидання книги, нова *версія кінофільму.*

РИНГ (англ. ring, букв. — кільце, коло) — 1) Тимчасова угода між підприємцями про скуповування або вилучення з ринку певного товару, щоб підвищити попит і потім продати його за вищою ціною. 2) Оточений канатами майданчик для *боксу*[1].

РИНІ́Т [від грец. ῥίς (ῥινός) — ніс] — запалення слизової оболонки носа, нежить.

РИНК-ХОКЕ́Й (англ. rink-hockey, від rink — ковзанка і *хокей*) — хокей на роликових ковзанах.

РИНОЛО́ГІЯ [від грец. ῥίς (ῥινός) — ніс і *...логія*] — розділ *оториноларингології*, який вивчає хвороби носа та його придаткових порожнин (пазух), лікування їх і *профілактику*.

РИНОСКО́П [від грец. ῥίς (ῥινός) — ніс і *...скоп*] — дзеркало для огляду носової порожнини.

РИ́СЛІНГ (нім. Riesling) — сорт винограду німецького походження, а також сорт вина, яке виробляється з нього.

РИТМ (від грец. ῥυθμός — розмірність, узгодженість) — 1) Рівномірне чергування якихось *елементів*. 2) Закономірне чергування музичних звуків. 3) *Періодичне* повторення яких-небудь елементів *тексту* (напр. р. вірша). 4) Переносно — розміреність, злагодженість у протіканні чогось.

РИ́ТМІКА (від грец. ῥυθμικός — співрозмірний, рівномірний) — 1) Вчення про *ритм*. 2) Сукупність усіх конкретних виявів ритму окремого твору, творчості *композитора* в цілому, музичного жанру тощо. 3) *Система фізичних* вправ з музичним супроводом, призначених для виховання відчуття ритму. 4) Розділ віршування, що вивчає природу віршового ритму, *принципи* й *методику* його *аналізу*.

РИТМОМЕЛО́ДИКА (від *ритм* і *мелодика*) — побудова речень мови за інтонаційними (пониження і підвищення голосу) і ритмічними (питальні, окличні, розповідні речення) моделями.

РИТО́РИКА (грец. ῥητορική — ораторське мистецтво) — 1) Наука красномовства. 2) Переносно — зовнішньо ефектне, але малозмістовне красномовство, порожні *фрази*.

РИТУА́Л (від лат. ritualis — обрядовий) — 1) Сукупність обрядів, що супроводять релігійну *церемонію*, їх зовнішнє оформлення. 2) Церемонія, *церемоніал*. 3) *біол.* Поведінка тварин у певних випадках їхнього спілкування.

РИФ [1] (нім. Riff) — пасмо небезпечних для судноплавства підводних або невисоких надводних скель.

РИФ [2] (гол. rif) — поперечний ряд протягнутих крізь вітрила зав'язок, за допомогою яких можна зменшувати площу вітрила.

РИ́ФЛІ (від англ. riffle — жолобок) — гострі борозенки на якій-небудь поверхні.

РИФТ (англ. rift, букв. — розрив) — круто опущені ділянки земної кори, що простягаються до кількох тисяч кілометрів; великі *грабени*.

РИШЕЛЬЄ́ — ажурне вишивання, в якому краї малюнка обметані петельним швом, а просвіти заповнені ґратчастими з'єднаннями. Від прізвища французького *кардинала* А. Рішельє (1585—1642).

РІЄ́ЛТЕР (англ. rieltor) — *агент*, торговий посередник з продажу нерухомого майна.

РО́ДІЙ (від грец. ῥόδον — троянда) — хімічний *елемент*, *символ* Rn, ат. н. 45; сріблястий *метал*, належить до платинових металів. Засто-

совують для *гальванічного* покриття, а також у сплавах з *платиною* для виготовлення хімічного посуду, як *каталізатор* тощо.

РОДОДЕ́НДРОН (грец. ῥοδόδενδρον, від ῥόδον — троянда і δένδρον — дерево) — рід вічнозелених, рідше листопадних *декоративних* рослин родини вересових. Кущі, дерева. Поширений переважно в Північній півкулі.

РОЗА́РІЙ (лат. rosarium, від rosa — троянда) — сад або розсадник, в якому розводять троянди; *колекція* троянд.

РОЗЕ́ТКА (франц. rosette, зменш. від rose — троянда) — 1) Орнаментальний *мотив* у вигляді круглої квітки з однаковими пелюстками. 2) *Електрична арматура* (напр.: штепсельна р., з'єднувальна р.). 3) Орденський бант. 4) Назва деяких побутових речей, що за *формою* нагадують квітку. 5) Блюдечко для варення. 6) Прикраса навколо резонаторного отвору музичних *інструментів*.

РОЗМАРИ́Н (від лат. ros marinus — морська роса) — рід вічнозелених кущових рослин родини губоцвітих. Поширений у Середземномор'ї, в Криму і на Кавказі. *Декоративна* та ефіроолійна рослина. Використовують у парфумерній промисловості.

РОК (англ. rock, від rock-and-roll, букв. — розхитуватися і крутитися) — 1) Те саме, що й *рок-н-рол*. 2) Напрям у сучасній джазовій музиці з енергійними, швидкими *ритмами*, *електронними ефектами*, своєрідною *вокальною* манерою.

РОКА́ЙЛЬ (франц. rocaille, букв. — дрібні камінці, черепашки) — *орнамент* у вигляді стилізованої черепашки в обрамленні зі сплетіння завитків, химерно вигнутих ліній тощо; характерний для західноєвропейського мистецтва стилю *рококо* (18 ст.).

РО́КЕР [1] (англ. rocker, від rock) — 1) Виконавець музичних творів у стилі *року*. 2) Палкий прихильник таких творів та їх виконавців.

РО́КЕР [2] (англ. rocker) — член молодіжного гурту, який вирізняється своєрідним зовнішнім виглядом (зачіска, шкіряний одяг з металевою *фурнітурою*) і зухвалими нічними шумними *кросами* на *мотоциклах*.

РОКІРО́ВКА, РОКІРУВА́ННЯ (франц. roque, від перс. рох — *тура*) — 1) Шаховий хід, при якому одночасно туру переміщують до короля, а короля переносять через туру й ставлять поруч з нею. 2) Переносно — спритний, добре продуманий *маневр*.

РОК-Н-РО́Л (англ. rock-and-roll, букв. — розхитуватися і крутитися) — парний імпровізаційний танець американського походження, який широко розповсюдився в середині 50-х років 20 ст.

РОКОКО́ (франц. rococo) — стилістичний напрям у західноєвропейському мистецтві 18 ст. Виник у Франції. Відзначається примхливо-вишуканим оздобленням *інтер'єрів* приміщень, декоративністю; в музиці — камерністю, граціозністю; в образотворчому мистецтві — звертанням до *фантастики*, міфологічної та пасторальної тематики.

РОКФО́Р (франц. roquefort) — вид гострого сиру з овечого молока. Від назви м. Рокфор у Франції, де його почали виготовляти.

РОЛ (нім. Rolle, від лат. rotula — коліщатко) — 1) *Циліндр*, вал, коток. 2) Машина (ванна з обертовим розмелювачем) для розмелювання волокнистих матеріалів (напр. ганчір'я), з яких виготовляють папір або картон. 3) Сувій тканини або іншого матеріалу.

РО́ЛИК (нім. Rolle) — 1) Круговий *циліндр* з твердого матеріалу, що вільно обертається навколо своєї осі. 2) Порцеляновий *ізолятор* для закріплення на стінах, стелі тощо електропроводів. 3) Ковзан на коліщатках.

РОЛЬ (франц. rôle, букв. — список, перелік, від лат. rotulus — паперовий згорток) — 1) Образ, втілюваний актором. 2) Частина *тексту* в п'єсі, що має виконуватися однією дійовою особою. 3) Переносно — ступінь участі, міра впливу, значення в чомусь. 4) У *соціальній психології — форма* поведінки людини в тій чи іншій *ситуації* в побуті, на виробництві, в *системі* суспільних або міжособових відносин.

РОЛЬГА́НГ (нім. Rollgang, від Roll — коток і Gang — хід) — пристрій (роликовий *транспортер*), який використовують у прокатних станах для транспортування прокату.

РОМ (англ. rum) — міцний спиртний напій із соку цукрової тростини.

РОМА́НС (франц. romance, від roman — романський) — 1) Музично-поетичний твір для голосу з інструментальним супроводом. 2) Різновид інструментальної музики, в якій переважають *інтимні мотиви*.

РОМА́НСЬКИЙ (франц. roman, від лат. romanus — римський) — який виник на основі давньоримської культури або з нею тісно пов'язаний; р. с т и л ь — художній *стиль* країн Західної і Центральної Європи часів раннього середньовіччя з *елементами* давньоримського та візантійського мистецтва, особливо в *архітектурі*; р - к і м о в и — група споріднених мов (французька, іспанська, італійська, португальська, румунська та ін.), які входять до індоєвропейської сім'ї мов.

РОМАНТИ́ЗМ (франц. romantisme) — 1) Ідейно-художній напрям у літературі і мистецтві, що склався у кінці 18 — на початку 19 ст. Р. висував на перший план духовне життя людини, зображення *ідеальних героїв* та почуттів. 2) Художній *метод* літератури і мистецтва, пройнятий *оптимізмом*, прагненням показати в яскравих образах високе призначення людини. 3) Мрійливість, світовідчуття, пронизане ідеалізацією дійсності.

РОМА́НТИК (франц. romantique) — 1) Прихильник *романтизму*. 2) Особа, схильна до мрійливості, захопленості героїкою, незвіданим.

РОМА́НТИКА (франц. romantique) — 1) Надзвичайність, незвіданість чогось, що викликає емоційно-піднесене ставлення. 2) Те саме, що й *романтизм* (2, 3).

РОМБ (грец. ῥόμβος, букв. — дзиґа, кружіння) — *паралелограм* з рівними сторонами.

РОМШТЕ́КС (англ. rump steak, букв. — шматок вирізки) — страва з відбитої підсмаженої в сухарях яловичини.

РО́НДО (італ. rondo) — музична *форма*, для якої характерне кількаразове повторення основної теми, що чергується з епізодами різноманітного змісту. Музика Р. звичайно жвава, легка.

РОНДО́ (франц. rondeau) — 1) *Тип* вірша. 2) Особливо закруглений рукописний, а також друкарський *шрифт*.

РО́СТБІФ (англ. roast-beef — смажена яловичина) — страва з підсмаженої яловичини, вирізки з хребтової частини туші.

РО́СТРА (від лат. rostra — носи кораблів) — 1) *архіт.* Прикраса у вигляді носової частини давнього судна. 2) *іст. Трибуна* на *форумі* Стародавнього Риму, прикрашена носами кораблів, захоплених у ворога.

РО́ТА (польс. rota, від старофранц. rote) — основний підрозділ у піхотних, мотострілецьких, танкових та інших військах, що звичайно входить до складу батальйону.

РОТАПРИ́НТ (англ. rotaprint, від лат. rota — коло і англ. print — друк) — малоформатна друкарська машина, робота якої ґрунтується на *принципі* офсетного друку (див. *Офсет*). Р. застосовують для розмноження малотиражних видань.

РОТА́ТОР (від лат. rotator — який обертає) — 1) У загальному значенні будь-яка обертова *система*. 2) Множильний *апарат* із застосуванням *трафарету* (восківки). Використовують для розмноження службової документації, *рефератів* тощо.

РОТА́ЦІЯ (лат. rotatio, від roto — обертаюся) — 1) Друкарська машина з обертовими *циліндрами*; ротаційна машина. 2) Круговий рух у якому-небудь суглобі. 3) Оновлення якого-небудь повноважного *органу*.

РОТВЕ́ЙЛЕР (нім. Rottweiler) — порода великих службових гладкошерстих собак чорного кольору з рудими підпалинами, а також собака цієї породи. Назва від м. Ротвейль у Німеччині.

РО́ТМІСТР (польс. rotmistrz, від старонім. rotmeister — голова, керівник) — офіцерський чин у *кавалерії*, а також у жандармерії в дореволюційній Росії, Польщі, Австро-Угорщині та деяких інших європейських країнах. Відповідав чинові капітана в піхоті.

РОТО́НДА (італ. rotonda, від лат. rotundus — круглий) — 1) Кругла в плані споруда (будинок, *павільйон*, зала), звичайно оточена колонами. 2) Верхній жіночий теплий одяг без рукавів у вигляді довгої накидки.

РО́ТОР (від лат. roto — обертаюся) — 1) Обертова частина машин (на відміну від нерухомої частини — *статора*), напр., у *генераторах електричного* струму, електродвигунах, *турбінах*, вітродвигунах тощо. 2) Гвинт вертольота. 3) *мат. Вектор*, який характеризує обертовий рух у даній точці векторного поля.

РОЯЛІ́ЗМ (франц. royalisme, від roi — король) — прихильність до королівської влади.

РОЯ́ЛЬ (від франц. royal — королівський) — струнний ударно-клавішний музичний *інструмент* з корпусом крилоподібної *форми*; різновид *фортепіано*.

РУБЕРО́ЇД (від лат. ruber — червоний і *...оїд*) — рулоновий покрівельний та ізоляційний матеріал, виготовлений з картону, просоченого і вкритого шаром *бітуму*.

РУБІ́ДІЙ (від лат. rubidus — темно-червоний, багряний) — хімічний *елемент*, *символ* Rb, ат. н. 37; сріблясто-білий *метал*. Застосовують у *фотоелементах*, лампах денного світла тощо.

РУБІ́Н (лат. rubinus, від ruber — червоний) — *мінерал* класу *оксидів* та гідрооксидів, прозорий, червоний чи рожевий різновид *корунду*. Дорогоцінний камінь.

РУ́БКА (від гол. roef — каюта) — 1) Закрите приміщення на верхній палубі (чи в надбудові над нею), стіни якого не доходять до бортів судна. 2) Назва різних спеціальних примішень (напр.: р. *радіостанції*, бойова р.).

РУ́БРИКА (лат. rubrica — заголовок закону, від ruber — червоний) — 1) Заголовок розділу (в газеті, журналі тощо); відділ у радіо- і телепередачах. 2) Розділ, підрозділ чого-небудь, *графа*.

РУДИМЕНТА́РНИЙ (від лат. rudimentum — початок, перший ступінь) — зачатковий, недорозвинений, залишковий; р - н і о р г а н и — *органи*, які в *процесі* історичного розвитку *організму* втратили своє первинне значення. Інша назва — *рудименти*.

РУДИМЕ́НТИ (від лат. rudimentum — початок, перший ступінь) — 1) Те саме, що й *рудиментарні органи*. 2) Переносно — залишки, пережитки явищ, які вже зникли.

РУЛА́ДА (франц. roulade, від rouler — котити) — швидкий віртуозний *пасаж* у співі.

РУЛЕ́Т (від франц. roulette — коліщатко) — 1) Шинка у *формі* товстої ковбаси. 2) Страва з посіченого м'яса або картоплі з начинкою, запечена у вигляді товстої ковбаси. 3) Кондитерський виріб з тіста, згорнутого в трубку, з солодкою начинкою.

РУЛЕ́ТКА (від франц. roulette — коліщатко) — 1) Металева або полотняна стрічка з поділками, якою вимірюють протяжність чого-небудь. 2) *Інструмент* для *гравіювання*. 3) Настільна азартна гра, а також пристрій для неї з обертовим кругом, по якому котиться кулька, поки не потрапить у ямку з номером.

РУМБ (англ. rhumb) — 1) Одиниця кутової міри, яка дорівнює 1/32 частки кола (у морській *навігації*). 2) Напрям на *об'єкт*, вимірюваний кутами між північною частиною істинного *меридіана* і даним напрямом. 3) У *геодезії* — кут між даним напрямом і географічним меридіаном.

РУ́МБА (ісп. rumba) — 1) Бальний парний імпровізаційний танець мексиканського походження. 2) Одна з форм *джазу*.

РУ́МПЕЛЬ (гол. roerpen, від roer — весло, стерно і pen — шпеник) — одноплечий чи двоплечий важіль, призначений для обертання стерна судна.

РУ́НИ [1] (нім. Runen) — знаки давньогерманської писемності (3 ст. н. е.). Рунічні знаки вирізьблювали на дереві, *металі,* пізніше — на могильних каменях тощо.
РУ́НИ [2] (від фін. runo — вірш, пісня) — карельські й фінські народноепічні пісні.
РУ́ПІЯ (санскр. рупіам — карбоване срібло) — грошова одиниця Індії, Індонезії, Пакистану, Шрі-Ланки та ряду інших країн.
РУСТ (від лат. rusticus — простий, грубий) — камені (квадри) з грубо обтесаною або опуклою лицьовою поверхнею.
РУТЕ́НІЙ — хімічний *елемент, символ* Ru, ат. н. 44; сріблясто-сірий дуже крихкий *метал*, належить до платинових металів. Застосовують як *каталізатор* і для виготовлення твердих сплавів. Від латинської назви Русі — Рутенія.
РУТИ́НА (франц. routine, від route — дорога, напрям) — побоювання змін, усього нового, *консерватизм*, косність, дотримування *шаблону*, віджилих правил і навичок.
РУТИНЕ́Р (франц. routinier) — людина, яка дотримується визначеного *шаблону*; консерватор.
РЮКЗА́К (нім. Rücksack, від Rücken — спина і Sack — мішок) — заплічний речовий мішок на лямках.
РЯ́СА (від грец. ῥάσον — одяг ченця) — верхній одяг православного духівництва.

С

САБАЙО́Н (франц. sabayon) — підлива із збитих яєчних жовтків, цукру, вина або рому та прянощів.
САБАНТУ́Й (від тюрк. сабан — плуг і туй — свято) — 1) Свято у татар і башкирів після закінчення весняних польових робіт. 2) Переносно — гулянка, випивка з якоїсь нагоди.
САБО́ (франц. sabot) — черевики на дерев'яній підошві або видовбані з дерева, а також взуття без задника, що нагадує такі черевики.
САБОТА́Ж (франц. sabotage, від saboter, букв. — стукати черевиками) — 1) Навмисний зрив роботи шляхом прямої відмови від неї або свідомо недбалого її виконання. 2) Прихована, замаскована протидія будь-яким заходам.
СА́ВАН (грец. σάβανον, з араб.) — 1) Поховальне убрання у вигляді мішка або довгої сорочки з білої тканини. Від назви місцевості Саван поблизу Багдада. 2) Переносно — білий покрив (снігу); взагалі щільний покрив.
САВА́НА (ісп. sabana, з карибської) — *тип* тропічної і субекваторіальної рослинності — поєднання трав'яного покриву з окремими деревами, групами дерев або чагарниками.

САВАО́Ф (від давньоєвр. Цебаот — бог воїнства) — 1) Одна з назв бога Яхве — єдиного бога в *іудаїзмі*. 2) У *християнстві* — перша особа Святої Трійці, Бог-Отець.

САГАЙДА́К (тюрк. сагдак) — футляр для лука і стріл.

СА́ГИ — 1) Пам'ятки давньоскандинавського і давньоірландського *епосу* в *формі* прозових творів з віршованими вставками. 2) Сказання.

САГІ́Б, САХІ́Б (араб., букв. — супутній) — спочатку назва всіх *мусульман* ("супутні" пророкові Мухаммеду). У середні віки в Індії — *титул* великих *феодалів*. Після появи в Індії європейців — звертання, переважно до європейця.

СА́ГО (малайське sagu) — крупи із крохмалю сагової та інших пальм, а також штучний харчовий *продукт*, виготовлений з картопляного та кукурудзяного крохмалю.

САДИ́ЗМ — 1) Статеве збочення, пов'язане з намаганням заподіяти *партнерові* біль. Від прізвища французького письменника 18 ст. де Сада, який описав у своїх романах це збочення. 2) Ненормальна пристрасть до жорстокості, мордування, насолода від чужих страждань.

САЗ (тур. saz, від перс. саз) — щипковий музичний *інструмент*, поширений у народів Закавказзя.

САК (франц. sac, від лат. saccus, грец. σάκκος —мішок) — 1) Дорожній мішок, торба. 2) Риболовна сітка у вигляді натягнутого на обруч мішка з держалном. 3) Широке жіноче пальто. 4) Мішок, набитий землею, для захисту від куль.

САКВОЯ́Ж (франц. sac de voyage, від sac — мішок і voyage — подорож) — ручна дорожня сумка, здебільшого шкіряна.

САКРА́ЛЬНИЙ (від лат. sacrum — священна річ, дія) — священний; який стосується релігійного *культу* й *ритуалу*.

САКРАМЕНТА́ЛЬНИЙ (від. лат. sacramentum — клятва, присягання) — 1) Який стосується релігійного *культу*, ритуальний, священний. 2) Який став узвичаєним, традиційний.

САКСАУ́Л (тюрк. саксавул) — рід кущових та дерев'янистих рослин родини лободових. Поширений у пустелях та напівпустелях Азії. Використовується для закріплення пісків.

САКСОФО́Н — духовий язичковий музичний *інструмент*. Від прізвища бельгійського винахідника А. Сакса (1814—94).

САЛАМА́НДРА (грец. σαλαμ'ανδρα) — 1) Рід хвостатих земноводних родини саламандрових. Поширені переважно в Європі, Малій Азії та Північній Африці. 2) У *міфології* західноєвропейських народів дух вогню.

САЛО́Н (франц. salon, від італ. salone, букв. — велика зала) — 1) Кімната для прийомів. 2) Світський, політичний, літературно-художній гурток, який збирається у якогось діяча, *мецената* тощо. 3) Магазин художніх виробів, приміщення для виставок, для *демонстрації* товарів. 4) Назва художніх та інших виставок. 5) *Ательє*, пе-

рукарня вищого розряду. 6) Приміщення для пасажирів у транспортних засобах.

САЛЬДО (від італ. saldo — розрахунок) — різниця між підсумками за *дебетом* і *кредитом* рахунків.

САЛЬТО, САЛЬТО-МОРТАЛЕ (від італ. salto mortale — смертельний стрибок) — вільне перевертання стрибуна в повітрі. *Елемент* в *акробатиці*, спортивній *гімнастиці* тощо.

САЛЮТ (франц. salut, від лат. saluto — вітаю) — 1) Урочисте вітання, віддання почесті (пострілами, *ракетами* (2), підняттям руки, шаблі, прапорів тощо). 2) Постріли з гармат, *феєрверк* на честь якоїсь події, знаменної дати.

САЛЯМІ (італ. salame, від лат. sal — сіль) — сорт твердої копченої ковбаси з дрібними шматочками сала.

САМАН (тюрк. — солома) — 1) Будівельний стіновий матеріал (невипалена цегла з глини з домішками полови, соломи тощо). 2) Солом'яна січка. Інша назва — а д о б.

САМАРІЙ — хімічний *елемент*, *символ* Sm, ат. н. 62; сріблястий м'який *метал*; належить до *лантаноїдів*. С. додають до скла, яке застосовують для захисту від *нейтронного* випромінювання. Сполуки С. використовують у світлотехніці. Від назви *мінералу* самарскіту.

САМБА (португ. samba) — бразильський швидкий парний танець вільної *композиції*.

САМІТ (англ. summit, букв. — вершина, верх) — зустріч, переговори глав держав, урядів.

САМУМ (араб. — пекучий вітер) — сухий гарячий вітер у пустелях Аравійського півострова і Північної Африки.

САМУРАЇ (від япон. самурау — служити) — 1) У феодальній Японії назва світських *феодалів*. 2) Військово-феодальний стан служилих дрібних дворян, що існував у Японії з 12 ст. до 1-ї половини 19 ст.

САМШИТ (перс. шімшед) — рід вічнозелених деревних і кущових рослин. Поширені переважно в Південно-Східній Азії, Середземномор'ї, приатлантичній частині Європи та в Африці. *Декоративні*. З деревини виготовляють ткацькі човники, музичні *інструменти* тощо. Інша назва — б у к с.

САНАЦІЯ (від лат. sanatio — оздоровлення, лікування) — 1) *Регулярне* обстеження і своєчасне лікування ротової порожнини. 2) Збільшення *кредиту*, надання *субсидій* та інші фінансові заходи держав або *банків* з метою допомоги великим підприємствам, *компаніям*, які перебувають під загрозою *банкрутства*.

САНГВІНІК [від лат. sanguis (sanguinis) — кров, життєва сила] — людина з *темпераментом*, для якого характерна збудливість, емоційність, легка зміна настроїв, *оптимізм*.

САНГІНА (франц. sanguine, від лат. sanguis — кров) — 1) М'який темно-червоний олівець. 2) Назва малюнка, виконаного таким олівцем.

САНДА́Л (грец. σάνταλον, араб. сандал, від санскр. чандрас — блискучий) — рослинний барвник червоного або жовтого кольору; одержують з деревини фернамбука, кампешевого й сандалового дерев.

СА́НДВІЧ, СЕ́НДВІЧ (англ. sandwich) — бутерброд з двох скибок хліба, прокладених якою-небудь закускою. Від прізвища англійського *лорда* Сандвіча, який ввів його в ужиток.

САНІТАРІ́Я (від лат. sanitarius — який стосується здоров'я) — галузь *гігієни*; *система* гігієнічних заходів (додержання правил особистої гігієни, контроль за умовами праці тощо), спрямованих на оздоровлення умов побуту й праці людини.

СА́НКЦІЯ (від лат. sanctio — непорушна постанова) — 1) Схвалення. 2) Затвердження відповідним державним *органом* якогось *акта*, що надає йому сили закону. 3) Складова частина статті закону, в якій визначено заходи державного впливу у разі невиконання даного закону. 4) С. к а р н а — вид покарання за злочин. 5) С. к р е д и т н а — встановлений правовими *нормами* захід економічного впливу, що його застосовує *банк* до порушників фінансової, касової, розрахункової або кредитної *дисципліни*. 6) С. м і ж н а р о д н о-п р а в о в а — захід впливу (економічний, політичний, військовий), який застосовують щодо держави, яка не виконує міжнародних угод.

САНСКРИ́Т (від санскр. самскрта — оброблений, довершений) — літературна мова давньої і середньовічної Індії.

САНТИ... (від франц. cent — сто, з лат. centum) — у складних словах означає "сота частина", напр. *сантиметр*.

САНТИМЕ́ТР (франц. centimétre) — 1) Одиниця довжини, що дорівнює 0,01 м; позначається см. 2) Лінійка або стрічка, на яку нанесено розмітку на сантиметри. 3) Одиниця *електричної* ємності.

САПЕ́Р (франц. sapeur, від saper — вести підкоп) — військовослужбовець інженерних військ, який виконує фортифікаційні (див. *Фортифікація*), шляхово-мостові, маскувальні та інші роботи.

САПОНІ́НИ [від лат. sapo (saponis) — мило] — складні *органічні* безазотисті сполуки групи *глікозидів*. Містяться в рослинах. Застосовують у *медицині* та виробництві шипучих напоїв, халви. Багато С. отруйні.

САПРО... (від грец. σαπρός — гнилий) — у складних словах відповідає поняттю "гнилий", напр.: *сапробіонти*, сапрофіти.

САПРО́БИ, САПРОБІО́НТИ (від *сапро...* і грец. βίος — життя) — *організми*, які живуть у водоймах, забруднених *органічними* речовинами. Наявність, склад і *концентрація* С. можуть бути показником міри забрудненості водойми.

САПРОПЕ́ЛЬ (від *сапро...* і грец. πηλός — бруд, мул) — колоїдальні відклади, що утворюються на дні річок і озер внаслідок перегнивання решток рослин і тварин. Застосовують як добриво, а також для мінерально-вітамінної підгодівлі сільськогосподарських тварин і в грязелікуванні.

САПФІ́ЗМ — те саме, що й *лесбійство.*

САПФІ́Р (грец. σάπφειρος, від давньоєвр. саппір) — *мінерал* класу *оксидів* та гідроксидів, прозорий, синього кольору, різновид *корунду.* Дорогоцінний камінь.

САРАЦИ́НИ (лат. saracenі, грец. σαρακηνοί, від араб. сарк — схід) — у творах античних *авторів* назва арабського населення Західної і Північної Аравії. За середньовіччя назва "сарацини" поширилась на всіх арабів та на деякі інші народи Близького Сходу, що сповідували *іслам.*

САРДОНІ́ЧНИЙ (від лат. Sardonius, букв. — сардинський) — в'їдливий, глузливий, глумливий.

СА́РІ (інд.) — жіночий одяг в Індії: шматок тканини, обернутий навколо тіла.

САРКА́ЗМ (грец. σαρκασμός, від σαρκάζω — розриваю м'ясо) — їдке, викривальне, іноді гірке глузування. Див. також *Іронія.*

САРКО́МА [від грец. σάρξ (σαρκός) — м'ясо і *...ома*] — злоякісна пухлина, що розвивається з *елементів* сполучної тканини. Найчастіше спостерігається С. лімфатичних вузлів, м'язів, кісток. Характеризується швидким ростом і утворенням *метастазів.*

САРКОФА́Г (грец. σαρκοφάγος, букв. — пожираючий тіло) — кам'яна труна, гробниця.

САТАНА́ (давньоєвр. сатан) — уособлене зле начало у різних містичних віровченнях; у залежності від вчення називається диявол, *Вельзевул, Люцифер, Мефістофель, шайтан* та ін.

САТЕЛІ́Т [від лат. satelles (satellitis) — супутник, служник, спільник] — 1) *астр.* Супутник *планети.* 2) У давнину назва озброєних найманців, що супроводили володаря. 3) Зубчасте колесо, що обертається навколо своєї осі і водночас навколо осі іншого колеса. Є складовою частиною *механізмів* у підйомних машинах, верстатах, *редукторах* тощо. 4) Держава, яка є формально незалежною, але фактично підпорядкована іншій. 5) Переносно — покірний виконавець чужої волі, поплічник.

САТИ́Р (грец. Σάτυρος) — 1) У давньогрецькій *міфології* божество, наділене рисами похітливості й розбещеності. 2) Переносно — розбещена людина. 3) Різновид великих денних метеликів.

САТИ́РА (лат. satira, від satura, букв. — суміш, усяка всячина) — 1) Специфічна *форма* художнього відображення дійсності, яка полягає в різкому осудливому осміюванні *негативного.* 2) Сукупність сатиричних творів.

САТИРИКО́Н (грец. σατυρικόν) — в *епоху античності* й середньовіччя назва сатиричної *драми,* іноді — сатиричного роману.

САТИСФА́КЦІЯ (лат. satisfactio, від satisfacio — задовольняю, прошу вибачення) — 1) Почуття приємності, задоволення від чого-небудь. 2) Утамування почуття образи, переважно у *формі* поєдинку, *дуелі* з кривдником.

САТРА́П (грец. σατράπης, з давньоперс.) — 1) Правитель області або *провінції* — сатрапії у Стародавній Персії, Мідії, в елліністичних *монархіях* (4—1 ст. до н.е.) або сліпий виконавець волі правителя. 2) Переносно — свавільний адміністратор, безконтрольний правитель, наділений необмеженою владою.

САТУРА́ЦІЯ (від лат. saturatio — насичення, наповнення) — 1) Насичення рідин вуглекислим газом. 2) У цукроварінні — обробка цукрового соку вуглекислим газом.

САТУ́РН (лат. Saturnus) — 1) У давньоримській *міфології* бог посівів, покровитель землеробства. 2) Шоста за віддаленням від Сонця велика *планета* Сонячної *системи*. 3) В *алхімії* — назва свинцю.

САТУРНА́ЛІЇ (лат. Saturnalia) — 1) У Стародавньому Римі свято на честь *Сатурна* після закінчення польових робіт, що починалося 17 грудня і святкувалося протягом тижня. 2) Переносно — нестримно-веселе гуляння, святкування.

СА́УНА (фін. sauna) — лазня, у якій гаряча суха пара у парній поєднується з холодною водою *басейну*.

САФА́РІ (англ. safari, від араб. сафора — мандрівник) — 1) Заповідник у Африці, в якому дозволяється полювання на диких звірів. 2) Полювання у такому заповіднику. 3) Одяг прямого крою з легкої тканини з накладними деталями і специфічною вистрочкою. 4) Автоперегони в умовах пустелі.

СА́ФРА (ісп. zafra) — *період* збирання цукрової тростини на Кубі й переробки її на цукрових заводах.

САХАРИ́ДИ (від грец. σάκχαρ — цукор і εἶδος — вигляд) — вуглеводи, при *гідролізі* яких утворюється дві й більше *молекули моносахаридів*.

САХАРИ́Н (нім. Saccharin, від грец. σάκχαρ — цукор, з санскр. шяркара — гравій, пісок) — *органічна* сполука, білі солодкі на смак кристали. Застосовують замість цукру при захворюванні на *діабет*.

САХАРО́ЗА (від грец. σάκχαρ — цукор) — *органічна* сполука класу *дисахаридів*, безбарвний твердий кристалічний *продукт*. Один з найрозповсюдженіших у природі цукрів рослинного походження. Інша назва — цукроза.

СВА́СТИКА (санскр.) — хрест із загнутими під прямим кутом кінцями. С. — один з найдавніших орнаментальних *мотивів* у мистецтві багатьох країн, зокрема Давньої Індії, Китаю, Японії. Знак С. застосовувався у *брахманізмі* та *буддизмі*, був використаний як *емблема* німецьким *фашизмом*.

СВІНГ (англ. swing, букв. — коливання, розмах) — 1) У *боксі* [1] боковий удар із значної віддалі. 2) Межа взаємного кредитування сторонами клірингових (див. *Кліринг*) розрахунків.

СГРАФІ́ТО (італ. sgraffito) — спосіб *декоративного* оздоблення стін продряпуванням шарів штукатурки (пор. *графіті*).

СЕБОРЕ́Я (від лат. sebum — сало і грец. ῥέω — течу) — захворювання, що характеризується підвищенням або зменшенням виділення

шкірного жиру. Причинами виникнення С. можуть бути захворювання нервової та *ендокринної систем*, нераціональне харчування тощо.

СЕГІДІ́ЛЬЯ (ісп. seguidilla, від seguir — супроводжувати) — іспанський (андалузький) народний танець у супроводі звуків *кастаньєт*, гітари та співу.

СЕГМЕ́НТ (лат. segmentum — відрізок, смуга, від seco — ріжу, розсікаю) — 1) Плоска *фігура*, обмежена кривою лінією і *хордою* цієї лінії (плоский С., круговий, параболічний та ін.). 2) Частина простору, обмежена поверхнею кулі або іншою кривою поверхнею і відділена січною площиною (просторовий С.). 3) Сукупність усіх дійсних чисел між двома заданими (включаючи й задані). 4) Одна з багатьох однорідних ділянок, з яких складається тіло деяких тварин (напр. дощового черв'яка) або з яких складаються деякі *органи* (напр. хребет). 5) Частина складної мовної одиниці.

СЕГРЕГА́ЦІЯ (лат. segregatio — відокремлення, від segrego — розділяю) — вид расової *дискримінації*, що полягає у відокремленні "кольорового" населення від "білого".

СЕЗО́Н (франц. saison, від лат. satio — сівба) — 1) Пора року (весна, літо, осінь, зима). 2) Частина року, на яку припадають певні явища природи або певні види господарської діяльності людини, відпочинку, спорту тощо. 3) Театральний, музичний с. — *період*, коли регулярно працюють театри, концертні зали тощо.

СЕЇ́Д (тюрк., з араб. саїд — князь, нащадок пророка) — почесний *титул мусульманина*, який претендує на походження від потомків пророка Мухаммеда.

СЕЙМ (польс. sejm, чеш. sněm) — 1) За доби *феодалізму* становопредставницький *орган* у деяких країнах, зокрема у Польсько-Литовській державі. 2) Назва *парламенту* в Польщі та деяких країнах Прибалтики.

СЕ́ЙНЕР (англ. seiner, від seine — капшуковий невід) — невелике морське моторне або моторно-вітрильне рибальське судно.

СЕЙСМІ́ЧНИЙ (від грец. σεισμός — землетрус) — пов'язаний з явищами землетрусу; с-на область — *територія*, де часто бувають землетруси; с-ні хвилі — хвилі, що виникають внаслідок землетрусу й поширюються у вигляді коливань у гірських породах; с-на станція — установа, яка реєструє *сейсмічні хвилі* та обробляє одержані дані.

СЕЙСМО... (від грец. σεισμός — землетрус) — у складних словах відповідає поняттям "землетрус", "підземний поштовх", напр.: *сейсмограф*, сейсмоізоляція.

СЕЙСМО́ГРАФ (від *сейсмо...* і *...граф*) — прилад для *реєстрації* коливань земної кори під час землетрусів і штучних вибухів.

СЕЙСМОЛО́ГІЯ (від *сейсмо...* і *...логія*) — розділ *геофізики*, що вивчає землетруси та явища, які з ними пов'язані.

СЕЙФ (англ. safe, букв. — надійний, безпечний) — 1) Вогнетривка металева скриня або шафа для зберігання цінностей, *документів* тощо. 2) Приміщення (кімната, підвал) з такими шафами або скринями в *банках* (1).

СЕ́КАНС (від лат. secans — розсікальний) — *функція* кута, позначається sec. С. гострого кута прямокутного трикутника — відношення *гіпотенузи* до *катета*, що прилягає до цього кута; дорівнює *косекансу* другого гострого кута цього трикутника.

СЕКА́ТОР (франц. sécateur, від лат. seco — ріжу) — садові ножиці з пружиною для зрізування гілок дерев, нарізування живців тощо.

СЕКВЕ́СТР (лат. sequestrum — заборона) — 1) Заборона чи обмеження права користування будь-яким майном за розпорядженням *органів* державної влади. 2) Обмеження або скорочення видаткової частини державного *бюджету* або окремих його частин. 3) Змертвіла ділянка будь-якого органа.

СЕКВЕСТРА́ЦІЯ (від лат. sequestro — ставлю поза, відділяю) — 1) Накладення *секвестру* (1, 2). 2) *мед.* Утворення секвестру (3).

СЕКВО́Я — рід вічнозелених хвойних деревних рослин родини таксодієвих, що ростуть 2000—2500 років. Поширені в Північній Америці, ростуть у Криму і на Кавказі. Від імені вождя індіанського племені чироків.

СЕКРЕ́Т [1] (франц. secret, від лат. secretum — таємниця) — 1) Таємниця. 2) Потайний пристрій у *механізмі*. 3) Передовий прихований військовий пост.

СЕКРЕ́Т [2] (від лат. secretus — виділений) — специфічний *продукт*, що його виділяють залози людини й більшості тварин (напр.: жовч, слина, шлунковий сік).

СЕКРЕТА́Р (франц. secrétaire, від лат. secretarius — учасник таємних нарад) — 1) Службовець, що відає листуванням, веде справи установи, організації або окремої особи. 2) Особа, що веде *протокол* зборів, наради, засідання. 3) Виборний керівник партійної або іншої громадської організації чи її керівного *органу*. 4) Виборна службова особа у складі найвищих та місцевих органів державної влади. 5) Особа, що керує поточною роботою наукової установи, редколегії тощо (напр.: вчений с., відповідальний с.).

СЕКРЕТАРІА́Т (франц. secrétariat) — 1) Відділ державної установи, громадської, наукової чи іншої організації, який здійснює *функції* організаційно-виконавчого характеру. 2) Обраний на зборах, *конференції*, з'їзді *орган*, який готує *резолюції*, веде *протоколи* тощо.

СЕКРЕТЕ́Р (франц. secrétaire) — 1) Вид письмового *бюро*, шафа з відкидною дошкою для писання. 2) Гра, що полягає у відгадуванні речення за початковими літерами слів.

СЕКРЕ́ЦІЯ (лат. secretio — відокремлення) — *процес* утворення й виділення залозами людини та більшості тварин специфічних *продуктів* — *секретів* [2] та інкретів (*гормонів*), необхідних для життєдіяльності *організму* або для існування виду.

СЕКС (від лат. sexus — стать) — 1) *Еротика*; сукупність психічних *реакцій*, переживань і вчинків, а також *елементи* культури, пов'язані з виявом та задоволенням статевого потягу. 2) Статеві відносини.

СЕКСАПІ́ЛЬНИЙ (англ. sex appeal, від sex — стать і appeal — поклик) — який приваблює, пробуджує чуттєвість (звичайно про жінку).

СЕКСОЛО́ГІЯ (від лат. sexus — стать і *...логія*) — наука, що вивчає питання статевих відносин, шлюбу і родини, статевого виховання.

СЕКСОПАТОЛО́ГІЯ (від лат. sexus — стать і *патологія*) — розділ *медицини*, що вивчає захворювання, пов'язані з розладами статевого життя і статевої поведінки, і розробляє *методи* їх лікування.

СЕ́КСТА (від лат. sexta — шоста) — *муз.* шостий ступінь *діатонічної гами*, а також відповідний йому *інтервал*.

СЕКСТА́НТ [від лат. sextans (sextantis) — шоста частина] — 1) Кутомірний прилад, застосовуваний у мореплавній та авіаційній *астрономії*, для визначення місцеположення судна чи літака. 2) Екваторіальне сузір'я.

СЕКСТЕ́Т (нім. Sextett, від лат. sextus — шостий) — 1) *Ансамбль* з шести виконавців. 2) Музичний твір для шести *інструментів* або голосів.

СЕКСТИЛЬЙО́Н (франц. sextillon) — число, яке зображується одиницею з 21 нулем, тобто 10^{21}. У деяких країнах (Великій Британії, ФРН) С. називають число 10^{36}.

СЕКСУА́ЛЬНИЙ (лат. sexualis, від sexus — стать) — 1) Статевий, який має відношення до статевого життя. 2) Чуттєвий.

СЕ́КТА (лат. secta — вчення, напрям, від sequor — наслідую) — 1) Релігійна група (громада), що відокремилася від панівної церкви. 2) Переносно — група осіб, що замкнулися в своїх вузьких інтересах.

СЕ́КТОР (лат. sector, букв. — той, що розсікає) — 1) Частина криволінійної *фігури*, обмежена двома прямими, що виходять з однієї точки, та дугою між ними; к р у г о в и й с. — частина круга, обмежена двома *радіусами* та дугою між ними. 2) Ділянка, обмежена *радіальними* прямими (напр. с. спостереження). 3) Відділ установи чи організації з певною *спеціалізацією*. 4) Частина народного господарства, яка має визначені економічні й соціальні риси (напр. *приватний* с.).

СЕКУЛЯРИЗА́ЦІЯ (франц. sécularisation, від лат. secularis — світський) — 1) Перетворення церковної і монастирської власності (головним чином земельної) на власність світську, державну. 2) Вилучення чого-небудь з церковного відання й передача у світське, цивільне. 3) Звільнення від впливу церкви.

СЕКУ́НДА (від лат. secunda — другий, наступний) — 1) Основна одиниця часу в усіх системах одиниць; позначається знаком ". 2) Одиниця плоского кута — 1/3600 *градуса*, або 1/60 *мінути*; позначається с.

3) Музичний *інтервал* між двома сусідніми ступенями звукоряду, напр. до — ре. 4) Друга *партія* музичного *інструмента* в *ансамблі*. 5) Другий примірник переказного *векселя*.

СЕКУНДА́НТ [від лат. secundans (secundantis) — помічник] — 1) Довірена особа дуелянта, що веде переговори про умови *дуелі* і стежить за дотриманням їх. 2) Посередник-помічник у *боксі* [1], *шахах* та деяких інших видах спорту.

СЕ́КЦІЯ (від лат. sectio — розсікання, розчленування) — 1) Відділення, частина установи, організації, товариства; підвідділ *конференції*, з'їзду тощо. 2) Частина торгового приміщення, де продаються однорідні товари. 3) Одна з кількох частин в *системі* каналів, труб, *електричних* котушок якої-небудь машини чи технічної установки, напр., с. котла, *радіатора* парового опалення тощо. 4) Частина приміщення, споруди. 5) Розтин трупа.

СЕЛАДО́Н (франц. céladon) — вид виробів із сірувато-зеленуватим глазуруванням.

СЕЛЕКТИ́ВНІСТЬ (від. лат. selectus — вибраний, добірний) — вибірковість, ступінь здатності до вибірковості, напр., здатність радіоприймача до вибірковості сигналів.

СЕЛЕ́КТОР (лат. selector — сортувальник, від seligo — вибираю) — електромагнітний *апарат* для одночасного телефонного виклику кількох *абонентів*, для *автоматичного* керування технологічними *процесами* тощо.

СЕЛЕ́КЦІЯ (від лат. selectio — добір) — 1) Виведення нових і поліпшення наявних сортів сільськогосподарських рослин і порід свійських тварин. 2) Наука, що розробляє *теорію* й *методи* створення нових та вдосконалення існуючих *форм* рослин, тварин, *мікроорганізмів*. 3) Виділення кого-, чого-небудь із загальної *маси* за певною ознакою, відбір.

СЕЛЕ́Н (від грец. σελήνη — Місяць) — хімічний *елемент*, *символ* Se, ат. н. 34; існує в кількох *модифікаціях* (див. *Алотропія*), з яких найстійкішим є т. зв. металевий С., сірого кольору, напівпровідник, дуже чутливий до світла. Застосовують для виготовлення *фотоелементів*, випрямлячів, як барвник у склоробній промисловості тощо.

СЕЛЕ́НА (грец. Σελήνη) — у давньогрецькій *міфології* богиня, уособлення Місяця. У давньоримській міфології — *Діана*, яка була також богинею полювання.

СЕЛЕНІ́Т (від грец. σεληνίτης — місячний камінь) — 1) *Мінерал* класу *сульфатів*, волокнистий різновид напівпрозорого *гіпсу*. Використовують як виробне каміння. 2) У фантастичній літературі — житель Місяця.

СЕЛЕНОЛО́ГІЯ (від грец. σελήνη — Місяць і *...логія*) — наука, що досліджує Місяць, його *рельєф*, будову й історію розвитку місячної поверхні.

СЕЛЕНОЦЕНТРИ́ЧНИЙ (від грец. σελήνη — Місяць і *центр*) — такий, центр якого збігається з Місяцем; навколомісячний.

СЕЛІ́ТРИ (від лат. sal — сіль і nitrum — луг) — загальна назва *нітратів калію, натрію, барію* тощо. Застосовують у виробництві вибухових речовин, пороху, як консерванти та добрива.

СЕЛЬ (від араб. сейль — бурхливий потік) — бурхливі потоки з дуже великим вмістом намулу та уламків гірських порід, що утворюються в горах під час злив, танення снігів тощо.

СЕ́ЛЬВА, СЕЛЬВА́С, СЕЛЬВА́СИ (ісп. selva, множ. selvas, від лат. silva — ліс) — вологі *екваторіальні* ліси в Південній і Центральній Америці.

СЕМА́НТИКА (від грец. σημαντικός — означальний) — 1) Розділ мовознавства, що вивчає значення слів та виразів і зміну цих значень. Інша назва — с е м а с і о л о г і я. 2) Значення (слова, виразу). 3) Розділ *семіотики*, що вивчає знакові *системи* як засоби вираження змісту, тобто правила *інтерпретації* знаків та складених з них виразів. 4) У *логіці* — розділ, що вивчає відношення виразів *логічної* мови до позначуваних ними *об'єктів,* а також змісту, який вони виражають.

СЕМАФО́Р (від грец. σῆμα — знак, сигнал і ...*фор*) — 1) Постійний сигнальний знак на залізничній колії, положення крила або вогні якого показують, чи вільна колія. 2) С. м о р с ь к и й — спосіб зорової сигналізації у *флоті* (прапорцями, руками, ліхтарем тощо).

СЕМЕ́СТР (лат. semestris — піврічний, від sex — шість і mensis — місяць) — у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах — половина навчального року. Див. також *Триместр.*

СЕМІНА́Р (від лат. seminarium — розсадник) — 1) *Форма* групових навчально-*теоретичних* або *практичних* занять студентів, членів наукових гуртків, слухачів курсів. 2) Нарада з яких-небудь спеціальних питань.

СЕМІНА́РІЯ (від лат. seminarium — розсадник) — вид середнього спеціального навчального закладу, переважно духовного.

СЕМІО́ТИКА (грец. σημειωτικός — пов'язаний із знаком, від σημεῖον — знак) — 1) Наука про різні *системи* знаків, які використовують для передачі *інформації.* 2) Розділ *медицини*, що вивчає ознаки хвороб.

СЕМІРАМІ́ДА (греч. Σεμίραμις) — міфічна, легендарна правителька Ассирії, якій приписують ряд переможних походів у Єгипет, Ефіопію та Індію, створення чудових пам'ятників *архітектури*, "висячих садів" у Вавилоні й Мідії. У творах Овідія (43 р. до н. е. — 17 р. н. е.) та інших письменників С. — образ багатої, могутньої, але порочної володарки.

СЕНА́Т (лат. senatus, від senex — старий) — 1) У Стародавньому Римі дореспубліканського *періоду* збори старійшин; у період *республіки — орган* верховної державної влади. 2) У дореволюційній Росії (1711—1917) — один з найвищих державних органів, що здійснював *функції* верховного суду і нагляду за діяльністю урядового *апарату.* 3) У багатьох сучасних буржуазних державах (Бельгії, Канаді, США тощо) верхня палата *парламенту.*

СЕНА́ТОР (лат. senator) — член *сенату.*
СЕНБЕРНА́Р — порода великих службових собак, а також собака цієї породи. Назва пов'язана із Сенбернарським монастирем (Швейцарія), де С. використовували для розшуку заметених снігом мандрівників.
СЕ́НДВІЧ див. *Сандвіч.*
СЕНС (лат. sensus — смисл, від sentio — вважаю) — 1) Значення. 2) Розумна підстава, доцільність, мета.
СЕНСАЦІ́ЙНИЙ (від *сенсація*) — який викликає або здатний викликати сенсацію; розрахований на сенсацію.
СЕНСА́ЦІЯ (франц. sensation, від лат. sensatio — відчуття) — 1) Сильне враження від якої-небудь події. 2) Подія, повідомлення про неї, які справляють таке враження.
СЕНСИБІЛІЗА́ЦІЯ (франц. sensibilisation, від лат. sensibilis — чутливий) — 1) *Процес,* внаслідок якого підвищується чутливість *організму* до повторної дії на нього подразливих чужорідних речовин. Із С. пов'язані алергічні захворювання. 2) Підвищення світлочутливості фотоматеріалів додаванням до фотоемульсії спеціальних речовин.
СЕНСОМОТО́РИКА (від лат. sensus — відчуття і motor — рушій) — взаємодія *сенсорних* та рухових *компонентів* у психічній та нервовій організації людини, тварини.
СЕНСО́РНИЙ (лат. sensorium — *орган* чуттів, від sensus — відчуття) — пов'язаний з чуттям, органами чуттів, чутливий.
СЕНСУАЛІ́ЗМ (франц. sensualisme, від лат. sensus — почуття, відчуття) — напрям у *теорії* пізнання, який визнає відчуття єдиним джерелом знань.
СЕНТЕ́НЦІЯ (лат. cententia — думка, судження) — вислів, узагальнення морально-повчального змісту.
СЕНТИМЕНТАЛІ́ЗМ (франц. sentimentalisme, від sentiment — почуття) — 1) Літературний напрям 18 — початку 19 ст., що характеризувався особливою увагою до *індивідуального* світу людини, до природи. Відзначався ідеалізацією дійсності та надмірною чутливістю в її зображенні. 2) Надмірна чутливість, емоційність.
СЕНТИМЕНТА́ЛЬНИЙ (франц. sentimental) — 1) Пов'язаний із *сентименталізмом* у літературі. 2) Про твори мистецтва — здатний розчулити слухача, глядача. 3) Надмірно чутливий, емоційний.
СЕНЬЙО́Р [1] (від лат. senior — старший) — за середньовіччя в Західній Європі великий землевласник, *феодал,* який мав усю повноту влади на *території,* що йому належала; вищий феодал щодо нижчого (*васала*).
СЕНЬЙО́Р [2] (ісп. señor, від лат. senior — старший) — звертання до чоловіка в іспаномовних країнах.
СЕНЬЙО́РА (ісп. señora) — звертання до жінки в іспаномовних країнах.
СЕНЬЙОРИ́ТА (ісп. señorita, зменш. від señora — *сеньйора*) — звертання до дівчини в іспаномовних країнах.

СЕПАРАТИ́ЗМ (франц. séparatisme, від лат. separatus — відокремлення) — 1) Прагнення до відокремлення, відособлення. 2) У багатонаціональних державах прагнення національних меншин до відокремлення й створення власної держави чи автономної *республіки*, області.

СЕПАРА́ТНИЙ (лат. separatus) — окремий, відособлений; с. м и р — у міжнародному праві договір про мир чи перемир'я у війні, укладений однією державою (або групою держав) з противником окремо від своїх союзників, що входять до *коаліції* держав, які беруть участь у війні.

СЕПАРА́ТОР (лат. separator — відокремлювач) — 1) *Апарат* для відокремлення однієї речовини від іншої, виділення речовини із складу іншої. 2) Апарат для виділення вершків із незбираного молока.

СЕПАРА́ЦІЯ (лат. separatio, від separo — відокремлюю) — 1) Відокремлення, поділ на складові частини. 2) Відокремлення рідких або твердих частинок від газу, твердих — від рідини; розділення на складові частини твердих або рідких сумішей.

СЕ́ПІЯ (грец. σηπία — каракатиця) — 1) Рід морських *молюсків*. Інша назва — к а р а к а т и ц я. 2) Фарба сіро-брунатного кольору, що добувається з цих молюсків. 3) Назва малюнка, виконаного цією фарбою.

СЕ́ПСИС (від грец. σῆψις — гниття) — тяжке інфекційне захворювання, спричинене проникненням у кров різних *мікробів* (напр., *стрептококів, стафілококів,* анаеробних *мікроорганізмів*); зараження крові.

СЕПТЕ́Т (нім. Septett, від лат. septem — сім) — 1) *Ансамбль* із семи виконавців. 2) Музичний твір для семи *інструментів* або співаків.

СЕ́ПТИМА (від лат. septima — сьома) — *муз.* сьомий ступінь *діатонічної гами,* а також відповідний йому *інтервал.*

СЕПТИ́ЧНИЙ (грец. σηπτικός) — гнильний.

СЕР (англ. sir) — 1) Звертання до чоловіка в англомовних країнах. 2) *Титул баронета* в Англії, вживається разом з іменем.

СЕРА́ЛЬ (франц. sérail, від перс. сарай — палац) — у східних країнах назва палацу, його покоїв, *гарему.*

СЕРА́ПІС (грец. Σέραπις) — головний бог у *релігії* елліністичного Єгипту, вшанування якого було введене царем Птоломеєм I в 4 ст. до н. е. з метою з'єднати в його *культі* вірування єгиптян і завойовників-македонян. Ім'я С. — це еллінізоване поєднання імен бога *Осіріса* і священного бика *Аніса.*

СЕРВА́НТ (франц. servante) — низький буфет із заскленим відділенням, призначений для зберігання посуду і столової білизни.

СЕ́РВЕР (англ. server, від serve — подавати, обслуговувати) — 1) У *теніс*і та деяких інших спортивних іграх гравець, який вводить м'яч у гру. 2) Апаратно-програмний вузол у локальних комп'ютерних мережах, який керує рештою вузлів мережі.

СЕРВІ́З (франц. service, від servir — подавати на стіл) — комплектний набір столового, кофейного або чайного посуду на певну кількість осіб.

СЕ́РВІС (англ. service, від serve — служити) — 1) Обслуговування. 2) Підприємства і організації побутового обслуговування на певній *території*.

СЕРВІТУ́Т [від лат. servitus (servitutis) — підпорядкованість, повинність] — 1) *юрид.* У деяких країнах визнане законодавчо право користування чужим майном у певних межах (напр., право проходу, проїзду через сусідній земельний наділ) або право на обмеження власника у певному відношенні (напр., заборона прорубувати вікно у будинку з видом на чужий двір). 2) С. міжнародний — обмеження територіального *суверенітету* однієї держави на користь іншої чи інших держав (напр., щодо пропускання через свою *територію* збройних сил, користування дорогами, повітряним простором).

СЕРДОЛІ́К (грец. σάρδιον) — *мінерал* класу *оксидів*, різновид *халцедону*, блідо-рожевого, червоного кольору. Напівдорогоцінний камінь.

СЕРЕНА́ДА (франц. sérénade, ісп. serenada, від італ. serenata, з sera — вечір) — 1) У *поезії* середньовіччя вітальна вечірня або нічна пісня, яку співали просто неба. 2) В Італії та Іспанії пісня на честь коханої, що виконувалася під її вікном, балконом у супроводі гітари, *мандоліни*. 3) Назва музичного твору ліричного характеру.

СЕРЖА́НТ (франц. sergent, від лат. serviens — службовець) — звання молодшого командного складу у війську, *міліції*; особа, яка має це звання.

СЕРІА́Л (англ. serial, від лат. series — ряд) — багатосерійний кіно- або телефільм.

СЕ́РІЯ (франц. série, від лат. series — ряд) — 1) Група цілком однорідних або споріднених за спільними ознаками предметів, явищ, дій, понять. 2) Ряд виробів, деталей, машин тощо, виготовлених за певним взірцем. 3) Розряд, *категорія* цінних паперів, *документів*, послідовно позначених цифрами або літерами. 4) Частина кіно- або телефільму, призначена для самостійного показу.

СЕРПАНТИ́Н (франц. serpentin, від serpent — змія) — 1) Клубочки довгих різнокольорових паперових стрічок, які розгортаються, коли їх жартома кидають у присутніх на балах, *карнавалах*. 2) Переносно — звивиста дорога в горах.

СЕРСО́ (франц. cerceau — обруч, від лат. circus — коло) — 1) Гра з тонкими, легкими обручами. Гравці паличками перекидають їх один одному й ловлять. 2) Знаряддя для цієї гри.

СЕРТИФІКА́Т (франц. certificat, від лат. certus — вірний і facio — роблю) — 1) Посвідчення, письмове свідоцтво. 2) Позикове фінансове зобов'язання держави. 3) Назва *облігацій* спеціальних державних позик. 4) *Документ*, що посвідчує *асортимент*, кількість і якість експортного товару.

СЕРТИФІКА́ЦІЯ (від *сертифікат*) — встановлення і документальне підтвердження якості *продукції*, товарів.

СЕ́РФІНГ (англ. surfing, від surf — прибій) — 1) Вид водного спорту, який полягає в тому, що спортсмен, стоячи на спеціальній дошці, ковзає на прибійній хвилі. 2) Дошка для такого ковзання.

СЕ́СІЯ (лат. sessio — сидіння, засідання, від sedeo — сиджу) — 1) *Періодичне* засідання представницького *органу*, суду, наукової установи чи громадської організації. 2) *Період*, в який відбуваються *екзамени* у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах.

СЕТ [1] — один з головних богів у давньоєгипетській *релігії*, бог пустелі й зла, брат і вбивця "доброго бога" *Осіріса*.

СЕТ [2] (англ. set) — *партія* гри в *теніс* та в деяких інших спортивних іграх.

СЕ́ТЕРИ (англ. setters, від set — робити стойку) — породи мисливських лягавих собак, що їх використовують для полювання на пернату дичину: англійський сетер (ловерак), ірландський та шотландський сетер (гордон), а також собаки цих порід.

СЕЦЕСІО́Н [нім. Sezession, від лат. secessio (secessionis) — відхід убік, відділення] — назва художніх об'єднань кінця 19 — початку 20 ст. в Німеччині та Австрії. Художники, що входили до них, виступали проти *офіційного* академічного мистецтва.

СИБАРИ́Т (грец. Συβαρίτης) — зніжена, розбещена розкошами, неробством людина. Від назви давньогрецької *колонії* у Південній Італії, в якій панівна верхівка відзначалася особливою розбещеністю й неробством.

СИВАПІТЕ́К — рід викопних людиноподібних мавп. Рештки С. (нижні щелепи й зуби) виявлено в міоценових відкладах Азії (Сиваликські гори, звідки й назва) й Східної Африки.

СИВІ́ЛА, СИБІ́ЛА (грец. σίβυλλα — пророчиця) — у давніх греків, римлян та інших народів віщунка, яка пророкує в *екстазі*, переважно біду.

СИГНАТУ́РА (лат. signatura, від signo — визначаю, позначаю) — 1) *Копія рецепта* лікаря, яка додається в аптеці до приготованих ліків. 2) Порядковий номер друкованого аркуша в книзі або журналі, який проставляється на першій і третій його сторінках для контролю правильності *фальцювання* аркушів.

СИГНІТИ́ВНИЙ (від лат. signum — знак) — виражений за допомогою *символів* (знаків).

СИГУРА́НЦА (рум. siguranta, букв. — охорона) — таємна політична *поліція* у королівській Румунії в 1921—44 рр.

СИДЕРА́ЦІЯ (франц. sidération) — агротехнічний прийом, що полягає в заорюванні в грунт спеціально вирощених на зелене добриво рослин.

СИДЕРИ́ЧНИЙ [від лат. sidus (sideris) — небесне світило, зоря] — зоряний; с. м і с я ц ь — проміжок часу, за який Місяць робить повний оберт по своїй *орбіті* (дорівнює приблизно 27,32 доби); с. р і к —

період повного обертання Землі навколо Сонця (дорівнює приблизно 365,26 доби).

СИДР (франц. cidre, від грец. σίκερα — хлібне або фруктове вино, з давньоєвр.) — слабоалкогольний шипучий яблучний напій.

СИЗИ́ГІЇ (від грец. συζυγία — з'єднання, зв'язок) — спільна назва молодика та повного Місяця; з ними пов'язані особливо великі припливи біля берегів відкритих морів та *океанів* (сизигійські припливи), затемнення Місяця і Сонця тощо.

СИКАТИ́В (від лат. siccativus — висушувальний) — речовина, що прискорює *процес* висихання олій з утворенням твердої плівки.

СИ́КХИ (від санскр. сікх — учень) — члени релігійної громади, що виникла в Пенджабі (Індія) на початку 16 ст. як *секта індуїзму*. Нині сикхізм — одна з *релігій* в Індії.

СИЛАБІ́ЧНИЙ (грец. συλλαβικός, від συλλαβή — звукосполучення, склад) — складовий; с-не віршування — *система* віршування, в основу якої покладено однакову кількість складів у віршових рядках.

СИЛІКАГЕ́ЛЬ [від лат. silex (silicis) — кремінь і gelo — застигаю] — порувата біла *маса*, за складом — діоксид *кремнію, сорбент*. Ним знебарвлюють і очищають гас, нафтопродукти тощо.

СИЛІКА́ТИ [від лат. silex (silicis) — кремінь] — солі кремнієвих кислот, дуже поширені серед природних *мінералів* (напр.: слюда, *тальк, азбест*, польовий шпат тощо). Застосовують як будівельні матеріали, вогнетриви тощо. *Практичне* значення мають штучні С.: скло, *фарфор, цемент, емаль* тощо.

СИЛІКО́З [від лат. silex (silicis) — кремінь] — професійне *хронічне* захворювання легень, що виникає при тривалому вдиханні пилу *кварцу*, граніту, пісковику тощо.

СИЛІКО́Н [від лат. silex (silicis) — кремінь] — *синтетична* кремнієорганічна сполука; надає гідрофобності тканинам, будівельним матеріалам тощо; використовується для пластичних *операцій*.

СИЛІЦИ́ДИ (від *силіцій*) — сполуки *кремнію* з *металами*. Застосовують як вогнетривкі матеріали, в хімічному апаратобудуванні, як домішки до різних жаротривких сплавів, як напівпровідники тощо.

СИЛІ́ЦІЙ [лат. silicium, від silex (silicis) — кремінь] — те саме, що й *кремній*.

СИЛОГІ́ЗМ (грец. συλλογισμός, від συλλογιζομαί — міркую, роблю висновок) — дедуктивний умовивід, у якому з двох суджень, що називаються засновками, одержують зумовлене ними третє судження — висновок.

СИЛОГІ́СТИКА (від грец. συλλογιστικός — який робить висновок) — 1) Розділ формальної *логіки*, що вивчає *силогізми*. 2) Переносно — безпредметні, надто загальні судження, *схоластика*.

СИЛУЄ́Т (франц. silhouette) — 1) Однотонне контурне зображення людини або предмета на тлі іншого. Від прізвища французького державного діяча 18 ст. Е. де Сілуета, на якого було таким способом

намальовано *карикатуру*. 2) Характерні обриси споруди, предмета, що сприймаються на відстані. 3) *Контури* кого-небудь або чого-небудь, що видніються у сутінках, в тумані тощо.

СИЛУМІ́Н [від *сил(іцій)* і *(ал)юмін(ій)*] — група легких кислотостійких протикорозійних алюмінієвих сплавів з добавкою *кремнію* та ін. речовин. Застосовують переважно в хімічному машинобудуванні.

СИЛУ́Р, СИЛУРІ́ЙСЬКИЙ ПЕРІО́Д — третій *період палеозойської ери* геологічної історії Землі (див. *Палеозой*). Розпочався 440 млн років тому, тривав 30 млн років. Відклади цього періоду становлять силурійську *систему*. Від назви народу, що жив в Уельсі (Англія), — силури.

СИ́ЛЬФИ, СИЛЬФІ́ДИ (франц. sylphes, ж.р. sylphides, від грец. σίλφη — міль) — у кельтській та германській *міфології*, у повір'ях багатьох європейських народів один з видів *ельфів* — духів повітря.

СИЛЬФО́Н (від *сильфи*) — трубка або камера з гофрованою (хвилеподібною) поверхнею, застосовувана в різних приладах і пристроях як чутливий *елемент*, що розширяється або стискається від зміни тиску вміщених у ньому рідини, пари або газу.

СИМБІО́З (від грец. συμβίωσις — співжиття) — *форма* співжиття *організмів* різних видів, яка забезпечує їм взаємну користь.

СИМБІО́НТИ (від грец. συμβιόω — живу разом) — *організми*, які перебувають у *симбіозі*.

СИ́МВОЛ (від грец. σύμβολον — знак, прикмета, ознака) — 1) Умовне позначення будь-якого предмета, поняття або явища. С. бувають речові, графічні, образні. 2) С. в і р и — стислий виклад головних *догматів* якоїсь *релігії*, що не потребують доведення й мають сприйматися на віру. 3) Переносно — основи віровчення (*кредо*).

СИМВОЛІ́ЗМ (франц. symbolisme, від symbole — *символ*) — художній і філософсько-естетичний напрям у мистецтві кінця 19 — початку 20 ст., у *поетиці* та *естетиці* якого головним був символ як основний прийом художнього відображення дійсності.

СИМВО́ЛІКА (від грец. συμβολικός — який передається знаком) — 1) Вираження *ідей*, понять або почуттів за допомогою умовних знаків — *символів*. 2) Сукупність символів чого-небудь.

СИМЕТРИ́ЧНИЙ (грец. σύμμετρος) — для якого характерна *симетрія*. Протилежне — а с и м е т р и ч н и й.

СИМЕ́ТРІЯ (грец. συμμετρία) — рівномірне, *пропорційне* розміщення точок або частин якогось цілого щодо *центра*, середини.

СИМПА́ТІЯ (від грец. συμπάθεια — співчуття) — 1) Почуття прихильності, доброзичливості до кого-небудь. Протилежне — *антипатія*. 2) Переносно — людина, яка користується чиєюсь прихильністю, викликає інтерес, кохання.

СИ́МПЛЕКС (від лат. simplex — простий) — 1) Спосіб телефонного чи телеграфного зв'язку, при якому даним каналом і в даний *момент* можна або передавати, або приймати повідомлення. 2) *матем.* Найпростіший опуклий багатогранник з даним числом вимірів.

СИМПЛІФІКА́ЦІЯ (від лат. simplex — простий і *...фікація*) — спрощення.

СИМПО́ЗІУМ (від грец. συμπόσιον — бенкет) — 1) У давніх греків та римлян бенкет з музикою, розвагами й бесідами. 2) Нарада вчених однієї або кількох країн з певних наукових питань.

СИМПТО́М (від грец. σύμπτωμα — збіг обставин, ознака) — 1) Характерний вияв або ознака якого-небудь захворювання. 2) Переносно — зовнішня ознака якого-небудь явища.

СИМПТОМАТИ́ЧНИЙ (нім. symptomatisch, франц. symptomatique, від грец. σύμπτωμα — збіг обставин, ознака) — 1) Спрямований на усунення *симптомів* захворювання, а не його причини. 2) Характерний, показовий з певного погляду.

СИМУЛЯ́ЦІЯ (від лат. simulatio — удавання) — удаване вираження почуттів або певного *фізичного* стану (напр. захворювання) з метою ввести в оману.

СИМФОНІ́ЧНИЙ (від грец. σύμφωνος — співзвучний) — 1) Пов'язаний з *симфонією*. 2) Призначений для виконання оркестром із смичкових, духових і ударних *інструментів*; с. о р к е с т р — оркестр із смичкових, духових і ударних інструментів.

СИМФО́НІЯ (від грец. συμφωνία — співзвучність) — 1) Жанр інструментальної музики; музичний твір з однієї або кількох частин для *симфонічного* оркестру. 2) Переносно — гармонічне поєднання різноманітних звуків, фарб тощо.

СИНАГО́ГА (від грец. συναγωγή — зібрання, місце зібрання) — молитовний будинок та релігійна громада іудеїв.

СИНА́НТРОП (від лат. Sina — Китай і *...антроп*) — стародавня викопна людина. За *типом* близька до *пітекантропа*. Жив за *антропогенового періоду кайнозою*. Рештки С. знайдено в Китаї.

СИ́НАПСИ (від грец. σύναψις — з'єднання, поєднання) — ділянки зв'язку нервових клітин одна з одною або з тканинами, що ними іннервуються (див. *Іннервація*).

СИНГА́МІЯ (від грец. σύγγαμος — з'єднаний шлюбом) — з'єднання чоловічої й жіночої статевих клітин (*гамет*) з утворенням *зиготи*.

СИНГУЛЯ́РНИЙ (лат. singularis) — окремий, одиничний, єдиний.

СИНДИКАЛІ́ЗМ (франц. syndicalisme) — течія у робітничому русі, прибічники якої розглядають професійні спілки (*синдикати*) як вищу *форму* організації трудящих.

СИНДИКА́Т (франц. syndicat, від грец. σύνδικος — захисник) — 1) Одна з *форм монополій*; об'єднання самостійних підприємств, які зберігають виробничу та *юридичну* самостійність з метою регулювання ринку певного товару. 2) Назва професійних спілок у Франції та деяких інших країнах.

СИНДРО́М (від грец. σύνδρομος — який тече разом) — поєднання ознак, *симптомів*, характерних для якого-небудь захворювання, *патологічного* стану *організму*; с. н а б у т о г о і м у н о д е ф і ц и т у (С Н І Д) — смертельно небезпечне вірусне захворювання, при яко-

му внаслідок ураження *лімфатичної системи* руйнується *імунна* система хворого; зараження відбувається головним чином через кров (при переливаннях крові; *ін'єкціях*) та статевим шляхом.

СИНЕДРІО́Н (грец. συνέδριον — рада) — 1) У Стародавній Іудеї 3—1 ст. до н. е. рада старійшин, що виконувала *функції* вищого державного, релігійного й судового *органу*; в 1 ст. до н. е. — 1 ст. и. е., після встановлення римського панування, верховний суд Іудеї. 2) Переносно — збори, рада, судилище.

СИНЕ́КДОХА (грец. συνεκδοχή, від σύν — разом і ἐκδοχή — переймання) — один із засобів підсилення виразності художньої мови, різновид метонімії. Заснована на кількісному зіставленні предметів, явищ, на заміні частиною цілого, одним предметом — сукупності їх.

СИНЕКУ́РА (лат. sine cura — без турбот) — 1) За середньовіччя — дохідна церковна посада, не пов'язана з певними обов'язками. 2) Переносно — добре оплачувана посада, на якій майже нічого не треба робити.

СИНЕМАТО́ГРАФ [франц. cinématographe, від грец. κίνημα (κινήματος) — рух і γράφω — пишу] — застаріла назва *кінематографа,* кіно.

СИНЕРГІ́ЗМ (від грец. συνεργός — який діє спільно) — 1) Явище посилення дії одного *каталізатора* додаванням іншого. 2) *Реакція* (3) *організму* на прийом кількох лікарських речовин, що перевищує результат дії кожного *препарату* зокрема. 3) Спільна дія окремих *органів* або *систем.*

СИНКЛІНА́ЛЬ (від грец. συγκλίνω — нахиляюся) — складка верств гірських порід, опуклістю повернута донизу; в ядрі її залягають молодші породи, на крилах — давніші. Протилежне — *антикліналь.*

СИНКЛІ́Т (грец. σύγκλητος, букв. — скликаний) — 1) У Стародавній Греції збори вищих сановників. 2) Переносно — збори, переважно високопоставлених осіб; зібрання будь-яких груп осіб.

СИНКО́ПА (грец. συγκοπή, букв. — обрубування, скорочення) — 1) Ритмічна *фігура,* що дає відхилення від *норми* того чи іншого *метра* [2] (перенесення музичного наголосу). 2) Випадання звука або складу в середині слова.

СИНКРЕТИ́ЗМ (від грец. συγκρητισμός — об'єднання) — 1) Нерозчленованість, злитість, характерні для початкового, нерозвинутого стану будь-якого явища. 2) Різновид *еклектики,* поєднання суперечливих, протилежних один одному поглядів.

СИНО́Д (від грец. σύνοδος — сход, збори) — 1) З 1721 до 1917 р. найвищий *орган* управління руською православною церквою з вищих ієрархів. 2) Дорадчий орган при *патріархові.* 3) У ряді православних і протестантських церков збори духовних і світських осіб для розв'язання церковних справ.

СИНОДИ́ЧНИЙ (від грец. σύνοδος — зближення, з'єднання) — який стосується видимого на небі положення небесного тіла відносно Сонця; с. м і с я ц ь — проміжок часу між двома послідовними

однойменними *фазами* Місяця, що дорівнює приблизно 29,53 доби; с. п е р і о д о б е р т а н н я *планети* — проміжок часу між двома послідовними однойменними *конфігураціями* планети.

СИНО́НІМИ (від грец. συνώνυμος — однойменний) — близькі за значенням, але різні за звуковим оформленням слова.

СИНОНІ́МІКА (грец. συνωνυμία) — 1) Розділ *лексикології*, що вивчає *синоніми*. 2) Сукупність синонімів у певній мові. 3) Те саме, що й *синонімія*.

СИНОНІМІ́Я (грец. συνωνυμία) — подібність слів, *морфем*, фразеологічних одиниць за значенням при відмінності їхньої звукової *форми*.

СИНО́ПСИС (грец. σύνοψις — огляд) — 1) Збірник статей різних *авторів*, різних матеріалів з одного питання, переважно на історичну тематику. 2) Зведення тлумачень "Святого Письма" та інших релігійних творів.

СИНО́ПТИКА (від грец. συνοπτικός — здатний все бачити) — розділ *метеорології*, що вивчає *процеси* формування погоди з метою її прогнозування.

СИНОПТИ́ЧНИЙ (грец. συνοπτικός) — 1) Зведений; оглядовий, загальний. 2) Який стосується *метеорологічних* умов; с - н а к а р т а (карта погоди) — географічна карта з результатами спостережень, здійснених одночасно на мережі метеостанцій; використовується при складанні *прогнозів* погоди.

СИ́НТАКСИС (грец. σύνταξις — побудова, зв'язок, з'єднання) — розділ *граматики*, що вивчає правила поєднання слів у речення в певній мові; *система* мовних *категорій*, що стосується цих правил.

СИ́НТЕЗ (від грец. σύνθεσις — з'єднання, складання) — 1) *Метод* вивчення предмета в цілісності, єдності й взаємозв'язку його частин. У *процесі* пізнання пов'язаний з *аналізом*. 2) У *логіці* Гегеля — найвищий ступінь розвитку, що розв'язує суперечності попередніх ступенів. 3) Одержання складних хімічних сполук з простіших або безпосередньо з *елементів*. 4) Переносно — *органічне* поєднання різних *компонентів* у одному цілому; узагальнення, висновок з чого-небудь.

СИНТЕТИ́ЧНИЙ (від грец. συνθετικός — поєднальний) — 1) Який грунтується на *синтезі* (1). 2) Одержаний внаслідок синтезу (3); с. к а у ч у к — штучний *каучук*, одержаний з бутадієну, *стиролу*. 3) *мовозн.* В якому граматичні відношення в реченні знаходять вираження в *формі* самих слів. Протилежне — *аналітичний*.

СИНТОЇЗМ, СИ́НТО (япон. синто, букв. — шлях богів) — *релігія*, що сформувалася в ранньофеодальній Японії на основі *елементів* шаманства (синто); пізніше зазнала впливу *буддизму* й *конфуціанства* і набрала *форми* обожнювання імператорської *династії*. В 1868—1946 рр. С. був державною релігією Японії.

СИ́НУС (від лат. sinus — вигнутість, кривизна) — *функція* кута, позначається sin. С. гострого кута прямокутного трикутника — відно-

шення *катета*, протилежного цьому кутові, до *гіпотенузи*; дорівнює *косинусові* другого гострого кута цього трикутника.

СИНУСО́ЇДА (від *синус* і *...оїд*) — *графік* синуса, що являє собою *періодичну* криву хвилястої *форми*.

СИНХРО... (від грец. σύγχρονος — одночасний) — у складних словах вказує на одночасність дій, напр.: синхрогенератор, синхромаркетинг.

СИНХРОНІЗА́ЦІЯ (від грец. σύγχρονος — одночасний) — приведення двох чи кількох періодично змінюваних явищ до точної взаємної відповідності *періодів* їхнього перебігу, до збігу часу початку й кінця цих періодів.

СИНХРОНІ́ЗМ (від грец. συγχρονισμός — одночасність) — точний збіг і зв'язок у часі двох або кількох явищ, одночасність і паралельність дії чого-небудь. Див. також *Синхронізація*.

СИНХРО́ННИЙ (від грец. σύγχρονος — одночасний) — 1) Періодично змінне явище (*процес*), яке точно збігається з іншими періодично змінними явищами (процесами). 2) Який ґрунтується на застосуванні *принципу синхронізму*.

СИПА́Ї (інд., від перс. сепагі — солдат) — 1) В Індії у 18 — 1-й половині 20 ст. наймані війська англійських та інших європейських колонізаторів, створені з місцевого населення. 2) Дворянська кіннота турецьких *султанів*.

СИРЕ́НА (грец. σειρήν) — 1) У давньогрецькій *міфології* морська *німфа*, напівжінка-напівптах, що своїм чарівним співом заманювала мореплавців до небезпечних місць, де вони гинули. 2) Прилад для відтворення тонів різної висоти і для вимірювання числа коливань звучного тіла. 3) *Апарат* для подавання сильних і різких звукових сигналів; сигнальний гудок.

СИРЕ́НИ (від грец. σειρήν — морська *німфа*) — ряд водяних ссавців. Живуть в Атлантичному та Індійському *океанах*. Великі рослиноїдні тварини (дюгонь, ламантин тощо). *Об'єкт* промислу. Інша назва — сиреноподібні.

СИРО́КО (італ. siroccо, від араб. шарк — схід) — сильний теплий вітер південного та південно-східного напряму, характерний для країн Середземномор'я.

СИРТА́КІ (новогрец. συρτάκι — дотик) — груповий танець за *мотивами* грецьких народних танців, що починається в повільному *темпі*, а потім дедалі пришвидшується.

СИСТЕ́МА (від грец. σύστημα — утворення, складення) — 1) Порядок, зумовлений планомірним розташуванням частин, стрункий ряд, зв'язане ціле. 2) Сукупність *принципів*, покладених в основу певного вчення. 3) *Форма* суспільного устрою (напр. державна с.). 4) Форма, спосіб побудови, організація чогось (напр. виборча с.). 5) Сукупність господарських одиниць, установ, організаційно об'єднаних у єдине ціле (напр. с. *кооперації*). 6) Сукупність частин, пов'язаних спільною *функцією* (напр. серцево-судинна с.). 7) Суку-

пність гірських норід, що характеризуються певною викопною *фауною* й *флорою*. 8) Сукупність технічних засобів, призначених для якоїсь однієї мети (напр. зрошувальна с.). 9) *Тип конструкції* (напр., зброя нової с.).

СИСТЕМА́ТИКА (від грец. συστηματικός — впорядкований) — 1) Біологічна наука, основним завданням якої є опис існуючих і вимерлих *організмів* та побудова *системи*, яка відображала б природні шляхи історичного розвитку й зв'язки окремих груп організмів. Інша назва — біосистематика. 2) *Класифікація* й групування предметів і явищ. Інша назва — систематизація.

СИСТЕМАТИ́ЧНИЙ (грец. συστηματικός) — 1) Який утворює певну *систему*, побудований за певним планом; строго послідовний, планомірний. 2) Постійний, *регулярний*.

СИ́СТОЛА (від грец. συστολή — скорочення, стискання) — одна з *фаз* серцевого *циклу*; скорочення м'язів серця після розслаблення їх (*діастола*). Внаслідок С. кров нагнітається в артеріальну *систему*.

СИТА́Р (з перс.) — народний струнний *інструмент типу лютні*, поширений в Індії і країнах Середньої Азії.

СИТУА́ЦІЯ (франц. situation, від лат. situs — становище) — 1) Збіг умов і обставин, що створюють певне становище. 2) Зображення на карті або плані *рельєфу*, річок, лісів тощо.

СИ́ФІЛІС — *хронічна* інфекційна венерична хвороба, що викликається *бактерією* блідою *спірохетою* і проявляється у різних ураженнях шкіри, внутрішніх *органів*, нервової *системи* тощо. Від імені Сіфілуса — *персонажа* поеми італійського лікаря Дж. Фракасторо (1478—1553), присвяченої описові цієї хвороби. Інша назва — *люес*.

СИФО́Н (від грец. σίφων — трубка) — 1) Зігнута трубка з колінами різної довжини, якою переливають рідину з однієї посудини в іншу (з нижчим рівнем рідини). 2) Посудина для газованих напоїв.

СІЄ́НА — темно-жовта фарба. Від назви *провінції* і міста Сієна в Італії. Інша назва — тердесієн.

СІЄ́РА див. *Сьєра*.

СІЄ́СТА (ісп. siesta, від лат. sexta hora — шоста година) — в Іспанії, Італії, країнах Латинської Америки — післяобідній відпочинок; найспекотніша пора дня.

СІЗІ́Ф (грец. Σίσυφος) — 1) За давньогрецькою *міфологією* син *Еола*, що за провину перед богами був покараний — змушений вічно викочувати на гору великий камінь, який з вершини щоразу скочувався вниз, і С. доводилося все починати знову. 2) Переносно — сізіфова праця — важка й виснажлива, але безплідна праця.

СІОНІ́ЗМ — єврейський націоналістичний рух, який виступає за єдність євреїв з різних країн на основі спільності їхньої історичної батьківщини, за переселення всіх євреїв до Палестини (до священної гори Сіон — звідки й назва) й відродження там біблійної ізраїльської держави.

СІ́ТІ (англ. City) — центральна частина Лондона, де зосереджено контори та правління найбільших *банків*, *фондова* і товарна *біржі*. *Синонім* англійських фінансових кіл.

СКА́ЛЬДИ (сканд. scald, одн.) — давньоскандинавські *поети*-співці, які оспівували битви й походи *вікінгів*.

СКАЛЬП (англ. scalp, від лат. scalpo — скоблю, вирізую) — волосся зі шкірою, здерте з голови переможеного ворога як воєнний *трофей* (у деяких галльських, скіфських, індіанських племен).

СКАЛЯ́Р (від лат. scalaris — ступеневий) — величина, яка повністю визначається своїм числовим значенням (напр.: об'єм, питома вага тіла). Див. також *Вектор*.

СКАЛЯ́РНИЙ (від *скаляр*) — який визначається лише числовим значенням.

СКА́НДІЙ — хімічний *елемент*, *символ* Sc, ат. н. 21; сріблястий *метал* з жовтим полиском; належить до рідкісноземельних елементів. Застосовують С. у вигляді сплавів з різними металами в металургії, *медицині*, хімічній промисловості тощо. Від назви Скандинавського півострова.

СКАНДУВА́ТИ (від лат. scando — розмірено читаю) — 1) Вимовляти чітко, виділяючи наголошений склад у кожній стопі вірша. 2) Голосно одночасно вигукувати слово, гасло і т. ін. під час *демонстрацій*, на спортивному змаганні тощо.

СКА́НЕР (англ. scanner, від scan — ретельно розглядати) — 1) Прилад для радіоізотопної *діагностики*. 2) Пристрій для *трансформації* (1) текстової чи графічної *інформації* у цифрову, придатну для обробки *комп'ютером*.

СКАНУВА́ННЯ (від англ. scan — ретельно розглядати) — 1) Неперервне упорядковане поелементне переглядання простору чи *об'єкта*, яке здійснюється за допомогою переміщення променя або пучка променів; застосовується у електронно-променевих приладах, в *радіолокації* тощо. 2) *Метод* радіоізотопної *діагностики*, який виявляє розподіл в *органах радіоактивних ізотопів*, введених в *організм*; виконується за допомогою *сканера*.

СКАРАБЕ́Й (лат. scarabaeus, від грец. σκάραβος — жук) — 1) Рід пластинчастовусих жуків. Поширені переважно в Південній Європі, Північній Африці, в Малій і Передній Азії. 2) У Стародавньому Єгипті — вирізьблені з дорогоцінного каміння зображення цього жука, що були предметами *культу*, *амулетами*, прикрасами.

СКАРЛАТИ́НА (італ. scarlattina, від scarlatto — криваво-червоний) — гостре інфекційне захворювання людини (переважно дитячого віку). Характеризується загальною *інтоксикацією*, яскравим почервонінням м'якого піднебіння і язичка, збільшенням *лімфатичних* вузлів шиї, дрібнокрапковим висипом.

СКА́ТИ (норв., швед. scata — риба) — підряд риб ряду акулоподібних. Деякі, напр. *електричні* с., мають *органи*, здатні утворювати

електричні розряди. Поширені головним чином у морях, окремі — в річках Південної Америки.

СКА́УТ (англ. scout, букв. — розвідник) — член скаутської організації (див. *Скаутизм*).

СКАУТИ́ЗМ (від англ. scout — розвідник) — одна з поширених *систем* позашкільного виховання у багатьох країнах; *форма* дитячого та юнацького руху. Виникла в Англії на початку 20 ст.

...СКАФ (від грец. σκᾶφη — човен) — у складних словах відповідає поняттям "судно", "апарат для підводних досліджень", напр.: *батискаф*, піроскаф.

СКАФА́НДР [франц. scaphandre, від грец. σκᾶφη — човен і ἀνήρ (ἀνδρός) — чоловік] — герметичний костюм з відповідним спорядженням, у якому можна виконувати підводні роботи, здійснювати висотні й космічні польоти.

СКВАЙР (англ. squire) — 1) Скорочена *форма* англійського дворянського *титула — есквайра*. 2) У США і Великій Британії ввічлива форма звертання до суддів і місцевих службових осіб.

СКВА́ТЕР (англ. squatter, від squat — селитися на чужій землі) — 1) *Фермер*-колоніст, що зайняв вільну, необроблену ділянку землі при *колонізації* в США, Канаді, Австралії або Новій Зеландії. 2) В Австралії скотар, що орендує для своїх стад необроблені ділянки землі. 3) Дрібний *орендар*.

СКЕ́ЙТБОРД (англ. skateboard, від skate — кататися і board — дошка) — 1) Вид спорту — катання на спеціальній дошці з роликами. 2) Дошка для такого катання.

СКЕЛЕ́Т (від грец. σκελετός — висохлий) — 1) Сукупність міцних опорних або захисних утворів у людини й тварин; кістяк. 2) Переносно — каркас чого-небудь; те, що становить суть, основу чогось.

СКЕ́ЛПЕР (від англ. scalp — обдирати) — *маклер*, який оперує на *біржі* дрібними *партіями реального* товару.

СКЕ́ПТИК (від грец. σκεπτικός — недовірливий) — 1) Послідовник *скептицизму* (1). 2) Особа, що до всього ставиться з недовір'ям, у всьому сумнівається.

СКЕПТИЦИ́ЗМ (від грец. σκεπτικός — недовірливий) — 1) *Філософська концепція*, що піддає сумніву можливість вірогідного пізнання світу й існування надійного *критерію* істини. 2) Критично-недовірливе ставлення до чогось. Інша назва — с к е п с и с.

СКЕ́РЦО (італ. scherzo, букв. — жарт) — музичний твір у жвавому, швидкому *темпі*, з характерними ритмічними і гармонічними зворотами.

СКЕТЧ (англ. sketch, від грец. σχέδιος — зроблений поспіхом, імпровізований) — 1) *Ескіз*, начерк малюнка. 2) Коротка вистава-жарт, побудована на гострих сценічних *ситуаціях*.

СКИПИДА́Р (польс. śpikanard — лаванда, від лат. spica nardi — колос нарду) — летка складова частина смоли хвойних дерев; безбарв-

на прозора рідина з характерним запахом. Добре розчиняє жири, лаки, смоли, *каучук*.

СКІПЕТР (від грец. σκῆπτρον) — берло, прикрашене дорогоцінним камінням, різьбленням, знак влади *монарха*.

СКЛЕ́РА (від грец. σκληρός — твердий) — білкова оболонка ока. Є основною частиною щільної стінки очного яблука, яка забезпечує сталість розмірів і *форми* ока.

СКЛЕРО... (від грец. σκληρός — твердий) — у складних словах відповідає поняттям "затвердіння", "ущільнення", напр.: склеродерма, склерома.

СКЛЕРО́З (від грец. σκλήρωσις — тверднення) — 1) *Процес* в *організмі* людини й тварин, що полягає в розростанні сполучної тканини в *органах* (судинах мозку, серці тощо). Причинами С. можуть бути порушення обміну речовин, хронічні запальні процеси, отруєння тощо. 2) У розмовній мові — погіршення пам'яті; забудькуватість.

СКОЛІО́З (від грец. σκολίωσις — викривлення) — викривлення хребта у людини вбік. Найчастіше виникає у дітей внаслідок перенесених *рахіту, поліомієліту* тощо.

СКО́НТО (італ. sconto) — в міжнародній торгівлі знижка з базової ціни товару, що передбачається договором купівлі-продажу при оплаті його готівкою або достроково.

СКОНТРА́ЦІЯ (від італ. scontrare — зустрічати) — взаємне зарахування зустрічних платіжних вимог між установами або особами.

...СКОП, ...СКОПІЧНИЙ, ...СКОПІЯ (від грец. σκοπέω — спостерігаю, розглядаю) — у складних словах вказує на зв'язок з поняттям "спостереження", напр.: *епідіаскоп, стереоскопічний, гастроскопія*.

СКОРПІО́Н [лат. scorpio (scorpionis), від грец. σκορπίος] — 1) У давнину — метальна машина, вид балісти. 2) Сузір'я Південної півкулі неба з яскравою зіркою Антарес.

СКОРПІО́НИ (грец. σκορπίοι) — ряд павукоподібних. Поширені в країнах з теплим і жарким кліматом. Мають отруйні залози. Отрута великих тропічних С. спричинює тяжкі захворювання, а часом і смерть.

СКО́ТЛАНД-ЯРД (англ. Scotland Yard, букв. — шотландський двір) — 1) Центральне управління лондонської *поліції* (за колишнім її місцеперебуванням), політичної поліції та розшукового відділу. 2) Лондонська *кримінальна* поліція.

СКОТЧ (від англ. scotch — надріз) — клейка смужка для пакування у вигляді невеличкого рулону, від якого відрізається необхідна частина.

СКОТЧ-ТЕР'Є́Р (англ. Scotch terrier) — різновид старовинної корінної породи англійських собак, популярних у Шотландії, а також собака цієї породи. Низькорослий, але дуже сильний. Інша назва — шотландський тер'єр.

СКРАП (англ. scrap, букв. — шматок) — металева сировина (відходи виробництва, брухт), яку переплавляють на *метал*.

СКРЕ́ПЕР (англ. scraper, від scrape — шкребти) — будівельна землерийно-транспортна машина з підйомно-поворотним ковшем і ножами, що зрізають шари ґрунту.

СКРИ́НІНГ (англ. screening, від screen — сортувати, просіювати) — 1) Масове обстеження населення з метою виявлення осіб, що страждають на якусь певну хворобу. 2) Перевірка кредитоздатності і порядності *потенціальних партнерів*; виконується на підставі *інформації*, яку надають *консалтингові фірми*, довідники.

СКРИПОФІЛІ́Я (від англ. scrip — паперові гроші та ...*філія*) — колекціонування старовинних *облігацій, акцій*, фінансових *документів*.

СКРИПТО́РІЙ (від лат. scriptorius — писальний) — майстерня західноєвропейських монастирів (6—12 ст.), в якій переписували книги.

СКРУПУЛЬО́ЗНИЙ (лат. scrupulosus) — 1) Надзвичайно ретельний, точний до дрібниць. 2) Детальний.

СКУ́ДО (італ. scudo, букв. — щит, герб) — старовинна італійська срібна або золота монета.

СКУ́ЛЬПТОР (лат. sculptor, від sculpo — вирізую, висікаю, втілюю) — 1) Митець, який працює в галузі *скульптури*. 2) Невелике сузір'я в Південній півкулі неба.

СКУЛЬПТУ́РА (лат. sculptura) — 1) Вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну *форму* і виконуються з твердих або пластичних матеріалів. 2) Назва окремого художнього твору цього виду або сукупності таких творів.

СКУ́МБРІЯ (новогрец. σκουμπριά, множ. від грец. σκόμβος) — вид риб родини скумбрієвих ряду окунеподібних. Поширені в прибережних зонах Європи й Північної Америки. Цінний *об'єкт* промислу. Інші назви — *макрель*, б а л а м у т.

СКУНС (англ. skunks, множ. від skunk) — рід ссавців родини куницевих. Поширені в Північній Америці. *Об'єкт* полювання й розведення заради цінного хутра. Інша назва — с м е р д ю ч к а.

СКУ́ПЩИНА (сербохорв. скупштина — збори) — виборний представницький *орган* в Югославії.

СКУ́ТЕР (англ. scooter, від scoot — мчати) — легкий ковзний човен з плоским дном і підвісним двигуном.

СЛАЙД (від англ. slide — ковзати) — 1) Рухоме сидіння у гоночному човні, яке дає можливість гребцеві краще використовувати силу ніг і подовжувати занесення весел. 2) Кольоровий *діапозитив*.

СЛА́ЛОМ (норв. slalåm, від sla — схил і låm — слід) — 1) Змагання на швидкість спуску з гір на лижах за маршрутом, що має звивисту *форму*, із обов'язковим проходженням через розставлені на *трасі* контрольні ворота. 2) Змагання зі спуску по гірських потоках на одиночних байдарках.

СЛЕНГ (англ. slang — жаргон) — слова і вирази в англійській усній мові, які вживають люди певних вікових, професійних, *соціальних* прошарків.

СЛЯ́БІНГ (англ. slabbing) — потужний прокатний стан для обтискання важких (до 10 т і більше) сталевих зливків на плоскі прямокутні заготовки (сляби). На відміну від *блюмінга*, у С., крім *горизонтальних*, є й *вертикальні* прокатні валки.

СМА́ЛЬТА (нім. Smalte, від італ. smalto — *емаль*) — кольорове непрозоре скло, що його застосовують у *мозаїці*.

СМАРА́ГД (грец. σμάραγδος) — *мінерал* класу *силікатів*, прозорий яскраво-зелений різновид *берилу*. Дорогоцінний камінь. Інша назва — і з у м р у д.

СМОГ (англ. smog, скор. від smoke — дим і fog — імла) — густий туман, змішаний з димом, кіптявою, вихлопними газами, що скупчується над великими містами та промисловими *центрами*.

СМО́КІНГ (від англ. smoking-jacket — піджак для куріння) — піджак з чорного сукна з обшитими шовком бортами, один з видів вечірнього костюма.

СНА́ЙПЕР (англ. sniper, від snipe — стріляти з укриття) — стрілець, що добре володіє мистецтвом влучної стрільби.

СНОБ (англ. snob) — 1) Особа, яка беззастережно схиляється перед *модою*, манерами, смаками, перед усім, що прийнято в буржуазно-аристократичному середовищі. 2) Особа, що претендує на вишуканий смак, інтелектуальність тощо і з презирством ставиться до людей з іншими смаками, манерами.

СНОБІ́ЗМ (англ. snobbism) — поведінка, манери, погляди, властиві *снобові*.

СОВЕРЕ́Н (англ. sovereign, букв. — *монарх*) — золота монета в 1 *фунт стерлінгів*.

СОЛЕНО́ЇД (від грец. σωλήν — трубка і *...оїд*) — звитий у вигляді *спіралі* (котушки) провідник, по якому пропускають постійний *електричний* струм, щоб створити *магнітне* поле.

СОЛІДА́РНІСТЬ (франц. solidarité) — 1) Спільність інтересів, єдність думок і дій. 2) *юрид.* Спільна відповідальність.

СОЛІДО́Л (від лат. solidus — густий і *...ол*) — густе мастило (суміш мінерального масла й кальцієвого мила) для мащення різних машин і пристроїв. Застаріла назва — т а в о т.

СОЛІПСИ́ЗМ (від лат. solus — єдиний та ipse — сам) — крайня *форма суб'єктивного ідеалізму*, за якою *об'єктивна* дійсність — *продукт* свідомості *індивіда*.

СОЛІ́СТ (італ. solista, від лат. solus — один) — виконавець музичного твору або окремої *партії* — *соло*.

СОЛІТЕ́Р (франц. solitaire, від лат. solitarius — поодинокий) — 1) Окремий великий *діамант* у оправі. 2) Рід безхребетних класу стьожкових червів, що паразитують в *організмі* людини і тварин.

СО́ЛО (італ. solo, від лат. solus — лише один) — 1) Музичний твір для одного голосу або *інструмента*. 2) В *опері, симфонії* та інших великих музичних творах — самостійна *партія* для одного голосу чи інструмента.

СО́ЛО-ВЕ́КСЕЛЬ (від італ. solo — один, єдиний і *вексель*) — звичайний вексель з підписом однієї особи, яка має здійснити платіж.

СОЛЬФЕ́ДЖІО (італ. solfeggio, від назв *нот* sol — соль і fa — фа) — вокальні вправи для розвитку слуху і голосу та набуття навичок читати ноти.

СО́ЛЮКС (від лат. sol — Сонце і lux — світло) — електролампа в *рефлекторі* (1) на *штативі*. Використовують для світлолікування.

СОЛЯ́РІЙ (лат. solarium, від sol — Сонце) — 1) У давніх римлян *тераса*, плоский дах на південній частині будинку. 2) Спеціально обладнаний майданчик для приймання сонячних ванн. 3) Сонячний годинник.

СОМАТИ́ЧНИЙ (грец. σωματικός) — тілесний, пов'язаний з тілом на противагу психічному.

СОМАТОЛО́ГІЯ [від грец. σῶμα (σώματος) — тіло і *...логія*] — галузь *морфології* людини, що досліджує *варіації* будови людського тіла.

СОМБРЕ́РО (ісп. sombrero, від sombra — тінь) — іспанський капелюх з дуже широкими крисами.

СОМНА́МБУЛА (від лат. somnus — сон і ambulo — ходжу, гуляю) — людина з проявами *сомнамбулізму*. Інша назва — с н о в и д а.

СОМНАМБУЛІ́ЗМ (франц. somnambulisme, від лат. somnus — сон і ambulo — ходжу, гуляю) — розлад свідомості, при якому людина в стані своєрідного сну автоматично робить звичні дії (ходить, перекладає речі тощо).

СОНА́НТ [від лат. sonas (sonantis) — звучний] — дзвінкий приголосний звук, що в деяких мовах може утворювати склад слова (напр., л, м, н, р). Див. також *Консонант*.

СОНА́ТА (італ. sonata, від лат. sono — звучу) — жанр *камерної* музики; твір для одного або двох *інструментів* з кількох частин, одна з яких заснована на протиставленні й розвитку двох тем, що подаються в різних тональностях і потім повторюються в іншому тональному співвідношенні.

СОНЕ́Т (італ. sonetto, від лат. sonus — звук) — *форма* 14-рядкового ліричного вірша. Класичний розмір С. — п'ятистопний *ямб*. Складним утворенням є в і н о к С. (15 сонетів, останній рядок кожного з яких є першим рядком наступного).

СОНО́РНИЙ (від лат. sonorus — дзвінкий) — приголосний звук, під час утворення якого голос переважає над шумом.

СОПРА́НО (італ. soprano, від sopra — зверх, понад) — 1) Найвищий співочий голос. 2) *Партія* для високого жіночого або дитячого голосу в хорі. 3) Співачка з таким голосом.

СОРБЕ́НТИ [від лат. sorbens (sorbentis) — вбирний] — тверді тіла або рідини, здатні вбирати гази, пару та розчинені речовини. До С. належать *силікагель, активоване вугілля* тощо.

СОРБІ́Т (від лат. sorbeo — поглинаю) — солодка на смак речовина, яку одержують з *глюкози*. Застосовують як замінник цукру для хворих на *діабет*.

СО́РБЦІЯ (від лат. sorbeo — поглинаю) — вбирання твердими тілами або рідинами (*сорбентами*) газів, пари та розчинених речовин.

СО́РГО (італ. sorgo) — рід одно- і багаторічних трав'янистих рослин родини злакових. Поширені переважно в тропічних і субтропічних країнах. Культурні види вирощують на зерно та корм сільськогосподарським тваринам.

СОРТА́МЕНТ (нім. Sortiment, від франц. assortiment, з assortis — сортувати) — склад *продукції* за *марками* [1], розмірами і *профілями*, переважно в металургійній промисловості.

СОРТИМЕ́НТ (нім. Sortiment, від франц. assortiment, з assortis — сортувати) — склад *продукції* за *марками* [1], розмірами, *типами*, переважно в деревообробній промисловості.

СОТЕ́ (франц. sauté, від sauter — стрибати) — страва під соусом, переважно приготована на сильному вогні; спосіб такого готування.

СОТЕ́РН (франц. sauternes) — напівсолодке десертне виноградне вино. Від назви м. Сотерн у Франції.

СОФІ́ЗМ (від грец. σόφισμα — розумне, хитре судження) — навмисне хибно зроблений умовивід, який справляє видимість істинного.

СОФІ́СТ (грец. σοφιστής) — 1) У Стародавній Греції розумна, винахідлива людина; платний вчитель *математики, політики, філософії* й красномовства. 2) Людина, що вдається до *софістики* (2).

СОФІ́СТИКА (грец. σοφιστική) — 1) Вчення давньогрецьких *софістів*. 2) Свідоме застосування в *дискусії* й доведенні *софізмів*; словесні хитрощі, котрі вводять в оману.

СОФІ́Т (від італ. soffitto — стеля) — 1) Театральна освітлювальна *апаратура*, призначена для освітлювання сцени спереду і збоку. 2) Видима знизу поверхня якої-небудь архітектурної деталі, часто оздобленої.

СОФІ́Я (грец. σοφία — майстерність, знання, мудрість) — поняття античної і середньовічної *філософії*, пов'язане з уявленням про смислову наповненість і влаштованість речей. *Християнство* частково ототожнювало С. з образом Діви Марії.

...СОФІЯ (від грец. σοφία — вченість, освіченість) — у складних словах відповідає поняттям "вчення", "мудрість", напр.: *теософія, філософія*.

СОЦІА́Л-ДЕМОКРА́ТІЯ — ідейно-політична течія, що виникла наприкінці 19 ст. Об'єднує ліві сили у боротьбі за соціально-економічні перетворення суспільства.

СОЦІАЛІЗА́ЦІЯ (від лат. socialis — суспільний) — 1) Перетворення власності на загальнонародну. 2) *Процес* становлення особистості шляхом засвоєння знань цінностей і *норм*, притаманних даному суспільству.
СОЦІАЛІ́ЗМ (франц. socialisme, від лат. socialis — суспільний) — 1) Суспільний лад, основою виробничих відносин якого є державна і колективна власність на знаряддя і засоби виробництва. 2) У марксистській *теорії* — перша *фаза комунізму*, де життя влаштоване за *принципом*: "від кожного за його здібностями, кожному — за його працю".
СОЦІАЛІ́СТ — 1) Член *соціалістичної партії*. 2) Прихильник *соціалістичного* вчення.
СОЦІАЛІСТИ́ЧНИЙ — 1) Який стосується *соціалізму*, властивий йому, заснований на *принципах* соціалізму. 2) Який стосується *партій*, що проголошують соціалізм своєю метою.
СОЦІА́ЛЬНИЙ (від лат. socialis — товариський, громадський) — суспільний, громадський; який стосується суспільного ладу, відносин у суспільстві.
СОЦІО... (від лат. societas — спільність, суспільство) — у складних словах відповідає поняттю "суспільний", напр.: соціограма, соціолінгвістика.
СОЦІОЛО́ГІЯ (від *соціо...* і *...логія*) — наука про суспільство і закони його розвитку.
СОЦІОМЕ́ТРІЯ (від *соціо...* і *...метрія*) — галузь *соціальної психології*, яка досліджує міжособові відносини у невеликих соціальних групах (навчальних, виробничих та ін.).
СО́ЦІУМ (від лат. socium — спільне) — великий колектив людей, спільнота, що характеризується спільністю *соціального*, економічного і культурного життя.
СО́Я (япон.) — рід трав'янистих рослин родини бобових. Поширена у *тропіках* Африки, в Америці й Азії. С. щетинисту в багатьох країнах вирощують як зернобобову культуру.
СПАЗМ, СПА́ЗМА (грец. σπασμός, σπάσμα, від σπάω — стягую) — мимовільне судомне скорочення м'язів стравоходу, кишечнику, шлунка, горла тощо.
СПАЗМАТИ́ЧНИЙ — судомний, корчовий; викликаний *спазмом*.
СПАЗМОЛІ́ТИКИ (від *спазм* і грец. λύω — послаблюю) — лікарські *препарати*, що знижують *тонус*, знімають спазми.
СПАНІЄ́ЛІ (англ. spaniels, від лат. hispanus — іспанський) — група порід мисливських довгошерстих собак з довгими обвислими вухами, а також собаки цих порід.
СПА́РЖА (італ. sparagio, від грец. ἀσπάραγος — молодий пагін) — вид багаторічних кореневищних рослин родини лілійних. Поширена в Європі, Центральній і Південній Азії та Північній Африці. Культивують як овочеву рослину, підземні стебла якої використовують в їжу.

СПА́РИНГ (англ. sparring) — тренувальний бій у *боксі* [1] (1) з метою підготовки до змагання. Інша назва — в і л ь н и й б і й.
СПА́РИНГ-ПАРТНЕ́РИ (від *спаринг* і *партнер*) — партнери для тренування (спортсмени, команди, що змагаються між собою), близькі за рівнем спортивної підготовки.
СПАРТАКІА́ДА — масові змагання з різних видів спорту. Від імені вождя повстання рабів у Стародавньому Римі Спартака (1 ст. до н. е.).
СПАРТА́НЕЦЬ — 1) Громадянин давньогрецької держави Спарти, жителі якої відзначалися суворим способом життя, з дитинства привчалися до витривалості й терпіння. 2) Переносно — людина, яка провадить суворий спосіб життя; витривала, загартована людина.
СПЕКТА́КЛЬ (франц. spectacle, від лат. spectaculum — видовище, вистава) — театральна вистава.
СПЕКТР (від лат. spectrum — образ, видіння) — 1) Сукупність (набір) чогось однорідного, напр., звукових або оптичних коливань (хвиль), рівнів *енергії* ядра, *атома* чи *молекули*. 2) Кольорова смуга, що утворюється від розкладу білого світла. 3) Переносно — багатоманітність.
СПЕКТРА́ЛЬНИЙ — який стосується *спектра*; с. а н а л і з — визначення хімічного складу тіл за допомогою вивчення їхніх спектрів; с - н і л і н і ї — вузенькі ділянки спектра, кожна з яких відповідає певній довжині хвилі.
СПЕКТРО... (від лат. spectrum — уява, видіння) — у складних словах відповідає поняттям "спектр", "спектральний", напр.: спектрометрія, спектроскоп.
СПЕКТРОГРА́МА (від *спектро...* і *...грама*) — фотознімок або запис *спектрів* різного проміння.
СПЕКТРОСКОПІ́Я (від *спектро...* і *...скопія*) — розділ *фізики*, в якому вивчають *спектри* електромагнітного випромінювання *атомів, молекул*, кристалів тощо.
СПЕКУЛЯТИ́ВНИЙ (лат. speculativus, від speculor — споглядаю) — 1) Умоглядний, *абстрактний*. С - н а ф і л о с о ф і я — а) за середньовіччя *теоретична філософія* на противагу "*практичній*"; б) у філософії нового часу загальна назва вчення, яке намагається досліджувати дійсність, виходячи з *апріорних* загальних *принципів*, не звертаючись до досвіду й *практики*. 2) Пов'язаний із *спекуляцією*, розрахований на швидкий зиск.
СПЕКУЛЯ́ЦІЯ (від лат. speculatio — вистежування, виглядання) — 1) Торгівля, *біржова* угода, розрахована на перепродаж за підвищеною ціною з метою наживи. 2) Умоглядна *філософська* побудова. 3) Переносно — практично необґрунтоване міркування.
СПЕЛЕО́ЛОГ — особа, яка займається *спелеологією*, досліджує печери.

СПЕЛЕОЛО́ГІЯ (від грец. σπήλαιον — печера і *...логія*) — наука, що вивчає печери, утворення їх, гідрографію, *мікроклімат*, *органічний* світ тощо.

СПЕ́РМА (грец. σπέρμα — насіння, від σπείρω — сію) — рідина, що виділяється при статевому *акті* у чоловіків і у самців більшості тварин. У С. містяться статеві клітини — *сперматозоїди*.

СПЕРМАТОЗО́ЇД [від грец. σπέρμα (σπέρματος) — насіння, ζῷον — жива істота і *...оїд*] — чоловіча статева клітина людини, тварин та багатьох рослин.

СПЕРМАЦЕ́Т (від грец. σπέρμα — насіння і κῆτος — кит) — суміш складного *ефіру* пальмітинової кислоти і цетилового спирту. Міститься в особливій порожнині голови кашалотів. С. використовують у *парфумерії*, косметиці й *фармакології* для виготовлення кремів та мазей.

СПЕЦИ́ФІКА (від лат. specificus — особливий) — особливість, властива даному предмету, явищу; істотні ознаки, що відрізняють один *об'єкт* від іншого.

СПЕЦИФІКА́ЦІЯ (від лат. species — вид, різновид і *...фікація*) — 1) Визначення й перелік специфічних особливостей будь-чого. 2) Технічний *документ*, в якому зазначено назви частин, вузлів і деталей даного виробу, їхню кількість, матеріал, вагу тощо.

СПЕЦІАЛІЗА́ЦІЯ (від лат. specialis — особливий) — 1) Оволодіння спеціальними знаннями в певній галузі. 2) Зосередження діяльності на певному занятті, спеціальності. 3) Поділ праці на окремі *операції*. 4) Особливі риси пристосування *організмів* до умов існування, властиві даному виду чи певній групі тварин.

СПЕ́ЦІЇ (лат. species — пряноші) — приправи до різних страв (оцет, ароматичні *есенції* та пряноші — гвоздика, перець тощо).

СПИРТИ́ (англ. spirits, від лат. spiritus — дихання, дух) — *органічні* сполуки, що містять одну або кілька гідроксильних груп (ОН) у *молекулі*. Застосовують як розчинники, у виробництві лікарських, вибухових речовин, волокон, пластмас, харчовій промисловості тощо.

СПІДВЕ́Й (англ. speedway, від speed — швидкість і way — шлях, дорога) — 1) Дорога для руху з великою швидкістю, *автострада*. 2) Доріжка для мотоциклетних змагань, гоночний *трек*. 3) Мотогонки на гарових треках, а також по льодовій доріжці *стадіону*, земляному і трав'яному треках.

СПІДО́МЕТР (від англ. speed — швидкість і *...метр*) — прилад для вимірювання швидкості руху транспортного засобу (*автомобіля*, *мотоцикла* тощо), який фіксує також і пройдений ним шлях.

СПІ́КЕР (англ. speaker, від speak — говорити) — 1) Голова *парламенту* або палати парламенту в деяких країнах. 2) В *боксі* [1] — суддя-інформатор.

СПІН (від англ. spin — обертання) — власний *момент* кількості руху *електрона* або інших *елементарних* частинок (*позитрона, протона, нейтрона* тощо).

СПІ́НІНГ (англ. spinning, від spin — обертатися) — 1) Спортивна снасть (вудлище з котушкою, на яку навита волосінь з блешнею) для ловіння хижої риби. 2) Спосіб ловіння риби за допомогою такої снасті.

СПІ́НОР (від англ. spin — обертатися) — математична величина, що характеризується особливим законом перетворення в разі переходу від однієї *системи координат* до іншої.

СПІРА́ЛЬ (франц. spirale, від грец. σπεῖρα — звив, вигин) — 1) Плоска крива лінія, що закручується навколо певної точки (п л о с к а с.). 2) Просторова крива лінія, що закручується навколо певної осі (п р о с т о р о в а с.). 3) Дріт або пружина, що має вигляд однієї з цих ліній.

СПІРИТИ́ЗМ (франц. spiritisme, від лат. spiritus — дух) — містична віра в існування потойбічного світу душ померлих; *система* прийомів спілкування з ними за посередництвом *медіума*.

СПІРИТУАЛІ́ЗМ (франц. spiritualisme, від лат. spiritualis — духовний) — ідеалістичне *філософське* вчення, за яким дух (душа) є першоосновою світу. Див. також *Ідеалізм*.

СПІРОМЕ́ТРІЯ (лат. spiro — дую, дихаю і *...метрія*) — вимірювання спеціальним приладом (спірометром) об'єму повітря, що його видихає людина. С. дає можливість визначити життєву ємність легень.

СПІРОХЕ́ТИ (від грец. σπεῖρα — звив і χαίτη — волосся) — група рухливих *мікроорганізмів*, що мають *форму* тонких спірально закручених ниток. Серед С. багато хвороботворних видів, які спричинюють у людини й тварин спірохетози (напр., бліда с. є збудником *сифілісу*).

СПІЧ (англ. speech — промова, від speak — говорити) — коротка застільна промова з нагоди торжества, ювілею тощо. Див. також *Тост*.

СПІЧРА́ЙТЕР (від англ. speech writer, від speech — промова, виступ і write — писати, створювати) — *політ.* той, хто складає *тексти* промов, виступів для високопосадових державних осіб.

СПЛІН (англ. spleen, від грец. σπλήν — селезінка) — пригнічений настрій, нудьга. Раніше такий стан пояснювали хворобою селезінки (звідки й назва).

СПОНДИЛЬО́З (від грец. σπόνδυλος — хребець) — хронічне захворювання хребта, що виражається в сплющенні й зростанні хребців між собою; зумовлюється *травмами*, порушенням обміну речовин і *функцій* залоз внутрішньої *секреції* тощо.

СПО́НСОР (англ. sponsor) — 1) Поручитель, *гарант*. 2) Особа або організація, яка фінансує економічний *проект*, проведення *соціальних* заходів. Інші назви — д о б р о д і й н и к, *меценат*.

СПОНТА́ННИЙ (лат. spontaneus — довільний) — 1) Який виникає не під впливом зовнішніх дій і причин, а внаслідок внутрішніх чинників. 2) Мимовільний.

СПОРАДИ́ЧНИЙ (грец. σποραδικός, від σπείρω — сію, розсіваю) — поодинокий, випадковий.

СПО́РИ (від грец. σπορά — сім'я, сіяння) — мікроскопічні, переважно одноклітинні зачатки рослинних *організмів*, що служать для розмноження й поширення рослин, а також збереження виду в несприятливих умовах.

СПОРОВИКИ (від грец. σπορά — сім'я) — клас тварин *типу* найпростіших; *паразити*. Живуть у клітинах, тканинах і порожнинах тіла тварин та людини. Багато С. спричинюють захворювання людини (збудники малярії) та свійських тварин.

СПОТ (від англ. spot, букв. — місце) — *операція* з продажу товару або *валюти*, яка передбачає термінову поставку і оплату.

СПРЕЙ (від англ. spray — розпорошувати) — пристрій для спрямованого розбризкування рідин (напр. парфумів) у вигляді пилоподібного струменя.

СПРИНТ (англ. sprint) — біг, перегони, плавання тощо на короткі *дистанції*.

СПРИ́НТЕР (англ. sprinter) — бігун, гонщик, плавець тощо на короткі *дистанції*. Див. також *Стаєр*.

СПУРТ (англ. spurt, букв. — вибух, ривок) — різке короткочасне прискорення швидкості (*темпу*) руху в змаганнях з бігу, на ковзанах, у велосипедних гонках тощо, переважно перед *фінішем*.

СТАБІЛІЗА́ТОР (від лат. stabilis — стійкий) — прилад, *апарат*, пристрій або речовина, використовувані для *стабілізації* чого-небудь.

СТАБІЛІЗА́ЦІЯ (від лат. stabilis — стійкий) — зміцнення, набування стійкості, незмінності; стан стійкості, сталості.

СТАБІ́ЛЬНІСТЬ (від лат. stabilis — стійкий) — сталість, незмінність, тривале збереження певного постійного стану або рівня.

СТАГНА́ЦІЯ (від лат. stagnum — болото, стояча вода) — 1) Застій у виробництві, торгівлі, *соціальному* житті тощо. 2) Застій крові у венах.

СТАГФЛЯ́ЦІЯ [від *стаг(нація)* та *(ін)фляція*] — *форма* інфляції, що характеризується проявами стагнації *економіки* і одночасним зростанням дорожнечі.

СТА́ДІЙ (грец. στάδιον) — старовинна одиниця виміру відстаней. С. вавилонський дорівнював 195 м, єгипетський — 230,4 м, римський — 185 м.

СТАДІО́Н (від грец. στάδιον — місце для змагань) — спортивна споруда, призначена для тренувань і змагань з різних видів *фізичної* культури й спорту, з футбольним полем, *трибунами* для глядачів і допоміжними приміщеннями.

СТА́ДІЯ (від грец. στάδιον — *стадій*) — певний ступінь (*період*, етап) у розвитку чогось, що має свої якісні особливості.

СТА́ЄР (англ. stayer, від stay — проявляти витривалість) — 1) Бігун, гонщик, ковзаняр тощо на довгі *дистанції*. Див. також *Спринтер*. 2) Кінь, що показує (на скачках або перегонах) кращу швидкість на довгих дистанціях.

СТАЖ (франц. stage, від лат. stagium — тимчасове перебування) — 1) *Термін* служби, тривалість діяльності в будь-якій галузі. 2) Термін, під час якого той, хто став до роботи, набуває *практичних* навичок з певного фаху.

СТАЖЕ́Р (франц. stagiaire) — особа, яка набуває *практичних* навичок з певного фаху, проходить стажування (див. *Стаж* 2).

СТАЗ (від грец. στάσις — стояння, нерухомість) — різке уповільнення або припинення руху крові або іншої *фізіологічної* рідини в обмеженій ділянці тіла.

...СТАЗ, ...СТАЗІЯ (від грец. στάσις — стояння, нерухомість) — у складних словах означає певний стан біологічних *систем*, напр.: *гомеостаз*, ізостазія.

СТА́ЙЛІНГ (англ. styling, від style — шити по *моді*, вводити в моду) — 1) *Дизайн*, художнє оформлення товару, спрямовані на приваблення покупця. 2) Загальні вимоги до дизайну, що сприяють попиту на товар.

СТАКА́ТО (італ. staccato, від staccare — відривати, відокремлювати) — переривчасте виконання *мелодії* на музичному *інструменті* або голосом. Протилежне — *легато*.

СТАЛАГМІ́ТИ (від грец. σταλαγμός — краплина) — мінеральні утворення (переважно вапнякові), що піднімаються з дна печер, підземних *галерей* у вигляді конусоподібних стовпчиків, бурульок тощо.

СТАЛАКТИ́ТИ (від грец. σταλακτός — який стікає по краплі) — мінеральні утворення (переважно вапнякові), що звисають зі стелі печер, підземних *галерей* у вигляді бурульок, трубочок тощо.

СТАНДА́РТ (англ. standard) — 1) *Норма*, зразок, мірило. 2) Прийнятий *тип* виробів, що відповідає певним вимогам за якістю, хімічним складом, *фізичними* властивостями, вагою, розміром, об'ємом тощо. 3) Нормативно-технічний *документ*, що встановлює вимоги до *продукції*, її зберігання тощо. 4) Загальноприйнятий взірець у мові. 5) Переносно — те, що не містить у собі нічого *оригінального*, творчого, *шаблон*, *трафарет*.

СТАНДАРТИЗА́ЦІЯ (від *стандарт*) — 1) Встановлення єдиних обов'язкових *норм* і вимог на готову *продукцію*, напівфабрикати, сировину й матеріали. 2) Зведення багатьох видів виробів до невеликої кількості *типових* для раціональнішої організації виробництва. 3) Переносно — позбавлення *індивідуальних* особливостей, своєрідності.

СТАНДА́РТНИЙ — 1) Який відповідає вимогам *стандарту*, *типовий*. 2) Переносно — шаблонний, *трафаретний*, позбавлений оригінальності.
СТАНІО́ЛЬ (нім. Stanniol, від лат. stannum — олово) — матеріал (тонкі листи, стрічки олова або олов'яних сплавів), застосовуваний для пакування харчових *продуктів*, виготовлення кабелів тощо.
СТА́НСИ (франц. stance, від італ. stanza — *строфа*) — віршовий жанр; куплет (*строфа*), що має закінчений зміст.
СТА́НЦІЯ (від лат. statio — стояння, зупинка) — 1) *Пункт* зупинки сухопутного *транспорту*, а також сукупність споруд і пристроїв на цьому пункті. 2) Підприємство або установа спеціального призначення (напр. телефонна с.). 3) Космічний літальний *апарат* (напр. *автоматична* міжпланетна с.).
СТА́ПЕЛЬ (гол. stapel) — прибережна споруда у вигляді похилого майданчика, на якому будують, ремонтують і з якого спускають на воду судна.
СТАРТ (англ. start) — 1) *Момент* початку спортивних змагань з бігу, плавання тощо; місце (лінія, *пункт*), з якого починається змагання. 2) Момент зльоту літака, космічного корабля тощо; місце початку такого зльоту.
СТА́РТЕР (англ. starter, від start — починати, запускати) — 1) Пристрій для приведення в рух двигунів внутрішнього згоряння. 2) Суддя, який подає команду або сигнал на початок змагань з бігу, плавання тощо.
...СТАТ, ...СТАТИКА (від грец. στατός — стоячий, нерухомий) — у складних словах вказує на незмінність положення, стану, напр.: *аеростат*, електростатика.
СТА́ТИКА (від грец. στατική — вчення про вагу) — 1) Розділ *механіки*, в якому вивчають умови рівноваги тіла, за заданої *системи* сил, що діють на це тіло. 2) Стан спокою у який-небудь *момент*.
СТАТИ́СТ (нім. Statist, італ. statista, від грец. στατός — який стоїть нерухомо) — актор, що виконує ролі без слів; учасник масових сцен.
СТАТИ́СТИКА (англ. statistics, від лат. status — стан, становище) — 1) Кількісний облік масових явищ. 2) Наука, що вивчає кількісну сторону масових суспільних явищ і *процесів* у нерозривному зв'язку з якісною стороною їх. 3) С. математична — розділ *математики*, присвячений математичним *методам* систематизації, обробки й використання *статистичних* даних для наукових і *практичних* висновків.
СТАТИСТИ́ЧНИЙ (від *статистика*) — який стосується статистики; пов'язаний з обліком масових явищ, здійснюваний *методами* статистики.
СТАТИ́ЧНИЙ (грец. στατός) — 1) Пов'язаний із *статикою*, із станом спокою і рівноваги. 2) У якому немає руху, нерухомий. 3) Переносно — який не розвивається, *пасивний*.

СТА́ТОР (англ. stator, від лат. sto — стою) — нерухома частина машини, в якій є обертова частина — *ротор* (в *електричних* двигунах і *генераторах*, *турбінах* тощо).
СТАТС-СЕКРЕТА́Р (нім. Staatssekretär, від Staat — держава і Sekretär — секретар) — у деяких країнах назва міністрів і вищих державних службовців.
СТА́ТУС (лат. status — становище) — 1) *юрид.* Правове становище осіб або організацій, установ тощо. 2) С. с о ц і а л ь н и й — становище *індивіда* або групи осіб щодо інших індивідів або груп у *соціальній системі*. С. визначається відповідно до специфічних для даної системи ознак (економічних, виробничих, етнічних тощо).
СТА́ТУС-КВО (лат. status quo) — становище, що існувало або існує в якийсь визначений *момент*.
СТАТУ́Т (лат. statutum, від statuo — встановлюю, вирішую) — зведення правил, збірник засад, положень про права та обов'язки якихось осіб або *органів*.
СТАФІЛОКО́КИ (від грец. σταφυλή — виноградне гроно й *коки*) — *бактерії* родини кокових. Клітини кулясті, нерухливі, утворюють гроноподібні скупчення. Здебільшого спричинюють нагноєння ран, *абсцеси*, *фурункули*, *ангіни* тощо.
СТАЦІОНА́Р (від лат. stationarius — нерухомий) — 1) Лікарня, лікувальний заклад, що має постійні ліжка для хворих. 2) Установа, що функціонує в одному місці, на відміну від такого самого *типу* пересувної установи (напр.: *бібліотека*, театр тощо). 3) *Форма* очного навчання в інститутах, технікумах тощо.
СТАЦІОНА́РНИЙ (від лат. stationarius — нерухомий) — 1) Пов'язаний з лікуванням у *стаціонарі*. 2) Постійний, не пересувний. 3) Пов'язаний з навчанням на стаціонарі, в якому відбувається таке навчання. 4) Незмінний, постійний.
СТЕАРИ́Н (від грец. στέαρ — сало, жир) — *продукт*, що його одержують переважно з тваринних жирів. Тверда напівпрозора речовина білого або жовтуватого кольору. Застосовують у виробництві свічок, у миловарінні, паперовій, текстильній та інших галузях промисловості.
СТЕК (англ. stick) — гнучка паличка з ремінною петлею — хлист, який застосовується під час верхової їзди.
СТЕ́ЛА (від грец. στήλη — стовп) — 1) *Вертикальна* кам'яна плита чи стовп з *рельєфним* зображенням або написом на відзначення якоїсь події, на згадку про когось, щось. 2) Центральна частина стебла й кореня вищих рослин, у якій міститься провідна *система* всіх осьових *органів*.
СТЕЛА́Ж (нім. Stellage, від stellen — ставити) — 1) Полиці на кілька ярусів (у *бібліотеці* — для книг, на торф'яних і цегельних заводах — для сушіння *брикетів* тощо). 2) *Форма* термінових *операцій* купівлі-продажу цінних паперів; особа, що придбала С., має право висту-

пити або в ролі продавця, або в ролі покупця цінних паперів. Інша назва — подвійний опціон.

СТЕ́НД-БАЙ (англ. stand by — допомагати, підтримувати) — угода, згідно з якою країна — член Міжнародного Валютного *Фонду* може придбати у нього іноземну *валюту* в обмін на національну у визначений *термін* і у заздалегідь встановлених межах.

СТЕНО... (від грец. στενός — вузький, обмежений) — у складних словах відповідає поняттям "обмежений", "скорочений", напр.: *стенобатний*, стенограма.

СТЕНОБА́ТНИЙ (від *стено...* і грец. βάθος — глибина) — пристосований до життя на обмеженій глибині; с - н і т в а р и н и — водяні тварини, які живуть на певній глибині й за умови певного водяного тиску.

СТЕНОГРА́МА (від *стено...* і *...грама*) — запис промови, доповіді, переговорів тощо, виконаний способом *стенографії*.

СТЕНОГРА́ФІЯ (від *стено...* і *...графія*) — спосіб швидкого і точного записування за допомогою *системи* скорочень і умовних знаків.

СТЕНО́З (від грец. στένωσις — звуження) — звуження просвіту трубчастих *органів* в *організмі* людини й тварин, що утруднює пересування їхнього вмісту. Виникає внаслідок рубцювання, утворення пухлин або *спазму* м'язів стінки відповідного органа.

СТЕНОКАРДІЯ (від *стено...* і *...кардія*) — захворювання, що характеризується різким болем у ділянці серця та за грудниною. Спричинюється гострим порушенням живлення серцевого м'яза внаслідок *спазму* уражених *склерозом* або інфекційним *процесом* вінцевих судин. Інша назва — г р у д н а ж а б а.

СТЕ́НЬГА (гол. steng) — верхня частина щогли, що є її продовженням вище *вантів*.

СТЕП (від англ. step, букв. — крок) — ритмічний танець з чечіткою.

СТЕ́ПЛЕР (від англ. staple — дужка) — пристрій для скріплювання аркушів за допомогою дужок, виготовлених з дроту.

СТЕРАДІА́Н (від грец. στερεός — просторовий і *радіан*) — одиниця виміру тілесного кута (частини простору, обмеженої конічною поверхнею); позначається ср. 1 С. — тілесний кут, який вирізує на *сфері* з *центром* у вершині кута поверхню, площа якої дорівнює *квадратові радіуса* сфери.

СТЕРЕО... (від грец. στερεός — твердий, просторовий) — у складних словах означає "твердий", "просторовий", "об'ємний", напр.: *стереоефект*, стереомеханіка.

СТЕРЕОБА́Т (грец. στερεοβάτης) — у давньогрецькій *архітектурі цоколь* будівлі або *колонади*.

СТЕРЕОГРА́ФІЯ (від *стерео...* і *...графія*) — *перспективне* зображення поверхні *сфери* або іншого геометричного тіла на площині.

СТЕРЕОЕФЕ́КТ (від *стерео...* і *ефект*) — об'ємне сприймання навколишніх предметів. Інша назва — с т е р е о с к о п і ч н і с т ь з о р у.

СТЕРЕОКІНО́ (від *стерео...* і *кіно*) — 1) Різновид *кінематографії*, до якого належать кінофільми, створені на основі *стереоефекту*, що викликають у глядача враження об'ємності зображень. Див. також *Стереофільм.* 2) Кінотеатр, обладнаний для *демонстрації фільмів* з таким *ефектом.*

СТЕРЕОМЕ́ТРІЯ (від *стерео...* і *...метрія*) — розділ *геометрії*, в якому вивчають просторові *фігури.*

СТЕРЕО́ПСИС (від *стерео...* і грец. ὄψις — зір) — *сенсорний процес*, завдяки якому при *бінокулярному* зорі створюється відчуття простору.

СТЕРЕОСКОПІ́ЧНИЙ (від *стерео...* і *...скопічний*) — пов'язаний з утворенням зображень у *перспективі* в трьох вимірах (у довжину, ширину й глибину); с. ф о т о а п а р а т — фотоапарат для одночасного утворення двох знімків того самого *об'єкта*; с. з і р — здатність зору сприймати відносне розміщення предметів у просторі та оцінювати їх віддаленість від ока, а також їхні розміри. Див. також *Стереоефект.*

СТЕРЕОСКОПІ́Я (від *стерео...* і *...скопія*) — *метод* одержання зображень, що створюють враження об'ємності предметів та їхнього просторового розміщення.

СТЕРЕОТИ́П (від *стерео...* і *...тип*) — 1) Металева, гумова або пластмасова *копія* друкарського набору. 2) С. д и н а м і ч н и й — відносно стійка *система реакцій організму* на вплив зовнішнього середовища. 3) Переносно — те, що часто повторюється і стало звичним; надто часто вживаний, заяложений вираз, погляд, думка.

СТЕРЕОТИ́ПНИЙ — 1) Який стосується *стереотипу*, при якому використовується стереотип; с - н е в и д а н н я — повторне видання книги, надруковане без змін зі стереотипу. 2) Переносно — часто вживаний, заяложений.

СТЕРЕОФІ́ЛЬМ (від *стерео...* і *фільм*) — фільм, виготовлений способом, в основу якого покладений *стереоефект.* Див. також *Стереокіно.*

СТЕРЕОФОНІ́Я (від *стерео...* і *...фонія*) — спосіб передавання і відтворення звуків, який забезпечує сприймання їх як звучання просторово роз'єднаних їхніх джерел.

СТЕРИЛІЗА́ТОР — *апарат* для *стерилізації* (1).

СТЕРИЛІЗА́ЦІЯ (від лат. sterilis — безплідний) — 1) Знищення або знешкодження *мікробів* на хірургічній або лабораторній апаратурі, *інструментах*, білизні, в середовищах за допомогою високої *температури*, хімічним шляхом тощо. 2) Штучне позбавлення людини або тварини здатності мати потомство.

СТЕРИ́ЛЬНИЙ (лат. sterilis — безплідний) — 1) Звільнений від *організмів*, здатних заражати, шляхом *стерилізації* (1). 2) Неплідненний, позбавлений здатності до запліднення.

СТЕРИ́НИ (від грец. στερεός — твердий) — *органічні* речовини з групи *стероїдів*. Містяться в *організмі* тварин і рослин, входять до складу жирів і олій. Мають велике значення для життєдіяльності організму. Інша назва — с т е р о л и.

СТЕ́РЛІНГ (англ. sterling) — 1) Середньовічна англійська срібна монета, англійський *динар* або *пенні*. 2) Законний *стандарт* проби англійських срібних і золотих монет як основи англійської *валюти*; ф у н т с т е р л і н г і в — грошова одиниця Великої Британії, що дорівнює 100 пенсам; основна валюта стерлінгової зони.

СТЕРО́ЇДИ (від грец. στερεός — твердий і *...оїд*) — група *органічних* речовин рослинного й тваринного походження (*стерини*, жовчні кислоти, *гормони* кори надниркових залоз тощо), в основі хімічної *структури* яких лежить вуглеводень стеран. Відіграють важливу роль у життєдіяльності *організму*. Інша назва — с т е р и д и.

СТЕТОСКО́П (від грец. στῆθος — груди і *...скоп*) — 1) Прилад для вислуховування серця, легень тощо. 2) Пристрій для виявлення шумів у різних *механізмах*.

СТИГМИ (від грец. στίγμα — наколота мітка, тавро, пляма) — 1) У Стародавній Греції тавро на тілі раба або злочинця. 2) Червоні плями й виразки, що іноді утворюються на тілі людини; загальна назва різних шкірних захворювань, викликаних *істерією*. 3) Отвори, що ними відкриваються назовні *органи* дихання у деяких членистоногих тварин.

СТИЛЕ́Т (франц. stylet, від італ. stiletto) — невеликий кинджал з тонким тригранним клинком.

СТИЛІЗА́ЦІЯ — 1) Свідоме підкреслювання наслідування зовнішніх, формальних рис якогось *стилю*, особливостей чиєїсь творчої манери. 2) Переважання в художньому творі умовних, орнаментальних *форм* над *реалістичною* передачею дійсності, властиве *декоративно*-ужитковому мистецтву. 3) Твір мистецтва, який за формою є наслідуванням певного стилю.

СТИЛІ́СТ (франц. styliste) — 1) Той, хто володіє мистецтвом літературного *стилю*, пише гарним стилем. 2) Модельєр, який займається створенням певного стилю в одязі, зачісках, *макіяжі* тощо.

СТИЛІ́СТИКА — 1) Розділ мовознавства, що вивчає суть і *специфіку стилів* мови, їх розвиток та суспільне призначення. 2) Розділ *теорії* літератури, що вивчає особливості літературного викладу. 3) Сукупність виражальних засобів мови якого-небудь художнього твору, письменника, літературного напряму тощо.

СТИЛОБА́Т (грец. στυλοβάτης) — 1) У давньогрецькій *архітектурі* підніжжя *колонади*, верхня частина *стереобата*. 2) Верхня частина східчастого *цоколю* будинку, *постаменту*, *скульптури*.

СТИЛЬ (лат. stilus, букв. — паличка для письма) — 1) Знаряддя для письма в давнину та за середньовіччя. 2) У літературі та мистецтві — єдність змісту, образної *системи* й художньої *форми*, що склалася за конкретних суспільно-історичних умов і властива різним історичним *періодам* і *епохам* у розвитку літератури й мистецтва. У вузькому значенні С. — *індивідуальна* манера, своєрідні, неповторні ідейно-художні особливості творчості митця. 3) У мові — сукупність мовних засобів і прийомів, вибір яких зумовлений змістом, характером і метою висловлювання. 4) Спосіб, прийом, *метод* роботи. 5) Характерна манера поведінки, спосіб говорити, одягатися тощо. 6) Спосіб літочислення (старий с., новий с.). Див. також *Календар*.

СТИ́МУЛ (лат. stimulus, букв. — загострена палиця, якою підганяли тварин) — 1) Причина, що спонукає до дії. 2) Зацікавленість у здійсненні чого-небудь. 3) Подразник, який викликає *реакцію*.

СТИМУЛЮВА́ТИ (від лат. stimulo — збуджую, заохочую) — 1) Спонукати до дії, давати поштовх, заохочувати. 2) Активізувати діяльність чого-небудь, прискорення якихось *процесів*.

СТИПЕ́НДІЯ (від лат. stipendium — платня) — щомісячна грошова допомога студентам, *аспірантам*, *докторантам*, *періодичне* фінансування наукових досліджень тощо.

СТИ́ПЛ-ЧЕЗ (англ. steeplechase, від steepl — шпиль і chase — гонитва, переслідування) — біг або скачки з перешкодами.

СТИРО́Л (від грец. στύραξ — ароматична смола і ...*ол*) — ароматичний вуглеводень, безбарвна рідина приємного запаху. Застосовують переважно для утворення *полістиролу*.

СТИХІЙНИЙ (від *стихія*) — 1) Викликаний діями сил природи, непідвладних людині. 2) Переносно — нездоланний, нищівний. 3) Неорганізований, який діє без чіткого керівництва, несвідомо, безладно.

СТИХІ́Я (від грец. στοιχεῖον — *елемент*) — 1) В античній *філософії* одне з матеріальних першопочатків буття (повітря, земля, вогонь, вода). 2) Явище природи, що має характер нездоланної сили (*шторм*, землетрус, ураган тощо). 3) У суспільному житті неорганізована сила, рух без керівництва. 4) Суспільне середовище, *маса* людей, які діють неорганізовано, сліпо. 5) Переносно — звичне середовище, обстановка або улюблена, добре знайома справа.

СТІКС (грец. Στύξ — Жахливий) — у давньогрецькій *міфології* одна з річок, що омивала підземне царство, уособлення мороку і жаху. Води її вважались отруйними.

СТО́ЇК (грец. Στωϊκός) — 1) Послідовник *стоїцизму*. 2) Переносно — людина, що мужньо, стійко зносить страждання, протистоїть спокусам.

СТОЇЦИ́ЗМ (грец. Στωϊκή, від στοά — *портик* в Афінах, де збиралися *стоїки*) — 1) Одна з головних течій елліністичної і римської *філософії*, заснована в кінці 4 ст. до н. е. Найважливіше місце в С. посідала розробка міцної і розумної основи морального життя, яку

стоїки вбачали у подоланні пристрастей, "силі духу". 2) Переносно — стійкість, твердість у життєвих випробуваннях, здатність протистояти спокусам.

СТОКБРО́КЕР (англ. stock broker) — *брокер,* який виступає посередником між продавцями і покупцями цінних паперів.

СТОЛО́Н [від лат. stolo (stolonis) — кореневий пагін] — видовжений підземний пагін без додаткових коренів, на кінцях якого утворюються бульби (напр. у картоплі); надземні С. (напр. у суниць) здебільшого називають вусами.

СТОМАТИ́Т [від грец. στόμα (στόματος) — рот] — запалення слизової оболонки порожнини рота.

СТОМАТОЛО́ГІЯ [від грец. στόμα (στόματος) — рот і *...логія*] — наука, яка вивчає хвороби *органів* порожнини рота, зубів, щелеп, прилеглих до них ділянок обличчя.

СТО́ПОР (англ. stopper, від stop — зупиняти, затикати) — пристрій або деталь, що зупиняє чи утримує в певному положенні *механізм* або його частину.

СТО́РНО (італ. storno, від stornare — переводити назад) — спосіб виправлення помилок, допущених у бухгалтерському обліку при записах господарських *операцій.*

СТО́РТИНГ (норв. storting, від stor — великий і ting — народні збори) — *парламент* у Норвегії.

СТОХАСТИ́ЧНИЙ (від грец. στόχασις — здогад) — випадковий, імовірнісний.

СТРАЗ (франц. strass, від італ. strazza) — *імітація* дорогоцінного каміння: штучний *алмаз, діамант* тощо. Від імені німецького ювеліра 18 ст. Й. Страссера.

СТРАНГУЛЯ́ЦІЯ (лат. strangulatio, від strangulo — душу, давлю) — задушення, защемлення, задавлення петлею.

СТРАТЕ́Г (грец. στρατηγός) — 1) Воєначальник, головнокомандувач у Стародавній Греції. 2) Полководець, керівник великих воєнних *операцій*; знавець воєнного мистецтва. 3) Переносно — людина, яка володіє мистецтвом керівництва будь-яким видом діяльності.

СТРАТЕГІ́ЧНИЙ (грец. στρατηγικός) — 1) Який стосується *стратегії.* 2) Який має значення з погляду здійснення загальних цілей війни. 3) Який належить до великих самостійно діючих військових з'єднань або *армії* в цілому. 4) Істотний, важливий для досягнення *генеральних* цілей на якомусь етапі.

СТРАТЕ́ГІЯ (грец. στρατηγία) — 1) Найважливіша частина воєнного мистецтва. Включає *теорію* й *практику* ведення війни, воєнних *кампаній* і великих бойових *операцій.* 2) Мистецтво планування керівництва, що базується на правильних далекоглядних *прогнозах.*

СТРАТИГРА́ФІЯ (від лат. stratum — настил, шар і *...графія*) — розділ *геології,* що вивчає послідовність залягання верств гірських порід, їхній відносний вік та взаємозв'язок.

СТРАТИФІКА́ЦІЯ (від лат. stratum — настил, шар і *...фікація*) — 1) Розміщення чогось шарами, шаруватість. 2) Послідовність залягання геологічних відкладів у *вертикальному* розрізі. 3) Розподіл *температури* в *атмосфері* за висотою. 4) Поділ суспільства на страти (верстви), що виділяються на основі однієї чи кількох ознак (економічних, національних, расових, психологічних тощо). 5) Передпосівна обробка насіння деяких рослин, що полягає у витримуванні їх у вологому піску при зниженій температурі.

СТРАТОСТА́Т [від *страто*(*сфера*) і *...стат*] — літальний *апарат* (*аеростат*) з герметичною *гондолою* для польотів у *стратосферу*.

СТРАТОСФЕ́РА (від лат. stratum — шар і *сфера*) — шар *атмосфери* на висоті від 8—17 до 55 км; характеризується стабільною *температурою* в нижній частині і підвищенням її з висотою.

СТРА́УС (нім. Strauss, від лат. struthio, з грец. στρουθός) — рід птахів ряду страусоподібних. Великий птах, що швидко бігає на сильних лапах і не літає. Живуть у степах і пустелях Африки й Аравійського півострова. Інша назва — с т р у с ь.

СТРЕПТОКО́КИ (від грец. στρεπτός — ланцюжок і *коки*) — *бактерії* кулястої *форми*, з'єднані між собою у вигляді ланцюжка. Можуть спричинювати у людини й тварин гнійні запалення, *сепсис*, *ендокардит*, *ангіни* тощо.

СТРЕС (англ. stress — напруга) — стан *організму*, що виникає у відповідь на дію несприятливих зовнішніх або внутрішніх чинників (*стресорів*). С. виявляється у *формі* напруження або специфічних пристосувальних *реакцій*.

СТРЕ́СОР (від *стрес*) — несприятливий *фактор* зовнішнього або внутрішнього середовища (холод, голодування, психічні й *фізичні травми*, *рентгенівське проміння* тощо), який спричинює стан напруження (стресу).

СТРИ́МЕР (англ. streamer — довга вузька стрічка) — накопичувач на касетній стрічці.

СТРИ́НГЕР (англ. stringer) — 1) Одна з поздовжніх в'язей корпуса судна або літака, що проходить через всю *конструкцію* і надає їй жорсткості й міцності. 2) Позаштатний *кореспондент*.

СТРИ́ПІНГ (від англ. strip — роздягати, здирати) — *процедура*, спрямована на оновлення шерсті собаки.

СТРИПТИ́З (англ. strip-tease, від strip — роздягатися і tease — дражнити) — 1) Танцювальний естрадний номер, під час якого особа, яка його виконує, поступово роздягається. 2) Переносно — надмірна відвертість (напр. душевний с.).

СТРОБОСКО́П (від грец. στρόβος — кружляння і *...скоп*) — демонстраційний або контрольно-вимірювальний прилад, дія якого ґрунтується на *стробоскопічному ефекті*.

СТРОБОСКОПІ́ЧНИЙ ЕФЕ́КТ (від *стробоскоп* і *ефект*) — позірне злиття швидко змінюваних зображень окремих *фаз* руху *об'єкта* у

зображення його безперервного руху (напр., при демонструванні кінофільму).

СТРО́НЦІЙ — хімічний *елемент*, *символ* Sr, ат. н. 38; сріблясто-білий *метал*, ковкий і пластичний. Сполуки С. застосовують для виготовлення *люмінофорів*, сигнальних *ракет* тощо. *Радіоактивний ізотоп* С., потрапляючи в природне середовище, становить велику небезпеку. Від назви містечка Строншіан у Шотландії, де вперше виявлений *мінерал* стронціаніт.

СТРО́ПИ (англ. strop — ремінь) — 1) Пристрій у вигляді кільця або петлі з дроту чи з *тросу* для підіймання вантажів при завантажуванні або розвантажуванні судна та для інших потреб. 2) Канати або сталеві троси, якими підвішується *гондола дирижабля* або *аеростата*. 3) Мотузки, якими до купола *парашута* кріпиться людина, вантаж.

СТРОФА́ (від грец. στροφή — поворот, зміна) — у віршуванні ритмічно завершена частина твору, практично не більша за 14 рядків.

СТРО́ФІКА — розділ *поетики*, що вивчає закони поєднання віршованих рядків у *строфи*, їх будову, *класифікацію*, історію виникнення, *еволюцію*, зв'язки із загальною *композицією* твору.

СТРУБЦИ́НА (нім. Schraubzwinge, від Schraube — гвинт і Zwinge — лещата) — затискальний пристрій у вигляді рамкоподібної скоби з гвинтом на одній з її сторін.

СТРУКТУ́РА (лат. structura — побудова, розміщення, від struo — будую, зводжу) — 1) Внутрішня будова чогось, певний взаємозв'язок складових частин цілого. 2) Устрій, організація чого-небудь. 3) *Система* установ, що має певну організацію.

СТРУКТУРАЛІ́ЗМ — 1) Конкретно-наукова *методологія*, що головним завданням висуває дослідження *структур об'єктів*. 2) Напрям у *гуманітарних* науках, який використовує *методи*, що грунтуються на *аналізі* структурних властивостей об'єкта та їх *формалізованому* описі.

СТУ́ПОР (від лат. stupor — заціпеніння) — хворобливий стан нечутливості, отупіння, нерухомості.

СТЮА́РД (англ. steward) — 1) *Офіціант* на пасажирському морському судні, літаку. 2) В Англії — управитель великого господарства.

СТЮАРДЕ́СА (англ. stewardess) — бортпровідниця на літаках, рідше на пасажирських суднах.

СУ (франц. sou) — 1) Старовинна французька грошова й лічильна одиниця. 2) Монета В'єтнаму, що дорівнює 1/100 донга.

СУБ... (лат. sub...) — *префікс*, що означає розміщення під чимсь чи біля чогось, підпорядкованість, напр.: *субатомний*, субординатура.

СУБАКВА́ЛЬНИЙ (від *суб...* і лат. aqua — вода) — підводний; с - н а в а н н а — лікувальна *процедура*, що полягає у промиванні кишечнику водою під час прийняття теплої ванни.

СУБАЛТЕ́РН (від *суб...* і лат. alter — інший) — підлеглий, несамостійний; с. - о ф і ц е р — у деяких *арміях* молодший офіцер у роті, *ескадроні*.

СУБАЛЬТЕРНА́ЦІЯ (від *суб...* і лат. alternatio — чергування, зміна) — підпорядкованість.
СУБА́ТОМНИЙ (від *суб...* і *атом*) — дрібніший за атом; с - н і ч а с т и н к и — частинки, з яких складається атом.
СУБВЕ́НЦІЯ (від лат. subvenio — приходжу на допомогу) — *форма* цільової фінансової допомоги держави місцевим *органам* влади, окремим галузям господарства, *банкам*, підприємствам.
СУБ'Є́КТ (від лат. subjectum — підкладене) — 1) Носій певного роду діяльності; джерело активності, спрямованої на *об'єкт*. 2) *юрид.* Особа або організація, що має певні права й обов'язки. 3) У *граматиці* — підмет. 4) У *логіці* — частина судження, що є поняттям про предмет, на який спрямована думка. 5) Переносно — про людину з *негативними* рисами характеру, підозрілої зовнішності тощо.
СУБ'Є́КТИВІ́ЗМ (від лат. subjectivus — підметовий) — 1) Ідеалістичний напрям у *філософії*, який заперечує існування *об'єктивної* реальності як джерела відчуттів і вважає, що *реальний* світ існує лише в свідомості людини. 2) Оцінка чого-небудь, ставлення до чогось залежно від особистих *симпатій*, настрою чи нахилу. Протилежне — *об'єктивність*.
СУБ'Є́КТИ́ВНИЙ (лат. subjectivus) — 1) Який стосується *суб'єкта*, людини. 2) Властивий лише даному суб'єкту; особистий, *індивідуальний*. 3) Упереджений, необ'єктивний. 4) Який стосується *суб'єктивізму*; с. і д е а л і з м — *філософський* напрям, представники якого заперечують існування *об'єктивного* світу, основою всіх явищ природи й суспільства вважають людську свідомість або її окремі *елементи*. Протилежне — *об'єктивний*.
СУБ'Є́КТИ́ВНІСТЬ (від лат. subjectivus — додатковий, приєднуваний) — 1) *Індивідуальна* особливість у поглядах на речі. 2) Оригінальність, властива якій-небудь людині. 3) Брак *об'єктивності*; *суб'єктивізм*. Протилежне — *об'єктивність*.
СУБКОНТИНЕ́НТ (від *суб...* і *континент*) — географічно чітко обмежена велика частина континенту.
СУБЛІМА́ЦІЯ (лат. sublimatio, від sublimo — підіймаю, підношу) — 1) Перехід речовини при нагріванні з кристалічного стану безпосередньо в пару, минаючи рідку *фазу*; узгін. 2) Перехід водяної пари в *атмосфері* безпосередньо в тверду фазу (лід, сніг). 3) У *психоаналізі* — *механізм* перетворення нижчих, переважно *сексуальних*, потягів на інтелектуально і соціально вищі цілі.
СУБМАРИ́НА (англ. submarine, від лат. sub — під і marina — морська) — підводний човен.
СУБОРДИНАТУ́РА (від *суб...* і *ординатура*) — первинна *спеціалізація* студентів вищих медичних закладів, під час якої вони виконують обов'язки лікаря-*ординатора* лікувального закладу.
СУБОРДИНА́ЦІЯ (лат. subordinatio, від sub — під і ordino — призначаю, керую) — сувора підпорядкованість молодшого за чином або становищем старшому, дотримання правил службової *дисципліни*.

СУБОРЕ́НДА (від *суб...* і *оренда*) — угода, договір, за яким *орендар* передає орендоване ним майно або його частину в тимчасове користування іншій особі (суборендареві) за обумовлену винагороду.

СУБО́ТА (грец. δάββατα, від давньоєвр. шаббат — день відпочинку) — шостий день тижня (день перед неділею). В *іудаїзмі* та деяких християнських *сектах* — релігійне свято, день спокою.

СУБРЕ́ТКА (франц. soubrette) — театральне *амплуа* жвавої, спритної служниці, втаємниченої у справи своєї пані.

СУБСИ́ДІЯ (від лат. subsidium — допомога, підтримка) — грошова або *натуральна* допомога кому-, чому-небудь, що надається державою або якоюсь установою.

СУБСТАНТИВА́ЦІЯ (від лат. substantivum — іменник) — *процес* переходу слів інших частин мови в розряд іменників.

СУБСТАНТИ́ВНИЙ (від лат. substantivum — іменник) — 1) Який має *форму* іменника, виступає у значенні іменника. 2) Який діє без допомоги інших речовин; *с - н і б а р в н и к и* — група *синтетичних* барвників, якими фарбують без протравлювання волокна і вироби з них.

СУБСТА́НЦІЯ (лат. substantia — наявність; сутність) — 1) Незмінна основа всього існуючого, протилежна мінливому й випадковому. 2) *Філософська категорія* для позначення внутрішньої єдності всіх *форм* саморуху *матерії*, всієї різноманітності явищ природи та історії. 3) Основа, сутність чого-небудь.

СУБСТИТУ́ЦІЯ (лат. substitutio, від substituo — підставляю, замінюю) — заміщення одного іншим, звичайно функціонально схожим (напр., заміна одного *металу* іншим, одного звука в мові іншим); у праві — призначення другого спадкоємця (якщо перший не зможе одержати спадщини).

СУБСТРА́Т (від лат. substratum — підстилка) — 1) Загальна, єдина (переважно *пасивна*) основа різноманітних явищ, основа спільності або подібності однорідних явищ. 2) Речовина або предмет. 3) Живильна речовина, на якій розвиваються *мікроорганізми*. 4) *Факти* і явища в поширеній на якійсь *території* мові, що походить з мови, яка була раніше поширена на цій території, але потім зникла.

СУБТИ́ЛЬНИЙ (лат. subtilis, від subtexilis — тонкотканий) — тонкий, ніжний, тендітний, делікатний.

СУБТИ́ТР (від *суб...* і *титр*) — напис у нижній частині кадру кіно- або телефільму з перекладом або викладом мови *персонажів*.

СУБТРО́ПІКИ (від *суб...* і *тропіки*) — географічні пояси Землі, що лежать на південь і північ від тропіків, приблизно між 30° і 40° широти; за кліматом близькі до тропічного поясу.

СУВЕНІ́Р (франц. souvenir, від лат. subvenio — приходжу) — 1) Подарунок на згадку або річ, пов'язана зі спогадами про кого-, що-небудь. 2) Художній виріб, який купують на згадку про відвідини якоїсь країни, визначного місця.

СУВЕРЕ́Н (франц. souverain, від лат. superanus — правитель) — носій верховної влади.

СУВЕРЕНІТЕ́Т (нім. Souveränität, франц. souveraineté) — незалежність держави, що полягає в її праві за власним розсудом розв'язувати свої внутрішні й зовнішні справи, без втручання в них будь-якої іншої держави.

СУВЕРЕ́ННИЙ — 1) Який здійснює верховну владу (див. *Суверен*). 2) Який має *суверенітет*.

СУГЕ́СТІЯ (лат. suggestio, від suggero — навчаю, навіюю) — вплив, навіювання, *гіпноз*.

СУЇЦИ́Д (франц. suicide, нім. Suizid, від лат. sui — себе і caedere — вбивати) — самогубство.

СУЇЦИДА́ЛЬНИЙ — пов'язаний з *суїцидом*.

СУКУЛЕ́НТИ (від лат. suculentus — соковитий) — багаторічні рослини з товстими соковитими листками (*алое, агава* тощо) або стеблами (напр. кактуси), що містять багато вологи; ростуть на скелях, у пустелях, пісках.

СУЛТА́Н (тур. sultan, з араб.) — 1) *Титул монарха* у деяких країнах Сходу. 2) Те саме, що й *плюмаж*. 3) Волоть з колосків, що є суцвіттям багатьох злаків.

СУЛЬФАНІЛАМІ́ДИ (від лат. sulphur — сірка, *анілін* і *аміди*) — група лікарських протимікробних засобів, які є похідними сполуками (амідами) сульфанілової кислоти. Застосовують переважно при інфекційних захворюваннях, спричинених *стрептококами, стафілококами, пневмококами*, менінгококами (при *ангіні*, крупозній *пневмонії*, епідемічному *менінгіті*, кишкових інфекційних захворюваннях тощо).

СУЛЬФА́ТИ (від лат. sulphur — сірка) — солі сірчаної кислоти, у якої *атоми* водню заміщені *іонами металу* або *амонію*; переважно безбарвні речовини. Застосовують: с. а м о н і ю — як добриво, с. н а т р і ю — у виробництві скла, мила, паперу. Інша назва — с і р ч а н о к и с л і с о л і.

СУЛЬФІ́ДИ (від лат. sulphur — сірка) — сполуки сірки з *металами*, а також деякими неметалами. С. н а т р і ю застосовують у виробництві барвників, с. к а л ь ц і ю — у шкіряній промисловості. З природних С. (*мінералів*) одержують відповідні метали й сірчану кислоту.

СУЛЬФІ́ТИ (від лат. sulphur — сірка) — середні солі сірчистої кислоти, безбарвні кристалічні речовини. Застосовують як відновники. С. н а т р і ю використовують у *фотографії*, для вибілювання тканин тощо. Інша назва — с і р ч и с т о к и с л і с о л і.

СУ́НА (араб., букв. — поведінка, звичай) — священна книга *мусульман*, доповнення до *Корана*. Складена мусульманськими богословами 7—9 ст.

СУНІ́ЗМ — основний напрям *ісламу*, що його вважають ортодоксальним (на відміну від *шиїзму*). Виник у 7 ст. Прихильники С. (суніти) визнають джерелом віровчення поряд з *Кораном Суну*.

СУПЕР... (лат. super...) — *префікс*, що означає зверхність, найвищу якість, посилену дію, напр.: суперкомп'ютер, супермодернізм, *супертанкер*.

СУПЕРВІ́ЗОР (англ. supervisor, від supervise — спостерігати) — 1) Керуюча *програма*, призначена для організації багатопрограмного *режиму* роботи обчислювальної *системи*. 2) Організатор робіт, які вимагають виконання дій за певною програмою, що спостерігає за правильністю виконання такої програми (напр., у масових соціологічних дослідженнях).

СУПЕРМА́РКЕТ (англ. supermarket, від *супер...* і англ. market — ринок, продаж) — великий магазин самообслуговування, де продають товари повсякденного попиту, переважно продовольчі.

СУПЕРМЕ́Н (англ. superman, від лат. super — над і англ. man — чоловік) — 1) Людина, впевнена у своїй перевазі над іншими людьми, надлюдина. 2) У буржуазній літературі і мистецтві — *герой* детективних *коміксів*, кінобойовиків тощо, наділений незвичайними якостями і тому непереможний.

СУПЕРПОЗИ́ЦІЯ (від *супер...* і *позиція*) — 1) Підстановка *функцій* у функцію або змінних величин у функцію. 2) Накладення двох *фізичних* величин, тобто їхня об'єднана дія, якщо вони взаємно не впливають одна на одну.

СУПЕРСТРА́Т (від лат. superstratum — верхній шар) — мова зайшлого населення, яка справила вплив на мову корінних жителів і з часом припинила самостійне існування. Див. також *Субстрат* (4).

СУПЕРТА́НКЕР (від *супер...* і *танкер*) — танкер вантажопідйомністю понад 100 тис. т.

СУПЕРФОСФА́Т (від *супер...* і *фосфати*) — мінеральне фосфорне добриво, яке виготовляють з *апатиту, фосфоритів* або кісткового борошна, обробляючи їх сірчаною кислотою.

СУПІНА́ТОР (від лат. supino — перекидаю, відкидаю назад) — 1) М'яз, який виконує поворот руки в ліктьовому суглобі, стопи (супінацію). 2) *Ортопедична* устілка, яку вкладають у звичайне взуття при плоскостопості.

СУПЛЕТИВІ́ЗМ (від лат. suppletivus — доповнювальний) — утворення *форм* одного і того самого слова від різних коренів або основ (напр.: погано — гірше, він — над ним).

СУПОЗИТО́РІЙ (від лат. suppositorium — те, що міститься внизу) — лікарська *форма* — свічка для введення лікувальної речовини в *організм* людини через пряму кишку, піхву.

СУПОЗИ́ЦІЯ (лат. suppositio, від suppono — підставляю) — припущення, здогад.

СУ́ПОРТ (франц. support — підставка, від лат. supporto — підводжу) — верстатний пристрій для закріплення в ньому *інструментів* і переміщення їх відповідно до оброблюваних заготовок.

СУПРЕМАТИ́ЗМ (від лат. supremus — найвищий) — течія в мистецтві початку 20 ст., різновид *абстракціонізму*; для творів С. характерні *комбінації* геометричних *фігур*, об'ємних *форм*.
СУРДИ́НА, СУРДИ́НКА (франц. sourdine, від італ. sordina, з лат. surdus — глухий) — пристрій у струнних скрипкових і духових *інструментах* для приглушення звуків і часткової зміни їхнього *тембру*.
СУРДОКА́МЕРА (від лат. surdus — глухий і камера) — ізольована від зовнішнього середовища кімната для вивчення стану людини (напр. *космонавтів*) в умовах абсолютної тиші.
СУРДОЛО́ГІЯ (від лат. surdus — глухий і *...логія*) — розділ *медицини*, який вивчає розлади слуху.
СУРДОПЕДАГО́ГІКА (від лат. surdus — глухий і *педагогіка*) — розділ *дефектології*, що вивчає *процеси* навчання та виховання дітей з вадами слуху.
СУРМА́ (перс. — метал) — 1) Хімічний *елемент*, *символ* Sb, ат. н. 51; сріблясто-білий блискучий *метал*, дуже крихкий. С. — складова частина друкарського сплаву, деяких типів *бабітів*. Сполуки С. застосовують у гумовій промисловості, керамічному виробництві тощо; отруйні. 2) Чорна фарба для брів, вусів і т. ін.
СУРОГА́Т (від лат. surrogatus — покликаний замість іншого) — 1) Замінник, що має деякі загальні властивості *натурального продукту*, але позбавлений основних його якостей. Див. також *Ерзац*. 2) Переносно — те, що є підробкою, *фальсифікацією* чого-небудь.
СУСПЕ́НЗІЯ (лат. suspensio, від suspendo — підвішую) — *дисперсна система*, суміш найдрібніших твердих частинок і рідини, в якій вони містяться в завислому стані.
СУСПЕНЗО́РІЙ (від лат. suspensus — підвішений) — спеціальна підтримувальна пов'язка у вигляді мішечка. Застосовують при деяких захворюваннях мошонки, а також при спортивних вправах та верховій їзді.
СУТА́НА (франц. soutane, від італ. sottana — спідниця) — довгий верхній одяг католицького духівництва, який не носять під час богослужіння.
СУТЕНЕ́Р (франц. souteneur, букв. — прибічник) — особа, яка живе за рахунок повії.
СУ́ТРИ (від санскр. сутра — нитка) — давньоіндійські священні, *юридичні* й наукові книги.
СУФІ́ЗМ (від араб. суф — шерсть, вовняний плащ; суфі, суфій — одягнений у волосяницю) — містична течія в *ісламі*, яка проповідує злиття людини з богом через *аскетизм* і внутрішнє самовдосконалення, заперечує мусульманську обрядовість.
СУ́ФІКС (від лат. suffixus — прикріплений) — *морфема* між коренем слова й закінченням, що служить для творення слів з новим значенням або нових *форм* слова.
СУФІКСА́ЦІЯ — спосіб словотвору, утворення нових слів або нових *форм* слова за допомогою *суфіксів*.

СУФЛЕ́ (франц. soufflé, від souffler — віяти) — назва кондитерських, молочних, м'ясних, рибних та інших кулінарних виробів із збитими білками яєць.

СУФЛЕ́Р (франц. souffleur, від souffler, тут — підказувати) — працівник театру, що стежить за *репетицією* та виставою і підказує акторам *текст* ролі.

СУФРАЖИ́ЗМ (англ. suffragism, від лат. suffragium — виборче право) — жіночий рух за надання жінкам однакових з чоловіками виборчих прав. Виник у 2-й половині 19 ст. в Англії. Див. також *Фемінізм*.

СФЕ́РА (від грец. σφαῖρα — м'яч, куля) — 1) *матем.* Сукупність точок, рівновіддалених від даної точки (центра с.). 2) С. небесна — уявна кульова поверхня довільного *радіуса* з *центром* в оці спостерігача. 3) Область дії, межі поширення чого-небудь. 4) Громадське оточення, обстановка, середовище. 5) Коло осіб, об'єднаних спільністю *соціального* становища або занять, напр.: ділові с., наукові с.

СФЕРИ́ЧНИЙ (грец. σφαιρικός) — 1) Пов'язаний зі *сферою*; с - на аберація — одне з викривлень зображень, утворюваних оптичною *системою*; с - на астрономія — розділ *астрономії*, в якому розробляють *математичні методи* визначення положень і видимих рухів світил на небесній сфері; с - на геометрія — розділ *геометрії*, в якому вивчають геометричні *фігури* на сфері. 2) Який має *форму* сфери, кулястий.

СФЕРО́ЇД (від грец. σφαιροειδής — кулястий) — поверхня, утворена від обертання *еліпса* навколо його малої осі; сплющена *сфера*.

СФІНКС (грец. Σφίγξ — Душителька) — 1) У давньогрецькій *міфології* крилате страхіття з головою жінки й тулубом лева, яке задавало нерозв'язні загадки і душило тих, хто не дав правильної відповіді. 2) У Стародавньому Єгипті — кам'яна *фігура* лежачого лева з головою людини, що уособлювала владу *фараона*. 3) Переносно — загадкова істота, незрозуміла людина, щось таємниче, загадкове. 4) Великий метелик, гусениця якого з піднятою передньою частиною нагадує єгипетську статую.

СФІ́НКТЕР (грец. σφιγκτήρ, від σφίγγω — стискаю) — замикач, кільцеподібний м'яз, який при скороченні замикає або звужує отвір (напр., с. сечового міхура).

СФУМА́ТО (італ. sfumato, букв. — зниклий, як дим) — прийом в образотворчому мистецтві: пом'якшення обрисів постатей і предметів, яке дає можливість передати повітря, що їх оточує.

СХЕ́МА (від грец. σχῆμα — вид, *форма*) — 1) Спрощене зображення, викладення чогось у загальних, основних рисах. 2) Креслення, що передає основну *ідею* якоїсь машини, приладу тощо за допомогою умовних позначень. 3) Готова *трафаретна* форма чого-небудь; збіднений, спрощений образ тощо.

СХЕМАТИ́ЗМ (від грец. σχηματισμός — обриси, *форма*) — 1) *мист.* Спрощеність зображення. 2) Схильність до мислення готовими спрощеними *схемами* (3).

СХИ́ЗМА (грец. σχίσμα — розкол, від σχίξω — розсікаю, розрізаю) — прийнятий у католицькій і православній церквах *термін* для позначення розколів, що відбувалися у *християнстві* протягом середніх віків.

СХИЗМА́ТИК [від грец. σχίσμα (σχίσματο) — розкол] — у православній і католицькій церквах — розкольник.

СХИ́МА (від грец. σχήμα — вид, положення) — вищий чин чернецтва, що вимагає від тих, хто дав обітницю, додержання суворих аскетичних правил.

СХИ́МНИК — чернець, що прийняв *схиму*.

СХОЛА́СТ (від грец. σχολαστής — відданий науковим чи літературним заняттям) — 1) Послідовник *схоластики*. 2) Переносно — особа, що сприймає лише зовнішню, формальну сторону якої-небудь науки відірвано від *практики*; буквоїд, *доктринер*.

СХОЛА́СТИКА (грец. σχολαστικός — вчений, від σχολάξω — вчу, навчаю) — 1) Середньовічна *філософія*, представники якої намагалися теоретично обгрунтувати *догмати* церкви. 2) Переносно — суха, мертва наука, буквоїдство, *казуїстика*.

СЦЕНА́РІЙ (італ. scenario, від лат. scaena — сцена) — 1) Літературний твір, який служить основою для створення кінофільму, радіо- і телепередачі. 2) Літературний опис музичної вистави, балету. Див. також *Лібрето*. 3) Список дійових осіб п'єси з позначенням порядку і часу виходу на сцену. 4) Переносно — заздалегідь підготовлений детальний план здійснення чогось.

СЦІ́ЛЛА І ХАРІ́БДА (грец. Σκύλλα, Χάρυβδις) — 1) У давньогрецькій *міфології* страховиська, що мешкали на скелях обабіч вузької протоки між Італією та Сицилією й нищили мореплавців. 2) Переносно — опинитися між Сціллою і Харібдою — потрапити в небезпеку, що загрожує з різних боків.

СЬЄ́РА, СІЄ́РА (ісп. sierra, букв. — пила) — назва гірських хребтів на Піренейському півострові, в Південній та Центральній Америці.

СЮЖЕ́Т (франц. sujet, від лат. subjectum — підкладене) — 1) Ланцюг подій у творі, через які письменник розкриває характери *персонажів* і зміст твору. 2) Образне відтворення задуму, що розкривається через події, відображені в картині, *гравюрі*, скульптурній групі тощо.

СЮЗЕРЕ́Н (франц. suzerain, букв. — верховний) — за часів *феодалізму* в Західній Європі великий *феодал* (*герцог*, князь тощо), у підлеглості якого були *васали*. Верховним С. вважався король. Інша назва — *сеньйор* [1].

СЮЇТА (франц. suite, букв. — ряд, послідовність) — 1) *Форма* музичного твору з кількох самостійних, контрастуючих між собою час-

тин, об'єднаних спільним художнім задумом. 2) Хореографічна *композиція*, складена з кількох танців, об'єднаних однією темою.

СЮРПРИ́З (франц. surprise — раптовість, здивування) — 1) Приємна несподіванка. 2) Несподіваний подарунок.

СЮРРЕАЛІ́ЗМ (франц. surréalisme — надреалізм) — напрям у авангардистському мистецтві і літературі 20 ст., головне завдання якого вбачалося у неконтрольованому відтворенні свідомого і підсвідомого, що породжувало химерні сполучення і зрощування *реальних* та нереальних предметів.

Т

ТАБЛО́ (франц. tableau, від лат. tabula — дошка) — щит з різними умовними знаками, світловими та іншими сигнальними пристроями, що подає *оперативну інформацію* про стан або *процеси* на *об'єктах*.

ТАБЛЬДО́Т (франц. table d'hôte — загальний стіл) — порядок харчування за спільним столом у готелях, *пансіонатах*, курортних ресторанах, коли сніданок, обід і т. д. подаються у певний час і за єдиним для всіх *меню*.

ТАБУ́ (полінезійське) — 1) У первісних народів релігійна заборона певних дій, слів, порушення якої може жорстоко каратися. 2) Переносно — щось заборонене; те, чого варто уникати.

ТАБУЛЯ́ТОР (від лат. tabula — дошка, таблиця) — 1) Електромеханічна лічильно-перфораційна обчислювальна машина для *автоматичної* обробки *інформації*. 2) Пристрій у друкарських машинах для друкування таблиць.

ТАВЕ́РНА (італ. taverna, від лат. taberna — хатина, приміщення) — в Італії та деяких інших країнах шинок, трактир.

ТАВТОЛО́ГІЯ (від грец. ταὐτό — те саме і *...логія*) — 1) Повторне позначення в іншій *формі* раніше сказаного; мовна помилка або стилістичний засіб. 2) Логічна помилка, при якій визначення певного поняття підмінюється зміною словесної форми визначуваного поняття.

ТАЙМ (англ. time, букв. — час) — частина основного часу спортивної гри (напр., у *футболі* — половина *матчу*).

ТАЙМ-А́УТ (англ. time out, букв. — поза часом, тобто вилучене з основного часу) — перерва в спортивній грі на прохання тренера або команди, передбачена правилами гри.

ТА́ЙМЕР (англ. timer, від time — час) — пристрій для відрахунку часу, котрий подає сигнал через зафіксований проміжок часу.

ТА́ЙМІНГ (від англ. timing — вибір часу) — найсприятливіший *момент* для купівлі або продажу *акцій*.

ТАЙМ-ЧА́РТЕР (англ. time-charter, від time — час і charter — грамота; *привілей*, закон) — договір про *оренду* морського судна, його частини на певний *термін*.

ТА́ЙМШИТ (англ. time sheet, від англ. time — час, sheet — відомість, таблиця) — *документ*, у якому фіксується витрата часу на навантаження та розвантаження під час закордонних морських перевезень.

ТАЙФУ́Н (англ. typhoon, з кит. тайфунг або від грец. τυφῶν — вихор) — сильний вітер із зливою, що виникає в тропічних широтах західної частини Тихого *океану*; тропічний *циклон* великої сили.

ТАКЕЛА́Ж (гол. takelage) — 1) Загальна назва всіх снастей на судні. 2) Сукупність *тросів*, ланцюгів тощо для закріплення вантажів при їх підніманні.

ТА́КСА [1] (нім. Taxe, від лат. taxo — оцінюю) — встановлені розцінки на товари, оплату праці та послуг.

ТА́КСА [2] (нім. Dachshund, від Dachs — борсук і Hund — пес) — порода мисливських собак з короткими лапами. Використовують для полювання на лисиць і борсуків у норах.

ТАКСА́ЦІЯ (від лат. taxatio — оцінювання) — 1) Оцінка, встановлення *такси* [1]. 2) Т. л і с у — оцінка лісу; визначення запасу деревини, віку насаджень, щорічного їх приросту тощо.

ТА́КСИСИ (від грец. τάξις — будова, розташування, розміщення) — рухові *реакції* здатних вільно пересуватися нижчих рослин і *організмів типу* найпростіших, а також деяких клітин багатоклітинних організмів (напр.: *лейкоцитів, сперматозоїдів*) і окремих частин клітини (ядра, пластид), спричинені подразниками (напр.: світлом — фототаксис, хімічними речовинами — хемотаксис).

ТАКСІ́ (франц. taxi, від лат. taxo — оцінюю) — *автомобіль* громадського користування з оплатою проїзду за лічильником (*таксометром*) відповідно до *тарифу*.

ТАКСО́МЕТР (від *такса* [1] і *...метр*) — лічильник на *автомобілі* (*таксі*), який показує вартість проїзду пасажирів або перевезення вантажів.

ТАКСО́НИ (від грец. τάξις — порядок, розміщення) — класифікаційні одиниці в *систематиці* рослинних і тваринних *організмів*. Основними Т. є вид, рід, родина, ряд, порядок, клас, *тип*, відділ.

ТАКСОФО́Н [від *такса*[1] і (*теле*)*фон*] — телефон-*автомат*, що діє після опускання монети, жетона або з використанням спеціальної картки.

ТАКТ [1] (нім. Takt, від лат. tactus — дотик, дія) — 1) Музична одиниця *метра* [2]. 2) *Ритм* руху, рівномірність.

ТАКТ [2] (франц. tact, від лат. tactus — відчуття, почуття) — почуття міри, вміння поводитися делікатно, дотримуватися правил пристойності.

ТА́КТИКА (грец. τακτικά — мистецтво командування військом) — 1) Складова частина воєнного мистецтва, наука про підготовку, ор-

ганізацію і ведення бою, підпорядкована *стратегії*. 2) У широкому розумінні — визначення *методів*, шляхів, засобів, *форм* боротьби, що найбільше відповідають конкретним обставинам у даний *момент* і забезпечують *стратегічний* успіх. 3) Переносно — прийоми, засоби досягнення якоїсь мети, лінія поведінки когось.

ТАКТИ́ЛЬНИЙ (лат. tactilis) — який сприймається дотиком; т - н а ч у т л и в і с т ь — різновид чутливості шкіри, пов'язаний з відчуттям дотику, тиску, *вібрації*.

ТАКТИ́ЧНИЙ (грец. τακτικός) — який стосується *тактики*, випливає з *принципів* і правил тактики; т - н а о д и н и ц я — підрозділ, здатний самостійно виконувати бойові завдання.

ТАКТО́ВНИЙ (від *такт* [2]) — який володіє почуттям міри, вміє поводитися, дотримуючись відповідних *норм*.

ТАЛА́НТ (грец. τάλαντον, букв. — терези) — 1) У Стародавній Греції вагова й грошово-вагова одиниця. 2) Видатні природні здібності, обдарованість. 3) Людина з видатними природними здібностями.

ТА́ЛЕР (нім. Taler) — старовинна срібна монета, яку вперше почали карбувати в Чехії. Назва "талер" з деякими змінами застосовувалася у багатьох європейських країнах до 1907 р.

ТА́ЛІ див. *Таль*.

ТА́ЛІЙ (від грец. θαλλός — пагін, зелена гілка) — хімічний *елемент*, *символ* Tl, ат. н. 81; блакитно-сірий *метал*. Сполуки Т. використовують у виробництві оптичного скла, *фотоелементів* тощо. Сполуки Т. отруйні.

ТА́ЛІЯ (грец. Θάλεια) — у давньогрецькій *міфології* одна з дев'яти *муз*, покровителька *комедії*.

ТАЛМУ́Д (давньоєвр., від ламейд — навчання, вивчення) — збірник догматичних релігійно-етичних і правових законоположень *іудаїзму*, складений протягом 3 ст. до н. е. — 5 ст. н. е.

ТАЛМУДИ́ЗМ (від *талмуд*) — 1) Іудейська *казуїстика*, яка виводить з віршів П'ятикнижжя (*Тори*) будь-які положення. 2) Переносно — схоластичні міркування, начотництво.

ТАЛЬ, ТА́ЛІ (гол. talie) — підйомний механізм (*система блоків* [1]) для переміщення підвішених до нього вантажів на невеликі висоту й віддаль.

ТАЛЬК (нім. Talk, з італ., ісп. talco, від араб. талк) — *мінерал* класу *силікатів*, блідо-зеленого, білого кольорів. Використовують в електротехніці, як наповнювач — у *парфумерії*, *медицині*, гумовій і паперовій промисловості.

ТАМАДА́ (від груз. тамадоба — старшинство на бенкеті) — розпорядник бенкету.

ТА́МБУР (франц. tambour, букв. — барабан, з араб.) — 1) Циліндрична або багатогранна основа, яка підтримує купол будівлі. 2) Прибудова біля дверей, яка захищає від вітру, холоду тощо. 3) Закрита площадка пасажирського залізничного вагона. 4) Вишивання або в'язання способом петля в петлю.

ТАМБУРИ́Н (франц. tambourin, італ. tamburino) — 1) Ударний музичний *інструмент*, різновид барабана з подовженим корпусом. 2) Старовинний французький народний танець, який виконується у супроводі *флейти* й такого барабана.

ТАМПО́Н (франц. tampon — затичка, корок) — шматок вати або *стерильної* марлі, який вводять у рану або порожнину *організму* людини чи тварини для дренування або для спинення кровотечі.

ТАМТА́М (франц. tam-tam, з малайської) — 1) Поширений у Африці барабан з дерев'яними щитками замість шкіри. 2) Ударний музичний *інструмент*, різновид гонга.

ТАНАТОЛО́ГІЯ (від грец. θάνατος — смерть і *...логія*) — розділ *медицини*, що вивчає *процеси*, які відбуваються в *організмі* в останні, передсмертні *моменти* й після смерті, а також ознаки смерті, *методи реанімації* та полегшення передсмертних мук хворого (евтаназії).

ТАНА́ТОС (грец. θάνατος — смерть) — у *психоаналізі* З. Фрейда потяг до смерті, *агресії* та руйнування.

ТАНАТОФО́БІЯ (від грец. θάνατος — смерть і *...фобія*) — психічний розлад, який полягає в *патологічному* страху смерті.

ТА́НГЕНС (від лат. tangens — дотичний) — *функція* кута, позначається tg. Т. гострого кута прямокутного трикутника — це відношення *катета*, протилежного до цього кута, і другого катета; дорівнює *котангенсу* другого гострого кута цього трикутника.

ТА́НГО (icп. tango) — 1) Старовинний іспанський народний танець. 2) Сучасний повільний парний танець з рядом складних *па*.

ТА́НДЕ́М (англ. tandem, від лат. tandem — нарешті, тут — у довжину) — 1) Розташування машин чи їхніх частин в *агрегаті* один за одним, на одній осі, лінії. 2) Двомісний *велосипед* з двома розташованими одне за одним сідлами. 3) Переносно — про спільну, злагоджену роботу, діяльність двох осіб, організацій тощо.

ТАНІ́Н (франц. tanin, від tanner — дубити шкіру) — *органічна* дубильна речовина; білий або жовтуватий порошок, терпкий на смак. Добувають з кори дуба, каштана тощо. Застосовують як протраву при фарбуванні, як дубитель у шкіряній промисловості; в *медицині* — як в'яжучий засіб.

ТАНК (англ. tank, букв. — бак, цистерна) — 1) Бойова гусенична повністю броньована машина високої прохідності. 2) Бак, *цистерна*, відсік для зберігання або транспортування рідин.

ТА́НКА [1] (япон., букв. — коротка пісня) — жанр японської *поезії*.

ТА́НКА [2] (з тибетської — сувій) — у тибетському образотворчому мистецтві зображення, переважно релігійного змісту, виконане клейовими фарбами або відбите на шовку чи бавовняній тканині.

ТА́НКЕР (англ. tanker, від tank — бак, цистерна) — судно для перевезення рідких вантажів без тари.

ТАНТА́Л [1] (грец. Τάνταλος) — 1) У давньогрецькій *міфології* цар Лідії, який викрав у богів *амброзію* і нектар, за що *Зевс* засудив його на

вічні муки голоду й спраги. 2) Переносно — т а н т а л о в і м у к и — тяжкі страждання від нездійсненних бажань.

ТАНТА́Л [2] — хімічний *елемент*, *символ* Та, ат. н. 73; блискучий *метал* сірого кольору, тугоплавкий, твердий, легко піддається механічній обробці. Застосовують для виготовлення хімічної *апаратури*, хірургічних і зуболікарських *інструментів*, у виробництві особливих сортів сталі, в електровакуумній техніці тощо. *Карбід* Т. — складова частина надтвердих сплавів. Від імені *героя* давньогрецької *міфології Тантала*.

ТАПЕ́Р (франц. tapeur, від taper — стукати) — музикант, який грав за плату на танцювальних вечорах, супроводжував грою *демонстрацію* німих кінофільмів.

ТАПІ́Р (мовою тупі-гуарані tapira) — рід ссавців ряду непарнокопитих з коротким хоботом. Поширені в Південній Азії та Південній Америці.

ТАРАНТЕ́ЛА (італ. tarantella) — швидкий італійський народний танець. Від назви м. Таранто.

ТАРА́НТУЛ (італ. tarantola) — великий отруйний павук, що живе в лісостеповій і степовій зонах Європи й Азії. Укус Т. у людини спричинює місцеве запалення.

ТАРИ́Ф (італ. tariffa, з араб.) — *система* ставок, за якими оплачують виробничі й невиробничі послуги, працю тощо (напр.: транспортні т., *комунальні* т., митні т.).

ТАРПА́Н (тюрк.) — дикий кінь. До 16—19 ст. Т. був досить поширений у Степу й Лісостепу Європи. Предок свійського коня.

ТА́РТАР (грец. Τάρταρος) — 1) У давньогрецькій *міфології* бог, володар безодні, куди *Зевс* ув'язнив *титанів*. 2) Пекло; потойбічний світ.

ТАРТЮ́Ф (франц. Tartufe) — лицемір, святенник та ошуканець (за ім'ям *персонажа* однойменної *комедії* Ж.-Б. Мольєра).

ТАТУЮВА́ННЯ (франц. tatouer — татуювати, з полінезійської) — нанесення зображення (візерунка, напису) наколюванням його людині на шкіру із введенням в наколи барвних речовин.

ТАФТА́ (франц. taffetas, італ. taffetta, від перс. тафте — тканина) — тонка блискуча щільна бововняна або шовкова тканина.

ТАХІКАРДІ́Я (від грец. ταχύς — швидкий і *...кардія*) — збільшення числа серцевих скорочень. Може виникати при фізичному й розумовому напруженні, хвилюванні, а також при захворюваннях серцево-судинної і нервової *систем* тощо. Протилежне — *брадикардія*.

ТАХО́МЕТР (від грец. τάχος — швидкість і *...метр*) — прилад, яким вимірюють кутову швидкість обертового тіла.

ТАШИ́ЗМ (від франц. tache — пляма) — течія в живопису 20 ст., різновид *абстракціонізму*, для якого характерне зображення *об'єктів* кольоровими плямами без попередньої *композиції* та малюнка.

ТВІСТ (англ. twist, букв. — крутіння, викривлення) — 1) Ритмічний парний побутовий танець американського походження з характер-

ними рухами стегон, що отримав широке розповсюдження у 60-х роках 20 ст. 2) Музика, пісня в *ритмі* цього танцю.

ТЕ́ЗА (від грец. θέσις — положення, твердження) — 1) В *логіці* складова частина доведення; положення, істинність якого треба довести. 2) У *філософії* Гегеля — перший ступінь *тріади*. 3) Будь-яке положення, викладення якоїсь *концепції*, *теорії*, основоположне твердження, *принцип*.

ТЕЗАВРА́ЦІЯ, ТЕЗАВРУВА́ННЯ (від грец. θησαυρός — скарб) — приватне нагромадження золота як скарбу. В широкому розумінні включає також нагромадження золота *банками*, скарбницями, різними *фондами*.

ТЕЗА́УРУС (від грец. θησαυρός — скарб) — 1) Сукупність понять з певної галузі науки, нагромаджених людиною чи колективом. 2) Словник з повною логічно упорядкованою змістовою *інформацією*; словник, що подає *лексику* певної мови в усьому її обсязі. 3) Повний систематизований набір даних про будь-яку галузь знання, що дозволяє людині або обчислювальній машині в ній орієнтуватися.

ТЕЗЕ́Й, ТЕСЕ́Й (грец. Θησεύς) — у давньогрецькій *міфології* один з найвидатніших *героїв*, що вбив розбійника *Прокруста*, чудовисько *Мінотавра*.

ТЕЇЗМ (від грец. θεός — бог) — 1) Релігійно-філософське вчення, в основі якого лежить розуміння бога як особи, що створила світ і втручається в його події, на відміну від *деїзму*, який заперечує дальше втручання бога у створений ним світ. 2) *Синонім* релігійного світогляду. Протилежне — *атеїзм*.

ТЕЇН (франц. théine, від кит. те — чай) — те саме, що й *кофеїн*.

...ТЕКА (від грец. θήκη — вмістище, сховище) — у складних словах відповідає поняттю "сховище", напр.: *гліптотека*, *фільмотека*.

ТЕКСТ (від лат. textum — тканина, зв'язок, побудова) — 1) Відтворені на письмі або друком авторська праця, висловлювання, *документи*, пам'ятки тощо. 2) Слова до музичного твору. 3) Послідовність мовних та інших знаків, що становлять єдине ціле і виступають *об'єктом* вивчення й обробки. 4) Основна частина друкарського набору — без виносок, малюнків тощо. 5) Друкарський *шрифт*, *кегль* якого дорівнює 20 *пунктам* (7,52 мм).

ТЕКСТОЛІ́Т (від лат. textum — тканина і *...літ*) — багатошаровий спресований пластичний матеріал. Являє собою тканину, просочену штучними смолами. Застосовують для виготовлення довговічних деталей, а також як електроізоляційний і теплоізоляційний матеріал.

ТЕКСТОЛО́ГІЯ (від *текст* і *...логія*) — галузь *філології*, що займається встановленням точного тексту літературних пам'яток та історичних *документів*, а також *публікацією* їх.

ТЕКСТУА́ЛЬНИЙ — буквальний, дослівний, ідентичний з *текстом*.

ТЕКСТУ́РА (від лат. textura — тканина, зв'язок, будова) — характер будови твердої речовини, розташування її шарів, частин.
ТЕКТО́НІКА (грец. τεκτονική — будівельна справа, від τεκταίνω — майструю, будую) — 1) Розділ *геології*, що вивчає *структуру* й рухи земної кори і підкорових *мас* та *форми* залягання гірських порід, створені цими рухами. 2) Конструктивна особливість будівлі, що виявляється у співвідношенні її частин, *пропорціях* тощо.
ТЕКТОНІ́ЧНИЙ (від *тектоніка*) — пов'язаний зі *структурою* й розвитком верхніх твердих оболонок Землі; т - н і р у х и — переміщення земної кори й підкорових *мас* (підняття, опускання, складкоутворення, розриви тощо).
ТЕЛЕ... (від грец. τῆλε — далеко) — у складних словах означає "здійснюваний на відстані", "який діє на далеку відстань", "телевізійний", напр.: телекамера, *телемеханіка.*
ТЕЛЕВІ́ЗОР (від *теле...* і лат. visor — той, хто бачить) — радіотехнічний пристрій для приймання телевізійних передач (зображення і його звукового супроводу).
ТЕЛЕГРА́МА (від *теле...* і *...грама*) — 1) Повідомлення, передане *телеграфом.* 2) Аркуш або бланк з *текстом* такого повідомлення.
ТЕЛЕГРА́Ф (від *теле...* і *...граф*) — 1) *Апарат*, що забезпечує передавання й приймання на віддалі (по проводах або *радіо*, оптичними засобами) різних повідомлень. 2) Підприємство зв'язку, обладнане *комплексом* пристроїв для телеграфного зв'язку.
ТЕЛЕГРАФІ́Я (від *теле...* і *...графія*) — галузь зв'язку, що займається швидким передаванням (і прийманням) телеграфних повідомлень на великі віддалі.
ТЕ́ЛЕКС [від *теле...* і англ. ex(change) — обмін] — 1) Абонентський телеграфний зв'язок, здійснюваний за допомогою телефонної мережі. 2) *Апарат*, призначений для такого зв'язку. 3) Повідомлення, одержане таким шляхом.
ТЕЛЕМЕТРІ́Я (від *теле...* і *...метрія*) — сукупність технічних засобів і *методів* вимірювання на віддалі різних *фізичних*, технічних та інших величин у промислових, енергетичних, транспортних установках тощо.
ТЕЛЕМЕХА́НІКА (від *теле...* і *механіка*) — наука про вимірювання, регулювання й контроль *параметрів* будь-яких *об'єктів*, а також керування цими об'єктами на значній віддалі; відповідна галузь *техніки.*
ТЕЛЕОБ'ЄКТИ́В (від *теле...* і *об'єктив*) — складний об'єктив до фотоапарата, який дає змогу мати зображення більшого розміру і з більших віддалей, ніж це можливо при звичайних об'єктивах.
ТЕЛЕОЛО́ГІЯ [від грец. τέλος (τέλεος) — мета, кінець і *...логія*] — філософське вчення, за яким розвиток є здійсненням наперед визначеної мети і все в розвитку природи й суспільства доцільне.
ТЕЛЕПА́ТІЯ (від *теле...* і *...патія*) — здатність деяких людей до передавання та сприймання думок і почуттів на відстані.

ТЕЛЕСКО́П (від грец. τηλεσκόπος — далекоглядний) — 1) Прилад для спостереження і дослідження небесних світил. 2) *астр.* Сузір'я Південної півкулі зоряного неба. 3) *біол.* Різновид акваріумних риб золотавого забарвлення з опуклими очима.

ТЕЛЕТА́ЙП (англ. teletype, від грец. τῆλε — далеко і англ. type — відбиток) — телеграфний *апарат* для приймання й передавання повідомлень у цифро-літерній *формі*, який автоматично записує повідомлення у міру їх надходження.

ТЕЛЕФА́КС — те саме, що й *факс*.

ТЕЛЕФО́Н (від *теле...* і *...фон*) — 1) Пристрій, що перетворює електричні коливання на звукові. 2) *Система* електричних *апаратів* і пристроїв для телефонного зв'язку. 3) Апарат для такого зв'язку.

ТЕЛУ́Р [від лат. tellus (telluris) — Земля] — хімічний *елемент*, *символ* Te, ат. н. 52; сріблясто-сірий крихкий *метал*. Додають до металів і сплавів, використовують для *вулканізації каучуків*, забарвлення скла, як напівпровідник тощо.

ТЕЛУ́РІЙ [від лат. tellus (telluris) — Земля] — прилад, який наочно зображує рух Землі та інших *планет* навколо Сонця.

ТЕ́ЛЬФЕР (англ. telpher, від грец. τῆλε — далеко і φέρω — несу) — машина для підіймання й *горизонтального* переміщення вантажів, яка пересувається по однорейковій підвісній колії. Інша назва — електроталь.

ТЕМБР (франц. timbre, від грец. τύμπανον — барабан) — забарвлення звуку; якість, завдяки якій звучання одного *інструмента* або голосу різниться від іншого.

ТЕМП (італ. tempo, від лат. tempus — час) — 1) Ступінь швидкості (руху, розвитку тощо). 2) Швидкість, з якою виконується музичний твір. 3) Швидкість мовлення.

ТЕ́МПЕРА (італ. tempera) — 1) Фарби для живопису, в яких сполучною речовиною є *натуральні* або штучні *емульсії*. 2) Художні твори, виконані цими фарбами.

ТЕМПЕРА́МЕНТ (від лат. temperamentum — узгодженість, устрій) — 1) *Індивідуальні* особливості людини, що виявляються в силі, швидкості, напруженості й урівноваженості перебігу *процесів* її психічної діяльності, у порівняно більшій чи меншій стійкості її настроїв. Розрізняють 4 основні Т.: *сангвінік*, *холерик*, *меланхолік* і *флегматик*. 2) Життєва активність, здатність до внутрішнього піднесення.

ТЕМПЕРАТУ́РА (від лат. temperatura — потрібна міра, правильне співвідношення) — 1) Ступінь нагрітості (тепловий стан) чого-небудь. 2) Ступінь тепла людського тіла як показник здоров'я; у розмовній мові — про гарячку.

ТЕМПЕРА́ЦІЯ (від лат. temperatio — правильне співвідношення) — *муз.* вирівнювання інтервальних співвідношень між ступенями музично-звукової *системи*.

ТЕНДЕНЦІ́ЙНИЙ — 1) Який послідовно проводить певну *тенденцію*. 2) Який містить упереджену *ідею*, необ'єктивний.

ТЕНДЕ́НЦІЯ (лат. tendentia, від tendo — прагну, прямую) — 1) Напрям розвитку якогось явища. 2) Ідейна спрямованість творів мистецтва, виражена за допомогою художніх засобів, у розвитку художніх образів. 3) Прагнення, схильність, властиві кому- або чому-небудь. 4) Упереджена думка, що нав'язується читачеві, слухачу, глядачу.

ТЕ́НДЕР (англ. tender, від tend — обслуговувати) — 1) Причіпна частина паровоза, де містяться запаси води, мастила, палива тощо. 2) Невелике допоміжне (з двигуном) або спортивне (з вітрилом) судно. 3) Пропозиція щодо постачання товарів, надання послуг, будівництва *об'єктів* тощо у *формі* торгів, *конкурсу*.

ТЕНЗО́МЕТР (від лат. tensus — напружений і *...метр*) — прилад для вимірювання *деформацій*, спричинених механічними напруженнями в деталях *конструкцій*, у зразках матеріалів тощо.

ТЕ́НЗОР (від лат. tensus — напружений) — узагальнення понять *скаляра, вектора* (напр.: т. напруження, т. *деформації*). Т. задається набором з 3^r чисел і особливими законами перетворення. Число r називається *рангом* Т. Скаляр є Т. нульового рангу, вектор — Т. першого рангу.

ТЕ́НІС (англ. tennis) — спортивна гра; проводиться на спеціальному майданчику (*корті*), розділеному сіткою. Грають 2 або 4 гравці *ракетками* з сіткою і невеликим гумовим м'ячем, обтягненим сукном. Настільний т. — спортивна гра дерев'яними ракетками пластмасовим м'ячиком, який відскакує від стола, перегородженого сіткою. Інша назва — *пінг-понг*.

ТЕ́НОР (італ. tenore, від лат. teneo — тримаю) — 1) У середньовічній багатоголосій музиці основний голос контрапунктного (див. *Контрапункт*) твору, що веде *мелодію*. 2) Високий чоловічий співацький голос. 3) Співак, що володіє таким голосом. 4) Духовий музичний і*нструмент*.

ТЕНТ (гол., англ. tent) — навіс для захисту від сонця, дощу.

ТЕОГО́НІЯ (грец. θεογονία, від θεός — бог і γονή — народження, походження) — сукупність *міфів* про походження і родовід богів, притаманна політеїстичним (див. *Політеїзм*) *релігіям*.

ТЕОДИЦЕ́Я (франц. théodicée, від грец. θεός — бог і δίκη — справедливість) — "боговиправдання"; релігійно-філософське вчення, яке ставить собі за мету усунути суперечність між вірою у всемогутнього справедливого бога й наявністю зла на землі, виходячи з того, що саме зло є добром.

ТЕОДОЛІ́Т (від грец. θεάομαι — розглядаю і δολιχός — довгий) — геодезичний прилад для вимірювання на місцевості *вертикальних* і *горизонтальних* кутів.

ТЕОКРА́ТІЯ (від грец. θεός — бог і *...кратія*) — *форма* державного правління, за якої політична влада в країні належить духівництву (напр., держава Ватикан).

ТЕОЛО́ГІЯ (грец. θεολογία, від θεός — бог і λόγος — слово) — богослов'я; сукупність релігійних *доктрин*; *теоретичний* виклад, тлумачення певних релігійних поглядів.
ТЕОРЕ́МА (грец. θεώρημα, від θεωρέω — розглядаю) — твердження, правильність якого встановлюють за допомогою спеціальних міркувань (доведень).
ТЕОРЕТИ́ЧНИЙ (грец. θεωρητικός) — 1) Властивий *теорії*, який стосується теорії. 2) Добутий шляхом логічних *операцій* або математичних розрахунків.
ТЕО́РІЯ (від грец. θεωρία — розгляд, дослідження) — 1) Логічне узагальнення *практичного* досвіду людей. 2) *Система* вірогідних наукових знань про що-небудь, яка описує, пояснює й передбачає явища певної предметної галузі. 3) Загальні міркування на противагу практичній діяльності.
ТЕОСО́ФІЯ (від грец. θεός — бог і *...софія*) — 1) Містичне богопізнання. На відміну від *теології*, Т. будується не на певних засадах віровчення, а на особистих релігійних враженнях людини. 2) Релігійно-містичне вчення, яке проголошує предметом пізнання божественну мудрість, а джерелом її — містичну *інтуїцію*.
ТЕ́РА — японський буддійський храм.
ТЕРАКО́ТА (італ. terracotta, від terra — земля і cotta — випалена) — вид *кераміки*, вироби з неглазурованої випаленої кольорової пористої глини.
ТЕРАПІ́Я (від грец. θεραπεία — лікування) — галузь клінічної *медицини*, що вивчає внутрішні хвороби (хвороби серцево-судинної *системи*, *органів* дихання й травлення, нирок, крові, обміну речовин та ін.); їх *профілактику* та лікування хворих на такі хвороби.
ТЕРА́РІЙ, ТЕРА́РІУМ (від лат. terra — земля) — приміщення для утримування дрібних наземних хребетних тварин (переважно земноводних і плазунів).
ТЕРА́СА (франц. terrasse, від лат. terra — земля) — 1) *Горизонтальний* або трохи похилий майданчик у *формі* уступу вздовж схилу річкової долини, морського берега, озера, гір. 2) Природний або штучно створений майданчик (уступ) на схилі, який використовують під сільськогосподарські та лісові культури, а також для боротьби з *ерозією* грунту. 3) Літня (неопалювана) прибудова до будинку з дахом на стовпах, відкрита з боків або засклена.
ТЕРАТОЛО́ГІЯ [від грец. τέρας (τέρατος) — потвора, виродок і *...логія*] — розділ *медицини*, *зоології* і *ботаніки*, що вивчає виродливості (вроджені відхилення від нормальної будови *організму*) людини, тварин і рослин.
ТЕ́РБІЙ — хімічний *елемент*, *символ* Tb, ат. н. 65; блискучий *метал*, належить до *лантаноїдів*. Застосовують у різних сплавах, *люмінофорах*, для виготовлення скла, лаків, фарб тощо. Від назви селища Іттербю у Швеції, де його вперше знайдено.

ТЕРЕНКУ́Р (від франц. terrain — місцевість і нім. Kur — лікування) — лікування дозованим (щодо часу, довжини й кута підйому маршруту) ходінням. Зміцнює серцевий м'яз, нервову *систему*, поліпшує дихання тощо.

ТЕР'Є́РИ (англ. terriers, від франц. terrier — нора) — група порід домашніх собак. Найбільше практичне значення мають *фокстер'єри*, яких використовують для полювання в норах, та *ердельтер'єри* як службові собаки.

ТЕРИКО́Н (франц. terriconique, від terri — відвал породи і conique — конічний) — конусоподібний насип з порожніх (без корисної копалини) порід біля шахти або копальні.

ТЕРИТОРІА́ЛЬНИЙ — пов'язаний з певним простором, *територією*; т - н і в о д и — смуга моря чи *океану* вздовж узбережжя, що перебуває під *суверенітетом* прибережної держави і входить у її межі.

ТЕРИТО́РІЯ (лат. territorium, від terra — земля) — 1) Певна частина земної поверхні з визначеними кордонами або межами (напр.: т. держави, т. міста, т. парку). 2) Особлива адміністративна одиниця у деяких колоніальних *системах* управління. 3) У США та деяких інших *федеративних* державах адміністративний округ.

...ТЕРІЙ (від грец. θηρίον — звір) — у складних словах відповідає поняттю "викопна тварина", напр. анхітерій.

...ТЕРМ, ...ТЕРМИ, ...ТЕРМІЯ, ...ТЕРМНИЙ (від грец. θέρμη — тепло, жар) — у складних словах вказує на зв'язок з поняттями "тепло", "жар", напр.: *ізотерми, діатермія,* пойкілотермний.

ТЕ́РМИ (лат. thermae, від грец. θέρμη — тепло) — 1) Давньоримські громадські лазні із спортивним залом, приміщеннями для зборів, відпочинку тощо. 2) Природні теплі або гарячі мінеральні джерела та підземні води. 3) Числа, що характеризують енергетичні рівні *атомів*.

ТЕ́РМІН (лат. Terminus) — 1) У давньоримській *міфології* божество меж, кордонів. 2) Слово або словосполучення, що виражає певне поняття якоїсь галузі науки, *техніки*, мистецтва, суспільного життя тощо. 3) Строк, визначений час. 4) У *логіці* — необхідна складова частина судження (*суб'єкт* і *предикат*) чи *силогізму*.

ТЕРМІНА́Л (англ. terminal, від лат. terminalis — кінцевий) — 1) Пристрій у ЕОМ, призначений для введення *інформації* і виведення її після обробки. 2) Частина *порту*, призначена для обробки контейнерних і пакетованих вантажів. 3) *Комплекс* споруд і обладнання для накопичення і зрідження газу.

ТЕРМІНА́ТОР (від лат. termino — обмежую, визначаю) — лінія, що відділяє світло й тінь на поверхні небесного тіла.

ТЕРМІНОЛО́ГІЯ (від *термін* і *...логія*) — 1) Розділ *лексики*, що охоплює терміни різних галузей знань. 2) Сукупність термінів якоїсь галузі науки, *техніки*, мистецтва або всіх термінів даної мови.

ТЕРМІ́Т (від грец. θέρμη — жар, тепло) — горюча порошкоподібна суміш *алюмінію* з оксидом *металу*, яку застосовують при зварюванні, як запалювальну речовину тощо.

ТЕРМІ́ТИ [франц. termites, від лат. termes (termitis) — шашіль] — ряд перетинчастокрилих комах, що живуть сім'ями у великих гніздах і є шкідниками деревини. Поширені переважно в *тропіках* і *субтропіках*.

ТЕРМІ́ЧНИЙ (від грец. θέρμη — тепло) — тепловий; який стосується тепла, застосування його в *техніці*.

...ТЕРМІЯ, ...ТЕРМНИЙ див. *...Терм*.

ТЕРМО... (від грец. θέρμη — жар, тепло) — у складних словах відповідає поняттям "*температура*", "тепло", напр.: *термоелемент*, термофіли.

ТЕРМОДИНА́МІКА (від *термо...* і *динаміка*) — розділ *фізики*, що вивчає найзагальніші властивості *систем*, які знаходяться у стані теплової рівноваги, та *процеси* переходу між цими станами, які супроводжуються перетворенням теплоти в інші види *енергії*.

ТЕРМОЕЛЕМЕ́НТ (від *термо...* і *елемент*) — пристрій (спай дротинок або стрічок з різних матеріалів), за допомогою якого перетворюють теплову *енергію* на електричну; вживається як прилад для вимірювання *температури*. Інша назва — т е р м о п а р а.

ТЕРМОІЗОЛЯ́ЦІЯ (від *термо...* та *ізоляція*) — захист різних споруд і апаратури від втрат тепла. Інша назва — т е п л о і з о л я ц і я.

ТЕРМО́МЕТР (від *термо...* і *...метр*) — прилад для вимірювання *температури*.

ТЕРМОМЕ́ТРІЯ (від *термо...* і *...метрія*) — 1) Розділ *фізики*, що вивчає *методи* вимірювання *температури*, способи градуювання температурних *шкал*. 2) Вимірювання температури.

ТЕРМОПЛА́СТИКИ, ТЕРМОПЛА́СТИ [від *термо...* і пласт(маса)] — пластмаси, здатні при повторному нагріванні переходити з твердого стану в рідкий.

ТЕРМОРЕГУЛЯ́ТОРИ (від *термо...* і *регулятор*) — прилади для автоматичного підтримування *температури* будь-якого середовища на заданому рівні.

ТЕРМОРЕГУЛЯ́ЦІЯ (від *термо...* і лат. regulo — впорядковую) — сукупність фізіологічних *процесів*, що підтримують *температуру* тіла у людини й теплокровних тварин (ссавців і птахів) на відносно сталому рівні.

ТЕ́РМОС (від грец. θερμός — теплий, гарячий) — посудина з подвійними стінками, повітря між якими викачано. Зберігає *продукт* гарячим або холодним протягом кількох годин.

ТЕРМОСТА́Т (від *термо...* і *...стат*) — пристрій для підтримування сталої *температури*.

ТЕРМОСФЕ́РА (від *термо...* і *сфера*) — шар *атмосфери* (80—1000 км), у якому *температура* збільшується з висотою.

ТЕРО́Р (франц. terreur, лат. terror — страх, жах) — політика залякування; жорстоке придушення супротивників насильницькими *методами* аж до вбивства.
ТЕРОРИ́ЗМ (франц. terrorisme) — здійснення *терору*, діяльність і *тактика терористів*.
ТЕРОРИ́СТ (франц. terroriste, від лат. terror — страх, жах) — 1) Учасник або прибічник *терору*. 2) Бандит, який для досягнення своєї мети використовує захоплення заручників, не зупиняється перед застосуванням насильства аж до *фізичного* знищення.
ТЕРОРИСТИ́ЧНИЙ — який стосується діяльності *терористів, тероризму, терору*.
ТЕРПСІХО́РА (грец. Τερψιχόρα — Та, що танцює з насолодою) — 1) У давньогрецькій *міфології муза* танців та хорового співу. 2) Переносно — талановита балерина.
ТЕРЦЕ́Т (італ. terzetto, від лат. tertius — третій) — 1) Музична *п'єса* для трьох голосів або *інструментів*. 2) Вокальний *ансамбль* з трьох виконавців. 3) Віршована строфа з трьох рядків.
ТЕ́РЦІЯ (від лат. tertia — третя) — 1) Третій ступінь *діатонічної гами*, а також відповідний йому *інтервал*. 2) Друкарський *шрифт*.
ТЕСЕ́Й див. *Тезей*.
ТЕСТ (від англ. test — випробування) — 1) Коротке *стандартне* завдання, *метод* випробування, що застосовується у різних галузях науки для одержання характеристики певних явищ. 2) У *фізіології, медицині* метод дослідження, *діагностики*, що полягає у пробному впливі на *організм*. 3) Питальник для соціологічних досліджень. 4) Задача з відомим розв'язком для перевірки правильності роботи *комп'ютера*.
ТЕ́СТЕР (англ. tester, від test — перевіряти, випробовувати) — універсальний прилад, за допомогою якого можна виміряти кілька різних *електричних* величин.
ТЕСТОСТЕРО́Н (від лат. testis — чоловіче яєчко і грец. στερεός — твердий) — чоловічий статевий *гормон*. Утворюється в чоловічих статевих залозах (сім'яниках) і зумовлює формування чоловічих статевих *органів* і вторинних статевих ознак.
ТЕ́ТАНУС (лат. tetanus, від грец. τέτανος — заціпеніння, корчі) — 1) Тривале скорочення м'язів, яке виникає, коли до м'язів надходить ряд нервових *імпульсів*. Т. відіграє важливу роль у руховій діяльності *організму*, забезпечуючи виконання найрізноманітніших видів руху (ходіння, сидіння тощо). 2) Правець.
ТЕТ-А-ТЕ́Т (франц. tête-à-tête) — віч-на-віч, наодинці.
ТЕТРА... (від грец. τετράς — чотири) — у складних словах відповідає поняттю "чотири", напр.: тетрагональний, *тетраедр*.
ТЕТРАГО́Н (грец. τετράγωνον, від τετράς — чотири і γωνία — кут) — чотирикутник.
ТЕТРА́ЕДР (грец. τετράεδρον, від τετράς — чотири і ἕδρα — грань) — чотиригранник.

ТЕТРАЛО́ГІЯ (грец. τετραλογία, від τετράς — чотири і λόγος — слово) — 1) Чотири художні твори, об'єднані одним спільним задумом. 2) Циклічний музично-сценічний твір, що складається з чотирьох самостійних творів, об'єднаних спільними *героями* та єдиною *ідеєю*.

ТЕУРГІ́Я (грец. θεουργία, букв. — божественне діяння, чудо) — вид *магії*, дії, за допомогою яких віруючі намагаються вплинути на волю богів і духів, змінити хід подій.

ТЕФЛО́Н (англ. teflon) — один з різновидів *синтетичних полімерів*, якому притаманні антикорозійні й антипригарні властивості; використовується при виготовленні посуду. Інша назва — ф т о р л о н.

ТЕХНЕ́ЦІЙ (від грец. τεχνητός — зроблений руками людини, штучний) — *радіоактивний* хімічний *елемент*, *символ* Тс, ат. н. 43; *метал*. У природі Т. не виявлено, одержано штучно. Застосовують як *інгібітор корозії*, у ядерній енергетиці тощо.

ТЕ́ХНІКА (грец. τεχνικός — вправний, досвідчений, від τέχνη — майстерність, мистецтво) — 1) Сукупність засобів праці, що розвиваються у *системі* суспільного виробництва, а також різних прийомів і *методів* впливу на природу в *процесі* виробництва матеріальних благ. 2) Сукупність прийомів, що застосовуються у якійсь справі (напр.: т. живопису, будівельна т.). 3) Сукупність машин, *механізмів*, пристроїв, приладів.

ТЕ́ХНІКУМ (від грец. τεχνικός — вправний, майстерний) — середній технічний або спеціальний навчальний заклад.

ТЕХНО... (від грец. τέχνη — майстерність) — у складних словах відповідає поняттю "технологічний", "технічний", напр.: *технократія, технополіс*.

ТЕХНОКРА́ТІЯ (від *техно...* і *...кратія*) — 1) Прошарок висококваліфікованих спеціалістів (вчених, інженерно-технічної *інтелігенції*, *менеджерів* тощо, вищих функціонерів державного і виробничого *апарату*. 2) Соціологічна *концепція*, згідно з якою керівною силою суспільства є технічна інтелігенція.

ТЕХНОЛО́ГІЯ (від *техно...* і *...логія*) — сукупність способів переробки матеріалів, виготовлення виробів, надання послуг; *процеси*, що супроводять ці види робіт.

ТЕХНОПА́РК (від *техно...* і парк) — територіальне об'єднання наукових і проектно-конструкторських організацій, навчальних закладів, виробничих підрозділів з метою прискорення розробки і впровадження науково-технічних та техніко-технологічних *проектів*.

ТЕХНОПО́ЛІС (від *техно...* і *поліс* [2]) — поєднання високотехнологічних, екологічно чистих промислових *систем* із сприятливим для перебування і життєдіяльності людей середовищем, зонами відпочинку (рекреаційними зонами).

ТИ́ГЕЛЬ (нім. Tiegel, від грец. τήγανον — сковорода, каструля) — 1) Вогнетривка посудина для плавлення або нагрівання різних матеріалів. 2) Масивна металева плита друкарських машин для притискування паперу до вкритої фарбою друкарської *форми*.

ТИ́КЕР (від англ. ticker — телеграфний *апарат*) — *система* поточного інформування на *табло* або іншим способом про *курси біржових операцій*.

ТИ́ЛЬДА (ісп. tilde, від лат. titulus — напис) — 1) Діакритичний знак, який показує м'якість приголосного або носовий характер голосного в мовах з латинським *алфавітом*. 2) Друкарський знак (~); використовують у словниках для позначення слова або його частини при їх повторенні.

ТИМПА́Н (від грец. τύμπανον — барабан) — 1) Ударний музичний *інструмент* — вид мідних тарілок або невеликої *литаври*. 2) Внутрішнє поле *фронтону*.

ТИНЕ́ЙДЖЕР (англ. teenager) — підліток, юнак або дівчина віком до 19 років.

ТИНКТУ́РА (лат. tinctura, від tingo — забарвлюю, зволожую) — настойка лікарської речовини на воді, *спирті* чи *ефірі*.

ТИП (франц. type, від грец. τύπος — відбиток, *форма*, зразок) — 1) Зразок, модель для групи предметів; форма чого-небудь; вид, рід, різновид чого-небудь. 2) Найвища систематична *категорія* (*таксон*), що об'єднує споріднені класи тварин. Деякі Т. поділяють на підтипи, що об'єднують класи. У *ботаніці* Т. відповідає відділ. 3) Характерна будова тіла, зовнішність людини, пов'язані з *етнічною* належністю. 4) Образ в літературі, мистецтві, який в узагальненій формі втілює у собі певні риси характеру, зовнішності тощо. 5) Категорія людей, об'єднаних якимись характерними рисами, а також яскравий її представник. 6) Людина з дивними або *негативними* рисами, якостями.

...ТИП, ...ТИПІЯ (від грец. τύπος — слід, відбиток) — у складних словах вказує на зв'язок з поняттями "відбиток", "друк", напр.: логотип, *монотипія*.

ТИПА́Ж (франц. typage) — 1) Особа з характерною зовнішністю, яка є моделлю для художника, скульптора, фотографа, підходить до виконання певної ролі в кінофільмі тощо. 2) Образ, *тип* у мистецтві.

ТИПІЗА́ЦІЯ — 1) Художнє узагальнення певних життєвих явищ; одна з особливостей творчого *методу* літератури й мистецтва. 2) Зведення виробництва різноманітних виробів і машин, спорудження будівель, технологічних *процесів* тощо до невеликого числа вибраних *типів*, різновид *стандартизації*.

ТИПО́ВИЙ (від *тип*) — 1) Який є зразком, взірцем, *стандартом* для ряду явищ, випадків або відповідає певному зразку. 2) Характерний; властивий певному *типові* явищ.

ТИПОЛО́ГІЯ (від *тип* і *...логія*) — вид наукової *систематизації*, *класифікація* чогось за спільними ознаками.

ТИР (франц. tir, букв. — стрілянина) — закрите або напівзакрите приміщення, обладнане для стрільби з ручної вогнепальної і пневматичної зброї.

ТИРА́ДА (франц. tirade, з італ. tirata, від tirare — тягти) — довга *фраза*, багатослівна *репліка, монолог,* виголошений піднесеним тоном.

ТИРА́Ж (франц. tirage, від tirer — тягти) — 1) Розіграш *облігацій* державної позики, білетів *лотереї*, рахунків виграшних вкладів тощо. 2) Кількість примірників друкованого видання.

ТИРА́Н (грец. τύραννος) — 1) У Староданій Греції і містах-*республіках* Італії 13—16 ст. одноособовий правитель, що прийшов до влади насильницьким шляхом. 2) Жорстокий правитель, влада якого ґрунтується на сваволі й насильстві. 3) Переносно — жорстока людина, мучитель.

ТИРАНІ́Я (грец. τυραννίς) — 1) Одноособове правління, що встановлюється внаслідок насильницького захоплення влади. 2) Панування за допомогою жорстоких засобів. 2) Переносно — гноблення, жорстоке поводження з ким-небудь.

ТИРАТРО́Н [від грец. θύρα — двері, вхід і (*елек*)*трон*] — іонний електровакуумний прилад з *катодом*, *анодом* і сіткою, наповнений *інертним* газом, воднем, парою ртуті. Застосовують у випрямлячах електричного струму, лічильниках *імпульсів* тощо.

ТИРЕО́З (від грец. θυρεός — щит) — розлад *секреції* щитовидної залози.

ТИРЕОТОКСИКО́З (від грец. θυρεός — щит і *токсикоз*) — захворювання людини, що виникає при підвищеній секреторній *функції* щитовидної залози.

ТИРИ́СТОР (англ. thyristor) — керований напівпровідниковий *вентиль*.

ТИРОКСИ́Н (від грец. θυρεός — щит і ὀξύς — їдкий, кислий) — *гормон* щитовидної залози. Стимулює обмін речовин, ріст і *диференціацію* тканин в *організмі* людини й тварин. Надмірне утворення Т. спричинює *тиреотоксикоз*.

ТИТА́Н — 1) Хімічний *елемент*, *символ* Ті, ат. н. 22; *метал*, дуже твердий, пластичний, хімічно стійкий. Застосовують в літако-, ракето-, турбо- і суднобудуванні, в хімічній промисловості, у вакуумній *техніці*. 2) Найбільший з супутників *планети* Сатурн. Від імені давньогрецьких богів *Титанів*. 3) Велика посудина особливої *конструкції* для нагрівання води до кипіння.

ТИТА́НИ (грец. Τιτᾶνες) — 1) У давньогрецькій *міфології* людиноподібні велетні, діти *Урана* і *Геї*, що вступили в боротьбу із *Зевсом* за володіння небом, але зазнали поразки й були скинуті в *Тартар*. 2) Переносно — про найвидатніших у певній галузі науки, мистецтва людей.

ТИТАНІ́ЧНИЙ (грец. Τιτανικός) — величезний, колосальний.

ТИТР (франц. titre — *титул*, заголовок, від лат. titulus — надпис) — 1) *хім.* Вміст якої-небудь речовини в одному кубічному сантиметрі розчину. 2) Характеристика товщини волокон і ниток, виражена довжиною волокна в одиниці його ваги. 3) Напис, що містить на-

зву, перелік дійових осіб та виконавців або інший пояснювальний *текст* у кінофільмі, телефільмі.

ТИ́ТУЛ (лат. titulus, букв. — напис) — 1) Спадкове або надане *монархом* звання (*граф*, князь, *барон* тощо), з яким пов'язані особливі права і привілеї. *Система* Т. найхарактерніша для феодальної *ієрархії*. 2) В *юриспруденції* підстави якого-небудь права (напр. т. купівлі-продажу). 3) Найменування, звання, що надається на знак здобутого визнання за успіхи у якій-небудь діяльності (напр. т. чемпіона). 4) Найменування кошторису капітального будівництва *об'єктів*, включених до титульних списків. 5) Перша сторінка книги, на якій вміщено заголовок, прізвище *автора*, назву видавництва, рік та місце видання.

ТИФ (від грец. τῦφος — дим, чад) — спільна назва інфекційних хвороб — висипного тифу, *паратифів*, поворотного тифу й черевного тифу, перебіг яких супроводжується гарячкою і потьмаренням свідомості.

ТИФЛОПЕДАГО́ГІКА (від грец. τυφλός — сліпий і *педагогіка*) — галузь педагогіки, що вивчає *процеси* навчання й виховання сліпих і слабозорих дітей та підготовки їх до трудової діяльності.

ТИФО́Н (грец. Τυφῶν) — 1) У давньогрецькій *міфології* страхіття зі стома зміїними головами, яке виступило на боротьбу проти *Зевса* за панування над світом, але зазнало поразки. Т. — уособлення вулканічних явищ. 2) Прилад на маяках, що подає звукові сигнали під час туману.

ТІАМІ́Н (від грец. θεῖον — сірка і *аміни*) — вітамін B_1; в *організмі* людини й тварин бере участь у вуглеводному обміні. Недостача Т. в організмі призводить до порушення *функції* нервової *системи*, *атрофії* скелетних м'язів, *тахікардії*, до тяжкого захворювання — *бері-бері*. На Т. багаті печінка, нирки, дріжджі тощо.

ТІА́РА (грец. τιάρα) — 1) Головний убір давніх персидських і ассирійських царів. 2) Трійчаста корона Папи Римського з хрестом зверху.

ТОБОГА́Н (англ. toboggan, з алгонкінської) — 1) Сани без полозів для перевезення вантажів вручну або за допомогою собак. Поширені в індіанців Канади. 2) Дерев'яні сани для катання й змагань на швидкість спускання з гір.

ТО́ГА (лат. toga, від tego — вкриваю, покриваю) — верхній одяг давніх римлян у вигляді плаща без рукавів, кінець якого перекидався через плече.

ТОЙ [1] (тюрк.) — у народів Середньої Азії свято, яке супроводиться бенкетом, музикою, танцями та іншими розвагами.

ТОЙ [2] (англ. toy — іграшковий) — мініатюрні собаки вагою до 5 кг (напр. той-тер'єр).

ТОКА́ТА (італ. toccata, букв. — дотик) — віртуозна музична п'єса для *фортепіано* або *органа* в швидкому, чітко ритмованому русі.

ТОКОФЕРО́ЛИ (від грец. τόκος — пологи і φέρω — несу) — група *органічних* сполук з протиоксидантною *активністю*. Недостача Т. в *організмі* людини й тварин спричинює розлад *процесів* розмноження і м'язову *дистрофію*. Містяться в рослинній їжі, особливо в зернах злаків і оліях. Інша назва — в і т а м і н Е.

ТОКСИКО́З (від грец. τοξικόν — отрута) — хворобливий стан, що виникає внаслідок діяння на *організм* отрут і отруйних речовин (*токсинів*). Т. спостерігається при багатьох інфекційних хворобах (*дизентерія, холера*), харчових токсикоінфекціях, порушеннях видільної *функції* нирок (*уремія*) тощо.

ТОКСИКОЛО́ГІЯ (від грец. τοξικόν — отрута і *...логія*) — наука про отрути, їх дію на *організм*, засоби боротьби з отруєннями і можливості використання отрут у різних галузях *біології* та *медицини*.

ТОКСИКОМА́НІЯ (від грец. τοξικόν — отрута і *...манія*) — хворобливий потяг, пристрасть до вживання токсичних речовин (див. *Токсичність*), переважно шляхом вдихання, з метою привести себе у стан збудження або розслаблення. Див. також *Наркоманія*.

ТОКСИ́НИ (від грец. τοξικόν — отрута) — отруйні білкові речовини, що їх утворюють головним чином *мікроорганізми*, а також деякі тварини (напр., змії, скорпіони) і рослини (напр. рицина).

ТОКСИ́ЧНІСТЬ — отруйність; здатність деяких хімічних речовин шкідливо діяти на *організм* людини і тварин.

ТОКСОПЛАЗМО́З (від τοξικόν — отрута і *плазма*) — паразитарне захворювання людини й тварин, спричинюване найпростішими організмами. Джерело *інфекції* — ссавці, птахи, хвора людина.

ТОК-ШО́У (англ. talk show, від англ. talk — розмовляти і show — видовище) — телевізійне *інтерв'ю* з якоюсь відомою особою, групою осіб, переважно у присутності широкої *аудиторії*.

ТОЛЕРА́НТНІСТЬ [від лат. tolerans (tolerantis) — терплячий] — 1) Терпимість до чужих думок і вірувань. 2) Т. і м у н о л о г і ч н а — специфічний стан *організму*, при якому втрачається здатність виробляти антитіла у відповідь на введення певного *антигена*.

ТОЛУО́Л — *органічна* сполука, похідна *бензолу*; безбарвна рідина із своєрідним запахом, отруйна. Застосовують для одержання ліків, барвників, вибухових речовин, як розчинник тощо. Від назви колумбійського м. Толу.

ТОМАГА́ВК (з алгонкінської) — метальна зброя індіанців Північної Америки у вигляді кам'яної сокири або палиці, потім металевої сокири з держаком.

...ТОМІЯ (від грец. τομή — відрізування, відсікання) — у складних словах відповідає поняттю "розтин", напр.: *нефротомія, трихотомія*.

ТОМО́ГРАФ (від грец. τόμος — шматок і *...граф*) — *рентгенівський апарат* для здійснення пошарових знімків внутрішніх *органів*, кісток.

ТОНЗИЛІ́Т (від лат. tonsilla — *мигдалик*) — запалення піднебінних мигдаликів у людини. Т. буває гострий (див. *Ангіна*) і *хронічний*.

ТО́НІКА (від лат. tonus — звук, з грец. τόνος — натяг, напруження) — 1) Головний стійкий звук ладу. 2) Основний *акорд* ладу.
ТОНІ́ЧНИЙ [1] (грец. τονικός) — 1) Який стосується наголосу на слові; т - н е в і р ш у в а н н я — віршування, що ґрунтується на чергуванні наголошених і ненаголошених складів. 2) Пов'язаний з *тонікою*.
ТОНІ́ЧНИЙ [2] (від франц. tonique, з лат. tonus, від грец. τόνικός — напруження) — який стосується *тонусу організму*, окремих *органів*, тканин.
...ТОНІЯ (від грец. τόνος — напруження) — у складних словах означає напругу, тиск, напр.: ізотонія, *кататонія*.
ТО́ННА (франц. tonne, з кельт.) — одиниця *маси* в метричній *системі* (1000 кг).
ТОННА́Ж (франц. tonnage) — водотоннажність (вантажність) у *тоннах* судна або групи суден.
ТОНО́МЕТР (від грец. τόνος — тон, напруга і *...метр*) — 1) Прилад для порівняння частоти коливань двох *камертонів*. 2) Назва групи приладів для вимірювання артеріального і венозного тиску крові, внутрішньоочного тиску й *тонічного* напруження м'язів.
ТО́НУС (лат. tonus, від грец. τόνος — напруження) — 1) Тривале скорочення або напруження м'язів і тривале збудження нервової *системи*, для яких характерні дуже мала стомлюваність м'язів і нервових центрів та незначні енергетичні витрати *організму*. 2) Життєва активність, життєдіяльність.
ТОНФІ́ЛЬМ (від лат. tonus — звук, з грец. τόνος — натяг, напруження і *фільм*) — 1) Плівка із записаним на ній звуком; застосовують у *кінематографії* та радіомовленні. 2) Первісна назва звукового кінофільму (на відміну від німого).
ТОП (від англ. top — верх, верхня частина) — коротка (вище талії) майка або блузка.
ТОПА́З (грец. τόπαξος) — мінерал класу *силікатів*, прозорий, безбарвний або з блакитним, жовтим, червонуватим відтінками. Дорогоцінний камінь.
...ТОПИ (від грец. τόπος — місце) — у складних словах вказує на зв'язок з поняттям "місце", напр.: біотопи, *ізотопи*.
ТО́ПІКА (грец. τοπικά, від τόπος — місце) — 1) У риториці вміння користуватися загальними міркуваннями при викладі якоїсь теми. 2) Загальне положення, яке можна застосувати до всіх однорідних випадків.
ТОПІНА́МБУР (франц. topinambour, з португ. toponambo) — багаторічна рослина родини складноцвітих. Походить з Північної Америки. Культивують у різних країнах світу. Бульби вживають у їжу, на корм худобі й переробляють на спирт, фруктозу, використовують для одержання *інсуліну*. Від назви індіанського племені топінамбо. Інша назва — з е м л я н а г р у ш а.
ТОПОГРА́ФІЯ (від грец. τόπος — місце, місцевість і *...графія*) — 1) Розділ *геодезії*, що розробляє *методи* знімання й зображення зем-

ної поверхні на планах і загальногеографічних картах великого *масштабу*. 2) Поверхня певної ділянки земної кулі.

ТОПОЛО́ГІЯ (від грец. τόπος — місце і *...логія*) — розділ *математики*, в якому вивчають ті властивості множин (напр. геометричних фігур), що не змінюються при неперервних, взаємнооднозначних перетвореннях, за яких зберігаються відношення сусідства (нескінченної близькості) *елементів* множин.

ТОПОНІ́МІКА (від грец. τόπος — місце, місцевість і ὄνυμα — ім'я) — розділ мовознавства, що вивчає власні географічні назви (*топонімію*).

ТОПОНІ́МІЯ (від грец. τόπος — місце, місцевість і ὄνυμα — ім'я) — сукупність географічних назв певної *території*.

ТОР [1] (від лат. torus — опуклість) — тіло, утворене обертанням круга навколо осі, що лежить у площині цього круга і не перетинає його. *Форму* Т. мають, напр., бублик, камери автомобільного або велосипедних коліс.

ТОР [2] — у давньоскандинавській *міфології* бог грому й блискавки. Див. також *Зевс, Юпітер*.

ТО́РА (давньоєвр. торах, букв. — наука, вчення) — 1) Назва сукупності всіх заповідей єврейському народові, сформульованих пророком Мойсеєм, а також перших п'яти книг *Біблії* — П'ятикнижжя. 2) Предмет релігійного *культу* — сувій зі шкіри, на якому записане П'ятикнижжя.

ТО́РАКС (від грец. θώραξ — груди) — грудна клітка.

ТОРЕАДО́Р (ісп. toreador) — учасник *кориди*. Інша назва — т о р е р о.

ТОРЕ́ВТИКА (від грец. τορευτικός) — мистецтво рельєфної обробки металевих художніх виробів карбуванням або тисненням.

ТО́РІ (англ. tory) — члени англійської політичної *партії*, яка об'єднувала великих землевласників і верхівку духівництва, виникла у 17 ст. У 19 ст. на основі партії Т. створено консервативну партію.

ТО́РІЙ — *радіоактивний* хімічний *елемент*, *символ* Th, ат. н. 90; сріблясто-білий *метал*, належить до *актиноїдів*. Застосовують у ядерній *техніці* та енергетиці. Оксид Т. використовують як вогнетривкий матеріал. Від імені бога-громовержця *Тора*.

ТОРНА́ДО (ісп. tornado, від tornar — повертатися) — назва смерчів, прийнята у США та деяких інших країнах Америки.

ТОРПЕ́ДА (від лат. torpedo — електричний скат) — саморушний та самонавідний снаряд, яким озброєно військові кораблі, підводні човни, літаки-торпедоносці та спеціальні установки берегової оборони.

ТОРС (італ. torso, від грец. θύρσος — пагін) — 1) Тулуб людини. 2) Скульптурне зображення тулуба людини.

ТОРСІ́ЙНИЙ (від лат. torsio — обертання) — пов'язаний з крученням.

ТОРШЕ́Р (франц. torchère, від torche — факел) — високий світильник на підставці, що стоїть на підлозі.

ТОРШО́Н (від франц. torchon — ганчірка) — 1) Бавовняна тканина з нещільним переплетенням ниток. 2) Папір для малюваиия з шорсткою (часто схожою на переплетення тканини) поверхнею.

ТОСКА́НСЬКИЙ О́РДЕР — *архіт.* етруський і давньоримський *варіант доричного ордера.* За доби Відродження має дещо інші *форми*, ніж доричний — гладенький стовбур колони, без *канелюрів*, і базу. Від назви області Тоскана в Італії.

ТОСТ (англ. toast, від лат. panis tostus — підсмажений хліб) — 1) Застольна промова з побажанням чогось і пропозицією випити з цієї нагоди. 2) Підсмажений або підсушений шматочок хліба.

ТО́СТЕР (англ. toaster, від toast — підсмажувати хліб) — пристрій для приготування *тостів* (2).

ТОТ — в *релігії* Стародавнього Єгипту спочатку — бог Місяця; пізніше — одне з найголовніших божеств, бог мудрості, покровитель наук.

ТОТАЛІЗА́ТОР (франц. totalisateur, від totaliser — підсумовувати) — 1) На кінних перегонах та скачках механічний лічильник, що показує грошові ставки, зроблені на певного коня. 2) *Бюро*, що приймає такі ставки і сплачує виграші. 3) Гра на гроші під час перегонів.

ТОТАЛІТАРИ́ЗМ — 1) *Тоталітарний* режим, для якого характерні контроль держави над усіма галузями суспільного життя, фактична *ліквідація* конституційних прав та свобод, *репресії.* 2) Напрямок політичної думки, що підтримує встановлення тоталітарних режимів, виправдовує етатизм, *авторитаризм.*

ТОТАЛІТА́РНИЙ (франц. totalitaire, від лат. totus — весь, цілий) — пов'язаний з повним (*тотальним*) контролем держави над усіма *сферами* життя суспільства.

ТОТА́ЛЬНИЙ (франц. total, від лат. totus — весь, цілий) — повний, загальний, всеосяжний.

ТОТЕ́М (алгонкінське, букв. — його рід) — 1) Тварина або рослина, що була *об'єктом* релігійного *культу* (див. *Тотемізм*) роду або племені як його родоначальник і охоронець. 2) Герб племені з зображенням тотема.

ТОТЕМІ́ЗМ (від *тотем*) — одна з первісних *форм* релігійних вірувань, для якої характерна віра в спільне походження й кровну спорідненість між даною групою людей (родом) і певним *тотемом* — видом тварин, рослин, рідше тим чи іншим предметом або явищем природи.

ТРА́ВЕРЗ (франц. traverse, від лат. transversus — поперечний) — напрям, *перпендикулярний* до курсу судна, літака або до його *діаметральної* площини.

ТРА́ВЕРС [1] (франц. traverse, від лат. transversus — поперечний) — 1) У *фортифікації* поперечне укриття в окопах, *траншеях* і ходах сполучення. 2) Дамба, що йде від берега до глибокого місця річки, водойми.

ТРА́ВЕРС[2] (від франц. traversée — переїзд, переправа) — перехід альпініста за маршрутом, що йде по гребеню гірського хребта і з'єднує кілька вершин.

ТРА́ВЕРСА, ТРА́ВЕРЗА (франц. traverse) — поперечний брус чи балка; поперечна перекладина.

ТРАВЕСТІ́ (франц. travesti, від travestir — переодягати) — 1) Театральне *амплуа*; актриса, яка виконує ролі хлопчиків, дівчаток, підлітків; ролі з переодяганням у чоловічий костюм. 2) В *опері* — партія юнака, яку виконує жінка (*мецо-сопрано, контральто*).

ТРАВЕСТІ́Я (від франц. travestir — переодягати, пародіювати) — вид гумористичної *поезії*, близької до *пародії*, що грунтується на гротеско-комічній переробці класичних поетичних творів.

ТРА́ВМА (від грец. τραῦμα — рана) — порушення цілості й *функцій органів* та тканин тіла людини або тварин внаслідок ушкодження їх чинниками навколишнього середовища (механічні, термічні, хімічні, електричні травми тощо). П с и х і ч н а т. — надмірне нервове збудження.

ТРАВМАТОЛО́ГІЯ (від *травма* і *...логія*) — розділ *хірургії*, що вивчає причини *травм*, їх види, перебіг та *методи* лікування й *профілактики* (1).

ТРАГЕ́ДІЯ (лат. tragoedia, з грец. τραγῳδία, від τράγος — козел і ᾠδή — пісня) — 1) Драматичний жанр, для якого характерні гострота й непримиренність зображуваних *конфліктів*, загибель *героїв*. 2) Переносно — нещастя, страшна подія; тяжке переживання, безвихідь, що може призвести до загибелі.

ТРАГІ́ЗМ (від грец. τραγικός — трагічний) — 1) Безвихідь, трагічне становище. 2) Трагічна основа художнього твору.

ТРАГІКОМЕ́ДІЯ — 1) Драматичний твір, де поєднано риси *трагедії* і *комедії*. 2) Переносно — історія, подія, становище, в яких до сумного приєднується смішне.

ТРАДЕСКА́НЦІЯ — рід багаторічних трав'янистих рослин родини камелінових. Поширені в субтропічних і тропічних областях Америки. В Україні культивують як кімнатну рослину. Від прізвища англійського ботаніка 17 ст. Дж. Традесканта.

ТРАДИ́ЦІЯ (лат. traditio — передача) — 1) *Форма* передачі *соціального* досвіду; *ідеї*, звичаї, *норми*, що передаються з покоління в покоління. 2) Звичайна норма, манера чого-небудь. 3) Усний переказ, що передається від покоління до покоління.

ТРАЄКТО́РІЯ (лат. trajectorius — який стосується переміщення, від trajicio — перекидаю, переміщую) — неперервна лінія, яку описує *матеріальна* точка (чи тіло) під час руху.

ТРА́ЙЛЕР див. *Трейлер*.

ТРАКА́ЦІЯ (англ. tracation) — маркетинговий захід, який полягає у попередній *пропозиції* щодо продажу або купівлі товарів з метою з'ясування можливості проведення намічених торговельних *операцій*, свого роду *оферта*. Інша назва — *трактація*.

ТРАКТ (від лат. tractus — волочіння, низка, протяжність) — 1) Велика проїзна дорога, шлях. 2) Сукупність пристроїв, що утворюють шлях слідування чого-небудь (напр. т. звукопередачі). 3) Шлях проходження їжі в *організмі* (шлунково-кишковий т.).

ТРАКТА́Т (від лат. tractatus — обговорення, розгляд) — 1) Наукова праця, де докладно розглянуто якесь окреме питання чи *проблему*. 2) Міжнародний договір, угода.

ТРАКТА́ЦІЯ — те саме, що й *тракація*.

ТРАЛ (англ. trawl) — 1) Пристрої, що їх буксирує судно, для лову риби, гідрографічних досліджень або для вилову мін. 2) Пристрій для дослідження дна водойм, його *фауни* і *флори*.

ТРА́ЛЬЩИК (від *трал*) — 1) Військове судно, призначене для відшукування та знищення мін. 2) Те саме, що й *траулер*.

ТРАМВА́Й (англ. tramway, від tram — візок, вагон і way — шлях) — 1) Вид міського наземного рейкового електротранспорту. 2) Вагон чи поїзд з кількох вагонів цього виду *транспорту*.

ТРАМОНТА́НА (італ. tramontana, від tra — через і montana — гора) — холодний вітер північного й північно-східного напряму в Італії та на Півночі Іспанії.

ТРАМПЛІ́Н (франц. tremplin, з італ. trampolino, від trampolo — ходуля) — 1) Пристрій, споруда для підсилення польоту людини при виконанні різних спортивних стрибків. 2) Вузька доріжка на морських кораблях для запуску в політ літака за допомогою *катапульти*. 3) Переносно — опора, вихідний *пункт* для яких-небудь дій.

ТРАНЗИ́СТОР [англ. transistor, від tran(sfer) — переносити і (re)sistor — опір] — 1) Триелектродний електроперетворювальний напівпровідниковий прилад (*тріод*). 2) Радіоприймач, побудований на цих приладах.

ТРАНЗИ́Т (від лат. transitus — проходження, перехід) — слідування пасажирів, вантажів, а також перевізних засобів від місця відправлення до *пункту* призначення через проміжні пункти.

ТРАНКВІЛІЗА́ТОР (від лат. tranquillo — заспокоюю) — лікарський *препарат*, який знімає нервове збудження і діє заспокійливо.

ТРАНС (від франц. transe — страх) — 1) *Форма* психічного розладу, що характеризується автоматичністю дій і вчинків у стані потьмарення свідомості. 2) Стан відчуженості, *екстазу*, ясновидіння тощо.

ТРАНС... (лат. trans...) — префікс, що означає: "крізь", "через", "за", "по той бік", напр.: *транслітерація*, трансокеанський.

ТРАНСА́КЦІЯ (від лат. transactio — звершення) — 1) *Операція*, угода (політична, юридична), що супроводиться взаємними поступками. 2) Банківська операція, цільовий переказ коштів.

ТРАНСБО́РДЕР (англ. transborder — переміщувач) — пристрій, яким засоби рейкового *транспорту* переміщують з однієї колії на іншу, *паралельну* їй.

ТРАНСГРЕ́СІЯ (лат. transgressio — перехід, пересування, від transgredior — переходжу) — наступання моря на суходіл внаслідок

опускання земної кори або підняття рівня моря. Протилежне — *регресія*.

ТРАНСЕ́ПТ (англ. transept, від лат. trans — за і septum — огорожа) — *архіт.* поперечний *неф* або кілька нефів, що перетинають під прямим кутом головні поздовжні нефи будівлі.

ТРАНСКОНТИНЕНТА́ЛЬНИЙ (від *транс...* і *континентальний*) — який проходить через увесь *континент*, перетинає його (напр. т. нафтопровід).

ТРАНСКРИ́ПЦІЯ (лат. transcriptio, від transcribo — переписую) — 1) Передача звуків якоїсь мови за допомогою графічних знаків. 2) Передача *елементів* однієї мови за допомогою літер іншої мови. 3) Перекладення музичного твору для іншого, ніж він написаний, *інструмента* або голосу.

ТРАНСЛІТЕРА́ЦІЯ (від *транс...* і літера) — передача *тексту*, написаного однією абеткою літерами іншої.

ТРАНСЛЯ́ТОР (лат. translator, від transfero — переношу) — 1) Проміжний пристрій для підсилення, перетворення й передавання *електричних* сигналів зв'язку, радіосигналів, телевізійних сигналів. 2) *Програма* цифрової обчислювальної машини, призначена для перекладу описів *алгоритмів* з однієї формальної мови на іншу.

ТРАНСЛЯ́ЦІЯ (від лат. translatio — перенесення) — 1) Збільшення дальності передавання та підсилення *електричних* сигналів за допомогою проміжного пристрою (підсилювача, *транслятора* тощо). 2) Передавання *програм* по *радіо*, телебаченню, проводовому з'язку. 3) В обчислювальній *техніці* — переклад програми з однієї мови *програмування* на іншу. 4) *фіз., матем.* Перенесення *фізичного* або *математичного об'єкта* на певну віддаль паралельно самому собі вздовж прямої.

ТРАНСМІ́СІЯ (від лат. transmissio — перехід, передача) — 1) *Механізм*, за допомогою якого передають рух від двигуна до робочих машин. 2) Передавання хвороб головним чином через комах (мух, комарів, москітів).

ТРАНСМІ́ТЕР (англ. transmitter, від лат. transmitto — пересилаю) — *апарат* для *автоматичного* передавання *електричних* сигналів, записаних на перфорованій (див. *Перфорація*) стрічці, отвори на якій розміщені відповідно до *коду* передаваного повідомлення.

ТРАНСПАРА́НТ (франц. transparent, букв. — прозорий) — 1) Аркуш з чіткими чорними лініями, який підкладають під нелінований письмовий папір з тим, щоб лінії, просвічуючись, допомагали рівно писати. 2) Тканина із зображенням або гаслом, натягнута на раму.

ТРАНСПЛАНТА́Т (від лат. transplantatus — пересаджений) — тканини та *органи* рослинних і тваринних *організмів*, а також людини, які використовують для пересаджування (*трансплантації*).

ТРАНСПЛАНТА́ЦІЯ (лат. transplantatio, від transplanto — пересаджую) — пересаджування тканин та *органів* рослинних і тваринних

організмів, а також людини в межах одного й того самого організму або від одного організму до іншого.

ТРАНСПОЗИ́ЦІЯ, ТРАНСПОНУВА́ННЯ (від лат. transpono — переставляю) — 1) Переміщення, перестановка. 2) Перенесення всіх звуків музичного твору на певний *інтервал* (вище або нижче), щоб змінити тональність. 3) *матем.* Перестановка заданих *елементів*, при якій міняються місцями тільки два елементи, напр., 586 переходить у 685 внаслідок транспозиції елементів 6 і 5. 4) Перехід слів з однієї частини мови в іншу; використання однієї мовної *форми* у *функції* іншої.

ТРА́НСПОРТ (від лат. transporto — переношу, переміщую) — 1) Галузь народного господарства, що здійснює перевезення пасажирів і вантажів. 2) Перевізні засоби. 3) *Партія* товарів, припасів, що доставляється одночасно, в т. ч. військових вантажів. 4) Перенесення сум з однієї сторінки бухгалтерської книги на іншу.

ТРАНСПОРТА́БЕЛЬНИЙ (франц. transportable) — зручний для перевезення, придатний для транспортування; якого можна перевозити.

ТРАНСПОРТЕ́Р (франц. transporteur, від лат. transporto — переношу, переправляю) — 1) *тех.* Пристрій (*конвеєр*), яким переміщують вантажі на невелику віддаль. 2) *військ.* Машина підвищеної прохідності, якою перевозять вантажі, зброю і людей.

ТРАНСПОРТИ́Р (від лат. transporto — переношу) — *інструмент*, за допомогою якого будують і вимірюють кути на кресленнях.

ТРАНССЕКСУА́Л (від лат. trans — через і sexus — стать) — людина, яка за допомогою хірургічної *операції* змінила свою стать.

ТРАНСУРА́НИ (від *транс...* і *уран*) — штучно створювані *радіоактивні* хімічні *елементи*, які в *періодичній системі* елементів ідуть за ураном.

ТРАНСФЕ́Р, ТРАНСФЕ́РТ (франц. transfert, від лат. transfero — переношу, переміщую) — 1) Переказ іноземної *валюти* або передача золота з однієї країни в іншу. 2) Передавання іменних цінних паперів (*акцій*) однією особою у власність іншої відповідним написом або заявою. 3) Обмін населенням між державами на підставі міжнародної угоди, *автоматична* зміна громадянства.

ТРАНСФЕ́РТНИЙ (від *трансферт*) — переказний.

ТРАНСФОРМА́ТОР (від лат. transformo — перетворюю, змінюю) — 1) Перетворювач чого-небудь з одного виду, стану в інший. 2) Т. електричний — прилад, який збільшує або зменшує напругу змінного *електричного* струму. Дія Т. ґрунтується на явищі електромагнітної *індукції*. 3) Актор, який виконує одну за іншою кілька ролей, швидко змінюючи свій зовнішній вигляд. 4) Фокусник, що створює *ілюзію* перетворення одних речей в інші.

ТРАНСФОРМА́ЦІЯ (лат. transformatio) — 1) Зміна, перетворення виду, *форми*, істотних властивостей чого-небудь. 2) Зниження або підвищення напруги змінного *електричного трансформатора*.

3) Перетворення однієї синтаксичної *конструкції* в іншу. 4) Перенесення спадкової *інформації* від клітини одного *генотипу* у клітину іншого. 5) Сценічний прийом, який полягає у швидкій зміні актором своєї зовнішності.

ТРАНСФОРМУВА́ТИ (від лат. transformo — перетворюю, змінюю) — перетворювати, змінювати.

ТРАНСЦЕНДЕНТА́ЛЬНИЙ (нім. transzendental, від лат. transcendens — який виходить за межі) — 1) У *схоластиці* — який являє собою найзагальніше поняття. 2) У *філософії* І. Канта — який зумовлює можливість пізнання; одвічно притаманний розуму; не набутий з досвіду.

ТРАНСЦЕНДЕ́НТНИЙ [від лат. transcendens (transcendentis) — який виходить за межі] — 1) У *філософії* І. Канта — який лежить поза межами свідомості і пізнання, непізнаванний. 2) Т - н і ф у н к ц і ї — *аналітичні функції*, що не є алгебричними. 3) Т - н і ч и с л а — числа, що не задовольняють жодне алгебричне рівняння з цілими *коефіцієнтами*.

ТРАНШ (від франц. tranche — порція, частка, з trancher — різати, відтинати) — 1) *Серія*, частка облігаційної позики, яка складається з окремих випусків. 2) Частка *кредиту*, який надається Міжнародним валютним фондом терміном на 5 років.

ТРАНШЕ́Я (франц. tranchée, від trancher — різати) — 1) У військовій справі — вузький, довгий і глибокий рів з двостороннім або одностороннім *бруствером* для ведення вогню, захисту бійців від куль, снарядів тощо. 2) У будівництві, гірничій справі — вузька довга канава для прокладання трубопроводу, кабелю та інших цілей.

ТРАП [1] (гол. trap) — *стаціонарні* або пересувні сходи, драбина з твердого матеріалу чи мотузки для посадки в літак, на судна, а також у *цирку*, театрі, гімнастичних залах тощо.

ТРАП [2] (англ. trap, букв. — пастка) — загальна назва виверженых гірських порід основного складу (головним чином *базальтів* та *діабазів*), що залягають у вигляді покриву.

ТРАПЕ́ЦІЯ (грец. τραπέζιον, букв. — столик) — 1) Чотирикутник, дві сторони якого (о с н о в и т.) *паралельні*, а дві інші (б і ч н і с т о р о н и т.) — непаралельні. 2) Гімнастичний снаряд — *горизонтальна* перекладина, підвішена на двох *тросах* або мотузках.

ТРА́СА (нім. Trasse, від лат. tractus — смуга) — 1) Лінія, що вказує напрям руху або поздовжню вісь дороги, трубопроводу тощо. 2) Смуга землі, над якою проходить лінія електропередачі, авіаційна лінія (маршрут *регулярних* польотів літаків). 3) Світний або димний слід, який залишає у повітрі трасуюча куля, артилерійський снаряд, реактивний літак. 4) Широкий асфальтований шлях.

ТРАСА́НТ (нім. Trassant, від італ. trassare — виписувати *вексель*) — особа, що видає *тратту*, тобто переводить свій платіж на іншу особу.

ТРАСА́Т (нім. Trassat) — особа, яка має сплатити за переказним *векселем* (*траттою*).

ТРАСТ (англ. trust — довіра, відповідальність) — 1) Довіра, виказувана певній особі, групі осіб. 2) У розмовній мові — довірче товариство.

ТРАСТ-СЕРТИФІКА́Т (англ. trust certificate) — цінний папір, що випускається для оплати нового обладнання, яке в свою чергу виступає як забезпечення цього папера.

ТРАСУВА́ННЯ (від італ. trassare — переказувати *вексель*) — спосіб міжнародних розрахунків, за яким *кредитор* виписує *тратту* в іноземній *валюті* й продає її за валюту своєї країни.

ТРА́ТТА (італ. tratta) — переказний *вексель* (переважно в міжнародних розрахунках).

ТРА́УЛЕР (англ. trawler) — самохідне морське промислове судно для механізованого лову риби глибоководним неводом — *тралом*. Інша назва — *тральщик*.

ТРА́УР (від нім. Trauer — туга, скорбота) — 1) Стан скорботи з приводу смерті або якогось суспільного чи загальнонаціонального лиха; виявляється в загальноприйнятих знаках, звичаях. Інша назва — ж а л о б а. 2) Відповідного кольору одяг, пов'язка тощо на знак туги.

ТРАФАРЕ́Т (італ. traforetto, зменш. від traforo — свердлення, проколювання) — 1) Платівка з картону, *металу* тощо, в якій прорізано малюнки, літери чи цифри, за допомогою якої можна швидко робити відбитки на чомусь. 2) Переносно — зразок, вислів, що його надто часто наслідують, повторюють.

ТРАФАРЕ́ТНИЙ — 1) Пов'язаний з *трафаретом* (1). 2) Переносно — шаблонний, заяложений.

ТРАХЕЇ [від грец. τραχεῖα(ἀρτηρία) — дихальне горло] — 1) *Органи* повітряного дихання у членистоногих тварин. 2) Провідні *елементи* деревини у рослин. Інша назва — с у д и н и. 3) Див. *Трахея*.

ТРАХЕОТОМІ́Я (від *трахея* і *...томія*) — *операція* розтину трахеї з наступним введенням у неї спеціальної трубки для відновлення дихання.

ТРАХЕ́Я (грец. τραχεῖα) — частина дихальних шляхів наземних членистоногих, деяких земноводних, плазунів, птахів, ссавців і людини, через які повітря проходить до легень. Інша назва — д и х а л ь н е г о р л о.

ТРАХО́МА (від грец. τραχύς — шорсткий і *...ома*) — *хронічне* інфекційне захворювання очей, спричинюване фільтрівним *вірусом*.

ТРЕ́ДЖЕН (англ. trudgen, від trudge — йти через силу) — один з видів плавання вільним стилем, який за технікою нагадує *кроль*.

ТРЕД-ЮНІО́НИ (англ. trade-unions, від trade — ремесло, фах і union — об'єднання, союз) — професійні спілки у Великій Британії та деяких інших країнах.

ТРЕ́ЙДЕР (від англ. trade — торгувати) — 1) Особа або організація, яка має право укладати угоди на *біржі*. 2) Торговець.

ТРЕ́ЙДИНГ (від англ. trading — торгівля, комерція) — торговельна *операція*, яка передбачає продаж та купівлю одних і тих же паперів з метою отримання прибутку за рахунок різниці їхніх *курсів*.
ТРЕ́ЙЛЕР, ТРА́ЙЛЕР (англ. trailer, від trail — тягти) — 1) *Контейнер* на колесах, схожий на автопричіп. 2) Тягач з причіпними візками.
ТРЕК (англ. track, букв. — слід, стежка, шлях) — 1) Спортивна споруда, призначена для проведення велосипедних та мотоциклетних гонок. 2) Слід, який залишає заряджена частинка в речовині (напр. у фотоемульсії).
ТРЕЛЬЯ́Ж (франц. treillage) — 1) Дзеркало, що складається з трьох стулок. 2) Легка ґратка для витких рослин.
ТРЕ́МА (франц. tréma, від грец. τρῆμα — отвір) — у писемності деяких європейських мов, напр. у французькій, дві крапки над літерою на позначення голосного звука для роздільної вимови цього звука з попереднім голосним.
ТРЕ́МОЛО (італ. tremolo, букв. — тремтячий) — швидке багаторазове повторення одного звука або чергування кількох звуків окремо чи в *акордах*.
ТРЕ́МОР (від лат. tremor — тремтіння) — мимовільні ритмічні м'язові скорочення, дрижання, що спостерігаються при деяких функціональних і *органічних* захворюваннях нервової *системи*.
ТРЕНА́Ж (від англ. train — виховувати, навчати) — тренування, а також *комплекс* вправ для тренування в чому-небудь, з якогось виду спорту.
ТРЕНАЖЕ́Р (від англ. train — виховувати, навчати) — пристрій для тренування, а також для вироблення робочих навиків льотчиків, космонавтів, автоводіїв тощо.
ТРЕНД (англ. trend — напрям, *тенденція*) — тривала, довгочасна тенденція зміни показників в економічному прогнозуванні.
ТРЕ́НІНГ (англ. training) — спеціальний тренувальний режим, тренування; п с и х о л о г і ч н и й т. — *методика* впливу на особистість з метою підвищення ефективності взаємодії людини із суспільством.
ТРЕПАНА́ЦІЯ (франц. trépanation) — хірургічна *операція* розкриття кісткової порожнини.
ТРЕПА́НГ (малайське tripang) — промислова назва групи видів їстівних морських безхребетних тварин голотурій.
ТРЕСТ (англ. trust, букв. — довіра) — 1) Одна з *форм монополій*, за якої всі об'єднані підприємства втрачають свою комерційну, юридичну й виробничу самостійність і підпорядковуються єдиному управлінню. 2) Об'єднання підприємств, які випускають однорідну *продукцію*, працюють в одній *сфері* виробництва або послуг тощо.
ТРЕТИ́РУВАТИ (нім. traitieren, від франц. traiter — поводитися, обходитися) — зневажливо ставитися до когось, не рахуватися, безцеремонно поводитися з кимсь.

ТРИ..., ТРІ... (лат. tri..., грец. τρι..., від лат. tres, грец. τρεῖς — три) — у складних словах означає потроєння, напр.: трилема, трисекція, *тріод.*

ТРИБОЕЛЕ́КТРИКА (від грец. τρίβω — розтираю і *електрика*) — явище виникнення *електрики* під час тертя тіл одне об одне.

ТРИБОМЕ́ТРІЯ (від грец. τρίβω — розтираю і *...метрія*) — сукупність *методів* вимірювання сил тертя й визначення стійкості проти спрацьовування.

ТРИБУ́Н (від лат. tribunus) — 1) У Стародавньому Римі назва різних службових осіб. 2) Громадський діяч, що у своїх публіцистичних або ораторських виступах палко відстоює права або інтереси певної *соціальної* групи. 3) Переносно — блискучий *оратор* і публіцист.

ТРИБУ́НА (італ. tribuna, від лат. tribunal — підвищення) — 1) Підвищення для виступу промовців. 2) Споруда для глядачів, де ряди місць розташовані уступами вгору (напр. на стадіоні). 3) Переносно — засіб, який використовують для громадської діяльності висвітлення своїх думок, переконань.

ТРИБУНА́Л (від лат. tribunal — судилище) — 1) Надзвичайний судовий *орган*, який провадить розгляд військових та особливо тяжких *цивільних* злочинів. 2) Розгляд судових справ цим органом.

ТРИВІА́ЛЬНИЙ (лат. trivialis, від trivium — перехрестя шляхів) — звичайний, буденний, заяложений, позбавлений свіжості й оригінальності.

ТРИГОНА́ЛЬНИЙ (лат. trigonalis, від грец. τρίγωνος) — трикутний; т-на система — *система*, кристали якої мають *форми піраміди, призми.*

ТРИГОНОМЕ́ТРІЯ (від грец. τρίγωνον — трикутник і *...метрія*) — галузь *математики*, в якій вивчаються тригонометричні *функції* кута та застосування їх до *геометрії*. Див. також *Синус, Косинус, Тангенс, Котангенс, Секанс, Косеканс.*

ТРИКО́ (франц. tricot) — 1) Вовняна, напіввовняна або бавовняна тканина візерунчастого переплетення для верхнього одягу. 2) Спортивний або театральний трикотажний костюм, який щільно облягає тіло. 3) Теплий жіночий нижній одяг.

ТРИКОТА́Ж (франц. tricotage, від tricoter — в'язати) — 1) Машинна в'язана тканина. 2) Вироби з цієї тканини.

ТРИ́ЛЕР (від англ. thrill — нервове тремтіння, хвилювання) — пригодницький кінофільм, п'єса, книжка, розраховані на збудження сильних *емоцій* (тривожного очікування, страху, хвилювання) з гострим, переважно детективним, *сюжетом.*

ТРИЛО́ГІЯ (грец. τριλογία, від τρεῖς — три і λόγος — слово, розповідь) — три самостійні твори одного *автора* (літературні, музичні тощо), пов'язані єдністю задуму, *сюжету*, часто із спільними *героями.*

ТРИЛЬЙО́Н (франц. trillion) — число, яке в десятковій *системі* числення зображається одиницею з дванадцятьма *нулями*, тобто число

10^{12}. В деяких країнах (напр. у Великій Британії) Т. називають число 10^{18}.

ТРИМЕ́СТР (лат. trimestris — тримісячний, від tres — три і mensis — місяць) — частина навчального року (три місяці) у вищих навчальних закладах США, Великої Британії та деяких інших країн. Див. також *Семестр.*

ТРЙМІНГ (англ. trimming, від trim — наводити порядок, прикрашати; підстригати) — *система* дій, що мають на меті найбільш виграшну *презентацію* шерсті собаки (стрижка, зачісування тощо).

ТРИНІТРОТОЛУО́Л (від *три...*, грец. νίτρον — селітра і *толуол*) — *органічна* вибухова сполука, біла або жовта кристалічна речовина. Застосовують в артилерійських снарядах, мінах тощо, а також для підривних робіт. Інші назви — т о л, т р о т и л.

ТРИНО́М (від *три...* і *...ном* [1]) — у *математиці* тричлен. Див. також *Біном, Поліном.*

ТРИ́ПЛЕКС (від лат. triplex — потрійний) — 1) Безосколкове скло, що складається з двох листів звичайного скла і склеювального шару (з прозорої пластмаси) між ними. 2) *Процес* або пристрій з трьома самостійними частинами, *елементами* (напр. триплекс-процес).

ТРИПЛЕ́Т (франц. triplet, від tripler — потроювати) — 1) Назва багатьох *систем*, пристроїв, *процесів*, яку вживають замість слова "потрійний". 2) Третій примірник якої-небудь речі (переважно рідкісної). 3) У більярдній грі — удар, при якому куля влучає в лузу, відскочивши спочатку від одного, а потім від другого борту.

ТРИПЛІКА́Т (англ. triplicate, від лат. triplex — потрійний) — *документ*, складений у трьох примірниках, а також сам третій примірник документа.

ТРИПСИ́Н (від грец. τρῖψις — розтирання) — травний *фермент* людини й вищих тварин. Міститься в соку підшлункової залози. Бере участь у розщепленні білків і *пептидів.*

ТРИ́ПТИХ (від грец. τρίπτυχος — потрійний) — 1) Твір мистецтва з трьох самостійних, але ідейно чи задумом зв'язаних частин, об'єднаних спільною темою. 2) Складаний образ з трьох частин.

ТРИ́ТИЙ (від грец. τρίτος — третій) — *радіоактивний* найважчий *ізотоп* водню, ядро якого складається з 1 *протона* й 2 *нейтронів.* Використовують у термоядерних *реакціях* як пальне.

ТРИТО́Н (грец. Τρίτων) — 1) У давньогрецькій *міфології* морське божество, син *Посейдона.* Дмухаючи у раковину, Т. викликав або втишував бурю на морі. Пізніше Т. називали численних морських божеств. 2) *астр.* Один з двох супутників *планети Нептун.* 3) Рід хвостатих земноводних родини саламандрових. Поширені в Європі, Азії, Північній Америці. Живуть у воді, зимують на суші. Корисні (живляться комахами).

ТРИФТО́НГ (грец. τρίφθογγος, від τρεῖς — три і φθόγγος — голосний звук) — поєднання трьох голосних звуків в одному складі.

ТРИХІНО́З, ТРИХІНЕЛЬО́З (від грец. τρίχινος — волосяний) — глистяне захворювання людини і тварин. Захворювання людини можливе при вживанні в їжу сирого, недостатньо провареного або просмаженого зараженого м'яса свиней.
ТРИХОТОМІ́Я (від грец. τρίχα — на три частини і *...томія*) — поділ, членування на три частини.
ТРИХОЦЕФАЛЬО́З [від грец. θρίξ(τριχός) — волосина і κεφαλή — голова] — глистяне захворювання людини. Зараження відбувається при вживанні в їжу забруднених яйцями волосоголовця овочів, фруктів, води тощо.
ТРИ́ЦЕПС (лат. triceps — триголовий, від tres — три і caput — голова) — триголовий м'яз (плеча, гомілки).
ТРИЦИ́КЛ (від *три...* і грец. κύκλος — колос, колесо) — триколісний велосипед, а також автомобіль.
ТРІ... див. *Три...*
ТРІА́ДА [від грец. τριάς(τριάδος) — трійка, трійця] — 1) Єдність, утворювана трьома окремими частинами, *елементами*, особами. 2) В ідеалістичній *філософії* Гегеля — позначення *ідеї* про триступеневість *діалектичного* розвитку: *теза, антитеза, синтез.*
ТРІА́С, ТРІА́СОВИЙ ПЕРІО́Д (від грец. τριάς — три, трійця) — перший *період мезозойської ери* геологічної історії Землі (див. *Мезозой*), розпочався 230 млн років тому, тривав 35 млн років. Відклади цього періоду становлять тріасову *систему.*
ТРІЄ́Р (франц. trieur, від trier — сортувати, відбирати) — сільськогосподарська машина або окремий вузол складної зерноочисної машини для відокремлення різних домішок від насіння основної культури й сортування очищеного насіння за довжиною зерен.
ТРІ́О (італ. trio, від tre — три) — 1) *Ансамбль* з трьох музикантів-виконавців. 2) Музичний твір для трьох голосів або *інструментів.* 3) Середня частина (розділ) деяких видів інструментальних п'єс, танців тощо, що відрізняється від крайніх частин за характером, тривалістю і тональністю.
ТРІО́Д [від *трі...* та (*електр*)*од*] — 1) Триелектродна *електронна* лампа, в якій є *катод, анод* і *електрод* (сітка). 2) Те саме, що й *транзистор* (1).
ТРІОЛЕ́Т (франц. triolet) — *форма* вірша, що склалася у середні віки, близька до французького *рондо́.*
ТРІУМВІРА́Т (лат. triumviratus) — 1) У Стародавньому Римі *колегія* з трьох осіб (тріумвірів), що призначалися або обиралися із спеціальною метою. 2) Союз трьох впливових політичних і військових діячів у Стародавньому Римі в 1 ст. до н. е. з метою захоплення верховної влади в державі. 3) Переносно — три особи, що об'єдналися для спільної діяльності.
ТРІУ́МФ (лат. triumphus) — 1) У Стародавньому Римі урочистий вступ у столицю полководця-головнокомандувача та його армії піс-

ля переможного закінчення війни. 2) Видатний успіх, перемога; торжество.

ТРІУМФА́ЛЬНИЙ (лат. triumphalis) — пов'язаний з *тріумфом*, урочистий; здійснюваний, споруджений на ознаменування тріумфу.

ТРОГЛОДИ́Т (грец. τρωγλοδύτης — який живе в печері або норі, від τρώγλη — нора, печера і δύω — занурююся, ховаюся) — 1) Первісна печерна людина. 2) Переносно — груба, некультурна людина, неук.

ТРОЛЕ́ЙБУС [англ. trolleybus, від trolley, букв. — візок і лат. (omni)bus — для всіх] — 1) Безрейковий наземний, переважно вуличний, *електричний транспорт* з живленням двигунів через підвісну контактну мережу. 2) Багатомісна машина (вагон) цього транспорту.

ТРОЛЬ (старосканд. troll) — у скандинавських повір'ях надприродна істота (карлик, велетень, відьма), як правило, ворожа людям.

ТРОМБ [1] (італ. tromba, букв. — труба) — руйнівної сили вихор (смерч) над сушею, *діаметром* кілька десятків метрів.

ТРОМБ [2] (від грец. θρόμβος — грудка, згусток) — згусток крові, що утворюється в кровоносних судинах людини або тварин.

ТРОМБІ́Н (від грец. θρόμβος — грудка, згусток) — *фермент*, який зумовлює згортання крові. Утворюється в *плазмі* крові з білкової речовини — *протромбіну*.

ТРОМБО́З — *процес* утворення згустків крові (*тромбів* [2]) у кровоносних судинах людини й тварин. Утруднює або припиняє місцевий кровообіг, що може призвести до *інфаркту міокарда*, *інсульту*, *тромбофлебіту* тощо.

ТРОМБО́Н (італ. trombone, збільш. від tromba — труба) — мідний духовий музичний *інструмент* низького *регістру* з розсувним *механізмом* духової трубки.

ТРОМБОФЛЕБІ́Т (від грец. θρόμβος — грудка, згусток і *флебіт*) — запалення вени, що супроводиться утворенням *тромбу* [2]. Буває при варикозному (стійкому) розширенні вен, у післяродовий *період*, після хірургічних *операцій* тощо.

ТРОМБОЦИ́ТИ (від грец. θρόμβος — грудка, згусток і *...цити*) — формені *елементи* крові тварин і людини.

ТРОН (грец. θρόνος) — 1) Багато оздоблене крісло на підвищенні, місце *монарха* під час урочистих *церемоній*; престол. 2) Переносно — влада монарха.

ТРОП (від грец. τρόπος — зворот) — слово чи вислів, вжиті у переносному, образному значенні. До Т. належать *метафора*, *алегорія*, *гіпербола* та ін.

...ТРОПИ, ...ТРОПІЯ, ...ТРОПНИЙ (від грец. τροπή — поворот, зміна, напрям) — у складних словах вказують на зв'язок з поняттями "зміна", "перетворення", "поворот", напр.: *алотропія*, геліотроп, *ізотропія*.

ТРО́ПІКИ [від грец. τροπικός(κύκλος) — поворотне коло] — 1) *Паралелі*, віддалені на 23° 27′ на північ (північний т., або т. Рака) і на пів-

день (південний т., або т. Козерога) від *екватора*. 2) *Території* між тропіками, для яких характерне жарке літо.

...ТРОПІЯ, ...ТРОПНИЙ див. *...Тропи.*

ТРОПОСФЕ́РА (від грец. τρόπος — поворот і *сфера*) — нижня частина *атмосфери* на висоті до 8—10 км у помірних широтах і до 16—18 км біля *екватора*.

ТРОС (гол. tros) — загальна назва канатів, товстіших за 25 мм. Виготовляють Т. з рослинних або штучних волокон, зі сталевого дроту.

ТРОФЕ́Й (франц. trophée, з грец. τρόπαιον — пам'ятник перемоги, від τροπή — вигнання) — 1) Військове та інше спорядження, захоплене у ворога під час війни. 2) Переносно — речова пам'ятка, пов'язана з перемогою, подвигом.

...ТРОФИ, ...ТРОФІЯ, ...ТРОФНИЙ (від грец. τροφή — їжа, живлення) — у складних словах вказує на зв'язок з поняттями "їжа", "живлення", напр.: оліготрофи, *дистрофія, гіпертрофія,* гетеротрофний.

ТРО́ФІКА (від грец. τροφή — живлення) — *процес* надходження в *організм* поживних речовин, потрібних для його нормальної життєдіяльності; складова частина обміну речовин; н е р в о в а т. — вплив нервової *системи* на обмін речовин у тканинах і *органах*, а також на життєдіяльність організму. Інша назва — ж и в л е н н я.

ТРОФІ́ЧНИЙ — який стосується нервової *трофіки*; т. н е р в — *нерв*, що регулює обмін речовин і живлення тканин.

...ТРОФІЯ, ...ТРОФНИЙ див. *...Трофи.*

ТРУБАДУ́Р (франц. troubadour, з прованс. trobador, від trober — вишукувати, віршувати) — 1) Провансальський мандрівний *поет*-співець 11—13 ст. 2) Переносно — той, хто оспівує, прославляє когось або щось; поет, співець.

ТРУ́ПА (франц. troupe, букв. — натовп) — творчий склад театру або *цирку*.

ТРЮЇЗМ (англ. truism) — загальновідома істина, *банальність*.

ТРЮК (франц. truc, букв. — спритність) — 1) Спритний, ефектний, майстерний прийом у сценічному, переважно цирковому мистецтві, кіно. 2) Переносно — спритна витівка, несподіваний вчинок, що вражає.

ТРЮМ (гол. 't ruim, від het ruim — приміщення) — простір на судні між днищем і нижньою палубою.

ТРЮФЕЛЬ (нім. Trüffel, від лат. tuber) — 1) Рід сумчастих грибів. Поширені в Європі, Азії, Африці та в Північній Америці. Деякі види їстівні. 2) Сорт шоколадних цукерок конусоподібної *форми*.

ТУАЛЕ́Т (франц. toilette, від toile — полотно) — 1) Вбрання, одяг. 2) Опоряджування своєї зовнішності. 3) Столик із дзеркалом, біля якого зачісуються, роблять *макіяж* тощо. 4) Убиральня.

ТУ́БА (від лат. tuba — труба) — мідний духовий музичний *інструмент* найнижчого *регістру*.

ТУБЕРКУЛЬО́З (від лат. tuberculum — гулька) — загальне інфекційне захворювання людини і деяких тварин, що уражає здебільшого легені, кістки, шкіру, суглоби, кишечник. Збудник — особлива мікробактерія, т. зв. паличка Коха. Інша назва — с у х о т и.

ТУ́БУС (від лат. tubus — труба) — 1) *фіз. Елемент* оптичного приладу (напр. *мікроскопа*, оптичної труби) у вигляді втулки, в яку вставлено *лінзи*. 2) Циліндричний футляр для *документів* великого *формату*, креслень тощо.

ТУ́ГРИК — грошова одиниця Монголії.

ТУ́ЛІЙ — хімічний *елемент*, *символ* Tu, ат. н. 69; *метал*, належить до *лантаноїдів*. Штучно одержаний *радіоактивний ізотоп* Tu-170 застосовують у *техніці* для *гамма*-дефектоскопії. Від давньогрецької назви Скандинавії — Туле.

ТУЛЯРЕМІ́Я — гостра інфекційна хвороба людини й тварин (головним чином гризунів). Збудником Т. є специфічний *мікроб*. Людина заражається безпосередньо від гризунів або через переносників. Від назви місцевості Туларе (Каліфорнія).

ТУ́МБЛЕР (англ. tumbler, від tumble — кидати, перекидати) — невеликий вимикач у радіоапаратурі.

ТУНЕ́ЛЬ (англ. tunnel, букв. — труба) — підземна споруда для *транспорту* (залізниці, *метрополітену*, автомобільного руху), пішоходів, прокладання *комунікацій*, водоводів тощо.

ТУНІ́КА (лат. tunica) — давньоримський одяг типу сорочки (спочатку вовняної, з 4 ст. — лляної, переважно білого кольору). Поверх Т. носили *тогу*.

ТУР (франц. tour — оберт, від лат. tornus — токарний верстат) — 1) Коловий оборот у танці. 2) *Етап* у *конкурсах* та спортивних змаганнях. 3) Етап на багатоступеневих виборах. 4) Туристична мандрівка, переважно закордонна. 5) Високий кошик з хмизу, наповнений землею. Застосовують при зведенні військово-інженерних споруд для захисту від обстрілу противника. 6) Пірамідка, яку складають з каміння альпіністи на підкореній вершині, закладаючи в неї записку про учасників сходження, їхнє громадянство, час підкорення вершини.

ТУРА́ (франц. tour, від лат. turris — башта) — шахова *фігура*, що має *форму* башти.

ТУРБІ́НА (франц. turbine, від лат. turbo — вихор) — лопатевий двигун, що перетворює *енергію* робочого тіла (пари, рідини, газу) на енергію обертового вала.

ТУРБО... — в складних словах вказує на зв'язок з поняттям "турбіна", напр.: турбогенератор, *турбореактивний*.

ТУРБОАГРЕГА́Т (від *турбо...* і *агрегат*) — жорстко з'єднані на одному валу *турбіна* й робоча машина (електричний *генератор*, помпа, *компресор* тощо).

ТУРБОКОМПРЕ́СОР (від *турбо...* і *компресор*) — відцентровий або осьовий компресор, якому надає руху *турбіна*.

ТУРБОРЕАКТИ́ВНИЙ (від *турбо...* і *реактивний*) — в якому сила реактивного руху поєднується з дією газової *турбіни* (напр.: т. двигун, т. літак).

ТУРБУЛЕ́НТНИЙ (від лат. turbulentus — бурхливий, безладний, неспокійний) — вихровий; т. р у х — рух рідин або газів, внаслідок якого перемішувані частки утворюють вихори. Див. також *Ламінарний.*

ТУ́РГОР (лат. turgor, від turgeo — набрякаю, наповнююся) — стан напруження клітинної оболонки, зумовлений тиском вмісту клітини (залежить від насиченості клітин водою).

ТУРМАЛІ́Н (франц. tourmaline, з сингальського tormalli — сердолік) — *мінерал* класу *силікатів* чорного, бурого, рожевого, зеленого та інших кольорів. Використовують у *радіотехніці*, оптиці, ювелірній справі.

ТУРНЕ́ (франц. tournée, від tourner — вертіти, повертати) — 1) Подорож по круговому маршруту. 2) Поїздка акторів на гастролі, спортсменів для виступів у змаганнях з відвідуванням кількох місць.

ТУРНІКЕ́Т (франц. tourniquet, від tourner — вертіти, обертати) — 1) Обертова хрестовина, яку встановлюють для проходження кудинебудь людей по одному. 2) *Інструмент*, яким затискають судини для припинення кровотечі.

ТУРНІ́Р (нім. Turnier, від старофранц. tournei) — 1) Змагання лицарів у середньовічній Західній Європі. Проводилися здебільшого на конях. 2) *спорт.* Змагання між окремими учасниками або командами за круговою *системою*, де учасники (або команди) зустрічаються між собою один або кілька разів.

ТУСТЕ́П (англ. two-step, букв. — подвійний крок) — салонний танець північноамериканського походження, схожий на *уанстеп.*

ТУ́ТІ (італ. tutti, букв. — всі) — виконання музики всім складом оркестру або хору.

ТУ́ФИ (італ. tufi, від лат. tufus) — загальна назва групи осадових порід різного походження; т. в у л к а н і ч н і — зцементовані тверді *продукти* виверження *вулканів.*

ТУШ [1] (нім. Tusche) — чорна фарба для креслення та малювання пером або пензлем.

ТУШ [2] (нім. Tusch) — невелика музична п'єса фанфарного складу; виконується як урочисте привітання під час вшанувань, вручення нагород.

ТУШЕ́ (франц. touché, від toucher — торкати) — 1) Спосіб дотику до клавішів під час гри на *фортепіано.* 2) *Момент* спортивної боротьби, коли один з борців притиснутий лопатками до килима. 3) Укол, який завдає фехтувальник супернику.

ТУ́Я (грец. θυία) — рід вічнозелених хвойних дерев і кущів родини кипарисових. Поширені в Східній Азії та Північній Америці.

ТЮБИК (від франц. tube — труба) — різновид упаковки для мазей, кремів, пасти, фарби та інших напіврідких речовин у *формі* метале-

вої чи пластмасової трубочки, вміст якої потрібно поступово видавлювати.

ТІ́ОБІНГ (англ. tubing, від tube — труба) — *елемент* збірного кріплення підземних виробок (*тунелів*, шахт тощо).

ТЮРБА́Н (франц. turban, від тур. tülbend, з перс. дулбенд, букв. — тканина з кропиви) — 1) *Чалма*, головний убір у деяких народів Азії та Африки з легкої тканини, якою обгортають *феску*, тюбетейку. 2) Жіночий головний убір із стрічки або шарфа, який обгортають навколо голови.

У

УА́ЙТ-СПІРИ́Т (англ. white spirit) — нафтова *фракція*, безколірна рідина з нерізким запахом, середньої леткості. Застосовують як змивальну речовину.

УА́НСТЕП (англ. one-step, букв. — один крок) — салонний танець північноамериканського походження, який відрізняється від *тустепу* характером танцювального кроку.

УВЕРТЮ́РА (франц. ouverture, від ouvrir — відкривати) — 1) Оркестрова п'єса, що виконується як вступ до *опери*, балету, кінофільму тощо. 2) Самостійний оркестровий концертний твір.

УДАБНОПІТЕ́К — рід викопних людиноподібних мавп. Рештки У. знайдено в Грузії у відкладах *неогену* в районі селища Удабно (звідки й назва).

У́ЗО (від італ. uso — звичай) — за звичаєм.

УЗУА́ЛЬНИЙ (від лат. usus — звичай, правило) — 1) Узвичаєний, який є звичаєм, правилом або випливає із звичаю, правила. 2) Який стосується *узусу* (3).

УЗУРПА́ТОР (лат. usurpator, від usurpo — захоплюю) — 1) Той, хто незаконно захопив владу в країні. 2) Особа, яка привласнила чиїсь права на щось.

УЗУРПА́ЦІЯ (лат. usurpatio) — протизаконне захоплення влади; привласнення чиїхось прав на що-небудь.

У́ЗУС (лат. usus — звичай) — 1) Звичай, звичка, правило. 2) Використання, застосування. 3) *мовозн.* Загальноприйняте, звичайне вживання мовних одиниць.

УЗУФРУ́КТ (лат. usus-fructus — користування, здобування прибутків) — право особи користуватися чужою власністю і одержувати від неї прибутки за умови збереження її цілісності і господарського призначення.

УЇК-Е́НД (англ. week-end, від week — тиждень і end — кінець) — час відпочинку й розваг від суботи до понеділка, а також розваги, подорожі тощо в такий час.

УЛА́НИ (польс. ułanu, від тюрк. оглан — юнак) — вид легкої *кавалерії*, озброєної списами.

УЛЕ́МИ (від араб. алім — вчений) — мусульманські богослови й правознавці. Звання "улем" надається особам, що закінчили мусульманські вищі навчальні заклади.

УЛУ́С (тюрк., букв. — народ) — 1) Назва стійбищ, поселень, феодальних державних утворень у народів Центральної й Середньої Азії та Сибіру. 2) Родова громада й належна їй земля у народів Центральної та Середньої Азії, Сибіру, а також у калмиків. 3) Адміністративно-територіальна одиниця в Якутії, що відповідала району (до 1926 р.).

УЛЬТИМА́ТУМ (лат. ultimatum, від ultimus — останній) — 1) Рішуча, *категорична* вимога, супроводжувана погрозами. 2) У міжнародних відносинах дипломатична *нота* з категоричною вимогою однієї держави до іншої про виконання в певний строк тих чи інших дій або утримання від них, супроводжувана погрозою застосувати *санкції*.

У́ЛЬТИМО (від італ. ultimo — останній, крайній) — у *біржовій термінології* остання дата виконання певної угоди.

У́ЛЬТРА (франц. ultra — крайній *реакціонер*, від лат. ultra — зверх, понад) — представники найреакційніших, крайніх політичних течій.

УЛЬТРА... (від лат. ultra — за, понад, по той бік, за межами) — *префікс*, що означає "над", "крайній", "за межами", напр.: *ультразвук*, ультраструктура.

УЛЬТРАЗВУ́К (від *ультра...* і звук) — пружні коливання, які не сприймаються людським вухом. У *медицині* застосовують з лікувальною та діагностичною метою.

УЛЬТРАМАРИ́Н (іспан. ultramarino — заморський, від лат. ultra — по той бік і mar — море) — мінеральний *пігмент* синього кольору. Використовують для виготовлення фарб, підсинювання білизни ("синька") тощо.

УЛЬТРАФІОЛЕ́Т (від *ультра...* і франц. violet — фіолетовий) — невидиме оком людини електромагнітне проміння, яке в *спектрі* електромагнітного проміння займає проміжне положення між видимим і *рентгенівським* промінням. Інша назва — ультрафіолетове проміння.

У́МБРА (від лат. umbra — тінь) — коричнева фарба мінерального походження.

УМЛЯ́УТ (нім. Umlaut) — *мовозн.* уподібнення голосного звука кореня голосному звукові *суфікса* в германських мовах (напр., у нім. мові Hand — рука, Hände — руки).

УНДИ́НА (франц. ondine — русалка, від лат. unda — хвиля) — у середньовічних германських повір'ях дух води у вигляді жінки, яка заманює перехожих. У інших народів — русалка, *наяда*, мавка.

УНІ... (від лат. unus — один) — у складних словах означає "єдино", "одно", напр.: унівалентні, *уніфікація*.

УНІА́ТСТВО (від лат. unio — єднання) — релігійно-церковний рух, заснований на союзі (*унії*) однієї із східних православних церков на умовах визнання *догматів католицизму* і збереження свого традиційного богослужіння. В Україні згідно з Брестською унією (1596 р.) діє греко-католицька церква.

УНІВЕРСА́Л [1] (польс. uniwersał, від лат. universalis — загальний) — розпорядчий *акт* адміністративно-політичного характеру польських королів, українських *гетьманів*.

УНІВЕРСА́Л [2] (від лат. universalis — загальний) — людина, що має різносторонні знання, навички.

УНІВЕРСА́ЛІЇ (від лат. universalis — загальний) — 1) Філософський *термін*, який вживали для позначення загальних понять на відміну від одиничних. Питання про те, чи існують У. реально, було основним у боротьбі між *номіналізмом* і *реалізмом* у *філософії* середньовіччя. 2) *мовозн.* Явища, властиві всім або багатьом мовам.

УНІВЕРСА́ЛЬНИЙ (лат. universalis) — всеосяжний, різнобічний, загальний; у. м а г а з и н — підприємство роздрібної торгівлі з різноманітними предметами широкого вжитку; у. в е р с т а т — верстат, на якому обробляють різні за розмірами вироби й деталі; у. і н с т р у м е н т — астрономічний і геодезичний *інструмент*, яким вимірюють кути у *вертикальній* і *горизонтальній* площинах; у - н і о б ч и с л ю в а л ь н і м а ш и н и — машини, за допомогою яких розв'язують різноманітні задачі в галузі науки і *техніки*.

УНІВЕРСИТЕ́Т [нім. Universität, від лат. universitas (universitatis) — сукупність] — 1) Вищий навчально-науковий заклад, який готує фахівців з багатьох галузей знань і проводить науково-дослідну роботу. 2) Назва навчальних закладів для підвищення загальноосвітніх і науково-політичних знань. 3) Приміщення цих закладів.

УНІВЕРСІА́ДА [від *універс(итет)* і *(олімп)іада*] — студентські спортивні змагання.

УНІВЕ́РСУМ (лат. universum) — філософський *термін*, що ним позначають "світ як ціле" або множину всіх світів.

УНІ́ЗМ (від лат. unus — один) — напрям в *абстрактному* живописі (див. *Абстракціонізм*), прихильники якого створюють *композиції* з однорідних *форм* і кольорів.

УНІКУМ (лат. unicum — єдине, виняткове) — 1) Єдиний у своєму роді предмет; рідкісна річ. 2) Виняткова, незвичайна в якомусь відношенні людина.

УНІО́Н [від лат. unio (unionis)] — союз, об'єднання, спілка.

УНІСО́Н (італ. unisono, від лат. unus — один і sonus — звук) — 1) Одночасне звучання двох або кількох звуків на одній висоті і однакових звуків у різних *октавах*. 2) *фіз.* Рівність частот двох джерел звукових коливань.

УНІТА́З [від лат. Unitas — єдність (назва *фірми*)] — раковина в туалетній кімнаті з пристосуванням для змивання сечі та випорожнень.

УНІТА́РНИЙ (франц. unitaire, від лат. unitas — єдність) — єдиний, об'єднаний, який становить єдине ціле.
УНІФІКА́ЦІЯ (від *уні...* і *...фікація*) — приведення чогось до єдиної *форми, системи.*
УНІФО́РМА (нім. Uniform, франц. uniforme, від лат. unus — один і forma — *форма*) — 1) Формений одяг. 2) У *цирку* — одягнутий в спеціальні костюми *персонал*, що обслуговує *арену* під час вистави. Інша назва — у н і ф о р м і с т и.
У́НІЯ (лат. unio — єдність, об'єднання) — 1) Об'єднання держав під владою одного *монарха*; союз держав. 2) Назва міжнародних адміністративних союзів. 3) Об'єднання католицької та православної церков під зверхністю Папи Римського. Див. також *Уніатство.*
У́НТЕР-ОФІЦЕ́Р (нім. Unteroffizier, від unter — нижчий і Offizier — офіцер) — у деяких *арміях* звання молодшого командного складу.
У́НЦІЯ (лат. uncia) — 1) Міра *маси* (ваги), застосовувана в деяких країнах. В англійській *системі* мір, напр., У. дорівнює 28,35 г. 2) Аптекарська міра в різних країнах, що дорівнює 29,8 г. 3) У. т р о й с ь к а (31,1035 г) застосовується як одиниця ваги дорогоцінних *металів.* 4) Монета в Стародавньому Римі, пізніше — в Іспанії, Італії та деяких інших країнах.
УПАНІША́ДИ — один з розділів *Вед*, давньоіндійські релігійно-філософські *коментарі.*
УРА́Н (грец. Οὐρανός) — 1) У давньогрецькій *міфології* бог неба. 2) Сьома за віддаленням від Сонця *планета* Сонячної *системи.* 3) *Радіоактивний* хімічний *елемент*, *символ* U, ат. н. 92; сріблясто-білий *метал*; належить до *актиноїдів.* Використовують як ядерне паливо. Солі У. застосовують у *фотографії*, виробництві скла тощо.
УРА́НІЯ (грец. Οὐρανία — Небесна) — у давньогрецькій *міфології* одна з дев'яти *муз*, покровителька *астрономії.*
УРБАНІЗА́ЦІЯ (франц. urbanisation, від лат. urbanus — міський) — *процес* зростання міст і підвищення їхньої ролі в економічному й культурному житті суспільства.
УРБАНІ́ЗМ (франц. urbanisme, від лат. urbanus — міський) — 1) У мистецтві та літературі 20 ст. — тематика, яка пов'язана із способом життя великого сучасного міста. 2) Напрям в *архітектурі* та містобудівництві 20 ст., за яким міста повинні розвиватися без будь-яких територіальних обмежень і щільно забудовуватися великими будинками.
УРЕМІ́Я (від грец. οὖρον — сеча і *...емія*) — хворобливий стан, спричинюваний самоотруєнням *організму* азотистими *продуктами* обміну речовин внаслідок недостатності *функцій* нирок.
УРЕ́ТРА (грец. οὐρήθρα — сечівник) — трубчастий утвір у людини й ссавців (крім однопрохідних), через який сеча виводиться із сечового міхура назовні. Інша назва — с е ч і в н и к.
УРЕТРОСКОПІ́Я (від грец. οὐρήθρα — сечівник і *...скопія*) — огляд *уретри* шляхом введення спеціального приладу — уретроскопа.

...УРІЯ (від грец. οὖρον — сеча) — у складних словах вказує на зв'язок з поняттям "сеча", напр.: альбумінурія, протеїнурія.

УРО... (від грец. οὖρον — сеча) — у складних словах відповідає поняттям "сеча", "сечовина", "сечові *органи*", напр.: уробактерії, *урологія*.

УРОЛО́ГІЯ (від *уро...* і *...логія*) — розділ *медицини*, що вивчає хвороби сечової *системи* (нирок, сечоводів, сечового міхура) й чоловічої статевої системи, лікування і *профілактику* їх.

У́СТРИЦЯ (від грец. ὄστρεον — черепашка) — рід двостулкових *молюсків*. Поширені в Атлантичному *океані*, Середземному й Чорному морях. Розводять також штучно. Їстівні; *об'єкт* промислу.

УТИЛІЗА́ЦІЯ (від лат. utilis — корисний) — використання чогось для переробки; доцільне застосування відходів, лишків у господарстві.

УТИЛІТАРИ́ЗМ (франц. utilitarisme, від лат. utilitas — користь, вигода) — 1) Етичне вчення, за яким в основу вчинків людини покладено *принципи* ви́годи. 2) Переносно — прагнення з усього мати зиск, користь; дріб'язковий *практицизм*.

УТИЛІТА́РНИЙ (франц. utilitaire, від лат. utilitas — користь, вигода) — 1) Розрахований виключно на *практичне* використання або ви́году, практичний. 2) Ужитковий. 3) Пройнятий *утилітаризмом*.

УТОПІ́СТ (від *утопія*) — 1) *Автор* якої-небудь утопії або її послідовник. 2) Переносно — мрійник, *фантазер*; людина, що живе нездійсненним, сподівається малоймовірного.

УТО́ПІЯ (від грец. οὐ — не і τόπος — місце; тобто — місце, якого нема) — 1) Назва фантастичного острова з однойменного твору англійського мислителя Т. Мора (1478—1535), де нібито було створено *ідеальний* суспільний лад. Термін "утопія" був поширений на всі не обґрунтовані науково *проекти* взірцевого суспільного устрою. 2) Художній твір (утопічний роман), що малює уявний майбутній лад. 3) Мрія, вигадка, химера.

УТРИ́РУВАННЯ (франц. outrer — перебільшувати, від лат. ultra — понад) — перебільшення, спотворювання надмірним підкреслюванням яких-небудь рис у чому-небудь, доведення чогось до крайності.

УФОЛО́ГІЯ (від англ. ufology, з UFO — скор. Unidentified Flying Object — невпізнаний літаючий об'єкт, НЛО) — галузь знань, що займається вивченням т. зв. невпізнаних літаючих *об'єктів* та явищ, що, як припускається, з ними пов'язані.

Ф

ФАБЛЬО́ (франц. fabliau, від лат. fabula — байка) — жанр французької літератури 12—13 ст.; невелика гумористична або сатирична віршована оповідь на побутові теми.

ФАБРИКА́Т (нім. Fabrikat, від лат. fabricatus — виготовлений) — завершений *продукт* виробництва, призначений для споживання без додаткової обробки.

ФАБРИКА́ЦІЯ (лат. fabricatio — виготовлення) — 1) Виготовлення будь-чого, звичайно у великій кількості. 2) Виготовлення виробів фабричним способом у великих кількостях. 3) Створення чого-небудь непорядного, ганебного; сприяння формуванню чогось *негативного.*

ФА́БУЛА (від лат. fabula — байка, переказ) — стислий зміст подій і пригод, зображуваних у художньому творі; сюжетна основа, подана у послідовному зв'язку.

ФАВН (лат. Faunus — Прихильний) — 1) У давньоримській *міфології* бог полів і лісів, покровитель стад. Інша назва — Л у п е р к. У грецькій міфології — *Пан.* 2) Американська мавпа з двома чубками на тімені.

ФАВО́Р (від лат. favor — прихильність, схильність) — заступництво, *протекція* впливової особи.

ФАВОРИ́Т (італ. favorito, від лат. favor — прихильність) — особа, яка користується чиїмсь заступництвом.

...ФАГ (від грец. φάγος — пожирач) — у складних словах означає "поїдаючий", "поглинаючий", напр.: *антропофаг, бактеріофаги.*

...ФАГІЯ (від грец. φαγεῖν — їсти, ковтати) — у складних словах вказує на зв'язок з поняттям "ковтання", напр.: аерофагія, *поліфагія.*

ФАГО́Т (італ. fagotto, букв. — вузол, в'язка) — дерев'яний духовий оркестровий музичний *інструмент* у вигляді довгої труби.

ФАГОЦИ́ТИ (від грец. φάγος — пожирач і *...цити*) — рухомі клітини багатоклітинних *організмів*, здатні активно захоплювати щільні часточки і перетравлювати їх (див. *Фагоцитоз*). У людини й вищих тварин Ф. є деякі *форми лейкоцитів* і сполучнотканинних клітин.

ФАГОЦИТО́З — захисне пристосування у тварин і людини, що полягає у захопленні й перетравлюванні особливими клітинами — *фагоцитами — мікроорганізмів*, решток зруйнованих клітин та інших щільних часточок.

ФАЕТО́Н (грец. Φαέθων) — 1) У давньогрецькій *міфології* син бога Сонця *Геліоса*, який випросив у свого батька вогненну колісницю і, не вміючи правити кіньми, надто наблизився до Землі і мало не спалив її. Щоб урятувати Землю, *Зевс* блискавкою вбив Ф. 2) Легкий чотириколісний екіпаж з відкидним верхом. 3) Кузов *автомобіля* з м'яким верхом (*тентом*), що відкривається. 4) Птах тропічних морів з ряду веслоногих.

ФА́ЗА (від грец. φάσις — поява) — 1) *Період*, ступінь у розвитку чого-небудь, напр. Місяця. 2) У *теорії* коливань — величина, що характеризує стан коливального *процесу* в якийсь *момент*. 3) В електротехніці — одна з обмоток *генератора*, а також один з проводів багатофазного струму. 4) У *фізичній хімії* — окрема однорідна складова частина фізико-хімічної *системи*, відмежована поверхнею розділу від інших частин цієї системи.

ФАЗЕ́НДА (від португ. fazenda, з лат. facere — робити, будувати) — 1) Великий маєток у Бразилії. 2) Переносно — про дачу, заміський будинок.

ФАЗОТРО́Н [від *фаза* і *(елек)трон*] — циклічний резонансний прискорювач заряджених частинок, в якому вони рухаються в постійному *магнітному* полі й прискорюються високочастотним *електричним* полем. Інша назва — синхроциклотрон.

ФАЙЛ (від англ. file — ряд, підшивка паперів, *картотека*) — набір *інформації*, однотипної за *структурою* і способом використання в ЕОМ, який у *процесі* обробки і передачі розглядається як єдине ціле.

ФА́КЕЛ (нім. Fackel, від лат. fax — скіпка) — 1) Смолоскип. 2) Потік розжарених газів із завислими частинками палива, попелу й сажі. 3) Світіння повітря через перенапругу в короткохвильових *антенах*. 4) Переносно — те, що несе в собі істину, знання, освіту, свободу.

ФАКІ́Р (араб. — жебрак) — 1) Мусульманський чернець, який дав обітницю жебрацтва; *дервіш*. 2) Мандрівник, що демонструє *фокуси* [2], тлумачить сни тощо. 3) У *цирку* — фокусник, який демонструє нечутливість до болю, вміння приборкувати гадюк та ін.

ФАКС (від лат. fac simile — зроби подібне) — 1) *Електричний* спосіб передавання графічної *інформації*. 2) *Апарат*, який передає і приймає таку інформацію. 3) У розмовній мові — повідомлення, передане у такий спосіб. 4) Номер апарата, який передає і приймає інформацію у такий спосіб. Інша назва — *телефакс*.

ФАКСИ́МІЛЕ (франц. fac-similé, від лат. fac simile — зроби подібне) — 1) Точне відтворення будь-якого графічного *оригіналу* (креслення, рукопису, малюнка і т. ін.) фотографічним способом, печаткою тощо. 2) *Кліше*-печатка для відтворення власноручного підпису.

ФАКТ (від лат. factum — зроблене) — 1) Дійсна подія, явище. 2) Реальність, дійсність.

ФАКТИ́ЧНИЙ (від *факт*) — дійсний, справжній, який насправді існує, наявний.

ФА́КТОР (лат. factor — той, хто робить, від facio — роблю) — 1) Умова, рушійна сила, причина будь-якого *процесу*. Інша назва — чинник. 2) *заст.* Посередник, дрібний *комісіонер*.

ФАКТО́РИНГ (англ. factoring, від лат. factor — той, хто робить) — вид фінансових послуг, коли *фактор-компанія* здобуває у *клієнтів* право на стягнення боргів і частково сплачує клієнтам вимоги до їхніх боржників перед настанням *терміну* їх виплати боржниками;

решта боргу, за відрахуванням *процентів* фактор-компанії, повертається клієнтам після повного погашення боргу боржниками.

ФАКТОРІА́Л (англ. factorial, від factor — співмножник) — добуток *натуральних* чисел від одиниці до заданого натурального числа.

ФАКТО́РІЯ (англ. factory, від лат. factor — той, хто робить) — 1) Віддалена філія (переважно закордонна) торговельної контори; колишні поселення європейських або північноамериканських купців у колоніальних країнах. 2) У віддалених районах промислів — торговельно-постачальний і заготівельний *пункт*.

ФА́КТОР-КОМПА́НІЯ (англ. factor-company) — *фірма*, яка спеціалізується на *операціях факторингу*.

ФАКТО́ТУМ (від лат. fac totum — робити все) — довірена особа, яка безвідмовно виконує будь-які доручення, завдання.

ФАКТУ́РА (від лат. factura — оброблення, побудова) — 1) Особливості побудови та оздоблення поверхні будь-якого предмета. 2) У живописі — характер поверхні мистецького твору, її обробки; один із засобів художньої виразності. 3) Сукупність засобів музичного викладу (*мелодія*, *акорди*, *орнаментика* та ін.). 4) Рахунок на проданий товар із зазначенням його кількості й вартості.

ФАКУЛЬТАТИ́В (франц. facultatif — необов'язковий, від лат. facultas — можливість) — у розмовній мові понадпрограмний, необов'язковий для відвідування навчальний *курс*.

ФАКУЛЬТЕ́Т [нім. Facultät, від лат. facultas (facultatis) — спроможність, здатність] — підрозділ (частина, відділ) вищого навчального закладу, де викладають певні предмети, готують фахівців відповідного *профілю*.

ФАЛ (гол. val, від vallen — падати) — 1) *Трос*, канат для піднімання на кораблі вітрил, прапорів, сигналів тощо. 2) Тонкий канат для розкриття *парашута* без участі парашутиста. 3) Трос-*шланг*, яким користується *космонавт* при виході у відкритий *космос*. 4) Трос, який кріпиться до катера і за який тримається спортсмен на водних лижах.

ФАЛА́НГА [грец. φάλαγξ (φάλαγγος), букв. — стовбур] — 1) У Стародавній Греції та Македонії шикування для бою щільно зімкнутих шеренг важкоозброєної піхоти. 2) Переносно — ряд, шеренга. 3) У *системі* утопічного *соціалізму* Ш. Фур'є (1772—1857) трудова громада, колективне господарство. 4) До 1958 р. назва іспанської фашистської *партії*. 5) Кожна з трьох трубчастих кісток, що утворюють *скелет* пальців хребетних тварин і людини. 6) Отруйна павукоподібна тварина. Інша назва — с о л ь п у г.

ФАЛАНСТЕ́Р (франц. phalanstère, від грец. φάλαγξ — військовий табір) — палац для *фаланги* (3) в утопічних планах французького соціал-утопіста Ш. Фур'є (1772—1857).

ФАЛЕРИ́СТИКА (від грец. φάλαρον — металеві прикраси) — колекціонування значків.

ФАЛІ́ЧНИЙ КУЛЬТ (від грец. φαλλός — чоловічий статевий *орган* і *культ*) — обожнювання чоловічого статевого органа як *символу* життєвої сили, яке зустрічається у *релігіях* та звичаях багатьох народів.
ФАЛЬКОНЕ́Т (італ. falconetto) — старовинна невелика чавунна гармата, що стріляла свинцевими снарядами.
ФАЛЬСИФІКА́Т (від лат. falsificatum — підроблене) — підробка, підроблений *продукт*.
ФАЛЬСИФІКА́ЦІЯ (лат. falsificatio — підробка) — 1) Умисне викривлення або неправильне тлумачення тих чи інших явищ, подій, *фактів*. 2) Вчинена з корисливих мотивів підробка чогось, зміна вигляду або властивостей предмета і надання йому такого зовнішнього вигляду, який не відповідає його справжній суті. 3) Підроблена річ, яку видають за справжню. Інша назва — *фальсифікат*.
ФАЛЬСТА́РТ (англ. false start — неправильний *старт*) — неправильно взятий старт, коли хтось з учасників змагань почав рух до сигналу.
ФАЛЬЦ (нім. Falz, від falzen — згинати) — 1) Згин кромок металевих листів, підданих *фальцюванню* (1). 2) Згин аркушів паперу при фальцюванні й оправлянні їх. 3) Прямокутна канавка (паз) уздовж краю скріплюваних дощок, шитів тощо.
ФАЛЬЦЕ́Т (італ. falsetto, від falso — неправильний, помилковий) — один з високих *регістрів* співацького голосу, переважно чоловічого. Інша назва — *фістула*.
ФАЛЬЦЮВА́ННЯ (від нім. falzen — згинати) — 1) З'єднання металевих листів відгинанням і спільним обтискуванням їхніх кромок. 2) Згинання друкованих аркушів у такій послідовності, щоб сторінки їх були розміщені відповідно до *нумерації*.
ФАЛЬШ (польс. falsz, від лат. falsus — неправдивий, хибний, помилковий) — 1) Обман, підробка. 2) Неприродність, ненатуральність. 3) Нещирість, лукавство. 4) Невірно взята (виконана) *нота* музичного твору.
ФАМІ́ЛІЯ (лат. familia — сім'я) — 1) У Стародавньому Римі сімейна господарсько-*юридична* одиниця, до складу якої входили також раби та *клієнти*. 2) *заст.* Рід, родина, сім'я.
ФАМІЛЬЯ́РНИЙ (від лат. familiaris — сімейний, близький) — безцеремонний, надто вільний, розв'язний у поводженні, панібратський.
ФАНАБЕ́РІЯ (польс. fanaberia) — 1) Пиха, чванливість, зарозумілість. 2) Безглузда поведінка, дивацтво, примха.
ФАНАТИ́ЗМ (франц. fanatisme, від лат. fanaticus — несамовитий, шалений) — 1) Пристрасна відданість своїй *релігії*, вірі. 2) Переносно — захоплення якимись *ідеями*, відданість якимсь поглядам, заняттям.
ФАНА́ТИК (від лат. fanaticus — несамовитий, шалений) — 1) Людина, пристрасно віддана своїй *релігії*, вірі. 2) Переносно — особа, пристрасно захоплена якою-небудь *ідеєю*, віддана якимсь поглядам, заняттям.

ФАНДА́НГО (ісп. fandango) — іспанський народний танець з *кастаньєтами* під *акомпанемент* гітари і співу.
ФАНЕРОЗО́Й (від грец. φανερός — явний і *...зой*) — найновіший *еон* геологічної історії Землі, охоплює три *ери*: *палеозой, мезозой* та *кайнозой.*
ФАНТ (польс. fant, від нім. Pfand — застава) — гра, в якій жартівливе завдання власникові заставленого предмета визначається жеребом, а також сам цей предмет.
ФАНТАЗЕ́Р — 1) Людина, що живе мріями, мрійник. 2) Особа, яка видає свої *фантазії* за дійсність.
ФАНТА́ЗІЯ (лат. phantasia, від грец. φαντασία — уява) — 1) Уява; створення нових образів на основі колишніх сприйнять, *компонент* творчої діяльності. 2) Мрія, *продукт* уяви. 3) Вигадка. 4) Дивний вчинок, примха, *химера.* 5) У музиці — п'єса у вільній *формі, імпровізація.*
ФАНТА́ЗМ (від *фантазія*) — витвір уяви, який приводить до здійснення несвідомих бажань.
ФАНТАСМАГО́РІЯ (від грец. φάντασμα — привид і ἀγορεύω — говорю) — 1) Зображення фантастичних картин і *фігур*, одержані за допомогою різних оптичних пристроїв. 2) Фантастичне уявлення про щось; маячні видіння; щось нереальне.
ФАНТА́СТИКА (від грец. φανταστική — здатність уявляти) — 1) Образи, уявлення, створені думкою людини, її домислом. 2) Літературний жанр, твори, в яких описуються події або явища нереальні, не існуючі в дійсності. 3) Щось нереальне, нездійсненне.
ФАНТО́М (франц. fantôme, від грец. φάντασμα — привид, примара) — 1) Примара, привид, *ілюзія.* 2) Модель людського тіла або його частини *натурального* розміру, що служить наочним посібником.
ФАНФА́РА (італ. fanfara) — 1) Мідний духовий музичний *інструмент* у вигляді подовженої труби без *вентилів.* 2) Трубний сигнал урочистого або войовничого характеру, який виконується на цьому інструменті.
ФАНФАРО́Н (ісп. fanfarrón, від араб. фарфар — легковажний, балакучий) — зарозумілий базіка, хвалько.
ФАРА́ДА — одиниця *електричної* ємності в Міжнародній *системі* одиниць; електроємність провідника, *потенціал* якого збільшується на 1 *вольт*, коли йому передається заряд в 1 *кулон.* Від прізвища англійського фізика М. Фарадея (1791—1867).
ФАРАО́Н (грец. Φαραώ, з єгип.) — 1) *Титул* царів у Стародавньому Єгипті. 2) Зневажливе прізвисько поліцейського. 3) Назва старовинної гри в карти.
ФАРВА́ТЕР (гол. vaarwater, від varen — плавати і water — вода) — 1) Безпечний шлях для руху суден між мілинами, *рифами* [1] та іншими перешкодами. Ф. позначають бакенами, віхами, *буями.* 2) Переносно — головний напрям діяльності, розвитку подій тощо.
ФАРИНГІ́Т [від грец. φάρυγξ (φάρυγγος) — глотка] — *хронічне* або гостре запалення слизової оболонки глотки у людини і деяких тварин.

Причиною Ф. є місцеве охолодження, *інфекції*, вдихання газу, пилу тощо.

ФАРИСЕ́Ї (грец. Φαρισαῖοι, від давньоєвр. перушім — ті, що відокремилися) — 1) Послідовники релігійно-політичної течії, що існувала в Іудеї з середини 2 ст. до н. е. до 70-х років 1 ст. н. е. серед торгово-ремісничих верств. Ф. багато уваги звертали на зовнішні прояви релігійності. 2) Переносно — лицеміри, ханжі.

ФАРИСЕ́ЙСТВО — 1) Вчення *фарисеїв*. 2) Переносно — лицемірство, показне благочестя.

ФАРМАКОЛО́ГІЯ (від грец. φάρμακον — ліки і *...логія*) — наука, що вивчає закономірності взаємодії між лікарськими речовинами і *організмом*, діяння ліків на організм та визначає *методи* й *принципи* їх застосування.

ФАРМАКОПЕ́Я (від грец. φάρμακον — ліки і ποιέω — роблю, готую) — збірник загальнодержавних *стандартів* і положень, які нормують якість лікарських засобів. У Ф. визначено дози ліків, умови й *терміни* зберігання їх, способи виготовлення тощо.

ФАРМАЦЕ́ВТИКА (грец. φαρμακευτική) — те саме, що й *фармація*.

ФАРМАЦІ́Я (від грец. φαρμακεία — ліки) — наука, що займається вишукуванням, вивченням, розробкою способів добування, обробки, виготовлення й зберігання лікарських засобів і *препаратів* та матеріалів, що їх застосовують у *медицині* й *ветеринарії*, а також питанням їх *стандартизації* та контролю. Інша назва — *фармацевтика*.

ФАРС (франц. farce, від лат. farcio — начиняю, наповнюю) — 1) Вид народного театру, поширеного в 14—16 ст. у країнах Західної Європи; відзначався життєрадісним світосприйняттям, соковитим гумором. 2) У театрі 19—20 ст. — *комедія-водевіль* легкого змісту із суто зовнішніми комічними прийомами. 3) Переносно — грубий жарт, блазенство, цинічне видовище або витівка.

ФА́РФО́Р (перс. фегфур) — 1) Мінеральна *маса* з тонкої суміші *каоліну*, пластичної глини, *кварцу* і польового *шпату*. Інша назва — п о р ц е л я н а. 2) Вироби, посуд з такої маси.

ФАС [1] (франц. face, від лат. facies — обличчя) — 1) Лицьова сторона, вигляд обличчя, предмета тощо спереду. 2) *військ.* Прямолінійна дільниця фортечної огорожі або польового укріплення з визначеним напрямом вогню.

ФАС [2] (від нім. fassen — хапати, ловити) — звернений до собаки оклик, що означає: хапай! кусай!

ФАСА́Д (франц. façade, від face — обличчя, лице) — зовнішній, лицьовий бік будівлі, що звичайно виходить на вулицю.

ФАСЕ́Т (від франц. facette — грань) — 1) Скошена бічна грань чого-небудь, напр. ф. дзеркала. 2) Грань відшліфованого каменя. 3) Частина складного (фасеткового) ока членистоногих. Інша назва — ф а с е т к а.

ФАСО́Н (франц. façon) — 1) Крій, *форма* одягу; модель, зразок якихось виробів. 2) Переносно у розмовній мові — манера вдягатися, поводитися тощо.

ФА́СЦІЇ (від лат. fascis — зв'язка, пучок) — 1) Сполучнотканинні плівки, що обгортають кожний м'яз окремо й групи м'язів або вистилають внутрішні порожнини тіла (внутрішньогрудна, внутрішньочеревна й тазова *фасції*). 2) У Стародавньому Римі пучок пруття з сокирою — *символ* влади.

ФАТ (франц. fat, від лат. fatuus — дурний) — самовдоволений *франт*; особа, схильна до хизування.

ФАТАЛІ́ЗМ (франц. fatalisme, від лат. fatalis — наперед визначений долею) — світогляд, який визнає панування над людиною й суспільством невідворотних сил, що наперед визначають їхню долю.

ФАТА́ЛЬНИЙ (лат. fatalis) — неминучий, невідворотний, згубний.

ФА́ТА-МОРГА́НА (італ. fata morgana — фея Моргана) — 1) Різновид *міражу* із швидкою зміною видінь. 2) Переносно — що-небудь примарне, оманливе, недовготривале.

ФА́ТУМ (лат. fatum) — невідворотна доля, що визначає життєвий шлях людини, а також усі події історії людства.

ФА́УНА (лат. Fauna) — 1) У давньоримській *міфології* богиня лісів, полів, звірів. 2) Сукупність тварин, що склалася історично й населяє (або населяла в давні часи) певну *територію*.

ФАУНІ́СТИКА — розділ *зоології*, який вивчає видовий склад, походження та особливості різних *фаун* (2).

ФАУСТПАТРО́Н (нім. Faustpatrone, від Faust — кулак, тут — рука і Patrone — *патрон*[2]) — ручна *реактивна* зброя для стріляння по броньованих цілях.

ФАШИ́ЗМ (італ. fascismo, від лат. fascis — в'язка хмизу) — *реакційна* політична течія, що виникла у ряді країн після Першої світової війни, а також відверто *терористична диктатура*, яка спирається на пряме насильство, *шовінізм* і *расизм*, спрямована на знищення *демократії*, встановлення тоталітарного *режиму*. Сучасний Ф. називають *неофашизмом*.

ФАШИ́НА (нім. Faschine, від лат. fascis — в'язка хмизу) — туго скріплена в'язка хмизу; застосовується для укріплення насипів, прокладання доріг тощо. Інша назва — т а р а с.

ФАЯ́НС (франц. faïence) — 1) Біла або кольорова *маса* з глини з домішками *гіпсу* та інших речовин. Від назви італійського м. Фаенца. 2) Вироби, посуд з такої маси.

ФЕБ (грец. Φοῖβος — Осяйний) — одне з імен *Аполлона*.

ФЕДЕРАЛІ́ЗМ (франц. fédéralisme, від лат. foedus — договір, союз) — 1) *Принцип* державної організації на засадах *федерації*. 2) Політичний рух, головним чином у багатонаціональних країнах, метою якого є створення *федеративного* державного устрою.

ФЕДЕРА́ЛЬНИЙ (франц. fédéral) — 1) Те саме, що й *федеративний*. 2) У деяких федеративних державах — загальнодержавний.

ФЕДЕРА́ТИ (від лат. foederatus — об'єднаний у союз) — 1) Поселенці на кордонах Римської *імперії*, яких у 4—5 ст. використовували для оборони прикордонних районів імперії від ворогів. 2) У *період* Французької буржуазної *революції* кінця 18 ст. — добровольці з французьких *провінцій*, що вирушали до Парижа захищати завоювання революції. 3) Учасники добровольчих загонів у Франції в 1815 р., утворених для відсічі військам 7-ї антинаполеонівської *коаліції*. 4) Бійці й офіцери збройних сил Паризької *комуни* 1871 р.

ФЕДЕРАТИ́ВНИЙ (франц. fédératif, від лат. foederatus — об'єднаний у союз) — побудований на засадах *федерації*.

ФЕДЕРА́ЦІЯ (від лат. foederatio — союз) — 1) *Форма* державного устрою; союзна держава, що складається з ряду держав або державних утворень, які, поряд із загальнофедеральними, мають власні законодавчі, виконавчі і, як правило, судові *органи*. 2) Спілка товариств або організацій (напр. ф. *футболу*).

ФЕ́ДИНГ (англ. fading, від fade — повільно затухати, завмирати) — короткочасна невпорядкована або періодично змінювана *інтенсивність* радіосигналів.

ФЕЄРВЕ́РК (нім. Feuerwerk, від Feuer — вогонь і Werk — робота) — 1) Кольорові *декоративні* вогняні *ефекти* під час свят, карнавалів. 2) Переносно — зовнішній блиск, безперервний потік чого-небудь (напр. ф. похвал).

ФЕЄРИ́ЧНИЙ (франц. féerique) — 1) Пов'язаний з *феєрією*. 2) Переносно — який являє собою фантастичне видовище, казковий, чарівний.

ФЕЄ́РІЯ (франц. féerie, від fée — фея, чарівниця) — 1) Циркова або театральна вистава з казковим *сюжетом*, сценічними *ефектами* і *трюками*. 2) Переносно — надзвичайне, фантастичне видовище.

ФЕЙЛЕТО́Н (франц. feuilleton, від feuille — аркуш) — один з жанрів *публіцистики*, газетна або журнальна стаття на злобу дня, для якої характерна сатирична або гумористична загостреність викладу.

ФЕЙХОА́ (ісп. feijoa) — рід деревних або кущових субтропічних рослин родини миртових. Культивують у Криму. Плоди Ф. споживають свіжими й переробленими. Інша назва — а к а.

ФЕКА́ЛІЇ [від лат. faex (faecis) — осад, відстій] — те саме, що й *екскременти*.

ФЕЛА́ХИ (араб. феллах — селянин, землероб) — осілі селяни-землероби в арабських країнах.

ФЕЛЬД'Є́ГЕР (нім. Feldjäger) — військовий або урядовий *кур'єр* для доставляння важливих, переважно таємних паперів.

ФЕЛЬДМА́РШАЛ (нім. Felsmarschall, букв. — польовий маршал) — найвищий генеральський чин в російській *армії* до 1917 р. і в деяких сучасних іноземних арміях.

ФЕЛЬДФЕ́БЕЛЬ (нім. Feldwebel) — унтер-офіцерський чин у деяких *арміях*.

ФЕЛЮ́ГА (італ. feluca, від араб. фулук — човен) — невелике промислове вітрильне судно.
ФЕМІ́ДА [грец. Θέμις (Θέμιδος)] — 1) У давньогрецькій *міфології* богиня правосуддя. 2) Переносно — правосуддя.
ФЕМІНІЗА́ЦІЯ (франц. féminisation, від лат. femina — жінка) — 1) Розвиток у особин чоловічої статі жіночих вторинних статевих ознак (напр., високого, "жіночого" голосу). Пов'язана з порушенням діяльності залоз внутрішньої *секреції*. 2) Зростання ролі і впливу на суспільні *процеси* жінок.
ФЕМІНІ́ЗМ (франц. féminisme, від лат. femina — жінка) — жіночий рух за зрівняння у правах жінок і чоловіків.
ФЕН [1] (нім. Föhn, від лат. favonius — теплий західний вітер) — сухий теплий вітер, що дме з гір у долини.
ФЕН [2] (англ. fan, від лат. vannus — віялка) — пристрій для просушування волосся, рук тощо струменем нагрітого повітря.
ФЕ́НІКС (грец. φοῖνιξ, букв. — багряний) — 1) У *міфології* давніх народів (фінікійців, єгиптян та ін.) чарівний птах, що, проживши кілька сотень років, спалював себе, а потім воскресав з попелу молодим. 2) Переносно — *символ* невмиручості, відродження. 3) Сузір'я Південної півкулі зоряного неба.
ФЕНО́ЛИ (від грец. φαίνω — освітлюю і *...ол*) — *органічні* сполуки, похідні *бензолу*, що утворюються внаслідок заміни *атома* водню у бензольному ядрі гідроксилом.
ФЕНОЛО́ГІЯ (від грец. φαίνομαι — з'являюся і *...логія*) — розділ *біології*, що вивчає періодичні явища в розвитку живої природи, зумовлені зміною пір року.
ФЕНО́МЕН (грец. φαινόμενον — те, що з'являється) — 1) Виняткове, незвичайне, рідкісне явище; людина надзвичайних здібностей, властивостей. 2) У *філософії* І. Канта явище, протиставлене *ноумену* як чуттєво дане, що не осягається досвідом і недоступне людському пізнанню. 3) Явище, що дано нам у досвіді, сприйняте *органами* чуттів.
ФЕНОМЕНАЛІ́ЗМ — *філософське* вчення, за яким можливе пізнання лише *феноменів* (3), а не сутності речей.
ФЕНОМЕНА́ЛЬНИЙ — 1) Який стосується *феномена*. 2) Небувалий, винятковий, рідкісний.
ФЕНОТИ́П (від грец. φαίνομαι — з'являюся і *тип*) — сукупність ознак і властивостей *організму*, що склалися в *процесі* його *індивідуального* розвитку. Визначається спадковою основою організму (див. *Генотип*) та умовами, в яких відбувається розвиток даного організму.
ФЕ́НХЕЛЬ (нім. Fenchel, від лат. feniculum — кріп) — рід дво- або багаторічних трав'янистих рослин родини зонтичних. Поширені переважно в Середземномор'ї, в Криму, на Кавказі та в Середній Азії. Ф. з в и ч а й н и й культивують як ефіроолійну рослину.
ФЕО́Д (лат. feodum, від франкського fëhu-ôd — худоба як майно) — в Західній Європі за *феодалізму* земля, а іноді посада або прибутки,

надані *сеньйором* [1] своєму *васалові* в спадкове володіння з умовою виконання певних обов'язків (військової служби, допомоги в управлінні маєтками сеньйора тощо). Інші назви — л е н, ф ' є ф.

ФЕОДА́Л (лат. feodalis, від feodum — *феод*) — представник панівного класу в феодальному суспільстві, державець спадкового земельного володіння — феоду, *сеньйор* [1], поміщик.

ФЕОДАЛІ́ЗМ (франц. feodalisme) — суспільно-економічна *формація*, яка встановилася в результаті розкладу рабовласницького, а в ряді країн — первіснообщинного ладу. Основою виробничих відносин за Ф. була власність *феодалів* на засоби виробництва, насамперед на землю, й неповна власність на працівника виробництва. Основними класами були феодали й залежні від них селяни.

ФЕРЗЬ (перс. — полководець) — *фігура* в шаховій грі. Інша назва — к о р о л е в а.

ФЕРИ́Т (від лат. ferrum — залізо) — 1) Структурна складова залізовуглецевих сплавів, *твердий* розчин вуглецю (соті та тисячні частки *процента*) в альфа-залізі. 2) Хімічна сполука *оксиду* заліза з оксидами інших *металів*. Відзначається феромагнітними і напівпровідниковими властивостями. Використовують у різних галузях *техніки*.

ФЕ́РМА [1] (франц. ferme, від лат. firmus — міцний) — несуча *конструкція* зі стрижнів, балок тощо, міцно з'єднаних (зварених, склепаних тощо) між собою у вузли.

ФЕ́РМА [2] (франц. ferme, від лат. firma — орендна плата) — 1) Приватне сільськогосподарське підприємство на власній або орендованій землі. 2) Тваринницький підрозділ державних і кооперативних сільськогосподарських підприємств; спеціалізоване звірівницьке господарство.

ФЕРМА́ТА (італ. fermata, букв. — зупинка) — нотний знак подовження *паузи* або звучання позначеної ним *ноти*.

ФЕРМЕНТА́ЦІЯ (від лат. fermento — викликаю бродіння) — *процес* розкладу *органічних* речовин, переважно вуглеводів, під впливом *ферментів*, які виробляють *мікроорганізми*.

ФЕРМЕ́НТИ (від лат. fermentum — закваска) — специфічні білкові речовини, які виробляються клітинами і зумовлюють біохімічні перетворення в *організмах* у *процесі* обміну речовин. *Препарати* Ф. широко застосовують у *медицині*, харчовій та легкій промисловості. Інша назва — е н з и м и.

ФЕ́РМЕР (англ. farmer, від лат. firmarius — *орендар*) — орендар або власник *ферми* [2] (1).

ФЕРМУА́Р (франц. fermoir, від fermer — замикати, загороджувати) — 1) Застібка, пряжка, звичайно оздоблена чим-небудь. 2) Намисто з такою пряжкою. 3) Долото, яке застосовують для художнього різьблення на камені, дереві, а також при тисненні шкіри.

ФЕРО... (від лат. ferrum — залізо) — в складних словах відповідає поняттям "залізо", "залізистий", напр.: феробор, *феротипія*.

ФЕРОМАГНЕТИ́ЗМ (від *феро...* і *магнетизм*) — вчення про *магнітні* властивості феромагнітних тіл (заліза, *нікелю*, *кобальту*, сталі, чавуну тощо).
ФЕРОТИ́ПІЯ (від *феро...* і *...типія*) — утворення фотографічних зображень на *металі* (для брошок, *медальйонів* тощо).
ФЕРУ́ЛА (лат. ferula, тут — різка) — 1) У давнину лінійка, якою били учнів за провину, неохайність тощо. 2) Переносно — суворе поводження, суворий *режим*.
ФЕ́СКА (від тур. fes) — вовняна звужена догори шапочка з китицею. Від назви м. Фец у Марокко, де їх почали виробляти. Інша назва — ф е с.
ФЕСТИВА́ЛЬ (франц. festival, від лат. festivus — веселий) — огляд професійного або самодіяльного музичного, театрального мистецтва, кіномистецтва тощо; масове святкування.
ФЕСТО́Н (франц. feston, від італ. festone, з festa — свято) — 1) Живописна або скульптурна прикраса у вигляді зубчастого чи хвилястого візерунка. 2) Один з округлих виступів, зубчиків, рядом яких оздоблюють края завіси, сукні тощо.
ФЕТИ́Ш (франц. fétiche, від португ. feitiço — *амулет*) — 1) Предмет неживої природи, нібито наділений чудодійною силою, *об'єкт* релігійного поклоніння у первісних народів. 2) Переносно — річ або людина, яку обожнюють, якій поклоняються.
ФЕТИШИ́ЗМ (франц. fétichisme) — 1) Поклоніння *фетишам*; одна з ранніх *форм* релігійних вірувань. 2) Приписування речам специфічно *соціальних* властивостей і внаслідок цього надприродних особливостей (напр. товарний ф.). 3) Переносно — сліпе поклоніння чомусь, обожнювання. 4) Один з видів *перверсії*, хворобливий потяг до речей, одягу і т. ін. особи протилежної статі.
ФЕТР (франц. feutre — повсть) — матеріал, одержаний після валяння пуху, переважно кролячого.
ФЕХТУВА́ННЯ (від нім. Fecht) — вид спорту; двобій спортивною холодною зброєю — на *рапірах*, шпагах, шаблях.
ФЕШЕНЕ́БЕЛЬНИЙ (англ. fashionable, від fashion — фасон, мода) — модний, елегантний, який відповідає вимогам витонченого смаку, світського тону.
ФЕ́Я (франц. fée, від лат. fatum — доля) — 1) У західноєвропейській *міфології*, казках чарівниця. Ф. може бути доброю чи лихою до людей. 2) Переносно — чарівна жінка.
ФІА́КР (франц. fiacre) — легкий найманий екіпаж (карета).
ФІА́Л (грец. φιάλη) — у Стародавній Греції низька чаша із загнутими всередину вінцями для побутових і культових потреб.
ФІА́СКО (італ. fiasco, букв. — пляшка для вина) — цілковита невдача, поразка, провал.
ФІ́БРА (від лат. fibra — волокно) — 1) Матеріал, який виготовляють, просочуючи паперову *масу* концентрованим розчином хлористого *цинку*. Застосовують як електро- і теплоізоляційний матеріал,

для ущільнення місць з'єднання у приладах і *апаратах*, для виготовлення *валіз* тощо. 2) В *анатомії* — жилка, волокно. 3) Переносно — *символ* душевних сил, що становлять суть особистості.

ФІБРИ́ЛИ (від лат. fibrilla — волокнинка) — тонкі волоконця всередині клітин або в міжклітинній речовині тваринного *організму*.

ФІБРО́З (від лат. fibra — волокно) — *патологічний процес* в *організмі* ряду тварин та людини, що полягає в надмірному розвитку зрілої волокнистої сполучної тканини. У людини найчастіше спостерігається Ф. печінки (*цироз* печінки), нирок (*нефросклероз*), серцевого м'яза (кардіосклероз), стінок кровоносних судин (*артеріосклероз*) тощо.

ФІБРО́МА (від лат. fibra — волокно і *...ома*) — доброякісна пухлина, що розвивається із волокнистої сполучної тканини.

ФІБРОМІО́МА (від лат. fibra — волокно і *міома*) — доброякісна пухлина, яка складається з м'язової і сполучної тканини.

ФІ́ГА (франц. figue, від лат. ficus — смоква) — те саме, що й *інжир*. Інша назва — ф і г о в е д е р е в о.

ФІГУ́РА (лат. figura — образ, вид) — 1) Обрис предмета. 2) *матем.* Довільна сукупність точок на площині (п л о с к а ф., напр.: коло, трикутник) або у просторі (п р о с т о р о в а ф., напр.: *сфера, куб*). 3) Незвичайний за будовою зворот мови, що посилює її емоційну сторону. 4) Положення предмета, тіла в русі (в танці, на ковзанах, при польоті в повітрі тощо). 5) У *шахах* — король, *ферзь*, *тура*, слон і кінь на відміну від пішака. 6) Важлива, помітна особа. 7) Людина (звичайно про незнайому, невідому), напр.: дивна ф., підозріла ф. 8) Зображення людини або тварин у живопису, *скульптурі*; образ, *тип*. 9) Статура, обрис людського тіла.

ФІГУРА́ЛЬНИЙ (від лат. figura — образ, вигляд) — алегоричний (див. *Алегорія*), образний.

ФІГУРА́НТ [франц. figurant, від лат. figurans (figurantis) — який представляє] — 1) Танцівник *кордебалету*. 2) Те саме, що *статист*. 3) Звинувачений, підозрюваний або свідок у кримінальній справі. 4) Переносно — кривляка, позер, удавальник.

ФІҐЛЯ́Р (польс. figlarz — жартівник, бешкетник) — 1) Блазень, фокусник, *акробат*. 2) Переносно — кривляка, позер; особа, позбавлена власної гідності, яка прагне різними витівками заслужити чию-небудь прихильність. 3) Хижий птах родини яструбових.

ФІДЕЇЗМ (франц. fidéisme, від лат. fides — віра) — світогляд, що базується на переконанні у перевазі *релігії*, віри над розумом, наукою.

ФІДУЦІА́Р, ФІДУЦІА́РІЙ (від лат. fiducia — довіра) — особа або організація, якій доручено управляти *інвестиціями*, майном іншої особи.

ФІЄ́СТА (ісп. fiesta, від лат. festus — святковий) — в Іспанії та країнах Латинської Америки свято з масовими розвагами, виставами, *маскарадом*.

ФІ́ЖМИ (від нім. Fischbein — китовий вус) — приналежність жіночого одягу 18 — початку 19 ст. — широка спідниця на каркасі у вигляді обруча з китового вуса, а також самий каркас.

ФІЗИКА (від грец. φυσικά — єство, природа) — наука, що вивчає загальні властивості та закони руху речовини й *фізичних* полів як різних *форм* існування *матерії* (1).
ФІЗИ́ЧНИЙ — 1) Який стосується *фізики*. 2) Пов'язаний з *організмом* людини, роботою м'язів, тілесний; ф - н а к у л ь т у р а — частина загальної культури суспільства; включає *систему* фізичного виховання, спеціальні наукові знання, розвиток спорту й рівень спортивних досягнень; охоплює галузь *гігієни*, правильного *режиму* праці і відпочинку, використання природних сил (сонця, води, повітря) для оздоровлення і загартування організму; ф - н е в и х о в а н н я — виховання з метою зміцнення здоров'я людини й правильного її розвитку. 3) Ф - н а о с о б а — особа як носій громадських прав і обов'язків. 4) Який стосується предметів і явищ *матеріального* світу.
ФІЗІАТРІ́Я (від грец. φύσις — природа і *...іатрія*) — те саме, що й *фізіотерапія*.
ФІЗІО... (від грец. φύδις — природа) — у складних словах вказує на приналежність до природи, напр.: *фізіологія*, *фізіотерапія*.
ФІЗІОЛОГІ́ЧНИЙ — який стосується *функцій організму* (його *фізіології*); ф. р о з ч и н — розчин кухонної солі, що має однаковий з кров'ю *осмотичний* тиск.
ФІЗІОЛО́ГІЯ (від грец. φυσιολογία — природознавство) — біологічна наука, що вивчає *функції* живого *організму*, *процеси*, які відбуваються в ньому, їхні закономірності.
ФІЗІОНО́МІЯ (франц. physionomie, від грец. φυσιογνωμονία — визначення внутрішніх властивостей за зовнішніми ознаками) — 1) Риси й вираз обличчя. 2) Переносно — характер, відмітні риси чогось або когось.
ФІЗІОТЕРАПІ́Я (від *фізіо...* і *терапія*) — галузь *медицини*, що вивчає дію на *організм* природних чинників (води, світла, повітря) та перетворених *фізичних факторів* (*електрики*, променевої *енергії*, штучних джерел світла тощо) і застосування їх з лікувальною й профілактичною метою. Інша назва — *фізіатрія*.
...ФІКАЦІЯ (лат. ...ficatio, від facio — роблю) — у складних словах означає здійснювання, втілювання, напр.: *амортифікація*, *електрифікація*.
ФІКС (франц. fixe, від лат. fixus — твердий, міцний, незмінний) — 1) Встановлена ціна на товари. 2) Точно визначена сума винагороди.
ФІКСА́Ж (франц. fixage — закріплення) — 1) Водний розчин (переважно гіпосульфіту), яким промивають *негатив* або *позитив*, щоб закріпити (зафіксувати) одержане зображення. 2) Те саме, що й *фіксатив*. 3) Речовина, що використовується для закріплення *перманенту*.
ФІКСАТИ́В (від франц. fixatif — закріплювальний) — розчин безбарвної смоли в *ефірі*, спирті або бензині, що служить для закріплення малюнків, виконаних легкосипкими матеріалами (олівцем, вуглем тощо). Інша назва — *фіксаж*.

ФІКСА́ТОР (франц. fixateur — закріплювач) — 1) Деталь або пристрій, яким закріплюють у певному положенні частини машин або *механізмів*. 2) *біол.* Спеціальна речовина для обробки біологічних *об'єктів*, щоб зберегти *морфологічну* будову й хімічний склад їх при гістологічних або цитологічних дослідженнях.

ФІКСАТУА́Р (франц. fixatoire) — помада, яка вживалася для пригладжування волосся, надання *форми* зачісці.

ФІКСИ́НГ (англ. fixing, від англ. fix — зміцнювати, встановлювати) — ціна або цінове *котирування* товару, які встановлюються на *біржі* у певний *момент* часу.

ФІКСУВА́ННЯ, ФІКСА́ЦІЯ (від франц. fixation — закріплювання, встановлення) — 1) Запис, *реєстрація*, встановлення чого-небудь; зосередження уваги на чомусь. 2) Закріплення чого-небудь у певному положенні. 3) Обробка *негатива* або *позитива фіксажем*.

ФІКТИ́ВНИЙ (франц. fictif, від лат. fictio — вигадка) — який є *фікцією*, вигаданий, недійсний; ф. ш л ю б — шлюб, укладений лише формально, переважно з певних корисливих міркувань.

ФІ́КУС (лат. ficus — смоква) — рід деревних, кущових і ліанових рослин родини шовковицевих. Поширені переважно в *тропіках* і *субтропіках* обох півкуль. Ф. вирощують у кімнатах як *декоративні*.

ФІ́КЦІЯ (від лат. fictio — вигадка) — щось неіснуюче, хибне, вигадане, видаване з певною метою за дійсне.

...ФІЛ (від грец. φίλος — друг, прихильник) — у складних словах відповідає поняттям "любитель", "прихильник", напр.: *бібліофіл, нейтрофіли*.

ФІЛАНТРО́П (від грец. φιλάνθρωπος — людинолюбний) — той, хто займається *філантропією*, благодійник.

ФІЛАНТРО́ПІЯ (від грец. φιλανθρωπία — людинолюбство) — благодійність, допомога й покровительство нужденним.

ФІЛАРМО́НІЯ (франц. philharmonie, від грец. φίλος — друг і ἁρμονία — *гармонія*) — 1) Концертна організація, що пропагує музичні твори, різні жанри естрадного мистецтва. 2) Концертна зала, будинок, в якому відбуваються концерти, виконуються музичні твори.

ФІЛАТЕЛІ́Я (франц. philatélie, від грец. φίλος — друг і ἀτέλεια — звільнення від оплати, тут — поштові *марки* [1]) — колекціонування й вивчення поштових марок та інших знаків оплати поштової *кореспонденції*, а також конвертів і листівок з надрукованими марками. Інша назва — ф і л а т е л і з м.

ФІЛЕ́ [1] (франц. filet, від filer — прясти) — вишивка на нитчастій сітці, ажурне плетіння.

ФІЛЕ́ [2] (франц. filet) — 1) Яловичина, свинина з середньої частини хребта туші; м'ясо з бокових частин тушки свійської птиці, дичини.

ФІЛЕ́Р (франц. fileur, від filer — вистежувати) — *агент* таємної поліції, що стежить за ким-небудь.

ФІЛІА́ЦІЯ (франц. filiation, від лат. filius — син) — 1) Зв'язок, наступність; розвиток чого-небудь як наступність попереднього. 2) Придбання громадянства як наслідок народження у даній країні.

ФІЛІГРА́ННИЙ (від *філігрань*) — 1) Сплетений дрібною мережаною сіткою. 2) Ф. п а п і р — папір з прозорим візерунком. 3) Переносно — старанно продуманий, виконаний з увагою до найдрібніших деталей.

ФІЛІГРАНОЛО́ГІЯ (від *філігрань* і *...логія*) — спеціальна історична наукова *дисципліна*, що вивчає історію паперу та водяних знаків на ньому.

ФІЛІГРА́НЬ (італ. filigrana, від лат. filum — нитка і granum — зерно) — 1) Художній *ювелірний* виріб з тонкого крученого дроту (золотого, срібного). 2) Водяні знаки на папері; папір з такими знаками.

ФІЛІ́ППІКИ (грец. Φιλιππικοί) — гнівні викривальні промови, виступи проти кого-, чого-небудь. Від імені македонського царя Філіппа, проти якого виступав з промовами давньогрецький політичний діяч Демосфен (4 ст. до н. е.).

ФІЛІ́РУВАТИ (від франц. filer — тягти) — при співі та грі на деяких музичних *інструментах* — тягти звук, поступово його посилюючи, а потім так само ослаблюючи.

ФІЛІ́СТЕР (нім. Philister) — самовдоволена і обмежена особа з вузьким, міщанським світоглядом і святенницькою поведінкою; обиватель.

ФІЛІ́СТЕРСТВО — поведінка *філістера*, обивательська відсталість, святенництво, косність.

...ФІЛІЯ (від грец. φιλέω — люблю) — у складних словах відповідає поняттям "схильність", "нахил", "любов до чого-небудь", напр.: *гемофілія*, гідрофілія.

ФІЛОГЕНЕ́З, ФІЛОГЕНІ́Я (від грец. φῦλον — рід, плем'я і γεννάω — породжую) — історичний розвиток як окремих видів і систематичних груп *організмів*, так і *органічного* світу в цілому. Ф. взаємозв'язаний з *онтогенезом*.

ФІЛОКА́РТІЯ (від грец. φίλος — друг і χάρτης — аркуш паперу, тут — листівка) — колекціонування листівок.

ФІЛОЛО́ГІЯ (грец. φιλολογία — любов до вчених занять) — *гуманітарна* наука, що вивчає мову й літературу (усну та писемну) якогось народу або групи народів.

ФІЛО́СОФ (грец. φιλόσοφος) — 1) Фахівець з *філософії*; мислитель, що розробляє світоглядні питання. 2) Переносно — спокійна, розсудлива людина, що не зважає на життєві невдачі.

ФІЛОСОФЕ́МА (грец. φιλοσόφημα) — 1) *Філософське* питання, філософська *проблема*. 2) Думки, вислів якогось *філософа*.

ФІЛОСО́ФІЯ (грец. φιλοσοφία — любов до мудрості) — 1) *Форма* суспільної свідомості, цілісний погляд на світ і місце людини в ньому,

наука про найзагальніші закони розвитку природи, суспільства й мислення. 2) Сукупність методологічних *принципів*, що покладені в основу певних наук. 3) Переносно — *абстрактні* міркування.

ФІЛОСО́ФСЬКИЙ — 1) Властивий *філософії*, належний до неї. 2) Який містить глибоку *ідею*, світоглядну *концепцію*. 3) Глибокодумний, *абстрактний*.

ФІЛУМЕ́НІЯ (від грец. φίλος — друг і лат. lumen — світло) — колекціонування сірникових коробок і етикеток.

ФІЛЬМ (від англ. film — плівка) — 1) Кіноплівка із зафіксованими на ній зображеннями (кадрами) й звуком. 2) Кінокартина (кінофільм), телевізійна картина (телефільм), *серія діапозитивів* (діафільм).

ФІЛЬМОТЕ́КА (від *фільм* і *...тека*) — 1) Зібрання фільмів. 2) Приміщення, де зберігають фільми. 3) Заклад, що збирає, зберігає й видає (для повторного демонстрування) фільми.

ФІЛЬТР (франц. filtre, від лат. filtrum — повсть) — 1) Пристрій або речовина для розділення чого-небудь, напр. рідини і завислих у ній твердих домішок, розділення електромагнітних або звукових хвиль тощо. 2) Пристрій, який пропускає або затримує певне проміння, струм, частинки тощо.

ФІЛЬТРА́Т (франц. filtrat) — рідина, яка пройшла через *фільтр*, піддана *фільтруванню*.

ФІЛЬТРУВА́ННЯ, ФІЛЬТРА́ЦІЯ (від франц. filtration) — проціджування, просочування рідин і газів через порувату перегородку (середовище).

ФІМІА́М (грец. θυμίαμα, від θυμιάω — палю) — 1) Ладан; запашна речовина для обкурювання, а також ароматичний дим, що виникає при спалюванні цієї речовини. 2) Переносно — курити фіміам — вихваляти, лестити.

ФІНА́Л (італ. finale, від лат. finis — кінець) — 1) Кінець якоїсь події, справи, явища. 2) Заключна зустріч спортсменів, спортивних команд для визначення переможців у змаганні. 3) Заключна частина циклічного музичного твору (*симфонії* тощо); заключна частина кожного *акту опери*.

ФІНА́НСИ (франц. finance, від лат. finantia — платіж) — 1) Сукупність грошових засобів, що є в розпорядженні підприємства, держави, а також *система* їх формування, використання та розподілу. 2) У розмовній мові — гроші, кошти, справи з грошима.

ФІ́НІК [від грец. φοῖνιξ (φοίνικος)] — їстівний плід фінікової пальми.

ФІНІТИ́ЗМ (від лат. finis — межа, кінець) — *філософська концепція*, яка заперечує *об'єктивно-реальний* зміст *категорії* безконечного, виходячи з того, що людина в досвіді завжди має справу тільки з конечними речами.

ФІНІ́ФТЬ (грец. χυμευτόν, від χυμεύω — змішую) — *емаль* для покриття металевих виробів і накладання візерунка на порцеляну.

ФІНІШ (англ. finish, від лат. finis — межа, рубіж) — 1) Заключна частина спортивних змагань на швидкість та витривалість. 2) Кінцевий *пункт дистанції* в змаганнях.
ФІНТ (від італ. finta — удавання) — 1) *спорт.* Обманний рух, удаваний випад. 2) У розмовній мові — хитрість.
ФІО́РД (норв. fjord) — довга й вузька морська затока переважно з високими стрімкими берегами.
ФІОРИТУ́РА (італ. fioritura, букв. — цвітіння) — орнаментальні *пасажі*, що прикрашають *мелодію*.
ФІ́РМА (італ. firma, букв. — підпис, від лат. firmus — міцний, надійний) — господарське, промислове або торговельне підприємство, виробниче об'єднання, що користується правами *юридичної* особи, під *маркою* [1] якої випускаються вироби, продаються товари.
ФІСГАРМО́НІЯ (нім. Fisharmonium, від грец. φῦσα — між і ἁρμονία — гармонія) — язичковий *пневматичний* клавішний музичний *інструмент*, за *формою* схожий на *піаніно*, а за звучанням — на *орга́н*.
ФІСК (лат. fiscus, букв. — кошик) — 1) У Стародавньому Римі — військова каса, *орган* управління імператорськими помістями і конфіскованим майном, а також загальнодержавний фінансовий і податковий *центр*. 2) Державна скарбниця.
ФІСКА́Л (від лат. fiscalis — казенний) — 1) У Росії 18 ст. урядовець, який наглядав за діяльністю адміністративних установ і осіб з метою виявлення порушень законів та інтересів скарбниці (*фіску*). 2) Переносно в розмовній мові — донощик, наклепник.
ФІСКА́ЛЬНИЙ — який стосується інтересів скарбниці (*фіску*); ф. д о х і д — дохід державної скарбниці.
ФІ́СТУЛА (від лат. fistula — труба, канал) — 1) Стара назва одноствольних, а пізніше й багатоствольних *флейт*. 2) Те саме, що й *фальцет*. 3) Канал або отвір, що сполучає якусь порожнину, *орган* чи *патологічне* вогнище в тканинах людини або тварин з поверхнею тіла або з якимось органом.
...ФІТИ (від грец. φυτόν — рослина, пагін) — у складних словах вказує на приналежність до рослин, напр.: гідрофіти, спорофіти.
ФІТО... (від грец. φυτόν — рослина, пагін) — у складних словах вказує на зв'язок з поняттям "рослина", напр.: фітогеографія, *фітотерапія*.
ФІТОНЦИ́ДИ (від грец. φυτόν — рослина і *...циди*) — бактерицидні речовини, що утворюються багатьма вищими рослинами (цибуля, часник, хрін, *цитрусові* тощо). Застосовують для лікування трихомонозу, *дизентерії*, інфікованих ран, опіків тощо.
ФІТОПАТОЛО́ГІЯ (від *фіто...* і *патологія*) — наука про хвороби рослин, спричинені грибками, *бактеріями* й *вірусами*, і про заходи *профілактики* та боротьби з ними.
ФІТОПЛАНКТО́Н (від *фіто...* і *планктон*) — сукупність мікроскопічних рослин, переважно водоростей, що вільно плавають у товщі прісних або морських водойм.

ФІТОТЕРАПІ́Я (від *фіто...* і *терапія*) — лікування лікарськими рослинами.

ФІТОТРО́Н (від *фіто...* і грец. θρόνος — місцеперебування, зосередження) — споруда, в якій моделюють кліматичні умови для вивчення реагування рослин на умови середовища.

ФІТОЦЕНО́З (від *фіто...* і *...ценоз*) — історично складена сукупність видів рослин, що існує на *території* з більш-менш однотипними кліматичними, ґрунтовими та іншими умовами. Характеризується певним видовим складом, *структурою* та взаємодією рослин між собою і з зовнішнім середовищем.

ФІ́ФТІ-ФІ́ФТІ (англ. fifty-fifty, букв. — п'ятдесят на п'ятдесят) — 1) Половина на половину. 2) Те, що характеризується таким співвідношенням.

ФЛА́ГМАН (гол. vlagman, від vlag — прапор і man — людина) — 1) Командир великого з'єднання воєнних кораблів. 2) Корабель, на якому перебуває командир з'єднання. 3) *заст.* Персональне військове звання осіб вищого командного складу у Військово-Морському *Флоті* СРСР у 1935—1940 рр. (до запровадження адміральських звань).

ФЛАГШТО́К (гол. vlagstok, від vlag — прапор і stok — жердина) — жердина для підіймання прапора.

ФЛАЖОЛЕ́Т (франц. flageolet, від старофранц. flageol — *флейта*) — 1) Духовий музичний *інструмент*, різновид флейти. 2) Звук свистячого *тембру*, одержуваний на струнних інструментах. 3) Старовинна назва малої флейти.

ФЛАМЕ́НКО (ісп. flamenco, від лат. flamma — полум'я) — *стиль* виконання деяких іспанських (андалузьких) пісень і танців, що відзначаються високою *експресією* і темпераментністю, а також танець у такому стилі.

ФЛАМІ́НГО (португ. flamingo, від лат. flamma — полум'я) — рід птахів ряду фламінгоподібних з ніжно-рожевим пір'ям. Поширені здебільшого у *тропіках* і *субтропіках*.

ФЛАНГ (франц. flanc, букв. — бік) — правий або лівий край лави, розташування військового строю, бойового або похідного порядку й оперативної побудови військ.

ФЛА́НЕЦЬ (від нім. Flansch) — з'єднувальна частина (переважно *диск* з отворами для болтів) трубопроводів, *резервуарів*, валів тощо.

ФЛАНІ́РУВАТИ (нім. flanieren, від франц. flaner) — прогулюватися, ходити без мети, проходжуватися на дозвіллі.

ФЛАТ (англ. flat) — друкарський папір окремими аркушами, не в рулонах.

ФЛЕБІ́Т [від грец. φλέψ (φλεβός) — вена] — запалення вени.

ФЛЕБОЛО́ГІЯ [від грец. φλέψ (φλεβός) — вена і *...логія*] — розділ *медицини*, який займається вивченням хвороб вен та лікуванням їх.

ФЛЕ́ГМА (від грец. φλέγμα — слиз) — 1) Рідина, яка залишається в перегінному *апараті* після дробової (фракційної) перегонки. 2) Незворушність, байдужість, холоднокровність.

ФЛЕГМА́ТИК (лат. phlegmaticus, від грец. φλεγματικός — запальний) — 1) Людина з сильним, врівноваженим, але *інертним типом* вищої нервової діяльності. 2) Незворушно-спокійна, врівноважена, майже байдужа людина.

ФЛЕГМО́НА (грец. φλεγμονή — запалення) — гостре розлите гнійне запалення сполучної тканини.

ФЛЕ́ЙТА (нім. Flöte, від прованс. fläut) — духовий дерев'яний музичний *інструмент* високого *регістру*.

ФЛЕ́КСІЯ (лат. flexio, букв. — згинання, відхилення) — 1) Згинання кінцівок та інших частин тіла. 2) Значима частина слова, що змінюється при відмінюванні чи дієвідмінюванні. Інша назва — закінчення. 3) Спосіб утворення *форм* слів зміною їхніх закінчень або звуків в основі слова.

ФЛЕ́КСОР (лат. flexor, від flexo — вигинаю) — м'яз, що згинає суглоб. Інша назва — згинач.

ФЛЕКТИ́ВНИЙ — 1) Який стосується *флексії*. 2) Який утворює *форми* словозміни додаванням флексії.

ФЛЕР (нім. Flor, від гол. floeres, з лат. villosus — волохатий) — 1) Тонка прозора тканина. 2) Переносно — поволока, покрив таємничості.

ФЛЕРДОРА́НЖ (франц. fleur d'oranger, букв. — апельсиновий цвіт) — білі квітки померанцевого дерева або штучні квіти — приналежність весільного вбрання нареченої.

ФЛЕШ (від франц. flèche — стріла) — старовинне, переважно польове, укріплення з двох *фасів* (2), ровів, шанців, які утворювали тупий кут, звернений вершиною до ворога.

ФЛІБУСТЬЄ́РИ (франц. flibustiers, від гол. vri buiter — *пірат*) — 1) У 17 — на початку 18 ст. об'єднані в особливі організації пірати й контрабандисти (головним чином французи, голландці та англійці), що діяли переважно у Вест-Індії, яка була під владою Іспанії. 2) У широкому розумінні — пірати, контрабандисти, морські розбійники.

ФЛІ́ГЕЛЬ (від нім. Flügel — крило) — житлова прибудова з боку головного будинку або будинок у дворі великого дому.

ФЛІНТ, ФЛІНТГЛА́С (англ. flintglass, від flint — кремінь і glass — скло) — оптичне скло, що містить значну кількість *оксиду* свинцю (до 65 %). Відзначається великим показником заломлення й прозорістю.

ФЛІ́ПЕР (англ. flipper) — 1) *Агент*, який виконує короткотермінові фінансові *операції*. 2) Особа, що продає *акції* одразу після їх купівлі.

ФЛІРТ (англ. flirt) — залицяння, кокетування.

ФЛОГІСТО́Н (від грец. φλογιστός — горючий) — за уявленням хіміків 18 ст., особлива невагома речовина — "вогняна матерія", що

нібито міститься в усіх здатних горіти речовинах. Інша назва — т е п л е ц ь.

ФЛОМА́СТЕР (англ. flomaster) — різновид ручки для малювання широкими соковитими лініями, що має стрижень з фетру або повсті, насичений тушшю або чорнилом.

ФЛОПЗ (англ. flops) — міра, що характеризує потужність *електронної* обчислювальної машини.

ФЛО́РА (лат. Flora) — 1) У давньогрецькій *міфології* богиня квітів, весни, а також веселощів. 2) Історично складена сукупність видів рослин, що населяють певну *територію* або населяли її в минулі геологічні часи. 3) Ф. к и ш к о в а — сукупність бактеріальних видів, що населяють кишечник.

ФЛОРИ́ЗМ [від лат. flos (floris) — квітка] — мистецтво засушування рослин для створення *декоративних композицій*, картин.

ФЛОРИ́СТИКА — розділ *ботаніки*, предметом якого є вивчення та систематичний опис усіх видів рослин, що ростуть у певній країні, області, районі і становлять *флору* даної *території*.

ФЛОТ (франц. flotte) — 1) Сукупність суден однакового призначення, *типу*, приналежності і району плавання (напр.: військово-морський ф., промисловий ф., торговельний ф.). 2) Сукупність літальних *апаратів* певної держави.

ФЛОТА́ЦІЯ (англ. floatation, букв. — плавання) — відокремлення корисних копалин від порожніх порід, що ґрунтується на спливанні частинок корисної копалини на поверхню разом з бульбашками повітря.

ФЛОТИ́ЛІЯ (італ. flottiglia) — 1) *Оперативне* об'єднання військових суден, що знаходяться в певному водному *басейні*.

ФЛО́ТИНГ (від англ. floating rates — плаваючі ставки) — вільні коливання валютного *курсу*.

ФЛО́УТ (англ. float — коливатися, вільно плавати) — 1) Сукупність *акцій компанії*, випущених на ринок. 2) Час між пред'явленням *чека* і його оплатою або списанням коштів з рахунку.

ФЛУКТУА́ЦІЯ, ФЛЮКТУА́ЦІЯ (лат. fluctuatio — хвилювання, безперервний рух, від fluctuo — хвилююся, тремчу) — 1) Випадкове відхилення якоїсь величини від її середнього значення. 2) *мед.* Коливання при доторкуванні; *симптом* наявності рідини в порожнині або тканинах з м'якими чи пружно-еластичними стінками.

ФЛУОРЕСЦЕ́НЦІЯ, ФЛЮОРЕСЦЕ́НЦІЯ (від лат. fluor — потік та ...escentia — *суфікс*, що означає слабку дію) — короткочасне свічення (10^{-8}—10^{-9} с) деяких речовин після припинення їх освітлювання, один з різновидів *люмінесценції*. Від назви *мінералу флюориту*. Див. також *Фосфоресценція*.

ФЛЮГЕР (від гол. vleugel — крило) — 1) Пристрій, яким визначають напрям і швидкість вітру. 2) У давнину — прапорець на списі. 3) Переносно — непостійна людина, яка швидко змінює свої погляди, рішення.

ФЛЮЇД (від лат. fluidus — текучий) — 1) Рідина, речовина, що витікає. 2) За уявленням природознавців 18 ст., уявна невагома рідина, існуванням якої пояснювали, наприклад, теплові явища, горіння, *електричні* й оптичні явища. 3) Невідчутний потік *енергії*, струм, що наче виходить від кого-небудь або чогось.

ФЛЮКТУА́ЦІЯ див. *Флуктуація.*

ФЛЮОРЕСЦЕ́НЦІЯ див. *Флуоресценція.*

ФЛЮОРИ́Т (від лат. fluor — потік, течія) — *мінерал* класу фторидів, жовтий, фіолетовий, зелений, іноді безбарвний, прозорий. Використовують в *оптиці*, металургії, хімічній промисловості.

ФЛЮОРОГРА́ФІЯ [від *флуор(есценція)* і *...графія*] — фотографування зображення з екранів, що флуоресціюють. Застосовують у *медицині* як *метод* діагностичного розпізнавання захворювань деяких внутрішніх *органів* людини.

ФЛЮС (нім. Fluß, букв. — потік) — набряк щоки від гнійного запалення, що виникає під окістям щелепи.

ФЛЮ́СИ (нім. Flüsse) — допоміжні матеріали, що використовуються у плавленні *металів* (вапняк, пісок тощо), зварюванні (напр. *силікати*) і паянні (бура).

...ФОБ (від грец. φόβος — страх) — у складних словах відповідає поняттям "нетерпимий", "супротивник", напр. термофоби.

ФО́БІЇ (від грец. φόβος — страх) — непереборні нав'язливі страхи. Бувають при деяких психічних захворюваннях, *неврозах*, іноді при перевтомі, після психічного *стресу.*

...ФОБІЯ (від грец. φόβος — страх) — у складних словах відповідає поняттям "нетерпимість", "боязнь", напр.: *антропофобія, гідрофобія.*

ФОЙЄ́ (франц. foyer, букв. — вогнище, осередок) — зала у театрі, кіно або іншому видовищному закладі для перебування глядачів перед початком вистави, кіносеансу тощо, а також під час *антракту.*

ФОКА́ЛЬНИЙ (від лат. focus — вогнище, осередок) — фокусний, який стосується *фокусу*[1] (1, 2); ф - н а п л о щ и н а — площина, на якій розміщений фокус пучка променів, що виходить із світної точки і відбивається від *сферичного* дзеркала або заломлюється в *лінзі.*

ФОКСТЕР'Є́Р (англ. fox-terrier, від fox — лисиця і terrier — *тер'єр*) — порода мисливських собак групи тер'єрів, а також собака цієї породи.

ФОКСТРО́Т (англ. foxtrot, від fox — лисиця і trot — швидкий крок) — швидкий парний танець американського походження, а також музика в такому *ритмі.*

ФО́КУС[1] (від лат. focus — вогнище, осередок) — 1) Точка, в якій збираються промені, відбиті *сферичним* дзеркалом або заломлені *лінзою.* 2) Точка, відношення віддалей якої від будь-якої точки на *еліпсі, гіперболі, параболі* до віддалі її від певної прямої є сталою ве-

личиною. 3) Вогнище хворобливого *процесу* в *організмі*. 4) *Центр*, осередок чого-небудь (напр. землетрусу).

ФО́КУС [2] (від нім. Hokuspokus) — 1) Прийом, *трюк*, що ґрунтується на обмані зору за допомогою швидких вправних рухів, спеціального обладнання тощо. 2) Переносно — явище, подія, що вражають своєю незвичністю, несподіваністю; вередування; хитрість.

ФОКУСУВА́ННЯ — 1) Збирання променів у *фокусі* [1] (1) оптичної *системи*. 2) Наведення зображення на різкість при фото-, кінознімanні тощо.

ФОЛ (англ. foul, букв. — брудний, нечесний) — у спортивних іграх порушення правил, напр., у *футболі* — груба, небезпечна гра, недозволений прийом, умисний удар противника, поштовх, підніжка тощо.

ФОЛІА́НТ (нім. Foliant, від лат. folium — лист, аркуш) — товста книга великого *формату* (звичайно старовинна).

ФОЛІ́КУЛИ (від лат. folliculus — мішечок) — різні утвори в *організмі* людини й тварин, що мають вигляд мішечка або пухирця.

ФО́ЛІО (від лат. in folio — в аркуш) — 1) *Формат* книги або журналу розміром у паперовий аркуш або в половину аркуша. 2) Права й ліва сторінки у рахункових книгах, що мають один і той самий порядковий номер.

ФО́ЛЬГА (польс. folga, від лат. folium — лист) — 1) Тонкі листи або стрічки *металів* і сплавів (напр., *латуні*, міді), які використовують при загортанні харчових *продуктів*, тютюну та ін., для виготовлення *конденсаторів*, *електродів* тощо. 2) Матеріал (паперова *калька* або прозора плівка з шаром барвника) для нанесення зображень на оправи книг.

ФОЛЬКЛО́Р (англ. folk-lore, букв. — народна мудрість; народне знання) — народна творчість.

ФОЛЬКЛОРИ́СТИКА — наука про *фольклор*; займається збиранням і дослідженням словесної і музичної народної творчості, вивчає закономірності її розвитку, суспільне, виховне й естетичне значення, жанри, *поетику*, конкретні твори.

ФОН (франц. fond, від лат. fondus — дно, основа) — 1) Сторонній шум, тріск, який іноді супроводить відтворення звуку в *радіо*, звуковому кіно тощо. 2) Основний колір, тон художнього твору. 3) Другий план *рельєфу*, *орнаменту*, на якому чітко вимальовуються основні зображення; тло. 4) Переносно — середовище, оточення, в якому відбувається певне явище або подія. 5) Р а д і а ц і й н и й ф. — рівень *радіації*, що обумовлюється космічним випромінюванням і випромінюванням природних радіонуклідів.

...ФОН (від грец. φωνή — звук, голос) — у складних словах вказує на зв'язок з поняттям "звук", напр.: *мікрофон*, *отофон*.

ФОНД (франц. fond, від лат. fundus — основа) — 1) Запаси, *ресурси*, нагромадження (напр.: житловий ф., лісовий ф.); *капітал*. 2) Кошти або матеріальні засоби, призначені для якої-небудь мети (напр.,

ф. матеріального заохочення). 3) Цінні папери, що дають прибуток. 4) Громадська організація, що займається збиранням та розподілом коштів на певні *соціальні* потреби.

ФО́НДОВИЙ — який стосується *фонду*; ф. к а п і т а л — *капітал*, вкладений в цінні папери (на придбання *акцій, облігацій* тощо); ф -в а б і р ж а — ринок цінних паперів.

ФОНЕ́МА (від грец. φώνημα — голос, звук, слово) — найменша звукова одиниця мови, яка служить для творення й розрізнення слів та їхніх *форм*.

ФОНЕНДОСКО́П (від грец. φωνή — звук, ἔνδον — всередині і *...скоп*) — прилад для вислуховування серця й легень з *резонатором* для підсилення звуків. Див. також *Стетоскоп*.

ФОНЕ́ТИКА (від грец. φωνητικος — звуковий, голосовий) — 1) Галузь мовознавства, що вивчає звукову будову мови — способи утворення звуків та їхні акустичні властивості. 2) Звукова будова мови як єдність її *фізіологічного* (робота мовних *органів*), акустичного та значеннєвого *аспектів*.

...ФОНІЯ (від грец. φωνή — звук) — у складних словах відповідає поняттю "звучання", напр.: *стереофонія, какофонія*.

ФОНО... (від грец. φωνή — голос, звук, мова) — у складних словах відповідає поняттю "звук", напр.: фонологія, *фонотека*.

ФОНОГРА́МА (від *фоно...* і *...грама*) — запис звукових коливань на плівці, платівці тощо.

ФОНО́ГРАФ (від *фоно...* і *...граф*) — *апарат*, яким вперше в кінці 19 ст. записували і відтворювали звук.

ФОНОТЕ́КА [від *фоно(грама)* і *...тека*] — 1) Зібрання фонограм. 2) Приміщення, де зберігають фонограми. 3) Установа, що збирає, зберігає й видає фонограми в тимчасове користування.

...ФОР (від грец. φορός — носій) — у складних словах означає "той, що несе", напр. *люмінофор*.

ФО́РА (від італ. fora — вперед) — 1) В італійському театрі — вигук схвалення. 2) Пільга, перевага, що її може надавати сильніший гравець слабшому (напр. у *шахах*).

ФО́РВАРД (англ. forward, букв. — передній) — 1) Нападаючий гравець передньої лінії у футбольній і хокейній командах. 2) *Форма* короткотермінових розрахунків, які виконуються протягом двох робочих днів після укладення угоди.

ФО́РЗАЦ (нім. Vorsatz) — подвійний аркуш паперу, що з'єднує внутрішню частину оправи з першою та останньою сторінками книги.

ФО́РИНТ (угор. forint) — грошова одиниця Угорщини.

ФО́РМА (від лат. forma — зовнішність, устрій) — 1) Зовнішній вигляд, обрис предмета, обриси людської *фігури*. 2) *філософ.* Всякий зовнішній вираз якого-небудь змісту. 3) *Система* художніх засобів як спосіб вираження змісту творів літератури та мистецтва; вид побудови, жанр літературного, музичного твору. 4) Спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії, *процесу*. 5) *мовозн.* Видозміна того са-

мого слова. 6) Вид, устрій, *тип*, *структура* чогось (напр. ф. правління). 7) Однотипний одяг, встановлений для певної *категорії* осіб (напр. шкільна ф.). 8) Пристрій, в який заливають розплавлений *метал* або інший матеріал, що твердіє при остиганні й зберігає обриси цього пристрою (ливарна ф.). 9) Зразок, якого дотримуються; *документ*, заповнений за відповідним зразком.

ФОРМАЛІ́ЗМ (франц. formalisme, від лат. formalis — складений за *формою*) — 1) Перевага, що віддається формі (2) перед змістом у різних *сферах* людської діяльності. 2) Напрям у *естетиці* й мистецтві, який проголошує естетичною цінністю мистецтва переважно його художню форму. 3) Формальне ставлення до чого-небудь.

ФОРМАЛІЗО́ВАНИЙ — 1) Який використовує лише *форму* (2), не надаючи значення змістові. 2) Записаний у вигляді *формули*.

ФОРМАЛІ́Н — 40 %-й водний розчин *формальдегіду*. Застосовують для *дезінфекції*, дублення шкур, протруювання насіння, у виробництві пластмас тощо.

ФОРМАЛІ́СТИКА (від лат. formalis — складений за *формою*) — прихильність до *формалізму*; додержання зовнішніх *формальностей* на шкоду справі.

ФОРМАЛЬДЕГІ́Д [від лат. form(іca) — мурашка і *альдегід*] — *органічна* сполука, альдегід мурашиної кислоти; безбарвний газ з різким запахом, отруйний. Застосовують у виробництві пластмас, барвників, лікарських *препаратів*, у текстильній і паперовій промисловості тощо.

ФОРМА́ЛЬНІСТЬ — 1) Дія, умова, необхідна для виконання обов'язкових правил, законності. 2) Щось виконуване для *форми* (4), незалежно від суті справи, а часто й всупереч їй.

ФОРМА́Т (франц. format, від лат. formatus — сформований) — розмір книги, газети, аркуша, *ілюстрації* тощо.

ФОРМА́ЦІЯ (лат. formatio — утворення, формування) — 1) *Тип*, *структура* чого-небудь, що відповідає певному рівню, певній *стадії* розвитку будь-чого. 2) Суспільство на певному історичному ступені розвитку, що характеризується відповідним способом виробництва і видами власності. 3) *Комплекс* гірських порід, спільне утворення яких зумовлене відповідними геологічними умовами.

ФО́РМУЛА (лат. formula — образ, вид, *форма*) — 1) Чітке визначення, виражене гранично стисло. 2) Виражене числами, літерами, знаками умовне позначення відношення будь-яких величин, *процесів* і т. ін. 3) Умовні позначення простих та складних речовин за допомогою хімічних знаків і чисел; показують якісний та кількісний склад *молекул* цих речовин.

ФОРМУЛЮВА́ННЯ (від *формула*) — коротке й точне висловлювання якоїсь думки.

ФОРМУЛЯ́Р (нім. Formular, франц. formulaire, від лат. formula — *форма*) — 1) Бланк (картка), куди вносять основні відомості про щось (напр., про споруду, *механізм*, про їх *експлуатацію*). 2) Бібліо-

течна облікова картка. 3) *заст.* Послужний список чиновника, військовослужбовця.

ФО́РПІК (англ. forepeak, гол. voorpiek) — носовий відсік на кораблі, розташований безпосередньо біля *форштевня*.

ФОРПО́СТ (гол. voorpost — передовий пост) — 1) Передня варта, сторожа. 2) Передня *позиція* на певній ділянці *фронту*. Див. також *Аванпост*. 3) Переносно — передовий *пункт*, опора чого-небудь.

ФОРСА́Ж (франц. forçage, від forcer — напружувати) — короткочасне збільшення тяги (потужності) двигуна проти її значення на *номінальному* (порівняно тривалому) *режимі*.

ФО́РСИНГ (англ. forcing, від force — нагнітати) — у *боксі*[1] *тактичний* прийом, який характеризується безперервними *атаками*.

ФОРС-МАЖО́Р (франц. force majeure — непереборна перешкода, обставина) — надзвичайна обставина, яку неможливо передбачити і усунути.

ФОРСО́ВАНИЙ (франц. forcé, від force — сила) — 1) Який відбувається, проходить швидше, ніж звичайно; прискорений; ф. м а р ш — посилений похідний рух, що вимагає великого напруження. 2) Підсилений за звучанням, голосніший, ніж завжди (напр. ф. голос).

ФОРСУ́НКА (від англ. force-pump — нагнітальна *помпа*) — пристрій, яким розпилюють рідке, порошкоподібне паливо (в топках печей, котлів, у камерах згоряння двигунів тощо) або воду (у вентиляційних установках).

ФОРТ (франц. fort, від лат. fortis — міцний, сильний) — велике замкнуте укріплення; складова частина фортеці.

ФО́РТЕ (італ. forte, букв. — сильно) — сильно, гучно, на повну силу звучання; один з відтінків *динаміки* в музиці. Протилежне — *піано*.

ФО́РТЕЛЬ (польс. fortel, від нім. vorteil, букв. — ви́года) — 1) Прийом зовнішнього комізму в театральній виставі. 2) Переносно в розмовній мові — спритна витівка, несподіваний вибрик.

ФОРТЕПІА́НО (італ. fortepiano, від forte — гучно і piano — тихо) — струнний ударно-клавішний музичний *інструмент*, сконструйований наприкінці 18 ст.; сучасні різновиди Ф. — *піаніно, рояль*.

ФОРТИ́ССИМО (італ. fortissimo, букв. — найсильніший) — дуже сильне, гучне звучання; один з відтінків *динаміки* в музиці. Протилежне — *піанісимо*.

ФОРТИФІКА́ЦІЯ (франц. fortification, від лат. fortis — міцний та facio — роблю) — 1) Військова наука, що вивчає *форми*, засоби й способи укріплення місцевості для ведення бойових дій, а також способи захисту від засобів ураження. 2) Галузь військово-інженерної справи, що розробляє *конструкції* та способи будівництва військових споруд, оборонних укріплень.

ФОРТРА́Н (від англ. formula — *формула* і translator — перекладач) — назва мови *програмування*, що використовується для описування *алгоритму* розв'язання наукових і технічних завдань з використанням *електронної* обчислювальної машини.

ФОРТУ́НА (лат. Fortuna) — 1) У давньоримській *міфології* богиня випадку, долі, талану. 2) Переносно — доля, щасливий випадок.
ФО́РУМ (лат. forum — площа, двір) — 1) У містах Стародавнього Риму площа, на якій відбувалися народні збори, влаштовувалися торги і здійснювався суд. 2) Широкі представницькі збори — з'їзд, *конференція*, *конгрес*.
ФОРШЛА́Г (нім. Vorschlag, від vor — перед і Schlag — удар) — мелодійна прикраса з одного або кількох звуків, що передують основному звуку *мелодії*.
ФОРШТЕ́ВЕНЬ (гол. voorsteven, від voor — попереду і steven — стояк) — носова частина корабля, яка є продовженням *кіля*.
ФОСФА́ТИ (від *фосфор*) — солі фосфорної кислоти. Використовують як добрива, а також у *техніці* й *медицині*.
ФО́СФОР (від грец. φωσφόρος — світлоносний) — хімічний *елемент*, *символ* P, ат. н. 15; буває переважно білий і червоний, білий Ф. дуже отруйний. Застосовують у сірниковій промисловості, в металургії, сполуки Ф. — як добрива і в *медицині*.
ФОСФОРЕСЦЕ́НЦІЯ (від грец. φωσφόρος — світлоносний і лат. ...escentia — *суфікс*, що означає слабку дію) — свічення (від 10^3 с до кількох годин) деяких речовин (напр., сірчистих сполук *цинку*, *барію*, *стронцію*) після припинення освітлювання їх; один з різновидів *люмінесценції*. Див. також *Флуоресценція*.
ФОСФОРИ́ТИ (від *фосфор*) — осадові гірські породи, що складаються з *фосфатів кальцію*. Використовують головним чином для виробництва мінеральних добрив.
ФОТ [від грец. φῶς (φωτός) — світло] — одиниця освітленості, що дорівнює освітленості такої рівномірно освітленої поверхні, на кожний 1 $см^2$ якої падає потік у 1 *люмен*. 1 Ф. дорівнює 10^4 лк.
ФОТА́РІЙ [від грец. φῶς (φωτός) — світло] — світлолікувальний *кабінет* для здійснення з профілактичною й лікувальною метою групових загальних опромінювань ультрафіолетовим і тепловим промінням.
ФОТО... [від грец. φῶς (φωτός) — світло] — у складних словах відповідає поняттям: "який діє за допомогою світла", "заснований на дії світла", напр.: *фотоефект*, фотореле.
ФОТОБАКТЕ́РІЇ (від *фото...* і *бактерії*) — бактерії, які утворюють речовини, що при окисненні випромінюють світло.
ФОТОГЕНІ́ЧНІСТЬ (від *фото...* і грец. γένος — рід) — властивість добре відтворюватися на кіноекрані або *фотографії*.
ФОТОГРА́ФІЯ (від *фото...* і *...графія*) — 1) Спосіб одержання зображень *об'єктів* на світлочутливих матеріалах. 2) Знімок (відбиток) на таких матеріалах. 3) *Ательє*, де виготовляють такі знімки.
ФОТОЕЛЕМЕ́НТ (від *фото...* і *елемент*) — прилад, в якому виникає *електричний* струм (*електронний* потік) внаслідок діяння світла.
ФОТОЕФЕ́КТ (від *фото...* і *ефект*) — повне або часткове вивільнення *електронів* від зв'язків з ядрами *атомів* речовини внаслідок

дії на неї електромагнітного проміння (світла, *рентгенівського* чи *гамма-проміння*).

ФОТО́ЛІЗ (від *фото...* і *...ліз*) — розклад хімічних сполук внаслідок діяння на них світла.

ФОТО́МЕТР (від *фото...* і *...метр*) — оптичний прилад, яким вимірюють світлові величини (силу світла, світловий потік, освітленість, яскравість тощо).

ФОТОМЕ́ТРІЯ (від *фото...* і *...метрія*) — розділ *метрології*, в якому вивчають вимірювання світлових величин (сили світла, освітленості, яскравості тощо) при випроміненні, поглинанні й розсіянні світла.

ФОТО́Н [від грец. φῶς (φωτός) — світло] — частинка світла, *порція* електромагнітного проміння будь-якої частоти. Ф. називають також *квантами* (квант світла, гамма-квант тощо).

ФОТОРЕЦЕ́ПТОРИ (від *фото...* і *рецептори*) — клітини світлоприймального *апарата* зорового *нерва*.

ФОТОСИ́НТЕЗ (від *фото...* і *синтез*) — *процес* утворення зеленими рослинами *органічних* речовин з вуглекислого газу й води за допомогою світлової *енергії*, що поглинається *хлорофілом*.

ФОТОСФЕ́РА (від *фото...* і *сфера*) — нижня частина *атмосфери* Сонця, що утворює його видиму яскраву поверхню.

ФОТОТРОПІ́ЗМ (від *фото...* і грец. τροπή — поворот, напрям) — зміна напряму росту *органів* рослин, викликана однобічною дією світла. Інша назва — г е л і о т р о п і з м.

ФОТОФО́БІЯ (від *фото...* і *...фобія*) — підвищена чутливість до освітлення; світлобоязнь.

ФРАГМЕ́НТ (франц. fragment, від лат. fragmentum — уламок, шматок) — частина твору мистецтва, уривок *тексту* тощо.

ФРА́ЗА (від грец. φράσις — спосіб вираження, зворот) — 1) Висловлювання, що становить інтонаційну чи смислову єдність; речення. 2) Невелика відносно закінчена частина музичної теми; у вченні про музичну *форму* — побудова, середня між *мотивом* і реченням. 3) Переносно — красномовний, гучний, але пустий вислів.

ФРАЗЕОЛОГІ́ЗМ (від *фраза* і *...логізм*) — неподільне сполучення слів, нерозривне словосполучення (*ідіома*). Інша назва — ф р а з е о л о г і ч н а о д и н и ц я.

ФРАЗЕОЛО́ГІЯ (від *фраза* і *...логія*) — 1) Розділ мовознавства, що вивчає усталені звороти мови. 2) Сукупність словосполучень певної мови (запас, *фонд* фразеологічних одиниць). 3) Переносно — набір беззмістовних фраз, марнослів'я.

ФРАЗЕ́Р (франц. phraseur) — базіка, особа, схильна багато й красиво говорити, а не діяти.

ФРАК (франк. frac) — чоловічий парадний костюм — *тип* сюртука з довгими фалдами ззаду й вирізаними полами спереду.

ФРАКТУ́РА (лат. fractura — злом, від frango — розбиваю, трощу) — 1) *мед.* Перелом. 2) Один з видів готичного *шрифту*. 3) Почерк готичного малюнка.

ФРАКЦІОНУВА́ННЯ — дробова (фракційна) перегонка рідин — розділення суміші рідин на *фракції* (3), кожна з яких кипить у вузькому *інтервалі температур*. Застосовують Ф. у нафтовій промисловості для одержання бензину, гасу та інших *продуктів*.

ФРА́КЦІЯ (від лат. fractio — розламування) — 1) Організована група членів політичної *партії*, створювана для здійснення її лінії в *парламенті*, *органах* місцевого самоврядування та інших організаціях. 2) Угруповання всередині політичної партії, яке виступає зі своєю власною платформою. 3) *хім.* Частина суміші рідин, що відокремлюється дробовою (фракційною) перегонкою.

ФРАНК (франц. franc) — 1) Французька золота й срібна монета. 2) Грошова одиниця Франції, Бельгії, Малі, Монако, Швейцарії.

ФРАНКМАСО́НИ (франц. francsmaçons, букв. — вільні каменярі) — прихильники *масонства*, члени масонської організації. Інша назва — *масони*.

ФРА́НКО (італ. franco, букв. — вільний) — вид торговельної угоди, за якою частину витрат на транспортування товарів покладають на постачальника (продавця).

ФРАНКУВА́ННЯ (англ. franking, від італ. frankare — звільняти) — 1) Сплата поштових відправлень шляхом наклеювання *марок* [1]. 2) Оплата наперед перевезення багажу, вантажів. 3) Порядок включення у ціну витрат на транспортування і зберігання вантажів.

ФРАНТ (польс. frant) — підкреслено модно одягнений чоловік, чепурун. Від чеського власного імені Франтішек — *персонажа* середньовічного театру.

ФРАНЦИСКА́НЦІ (лат. franciscani) — ченці католицького *ордену*, заснованого на початку 13 ст. в Італії Франциском Ассізьким (звідси й назва). І досі є одним з найвпливовіших орденів.

ФРА́НЦІЙ — *радіоактивний* хімічний *елемент*, *символ* Fr, ат. н. 87; належить до лужних *металів*; *ізотоп* Fr^{223} знайдено у *продуктах радіоактивного* розпаду *актинію*. Назву дано на честь Франції.

ФРА́У (нім. Frau — пані) — ввічливе звертання до заміжньої жінки у німців.

ФРАХТ (нім. Fracht — вантаж) — 1) Плата за перевезення вантажів водним шляхом або за використання суден протягом певного часу. 2) Вантаж, який перевозять на зафрахтованому судні.

ФРАХТУВА́ТИ (нім. frachten) — наймати судно для перевезення вантажів.

ФРЕГА́Т (франц. frégate, від італ. fregata) — 1) Трищоглове військове вітрильне судно з повним корабельним оснащенням. 2) Купецьке вітрильне судно 18—19 ст. 3) Сучасний військовий корабель перехідного *типу* між легким *крейсером* і ескадреним міноносцем. 4) Рід птахів родини фрегатових. Гніздяться *колоніями* на океанічних островах тропічної зони.

ФРЕЙДИ́ЗМ — вчення австрійського психіатра З. Фрейда (1856—1939), згідно з яким головним рушієм людської поведінки виступають несвідомі потяги (особливо статеві).
ФРЕ́ЙЛЕЙН (нім. Fräulein — панна) — ввічливе звертання до дівчини у німців та деяких інших народів.
ФРЕ́ЙЛІНА (нім. Fräulein) — придворна посада для дівчат та жінок аристократичного походження у почті цариці, королеви, *принцеси.*
ФРЕ́ЙЯ, ФРЕ́Я (старосканд. Freyia — Пані) — у скандинавській *міфології* богиня літа, родючості, кохання і вроди.
ФРЕК (від англ. freack) — особа, яка за допомогою технічних засобів протиправно підключається до чужої лінії зв'язку і за чужий рахунок веде телефонні розмови.
ФРЕ́КЕН (швед. fröken) — звертання до дівчини в скандинавських країнах.
ФРЕНОЛО́ГІЯ (від грец. φρήν — розум, душа і *...логія*) — антинаукове вчення про зв'язок психічних якостей і розумових здібностей людини з *формою* її черепа.
ФРЕО́НИ (франц. fréons, нім. Freonen) — технічна назва фтор- і хлорорганічних сполук, які використовують як холодильні *агенти* в деяких холодильниках.
ФРЕ́СКА (італ. fresco, букв. — свіжий) — 1) Живописний твір, виконаний водяними фарбами на свіжій вогкій штукатурці. 2) Спосіб живопису, що ґрунтується на застосуванні водяних фарб, які наносять на вогку штукатурку.
ФРИВО́ЛЬНИЙ (франц. frivole, від лат. frivolus — пустий, нікчемний) — легковажний, малопристойний.
ФРИГІ́ДНІСТЬ (від лат. frigidus — холодний) — статева холодність; нездатність жінки до переживання *оргазму.*
ФРИЗ (франц. frise, від friser — завивати, закручувати) — 1) Середня *горизонтальна* частина *антаблемента.* 2) *Декоративна* смуга, що обрамляє площину підлоги, верх стіни тощо. 3) Виступ у вигляді карниза на верхній або нижній частині столярного виробу.
ФРИКАСЕ́ (франц. fricassée, від fricasser — смажити) — смажене або варене м'ясо з приправою.
ФРИКЦІ́ЙНИЙ (від лат. frictio — тертя) — пов'язаний з тертям; ф-на передача — *механізм* для передачі обертального руху між двома валами за допомогою сил тертя.
ФРО́НДА (франц. Fronde, від fronde — праща, рогатка) — 1) Громадсько-політичний рух проти *абсолютизму* у Франції в 1648—53 рр. 2) Непринципова *опозиція*, переважно з групових або особистих мотивів.
ФРОНДЕ́Р (франц. frondeur) — 1) Учасник *фронди.* 2) Той, хто обурюється чим-небудь.
ФРОНТ [франц. front, від лат. frons (frontis) — лоб, чоло, чільна сторона] — 1) Лінія розгортання військ, а також бойового зіткнення з ворогом. 2) У шикуванні військ — лицьова сторона; в бойовому по-

рядку — сторона військової частини, підрозділу, обернена до ворога. 3) Найвище *оперативне* об'єднання кількох *армій* на театрі воєнних дій, призначене для вирішення великих оперативних і *стратегічних* завдань самостійно і у взаємодії з сусідніми Ф. 4) Діюча армія і район бойових дій. 5) Переносно — місце і *сфера* колективної діяльності. 6) Переносно — об'єднання політичних *партій*, профспілок та інших організацій для боротьби за спільні цілі (напр. Народний ф.). 7) Атмосферний ф. — перехідна зона, що розділяє дві повітряні маси: теплу й холодну.

ФРОНТА́ЛЬНИЙ (від франц. frontal — лобовий) — 1) Спрямований у бік *фронту* противника. 2) Розташований на передній, лицьовій стороні чого-небудь. 3) Спрямований лицьовою частиною до глядачів. 4) *метеор.* Який знаходиться або відбувається в межах атмосферного фронту. 5) Переносно — який охоплює всіх, поширюється на всіх.

ФРОНТИСПІ́С [франц. frontispice, від лат. frons (frontis) — чоло і aspicere — дивитися] — 1) Малюнок, вміщений на початку книги, поруч з титульною сторінкою. 2) Головний *фасад* будинку.

ФРОНТО́Н [франц. fronton, від лат. frons (frontis) — передня сторона] — верхня частина *фасаду* будинку, *портика* або *колонади* у вигляді трикутної площини, обмеженої по боках двома схилами даху, а біля основи — карнизом.

ФРУКТО́ЗА (від лат. fructus — плід) — фруктовий цукор, плодовий цукор — вуглевод з групи *моносахаридів*; міститься у фруктах та інших солодких плодах, складова частина меду. Використовують у харчовій промисловості.

ФРУСТРА́ЦІЯ (лат. frustratio — обман, марне сподівання) — психічний стан переживання невдачі, що виникає при наявності *реальних* або уявних перепон на шляху до досягнення мети.

ФТИЗІАТРІ́Я (від грец. φθίσις — сухоти та *...іатрія*) — розділ *медицини*, що займається вивченням *профілактики* й лікуванням *туберкульозу* легень.

ФТОР (від грец. φθόρος — загибель) — хімічний *елемент*, *символ* F, ат. н. 9; газ блідо-жовтого кольору з різким запахом; належить до *галогенів*. Ф. — найактивніший з неметалів. Застосовують для *синтезу* різних фторорганічних сполук (*фреонів*, фторопластів).

ФУ́ГА (від лат. fuga — втеча) — 1) *Форма* поліфонічного твору, заснована на імітаційному проведенні однієї або кількох тем в усіх голосах за певним тонально-гармонійним планом; найвища форма *поліфонії*. 2) Музичний твір такої форми. 3) Психомоторний розлад, що виявляється у поривчастих рухах та діях: хворі зривають з себе одяг, кудись біжать і не пам'ятають, що відбувалося під час нападу.

ФУГА́С (франц. fougasse, від лат. focus — вогнище, осередок) — заряд вибухівки у водонепроникній оболонці, який закладають у грунт або занурюють у воду.

ФУЕТЕ́ (франц. fouetté, від fouetter — підганяти) — у класичному *балеті* — *фігура*, при якій балерина обертається на пальцях однієї ноги з піднятою прямою другою ногою.

ФУ́ЗІЯ (франц. fusion — злиття, від лат. fusio — плавлення) — 1) Поглинання *монополіями* слабших *конкурентів* шляхом злиття, об'єднання двох або більше підприємств, звичайно однорідних. 2) *мовозн.* Злиття *морфем*, яке супроводиться зміною їхнього фонемного складу.

ФУЛЕ́ (франц. foulé) — вовняна тканина із саржевим переплетенням. З Ф. шиють жіночі пальта.

ФУЛЯ́Р (франц. foulard, від fouler — топтати, валяти) — 1) Тонка шовкова тканина полотняного переплетення. 2) Сорт ситцю. 3) Головна, шийна чи носова хустка з цієї тканини.

ФУМАРО́ЛИ (італ. fumarole, від лат. fumus — дим) — газоподібні гарячі виділення з тріщин на схилах *вулканів*, а також з лавових потоків.

ФУНДА́МЕНТ (від лат. fundamentum — основа) — 1) Основа будинку, машини тощо. 2) Переносно — основа, підвалина; те, що є головним у чомусь.

ФУНДАМЕНТАЛІ́ЗМ (від лат. fundamentum — *фундамент*) — релігійні напрями, які проголошують незмінність канонічної *догматики*, вимагають дотримання *ортодоксії*.

ФУНДАМЕНТА́ЛЬНИЙ (лат. fundamentalis) — 1) Міцний, великий. 2) Основний, головний. 3) Переносно — ґрунтовний, капітальний.

ФУНДУ́К (тюрк. funduk) — вид кущових або деревних рослин роду ліщина. Поширені на Балканському півострові та в Малій Азії. Плоди споживають свіжими та підсмаженими. Інша назва — л і щ и н а л о м б а р д с ь к а.

ФУНІКУЛЕ́Р (франц. funiculaire, букв. — канатний, від лат. funiculus — мотузка) — залізниця з канатною тягою на крутих підйомах і спусках.

ФУНКЦІОНА́Л — правило, за яким кожній *функції* (2) з якогось класу функцій ставлять у відповідність дійсне або комплексне число.

ФУНКЦІОНАЛІ́ЗМ (від лат. functionalis — який стосується *функції*) — напрям в *архітектурі*, що сформувався в 20-х роках 20 ст. і поширився в країнах Західної Європи та Америки. Ф. підпорядковував архітектурні *форми* їхньому функціональному призначенню.

ФУ́НКЦІЯ (від лат. functio — виконання, звершення) — 1) Діяльність, обов'язок, робота; призначення. 2) *матем.* Величина, яка змінюється зі зміною незалежної змінної величини (*аргументу*). 3) *біол.* Специфічна діяльність *органа* чи *організму*.

ФУНТ (нім. Pfund, від лат. pondus — вага, важок) — одиниця ваги (маси) у деяких країнах; у ряді країн становить від 317,62 до 560 г

(тройський фунт дорівнює 373,2 г). Ф. стерлінгів див. *Стерлінг.*

ФУ́РІЇ (лат. Furiae) — 1) У римській *міфології* богині помсти; у давньогрецькій міфології Ф. відповідають *еринії.* 2) Переносно — злі, лайливі жінки.

ФУ́РМА (від нім. Form — *форма*) — пристрій (отвір або водоохолоджувальний металевий наконечник), через який вдувають повітря або кисень у плавильні печі.

ФУРНІТУ́РА (франц. fourniture, від fourniz — доставляти, постачати) — допоміжний матеріал (гудзики, пряжки, цвяхи тощо), що застосовується в деяких виробництвах.

ФУРО́Р (від лат. furor, букв. — лють, шаленство) — великий публічний успіх; бурхливе схвалення, захоплення.

ФУРУ́НКУЛ (від лат. furunculus) — гострогнійне запалення волосяного мішечка, сальної залози і навколишньої сполучної тканини. Спричинюється *бактеріями — стафілококами.* Інша назва — чиряк.

ФУРШЕ́Т (франц. fourchette, букв. — виделка) — прийом, частування, на якому подають закуски *а-ля фуршет.*

ФУТ (від англ. foot — ступня) — міра довжини в деяких країнах; у ряді країн становить від 28,3 до 32,48 см.

ФУТБО́Л (англ. football, від foot — ступня і ball — м'яч) — спортивна командна гра з м'ячем.

ФУТЕРО́ВКА (від нім. Futter — підкладка) — цегляна або інша викладка, що захищає від діяння *температури* або хімічних середовищ внутрішні поверхні металургійних печей, топок тощо.

ФУТУРИ́ЗМ (італ. futurismo, від лат. futurum — майбутнє) — напрям у літературі (переважно *поезії*) і мистецтві, що поширився в 20 ст. в Італії, Франції, Англії, Росії. Значною мірою відкидаючи художній та етичний спадок традиційної культури, Ф. пропагував *естетику* сучасної урбаністичної *цивілізації.* Формальні нововведення Ф. знайшли відображення в *конструктивізмі.*

ФУТУРОЛО́ГІЯ (від лат. futurum — майбутнє і *...логія*) — галузь наукових знань, що спирається на дані суспільних та природничих наук і ставить за мету передбачення майбутнього людства і окремих *сфер* життя суспільства; прогнозування.

ФЮЗЕЛЯ́Ж (фраиц. fuselage) — корпус літака, вертольота, *планера* або іншого літального *апарата.*

Ф'ЮЧЕРСНИЙ (від англ. future — майбутній) — який стосується майбутнього. Ф - н і у г о д и (ф'ючерси) — угоди про купівлю-продаж товарів, золота, *валюти,* цінних паперів у визначений наперед *термін* за ціною, яка діє на *момент* укладання угоди, здійснення *операції.*

Х

ХАБАНЕ́РА (ісп. habanera) — іспанський народний танець-пісня, що виник на Кубі. Від назви м. Гавана.

ХА́ВБЕК (англ. half-back, від half — напів і back — захисник) — півзахисник, гравець середньої лінії у футбольній і хокейній (з м'ячем) командах.

ХАДЖ (араб. — паломництво) — ходіння на прощу до Мекки і Медіни, що вважається у *мусульман* подвигом благочестя.

ХАДЖІ́ (араб. — прочанин) — почесний *титул мусульманина*, який здійснив *хадж*.

ХАЙВЕ́Й (від англ. highway, з high — головний, основний і way — шлях) — швидкісна *автострада* з одностороннім рухом.

ХА́ЙТЕК-КОМПА́НІЯ (англ. high technology — висока *технологія* і *компанія*) — компанія, яка впроваджує і застосовує високотехнологічні *процеси*, *прогресивне* обладнання, проводить розробки у галузі передових технологій.

ХА́КЕР (англ. hacker, від hack — рубати, прорубувати) — особа, яка через власний *комп'ютер* проникає у *інформаційні мережі банків*, промислових та інших установ із злочинною метою (щоб здобути секретні відомості, заразити мережі комп'ютерним *вірусом* (2) тощо).

ХА́КІ (мовою урду — земляний, запилений) — 1) Природні заглиблення у пустелях Середньої Азії. 2) Брунатно-зеленуватий колір, а також тканина або одяг такого кольору.

ХА́ЛІ-ГА́ЛІ (англ. hully-gully) — американський груповий бальний танець, який широко розповсюдився у 60-х роках 20 ст.

ХАЛІ́Ф, КАЛІ́Ф (від араб. халіфа — спадкоємець, наступник) — у ряді мусульманських країн *титул монарха*, що поєднує світську владу з духовною, глава *мусульман* своєї країни.

ХАЛІФА́Т, КАЛІФА́Т — арабська мусульманська держава з *халіфом* на чолі.

ХАЛЦЕДО́Н (грец. χαλκηδών) — *мінерал* класу *силікатів*, волокнистий різновид *кварцу*; переважно сірого, синюватого, рожевого кольору. Використовують як *абразив* та виробне каміння.

ХАМЕЛЕО́Н (грец. χαμαιλέων) — 1) Ящірка підряду червоязикових. Має здатність міняти забарвлення шкіри при роздратуванні, зміні кольору навколишнього середовища тощо. 2) Скло, *лінзи* для окулярів, здатні змінювати затемненість у залежності від освітленості приміщення, простору; окуляри з такими лінзами. 3) Переносно — людина, яка часто й безпринципно змінює свої думки й погляди (з корисливих міркувань). 4) Сузір'я Південної півкулі неба.

ХАН (тюрк.) — *титул* феодальних правителів у багатьох країнах Сходу.

ХА́ОС (грец. χάος, від χαίνω — розверзаюся) — 1) У давньогрецькій *міфології* — безмежний простір, безладна суміш матеріальних *елементів* світу, з яких начебто виникли *Гея* (Земля), *Ерос* (любов), *Ереб* (морок) та Нюкта (ніч), що дали початок усьому існуючому. 2) У давньогрецькій *філософії* — першоматерія або простір (*фізичне* місце, потрібне для існування тіл).

ХАО́С (грец. (χάος, від χαίνω — розверзаюся) — безладне скупчення, плутанина, цілковите безладдя.

ХАРАКІ́РІ (япон., від хара — живіт і кіру — різати) — спосіб самогубства *самураїв* (розпорюванням живота).

ХАРИ́ЗМА (грец. χάρισμα — милість, божественний дар) — приписування особі надлюдських властивостей.

ХАРИ́ТИ (грец. Χάριτες) — у давньогрецькій *міфології* богині краси й радості (у римлян — *грації*). Три Х. — Євфросинія (радість), *Талія* (процвітання) і Аглая (блиск) вважалися доньками *Зевса*.

ХА́РТІЯ (від грец. χάρτης — лист *папірусу*) — 1) Матеріал (папірус або *пергамент*), на якому написано рукопис, а також самий рукопис. 2) У середні віки *документ*, що засвідчував якісь права або *привілеї*. 3) У сучасному вживанні назва деяких документів, *декларацій* суспільно-політичного значення.

ХАРЧО́ (груз. harčo) — кавказьке блюдо — вид супу на баранині із рисом та прянощами.

ХЕ́ДЕР (давньоєвр., букв. — кімната) — єврейська релігійна початкова школа для хлопчиків.

ХЕМІ..., ХЕМО... (від лат. chemia — *хімія*) — у складних словах відповідає поняттям "хімія" або "хімічний процес", напр.: хемітрон, хемотерапія.

ХЕМОСИ́НТЕЗ (від *хемо...* і *синтез*) — *процес* утворення *органічних* речовин живими істотами з вуглекислого газу та інших неорганічних речовин без участі світла. Властивий певним видам *бактерій*.

ХЕМОСО́РБЦІЯ (від *хемо...* і *сорбція*) — різновид сорбції, за якої частинки вбирача і вбираної речовини хімічно взаємодіють.

ХЕ́НДЛЕР (англ. handler, від handle — спілкуватися, керувати) — фахівець з показу собак на виставках і змаганнях.

ХЕ́ПІ-ЕНД (від англ. happy end) — щасливий кінець (роману, кінофільму тощо).

ХЕ́РЕС (ісп. jerez) — сорт білого десертного виноградного вина. Назва походить від м. Херес де ла Фронтера в Іспанії.

ХЕРУВИ́М (з давньоєвр.) — в *іудаїзмі* й *християнстві ангел*, якого відносять до вищого ангельського *рангу*.

ХИМЕ́РА (від грец. Χίμαιρα) — 1) У давньогрецькій *міфології* страховисько з головою лева, тулубом кози й хвостом дракона. 2) Скульптурне зображення фантастичної істоти. 3) Переносно — витвір хворобливої уяви, фантастична, нездійсненна, дивовижна мрія. 4) Морська риба підкласу суцільноголових. 5) У рослинництві — *організм*,

що складається із спадково різних тканин. Трапляються в природі й утворюються внаслідок щеплення.

ХІА́ЗМ, ХІА́ЗМА [грец. χιασμός — хрестоподібне розміщення (у вигляді грецької літери Х)] — 1) Перестановка головних членів речення. 2) Перехрестя зорових *нервів*.

ХІ́ЛЕР (від англ. healer — лікар, цілитель) — представник народної *медицини* на Філіппінах, який нібито робить хірургічні розтини без застосування скальпеля.

ХІМІОТЕРАПІ́Я (від *хімія* і *терапія*) — лікування хімічними *препаратами*, що діють вибірково (специфічно) на збудників захворювань (*мікробів*, *вірусів*, найпростіших), а також на клітини пухлин. Інша назва — х е м о т е р а п і я.

ХІ́МІЯ (лат. chemia, chymia, від грец. χημεῖα, χυμεῖα, букв. — вміння плавити *метал*) — наука, що вивчає склад, будову, перетворення та властивості речовин.

ХІНІ́Н, ХІ́НА (мовою кечуа kina — кора) — лікарський *препарат*; *алкалоїд* кори хінного дерева. Солі Х. застосовують як протималярійний і жарознижувальний засоби, як засоби для зменшення збудливості серцевого м'яза та для стимуляції пологової діяльності.

ХІ́ПІ (від англ. hippie) — 1) Представник анархічно налаштованої молоді, який висловлює свій протест проти дійсності та загальноприйнятої *моралі* шляхом відходу від сім'ї та суспільства, бродяжництва. 2) Молода людина, котра відзначається *екстравагантною* поведінкою, навмисне недбало та претензійно одягнена.

ХІРОМА́НТІЯ (від грец. χείρ — рука і μαντεία — пророкування, ворожіння) — ворожіння, провіщання майбутнього по лініях на долонях рук.

ХІРУ́РГІЯ (грец. χειρουργία, від χείρ — рука і ἔργον — дія) — галузь *медицини*, що вивчає захворювання, основним *методом* лікування яких є *оперативне* втручання, розробляє засоби та *техніку* виконання *операцій*.

ХІТ (від англ. hit — окраса сезону) — найпопулярніший протягом певного часу музичний твір (звичайно естрадний).

ХІТИ́Н (від грец. χιτών — покрив, оболонка) — вуглевод; природний азотовмісний *полісахарид*. Основний *компонент* зовнішнього *скелета* ракоподібних, павуків і комах та оболонок клітин деяких грибів.

ХІТО́Н (грец. χιτών) — 1) Лляний чи вовняний одяг давніх греків у вигляді широкої сорочки, що підперізувалася поясом. 2) Одяг балерини з глибокими розрізами на стегнах. 3) Представник класу морських *молюсків* з тілом, укритим *панциром*.

ХІТ-ПАРА́Д (від *хіт* і англ. parade — парад, показ) — отриманий у результаті опитування перелік найпопулярніших музичних творів та виконавців, що періодично публікується засобами масової *інформації*.

ХЛАМІДОМОНА́ДА [від грец. χλαμύς (χλαμύδος) — плащ, *мантія* і μονάς (μονάδος) — одиниця] — рід одноклітинних зелених водорос-

тей. Поширені в прісноводних водоймах, на вологому ґрунті, деякі — в морях. При масовому розмноженні викликають "цвітіння" води.

ХЛОР (від грец. χλωρός — жовто-зелений) — хімічний *елемент, символ* Cl, ат. н. 17; належить до *галогенів*, жовтувато-зелений газ з різким задушливим запахом, отруйний. Використовують у виробництві барвників, лікарських та інших речовин, для вибілювання тканин, паперу, *дезінфекції* тощо.

ХЛОРЕ́ЛА (від грец. χλωρός — зелений) — рід одноклітинних зелених водоростей порядку протококових. Поширені в прісноводних водоймах, на вологому ґрунті, деякі — в морях. Містять *протеїн*, вуглеводи, мінеральні солі, *вітаміни*.

ХЛОРИ́ДИ — солі хлористоводневої (соляної) кислоти, напр. хлорид натрію (хлористий натрій, або кухонна сіль).

ХЛОРО́З (від грец. χλωρός — жовтувато-зелений, блідий) — 1) Захворювання дівчат, жінок — недокрів'я, пов'язане з нестачею в *організмі* заліза. 2) Захворювання рослин, що спричинюється нестачею засвоюваних *форм* заліза або *інфекцією* (мікроскопічними грибами, *бактеріями, нематодами, вірусами*).

ХЛОРОФІ́Л (від грец. χλωρός — зелений і φύλλον — листок) — зелений *пігмент* рослин, за участю якого відбувається *фотосинтез*.

ХЛОРОФО́РМ [від грец. χλωρός — зелений і лат. form(ica) — мурашка] — розчинник для жирів і смол; лікарський *препарат*, наркотичний засіб. Застосовують при м'язових болях, *невралгіях* тощо, а також для *наркозу*. Інша назва — трихлорметин.

ХНА (араб. хена) — 1) Збірна назва деяких рослин, що дають жовто-червону фарбу. Поширені в країнах з тропічним кліматом (Східна Індія, Іран та ін.), культивують також в Європі. 2) Жовто-червона фарба рослинного походження, яку використовують, зокрема, для фарбування й зміцнення волосся.

ХО́БІ (англ. hobby, букв. — коник, пристрасть) — захоплення, улюблене заняття на дозвіллі.

ХОКЕ́Й (англ. hockey) — спортивна командна гра на льодяному (з м'ячем чи шайбою) або трав'яному (з м'ячем) майданчику.

ХОЛ (англ. hall) — 1) Велике приміщення в громадських будинках, призначене для очікування, відпочинку. Див. також *Вестибюль*. 2) Великий передпокій у міських квартирах.

ХО́ЛДИНГ (англ. holding, від hold — тримати, затримувати) — порушення правил у *боксі*[1], яке полягає в захоплюванні рук або тулуба противника.

ХО́ЛДИНГ-КО́МПАНІ (англ. holding company) — *компанія*, яка сама не має виробничих підприємств, а володіє *акціями* інших компаній.

ХОЛЕ́РА (грец. χολέρα) — гостра інфекційна хвороба людини, може поширюватись у *формі епідемій*. Збудник — холерний *вібріон*. Передається через забруднені харчові *продукти* й воду.

ХОЛЕ́РИК (лат. cholericus, від грец. χολερικός — хворий на жовчну хворобу) — людина з *темпераментом*, для якого характерна швидкість дії, сильні почуття, що виникають раптово і яскраво відбиваються в поведінці, неврівноваженість.

ХОЛЕСТЕРИ́Н (від грец. χολή — жовч і *стерини*) — *органічна* високомолекулярна речовина. Міститься в усіх тканинах людини і тварин. Порушення холестеринового обміну спричинює ряд захворювань (*атеросклероз*, жовчнокам'яну хворобу тощо).

ХОЛЕЦИСТИ́Т (від грец. χολή — жовч і κύστις — міхур) — запалення жовчного міхура. Спричинюється *мікробами* (*стафілококом, стрептококом*, кишковою паличкою), *гельмінтами*, лямбліями.

ХОР (грец. χορός) — 1) Колективний учасник давньогрецької вистави. 2) Співочий колектив, що виконує *вокальні* твори. 3) Музичний твір, призначений для хорового виконання. 4) Парні або потрійні струни у струнних *інструментах*. 5) Переносно — однакові думки, висловлювання багатьох людей.

ХОРА́Л [лат. (cantus) choralis — хоровий (спів), від грец. χορός — *хор*] — 1) Одна з *форм* релігійного співу. 2) У *поезії* — твір урочистого, піднесеного характеру.

...ХОРД (від грец. χορδή — струна) — у складних словах вказує на зв'язок з поняттями "струна", "дріт", "звук", напр.: реохорд, трихорд.

ХО́РДА (від грец. χορδή — струна) — 1) *матем.* Відрізок, що сполучає дві будь-які точки кривої лінії (зокрема кола) або поверхні. 2) *анат.* Осьовий (становить поздовжню вісь тіла) *скелет* хордових тварин і людини.

ХОРЕ́Й (грец. χορεῖος, від χορεία — танець) — віршовий розмір; двоскладова стопа з наголосом на першому складі.

ХОРЕОГРА́ФІЯ (від грец. χορεία — *танець* і *...графія*) — 1) Мистецтво створення танців і танцювальних вистав. 2) Запис рухів танцю за допомогою *системи* умовних знаків. 3) Весь обсяг *компонентів*, що складають *балет* або танець.

ХОРЕ́Я (від грец. χορεία — танець) — захворювання нервової *системи* людини, що характеризується мимовільним сіпанням, гримасами, причмокуванням, некоординованими рухами. Інша назва — хвороба святого Вітта.

ХО́РИ (від грец. χορός — *хор*) — відкрита *галерея*, балкон у верхній частині церкви, зали (спочатку — місце для хору і музикантів).

...ХОРІЯ (від грец. χωρέω — просуваюся) — у складних словах відповідає поняттям "поширення", "просування", напр.: *анемохорія*, барохорія.

ХОРМЕ́ЙСТЕР (від *хор* і нім. Meister — керівник, майстер) — хоровий *диригент*, керівник хору (2).

ХО́ТА (ісп. jota) — іспанський народний парний ритмічний танець з *кастаньєтами* у супроводі гітари і співу.

ХО́ХМА (від ідиш — жарт, з давньоєвр., букв. — мудрість) — жарт, дотепна витівка, смішна *ситуація.*

ХРИЗАНТЕ́МА (грец. χρυσάνθεμον, від χρυσός — золото і ἄνθεμον — квітка) — рід одно- і багаторічних трав'янистих рослин родини складноцвітих. Деякі види широко культивують як *декоративні* рослини.

ХРИЗО... (від грец. χρυσός — золото) — у складних словах відповідає поняттям "золотий колір", "золотистий відтінок", напр.: *хризоберил*, хризотил.

ХРИЗОБЕРИ́Л (від *хризо...* і *берил*) — *мінерал* класу *оксидів* і гідрооксидів, переважно зеленувато-жовтого кольору зі скляним блиском. Прозорі відміни використовують у *ювелірній* справі.

ХРИЗОЛІ́Т (грец. χρυσόλιθος, від χρυσός — золото і λίθος — камінь) — *мінерал* класу *силікатів*, прозорий різновид *олівіну* жовтувато-зеленого кольору. Дорогоцінний камінь.

ХРИЗОПРА́З (грец. χρυσόπρασος, від χρυσός — золото і πράσιος — світло-зелений) — *мінерал* класу *силікатів*, яблучно-зелений різновид *халцедону.* Використовують у *ювелірній* справі, як абразивний матеріал тощо.

ХРИСТИЯ́НСТВО (від *Христос*) — одна із світових *релігій* (поряд з *ісламом* та *буддизмом*), що грунтується на вірі у мученицьку смерть, воскресіння і друге пришестя на Землю Ісуса *Христа*, вічне життя праведників.

ХРИСТО́С [грец. Χριστός, букв. — помазаник (Божий)] — засновник *християнства,* Син Божий, який заради спокути людських гріхів прийняв смерть на хресті, потім воскрес і знісся на небеса. Інші назви — С п а с и т е л ь, С п а с.

ХРОМ (від грец. χρῶμα — колір) — 1) Хімічний *елемент*, *символ* Cr, ат. н. 24; твердий сірувато-білий *метал.* Застосовують для покриття (*хромування*) поверхні інших металів, у виробництві жаротривких і нержавіючих сталей тощо. Сполуки Х. застосовують як фарби, окисники, дубителі, протрави при фарбуванні. 2) М'яка тонка шкіра, видублена хромовими солями; використовують для верхніх частин взуття.

...ХРОМ, ...ХРОМИ, ...ХРОМІЯ (від грец. χρῶμα — колір, фарба) — у складних словах відповідає поняттям "колір", "фарба", "забарвленість", напр.: генатохром, цитохроми, *поліхромія.*

ХРОМАТИ́ЗМ (від грец. χρωματίζω — забарвлюю) — зміна *діатонічного* ступеня ладу на половину тону (позначається *діезом* або *бемолем*). *Хроматичний* півтон складається з двох різних звуків одного ступеня (напр., фа — фа діез). Під Х. розуміють також безпосередню зміну звука в одному голосі, на відміну від *альтерації.*

ХРОМАТИ́ЧНИЙ (грец. χρωματικός) — 1) Кольоровий, забарвлений. 2) Х - н а а б е р а ц і я див. *Аберація.* 3) Побудований на 12 півтонах темперованої музичної *системи* (див. *Темперація*).

ХРОМАТО..., ХРОМО... [від грец. χρῶμα (χρῶματος) — колір, фарба] — у складних словах означає "колір", "забарвлення", напр.: хроматоскоп, *хромосфера.*

ХРОМАТОГРА́ФІЯ (від *хромато...* і *...графія*) — *метод* розділення й *аналізу* сумішей речовин, який ґрунтується на різній *сорбції* складових частин яким-небудь вбирачем (вперше цей метод було застосовано при дослідженні *пігментів* рослин).

...ХРОМИ, ...ХРОМІЯ див. *...Хром.*

ХРОМО... див. *Хромато...*

ХРОМОЛІТОГРА́ФІЯ (від *хромо...* і *літографія*) — 1) Літографське відтворення зображень багаторазовим друкуванням різними фарбами з відповідної кількості каменів. 2) Відбиток, одержаний таким способом.

ХРОМОСО́МИ (від *хромо...* і грец. σῶμα — тіло) — структурні *елементи* клітинного ядра *організму* рослин, тварин і людини. Є основними носіями одиниць спадковості — *генів.* Х. відіграють провідну роль у передачі ознак і властивостей організмів з покоління в покоління.

ХРОМОСФЕ́РА (від *хромо...* і *сфера*) — шар *атмосфери* Сонця, що міститься над *фотосферою.*

ХРОМУВА́ННЯ — 1) Покриття поверхні *металу хромом* для захисту від *корозії.* 2) Нарощування хрому на друкарські *форми* для підвищення їхньої тиражостійкості.

ХРО́НІКА (грец. χρονικά — літопис, від χρόνος — час) — 1) Вид історичного твору, в якому події записані літописцями у часовій послідовності. 2) Літературний твір, у якому послідовно відбиваються суспільні чи родинні події. 3) Відділ коротких повідомлень у *пресі.* 4) Документальний кінофільм про поточні події суспільного життя.

ХРОНІКА́ЛЬНИЙ — який містить *хроніку* чого-небудь або пов'язаний з нею.

ХРОНІ́ЧНИЙ (лат. chronicus, від грец. χρονικός — пов'язаний з часом) — 1) Затяжний або такий, що періодично поновлюється (про хворобу). 2) Який не припиняється, тривалий, постійний.

ХРОНО... (від грец. χρόνος — час) — у складних словах відповідає поняттю "час", напр.: *хронометр,* хроноскоп.

ХРОНО́ГРАФ (грец. χρονογράφος, від χρόνος — час і γράφω — пишу) — 1) Пам'ятка писемності, зведений огляд всесвітньої історії. 2) Прилад для вимірювання коротких *інтервалів* часу і точної *реєстрації* в часі якихось подій, явищ.

ХРОНОГРА́ФІЯ (від *хроно...* і *...графія*) — 1) Послідовний у часі опис подій. 2) Історичний твір, де матеріал подано в календарній послідовності.

ХРОНОЛО́ГІЯ (від *хроно...* і *...логія*) — 1) Допоміжна історична *дисципліна,* що встановлює точні дати подій, джерел тощо. Для цього Х. переводить на сучасне літочислення дати інших літочислень і *ка-*

лендарів. 2) Послідовність історичних подій у часі. 3) Таблиця з переліком подій, поданих у часовій послідовності.

ХРОНО́МЕТР (від *хроно...* і *...метр*) — точний переносний годинник; використовують в *астрономії, геодезії, гравіметрії* та *навігації.*

ХРОНОМЕТРА́Ж (франц. chronometrage, від грец. χρόνος — час і μετρέω — вимірюю) — один з головних засобів вивчення затрат часу на виконання *елементів* складних *операцій.*

ХУЛІГА́Н (англ. hooligan) — той, хто грубо порушує громадський порядок, зухвало і непристойно поводиться, демонструє неповагу до людської гідності. Назва походить від ірландського прізвища Хуліган.

ХУ́НТА (ісп. junta, букв. — об'єднання) — 1) Назва громадсько-політичних організацій, об'єднань в іспаномовних країнах. 2) Виконавчий державний *орган* влади у деяких латиноамериканських країнах. 3) Група заколотників, які незаконно прийшли до влади і запровадили *диктатуру.*

ХУРА́Л (від монг. — збори) — назва *органів* державної влади (верховної і місцевої) у Монголії.

ХУРМА́ (перс. — *фінік*) — рід деревних і кущових рослин родини ебенових. Поширені у *тропіках* і *субтропіках.* Культивують як плодові та *декоративні.* Деякі види Х. мають цінну деревину (чорне, або ебенове, дерево). Плоди Х. споживають свіжими і перероблеными.

Ц

ЦА́НГА (нім. Zange, букв. — кліщі) — пристрій на верстатах та іншому обладнанні, яким затискують матеріал або *інструмент.*

ЦА́ПФА (нім. Zapfen) — частина валів та осей машин, якою вал (вісь) спирається на підшипник.

ЦЕДЕ́НТ [англ. cedent, від лат. cedens (cedentis) — поступливий] — *кредитор,* який передає право на отримання грошей за *векселем* або іншим грошовим зобов'язанням іншій особі.

ЦЕ́ДРА (від італ. cedro — лимон) — 1) Зовнішній забарвлений шар кірки плодів *цитрусових* рослин. 2) Подрібнені сухі кірки апельсинів і лимонів, що вживаються як пряноші.

ЦЕ́ЗАР (лат. Caesar) — у Стародавньому Римі з 2 ст. *титул* спадкоємця престолу. В 4—5 ст. титулом Ц. називали носія самодержавної влади взагалі. Від імені Юлія Цезаря, який у 40-х роках до н. е. запровадив у Римі свою одноособову владу. Інша назва — *кесар.*

ЦЕ́ЗІЙ (від лат. caesius — блакитний, сіро-блакитний) — хімічний *елемент, символ* Cs, ат. н. 55; м'який *метал* сріблястого кольору, на-

лежить до лужних металів. Застосовують у виробництві *фотоелементів.*

ЦЕЗУ́РА (лат. caesura, від caedo — відрубую) — 1) Обов'язкова для даного віршового розміру *пауза* в середині віршового рядка. 2) Межа між частинами музичного твору.

ЦЕЙТНО́Т (нім. Zeitnot, від Zeit — час і Not — потреба, необхідність) — 1) У *шахах* і шашках — становище, коли гравцю не вистачає часу, відведеного для обдумування ходів. 2) Переносно — гостра нестача часу для виконання будь-чого.

ЦЕЙХГА́УЗ (нім. Zeughaus, від Zeug — зброя і Haus — будинок) — складське приміщення для зберігання запасів зброї, спорядження, обмундирування, продовольства тощо.

ЦЕЛІБА́Т (лат. caelibatus, від caelebs — неодружений, самотній) — обов'язкова безшлюбність католицького духівництва і православних ченців.

ЦЕЛОФА́Н [від *целю(лоза)* і грец. φανός — ясний, світлий] — прозора гнучка плівка з *целюлози.* Застосовують як пакувальний матеріал, у *поліграфії* тощо.

ЦЕЛУЛО́ЇД [від *целюл(оза)* і *...оїд*] — пластичний вогненебезпечний матеріал на основі *нітроцелюлози.* Застосовують переважно для виготовлення небиткого скла, лаків, іграшок.

ЦЕЛЮЛІ́Т (від лат. cellula — клітина) — *мед.* утворення жирових відкладень у підшкірній клітковині.

ЦЕЛЮЛО́ЗА (від лат. cellula — клітина) — високомолекулярний вуглевод; головна складова частина оболонок рослинних клітин. Інша назва — к л і т к о в и н а.

ЦЕЛЮЛЯ́РНИЙ (від лат. cellula — клітина) — клітинний; який складається з клітин.

ЦЕМЕ́НТ (нім. Zement, від лат. caementum — щебінь, битий камінь) — будівельний матеріал — мінеральна в'яжуча порошкоподібна речовина. Ц. з у б н и й — кісткоподібна тканина, що вкриває шийку й корінь зуба.

ЦЕМЕНТУВА́ННЯ, ЦЕМЕНТА́ЦІЯ — 1) Скріплення або покривання *цементом.* 2) Насичення вуглецем поверхневого шару сталевих виробів, щоб підвищити їхні *механічні* властивості. 3) Осадження з розчинів більш електропозитивних *металів* (золота, *міді* тощо) менш електропозитивними (напр. *цинком*). 4) Скріплення складових частин гірської породи розчиненими мінеральними речовинами.

...ЦЕН (від грец. καινός — новий) — у складних словах відповідає поняттю "новий", напр.: *міоцен, пліоцен.*

ЦЕНЗ (лат. census, від censeo — роблю перепис, опис) — 1) У Стародавньому Римі *періодичний* перепис майна громадян для оподаткування. 2) У Західній Європі за середньовіччя подать (чинш). 3) Характерні ознаки, за якими явища й *об'єкти*, що їх вивчають, відносять до досліджуваної *статистичної* сукупності (напр., ц. промис-

лового підприємства). 4) Умови допущення особи до користування тими чи іншими політичними правами (виборчий ц.).

ЦЕНЗУ́РА (нім. Zensura, від лат. censura — суворе судження, розгляд, з censere — оцінювати) — 1) Державний нагляд за друкованою *продукцією* та засобами масової *інформації*. 2) Заклад, що здійснює такий нагляд.

...ЦЕНОЗ (від грец. κοινός — загальний) — у складних словах відповідає поняттю "сукупність", напр.: *біогеоценоз, фітоценоз.*

ЦЕНТ (англ., гол. cent, від лат. centum — сто) — розмінна монета США, Канади, Нідерландів та деяких інших країн.

ЦЕНТА́ВР див. *Кентавр.*

ЦЕНТНЕ́Р (нім. Zentner, від лат. centenarius — який містить сто одиниць) — 1) Одиниця *маси* (ваги), що дорівнює 100 кг; позначається ц. 2) Неметрична міра маси (ваги) в ряді країн, яка дорівнює 100 *фунтам.* Напр., у Великій Британії і США 1 Ц. дорівнює 45,3592 кг, в Угорщині і Данії — 50 кг, в Австрії — 56 кг, Швеції — 42,5 кг.

ЦЕНТР (лат. centrum, від грец. κέντρον — вістря, осердя) — 1) Середня частина чогось. 2) *матем.* Ц. к о л а (к у л і) — точка, рівновіддалена від усіх точок кола (поверхні кулі). 3) *матем.* Ц. е л і п с а — точка перетину великої і малої осей *еліпса.* 4) *фіз.* Ц. в а г и т і л а — точка прикладення рівнодійної всіх сил ваги, що діють на окремі частинки даного тіла. 5) Великий населений *пункт*, велике місто. 6) Зосередження великих і важливих сил (напр.: науковий ц., торговельний ц., промисловий ц.). 7) А д м і н і с т р а т и в н и й ц. — місто, населений пункт, у якому зосереджено управління районом, областю, краєм, *республікою.* 8) Найвищий *орган* керівництва якою-небудь діяльністю. 9) Назва проміжних між правими і лівими *партій*, груп тощо. 10) *Система* нервових утворень, що керують якоюсь *функцією* (3) *організму.*

ЦЕНТРАЛІЗА́ЦІЯ (від лат. centralis — серединний) — 1) Зосередження керівництва, управління в єдиному *центрі.* 2) Зосередження більшої частини державних *функцій* у віданні центральних установ. 3) Ц. к а п і т а л у — *процес* об'єднання окремих *капіталів* в один великий.

ЦЕНТРАЛІ́ЗМ (від лат. centralis — центральний) — *принцип* організації *системи* управління, що полягає в підпорядкуванні місцевих *органів*, ланок управління, установ центральним.

ЦЕНТРИФУ́ГА (нім. Zentrifuge, від лат. centrum — середина і fuga — втеча) — 1) *Апарат*, у якому під дією відцентрової сили розділяються суміші. 2) Пристрій для тренування *космонавтів* і випробування деяких приладів. 3) Пристрій для зневоложування випраної білизни.

ЦЕНТУ́РІЯ (лат. centuria, від centum — сто) — одиниця військово-політичного поділу громадян у Стародавньому Римі. Комплектувалася залежно від майнового і вікового *цензу* і спочатку налічувала

100 чоловік. По Ц. відбувалися вибори до народних зборів; кожна Ц. мала один голос.

ЦЕПЕЛІ́Н — *дирижабль* з металевим каркасом, який обшито тканиною. Від прізвища німецького конструктора Ф. Ціппеліна (1838—1917).

ЦЕ́РБЕР (лат. Cerberus, від грец. Κέρβερος) — 1) У давньогрецькій *міфології* триголовий злий пес з хвостом і гривою із змій, що охороняє вхід до потойбічного світу — *Аїду*. 2) Переносно — лютий і пильний охоронець.

ЦЕРВІКА́ЛЬНИЙ [від лат. cervix (cervicis) — шия] — шийний.

ЦЕРЕБРА́ЛЬНИЙ (від лат. cerebrum — мозок) — мозковий.

ЦЕРЕБРАСТЕНІ́Я (від лат. cerebrum — мозок і *астенія*) — слабкість і підвищена збудливість головного мозку.

ЦЕРЕБРОСПІНА́ЛЬНИЙ (від лат. cerebrum — мозок і spina — хребетний стовп) — спинномозковий.

ЦЕРЕМОНІА́Л (від лат. caeremonialis — який стосується культових обрядів) — офіційно прийнятий розпорядок урочистих прийомів, *процесій* тощо.

ЦЕРЕМОНІА́ЛЬНИЙ (лат. caeremonialis) — 1) Властивий *церемоніалові*. 2) Урочистий, який здійснюється за певним церемоніалом.

ЦЕРЕМО́НІЯ (від лат. caeremonia — культовий обряд, торжество) — 1) Урочистий *офіційний акт* за встановленим порядком (*церемоніалом*). 2) Переносно — зовнішні умовності, манірність.

ЦЕРЕМО́ННИЙ (від *церемонія*) — 1) Який дотримується прийнятого *етикету*, витончено ввічливий, манірний. 2) Який вимагає підвищеного вияву уваги до себе, бундючний.

ЦЕРЕ́РА [лат. Ceres (Cereris)] — 1) У давньоримській *міфології* богиня землеробства; у давньогрецькій — *Деметра*. 2) Одна з малих *планет*.

ЦЕ́РІЙ (від лат. Ceres — *Церера*) — хімічний *елемент*, *символ* Ce, ат. н. 58; м'який *метал* сірого кольору, належить до *лантаноїдів*. Застосовують у металургії, для виготовлення дугових *електродів*, кременців для запальничок тощо.

ЦЕРОПЛА́СТИКА (від лат. cera — віск і *пластика*) — *скульптура* з воску.

ЦЕ́СІЯ (від лат. cessio — поступка, передавання) — передоручення своїх прав на що-небудь іншій особі, установі.

...ЦЕФАЛ, ...ЦЕФАЛІЯ (від грец. κεφαλή — голова) — у складних словах вказує на зв'язок з поняттям "голова", напр.: брахіцефал, *гідроцефалія*.

ЦЕХ (нім. Zeche) — 1) В *епоху феодалізму* — об'єднання ремісників міст (одного або близьких фахів); замкнута *корпорація*, що захищала станові інтереси ремісників як дрібних виробників. 2) Основний виробничий підрозділ промислового підприємства (заводу, фабрики). 3) Приміщення з устаткуванням для виконання певних робіт.

ЦЕХІ́Н (італ. zechino, від zecca — монетний двір) — старовинна венеціанська золота монета (різновид золотого *дуката*), яку карбували з 1284 р. Була поширена і в інших європейських державах.

ЦЕЦЕ́ (мовою африкаанс tsetse, з мови банту) — рід кровосисних комах родини справжніх мух. Поширені в тропічній і субтропічній Африці. Переносники сонної хвороби, ряду інших тяжких захворювань.

ЦИВІЛІЗА́ЦІЯ (франц. civilisation, від лат. civilis — гідний, вихований) — 1) Будь-яка *форма* існування живих істот, наділених розумом. 2) Історичні *типи* культур, локалізованих у часі й просторі (давні Ц. Єгипту, Месопотамії, Індії тощо). 3) Рівень суспільного розвитку матеріальної і духовної культури. 4) Сучасна світова культура, *прогрес*, освіта.

ЦИВІ́ЛЬНИЙ (лат. civilis) — штатський, невійськовий, нецерковний.

...ЦИД (від лат. caedo — вбиваю) — у складних словах відповідає поняттю "знищення", напр. *геноцид.*

...ЦИДИ (від лат. caedo — вбиваю) — у складних словах відповідає поняттю "знищувачі", напр.: *гербіциди, інсектициди.*

ЦИКА́ДИ (лат. cicadae) — родина комах ряду рівнокрилих хоботних. Деякі Ц. — шкідники рослин. Поширені на всіх материках, крім Антарктиди.

ЦИКЛ (від грец. κύκλος — круг, коло, круговерть) — 1) Сукупність взаємопов'язаних явищ, *процесів*, що створюють закінчене коло розвитку протягом якогось проміжку часу (напр. виробничий ц.). 2) Певна група наук (природничих, суспільних, технічних). 3) Закінчений ряд лекцій, концертів тощо, об'єднаних спільною темою. 4) Ряд художніх творів, об'єднаних спільністю тематики, *персонажів* тощо (напр. ц. *новел*).

ЦИКЛАМЕ́Н (грец. κύκλάμινος) — рід багаторічних трав'янистих рослин родини первоцвітих. Поширені переважно в горах Середземномор'я і Передньої Азії. Багато видів вирощують як *декоративні.* Інша назва — а л ь п і й с ь к а ф і а л к а.

ЦИКЛО... (від грец. κύκλος — круг, коло) — у складних словах відповідає поняттям "круг", "коло", напр.: циклогенез, *циклотрон.*

ЦИКЛОГРА́ФІЯ (від *цикло...* і *...графія*) — *метод* вивчення рухів людини шляхом фотографування світних позначок, закріплених на рухомих частинах тіла.

ЦИКЛО́ЇДА (від грец. κυκλοειδής — колоподібний, круглий) — плоска крива, що її описує довільна точка кола, яке котиться без ковзання по прямій.

ЦИКЛО́Н (від грец. κυκλών — той, що обертається) — 1) Атмосферний вихор, що характеризується зниженням тиску від *периферії* до *центра.* З Ц. пов'язана хмарна погода з опадами. 2) *Апарат* для очищення повітря або газу від завислих твердих частинок.

ЦИКЛО́ПИ (грец. Κύκλωπες — Круглоокі) — 1) У давньогрецькій *міфології* велетні з одним оком на лобі. 2) Родина членистоногих тварин ряду веслоногих ракоподібних.

ЦИКЛОПІ́ЧНИЙ (від *циклопи*) — 1) Складений з кам'яних брил без зв'язувального розчину (про будівлі, споруди). 2) Велетенський, величезний.

ЦИКЛОТИ́МІЯ (від *цикло...* і грец. θυμός — дух, душа) — психічне порушення, *форма* маніакально-депресивного *психозу*. Характеризується виникненням *періодичних* нападів пригнічення або збудження.

ЦИКЛОТРО́Н [від *цикло...* і (*елек*)*трон*] — циклічний резонансний прискорювач заряджених частинок з постійним *магнітним* полем і постійною частотою прискорювального *електричного* поля. Застосовують для прискорення *протонів*, дейтеронів, *альфа-частинок* та інших важких частинок до *енергії* в кілька десятків *мільйонів* електрон-вольт.

ЦИКО́РІЙ (лат. cichorium) — 1) Трав'яниста рослина родини складноцвітих. 2) Висушений корінь цієї рослини, який використовується для приготування *сурогату* кави. Інша назва — п е т р о в і б а т о г и.

ЦИКУ́ТА (лат. cicuta) — багаторічна трав'яниста рослина родини зонтичних, отруйна. Поширена переважно в Північній Америці. Інша назва — в е х.

ЦИЛІ́НДР (грец. κύλινδρος, від κυλίνδω — катаю, кручу) — 1) *матем.* Геометричне тіло, утворене обертанням прямокутника навколо однієї з його сторін. 2) *тех.* Частина парової машини або двигуна внутрішнього згоряння у вигляді закритої металевої коробки, в якій рухається поршень. 3) Високий твердий чоловічий капелюх циліндричної *форми* з невеликими твердими крисами.

ЦИМБА́ЛИ (польс. cimbały, від грец. κύμβαλον) — струнний музичний *інструмент*, звук якого отримується шляхом биття паличками або молоточками по струнах; використовується в оркестрах народних інструментів.

ЦИНІ́ЗМ (грец. κυνισμός, від κυνικός — собачий) — зневажливе ставлення до моральних цінностей, загальноприйнятих *норм* поведінки.

ЦИ́НІК (від грец. κυνικός — собачий) — людина цинічної поведінки, безсоромна людина.

ЦИНК (нім. Zink) — хімічний *елемент*, *символ* Zn, ат. н. 30; пластичний блакитно-білий *метал*. Застосовують для покриття (цинкування) виробів із заліза й сталі, виготовлення сплавів, у *гальванічних* елементах тощо.

ЦИНКОГРА́ФІЯ (від *цинк* і *...графія*) — 1) Спосіб виготовлення друкарських *форм* для високого друку з штрихових і півтонових малюнків. Інша назва — ф о т о ц и н к о г р а ф і я. 2) Підприємство або *цех*, що виробляє цинкографічні кліше.

ЦИРК (від лат. circus — коло) — 1) У Стародавньому Римі — *арена* з *трибунами*, де відбувалися кінні змагання, бої *гладіаторів*, виступа-

ли *акробати*, *еквілібристи*, жонглери, коміки. 2) Кругла будівля з *ареною* та *амфітеатром* для глядачів, де відбуваються циркові вистави. 3) Вид мистецтва, в якому поєднуються *акробатика*, клоунада, виступи дресированих тварин тощо. 4) Чашоподібна улоговина на схилах гір; *кратер* на місячній поверхні.

ЦИРКО́Н (від перс. заргун — золотистий) — *мінерал* класу *силікатів*, переважно жовтогарячого, жовтого, коричневого кольору. Використовують для одержання *оксиду цирконію*, *гафнію*, а прозорий червоний різновид (*гіацинт*) — у *ювелірній* справі для прикрас.

ЦИРКО́НІЙ (від *циркон*) — хімічний *елемент*, *символ* Zr, ат. н. 40; сріблясто-білий *метал*. Застосовують як конструкційний матеріал у ядерній енергетиці, в електровакуумних приладах тощо.

ЦИРКОРА́МА (від лат. circus — коло і грец. δραμα — вигляд, видовище) — кінотеатр з панорамним екраном, що оточує залу для глядачів.

ЦИ́РКУЛЬ (від лат. circulus — коло, круг) — 1) Креслярський і вимірювальний *інструмент*, яким викреслюють кола або вимірюють лінії. 2) Інструмент, що ним розмічають металеві деталі. 3) Сузір'я Південної півкулі неба.

ЦИРКУЛЯ́Р (від лат. circularis — круговий) — письмове розпорядження директивного характеру, що його надсилають підвідомчим установам або підлеглим службовим особам.

ЦИРКУЛЯ́РНИЙ (лат. circularis) — 1) Який має *форму диска*, круга; пов'язаний з рухом по колу; ц. д у ш — лікувальний душ, який оббризкує з усіх боків; ц - н а п и л к а — пилка, у якої зубці розташовані по обводу сталевого диска, що швидко обертається навколо *центра*. 2) Який стосується *циркуляра*; ц - н а н о т а — *нота*, звернена одночасно до кількох держав.

ЦИРКУЛЯ́ЦІЯ (лат. circulatio, від circulus — коло) — кругообіг, круговий рух (напр., ц. крові в живому *організмі*).

ЦИРО́З (від грец. κιρρός — жовтий) — розростання щільної сполучної тканини *органа*, яке викликає перебудову його *структури*. Найчастіше буває ц. п е ч і н к и — захворювання, що виникає внаслідок запалень печінки, хронічного *алкоголізму*, порушень обміну речовин, розладів кровообігу.

ЦИСТЕ́РНА (лат. cisterna — водосховище, водойма) — великий *резервуар*, а також вагон або *автомобіль* з резервуаром, в якому зберігають або перевозять рідини.

ЦИСТИ́Т (від грец. κύστις — сечовий міхур) — запалення слизової оболонки сечового міхура. Спричинюється *бактеріями* (кишковою паличкою, *стафілококом*, *стрептококом*).

ЦИСТОСКОПІ́Я (від грец. κύστις — сечовий міхур і *...скопія*) — *метод* дослідження сечового міхура шляхом безпосереднього його огляду за допомогою приладу цистоскопа.

ЦИТАДЕ́ЛЬ (італ. cittadella, від cita — місто) — 1) Найукріпленіша центральна частина фортеці, пристосована до самостійної оборони.

2) Споруда фортечного *типу* в середині давніх міст. 3) Переносно — опора, твердиня, оплот.

ЦИТА́ТА (нім. Zitat, від лат. cito — приводжу, проголошую) — дослівний уривок з якого-небудь *тексту*, художнього твору або чиїсь слова, що наводяться на письмі чи усно.

...ЦИТИ (від грец. κύτος — вмістище, оболонка, клітина) — у складних словах відповідає поняттю "клітини", напр.: *агранулоцити, тромбоцити.*

ЦИТО... (від грец. κύτος — вмістище, оболонка, клітина) — у складних словах вказує на зв'язок з поняттям "клітина", напр.: цитогенетика, *цитоплазма.*

ЦИТОДІАГНО́СТИКА [1] (від *цито...* і *діагностика*) — *метод* розпізнавання хворобливих *процесів* в *організмі* шляхом мікроскопічного дослідження клітинних *елементів* або вивчення будови окремих клітин відповідних тканин.

ЦИТОДІАГНО́СТИКА [2] (від лат. cito — швидко, терміново і *діагностика*) — термінова діагностика під час *операції* (звичайно гістологічна).

...ЦИТОЗ (від грец. κύτος — вмістище, оболонка, клітина) — у складних словах вказує на зв'язок з поняттям "клітина", напр. лейкоцитоз.

ЦИТОКІНЕ́З (від *цито...* і *...кінез*) — *процес* поділу тіла материнської клітини з утворенням двох дочірніх клітин. Інші назви — цитотомія, клітинний поділ, плазмотомія, цитоплазмотомія.

ЦИТОЛО́ГІЯ (від *цито...* і *...логія*) — наука про будову, хімічний склад, життєдіяльність клітин рослинних і тваринних *організмів.*

ЦИТОПЛА́ЗМА (від *цито...* і *...плазма*) — складова частина клітини; поряд з ядром входить до складу *протоплазми* клітини.

ЦИ́ТРА (нім. Zither, від грец. κιθάρα — *кіфара*) — струнний щипковий музичний *інструмент.*

ЦИТРА́ТИ (від лат. citrus — лимонне дерево) — солі лимонної кислоти.

ЦИТРИ́Н (нім. Zitrin, від лат. citreus — лимонний) — *мінерал*, золотистий або лимонно-жовтий різновид кристалів *кварцу.*

ЦИТРО́Н (італ. citrone, від лат. citrus — лимонне дерево) — вічнозелена рослина роду цитрус родини рутових. Кущ або деревце. Розводять у субтропічних країнах. З плодів виготовляють варення й *цукати.*

ЦИ́ТРУСОВІ (від лат. citrus — лимонне дерево) — субтропічні й тропічні плодові дерева та кущі родини рутових (апельсин, лимон, *мандарин* [1], *цитрон* та ін.). Плоди споживають свіжими і перероблеными; з квіток, листків, пагонів одержують *ефірну* олію.

ЦИЦЕРО — друкарський *шрифт*, розмір якого дорівнює 12 *пунктам*; шрифтом такого розміру в 1467 р. вперше було надруковано "Листи" Ціцерона (звідки й назва).

ЦІА́Н (від грец. κυανός — синій) — безбарвний газ із запахом гіркого мигдалю, складається з вуглецю й *азоту*; його похідні: ціанистоводнева кислота (синильна кислота) та її солі — ціанисті солі (ціаніди), напр. ціанистий натрій. Ц. і всі його похідні дуже отруйні. Застосовують ціанистий калій у гальванопластиці, добуванні золота й срібла з руд.

ЦІАНО́З (від грец. κυανός — синій) — синюватe забарвлення шкіри й слизових оболонок внаслідок зменшення в крові кількості кисню. Може виникати при деяких захворюваннях серця, легень, при отруєнні тощо. Інша назва — синюха.

ЦІАНУВА́ННЯ — 1) Добування золота й срібла з руд розчиненням цих *металів* у слабких розчинах *ціанистих солей калію, натрію* тощо. 2) Дифузійне насичення поверхневого шару сталевих виробів вуглецем і *азотом* для підвищення твердості виробів, стійкості проти спрацювання і втомлюваності. Інша назва — *нітроцементація*.

ЦІРЦЕ́Я (лат. Circe, від грец. Κίρκη) — 1) У давньогрецькій *міфології німфа*-чарівниця. 2) Переносно — жінка-чарівниця.

ЦО́КОЛЬ (італ. zoccolo) — 1) Нижня частина *постаменту, скульптури*, зовнішньої стіни будинку, яка розміщена безпосередньо на *фундаменті* і трохи виступає. 2) Частина електронної або освітлювальної лампи, яка загвинчується в *патрон* [2].

ЦУ́ГЦВАНГ (нім. Zugzwang, від Zug — хід і Zwang — примус) — у *шахах* таке розташування *фігур*, коли кожний черговий хід одного з *партнерів* погіршує його *позицію* або веде до *матеріальних* втрат чи навіть до програшу *партії*.

ЦУКА́ТИ (польс. cukaty, від італ. succade, з лат. sucus — сік) — зацукровані фрукти або їхні шкірки.

ЦУНА́МІ (япон.) — величезні хвилі, що виникають на поверхні *океану* під час підводних землетрусів; спостерігаються головним чином біля берегів Тихого океану.

Ч

ЧАДРА́ (тур. çadir, букв. — намет) — легка накидка, що закриває жінку з голови до ніг. Її одягають жінки-*мусульманки*, коли виходять з дому.

ЧАЙНВО́РД (англ. chain-word, від chain — ланцюг і word — слово) — гра-задача, в якій потрібно заповнити літерами слів *фігуру*, що складається з послідовно розміщених *квадратів* (клітин), причому остання літера попереднього слова є початковою літерою наступного і т. д.

ЧАЙХАНА́ (перс. чай-хане, від кит. ча — чай і перс. хане — приміщення, будинок) — чайна в країнах Середньої Азії, Іраку.

ЧАКО́НА (ісп. chacona) — 1) Старовинний іспанський танець, який супроводиться співом і грою на *кастаньєтах*. 2) Музична п'єса у *формі варіації* на тему, яка повторюється в басовому голосі.

ЧАЛМА́ (тюрк.) — 1) Чоловічий головний убір у східних народів, туго закручена навколо голови смуга *матерії*. 2) Жіночий головний убір, що нагадує таку Ч.

ЧАРВА́КА (санскр.) — атеїстична і матеріалістична школа в давній і середньовічній індійській *філософії*. Інша назва — *локаята*.

ЧА́РДАШ (угор. csárdas, від csardá — шинок, корчма) — угорський парний народний танець з чергуванням повільних і стрімких рухів.

ЧАРЛЬСТО́Н (англ. charleston) — побутовий танець імпровізаційного характеру з швидкими рухами звернутих носками всередину ніг. Від назви м. Чарлстон (США), де він виник.

ЧА́РТЕР (англ. charter) — 1) Грамота, *хартія*. 2) Договір *оренди* морського або повітряного перевезення вантажів.

ЧАРТИ́ЗМ (англ. chartism) — масовий рух англійських робітників у 30-х роках 19 ст. Політичні вимоги чартистів викладені 1838 р. у *петиції* до *парламенту*, в т. зв. "Народній хартії" (звідки й назва).

ЧА́РТИНГ (англ. charting, від chart — *діаграма, схема*) — складання *графіків*, діаграм для *аналізу* ринку, прогнозування цін тощо.

ЧАТУРА́НГА (санскр.) — староіндійська гра, попередниця *шахів* для чотирьох гравців з *фігурами* чотирьох кольорів, що передавали різні роди військ: колісниці, слони, кіннота й піхота.

ЧАУ-ЧАУ (від англ. chow-chow, із спотвореного англ. chinese — китайський) — порода кімнатно-*декоративних* собак з довгою шерстю і мордою, що нагадує ведмежу або левову, а також собака цієї породи.

ЧЕБУРЕ́К (від кримськотат.) — східна страва — великий пиріжок з тонко розкачаного прісного тіста, начинений бараниною.

ЧЕК (англ. check) — 1) Складений за встановленою *формою документ*, який містить письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) кредитній установі сплатити певну суму грошей чекодержальникові. 2) Талон каси, що стверджує сплату певної суми за товар або надання послуги.

ЧЕМПІО́Н (англ., франц. champion, від лат. campio — б'юся, борюся) — 1) Спортсмен, спортивна команда, які вибороли першість; переможець *чемпіонату*. 2) Тварина, яка дістала найвищий приз на виставці, у змаганнях.

ЧЕМПІОНА́Т (франц. championnat) — одна з *форм* змагань на першість для виявлення переможця — *чемпіона* (1).

ЧЕСУЧА́ (кит.) — цупка шовкова тканина, а також тканини з бавовняних ниток в основі й штучного шовку в пітканні.

ЧИНКВЕЧЕ́НТО (італ. cinquecento, букв. — п'ятсот) — італійська назва 16 ст., що її вживають історики культури для позначення *періоду* найвищого розквіту італійського Відродження.

ЧИ́ПСИ (англ. chips, від chip — луска, тріска) — хрусткі шматочки підсмаженої картоплі, а також деяких інших овочів та фруктів.
ЧИЧЕРО́НЕ [італ. cicerone, від лат. Cicero (Ciceronis) — Ціцерон] — *гід*, екскурсовод у країнах Західної Європи, переважно в Італії.
ЧУМ (мовою комі) — переносне житло у деяких народів Півночі, конічне шатро, вкрите шкурами, корою тощо.

Ш

ША́БАШ (польс. szabas, від ідиш Schabbes — субота) — 1) В *іудаїзмі* суботній відпочинок. 2) У середньовічних віруваннях нічне збіговисько відьом, чортів, чаклунів з диким розгулом.
ША́БЕР (нім. Schaber, від schaben — шкребти, скоблити) — *інструмент* (загострений сталевий стрижень з держаком), призначений для зіскоблювання тоненької стружки з поверхні *металів* (шабрування).
ШАБЛІ́ (франц. chablis) — сорт білого виноградного вина. Назва походить від м. Шаблі у Франції.
ША́БЛОН (нім. Schablone, від франц. échantillon — зразок) — 1) Взірець, за яким виготовляють однорідні вироби або перевіряють *форму* готових виробів. 2) Пристрій (пластинка з заокругленням або зубцями на кінці), яким перевіряють *профіль* складних виробів. 3) Пристрій для надання *конструктивному елементу* (напр. карнизу будинку) певної *форми*. 4) Креслення архітектурної або іншої деталі в *натуральну* величину. 5) Переносно — *штамп*, *банальність*; те, що сліпо наслідують.
ШАГРЕ́НЬ (франц. chagrin, від тур. çagri — шкіра зі спини тварин) — м'яка вичинена шкіра, виготовлена зі спинних частин шкір кіз, овець, коней тощо. З Ш. виготовляють взуття, оббивку меблів тощо.
ША́ЙБА (нім. Scheibe — кільце, диск) — 1) Металеве кільце або пластинка з отвором, які закладають під гайку або головку болта. 2) Гумовий *диск* для гри в *хокей*.
ШАЙТА́Н (араб.) — у *мусульманстві* злий дух, сатана.
ШАЛА́НДА (франц. chaland, від грец. χελάνδιον) — 1) Невелике, звичайно несамохідне, судно баржового *типу*. 2) Невелике вітрильне риболовне судно.
ШАЛЕ́ (франц. chalet) — 1) Невеликий селянський будинок у горах Швейцарії. 2) У деяких країнах невеликий житловий будинок за містом, дача.
ША́МАН (маньчжурське саман — несамовитий, від санскр. сьраманас — жебрущий чернець, *аскет*) — в анімістичних *релігіях* жрець,

який під час *ритуалу* камлання ("спілкування з духами") доводить себе до нестями і тоді духи промовляють його вустами.

ШАМО́Т (франц. chamotte) — випалена глина, з якої виготовляють вогнетривкі *матеріали* (напр. цеглу).

ШАМПА́НСЬКЕ — ігристе виноградне вино. Назва походить від французької *провінції* Шампань.

ШАМПІНЬЙО́Н (франц. champignon, від champ — поле) — рід грибів родини агарикових. Поширені в усіх частинах світу, крім Антарктиди. Культурну *форму* Ш. звичайного вирощують у неосвітлених теплицях. Їстівний гриб. Інша назва — п е ч е р и ц я.

ШАМПУ́НЬ (англ. champoo, від гінді — давити, місити) — мильна запашна рідина або крем (переважно для миття голови).

ШАМПУ́Р (з вірм., груз.) — загострений металевий стрижень, на який наколюють шматки м'яса, овочів, для приготування *шашлику*.

ША́НКЕР (франц. chancre — виразка) — виразка на місці проникнення збудника, головним чином на статевих *органах*; ш. т в е р д и й — перший видимий вияв захворювання на *сифіліс*; ш. м ' я к и й — венеричне захворювання, спричинюване стрептобацилою Феррарі — Петерсена.

ШАНС (від франц. chance — щасливий випадок) — умова, яка може забезпечити успіх чого-небудь, удачу; ймовірність здійснення чогось.

ШАНСО́Н (франц. chanson) — 1) Французька пісня, переважно народна, а також пісня в тому чи іншому характерному жанрі. 2) Сучасна естрадна пісня з *репертуару шансоньє*.

ШАНСОНЕ́ТКА (від франц. chansonnette — пісенька) — 1) Пісенька грайливого, часом легковажного змісту. 2) Співачка, переважно в *кабаре*, *вар'єте* тощо, що виконує такі пісні.

ШАНСОНЬЄ́ (франц. chansonnier) — у Франції естрадний співак, який переважно виконує власні пісні.

ШАНТА́Ж (франц. chantage — вимагання) — залякування погрозою розголошення відомостей, які можуть скомпрометувати кого-небудь, з метою одержання якихось вигод; злочин, пов'язаний з такими діями.

ШАПІТО́ (франц. chapiteau, букв. — ковпак, дах) — 1) Легка театральна або циркова споруда у вигляді розбірної *конструкції* з покрівлею з брезенту або подібного матеріалу. 2) Пересувний *цирк*, що дає вистави у такій споруді.

ШАРА́ДА (франц. charade, від прованс. charrado — базікання, бесіда) — 1) Загадка, побудована на визначенні якогось слова за його частинами, поданими описово або в сценках. 2) Переносно — щось загадкове; хтось таємничий.

ШАРЖ (франц. charge, букв. — тягар) — 1) *літературозн.* Невеликий віршований твір, найчастіше чотиривірш, що висміює ту чи іншу особу або явище. 2) *мист.* Різновид *карикатури*; сатиричне або гумористичне зображення, де зберігається портретна подібність.

ШАРІА́Т (від араб. шаріа — належний шлях) — *система норм* мусульманського права, а також релігійно-обрядових настанов і правил, що мають силу закону для *мусульман.*

ШАРНІ́Р (франц. charnière) — рухоме з'єднання деталей *механізму,* що допускає їх взаємні повороти або обертання.

ШАСІ́ (франц. châssis — основа, рама) — 1) Рама або основа різних машин, *механізмів* і пристроїв. 2) У літальних *апаратах* — рамна *конструкція* (з колесами, лижами або поплавками) для переміщування по поверхні під час зльоту і посадки.

ШАФРА́Н (араб. зафаран) — 1) Рід багаторічних трав'янистих рослин родини півникових. Поширені переважно у Середземномор'ї. Ш. посівний, або культурний, вирощують як фарбувальну й пряну рослину; використовують у народній *медицині.* Багато видів *декоративні.* 2) Сорт солодких яблук.

ШАХ (перс. — володар, цар) — 1) *Титул монарха* в деяких східних країнах. 2) У *шахах* напад якоїсь *фігури* на короля противника, що створює загрозу *мату* [2].

ША́ХИ (від перс. шах — володар, цар) — 1) Гра між двома противниками на дошці, поділеній на 64 поля, чорними і білими *фігурами* та пішаками, які переміщаються за певними правилами. 2) Набір фігур та пішаків для такої гри.

ШАХІНША́Х (перс., букв. — цар царів) — *титул монарха* в Ірані.

ША́ХТА (нім. Schacht, від Schaft — стрижень, стовбур) — 1) Гірниче підприємство, що видобуває корисні копалини підземним способом; місце підземного видобування їх. 2) *Вертикальна* подовжена порожнина в деяких спорудах і пристроях, напр. печах, ліфтах.

ШАШЛИ́К (з тюрк.) — страва із шматочків баранини (рідше яловичини, свинини), нанизаних на *шампур* разом з цибулею та іншими овочами і запечених над вогнем.

ШВАРТО́В (гол. zwaartouw — причальний канат) — *трос* (чи ланцюг), яким судно прив'язують до пристані або до іншого судна під час стоянки.

ШВЕ́ЛЕР (нім. Schweller) — сталева балка або стрижень з перерізом у *формі* широкої літери "п".

ШВЕРТБО́Т (нім. Schwertboot, від Schwert — меч і Boot — шлюпка) — вітрильна *яхта* зі швертом (висувним *кілем*).

ШЕВАЛЬЄ́ (франц. chevalier, букв. — вершник, лицар) — дворянський *титул* у феодальній Франції.

ШЕВРО́ (від франц. chevreau — козеня) — шкіра хромового дублення, виготовлена зі шкур молодих кіз. З Ш. виробляють взуття.

ШЕВРО́Н (франц. chevron — кроква) — 1) Нашивки з галуна у вигляді гострого кута на рукаві форменого одягу. 2) Нагрудна нашивка, що вказує на поранення в бою.

ШЕДЕ́ВР (франц. chef-d'œuvre, букв. — головна робота) — 1) В середні віки у Західній Європі зразки виробів, які мали подавати ре-

місники, щоб здобути звання майстра. 2) Визначний, неперевершений твір літератури, мистецтва тощо.

ШЕ́ДУЛА (англ. schedule — опис, від лат. schedula — смужка паперу) — в ряді країн (Англії, Італії та ін.) частки, на які поділяють усі доходи залежно від їхніх джерел і кожна з яких оподатковується окремо.

ШЕЗЛО́НГ (франц. chaise longue, букв. — довгий стілець) — легке розсувне крісло, на якому можна відпочивати напівлежачи, переважно на балконі, в саду тощо.

ШЕЙК (англ. shake, букв. — тремтіння) — сучасний побутовий парний танець англійського походження з різкими рухами плечима.

ШЕ́ЙКЕР (англ. shaker, від shake — струшувати) — *спеціальний* посуд для приготування *коктейлів* струшуванням.

ШЕЙПІНГ (від англ. body shaping — надання *форми* тілу) — *система* вдосконалення, коригування жіночої *фігури* за допомогою *фізичних* вправ, дієти, *масажу* тощо, а також відповідний вид спорту.

ШЕЙХ (араб., букв. — старий) — 1) В арабських країнах (крім північноафриканських) глава роду, сільський староста. 2) Представник вищого мусульманського духівництва, богослов і правознавець.

ШЕЛА́К (гол. schellak) — смола, яку виділяють молоді пагони деяких тропічних рослин внаслідок укусів цих пагонів т. зв. лаковими червцями. Використовують для виготовлення лаків, фарб, патефонних платівок.

ШЕЛЬФ (англ. shelf, букв. — уступ) — мілководна прибережна частина дна морів і *океанів*.

ШЕРБЕ́Т (тур. şerbet, від араб. шараб) — 1) Східний прохолодний напій з фруктових соків з цукром. 2) Густа *маса*, виготовлена з фруктів чи кави, шоколаду й цукру.

ШЕРИ́Ф [1] (англ. sheriff, від англосакс. scir — графство і gerefa — службовець, правитель) — у деяких буржуазних країнах виборна (напр. у США) або призначувана королем (у Великій Британії) службова особа, що здійснює адміністративні, поліцейські та деякі судові *функції*.

ШЕРИ́Ф [2] (від араб. шаріф — шляхетний) — у мусульманських країнах особа знатного походження, що нібито веде свій родовід від засновника *ісламу* Мухаммеда.

ШЕРХЕ́БЕЛЬ (нім. Scharfhobel, від schärfen — загострювати і Hobel — струг) — столярний *інструмент* (рубанок із закругленим лезом) для первинного (грубого) стругання деревини.

ШЕФ (франц. chef — голова, керівник) — 1) Загальна назва начальника установи, підприємства, відділу тощо. 2) Особа, установа чи організація, що допомагає іншим колективам у виробничій, культурно-масовій та іншій роботі.

ШИ́БЕР (від нім. Schieber — заслінка) — 1) Заслінка в димоходах заводських печей і котельних установок, якою регулюють тягу.

2) Затулка (щит), якою відключають різні частини водозабірних споруд від річки або одну від одної.

ШИЗО́ЇД (від грец. σχίξω — розколюю, розсікаю, розділяю) — *тип* особистості, що відзначається низкою характерних особливостей (відлюдність, холодність, замкненість у собі тощо).

ШИЗОФРЕНІ́Я (від грец. σχίξω — розсікаю, розділяю і φρήν — серце, душа, розум) — хронічна хвороба зі змінами (*деградацією*) психіки людини. Характеризується страхами, маренням, *галюцинаціями*, недоумством.

ШИЇЗМ (від араб. ши'а — група прибічників) — один з двох основних (поряд з *сунізмом*) напрямів у *ісламі*, що визнає тільки *Коран*.

ШИК (франц. chic) — показна вишуканість у манерах одягатися, триматися.

ШИ́ЛІНГ (англ. shilling) — 1) Монета Великої Британії, 1/20 *фунта стерлінгів*. 2) Грошова одиниця Австрії та деяких інших країн.

ШИМІ (англ. shimmy) — салонний бальний танець, поширений у 20-х роках 20 ст. Різновид *фокстрота*.

ШИ́НА (нім. Schiene) — 1) Гумовий або металевий обруч на ободах коліс транспортних машин. 2) Порожнистий або суцільний металевий струмопровід. 3) *мед.* Пристосування, яким забезпечують нерухомість ушкодженої або хворої частини тіла (здебільшого при переломі кінцівок).

ШИНГА́РДИ (англ. shin-guards, від shin — гомілка і guard — захист) — 1) Щитки, гнучкі пристосування з шкіри або брезенту з набивкою всередині, які надягають у спортивних іграх на ноги, щоб захиститися від можливих ударів. 2) У *боксі* [1] — спеціальні рукавички без пальців, що на тренуваннях заміняють "боксерські бинти".

ШИНЬЙО́Н (франц. chignon) — жіноча зачіска із зібраного на потилиці чи маківці волосся (звичайно чужого); накладне волосся.

ШИ́РМА (нім. Schirm — заслона) — 1) Переносна перегородка зі стулок, обтягнутих матерією, папером тощо. 2) Переносно — те, що використовується як прикриття чогось, звичайно недоброго.

ШИФЕР (нім. Schiefer) — 1) Різновид глинистого сланцю, що легко розщеплюється на тонкі плитки. 2) Будівельний (переважно покрівельний) матеріал, переважно з такого сланцю.

ШИФО́Н (від франц. chiffon — ганчірка) — тонка м'яка бавовняна або шовкова тканина для білизни, жіночого одягу.

ШИФР (франц. chiffre, букв. — цифра, від араб. сіфр — нуль) — 1) Сукупність умовних знаків (цифр, літер тощо), різними *комбінаціями* яких замінюють фрази, слова, склади або окремі літери при секретному листуванні. 2) Те саме, що й *код*, застосовуваний при механізованій обробці даних на лічильно-перфораційних і електронно-обчислювальних машинах. 3) Умовне позначення місця книг на бібліотечних полицях, документальних матеріалів в *архівах* тощо. 4) Умовне позначення на конкурсних роботах.

ШИ́ХТА (від нім. Schicht — шар, прошарок) — 1) Суміш вихідних матеріалів (руда, *флюси*, *кокс*, вугілля тощо), призначених для переробки в металургійних, хімічних та інших *агрегатах*. 2) Кам'яновугільна Ш. — суміш різного вугілля для одержання коксу.

ШІ́ВА (санскр., букв. — прихильний, дружній) — бог-руйнівник і водночас творець у трійці (трімурті) головних богів індуїстського *пантеону*.

ШІВАЇ́ЗМ — один з основних напрямків *індуїзму*, що склався на ґрунті культу бога *Шіви*.

ШКАЛА́ (від лат. scalae — драбина) — 1) Деталь вимірювальних приладів; відрізок прямої лінії або дуги кола, поділений на частини, що відповідають певним значенням вимірюваної величини. 2) *Система* чисел, якими вимірюють або оцінюють ту чи іншу величину (напр. ш. твердості).

ШКАЛЮВА́ННЯ (англ. scaling — визначення *масштабу*, одиниці виміру) — *метод* моделювання *реальних процесів* за допомогою числових *систем*.

ШКА́НЦІ (гол. schans) — частина верхньої палуби між середньою й задньою щоглами; Ш. на військових суднах — місце для парадів.

ШКВАЛ (англ. squall) — раптовий різкий вітер з поривами змінних напрямів, що найчастіше супроводжується грозою.

ШКІВ (гол. schijf) — колесо або коліщатко, до ободу якого прилягає приводний канат або пас.

ШКІ́ПЕР (гол. schipper, від schip — судно) — 1) Командир несамохідного судна. 2) Особа, яка відає майном палубної частини військового або великого торговельного судна. 3) *заст.* Командир вітрильного комерційного судна.

ШКОТ (гол. schoot) — снасть для керування вітрилом (натягування нижнього його кута).

ШЛАГБА́УМ (нім. Schlagbaum, від Schlag — удар і Baum — дерево) — пристрій для припинення руху автомобільного та іншого *транспорту* через залізничний переїзд, на контрольно-пропускних *пунктах* шляхів тощо.

ШЛАК (нім. Schlacke) — 1) Розплавлена після твердіння каменеабо склоподібна речовина (суміш *флюсів*, рудних *концентратів* тощо), що утворюється під час металургійних плавильних *процесів*, нагрівання й зварювання *металів*. 2) Зола кам'яного вугілля, яка сплавилася в топці.

ШЛА́КИ (від нім. Schlacke) — відходи *фізіологічних процесів*, що відбуваються в *організмі*.

ШЛАМ (від нім. Schlamm — мул, твань) — 1) Порошкоподібна проміжна речовина металургійного виробництва, яка містить домішки благородних *металів*. 2) Подрібнена руда з цінними металами. 3) Малорозчинні сполуки або дрібні тверді частинки, що випадають в осад при очищенні рідин.

ШЛАНГ (нім. Schlange, букв. — змія) — гнучкий рукав або труба, якими переміщують рідини, гази та сипкі речовини.
ШЛЕЙФ (нім. Schleife, від schleifen — волочити) — 1) Сільськогосподарське знаряддя, призначене для вирівнювання, розпушування ґрунту. 2) В ошатних жіночих сукнях — довгий задній край, що тягнеться по землі. Інша назва — т р е н. 3) Переносно — смуга, що залишається від руху чого-небудь; слід, розголос.
ШЛІ́ХТА (нім. Schlichte) — клейкий розчин (крохмаль, мило, *гліцерин* тощо), яким просочують основу тканини, щоб нитки стали міцнішими.
ШЛІЦ (нім. Schlitz, букв. — щілина) — 1) Поздовжній виступ або западина (паз) на валах, що входить у відповідну западину (паз) або виступ з'єднуваної з валом деталі. 2) Проріз під викрутку на голівці гвинта, шурупа. 3) Розріз на спинці чи на боках верхнього одягу.
ШЛЮЗ (гол. sluis) — 1) Гідротехнічна споруда, за допомогою якої судна або плоти переміщуються з однієї ділянки ріки чи каналу на іншу з вищим чи нижчим рівнем води. 2) Гідротехнічна споруда, за допомогою якої регулюють витрату та розподіл води або визначають кількість витраченої води. 3) Широкий похилий жолоб для промивання корисних копалин. 4) Герметична камера для виходу *космонавтів* з корабля у навколишній простір і повернення їх на корабель.
ШЛЮП (гол. sloep) — 1) Військовий вітрильний корабель проміжного класу між *корветом* і *бригом*. 2) Морське одношоглове судно з двома вітрилами (переважно — спортивне).
ШЛЮ́ПКА (від гол. sloep) — гребний човен з міцним корпусом, що кріпиться на борту корабля і спускається в разі потреби на воду.
ШЛЯ́ГЕР (нім. Schlager) — модна, надзвичайно популярна в певний час пісенька, *мелодія*.
ШЛЯ́МБУР (нім. Schlagbohrer, від schlagen — бити і Bohrer — свердло) — *інструмент* (сталева трубка із зазублинами на кінці), яким пробивають отвори в кам'яних або бетонних частинах споруд.
ШМУЦТИ́ТУЛ (нім. Schmutztitel, від Schmutz — бруд і Titel — заголовок) — 1) Аркуш перед титульним (див. *Титул*) аркушем книги, на якому подано короткий заголовок; Ш. захищає головний титул від забруднення. 2) Окремий аркуш книги з винесеним на нього заголовком наступного розділу або частини книги.
ШНА́УЦЕРИ (нім. Schnauzer, від Schnauze — морда) — група порід собак, що походять від мюнхенського собаки, а також собаки цих порід.
ШНІ́ЦЕЛЬ (нім. Schnitzel, від schnitzen — вирізати) — 1) Тонка відбивна котлета. 2) Велика рублена котлета.
ШОВІНІ́ЗМ — крайній вияв *націоналізму*, проповідування національної виключності одних народів і цькування інших, розпалювання ворожнечі між народами і країнами. Назва походить від імені солдата наполеонівської *армії* Шовена, фанатично відданого Наполеону I й *ідеї* винятковості французької *нації*.

ШОК (франц. choc, букв. — поштовх, удар) — 1) Тяжкий розлад життєво важливих *функцій організму*, викликаний порушенням нервово-рефлекторної діяльності внаслідок *фізичної травми*, *стресу*. 2) Переносно — стан крайньої розгубленості, пригніченості.

ШО́ПІНГ (від англ. shopping — купівля) — спеціально спланований *процес* здійснення купівлі.

ШОСЕ́ (франц. chaussée) — автомобільна дорога з твердим покриттям — бетонним, асфальтовим тощо.

ШО́У (англ. show) — 1) Вистава розважально-естрадного жанру; театралізований показ. 2) Переносно — що-небудь, розраховане на шумний зовнішній *ефект*, розголос.

ШО́У-БІ́ЗНЕС (від англ. show business) — *сфера* діяльності, пов'язана з проведенням на комерційній основі естрадних концертів, *конкурсів* краси тощо; джерело доходів його організаторів.

ШОУЇ́НГ (англ. showing, від show — виставляти, демонструвати) — *термін* рекламного *бізнесу*, який означає ступінь охоплення даної місцевості, населеного *пункту*, автотраси тощо засобами *реклами* на щитах, *панелях*, плакатах.

ШПАНГО́УТИ (гол. spanhout, від spant — ребро і hout — дерево) — поперечні в'язи (ребра) бортового перекриття, до яких кріплять обшивку судна, літака тощо.

ШПАТ (нім. Spat) — назва ряду *мінералів*, що мають здатність розколюватися на шматки правильної *форми* (напр.: вапняковий ш., плавиковий ш.); п о л ь о в і ш. — група найпоширеніших породотвірних мінералів — алюмосилікатів *натрію*, *калію*, *кальцію* тощо. Використовують у керамічному виробництві, фарфоровій, склоробній, цементній промисловості.

ШПА́ТЕЛЬ (нім. Spatel — лопатка, від грец. σπάθη — широкий клинок) — 1) *Інструмент* (лопатка або загострений стрижень), яким змішують і розтирають фарби, замазують, зарівнюють щілини та заглиблення тістоподібною масою. 2) Медичний інструмент, що має *форму* лопатки; застосовують в *оториноларингології*, *стоматології* тощо.

ШПА́ЦІЯ (від лат. spatium — простір, проміжок, відстань) — 1) Друкарський матеріал (металева пластинка), яким заповнюють при наборі проміжки між словами й літерами. 2) Проміжок між боками накривки в корінці книги. 3) Віддаль між двома *шпангоутами* на судні.

ШПИ́НДЕЛЬ (нім. Spindel, букв. — веретено) — 1) Вал металорізних та деревообробних верстатів, з'єднаний з приводом, в якому є пристрої для закріплення заготовок або різального *інструмента*. 2) Вал або вісь деяких машин та механізмів. 3) Веретено в прядильній машині. 4) *Вертикальна* вісь, на верхньому кінці якої закріплений барабан суднового шпиля.

ШПІНЕ́ЛЬ (нім. Spinell) — *мінерал* класу *оксидів* і гідрооксидів червоного, синього, зеленого кольору. Прозорі, гарно забарвлені різновиди — дорогоцінне каміння.

ШПІ́ЦИ (від нім. spitz — гострий) — група порід кімнатних собак з густою пухнастою шерстю і вузькою мордою , а також собаки цих порід.

ШПІЦРУ́ТЕН (нім. Spießrute, від Spieß — піка, спис і Rute — різка, лозина) — довгі, гнучкі лозини, палиці, якими солдати били засуджених, що їх проганяли крізь стрій.

ШПЛІНТ (нім. Splint) — кріпильна деталь (прутик або шматок дроту), що з'єднує з валом дрібні деталі та запобігає самовідгвинчуванню гайок.

ШПОН (від нім. Span — тріска, скалка) — 1) Пробільний матеріал у вигляді тонкої металевої пластинки, тоншої за *шрифт*; уживається переважно для вставки між рядками набору, щоб збільшити проміжок між двома рядками в книзі та іншій друкованій *продукції*. 2) Одношарова фанера.

ШПО́НКА (польс. szponka, від нім. Span — тріска, скалка) — 1) Кріпильна деталь (металевий або дерев'яний брусок, металевий *диск* тощо), що з'єднує окремі частини механізмів або будівельних *конструкцій*. 2) Водонепроникна перепона (ущільнення) у конструктивному шві гідротехнічних споруд.

ШПО́РА (нім. Sporn) — 1) Острога; металева дужка із зубчастим або гладеньким коліщатком посередині, що прикріплюється до чобіт вершника; служить для управління конем. 2) Роговий загострений вирост на ногах у деяких птахів, переважно самців; є знаряддям захисту й нападу.

ШПРИЦ (нім. Spritze, від spritzen — бризкати) — 1) Прилад для введення ліків під шкіру, в м'язи, вени тощо або для відсмоктування рідини з порожнини. 2) Пристрій для нагнітання під тиском рідини (мастила, клею тощо).

ШПРО́ТИ (від нім. Sprotten) — рід дрібних морських риб родини оселедцевих, мають промислове значення.

ШПУНТ (нім. Spund) — 1) З'єднання конструктивних *елементів* (найчастіше дощок, щитів, паль), коли виступ одного елемента входить у відповідний йому паз другого елемента. 2) *Інструмент* (сталевий загострений стрижень), який застосовують скульптори для первинної обробки каменю. 3) Спеціальний корок, яким закривають бочки з незбродженим вином.

ШПУР (нім. Spur) — 1) Вузький канал, який пробурюють у гірській породі і наповнюють вибуховою речовиною під час вибухових робіт. 2) Отвір у горнах шахтних печей, з якого випускають рідкі продукти плавки.

ШРАПНЕ́ЛЬ (англ. shrapnel) — 1) Артилерійський снаряд картечної дії, начинений кулями, який має дистанційний пристрій, що забезпечує розрив Ш. в заданій точці *траєкторії*. Застосовують для ураження живих цілей. Від прізвища англійського винахідника Г. Шрапнеля (1761—1842). 2) Кулі для такого снаряда.

ШРИФТ (нім. Schrift, від schreiben — писати) — 1) Накреслення, написання літер. 2) Друкарський матеріал у вигляді літер, розділових, математичних та інших знаків, що його застосовують у друкарському наборі.

ШТАБ (нім. Stab) — 1) *Орган* управління військами; особи, що входять до складу цього органу, та місце його знаходження. 2) У широкому розумінні — орган управління чим-небудь.

ШТА́БЕЛЬ (від нім. Stapel — купа) — купа будівельних або інших матеріалів, якій надано правильної геометричної *форми*.

ШТАМ (від нім. Stamm — рід, плем'я) — чиста культура *мікроорганізмів*, виділена з якогось середовища або одержана в лабораторії у *процесі селекції*.

ШТАМБ (від нім. Stamm — стовбур) — частина стовбура дерева від кореня до першого розгалуження.

ШТАМП (від нім. Stampfe, з італ. stampa — печатка, друк) — 1) Готовий зразок, *шаблон*. 2) *Інструмент*, *форма* для виготовлення виробів з різних матеріалів штампуванням. 3) Напис на кресленні, де зазначено його назву, *масштаб*, виконавців тощо. 4) Відбиток *штемпеля* на *документі*. 5) Переносно — художній прийом або зворот мови, що багаторазово механічно повторюється без творчого осмислення.

ШТА́НГА (нім. Stange, букв. — стрижень, прут) — 1) Металевий стрижень, що є деталлю багатьох *інструментів* і *механізмів*. 2) Спортивний снаряд у важкій *атлетиці*, що складається з металевого стрижня та дисків для зміни ваги. 3) Брус футбольних, хокейних та інших воріт.

ШТАНГЕНЦИ́РКУЛЬ (нім. Stangenzirkel, від Stange — стрижень і Zirkel — циркуль) — 1) *Інструмент*, яким вимірюють внутрішні та зовнішні лінійні розміри деталей машин, а також розмічають поверхні заготовок. 2) Інструмент, яким креслять кола великого *діаметра* (понад 0,35 м).

ШТАНДА́РТ (нім. Standarte) — 1) Прапор кавалерійських частин у деяких *арміях*. 2) Прапор глави держави (*імператора*, короля, *президента*), що підіймається на час перебування його на військовому судні (судновий ш.), у палаці (палацовий ш.) тощо.

ШТАТ (від нім. Staat — держава) — 1) Самоврядна територіальна одиниця, складова частина ряду держав з *федеративною формою* державного устрою (США, Бразилія, Мексика та ін.). 2) Постійний склад працівників підприємства, установи чи організації.

ШТАТИ́В (нім. Stativ, від лат. stativus — стоячий, нерухомий) — підставка, на якій встановлюють і закріплюють *кіно-* і фотоапарати, геодезичні, астрономічні, лабораторні прилади, хімічний посуд тощо.

ШТЕ́КЕР (нім. Stecker, від stecken — втикати, всовувати) — різновид *штепселя* з одним штирем.

ШТЕ́МПЕЛЬ (нім. Stempel) — 1) *Інструмент* з опуклим або заглибленим зворотним зображенням малюнка чи напису. Служить для

неодноразового відтворення зображення (на папері, сургучі, *металі* тощо). 2) Печатка, знак. 3) Те саме, що й *пуансон* (1, 2).

ШТЕ́ПСЕЛЬ (нім. Stöpsel, букв. — пробка, затичка) — *електричний* пристрій для тимчасового приєднування до електричної мережі різних *апаратів.*

ШТИЛЬ (гол. stil) — безвітря або дуже слабкий вітер (на морі, озері і т. ін.).

ШТИФТ (нім. Stift) — кріпильна деталь (циліндричний або конічний металевий стрижень) — для нерухомого *механічного* з'єднання окремих деталей.

ШТИХ (від нім. Stich — стібок) — одиниця виміру (2/3 см), прийнята в деяких країнах для визначення розміру взуття, напр., 42-й номер взуття відповідає довжині устілки 28 см (2/3 × 42).

ШТИ́ХЕЛЬ (нім. Stichel — різець) — *інструмент* (різець) для різьблення на дереві або карбування на *металі.*

ШТИ́ХМАС (нім. Stichmaß) — 1) *Інструмент* (сталевий стрижень з кульковими кінцями), яким вимірюють внутрішні розміри деталей машин. 2) Вимірювальна стрічка у взуттєвому виробництві.

ШТОК (нім. Stock, букв. — палиця) — 1) Циліндричний стрижень поршневої машини, що з'єднує поршень з повзуном. 2) Поперечний стрижень у верхній частині якоря. 3) Вторгнення магматичних порід (*інтрузія*) у верхні шари земної кори. 4) Рудне тіло округлої або циліндричної *форми.*

ШТО́ЛЬНЯ (від нім. Stollen) — *горизонтальна* або трохи похила гірнича виробка з безпосереднім виходом на земну поверхню.

ШТО́ПОР (нім. Stopper) — 1) Гвинтоподібний стрижень, яким відкорковують пляшки. 2) Круте зниження літака (планера) по гвинтовій *траєкторії* з одночасним самообертанням крила.

ШТОРМ (гол. storm) — тривалий дуже сильний вітер, що спричинює значні руйнування на суші й велике хвилювання на морі.

ШТОРМТРАП (від гол. storm — *шторм* і trap — драбина) — мотузяна драбина з дерев'яними східцями, яку спускають за борт судна, щоб підняти людей з катерів і *шлюпок* або навпаки — висадити на них.

ШТОФ (нім. Stof) — 1) Старовинна одиниця виміру об'єму рідини, що дорівнювала 1/8 або 1/10 відра. 2) Чотиригранна пляшка, що вміщувала цю міру.

ШТРЕЙКБРЕ́ХЕР (нім. Streikbrecher, від Streik — страйк і brechen — ламати, зривати) — 1) Особа, яка не бере участі в страйку або завербована підприємцем для заміни страйкарів. 2) Переносно — зрадник спільних інтересів.

ШТРЕК (нім. Strecke) — *горизонтальна* гірнича виробка, що не виходить безпосередньо на земну поверхню.

ШТРИХ (нім. Strich — риска, лінія) — 1) Лінія, риска; основний, найпростіший *елемент техніки* малюнка. 2) Спосіб добування звуку на струнних смичкових музичних *інструментах.* 3) Переносно — окрема подробиця, характерний *момент* чого-небудь.

ШТУНДИ́ЗМ (від нім. Stunde, букв. — година) — течія в протестантизмі, яка поширилася в Україні у 19 ст. під впливом німецьких колоністів-баптистів, які влаштовували релігійні зібрання "години молитви" (звідки назва).
ШТУРВА́Л (гол. stuurwiel, від stuur — стерно і wiel — колесо) — стернове колесо з держаками, поворотом якого керують рухом корабля, літака тощо.
ШТУРМ (нім. Sturm) — 1) Рішуча *атака* фортеці, укріпленого опорного *пункту*, укріпленої *позиції* ворога спеціально підготовленими військами. 2) Переносно — рішучі дії для досягнення чого-небудь.
ШТУ́РМАН (від гол. stuurman — стерновий) — спеціаліст з водіння кораблів, літаків; прокладає *курс* руху, визначає положення корабля, літака.
ШТУФ (нім. Stufe, букв. — ступінь, уступ) — зразок гірської породи або *мінералу*, призначений для дослідження, *колекції* тощо.
ШТУ́ЦЕР (нім. Stutzen — патрубок) — 1) Короткий патрубок з різьбою на кінцях, яким з'єднують між собою труби, приєднують їх до *резервуарів* тощо. 2) Нарізна мисливська рушниця.
ШУНТ (від англ. shunt — відгалуження) — 1) *Електричне* або магнітне відгалуження, яке вмикають паралельно до основного кола, або відгалуження вимірювального приладу (напр. *амперметра*). 2) *мед.* Штучний канал, по якому спрямовують потік крові в обхід ураженої ділянки судини.
ШУРФ (нім. Schurf) — *вертикальна* або похила гірнича виробка (звичайно невеликої глибини й малого перерізу), прокладена з поверхні землі в гірських породах.
ШХЕ́РИ (від швед. skär — скеля) — скелясті острови поблизу невисоких розчленованих узбереж у місцях давнього зледеніння.
ШХУ́НА (англ. schooner) — судно, що має кілька щогл з косими вітрилами.

Ю

ЮА́НЬ — грошова одиниця Китаю.
ЮВЕЛІ́РНИЙ (від гол. juwelier — ювелір) — 1) Пов'язаний з художніми виробами, предметами розкоші, прикрасами з дорогоцінних *металів* і каменів. 2) Переносно — продуманий до найдрібніших деталей; старанно, тонко оброблений, виконаний.
ЮВЕНА́ЛЬНИЙ (від лат. juvenalis — юний, юнацький) — статево незрілий.
ЮЛІА́НСЬКИЙ КАЛЕНДА́Р див. *Календар.*

Ю́НГА (нім. Junge, букв. — юнак) — підліток, який виконує на кораблі обов'язки матроса і навчається морської справи.
ЮНІО́Р (від лат. junior — молодий, юний) — спортсмен віком 18—20 років, учасник змагань у своїй віковій групі.
Ю́НКЕР (від нім. Junker — молодий дворянин) — 1) У колишній Пруссії, пізніше в Німеччині великий землевласник-дворянин. 2) У російській *армії* до середини 19 ст. *унтер-офіцер* з дворян. Пізніше Ю. називали вихованців військових училищ для підготовки офіцерів, що існували в 1864—1917 рр.
ЮНО́НА [лат. Juno (Junonis)] — 1) У давньоримській *міфології* богиня неба, покровителька шлюбу, охоронниця жінок, дружина *Юпітера*. У греків — *Гера*. 2) Одна з найбільших малих *планет*.
ЮПІ́ТЕР (лат. Juppiter) — 1) У давньоримській *міфології* головний бог, бог неба, світла, грому й дощу. У давньогрецькій міфології — *Зевс*. 2) Найбільша *планета* Сонячної *системи*, п'ята за віддаленням від Сонця. 3) *Електричний* дуговий освітлювач.
ЮРА́, ЮРСЬКИЙ ПЕРІО́Д — другий *період мезозойської ери* геологічної історії Землі (див. *Мезозой*). Розпочався 195 млн років тому, тривав 58 млн років. Відклади цього періоду становлять юрську *систему*. Від назви гір Юра в Західній Європі.
ЮРИДИ́ЧНИЙ (від лат. juridicus — судовий) — правовий, який стосується правознавства; ю - н а о с о б а — організація, підприємство, установа, що мають відокремлене майно, можуть від свого імені набувати майнових прав та виконувати обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді, *арбітражі* (2) або в третейському суді.
ЮРИСДИ́КЦІЯ [лат. jurisdictio, від jus (juris) — право і dico — проголошую] — повноваження давати правову оцінку *фактам*, розв'язувати правові питання.
ЮРИСКО́НСУЛЬТ (від лат. jurisconsultus — правознавець) — постійний консультант з правових питань в установах, організаціях, на підприємствах.
ЮРИСПРУДЕ́НЦІЯ (лат. jurisprudentia — знання права) — сукупність правових наук, правознавство. Вживається також для позначення *теоретичної* діяльності в галузі права й *практики* застосування права.
Ю́РТА (тюрк. юрт) — переносне житло кочових і напівосілих народів Центральної та Середньої Азії.
ЮСТИРУВА́ТИ (від лат. justus — правильний) — точно підганяти, регулювати, вивіряти (прилад, *механізм* тощо).
ЮСТИ́ЦІЯ (лат. justitia, букв. — справедливість) — сукупність судових установ, діяльність суду щодо здійснення правосуддя, а також судове відомство.
ЮТ (гол. hut) — кормова частина палуби корабля.

Я

ЯГДТА́Ш (нім. Jagdtasche, від Jagd — полювання і Tasche — торба) — мисливська сумка.
ЯГУА́Р (з мови тупі-гуарані) — хижий ссавець родини котячих з короткою плямистою жовтуватою шерстю. Поширений у південній та південно-західній частинах Північної Америки.
ЯК (тибетське) — ссавець родини бичачих. У дикому стані живе в Тибеті. Розводять у високогірних районах Центральної Азії як в'ючну й верхову тварину, пристосовану до гірських умов.
ЯКОБІ́НЦІ — 1) Революційні *демократи*, члени паризького політичного клубу часів Французької буржуазної *революції* кінця 18 ст. Від назви приміщення в монастирі святого Якова в Парижі, де вони збиралися. 2) Переносно — революціонери.
ЯЛ (гол. jol, англ. yawe) — коротка й широка *шлюпка* з 2—8 веслами.
Я́ЛИК (від *ял*) — невелика *шлюпка* з однією або двома парами весел.
Я́МА (від санскр.) — в давньоіндійській *міфології* володар підземного світу, царства мертвих.
ЯМБ (грец. ἴαμβος) — 1) Віршовий розмір; двоскладова стопа з наголосом на другому складі. 2) У давньогрецькій *поезії* поетичний твір, за характером близький до *сатири*.
Я́НТРА (від санскр. — *амулет*, магічний малюнок) — магічна *діаграма*, що використовується у практиці *медитації* в *індуїзмі* та *буддизмі*.
Я́НУС (лат. Janus) — 1) У давньоримській *міфології* бог часу, початку й кінця будь-чого. Зображували з двома обличчями — старим і молодим, оберненими в різні боки. 2) Переносно — дворушник, підступна людина.
ЯРА́НГА (чукотське) — переносне житло кочових чукчів і коряків, а також деяких груп евенків та юкагирів.
ЯРД (англ. yard, букв. — палиця, стрижень) — англійська міра довжини (91,44 см).
ЯСО́Н (грец. Ἰάσων) — у давньогрецькій *міфології* герой, який очолював похід *аргонавтів* у царство Еета (в Колхіду) по золоте руно.
ЯТАГА́Н (тур. jatagan) — холодна зброя, що нагадує шаблю чи кинджал, з увігнутим лезом.
Я́ХТА (гол. jacht) — вітрильне, моторне або вітрильно-моторне спортивне чи туристичне судно.
ЯХТ-КЛУ́Б (англ. yacht-club) — громадська спортивна організація, яка об'єднує осіб, що займаються водним (головним чином вітрильним) спортом, а також водна *станція* такої організації.
ЯХТСМЕ́Н (англ. yachtsman, від yacht — *яхта* і man — людина) — спортсмен, що займається вітрильним спортом, головним чином на яхтах.
Я́ШМА (араб. яшм) — осадова гірська порода червоного, сірого, зеленого, білого й чорного кольору; складається переважно із зцементованих зерен *кварцу* й *халцедону*. Виробне каміння.

Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. — К.: Наук. думка, 2000. — 680 с. — (Словники України).
ISBN 966-00-0439-7

С48

Словник містить близько 10 000 слів, запозичених українською мовою з інших мов головним чином у 18—20 ст., а також утворених з іншомовних елементів, переважно з давньогрецької та латинської мов. До словника включено загальновживану лексику, розповсюджені спеціальні терміни, а також термінологічні словосполучення, що вживаються у різних галузях знань, актуальну інтернаціональну лексику, яка поповнила українську мову у 80—90-х роках 20 ст. У словнику подано довідку про походження наведених одиниць, написання слів та їх наголошення узгоджено з новим українським правописом. Тлумачення багатьох слів переглянуто відповідно до сучасного їх розуміння.

Розрахований на широке коло читачів.

С $\frac{4602030000-018}{2000}$

ББК 81.2УКР-4

СЛОВНИКИ УКРАЇНИ

Наукове видання

СЛОВНИК ІНШОМОВНИХ СЛІВ

Укладачі

МОРОЗОВ Сергій Маратович
ШКАРАПУТА Людмила Марківна

Оформлення художника Б. О. ВОЛОБУЄВА
Художній редактор І. П. САВИЦЬКА
Технічний редактор С. Г. МАКСИМОВА
Коректори Л. Г. БУЗІАШВІЛІ, Л. М. КОЗЛЕНКО
Оператори Н. С. БОРИСОВА, В. Ф. КАМЕНЬКОВИЧ, М. А. КРАВЧЕНКО, О. І. ФУЖЕНКО
Комп'ютерна верстка Л. М. КАТКОВОЇ

Здано до набору 30.04.99. Підп. до друку 20.07.2000.
Формат 84×108/32. Папір офс. № 1. Гарн. Тип Таймс. Друк офс.
Ум. друк. арк. 35,7. Ум. фарбо-відб. 36,12. Обл.-вид. арк. 49,4.
Тираж 10 000 прим. Зам. 0–253.

Видавництво "Наукова думка"
Р. с. № 05417561 від 16.03.95
01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3

Головне підприємство РВО"Поліграфкнига"
03057 Київ 57, вул. Довженка, 3

ЛАТИНСЬКИЙ АЛФАВІТ

ДРУКАРСЬКІ БУКВИ	РУКОПИСНІ БУКВИ	НАЗВА	ДРУКАРСЬКІ БУКВИ	РУКОПИСНІ БУКВИ	НАЗВА
Aa	*Aa*	а	Nn	*Nn*	ен
Bb	*Bb*	бе	Oo	*Oo*	о
Cc	*Cc*	це	Pp	*Pp*	пе
Dd	*Dd*	де	Qq	*Qq*	ку
Ee	*Ee*	е	Rr	*Rr*	ер
Ff	*Ff*	еф	Ss	*Ss*	ес
Gg	*Gg*	ге	Tt	*Tt*	те
Hh	*Hh*	аш	Uu	*Uu*	у
Ii	*Ii*	і	Vv	*Vv*	ве
Jj	*Jj*	йот	Ww	*Ww*	дубль-ве
Kk	*Kk*	ка	Xx	*Xx*	ікс
Ll	*Ll*	ель	Yy	*Yy*	ігрек
Mm	*Mm*	ем	Zz	*Zz*	зет

ГРЕЦЬКИЙ АЛФАВІТ

ДРУКАРСЬКІ БУКВИ	НАЗВА	ВИМОВА	ДРУКАРСЬКІ БУКВИ	НАЗВА	ВИМОВА
Αα	альфа	а	Νν	ню	н
Ββ	бета	б	Ξξ	ксі	кс
Γγ	гамма	г	Οο	омікрон	о
Δδ	дельта	д	Ππ	пі	п
Εε	епсілон	е	Ρρ	ро	р
Ζζ	дзета	дз	Σσς	сігма	с
Ηη	ета	е	Ττ	тау	т
θ ϑ	тхета	тх	Υυ	іпсилон	ю
Ιι	йота	і	Φϕ	фі	ф
Κκ	каппа	к	Χχ	хі	х
Λλ	ламбда	л	Ψψ	псі	пс
Μμ	мю	м	Ωω	омега	о